

(خَیْب کُتَابُتُون)

فَتْحُ الْهَدَايَةِ

+93708346747

هَدَايَةِ

داول حُل لپاره په آسانه معیاري پښتو
دهدایي یوه جامع شرحه

زبانه او تېر تېر

مَوْلَى حَبِيبُ الرَّحْمَنِ هَلْدَنِي

فَضْل وفاق المدارس العربیة

صَدَاقَتِ كُتُبِ خَانِه
کندهار

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَّشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ [القرآن]

فتح الهداية

پښتو شرح

هدايه

د اول ځل لپاره په آسانه معياري پښتو
د هدايې يوه جامع شرحه

د حديثونو تخریج	پر فقهي او ضروري معلوماتو مشمطله يوه جامع مقدمه	تعيين د قول راجح
د متن بشپړ اعراب		د هري جملې تر څنګ ژباړه
صرفي تحقيق		د عنواناتو اضافې
د لغاتو حل		صورت د مسئلې
	نهم ټوک	

شافعي حنفي

بسم الله الرحمن الرحيم
کفايت ديني کتب خانہ

کتاب العاربه - کتاب الغصب

زباړه او ترتيب:

مولوی حبيب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه

صدافت کتب خانہ - کندهار

کفايت الله ليع صدیق

واټس ګروپ ټيلي ګرام چينل

اس ګروپ ميں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں، فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفايت الله ليع صدیق

easypaisa

+923052488551

+923247442395

مالکی

حنبلی

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	: فتح الهدایه پښتو شرح هدایه
ژباړه او ترتیب	: مولوي حبيب الرحمن مدني
ټوک	: نه
خپرندوی	: صداقت کتب خانه / کندهار
کمپوز / ډیزاین	: صداقت د کتاب چاپولو اداره
د چاپ کال	: ۱۳۹۸ ل. / ۱۴۴۰ ه.ق. / ۲۰۱۹ م.
چاپ شمېر	: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځای:

صداقت کتب خانه

کندهار - افغانستان

تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

ایمېل: sadaqat.books@gmail.com

فهرس

۱..... كِتَابُ الْعَارِيَّةِ

۱..... د عاريت لغوي او اصطلاحی معنی

۲..... د عاريت حقيقت او حکم

۶..... د عاريت د الفاظو بيان

۹..... د عاريت هلا کېدلو (ضايع کېدلو) حکم او دامام شافعي رَجَهُ الله اختلاف

۱۲..... د عاريت شی (مستعار شی) په کرایه ورکول

۱۴..... د عاريت شی بل چاته په عاريت ورکول (يعني په خواست اخيستلی سوی شی بل خواست کونکي ته ورکول) ...

۱۸..... د دراهمو او دنانيرو (پيسو) عاريت

۲۰..... د عاريت په ځمکه کې ديو شي جوړولو يا گړولو حکم

۲۵..... د عاريت او داسي نورو شيانو د واپسۍ (واپس کولو) خرچه

۲۶..... د مستعار څاروي د واپس کولو بيان

۲۹..... د خپل غلام يا مزدور په لاس عاريت واپس کول

۳۲..... د ځمکي د عاريت ورکولو په صورت کې به کوم الفاظ استعمالېږي؟

۳۴..... كِتَابُ الْهَبَةِ

۳۴..... د هبه لغوي او اصطلاحی معنی

۳۴..... فايده

۳۵..... د هبې مشروعيت او حکم

۳۸..... په هبه کې د قبضي تفصيل

۴۱..... په کومو الفاظو سره هبه منعقد کېږي؟

۴۴..... د هبې څه نور الفاظ

۴۶..... دنا قابل تقسيم او مُشاع شي د هبه کولو بيان

۵۰..... مشترکه حصه او مخلوط شی هبه کول

- ۵۳..... که شی دموهوب له په قبضه کي وي نو صرف په هبه سره دهغه مالک کيږي، نوې قبضې ته ضرورت نسته.....
- ۵۵..... د نا اهل له طرفه به څوک قبضه کوي؟.....
- ۵۸..... د مِشاع و مشترک شي د هبې مختلفه صورتونه.....
- ۶۴..... بَابُ مَا يَصِحُّ رُجُوعُهُ وَمَا لَا يَصِحُّ.....
- ۶۴..... د هبه کړی سوي (موهوب) شي د واپس اخيستلو حکم او تفصيل.....
- په موهوبه ځمکه کي له کښت کړولو يا ځای جوړولو څخه وروسته درجوع کولو بيان او پر خپل ذو
- ۶۹..... رحم محرم قريب درجوع کولو حکم.....
- ۷۲..... د هبې دعوض اخيستلو يو صورت.....
- ۷۵..... د قاضي يا د واهب او موهوب له دواړو له رضاء څخه بغير رجوع صحيح نه ده (درجوع طريقه).....
- ۷۹..... دعوض اخيستلو په شرط سره د هبه کولو حکم او تفصيل.....
- ۸۲..... فَصْلٌ (فِي بَيَانِ مَسَائِلَ شَتَّى).....
- ۸۲..... په هبه کي د استثناء کولو حکم او تفصيل.....
- ۸۴..... په هبه کي يو شرط لگول.....
- ۸۶..... هبه پر شرط معلق کول.....
- ۸۸..... د عمری او رقبی حکم.....
- ۹۱..... فَصْلٌ فِي الصَّدَقَةِ.....
- ۹۱..... صدقه د هبې په څير ده او د ټوله مال د صدقه کولو حکم.....
- ۹۵..... كِتَابُ الْأَجَارَاتِ.....
- ۹۵..... د اجاره لغوي او اصطلاحی معنی.....
- ۹۵..... د اجارې حقيقت او شرعي حیثیت.....
- ۹۸..... کوم شيان په اجرت (په کرایه) کي ورکول کېدای سي؟.....
- ۱۰۱..... د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت.....
- ۱۰۴..... بَابُ الْأَجْرِ مَتَى يُسْتَحَقُّ.....
- ۱۰۴..... اجرت کله واجبېږي؟ (يعني موجر مالک ا کله د اجرت مستحق کيږي؟).....
- ۱۰۷..... په کومو صورتونو کي د هري ورځي د اجرت مطالبه کېدلای سي؟.....
- ۱۱۰..... ډوډۍ پخونکي (نانواي) کله د اجرت مستحق کيږي؟.....

- د خښتو جوړونکي کله د أجرت مستحق کيږي؟ ۱۱۳
- کوم کاريگر (مزدور) د خپل أجرت اخيستلو په غرض عين شي راگر خولای سي؟ ۱۱۵
- کوم کاريگري نه سي راگر خولای؟ ۱۱۷
- پر کاريگر د کار د شرط لگولو حکم ۱۲۰
- فَصْلٌ (فِي بَيَانِ اسْتِحْقَاقِ بَعْضِ الْأَجْرِ) ۱۲۲
- د جزئي عمل د أجرت بيان ۱۲۲
- بَابُ مَا يَجُوزُ مِنَ الْإِجَارَةِ وَمَا يَكُونُ خِلَافًا فِيهَا ۱۲۶
- کورونه او دوکانونه په کرایه نيول او ورکول (حکم او وضاحت) ۱۲۶
- د کښت گري (زراعت) لپاره ځمکه په اجاره نيول او ورکول ۱۲۷
- د مخکنی مسئلې نور وضاحت او څارويان په کرایه نيول او ورکول ۱۳۰
- د بار د مقدار او نوعيت معلومولو حکم ۱۳۵
- که په کرایه نيول سوی څاروی (چارپای) هلاک سي (حکم او تفصيل) ۱۳۶
- په کرایه داخيستل سوي څاروي هلاکېدل ۱۴۰
- د څاروي د زين بدلولو حکم ۱۴۲
- که مزدور (پلندي) لاره بدله کړي (حکم او وضاحت) ۱۴۵
- د غنمو پر ځای سابه (سبزجات) کرل ۱۴۷
- که خياط د متعين شده جامې پر ځای بله جامه جوړه کړي (حکم او وضاحت) ۱۴۸
- بَابُ الْإِجَارَةِ الْقَاسِدَةِ ۱۵۲
- په کومو شيانو سره اجاره فاسديږي؟ ۱۵۲
- د پورتنی مسئلې نور وضاحت ۱۵۶
- د يوه کال لپاره کور په کرایه نيول او د کرایې مودت له کومه وخته شروع کيږي (حکم او تفصيل) ۱۵۷
- د حمام او ښکر لگونکي د أجرت اخيستلو حکم ۱۶۱
- پر ديني کارونو د أجرت اخيستلو حکم ۱۶۳
- پر سروز، نوحه او د گناه پر آلاتو د أجرت اخيستلو حکم ۱۶۶
- مشترک شي په أجرت ورکول ۱۶۷
- د بچي د شيدو لپاره ښځه په أجرت نيول ۱۷۱
- د خوراک او جامې په عوض کي مريضه ښځه په أجرت نيول ۱۷۴

- ۱۷۷..... د مريضه نبخي ذمه وارواني
- ۱۷۹..... د قفيز الطحان په شان مسئله
- ۱۸۴..... يوسرى د دې لپاره په اجرت نيول چي هغه به تنه ورغ دلسو صاعو اوږو ډوډۍ پخوي (حکم او تفصيل)
- ۱۸۶..... حکمکه د اړولو، کرلو او اوبه کولو پر شرط په اجرت نيول (حکم او تفصيل)
- ۱۸۹..... حکمکه د حکمي په عوض کي په اجاره اخيستل او د کرلو شرط لگول
- ۱۹۱..... آيا يو شريک د بل شريک اجير جوړېدای سي (حکم او تفصيل)
- ۱۹۴..... په مطلقه توگه حکمکه په اجاره اخيستل (يعني د کنت کرلو او داسي نورو تذکره نه کول)
- ۱۹۶..... په مطلقه توگه څاروی په اجاره (په کرایه) نيول
- ۱۹۸..... بَابُ ضَمَانِ الْأَجِيرِ
- ۱۹۸..... د اجير قسمونه او اجير مشترک کله د اجرت مستحق کيږي؟
- ۱۹۹..... د اجير قبضه کي مال هلاکېدل (حکم او تفصيل)
- ۲۰۲..... د هلاکېدلو مختلف صورتونه او د هغوی حکم
- ۲۰۶..... د ضمان يو اختياري صورت
- ۲۰۸..... درگ وهونکی او نشتر لگونکي د ضمان نه لازمېدلو صورت
- ۲۰۹..... اجير خاص او د هغه احکام
- ۲۱۳..... بَابُ الْإِجَارَةِ عَلَى أَحَدِ الشَّرْطَيْنِ
- ۲۱۳..... له دوو شرطونو څخه پر يوه شرط اجاره کول (مثال، حکم او تفصيل)
- ۲۱۵..... د دوو ختونو اجاره (حکم او تفصيل)
- ۲۲۰..... د کار د نوعيت په لحاظ سره اجاره کول
- ۲۲۵..... بَابُ إِجَارَةِ الْعَبْدِ
- ۲۲۵..... که غلام په اجرت ونيول سي نو آيا هغه د ځان سره پېولای سي، که نه؟
- ۲۲۸..... د غصب کړی سوي غلام د اجرت حکم
- د دوو مياشتو لپاره غلام په اجرت نيول، يوه مياشت د څلورو درهمو او بله مياشت د پنځو درهمو په عوض کي (حکم او تفصيل)
- ۲۳۰.....
- ۲۳۴..... بَابُ الْإِخْتِلَافِ
- ۲۳۴..... په اجاره کي د عاقدينو د اختلاف پر مال د کوم عاقد قول معتبر دی؟
- ۲۳۶..... په اجرت او غير اجرت سره د کار کولو په هکله اختلاف

۲۳۹.....	بَابُ فسخِ الْجَارَةِ
۲۳۹.....	داجاري ماتولو (ختمولو) بيان
۲۴۰.....	هغه صورتونه چي اجاره خپله پکښي فسخ کيږي
۲۴۲.....	د يوه عاقد په مرگ سره داجاري فسخ کولو حکم
۲۴۴.....	په اجاره کي خيار شرط لگول (حکم او تفصيل)
۲۴۶.....	د عذر په وجه داجاري فسخ کول
۲۴۸.....	د مال ختمېدلو او کاروبار بندېدلو په صورت کي داجاري حکم
۲۵۱.....	د سفر لپاره په کرایه د خاړوي نيولو په صورت کي د يو عذر پېښېدلو حکم او تفصيل
۲۵۳.....	داجاري فسخ کېدلو يو صورت
۲۵۷.....	مَسَائِلُ مَنْشُورَةٌ
۲۵۷.....	دهمسايه والا حتمي ديو شي د سوځولو حکم
۲۵۸.....	د شرکت يو صورت
۲۵۹.....	شرکت وجوه
۲۵۹.....	شرکت صنائع
۲۶۰.....	کجاوه په اجاره کي شاملېږي، که نه؟
۲۶۱.....	په کرایه داخيستل سوي خاړوي د بار مسئله
۲۶۳.....	كِتَابُ الْمُكَاتَبِ
۲۶۳.....	د کتابت (مکاتبت) لغوي او اصطلاحي معنی
۲۶۳.....	خپل غلام مکاتب جوړول (حکم او تفصيل)
۲۶۶.....	په عقد کتابت کي د نغد مال يا په قرض سره د اداء کولو شرط لگول
۲۶۹.....	کوچنی غلام مکاتب جوړول
۲۷۱.....	دمشروط مکاتبت يو صورت
۲۷۲.....	د غلام پر ذات د مکاتبت اثر
۲۷۵.....	د مکاتبه مينځي سره د وطي کولو حکم

- ۲۷۷..... فَصْلٌ فِي الْكِتَابَةِ الْفَاسِدَةِ
- ۲۷۷..... د حرامو شيانو په عوض کي کتابت کول
- ۲۷۹..... د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
- ۲۸۴..... پريو معين شي عقد کتابت کول (حکم او تفصيل)
- ۲۸۹..... پريو خاص شرط عقد کتابت کول
- ۲۹۱..... پر غير متعين خاړوي کتابت کول
- ۲۹۳..... که عيسايي دخپل غلام سره پر شرايو کتابت وکړي (حکم او تفصيل)
- ۲۹۶..... بَابٌ مَا يَجُوزُ لِلْمُكَاتِبِ أَنْ يَفْعَلَهُ
- ۲۹۶..... مکاتب غلام لره د بيع و شراء او سفر کولو حکم
- ۲۹۷..... که مالک پر مکاتب دا شرط ولگوي چي ته به له ښاره نه وځي؟ (حکم او تفصيل)
- ۲۹۹..... د مکاتب لپاره دنکاح کولو، صدقه او هبه کولو او داسي نورو کارونو حکم
- ۳۰۱..... که مکاتب دخپل غلام سره د کتابت معامله وکړي (حکم او تفصيل)
- ۳۰۴..... د مکاتب لپاره خپل غلام د مال په عوض کي آزادول يا دخپل غلام نکاح کول
- ۳۰۶..... مأذون غلام ته له دغه مخکني کارو څخه د يوه اجازت نسته
- ۳۰۸..... فَصْلٌ
- ۳۰۸..... که مکاتب خپل نژدې قريب (ذو رحم محرم) رانيسي (حکم او تفصيل)
- ۳۱۱..... که مکاتب خپل أم ولد مينځه رانيسي (حکم او تفصيل)
- ۳۱۴..... دخپل غلام سره دخپلي مينځي نکاح کول او بيا دواړه مکاتب جوړول
- ۳۱۴..... د مينځي سره د آزادي ښځي په گومان د مکاتب نکاح کول
- ۳۱۷..... د مکاتب مملو که او موطوئته مينځه د بل چا مستحقه ثابتېدل
- ۳۱۹..... که مکاتبه مينځه د مالک له نطفې څخه بچي وزېږوي (حکم او تفصيل)
- ۳۲۲..... دخپل أم ولد مينځي سره د کتابت معامله کول
- ۳۲۴..... دخپل مدبره مينځي سره د کتابت معامله کول (حکم او تفصيل)
- ۳۲۹..... مکاتبه مينځه مدبره جوړول، او مکاتب غلام آزادول
- ۳۳۲..... دخپل غلام سره د يوه کال پر وعده کتابت کول او بيا تر هغه مخکي پر نقد او کم بدل کتابت صلح ور سره کول
- ۳۳۴..... په مرض الموت کي د کتابت يو صورت

۳۳۸.....	بَابُ مَنْ يُكَاتِبُ عَنِ الْعَبْدِ
۳۳۸.....	که آزاد کس دیو غلام له طرفه د کتابت معامله وکړي (حکم او تفصیل)
۳۴۰.....	ددوو غلامانو عقد کتابت
۳۴۲.....	د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
۳۴۴.....	د خپل ځان او بچیانو له طرفه د مینځي عقد کتابت کول
۳۴۵.....	بَابُ كِتَابَةِ الْعَبْدِ الْمُشْتَرَكِ
۳۴۵.....	دمشترک غلام دمکاتب جوړولو حکم
۳۴۷.....	دمشترکه مینځي دمکاتبه جوړولو حکم
۳۵۳.....	د صاحبینو موقف او تفصیل
۳۵۶.....	دمشترکه مکاتبه مینځي آزادول
۳۶۰.....	دمذکوره مسئلې خلاصه
۳۶۴.....	بَابُ مَوْتِ الْمُكَاتِبِ وَعَجْزُهُ وَمَوْتِ الْمَوْلَى
۳۶۴.....	د قسط (ټاکل سوې حصې) په اداء کولو کي د تأخیر کولو حکم
۳۶۹.....	د عقد کتابت په دوران کي دمکاتب مړه کېدل (حکم او تفصیل)
۳۷۲.....	که مړ کېدنکی مکاتب لږ مال پرېږدي نو دهغه حکم
۳۷۶.....	دمکاتب تر مرګ وروسته دهغه د بچي د جنایت کولو حکم او تفصیل
۳۷۹.....	په بدل کتابت کي د صدقاتو د مال ورکولو حکم
۳۸۱.....	د جنایتکاره غلام کتابت
۳۸۴.....	دمکاتب غلام د مالک د مرګ حکم او تفصیل
۳۸۷.....	کِتَابُ الْوَلَاءِ
۳۸۷.....	د ولاء لغوي او اصطلاحی معنی
۳۸۷.....	فایده
۳۸۸.....	د ولاء ددوو قسمونو بیان
۳۸۹.....	د ولاء عتاقه احکام
۳۹۱.....	په ولاء کي د شرط بیان
۳۹۳.....	د بل چاد مینځي سره د غلام د نکاح کولو په صورت کي د ولاء بیان
۳۹۵.....	په پورتنی صورت کي د پلار (غلام) د آزادېدلو حکم او تفصیل

۳۹۹.....	دعربو دآزاد کړی سوي مینځي سره دنکاح کولو حکم او تفصیل
۴۰۳.....	دوراثت په باب کي د معتنق (آزاد کړی سوي غلام) حیثیت
۴۰۷.....	د مالک او معتنق دواړو د مرگ په صورت کي د لونو لپاره ولاء سته، که نه؟ (حکم او تفصیل)
۴۱۱.....	<u>فَضْلٌ فِي وِلَاءِ الْمَوَالَاةِ</u>
۴۱۱.....	فایده
۴۱۱.....	د ولاء موالاه حکم او تفصیل
۴۱۴.....	په موالات کي د درجو اعتبار
۴۱۶.....	فایده

۴۱۸..... كِتَابُ الْاِكْرَاهِ

۴۱۸.....	داکراه لغوي او اصطلاحی معنی
۴۱۹.....	داکراه حکم کله ثابتیږي او داکراه نور تفصیل
۴۲۰.....	که څوک د خپل مال یا سامان پر خرڅولو یا رانیولو یا پر ناحقه اقرار کولو مجبوره کړی سي (حکم او تفصیل)
۴۲۵.....	«د» بیع وفاء «حکم او تفصیل»
۴۲۷.....	د بیع مکره د اجازت صورت
۴۲۸.....	د غیر مکره مشتري په قبضه کي د بیع هلاکېدلو حکم
۴۳۱.....	<u>فَضْلٌ (فِي بَيَانِ حُكْمِ الْاِكْرَاهِ الْوَاقِعِ فِي حُقُوقِ اللَّهِ)</u>
۴۳۱.....	د شرعي ممنوعاتو اکراه (د مردار سوي حیوان پر خوړلو یا د شرابو پر چینیښلو د مجبوره کېدلو حکم)
۴۳۴.....	پر کفر او د نبي کریم ﷺ پر توهین او سپکاوي د مجبوره کېدلو حکم
۴۳۷.....	د مسلمان د مال پر ضایع کولو د مجبوره کېدلو حکم
۴۴۲.....	پر طلاق ورکولو یا د غلام پر آزادولو د مجبوره کېدلو حکم
۴۴۵.....	د طلاق یا عتاق لپاره پر وکیل جوړولو د مجبوره کېدلو حکم
۴۴۸.....	پر ارتداد د مجبوره کېدلو په صورت کي د ښځي د بائنه کېدلو (طلاق بائن واقع کېدلو) حکم او تفصیل

۴۵۴..... كِتَابُ الْحَجَرِ

۴۵۴.....	د حجر لغوي او اصطلاحی معنی
۴۵۴.....	هغه درې اسباب چي د هغوی په وجه حجر او ممانعت ثابتیږي
۴۵۶.....	د مجبوره کسانو د تصرفاتو حکم او تفصیل

۴۵۹.....	د کوچني او لېوني کس د عقدونو، طلاق او اعتاق حکم
۴۶۲.....	د غلام د اقرار حکم
۴۶۴.....	<u>بَابُ الْحَجْرِ لِلْفَسَادِ</u>
۴۶۴.....	پر بې وقوف او فضول خرچه کس د تصرفاتو د بندیز لگولو حکم
۴۶۸.....	پر کم عقل کس د بندیز لگولو په هکله د دوو قاضيانو اختلاف
۴۷۰.....	سفیه (بې وقوفه) هلک ته به کله مال ورکول کېږي؟ (تفصیلي بیان)
۴۷۴.....	د سفیه کس د آزادولو حکم
۴۷۹.....	د سفیه کس د نکاح کولو حکم
۴۸۰.....	د سفیه له مال څخه د زکاه ایستلو او دهغه اولاد او داسې نورو ته د نفقه ورکولو حکم
۴۸۲.....	د سفیه لپاره د حج کولو حکم
۴۸۵.....	پر فاسق د بندیز لگولو (له تصرف څخه د منع کولو) حکم
۴۸۷.....	<u>فَصْلٌ فِي حَدِّ الْبُلُوغِ</u>
۴۸۷.....	هلک کله بالغ کېږي (کله ځوانۍ ته رسیږي)، د بلوغ علامات او د بلوغ ادنی مودت (تفصیلي بیان)
۴۹۱.....	د قریب البلوغ بچي حکم
۴۹۲.....	<u>بَابُ الْحَجْرِ بِسَبَبِ الذَّيْنِ</u>
۴۹۲.....	د قرض په وجه د حجر نه کولو په هکله د امام صاحب مسلک او د مفلس مقروض د مال حکم (تفصیلي بیان)
۴۹۷.....	د پورتنۍ مسئلې بل صورت
۵۰۰.....	د مفلس والي په حالت کې د مقروض اقرار
۵۰۲.....	که د مفلسه مقروض سره ظاهراً هېڅ مال نه وي (حکم او تفصیل)
۵۰۵.....	له بنديخانې څخه د مقروض تر وتلو وروسته احکام
۵۰۹.....	که د مفلس مقروض سره د یو چا سامان موجود وي (حکم او تفصیل)
۵۱۲.....	<u>كِتَابُ الْمَأْذُونِ</u>
۵۱۲.....	د "اذن" لغوي او اصطلاحی معنی او د مأذون غلام احکام
۵۱۵.....	د مأذون غلام تفصیلي احکام
۵۲۰.....	د مأذون غلام مقید اجازت
۵۲۲.....	اذن (اجازت) څنګه ثابتېږي؟

- ۵۲۵..... د مأذون غلام لپاره کوم کارونه جائز نه دي
- ۵۲۹..... د مأذون غلام د قرضونو حکم او تفصیل
- ۵۳۲..... د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
- ۵۳۵..... د مأذون غلام د مالک په حجر (اجازت ختمولو) سره کله محجوره کېږي؟
- ۵۳۸..... د مأذون غلام د تېنېدلو حکم او تفصیل
- ۵۴۱..... د محجوره غلام د اقرار حکم او تفصیل
- ۵۴۴..... په قرضو کې د مستغرق مأذون غلام د مال حکم
- ۵۴۷..... دخپل مالک سره د مأذن غلام د بیع حکم او تفصیل (دمحابات مسائل)
- ۵۵۱..... که مالک پر خپل مأذون مقروض غلام په مثلي قیمت یا په کم قیمت سره یو شی خرڅ کړي ...
- ۵۵۴..... مأذون مقروض غلام آزادول (حکم او تفصیل)
- ۵۵۸..... مأذون مقروض غلام خرڅول او مشتري دهغه په قرض خبرول
- ۵۵۹..... دبائع (مالک) د غائبېدلو مسئله
- ۵۶۱..... داذن (اجازت) په هکله محض د خبر حکم
- ۵۶۳..... فَصْلٌ فِي بَيَانِ أَحْكَامِ إِذْنِ الصَّبِيِّ وَالْمُعْتَوَةِ
- ۵۶۳..... د پوهېدونکي بچي د معاملاتو حکم
- ۵۶۹..... كِتَابُ الْغَضَبِ
- ۵۶۹..... د غصب لغوي او اصطلاحی معنی
- ۵۷۱..... د غصب کړی سوي (مغصوب) شي د هلاکېدلو بیان
- ۵۷۵..... د مغصوب شي د واپس کولو حکم او تفصیل
- ۵۷۸..... غصب په منقولي شيانو کې ثابتېږي
- ۵۸۱..... په جايداد کې د غاصب د فعل یا سکونت په وجه د واقع سوي نقص حکم
- ۵۸۳..... د غصب کړی سوي منقولي شي د هلاکېدلو حکم
- ۵۸۷..... که په غصب کړی سوي غلام مزدوري وکړی سي چي دهغه په وجه نقص پکښي راسي (حکم او تفصیل)
- ۵۹۰..... په غصب کړي سوي مال سره بل شی رانیول او گټه پر کول (حکم او تفصیل)

- ۵۹۴..... فَضْلٌ فِيمَا يَتَغَيَّرُ بِفِعْلِ الْغَاصِبِ
- ۵۹۴..... په غصب کړی سوي شي کي د بدلون راتللو حکم او تفصیل
- ۶۰۱..... د سرو زرو او سپینو زرو د غصب کولو او د هغوی د جوړولو حکم
- ۶۰۳..... د لرغیو د غصب کولو او پر هغوی د ځای جوړولو حکم
- ۶۰۵..... غصب کړی سوي شي ضایع کول
- ۶۰۷..... غصب کړی سوي شي عیبداره کول
- ۶۰۹..... په غصب کړی سوي شي ځمکه کي درختي ایښوول یا ځای پکښي جوړول
- ۶۱۲..... په غصب کړی سوي شي کي زیاتوب و اضافه کول (غصب شده کپړې ته رنگ ورکول)
- ۶۱۸..... د غصب کړی سوي شي د غائبولو او ضمان ورکولو حکم
- ۶۱۸..... فَضْلٌ
- ۶۲۱..... د غصب کړی سوي غلام د خرڅولو او ضمان ورکولو حکم
- ۶۲۲..... د مغصوبه مینځي د بچیانو حکم
- ۶۲۶..... په ولادت (بچي زېږولو) سره په مغصوبه مینځه کي د نقص راتللو حکم او تفصیل
- ۶۳۱..... د مغصوبه مینځي سره د زنا کولو حکم
- ۶۳۵..... د مغصوب شي د منافعو د ضمان حکم
- ۶۳۸..... فَضْلٌ فِي غَضَبٍ مَا لَا يَتَقَوَّمُ
- ۶۳۸..... د نا قیمتداره شیانو د غصب حکم
- ۶۴۱..... د مسلمان له مغصوبه شرابو څخه سرکه جوړول یا مغصوبه پوست او خرمن ته رنگ (دباغت) ورکول
- ۶۴۴..... د مذکوره سرکې او خرمني د ضایع کولو حکم او تفصیل
- ۶۵۱..... د مالګي یا د سرکې په ذریعه شراب سرکه گرځول (حکم او تفصیل)
- ۶۵۵..... د ساز او موسیقۍ د آلاتو د ماتولو حکم او تفصیل
- ۶۶۱..... د اُم ولد او مدبره مینځي د غصب کولو حکم

کِتَابُ الْعَارِيَّةِ

(دا) کتاب د عاریت (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: د ودیعت سره متصل د عاریت بیانولو وجه داده چي عاریت (په خواست غوښتل سوی) امانت وي لکه څرنګه چي ودیعت (امانتاً ایښوول سوی شی) امانت دی، یعنی ودیعت او عاریت دواړه په امانت کېدلو کي سره مشترک دي، لېکن څرنګه چي په ودیعت کي د امانت اړخ غالب وي، نو ځکه هغه مخکي بیان سوی دی او تر هغه وروسته عاریت بیان سوی دی.

د عاریت لغوي او اصطلاحي معنی: “عَارِيَّةٌ” او “عَارِيَّةٌ” دیاء په تشدید او تخفیف دواړو سره نقل سوي دي، خودیاء په تشدید سره فصیح او مشهوره لغت دی، “عَارِيَّةٌ” پروژن د “فَعْلِيَّةٌ” دی، لغوي معنی یې ده: عاریتاً اخیستل سوی شی یعنی “په خواست غوښتل سوی شی”.

عاریت له “عَار” څخه مشتق دی چي دهغه معنی ده، عیب، پېغور. عاریت (په خواست غوښتل سوي شي) ته ځکه عاریت وایي چي په خواست (په عاریت) شی غوښتل یو ډول عیب دی کوم چي د اخیستونکي لپاره د پېغور سبب ګرځي. او صاحب د هدایې رَجَبُ الله لیکلي دي چي عاریت له “عَرِيَّةٌ” څخه دی چي دهغه معنی ده: عطیه، یعنی بغیر له عوضه (مفت) یو چا ته شی ورکول، لېکن په دې هکله علامه بدر الدین عینی او داسي نورو حضراتو مناقشه کړې ده. صاحب د مصباح المنیر د عاریت لفظي وضاحت داسي کړې دی: “الْعَارِيَّةُ” أَصْلُهُ فَعْلِيَّةٌ بِفَتْحِ الْعَيْنِ، قَالَ الْأَزْهَرِيُّ: نِسْبَةٌ إِلَى “الْعَارَةِ”، وَهِيَ اسْمٌ مِنَ “الْإِعَارَةِ”، يُقَالُ: أَعْرَظْتُ الشَّيْءَ إِعَارَةً... وَقَالَ اللَّيْثُ: سُمِّيَتْ عَارِيَّةً لِأَنَّهَا عَارٌ عَلَى طَائِبِهَا. لکه څرنګه چي موږ ذکر کړه.

د عاریت اصطلاحي معنی ده: “تَمْلِيْكُ مَنْفَعَةٍ بِلَا بَدَلٍ” (یعني بغیر له عوضه یو څوک دخپل شي د منفعت مالک کول).

خلاصه دا چي عاریت “په خواست غوښتل سوي شي” ته وایي او خواست کونکي (عاریتاً

غوښتونکي) ته “مُسْتَعِيزٌ” وایي، او په خواست ورکونکي ته “مُعِيزٌ” وایي، او د “إِعَارَةِ” معنی ده:

عاریتاً ورکول یعنی د خواست په توګه ورکول، مثلاً که زید و خالد ته خواست وکړي چي دیو څو

وخت لپاره فلانکې شی په امانت راکړه! زه کار (منفعت) ځني اخلم، او خالد هغه شی وزید ته ورکړي، نو دې ته عاریتاً ورکول وایي، زید ته «مُسْتَعِير» او خالد ته «مُعِير» وایي.

د عاریت حقیقت او حکم

قَالَ: الْعَارِيَةُ جَائِزَةٌ فرمایي: عاریت جائز دی لَأَنَّهَا تَوْعُ إِحْسَانٍ ځکه چې دایو ډول احسان دی «وَقَدْ اسْتَعَارَ النَّبِيُّ ﷺ دُرُوعًا مِنْ صَفْوَانَ» او نبي کریم ﷺ له صفوان بن امیه څخه یو څو زغري په عاریت اخیستي وې وَهِيَ تَمْلِيكُ الْمَنَافِعِ بِغَيْرِ عَوَضٍ او عاریت بغیر له عوضه د منافعو مالک کول دي وَكَانَ الْكَرْمِيُّ يَقُولُ: هُوَ ابَاحَةٌ لِلاتِّفَاعِ بِبَيْتِكَ الْغَيْرِ او امام کرخي رَجِهَهُ الله به فرمایي: چې عاریت د بل چا په ملکیت سره د نفعي اخیستلو اباحت [مباح کول] دي. لَأَنَّهَا تَتَعَقَّدُ بِقَفْظَةِ الْإِبَاحَةِ ځکه چې عاریت د اباحت په لفظ سره هم منعقد کیږي. وَلَا يُشْتَرَطُ فِيهَا ضَرْبُ الْبُدَّةِ او په عاریت کې مودت ټاکل شرط نه دي وَمَعَ الْجَهَالَةِ لَا يَصِحُّ التَّمْلِيكُ حالانکې د جهالت سره تمليک [مالک کول] نه صحیح کیږي وَكَذَلِكَ يَعْمَلُ فِيهَا النَّهْيُ وَلَا يَنْبَغُ الْإِجَارَةُ مِنْ غَيْرِهِ او همدارنګه په عاریت کې نهی عمل کوي او مستعیر دا ملکیت [اختیار] نه لري چې [مستعار شی] بل چاته په اجاره ورکړي وَنَحْنُ نَقُولُ: إِنَّهُ يُنْبِئُ عَنِ التَّمْلِيكِ او موږ وایو: چې عاریت د تمليک خبر ورکوي فَإِنَّ الْعَارِيَةَ مِنَ الْعَرِيَةِ وَهِيَ الْعَطِيَّةُ ځکه چې عاریت له «عریة» څخه مشتق دی چې د هغه معنی ده عطیه وَلِهَذَا تَتَعَقَّدُ بِقَفْظِ التَّمْلِيكِ په همدې وجه د تمليک په لفظ سره عاریت منعقد کیږي. وَالْمَنَافِعُ قَابِلَةٌ لِلْبَيْتِ کالْأَعْيَانِ او [دشیانو] منافع هم دشیانو په څېر په ملکیت کې دراتللو قابل دي [مثلاً موټر یو عین شی دی او د هغه منفعت سپر تیا ده، نو څرنګه چې موټر (په رانیولو او داسې نورو) سره په ملکیت کې راتلای سي، همداسې یوازې د هغه منفعت یعنې سپر تیا هم (په کرایه نیولو، په خواست غوښتلو او داسې نورو) سره په ملکیت کې راتلای سي] وَالْتَّمْلِيكُ تَوْعَانِ: بِعَوَضٍ وَبِغَيْرِ عَوَضٍ او مالک کول [مالک جوړول] پر دوه قسمه دي: [١] په عوض سره مالک کول [٢] بغیر له عوضه [مفت] مالک کول ثُمَّ الْأَعْيَانُ تُقْبَلُ التَّوَعِينِ

فَكَذَّا النِّفَافُ أَوْ عَيْنِ شِيَان دغه دواړه قسمه تمليک قبلوي نو همداسي به منافع هم دواړه قبلوي
وَالْجَائِمُ دَفْعُ الْحَاجَةِ او اړه دواړو کي اعلت جامع د حاجت دفع کول دي وَلَفْظَةُ الْإِبَاحَةِ أُسْتَعِيرَتْ
لِلتَّبْلِيكِ او د اباحت لفظ د تمليک لپاره مستعار اخیستل سوی دی کِنَائِي الْإِجَارَةُ لکه څرنګه چي
په اجاره کي دي فَإِنَّهَا تَنْعَقِدُ بِلَفْظَةِ الْإِبَاحَةِ ځکه چي اجاره هم د اباحت په لفظ سره منعقد کيږي
وَهِيَ تَبْلِيكِ حال دا چي هغه تمليک دی وَالْجَهَالَةُ لَا تَفْضُو إِلَى النُّزَاعَةِ او دا جهالت جنگ او
اختلاف ته رسول نه کوي [يعني اختلاف او دعوی سبب نه جوړيږي] لِعَدَمِ الزُّوْمِ ځکه چي دا تمليک
لازم نه دی [بلکي عارضي دی] فَلَا تَكُونُ ضَائِرَةً نو ځکه به جهالت مضر نه وي وَلَإِنَّ الْبَلْكَ يَثْبُتُ
بِالْقَبْضِ وَهُوَ الْإِثْقَاعُ او ځکه چي ملکیت په قبضه کولو يعني په نفع اخیستلو سره ثابتيږي وَعِنْدَ
ذَلِكَ لَا جَهَالَةَ او د نفع اخیستلو په وخت کي هيڅ جهالت نه وي وَاللَّهُ مِنْ عَنِ التَّحْصِيلِ او نهی
[د منافعو] له حاصلولو څخه منع کوي [يعني په عاریت کي نهی ځکه عمل کوي چي هغه له تحصیل منافع
څخه منع گرځي] فَلَا يَتَحَصَّلُ النِّفَافُ عَلَى مِلْكِهِ نو [تر نهی وروسته] به مستعير په خپل ملکیت کي
منافع نه سي حاصلولای وَلَا يَمْلِكُ الْإِجَارَةَ لِدَفْعِ زِيَادَةِ الضَّرَرِ او مستعير ځکه د اجارې ملکیت نه
لري چي [له مالک څخه] زائد ضرر دفع سي عَلَى مَا نَذَرُهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى لکه څرنګه چي وروسته
به موږ دا انشاء الله ذکر کړو.

اللغات: ﴿استعار﴾ د استعمال ماضي ده: په عاریت اخیستل، په خواست غوښتل (مثلا یو چا ته
خواست کول چي ته! دیو څو وخت لپاره داسی امتاتاراکړه!)، ﴿دُرُوع﴾ جمع دِرْع: ده زغره، ﴿ضربُ
المدة﴾ مودت ټاکل، وخت بیانول، ﴿العطية﴾ ورکړه، بغیر له عوضه (مفت) یو چا ته شی ورکول،
﴿إِبَاحَة﴾ د افعال مصدر دی: مباح کول، روا کول، روا گرځول، ﴿الْتِفَاع﴾ د افعال مصدر دی: نفع
اخیستل (نفع حاصلول)، فایده اخیستل، ﴿الأعیان﴾ متعین شیان، مادي شیان چي زموږ په عامه
اصطلاح مطلقاً هغه ته شیان وایي، ﴿تَفْضِي﴾ د افعال مضارع ده: رسېدل، رسول، سبب جوړېدل
(باعث گرځېدل)، ﴿ضَائِرَة﴾ مضر، نقصاني (نقصان مند).

تشریح: صورت د مسئلي: دادی چي د عاریت (خواست) په توگه یو شی اخیستل او ورکول جائز

دي؛ ځکه نبي کریم ﷺ هم داسي کړي دي، لکه څرنگه چي په ابو داؤد، نسائي او داسي نورو کي په

مختلفو الفاظو سره دا حدیث نقل سوی دی **”أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَعَارَ مِنْ صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ دُرُوعًا يَوْمَ**

حُنَيْنٍ، فَقَالَ: أَغْضَبُ يَا مُحَمَّدٌ ﷺ، قَالَ: بَلْ عَارِيَةٌ مَضْمُونَةٌ... إلخ“ (يعني نبي کریم ﷺ د غزو

حنین په ورځ له صفوان بن أمیه څخه یو څو زغري د عاریت په توگه واخیستې، نو هغه وویل چي ای محمد ﷺ آیاته

دا زغري غصبا اخلې!، نو نبي ﷺ وفرمایل: چي نه! بلکي عاریتایې اخلم چي که هغه ضایع سي نو ضمان (تاوان) یې

درکوم^(۱)، له دې څخه معلومه سوه چي عاریت جائز دی او که مستعار (په خواست اخیستل سوی) شی

ضایع سي نو پر مستعیر د هغه ضمان واجبېږي.

اوس پاته سوه د مسئله چي عاریت **”تمليك المنافع“** دی او که **”إباحة الانتفاع“** دی؟، نو

زموږ او د جمهورو علماؤ په نېز عاریت **”تمليك المنافع بدون العوض“** دی، لېکن دامام کرخي رحمه

الله په نيز عاریت **”إباحة الانتفاع“** دی؛ ① د هغه اول دلیل دادی چي عاریت د اباحت په لفظ سره

منعقد کېږي، مثلاً که معیر داسي ووايي: **”أُبْحَثُ لَكَ هَذَا الثَّوبَ“** نو دا عاریت ګرځي، حال دا چي

تمليک د اباحت په لفظ سره نه منعقد کېږي. ② دویم دلیل دا دی چي په عاریت کي مودت بیانول

(وخت ټاکل) شرط نه دي، حالانکي که عاریت تمليک وای نو په هغه کي به مودت بیانول شرط وای،

ځکه چي د مودت د جهالت په صورت کي تمليک نه صحیح کېږي. ③ درېیم دلیل دا دی چي په

عاریت کي نهی او منع مؤثر ګرځي، يعني که معیر (مالک) و مستعیر ته داسي ووايي چي **”دآینده**

لپاره زما له مستعار شي څخه کار مه اخله!“، نو دا منع مفید ګرځي، تردې چي په دې منع سره عاریت

ختمیږي، حال دا چي که عاریت تمليک وای، نو معیر ته به د منع کولو اختیار نه وای، لکه څرنگه

چي په هبه او اجاره کي هغه ته د دې اختیار نسته. ④ څلورم دلیل دادی چي مستعیر دا اختیار نه

لري چي مستعار شی په اجاره (په کرایه) ورکړي، حال دا چي په تمليک کي مالک د اجار تا ورکولو

اختیار لري. له دغو دلائلو څخه معلومه سوه چي عاریت اباحت دی، تمليک نه دی.

^(۱) دا حدیث په سنن نسائي کي په داسي الفاظو سره نقل سوی دی: **عن عبد الرحمن بن صفوان بن أمية أن رسول الله**

ﷺ استعار من صفوان بن أمية دروعاً فهلك بعضها، قال رسول الله ﷺ: إن شئت غرناها قال: لا يا رسول الله ﷺ.

(يعني نبي ﷺ له صفوان بن أمیه څخه یو څو زغري عاریت واخیستې، بیا بعضي زغري ضایع سوې، نو نبي ﷺ

وفرمایل: چي که ته وغواړې!، نو د هغه ضمان به درکړم، هغه په جواب کي وویل: چي نه! ای د الله رسوله!).

ونحن نقول إلخ: زموږ دليل او دامام کرخي رَجِهَهُ الله ددلائلو جواب دادی چي عاریت له "عریة" څخه مشتق دی او د "عریة" معنی ده عطیه، یعنی یو څوک بلا عوضه دیو شي مالک جوړول، همدا وجه ده که یو څوک بل چاته ووايي "مَلَّكَتُكَ مَنَافِعَ هَذِهِ السَّيَّارَةِ" (ما ته ددې موټر دمنافعو [سپړتیا] مالک جوړ کړې!)، نو که څه هم په دې جمله کې د تمليک لفظ استعمال سوی دی خو بیا هم دا عاریت او اعاره (عاریت وړکول) گرځي او د تمليک په لفظ سره منعقد کیږي. او بل تاسي دا په یاد لرئ! چي تمليک پر دوه قسمه دی: ① تمليک بالعوض، لکه خرڅول، رانیول او داسي نور، ② تمليک بدون العوض، لکه هبه، صدقه او داسي نور، او په اعیانو (شیانو) کې دواړه ډوله تمليک جائز او صحیح دی، لهذا په منافعو کې به هم دواړه ډوله تمليک جائز وي، لکه څرنگه چي د تمليک بالعوض مثال اجاره ده او د تمليک بدون العوض مثال اعاره او عاریت دی، او خلک چي څرنگه دا اعیانو تمليک ته محتاج دي، همداسي دمنافعو تمليک ته هم محتاج دي، بلکي ددغه گرانۍ په عالم کې دمنافعو تمليک ته زیات ضرورت سته، نو ځکه دا عاریت به تمليک وي.

ولفظ الإباحة إلخ: له دې ځایه دامام کرخي رَجِهَهُ الله ددلائلو جواب ورکوي: ① دا ډول دليل جواب دا دی چي د اباحت د لفظ په ذریعه د عاریت په منعقد کېدلو سره دانه لازمیږي چي عاریت اباحت الانتفاع دی؛ ځکه د اباحت لفظ د تمليک لپاره مستعار اخیستل سوی دی، لکه څرنگه چي د اجارې لپاره هم دا لفظ مستعار اخیستل سوی دی یعني د اباحت په لفظ سره اجاره منعقد کیږي، حال دا چي اجارې ته تاسو (امام کرخي) هم تمليک المنافع وایاست، اباحت المنافع یا اباحت الانتفاع نه ورته وایاست. ② دویم دليل جواب دا دی چي د عاریت والا په تمليک کې چي کوم جهالت وي، هغه د نزاع او اختلاف سبب نه گرځي، ځکه چي دا ابدی تمليک نه وي بلکي دیو څو وخت لپاره (عارضی) تمليک وي (او تاسو ته معلومه ده چي کوم جهالت مُفْضِي إِلَى النِّزَاعِ نه گرځي، هغه معتبر نه دی). او بله خبره داده چي دلته گرسره جهالت سته نه؛ ځکه دلته ملکیت د قبضې یعني د نفعي (منفعت) اخیستلو په وخت کې ثابتیږي او د نفع اخیستلو په وخت کې هیڅ جهالت نه وي. ③ درېیم دليل جواب دا دی چي په عاریت کې د نهې د مؤثر کېدلو وجه داده چي تر دغه نهې او منع وروسته مستعیر ته له مستعار شي څخه د نفع اخیستلو اختیار نه وي، او څرنگه چي دا تمليک عارضی وي نو ځکه مالک ته هر وخت دا اختیار پاتیریږي چي کله هم دده خوښه وي، مستعیر له نفعي اخیستلو څخه منع کړي. ④ د څلورم دليل جواب دا دی چي که مستعیر ته د اجارې اجازت ورکول سي چي هغه مستعار شي په اجاره (په کرایه) ورکړي، نو په دې سره به مالک یعني معیر ته زیات نقصان ورسیري او د هغه اختیار به ختم سي یعني تر دې وروسته به له مستعیر څخه خپل شی نه سي اخیستلای؛ ځکه چي اجاره لازم عقد دی

کوم چي پر مستعير او معير دواړو لازمېږي، او په هغه کي چي کوم اجرت او کرایه وي، هغه به دلته مستعير ته حاصلېږي او په دې توگه به د عاريت او استعارې دروازه بنده سي، نو ځکه مستعير ته د دې اجازت نه دی ورکول سوی. او په دې سلسله کي به نور بحث او کلام انشاء الله په آینده کي ذکر سي. (احسن الهدایه)

د عاريت د الفاظ بيان

قَالَ: وَتَصَحُّ بِقَوْلِهِ: أَعْرَيْتُكَ فرمايي: او عاريت صحيح کيږي د معير په دې قول سره: ما تا ته په عاريت درکړی لَأَنَّهُ صَرِيحٌ فِيهِ ځکه چي دا [د اعرت] لفظ په عقد عاريت کي صريح دی وَأَطْعَمْتُكَ هَذِهِ الْأَرْضَ او ما تا ته دا ځمکه د خوراک لپاره درکړه لَأَنَّهُ مُسْتَعْمَلٌ فِيهِ ځکه چي دا لفظ [هم] په عقد عاريت کي [مجازاً] مستعمل دی وَمَنْحَتُكَ هَذَا الثُّوبَ وَحَمَلْتُكَ عَلَى هَذِهِ الدَّابَّةِ إِذَا لَمْ يُرِدْ بِهِ الْهَبَّةُ او ما تا ته دا کپړه درکړه يا ما ته! پر دې څاروي سپور کړې! [نو په دې الفاظو سره هم عاريت صحيح کيږي] په دې شرط چي معير [مالک] به په دې سره هبه مراد کړې نه وي لَأَنَّهُمَا تَبْلِيكَ الْغَنَيْنِ ځکه چي دا دواړه الفاظ د عين شي د تمليک لپاره دي وَعِنْدَ عَدَمِ إِرَادَتِهِ الْهَبَّةُ يُحْمَلُ عَلَى تَبْلِيكَ الْبَنَافِعِ تَجَوُّزًا او د هېي نه مرادولو په صورت کي به هغه مجازاً د منافعو پر تمليک حمل کيږي قَالَ: وَأَخَذْتُكَ هَذَا الْعَبْدَ فرمايي: ما دا غلام تا ته د خدمت لپاره درکړی [نو په دې لفظ (أخضت) سره هم عاريت صحيح کيږي] لَأَنَّهُ إِذْنٌ لَهُ فِي اسْتِخْدَامِهِ ځکه چي داله غلام څخه د خدمت اخيستلو اجازت دی وَدَارِي لَكَ سُكْنِي او زما کور ستا استوگه ده [يا ترجمه دا چي: زما کور ستا استوگي (اوسېدلو) ځای دی] لَأَن مَعْنَاهُ سَكْنَاهَا لَكَ ځکه د دې معنی ده: چي د هغه اوسېدل ستا لپاره دي [يعني ما تا ته د اوسېدلو لپاره کور درکړی] وَدَارِي لَكَ عُثْرِي سَكْنِي او زما کور ټوله عمر ستا استوگه ده لَأَنَّهُ جَعَلَ سَكْنَاهَا لَهُ مُدَّةَ عُثْرِهِ وَجَعَلَ قَوْلُهُ سَكْنِي تَفْسِيرًا لِقَوْلِهِ لَكَ ځکه چي هغه [معير] د خپل عمر د مودت په اندازه د کور اوسېدل دده لپاره وټاکل او هغه خپل دا قول "سکني" د "لک" لپاره تفسير وگرځوی لَأَنَّهُ يَحْتَمِلُ تَبْلِيكَ الْبَنَافِعِ ځکه چي "لک" د منافعو د مالک کولو احتمال لري [چي د دې کور منفعت ستا لپاره دی او هغه د منفعت تفسير په "سکني" سره وکړی چي "اوسېدل" يې ستا لپاره دي] فَحِيلَ عَلَيْهِ

بِدَلَالَةِ آخِرِهِ نوحه "لَكَ" به د کلام د آخري لفظ "سُكْنِي" په دلالت سره د منافعو پر تمليک حمل کيږي. قَالَ: وَلِلْمُعِيرِ أَنْ يَرْجِعَ فِي الْعَارِيَةِ مَتَى شَاءَ فرمايي: او عاريت ورکونکي ته دا اختيار سته چي کله دده خوښه وي، له عاريت څخه رجوع وکړي لَقَوْلِهِ ^{الطَّلَا}: «الْبِسْحَةُ» ^١ مَزْدُوذًا وَالْعَارِيَةُ مُؤَذًا» حکه نبي ﷺ فرمايلي دي چي: "ورکول سوی شی به واپس کول کيږي او په خواست غوښتل سوی شی به واپس رسول کيږي [داء کول کيږي]" وَلَئِنْ الْمَنَافِعَ تَبَنَّا شَيْئًا فَشَيْئًا عَلَى حَسَبِ حُدُوثِهَا او حکه چي منافع لږ لږ [په کراره، کراره] په ملکیت کي راځي د خپل پيدا کېدلو په حساب سره [يعني څومره منفعت چي في الحاله موجود وي صرف هغه په ملکیت کي داخلېږي (يعني مستعير او مستأجر صرف د موجودېدونکي منفعت مالک کيږي) او کوم منفعت چي تر اوسه په وجود کي راغلي نه وي هغه په ملکیت کي نه داخلېږي] فَالْتَّئِيلُكَ فِيمَا لَمْ يُوجَدْ لَمْ يَتَّصِلْ بِهِ الْقَبْضُ لهذا کوم منافع چي موجود سوي نه وي په هغوی کي قبضه د تمليک سره متصل نه سوه [په بله وينا: لهذا په ناموجوده منافعو کي تمليک د قبضې سره متصل نه سو. په بله وينا: د ناموجوده منافعو سره قبضه متصل نه سوه] فَيَصِحُّ الرُّجُوعُ عَنْهُ نوحه له هغوی څخه رجوع کول صحيح دي.

اللغات: ﴿أَعْرَثُ﴾ د افعال له بابه د واحد متکلم ماضي ده: عاريتا ورکول (د خواست په توګه ورکول)، مثلاً زيد خالد ته خواست وکړي چي فلانکی شی ما ته د يو څو وخت لپاره امانتاً راکړه!؛ او خالد هغه شی ورکړي، نو دې ته عاريتا ورکول وايي، زيد ته مستعير وايي او خالد ته معير وايي، ﴿منحتك﴾ د فتح د باب مخکنی صيغه ده: ورکول، هبه کول (هدیه کول)، عطا کول، ﴿سكني﴾ د دې لفظ څو معناوي ودي: استوګنه، استوګنه (اوسېدل)، د اوسېدلو ځای (مقام)، ﴿عمری﴾ د افعال له بابه اسم دی، أَعْمَرَ: د ټوله عمر لپاره هبه کول، يعني د خپل عمر يا د مخاطب د عمر په اندازه هغه ته يو شی ورکول، مثلاً خالد وزيد ته داسي ووايي "چي تر څو ته ژوندی يې! زما دا کور ستا دی لېکن ستا تر مرګ وروسته به بيرته ما ته واپس کيږي (يا ستا تر مرګ وروسته بيرته زما دی)"، نو دې ته عمری وايي، خالد ته مُعِير وايي او زيد ته مُعْتَر لهُ وايي، عمری صحيح ده لېکن د واپس کولو شرط باطل دی، يعني دا

● لمخرج رواه ابو داؤد، باب فی نصوص العارية، حديث رقم: ٣٥٦٧. و الترمذي، باب ما جاء لأوصية لوارث، حديث رقم: ٢١٢٠. وابن ماجة، باب العارية، حديث رقم: ٢٣٩٩.

کور دهمیشه لپاره دم عمر له (زید) کور گرځي او دهغه تر مرگ وروسته به مُعیر ته نه واپس کیږي.
﴿مردودة﴾ دنصر له بابه دواحد مؤنث اسم مفعول صیغه ده: رد کړی سوی، واپس کړی سوی.
﴿مؤداة﴾ دتفعل له بابه مخکنی صیغه ده: اداء کړی سوی، رسول سوی.

تشریح: عبارت واضح دی چي له ترجمې څخه هم دهغه مطلب ښکاره کیږي، او په دې عبارت کي دهغه الفاظو بیان دی چي په هغوی سره عاریت منعقد کیږي، او صاحب د کتاب رَجَعَهُ الله په خپله د هغوی علت هم بیان کړی دی، لهندا د مذکورہ الفاظو تشریح ته څه ضرورت نسته، لېکن عبارت په آخري حصه کي چي کوم دامضمون بیان سوی دی چي معیر هر کله وغواړي، له مستعیر څخه عاریت واپس اخیستلای سي، دهغه تشریح داده چي عاریت برابره ده مطلق وي او که مؤقت وي (یعني مُعیر دهغه لپاره وخت ټاکلی وي چي ”زماشۍ به ته! ما ته مثلاً درې ورځي وروسته واپس راکوې!“)، په دواړو صورتونو کي معیر (مالک) ته هر وخت دمستعار شي دواپس اخیستلو اختیار سته؛ ځکه چي د نبی کریم ﷺ د فرمان مطلق دی ”الْبَيْعَةُ مَزْدُودَةٌ وَالْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ“ او ”منحه“ او ”منیحه“ مطلق هغه شي ته وایي کوم چي بل چاته د نفعي اخیستلو لپاره یو څو وخت ورکول سي، خو په اصل کي ”منحه“ د عاریت یو خاص قسم ته وایي چي دهغه صورت دادی چي یو څوک بل سړي ته خپله بزه یا غوا یا اوبڼه د دې لپاره ورکړي چي هغه یې شیدې استعمال کړي او کله چي یې شیدې وچي سي (یعني بزه یا اوبڼه... وچه سي)، نو هغه یې بیرته مالک ته واپس کړي (حاصل دا چي په اصل کي دغه ډول بزه، اوبڼي او غواته ”منحه“ وایي، لېکن وروسته دالفظ د کثرت استعمال په وجه د مطلق هغه ورکول سوي شي لپاره مستعمل وگرځېدی کوم چي دانتفاع لپاره یو څه وخت ورکول سي). او عاریت عام دی یعني هر ډول شی په خواست او په عاریت ورکول په هغه کي داخل دي او ”منحه“ او ”عاریة“ دواړه خپل مالک ته واپس کیږي، خو د عاریت واپس کول واجب دي او دضایع کېدلو په صورت کي دهغه ضمان هم لازمېږي، لېکن دمنحه دضایع کېدلو په صورت کي دهغه ضمان زیاتره خلک نه اخلي. د عاریت واپس اخیستلو بل دلیل دادی چي منافع په یوه ځل نه حاصلیږي بلکي لږ، لږ حاصلیږي او په هغه حساب سره (لږ، لږ) په ملکیت کي داخلېږي یعني څومره منافع چي پیدا کیږي، پر هغوم قدر منافعو مستعیر قابض کیږي، او پر ناموجوده (غیر حاصل شده) منافعو دهغه قبضه هم نه ثابتېږي، او تاسو ته معلومه ده چي له قبضې څخه مخکي رجوع کول صحیح دي، نو په دې وجه به هم معیر (مالک) ته هر وخت دمستعار شي دواپس اخیستلو اختیار وي. لېکن دامام مالک رَجَعَهُ الله په نېز په مؤقت عاریت کي له وخت څخه مخکي مستعار شی واپس اخیستل جائز نه دي، فیکون حکمها عنده کالاً جاریه.

د عاريت هلاکيدلو (ضایع کيدلو) حکم او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ اخلاف

قَالَ: وَالْعَارِيَةُ أَمَانَةٌ فرمايي: او د عاريت شی [په خواست غوښتل سوی شی] امانت دی إِنْ هَلَكَتْ مِنْ غَيْرِ تَعَدَّى که چيري بغير له تعدی هلاک سي لَمْ يَفْضَنْ نو مستعير نه ضامن کيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَفْضَنْ او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چي هغه ضامن کيږي لَأَنَّهُ قَبَضَ مَالَ غَيْرِهِ لِنَفْسِهِ لَا عَنْ اسْتِحْقَاقٍ ځکه چي مستعير بغير له استحقاقه د بل چا پر مال د ځان لپاره قبضه کړې ده فَيَفْضَنُهُ نو ځکه به هغه ضامن کيږي وَالْإِذْنُ ثَبَتَ ضَرُورَةَ الْإِئْتِفَاعِ او د مالک [مُعِير] اجازت د نفع اخيستلو د ضرورت په وجه ثابت سوی دی فَلَا يَطْهَرُ فِيمَا وَرَاءَهُ نو ځکه له ضرورته په ماسوا کي به اجازت نه ښکاره کيږي [يعني د ضرورت له عايه بغير بل ځای به دا اجازت نه ثابتيږي] وَلِهَذَا كَانَ وَاجِبَ الرَّدِّ او له همدې کبله د عاريت واپس کول واجب دي وَصَارَ كَالْمَقْبُوضِ عَلَى سَوْرِ الشِّئَاءِ او دا داسي سوه لکه د رانيولو په نيت قبضه کړی سوی شی وَلَكِنَّا: أَنَّ اللَّفْظَ لَا يُبَيِّنُ عَنِ التَّزَامِ الصَّانِ زموږ دليل دا دی: چي د عاريت لفظ د ضمان لازمولو خبر نه ورکوي لَأَنَّهُ لَتَنَدِيكَ الْمَنَافِعَ بِغَيْرِ عَوْضٍ أَوْ لِإِبَاحَتِهَا ځکه چي هغه بغير له عوضه د منافعو د تمليک يا اباحت لپاره وضع سوی دی وَالْقَبْضُ لَمْ يَقَمْ تَعْدِيًا او قبضه کول تعدی [ناحقه تصرف] نه گرځي لِكَوْنِهِ مَأْذُونًا فِيهِ ځکه چي د قبضي په هکله [د مالک له طرفه] اجازت ورکول سوی دی وَالْإِذْنُ وَإِنْ ثَبَتَ لِأَجْلِ الْإِئْتِفَاعِ فَهُوَ مَا قَبَضَهُ إِلَّا لِلْإِئْتِفَاعِ او [د مالک له طرفه] اجازت که څه هم د نفعي حاصلولو په وجه ثابت دی خو مستعير هم صرف د نفعي حاصلولو لپاره پر مستعار شي قبضه کوي فَلَمْ يَقَمْ تَعْدِيًا نو ځکه دهغه قبضه به تعدی نه گرځي وَإِنَّمَا وَجِبَ الرَّدُّ مُؤَنَّةً او [پر مستعير] د واپس کولو واجبېدل د خرچې په وجه دي كَنَفَقَةِ الْمُسْتَعَارِ فَإِنَّهَا عَلَى الْمُسْتَعِيرِ لکه د مستعار [په خواست غوښتل سوي غلام يا څاروي] نفقه، چي هغه پر مستعير واجبېږي لَا لِنَقْضِ الْقَبْضِ نه د قبضي ماتولو لپاره [يعني دا واپس کول د قبضي ختمولو لپاره نه واجبېږي] وَالْمَقْبُوضُ عَلَى سَوْرِ الشِّئَاءِ مَضْمُونٌ بِالْعَقْدِ او د رانيولو په نيت چي پر کوم شي قبضه وسي، هغه شی د عقد په وجه مضمون کيږي [يعني دهغه ضمان د عقد په وجه لازمېږي] لِأَنَّ الْأَخْذَ

الْعَقْدُ لَهُ حُكْمُ الْعَقْدِ حُكْمُهُ چي د عقد شروع کولو لره د عقد حکم حاصل دی ایعني درانیولو په نیت پر یو شی قبضه کول او په دې توگه په عقد شروع کول حکماً داسي دي لکه عقد کول عَلَى مَا عَرِفَ فِي مَوْضِعِهِ لکه خرنگه چي دا په خپل ځای کي معلوم سوي دي.

اللغات: ﴿تَعَدَّى﴾ د تفعل د باب مصدر دی: تعدی یعنی تجاوز کول، ناحقه تصرف کول، ﴿انْتِفَاعٌ﴾ د افتعال مصدر دی: نفع اخیستل (نفع حاصلول)، ﴿سُومُ الشَّرَاءِ﴾ "سوم" دنصر د باب مصدر دی، معنی یې ده: نرخ او قیمت ټاکل، نرخ معلومول، "شراء" رانیولو ته وایي، "مقبوض علی سوم الشراء" هغه شي ته وایي کوم چي د قیمت ټاکلو او معلومولو لپاره له بائع څخه واخیستل سي (یعني بائع وایي چي داسې زه په لس درهمه خرڅوم، او مشتري ورته وایي چي زه یې وږم، قیمت یې معلوموم، که مي خوښ سو نو هغه رانیسم، کنې نه یې رانیسم، داسي شي په هلاکېدلو سره پر مشتري ضمان واجبیږي)، په لنډه توگه چي مقبوض علی سوم الشراء هغه شي ته وایي کوم چي درانیولو په نیت له بائع (دوکاندار) څخه واخیستل سي، ﴿التزام﴾ مخکنی صیغه ده: پر ځان لازمول، په خپله ذمه لازمول، ﴿الاستعارة﴾ د استفعال اسم مفعول دی: په عاریت (په خواست) اخیستل سوی شی، ﴿نقص﴾ دنصر مصدر دی: ماتول، ختول، ﴿الأخذ﴾ دنصر مصدر دی، ددې باب په صله کي چي "فی" ذکر سي لکه دلته چي ذکر سوې ده "الأخذ فی"، نو معنی یې ده: شروع کول، پیل کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د عاریت شی د مستعیر په قبضه کي امانت دی او که چیري د هغه له تعدی او ناحقه تصرف څخه بغیر د عاریت شی ضایع سي، نو زموږ پر نېز پر مستعیر دهغه ضمان نه واجبیږي، لېکن دامام شافعي رَجَّهَ الله په نېز مستعیر ضامن کیږي. (ها! که چیري د مستعیر په تعدی او زیاتوب سره د عاریت شی ضایع سي نو بالاتفاق هغه ضامن کیږي)

د امام شافعي دلیل: دادی چي مستعیر پر کوم شي قبضه کوي هغه د بل چا (مُعیر) شی او مال وي او مستعیر دهغه مستحق نه وي بلکي بغیر له څه استحقاقه یې اخلي، لهذا پر مستعیر به دهغه حفاظت کول ضروري وي او که هغه شی ضایع سي نو مستعیر به دهغه ضامن کیږي، برابره ده دهغه له طرفه تعدی سوې وي، که نه؟ پاته سو د مالک (مُعیر) د اجازت وړ کولو مسئله، نو دا اجازت د نفعي اخیستلو د ضرورت پر بناء ثابتیږي او د ضرورت په هکله قاعده داده چي "الضَّرُورَةُ تَتَقَدَّرُ بِقَدَرِهَا" (یعني ضرورت صرف د ضرورت په اندازه ثابتیږي ایعني څومره چي ضرورت وي، فقط هغومره ثابتیږي) نو ځکه ددې قاعدې مطابق به دا اجازت صرف د انتفاع (نفع اخیستلو) پر موقع خپل اثر ښکاره

کوي او دانتفاع له وخت څخه بغير بل وخت به هغه نه ثابتېږي. او همدا وجه ده که د عاريت شی موجود وي، نو پر مستعير د هغه واپس کول واجب وي، نو ځکه د ضایع کېدلو په صورت کي به د هغه قیمت د ضمان په توګه واچيږي. یا لکه مقبوض علیٰ سوم الشراء که د قابض سره هلاک سي، نو پر قابض د هغه ضمان واچيږي، نو همداسي به په دې مسئله کي هم پر مستعير د مستعار شي ضمان واچيږي.

زموږ دليل: دادی چي د "عارية" د لفظ څخه د ضمان وجوب نه فهمول کيږي؛ ځکه چي دالفظ بالکل د التزام الضمان (پر ځان د ضمان لازمولو) خبر نه ورکوي؛ ځکه چي عاريت خويآ "تمليک المنافع بدون العوض" دی یا "اباحة المنافع" دی، او د بدون العوض (بلا عوضه) تمليک یا اباحت په صورت کي ضمان نه لازميږي، او څرنگه چي مستعير د مالک په اجازت سره پر هغه قبضه کوي، نو ځکه د هغه په قبضه کي به هيڅ تعدی نه وي، برابره ده مالک د انتفاع لپاره هغه په قبضه کي ورکړی وي، که نه (يعني برابره ده مالک د انتفاع یادونه کړې وي، که نه)؛ ځکه چي مستعير خو صرف د انتفاع لپاره پر هغه قبضه کوي، نو ځکه د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دا وينا موږ نه تسليموو چي "د انتفاع له وخت څخه بغير به دا اجازت نه ثابتيږي".

وإنما وجب الرد إلخ: دا هم د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د دليل جواب دی، حاصل يې دادی چي د مستعار شي د واپسې (واپس کولو) په واجب کېدلو سره دا نه لازميږي چي د هغه ضمان دي هم واجب وګرځي؛ ځکه د هغه واپس کول په دې وجه واجب وي چي پر هغه صرف د مستعير قبضه وي او مستعير له هغه څخه منافع حاصلوي او په واپسې کي خرچه او مؤنت راځي نو ځکه دا خرچه به هم پر مستعير واچي وي، لکه کله چي غلام یا څاروی په عاريت (په خواست) واخيستل سي، نو د هغه نفقه هم پر مستعير واچي وي، لهذا دا وجوب د معير (مالک) د سهولت او اسانتيا لپاره دی، د قبضي ختمولو لپاره نه دی.

والمقبوض إلخ: فرمايي امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ چي د عاريت د شي ضمان واچيږي د مقبوض علیٰ سوم الشراء د ضمان پر واچيږي قیاس کړي دي، دا هم صحيح نه دي؛ ځکه چي پر مقبوض علیٰ سوم الشراء درانيولو په نيت او درانيولو په جهت سره قبضه کيږي او همدې قبضي لره د عقد حکم حاصل وي، او د عقد حکم دادی چي که مبيع د مشتري په قبضه کي هلاک سي او مشتري (تراوسه) د هغه ثمن نه وي ورکړی، نو پر مشتري د هغه ضمان واچيږي، نو ځکه پر قابض علیٰ سوم الشراء به هم ضمان واچيږي، د دې په خلاف په خواست او عاريت سره اخيستل سوی شی د امانت په درجه کي وي او تاسو ته معلومه ده چي که د امانت شی د مودع (امين) له تعدی څخه بغير ضایع سي، نو پر مودع د هغه ضمان نه واچيږي؛ لهذا امانت او شراء يو ډول ګرځول او يو پر بل قیاسول صحيح نه دي. (احسن الهدایه)

د عاریت شی (مستعار شی) په کرایه ورکول

قَالَ: وَلَيْسَ لِلْمُسْتَعِيرِ أَنْ يُؤَاجِرَ مَا اسْتَعَارَهُ فرمایي: او مستعیر ته دا حق نسته چي هغه شی په کرایه ورکړي کوم چي ده په عاریت [په خواست] اخیستی وی فَإِنْ أَجَرَهُ او که چیري مستعیر هغه په کرایه ورکړي فَعَطَبَ او هغه هلاک سي ضَمِنَ نو مستعیر ضامن کیږي لِأَنَّ الْإِعَارَةَ دُونَ الْإِجَارَةِ ځکه چي اعارة له اجاري څخه [په درجه کي] کمه ده وَالشَّيْءُ لَا يَتَضَمَّنُ مَا هُوَ فَوْقَهُ او هیڅ شی هم تر خپل ځان لوړ شي لره نه شاملیږي وَلَا تَأْتِي صَحْحَتُهُ إِلَّا بِمَصْرُفٍ او ځکه که چیري موږ د مستعیر عقد اجاره صحیح وگرځوو نو هغه به صرف لازماً صحیح کیږي [د دې آسانه ترجمه دا ده چي که د مستعیر اجاره صحیح وگرځول سي نو پر معیر به هم اجاره لازمیږي، ځکه چي اجاره لازم عقد دی، او په دې کي د معیر زیات نقصان دی، لکه مخکي چي هم ذکر سوه] لِأَنَّهُ جِدِيدٌ يَكُونُ بِتَسْلِيْطٍ مِنَ الْمُعِيرِ ځکه چي په دې صورت کي به عقد اجاره د معیر په مسلط کولو سره وي [یعني کله چي د مستعیر اجاره صحیح وگرځول سي نو د دې مطلب به دا وي چي ګواکي هغه معیر پر اجاره کولو مسلط کړی دی ځکه چي د عاریت شی د معیر له طرفه هغه ته په قبضه کي ورکول سوی دی، نو ځکه دا اجاره به پر معیر هم لازمیږي] وَفِي وَقُوعِهِ لَا مَزِيَادَةَ فَزَرَرِ بِالْمُعِيرِ حال دا چي د عقد اجاري په لازم واقع کېدلو کي د معیر زیات ضرر دی لِسَبَبِ بَابِ الْإِسْتِزَادِ إِلَى انْقِضَاءِ مُدَّةِ الْإِجَارَةِ ځکه چي په دې صورت کي د اجاري د مودت تر ختمېدلو پوري د واپسی درواه بندېږي [یعني تر څو چي د کرایې وخت ختم سوی نه وي، تر هغه وخته معیر (مالک) خپل شی له مستعیر څخه واپس نه سي اخیستلای] فَأَبْطَلْنَاهُ نو ځکه موږ [د مستعیر] عقد اجاره باطل وگرځول دی فَإِنْ أَجَرَهُ او که مستعیر د عاریت شی په اجاره ورکړي ضَمِنَهُ حِينَ سَلَّمَهُ نو مستأجر ته د هغه په ورسپارلو سره [سمدستي] مستعیر ضامن کیږي [یعني سمدستي پر هغه ضمان (تاوان) لازمیږي] لِأَنَّهُ إِذَا لَمْ تَتَنَاوَلْهُ الْعَارِيَةُ ځکه کله چي عاریت اجاره لره شامل نه دی كَانَ غَضَبًا نو د مستعیر دا فعل [په اجاره ورکول] به غصب وي وَإِنْ شَاءَ الْمُعِيرُ او که چیري د معیر خوښه وي ضَمِنَ الْمُسْتَأْجِرُ نو له مستأجر څخه دي ضمان [تاوان] واخلي لِأَنَّهُ قَبْضُهُ بَغَيْرِ إِذْنِ الْمَالِكِ لِنَفْسِهِ ځکه چي مستأجر د مالک له اجازت څخه بغیر پر هغه قبضه کړې ده ثُمَّ إِنْ ضَمِنَ الْمُسْتَعِيرُ بیا که معیر [مالک] له مستعیر څخه

ضمان واخلي لَا يَرْجِعُ عَلَى الْمُسْتَأْجِرِ نو مستعير پر مستأجر رجوع نه سي کولای [يعني مستعير چي په ضمان (تاوان) کي معير ته خومره مال ورکړی وي، هغه له مستأجر څخه نه سي اخيستلای] لِأَنَّهُ ظَهَرَ أَنَّهُ أَجَرَ مِلْكًا نَفْسِهِ ځکه چي [په ضمان ورکولو سره] دا ښکاره سوه چي مستعير خپل ذاتي ملکيت په اجاره ورکړی دی وَإِنْ ضَمَّنَ الْمُسْتَأْجِرُ او که معير له مستأجر څخه ضمان واخلي يَرْجِعُ عَلَى الْمُؤَاجِرِ إِذَا لَمْ يَعْلَمْ أَنَّهُ كَانَ عَارِيَّةً فِي يَدِهِ دَفْعًا لَضَرَرِ الْغُرُورِ نو مستأجر به پر اجاره ورکونکي [مستعير] رجوع کوي په هغه صورت کي کله چي مستأجر په دې خبر نه وي چي د اجاره ورکونکي په قبضه کي عاريت دی، د دوکې د ضرر ليري کولو لپاره [يعني که معير له مستأجر څخه تاوان واخلي نو مستأجر به د ضمان مال له مستعير څخه اخلي، د دې لپاره چي د مستأجر له ذات څخه د دوکې ضرر ليري سي، لېکن دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي مستأجر ته دا معلومه نه وي چي دغه شی (کوم چي زه په اجاره اخلم) د عاريت شی دی بلکي د هغه فکر دا وي چي دا د مستعير خپل شی دی [بِخِلَافِ مَا إِذَا عَلِمَ په خلاف د هغه صورت کله چي مستأجر په دې خبر وي [يعني هغه ته دا معلومه وي چي دغه شی (کوم چي زه په اجاره اخلم) د عاريت شی دی، نو په دې صورت کي هغه د ضمان مال له مستعير څخه نه سي اخيستلای؛ ځکه چي په دې صورت کي مستعير هغه ته هيڅ دوکه نه ده ورکړې].

اللغات: ﴿يؤاجر﴾ دفاعلي دباب مضارع ده: په اجاره ورکول، په اجرت او کرایه ورکول، ﴿عطب﴾ دسمع دماضي ده: هلاکېدل، په اصل کي دڅاروي هلاکېدلو ته وايي، ﴿تسليط﴾ دتفعيل مصدر دی: مسلط کول، قبضه ورکول، ﴿استرداد﴾ داستفعال مصدر دی: واپس اخيستل، واپس غوښتل، ﴿مستأجر﴾ دمخکني باب اسم فاعل دی: په اجاره او کرایه اخيستونکی (په کرایه نيونکی)، ﴿الغرور﴾ دوکه، فریب.

تشریح: صورت دمسئلي آسانه دی، او مستعار شی په اجاره ورکول داسي دي، لکه مودع (امين) چي دوديعت شی د مودع (مالک) له حکم څخه بغير بل چا ته په وديعت (امانتا) ورکړي، او د ضمان واجبهېدلو او د معير د ضمان اخيستلو دلته هم هغه دوه صورتونه دي کوم چي د هدايې پر صفحه: ۲۷۷ ذکر سوي دي، بس فقط په غور او فکر سره مطالعه کول ضروري دي.

د عاریت شی بل چاته به عاریت ورکول

(یعني په خواست اخیستلی سوی شی بل خواست کونکي ته ورکول)

قَالَ: وَلَهُ أَنْ يُعِيرَكَ فرمایي: او مستعیر ته دا اختیار سته چي مستعار شی [بل چاته] په عاریت ورکړي [یعني په خواست اخیستل سوی شی بل خواست غوښتونکي ته ورکړي] إِذَا كَانَ مِنْهَا لَا يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الْمُسْتَعِيلِ [په دې شرط] کله چي هغه له داسي شیانو څخه وي کوم چي د استعمالونکي [بل مستعیر] په بدلولو سره نه بدلیږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَيْسَ لَهُ أَنْ يُعِيرَكَ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي مستعیر ته دا اختیار نسته چي هغه په عاریت ورکړي لِأَنَّهُ إِبَاحَةُ الْمَنَافِعِ ځکه چي دا د منافعو مباح کول [روا کول] دي عَلَى مَا بَيَّنَّا مِنْ قَبْلُ لکه مخکي چي موږ بیان کړه وَالْمُبَاحُ لَهُ لَا يَنْبَلِكُ الْإِبَاحَةُ او د چا لپاره چي شی مباح کړی سوی وي هغه [د بل چا لپاره د هغه شي] د مباح کولو ملکیت نه لري وَهَذَا لِأَنَّ الْمَنَافِعَ غَيْرُ قَابِلَةٍ لِلْمِلْكِ او دا [حکم] ځکه دی چي منافع د ملکیت قابل نه وي لِيَكُونَهَا مَعْدُومَةً ځکه چي هغوی معدوم [نا موجود] وي وَإِنَّمَا جَعَلْنَاهَا مَوْجُودَةً فِي الْإِجَارَةِ لِلضَّرُورَةِ او موږ هغوی په اجاره کي د ضرورت په وجه موجود گرځولي دي [یعني په اجاره کي صرف د ضرورت پر بناء منافع موجود منل کیږي] وَقَدْ انْدَفَعَتْ بِالْإِبَاحَةِ هَهُنَا او ضرورت دلته په مباح کولو سره دفع [او پوره] سو وَنَحْنُ نَقُولُ: هُوَ تَنْبَلِكُ الْمَنَافِعِ او موږ وایو: چي عاریت د منافعو مالک کولو ته وایي عَلَى مَا ذَكَرْنَا لکه مخکي چي موږ ذکر کړه فَيَنْبَلِكُ الْإِعَارَةُ نو ځکه مستعیر به د عاریتاً ورکولو ملکیت [اختیار] لري کَالْمُوطَى لَهُ بِالْخِدْمَةِ لکه د چا لپاره چي خدمت وصیت سوی وي [مثلا یو سړي د خالد لپاره دا وصیت کړی وي چي زما غلام به ستا خدمت کوي، نو خالد دا غلام بل چاته د خدمت لپاره ورکولای سي] وَالْمَنَافِعُ أُعْتِبِرَتْ قَابِلَةً لِلْمِلْكِ فِي الْإِجَارَةِ او په اجاره کي د منافعو د قابل ملکیت کېدلو اعتبار سوی دی [یعني په اجاره کي منافع په ملکیت کي دراتللو قابل دي] فَتُجْعَلُ كَذَلِكَ فِي الْإِعَارَةِ دَفْعًا لِلْحَاجَةِ نو ځکه د حاجت دفع کولو په خاطر به په اعاره کي هم هغوی همداسي [یعني په ملکیت کي دراتللو قابل] گرځول کیږي وَإِنَّمَا لَا يَجُوزُ فِيهَا يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الْمُسْتَعِيلِ دَفْعًا لِيَزِيدَ الضَّرَرَ

عَنِ الْبُعِيرِ او په هغه شي کي (کوم چي استعمالونکي کس په بدلولو سره بدليري) ځکه عاريتاً ورکول جائز نه دي چي له معير څخه زائد ضرر دفع سي لَأَنَّهُ رَضِيَ بِاسْتِعْمَالِهِ لَا بِاسْتِعْمَالِ غَيْرِهِ ځکه چي معير صرف د اول مستعير په استعمال راضي سوي دی او د بل چا [بل مستعير] په استعمال نه دی راضي سوي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: وَهَذَا إِذَا صَدَرَتِ الْإِعَارَةُ مُطْلَقَةً صاحب د هدايي رَجَبُهُ الله فرمايي: چي دا حکم [يعني په عاريت ورکول] په هغه صورت کي دي کله چي عاريت مطلق وي وَهُي عَلَى أَرْبَعَةِ أَجْزٍ: أَحَدُهَا: أَنْ تَكُونَ مُطْلَقَةً فِي الْوَقْتِ وَالْإِتِّفَاعِ او عاريت پر څلور قسمه دی: [۱] يو قسم دا دی: چي عاريت د وقت او انتفاع دواړو له قيد څخه مطلق وي وَلِلْمُسْتَعِيرِ فِيهِ أَنْ يَنْتَفِعَ بِهِ أَيْ تَرَجَعَ شَاءَ فِي أَيْ وَقْتٍ شَاءَ او په دې قسم کي مستعير ته دا اختيار سته چي څه ډول او څه وخت چي دده خوښه وي، له عاريت څخه نفع واخلي عَلَا بِالإِطْلَاقِ پر مطلق والي په عمل کولو سره وَالثَّانِي: أَنْ تَكُونَ مُقَيَّدَةً فِيهِمَا [۲] دويم قسم دا دی: چي عاريت د وقت او انتفاع دواړو په قيد سره مقيد وي وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُجَاوِزَ فِيهِ مَا سَاءَ او په دې صورت کي مستعير ته دا اختيار نسته چي له هغه حد څخه تېری [او مخالفت] وکړي کوم چي معير مُتَعَيِّن کړی وي عَلَا بِالتَّقْيِيدِ پر مقيد والي په عمل کولو سره إِلَّا إِذَا كَانَ خِلَافًا لِمِثْلِ ذَلِكَ أَوْ إِلَى خَيْرٍ مِنْهُ مگر دا چي کله مخالفت د معير د مُتَعَيِّن کړی سوي شي د مثل يا له هغه څخه د غوره شي و طرف ته وي [نو بيا د هغه اجازت سته] وَالْحِنْطَةُ مِثْلُ الْحِنْطَةِ او غنم د غنمو مثل دي وَالثَّالِثُ: أَنْ تَكُونَ مُقَيَّدَةً فِي حَقِّ الْوَقْتِ مُطْلَقَةً فِي حَقِّ الْإِتِّفَاعِ [۳] درېيم قسم دا دی چي عاريت د وقت په حق کي مقيد وي او د انتفاع په حق کي مطلق وي وَالرَّابِعُ عَكْسُهُ [۴] څلورم قسم د مخکني قسم برعکس دی [يعني چي عاريت په وقت کي مطلق وي او په انتفاع کي مقيد وي] وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَتَعَدَّى مَا سَاءَ او [په دې دواړو صورتونو کي هم] مستعير ته دا اختيار نسته چي د معير له مُتَعَيِّن کړی سوي حد [وقت او انتفاع] څخه تجاوز وکړي فَلَوْ اسْتَعَارَ دَابَّةً وَلَمْ يُسَمِّ شَيْئًا نو که مستعير يو څاروی په عاريت واخلي او هيڅ شی مُتَعَيِّن نه کړي لَهُ أَنْ يَخِيلَ وَيُعِيرَ غَيْرَهُ لِلْحَبْلِ نو مستعير ته دا اختيار سته چي پر هغه څاروي بار يووسي او [دا

اختيار هم ورته سته | چي هغه څاروی بل چاته د بار وړلو لپاره په عاريت ورکړي لَا اَنْ اَلْخَلَّ لَا يَتَفَاوَتْ ځکه چي بار وړل متفاوت | مختلف | نه وي وَلَهْ اَنْ يَرْكَبَ وَيَرْكَبَ غَيْرُهُ او مستعير ته دا اختيار هم سته چي پر هغه څاروي | په خپله سپور سي | او بل څوک پر سپور کړي وَإِنْ كَانَ الرُّكُوبُ مُخْتَلِفًا که څه هم سپرېدل مختلف | يو له بل څخه جلا | دي لَا اَنْهَ لَبَا اَطْلَقَ فِيهِ ځکه کله چي مالک | امير | په دې کي اطلاق کړی دی | يعني کله چي هغه انتفاع | رکوب | مطلق ذکر کړی دی او مطلق اجازت يې ورکړی دی | فَلَهْ اَنْ يُعَيِّنَ نو مستعير ته دا حق سته چي هغه | مطلق رکوب | متعين کړي حَتَّى لَوْ رَكِبَ بِنَفْسِهِ نو که هغه په خپله | پر څاروي | سپور سي | يعني اول د ځان لپاره د څاروي رکوب متعين کړي | لَيْسَ لَهُ اَنْ يَرْكَبَ غَيْرُهُ نو بيا هغه ته دا اختيار نسته چي بل څوک پر سپور کړي لَا اَنْهَ تَعَيَّنَ رُكُوبُهُ ځکه چي دده سپر تيا متعينه سوه وَلَوْ اَرْكَبَ غَيْرُهُ او که هغه بل څوک پر سپور کړي لَيْسَ لَهُ اَنْ يَرْكَبَهُ نو هغه ته دا اختيار نسته چي | په خپله | پر سپور سي حَتَّى لَوْ فَعَلَهُ تر دې که هغه داسي وکړي ضَمِنَ نو ضامن کيږي لَا اَنْهَ تَعَيَّنَ الرُّكُوبُ ځکه | په دې صورت کي د هغه بل چا | سپرول متعين سوه.

اللغات : ﴿معدومة﴾ د سمع د باب اسم مفعول دی : نيستی، ناموجود (غير موجود)، ﴿الندفع﴾ د انفعال ماضي ده : ليري کېدل، ختمېدل، پوره کېدل، ﴿مزيد الضرر﴾ اضافي او زائد نقصان، ﴿يتعدى﴾ د تفعل مضارع ده : تجاوز او زياتوب کول، ناحقه تصرف کول، ﴿لم يسم﴾ د تفعيل له بابه د حجد (نفي بلم) صيغه ده : نومول، متعين کول، ټاکل، ﴿لا يتفاوت﴾ د تفاعل له بابه د نفي صيغه ده : مختلف کېدل، يوشی له بل شي څخه جلا کېدل (يعني فرق او توپير پکښي راتلل)، ﴿رکوب﴾ د سمع مصدر دی : سپرېدل، سپر تيا (سپرلي)، ﴿ارکاب﴾ د افعال مصدر دی : سپرول.

تشریح : مسئله : داده که مستعار شی داسي وي کوم چي په استعمالولو سره بدليږي او مختلف کيږي نه، نو زموږ په نېز مستعير هغه بل چاته په عاريت ورکولای سي، لېکن دامام شافعي رَجَّه الله په نېز مستعير ته دا اختيار نسته؛ ځکه چي د هغه په نېز عاريت تمليک اباحت دی او د چا لپاره چي شی مباح (روا) کړی سوی وي، هغه ته دا اختيار نسته چي د بل چا لپاره هغه شی مباح کړي؛ ددې حکم دليل دادی چي منافع في الحاله معدوم وي او په ملکيت کي دراتللو قابل نه وي، لېکن په اجاره

کي د ضرورت پر بناء منافع موجود منل کيږي او د مستعير لپاره په مباح کولو سره د ضرورت پوره کيږي، لهذا د مستعير په حق کي به نه د ضرورت وي او نه به همدا اباحت ثابتيږي.

ونحن نقول إلخ: زموږ دليل دا دی چي په عقد اعاره کي د منافعو تمليک کيږي (يعني په اعاره کي مستعير د مستعار شي د منافعو مالک کول کيږي)، لهذا کله چي مستعير په هر اعتبار سره د منافعو مالک گرځي، نو هغه به د اعاره هم مالک وي (يعني هغه ته به د دې ملکيت او اختيار هم وي چي مستعار شي بل چاته عاريت ورکړي)، لکه کله چي يو سړی د يو چا مثلاً د خالد لپاره د خپل غلام د خدمت وصيت وکړي نو موصی له يعني خالد هغه غلام بل چاته د خدمت لپاره ورکولای سي، لهذا مستعير به هم مستعار شي بل چاته په عاريت ورکولای سي.

او دامام شافعي رَجَّه الله داوينا چي ”منافع په ملکيت کي دراتللو قابل نه دي“ موږ نه تسليموو؛ ځکه کله چي د ضرورت پر بناء په اجاره کي منافع د ملکيت قابل دي نو په اعاره کي به هم د همدې ضرورت پر بناء هغوی د ملکيت قابل وي. دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي اعاره مطلقه وي او له هر ډول قيد څخه خالي وي. له همدې کبله فقهاؤ په عقلي توگه د اعاري څلور قسمونه بيان کړي دي: ① هغه اعاره کوم چي د وقت او انتفاع له قيد څخه مطلقه وي، په داسي اعاره کي مستعير ته هر وخت او په هر ډول سره د نفع اخيستلو اختيار سته. ② دويم قسم هغه اعاره ده چي په هغه کي د وخت قيد لگول سوی وي او د انتفاع جهت هم ټاکل سوی وي، مثلاً مستعير له معير (مالک) څخه يو خر په عاريت اخيستی وي او معير هغه ته داسي ويلی وي چي ”ته! به درې ورځي وروسته دا خر ماته واپس کوې! او له هغه څخه به صرف د سپر تيا کار اخلي!؛ بار به نه پر وږې!“، په داسي اعاره کي مستعير د معير د ټاکل سوي وخت او جهت مخالفت نه سي کولای، ها! که چيري مخالفت د ټاکل سوي شي هممثل وي يا له هغه څخه غوره وي نو بيا مخالفت صحيح دی، مثلاً معير ويلی وي چي ”ته! به پر دغه خره صرف خپل غنم وږې!“، او مستعير پر هغه خره د بل چا غنم يووسي، يا مستعير تر غنمو غوره شي مثلاً اوربشي پر خره يووسي (نو دا مخالفت صحيح دی)؛ ځکه چي غنم د غنمو هممثل دي او اوربشي له غنمو څخه په وزن کي سپکي دي، نو ځکه غوره دي. ③ درېيم قسم دا دی چي په اعاره کي وخت ټاکل سوی وي لېکن د انتفاع جهت ټاکل سوی نه وي. ④ څلورم قسم د هغه برعکس دی، يعني د انتفاع جهت ټاکل سوی وي او وخت ټاکل سوی نه وي، په دې دواړو قسمونو کي هم مستعير د معير د حکم مخالفت نه سي کولای.

فلو استعار دابة إلخ: د دې حاصل دا دی چي که حامد له يو سړي څخه يو څاروی مثلاً خر په عاريت واخلي لېکن د وخت او انتفاع په هکله هېڅ قيد نه ولگوي، نو مستعير (حامد) ته کلي اختيار سته

چي څرنګه د هغه خوښه وي، هغسي کولای سي، يعني که خوښه يې وي نو پر هغه څره دي خپل شی بار کړي يا که وغواړي نو بل چاته دي هغه د بار وړلو لپاره عاريتا ورکړي؛ ځکه چي عموماً حمل متفاوت نه وي، همدارنګه که د مستعير (زید) خوښه وي نو خپله هم پر هغه څره سپرېدلای سي او بل څوک هم پر سپرولای سي، ها! کله چي مستعير پر هغه سپور سي يا بل څوک پر سپور کړي، نو بيا د مستعير لپاره د بل فعل اختيار نسته، او که هغه داسي وکړي، نو ضامن کيږي. (احسن الهدايه)

د دراهمو او دنانيرو (پيسو) عاريت

قَالَ: وَعَارِيَةُ الدَّرَاهِمِ وَالذَّنَاقِيرِ وَالْكَيْلِ وَالْمَوْزُونِ وَالْمُعْدُوذِ قَرْضٌ فرمايي: او دراهم، دنانير، گيلي، وزني او عددي شيان په عاريت ورکول قرض دي لَأَنَّ الْإِعَارَةَ تَمْلِكُ الْمَنَافِعَ ځکه چي عاريتا ورکول د منافعو مالک کول دي وَلَا يُكُنُ الْإِسْتِفَاعُ بِهَا إِلَّا بِاسْتِهْلَاكِ عَيْنِهَا او له منافعو څخه نفع اخيستل ممکن نه دي مګر د هغوی د عین په استعمالولو سره فَاقْتَضَى تَمْلِكُ الْعَيْنِ ضَرُورَةً نو ځکه دا تملیک ضرورتاً د عین د تملیک تقاضا [هم] کوي وَذَلِكَ بِالْهَبَةِ أَوْ بِالْقَرْضِ او د عین تملیک په هبه سره کيږي يا په قرض سره وَالْقَرْضُ أَذْنَاهُ او قرض په دوی دواړو کي کمتر دی فَيُشَبُّ نو ځکه هغه به ثابتيږي أَوْ لَأَنَّ مِنْ قَضِيَةِ الْإِعَارَةِ الْإِسْتِفَاعُ وَرَدُّ الْعَيْنِ يا دا حکم په دې وجه دی چي د اعاري له تقاضا څخه په عین [مستعار شي] سره نفع اخيستل او هغه واپس کول دي فَأَقِيمَ رَدُّ الْبِشْلِ مَقَامَهُ نو ځکه د مثل واپسي د عین د واپس کولو قائم مقام کړی سو قَالُوا: هَذَا إِذَا أَطْلَقَ الْإِعَارَةَ مشايخ رَحِمَهُمُ الله فرمايي: چي دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي اعاره مطلقه پرېږدي [يعني په هغه کي هيڅ قيد نه ولګول سي] أَمَّا إِذَا عَيَّنَ الْجِهَةَ بِأَنْ اسْتَعَارَ دَرَاهِمَ لِيُعَايِرَ بِهَا مِيزَانًا أَوْ يُزِينَ بِهَا دُكَّانًا او که چيري د اعاري جهت متعين کړي په دې توګه چي مستعير د دې لپاره په عاريت [په خواست] دراهم واخلي چي په هغه دراهمو سره د خپل ترازو وزن برابر وي يا په هغه دراهمو سره خپل دوکان بنياسته کوي [مثلاً د يو سري سره دومره دراهم وي چي د هغوی وزن د يو معلوم کاني سره برابر وي او د مستعير سره هغه کانی في الحاله موجود نه وي، نو مستعير له هغه سري څخه د دې لپاره هغه دراهم واخلي چي زه په هغوی سره د خپل ترازو وزن برابر وم او شی په تلم. يا د دې لپاره دراهم په عاريت واخلي چي زه هغوی په خپل دوکان کي اېږدم چي خلک يې وويني. پر مایې د مالدار شک راسي او معامله را سره وکړي] لَمْ يَكُنْ قَرْضًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ إِلَّا الْمَنْفَعَةُ الْمُسْتَأْتَاةُ نو دا قرض نه ګرځي او د مستعير لپاره فقط متعين کړی سوی منفعت

ثابتیږي وَصَارَ كَمَا إِذَا اسْتَعَارَ آيَةً يَتَجَلَّلُ بِهَا او دا داسي سوه لکه یو سړی چي یو څه لوښي ددې لپاره په عاریت [په خواست] واخلي چي په هغوی سره ښکلا حاصله کړي [مثلا هغه داسي ووايي چي زه په دې لوښو سره (د مېلمنو لپاره) خونه ښایسته کوم یا داسي نور] أَوْ سَيِّفًا مُحَلَّلًا يَتَقَلَّدُهُ یا په زېور سره ښایسته کړی سوې توره ددې لپاره په عاریت واخلي چي هغه [د شولپاره] په غاړه راوڅروي.

اللغات: ﴿المکیل﴾ پېمانه کېدونکی شی (کوم چي په معلوم لوښي او پېمانه سره اندازه کیږي)، ﴿الموزون﴾ وزن کېدونکي شی (کوم چي په معلوم وزن او کاني سره تلل کیږي)، ﴿المعدود﴾ عددي شی، شمار والا (کوم چي په شمېر سره اندازه کیږي او خرڅول کیږي)، ﴿انتفاع﴾ دافتعال مصدر دی: نفع حاصلول، فایده اخیستل، ﴿الاستهلاك﴾ داستفعال مصدر دی: ضایع کول خرڅول (مصرفول)، استعمالول، ختمول، ﴿أدناهما﴾ له دواړو څخه کمي درجې والا، ﴿قضیه﴾ تقاضا، مقصود، ﴿یُعَايِر﴾ په هدایه کي دالفظ “لِيُعَايِرَ” لیکل سوی دی، لېکن صحیح لفظ “لِيُعَايِرَ” دي لکه څرنګه چي په حاشیه کي ذکر سوي دي، “لِيُعَايِرَ” دمفاعله باب مضارع ده، معنی یې ده: وزن سره برابرول، یو ترازو دبل ترازو سره برابرول، ﴿يَتَجَلَّلُ﴾ دتفعل مضارع ده، ددې باب په صله کي چي “باء” راسي لکه دلته چي راغلې ده “يتجمل به” نو معنی یې ده: په یوشي سره ښکلا حاصلول، یعني دیوه شي په ذریعه بل شی ښایسته کول، ﴿آلیه﴾ جمع دإِنَاءُ ده: دخوراک او چښاک لوښي، جمع الجمع: أَوَانِي (معجم لغة الفقهاء)، ﴿مُحَلَّلٌ﴾ دتفعیل باب مفعول دی، حَلَّ يَحْلِلُ تَحْلِيلَةً: په یوشي زېور اغوستل، په زېور سره ښایسته کول، مزین کول (مثلا توره په زېور سره ښایسته کول او زېورات په څړول)، نود “سَيْفٌ مُحَلَّلٌ” معنی ده: په زېور سره ښایسته کړی سوې توره، ﴿يَتَقَلَّدُ﴾ دتفعل مضارع ده، کله چي ددې باب په صله کي “سَيْفٌ” راسي، نو معنی یې ده: په غاړه کي دتوري تسمه اچول، توره په غاړه کول.

تشریح: مسئله: داده چي څرنګه دغیر نغد مال یعني دسامان عاریتاً ورکولو ته قرض وریل کیږي، همداسي دنگد مال یعني ددراهمو، دنانیرو، وزني او ګیلي شیانو عاریتاً ورکول هم قرض دي؛ ځکه چي اعاره تملیک المنافع ته وایي، او له منافعو څخه هماغه وخت فایده اخیستل کېدای سي کله چي دهغوی عین استعمال کړی سي، نو ځکه ضرورتاً به دلته د عین هم تملیک منل کیږي، او د تملیک العین دلته دوه صورتونه دي، یو دا چي د عین تملیک هبه ومنل سي (هبه و مخرعول سي)، یا هغه قرض

ومنل سي، او په هبه گرځولو کي د اصل مالک نقصان دی. لهدا هغه به قرض منل کيږي او په قرض کي داخيستل سوي شي تر استعمالولو وروسته دهغه مثل واپس کول کيږي، لهدا دا صورت به قرض گرځول کيږي.

دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي عاريت مطلق وي، او که عاريت مقيد وي يعني معير يا مستعير د انتفاع جهت متعين کړي، مثلاً مستعير پر دې شرط له معير څخه دراهم واخلي چي زه په هغه سره دخپل ترازو وزن برابر وړم يا خپل دوکان په بنياسته کوم، نو دا قرض نه گرځي او مستعير به صرف په متعين کړي سوي جهت کي له هغه دراهمو څخه نفع اخلي او تر نفع اخيستلو وروسته به خاص هغه دراهم امالک ته واپس کوي، نه د هغوی مثل.

ددې مثال دا دی لکه يو څوک چي دخپل ځای يا خونې د بنياسته کولو لپاره له بل چا څخه ښکلي او قيمتي لوبښي واخلي، بيا يې بيرته هغه ته واپس کړي، يا مثلاً يو څوک له يو چا څخه بنياسته کړی سوې خيالداره توره يا توپک واخلي او يو څو ورځي يې د ځان سره وگرځوي، بيا يې مالک ته واپس کړي، څرنگه چي په دې صورتونو کي د عين (ذات) د پاته والي باوجود له اخيستل سوي شي څخه نفع اخيستل ممکن دي، نو ځکه دا صورتونه قرض نه شمارل کيږي، همداسي پورتنی صورت هم قرض نه دی. (احسن الهدايه)

د عاريت په ځمکه کي د يو شي جوړولو يا کړولو حکم

قَالَ: وَإِذَا اسْتَعَارَ أََرْضًا لِيَبْنِيَ فِيهَا أَوْ لِيُغْرِسَ فِيهَا فَرَمَايِي: او که څوک يو ځمکه ددې لپاره په عاريت واخلي چي په هغې کي يو ځای جوړ کړي يا په هغې کي درختي [نيا لکي] ولگوي جَازَ نو دا جائز دي وَلِلْمُعِيرِ أَنْ يَرْجِعَ فِيهَا وَيُكَلِّفَهُ قَدَمَ الْبِنَاءِ وَالْغُرْسِ او معير [مالک] ته دا اختيار سته چي هغه ځمکه [له مستعير څخه] واپس واخلي او مستعير د جوړ سوي ځای او درختي پر کښلو [او ليري کولو] مکلف کړي أَمَّا الرُّجُوعُ فَلَمَّا بَيَّنَّا کوم چي رجوع کول [يعني د ځمکي واپس اخيستل] دي نو د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَأَمَّا الْجَوَارِ فَدَيْنُهَا مَنْفَعَةُ مَعْلُومَةٌ تُبْنَى بِالْإِجَارَةِ او کوم چي [ددې عاريت] جائز کېدل دي نو ځکه چي دا منفعت يو معلوم منفعت دی کوم چي په اجار تا ورکولو سره په ملکيت کي راتلای سي فَكَذَا بِالْإِعَارَةِ نو همداسي به په عاريتا ورکولو سره هم په ملکيت کي راتلای سي وَإِذَا صَحَّ الرُّجُوعُ او کله چي رجوع کول صحيح دي بَعْدَ الْمُسْتَعِيرِ شَاغِلًا أَرْضَ الْبُعِيرِ نو مستعير د معير د ځمکي مشغولونکی وگرځېدی فَيُكَلِّفُ تَفْرِيفَهَا نو ځکه هغه به د

فَيَكُونُ لَهُ ذَلِكَ نو مستعير ته د دې اختيار سته [يا معنى] چي په دې صورت كي هغه دواړه شيان د مستعير لپاره پاتيري. لَا تَهُ مِلْكُهُ حُكْمٌ چي هغه د مستعير خپل ملكيت دى قَالُوا: إِذَا كَانَ فِي الْقَلْبِ مَرْؤٌ بِالْأَرْضِ مشايخ رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: چي كه د حاي او درختو په كنبلو [ليري كولو] كي حُكمي ته نقصان رسيږي فَالْخِيَارُ إِلَى رَبِّ الْأَرْضِ نو [په دې صورت كي] اختيار د حُكمي مالک لره حاصل دى لَا تَهُ صَاحِبُ الْأَصْلِ حُكْمٌ چي د اصل [حُكمي] مالک هغه دى وَالْمُسْتَعِيرُ صَاحِبُ تَبَعٍ او مستعير د تابع [حاي او درختو] مالک دى وَالْتَرْجِيحُ بِالْأَصْلِ او ترجيح په اصل سره وي [يعني ترجيح اصل والا لره حاصليري كوم چي دلته د حُكمي مالک دى، نو حُكمه هغه به مخكي او راجح وي او صرف هغه ته به اختيار وي] وَلَوْ اسْتَعَارَهَا لِيُزَرَّعَهَا او كه چيري مستعير د دې لپاره حُكمه په عاريت واخلي چي په هغې كي كښت وكري لَمْ يُؤْخَذْ مِنْهُ حَقٌّ يُخْصَدَ الزَّرْعُ نو تر هغه وخته به حُكمه نه حُني اخيستل كيږي تر دې چي د فصل رپلو وخت راسي وَقْتُ أَذْلَمَ يَوْفَتْ برابره ده معير وخت ټاكلى وي او كه يې ټاكلى نه وي لَا تَهُ لَهُ نِهَايَةُ مَعْلُومَةٌ حُكمه چي د هغه انتهاء معلومه وي [مطلب دا چي د فصل رپلو وخت معلوم وي] وَنِي التَّرْكُ بِالْأَجْرِ مُرَاعَاةُ الْحَقِّينِ او په اجرت سره په پرېښوولو كي د دواړو حقونو رعيت سته بِخِلَافِ الْغُرْسِ په خلاف د درختي لگولو لَا تَهُ لَيْسَ لَهُ نِهَايَةُ مَعْلُومَةٌ حُكمه چي د هغه انتهاء معلومه نه وي فَيَقْدَرُ دَقْعًا لِلضَّرَرِ عَنِ الْبَالِكِ نو حُكمه [د حُكمي] له مالک څخه د ضرر ليري كولو لپاره به درختي كښل كيږي.

اللغات: ﴿يَمْنِي﴾ د ضرب مضارع ده: حاي جوړول، وداني جوړول، ﴿يَغْرَس﴾ مخكنى. صيغه ده: بوتې او درختي ايښوول (لگول)، نيالگي ايښوول، ﴿قَلَعَ﴾ دفتح مصدر دى: له پېڅه كښل، له خپل حايه ليري كول، ختمول، ﴿البناء﴾ جوړ سوى حاي، وداني، عمارت، ﴿شاغل﴾ د نصر اسم فاعل دى: مشغولونكى، مصروفونكى، ﴿وقت﴾ د تفعيل ماضي ده: وقت ټاكل، وخت بيانول، ﴿مغتر﴾ د افتعال اسم فاعل دى: په خپله دوكه كېدونكى، په خپله خطا وتلى، ﴿الوفاء بالعهد﴾ وعده او ژمنه پوره كول، ﴿الحاكم الشهيد﴾ اصل نوم او سلسله د نسب يې دا ده: ابو الفضل محمېد بن محمېد بن احمد بن عبد الله بن عبد المجيد بن اسماعيل بن الحاكم المروزي الحنفى، مشهوره فقيه او حافظ حديث دى، د

هغه له مشهورو تصانيفو څخه منتقى او كافى دى كوم چي دامام محمد رَجَّه الله تر كتابونو وروسته د مذهب د اصولو په توگه گڼل كيږي، حاكم شهيد رَجَّه الله به تر هر لمانځه وروسته دا دعاء كوله "اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي الشَّهَادَةَ"، همدا وو چي دعاء يې قبوله سوه او په كال ۳۳۴ هجري دربيع الثاني په مياشته كي د ځيني خلكو په يو تهمت لگولو سره د سجدې په حالت كي شهيد كړى سو، ﴿يُخَصِّدُ﴾ د افعال د باب مضارع ده، أَخَصَّدَ يُخَصِّدُ الزَّنْعُ (أَي حَانَ حَصَادُهُ): د كښت رېښو (فصل اخيستلو) وخت رانژدې كېدل. (معجم وسيط، مصباح اللغات)

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى كه څوك د يو ځاى جوړولو يا د درختو د ايښوولو (لگولو) لپاره له يو چا څخه عارىتاً (په خواست) ځمكه وغواړي او هغه يې وركړي، نو دا اعاره (عاريتاً وركول) جائز دي؛ ځكه چي دا جارې په څېر دا اعاره هم د خپل ملكيت (د خپل عَيْن شي) منافع د بل چا په ملكيت كي دور كولو او بل چا ته د فايدې رسولو يو غوره ذريعه ده، نو ځكه به جائز او صحيح وي، لكه څرنگه چي اجاره جائز ده، لېكن مالک (مُعِير) ته هر وخت دا اختيار سته چي كله هم وغواړي له مستعير څخه ځمكه واخلي او هغه ته ووايي چي "ته! خپل جوړ سوى ځاى ونړوه! او خپلې درختي وكاږه!"; ځكه چي اصل مالک خو هغه دى او هغه ته هر وخت د خپل مملوك شي (ځمكي) داخيستلو حق سته، او كه د رجوع او رد له مطالبې څخه وروسته مستعير دا ځمكه نه واپس كوي، نو هغه د مالک (مُعِير) د ملكيت مشغولونكى او منع كونكى گرځي، حالانكي هغه ته د بل چا د ملكيت مشغوله كولو او منع كولو حق نسته.

ثمن لم يكن إلخ: د دې حاصل دادى چي كه معير د عارىتاً وركولو پر مهال وخت او تاريخ ټاكلی نه وي (چي پر فلان تاريخ به ماته ځمكه واپس كوي!)، نو پر هغه ضمان نه لازميږي؛ ځكه دا خو د مستعير خپله غلطۍ ده چي هغه د معير له طرفه د وخت او تاريخ له وضاحت او له څه وعدي څخه بغير دا عارىت مطلق گڼلى دى، لهندا خطا كار به خپله مستعير دى، نه معير. د دې په خلاف كه معير وخت ټاكلی وي او بيا تر هغه وخت مخكي له مستعير څخه د ځمكي واپس كولو او خالي كولو مطالبه وكړي، نو دا رجوع او مطالبه صحيح ده، لېكن د معير لپاره داسي كول مكروه دي؛ ځكه چي په دې كي وعده خلافي ده او وعده خلافي د منافقت نښه ده، په همدې وجه فقهاؤ په دې سلسله كي داليكلي دي چي له وخت پوره كېدلو څخه مخكي په مستعير د ځمكي خالي كولو په صورت كي چي د درختو او جوړ سوي ځاى په قيمتونو كي كوم فرق راځي، معير د هغه ضامن كيږي، مثلاً كه له مستعير څخه د ځمكي اخيستلو او خالي كولو په وخت كي د جوړ سوي ځاى او درختو قيمت ۵۰۰۰ زره درهمه وي او د عارىتاً وركولو په وخت كي د هغوى قيمت ۱۰۰۰ درهمه وو، نو معير د

مستعير لپاره د ۵۰۰۰ درهمو ضامن کيږي؛ ځکه چي په دې صورت کي دمعير له طرفه مستعير ته دوکه ورکول سوې ده او هغه ته ضرر رسېدلی دی، نو ځکه د ضرر دفع کولو په خاطر به په معير و مستعير ته ضمان ورکول کيږي. دا حکم په مختصر القلوري کي ذکر سوی دی. (احسن الهدایه)

وذكر الحاكم الشهيد الخ: حاکم شهيد مروزي رَحْمَةُ اللهِ په دې سلسله کي دا حکم بيان کړی دی چي د ځمکي مالک (مُعير) به مستعير ته د هغه د ځای او درختو پوره قيمت (ضمان) ورکوي او دواړه شيان به په خپله اخلي، دا په هغه صورت کي کله چي دمستعير هم داسي خوښه وي، او که مستعير وغواړي نو له معير څخه دي ضمان نه اخلي او خپل ځای دي ونړوي او درختي دي وکارې؛ ځکه چي د شيان دمستعير په خپل ملکيت کي دي. لېکن دا خبره په ياد لرئ! چي که د ځای او درختو په ليري کولو او کښلو سره ځمکي ته نقصان رسيږي، نو په دې صورت کي د ځمکي مالک ته اختيار حاصلېږي چي که وغواړي نو مستعير ته دي قيمت ورکړي او ځای او درختي دي ځني واخلي؛ ځکه چي هغه د اصل شي (ځمکي) مالک دی او مستعير د تابع شي يعني د جوړ کړی سوي ځای او درختو مالک دی، او ترجيح اصل لره حاصله وي، نو ځکه دلته به د ځمکي مالک لره ترجيح حاصله وي او صرف هغه ته به اختيار ورکول کيږي.

ولو استعارها ليزر عها الخ: د دې حاصل دادی چي که څوک د يو ډول کښت (مثلا د غنمو د کښت) کرلو لپاره له بل چا څخه ځمکه عاريتاً واخلي، نو تر څو چي هغه کښت او فصل پوخ سوی او رپېل سوی نه وي، تر هغه وخته معير له مستعير څخه خپله ځمکه واپس نه سي اخيستلای، برابره ده معير د عاريت لپاره وخت ټاکلی وي، که نه؛ ځکه چي د کښت پخېدلو او رپېلو مودت معلوم وي او خلگ د هغه په مقرر وخت خبر وي، نو ځکه له کښت رپېلو څخه مخکي معير خپله ځمکه نه سي اخيستلای. او په دې سلسله کي غوره طريقه داده چي کله معير د رجوع مطالبه وکړي (چي ماته خپله ځمکه واپس کړه!)، نو مستعير ته پکار دي چي د مطالبې له ورځي څخه د کښت پخېدلو او رپېلو تر ورځي (يوم الحصاد) پوري هغه ځمکه په اجاره واخلي او معير ته د هغومره ورځو اجرت او کرایه ورکړي، او په داسي کولو سره د معير او مستعير دواړو د حق رعايت کيږي او دواړو ته فايده حاصلېږي چي مستعير ته به کرایه او اجرت حاصل سي او د مستعير کښت او فصل به له ضايع کېدلو څخه بچ سي.

ددې په خلاف مخکنی صورت يعني کله چي مستعير د درختو د اېښوولو يا ځای جوړولو لپاره ځمکه په عاريت اخيستې وي، په هغه صورت کي معير ځکه هر وخت له مستعير څخه ځمکه اخيستلای سي چي د درختو د کښلو او ځای نړولو لپاره هيڅ معلوم او يقيني وخت نه وي او د شيان

د بل چا په ځمکه کي باقي پرېښوول تعدی او زیاتوب دی، نو ځکه مستعیر به په دې مکلف کیږي چي د معیر په حکم او مطالبه سره سمدستي ځای او درختي ليري کړي او ځمکه د معیر (مالک) لپاره فارغه کړي.

د عاریت او داسي نورو شيانو د واپسی (واپس کولو) خرجه

قَالَ: وَأَجْرَةُ رَدِّ الْعَارِيَّةِ عَلَى الْمُسْتَعِيرِ فَرَمَائِي: اود عاریت د واپس کولو اجرت [مزدوري] پر مستعیر ده لِأَنَّ الرَّدَّ وَاجِبٌ عَلَيْهِ ځکه چي واپس کول پر مستعیر واجب دي لِأَنَّ قَبْضَهُ لِنَفْسِهِ ځکه مستعیر د خپل ځان د نفعي لپاره پر هغه قبضه کړې ده وَالْأَجْرَةُ مُؤَنَّةُ الرَّدِّ اود اجرت د واپسی خرجه ده فَتَكُونُ عَلَيْهِ نو ځکه دا خرجه به پر واپس کونکي [مستعیر] وي وَأَجْرَةُ رَدِّ الْعَيْنِ الْمُسْتَأْجَرَةِ عَلَى الْمُؤَاجِرِ اود هغه شي د واپس کولو اجرت [مزدوري] کوم چي په کرایه اخیستل سوی وي پر کرایه ورکونکي ده لِأَنَّ الْوَاجِبَ عَلَى الْمُسْتَأْجِرِ التَّنْكِينُ وَالتَّخْلِيَةُ دُونَ الرَّدِّ ځکه چي پر مستأجر صرف قدرت ورکول او ورسپارل واجب دي، نه واپس کول فَإِنَّ مَنَفْعَةَ قَبْضِهِ سَالِبَةٌ لِلْمُؤَاجِرِ مَعْنَى ځکه چي د هغه د قبضي منفعت په حقیقت کي د مؤاجر [کرایه ورکونکي] لپاره سالم دی [یا په بله وینا دا چه د مستأجر د قبضي منفعت هم په حقیقت کي (د کرایې په شکل) مؤجر ته حاصلیږي] فَلَا يَكُونُ عَلَيْهِ مُؤَنَّةُ رَدِّهِ نو ځکه پر مستأجر به د هغه د واپس کولو خرجه واجب نه وي وَأَجْرَةُ رَدِّ الْعَيْنِ الْمَقْصُوبَةِ عَلَى الْغَاصِبِ اود غصب کړی سوي شي د واپس کولو اجرت پر غاصب دی لِأَنَّ الْوَاجِبَ عَلَيْهِ الرَّدُّ وَالْإِعَادَةُ إِلَى يَدِ الْمَالِكِ دَفْعًا لِلظَّمَرِ عَنْهُ ځکه چي له مالک څخه ضرر ليري کولو په خاطر هغه ته د مغضوب شي واپس کول او د هغه په قبضه کي ورکول پر غاصب واجب دي فَتَكُونُ مُؤَنَّتُهُ عَلَيْهِ نو ځکه د واپس کولو خرجه به هم پر غاصب واجب وي.

اللغات: ﴿أَجْرَة﴾ مزدوري، کرایه، ﴿الرَدُّ﴾ د نصر مصدر دی: واپس کول، بیرته ورکول، ﴿مُؤَاجِر﴾ او مواجر: اجار تادشي ورکونکی، په کرایه ورکونکی، د کرایې د شي مالک، ﴿مُؤَنَّة﴾ خرجه، لگښت، ﴿تَنكِين﴾ د تفعیل مصدر دی: یو چاته پر یو شي قدرت ورکول (په قبضه کي ورکول)، ﴿تَخْلِيَة﴾ داهم د تفعیل مصدر دی: پرېښوول، دوه شيان یا دوه کسان په خپل مینځ کي سره پرېښوول، کله چي دالفظ د مبيع او داسي نورو سره ذکر سي، نو معنی یې ده: ورسپارل، حواله کول،

يعني له شي خخه خپله قبضه ختمول او بل چاته سپارل (په قبضه کي ورکول)، «سالمه» دسمع له بابه دواحد مؤنث اسم فاعل صيغه ده: صحيح سالم، محفوظ، خوندي، «الاعارة» دافعال مصدر دى: عاريتا ورکول، خواست کونکى ته شى ورکول.

تشریح: د عاريت او مقصوب شي پر واپس کولو چي کومه خرچه پرېوځي، هغه پر مستعير او غاصب لازمېږي، نه د شي پر مالک؛ ځکه چي دا دواړه کسان بغير له استحقاقه او بلا عوضه مستعار شى او مقصوب شى په خپله قبضه کي اخلي، نو ځکه مالک به هم له دوى خخه خپل شى بلا عوضه يعني بغير له خرچې اخلي، او کومه خرچه چي هم وسي، هغه به همدوى اداء کوي. لېکن څرنگه چي د اجارې (اجارتا ورکولو) په صورت کي مالک د خپل شي عوض يعني اجرت (کرايه) اخلي، نو ځکه د هغه شي د واپس کولو خرچه به هم پر مالک لازمه وي، پر مستاجر به صرف دومره لازم وي چي د مؤاجر او ملکيت تر مينځ تخليه وکړي يعني د مؤاجر له شي خخه خپله قبضه ختمه کړي د مؤاجر په قبضه کي يې ورکړي او هغه ته يې حواله کړي.

د مستعار څاروي د واپس کولو بيان

قَالَ: وَإِذَا اسْتَعَارَ دَابَّةً فَرَدَّهَا إِلَى أَصْطَبِلٍ مَالِكَهَا فَرَمَايِي: او که څوک يو څاروى [مثلاً آس] په عاريت واخلي بيا هغه دا څاروى د مالک [مُعِير] اصْطَبِل ته واپس کړي فَهَلَكَتْ او څاروى هلاک سي لَمْ يَضُنْ نو مستعير نه ضامن کيږي وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دى [يعني دا حکم پر استحسان مبني دى] وَفِي الْقِيَاسِ يَضُنُّ او په قياس کي هغه ضامن کيږي او لَأَنَّهُ مَا رَدَّهَا إِلَى مَالِكِهَا بَلْ ضَيَّعَهَا ځکه چي هغه دا څاروى خپل مالک ته نه دى واپس کړى بلکي څاروى يې ضايع کړى دى وَجْهُ الاسْتِحْسَانِ أَنَّهُ أَتَى بِالتَّسْلِيمِ التَّعَارُفِ د استحسان دليل دا دى چي هغه په متعارف ورسپارلو سره راتگ کړى دى [يعني په عرف کي چي خلک څنگه مالک ته خپل څاروى واپس کوي، مستعير هم هغسي واپس کړى دى] لِأَنَّ رَدَّ الْعَوَارِي إِلَى دَارِ الْبَالِكِ مُعْتَادٌ ځکه چي د مالک کور ته د عاريتونو واپس کول [په عرف کي] عادت دي كَالْبَيْتِ تَعَارُفٌ ثُمَّ تُرَدُّ إِلَى الدَّارِ لکه کورنى سامان چي په عاريت اخيستل کيږي بيا بيرته کور ته واپس کول کيږي وَلَوْ رَدَّهَا إِلَى الْبَالِكِ فَالْبَالِكُ يَرُدُّهَا إِلَى التَّرِيظِ او که مستعير هغه څاروى مالک ته واپس کړي بيا مالک هغه د ترلو ځاى [اصْطَبِل] ته واپس کړي فَصَحَّ رَدُّهُ نو د مستعير واپس کول صحيح سوه وَإِنْ اسْتَعَارَ عَبْدًا او که مستعير يو غلام په عاريت

واخلي فَرْدَةً إِلَى دَارِ الْمَالِكِ وَلَمْ يُسَلِّنْهُ إِلَيْهِ بِيَا مُسْتَعِيرِ هِنَه غلام د مالک کور ته واپس کړي لېکن مالک ته يې نه وسپاري لَمْ يَفْضَنْ نو مستعير نه ضامن کيږي لِبَايَّيْنَا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَلَوْ رَدُّ الْبَغْضُوبِ أَوْ الْوَدِيعَةِ إِلَى دَارِ الْمَالِكِ وَلَمْ يُسَلِّنْهُ إِلَيْهِ او که چيري غصب کړی سوی شی یا د امانت شی د مالک کور ته واپس کړي او مالک ته يې نه وسپاري فَضِنَ نو واپس کونکی ضامن کيږي لِأَنَّ الْوَاجِبَ عَلَى الْغَاصِبِ فَسْخُ فَعْلِهِ حُكْمٌ چي پر غاصب د خپل فعل [غصب] ختمول واجب دي وَذَلِكَ بِالرَّدِّ إِلَى الْمَالِكِ دُونَ غَيْرِهِ او دا [خپل غصب ختمول] مالک ته په واپس کولو سره کيږي، نه بل چا ته په واپس کولو سره وَالْوَدِيعَةُ لَا يَرْضَى الْمَالِكُ بِرَدِّهَا إِلَى الدَّارِ وَلَا إِلَى يَدِ مَنْ فِي الْعِيَالِ او [د مالک] کور ته د ودیعت په واپس کولو سره مالک نه راضي کيږي او نه داسي کس ته په واپس کولو سره راضي کيږي کوم چي د مالک له کورنۍ څخه وي لِأَنَّهُ لَوْ ارْتَضَاهُ لَهَا أَوْ دَعَاهَا إِثَاءً حُكْمٌ که مالک په هغه راضي کېدای نو مودع ته به يې ودیعت نه ايښوولای بِخِلَافِ الْعَوَارِيْ په خلاف د عاریتونو لِأَنَّ فِيهَا عَرْفًا حُكْمٌ چي په هغوی کي عَرَفٌ جاري دی حَتَّى لَوْ كَانَتْ الْعَارِيَةُ عَقْدَ جَوْهَرٍ تر دې چي که عاریت [په خواست اخیستل سوی شی] د جواهر تو غاړه ګۍ وي لَمْ يَرُدَّهَا إِلَّا إِلَى الْبُعِيرِ نو مستعير به هغه صرف معير [مالک] ته واپس کوي [يعني په دې صورت کي صرف مُعِير ته واپس کول معتبر دي] لِعَدَمِ مَا ذَكَرْنَاهُ مِنَ الْعُرْفِ فِيهِ حُكْمٌ چي په داسي شي کي مذکوره عَرَفٌ [يعني کور ته واپس کول] نسته [يعني داسي قېمتي شی خلک د مالک کور ته نه واپس کوي لکه څاروی او داسي نور، بلکي د مالک په لاس کي يې ورکوي].

اللغات: ﴿استعار﴾ د استعمال ماضي ده: عاریتاً اخیستل، په خواست اخیستل، ﴿دابة﴾ څاروی،

مثلاً آس، خر، غویي او داسي نور، ﴿اصطبل﴾ د اسونو او داسي نورو څارویو د تړلو او ساتلو ځای

(کوټه)، طبیله، تبیله، طویل، ﴿العَوَارِي﴾ او عَوَارِي (حکمه په مفرد کي هم تشدید او تخفیف دواړو

صحيح دي)، جمع د عَارِيَّة ده: په عاریت (په خواست) اخیستل سوي شيان، ﴿متعارف﴾ د تفاعل اسم

مفعول دی: په عَرَف کي مشهوره او رواج، ﴿معتاد﴾ د تفاعل اسم مفعول دی: عادت کړی سوی، په

عُرف کي عادت، ﴿المربط﴾ د څارويو د ترلو ځای، ﴿ارتضی﴾ خوښول (يو څوک دخپل کار او خدمت لپاره خوښول)، په راضي کېدل، ﴿عقد﴾ (بکسر العين): هار، غاړه گۍ. *

تشریح: مسئله: داده که یو سپری عاریتاً (په خواست) له یو چا څخه آس واخلې، بیا دخپل ضرورت له پوره کولو څخه وروسته آس د مالک کور ته ورسوي او د مالک په اصطبل ځانه کي یې ودروي او هغه آس هلته مړ سي، نو استحساناً مستعیر نه ضامن کیږي، لېکن قیاساً پر هغه ضمان لازمېږي؛ ځکه چي مستعیر هغه آس خپل اصل مالک یعنی معیر ته واپس نه کړی، بلکي ضایع یې کړی، فیضن.

د استحسان دلیل دادی چي د عاریت شی د مالک (معیر) کور ته واپس کول معروفه او د عرف و عادت مطابق طریقه ده، او دلته مستعیر د همدې طریقې مطابق دا کار کړی دی، نو ځکه پر هغه به ضمان نه لازمېږي. همدا وجه ده که مستعیر په خپله مالک ته هغه آس واپس کړي او مالک هغه په اصطبل ځانه کي ودروي او بیا هلته مړ سي، نو هم پر مستعیر ضمان نه لازمېږي او د هغه واپس کول معتبر او صحیح گرځي، لهدا په پورتنۍ مسئله کي به هم د هغه واپس کول معتبر او صحیح وي او پر هغه به ضمان لازم نه وي.

ددې په خلاف که غاصب مغضوب شی د مالک کور ته واپس کړي یا مودع یعنی امانت ساتونکی ودیعت (دامانت شی) د مالک کور ته واپس کړي او مالک ته یې نه وسپاري، نو د هلا کېدلو او ضایع کېدلو په صورت کي پر غاصب او مودع د مغضوب شي او ودیعت ضمان لازمېږي؛ ځکه چي په غصب او ودیعت کي معروف واپس کول عادت نه دي، بلکي پر غاصب دخپل فعل غصب ختمول ضروري دي، او غصب هماغه وخت ختمېږي کله چي مغضوب شی خپل مالک ته واپس کړی سي. همدارنگه ودیعت په دې وجه خپل مالک ته ورسپارل ضروري دي، چي که مالک په دې راضي کېدای چي ودیعت دي صرف زما کور ته را ورسول سي او هلته دي پرېښوول سي یا صرف زما کورنۍ والا ته دي ورکول سي، نو هغه به بل چا ته ودیعت نه ورکولای، لهدا تر څو چي مغضوب شی او ودیعت اصل مالک ته حواله نه کړی سي، تر هغه وخته واپس کول (رد) نه ثابتېږي. دلته دا خبره په یاد لرئ! چي د مالک کور ته واپس کول فقط په هغه عاریتونو کي معتبر او صحیح دی چي په عرف و عادت کي د مالک کور ته د هغوی واپس کول جاري او رایج وي (یعني په عامه توګه خلک هغه شی صرف د مالک کور ته رسوي او واپس کوي) او خاص مالک ته یې په لاس کي نه ورکوي، همدا وجه ده که عاریتاً اخیستل سوی شی د جواهراتو یا د سرو زرو غاړه گۍ وي، نو تر څو چي هغه خپل مالک (معیر) ته نه

ورکول سي، تر هغه وخته واپس کول (رډ) معتبر نه دي؛ ځکه په دا ډول شيانو کي د مالک کور ته واپس کول عرف و عادت نه دي.

د خپل غلام يا مزدور په لاس عاريت واپس کول

قَالَ: وَمَنْ اسْتَعَارَ دَابَّةً فَرَدَّهَا مَعَ عَبْدِهِ أَوْ أَجِيرِهِ فَرَمَائِي: او که څوک يو څاروی [مثلاً آس] په عاريت واخلي بيا هغه په خپل غلام يا مزدور سره [مالک ته] واپس کړي لَمْ يَضْمَنْ نو نه ضامن کيږي وَالْمُرَادُ بِالْأَجِيرِ أَنْ يَكُونَ مُسَانِهَةً أَوْ مُشَاهَرَةً او له اجير څخه مراد هغه مزدور دی کوم چي د يوه کال يا د يوې مياشتې لپاره په مزدوري نيول سوی وي لِأَنَّهَا أَمَانَةٌ ځکه چي عاريت امانت دی قُلُّهُ أَنْ يَحْفَظَهَا بَيِّدَ مَنْ فِي عِيَالِهِ نو ځکه هغه [مستعير] ته دا اختيار سته چي د هغه کس په لاس عاريت محفوظه کړي کوم چي دده له کورنۍ والا څخه وي [يعني کوم چي دده نفقه خوري] كَتَبَانِي الْوَدِيعَةِ لکه څرنګه چي په وديعت کي کيږي بِخِلَافِ الْأَجِيرِ مُيَاوَمَةً په خلاف د هغه مزدور کوم چي د يوې ورځې لپاره په مزدوري نيول سوی وي لِأَنَّهُ لَيْسَ فِي عِيَالِهِ ځکه چي هغه د مستعير له کورنۍ والا څخه نه دی [ځکه هغه د مستعير نفقه نه استعمالوي بلکي هره شپه خپل کور ته ځي او خپله نفقه خوري] وَكَذَا إِذَا رَدَّهَا مَعَ عَبْدٍ رَبِّ الدَّابَّةِ أَوْ أَجِيرِهِ او همدارنګه کله چي مستعير هغه [څاروی] د څاروي د مالک په غلام يا مزدور سره [مالک ته] واپس کړي [نو هم مستعير نه ضامن کيږي] لِأَنَّ الْمَالِكَ يَرْضَى بِهِ ځکه چي مالک په دې [هم] راضي کيږي أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ رَدَّاهُ إِلَيْهِ فَهُوَ يَرُدُّهُ إِلَى عَبْدِهِ آيا ته نه ګوري! چي که مستعير و مالک ته څاروی واپس کړي نو مالک هغه خپل غلام ته واپس کوي [او په خپله يې نه بيايي] وَقِيلَ: هَذَا فِي الْعَبْدِ الَّذِي يَقُومُ عَلَى الدَّوَابِّ او ويل سوي دي: چي دا حکم د هغه غلام په باره کي دی کوم چي پر څارويو ولاړ وي [يعني کوم چي د څارويو پر ساتنه مامور او ټاکل سوی وي] وَقِيلَ: فِيهِ دَلِيلٌ غَيْرُهُ او ويل سوي دي: چي دا حکم د دغه غلام په باره کي هم دی او له ده څخه بغير د بل غلام په باره کي هم دی [يعني هر ډول غلام په دې حکم کي داخل دی، برابره ده هغه پر څارويو مامور وي، که نه] وَهُوَ الْأَمْرُ او همدا امر قول ازيات صحيح دی لِأَنَّهُ إِنْ كَانَ لَا يَدْفَعُ إِلَيْهِ دَابَّتًا يَدْفَعُ إِلَيْهِ أَحْيَانًا ځکه که څه هم مالک داسي غلام ته اکوم چي پر څارويو مامور نه وي [همېشه څاروی نه ورکوي لېکن کله نا کله يې ورکوي] فَإِنْ رَدَّهَا مَعَ أَجْنَبِيٍّ او که مستعير هغه څاروی په يو پردي سړي سره [مالک

ته | واپس کري ضَمِنَ نو ضامن کيږي وَدَلَّتِ الْمَسْأَلَةُ عَلَى أَنَّ الْمُسْتَعِيرَ لَا يَتِلْكَ الْإِيْدَاعَ قَضَا او دا مسئله پر دې دلالت کوي چي مستعير د دې ملکيت |اختيار| نه لري چي مستعار شی بل چا ته قصداً په وديعت |په امانت| ورکړي كَمَا قَالَ بَعْضُ الشَّايِخِ لکه څرنگه چي دا ځيني مشايخو ويلې دي |چي له هغوی څخه يو امام ابو الحسن کرخي رَجَعَهُ اللهُ هَم دى| وَقَالَ بَعْضُهُمْ: يَتِلْكَهُ او ځيني مشايخو ويلې دي: چي مستعير د دې ملکيت |اختيار| لري |او دا د عراق د مشايخو قول دى چي له هغوی څخه بعضي دا دي: فقيه ابو الليث، ابوبکر، محمد بن فضل بخاري او داسي نور| لَأَنَّهُ دُونَ الْإِعَارَةِ ځکه چي وديعتا ورکول له عاريتا ورکولو څخه کم تر دي وَأَوَّلُوا هَذِهِ الْمَسْأَلَةَ بِإِنْتِهَاءِ الْإِعَارَةِ لِانْقِضَاءِ الْبُدَّةِ او هغوی د دغه مسئلې تأويل د مودت په پوره کېدلو سره د اعاري پر ختمېدلو کړى دى |يعني مشايخ عراق د دې تأويل دا کړى دى چي کله د عاريت د مودت په تېرېدلو او پوره کېدلو سره د عاريت معامله ختمه سي، نو بيا د هغه لپاره وديعتا ورکول جائز نه دي|.

اللغات: ﴿أَجِدُ﴾ په اجرت نيول سوى مزدور، نوکر، ﴿مسانهة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دى، له سَنَّة څخه مشتق دى: د پوره کال لپاره يو معامله کول، د پوره کال لپاره يو څوک په مزدوي نيول، سالانه، کالانه، مراد ځني کالنى مزدور دى، ﴿مشاهدة﴾ مخکنۍ صيغه ده: د يوې مياشتې لپاره يو معامله کول (يو څوک په مزدوري نيول)، ﴿عِيَالُ﴾ کورنۍ والا، هغه کسان کوم ته چي سړى نفقه ورکوي، نو په دې تعريف کي دسري مياشتانه او سالانه مزدوران (نوکران) هم داخل دي، ﴿مياومة﴾ مخکنۍ صيغه ده: د يوې ورځې لپاره يو معامله کول، ﴿إِيْدَاعُ﴾ د افعال مصدر دى: په وديعت ايښوول، په امانت ورکول، ﴿أَوَّلُوا﴾ د تفعيل ماضي ده: تأويل و توجيه کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى که څوک عاريتاً (په خواست) يو آس يا داسي بل شی واخلي او په هغه سره خپل ضرورت پوره کړي او بيا هغه آس د خپل غلام يا د خپل داسي مزدور په لاس مالک ته ورسوي، کوم چي د يوه کال يا د يوې مياشتې لپاره د هغه سره مزدوري کوي، نو دا واپس کول (رد) معتبر او صحيح دي، او تر دې وروسته که هغه آس هلاک سي، نو مستعير نه ضامن کيږي؛ ځکه چي عاريتاً اخيستل سوى شی د مستعير سره امانت وي او هغه ته دا اختيار سته چي په خپل عيال سره د هغه حفاظت وکړي، او غلام يا سالانه او مياشتانه مزدور هم د هغه په عيال کي داخل دي، نو ځکه د هغوی په ذريعه به واپس کول هم معتبر وي، او ځکه چي داسي کسان د اصل مالک نائبين دي. ها! روزانه کاره مزدور په عيال کي شامل نه دى، نو ځکه د هغه په ذريعه واپس کول معتبر نه دي او د هلاکېدلو په صورت کي پر مستعير ضمان لازمېږي.

و کذا إلخ: فرمایي چي ڇرنگه دخپل غلام او مزدور په ذريعه عاريت واپس کول معتبر دي، همداسي په خپله مالک (مُعِير) د غلام او مزدور په ذريعه واپس کول هم معتبر دي؛ ځکه چي مالک هم په خپل غلام او خادم سره داسي کارونه کوي او په دې راضي وي. اوزيات صحيح قول دادی چي له غلام څخه هر ډول غلام مراد دی، خاص غلام يعني د څارويو ساتونکی او پالونکی غلام ځني مراد نه دی؛ ځکه د ضرورت پېښېدلو په وخت کي له هر ډول غلام څخه داسي کار اخيستل کيږي.

وإن ردّها مع أجنبي إلخ: مسئله داده که مستعير د عاريت آس يا بل شی د يو اجنبي (پردي) کس په لاس ورکړي او دهغه په ذريعه يې مالک ته واپس کړي، بيا هغه هلاک سي، نو مستعير ضامن کيږي؛ ځکه چي اجنبي کس نه دهغه په عيال او متعلقينو کي شامل دی او نه دهغه نائب گڼل کيږي، له همدې څخه امام کرخي رَجَّهُ الله د مسئله اخذ کړې ده چي مستعير قصداً د عاريت شی ودیعتاً (په امانت) نه سي ورکولاي؛ ځکه بل چا ته د مستعار شي دور کولو مطلب دادی چي د عاريت مودت ختم سو او له هغه شي څخه دده استحقاق او تعلق منقطع سو، نو ځکه هغه د بل چا شی په ودیعت نه سي ورکولای. او د مشائخ عراق رايه داده چي مستعير د عاريت شی په ودیعت ورکولای سي؛ ځکه چي ودیعت له اعاري څخه کم تر دی؛ ځکه په اعاره کي د شي د منافعو تمليک کيږي، حالانکي په ودیعت کي شی فقط امانتاً اېښوول کيږي، او مستعير د منافعو د تمليک اختيار هم لري، نو ځکه د ودیعت اختيار خوبه په درجه اولی لري، لېکن ياد ساتئ! چي دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي د مستعير په حق کي د عاريت مودت ختم سوی نه وي او هغه پر عاريت باقي پاته وي. او په ”وَأُولَٰئِكَ هَذِهِ الْمَسْأَلَةُ“ کي د ”أُولَٰئِكَ“ فاعل مشائخ عراق دي کوم چي د ودیعتا ورکولو د جواز قائلين دي او له ”مَسْأَلَةُ“ څخه مراد د ”وَأِنْ رَدَّهَا مَعَ أَجْنَبِيٍّ إلخ“ والا مسئله ده. دلته عربي شارحينو هم داسي وضاحت کړی دی، ځکه چي هغوی هم د ”أُولَٰئِكَ“ فاعل مشائخ عراق گرځولي دي او د مشائخ عراق خبره په هماغه صورت کي په پوهه کي راځي کله چي د عاريت مودت ختم او پوره سوی وي، نو بيا هغه ضمان کيږي، او که د عاريت مودت باقي پاته وي، نو نه ضمان کيږي،

د ځمکي د عاریتاً ور کولو په صورت کي به کوم الفاظ استعمالیږي؟

قَالَ: وَمَنْ أَعَارَ أَرْضًا بَيْضَاءَ لِلزَّرَاعَةِ فرمایي: او که څوک د کښت کرنې لپاره [مستعیر ته] خالي ځمکه په عاریت ورکړي يَكْتُبُ إِنَّكَ أَطْعَمْتَنِي عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز به مستعیر [په عاریت نامه کي] داسي ليکي: تادا ځمکه ما ته د خوراک لپاره راکړې ده وَقَالَ: يَكْتُبُ إِنَّكَ أَعَرْتَنِي او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمایي: چي داسي به ليکي: تادا ځمکه ما ته عاریتاً راکړې ده لِأَنَّ لَفْظَةَ الْإِعَارَةِ مَوْضُوعَةٌ لَهُ ځکه چي لفظ د "اعارة" د همدې عقد اعاره لپاره موضوع [وضع کړی سوی] دی وَالْكِتَابَةُ بِالْمَوْضُوعِ أَوَّلَى او په موضوع سره ليکل زیات غوره دي [يعني دیوشي لپاره چي کوم لفظ وضع سوی وي، د هغه شي لپاره هغه لفظ ليکل ډېر ښه او معتبر دي] کما فِيْ إِعَارَةِ الدَّارِ لکه څرنگه چي د کور په اعاره کي داسي کيږي وَلَهُ: أَنَّ لَفْظَةَ الْإِطْعَامِ أَدْلُ عَلَى الْمُرَادِ او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي د "اطعام" لفظ پر مراد زیات دلالت کونکی دی لِأَنَّهَا تَخْتَصُّ بِالزَّرَاعَةِ ځکه چي دا لفظ د زراعت سره مختص [خاص] دی وَالْإِعَارَةُ يُنْتَظَمُهَا وَغَيْرُهَا كَالْبِنَاءِ وَنَحْوِهِ لېکن اعاره زراعت او له هغه څخه ماسوا شيانو لکه بڼاء او داسي نورو لره هم شاملیږي فَكَانَتْ الْكِتَابَةُ بِهَا أَوَّلَى نو ځکه په لفظ "اطعام" [مختص لفظ] سره به ليکل زیات غوره وي بِخِلَافِ الدَّارِ په خلاف د کور لِأَنَّهَا لَا تَعَارُ إِلَّا لِلشَّكْنِ ځکه چي هغه صرف د استوگني لپاره په عاریت اخیستل کيږي. [يعني کور صرف د اوسېدلو لپاره په خواست غوښتل کيږي].

اللغات: ﴿بَيْضَاء﴾ سپینه، مراد ځني له زارعت څخه خالي ځمکه ده چي څه پر کرل سوي نه وي، ﴿زِرَاعَةً﴾ کښت کړنه (فصل کرل)، کرهڼه، ﴿تَخْتَصُّ﴾ دافتعال مضارع ده: خاص کېد، مُتَعَيِّن کېدل، ﴿يُنْتَظَمُ﴾ شاملېدل، ﴿الْبِنَاءُ﴾ جوړ سوی ځای، وداني.

❦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما قال العلامة المحصفي رَحِمَهُ اللهُ: ويكتب مستعير الأرض للزراعة: قد أطعمتني أرضك لا أعرتني، خلافاً لهما، فغدهما يكتب أعرتني، لأنه الصريح كما في إعارة الثوب والدار، قلنا: ذاك (أي أطعمتني) أصرح بالمقصود، كيلا يعم البناء ونحوه، فكان أولى (الدر المنقى ج: ٣، ص: ٤٨٧)، و رد المختار (ج: ٤، ص: ٥٦٤). [القول الرابع ج: ٢٢١، ص: ٢٢١]

تشریح: مسئلہ: داده چي کله یو سړی د کښت وکړوندي لپاره ځمکه عاریتاً (په خواست) واخلي او په دې باره کي د خط لیکلو نویت راسي، نو پکار داده چي د مستعیر له طرفه داسي الفاظ ولیکل سي "إِنَّكَ أَطْعَمْتَنِي" (تا دا ځمکه ما ته د خوراک يعني د غلې (غنمو او داسي نورو) د حاصلولو لپاره راکړې ده، دا دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ قول دی. صاحبین رَحِمَهُمُ اللهُ فرمایي چي په دې صورت کي به خاص د اعارې الفاظ لیکل کیږي يعني "إِنَّكَ أَعَزَّتَنِي" (تا دا ځمکه ما ته عاریتاً راکړې ده؛ ځکه کله چي د دې کار لپاره د "إِعَارَةٌ" لفظ موضوع دی، نو ښکاره خبره ده چي په دې لفظ سره لیکل به زیات غوري وي، لکه کله چي یو څوک بل چا ته د اوسېدلو لپاره عاریتاً یو کور ورکړي، نو په هغه کي هم د اعارې په لفظ سره خط لیکل کیږي، نو همداسي به دلته هم لیکنه او لوستنه د اعارې په لفظ سره وي.

دامام صاحب دلیل دادی چي په پورتنی صورت کي د "إِطْعَام" لفظ د عاریت پر مقصد زیات دلالت کوي؛ ځکه چي دا لفظ صرف د زراعت سره خاص دی (يعني د کښت کرلو او طعام [غنم حاصلولو] سره خاص دی) او تاسي ته معلومه ده چي په پورتنی صورت کي ځمکه هم د زراعت لپاره ورکول سوې ده، حال دا چي لفظ د "اعارة" د زراعت سره، سره بناء او غرس لره هم شامل دی، نو د دې لفظ په استعمالولو کي وروسته د معیر او مستعیر تر مینځ د اختلاف پېښېدلو احتمال او موقع سته، نو ځکه به خط او تحریر د "إِطْعَام" په لفظ سره لیکل کیږي. او پورتنی صورت د کور (دار) پر اعارې قیاسول صحیح نه دي؛ ځکه چي د کور اخیستنه او ورکونه صرف د استوګنې (اوسېدلو) لپاره کیږي او په هغه کي د بناء او غرس امکان نه پاتېږي، خالانکي په ځمکه کي د زراعت، بناء او غرس ټولو امکان سته، نو ځکه په داسي لفظ سره به عاریت نامه (د عاریت دستاويز) لیکل کیږي کوم چي فقط پر زراعت دلالت کوي او په دې باره کي د "إِطْعَام" د لفظ څخه غوره او بهتره بل لفظ نسته. والله أعلم وعلیه اتم

کِتَابُ الْهَبَةِ

(دا) کتاب دهبی (د احکامو په بیان کي) دی

تشریح: د کتاب العاریة او کتاب الهبة په مینځ کي د مناسبت وجه داده چي په عاریت کي بلا عوضه د منافعو تملیک کیږي او په هبه کي بلا عوضه د عین شي او منافعو دواړو تملیک کیږي (یعني په عاریت کي یو څوک [مستعیر] بغیر له عوضه د شي د منافعو مالک کول کیږي او په هبه کي یو څوک [موهوب له] بغیر له عوضه د شي او دهغه د منافعو دواړو مالک کول کیږي)، نو ځکه عاریت د مفرد په درجه کي سو او هبه د مرکب په درجه کي سوه، او تاسي ته معلومه ده چي مفرد تر مرکب مخکي وي، نو ځکه صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ کتاب العاریة مخکي کړی دی او تر هغه وروسته یې کتاب الهبه بیان کړی دی.

د هبة لغوي او اصطلاحي معنی: ”هَبَةٌ“ په اصل کي ”وَهَبْتُ“ د ضرب د باب مصدر دی، له اول څخه واو حذف کړی سو او په آخر کي د تانیث هاء زیاته کړی سوه، لکه د ”وَعَدْتُ“ څخه ”عِدَّةٌ“.

د ”هَبَةٌ“ لغوي معنی ده: د احسان په توګه بلا عوضه شی ورکول، او عینو لغوي معنی داسي ذکر کړې ده: ”إِضْطَالُ الشَّيْءِ لِلْغَيْرِ بِمَا يَنْفَعُهُ سَوَاءٌ كَانَتْ مَالًا أَوْ غَيْرَ مَالٍ“ (بل چا ته داسي شی ورکول کوم چي دهغه لپاره نفع مند وي، برابره ده هغه مال وي او که غیر مال وي).

د هبې اصطلاحي معنی ده: ”تَبْلِيكُ الْعَيْنِ أَوْ الْمَالِ بِلَا عَوَضٍ“ (بغیر له عوضه یو څوک د مال یا عین شي مالک کول). (احسن الهدایه)

لنډه دا چي یو چا ته احساناً مفت شي ورکولو ته هبه وایي. کوم سړي ته چي شی هبه کړی سي، هغه ته ”مَوْهُوبٌ لَهُ“ وایي او هبه کونکي ته ”وَاهِبٌ“ وایي او هبه کړی سوي شي ته ”مَوْهُوبٌ“ وایي.

فایده: د بیع او د اجارة، اعارة او هبة تعریفات په لنډه توګه داسي هم ویل کېدای سي چي ① ”تَبْلِيكُ الْعَيْنِ بِالْعَوَضِ“ بیع ده، ② ”تَبْلِيكُ الْعَيْنِ بِلَا عَوَضٍ“ هبه ده، ③ ”تَبْلِيكُ الْمَنْفَعَةِ

بِالْعَوَضِ“ اجاره ده، ④ او ”تَبْلِيكُ الْمَنْفَعَةِ بِلَا عَوَضٍ“ اعاره ده. (تعریفات للجر جاني)

د هېې مشروعيت او حکم

الْهَبَةُ عَقْدٌ مَشْرُوعٌ فرمايي: هې يو مشروع عقد دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ^① «تَهَادُ وَاتَّحَاثُوا» حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ فرمايلي دي: «تاسي يو بل ته هديه كوي! په دې سره به تاسي يو د بل سره مبحث كوي» ايغني ستاسو په مينځ كې به محبت پيدا سي | وَعَلَى ذَلِكَ انْعَقَدَ الْإِجْمَاعُ او پر همدې اد هېې پر مشروع كېدلو اجماع منعقد سوې ده وَتَصَحُّهُ بِالْإِيجَابِ وَالْقَبُولِ وَالْقَبْضِ او هې په ايجاب، قبول او قبضې سره صحيح كيږي أَمَّا الْإِيجَابُ وَالْقَبُولُ فَلِأَنَّهُ عَقْدٌ پاته سو ايجاب و قبول نو حُكْمُ چې هې يو عقد دی وَالْعَقْدُ يَنْعَقِدُ بِالْإِيجَابِ وَالْقَبُولِ او عقد په ايجاب و قبول سره منعقد كيږي وَالْقَبْضُ لَا بُدَّ مِنْهُ لِشُبُوتِ الْمِلْكِ او قبضه د ملكيت ثابتېدلو لپاره ضروري ده وَقَالَ مَالِكٌ: يَثْبُتُ الْمِلْكُ فِيهِ قَبْلَ الْقَبْضِ اَعْتِبَارًا بِالْبَيْعِ او امام مالك رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چې په هې كې [هم] له قبضې څخه مخكې ملكيت ثابتيږي، پر بيع په قياس كولو سره وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ الصَّدَقَةُ او پر همدغه اختلاف صدقه ده وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ^② «لَا يَجُوزُ الْهَبَةُ إِلَّا مَقْبُوضَةً» او زموږ دليل د نبي ﷺ دا قول دی: «هې جائز نه ده مگر د مقبوض والي په حالت كې» ايغني هې صرف په هغه صورت كې جائز كيږي كله چې پر هغه قبضه سوې وي | وَالْمُرَادُ نَقْيُ الْمِلْكِ او [په حديث كې د «لا يجوز» څخه] مراد د ملكيت نفې كول دي لِأَنَّ الْجَوَازَ بِدُونِهِ ثَابِتٌ حُكْمُ چې له قبضې څخه بغير [هم] جواز ثابت دی وَلِأَنَّهُ عَقْدٌ تَبَرُّعٌ او حُكْمُ چې هې د تبرع [احسان كولو] عقد دی وَفِي اثْبَاتِ الْمِلْكِ قَبْلَ الْقَبْضِ الزَّامُ التَّبَرُّعُ شَيْئًا لَمْ يَتَبَرَّعْ بِهِ او له قبضې څخه مخكې د ملكيت په ثابتولو كې پر متبرع [احسان كونكي] د داسي شې لازمول سته چې ده په هغه سره تبرع نه ده كړې وَهُوَ التَّسْلِيمُ او هغه ورسپارل دي فَلَا يَصِحُّ نو حُكْمُ به دا صحيح

● تخریج: رواه البيهقي في سننه، رقم الحديث: ١١٧٢٧. والبخاري في الأدب المفرد، رقم الحديث: ٥٩٤.

● تخریج: دا حديث امام زبلي رَحِمَهُ اللهُ په نصب الرايه كې نقل كړی دی او هغه دې حديث ته «غريب» ويلي دي (ج: ٤، ص: ٢٩٠). خود دې حديث په معنى سره يو حديث حافظ بيهقي او داسي نورو نقل كړی دی چې له هغه څخه په ښكاره توگه دا معلوميږي چې د موهوب له قبضه كول شرط او ضروري دي او له قبضې څخه بغير ملكيت نه ثابتيږي (سنن البيهقي، باب شرط القبض في الهبة، حديث رقم: ١١٧٢٨)، همداسي له اسلافو څخه نور هم ډېر آثار او اقوال د قبضې د اشتراط په هكله منقول دي.

نه وي [يعني نو ٲٲكه په هبه كي به له قبضي ٲخه مخكي د موهوب له لپاره ملكيت ثابتول صحيح نه وي] بِخِلَافِ الْوَصِيَّةِ په خلاف د وصيت لَأَنَّ أَوَانَ ثُبُوتِ الْبَلَدِ فِيهَا بَعْدَ الْمَوْتِ ٲكه چي په هغه كي د ملكيت ثابتېدلو وخت تر مرگ وروسته دی [يعني په وصيت كي د موصي (وصيت كونكي) تر مرگ وروسته ملكيت ثابتيږي] وَلَا الزَّامَ عَلَى الْمُتَبَرِّعِ او پر متبرع هيڅ شي نه لازميږي لِعَدَمِ أَهْلِيَّةِ الْزُّوْمِ ٲكه چي [په هغه كي] دلزوم اهل كېدل معدوم دي وَحَقُّ الْوَارِثِ مُتَأَخِّرٌ عَنِ الْوَصِيَّةِ او د وارث حق له وصيت ٲخه مؤخر دی فَلَمْ يَنْلِكْهَا نو ٲكه وارث به د وصيت د مال نه مالک كيږي.

اللغات: ﴿تهادوا﴾ د تفاعل له بابۀ د جمع مذكر امر حاضر صيغه ده: يو بل ته هديه كول (هه كول).

هديه وركول، ﴿تحابوا﴾ د تفاعل له بابۀ د جمع مذكر مخاطب مضارع صيغه ده: يو د بل سره محبت

كول، مينه كول، ﴿تبرع﴾ د تفعّل مصدر دی: احسان كول، بلا عوضه (مفت) شي وركول، داسي

كار كول كوم چي دانسان پر ذمه واجب نه وي لكه وصيت، هبه او داسي نور، ﴿ايجاب﴾ د افعال

مصدر دی: لازمول، ثابتول، هغه كلام كوم چي د عقد كولو په باره كي د يوه عاقد له طرفه اول صادر

سي او كله چي دويم عاقد دغه اول كلام قبول كړي نو د هغه كلام ته ”قبول“ وايي، مثلاً زيد و خالد

ته ووايي چي ”زه داشي تا ته هبه كوم“ او خالد ووايي چي ”زما قبول دی، يا زما خوښه ده او داسي

نور“، نو زيد كلام ته ايجاب وايي او د خالد كلام ته قبول وايي. يادونه: ايجاب او قبول قولاً (په

خوله ويل) ضروري نه دی، بلكي محض وركړه راكړه او هغه افعال كوم چي پر ايجاب و قبول دلالت

كوي كافي دي، لكه څرنگه چي علامه ابن عابدين رَحِمَهُ اللهُ فرمايلي دي ”التَّكْفُظُ بِالْإِجَابِ وَالْقَبُولِ لَا

يَشْتَرِطُ، بَلْ تَكْفِي الْقَرَأْنُ الدَّالَّةُ عَلَى التَّمْلِيكِ“، نو كه زيد په پټه خوله و خالد ته شي وركړي او خالد

پر هغه قبضه وكړي او له دوی ٲخه يو هم هيڅ لفظ نه ووايي، نو كافي دي، ﴿أوان﴾ وخت، گډی،

لمحه، ﴿المكبرع﴾ د تفعّل اسم فاعل دی: تبرع كونکی، احسان كونکی (احساناً بلا عوضه يو كار كونکی).

تشریح: مسئله: داده چي هديه او هبه كول مشروع او جائز فعل دی او دا صرف جائز نه، بلكي غوره

او مستحسن كار دی، په حديث مبارك كي هبه د خپل مينځوي محبت ذريعه ښوول سوې ده او امت

مسلمه له اول ٲخه تر آخره د هبې پر مشروعيت او جواز متفق دي، او څرنگه چي نور عقودونه په

ايجاب و قبول سره منعقد كيږي، همدا سي دا عقد هم په ايجاب و قبول سره منعقد كيږي. خو په دې

عقد (هه) كي صرف هغه وخت د موهوب له ملكيت په موهوب شي كي ثابتيږي، كله چي موهوب

له پر هغه قبضه وکړي، او بغير له قبضي ملکيت نه ثابتېږي. لېکن دامام مالک رَحْمَةُ اللهِ په نېز بغير له قبضي هم په موهوب شي کي د موهوب له ملکيت ثابتېږي، لکه څرنگه چي په بيع کي صرف تر ايجاب و قبول وروسته سمدستي بغير له قبضي په مبيع کي د مشتري ملکيت ثابتېږي، ځواکي امام مالک رَحْمَةُ اللهِ له قبضي څخه بغير د ملکيت ثابتېدلو په باره کي هبه پر بيع قياس کړې ده. همدارنگه هغه په دې باره کي هبه پر وصيت هم قياس کړې ده چي په وصيت کي هم له قبضي څخه بغير ملکيت ثابتېږي.

ولنا قوله الخبز إلخ: زموږ دليل دا حديث دی ”لا يجوز الهبة إلا مقبوضة“ چي هبه صرف هغه وخت جائز ده کله چي پر هبه (يعني پر موهوب شي) قبضه وکړې سي، او دلته د ”لا يجوز“ څخه مراد ”لا يُملِكُ“ يعني له قبضي څخه بغير هبه (موهوب شي) په ملکيت کي نه داخلېږي؛ ځکه د هبې جواز (جائز کېدل) خو بغير له قبضي هم ثابت دي، معلومه سوه چي په حديث مبارک کي ”لا يجوز“ د ”لا يملك“ په معنی سره دی.

ددې سلسلې عقلي دليل دا دی چي هبه د تبرع عقد دی، او په تبرع کي پر متبرع او احسان کونکي جبر نه کېږي، اوس که چيري موږ محض په ايجاب و قبول سره بغير له قبضي په موهوب شي کي د موهوب له ملکيت ثابت کړو، نو ښکاره خبره ده چي پر هغه به سمدستي (فوراً) د موهوب شي ورسپارل لازم سي، حالانکي پر واهب او متبرع د داسي شی لازمول د تبرع دروغ خلاف او منافي دي کوم چي هغه پر ځان لازم کړې نه وي، نو په دې وجه هم بغير له قبضي هبه معتبره او جائز نه ده.

بخلاف الوصية: څه مخکي موږ وويل چي امام مالک رَحْمَةُ اللهِ هبه پر وصيت هم قياس کړې ده چي په وصيت کي له قبضي څخه بغير ملکيت ثابتېږي، صاحب هدايې رَحْمَةُ اللهِ د هغه جواب ورکوي، چي په وصيت او هبه کي فرق دی او هغه دا چي په وصيت کي د موصي تر مرگ وروسته (د موصي له لپاره) ملکيت ثابتېږي، نو په وصيت کي پر موصي (متبرع) هېڅ څه نه لازمول کېږي؛ ځکه چي د مرگ په وجه په موصي کي دلزوم اهليت پاته نه سي، يعني تر مرگ وروسته هغه د دې اهل نه پاتېږي چي پر هغه يو غير لازم شی (د مال وصيت ورسپارل) لازم سي، نو ځکه هبه پر وصيت قياسول صحيح نه دي.

وحق الوارث إلخ: دا د يو مقدر سوال جواب دی، حاصل د سوال دا دی چي صحيح ده! دا خبره موږ تسليموو چي د مرگ په وجه په موصي کي دلزوم اهليت نه پاتېږي، لېکن د موصي په ملکيت کي وارث د هغه خليفه او قائم مقام دی. نو څرنگه چي موصي په وصيت کي متبرع دی، نو همداسي به د

هغه وارث هم متبرع وي، او تاسي ته معلومه ده چي پر وارث موصي له ته د مال وصيت ورسپارل لازم دي، حالانکي پر متبرع غير لازم شی لازمول د تبرع منافي او خلاف دي.
د جواب حاصل دادی چي د وارث حق له وصيت څخه وروسته دی (يعني اول له ميراث څخه د مري وصيت پوره کيږي او بيا تر هغه وروسته ما بقي مال د وارثانو په مينځ کي تقسيمول کيږي)، لهندا وارث په مال وصيت کي د موصي (متبرع) قائم مقام نه سو، فلا معتبر بتسليمه؛ لآنه لم يملکها ولا قام مقام المالك فيها.

همدارنگه هبه پر بيع قياسول هم صحيح نه دي؛ ځکه چي بيع عقد معاوضه دی، حال دا چي هبه عقد تبرع دی، او په معاوضه او تبرع کي د ځمکي او آسمان فرق دی.

په هبه کي د قبضي تفصيل

قَالَ: فَإِنْ قَبِضَهُ الْمُتَوَهَّبُ لَهُ لِي الْمَجْلِسِ بِغَيْرِ أَمْرِ الْوَاهِبِ فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ چيري موهوب له د واهب له حکم څخه بغير په مجلس کي قبضه وکړي جَازًا اسْتِحْسَانًا نو استحساناً جائز دي وَإِنْ قَبِضَ بَعْدَ الْإِفْتِرَاقِ أَوْ كَهْ چيري [له مجلس څخه] تر جلا کېدلو وروسته قبضه وکړي لَمْ يَجُزْ نو جائز نه دي إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ الْوَاهِبُ فِي الْقَبْضِ مَكَرَ دَا چي واهب هغه ته د قبضه کولو اجازت ورکړي وَالْقِيَاسُ أَنَّ لَا يَجُوزُ لِي الْوَجْهَيْنِ او قياس دادی چي په دواړو صورتونو کي قبضه نه جائز کيږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول دی لِأَنَّ الْقَبْضَ تَصَرُّفٌ فِي مِلْكِ الْوَاهِبِ ځکه چي قبضه په حقيقت کي د واهب په ملکيت کي تصرف کول دي إِذْ مِلْكُهُ قَبْلَ الْقَبْضِ بَاقٍ ځکه د واهب ملکيت له قبضي څخه مخکي باقي پاته وي فَلَا يَصِحُّ بِذَوْنِ إِذْنِهِ نو ځکه د واهب له اجازته بغير به قبضه نه صحيح کيږي وَلَكِنَّا: أَنَّ الْقَبْضَ بِسُورَةِ الْقَبُولِ فِي الْهَبَةِ مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ يَتَوَقَّفُ عَلَيْهِ ثُبُوتُ حُكْمِهِ وَهُوَ الْبَلْكَ زموږ دليل دا دی: چي په هبه کي قبضه د قبول په درجه کي ده په دې حيثيت سره چي د هې حکم يعني ملکيت پر هغه موقوف دی [په بله وينا: زموږ دليل دا دی: چي په هبه کي قبضه کول داسي دي لکه په بيع کي قبول کول (يعني تر ايجاب وروسته قبول) په دې اعتبار سره چي پر قبضه د هې حکم يعني د ملکيت ثبوت موقوف پاتېږي (احسن الهداية)] وَالْقَصْدُ مِنْهُ إِثْبَاتُ الْبَلْكِ او له دې څخه مقصود د ملکيت ثابتهول دي ايعني د واهب مقصود د موهوب له لپاره ملکيت ثابتهول دي [فَيَكُونُ الْإِجَابُ مِنْهُ

تَسْلِيْطًا عَلَى الْقَبْضِ نو حڪه د واهب له طرفه ايجاب كول به [موهوب له] پر قبضه مسلط كول وي
 بِخِلَافِ مَا إِذَا قَبِضَ بَعْدَ الْإِفْتِرَاقِ په خلاف دهغه صورت دي كله چي [له مجلس شخه] تر جلا كېدلو
 وروسته موهوب له قبضه وكړي [نو جائز نه دي] لِأَنَّ إِنَّمَا أَثْبَتْنَا التَّسْلِيْطَ فِيهِ إِحْقَاقًا لَهُ بِالْقَبُولِ حڪه
 په هبه كي چي موږ كوم پر قبضه مسلط كول ثابت كړي دي هغه مو د قبول سره د قبضي د لاحقولو
 په توگه كړي دي [په بله وينا: حڪه چي موږ د قبول سره د ايجاب او قبضي په لاحقولو سره په هبه كي تسليط
 ثابت كړى دى] [وَالْقَبُولُ يَتَقَيَّدُ بِالنَّجْلِيسِ او قبول [قبول] په مجلس سره مقيد دي فَكَذَا مَا يُلْحَقُ بِهِ
 نو همداسي به هغه شى [هم په مجلس سره مقيد] وي كوم چي د قبول سره لاحقول كيږي بِخِلَافِ مَا
 إِذَا نَهَاكَ عَنِ الْقَبْضِ فِي النَّجْلِيسِ په خلاف دهغه صورت كله چي واهب موهوب له په مجلس كي له
 قبضه كولو شخه منع كړي لِأَنَّ الدَّلَالَه لَا تَعْمَلُ فِي مُقَابَلَةِ الصَّرِيحِ حڪه چي دلالت د صريح په
 مقابله كي عمل نه كوي [يعني د صريح په مقابله كي دلالت عامل او مؤثر نه گرځي].

اللغات: ﴿الموهوب له﴾ د ضرب له بابيه اسم مفعول دى: چا ته چي شى هبه كړى سوى وي (هغه كس
 كوم چي ته بل چا يوشى هبه كړى وي)، ﴿افتراق﴾ دافتعال مصدر دى: يو له بله جلا كېدل، ﴿تصرف﴾ د
 تفعل مصدر دى: تصرف كول، دخل كول، ﴿الحاق﴾ دافعال مصدر دى: لاحق كول، يوشى دبل
 شي سره يو ځاى كول (لگول، متصل كول).

تشریح: مسئله: داده چي زموږ په نېز د هېې د صحت او جائز كېدلو لپاره قبضه كول شرط دي. كه
 چيري موهوب له كس د واهب له حكم او اجازت شخه بغير د هېې (ايجاب) په مجلس كي دننه پر
 موهوب شي قبضه وكړي، نو استحساناً دا قبضه جائز او معتبر ده، لېكن له مجلس شخه تر ولاړېدلو
 او جلا كېدلو وروسته د واهب له اجازت شخه بغير قبضه جائز او معتبره نه ده.. امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ
 فرمايي چي برابره ده د هېې په مجلس كي موهوب له د واهب له اجازت شخه بغير قبضه وكړي او كه
 تر مجلس وروسته د واهب په اجازت سره قبضه وكړي، په دواړو صورتونو كي دا قبضه معتبره نه ده،
 همدا قياس دى.

د امام شافعي دليل: دادى چي له قبضي شخه مخكي د واهب ملكيت باقي پاته وي او قبضه كول د
 واهب په ملكيت كي تصرف كول دي، حال دا چي له حكم او اجازت شخه بغير دبل چا په ملكيت
 كي تصرف كول جائز نه دي، نو حڪه دلته د قبضي دواړه صورتونه موږ ته تسليم نه دي.

زموږ دليل: دادی چي څرنگه په بيع کي قبول کول (ايجاب قبول) د ملکيت علامت دی، همداسي په هبه کي قبضه کول د ملکيت علامت دی په دې حواله سره چي په بيع کي له قبول څخه بغير ملکيت نه ثابتيږي، نو ځکه په هبه کي به هم له قبضې څخه بغير ملکيت نه ثابتيږي. او په هبه کولو سره د واهب مقصد همدا وي چي په موهوب شي کي د موهوب له ملکيت ثابت سي، نو ځکه صرف دهغه ايجاب يعني صرف دهغه هبتا ورکول او دور کولو خبره کول به پر قبضه قدرت ورکول (تسليط على القبض) گڼل کيږي (يعني گواکي هغه و موهوب له ته دهې شى په قبضه کي ورکړی)، نو دا دلالتا اجازت سو.

په خلاف ما اذا قبض الخ: په خلاف دهغه صورت کله چي له مجلس څخه تر جلا کېدلو وروسته موهوب له قبضه وکړي، نو دا جائز نه دي، بلکي د دې لپاره صريح اجازت شرط دي؛ ځکه په هبه کي موږ ايجاب په دې وجه تسليط على القبض (په قبضه کي ورکول) گڼلي دي چي هغه مو د قبول سره لاحق کړی دی، او قبول د مجلس سره مقيد وي (يعني قبول اخيستل او د قبولو خبره کول) به دهې په مجلس کي دننه کيږي، نو کوم شى چي د قبول سره لاحق کړی سوی دی يعني دهې قبضه، هغه به هم د مجلس سره مقيده وي او له مجلس څخه وروسته به معتبره نه وي. لنډه دا چي څرنگه د بيع په صورت کي په مجلس کي دننه په قبول کولو سره ملکيت ثابتيږي، همداسي به په هبه کي هم په قبضه کولو سره ملکيت ثابتيږي، او څرنگه چي د بيع د قبولو اختيار صرف د بيعي تر مجلسه پوره وي، همداسي به دهې د قبضه کولو اختيار هم صرف دهې تر مجلسه پوري پاتېږي، له مجلس څخه تر ولاړېدلو او جلا کېدلو وروسته به هغه ته د قبضې اختيار نه وي.

بخلاف ما اذا نهاء الخ: د دې جملې عطف پر "بخلاف ما اذا قبض بعد الافتراق" دی، لهذا په "حرف واو" سره "وبخلاف ما اذا نهاء" ويل پکار دي. دا جمله د يو مقدر سوال جواب دی، سوال دا دی چي د مذکوره بيان (تسليط على القبض) مطابق که واهب له قبضې څخه موهوب له منع کړي، نو بيا هم قبضه جائز کېدل پکار دي، ځکه چي تسليط على القبض په دې صورت کي هم موجود دی، حال دا چي په دې صورت کي قبضه جائز نه ده.

د جواب حاصل دا دی چي د موهوب له قبضه د قبول سره لاحق کول د دلالت په توگه دي، يعني د واهب له فعل (ايجاب) څخه دا دليل راوځي چي هغه موهوب له ته د قبضې اجازت ورکړی دی او کله چي هغه صراحتاً له قبضې څخه منع وکړي، نو دغه دلالت به اثره سو؛ ځکه چي د صريح په مقابله کي دلالت عمل نه کوي.

په کومو الفاظو سره هبه منعقد کيږي؟

قَالَ: وَيَتَعَقَّدُ الْهَبَةُ بِقَوْلِهِ: وَهَبْتُ وَنَحَلْتُ وَأَعْطَيْتُ فرمايي: او هبه منعقد کيږي د هبه کونکي په دې قول سره [يعني د دې الفاظو په ويلو سره هبه منعقد کيږي]: ما هبه کړی، ما درکړی، ما عطا کړی إِنَّ الْأَوَّلَ مَرِيخٌ فِيهِ ځکه چي اول لفظ د هبې لپاره صريح دی وَالثَّانِي مُسْتَعْمَلٌ فِيهِ او دويم لفظ په هبه کي مستعمل دی قَالَ: الْعَلَمَةُ ①: «أَكَلَ أَوْلَادُكَ نَحَلْتُ مِثْلَ هَذَا؟» [که څرنگه چي انبي ﷺ فرمايلي دي: "ايا ته خپل ټولو بچيانو ته داسي ورکړي دي" [ايا تا خپل هر بچي ته داسي غلام ورکړی دی] وَكَذَلِكَ الثَّالِثُ او همدارنگه درېيم لفظ هم په هبه کي مستعمل دی يُقَالُ أَعْطَاكَ اللَّهُ وَوَهَبَكَ اللَّهُ بِعَفْوٍ وَاحِدٍ [که څرنگه چي] "أَعْطَاكَ اللَّهُ" او "وَهَبَكَ اللَّهُ" په يوه معنى سره ويل کيږي وَكَذَا تَتَعَقَّدُ بِقَوْلِهِ: أَطْعَمْتُكَ هَذَا الطَّعَامَ او همدارنگه هبه منعقد کيږي د هبه کونکي په دې قول سره: ما دا خوراک په تاو خوړی [يعني ما داسي (مثلا غنم) تا ته د خوراک لپاره درکړل] وَجَعَلْتُ هَذَا الثُّوبَ لَكَ او دا کالي ما ستا لپاره وټاکل وَأَعْمَرْتُكَ هَذَا الثَّوْبَ او داسي ما د ټوله عمر لپاره تا ته درکړی وَحَمَلْتُكَ عَلَى هَذِهِ الدَّابَّةِ إِذَا نَوَى بِالْحَبْلِ الْهَبَةَ او ما ته پر دغه څاروي سپور کړې!، په دې شرط چي په سپرولو سره هغه اوبونکي [د هبې نيت کړی وي] أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِأَنَّ الْإِطْعَامَ إِذَا أُضِيفَ إِلَى مَا يُطْعَمُ عَلَيْهِ يُرَادُ بِهِ تَيْدِيكَ الْعَيْنِ کوم چي اول لفظ دی [يعني اطعمتك...] نو ځکه چي کله د "اطعام" نسبت د داسي طرف ته وسي کوم چي بذات خود خوړل کيږي نو په دې سره د عين شي [خاص د هغه شي] مالک کول مرادول کيږي [يعني د "اطعام" په لفظ سره د هبې منعقد کېدلو دليل دا دی چي کله "اطعام" د داسي شي طرف ته منسوب سي کوم چي بعينه خوړل کيږي، نو له هغه څخه د عين تملیک مراد وي] بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ: أَطْعَمْتُكَ

① تخریج: پوره حديث په بخاري شريف کي داسي ذکر سوی دی "عَنِ الثَّعْنَانِ بْنِ بَشِيرٍ أَنَّ أَبَاهُ إِذَا أَلَى بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: لِي نَحَلْتُ أَنْفِي هَذَا غَلَامًا، فَقَالَ: أَكَلَ وَلَدُكَ نَحَلْتُ وَمِثْلَهُ، قَالَ: لَا، قَالَ: فَارْجِعْهُ" باب رقم: ۱۲، حديث رقم: ۲۵۸۶. همداسي په مسلم شريف کي هم ذکر سوي دي، رقم الحديث: ۲۲۶۲. او په مسند أبي عوانه کي د "أَكَلَ أَوْلَادُكَ" الفاظ ذکر سوي دي، رقم الحديث: ۲۵۷۹. د حديث ترجمه: له نعمان بن بشير رضی الله عنه روایت دی چي زما پلار زه نبي کریم ﷺ ته بوتلم او وېر ويل: چي ما خپل دغه ځوی ته غلام ورکړی دی، نو نبي ﷺ هغه ته وفرمايل: چي ايا تا خپل هر بچي ته داسي غلام ورکړی دی، هغه وويل چي نه!، نو نبي ﷺ وفرمايل: چي هغه غلام له ده (نعمان بشير) څخه واپس واخله!.

هَذِهِ الْأَرْضُ په خلاف دهغه صورت کله چي هغه داسي ووايي: ما ذا حُمِكِه تاته د خوراک لپاره درکړه حَيْثُ تَكُونُ عَارِيَّةٌ نو دا عاريت گرځي [هغه نه گرځي] لَأَنَّ عَيْنَهَا لَا تَطْعُمُ حُكِه چي حُمِكِه بذات خود نه خوړل کيږي فَيَكُونُ الْبُرَادُ أَكْلَ غَلَّتِهَا نو حُكِه په دې قول سره به د حُمِكِي د پيداوار خوړل مراد وي وَأَمَّا الثَّانِي فَلِأَنَّ حَرْفَ اللَّامِ لِلتَّنْذِيرِ او کوم چي دويم لفظ دی [يعني جعلتُ هذا الثوب لك] نو حُكِه چي حرف لام د تملیک لپاره دی [يعني په دويم لفظ سره دهې منعقد کېدلو دليل دادی چي "حرف لام" د تملیک لپاره وضع سوی دی] وَأَمَّا الثَّالِثُ فَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «فَمَنْ أَعْبَرَ عُنْرِي فَهِيَ لِلْبُعْبُعِ لَهُ وَلِوَرَثَتِهِ

مِنْ بَعْدِهِ» او کوم چي درېيم لفظ دی [يعني أَعْبَرْتُكَ...] نو حُكِه [په هغه سره هې منعقد کيږي] چي نبي ﷺ فرمايلي دي "او خوځ چي يو چا ته د ټوله عمر لپاره يوشی ورکړي [مثلا يو خوځ خالد ته کور ورکړي] نو هغه د معمر له [خالد] لپاره دی او تر هغه وروسته دده د ميراث خوړو لپاره دی" وَكَذَا إِذَا قَالَ: جَعَلْتُ هَذِهِ الدَّارَ لَكَ عُنْرِي او همدارنگه کله چي داسي ووايي: ما ذا کور ټوله عمر ستا لپاره وټاکي لِبِأَقْلُنَا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَأَمَّا الرَّابِعُ فَلِأَنَّ الْخَنَلُ هُوَ الْإِرْكَابُ حَقِيقَةٌ او کوم چي ثلورم لفظ دی [يعني "حملتُ"] نو حُكِه چي حمل حقیقتاً [لغتاً] سپرول دي [يعني د حمل لغوي معني ده: پر سپرول] فَيَكُونُ عَارِيَّةٌ نو حُكِه هغه به عاريت وي لِكَئِنَّهُ يَخْتَبِلُ الْهَبَّةَ لېکن هغه دهې احتمال [هم] لري يُقَالُ: حَمَلَ الْأَمِيرُ فُلَانًا عَلَى فَرَسٍ [لکه څرنگه چي] ويل کيږي: چي امير فلانکی سړی پر آس سپور کړی وَيُرَادُ بِهِ التَّنْذِيرُ او په دې سره مالک کول مرادول کيږي [يعني امير فلانکی سړی د آس مالک کړی او هغه ته يې ورکړی] فَيُخَمَلُ عَلَيْهِ عِنْدَ نَيْتِهِ نو حُكِه دهې دنيت کولو په وخت کي به هغه پر هېه حمل کيږي.

اللغات: ﴿نَحَلْتُ﴾ د فتح له بابو د واحد متکلم ماضي صيغه ده، د دې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: بخشش کول يعني يو چا ته مفت شی ورکول، د احسان په توگه ورکول (کوم چي د تبرع او هې معنی هم ده)، او کله چي د دې باب په صله کي بنسټه راسي، نو معنی يې ده: بنسټي ته مهر ورکول، همدارنگه دا باب نوري معناوي هم لري کوم چي د صلې په بدلون سره بدلېږي،

﴿أَعْطَيْتُ﴾ مخکنی صیغه ده: عطا کول، ورکول، ﴿إِطْعَامُ﴾ دافعال دباب مصدر دی: په خوړل (په بل چایو شى خوړل)، د خوراک لپاره یو شى ورکول، ﴿أَعْمَرُ﴾ دافعال دباب ماضی ده، د دې باب شخو معناوي دي چي له هغوی څخه یو معنی ده: د ټوله عمر لپاره یو چاته شى ورکول (یعني چي یو څوک د خپل عمر یا د مخاطب د عمر د مودت په اندازه هغه ته یو شى ورکړي)، او عُمرى له همدې باب اسم دی، ﴿غَلَّةُ﴾ د ځمکي پیداوار، کوم څه چي له ځمکي څخه اخیستل کیږي، حاصلات، امدن، ﴿وَرِثَةٌ﴾ جمع د واریت ده: وارثان، میراث خوره، ﴿الْإِرْكَابُ﴾ دافعال مصدر دی: پر سپرول.

تشریح: په دې عبارت کي دهغه الفاظو بیان دی چي په هغوی سره هبه منعقد کیږي او ثابتیږي، او هغه الفاظ دا دي: ① وَهَبْتُ، ② نَحَلْتُ، ③ أَعْطَيْتُ، له دې الفاظو څخه اول لفظ یعني ”وَهَبْتُ“ د هبه په باره کي صریح دی او پاته دوه الفاظ د هبه او عطیه (ورکړي) لپاره مستعمل دي، لکه څرنګه چي رسول الله ﷺ ”نَحَلْتُ“ دورکړي او عطیه په معنی سره استعمال کړی دی. همدارنګه په دغه څلورو الفاظو سره هم هبه منعقد کیږي: ① أَطْعَمْتُكَ هَذَا الطَّعَامَ، ② جَعَلْتُ هَذَا الثَّوْبَ لَكَ، ③ أَعْمَرْتُكَ هَذَا الشَّيْءَ، ④ حَمَلْتُكَ عَلَى هَذِهِ الدَّابَّةِ. په اول لفظ سره د هبې د منعقد کېدلو وجه داده چي کله د ”إِطْعَام“ لفظ د داسي شي و طرف ته منسوب کړی سي کوم چي بذات خود خوړل کیږي، لکه څرنګه چي دلته طعام یعني غله ده (مخکي څو ځله ذکر سوي دي چي د ”طعام“ یو معنی ده: غله، غنم او داسي نور، لنډه دا چي کله د ”إطعام“ باب او لفظ د ماکول بنفسه شي و طرف ته منسوب کړی سي)، نو په هغه سره خاص د همدې شي مالک جوړول مرادول کیږي او همدا د هبې معنی ده. او په دویم لفظ یعني په ”جَعَلْتُ هَذَا الثَّوْبَ لَكَ“ کي چي کوم د ”لَكَ“ لام دی، هغه د تمليک لپاره وضع سوی دی او پر هبې دلالت کوي. په درېیم لفظ سره د هبې منعقد کېدلو دلیل هغه حدیث دی کوم چي په عبارت کي مذکور دی. او په څلورم لفظ یعني په ”حَمَلْتُكَ إِيَّاهُ“ سره په هماغه صورت کي هبه منعقد کیږي کله چي قائل په هغه سره د هبې نیت کړی وي؛ ځکه چي دا لفظ حقیقتاً او لغتاً د ارکاب د معنی (پر سپرولو) لپاره وضع سوی دی، لېکن په دې کي د هبې د معنی احتمال هم سته، لهذا که قائل د هبې نیت وکړي، نو په هغه سره به د هبې معنی متعین وګرځي، نو ځکه صرف د نیت کولو په وخت کي به په دې لفظ سره هبه منعقد کیږي.

دهبي خه نور الفاظ

وَلَوْ قَالَ: كَسَوْتُكَ هَذَا الثَّوبَ فرمايي: او كه شوک ووايي: چي ما دا جامه [کپره] په تا واغوستل [يا ترجمه دا چي "ما دا کپره تاته داغوستلو لپاره درکړه] يَكُونُ هِبَةً نو دا هبه گرځي لِأَنَّهُ يَرَادُ بِهِ التَّهْنِيطُ حَکَ چي په "کسوة" سره تمليک مرادول کيږي قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿أَوْ كَسَوْتَهُمْ﴾ الله تعالى فرمايلي دي: "او کسوتهم" وَيُقَالُ: كَسَا الْأَمِيرُ فَلَانًا ثَوْبًا او ويل کيږي: امير په فلانکي کس جامه واغوستل أَيْ مَلَكَهُ مِنْهُ يعني هغه يې د جامې مالک جوړ کړی [يعني کپره يې د هغه په ملکيت او قبضه کي ورکړه] وَلَوْ قَالَ: مَنَحْتُكَ هَذِهِ الْجَارِيَةَ او كه شوک ووايي: چي ما دا مينځه تاته درکړه [تاته مي وبخبل] كَانَتْ عَارِيَةً نو دا عاريت گرځي لَبَا رَوَيْنَا مِنْ قَبْلُ د هغه حديث په وجه کوم چي موږ مخکي روايت کړی وَلَوْ قَالَ: دَارَيْ لَكَ هِبَةً سَكْنِي أَوْ سَكْنِي هِبَةً او كه ووايي: چي زما کور ستا لپاره هبه دی د استوگي په توگه، يا [زما کور ستا لپاره] استوگه [داوسېدلو ځای] دی د هبې په توگه فَهِيَ عَارِيَةٌ نو دا عاريت دی لِأَنَّ الْعَارِيَةَ مُحْكَمٌ فِي تَهْنِيطِ الْمَنْفَعَةِ حَکَ چي د منفعت په تمليک کي عاريت کېدل محکم [او يقيني] دي وَالْهِبَةُ تَحْتَمِلُهَا وَتَحْتَمِلُ تَهْنِيطُ الْعَيْنِ او هبه د منفعت د تمليک احتمال [هم] لري او د عين د تمليک احتمال [هم] لري فَيُحْتَمَلُ الْمُحْتَمَلُ عَلَى الْمُحْكَمِ نو محتمل به پر محکم حمل کيږي وَكَذَا إِذَا قَالَ: عُنْزِي سَكْنِي او همدارنگه [عاريت گرځي] کله چي ووايي: [زما کور] د ټوله عمر لپاره [ستادى] د استوگي په توگه أَوْ نُحَلِّي سَكْنِي يا [زما کور تاته] عطيه سوى [بخبل سوى] دی د استوگي په توگه أَوْ سَكْنِي صَدَقَةً يا [ستا] د استوگي [اوسېدلو ځای] دی د صدقې په توگه أَوْ صَدَقَةً عَارِيَةً أَوْ عَارِيَةً هِبَةً يا [زما کور ستا لپاره] د عاريت په توگه صدقه دی يا د هبې په توگه عاريت دی لَبَا قَدْ مَنَاهُ د هغه دليل په وجه کوم چي موږ مخکي ذکر کړی وَلَوْ قَالَ: هِبَةً تَسْكُنُهَا او كه چيري داسي ووايي: [زما کور ستا لپاره] هبه دی چي ته به هغه کي اووسي! فَهِيَ هِبَةٌ نو هغه کور هبه دی لِأَنَّ قَوْلَهُ: تَسْكُنُهَا مَشُورَةٌ حَکَ چي د هغه [هبه کونکي] دا قول "تسكنها" مشوره ده [يعني هبه کونکى په دې قول سره هغه ته داوسېدلو مشوره ورکوي] وَلَيْسَ بِتَفْسِيرٍ لَهُ وَهُوَ تَنْبِيْهُ عَلَى الْقُصُودِ او دا قول د هبې

تفسير نه دی بلکي پر مقصود [يعني پر اوسېدلو] تنبيه ورکول دي بِخِلَافِ قَوْلِهِ: هِبَةٌ سَكْنَى په خلاف د هغه د دې قول: [زما کور ستا لپاره] هبه دی داستوگي په توگه لَأَنَّهُ تَفْسِيرُ لَهْ ځکه چي [په دې صورت کي] سَكْنَى د هبې تفسير دی.

اللغات: ﴿كَسَوْتُكَ﴾ د نصر له بابې د واحد متکلم ماضي صيغه ده: په بل چا جامه او کالي اغوستل، بل چا ته جامه ورکول، صاحب د معجم الوسيط يې داسي معنی کړې ده: كَسَى فُلَانًا ثَوْبًا، أَى أَعْطَاهُ الثَّوْبَ، وَأَلْبَسَهُ الثَّوْبَ، ﴿كَسَوْتُهُمْ﴾ كَسَوْتُ: لباس، جامه، پرده، اللِّبَاسُ الَّذِي يُسْتَتَرُ بِهِ وَيُتَجَمَّلُ بِهِ، ﴿مُخَكَّمٌ﴾ فيصله کړی سوی، متقن، مضبوط او يقيني، په کوم څه کي چي شک او احتمال نه وي، ﴿محتمل﴾ احتمالي، په کوم څه کي چي احتمال وي، ﴿نَحْلٌ﴾ د بخشش په توگه ورکول سوی (عطيه سوی)، د تبرع په توگه ورکول سوی شی.

تشریح: مسئله: داده چي په "كَسَوْتُكَ هَذَا الثَّوْبَ" سره هم هبه منعقد کيږي؛ ځکه په "كَسَوْتُ" او "كَسَوْتُ" سره تملیک مرادول کيږي؛ ددې دلیل د قرآن کریم دا آیت دی ﴿أَوْ كَسَوْتُهُمْ﴾ اسورة العائدة: ۸۰ (يعني د قسم [يمين] په كفاره کي به يا لسو مسکينانو ته غله ورکول کيږي يا لسو مسکينانو ته به د هغوی لباس او جامه ورکول کيږي) او دا ورکول د تملیک په توگه وي (يعني مسکينان به د هغوی مالکان جوړول کيږي)، له همدې کبله په "كَسَى الْأُمَيُّوُ فُلَانًا ثَوْبًا" کي "كَسَى" د "مَلَكَ" يعني د مالک جوړولو د معنی لپاره مستعمل دي. ددې په خلاف "مَنْحَتُكَ" (ورکول، ورښخېل) د عاریت لپاره مستعمل دي؛ ځکه په حديث کي ذکر سوي دي "الْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ" چي عاریت به واپس کول کيږي. ها! که چيري قائل په دې سره د هبې نیت کړی وي، نو هبه منعقد کيږي؛ ځکه چي د "نَحَلْتُ" په څېر په "مَنْحْتُ" کي هم د هبې احتمال سته، او په نیت سره يوه معنی متعينه کيږي.

ولو قال داری لک إلخ: ددې حاصل دا دی که یو څوک بل چا ته داسي وويي چي "زما کور تاته هبه دی داوسېدلو لپاره" یا "داوسېدلو لپاره تاته هبه دی" يعني برابره ده هبه مخکي کړی او که سکني، په دواړو صورتونو کي دا عاریت گرځي؛ ځکه چي د سکني د لفظ په وجه دلته صرف یوې معنی يعني عاریت ته تقویت حاصلیږي، نو ځکه همدا معنی به راجح وي. همدا حکم په هغه صورت کي هم

دی کله چي یو شوک "عُمُرِي سُكْنِي" یا "نُحْلِي سُكْنِي" یا "صَدَقَةٌ عَارِيَّةٌ" او داسي نور مذکوره الفاظ وويي، يعني په دې صورت کي هم دسکني، صدقه او عاریة د الفاظو په وجه د عاریت والا معنی لره تقویت حاصلیږي؛ ځکه په دې دواړو صورتونو کي سکني د ما قبل لپاره تفسیر دی. ها! که چیري "دَارِي لَكَ هِبَةً تَسْكُنُهَا" وويي، نو دا هبه ګرځي او دلته د "تَسْكُنُهَا" لفظ د ما قبل لپاره تفسیر نه دی بلکي د مشورې په توګه دی او د هبې معنی دلته راجح ده، نو ځکه دا به هبه شمارل کیږي.

د نا قابل تقسیم او مُشاع شي د هبه کولو بیان

قَالَ: وَلَا يَجُوزُ الْهِبَةُ فِيمَا يُقْسَمُ إِلَّا مُحَوَّزَةً مُقْسُومَةً فرمایي: او هبه جائز نه ده په هغه شيانو کي کوم چي تقسیمېدای سي [او مشترک وي] مګر دا چي هغوی له حقوقو څخه فارغ او تقسیم کړی سوی وي وَهِبَةُ الْمُشَاعِ فِيمَا لَا يُقْسَمُ جَائِزَةٌ او د غیر مقسوم [او مشترک] شي هبه جائز ده په هغه څه کي کوم چي تقسیمېدلای نه سي [په بله وينا: او کوم شی چي تقسیم نه قبلوي، هغه په نا تقسیم شده حالت کي هبه کول جائز دي (احسن الهدایه)] وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: يَجُوزُ فِي الْوَجْهَيْنِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي په دواړو صورتونو کي هبه جائز ده لِأَنَّهُ عَقْدُ تَبْلِيكِ ځکه چي هبه د تمليک [مالک کولو] عقد دی فَيَصَحُّ فِي الْمُشَاعِ وَغَيْرِهِ نو ځکه په مُشاع او غیر مُشاع دواړو شيانو کي به هبه صحيح کیږي كَالْبَيْعِ بِأَنْوَاعِهِ لکه بيع د خپل ټولو اقسامو سره وَهَذَا لِأَنَّ الْمُشَاعَ قَابِلٌ لِحُكْمِهِ وَهُوَ الْبَيْعُ او دا حکم ځکه دی چي مُشاع [نا قابل تقسیم] شی هم د هبې حکم يعني ملکیت قبلوي فَيَكُونُ مَحَلًّا لَهُ نو ځکه مُشاع شی به هم د هبې محل وي وَكَوْنُهُ تَبَرُّعًا لَا يُبْطِلُهُ الشُّيُوعُ او د هبې تبرع کېدل [احسان کېدل] شیوع نه باطلوي [يعني شیوع د هبې تبرع والی نه باطلوي] كَالْقَرْضِ وَالْوَصِيَّةِ لکه قرض او وصیت وَلَنَا: أَنَّ الْقَبْضَ مَنْصُوعٌ عَلَيْهِ فِي الْهِبَةِ زموږ دليل دا دی: چي په هبه کي د قبضي په باره کي نص [حديث] وارد سوی دی فَيُشْتَرَطُ كِتَابُهُ نو ځکه د قبضي کامل والی [کامله قبضه] به شرط وي وَالْمُشَاعُ لَا يَقْبَلُهُ إِلَّا بِضَمِّ غَيْرِهِ إِلَيْهِ او مُشاع [او مشترک] شی د بل شي له ضمولو څخه بغير قبضه نه قبلوي [يعني مشاع شی قبضه نه قبلوي مګر د هغه سره د بل شي په یو ځای کولو سره] وَذَلِكَ غَيْرُ مَوْهُوبٍ حالانکي هغه بل شی هبه کړی سوی نه دی وَلِأَنَّ فِي تَجْوِيزِهِ إِرْثَامَهُ شَيْئًا لَمْ يَلْتَزِمْهُ او ځکه چي د مُشاع شي د هبې په جائز ګرځولو

کي پر واهب داسي شی |کار| لازمول کيږي چي هغه پر ځان لازم کړی نه دی وَهُوَ الْقَسْبَةُ چي هغه
 [د مشاع شي] تقسيمول دي وَلِهَذَا امْتَنَعَ جَوَازُهُ قَبْلَ الْقَبْضِ لِئَلَّا يُلْزَمَهُ التَّسْلِيمُ او په همدې وجه له
 قبضي څخه مخکي د هېې جواز ممنوع دی، د دې لپاره چي پر واهب د موهوب شي ورسپارل لازم
 نه سي بِخِلَافِ مَا لَا يَقْسَمُ په خلاف د هغه شيانو کوم چي تقسيمېدلای نه سي لَأَنَّ الْقَبْضَ الْقَاصِرَ
هُوَ الْبُنْكَانُ ځکه چي [په هغوی کي] کي صرف ناقصه قبضه ممکن ده فَيُكْتَفَى بِهِ نو ځکه پر هغه به
 اکتفاء کيږي وَلَا تِلْزَمُهُ مُؤْنَةُ الْقَسْبَةِ او ځکه چي [په هغوی کي] پر واهب د تقسيمولو مشقت
 نه لازميږي وَالْهَيَاةُ تُلْزَمُهُ فِيمَا لَمْ يَتَبَرَّكْ بِهِ او نوبت [واری] په هغه شي کي لازميږي چي په هغه
 سره واهب تبرع نه ده کړي وَهُوَ النِّفْعَةُ چي هغه منفعت دی وَالْهَبَةُ لَأَقْتِ الْعَيْنِ او هېه د عين شي
 سره متصل سوې ده وَالْوَصِيَّةُ لَيْسَ مِنْ شَرْطِهَا الْقَبْضُ او د وصيت لپاره قبضه شرط نه ده وَكَذَا
الْبَيْعُ الصَّحِيحُ وَالْبَيْعُ الْفَاسِدُ وَالصَّرْفُ وَالسَّلَامُ فَالْقَبْضُ فِيهَا غَيْرُ مَنْصُوصٍ عَلَيْهِ او همدارنگه په بيع
 صحيح، بيع فاسد، بيع صرف او بيع سلم کي [هم] قبضه منصوص عليه [او مشروط] نه ده وَلَا تَلْزَمُهَا
عُقُودُ ضَمَانٍ او ځکه چي دا د ضمان عقدونه دي فَتَنَاسَبَ لُزُومَ مُؤْنَةِ الْقَسْبَةِ نو ځکه د تقسيم
 مشقت [او خرچ] د لازمېدلو مناسب ده وَالْقَرْضُ تَبَرُّكٌ مِنْ وَجْهِهِ وَعَقْدُ ضَمَانٍ مِنْ وَجْهِهِ او قرض په يوه
 اعتبار سره تبرع دی او په يوه اعتبار سره د ضمان عقد دی فَشَرْطُنَا الْقَبْضَ الْقَاصِرَ فِيهِ دُونَ الْقَسْبَةِ نو
 ځکه موږ په قبضه کي ناقصه قبضه شرط کړې ده، نه تقسيم عَمَّا بِالشُّبْهَيْنِ د دې لپاره چي په
 دواړو مشابهنو [جهتونو] عمل وسي عَلَى أَنَّ الْقَبْضَ غَيْرُ مَنْصُوصٍ عَلَيْهِ فِيهِ سره د دې چي په قرض
 کي قبضه منصوص عليه نه ده وَلَوْ وَهَبَ مِنْ شَرِيكِهِ او که واهب خپل شريک ته هېه وکړي لَا يَجُوزُ
 نو [هم] جائز نه دي لِأَنَّ الْحُكْمَ يُدَارُ عَلَى نَفْسِ الشَّيْءِ ځکه چي د حکم [يعني د هېې] نه جائز کېدلوا
 مدار پر نفس شيوع دی [او هغه دلته موجود دی].

اللغات: ﴿مَحْوَزة﴾ د نصر له بابو د واحد مؤنث مفعول صيغه ده، حَاَزَ يَحْوَزُ حَوَازًا وَحِيَازَةً: جمع
 کول، تولول، ضمول، مثلاً وریل کيږي: حَاَزَ الْمَالَ: فلانکی مال سره جمع او ټول کړی او د خپل

ملکیت سرہ یم ضم کری، یا معنی 'دا چي خپل مال یمې را جلا کری، دلتہ د "فیما یقسم إلا محوزة" مطلب دادی چي کوم شی تقسیم قبلوي، نو په داسي شي کي هغه وخت هبه جائز کیږي کله چي هغه دواهب له ملکیت او حقوقو څخه فارغ او جلا کری سي او په پوره توګه دموهوب له په قبضه کي ورکول سي. او په "مقسومة" سره له مشترک شي څخه احتراز سوی دی، یعنی په مشترک شي کي هغه وخت هبه جائز کیږي کله چي هغه تقسیم کری سي يعني واهب له شریک څخه خپله حصه راجلا کړي، ﴿مقسومة﴾ د ضرب له بابہ دواحد مؤنث مفعول صیغه ده: تقسیم کری سوی، حصه، حصه کری سوی، ﴿المُشاع﴾ د ضرب له بابہ دواحد مذکر اسم مفعول صیغه ده، ددې لفظ څو معنای دي: مشترک (کوم چي تر اوسه تقسیم سوی نه وي)، غیر مقسوم شی، شائع او منتشر (کوم چي په ټولو اجزاؤ کي خپور وي)، لکه څرنګه چي ویل کیږي: سَهْمٌ مُشَاعٌ، مشترک حصه، داسي حصه کوم چي د مشترک شي په ټولو اجزاؤ کي منشره وي او مُتَعَيِّنَه نه وي، ﴿الشیوع﴾ اشتراک او شرکت، منتشر کېدل، ﴿منصوص علیه﴾ د نصر له بابہ اسم مفعول دی: هغه څه د کوم په باره کي چي نص وارد سوی وي، ﴿تجویز﴾ د تفعیل مصدر دی: جائز ګرځول، ﴿القاصر﴾ د ګرُم د باب اسم فاعل دی: د کمی درجې والا، ناقص، ﴿المهایاة﴾ د مفاعله د باب مصدر دی: په واري او نوبت سره یو کار کول، مراد ځني په واري او نوبت سره نفع اخیستل دي (احسن الهدایه)، ﴿مؤنة﴾ خرچه، لګښت، مشقت، ﴿الشبهین﴾ تشبه د شَبَه یا شَبَه ده: مشابه، مشابهت، مثل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کوم شی قابل تقسیم وي (یعني تقسیم قبلوي او ددو کسانو په مینځ کي تقسیمېدای سي)، او مالک د هغه هبه کول وغواړي، نو که چیري هغه شی مُحَوَز وي یعنی د مالک (واهب) له ملکیت او حقوقو څخه فارغ وي، نو د هغه هبه کول جائز دي، همدارنګه کوم شی چي مشترک وي او یو شریک د هغه هبه کول وغواړي، نو که چیري هغه مقسوم یعنی تقسیم کری سوی او له شریک څخه راجلا کری سوی وي، نو د هغه هبه کول جائز دي، لېکن که داسي شی محوز او مقسوم نه وي، نو هبه کول یې جائز نه دي. او کوم شی چي غیر قابل تسلیم وي (یعني تقسیم نه قبلوي). د هغه تقسیمول ممکن نه وي او تر تقسیمولو (حصه، حصه کولو) وروسته د انتفاع قابل نه پاتېږي (او هغه مشترک وي، نو هم د هغه هبه کول جائز او صحیح دي. دا تفصیل زموږ په نېز دی. او دامام شافعي رَجَنَه الله په نېز د مُشاع قابل تقسیم او غیر قابل تقسیم دواړو شیانو هبه جائز ده، لکه څرنګه چي د مُشاع قابل تقسیم او مُشاع غیر قابل تقسیم دواړو شیانو بیع جائز ده، همداسي به ددوی هبه هم جائز

دي؛ ځكه چي د بيع په څېر هبه هم د تمليك عقد دی؛ او په مطلق مُشاع شي کي د هبې د جواز (جائز کېدلو) دليل دادی چي په مُشاع و مشترک شي کي هم د هبې حکم يعني ملکيت ثابتېدای سي، نو ځکه مُشاع و مشترک شی به هم د هبې محل وي او په هغه کي به هبه صحيح وي او د دې اعتراض کولو گنجایش به نه وي چي هبه تبرع او احسان دی او په شیعو سره به باطلېږي؛ ځکه چي شیعو و اشتراک د تبرع او احسان منافي نه دي، لکه څرنګه چي شیعو و اشتراک د قرض او وصيت منافي نه دي، مثلاً که څوک يو چا ته لک روپۍ ورکړي او هغه ته ووايي چي له دې څخه پنځوس زره روپۍ د قرض دي او په پنځوس زره روپو زمالپاره کاروبار (بضاعت) وکړه!، نو دا صحيح دي، يا په وصيت کي چي هم کوم شیعو و اشتراک وي، هغه له صحت څخه مانع نه وي، نو همداسي به دا شیعو هم د هبې د صحت منافي او له هغه څخه مانع نه وي.

ولنا إلخ: زموږ دليل دادی چي د هبې د صحت (صحيح کېدلو) او پوره کېدلو لپاره قبضه کول شرط دي او دا شرط منصوص دی، يعني په هبه کي د قبضې د شرط کېدلو په باره کي نص (حديث) وارد سوی دی او هغه د نبی ﷺ د فرمان دی “لَا تَصِحُّ الْهَبَةُ إِلَّا مَقْبُوضَةً”، لهذا تر څو چي پر موهوب شي پوره کامله قبضه نه وسي، تر هغه وخته هبه نه پوره کېږي، حالانکي د اشتراک او نه محوز کېدلو په وجه پر موهوب شي پوره قبضه نه سي کېدای، نو ځکه موږ د مُشاع غير مقسوم شي هبه جائز نه ده ګرځولې. د دې نه جائز کېدلو دويم دليل دادی چي که موږ د غير قابل تقسيم مُشاع شي هبه جائز وګرځوو، نو په دې سره به پر واهب بلا ضرورت د تقسيم کولو (او دخپلي حصې را جلا کولو) مشقت او بار لازم سي، حالانکي هغه دې ته تيار نه دی، نو ځکه مالک (واهب) به له ضرر څخه ساتل کېږي او د دې هبې د جواز لاره به بندول کېږي.

د دې په خلاف په غير قابل تقسيم غير مُشاع شي کي هبه جائز ده؛ ځکه کله چي په هغه کي تقسيم ګر سره ممکن نه دی، نو پر مالک (واهب) به د تقسيم بار هم نه لازميږي او پر دې شي چي کومه ظاهري ناقصه قبضه ده، هغه به د حقيقي کامله قبضې په سلسله کي کافي کېږي او د همدې قبضې په اعتبار کولو سره به هبه جائز ګرځول کېږي. ها! صرف دا به لازم سي چي موهوب له به د واهب د شریک سره په مهاييات يعني په واري او نوبت سره نفع حاصلوي (مثلاً که هغه شی غلام وي نويوه ورځ به موهوب له کار ځني اخلي، خپل خدمت به په کوي او يوه ورځ به د واهب ملګری شریک له هغه څخه کار اخلي او خپل خدمت به کوي)، او تاسي ته معلومه ده چي دامهاييات د نفعي (کار اخيستلو) سره متعلق دی، نه د هبې سره، حالانکي مسئله د هبې ده، نه د نفعي، نو ځکه په دې مهاييات في النفع سره به د هبې پر صحت هيڅ اثر نه پرېوځي.

والوصية إلخ: فرمايي امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ چي دُمُشاع شي هبه پر وصيت قياس كړې ده، دا صحيح نه دي؛ ځكه چي د وصيت لپاره قبضه شرط نه ده، حالانكي دهبي لپاره قبضه شرط ده، نو ځكه په وصيت كي به شيوع مانع نه وي، لېكن په هبه كي به شيوع مانع وي. همدارنگه بيع صحيح، بيع فاسد، بيع صرف او بيع سلم هم د شيوع باوجود جائز دي؛ ځكه چي په دوی كي قبضه منصوص او مشروط نه ده، دويمه خبره داده چي بيع صحيح او داسي نور د ضمان عقدونه دي، او د ضمان په عقدونو كي د تقسيم مؤنه او خرچه لازمول كېداي سي، لېكن قرض من وجه تبرع دی؛ ځكه چي قرض اخيستونكي له هغه څخه نفع اخلي، او من وجه عقد ضمان دی، نو ځكه د تبرع د جهت په اعتبار كولو سره موږ په قرض كي د حقيقي قبضي شرط نه دی لگولی او پر قاصره قبضي مو اكتفاء كړې ده، او د ضمان د جهت په اعتبار كولو سره موږ په هغه كي تقسيم نه دی مشروط كړی.

ولو وهب إلخ: فرمايي كه په مُشاع غير مقسوم شي كي يو شريك خپله حصه بل شريك ته هبه كړي، نو دا هم جائز نه دي؛ ځكه د عدم جواز (نه جائز كېدلو) چي كوم علت دی يعني شيوع، هغه دلته هم موجود دی او د حكم مدار پر همدې شيوع دی، او دا حكم شريك او غير شريك دواړو لره عام دی. (احسن الهداية ج: ۱۱، ص: ۲۷۲-۲۷۶)

مشترکه حصه او مخلوط شی هبه کول

قَالَ: وَمَنْ وَهَبَ شِقْصًا مُشَاعًا فرمايي: او كه څوك يو مشترکه حصه هبه كړي قَالِهْبَةُ قَاسِدَةٌ نو هبه فاسده ده لَبَا ذَكَرْنَا د هغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړی فَإِنْ قَسَبَهُ وَسَلَّمَهُ او كه چيري واهب هغه تقسيم كړي او جلايې كړي بيا يې ور سپاري جَاَزَ نو جائز كيږي لِأَنَّ تَسَامَهُ بِالْقَبْضِ ځكه چي هبه په قبضه سره پوره كيږي وَعِنْدَهُ لَا شُيُوعَ او د قبضي په وخت كي [په هغه كي] شيوع نه وي قَالَ: وَلَوْ وَهَبَ دَقِيقَاتِي حِنْطَةً فرمايي: او كه چيري څوك په غنمو كي موجوده اوږه هبه كړي ايمني د يو چا سره ثابت غنم وي كوم چي تر اوسه اوږه سوي نه وي او بيا هغه مثلاً يو محتاج كس ته وويي چي ماد دې غنمو اوږه تا ته هبه كړل أَوْ دُهْنًا فِي سِنْسِيمٍ يا په كونجتنو كي موجوده تېل [روغن] هبه كړي قَالِهْبَةُ قَاسِدَةٌ نو هبه فاسده ده فَإِنْ طَعَنَ وَسَلَّم او كه غنم اوږه كړي بيا يې ور سپاري لَمْ يَجُزْ نو هم نه جائز كيږي وَكَذَا السُّنَنِ فِي اللَّبَنِ او همدارنگه په شيدو كي موجوده غوړي [او کوچي] هبه كول هم جائز نه دي لِأَنَّ النَّوْهَ مَعْدُومٌ ځكه چي [په دې صورتونو كي] هبه كړی سوی شی نا موجوده دی [يعني

په دې ټولو صورتونو کي موهوب شی تر اوسه په وجود کي راغلی نه دی [وَلِهَذَا لَوِ اسْتَحْرَجَهُ الْغَاصِبُ اَوْ لَه همدې کبله که غاصب هغوی راوباسي يَبْلُكُهُ نو غاصب د هغوی مالک کيږي وَالْبَعْدُ وَمُ لَيْسَ بِمَخْلٍ لِلْبَلِكِ اَوْ نا موجوده شی د ملکیت محل نه دی فَوَقَعَ الْعَقْدُ بَاطِلًا نو دا عقد [هېه] باطل واقع سوه فَلَا يَنْعَقِدُ إِلَّا بِالتَّجْدِيدِ نو ځکه له نوي کولو څخه بغير به نه منعقد کيږي [نه صحيح کيږي] بِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ په خلاف د هغه صورت کوم چي مخکي تېر سو لَأَنَّ الْبُشَاعَ مَحَلٌّ لِّلْتَّجْدِيدِ ځکه چي مشترک شی د تمليک محل دی وَهَبَةُ اللَّبَنِ فِي الضَّرْعِ وَالصُّوفِ عَلَى ظَهْرِ الْغَنَمِ وَالزَّرْعَ وَالنَّخْلَ فِي الْأَرْضِ وَالشَّرَفِ فِي النَّخِيلِ بِمَنْزِلَةِ الْبُشَاعِ اَوْ په غولانځه کي د موجوده شيديو هېه کول، د پسونو پر شا د وړيو هېه کول، په ځمکه کي د موجوده کښت او درختو هېه کول اَوْ په درختو کي د موجوده خرماوو هېه کول د مُشَاع شي د هېه کولو په څېر دي لَأَنَّ امْتِنَاءَ الْجَوَازِ لِلِاتِّصَالِ ځکه چي د جواز ممتنع کېدل د متصل والي په وجه دي وَذَلِكَ يَنْتَعِمُ الْقَبْضُ كَالْبُشَاعِ اَوْ دا د مُشَاع شي په څېر قبضه منع کوي [يعني داسي له قبضې څخه منع دی لکه څرنګه چي مُشَاع له قبضې څخه منع دی].

اللغات: ﴿شَقَصَ﴾ ټوکره (ټوټه)، حصه، جزء، ﴿مُشَاع﴾ مشترک، غير مقسوم، ﴿دهن﴾ روغن، له تخمه را ايستل سوي تېل، ﴿سبسم﴾ کونجتي، ﴿طحن﴾ د نصر مضارع ده: ميده کول، اُوره کول، ﴿السمن﴾ د غوا، بزې او ميري له شيدو څخه جوړ سوي غوړي، ﴿صوف﴾ وړی، د پسونو او مېرو وړېښته، ﴿غنم﴾ د ”غنم“ لفظ د پسه، ميري، سېرلي او بزې ټولو لپاره استعمالیږي (معجم لغة الفقهاء)، خو دلته د ”صوف“ په قرينه سره پسونه او ميري ځني مراد دي، ځکه چي د بزې او سېرلي وړېښتو ته ”صوف“ (وړی) نه وايي، ﴿ضرع﴾ غولانځه، ﴿النخل﴾ جمع د نَخْلَة ده، همدارنګه نَخِيل هم دې جمع ده: د خرما درخته (ونه)، ﴿امتناع﴾ د افتعال مصدر دی: منع کېدل.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که يو سړی يو مشترک حصه او ټوکره هېه کړي، نو دا هېه فاسديږي؛ ځکه چي هېه (د موهوب له) په قبضه سره پوره کيږي، حال دا چي دلته د اشتراک و شيوع په وجه قبضه ممکنه نه ده؛ نو ځکه دا هېه فاسديږي. ها! که چيري واهب خپله حصه را جلا کړي او موهوب له ته يې وسپاري، نو هېه جائز گرځي؛ ځکه چي په جلا کولو سره شيوع ختمیږي او حصه مُتَعَيْنه کيږي چي په دې توګه پر هغه قبضه کېدای سي، نو ځکه په دې صورت کي به هېه جائز او صحيح گرځي.

(۲)... دویمه مسئله داده که دیو سړي سره صحیح ثابت غنم او کونجتي موجود وي (یعني غنم اوره کرل سوي نه وي او له کونجتي څخه تېل را ایستل سي نه وي) او مالک د دې غنمو اوره او د کونجتي تېل یو چا ته هبه کړي، نو دا هبه هم فاسدېږي؛ ځکه چي په دې دواړو صورتونو کي موهوب شی معلوم دی، او پر معلوم شي قبضه کول ناممکن دي، حال دا چي د هبې د پوره کېدلو او صحیح کېدلو لپاره قبضه شرط ده، نو ځکه په دې دواړو صورتونو کي هبه فاسدېږي. همدا وجه ده که غاصب کونجتي غصب کړي او مالک ته دهغه ضمان (تاوان) ورکړي بیا له هغه کونجتي څخه تېل را و اباسي، نو غاصب د هغوی مالک کیږي؛ ځکه چي د غصب کولو په وخت کي تېل معلوم وه او پر غاصب دهغه تېلو واپس کول یا دهغه ضمان ورکول لازم نه وه.

که چیري تر هبه کولو وروسته واهب غنم اوره کړي یا له کونجتي څخه تېل را و اباسي او موهوب له ته یې وسپاري، نو هم هبه نه صحیح کیږي؛ ځکه چي دا عقد هبه له ابتداء څخه فاسد او باطل منعقد سوی دی، نو ځکه د عقد له تجدید څخه بغیر به دا عقد هبه جائز او صحیح نه گرځي؛ لآن الفاسد لا ینقلب جائزاً. د دې په خلاف د مشاع شي د هبې مسئله ده، نو که چیري واهب شیوع ختم کړي او خپله حصه را جلا کړي او موهوب له ته یې وسپاري، نو هبه صحیح گرځي؛ ځکه د مشاع شي په هبه کي موهوب شی موجود وي او که څه هم پر هغه حقیقي کامله قبضه نه کیږي خو بیا هم قبضه ضرور متصور کیږي او د شیوع د ختمېدلو سره سمدستي هغه په حقیقت بدلېږي، نو ځکه د مشاع شي به هبه جائز وي.

وهبة اللبن إلخ: فرمایي که چیري څرک د څاروي په غولانځه کي موجوده شیدې هبه کړي، یا په ځمکه او درخته کي موجوده کبنت او مېوه هبه کړي، نو د مشاع شي د هبې په څېر د دې هبې جواز هم موقوف پاتېږي یعني که چیري واهب موهوب شی را جلا کړي (یعني شیدې ولوېشي، کبنت ورېښي او مېوه را وشکوي) او موهوب له ته یې وسپاري، نو د هبې د جواز لاره صفا کیږي او هغه جائز گرځي، لېکن په شروع کي دا هبه جائز نه وي؛ ځکه چي دلته هم موهوب شی د غیر موهوب شي سره متصل پاته وي او دا اتصال د شیوع و اشتراک په درجه کي دی، لهذا څرنگه چي اشتراک په ختمېدلو سره د مشاع شي هبه جائز گرځي، همداسي به دا اتصال په ختمېدلو سره د مذکوره شيانو هبه جائز گرځي؛ ځکه د فقهې دا مشهوره قاعده ده "إِذَا زَالَ الْمَانِعُ عَادَ الْمُنْعُوقُ".

که شی د موهوب له په قبضه کي وي نو صرف په هبه سره
د هغه مالک کيږي، نوې قبضي ته ضرورت نسته

قَالَ: وَإِذَا كَانَتِ الْعَيْنُ فِي يَدِ الْمُوهُوبِ لَهُ فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ چيري موهوب شی د موهوب له په قبضه کي وي مَلَكَهَا بِالْهَبَةِ نو صرف [د مالک] په هبه کولو سره موهوب له د هغه مالک کيږي وَإِنْ لَمْ يُجَدِّدْ فِيهِ قَبْضًا که څه هم پر هغه نوې قبضه نه وکړي لِأَنَّ الْعَيْنَ فِي قَبْضِهِ ځکه چي موهوب شی [منځي لا] د هغه په قبضه کي دی وَالْقَبْضُ هُوَ الشَّرْطُ او شرط همدا قبضه ده بِخِلَافِ مَا إِذَا بَاعَهُ مِنْهُ په خلاف د هغه صورت کله چي مالک هغه [مقبوض] شی پر ده خرڅ کړي لِأَنَّ الْقَبْضَ فِي الْبَيْعِ مَضْمُونٌ ځکه چي په بيع کي قبضه مضمونه [ضمان والا] ده فَلَا يَنْبُذُ عَنْهُ قَبْضُ الْإِمَانَةِ نو ځکه د امانت قبضه به د هغه نه قائم مقام کيږي [ځکه چي د امانت قبضه د ضمان قبضه نه ده] أَمَّا قَبْضُ الْهَبَةِ فَغَيْرُ مَضْمُونٍ او کوم چي د هبې قبضه ده نو هغه د ضمان والا نه ده فَيَنْبُذُ عَنْهُ نو ځکه د امانت قبضه به د هغه قائم مقام کيږي وَإِذَا وَهَبَ الْأَبُ لِابْنِهِ الصَّغِيرِ هَبَةً او که چيري پلار خپل کوچني ځوی ته يو شی هبه کړي مَلَكَهَا لِابْنٍ بِالْعَقْدِ نو د عقد په وجه ځوی د هغه مالک کيږي لِأَنَّهُ فِي قَبْضِ الْأَبِ ځکه چي موهوب شی [منځي لا] د پلار په قبضه کي دی فَيَنْبُذُ عَنْ قَبْضِ الْهَبَةِ نو ځکه دا قبضه به د هبې د قبضي قائم مقام کيږي وَلَا فَرْقَ بَيْنَ مَا إِذَا كَانَ فِي يَدِهِ أَوْ فِي يَدِ مُودِعِهِ او په دې حکم کي هيڅ فرق نسته چي موهوب شی د واهب [هې کونکي] په قبضه کي وي يا د هغه د مودع په قبضه کي وي لِأَنَّ يَدَهُ كَيْدُهُ ځکه چي د مودع قبضه د مودع د قبضي په څېر ده بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ مَرْهُونًا أَوْ مَغْضُوبًا أَوْ مَبِيعًا بَيْعًا فَاسِدًا په خلاف د هغه صورت کله چي هغه مرهون شی وي يا مغضوب شی وي يا په بيع فاسد سره خرڅ کړی سوی شی وي لِأَنَّهُ فِي يَدِ غَيْرِهِ أَوْ فِي مِلْكِ غَيْرِهِ ځکه چي [په دې صورتونو کي] د هغه شی د بل چا په قبضه کي يا د بل چا په ملکيت کي دی وَالصَّدَقَةُ فِي هَذَا مِثْلُ الْهَبَةِ او صدقه په دې حکم کي د هبې په څېر ده وَكَذَا إِذَا وَهَبَتْ لَهُ أُمُّهُ وَهُوَ فِي عِيَالِهَا وَالْأَبُ مَيِّتٌ وَلَا وَصِيَّ لَهُ او همدارنگه که چيري بچي [ځوی] ته خپل موريو شی هبه کړي په داسي حال کي چي هغه د مور له

عیال شخه وي [يعني] دمور نفقه خوري او دهنې تر پرورش لاندې وي [او پلار مړ سوی وي او د هغه هېڅ وصي هم نه وي] وَكَذَلِكَ كُلُّ مَنْ يَعْوُلُهُ او همدارنگه هر هغه کس کوم چي د بچي سرپرستي کوي وَإِنْ وَهَبَ لَهُ أَجْبَبُ هِبَةً او که بچي ته پردی سړی یو شی هبه کړي تَكُنْتَ بِقَبْضِ الْأَبِ نو د پلار په قبضه کولو سره هبه پوره کیږي لِأَنَّهُ يَنْبَلِكُ عَلَيْهِ الدَّائِرُ بَيْنَ النَّافِعِ وَالضَّائِرِ ځکه [کله چي] پلار د بچي په حق کي د داسي کار ملکیت [اختیار] لري کوم چي د نفع من او نقصان من کېدلو په مینځ کي دایر وي [يعني] کله چي پلار د خپل ځوی لپاره د هغه شي د معاملې کولو اختیار هم لري چي په هغه کي د نفعي او نقصان دواړو احتمال وي [فَأَوَّلُ أَنْ يَنْبَلِكَ النَّافِعُ] نو د نفع من شي [د اخیستلو] اختیار به په درجه اولی لري.

اللفات: ﴿لم یجدد﴾ د تفعیل له باب به د جحد صیغه ده: نوي کول، له نوي سره کول، ﴿مضمون﴾ د سمع د باب اسم مفعول دی: هغه شی چي ضمان یې لازم وي، ﴿ینوب﴾ د نصر مضارع ده: نائب کېدل، قائم مقام کېدل، ﴿یعوله﴾ د نصر د باب مضارع ده، د دې باب څو معناوي دي، چي د صلی په بدلون سره یې معنی هم بدلیږي، کله چي د دې باب په صله کي بچی یا اولاد راسي، نو معنی یې ده: د معاش کفالت کول، یعنی د بچي د خوراک، چنباک او کپړو خرچه وډمه واري په خپله غاړه اخیستل، ﴿الدائر﴾ د دوو شيانو تر مینځ کېدونکی، جاري، ﴿النافع﴾ نفع من، نفع بخش (نایده من)، ﴿الضائر﴾ نقصان من، زیان رسونکي (تاواني).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي که خالد له مخکي څخه خپل یو پسه زید ته وديعتا (امانت) ورکړی وي، بیا خالد زید ته هغه پسه هبه کړي، نو دا هبه صحیح کیږي او زید د هغه پسه مالک کیږي، که څه هم زید له نوي سره د خالد له طرفه پر هغه پسه قبضه نه وکړي (یعني په دې صورت کي د هېڅ پوره کېدلو او صحیح کېدلو لپاره د قبضي تجدید ته ضرورت نسته)؛ ځکه چي موهوب شی (پسه) له مخکي څخه د موهوب له (زید) په قبضه کي موجود دی او د هغه قبضه د امانت قبضه ده کوم چي غیر مضمونه ده (مطلب دا چي که د امانت شی د امین په قبضه کي هلاک سي، نو پر هغه د شي ضمان [تاوان] نه واجبیږي، په دې توګه د امانت قبضه غیر مضمونه ده)، نو ځکه دا قبضه به د هېڅ قبضي قائم مقام وګرځي، لېکن که خالد خپل دغه پسه پر قابض یعنی پر زید خرڅ کړي، نو په دې صورت کي د قبضي له تجدید څخه بغير بیع پوره او صحیح نه ګرځي؛ ځکه چي د زید قبضه د امانت قبضه ده او د بیع

قبضه د ضمانت قبضه ده، او امانت له ضمانت څخه ادنی دی، لهذا هغه به اعلیٰ لره نه شاملیږي یعني د اعلیٰ قبضې قائم مقام به نه ګرځي، نو ځکه د قبضې تجدید به کیږي.

وإذا وهب الأب إلخ: مسئله داده چي پلار د خپل بچي سرپرست او کفیل (نم وار) دی او د بچي د معاملاتو مالک دی، نو ځکه که پلار خپل بچي ته یو شی هبه کړي، نو هبه صحیح کیږي او د پلار قبضه د بچي خپله قبضه شمارل کیږي، برابره ده هغه شی د پلار سره موجود وي، یا پلار هغه بل چا ته وديعتا (امانتاً) ورکړی وي؛ ځکه چي د مودع (امین) قبضه د مودع (مالک) د قبضې په څېر ده. ها! که چیري پلار هغه شی بل چا ته په رهن (په ګرو) ورکړی وي، یا له پلار څخه یو چا هغه غصب کړی وي، یا پلار د بیع فاسد په توګه خرڅ کړی وي، نو دا هبه معتبره او صحیح نه ده؛ ځکه چي اوس پر هغه د بل چا قبضه او تسلط دی او د بل چا قبضه د بچي قبضه نه شمارل کیږي لآنة لیس فی عیاله. او کوم حکم چي د پلار د هبه کولو دي، په مذکوره صورتونو کي هغه حکم د صدقه کولو هم دی، یعني که صدقه کړی سوی شی د پلار یا د هغه د مودع په قبضه کي وي، نو صدقه صحیح کیږي، او که هغه شی مرهون یا مغضوب وي، نو صدقه نه صحیح کیږي.

وکذا إذا وهبت له إلخ: که د بچي پلار مړ سوی وي او داسي څوک هم نه وي چي پلار هغه ته د بچي د کفالت او سرپرستی وصیت کړی وي او هغه بچي د خپل مور تر پرورش او پالنه لاندې یا د بل کس تر سرپرستی لاندې وي، نو که داسي بچي ته مور یا هغه بل کس یو شی هبه کړي، نو دا هبه صحیح او جائزه او د مور یا سرپرست کس قبضه د بچي قبضه شمارل کیږي. همدارنګه که یو اجنبي کس بچي ته یو شی هبه کړي، نو د پلار په قبضه کولو سره هبه پوره او صحیح ګرځي؛ ځکه کله چي پلار د خپل بچي لپاره د داسي شي د معامله کولو اختیار هم لري چي په هغه کي د نفع و نقصان دواړو احتمال وي، نو په کوم شي کي چي سر تر پایه نفع وي، د هغه داخیستلو او قبضه کولو اختیار خوبه هغه ته خامخاوي.

د نا اهل له طرفه به څوک قبضه کوي؟

قَالَ: وَإِنْ وَهَبَ لِیَتِيمٍ هَبَةً فَرَمَائِي: او که څوک یتیم ته یو شی هبه کړي فَقَبَضَهَا لَهُ وَلِيُّهُ او د یتیم ولي د هغه لپاره پر هغه شي قبضه وکړي وَهُوَ وَصِيُّ الْأَبِ أَوْ جَدِّ الْيَتِيمِ أَوْ وَصِيُّهُ او ولي د یتیم د پلار وصي وي یا د یتیم نیکه وي یا د نیکه وصي وي جَارٌ نو دا جائز دي لِأَنَّ لَهُمْ لَاءَ وَلَايَةً عَلَيْهِ ځکه چي دغه کسانو لره پر یتیم ولایت حاصل دی لِقِيَامِهِمْ مَقَامَ الْأَبِ ځکه چي دوی د پلار قائم مقام

دي وَإِنْ كَانَ فِي حِجْرِ أُمِّهِ او که چيري دايتميم د مور په پرورش [او پالنه] کي وي فَقَبْضُهَا لَهُ جَائِزٌ نو د يتيم لپاره د هغې قبضه جائز ده لَأَنَّ لَهَا الْوِلَايَةَ فِيمَا يَرْجَعُ إِلَى حِفْظِهِ وَحِفْظِ مَالِهِ ځکه کوم څه چي د بچي د حفاظت او د هغه د مال د حفاظت سره متعلق وي په هغوی کي مور لره ولايت حاصل دی وَهَذَا مِنْ بَابِهِ او دا [پر هبه قبضه کول] د مال د حفاظت له باب څخه دي لَأَنَّهُ لَا يَبْقَى إِلَّا بِالنَّالِ ځکه چي له مال څخه بغير بچي [ژوندی] نه سي پاتېداي فَلَا بُدَّ مِنْ وِلَايَةِ التَّحْصِيلِ النَّافِعِ نو ځکه کوم شی چي نفع من وي د هغه د حاصلولو ولايت ضروري دی وَكَذَا إِذَا كَانَ فِي حِجْرِ أَجْنَبِيٍّ يَرْيَبُهُ او همدارنگه کله چي بچي د يو اجنبي کس په پرورش کي وي چي هغه د ده تربيه کوي [نو هم دغه حکم دی] لَأَنَّ لَهُ عَلَيْهِ يَدًا مُعْتَبَرَةً ځکه چي دې اجنبي لره پر بچي معتبره [او مقبوله] قبضه حاصله ده أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَا يَتِمُّنُ أَجْنَبِيٌّ آخَرُ أَنْ يَنْزِعَهُ مِنْ يَدِهِ آيا ته نه څوري! چي بل اجنبي کس دا بچي د دې اجنبي له قبضي څخه د ايستلو اختيار نه لري فَيَمْلِكُ مَا يَتَمَسَّحُ نَفْعًا لِحَقِّهِ لهذا کوم څه چي د بچي په حق کي خالص نفع وي، اجنبي کس به د هغه ملکيت [اختيار] وَإِنْ قَبْضُ الصَّبِيِّ الْهَبَةُ بِنَفْسِهِ او که کوچنی پر هبه [موهوب شي] په خپله قبضه وکړي جَاَزَ نو هم جائز دي مَعْنَاهُ إِذَا كَانَ عَاقِلًا د دې مطلب دا دی چي کله هغه بچي عاقل [پوهېدونکی] وي لَأَنَّهُ نَافِعٌ لِحَقِّهِ ځکه چي پر هبه قبضه کول د دې بچي په حق کي نفع من دي وَهُوَ مِنْ أَهْلِهِ او [د عاقل کېدلو په جه] هغه د قبضه کولو اهل دی وَفِيمَا وَهَبَ لِلصَّغِيرَةِ يَجُوزُ قَبْضُ رَوْحِهَا لَهَا بَعْدَ الزَّفَافِ او کوم شی چي کوچنی نجلۍ ته هبه کړی سي نو تر زفاف [واده کېدلو] وروسته د هغې د خاوند لپاره پر هغه شي قبضه کول جائز دي لِتَقْوِيضِ الْأَبِ أُمُورَهَا إِلَيْهِ دَلَالَةً ځکه چي [تر زفاف وروسته] دلالتاً پلار د خپلي لور معاملات د هغې خاوند لره سپارلي دي بِخِلَافِ مَا قَبْلَ الزَّفَافِ په خلاف له زفاف څخه د مخکي [قبضه کولو] وَيَمْلِكُهُ مَعَ حَضَرَةِ الْأَبِ او خاوند د پلار په موجوديت کي هم د هبې د قبضه کولو ملکيت [اختيار] لري بِخِلَافِ الْأُمِّ وَكُلِّ مَنْ يَعُولُهَا غَيْرَهَا په خلاف د مور او له مور څخه بغير هر هغه کس کوم چي د انجلۍ کفالت کوي حَيْثُ لَا يَمْلِكُونَهَا إِلَّا بَعْدَ مَوْتِ الْأَبِ أَوْ غَيْبَتِهِ غَيْبَةً مُنْقَطِعَةً لِلصَّحِيحِ نو د صحيح قول

مطابق دا کسان دهنې لپاره دهبې د قبضه کولو ملکیت |اختیار| نه لري مگر د پلار تر مرګ وروسته یا په غیبت منقطعه سره د پلار د غائب والي په صورت کي لَا تَصْرُفَ هَؤُلَاءِ لِلصُّورَةِ لَا بِتَقْرِيزِ الْأَبِ حُكْمَ چي ددې کسانو تصرف د ضرورت پر بناء [ثابت] دی، نه د پلار په ورسپارلو سره وَمَعَ حُضُورِهِ لَا صُرُورَةَ او د پلار په موجودیت کي هیڅ ضرورت نسته.

اللغات: ﴿وصي﴾ چاته چي وصیت سوی وي، هغه کس چي مړي دیو کار وصیت ورته کړی وي، (دبجي نگران او ساتونکی)، ﴿حجر﴾ غېږه، پرورش او پالنه، ﴿يُربِّي﴾ د تفعیل د باب مضارع ده: تربیت او پالنه کول، پالل، ﴿يتمکن﴾ د تفعّل مضارع ده: قدرت او اختیار لرل، ﴿ينزع﴾ د ضرب مضارع ده: ایستل، واپس اخیستل، ﴿يتمحض﴾ د تفعّل مضارع ده: محض کېدل، خالص کېدل، ﴿الزّفاف﴾ (بکسر الزاء)، د نصر له باب اسم دی: ناوې د خاوند کور ته استول (ناوکی د مېړه کور ته یول)، کوم ته چي په یوه معنی سره واده کېدل هم ویل کېدای سي، ﴿تفويض﴾ د تفعیل مصدر دی: ورسپارل، ﴿يعول﴾ د نصر مضارع ده: د معاش کفالت کول، ﴿غیبة منقطعه﴾ داسي غائبېدل چي د مرګ او ژوند پته یې نه وي، صاحب د معجم د غیبت منقطعه تعریف داسي کړی دی "الغیبة التي تنقطع فيها أخبار الغائب حتى لا يُعلم أحيًا كان أو ميتًا". (معجم لغة الفقهاء)

تشریح: په دې عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که یتیم بچي ته یو شی او مال هبه کړی شی، او پر هغه د یتیم ولي او سرپرست قبضه وکړي کوم چي د یتیم د پلار یا نیکه وصي وي، یا نیکه قبضه پر وکړي، نو دا قبضه معتبره ده او هبه جائز ده؛ ځکه چي د پلار په ناموجودیت کي وصي او نیکه د پلار قائم مقام وي او همدوی لره پر بچي ولایت حاصل وي، همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي د بچي مور یا یو اجنبي (پری) کس د بچي پر هبه قبضه وکړي او بچی د مور یا د هغه اجنبي کس تر پرورش او سرپرستی لاندې وي، نو هم هبه جائز ده؛ ځکه چي دا د بچي په حق کي خالص نفع ده، او ښکاره خبره ده چي وصي او سرپرست د همداسي کارونو لپاره ټاکل کېږي چي په هغه کي د بچي مصلحت او ښېگڼه وي.

(۲)... که چیري بیچی نابالغه وي، لېکن عاقل او په خبره و معامله پوهېدونکې وي، او خپله پر موهوب شي قبضه وکړي، نو دا هم صحيح دي او هبه پوره او جائز گرځي؛ ځکه چي پر هبه قبضه کول د بیچی لپاره مفید (نفع من) دي او دا بیچی په خپل حق کي د مفید شي د قبولولو اهل دی.

(۳)... که چیري داسي نابالغي نجلۍ ته یو شی هبه کړی سي چي د هغې کوزده (نکاح ترل) سوې وي، نو تر واده کېدلو (زفاف) وروسته د هغې له طرفه د خاوند قبضه کول معتبر او جائز دي، یعني که خاوند د هغې له طرفه پر موهوب شي په داسي حال کي قبضه وکړي چي هغه د خاوند کور ته را وستل سوې وي، نو بیا د خاوند قبضه معتبره ده او هبه پوره او جائز گرځي؛ ځکه چي د دې نجلۍ ولي که څه هم پلار دی لېکن د خاوند کور ته د هغې استول او رخصتول د دې خبري دلیل دا دي چي پلار د هغې امور او معاملات خاوند ته و سپارل. او که چیري هغه د خاوند کور ته استول سوې نه وي، نو بیا د خاوند قبضه کول جائز نه دي؛ ځکه چي مذکوره دلیل موجود نه سو.

یادونه: په "ایضاح" کي د زفاف پر ځای دخول ذکر سوی دی، یعني که خاوند په هغې دخول کړی وي، نو بیا د هغې له طرفه د خاوند قبضه معتبره او جائز ده، او په "ذخیره" کي دا شرط لگول سوی دی چي نجلۍ به د جماع قابله وي، لېکن صحیح هغه دي کوم چي صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللهِ ذکر کړي دي.

د مُشاع و مشترک شي د هبې مختلفه صورتونه

قَالَ: وَإِذَا وَهَبَ اثْنَانِ مِنْ وَاحِدٍ دَارًا فَرَمَائِي: أَوْ كَه دوه خلک یوه سړي ته کور هبه کړي جَاَزٌ نُو جَائِزٌ دي لَأَنْهُمَا سَلَمَاهَا جُزْئَةً وَهُوَ قَدْ قَبَضَهَا جُزْئَةً ځکه چي هغوی دواړو [واهبانو] موهوب کور پر یوه ځای موهوب له ته سپارلی دی او هغه پر یوه ځای [په یوه ځل] قبضه پر کړې ده فَلَا شُيُوعٌ نو دلته شیوع [اشتراک] موجود نه سو وَإِنْ وَهَبَهَا وَاحِدٌ مِنْ اثْنَيْنِ او که یو سړی دوو خلکو ته کور هبه کړي لَا يَجُوزُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا جائز نه دي وَقَالَ: يَبْعُ او صاحبین رَحْمَتُهُمَا اللهُ فرمائي: چي جائز دي لَأَنَّ هَذِهِ هِبَةٌ الْجُزْئَةِ مِنْهُمَا ځکه چي دا [هم] د دواړه لپاره پر یوه ځای [کامله او پوره] هبه ده إِذَا التَّشْلِيكُ وَاحِدٌ ځکه چي تملیک یو دی [یعني دواړه په یوه ځل او په یوه عقد سره د کور

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ، كما ذكر في ملفي الأبحر (ج: ۳، ص: ۴۹۷)، و رد المختار (ج: ۴،

مالكان جوړ كړل سوي دي | فَلَا يَتَحَقَّقُ الشُّيُوعُ نو ځكه شيوخ به نه ثابتېږي كَمَا إِذَا رَهْنٌ مِنْ رَجُلَيْنِ دَارًا
لکه کله چي څوک دوو خلکو ته يو کور په رهن کي ورکړي وَلَهُ: أَنَّ هَذِهِ هِبَةٌ النِّصْفِ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ
مِنْهُمَا دامام صاحب رَحْمَهُ الله دليل دادی: چي داد هر يوه لپاره دنصف، نصف کور هبه ده وَلِهَذَا نَوَ
كَانَتْ الْهِبَةُ فِيمَا لَا يُقَسَّمُ او همدا وجه ده که دا هبه [يعني دوو خلکو ته د يوه سړي هبه] په غير قابل تقسيم
شي کي وای فَقَبِلَ أَحَدُهُمَا او په دوی کي يوه سړي [يوه موهوب له] هغه قبول کړې وای صَحَّ نو هغه
به صحيح کېدای وَلَأَنَّ الْبَيْتَ يَثْبُتُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِي النِّصْفِ او ځکه چي له دوی دواړو څخه دهر
يوه لپاره نصف، نصف ملکيت ثابتېږي فَيَكُونُ التَّنْصِيفُ كَذَلِكَ نو همداسي به تملیک هم
نصف، نصف ثابتېږي لِأَنَّهُ حُكْمُهُ ځکه چي ملکيت د تملیک حکم دی [يعني تر تملیک (مالک
جوړولو) وروسته سمدستي ملکيت ثابتېږي] وَعَلَى هَذَا الْإِعْتِبَارِ يَتَحَقَّقُ الشُّيُوعُ او په همدغه اعتبار سره
شيوخ ثابتېږي بِخِلَافِ الرَّهْنِ په خلاف د رهن لِأَنَّ حُكْمَهُ الْحَبْسُ ځکه چي د هغه حکم حبس [منع
کول] کول دي [يعني د رهن (مرهون شي) له ورکولو څخه وروسته سمدستي مرتهن ته د خپل قرض په عوض
کي د هغه (مرهون شي) د راگرځولو او منع کولو حق حاصلېږي] وَيَثْبُتُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَبَلًا او حبس له
دوی دواړو [مرتهنانو] څخه د هر يوه لپاره په کامله توگه ثابتېږي [يعني د مرهون شي د راگرځولو حق هر
يوه ته په پوره توگه حاصلېږي] فَلَا شُيُوعٌ نو ځکه [په رهن کي] به شيوخ نه وي وَلِهَذَا الْقَوَضُ دَيْنٌ أَحَدُهُمَا
او همدا وجه ده که هغه [راهن] له دوی دواړو څخه د يوه [مرتهن] قرض اداء کړي لَا يَسْتَرِدُّ شَيْئًا مِنَ
الرَّهْنِ نو هم هغه له مرهون شي [کور] څخه هيڅ څه واپس نه سي اخيستلای وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ:
إِذَا تَصَدَّقَ عَلَى مُخْتَارَيْنِ بِعَشْرَةِ دَرَاهِمَ أَوْ وَهَبَهَا لَهُمَا او په جامع صغير کي [اذکر سوي دي]: که څوک
پر دوو غريبانو لس درهمه صدقه کړي يا هغوی ته يې هبه کړي جَازَ نو جائز دي وَلَوْ تَصَدَّقَ بِهَا عَلَى
غَنِيِّينَ أَوْ وَهَبَهَا لَهُمَا او که پر دوو مالدارانو لس درهمه صدقه کړي يا هغوی ته يې هبه کړي لَمْ يَجُزْ نو
جائز نه دي وَقَالَا: يَجُوزُ لِلْغَنِيِّينَ أَيْضًا او صاحبين رَحْمَهُ الله فرمايي: چي د دوو مالدارانو لپاره هم
جائز دي جَعَلَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَجَازًا عَنِ الْآخَرِ امام صاحب رَحْمَهُ الله په صدقه او هبه دواړو کي هر

يو له بل يوه شخه مجاز گر خولی دی وَالصَّلَاحِيَّةُ ثَابِتَةٌ او [په دوی کی] دمجاز کېدلو صلاحیت موجود دی لَأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا تَبْلِيكَ بِغَيْرِ بَدَلٍ حکه چي له دوی [هېه او صدقه] شخه هریو بلا عوضه تمليک دی [یعني په هریو کې بغیر له عوضه (مفت) یو شوک د شي مالک کول کېږي] وَفَرَّقَ بَيْنَ الصَّدَقَةِ وَالْهَبَةِ فِي الْحُكْمِ فِي الْجَامِعِ او په جامع صغیر کې یې په هېه او صدقه کې د حکم په اعتبار سره فرق کړی دی وَفِي الْأَصْلِ سَوَى بَيْنَهُمَا قَوْلًا: وَكَذَلِكَ الصَّدَقَةُ او په مبسوط کې یې دوی دواړه [په حکم کې] برابر گرځولي دي او داسې یې ویلي دي: او همداسې صدقه ده لَأَنَّ السُّيُوعَ مَا نَعْرِفُ الْفَضْلَيْنِ حکه چي په دواړو صورتونو [یعني په هېه او صدقه دواړو کې] شیوع مانع دی لِتَوْفِقَهُمَا عَلَى الْقَبْضِ حکه چي دواړه [یعني د هېې او صدقې دواړو پوره کېدل] پر قبضې موقوف دي وَوَجَّهَ الْفَرْقَ عَلَى هَذِهِ الرِّوَايَةِ أَنَّ الصَّدَقَةَ يُرَادُ بِهَا وَجْهُ اللَّهِ تَعَالَى او د جامع صغیر د روایت مطابق د فرق وجه داده چي په صدقه کولو سره د الله پاک درضا اراده کېږي وَهُوَ وَاحِدٌ او الله پاک یو دی وَالْهَبَةَ يُرَادُ بِهَا وَجْهُ الْغَنِيِّ او په هېه سره د مالدار درضا اراده کېږي وَهُمَا اثْنَانِ او هغوی [دلته] دوه دي وَقِيلَ: هَذَا هُوَ الصَّحِيحُ او ویل سوي دي: چي د جامع صغیر والا روایت صحیح دی وَالْمُرَادُ بِالْمَذْكُورِ فِي الْأَصْلِ الصَّدَقَةُ عَلَى غَنِيِّينَ او په مبسوط کې چي کوم څه ذکر سوي دي، له هغه شخه پر دوو مالدارانو صدقه کول مراد دي وَلَوْ وَهَبَ لِرَجُلَيْنِ دَارًا أَحَدِهِمَا ثَلَاثًا وَلِلْآخَرِ ثَلَاثُهَا او که شوک دوو خلکو ته کور هېه کړي، د یوه لپاره د کور موې حصې او د بل یوه لپاره د کور یوه حصه لَمْ يَجْزُ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ نو د شیخینو رَجَّتَهُمَا الله په نېز دا هېه جائز نه ده وَقَالَ مُحْتَدٌ: يَجُوزُ او امام محمد رَجَّتَهُ الله فرمایي: چي جائز ده وَلَوْ قَالَ: لِأَحَدِهِمَا نِصْفُهَا وَلِلْآخَرِ نِصْفُهَا او که هغه [واهب] ووايي: چي د یوه لپاره د کور نیمه حصه ده او د بل یوه لپاره [هم] د کور نیمه حصه ده عَنْ ابْنِ يُونُسَ فِيهِ رَوَايَتَانِ نو په دې سلسله کې له امام ابو یوسف رَجَّتَهُ الله شخه دوه روایتونه دي فَأَبُو حَنِيفَةَ مَرَّ عَلَى أَصْلِهِ وَكَذًا مُحْتَدٌ او امام صاحب رَجَّتَهُ الله او امام محمد رَجَّتَهُ الله پر خپل، خپل اصل تگ کړی دی [یعني هریو پر خپل اصول قائم دي] وَالْفَرْقُ ابْنُ يُونُسَ أَنَّ بِالْتَّصْيِصِ عَلَى الْأَنْبَاعِ يَظْهَرُ أَنَّ قَصْدَهُ ثُبُوتُ الْمِلْكِ فِي الْبَعْضِ او د امام

ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ لپاره د فرق وجه داده چي د بعضي، بعضي حصې په صراحت کولو سره [يعني کله چي واهب د هريوه لپاره د کور بعضي حصه وگرځوله، نو په دې سره] دا ښکاره سوه چي واهب په همدې بعضي حصه کي ملکيت ثابتول غواړي فَيَتَحَقَّقُ الشُّيُوعُ نو ځکه شيوخ به ثابت سي وَلِهَذَا لَا يَجُوزُ إِذَا رَهْنٌ مِنْ رَجُلَيْنِ وَنَصَّ عَلَى الْأُبْعَاضِ همدا وجه ده که څوک دوو خلکو ته [يو کور يا بل شی] په رهن ورکړي او د بعضي، بعضي حصې صراحت وکړي [مثلا داسي ووايي چي دا مرهون شی نصف د يوه او نصف د بل يوه دی] نو رهن جائز نه دی.

اللغات: ﴿جمله﴾ پريوه ځای، په يوه ځل، په يوه پلا، ﴿يتحقق﴾ د تفعل مضارع ده: ثابتېدل، ﴿الحبس﴾ د ضرب مصدر دی: منع کول، قيدول، راگرځول، ﴿يسترد﴾ د استفعال مضارع ده: واپس اخيستل، ﴿سوى﴾ د تفعيل ماضي ده: برابرول، ﴿ثلاثها﴾ په اصل کي ثلاثان دی، نون د اضاافت په وجه حذف کړی سوی دی، تشبيه د ثلث ده: درېيمه حصه، که يوشی درې حصې کړل سي نو دهغه هري حصې ته يو ثلث وایي، ﴿الأبْعَاضُ﴾ جمع د بَعْضٍ ده: بعضي حصه، مثلاً که کور دوې حصې کړل سي، نو هره حصه د کور بعض دی، ﴿التنصيص﴾ د تفعيل مصدر دی: صراحت کول، وضاحت کول (په ښکاره لفظو کي ذکر کول).
تشریح: په دې عبارت کي څو مسئلې ذکر سوي دي، چي هغه به انشاء الله علی الترتیب ستاسو په خلعت کي پېش کړل سي:

(۱)... که يو کور د دوو خلکو په مینځ کي مشترک وي او دوی دواړه هغه کور مثلاً خالد ته هبه کړي او هغه ته ورپې و سپاري او خالد (موهوب له) هم پر هغه قبضه وکړي، يعني ورکول هم صرف پريوه ځای او په يوه ځل واقع سي او اخيستل هم، نه د ورکولو په وخت کي شيوخ وي او د نه اخيستلو په وخت کي شيوخ موجود سي، نو دا هبه جائز او صحيح ده؛ ځکه د عدم جواز (نه جائز کېدلو) وجه شيوخ وي او دلته له شروع څخه تر آخره شيوخ معلوم دی.

(۲)... که څوک يو کور دوو خلکو ته هبه کړي، نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دا هبه جائز نه ده او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز جائز ده؛ ځکه چي دا ټوله کور صرف په يوه عقد او يوه تمليک سره هبه کړی سوی دی او په دې کي هيڅ ځای هم شيوخ او اشتراک ته موقع نه ده ورکول سوې. او که څوک دوو خلکو ته يو کور درهن (عرو) په توگه ورکړي، نو رهن جائز دی، حالانکي د هبې په نسبت درهن لپاره شيوخ زيات نقصان من دي، لېکن بيا هم دوو کسانو ته يو کور په رهن ورکول جائز دي، نو ځکه دوو کسانو ته به يو کور هبه کول په درجه اولی جائز وي.

دامام صاحب رَجَّةُ الله دلیل دادی چي دلته شیوع موجود دی؛ ځکه چي کور دواړو خلکو ته نصف نصف هبه کړی سوی دی؛ ځکه که دا د غیر قابل تقسیم شي هبه وای او صرف یوه سړي هغه قبول کړي وای، نو هبه به صحیح وای، لېکن دا د قابل تقسیم شي معامله ده، نو ځکه د دواړو خلکو لپاره د نصف، نصف کور هبه واقع سوه او د همدې نصف، نصف دوی دواړه مالکان سول، او ملکیت د تمليک له اثر او حکم څخه دی، لهذا کله چي په حکم کي تنصیف او نصف والي سته، نو تمليک به هم نصف، نصف وي او له شروع څخه تر آخره به په دې کي شیوع وي او په هيڅ حال کي به زموږ په نېز جائز نه وي.

ددې په خلاف درهن معامله ده، نو دوو کسانو (مرتهانو) ته یو کور په رهن ورکول په دې وجه صحیح دي چي د هغه حکم حبس (منع کول او راغړول) دی، او په حق الحبس کي شیوع نه راځي، بلکي هر کس ته دا حق په پوره توگه حاصلیږي، نو ځکه د صاحبینو رَجَّةُ الله پورتنۍ مسئله پر رهن قیاسول صحیح نه دي.

وفي الجامع الصغير الخ: دا مسئله د جامع صغیر ده، حاصل یې دادی چي که یو سړی دوو غریبانو (مسکینانو) ته لس درهمه صدقه یا هبه کړي، نو جائز دي، لېکن که دوو مالدارنو ته یې صدقه یا هبه کړي، نو دامام صاحب رَجَّةُ الله په نېز جائز نه دي او صاحبین رَجَّةُ الله دا هم جائز گرځوي او دا جواز د دوو غریبانو په حق کي پر جائز کېدلو قیاسوي یعنی هغوی فرمایي چي څرنګه د دوو غریبانو لپاره صدقه او هبه کول مطلقاً جائز دي، همداسي د دوو مالدارنو لپاره هم جائز دي، لېکن امام صاحب رَجَّةُ الله له هبه او صدقه څخه هر یو د بل یوه مجاز او بدل گرځوي مثلاً که څوک دوو غریبانو ته هبه وکړي نو امام صاحب رَجَّةُ الله دا هبه له صدقې څخه بدل ګڼي (یعني د دې هې نوم په صدقه سره بدلوي) او هغه جائز ګڼي، او که دوو مالدارنو ته صدقه وکړي، نو دا صدقه هبه ګڼي (د صدقې نوم په هبه سره بدلوي) او د دوو مالدارنو په حق کي هغه ته جائز نه وایي؛ ځکه چي شیوع موجود دی، او داسي کول صحیح دي؛ ځکه چي هبه او صدقه دواړه تمليک العین بلا عوض دي او یو د بل په نامه سره استعمالېدای سي، نو ګواکي امام محمد رَجَّةُ الله په جامع صغیر کي د هې او صدقې په هکله د مالدار او غریب په حکم کي فرق کړی دی، لېکن په مبسوط کي یې فرق نه دی کړی بلکي د هې نه جائز کېدلو د حکم تر ذکر کولو وروسته یې پر همدې حکم په عطف کولو سره “وَكَذَلِكَ الصَّدَقَةُ” فرمایلي دي چي څرنګه دوو خلکو ته هبه کول جائز نه دي، همداسي صدقه کول هم جائز نه دي؛ ځکه چي په صدقه او هبه دواړو کي شیوع موجود دی او شیوع په دواړو ځایو کي مانع عن الجواز دی؛ ځکه چي صدقه او هبه دواړه په قبضه سره پوره کیږي، حال دا چي د شیوع د موجود والي په صورت کي قبضه ناممکنه ده، نو ځکه د هې جواز به هم ناممکن او محال وي.

په جامع صغیر کي په هبه او صدقه کي فرق کړی سوی دی او د فرق کولو وجه او دلیل دادی چي په صدقې سره د الله رضا مقصود وي او الله پاک واحد لا شریک ذات دی، نو ځکه دوو خلکو ته په صدقه کولو کي صرف د یوه ذات (الله تعالی) رضا مقصود سوه او شیوع لازم نه سو، حال دا چي په هبه سره د مالدار کس

رضا مطلوبه وي او هغه دلته دوه دي. لهندا د هغوی دوه کېدل د شیوع دلیل او علامت دی. نو ځکه دا هبه جائز نه ده. او په مبسوط کي چي دوو مالدارنو ته د صدقې ورکولو کوم ممانعت ذکر سوی دی. له هغه صدقې څخه مجازاً هبه مراد ده، او په دې حواله سره د مبسوط او جامع صغیر په روایتونو کي هیڅ فرق نسته.

ولو وهب لرحلین إلخ: که څوک یو کور دوو خلکو ته هبه کړي او بیا دا تفصیل هم بیان کړي چي "د دې کور دوې حصه (دوه ثلثه) دیو ه سړي دي او یوه حصه (یو ثلث) یې د دویم سړي ده" (یعني تراجمال وروسته تفصیل هم بیان کړي)، نو د شیخینو رَحْمَهُمُ الله په نېز دا هبه جائز نه ده او دامام محمد رَحْمَهُ الله په نېز جائز ده. او که چیري دواړو ته د نصف، نصف ورکولو تفصیل بیان کړي، نو له امام ابویوسف رَحْمَهُ الله څخه یو روایت دای چي هبه جائز ده، دامام محمد رَحْمَهُ الله په نېز جائز ده او دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز جائز نه ده، په دې مسئله کي امام صاحب رَحْمَهُ الله پر خپل اصل قائم دی چي برابره ده ابتداءً تفصیل بیان سي یا تراجمال وروسته تفصیل بیان سي (یعني اول بغیر له تفصیله مطلق داسي ووايي چي دا کور ما تاسو ته هبه کړی او تر دې وروسته د حصو تفصیل بیان کړي) او برابره ده هغه تفصیل متفاضلاً وي یعني دیوه حصه زیاته (دوه ثلثه) وي او د بل یوه حصه کمه (یو ثلث) وي او که متساویاً یعني نصف، نصف والا وي، په هر صورت کي دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز هبه ناجائز ده؛ ځکه چي دا تفصیل د شیوع سبب گرځي او په دې هبه کي شیوع لازمیږي.

دامام محمد رَحْمَهُ الله اصل دا دی چي که تراجمال وروسته تفصیل بیان سي او ابتداءً بیان نه سي، نو مطلقاً هبه جائز ده، لکه څرنګه چي دلته همدا صورت دی، نو ځکه امام محمد رَحْمَهُ الله د هغه د جواز حکم کړی دی. دامام ابویوسف رَحْمَهُ الله اصل دا دی چي که تفصیل بعد الاجمال وي، نو د متفاضلاً تفصیل کولو په صورت کي هبه جائز نه ده، لکه ددوه ثلثو یا یوه ثلث والا په مسئله کي چي هغه دامام صاحب رَحْمَهُ الله سره د عدم جواز حکم کړی دی، او که چیري تفصیل متساویاً بیان سي، نو له امام ابویوسف څخه یو روایت دای چي په دې صورت کي هبه جائز ده او دویم روایت دای چي جائز نه ده، په کتاب (مدایه) کي چي په "والفرق لأبي يوسف" سره کوم دلیل بیان سوی دی، هغه د عدم جواز (نه جائز کېلو) د روایت دلیل دی چي د واهب د بعضي، بعضي حصې په صراحت کولو (یعني د ثلثان او ثلث، او د نصفاً، نصفاً په ذکر کولو) سره د هر سړي لپاره په بعضي، بعضي کور کي ملکیت ثابتوي او په دې سره شیوع پیدا کیږي کوم چي جائز نه دي، لکه څرنګه چي داسي صراحت کولو په صورت کي رهن هم نه جائز کیږي. والله أعلم وعلیه أتم.

بَابُ مَا يَصَحُّ رُجُوعُهُ وَمَا لَا يَصَحُّ

(دا) باب دهغه هې (په بيان كي) دي چي له هغه څخه رجوع كول
صحيح دي او هغه چي له هغه څخه رجوع كول صحيح نه دي

تشریح: څرنګه چي رجوع كول تر وقوع او ثبوت وروسته پېښېږي، نو ځکه صاحب د کتاب رَجَعَهُ الله د هې ثبوت او وقوع تر بيانولو وروسته اوس له هې څخه درجوع کولو احکام او مسائل بيانوي.

د هبه کړی سوي (موهوب) شي د واپس اخيستلو حکم او تفصيل

قَالَ: وَإِذَا وَهَبَ هِبَةً لِأُجَنَّبِيٍّ أَوْ كَهٍ چيري څوک يو اجنبي [پردي] سړي ته يوشی هبه کړي فَلَهُ الرُّجُوعُ فِيهَا نو هغه ته په دې هبه [موهوب شي] کي درجوع کولو اختيار سته وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا رُجُوعَ فِيهَا او امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمايي: چي په هبه کي رجوع نه سي کېدای لِقَوْلِهِ الرَّجْعُ إِلَى الْوَاهِبِ ^①: «لَا يَرْجَعُ الْوَاهِبُ بِنِيَّتِهِ إِلَّا الْوَالِدُ فِيمَا يَهَبُ لَوْلَدِهِ» ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: «واهب په خپله هبه کي رجوع نه سي کولای لېکن پلار چي خپل بچي ته کوم څه هبه کړي وي، په هغه کي رجوع کولای سي» وَالرُّجُوعُ يُضَادُّ التَّنْبِيكَ او ځکه چي رجوع كول [واپس اخيستل] د تمليک ضد دی وَالْعُقْدُ لَا يَقْتَضِي مَا يُضَادُّهُ او عقد د هغه څه تقاضا نه کوي کوم چي د هغه ضد او منفي آوي بِخِلَافِ هِبَةِ الْوَالِدِ لَوْلَدِهِ عَلَٰى أَضْلِهِ په خلاف د خپل بچي لپاره د پلار هبه كول (د امام شافعي رَجَعَهُ الله پر اصل) لِأَنَّهُ لَمْ يَتِمَّ التَّنْبِيكَ ځکه چي [په دې هبه کي] تمليک پوره نه سو لِيَكُونَ جُزْءًا لَهُ ځکه ځوی د خپل پلار يو جزء وي وَلَنَا قَوْلُهُ الرَّجْعُ إِلَى الْوَاهِبِ ^②: «الْوَاهِبُ أَحَقُّ بِهَبَّتِهِ مَالًا يُمْسِكُ مِنْهَا» أَيْ مَالًا يُعَوِّضُ او زموږ دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی: «واهب د خپلي هې زيات حقدار دی تر څو چي هغه ته بدل نه ورکول سي»

^① تخریج: رواه ابو داود فی سه، رقم الحديث: ۳۵۳۹.

^② تخریج: رواه الدار قطني فی سه ج: ۳، ص: ۲۳. رقم الحديث: ۳۰۱۲. و البيهقي فی سننه، رقم الحديث: ۱۲۳۸۰.

يعني تر څو چي عوض نه ورکول سي | مطلب دا چي تر څو واهب ته د هېي (موهوب شي) په بله کي د
 عوض په توگه موهوب له يو شي نه ورکړي، تر هغه وخته واهب د خپل موهوب شي زيات حق دار دی | وَلَا يُغْنِي
الْبَقْصُودُ بِالْعَقْدِ هُوَ التَّغْيِيزُ لِلْعَادَةِ او ځکه چي په عقد هېه سره عادتاً [عموماً] د عوض اخيستل
 مقصود وي [يعني په عرف کي په هېه کولو سره عموماً د واهب مقصد دا وي چي ماته د هغه په بله کي يو عوض
 او فايده حاصله سي] فَتَثْبُتُ لَهُ وَلَايَةُ الْفَسْخِ عِنْدَ قَوَاتِهِ نو ځکه د عوض فوتېدلو [نه حاصلېدلو] په وخت
 کي به واهب لره د فسخ کولو [رجوع کولو] ولايت حاصل وي | إِذَا الْعَقْدُ يَقْبَلُهُ ځکه چي دا عقد هېه
 [هم] افسخ قبلوي وَالْمُرَادُ بِهَا رَوَى نَفْيُ اسْتِبْدَادِ الرَّجُوعِ وَإِثْبَاتُهُ لِلْوَالِدِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ چي کوم
 حديث روايت کړی دی له هغه څخه مراد په رجوع کي د مستقل کېدلو [خود مختاره کېدلو] نفی کول
 او د پلار لپاره رجوع ثابتول دي لَأَنَّهُ يَتَمَلَّكُهُ لِلْحَاجَةِ ځکه چي پلار د ضرورت په وخت کي د هغه
 مالک کيږي وَذَلِكَ يُسْتَشَى رُجُوعًا او دې ته [يعني د ضرورت په وخت کي مالک کېدلو ته هم] رجوع ويل
 کيږي وَقَوْلُهُ فِي الْكِتَابِ "فَلَهُ الرُّجُوعُ" لِبَيَانِ الْحُكْمِ او په قدوري [متن] کي د امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ دا
 قول "فله الرجوع" د حکم بيانولو لپاره دی أَمَّا الْكِرَاهَةُ فَلَا زِمَةَ لېکن د رجوع مکروه کېدل
 ضروري دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «الْعَائِدُ فِي هَبَّتِهِ كَالْعَائِدِ فِي قَيْبِهِ» ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: په خپل هېه
 کي رجوع کونکی داسي دی لکه خپل قي ته رجوع کونکی [يعني لکه د خپل قي خټونکی] وَهَذَا
لِاسْتِقْبَاحِهِ او تشبيهه د هغه د قباحت [بدوالي] د ښکاره کولو لپاره ده ثُمَّ لِلرُّجُوعِ مَوَانِعُ ذَكَرَ بَعْضُهَا بَيَا
 د رجوع کولو لپاره څه موانع هم سته چي له هغوی څخه بعضي [دلته] امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ ذکر
 کړي دي قَالَ: إِلَّا أَنْ يُعَوِّضَهُ عَنْهَا نو فرمايي: چي [له هېي څخه رجوع کول جائز دي] مگر دا چي
 موهوب له واهب ته د هېي [موهوب شي] عوض ورکړي لِخُصُولِ الْبَقْصُودِ ځکه چي د واهب مقصد
 حاصل سو أَوْ يَزِيدَ زِيَادَةً مُثْلَةً يا دا چي موهوب له [په موهوب شي کي] اداسي زياتوب وکړي کوم
 چي د هغه سره متصل وي لَأَنَّهُ لَا وَجْهَ إِلَى الرُّجُوعِ فِيهَا دُونَ الزِّيَادَةِ ځکه چي له زياتوب څخه بغير په

هغه کي درجوع هیڅ صورت نسته لِعَدَمِ الْإِمْكَانِ ځکه چي ددې امکان نسته [یعني ناممکن نه دي] وَلَا مَعَ الْبَيَادَةِ او نه د زیاتوب سره [یعني د زیاتوب سره هم په هغه کي درجوع کولو هیڅ صورت او امکان نسته] لِعَدَمِ دُخُولِهَا تَحْتَ الْعَقْدِ ځکه چي هغه زیاتوب تر عقد لاندې داخل نه دی قَالَ: أَوْ يَكُونُ أَحَدُ الْمُتَعَاقِدَيْنِ فرمائي: یا دا چي له دواړو عاقدینو [واهب او موهوب له] څخه یو عاقد مړ سي لِأَنَّهُ يَهْتَبُ الْمَوْهُوبُ لَهُ يَنْتَقِلُ إِلَيْهِ ځکه چي د موهوب له د مړه کېدلو په وجه ملکیت د وارثانو و طرف ته منتقل کیږي فَصَارَ كَمَا إِذَا انْتَقَلَ فِي حَالِ حَيَاتِهِ نو داسي به وگرځي لکه د موهوب له د ژوند په حالت کي چي د وارثانو و طرف ته ملکیت منتقل سوی وي وَإِذَا مَاتَ الْوَاهِبُ او که چیري واهب مړ سي فَوَارِثُهُ أَجْنَبِيٌّ عَنِ الْعَقْدِ نو دهغه وارث له عقد [هبه] څخه اجنبي [خارج] دی إِذْهُوَ مَا أُوجِبَهُ ځکه وارث خود دې عقد ایجاب کړی نه دی [یعني موهوب له ته هغه شی نه دی ورکړی بلکي دا کار مورث (واهب) کړی دی] قَالَ: أَوْ يُخْرِجُ الْهَبَةُ عَنْ مِلْكِ الْمَوْهُوبِ لَهُ فرمائي: یا دا چي هبه [موهوب شی] د موهوب له له ملکیت څخه ووځي لِأَنَّهُ حَصَلَ بِتَسْلِيْطِهِ ځکه چي دا وتل [په حقیقت کي] د واهب په مسلط کولو ا قدرت ورکولو سره حاصل سوي دي فَلَا يَنْقُضُهُ نو ځکه واهب به هغه نه سي ماتولای سي [ځکه کوم څه چي انسان خپله کړې وي، دهغه ماتول او ختمول مردود دي] وَلِأَنَّهُ يَتَجَدَّدُ إِلَيْهِ سببه او ځکه چي د سبب په نوي کېدلو سره ملکیت هم نوي کیږي.

اللغات: ﴿يضاد﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده: یو د بل ضد کېدل، منافي کېدل، تضاد لرل، ﴿يعوض﴾ د تفعیل مضارع ده، عَوَّضَ يَعْوِضُ تَعْوِضًا: عوض ورکول، بدله ورکول، ﴿فسخ﴾ د فتح مصدر دی: فسخ کول، ماتول، ختمول، ﴿استبداد﴾ د استفعال مصدر دی: مستقل کېدل، ﴿العائد﴾ د نصر اسم فاعل دی: رجوع کونکی، راگرځېدونکی، ﴿استقباح﴾ د استفعال مصدر دی: قبیح گڼل، بد او ناخوښه گڼل. (احسن الهدایه)

تشریح: مسئله: داده چي زموږ په نېز واهب (هبه کونکی) په هبه کي رجوع کولای سي یعني له موهوب له څخه خپل موهوب شی واپس اخیستلای سي، برابره ده واهب او موهوب له دواړه اجنبي وي یا پلار و خپل ځوی ته هبه کړې وي. ددې په خلاف د امام شافعي رَجَعَهُ الله مسلک دا دی چي

اجنبی کس ته په ورکول سوې هبه کي رجوع نه سي کېدای، ها! که چیري پلار خپل بچي ته هبه وکړي، نو هغه رجوع کولای سي.

د امام شافعي دلیل: د امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ نَقْلِي دلیل دا حدیث دی "لَا يَزُجُّ الْوَاهِبُ فِي هَبَّتِهِ إِلَّا الْوَالِدُ فِيمَا يَهَبُ لَوْلَدِهِ"، په دې حدیث کي اول په مطلق هبه کي رجوع ممنوع ګرځول سوې ده او بیا د پلار د رجوع اجازت ورکول سوې دی، نو ځکه د رجوع (واپس اخیستلو) حق به صرف د پلار او بچي سره خاص وي او اجنبی په ورکول سوې هبه کي به د رجوع اختیار او امکان نه وي.

د امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ عَقْلِي دلیل دا دی چي واهب د هبې په ذریعه موهوب له د موهوب شي مالک جوړ کړی دی، حال دا چي په رجوع کولو سره دا تمليک (مالک جوړول) سلبول کیږي، نو په دې حواله سره به رجوع د تمليک ضد وي او عقد خپل ضد لره نه شاملیږي، نو په دې وجه هم په هبه کي رجوع نه سي کېدای. ها! پلار په دې وجه خپل بچي ته په ورکول سوې هبه کي رجوع کولای سي؛ چي بچي د پلار جزء وي، او په دې هبه کي چي د واهب يعني د پلار لپاره کوم تمليک وي، هغه تام او پوره نه وي، نو دلته په رجوع سره دا نه لازمیږي چي عقد خپل ضد لره شاملیږي.

زهوب دلیل: دا حدیث دی "الْوَاهِبُ أَحَقُّ بِهَبَّتِهِ مَا لَمْ يُثَبِّ مِنْهَا" چي تر څو پوري واهب ته د هبې عوض نه ورکول سي، تر هغه وخته واهب د خپل هبې مستحق پاتېږي، يعني تر هغه وخته واهب ته د رجوع کولو حق او اختیار سته، او څرنگه چي په دې حدیث کي مطلق واهب مستحق ګرځول سوې دی او په دې کي د اجنبی او داسي نورو هیڅ قید نه دی لګول سوې، نو ځکه دا حق الرجوع به هر واهب لره حاصلیږي او د پلار تخصیص به نه کیږي.

زمونږ عَقْلِي دلیل دا دی چي په هبه کولو سره د واهب مقصد او خواش دا وي چي ما ته دهغه عوض ملاو (حاصل) سي او د موهوب له له طرفه ما ته صله او بدله حاصله سي، نو ځکه د عوض او بدلې نه حاصلېدلو په صورت کي به هغه ته د رجوع او فسخ حق حاصلیږي، او څرنگه چي په نورو عقونو کي د فسخ امکان سته، همداسي به عقد هبه هم فسخ قبلوي او دا فسخ به د هر ډول واهب حق وي.

والبراد بها روی إلخ: فرمایي امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ چي کوم حدیث د دلیل په توګه پېش کړی دی، د هغه مراد او مطلب دا دی چي واهب په رجوع کولو کي خود مختاره او مستقل بالذات نه دی بلکي کله چي واهب او موهوب له دواړه په رجوع کولو راضي سي یا قاضي د رجوع حکم وکړي، نو بیا به رجوع کیږي، او د دواړو له رضا یا له قضاء څخه بغیر به رجوع نه کیږي. او پلار ته چي کوم د رجوع حق حاصل دی، هغه د نفقې او داسي نورو د ضرورت په وجه دی، او دا که څه هم حکماً رجوع نه ده، لېکن

ظاهر ادر رجوع په شپږ ده، نو ځكه هغه ته رجوع ويل سوي دي. خلاصه دا چي زموږ په نېز هر واهب لره در رجوع حق او اختيار حاصل دی لېكن بيا هم رجوع كول له كراهت څخه خالي نه دي؛ ځكه په حديث مبارك كي رجوع كونكى دخپل قي خټونكي په شپږ گرځول سوي دی، او د حديث مبارك دا تشبيه او مضمون در رجوع د كراهت او قباحه لپاره كافي دي.

ثم للمرجوم موافق الخ: فرمايي رجوع خو جائز ده لېكن څه افعال او حالات داسي دي چي دهغوی په وجه رجوع كول ناممكن او محال گرځي، د مثال په توگه: (۱) كه موهوب له واهب ته د موهوب شي په بدله كي يو عوض وركړي، نو بيا واهب رجوع نه سي كولای؛ ځكه په رجوع سره چي د واهب كوم مقصد دی، هغه په عوض اخيستلو سره حاصل سو، (۲) يا موهوب له په موهوب شي كي داسي زياتوب وركړي كوم چي دهغه سره متصل وي، مثلاً موهوب شی ځمكه وي او موهوب له په هغه ځمكه كي درختي ولگوي (نيالكي كنېږدي) يا يو ځای پكښي جوړ كړي او په دې سره د موهوبه ځمكي په قيمت كي زياتوب او اضافه راسي يا مثلاً موهوب شی پسه وي او د موهوب له په ساتلو سره هغه ډېر چاغ سي او قيمت يې اضافه سي، نو اوس نه له زياتوب څخه بغير رجوع ممكن ده او نه د زياتوب سره رجوع ممكن ده (يعني نه داممكن دي چي واهب زائد كړل سوي شيان [يعني درختي، جوړ سوي ځای او چاغښت] نه منځه يووسي او صرف خپله ځمكه يا څاروی واخلي، ځكه چي درختو او ځای تمیيز او جلا كول مشكل دي او د چاغښت ليري كول ناممكن او متعذر دي. او نه داممكن دي چي د زياتوب سره يعني درختو او ځای سره ځمكه واخلي يا د چاغوالي سره پسه واخلي؛ ځكه چي زياتوب په عقد هبه كي داخل نه وو)؛ نو ځكه په هر اعتبار سره در رجوع لازمه بنده ده. (۳) در رجوع ناممكن كېدلو درېيمه وجه داده چي واهب يا موهوب له مړ سي؛ ځكه د موهوب له په مړگ سره موهوب شی او دهغه ملكيت د وارثانو (ميراث خورو) و طرف ته منتقل كيږي او دا داسي ده لكه د موهوب له په ژوند كي چي د وارثانو و طرف ته ملكيت منتقل سوي وي. او وارثانو ته رجوع كول (يعني له وارثانو څخه موهوب شی اخيستل) ناممكن دي؛ ځكه چي هغوی عقد كونكي نه دي، او كه چيري واهب مړ سي، نو هم رجوع نه سي كېدای؛ ځكه چي د واهب تر مړگ وروسته وارثان دهغه نائب گرځي، حالانكي وارثان عقد كونكي نه دي بلكي له عقد هبه څخه خارج او وتلي دي.

او يخه الهمة الخ: (۴) همدارنگه كه موهوب شی د موهوب له له ملكيت څخه ووځي، مثلاً هغه موهوب شی خرڅ كړي يا يې بل چا ته هبه كړي، نو په دې صورت كي هم واهب رجوع نه سي كولای؛ ځكه موهوب شی خود هغه له طرفه د موهوب له په قبضه كي وركول سوي دی نو ځواكي د

موهوب شي پر خرڅولو او هبه کولو واهب هغه ته قدرت کړی دی او د واهب په تسليط او قدرت ورکولو سره داسې دهغه له ملکیت څخه وتلی دی، نو ځکه اوس واهب د موهوب له عقد نه سي ختمولای. او په دې وجه هم واهب رجوع نه سي کولای چي د ملکیت د نوي سبب په پیدا کېدلو سره ملکیت هم نوی کیږي، مثلاً کله چي موهوب له موهوب شي خرڅ کړی، نو د خرڅولو په وجه مشتري ته نوی ملکیت (جدید ملک) حاصل سو، نو ځکه اوس واهب هغه نه سي ماتولای.

په موهوبه ځمکه کي له کسب کړولو یا ځای جوړولو څخه وروسته د رجوع کولو بیان

او پر خپل ذو رحم محرم قریب د رجوع کولو حکم

قَالَ: فَإِنْ وَهَبَ إِخْرَ أَوْ ضَائِقًا فَرَمَائِي: او که څوک بل چاته خالي ځمکه هبه کړي فَأَنْبَتَ فِي نَاحِيَةٍ مِنْهَا نَخْلًا او دا بل څوک [موهوب له] دهغه ځمکي په یو طرف کي درختي شنې کړي [د خرماوني ولگوي] أَوْ بَنَى بَيْتًا أَوْ دُكَّانًا أَوْ آرِيًا یا خونه یا دوکان یا څارویو ته د خوراک ورکولو ځای پکښي جوړ کړي وَكَانَ ذَلِكَ زِيَادَةً فِيهَا او دا په ځمکه کي زیاتوب وي فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِي شَيْءٍ مِنْهَا نو واهب ته دا اختیار نسته چي د ځمکي په هیڅ حصه کي رجوع وکړي لِأَنَّ هَذِهِ زِيَادَةٌ مُتَّصِلَةٌ ځکه چي دا د ځمکي سره متصل زیاتوب دی وَقَوْلُهُ وَكَانَ ذَلِكَ زِيَادَةً فِيهَا إشارَةٌ إِلَى أَنَّ الدُّكَّانَ قَدْ يَكُونُ صَغِيرًا حَقِيرًا لَا يُعَدُّ زِيَادَةً أَصْلًا او د ماتن رَجَعَهُ الله دا قول "وَكَانَ ذَلِكَ زِيَادَةً فِيهَا" د دې خبري و طرف ته اشاره ده چي کله دوکان دومره کوچنی وي چي هغه بالکل زیاتوب نه شمارل کیږي وَقَدْ تَكُونُ الْأَرْضُ عَظِيمَةً يُعَدُّ ذَلِكَ زِيَادَةً فِي قِطْعَةٍ مِنْهَا او کله ځمکه دومره غټه وي چي صرف دهغې په یوه حصه کي داسي فعل زیاتوب شمارل کیږي فَلَا يَنْتَنِعُ الرُّجُوعُ فِي غَيْرِهَا نو له هغه یوې حصې څخه بغیر به د ځمکي په نوره حصه کي رجوع مستنع نه وي قَالَ: فَإِنْ بَاعَ نِصْفَهَا غَيْرَ مَقْسُومٍ فرمائي: که چیري موهوب له د موهوبه ځمکي نیمه حصه نا تقسیم کړې سوې خرڅه کړي رَجَعِيَ الْبَاقِي نو واهب په پاته حصه کي رجوع کولای سي اِيعْنِي پاته حصه له موهوب له څخه اخیستلای سي لِأَنَّ الْإِمْتِنَاعَ بِقَدْرِ الْبَاقِ ځکه چي ممتنع کېدل د مانع په اندازه وي وَإِنْ لَمْ يَبَعْ شَيْئًا مِنْهَا او که موهوب له له هغه ځمکي څخه هیڅ حصه خرڅه نه کړي لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِي نِصْفِهَا نو واهب ته دا اختیار نسته چي د

کور په نیمه حصه کي رجوع وکړي لَأَنَّ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِي كُلِّهَا ځکه چي واهب ته دا اختیار هم سته چي په ټوله کور کي رجوع وکړي فَكَذًا فِي نِصْفِهَا بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلِ نو په نیم کور کي به هغه ته په درجه اولی درجوع کولو اختیار وي وَأِنْ وَهَبَ هِبَةً لِذِي رَحِمٍ مَحْرَمٍ مِنْهُ او که څوک خپل ذی رحم محرم [نژدې قرب] ته یو شی هبه کړي فَلَا رُجُوعَ فِيهَا نو په هغه کي رجوع نه سي کېدای [یعني واهب له خپل ذی رحم محرم څخه موهوب شی واپس نه سي اخیستلای] لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ^①: «إِذَا كَانَتْ الْهِبَةُ لِذِي رَحِمٍ مَحْرَمٍ مِنْهُ لَمْ يَرْجِعْ فِيهَا» ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: «کله چي هبه د خپل ذی رحم محرم لپاره وي نو په هغه کي رجوع نه سي کېدای» وَلَأَنَّ الْبَقْصُودَ صَلََةَ الرَّحِمِ او ځکه چي مقصود [په دې هبه سره] صله رحمي کول وي وَقَدْ حَصَلَ او هغه حاصل سوه وَكَذَلِكَ مَا وَهَبَ أَحَدُ الزَّوْجَيْنِ لِلْآخَرِ او همدارنگه له خاوند او بنځي څخه چي یو کوم شی بل یوه ته هبه کړي [په هغه کي هم رجوع نه سي کېدای] وَلَأَنَّ الْبَقْصُودَ فِيهَا الصَّلَةَ او ځکه چي په دې هبه سره [هم] صله رحمي کول مقصود وي كَمَا فِي الْقَرَابَةِ لکه څرنګه چي په قرابت کي کیږي وَأَتَانَا يُنْظَرُ إِلَى هَذِهِ الْبَقْصُودِ وَقَتَ الْعَقْدِ حَتَّى لَوْ تَزَوَّجَهَا بَعْدَ مَا وَهَبَ لَهَا او دغه مقصود [صله رحمي] ته به صرف د عقد [هبه کولو] په وخت کي کتل کیږي، تردې که څوک بنځي ته دیو شي تر هبه کولو وروسته دهغې سره نکاح وکړي فَلَهُ الرُّجُوعُ نو هغه ته درجوع کولو اختیار سته وَلَوْ أَبَانَهَا بَعْدَ مَا وَهَبَ او که خاوند تر هبه کولو وروسته بنځي ته طلاق بائن ورکړي فَلَا رُجُوعَ نو [هغه ته] درجوع [اختیار] نسته.

اللغات: ﴿بيضاء﴾ سپینه، خالي ځمکه چي پر هغې هیڅ کرل سوي نه وي، ﴿أنبت﴾ دافعال ماضي ده: شنه کول (راښه کول)، ﴿ناحية﴾ گوښه، طرف، کناره، ﴿نخل﴾ جمع د نخلة: د خرما درختي (وني)، ﴿دكان﴾ دوکان، پلورنځی، جمع: د کاکین، ﴿آرياً﴾ الآري او الآري (بالتشديد و بالتخفيف) دلغت په کتابو کي ددې لفظ دوي معناوي ذکر سوي دي: ① عُرْوَةٌ أَوْ وَتْدٌ تُثْبِتُ فِي حَائِطٍ تُشَدُّ فِيهَا الدَّابَّةُ. یعني هغه طوق یا منځ کوم چي په دېوال کي ثبت کړی سي (تک وهل سي) د

① تخریج: أخرجه البيهقي، باب المكافاة في الهبة، حديث رقم: ١٢٣٨٤. والدار القطني، كتاب البيوع، حديث رقم: ٣٠١٧.

ٲاروي د ٲرلو لٲاره (معجم وسبط)، او دې ته په عربي ژبه كي الآخِيَّة هم ويل كيږي، ② مَغْلِف: ٲارويو ته د خوراك (وښو) وركولو ٲاي، يعني هغه خونه او كوډله چي په هغه كي د ٲاروي د خوراك لٲاره ٲٲ (اخوړ) جوړ سوي وي، په فقه كي په ”الآري“ سره همدا دويمه معني ”مَغْلِف“ مرادول كيږي، ﴿ذِي رَحْمٍ مَّحْرَمٍ﴾ هغه قريب چي نكاح ورسره كول حرام وي، ډېر نژدې قريب، ﴿صَلَّةُ الرَّحْمِ﴾ د قرابت او رسته داري خيال ساتل، د قريبانو سره احسان كول (د صله او عطيه په وركولو سره)، ﴿الصَّلَّةُ﴾ عطيه (وركړه)، بغير له عوضه (مفت) شي وركول كوم ته چي هبه هم وايي، ﴿أَبَانٍ﴾ د افعال ماضي ده: جلا كول، طلاق بائن وركول. (معجم لغة الفقهاء)

تشرېح: په دې عبارت كي درې مسئلې ذكر سوي دي:

(١) ... كه اديرس وزيد ته خالي ٲمكه هبه كړي او زيد د هغه ٲمكي په يو طرف كي درختي شنې كړي (نيالكي كښيږدي)، يا يو دوكان پكښي جوړ كړي، يا د ٲارويو لٲاره د خوراك (وښو) وركولو ٲاي پكښي جوړ كړي، او د موهوب له (زيد) دا كار كول په ٲمكه كي زياتوب او اضافه گڼل كيږي، يعني په عرف كي هغه زياتوب شمارل كيږي (او داسي نه وي چي دومره لږ ٲاي ونيسي كوم چي په عرف كي زائد مقدار نه شمارل كيږي)، نو په دې صورت كي واهب په خپل هبه كي رجوع نه سي كولاي؛ ٲكه چي دا اضافه او زياتوب د موهوبه ٲمكي سره متصل دي، لهذا نه له دې زياتوب ٲخه بغير رجوع ممكن ده (ٲكه چي د هغه تمميز او عليحده كول مشكل دي) او نه د دې زياتوب سره رجوع ممكن ده (ٲكه چي دا اضافه او زياتوب په عقد [هبه] كي داخل نه وو). صاحب د هدايي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي په ”وَكَانَ ذَلِكَ زِيَادَةً فِيهَا“ سره ودې طرف ته اشاره سوې ده چي رجوع هغه وخت ممتنع ده كله چي دا زياتوب واقعتاً زياتوب گڼل كيږي او خلگ په عرف كي هغه زياتوب شماري (لكه ٲرنكه چي موږ هم ذكر كړه)؛ ٲكه چي ٲيني وخت دوكان دومره كوچنې او معمولي جوړ سي كوم چي په ٲمكه كي زياتوب او اضافه نه شمارل كيږي، يا كله ٲمكه دومره غټه وي چي صرف د هغې په يو طرف كي د افعال زياتوب شمارل كيږي او باقي ٲمكه له زياتوب ٲخه خالي وي او په هغه كي رجوع ممكن وي.

(٢) ... كه موهوب له (زيد) له تقسيمولو ٲخه بغير د موهوبه ٲمكي نصف حصه ٲرنكه كړي، نو په دې صورت كي واهب (ادريس) ته په مابقي نصف كي د رجوع كولو اختيار سته؛ ٲكه چي موهوب له صرف نصف حصه له خپل ملكيت ٲخه ايستلې ده او صرف په همدې نصف كي مانع موجود دي، نو ٲكه يوازي په دې نصف كي به رجوع ممتنع وي او په مابقي نصف كي به رجوع جائز

وي. همدارنگه که موهوب له له موهوبه ځمکي څخه هيڅ حصه خرڅ نه کړي، نو هم واهب ته په نصف حصه کي درجوع کولو حق او اختيار سته؛ ځکه کله چي هغه ته د موهوب شي په ټوله حصه کي درجوع حق حاصل دی، نو په بعضي حصه کي خوبه په درجه اولي هغه ته دا حق حاصل وي.

(۳)... او که څوک خپل ذی رحم سحرم قريب ته يوشی هبه کړي، نو په هغه کي رجوع نه سي کولای؛ ځکه په حديث مبارک کي په صريحه توگه له دې څخه منع سوې ده. او بل دا چي په دې هبه سره صله رحمي مقصود وي او رجوع دهغه منافي ده، همدا حکم د خاوند او بنځي د هبې هم دی، لېکن د بنځي او خاوند په هبه کي به صرف د عقد (هبه کولو) پر مهال د مقصود يعني د صله رحمي اعتبار کيږي، نه تر هغه وروسته، يعني خاص د هبه ورکولو او اخيستلو په وخت کي به هغوی مېړه او ماینه وي، نو بيا رجوع نه سي کېدای، لېکن که څوک پر دې بنځي ته يوشی هبه کړي او تردې وروسته دهغې سره نکاح وکړي، نو رجوع کولای سي يعني له هغې څخه خپل موهوب شی اخيستلای سي؛ ځکه چي د عقد کولو (هبه کولو) په وخت کي هغه دده خپله بنځه او ماینه نه وه. او که چيري څوک تر هبه کولو وروسته بنځي ته طلاق ورکړي او هغه له ځانه بانه او جلا کړي، نو رجوع نه سي کولای، ځکه چي د عقد په وخت کي هغه دده ماینه وه او ده په هغه وخت کي په هبه ورکولو سره خپل مقصود (صله رحمی کول) حاصل کړی.

د هبې د عوض اخيستلو يو صورت

قَالَ: وَإِذَا قَالَ الْمُوهُوبُ لَهُ لِلْوَهبِ: خُذْ هَذَا عِوَضًا عَنْ هِبَتِكَ أَوْ بَدَلًا عَنْهَا أَوْ بِي مَقَابَلَتِهَا فَرْمَايِي: او که چيري موهوب له واهب ته ووايي: چي دا شی ستا د هبې په عوض کي يا د هبې په بدل کي يا د هبې په مقابل کي واخلمه! فَقَبْضَةُ الْوَهبِ او قابض پر هغه شي قبضه وکړي سَقَطَ الرُّجُوعُ نورجوع ساقطېږي لِحْصُولِ الْمَقْصُودِ ځکه چي د واهب مقصود حاصل سو وَهَذِهِ الْعِبَارَاتُ تُوَدِّي مَعْنَى وَاحِدًا او دا [درې سره] جملې صرف يوه معنی اداء کوي وَإِنْ عَوَّضَهُ أَجْنَبِيٌّ عَنِ الْمُوهُوبِ لَهُ مُتَبَرِّعًا او که يو اجنبي کس د احسان کولو په توگه د موهوب له له طرفه واهب ته عوض ورکړي فَقَبْضُ الْوَهبِ الْعِوَضُ او واهب پر عوض قبضه وکړي بَطُلَ الرُّجُوعُ نو [هم] رجوع باطلېږي لِأَنَّ الْعِوَضَ لِاسْقَاطِ الْحَقِّ ځکه چي عوض د حق ساقطولو لپاره دی فَيَصِحُّ مِنَ الْأَجْنَبِيِّ نُو ځکه د اجنبي کس عوض ورکول به [هم] صحيح وي كَيْدَالِ الْخُلْعِ وَالْمُذْنَحِ لکه څرنگه چي بدل خلع او بدل صلح صحيح دي [يعني که اجنبي کس د يو چاله طرفه بدل صلح يا بدل خلع اداء کړي، نو دا صحيح دي، لهذا د بدل هبه اداء کول به هم

صحيح وي قال: وَإِذَا اسْتُحِقَّتْ نِصْفُ الْهَبَةِ فرمايي: او كه چيري نصف هبه مستحق وخيري ايمني بل كس دعوى وكري چي په دې موهوب شي كي نيمه حصه زما ده. او هغه كس خپله دعوى او استحقاق ثابت كړي | رَجَعَ بِنِصْفِ الْعَوَضِ نو موهوب له به [پرواهب] د نصف عوض رجوع كوي ايمني له هغه څخه به خپل نيم عوض واپس اخلي | لَأَنَّهُ لَمْ يَسْلَمْ لَهُ مَا يُقَابِلُ نِصْفَهُ ځكه چي د موهوب له لپاره [د موهوب شي] هغه حصه سالم پاته نه سوه كوم چي د نصف عوض مقابل وه [يعني نيمه حصه د بل چا مستحق وخته] | وَإِنْ اسْتُحِقَّتْ نِصْفُ الْعَوَضِ او كه نصف عوض مستحق وخيري لَمْ يَرْجَعْ فِي الْهَبَةِ إِلَّا أَنْ يَرُدَّ مَا بَقِيَ ثُمَّ يَرْجِعْ نو واهب په هبه [موهوب شي] كي رجوع نه سي كولای مگر دا چي ما بقي عوض هم [موهوب له ته] واپس كړي بيا دي رجوع وكري وَقَالَ زُفَرٌ: يَرْجِعُ بِالنِّصْفِ او امام زفر رحمه الله فرمايي: چي واهب به په نصف سره رجوع كوي [يعني له موهوب له څخه به نصف عوض اخلي] | اعْتِبَارًا بِالْعَوَضِ الْآخَرِ پر بل عوض په قياس كولو سره وَلَنَا: أَنَّهُ يَصْلَحُ عَوَضًا لِلْكَلِّ مِنَ الْإِبْتِدَاءِ زموږ دليل دا دی: چي ما بقي عوض د ټولي هبې لپاره له ابتداء څخه د عوض جوړېدلو صلاحيت لري [يعني د ټوله هبې لپاره ابتداء عوض جوړېدای سي] | وَبِالْإِسْتِحْقَاقِ ظَهَرَ أَنَّهُ لَا عَوَضَ إِلَّا هُوَ او په استحقاق [مستحق ختلو] سره دا ښكاره سوه چي عوض صرف ما بقي دی إِلَّا أَنَّهُ يَتَخَيَّرُ لېكن واهب ته به اختيار وي لَأَنَّهُ مَا أَسْقَطَ حَقَّهُ فِي الرُّجُوعِ إِلَّا لِيَسْلَمَ لَهُ كُلُّ الْعَوَضِ ځكه چي هغه خپل درجوع حق صرف د دې لپاره ساقط كړی دی چي ټوله عوض به دهغه لپاره سالم پاته وي [او د بل چا مستحق يا عبيداره به نه وي] فَلَمْ يَسْلَمْ لَهُ لَيْكُنْ [د مستحق ختلو په وجه] ټوله عوض دهغه لپاره سالم پاته نه سو فَلَهُ أَنْ يَرُدَّهُ نو ځكه هغه ته به د ما بقي عوض د واپس كولو اختيار وي قَالَ: وَإِنْ وَهَبَ دَارًا فَعَوَضُهُ مِنْ نِصْفِهَا فرمايي: او كه څوك بل چا ته كور هبه كړي او موهوب له هغه ته د نصف كور عوض وركړي رَجَعَ الْوَاهِبُ فِي النِّصْفِ الَّذِي لَمْ يُعَوِّضْ نو واهب په هغه نصف كي رجوع كولای سي د كوم عوض چي يې نه وي وركړی لِأَنَّ الْبَائِعَ خَصَّ النِّصْفَ ځكه چي مانع صرف د نصف سره مخصوص دی.

اللغات: ﴿تؤدي﴾ د تفعليل مضارع ده: اداء كول، ﴿عوض﴾ بدل، مقابل، ﴿متبع﴾ د تفعل اسم فاعل دی: احسان کونکی (بلا عوضه اُمت اور کونکی)، ﴿اسقاط﴾ د افعال مصدر دی: ساقطول، ختمول، ﴿یتخیر﴾ د تفعل مضارع ده: اختیار من کېدل، اختیار حاصلېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که موهوب له واهب ته یو شی ورکړي او هغه ته ووايي چي "دا ستاد هېې عوض دی یا ستاد هېې بدل (بدله) ده یا ستاد هېې په مقابله کي دی"، او واهب پر هغه شي قبضه وکړي، نو په دې صورت کي د واهب درجوع حق او اختیار ساقطیږي؛ ځکه چي په عوض اخیستلو سره د هغه مقصد حاصل سو. او عوض، بدل او داسي نور صرف دیوه معنی او مطلب لپاره استعمالیږي. همدارنگه که یو اجنبي کس د موهوب له له طرفه واهب ته عوض ورکړي او واهب پر هغه قبضه وکړي، نو هم د واهب درجوع حق ساقطیږي؛ ځکه چي د اجنبي کس عوض ورکول صحیح دي؛ لکه څرنگه چي دیو چاله طرفه د اجنبي بدل خلع او بدل صلح اداء کول صحیح دي، نو همداسي به د هغه بدل هبه اداء کول هم صحیح وي.

واذا استحق إلخ: د دې حاصل دادی چي که د موهوب شي په نصف حصه کي بل څوک خپل استحقاق ثابت کړي او نصف حصه له موهوب له څخه واخلي، نو هغه به له واهب څخه نصف عوض اخلي؛ ځکه چي د مستحق شده نصف حصې عوض له هېې څخه خالي سو او د موهوب له سره د خپل نصف عوض په مقابله کي موهوب شی پاته نه سو، نو ځکه هغه ته به د خپل نصف عوض د اخیستلو حق او اختیار وي. د دې په خلاف که د عوض نصف حصه مستحق وخیږي (یعني کوم شی چي موهوب له واهب ته د هېې په عوض کي ورکړی وي، که د هغه په نصف کي بل څوک خپل استحقاق ثابت کړي او له واهب څخه یې واخلي)، نو واهب له موهوب له څخه نصف موهوب شی نه سي اخیستلای؛ ځکه چي د استحقاق (مستحق ختلو) په وجه د انکاره سوه چي ما بقی عوض اصلاً د ټولي هېې (ټوله موهوب شي) عوض وو، او واهب په دې وجه خپل درجوع حق ساقط کړی وو چي هغه ته پوره سالم عوض حاصل سي کوم چي عیبارده یا د بل چا مستحق نه وي، لېکن د بعضي حصې د استحقاق په وجه د واهب دا مقصد پوره نه سو، نو ځکه هغه ته به له دې دوو اختیاراتو څخه یو اختیار حاصلیږي: ① یا هغه دي ما بقی عوض واخلي او ټوله موهوب شی دي موهوب له ته پرېږدي، ② یا ما بقی عوض دي هم واپس کړي او ټوله موهوب شی دي له هغه څخه واخلي. دا حکم زموږ په نېز دی، امام زفر رَجِهَ الله فرمایي چي څومره عوض مستحق ختلی وي، د هغه په اندازه

به واهب موهوب شی واپس اخلي، دا حکم د مخکي مطابق د نصف موهوب شي پر مستحق ختلود نصف عوض داخيستلو والا پر مسئله قياس کړی سوی دی.

وان وهب الخ: فرمايي که څوک مثلاً خالد ته يو کور هبه کړي او بيا موهوب له يعني خالد واهب ته د نصف کور عوض ورکړي، نو د کوم نصف عوض چي يې نه وي ورکړی، واهب هغه نصف کور له موهوب له څخه اخيستلای سي؛ ځکه چي له رجوع څخه مانع صرف د نصف سره مخصوص دی. ها! کم از کم دا ويل کېدای سي چي په دې سره شيوع لازميږي، نو د هغه جواب دادی چي داشيوع ورهسته واقع سوی دی، نو ځکه هغه هيڅ مضر نه دی.

د قاضي يا د واهب او موهوب له دواړو له رضاء څخه

بغير رجوع صحيح نه ده (د رجوع طريقه)

قَالَ: وَلَا يَصَحُّ الرُّجُوعُ إِلَّا بِتَرَاضِيهِمَا أَوْ بِحُكْمِ الْحَاكِمِ فرمايي: د دواړو عاقدينو [واهب او موهوب له] له رضا يا د قاضي له فيصلې څخه بغير [په هبه کي] رجوع کول صحيح نه دي لِأَنَّهُ مُخْتَلَفٌ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ ځکه چي د رجوع مسئله د علماؤ په مينځ کي مختلف فيها ده وَفِي أَصْلِهِ وَهَاءُ او د هغې په اصل کي ضعف دی وَفِي حُصُولِ الْقَبْضِ وَعَدَمِهِ خَفَاءُ او د مقصود په حاصلېدلو او نه حاصلېدلو کي پتوالي [پوشيدگي] ده فَلَا بُدَّ مِنَ الْقَضَلِ بِالرِّضَا أَوْ بِالْقَضَاءِ نو ځکه د دواړو عاقدينو په رضا يا د قاضي په قضاء سره فيصله کول ضروري دی حَتَّى لَوْ كَانَتِ الْهَبَةُ عَبْدًا فَأَعْتَقَهُ قَبْلَ الْقَضَاءِ تر دې که موهوب يو غلام وي او د قاضي له قضاء څخه مخکي موهوب له هغه آزاد کړي نَقْدَ نو آزادي [عتق] به نافذېږي وَلَوْ مَنَعَهُ فَهَلْكَ او که چيري موهوب له هغه [موهوب] منع کړي [يعني واهب ته يې نه ورکړي] بيا هغه [د موهوب له] په قبضه کي [هلاک سي] لَمْ يَضْمَنْ نو موهوب له نه ضامن کيږي لِقِيَامِ مَلِكِهِ فِيهِ ځکه چي په هغه کي د موهوب له ملکيت موجود دی وَكَذَا إِذَا هَلَكَ فِي يَدِهِ بَعْدَ الْقَضَاءِ او همدارنگه که چيري د قاضي له قضاء [فيصله کولو] څخه وروسته د موهوب له په قبضه کي موهوب هلاک سي انو هم موهوب له نه ضامن کيږي لِأَنَّ أَوَّلَ الْقَبْضِ غَيْرُ مَفْسُومٍ ځکه چي اوله قبضه مضمونه اضمن والا نه ده وَهَذَا دَوَّالٌ عَلَيْهِ او دا قبضه پر هغه اولي قبضې دائم پاتېدل دي [يعني د قاضي تر قضاء وروسته چي کوم قبضه ده هغه نوې قبضه نه ده بلکي دا هم هغه اوله مخکنۍ قبضه ده يعني گواکي

موهوب له پر هغه مخکنی قبضې باقي پاته دی | إِلَّا أَنْ يَنْتَعَهُ بَعْدَ طَلَبِهِ مگر دا چي ذواهب له مطالبې څخه وروسته موهوب له هغه منع کړي [يعني واهب ته موهوب نه ورکړي او له ورکولو څخه انکار وکړي. نو بيا ضامن کيږي] لَأَنَّهُ تَعَدَّى حُكْمَهُ چې دا تعدی ده [يعني د منع کولو په وجه هغه تجاوز کونکی او ناحقه متصرف وگرځېدی] وَإِذَا رَجَعَ بِالنِّقْضِ أَوْ بِالتَّرَاضِ او کله چي د قاضي په قضا يا تراضي سره واهب رجوع وکړي يَكُونُ فسخًا مِنَ الْأَصْلِ نو دا له اصله فسخ کول [عقد هبه ماتول] دي حَتَّى لَا يَشْتَرَطَ قَبْضُ الْوَاهِبِ تر دې چي [د فسخ لپاره] د واهب قبضه شرط نه ده وَيَصِحُّ فِي الشَّائِعِ او په مشترکه هبه کي [هم] رجوع صحيح ده لَأَنَّ الْعَقْدَ وَقَعَ جَائِزًا مُوجِبًا حَقَّ الْفَسْخِ مِنَ الْأَصْلِ ځکه چي عقد جائز او له اصله د حق الفسخ موجب واقع سوی دی فَكَانَ بِالنِّقْضِ مُسْتَوْفِيًا حَقًّا ثَابِتًا لَهُ نو د فسخ په وجه به واهب دخپل ثابت سوي حق حاصلونکی [تر لاسه کونکی] وي فَيُظْهَرُ عَلَى الْإِطْلَاقِ نو ځکه دا فسخ به علی الإطلاق ښکاره کيږي بِخِلَافِ الرَّدِّ بِالْعَيْبِ بَعْدَ الْقَبْضِ په خلاف تر قبضې وروسته د عيب په وجه د واپس کولو لَأَنَّ الْحَقَّ هُنَاكَ فِي وَصْفِ السَّلَامَةِ لَا فِي الْفَسْخِ ځکه هلته [په بيع کي] د مشتري حق د سلامتيا [سالموالي] په وصف کي وي، نه په فسخ کي فَأَفْتَرَقَا نو دواړه يو له بل څخه جلا سول [يعني د هبې او بيع په مسئله کي فرق ثابت سو] قَالَ: وَإِذَا تَلَقَّتِ الْعَيْنُ الْمُؤَهَّبَةُ فَاسْتَحَقَّهَا مُسْتَحَقٌّ وَضَمَّنَ الْمُؤَهَّبُ لَهُ فرمايي: که چيري هبه کړی سوی شی ضايع سي او بيا يو څوک د هغه مستحق وخيږي او هغه له موهوب له څخه ضامن [تاوان] واخلي لَمْ يَرْجَعْ عَلَى الْوَاهِبِ بِشَيْءٍ نو موهوب له پر واهب د هيڅ شي رجوع نه سي کولای [يعني له هغه څخه هيڅ شی نه سي اخيستلای] لَأَنَّهُ عَقْدُ تَبَرُّعٍ ځکه چي هبه د تبرع عقد دی فَلَا يَسْتَحِقُّ فِيهِ السَّلَامَةُ نو ځکه په هغه کي به د سلامتيا مستحق نه وي [په بله وينا: نو ځکه په هبه کي به د موهوب شي سالموالی مشروط نه وي] وَهُوَ غَيْرُ عَامِلٍ لَهُ او ابل دا چي موهوب له د واهب لپاره کار کونکی هم نه دی وَالْغُرُورُ فِي ضَمَنِ الْعَقْدِ الْبُعَاوَضَةِ سَبَبٌ لِلرُّجُوعِ لَا فِي ضَمَنِ غَيْرِهِ او کومه دوکه چي د عقد معاوضه په ضمن کي وي، صرف هغه د رجوع سبب وي، نه هغه کوم چي د غير عقد په ضمن کي وي [په بله وينا: او د عقد معاوضه دوکه خو د رجوع سبب ده، لېکن د عقد غير معاوضه (هبه) دوکه د رجوع سبب او موجب نه ده].

اللغات: ﴿تراضي﴾ د تفاعل مصدر دی: یو تر بله راضي کېدل (د دواړو عاقدینو راضي کېدل). ﴿وهاء﴾ ضعف، ﴿خفاء﴾ پتوالی، پوشیدګي، ﴿موجب﴾ د افعال اسم فاعل دی: لازمونکی، سبب (علت)، داعي، ﴿فسخ﴾ د فتح مصدر دی: ماتول، ختمول، ماتېدل، ﴿مستوفي﴾ د استفعال فاعل دی: (د خپل حق) حاصلونکی، تر لاسه کونکی، ﴿تلفت﴾ د سماع ماضي ده: تلف کېدل، ضایع کېدل، هلاکېدل، ﴿ضمن﴾ د تفعیل ماضي ده: ضامن ګرځول، ضمان ځني اخیستل، ﴿الغرور﴾ فرېب، دوکه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي تر څو پوري د واهب او موهوب له دواړو رضا نه وي یاد قاضي له طرفه درجوع او فسخ (هه ماتولو) فیصله صادره سوی نه وي، تر هغه وخته رجوع کول صحیح نه دي؛ ځکه چي درجوع مسئله د علماؤ په مینځ کي مختلف فیها ده او درجوع اصلیت او حقیقت ډېر کمزوری دی؛ ځکه که واهب د ثواب حاصلولو په نیت هه کړې وي، نو هغه ته هیڅ د رجوع حق نه حاصلیږي، او که د تعویض یعنی د عوض (بدله) اخیستلو په نیت او خواهش سره یې هه کړې وي، نو هغه ته درجوع حق حاصلیږي، لېکن نیت یو مخفي امر دی چي د هغه معلومېدل او په خبرېدل مشکل دي، نو ځکه درجوع لپاره یاد دواړو عاقدینو (واهب او موهوب له) رضا ضروري ده، یاد قاضي قضاء او فیصله ضروري ده، په دې دواړو کي له یوه څخه بغير رجوع نه ثابتیږي.

حق لوکانت إلخ: مسئله داده که یو چا ته غلام هه کړی سوی وي، بیا واهب له موهوب له څه د هغه د واپسی مطالبه وکړي (چي موهوب له دي ماته خپل غلام واپس راکړي) لېکن قاضي تر اوسه یو فیصله کړې نه وي چي په دې دوران کي موهوب له هغه آزاد کړي، نو دا عتق (آزادي) نافذ او جائز ګرځي. او که چیري د واهب پر مطالبه موهوب له د موهوب (غلام) ورکولو څخه انکار ورکړي بیا هغه د موهوب له په قبضه کي هلاک سي، نو هم موهوب له د هغه نه ضامن کیږي؛ ځکه چي په دې دواړو صورتونو کي نه د عاقدینو رضا موجوده ده (بلکي صرف دیوه عاقد [واهب] رضا موجوده ده) او نه د قاضي له طرفه قضاء موجوده ده، د قضاء نشتوالی خو ښکاره دی او رضا ځکه نسته چي که موهوب له راضي وای نو د واهب پر غوښتنه او مطالبه به یې هغه ته خپل غلام ورکړي وای او انکار به یې نه کولای او نه به یې هغه آزادولای، معلومه سوه چي دلته د موهوب له رضا نسته او د هغه له رضا څخه بغير رجوع نه سي کېدای (ځکه چي دواړو عاقدینو رضا ضروري ده)، نو ځکه پر هغه به ضمان (تاوان) هم نه لازمیږي. همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي د قاضي تر قضاء وروسته د واهب له مطالبې څخه مخکي غلام د موهوب له په قبضه کي مړ سي، یعنی قاضي خو درجوع حکم او فیصله وکړي لېکن د واهب

له طرفه دهغه مطالبه نه وي سوې، نو هم د غلام په مړه کېدلو سره موهوب له نه ضامن کيږي؛ ځکه اول خو هغه د هېې قبضه کړې ده او د هېې قبضه مملوکه وي، مضمونه نه وي (يعني هغه دخپل ملکيت قبضه وي، د ضمان قبضه نه وي چي دهغه په وجه پر قابض ضمان لازم سي) او د قاضي تر قضاء وروسته چي د موهوب له کومه قبضه ده، هغه هم نوې او مضمونه (ضمان والا) قبضه نه ده بلکي پر مخکنۍ قبضې مداومت او برابر پاتېدل دي، نو ځکه دا قبضه به د ضمان قبضه نه وي. ها! که چيري د قاضي تر قضاء وروسته واهب له موهوب له څخه درجوع مطالبه وکړي او هغه انکار وکړي يعني غلام نه ورکړي، بيا غلام دهغه په قبضه کي مړ سي، نو په دې صورت کي هغه ضامن کيږي؛ ځکه چي دلته قضاء او مطالبه دواړه سره جمع دي، او اوس موهوب له دانکار کولو او د غلام نه ورکولو په وجه تجاوز کونکی (ناحقه تصرف کونکی) دی، او تجاوز کونکی ضامن کيږي، نو ځکه په دې صورت کي به موهوب له هم ضامن کيږي.

واذا رجع إلخ: مسئله داده چي کله د دواړو عاقدينو په رضا يا د قاضي په قضاء سره له هېې څخه رجوع وسي، نو دا رجوع له اصل عقد څخه فسخ گرځي او بيا په دې کي د يوه عاقد سره د بل عاقد هېڅ واسطه نه پاتېږي، همدا وجه ده چي د فسخ لپاره پر موهوب (غلام) د واهب قبضه کول شرط نه دي او دهغه له قبضې څخه بغير هم رجوع ثابتېږي. او څرنگه چي په غير مشترکه هبه کي رجوع صحيح کيږي، همداسي په مشترکه هبه کي هم رجوع صحيح کيږي؛ ځکه چي د منفرد هېې په خبر مشترکه هبه هم جائز او د فسخ موجب منعقد کيږي او په فسخ کولو سره واهب ته خپل حق حاصلېږي، نو ځکه په مشترکه هبه کي به هم علی الإطلاق د فسخ او رجوع حق ثابتېږي. د دې په خلاف که مشتري په مبيع کي يو عيب وويني او د دې عيب په وجه بائع ته مبيع واپس کړي، نو که چيري دا واپسي او رجوع له قبضې څخه مخکي وي يا تر قبضې وروسته د قاضي په قضاء سره وي، نو د فسخ گرځي، او که چيري د دواړو په رضا سره واپسي او رجوع وسي، نو فسخ نه گرځي بلکي دا بيع جديد (نوې بيع) ده؛ ځکه په بيع کي چي مشتري ته کوم د واپس کولو حق (حق الرد) حاصلېږي هغه د سلامتيا په وصف کي وي، نه په فسخ کي (يعني مشتري ته د مبيع واپس کولو حق هغه وخت حاصلېږي کله چي مبيع سالمه نه وي بلکي عيبداره وخيږي)، حالانکي په هبه کي د واهب درجوع حق (حق الرجوع) په فسخ کي وي او هغه فسخ من اصل العقد وي، نو ځکه په هبه کي برابره ده په رضا سره رجوع وسي او که په قضاء سره، په هر صورت کي هغه فسخ ده، لېکن په بيع کي که په قضاء سره رجوع وسي، نو هغه بيع جديد ده.

قال وإذا تلفت الخ: ددې حاصل دا دی چي که موهوب شی د موهوب له سره هلاک سي، بيا بل شوک د هغه مستحق وځيږي او له موهوب له څخه د موهوب شي ضمان (تاوان) واخلي، نو ددې ضامن او ذمه وار په خپله موهوب له دی او هغه ته له واهب څخه د ضمان د مال اخیستلو حق او اختیار نسته؛ ځکه چي هبه د تبرع عقد دی او د تبرع په عقد کي له دواړو طرفونو څخه عوض نه وي بکي صرف له يوه طرفه عوض وي او هغه هم مقيد بالسلامة نه وي (يعني د هغه سالموالي مشروط نه وي لکه څرنګه چي د مبيع سالموالي مشروط دی)، نو ځکه د هغه مستحق ختل به پر واهب درجوع سبب نه جوړيږي (يعني که موهوب شی د موهوب له لپاره سالم پاته نه سي بلکي د بل چا مستحق وځيږي، نو په دې سره به موهوب له ته پر واهب درجوع کولو [يعني له واهب څخه د ضمان اخیستلو] حق نه حاصليږي)، ځکه چي رجوع په هغه عقد کي کيږي چي په هغه کي له دواړو طرفونو څخه عوض وي، او بل دا چي موهوب له د واهب لپاره عامل او کار کونکی هم نه دی لکه څرنګه چي مودع (امانت ساتونکی) د مودع (امانت ايښونکي) لپاره عامل او د هغه د مال حفاظت کونکی دی، نو ځکه په دې حواله سره به هم موهوب له ته درجوع حق او اختیار نه وي.

د عوض اخیستلو په شرط سره د هبه کولو حکم او تفصيل

قال: وَإِذَا وَهَبَ بِشَرْطِ الْعَوَضِ فرمايي: او که چيري د عوض په شرط سره يو شی هبه کړي أُغْتَبِرَ التَّقَابُضُ فِي الْمَجْلِسِ فِي الْعَوَضَيْنِ نو د عقد په مجلس کي پر دواړو عوضينو قبضه کول معتبر [او ضروري] دي وَيَبْطُلُ بِالشُّيُوعِ او د شيوخ په وجه دا هبه باطليږي لَأَنَّهُ هَبَةٌ ابْتِدَاءً ځکه چي دا ابتداء هبه ده فَإِنْ تَقَابَضَا او که چيري دواړه [د عقد په مجلس کي] قبضه وکړي صَحَّ الْعَقْدُ نو دا عقد [هبه] صحي؛ کيږي وَصَارَ فِي حُكْمِ الْبَيْعِ يُرَدُّ بِالْعَيْبِ وَخِيَارِ الرَّؤْيَةِ وَيُسْتَحَقُّ فِيهِ الشَّفَعَةُ او دا عقد د بيع په حکم سره ګرځي [يعني] د عيب او خيار رؤيت په وجه به هغه واپس کول کيږي او په هغه به کي د شفعي استحقاق ثابتيږي لَأَنَّهُ بَيْعٌ انْتِهَاءً ځکه چي دا انتهاء بيع ده وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: هُوَ بَيْعٌ ابْتِدَاءً وَانْتِهَاءً او امام شافعي رَجَّه الله فرمايي: دا ابتداء هم بيع ده او انتهاء هم لَأَنَّ فِيهِ مَعْنَى الْبَيْعِ وَهُوَ التَّنْبِيْكَ بِعَوَضٍ ځکه چي په دې کي د بيع معنی يعني "په عوض سره مالک کول" سته وَالْعَبْرَةُ فِي الْعُقُودِ لِلتَّعَانِ او په عقدونو کي معناګانو لره اعتبار وي وَلِهَذَا كَانَ بَيْعُ الْعَبْدِ مِنْ نَفْسِهِ إِعْتَاقًا او په همدې وجه غلام پر خپل ځان خرڅول آزادول دي امثلا که مالک غلام ته ووايي چي ما ته

نومره مال را کړه! زه ستا ذات پر تا خر شوم، نو دا که څه هم د لفظ په اعتبار سره بیع ده لېکن د معنی په اعتبار سره آزادول دي | وَلَنَا: أَنَّهُ اشْتَلَّ عَلَى جِهَتَيْنِ زموږ دلیل دا دی: چي دا عقد پر دوو جهتونو شتمل دی فَيَجْعَلُ بَيْنَهُمَا مَا أَمَكَّنَ عَمَلًا بِالشَّيْبَتَيْنِ لهذا پر دواړو مشابهتونو په عمل کولو سره به حتی الامکان هغوی دواړه سره جمع کول کيږي وَقَدْ أَمَكَّنَ او جمع کول ممکن هم دي لِأَنَّ الْهَبَةَ مِنْ حُكْمِهَا تَأْخُرُ النَّيْلُ إِلَى الْقَبْضِ ځکه چي د هبې له حکم څخه دا اهم | دي چي تر قبضې پوري ملکیت مؤخر کيږي | يعني په هبه کي تر قبضي پوري د ملکیت ثبوت ځنډيږي او په قبضه سره ملکیت ثابتيږي، او دا په بیع فاسد کي هم کيږي | وَقَدْ يَتَرَاخَى عَنِ الْبَيْعِ الْفَاسِدِ او په بیع فاسد کي هم ملکیت مؤخر کيږي وَالْبَيْعُ مِنْ حُكْمِهِ الْإِزْمُ او د بیع له حکم څخه د عقد لازمېدل دي | يعني د بیع یو حکم دا دی چي تر عقد وروسته هغه لازميږي | وَقَدْ تَنَقَّدَ الْهَبَةُ لِأَزْمَةِ بِالْتَّعْوِضِ او په تعویض [عوض ورکولو] سره هبه [هم] لازميږي فَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا نو موږ دواړه سره جمع کړي دي | يعني نو ځکه موږ په دې هبه کي دواړه شيان سره جمع کړي دي | بِخِلَافِ بَيْعِ نَفْسِ الْعَبْدِ مِنْ نَفْسِهِ په خلاف غلام پر خپل ځان خر شول لِأَنَّهُ لَا يُنْكَنُ اعْتِبَارُ الْبَيْعِ فِيهِ ځکه چي په دې صورت کي د بیع اعتبار کول ممکن نه دي إِذْ هُوَ لَا يَصْدَحُ مَالًا لِنَفْسِهِ ځکه چي غلام د خپل ځان د مالک جوړېدلو صلاحیت نه لري | يعني هغه د خپل ذات مالک کېدای نه سي |

اللغات: ﴿التقابض﴾ د تفاعل مصدر دی: یو تر بله قبضه کول (د دواړو عاقدینو قبضه کول)، ﴿یبطل﴾ د نصر مضارع ده: باطلېدل، ختمېدل، کالعدم کېدل، ﴿العبرة﴾ اعتبار، لحاظ، ﴿اعتاق﴾ د افعال مصدر دی: آزادول، ﴿جهتین﴾ تشبیه د جهت ده: اړخ، رخ، طرف، حیثیت، ﴿شبهین﴾ تشبیه د شبه یا شبه ده: مشابه، مشابهت، مثل.

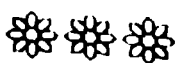
تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک بل چاته د عوض په شرط سره یو شی هبه کړي، مثلاً داسي ووايي چي "زه تاته دا پسه پر دې شرط هبه کوم چي ته به ماته ستا فلانکی سرغومی را کوي!" او د بل څوک هم دا هبه قبوله کړي، نو د دې هبې د صحت (صحیح کېدلو) لپاره د عقد په مجلس کي پر دواړو عوضونو د عاقدینو قبضه کول شرط او ضروري دي (يعني موهوب له به پر پسه قبضه کوي او واهب به پر مرغومي قبضه کوي)، او که چیري قبضه نه وسي، نو دیوه عاقد لپاره هم په موهوب شي (پسه او

مرغومي) کي ملکیت نه ثابتیږي، همدارنگه که دیوه عاقد په موهوب شي کي بل شوک مشترک وي (مثلاً مرغومی د موهوب له او بل چا په مینځ کي مشترک وي)، نو هبه باطلیږي، لعدم امکان القبض. ها! کله چي د عقد په مجلس کي دواړه داقدین یو د بل پر موهوب شي قبضه وکړي، نو عقد صحیح کیږي او دا عقد ابتداءً دهې په حکم سره ګرځي او انتهاءً هغه لره د بیع حکم حاصلیږي، له همدې کبه د عیب او خیار رؤیت پر بناء د هغه واپس کول جائز ګرځي او که چیري موهوب شی ځمکه یا داسي بل جايداد وي، نو په هغه کي شفعه هم ثابتیږي.

ددې په خلاف د امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ رایه داده چي په دې مسئله کي چي کوم عقد دی، هغه د ابتداء او انتهاء دواړو په اعتبار سره بیع ده؛ ځکه چي په هغه کي له دواړو طرفونو څخه د عوض تمليک دی، او د معنی^۱ په اعتبار سره هغه بیع ده او په عقدونو کي د معانیو اعتبار کیږي، همدا وجه ده که یو مالک خپل غلام ته ووايي چي ”زه د دومره پیسو په عوض کي ستا ذات پر تا خرڅوم“ او غلام هغومره پیسې ورکړي، نو دا که څه هم لفظاً بیع ده لېکن معناً اعتاق (آزادول) دي، نو ځکه د معنی^۱ په اعتبار کولو سره د مالک د فعل اعتاق شمارل کیږي او غلام آزادیږي، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم د معنی^۱ په اعتبار کولو سره دا هبه د ابتداء او انتهاء دواړو په اعتبار سره بیع وي.

ولنا إلخ: زموږ دلیل دا دی چي دا عقد پر دوو جتهونو مشتمل دی او د هغه دوه حیثیتونه دي یعني لفظاً هغه هبه ده او معناً بیع ده او پر دواړو عمل کول ممکن هم دي؛ ځکه څرنگه چي په هبه کي تر قبضې پوري ملکیت مؤخر کیږي، همداسي په بیع فاسد کي هم تر قبضې پوري ملکیت مؤخر کیږي، او څرنگه چي بیع په عقد کولو سره لازمیږي، همداسي په عوض ورکولو سره هبه هم لازمیږي، نو ځکه موږ د دواړو حیثیتونو په اعتبار کولو سره ابتداءً هغه هبه ګرځولې ده او انتهاءً مو بیع ګرځولې ده.

او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ چي هغه پر ”بیع العبد من نفسه“ قیاسوي، دا صحیح نه دي؛ ځکه موږ په دې وجه هلته بیع اعتاق ګرځولې ده چي هغه ته بیع ویل ممکن نه دي؛ ځکه که هغه بیع ومنل سي نو دا لازمیږي چي غلام به د مالک د عوض یعني د خپل ذات (خان) مالک جوړ سي. حال دا چي په غلام کي د مالک جوړېدلو صلاحیت ګر سره سته نه. نو په دې وجه په ”بیع العبد من نفسه“ کي بیع اعتاق ګرځول سوې ده. نه د معنی^۱ په اعتبار سره (یعني د معنی^۱ په اعتبار کولو سره هغه اعتاق نه ده ګرځول سوې)، نو ځکه پورتنی عقد پر دې قیاسول صحیح نه دي.

فَصْلٌ (فِي بَيَانِ مَسَائِلَ شَتَّى)

(دا) فصل (دهبی د بېلابېلو مسئلو په بیان کي) دی

په هبه کي د استثناء کولو حکم او تفصیل

قَالَ: وَمَنْ وَهَبَ جَارِيَةً إِلَّا حَتْلَهَا فَرَمَائِي: او که څوک مینځه هبه کړي ما سوا د هغې له حمل څخه [يعني د حمل استثناء وکړي] صَحَّتْ الْهَبَةُ وَيَكُلُّ الْإِسْتِثْنَاءُ نَوْهَ صَحِيحٍ كِيرِي او استثناء باطلیري لِأَنَّ الْإِسْتِثْنَاءَ لَا يَعْزِلُ إِلَّا فِي مَحَلٍّ يَعْزِلُ فِيهِ الْعَقْدُ ځکه چي استثناء په هماغه محل کي عمل کوي چي په هغه کي عقد عمل کوي وَالْهَبَةُ لَا تَعْمَلُ فِي الْحَتْلِ او هبه په حمل کي عمل نه کوي لِيَكُونَ وَصْفًا ځکه حمل یو وصف دی عَلَى مَا يَبْتِئَانُ فِي الْبُيُوعِ لکه څرنګه چي دا موږ په کتاب البیوع کي بیان کړي دي فَانْقَلَبَ شَرْطًا فَاسِدًا لَهَذَا دَا استثناء باطل شرط وګرځېده [په باطل شرط سره بدله سوه] وَالْهَبَةُ لَا تَبْطُلُ بِالشَّرْطِ الْفَاسِدَةِ او هبه په فاسدو شرطونو سره نه باطلیري وَهَذَا هُوَ الْحُكْمُ فِي النِّكَاحِ وَالْخُلْعِ وَالصُّلْحِ عَنْ دَمِ الْعَتِدِ او همدا حکم دی په نکاح، خلع او له قتل عمد څخه په صلح کولو کي لِأَنَّهَا لَا تَبْطُلُ بِالشَّرْطِ الْفَاسِدَةِ ځکه چي دا عقدونه هم په فاسدو شرطونو سره نه باطلیري بِخِلَافِ الْبَيْعِ وَالْإِجَارَةِ وَالرَّهْنِ په خلاف د بیع او اجاره او رهن لِأَنَّهَا تَبْطُلُ بِهَا ځکه چي دا عقدونه په فاسدو شرطونو سره باطلیري وَلَوْ أَعْتَقَ مَالِي بَطْنَهَا ثُمَّ وَهَبَهَا او که چیري هغه د مینځي حمل آزاد کړي بیا مینځه هبه کړي جَارَ نَوْ جَائِزٍ دِي لِأَنَّهُ لَمْ يَنْتَقِ الْجَنِينَ عَلَى مِلْكِهِ ځکه چي جنین [حمل] د واهب په ملکیت کي پاته نه سو فَأَشْبَهَ الْإِسْتِثْنَاءَ نَوْ دَا د استثناء سره مشابه سو وَلَوْ دَبَّرَ مَالِي بَطْنَهَا ثُمَّ وَهَبَهَا او که چیري د مینځي حمل مدبر جوړ کړي بیا مینځه هبه کړي لَمْ يَجُزْ نَوْ جَائِزٍ دِي لِأَنَّ الْحَتْلَ يَقَعُ عَلَى مِلْكِهِ ځکه چي [په دې صورت کي] حمل د واهب په ملکیت کي پاته سو فَلَمْ يَكُنْ شَبِيهَ الْإِسْتِثْنَاءِ نَوْ ځکه دا د استثناء سره مشابه نه سو وَلَا يُنْكَرُ تَنْفِيزُ الْهَبَةِ فِيهِ او په دې [حمل] کي

هبه نافذول ممکن هم نه دي لَبَّكَانِ التَّدْبِيرُ د تدبیر په وجه ایغني ځکه چې هغه مُدَبِّر جوړ کړی سوی دی | فَبَقِيَ هِبَةُ الشَّاعِ أَوْ هِبَةُ شَيْءٍ هُوَ مَشْغُولٌ بِبَلِّكَ الْبَالِكِ لهذا دا د مُشَاع یا د داسي شي هبه وگرځېده کوم چې د مالک په ملکیت سره مشغول دی.

اللغات: ﴿حمل﴾ هغه بچۍ چې د مور په خېټه (نس) کي وي، او همدا د جنین معنی ده، ﴿دمر العمد﴾ قصداً قتل (هغه قتل کوم چې انسان قصداً کړی وي، نه خطاء)، ﴿دَبَّر﴾ د تفعیل ماضي ده، دَبَّرَ يُدَبِّرُ تَدْبِيرًا: مُدَبِّر جوړول، د غلام آزادي پر خپل مرگ معلق کول (یعني چې مالک داسي ووايي: دا غلام زما تر مرگ وروسته آزاد دی)، ﴿تشبيه﴾ مشابه، نظیر، مثل، ﴿تنفیذ﴾ د تفعیل مصدر دی: نافذول، جاري کول، پوره کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی خپله حامله مینځه هبه کړي، لېکن د هغې د حمل استثناء وکړي، نو استثناء باطلیږي او د حمل سره د مینځي هبه صحیح کیږي؛ ځکه چې استثناء په هماغه ځای کي عمل او اثر کوي، چیري چې عقد عمل کوي، په بله وینا دا چې پر کوم شي عقد واقع کول صحیح وي، د هغه استثناء کول هم صحیح دي، او څرنګه چې یوازې پر حمل عقد کول صحیح نه دي (یعني تنها حمل خرڅول صحیح نه دي، لکه مخکي چې ذکر سوه)، نو ځکه د هغه استثناء کول به هم صحیح نه وي. او بل دا چې حمل د مینځي وصف دی کوم چې د مینځي د اعضاؤ (اندامونو) په شېر دی، او له بدن څخه د اعضاؤ استثناء صحیح نه ده، نو ځکه دا استثناء به هم صحیح نه وي، او دا استثناء د مقتضاء عقد د مخالف کېدلو په وجه فاسد شرط ګرځي، او هبه په فاسدو شرطونو سره نه باطلیږي، نو ځکه د حمل سره (مع الحمل) به د مینځي هبه صحیح کیږي.

همدارنګه که څوک د حمل استثناء وکړي او یوازې مینځه په مهر کي وټاکي یا یوازې مینځه بدل خلع یا بدل صلح وټاکي، نو هم استثناء باطلیږي او د حمل سره مینځه مهر او بدل ګرځي؛ ځکه چې نکاح، خلع او صلح هم په فاسد شرط سره نه باطلیږي. د دې په خلاف بیع، اجاره او داسي نور په فاسدو شرطونو سره باطلیږي، لهذا که څوک د حمل استثناء وکړي او یوازې مینځه خرڅ کړي یا یې په اجاره ورکړي، نو عقد فاسدیږي.

ولو أعتق مائاً إلخ: د دې حاصل دا دی چې مثلاً د خالد مینځه حامله ده او خالد د هغې حمل آزاد کړي، بیا هغه مینځه یو چاته هبه کړي، نو دا هبه جائز ده؛ ځکه چې د هغې حمل مخکي آزاد کړی سوی او د خالد له ملکیت څخه وتلی دی او د شیوع و اشتراک امکان معدوم سوی دی، نو ځکه دا هبه هم جائز ده او اعتاق (آزادول) هم صحیح دي. د دې په خلاف که مالک د مینځه حمل مُدَبِّر جوړ کړي او بیا مینځه

هبة کړي، نو دا هبه نه صحيح کيږي؛ ځکه چې مُدبّر د مالک تر مرگ وروسته آزاد کيږي او في الحال د مالک له ملکيت څخه نه وځي، نو ځکه دا هبه (مينځه) به د غير هبه (مدبر حمل) سره مخلوطه وي (ځکه چې دا حمل هم د واهب په ملکيت کي دی، د هغه له ملکيت و تللی نه دی) او څرنگه چې حمل نه سي هبه کول کېدای، ځکه چې هغه مُدبّر جوړ کړی سوی دی، نو ځکه دا هبه خو به يا د مشترک شي هبه وي يا به د داسي شي (داسي مينځي) هبه وي کوم چې د مالک په ملکيت (حمل) سره مشغول دی، حال دا چې شيوع او د مالک په ملکيت سره مشغوليت دواړه له هبې څخه مانع دي، نو ځکه دا هبه نه صحيح کيږي.

په هبه کي شرط لکول

قَالَ: فَإِنْ وَهَبَهَا لَهُ عَلَى أَنْ يَرُدَّ مَا عَلَيْهِ أَوْ عَلَى أَنْ يَعْتَقَهَا أَوْ أَنْ يَتَّخِذَهَا أَمْ وَلَدٍ فَرَمَائِي: او که څوک پر دې شرط يو چا ته مينځه هبه کړي چې هغه [موهوب له] به دا بيرته واهب [هبه کونکي] ته واپس کوي يا پز دې شرط چې موهوب له به دا مينځه آزادي يا دا به خپل ام ولد جوړوي [يعني وطي به ور سره کوي چې له هغې څخه دده بچی پيدا سي] أَوْ وَهَبَ دَارًا أَوْ تَصَدَّقَ عَلَيْهِ بِدَارٍ عَلَى أَنْ يَرُدَّ عَلَيْهِ شَيْئًا مِنْهَا أَوْ يُعَوِّضَهُ شَيْئًا مِنْهَا يا څوک يو چا ته پر دې شرط کور هبه کړي يا يې صدقه کړي چې موهوب له به له دې کور څخه څه حصه واهب ته واپس کوي يا له دې کور څخه به واهب ته څه حصه په عوض کي ورکوي قَالَهُمْ جَائِزٌ وَالشَّرْطُ بَاطِلٌ نو [په دې ټولو صورتونو کي] هبه جائز ده او شرط باطل دی إِنْ هَذِهِ الشُّرُوطُ تُخَالِفُ مُقْتَضَى الْعَقْدِ ځکه چې دا شرطونه د عقد د مقتضاء خلاف دي فَكَانَتْ فَاسِدَةً نو ځکه دا شرطونه به فاسد وي وَالْهَبَةُ لَا تَبْطُلُ بِهَا او هبه په فاسدو شرطونو سره نه باطل کيږي أَلَا تَرَى أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَجَارَ الْعُمَيْرِيَّ وَأَبْطَلَ شَرْطَ الْبُعَيْرِيِّ يَا تَهْ نَهْ غُورِي! چې نبي کریم ﷺ عمری [د ټوله عمر لپاره ورکړه] جائز گرځولی ده او د عمری کونکي کس شرط يې باطل گرځولی دی بِخِلَافِ الْبُعَيْرِيَّ په خلاف د بيع لَأَنَّهُ الْبَيْعُ نَهَى ① عَنْ بَيْعِ شَرْطٍ ځکه چې نبي کریم ﷺ له بيع او شرط [شرط والا بيع] څخه منع کړې ده وَلَإِنَّ الشَّرْطَ الْفَاسِدَ فِي مَعْنَى الزَّلْوَ او ځکه چې فاسد شرط د سود په معنی سره دی

① تخريج: أخرجه مسلم، باب العمرى، حديث رقم: ۲۲۸۷، ۲۲۸۵. و سنن البيهقي، باب العمرى، حديث رقم: ۱۲۳۴۱.

② تخريج: انظر مجمع الزوائد (ج: ۴، ص: ۸۵)، رواه الطبرانی في المعجم الأوسط.

وَهُوَ يَغْبِلُ لِي الْمَعَاوِضَاتِ دُونَ التَّبَرُّعَاتِ اَوْ سُوْدَ پِه مَعَاوِضَاتو كي عمل [اثر] كوي، نه په تبرعاتو كي.

اللغات: ﴿يرد﴾ دنصر مضارع ده: واپس كول، ﴿يتخذ﴾ دافتعال مضارع ده: جوړول، گرځول، نيول، ﴿العمرى﴾ دافعال له بابه اسم دى، اَعْمَرُ يُعْمِرُ: دټوله عمر لپاره كور يا داسي بل شى وركول، يعنى دخپل عمر يا دمخاطب د عمر په اندازه هغه ته يوشى وركول، مثلاً خالد وزيد ته داسي ووايي ”چي ترڅو ته ژوندى يې! زما دا كور ستا دى لېكن ستا تر مرگ وروسته به بيرته ما ته واپس كيږي (يا ستا تر مرگ وروسته بيرته زما دى)“، نو دې ته عُمَرَى وايي، خالد ته مُعْمِرَ وايي او زيد ته مُعْمَرُ لَه وايي، عُمَرَى صحيح ده لېكن د واپس كولو شرط باطل دى، يعنى دا كور د هميشه لپاره د معمر لَه (زيد) كور گرځي او د هغه تر مرگ وروسته به مُعْمِر ته نه واپس كيږي بلكي د معمر لَه وارثانو ته به پرېښوول كيږي، ﴿معاوضات﴾ جمع د مُعَاوِضَةٌ ده: هغه معاملات چي په هغوى كي له دواړو طرفونو څخه مال او عوض وركول كيږي (مثلاً بيع، چي په هغه كي بائع مشتري ته مبيع وركوي او مشتري ثمن وركوي)، ﴿تبرعات﴾ جمع د تَبَرُّعٌ ده: دا احسان كولو معاملات چي په هغوى كي صرف له يوه طرفه بلاعوضه مال وركول كيږي (مثلاً هبه، يا صدقه چي په دې كي يو څوك احساناً بل چا ته بلاعوضه (مفت) شى وركوي).

تشریح: مسئله: داده كه خالد پر دې شرط زيد ته خپله مينځه هبه كړي چي زيد به دا مينځه بيرته ما ته واپس كوي يا زيد به هغه آزادي يا زيد به هغه خپل اُم ولد جوړوي، نو هبه جائز كيږي او واهب (خالد) چي كوم شرط لگولى دى، هغه پر موهوب لَه (زيد) نه لازميږي او هغه د دې شرط پابند نه گرځي، بلكي دهې په هكله هغه خومختاره دى او دا شرط باطل او فاسد گرځي، او څرنگه چي په فاسدو شرطونو سره هبه نه باطليږي، نو ځكه په دې فاسد شرط سره به دهې پر صحت هيڅ اثر نه پرېوځي. په همدې وجه خو نبي كريم ﷺ عمرى جائز گرځولې ده او د مُعْمِر شرط يې باطل گرځولى دى، او په عمرى كي چي كوم تمليك كيږي، هغه دهې په توگه وي يعنى عمرى هم د هې په معنى سره ده، حال دا چي په عمرى كي د مُعْمِر شرط باطل گرځول سوى دى، نو ځكه په هبه كي به د واهب شرط باطليږي.

ددې په خلاف كه څوك په بيع كي داسي شرط ولگوي، نو شرط هم باطليږي او بيع هم باطليږي؛ ځكه چي نبي ﷺ له بيع مع الشرط څخه منع كړې ده، او په دې وجه هم په بيع كي شرط

باطل او فاسد دی چي په بیع کي فاسد شرط سود گرځي؛ ځکه چي ثمن صرف دبیع په مقابل کي وي نو ښکاره خبره ده چي شرط به له عوض څخه خالي وي او همدې ته سود وایي، او سود په معاوضاتو کي اثر کوي، نه په تبرعاتو کي، او هبه له تبرعاتو څخه ده، نو ځکه په هبه کي به سود مؤثر نه وي او هبه به د فاسد شرط سره جائز وي، لېکن بیع به د فاسد شرط سره جائز نه وي.

هبه پر شرط معلق کول

قَالَ: وَمَنْ لَهُ عَلَى آخَرٍ أَلْفٌ دِرْهَمٍ فَرَمَائِي: او که دیو چا پر بل چارز درهمه باندي وي فَقَالَ: إِذَا جَاءَ الْغَدُ فَهِيَ لَكَ أَوْ أَنْتَ مِنْهَا بَرِيءٌ بیا هغه [قرضخواه] و مقروض ته ووايي: چي کله د سبا ورځ راسي نو هغه دراهم ستا دي، یا ته له هغوی څخه بري یې! أَوْ قَالَ: إِذَا أَدَيْتَ إِلَيَّ النِّصْفَ فَلَكَ نِصْفُهُ أَوْ أَنْتَ بَرِيءٌ مِنَ النِّصْفِ الْبَاقِي یا داسي ووايي: چي که ته ما ته [له هغوی څخه] نیم دراهم راکړې نو نیمایي ستا دي، یا ته له پاته نصف دراهمو څخه بري یې! فَهُوَ بَاطِلٌ نو دا باطل دي لِأَنَّ الْإِبْرَاءَ تَنْبِيلُكَ مِنْ وَجْهِ إِسْقَاطٍ مِنْ وَجْهِ ځکه چي ابراء [بري کول] په یوه اعتبار سره مالک کول دي او په یوه اعتبار سره ساقطول دي وَهَبَةُ الدَّيْنِ مِمَّنْ عَلَيْهِ إِبْرَاءٌ او مقروض ته قرض هبه کول ابراء ده [یعني مقروض ته قرض هبه کول هغه له قرض څخه بري کول دي] وَهَذَا لِأَنَّ الدَّيْنَ مَالٌ مِنْ وَجْهِ او دا حکم ځکه دی چي قرض په یوه اعتبار سره مال دی وَمِنْ هَذَا الْوَجْهِ كَانَ تَنْبِيلُكَ او په دې اعتبار سره به ابراء مالک کول وي وَوَصَفْتُ مِنْ وَجْهِ او په یوه اعتبار سره قرض وصف دی وَمِنْ هَذَا الْوَجْهِ كَانَ إِسْقَاطًا او په دې اعتبار سره به ابراء ساقطول وي وَلِهَذَا قُلْنَا إِنَّهُ يَرْتَدُّ بِالرَّدِّ وَلَا يَتَوَقَّفُ عَلَى الْقَبُولِ او له همدې کبله موږ ویلي دي چي [د مقروض] په ردولو سره ابراء ردیږي او [د هغه] پر قبلولو موقوف نه پاتېږي وَالتَّغْلِيْقُ بِالشُّوْطِ يَخْتَصُّ بِالْإِسْقَاطَاتِ النِّصْفَةُ الَّتِي يُخْلَفُ بِهَا او په شرط سره معلق کول د اسقاطات محضه سره مختص دي چي په هغوی سره قسم اخیستل کیږي [یعني پر شرط معلق کول د هغه اسقاطاتو سره خاص دي کوم چي خالص اسقاط وي او چي د هغوی په هکله قسم اخیستل کیږي] كَالطَّلَاقِ وَالْعَتَاقِ لَكِه طَلَاقٌ او عَتَاقٌ فَلَا يَتَعَدَّاهَا نو ځکه دا [تعليق بالشرط] به له هغوی څخه تجاوز نه کوي [نه تیرېږي].

اللغات: ﴿إبراء﴾ د افعال مصدر دی: بري کول (بري گرځول)، معافول، ﴿إسقاط﴾ مخکنی صیغه

ده: ساقطول، ختمول، ﴿يتوقف﴾ د تفعل مضارع ده: موقوف کېدل، منحصر کېدل، ﴿يتعدى﴾

منځنۍ صیغه ده: تجاوز و زیاتوب کول، ناحقه تصرف کول، ﴿یحلف﴾ د ضرب مضارع مجهوله ده: قسم اخیستل، قسم کول.

تشریح: مسئله: داده که د خالد پر ادريس زر درهمه باندي وي او خالد هغه ته وويي "چي کله د سبا ورځ راسي، نو هغه درهم ستادي، يا سبا ته له هغه درهمو څخه بري يې!"، يا داسي وويي چي "که تاما ته له هغه زرو درهمو څخه پنځه سوه راکړل، نو باقي پنځه سوه درهمه ستادي، يا ته له هغوی څخه بري يې!"، نو دا ډول هبه باطله او ناجائز ده؛ ځکه چي مقروض ته قرض هبه کول ابراء ده (يعني مقروض ته د قرض هبه کولو مطلب دادی چي هغه له قرض څخه بري کول)، او ابراء يعني له قرض څخه بري کول من وجه تملیک دی او من وجه اسقاط دی؛ ځکه چي قرض من وجه مال دی (انجام ته په کتلو سره)، همدا وجه ده چي (په انجام [مال] کي) په هغه کي زکاة واجبيږي، نو د مال والي په اعتبار کولو سره ابراء (يعني د قرض هبه کول) تملیک دی، او په همدې اعتبار سره ابراء په ردولو سره ردیږي (يعني که مقروض ابراء يعني د قرض هبه رد کړي چي زه ستا د هبه نه قبلوم بلکي زه ستا قرض اداء کوم، نو پر هغه بيرته قرض لازميږي)، او قرض من وجه وصف هم دی (حال ته په کتلو سره)، همدا وجه ده که يو څوک قسم واخلې چي زما سره مال نسته حال دا چي دده پر خلکو قرضونه باندي وي، نو هغه نه حاث کيږي، معلومه سوه چي قرض بالفعل وصف هم دی، نو د وصف کېدلو په اعتبار کولو سره ابراء (يعني د قرض هبه) اسقاط دی، او په همدې اعتبار سره هغه د مقروض پر قبلولو نه موقوف کيږي (يعني که څه هم مقروض دا ابراء [د قرض هبه] قبوله نه کړي نو بيا هم صحيح کيږي او د هغه له غاړي څخه قرض ساقطیږي).

لنډه دا چي ابراء من وجه تملیک دی او من وجه اسقاط دی، او مقروض ته قرض هبه کول ابراء ده، او قرضخواه (خالد) دغه ابراء پر شرط يعني د سبا ورځي پر راتگ معلق کړې ده، حالانکي تعلیق بالشرط د اسقاطات محضه وو سره خاص دی چي د هغوی په هکله قسم اخیستل کيږي، لکه طلاق وعتاق (ځکه په طلاق کي محض دا کيږي چي خاوند د بنځي له غاړي څخه خپله نکاح ساقطوي، او په اعتاق [آزادولو] کي محض دا کيږي چي مالک د غلام له غاړي څخه خپل ملکیت ساقط کوي)، نو صرف په دغه اسقاطات محضه وو کي تعلیق صحيح دی يعني که څوک خپلي بنځي ته يا خپل غلام ته وويي چي "که تافلانکی کار وکړی نو تا ته طلاق دی يا ته آزادي يې!" نو دا صحيح دي، لېکن له اسقاطات محضه وو څخه په ماسوا کي تعلیق صحيح نه دی، او څه منځکي مخته موږ دا ثابته کړه چي ابراء (د قرض هبه کول) اسقاط محض نه دی، بلکي من وجه تملیک هم دی، نو ځکه ابراء يعني د قرض هبه کول پر شرط معلق کول باطل او ناجائز دي.

د عمری او رقیبی حکم

قَالَ: وَالْعُمَرَى جَائِزَةٌ لِلْمُعْتَمِرِ لَهُ حَالٌ حَيَاتِهِ وَلَوْ رَثْتَهُ مِنْ بَعْدِهِ فَرَمَائِي: او عمری جائز ده دم عمر له لپاره دهغه په ټوله ژوند کي او دهغه د وارثانو لپاره دهغه تر مرګ وروسته لِبَا رَوَيْتَا دهغه حدیث په وجه کوم چي موږ روایت کړی وَمَعْنَاهُ أَنْ يَجْعَلَ دَارَهُ لَهُ عُمْرَةً وَإِذَا مَاتَ تَرُدُّ عَلَيْهِ او د عمری معنی دا ده چي یو څوک بل چاته دهغه د عمر د مودت په اندازه خپل کور [پر دې شرط] ورکړي چي کله هغه [م عمر له] مړ سي نو دا کور به بیرته مالک [م عمر] ته واپس کول کیږي فَيَصِحُّ التَّنْبِيكُ وَيَبْطُلُ الشَّرْطُ نو داسي مالک کول صحیح کیږي او شرط باطلیږي لِبَا رَوَيْتَا دهغه حدیث په وجه کوم چي موږ [څه مخکي] روایت کړی وَقَدْ بَيَّنَّا أَنَّ الْهَيْمَةَ لَا تَبْطُلُ بِالشَّرْطِ الْقَاسِدَةِ او موږ [هلته] دا هم بیان کړه چي هبه په فاسدو شرطونو سره نه باطلیږي وَالرُّقْبَى بَاطِلَةٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ او رقیبی د طرفینو رَحْمَتُهُمَا الله په نېز باطله ده وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: جَائِزَةٌ او امام ابو یوسف رَحْمَةُ الله فرمائي: چي جائز ده لِأَنَّ قَوْلَهُ دَارِي لَكَ تَنْبِيكٌ ځکه چي د یو چا دا قول ”دَارِي لَكَ رُقْبَى“ تمليک دی وَقَوْلُهُ رُقْبَى شَرْطٌ قَاسِدٌ او دهغه دا قول ”رُقْبَى“ فاسد شرط دی کَالْعُمَرَى لکه عمری چي فاسد شرط دی وَلَهُمَا: أَنَّهُ ١ أَجَارَ الْعُمَرَى وَرَدَّ الرُّقْبَى او د طرفینو رَحْمَتُهُمَا الله دلیل دادی: چي نبي کریم ﷺ عمری جائز ګرځولې ده او رقیبی یې رد کړې ده وَلَإِنَّ مَعْنَى الرُّقْبَى عِنْدَهُمَا إِنْ مِثُّ قَبْلِكَ فَهَؤُلَاءِ او ځکه چي د طرفینو رَحْمَتُهُمَا الله په نېز د رقیبی معنی ده چي ”که زه مړ سوم نو هغه [زما کور] ستا دی“ وَاللَّفْظُ مِنَ الْمُرَاقَبَةِ كَأَنَّهُ يَرِاقِبُ مَوْتَهُ او د ”رُقْبَى“ لفظ له مراقبه څخه مشتق دی ګواکي هغه دده [رقبی کونکي] د مرګ انتظار کوي وَهَذَا تَغْلِيْقُ التَّنْبِيكِ بِالْخَطِّ او دا پر خطره تمليک معلق کول دي [يعني پر مرګ تمليک معلق کول دي] فَبَطُلَ نو ځکه باطل دي وَإِذَا لَمْ تَصَحَّ تَكُونُ عَارِيَةً عِنْدَهُمَا او کله چي د طرفینو رَحْمَتُهُمَا

• القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَتُهُمَا الله، هذا ما قاله صاحب القول الرابع [ج: ٢، ص: ٢٢٣]، لكن صرح صاحب البناية بأن قول أبي يوسف رَحْمَةُ الله قوي، كما ذكرنا في التشریح.

• تخريج: دا حدیث په دغو الفاظو سره غريب دی، خو په سنن نسائي کي ددې په معنی سېره بل حدیث ذکر سوی دی، او ګوري! السنن الکبریٰ للنسائي، حدیث رقم: ٦٥٦٣-٦٥٦٥.

الله په ٲنږ رقبیٰ صحیح نه سوه نو د دوی په ٲنږ به هغه عاریت وي لَا تَهْ يَتَفَضَّنُ اِطْلَاقًا اِلَّا تَفَاعًا بِه ځکه چي رقبیٰ [هم] د نفعي اخیستلو مطلق والي لره متضمنه ده [یعني هغه هم د عاریت په څېر مطلق نفعي اخیستلو لره شامله ده].

اللفات: ﴿العمری﴾ د افعال له باب اسم دی: د ٲوله عمر لپاره کور یا بل شی ور کول، په عبارت کي هم د دې تعریف ذکر سوی دی، او له تېر عبارت څخه د مخکي عبارت په لغاتو کي هم موږ د دې پوره تفصیل بیان کړی، ﴿التملیک﴾ د تفعیل مصدر دی: مالک کول، مالک جوړول، ﴿الرُقْبی﴾ له مراقبه څخه مشتق دی، د رقبیٰ معنی ده: یو چا ته په دې توگه کور یا بل شی ور کول چي که زه ستا څخه مخکي مړ سوم نو دا کور ستا دی او که ته زما څخه مخکي مړ سوې! نو کور زما دی (یعني یو سړی بل چا ته کور یا ځمکه ور کړي او هغه ته داسي ووايي چي په ماو تا کي مړیو مخکي مړ سي، کور د هغه دی)، صاحب د معجم یې داسي تعریف کړی دی: أَنْ يُعْطَىٰ إِنْسَانًا دَارًا أَوْ أَرْضًا، فَإِنْ مَاتَ أَحَدُهُمَا كَانَتْ لِلْآخَرِ مِنْهُمَا (معجم لغة الفقهاء، معجم الوسیط)، ﴿مراقبة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: نگراني او چوکیداري کول، کتل (یو شی ته سترگي جگي نیول)، انتظار کول، ﴿الخطر﴾ خطر، قریب بهلاکت (مرگ ته نژدې کېدل)، غیر یقيني صورت حال، ﴿یتضمن﴾ د تفعّل مضارع ده: ضمناً شاملېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د احنافو په اتفاق سره عمریٰ یعنی د ٲوله عمر لپاره یو چا ته کور وغیره ور کول جائز دي او دا د هې یو صورت دی، ځکه معمراً د هېشه لپاره د هغه مالک کیږي، یعنی د هغه تر مرگ وروسته د عمریٰ کور د هغه وارثانو ته حاصلیږي او معمراً ته درجوع (واپس اخیستلو) حق نه حاصلیږي بلکي د هغه له طرفه چي کوم درجوع او رد شرط لگول سوی دی، هغه باطلیږي؛ ځکه په حدیث کي ذکر سوي دي چي رسول الله ﷺ عمریٰ جائز گرځولی ده او د معمراً شرط (یعني د هغه د واپس کولو شرط) یې باطل گرځولی دی. دا حدیث په دې باره کي واضح دلیل دی چي عمریٰ جائز ده او در د (واپس کولو) شرط لگول باطل دي، او بل دا چي عمریٰ د هې په معنی سره ده او هې په فاسدو شرطونو سره نه باطلیږي، نو ځکه عمریٰ به هم په فاسدو شرطونو سره نه باطلیږي.

د دې په خلاف رقبیٰ ده، یعنی که څوک بل چا ته ووايي ”دَارِي لَكَ رُقْبِي“ (زما کور ستا لپاره رقبیٰ

دی)، نو د طرفینو رَجْمَهُمَا الله په ٲنږ دا فاسد او باطل دي، لېکن دامام ابو یوسف رَجْمَهُ الله په ٲنږ جائز دي.

دامام ابویوسف رَحِمَهُ اللهُ دلیل دادی چي په "دَارِیْ لَكَ رُقْبَى" کي "دَارِیْ لَكَ" د تملیک لپاره دی کوم چي جائز دي او "رُقْبَى د" "عُمَرَى" په خپر فاسد شرط دی، نو ځکه د "دَارِیْ لَكَ عُمَرَى" په خپر به په "دَارِیْ لَكَ رُقْبَى" کي هم تملیک جائز کیږي او شرط به باطلیږي.

د طرفینو رَحِمَهُمَا اللهُ دلیل دا حدیث دی "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَجَازَ الْعُمَرَى وَرَدَّ الرُّقْبَى" چي نبي کریم ﷺ عمری 'جائز' گرځولې ده او رقبی 'یې' مردود کړې ده، لهذا رقبی 'جائز' گرځول د حدیث مخالفت کول دي کوم چي صحیح نه دي. د طرفینو رَحِمَهُمَا اللهُ عقلي دلیل دادی چي رقبی 'له' مراقبه څخه مشتق دی چي دهغه مطلب دی "انتظار کول" ځواکي په رقبی 'کي' اخیستونکی او ورکونکی دواړه یو د بل مرگ ته په انتظار ناست وي نو په رقبی 'کي' تملیک پر خطر معلق سوی دی، کوم چي جائز نه دي، نو ځکه به تعلیق باطل وي، او کله چي تعلیق باطل سو، نو رقبی 'صحیح' نه سوه، لهذا هغه کور کوم چي د رقبی 'په' توگه ورکول سوی او اخیستل سوی دی هغه به د اخیستونکی سره عاریت وگرځي (یعني ځواکي هغه دا کور له مالک څخه دیو شووخت لپاره په خواست اخیستی دی چي زه یې بیرته درکوم)؛ ځکه چي د عاریت په خپر رقبی 'هم' مطلق نفعي اخیستلو لره متضمنه وي او له هغه څخه د مطلق نفعي اخیستلو اجازت وي.

په دې سلسله کي صاحب د بنایې رَحِمَهُ اللهُ تفصیلي بحث کړی دی او دامام ابویوسف رَحِمَهُ اللهُ قول یې قوي او راجح گرځولی دی او د رقبی 'د جواز په' هکله یې دا حدیث بیان کړی دی "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: الْعُمَرَى جَائِزَةٌ لِأَهْلِهَا وَالرُّقْبَى جَائِزَةٌ لِأَهْلِهَا" (ابوداؤد شریف، باب فی الرقبی، حدیث رقم: ۳۵۶۰). د تفصیل لپاره او گورئ! (بنايه ج: ۹، ص: ۲۶۲)، همدارنگه په سنن بیهقي کي هم یو حدیث په دې الفاظو مذکور دی "الْعُمَرَى جَائِزَةٌ لِمَنْ أُعْمِرَهَا وَالرُّقْبَى جَائِزَةٌ لِمَنْ أُرْقِبَهَا". (سنن بیهقي، باب الرقبی، حدیث رقم: ۱۲۳۴۳)

فَصْلٌ فِي الصَّدَقَةِ

(دا) فصل په (بيان د) صدقه کولو کي دی

تشریح: د هېې او صدقې دواړو لپاره شرطونه یو دي، نو ځکه صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ دافصل په کتاب الهبة کي بیان کړی دی، لېکن څرنگه چې د دواړو احکام سره جلا دي، نو ځکه یې صدقه په علیحده فصل کي بیان کړې ده. (بنایه ج: ۹، ص: ۲۶۴)

صدقہ د هېې په خیر ده او د ټوله مال د صدقه کولو حکم

قَالَ: وَالصَّدَقَةُ كَالْهَبَةِ لَا تَصِحُّ إِلَّا بِالْقَبْضِ فرمایي: او صدقه د هېې په خېر ده کوم چې بغیر له قبضې نه صحیح کیږي لِأَنَّهُ تَبَرُّمٌ كَالْهَبَةِ ځکه چې د هېې په خېر صدقه [هم] تبرع ده فَلَا تَجُوزُ فِي مَشَاعٍ يَخْتَلِلُ الْقِسْمَةَ نو په داسي مشترک شي کي صدقه جائز نه ده کوم چې د تقسیم احتمال لري [يعني کوم چې تقسیمېدلای سي] لِأَنَّ بَيِّنَاتِي الْهَبَةِ دهغه دلیل په وجه کوم چې موږ په هبه کي بیان کړی دی وَلَا رُجُوعَ فِي الصَّدَقَةِ او په صدقه کي رجوع نه سي کېدای لِأَنَّ الْقَبْضَ هُوَ الثَّوَابُ ځکه چې [په صدقه کولو سره] د ثواب قصد کیږي وَقَدْ حَصَلَ او هغه حاصل سو [يعني په صدقه کولو سره سمديني دا مقصود (ثواب) حاصلیږي] وَكَذَا إِذَا تَصَدَّقَ عَلَى غَنِيٍّ اسْتِحْسَانًا او همدارنگه کله چې پر مالدار کس صدقه وکړي استحساناً [يعني استحساناً دا صدقه هم جائز ده] لِأَنَّهُ قَدْ يُقْصَدُ بِالصَّدَقَةِ عَلَى الْغَنِيِّ الثَّوَابُ ځکه چې ځيني وخت پر مالدار کس په صدقه کولو سره [هم] د ثواب قصد کیږي وَقَدْ حَصَلَ او هغه حاصل سو وَكَذَا إِذَا وَهَبَ لِفَقِيرٍ او همدارنگه کله چې فقیر ته هبه وکړي [نو هم دغه حکم دی] لِأَنَّ الْقَبْضَ هُوَ الثَّوَابُ ځکه چې مقصود ثواب دی کوم چې حاصل سو قَالَ: وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِمَالِهِ فرمایي: او کوم کس چې دا نذر ومني چې خپل مال به صدقه کوي [خیراتوي]

يَتَصَدَّقُ بِجَنَسٍ مَا يَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ نو هغه کس به د هغه جنس مالونه صدقه کوي چي په هغه کي
 زکاة واجبېږي وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِبَلَدٍ او که څوک دا نذر ومني چي خپل ملکيت به صدقه
 کوي لَرِمَهُ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِالْحَبِيبِ نو پر هغه د ټوله ملکيت [ټولو مالونو] صدقه کول لازم دي وَيُرْزَى أَنَّهُ
 وَالْأَوَّلُ سَوَاءٌ او روايت سوی دی چي دا او اول سره برابر دي [يعني يو روايت دا دی چي د مال او ملکيت نذر
 منل دواړه په حکم کي سره برابر دي] وَقَدْ ذَكَرْنَا الْفَرْقَ وَوَجْهَ الرِّوَايَتَيْنِ فِي مَسَائِلِ الْقَضَاءِ او په دواړو کي
 فرق او د دواړو روايتونو دليل موږ د قضاء په مسئلو کي ذکر کړي دي وَيُقَالُ لَهُ: أَمْسِكْ مَا تُنْفِقُهُ
 عَلَى نَفْسِكَ وَعِيَالِكَ إِنْ أَنْ تَكْتَسِبَ او دغه نذر منونکي ته به ويل کيږي: چي ته دومره مال
 راوگرځوه! کوم چي پر خپل ځان او پر خپل عيال خرچ کړي [نفقه کړي!] تر دې دي چي ته نور مال
 وگټي فَإِذَا اكْتَسَبَ مَالًا او کله چي هغه نور مال وگټي يَتَصَدَّقُ بِمِثْلِ مَا أَنْفَقَ نو څومره مال چي هغه
 خرچ کړی وي، د هغه په اندازه به صدقه کوي وَقَدْ ذَكَرْنَا مِنْ قَبْلُ او دا [هم] موږ مخکي ذکر کړي دي.

اللغات: ﴿تَبَعَ﴾ د تفعل مصدر دی: احسان کول، احسانا يو کار کول (داسي کار کول کوم چي پر انسان
 لازم نه وي)، بلا عوضه (مفت) يوشی ورکول، ﴿غني﴾ مالدار، شتمن، ﴿تکتسب﴾ دافتعال مضارع ده:
 گټل، گټه کول.

تشریح: په دې عبارت کي درې مسئلي ذکر سوي دي:

(۱)... اوله مسئله داده چي څرنگه په هبه کي له قبضي څخه مخکي د موهوب له ملکيت نه
 ثابتيږي، همداسي په صدقه کي هم له قبضي څخه مخکي د متصدق له ملکيت نه ثابتيږي؛ ځکه
 چي په تبرع والي کي صدقه د هبې په څېر ده، همدا وجه ده چي د قابل تقسيم مشترک شي صدقه
 کول جائز نه دي؛ ځکه چي د شيوخ په وجه پر هغه قبضه کول ناممکن دي، په "لما بيدنا في الهبة"
 سره همدې طرف ته اشاره سوي ده.

ولا رجوع في الصدقة إلخ: ددي حاصل دادی چي په هبه کي خورجوع کېدای سي، لېکن په صدقه کي بالکل رجوع نه سي کېدای، ځکه چي په صدقه سره دالله درضا او ثواب حاصلول مقصود وي او په صدقه کولو سره سمدستي دا مقصود حاصل سي، ځواکي په دې توگه مُتَصَدِّق (صدقه کونکي) ته عوض حاصل سي، نو صدقه دهغه هېڅ په څېر سوه چي واهب ته دهغه عوض ورکول سوی وي چي په هغه کي بالکل رجوع نه سي کېدای.

سوال: که څوک دا سوال وکړي چي ثواب خو په آخرت کي حاصلېږي، نو بيا "وَقَدْ حَصَلَ" ويل څنگه صحيح دي؟

جواب: له حصول څخه مراد د ثواب د وعدې حصول دی او د ثواب د وعدې حصول قطعي او حتمي دی، لَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُخْلِفُ الْوَعْدَ.

همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي څوک مالدار کس ته صدقه ورکړي، يعني په دې کي هم رجوع نه سي کېدای؛ ځکه چي مالدار کس ته په صدقه کولو سره هم د ثواب حاصلول مقصود وي، ځکه ځيني وخت يو سړی د نصاب مالک او مالدار وي لېکن عيال يې ډېر وي، نو خلگ هغه ته هم د صدقې په نيت مال ورکوي او دهغه په حق کي هم صدقه ثابتېږي.

(۲)... دويمه مسئله داده که يو سړی د مال صدقه کولو نذر وني، مثلاً داسي ووايي چي "دالله لپاره پر ما دخپل ټوله مال صدقه کول واجب او لازم دي" يا زه خپل مال دالله په لار کي صدقه کوم، نو پر دغه نذر منونکي سړي دهغه جنس والا مالونه صدقه کول واجب دي چي په هغوی کي زکاة واجبېږي، يعني نغدي پيسې، سره او سپين زر، د تجارت سامانونه او داسي نور، او له هغه څخه بغير دبل مال صدقه کول واجب نه دي؛ ځکه چي شريعت د بنده ايجاب (واجبول) دالله تعالیٰ پر ايجاب قياس کړي دي، او الله تعالیٰ د زکاة په مالونو کي زکاة واجب کړی دی، نو ځکه دا صدقه به هم صرف د زکاة په مالونو کي واجب وي.

(۳)... که يو سړی دخپل ملکيت د صدقه کولو نذر وني، مثلاً داسي ووايي "زه چي د کومو شيانو مالک یم، هغه ټوله دالله په لاره کي صدقه دي"، نو دا نذر دهغه هر ملکيت او هر مال لره شاملېږي؛ ځکه چي د ملکيت لفظ عام دی کوم چي د زکاة مالونو لره هم شامل دی او له هغه څخه بغير نورو

مالونو لره هم شامل دی. له حاکم شهید رَجَّه الله شخصه په دې باره کي داروایت نقل سوی دی چي د مال او ملکیت د صدقه کول نذر سره برابر دی، یعنی په دواړو صورتونو کي به صرف د زکاة مالونه صدقه کول کیږي او صاحب هدایې رَجَّه الله مخکي په ”فصل فی القضاء بالمواریث“ کي همدې ته صحیح ویلي دي او هلته یې د مال او ملکیت فرق او دواړو روایتونو دلیل هم ذکر کړی دی چي د شروع الفاظ یې داسي دي ”ومن قال: مالي فی المساکین صدقة، فهو علی ما فیہ الزکاة..... ولو قال: ما أملكه صدقة فی المساکین، فقد قیل: یتناول کل مال، والصحیح أنهما سواء“ یعنی صحیح داده چي د ملکیت لفظ او د مال لفظ دواړه سره برابر دي. (هدایه جلد ثالث، ص: ٢٠٥-٢٠٧، فصل فی القضاء بالمواریث، طبع: إدارة القرآن والعلوم الإسلامية)

ويقال له إلخ: د دې حاصل دادی چي که د دغه نذر منونکي سړي سره فقط د زکاة مالونه وي او له هغه شخصه بغير نور مالونه ورسره نه وي، نو هغه ته به ویل کیږي چي له دې مال شخصه د خپل ځان او د خپل اهل و عیال د نفقې (خرچې) او گذارې لپاره مال راوگرځوه!، کنې ځان او عیال به دلوري مړ کړې!؛ ځکه چي اسلام دانسان حاجت او ضرورت له خپلو حقوقو شخصه مخکي کړی دی، نو ځکه غوره داده چي داسي صدقه کونکی سړی خپل د گذارې مال راوگرځوي؛ بیا چي کله هغه نور مال وگتې، نو د هغه راوگرځول سوی مال په اندازه دي بیرته صدقه کړي. صاحب هدایې رَجَّه الله فرمایي چي موږ دا هم مخکي په ”فصل فی القضاء بالمواریث“ کي ذکر کړي دي چي د هغه الفاظ داسي دي: ”ثم إذا لم یکن له مال سوى ما دخل تحت الإیجاب، یُسک من ذلك قُوَّتُه، ثم إذا أصاب شیئاً، تصدق بها أمسک“. (هدایه ج: ٣، ص: ٢٠٧)

کتاب الإجازات

(دا) کتاب د اجاراتو (د احکامو په بیان کې) دی

تشریح: مخکې تر دې چې کتاب الهبة بیان کړي؛ ځکه چې په هبه کې د اعیانو تمليک کېږي (یعني په هبه کې څوک د عین شي مالک کول کېږي [شی (مفت) ورکول کېږي])، او اوس اجارة بیانوي؛ ځکه چې په اجاره کې د منافعو تمليک کېږي (یعني په اجاره کې څوک صرف د شي د منفعت مالک کول کېږي)، او اعیان (شیان) له منافعو څخه مخکې وي، نو په همدې وجه صاحب د کتاب رَجَّه الله هبه له اجارې څخه مخکې بیان کړې ده.

د اجاره لغوي او اصطلاحي معنی: د "إِجَارَة" لغوي معنی ده: په اجرت (په کرایه) ورکول، منافع خرڅول.

د اجارة اصطلاحي معنی ده: "الْعَقْدُ عَلَى الْمَنَافِعِ بِعَوَضٍ" (په عوض [اجرت] سره پر منافعو عقد کول) یعني د اجرت او کرایې په عوض کې یو څوک د خپل شي د منافعو مالک جوړول. مثلاً خالد و زید ته د اوسېدلو لپاره کور په اجرت یعني په کرایه ورکړي (یا په بله وینا دا چې د کور د منافعو یعني د اوسېدلو مالک یې جوړ کړي [ځکه چې د کور منافع اوسېدل دي])، نو دې ته اجارة وایي، خالد (مالک) ته مُؤَجَّر وایي (مُؤَاجِر غلط دی)، زید ته مُسْتَأْجِر وایي او کور ته مُسْتَأْجَر وایي. یا مثلاً خالد د خپل سامان د نقل کولو لپاره زید په اجرت (په مزدوري) ونیسي، نو په دې صورت کې خالد ته مُسْتَأْجِر وایي (ځکه چې هغه زید په اجرت نیولی دی) او زید ته أْجِير (مزدور) وایي.

د اجارې حقیقت او شرعي حیثیت

الإِجَارَةُ: عَقْدٌ عَلَى الْمَنَافِعِ بِعَوَضٍ اجاره داسې عقد دی کوم چې په عوض سره پر منافعو واقع کېږي لِأَنَّ الإِجَارَةَ فِي اللَّفْظِ بَيْنَ الْمَنَافِعِ ځکه چې په لغت کې اجاره د منافعو بیع ده [یعني په لغت کې اجاره د منافعو خرڅولو ته وایي] وَالْقِيَاسُ يَأْبَى جَوَازَهُ او قیاس د اجارې د جواز انکار کوي لِأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ الْمَنْفَعَةُ ځکه چې اېه اجاره کې پر کوم شي عقد واقع کېږي هغه منفعت دی وَهُوَ مَعْدُومَةٌ او هغه

ناموجود دی وَإِضَافَةُ التَّيْلِيكِ إِلَى مَا سَيُوجَدُ لَا يَصِحُّ او داسي شي ته د تمليک اضافت [نسبت] کول کوم چي څه وروسته په وجود کي راځي صحيح نه دي إِلَّا أَنَّا جَوَزْنَا لَهُ لِحَاجَةِ النَّاسِ إِلَيْهِ خو موږ موږ ځکه اجاره جائز گرځولې ده چي هغه ته د خلکو ضرورت دی [يعني خلک د اجارې و معاملې ته محتاج دي] وَقَدْ شَهِدَتْ بِصِحَّتِهَا الْأَثَارُ او احاديث [هم] د اجارې پر صحيح کېدلو گواه دي وَهِيَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ①: «أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ» او هغه [يو] د نبی ﷺ د فرمان دی: «تاسي مزدور ته خپل اجرت [مزدوري] ورکوي! مخکي تردې چي د هغه خوله [خوبله] وچه سي وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مَنْ اسْتَأْجَرَ ② أَجِيرًا فَلْيُعْلِمْنَاهُ أَجْرَهُ» او [بل] د نبی ﷺ د فرمان دی: «څوک چي په اجرت مزدور ونيسي نو هغه دي په خپل اجرت خبر کړي» [چي زه تاته دومره اجرت او مزدوري درکوم] وَتَنْعَقِدُ سَاعَةً فَسَاعَةً عَلَى حَسَبِ حُدُوثِ النِّفْقَةِ او اجاره وقتا فوقتا [لږ، لږ] منعقد کيږي د منافعو د پيدا کېدلو [حاصلېدلو] په اعتبار سره [په يوه ځل پر ټولو منافعونه واقع کيږي؛ ځکه چي منافع د عقد اجاره پر مهال موجود نه وي] وَالدَّارُ أُقِيمَتْ مَقَامُ النِّفْقَةِ فِي حَقِّ إِضَافَةِ الْعَقْدِ إِلَيْهَا او کور د منفعت قائم مقام کړی سوی دی کور ته د عقد د اضافت کولو په حق کي [يعني د کور په اجاره کي به کور د منفعت قائم مقام کول کيږي او هغه ته به د عقد اجاره اضافت (نسبت) کيږي] لِيَكْتَسِبَ الْإِيجَابُ بِالْقَبُولِ د دې لپاره چي ايجاب د قبول سره مرتبط سي [او پر قبول مرتب سي] ثُمَّ عَمَلُهُ يَظْهَرُنِي حَقَّ النِّفْقَةِ مَلَكًا وَاسْتِحْقَاقًا حَالًا وَجُودِ النِّفْقَةِ بيا د عقد اجاره عمل د منفعت په حق کي [د مستاجر] د مالک جوړېدلو او مستحق کېدلو په توگه د منفعت د موجود والي په حالت کي ښکاره کيږي وَلَا تَصِحُّ حَتَّى تَكُونَ الْمَنَافِعُ مَعْلُومَةً وَالْأَجْرُ مَعْلُومَةً او عقد اجاره نه صحيح کيږي تر دې چي منافع به معلوم وي لَنَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی وَلَأَنَّ الْجَهْلَ فِي السُّقُودِ عَلَيْهِ وَبَدَلِهِ تَقْضَى إِلَى الْمُنَازَعَةِ ځکه چي د معقود عليه او د هغه د بدل [يعني د اجرت] جهالت جنگ ته رسول کوي [يعني د اختلاف او جنگ سبب جوړيږي]

① تخریج: رواه ابن ماجه، رقم الحديث: ۲۴۳۲. والبيهقي، رقم الحديث: ۱۱۹۸۸.

② تخریج: رواه البيهقي، رقم الحديث: ۱۱۹۸۵. وابن أبي شيبة، رقم الحديث: ۲۱۱۰۹.

كَجَهَالَةِ الثَّمَنِ وَالْثَمَنِ فِي الْبَيْعِ لَكِهْ په بیع كی د ثمن او مبيع جهالت اچي دنزاع سبب جوړېږي.

اللغات: «یرد» د ضرب مضارع ده: واردېدل، راتلل، «عوض» بدل، «معقود علیه» پر کوم شي چي عقد سوی وي، مبيع «يجف» د ضرب مضارع ده: وچېدل، «عَرَق» (بفتحتين) خوله، جمع: عُرُوق، «ساعة فساعة» گړي په گړي، وقتا فوقتا، «يرتبط» د ضرب مضارع ده: یوشی دبل شي سره تړل کېدل، یوځای کېدل، منسلک کېدل، «تملك» د تفعل مصدر دی: مالک کېدل، مالک جوړېدل، «تفضي» د افعال مضارع ده: رسېدل، رسول، سبب جوړېدل، «الثلث» قیمت، پیسې، «الثلث» کوم شی چي د ثمن په عوض کي رانیول سوی وي، یعنی مبيع.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي په عقد اجاره کي مالک د عوض (أجرت) په بدله کي بل څوک (ستاجر) دخپل ملکیت د منفعت مالک جوړوي، لېکن څرنګه چي د عقد په وخت کي منفعت یعنی معقود علیه ناموجود وي او د معقود علیه نه موجودېدل د عقد له صحت (صحیح کېدلو) څخه مانع دي، نو ځکه قیاساً اجاره صحیح نه ده، لېکن د خلګو د ضرورت او احتیاج په خاطر هغه جائز گرځول سوې ده؛ ځکه د ضرورت په هکله دامشهوره قاعده ده «الضَّرُورَاتُ تُبَيِّحُ الْمَحْظُورَاتِ»، او بل داچي په احادیثو کي هم د اجیر او مزدور په هکله څو احکام بیان سوي دي چي له هغه څخه د اجارې جواز او صحت ثابتېږي: ① اول حدیث دادی: «أَعْطُو الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرْقُهُ» یعنی د مزدور له خولې وچېدلو څخه مخکي هغه ته خپل مزدوري ورکوی! ② په بل حدیث کي نبي ﷺ فرمایلي دي چي څوک مزدور په أجرت (په مزدورۍ) ونیسي، نو هغه دي د أجرت په مقدار خبروي. له دغه دوو روایتونو څخه دا خبره څرګنده سوه چي اجاره صحیح او جائز ده خو دا ضروري ده چي د اجارې په اړه د بیان کړل سوو احکامو رعایت به کېږي.

وينعقد ساعة فساعة إلخ: د دې حاصل دادی چي څرنګه (په اجاره کي) په یوه ځل او پریوه ځای مستاجر ته منفعت نه حاصلېږي، همداسي په یوه ځل به اجاره هم نه ثابتېږي، بلکي د منفعت (نفع) په اعتبار سره به اجاره هم لږ، لږ (په کراره، کراره) ثابتېږي او منعقد کېږي. او له همدې څخه دا قانون اخیستل کېدای سي چي کوم شی په أجرت اخیستل سوی وي که چیري د هغه منفعت په ډېرو ورځو کي پوره کېږي، نو د هغه پوره (توله) أجرت به هم په ډېرو ورځو کي واجبیږي او د مؤجر (ملک) لپاره په یوه ورځ د توله أجرت مطالبه کول مناسب نه دي. (احسن الهدایه)

والدار أقيمت إلخ: که څوک کور یا بل ځای په اجرت (په کرایه) ونیسي، نو ښکاره خبره ده چې د کور او ځای منفعت (اوسېدل) وقتاً فوقتاً او په کراره، کراره حاصلیږي، نو ځکه خودي کور به د منفعت قائم مقام کول کیږي او د همدې کور و طرف ته به د عقد اجاره اضافت کیږي، چې ایجاب او قبول سره یو ځای او مرتبط سي؛ بیا چې کله منفعت موجود او حاصل سي نو د تملک او استحقاق په توګه د عقد اجاره عمل د منفعت په حق کې ښکاره کیږي، یعنې په اجاره کې د عقد له وخت څخه په منفعت کې د مستأجر استحقاق او تملک نه ثابتیږي بلکې د منفعت د موجودېدلو په حالت کې مستأجر ته د هغه استحقاق او ملکیت دواړه یو ځای حاصلیږي (یعنې کله چې منفعت موجود سي نو بیا په هغه کې د مستأجر استحقاق او ملکیت دواړه یو ځای ثابتیږي)؛ په خلاف د بیع چې په هغه کې په نفس عقد سره په مبیع کې د مشتري ملکیت ثابتیږي لېکن د هغه استحقاق د ثمن اداء کولو تر وخته پورې مؤخر کیږي.

ولایصح إلخ: فرمایي چې په عقد اجاره کې تر څو منفعت او اجرت دواړه معلوم او متعین نه وي، تر هغه وخته عقد اجاره نه صحیح کیږي؛ ځکه په دې حدیث ”مِنْ اسْتَأْجَرَ أَجْزراً فُلْيَعْلَمُهُ أَجْرُهُ“ کې د اجرت معلومول لازم ګرځول سوي دي او بل دا چې که معقود علیه مجهول وي یا د هغه بدل یعنې اجرت مجهول وي، نو دا جهالت د نزاع او اختلاف سبب ګرځي، او کوم جهالت چې د نزاع او اختلاف سبب ګرځي، په هغه سره عقد فاسدیږي، لکه څرنګه چې د مبیع یا ثمن په جهالت سره عقد بیع فاسدیږي، نو همداسې به د منفعت یا اجرت جهالت عقد اجاره هم فاسدوي.

کوم شیان په اجرت (په کرایه) کې ورکول کېدای سي؟

وَمَا جَازَ أَنْ يَكُونَ ثَمَنًا فِي الْبَيْعِ أَوْ بِعَ كَيْ كَيْ د کوم شي ثمن کېدل جائز دي جَازَ أَنْ يَكُونَ أَجْرًا فِي الْإِجَارَةِ په اجاره کې د هغه شي اجرت کېدل جائز دي یعنې کوم شي چې ثمن جوړېدای سي، هغه اجرت هم جوړېدای سي لِأَنَّ الْأَجْرَةَ ثَمَنُ الْمُنْفَعَةِ ځکه چې اجرت د منفعت ثمن وي فَتُغْتَبَرُ بِثَمَنِ الْبَيْعِ نو ځکه هغه به د مبیع پر ثمن قیاسول کیږي وَمَا لَا يَصْلُحُ ثَمَنًا أَوْ کوم شي چې د ثمن جوړېدلو صلاحیت نه لري يَصْلُحُ أَجْرًا أَيْضًا هغه هم د اجرت جوړېدلو صلاحیت لري كَأَنَّ ثَمَنًا لَكَ عَيْنِ شَيَان فَهَذَا اللَّفْظُ لَا يَنْفِي صِلَاحِيَّةَ غَيْرِهِ نو دا لفظ [د "ماجاز"] د بل شي [د اجرت جوړېدلو] د صلاحیت لرلو نفي نه کوي لِأَنَّهُ عَوْضٌ مَالٌ ځکه چې اجرت یو مالي عوض دی وَالْمَنَافِعُ تَارَةً تَصِيرُ مَعْلُومَةً

بِالْمُدَّةِ كَاسْتِئْجَارِ الدُّورِ لِلسُّكْنَى وَالْأَرْضَيْنِ لِلزَّرَاعَةِ او منافع كله په مودت [بیانولو] سره معلوم گرځي لکه کورونه د اوسېدلو لپاره په اجرت [په کرایه] نیول او ځمکي د کښت ګری لپاره په اجرت نیول [په اجاره اخیستل] فَيَصِحُّ الْعَقْدُ عَلَى مُدَّةٍ مَعْلُومَةٍ أَوْ مُدَّةٍ كَانَتْ نو دغه عقد اجاره پر معلوم مودت صحیح کیږي هغه که هر مودت وي لَأَنَّ الْمُدَّةَ إِذَا كَانَتْ مَعْلُومَةً ځکه كله چي مودت معلوم وي كَانَ قَدْرُ الْمَنْفَعَةِ فِيهَا مَعْلُومًا نو په هغه کي د منفعت مقدار [هم] معلوم وي إِذَا كَانَتْ الْمَنْفَعَةُ لَا تَتَفَاوَتُ [په دې شرط] كله چي منفعت نه متفاوت کیږي [يعني چي په منفعت کي تفاوت او توپیر نه راځي] وَقَوْلُهُ أَوْ مُدَّةٍ كَانَتْ إِشَارَةً إِلَى أَنَّهُ يَجُوزُ طَالَتْ الْمُدَّةُ أَوْ قَصُرَتْ او د امام قدوري رَحْمَةُ اللَّهِ دَا قَوْل "أَوْ مُدَّةٍ" دې خبري ته اشاره ده چي اجاره [په هر صورت کي] جائز ده برابره ده مودت اوږد [ډېر] وي او که مختصر وي لِكَوْنِهَا مَعْلُومَةً ځکه چي مودت معلوم دی وَلِتَحَقُّ الْحَاجَةُ إِلَيْهَا عَلَى او ځکه چي [په اجاره کي] اوږده مودت ته ضرورت ثابتېدای سي [يعني ځيني وخت په اجاره کي ډېر مودت هم ضرورت پېښیږي] إِلَّا أَنَّ فِي الْأَوْقَافِ لَا تَجُوزُ الْإِجَارَةُ الطَّوِيلَةُ لېکن په اوقافو [وقف کرل سوي شيانو] کي د اوږده مودت اجاره جائز نه ده كَثِيرًا يَدْعِي الْمُسْتَأْجِرُ مِلْكَهَا د دې لپاره چي په اجرت نیونکی د هغه [وقف کرل سوي شي] د ملکیت دعوی نه وکړي [يعني کوم د وقف شی چي يې په اجرت نیولی دی. د هغه د خپل والي دعوی نه وکړي چي دازما خپل شی او خپل ملکیت دی] وَهُنَّ مَا زَادَ عَلَى ثَلَاثِ سِنِينَ او [په دې سلسله کي] اوږد مودت هغه دی کوم چي له دریو کالو څخه زیات وي وَهُوَ الْمُخْتَارُ او همدا غوره کړی سوی [قول] دی.

اللغات: ﴿جاز﴾ دنصر ماضي ده: جائز کېدل، ممکن کېدل، ﴿الأعيان﴾ عین شیان، مادي شیان، ﴿تأرأة﴾ کله، یو ځل، ﴿استئجار﴾ او استیجار: داستعمال مصدر دی: په اجرت اخیستل، په کرایه نیول، ﴿الأرضین﴾ جمع د اَرْض ده: ځمکي (مخکي)، ﴿تفاوت﴾ د تفاعل مضارع ده: یو له بله مختلف کېدل، متغایر کېدل، ﴿علی﴾ ممکنه ده، کېدای سي.

صورت د مسئلې: دادی چي په اجاره کي اجرت داسي دی لکه په بیع کي د مبیع ثمن، لهذا کوم شی چي د مبیع ثمن جوړېدای سي، هغه په اجاره کي اجرت جوړېدای سي، لکه نغدي پیسې، وزني او کیلي شیان (مثلاً غنم، وربجي او داسي نور)، همدارنگه کوم شی چي د مبیع ثمن نه سي گرځېدای، هغه

هم په اجاره کي اجرت جوړېدای سي، لکه منفعت چي ثمن نه سي جوړېدای لېکن هغه اجرت جوړېدای سي، يا لکه هغه شيان کوم چي ذوات الامثال نه وي مثلاً حيوان، کپرې او داسې نور چي هغوی ثمن نه سي جوړېدای، لېکن د هغوی په اجرت کېدلو کي هيڅ حرج نسته. په همدې وجه صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي دغه لفظ يعني دامام قدوري رَحْمَةُ اللهِ دا قول ”وما جاز أن يكون ثمنًا“ صرف د حکم بيانولو لپاره دي او په دې سره دا مقصود نه دي چي کوم شی ثمن نه سي جوړېدای هغه دي اجرت هم نه جوړېږي.

والمنافع إلخ: د تېر عبارت په آخر کي چي کوم دا حکم بيان سوی دی چي د اجارې د صحت لپاره د منافعو معلوم والی (متعین والی) ضروري دی، له دې ځايه د هغه تفصيل بيانوي فرمايي چي د منافعو د معلومولو (متعینولو) يوه طريقه داده چي د اجارې مودت بيان کړی سي چي مثلاً دغه کور د يوه کال لپاره په اجرت (په کرایه) درکوم يا يې اخلم، ښکاره خبره ده چي کله د يوه کال وضاحت وسي، نو منفعت به هم معلوم سي، په دې شرط چي د عمل (کار) په اعتبار سره په منفعت کي تفاوت نه راځي، لېکن که د عمل په اعتبار سره په هغه کي تفاوت او اختلاف (بدلون) راځي، نو د اجارې د مودت سره د عمل د نوعيت وضاحت کول هم ضروري دي، مثلاً که څوک د کښت گری لپاره تريوه کاله پوري ځمکه په اجرت واخلي، نو د کښت گری نوع او قسم بيانول هم ضروري دي چي مثلاً زه غنم پکښي کرم؛ ځکه چي د کښت گری (زراعت) مختلفه څانگي او اقسام دي او د هرې څانگي نفع يو له بل څخه مختلفه ده.

وقوله أي مدة إلخ: د دې حاصل دای چي په اجاره کي په مودت بيانولو (وخت ټاکلو) سره منافع معلومېږي او اجاره جائز کيږي، برابره ده د اجارې مودت کم بيان کړی سي او که زیات؛ ځکه چي ځيني وخت د ډېر مودت لپاره هم اجارې ته ضرورت پېښيږي، نو ځکه علی الإطلاق د هر مودت اجاره صحيح کيږي. خو په وقف کي د ډېر مودت يعني له دریو کالو څخه د زائد مودت اجاره صحيح نه ده (مثلاً که يو څوک د خپل باغ مېوه د غريبانو لپاره وقف وکړي چي زما د دې باغ مېوه به هر کال پر غريبانو تقسيمول کيږي او دا کار يو سړي ته وسپاري اکوم ته چي متولي وايي انو د هغه سړي امتولي لپاره دا جائز دي چي دغه باغ د لږ مودت لپاره په اجاره ورکړي او د هغه اجرت په مسکينانو کي تقسيم کړي. لېکن د هغه لپاره دا جائز نه دي چي له دریو کالو څخه د زائد مودت لپاره دغه باغ په اجاره ورکړي؛ ځکه چي د وقف په شي کي دا امکان نسته

چي مستأجر په هغه دخپل ملکیت دعوی وکړي (چي دباغ خوزمادی)، نو ځکه دوقف دملکیت د رعایت او حفاظت لپاره به په هغه کي له دریو کالو څخه دزیات وخت اجاره صحیح نه وي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

قَالَ: وَتَارَةً تَصِيرُ مَعْلُومَةً بِنَفْسِهِ فَرَمَائِي: او کله په نفس عقد سره منافع معلوم گرځي گڼن استأجر رَجُلًا عَلَى صَبْعٍ ثَوْبِهِ أَوْ خِيَاطَةٍ لَكَ څوک چي دخپل کپړې درنگولو یا گنډلو اجورولو لپاره یو سړی په اجرت ونیسي أَوْ اسْتَأْجَرَ دَائِمَةً لِيَخِيلَ عَلَيْهَا مِقْدَارًا مَعْلُومًا أَوْ يَزَكِّيَهَا مَسَافَةً سَنَاهَا یا یو څاروی دې لپاره په اجرت ونیسي چي پر هغه یو معلوم مقدار [والا شی] باروي یا پر هغه دومره مسافه سپرېري کوم چي ده متعین کړې وي [یعني د سپرېدلو مسافه او مودت متعین کړي] لِأَنَّهُ إِذَا بَيَّنَّ الثَّوْبَ وَلَوْنُ الصَّبْعِ وَقَدَرَهُ وَجَنَسَ الْخِيَاطَةَ وَالْقَدَرَ الْبَحْثُ وَجَنَسَهُ وَالْمَسَافَةَ ځکه کله چي مستأجر کپړه، درنگولو رنگ او د هغه مقدار، د گنډلو جنس او د بار کړل سوی شي مقدار، د هغه جنس او مسافه بیان کړل صَارَتِ الْمَنْفَعَةُ مَعْلُومَةً نو منفعت [هم] معلوم وگرځېدی فَيَصِحُّ الْعَقْدُ نو ځکه به عقد صحیح کیږي وَرُبَّمَا يُقَالُ: الْإِجَارَةُ قَدْ تَكُونُ عَقْدًا عَلَى الْعَمَلِ كَاسْتِئْجَارِ الْقَصَّارِ وَالْخِيَّاطِ او کله داسي ویل کیږي: چي اجاره پر عمل هم منعقد کیږي لکه دوبي [کالي مینځونکی] او خیاط [درزي] پره اجرت نیول وَلَا بُدَّ أَنْ يَكُونَ الْعَمَلُ مَعْلُومًا [نو په دې صورت کي] دا ضروري ده چي عمل به معلوم وي وَذَلِكَ فِي الْأَجِيرِ الْمُشْتَرِكِ او هغه [یعني] پر عمل اجاره منعقد کېدل په مشترک مزدور کي کیږي [یعني] د عمل لپاره زیاتره عام مزدور په اجرت نیول کیږي] وَقَدْ تَكُونُ عَقْدًا عَلَى الْمَنْفَعَةِ او ځيني وخت اجاره پر منفعت منعقد کیږي گڼي أَجِيرُ الْوَحْدِ لکه په یوازيني [خاص] مزدور کي وَلَا بُدَّ مِنْ بَيَانِ النُّوْتِ او په دې صورت کي [د وخت بیانول ضروري دي] قَالَ: وَتَارَةً تَصِيرُ الْمَنْفَعَةُ مَعْلُومَةً بِالتَّعْيِينِ وَالْإِشَارَةِ فَرَمَائِي: او کله په متعین کولو او اشاره کولو سره [هم] منفعت معلوم گرځي گڼن استأجر

رَجُلًا يَنْقُلُ لَهُ هَذَا الطَّعَامُ إِلَى مَوْضِعٍ مَعْلُومٍ لَكَ خُوكَ چي یو سړی د دې لپاره په اجرت (په مزدوری) نیسي چي هغه دا غنم معلوم (تاکل سوي) خای ته نقل کړي لِأَنَّهُ إِذَا أَرَاَهُ مَا يَنْقُلُهُ وَالْمَوْضِعَ الَّذِي يَخْبِلُ إِلَيْهِ حَكَمَهُ کله چي هغه و مزدور ته د نقل کولو شی اغنم او د بارولو انقل کولو خای ور وښودی کَانَتِ الْمَنْفَعَةُ مَعْلُومَةً نو منفعت معلوم سو فَيَصِحُّ الْعَقْدُ نو حُکَمَ به عقد صحيح کيږي.

اللغات: ﴿صَبَغَ﴾ د ماضي صيغه ده، له نصر، ضرب او فتح ټولو بابونو څخه راتلای سي: کپړه رنگول (توکر ته رنگ ورکول)، ﴿خَيَّاطَةً﴾ کپړه ګندل او جوړول، خياطي، ﴿دَابَّةً﴾ څاروی، چارپای، جمع: دَوَابٌّ، ﴿مَسَافَةً﴾ مُتَعَيِّن ليري والي، واټن، فاصله، ﴿رُبْمَا﴾ کله نا کله، ډېر ځله، کېدای سي (د لغت په کتابو کي د رېښه ټوله معناوي ذکر سوي دي)، ﴿الْقَصَارُ﴾ دوبي، جامه (کالي) مينځونکی، ﴿الْأَجِيرُ الْمُشْتَرَكُ﴾ عام مزدور کوم چي د يو خاص سړي کار نه کوي بلکي د هر چا لپاره کار کوي (يعني چي هر څوک د کار او مزدوری اړ وړ کړي، نو د هغه لپاره کار کوي، فقط د يوه سړي لپاره کار نه کوي)، الْأَجِيرُ الْوَحْدُ: اجير خاص، کوم چي فقط د يوه سړي لپاره کار کوي او د بل چا سره کار نه کوي، عربي قاموس يې داسي تعريف کړی دی: الْأَجِيرُ الْمُشْتَرَكُ: وهو الذي لا يخص أحدًا بعمله بل يعمل لكل من قدم له العمل. الْأَجِيرُ الْخَاصُّ: وهو الذي يعمل لواحد ولا يعمل لغيره، ﴿يَنْقُلُ﴾ د نصر مضارع ده: نقل کول، وړل، ﴿طَعَامٌ﴾ کله چي د لفظ مطلق ذکر سي نو معنی يې ده: غله، او د اهل حجاز او عراق په نيز به خاص غنمو ته ويل کېده. (معجم الوسيط)

تشریح: د منفعت معلومولو (متعين کولو) يوه طريقه په تېر عبارت کي ذکر سوه او په دې عبارت کي هم د هغه څو طريقې ذکر سوي دي، فرمايي ځيني وخت داسي وي چي په نفس عقد (يعني په خودي عقد اجاره کولو) سره منفعت معلوم او متعين گرځي او په دې باره کي هيڅ وضاحت او تعيين ته ضرورت نه پرېوځي، مثلاً که څوک دخپلي کپړې درنگولو لپاره يو سړی په اجرت ونيسي او هغه ته ووايي چي زما دغه کپړې ته دا ډول رنگ او دومره رنگ ورکړه! (يعني لون او مقدار بيان کړي). يا مثلاً د خپل کاليو د جوړولو لپاره خياط په اجرت ونيسي او د جوړولو جنس او نوع ور وښيي چي ما ته دا

ډول او داسي ډيزاين والا کالي را جوړ کړه. يا مثلاً د بار وړلو لپاره يو څاروی په کرایه ونيسي او کوم سامان چي پر باروي دهغه جنس (مثلاً غنم يا اوربشي دي) او مقدار (مثلاً پنځه منه دي) بيان کړي، نو ښکاره خبره ده چي خودي د دغه شيانو په بيانولو او صراحت کولو سره په خپله منفعت معلوم او متعين گرځي او دهغه جهالت ليري کيږي او د عقد اجاره د صحت لاره بالکل صفا کيږي.

وربها يقال الخ: د دې حاصل دادی چي دا جاري دوه قسمونه نور سته: ① يو قسم اجاره علی العمل ده، ② دويم قسم اجاره علی المنفعت ده. د اول قسم مثال دادی چي يو څوک دوبي يا خياط په اجرت ونيسي، نو په دې قسم اجاره کي په اجرت نيول سوی شی دوبي او خياط نه دی بلکي دهغو عمل (کار) دی، نو ځکه د دغه اجاري د صحت لپاره د عمل معلوم او متعين کېدل شرط دي او دغه قسم اجاره په مشترک اجير (عام مزدور) کي کيږي يعني په دې قسم کي اجير عام وي او هر څوک د خپل کارو لپاره عام کاريگر او مزدور په اجرت نيسي. د دويم قسم مثال دادی چي يو څوک د يو سړي خاص نوکر او مزدور وي او دده د ټولو کارونو منفعت هغه سړي (مالک) ته حاصل کيږي، په داسي اجاره کي مودت بيانول ضروري دي، د دې لپاره چي د منفعت او اجرت په حساب کي اختلاف او ستونزه رانه سي.

د منفعت معلومېدلو (متعين کېدلو) درېيمه طريقه داده چي مستأجر (په اجرت نيونکی) عمل متعين کړي يا دهغه و طرف ته اشاره وکړي، مثلاً يوه ښوونکي غنم يو مزدور ته په لاس ورکړي چي دا زما له کور څخه فلانکي ځای ته نقل کړه، نو ښکاره خبره ده چي په دومره وضاحت سره منفعت هم واضح کيږي، او کله چي منفعت واضح او معلوم وگرځي نو اجرت هم معلوم گرځي او د جنگ او اختلاف امکان ختم کيږي، نو ځکه به عقد صحيح کيږي. والله أعلم وعلیه اتم

بَابُ الْأَجْرِ مَتَى يُسْتَحَقُّ

(دا) باب دأجرت دمستحق کېدلو دوخت (په بیان کي) دی

تشریح: دأجرت استحقاق تر عقد اجاره (اجاره کولو) وروسته ثابتېږي، نو په همدې وجه صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللَّهِ د عقد اجاره بیان د استحقاق أجرت له بیان څخه مخکي کړی دی.

أجرت کله واجبیږي (یعني مؤجر [مالک] کله دأجرت مستحق کیږي)؟

قَالَ: الْأَجْرُ لَا تَجِبُ بِالْعَقْدِ وَتُسْتَحَقُّ بِأَحَدٍ مَعَانٍ ثَلَاثَةً فَرَمَائِي: چي [په اجاره کي] په نفس عقد سره أجرت نه واجبیږي [بلکي] له دریو شیانو څخه د یوه په موجودېدلو سره د اجرات استحقاق ثابتېږي إِمَّا بِشَرْطِ التَّعَجُّيلِ یا د أجرت د ژر اداء کولو [مخکي ورکولو] په شرط لگولو سره أَوْ بِالتَّعَجُّيلِ مِنْ غَيْرِ شَرْطٍ یا بغیر له شرطه په مخکي اداء کولو سره أَوْ بِاسْتِيفَاءِ الْمَقْذُودِ عَلَيْهِ یا د معقود علیه [منفعت] په پوره حاصلولو سره وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تُمْلِكُ بِنَفْسِ الْعَقْدِ او امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ فرمائي: چي په نفس عقد سره أجرت [د مؤجر] په ملکیت کي داخلېږي لِأَنَّ الْمَنَافِعَ الْمَقْذُومَةَ صَارَتْ مَوْجُودَةً حُكْمًا ضَرُورَةً تَصْحِيحِ الْعَقْدِ ځکه چي د عقد د صحیح گرځولو د ضرورت په خاطر [په اجاره کي] نا موجوده منافع د حکم په اعتبار سره موجوده گرځول سوي [شمارل سوي] دي فَيُثْبِتُ الْحُكْمَ فِيمَا يَقَابِلُهُ مِنَ الْبَدَلِ لهذا د هغه په مقابله کي چي کوم بدل [أجرت] دی په هغه کي به هم حکم [ملکیت] ثابتېږي وَلَنَا: أَنَّ الْعَقْدَ يَنْعَقِدُ شَيْئًا فَشَيْئًا عَلَى حَسَبِ حُدُوثِ الْمَنَافِعِ زموږ دليل دا دی: چي عقد اجاره په کراره، کراره [وېر]، لږ [منعقد کیږي] د منافعو د پیدا کېدلو [موجودېدلو] په اعتبار سره عَلَى مَا بَيَّنَّا لکه مخکي چي موږ بیان کړه وَالْعَقْدُ مُعَاوَضَةٌ او [څرنګه چي] دا عقد د معاوضي عقد دی وَمِنْ قَضَائِهَا الْمُسَاوَاةُ او د معاوضي له تقاضا څخه برابري ده [یعني معاوضه د مساوات تقاضا کوي] فَبِنِ ضَرُورَةِ التَّرَاخِي فِي جَانِبِ الْمَنْفَعَةِ التَّرَاخِي فِي الْبَدَلِ الْآخَرِ نو ځکه د منفعت په طرف کي د تاخیر کېدلو په وجه به خامخا په دویم بدل [یعني په أجرت] کي هم تاخیر کیږي وَإِذَا

اَسْتَوْفَى الْمُنْفَعَةَ [ها!] كله چي مستأجر منفعت پوره حاصل كړي [ترلاسه كړي] يَثْبُتُ الْمِلْكُ فِي الْأَجْرِ
 نو [يا] په اجرت كي ملكيت ثابتيږي لِتَحَقُّقِ الشُّوْبَةِ ددې لپاره چي برابر والى ثابت سي وَكَذَا إِذَا
 شَرَطَ التَّعْجِيلَ أَوْ عَجَلَ مِنْ غَيْرِ شَرَطٍ او همدارنگه كله چي د ژر اداء كولو شرط ولگوي يا بغير له
 شرطه مستأجر ژر اجرت اداء كړي لِأَنَّ الْمَسَاوَاةَ يَثْبُتُ حَقَّاهُ حُكْمٌ چي مساوات د مستأجر د حق په
 توگه ثابتيږي وَقَدْ أَبْطَلَهُ او هغه [په خپله] دا حق باطل كړي وَإِذَا قَبَضَ الْمُسْتَأْجِرُ الدَّارَ او كله چي
 مستأجر پر كور قبضه وكړي فَقَلْبُهُ الْأَجْرُ وَإِنْ لَمْ يَسْكُنْهَا نو پر هغه اجرت لازم دی كه څه هم هغه
 [تر اوسه] په كور كي اوسېدلى نه وي لِأَنَّ تَسْلِيمَ عَيْنِ الْمُنْفَعَةِ لَا يُتَوَصَّرُ حُكْمٌ چي عين منفعت
 ورسپارل ممكن نه دي فَأَقْبَنَّا تَسْلِيمَ الْحَلِّ مَقَامَهُ نو حُكْمٌ مَوْجِبٌ د محل ورسپارل د عين منفعت د
 ورسپارلو قائم مقام كړي دي إِذَا التَّكُنُّ مِنَ الْإِنْتِفَاعِ يَثْبُتُ بِهِ حُكْمٌ چي پر نفع اخيستلو قادر كېدل
 د محل په ورسپارلو سره ثابتيږي فَإِنْ غَضِبَهَا غَاصِبٌ مِنْ بَدَاةٍ او كه چيري يو غاصب د مستأجر د
 لاسه د اجرت شى [مثلا كور] غصب كړي سَقَطَتِ الْأَجْرَةُ نو اجرت ساقطېږي لِأَنَّ تَسْلِيمَ الْحَلِّ إِنَّمَا
 أُقِيمَ مَقَامَ تَسْلِيمِ الْمُنْفَعَةِ لِلتَّكُنُّ مِنَ الْإِنْتِفَاعِ حُكْمٌ چي د محل ورسپارل خو پر انتفاع د قادر كېدلو
 پر بناء د محل قائم مقام كړى سوي دي فَإِذَا فَاتَ التَّكُنُّ لِهَذَا كله چي قدرت فوت سو فَاتَ
 التَّسْلِيمُ نو ورسپارل هم فوت سوه وَانْقَسَخَ الْعَقْدُ او عقد فسخ سو فَيَسْقُطُ الْأَجْرُ نو حُكْمٌ اجرت به
 هم ساقطېږي وَإِنْ وَجَدَ الْغَضَبُ فِي بَعْضِ الْبَدَاةِ او كه چيري غصب [د اجارې] په څه مودت كي موجود
 سي سَقَطَ الْأَجْرُ بِقَدَرِهِ نو [صرف] د هغه په اندازه اجرت ساقطېږي إِذَا انْفَسَخَ فِي بَعْضِهَا حُكْمٌ چي
 عقد [صرف] په څه مودت كي فسخ سوي دی.

اللفات: ﴿تُسْتَحَقُّ﴾ د استفعال مضارع مجهوله ده: مستحق كېدل، استحقاق ثابتېدل، ﴿تعجيل﴾

د تفعيل مصدر دی: يو كار ژر كول، ﴿استيفاء﴾ د استفعال مصدر دی: پوره اخيستل، ترلاسه كول،

﴿قضية﴾ تقاضا، معامله، ﴿مساواة﴾ د مفاعلي مصدر دی: يو د بل سره برابرېدل، برابري، ﴿تراخي﴾

د تفاعل مصدر دی: ځنډېدل، تاخير، ﴿تسوية﴾ د تفعيل مصدر دی: يو د بل سره برابرول،

﴿تمکن﴾ د تفعل مصدر دی: قدرت پیدا کول، قادر کېدل، اختیار لرل، ﴿انفسخ﴾ د انفعال ماضي ده: ماتېدل، ختمېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي زموږ په نېز په اجاره کي په نفس عقد (يعني محض په اجاره کولو) سره مؤجر د اجرت نه مستحق کېږي، بلکي له دریو شیانو څخه دیوه شي په موجودېدلو سره د اجرت استحقاق ثابتېږي: ① یو دا چي مؤجر د مخکي ورکولو شرط ولگوي چي ماته به مخکي اجرت (کرایه) راکوي! او مستأجر دا شرط قبول کړي، ② دویم دا چي له شرط لگولو څخه بغير مستأجر په خپله هغه ته مخکي اجرت ورکړي، ③ درېیم دا چي مستأجر پوره نفع حاصله کړي يعني د اجرت له شي څخه خپل کار واخلي او ضرورت پوره کړي، نو په همدغه دریو صورتونو کي مؤجر د اجرت مستحق کېږي او پر مستأجر اجرت ورکول لازميږي. د دې په خلاف د امام شافعي رَجَهُ الله په نېز مؤجر په نفس عقد سره د اجرت مستحق کېږي؛ ځکه د عقد منافع که څه هم ظاهرانا موجوده دي لېکن معنا او د عقد د صحیح کولو د ضرورت پر بناء حکماً هغوی موجوده شمارل کېږي، لهذا کله چي منافع حکماً موجوده دي نو د منفعت د بدل (اجرت) په حق کي به هم هغوی موجوده گرځول کېږي او د عقد کولو سره به سمدستي مؤجر د اجرت مستحق کېږي.

ولنا أن العقد الخ: زموږ دليل دادی چي په عقد اجاره کي منافع په کراره، کراره حاصلېږي، نو ځکه د منافع په اعتبار سره به اجرت هم په کراره، کراره واجبيږي او په نفس عقد سره به په يوه ځل ټوله اجرت نه واجبيږي. او په دې وجه به هم په يوه ځل اجرت نه واجبيږي چي عقد اجاره عقد معاوضه دی (ځکه دواړو طرفونو ته عوض سته. يعني مؤجر مالک او مستأجر ته د اجرت په عوض کي د منفعت ملکيت ورکوي او مستأجر د منفعت په عوض کي اجرت ورکوي)، او په معاوضه کي مساوات ضروري دی، لهذا کله چي منفعت په کراره، کراره حاصلېږي نو د مساوات تقاضا داده چي دهغه بدل يعني اجرت هم په کراره، کراره حاصل سي او په يوه ځل واجب نه سي. ها! کله چي مستأجر پوره نفع حاصله کړي نو پر هغه به پوره (ټوله) اجرت هم واجبيږي؛ ځکه چي اوس د ټوله اجرت په واجبولو کي مساوات سته. همدارنگه کله چي مؤجر د تعجيل شرط ولگوي (چي ماته به مخکي اجرت راکوي!) يا بغير له شرطه مستأجر مخکي اجرت ورکړي، نو په دې دواړو صورتونو کي هم پر هغه ټوله اجرت واجبيږي؛ ځکه چي مساوات د مستأجر حق وو، لېکن هغه د مؤجر د شرط قبلولو يا بغير له شرطه د مخکي اجرت ورکولو په وجه خپل دغه حق ساقط کړی، نو ځکه اوس به هغه په يوه ځل ټوله اجرت ورکوي.

وَإِذَا قَبَضَ الْخ: مسئله داده چي کله مستأجر په اجرت اخيستل سوی کور په خپله قبضه کي واخلي. نو سمدستي پر هغه اجرت واجبيږي او د اجرت (کرایې) حساب شروع کیږي. برابره ده هغه په دې کور کي اوسېدل شروع کړي، که نه؛ ځکه چي په اجاره کي عموماً د عین منفعت ورسپارل ناممکن وي نو هلته د منفعت د محل (ځای) ورسپارل د منفعت د ورسپارلو قائم مقام کول کیږي؛ ځکه چي د محل په ورسپارلو سره پر انتفاع (منفعت اخيستلو) قدرت حاصلیږي (يعني کله چي مؤجر و مستأجر ته کور او ځای ورسپاري نو سمدستي هغه ته د منفعت اخيستلو [يعني د اوسېدلو] اجازت حاصل سي او هغه پر دې قادر سي)، نو ځکه د محل په ورسپارلو سره به مؤجر (مالک) د اجرت مستحق کیږي.

فَإِنْ غَضِبَهَا الْخ: فرمايي که مستأجر له قبضي څخه د اجرت شی یو څوک غصب کړي، نو اجرت ساقطیږي او د اجرت (کرایې) حساب بنديږي؛ ځکه چي اوس د انتفاع قدرت ختم سو او عقد فسخ سو، نو اجرت به څنگه پر واجب سي!.

وَإِنْ وَجَدَ الْغَضَبَ الْخ: که د مستأجر له قبضي څخه یو څوک د اجرت شی مثلاً کور غصب کړي او یو څو ورځي یې په خپله قبضه کي وساتي بیا یې بیرته مستأجر ته واپس کړي، نو څومره ورځي چي هغه کور د غاصب په قبضه کي وي، د هغومره ورځو اجرت ساقطیږي؛ ځکه چي په مقصوبه ورځو کي مستأجر له دغه کور څخه هیڅ نفع نه ده اخیستې، نو ځکه پر هغه به د دې ورځو اجرت (کرایه) هم نه واجبیږي.

په کومو صورتونو کي د هري ورځي د اجرت مطالبه کېدلای سي؟

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ دَارًا فرمايي: او که څوک یو کور په اجرت [په کرایه] ونيسي. فَلْيُؤَجِّرْ أَنْ يُطَالِبَهُ بِأَجْرٍ كُلِّ يَوْمٍ نو اجرت ورکونکي [مالک] ته دا اختیار سته چي له هغه [مستأجر] څخه د هري ورځي د اجرت مطالبه وکړي لِأَنَّهُ اسْتَوْفَى مَنَفْعَةً مَّقْصُودَةً ځکه چي مستأجر مقصود منفعت حاصل کړی دی [يعني مستأجر هره ورځ یو مقصود منفعت حاصلوي] إِلَّا أَنْ يُبَيِّنَ وَقْتُ الاسْتِحْقَاقِ بِالْعَقْدِ مګر دا چي مستأجر په عقد کي د استحقاق وخت بیان کړي لِأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ الشَّاجِلِ ځکه چي دا د وخت ورکولو موخه کولو په درجه کي دي [يعني لکه د حق اداء کولو لپاره وخت ورکول او مؤخر کول] وَكَذَلِكَ إِجَارَةُ الْأَرْضِ او همداسي د ځمکو اجاره ده [يعني ځمکه په اجاره ورکول هم دغه حکم لري] لِأَنَّ بَيِّنًا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی وَمَنْ اسْتَأْجَرَ بَعِيرًا إِلَى مَكَّةَ او که څوک تر مکې پوري اوبس په

أجرت ونيسي قِيلَ لِمَالِ أَنْ يُطَالِبَهُ بِأَجْرِهِ كُلِّ مَرْحَلَةٍ نو داوین مالک ته دا اختیارسته چي له مستأجر
 مسافر ا شخصه دهر منزل ا پراوا دأجرت مطالبه وکړي لَا يَجِبُ إِلَّا بَعْدَ انْقِضَاءِ الْمُدَّةِ وَانْتِهَاءِ السَّفَرِ او امام
 تګ مقصود دی وَكَانَ أَبُو حَنِيفَةَ يَقُولُ أَوَّلًا: لَا يَجِبُ إِلَّا بَعْدَ انْقِضَاءِ الْمُدَّةِ وَانْتِهَاءِ السَّفَرِ او امام
 صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ به مخکي فرمايل: چي أجرت نه واجبيږي مګر له مودت تېر بدلو او سفر ختمېدلو
 شخصه وروسته وَهُوَ قَوْلُ زُرَّارٍ او همداد امام زفر رَحْمَةُ اللَّهِ قول دی لَا يَجِبُ إِلَّا بَعْدَ انْقِضَاءِ الْمُدَّةِ وَانْتِهَاءِ السَّفَرِ
الْمُدَّةِ ځکه چي معقود عليه په دې مودت کي ټوله منافع دي ايعني معقود عليه هغه ټوله منافع دي کوم
 چي د سفر په مودت کي حاصلېږي فَلَا يَتَوَرَّعُ الْأَجْرُ عَلَى أَجْزَائِهَا نو ځکه أجرت به د منافعو پر اجزاؤ نه
 تقسيمېږي كَمَا إِذَا كَانَ الْمُعْقُودُ عَلَيْهِ الْعَمَلُ لکه کله چي معقود عليه کار وي وَوَجْهُ الْقَوْلِ الْمَرْجُوعُ
إِلَيْهِ أَنَّ الْقِيَاسَ اسْتِحْقَاقَ الْأَجْرِ سَاعَةً فَسَاعَةً او کوم قول ته چي رجوع سوې ده دهغه دليل دادی چي
 قياس ګړي په ګړي اوقتاً فوقتاً ا دأجرت مستحق کېدل دي لِيَتَحَقَّقَ الْمُسَاوَاةُ ددې لپاره چي برابري
 ثابته سي إِلَّا أَنَّ الْمَطَالِبَةَ فِي كُلِّ سَاعَةٍ تُفْضِلُ إِلَى أَنْ لَا يَتَغَيَّرَ لَغَيْرِهِ لېکن په هر ګړي کي دأجرت مطالبه
 کول ددې سبب جوړېږي چي مستأجر به بل کار ته فارغ نه سي ايعني دهر ساعت دأجرت په مطالبه
 کولو سره مستأجر بل کار ته نه سي فارغېدای فَيَتَضَرَّرُ بِهِ نو په دې سره به هغه ته ضرر (نقصان) ورسېږي
فَقَدْ زَنَاهُ بِمَا ذَكَرْنَا نو ځکه موږ په ذکر سوي مقدار سره هغه اندازه کړی دی ايعني د کور په اجاره کي
 يوه ورځ او د سفر په اجاره کي يو منزل قَالَ: وَلَيْسَ لِلْقَصَارِ وَالْخِيَّاطِ أَنْ يُطَالِبَ بِأَجْرِهِ حَتَّى يَقْرَأَ مِنَ الْعَمَلِ
 فرمايي: چي د دوبي او خياط ادرزي لپاره له کار شخصه تر فارغېدلو مخکي دأجرت د مطالبه کولو
 اختيار نسته لِأَنَّ الْعَمَلَ فِي الْبَعْضِ غَيْرُ مُنْتَفِعٍ بِهِ ځکه چي ا دکېږي (جامې) په څه حصه کي کار
 کول دانتفاع قابل نه دي فَلَا يَسْتَوْجِبُ الْأَجْرَ بِهِ نو ځکه په څه کار کولو سره به هغه ا دوبي او خياط ا د
 أجرت نه مستحق کېږي وَكَذَا إِذَا عَمِلَ فِي بَيْتِ الْمُسْتَأْجِرِ او همدارنگه کله چي هغه ا دوبي او خياط ا د
 مستأجر په کور کي کار وکړي لَا يَسْتَوْجِبُ الْأَجْرَ قَبْلَ الْفَرَاغِ نو هم له فارغېدلو شخصه مخکي هغه د
 أجرت نه مستحق کېږي لِإِنَّا بَيَّنَّا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی قَالَ: إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ

التَّعْجِيلُ مگر دا چي دژر اداء کولو شرط ولگوي لَبَا مَرَأً الشَّرْطُ فِيهِ لَازِمٌ دهغه دليل په وجه کوم چي مخکي تېر سو چي په عقد اجاره کي شرط لازم گرځي.

اللغات: «تأجيل» د تفعیل مصدر دی: د حق اداء کولو لپاره وخت ټاکل، وخت ورکول، مؤخر کول (خندول)، «يتوزع» د تفعل مضارع ده: تقسيمېدل، «يتضرر» مخکنی صيغه ده: تاوانی کېدل، ضرر او نقصان ورته پېښېدل، «يتفرغ» مخکنی صيغه ده: فارغېدل (فارغ کېدل)، «مرحلة» منزل، هغه مسافه کوم چي يې مسافر په يوه ورځ کي پرېکوي (د مسافر د يوې ورځي سفر). (مصباح اللغات المعجم العربي الميسر)

تشریح: په دغه عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱) ... که څوک يو کور په اجرت واخلي، نو مؤجر (د کور مالک) ته دا حق سته چي له مستأجر څخه د هري ورځي د اجرت (کرایې) مطالبه وکړي؛ ځکه چي د هري ورځي استوگنه په مقصود کي داخله ده (ځکه د يوې ورځي په قصد سره هم ځای داوسېدلو لپاره په کرایه اخیستل کېږي)، نو مستأجر هره ورځ يو مقصود او مفید منفعت حاصلوي، نو ځکه پر هغه به د هري ورځي اجرت واجبيږي. ها! که چيري مستأجر د عقد په وخت کي داسي ووايي چي زه تا ته مياشت په مياشت يا مثلاً هفته په هفته اجرت (کرایه) درکوم، نو د ټاکل سوي مودت مطابق اجرت واجبيږي؛ ځکه چي مودت بيانول او د مؤجر له طرفه دهغه قبلول داسي دي لکه استحقاق مؤخر کول (تأجيل)، او په مؤخر کولو سره (په هغه ټاکل سوي مودت کي) د مؤجر استحقاق باطلیږي. همدا حکم د ځمکي د اجارې هم دی، يعني په هغه کي هم مؤجر د هري ورځي د اجرت مستحق کېږي.

(۲) ... که څوک مکې مبارکي ته د تللو لپاره اوبښ په کرایه واخلي، نو داوښ مالک ته دا اختیار سته چي له مستأجر څخه دهر، هر منزل کرایه واخلي؛ ځکه چي دهر منزل سفر مقصود سفر دی، نو ځکه د هر منزل کرایه به هم پر واجب وي. همدا زیات صحیح او معتمد قول دی او همدا د امام صاحب رَحْمَهُ الله مرجوع الیه قول دی، او تر دې مخکي به امام صاحب رَحْمَهُ الله فرمایيل چي تر څو سفر ختم نه سي او د اجارې مودت پوره نه سي، تر هغه وخته اجرت نه واجبيږي. همدا د امام زفر رَحْمَهُ الله قول دی؛ ځکه چي دلته معقود عليه دا دی چي د سفر په ټوله مودت کي منافع (سپرتيا) حاصل سي او د سفر په پوره کېدلو او ختمېدلو سره چي منافع پوره سي نو اجرت هم پوره واجب سي، نو ځکه اجرت د منافعو پر اجزاؤ تقسيمول صحیح نه دي. لکه کله چي معقود عليه کار وي (يعني يو څوک د يو کار لپاره په اجرت نيول سوی وي)، نو له کار پوره کېدلو څخه مخکي اجرت نه واجبيږي.

دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دمرجوع اليه قول دليل دادی چي د قیاس تقاضا خو همداده چي گري په گري (د هر گري) اجرت واجب سي؛ ځکه چي په همدې اعتبار سره منفعت حاصليري، لېکن که موږ د هر گري او هر ساعت اجرت پر مستأجر واجب وگرځوو او مؤجر ته د هغه د مطالبه کولو حق ورکړو، نو مستأجر به په همدې ورکړه راکړه کي مشغول پاته سي او بل کار به نه سي کولای، لهذا غوره صورت همغه دی کوم چي موږ بيان کړی دی چي د هر، هر منزل اجرت ورکول سي.

وليس للقصار إلخ: (۳)... درېیمه مسئله داده که څوک يو دوبي يا خياط په اجرت ونيسي، نو تر څو چي دوی له خپل کار څخه فارغ نه سي، تر هغه وخته دوی ته د خپل اجرت د مطالبه کولو حق او اختيار نسته؛ ځکه چي د دوی څه (لږ) کار کول د انتفاع قابل نه دي، مثلاً که خياط صرف پر توگ جوړ کړی وي او کالي يې تر اوسه جوړ کړي نه وي يا مثلاً لستونې او جېبونه پاته وي، نو ښکاره خبره ده چي له دې کاليو څخه نفع نه سي اخيستل کېدای، نو ځکه اجرت به هم نه واچييري، لېکن که کارېگر (دوبي او خياط) يا مستأجر (مالک) د مخکي اداء کولو شرط ولگوي، نو بيا شرط پوره کول يعني مخکي اجرت ورکول لازم دي.

ډوډۍ پخونکي (نانوای) کله د اجرت مستحق کيږي؟

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ خَبَّازًا لِيُخْبِزَ لَهُ فِي بَيْتِهِ قَفِيزًا مِنْ دَقِيقٍ بِدِرْهَمٍ فَرَمَائِي: اَوْ كَهْ شُوكِ ډوډۍ پخونکي [نانوای] په اجرت ونيسي د دې لپاره چي هغه دده په کور کي د يوه قفيز اوږو ډوډۍ پخې کړي د يوه درهم په عوض کي لَمْ يَسْتَحِقَّ الْأَجْرَ حَتَّى يُخْرِجَ الْخُبْزَ مِنَ الثَّنُورِ نو هغه د اجرت نه مستحق کيږي تر دې چي له تنور څخه ډوډۍ راوباسي لِأَنَّ تَسَامُرَ الْعَمَلِ بِالْإِخْرَاجِ ځکه چي [د نانوای] د کار بشپړ والی اډوډۍ [په را ايستلو سره دی] يعني ډوډۍ په را ايستلو سره د هغه کار پوره کيږي [فَلَوْ اخْتَرَقَ أَوْ سَقَطَ مِنْ يَدِهِ قَبْلَ الْإِخْرَاجِ نو که له را ايستلو څخه مخکي ډوډۍ وسوځي يا د هغه ده لاسه ايله سي فَلَا أَجْرَ لَهُ نو د هغه لپاره اجرت نسته] يعني اجرت به نه ورکول کيږي [لِلْهَلَاكِ قَبْلَ التَّسْلِيمِ له ورسپارلو څخه مخکي] د منفعت اډهلا کېدلو په وجه فَإِنْ أَخْرَجَهُ ثُمَّ اخْتَرَقَ مِنْ غَيْرِ فَقِيلَ لېکن که خباز [نانوای] ډوډۍ راوباسي بيا دده له عمل څخه بغير هغه وسوځي فَلَهُ الْأَجْرُ نو د هغه لپاره اجرت سته لِأَنَّهُ صَارَ

مُسْنِنًا بِالْوَضْعِ فِي بَيْتِهِ حَكَمَ چي د مستأجر په کور کي په اېښوولو سره هغه [مستأجر ته] ورسپارونکی وگرځېدی وَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ او پر هغه ضمان [تاوان] نسته لِأَنَّهُ لَمْ تَوْجَدْ مِنْهُ الْجَنَایَةَ حَكَمَ چي د هغه له طرفه جرم موجود نه سو قَالَ ﷺ: وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ* صاحب د هدايي رَحْمَةُ الله فرمايي: چي دا حکم د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز دی لِأَنَّهُ أَمَانَةٌ فِي يَدِهِ حَكَمَ چي ډوډی د خېاز په قبضه کي امانت دي وَعِنْدَهُمَا يُضْمِنُ مِثْلَ دَقِيقِهِ او د صاحبینو رَحْمَتُهُمَا الله په نېز به مستأجر [له خېاز څخه] د خپل اوږو په مثل سره ضمان اخلي وَلَا أَجْرَ لَهُ او د هغه لپاره أجرت نسته لِأَنَّهُ مَضْمُونٌ عَلَيْهِ حَكَمَ چي د ډوډی ضمان پر هغه لازم دی [يعني د صاحبینو په نېز ډوډی د هغه په قبضه کي امانت نه دي بلکي د هغه په ضمان او ذمه واري کي دي يعني د ضایع کېدلو په صورت کي يې ضمان پر لازميږي] فَلَا يَبْرَأُ إِلَّا بَعْدَ حَقِيقَةِ التَّسْلِيمِ نو حَكَمَ له حقيقي ورسپارلو څخه بغير به خېاز [له ضمان څخه] نه بري کيږي وَإِنْ شَاءَ ضَمَّنَهُ الْخُبْزَ وَأَعْطَاهُ الْأَجْرَ او که د مستأجر خوښه وي نو له خېاز څخه دي د ډوډيو ضمان واخلې او هغه ته دي أجرت ورکړي قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ طَبَاخًا لِيَطْبَخَ لَهُ طَعَامًا لِلْوَلِيَّةِ فرمايي: او که څوک د وليمې [دعوت] د خوراک پخولو لپاره اشپز په أجرت ونيسي فَالْعَرَفُ عَلَيْهِ نو خوراک را ايستل [په کاسو کي اچول] پر هغه اشپز لازم دي إِعْتِبَارَ الْعَرَفِ د عَرَف په اعتبار کولو سره.

اللغات: ﴿خېاز﴾ ډوډی پخونکی، نانواي (نانوايي)، ﴿قفيز﴾ دا پخوا يو ډول پېمانه وه چي په هغه کي به شيان اندازه کېدل، او په يوه او بل ښار کي به د هغې مقدار سره مختلف وو، د مصر د اوسني مقدار مطابق تقريباً هغه شپاړس کېلو کيږي، او شرعي قفيز دوولس صاعه کيږي، ﴿التنور﴾ تنور، تندور، د ډوډی پخولو ځای، ﴿إخراج﴾ د افعال مصدر دی: را ايستل (را باسل)، ﴿الجنایة﴾ جرم، تعدی، قصور (کوټامي)، ﴿يضمن﴾ د تفعیل مضارع ده: ضامن گرځول، ضمان (تاوان) ځني اخيستل، ﴿طباخ﴾ خوراک پخونکی، اشپز، ﴿العَرَفُ﴾ د ضرب د باب مصدر دی: کله چي د ډي

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، لأن قوله قول المتن، كما ذكر في القدوري، ملتقى البحر، كنز الدقائق وغيرها.

باب په صله کي طعام يعني خوراک او سالن ذکر سي نو معنی يې ده: سالن (په کاجوڅه) را ايستل، چي زموږ په عامه اصطلاح کاسې ډکول ورته وايي، او که ددې باب په صله کي اوبه ذکر سي نو معنی يې ده: اوبه په لاس (په لپه کي) را اخيستل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو څوک د ډوډيو (روتيو) د پخولو لپاره نانواي په اجرت ونيسي، نو تر څو چي هغه له تنور څخه ټوله ډوډۍ صحيح سالمه را نه وباسي، تر هغه وخته د اجرت نه مستحق کيږي؛ ځکه چي له تنور څخه تر را ايستلو وروسته ډوډۍ د خوړلو قابل گرځي او په همدغه وخت کي د خباز (نانواي) کار پای ته رسيږي، همدارنگه که تر را ايستلو مخکي ډوډۍ (ډوډياني) په تنور کي وسوځي يا د خباز د لاس څخه ايله سي، نو هغه ته به اجرت (مزدوري) نه ورکول کيږي؛ ځکه چي منفعت له ورسپارلو څخه مخکي هلاک سو، حال دا چي اجرت د منفعت اخيستلو بدل دی، لهذا تر څو چي هغه مستأجر ته صحيح سالم نه ورسيږي، تر هغه وخته به پر مستأجر بدل هم نه واجبېږي.

فإن أخرجه إلخ: ددې حاصل دادی چي که خباز له تنور څخه ډوډۍ را وباسي بيا په خپله هغه وسوځي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز حکم دادی چي خباز ته به خپل اجرت ورکول کيږي او پر هغه ضمان (تاوان) نه لازميږي؛ ځکه چي د ډوډيو په را ايستلو او د مستأجر په کور کي په ايښوولو سره خباز مستأجر ته ورسپارونکی وگرځېدی او د ډوډيو په سوځلو کي د هغه د عمل هيڅ دخل نسته همدارنگه ډوډۍ او د هغوی اوږه د خباز په قبضه کي امانت وي (او تاسو ته معلومه ده چي که امانت ضايع سي نو پر امين د هغه ضمان نه لازميږي)، نو ځکه خباز به نه ضامن کيږي. ددې په خلاف د طرفينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز د خباز سره چي کوم څه وي هغه دده په ذمه واری کي وي يعني که ضايع سي نو ضمان (تاوان) يې پر لازميږي، لهذا تر څو چي خباز کما حقۀ ټوله ډوډۍ مستأجر ته حواله نه کړي، تر هغه وخته هغه له ضمان څخه نه بري کيږي او په داسي صورت کي مستأجر ته دوه اختيارات حاصلېږي: (۱) يا له خباز څخه دي د خپل اوږو په برابر اوږه واخلي او د پخولو اجرت دي نه ورکوي، (۲) يا د پخولو اجرت دي ورکړي او له هغه څخه دي نوري پخې ډوډۍ واخلي (يا مثلاً دي ډوډۍ د سوځولو په صورت کي دي يوه بله پخه | سالمه | ډوډۍ ځني واخلي).

دويمه مسئله واضحه او آسانه ده.

د خښتو جوړونكى كله د اجرت مستحق كيږي؟

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ إِنْسَانًا لِيَصْرِفَ لَهُ لِهُنَا فرمايي: او كه شوک يو انسان د خښتو جوړولو لپاره په
 أُجرت [په مزدورۍ] ونيسي اسْتَحَقَّ الْأَجْرَ إِذَا أَقَامَهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دا مزدور [هغه وخت] د اجرت
 مستحق كيږي كله چي [د وچېدلو پر مهال] خښتي ودروي، دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز وَاَقَالَ: لَا
 يَسْتَحِقُّهَا حَتَّى يُشْرِجَهَا او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي د اجرت نه مستحق كيږي تر دې چي
 [له وچېدلو څخه وروسته] خښتي سره ووي [يعني د صاحبينو په نېز هغه وخت د اجرت مستحق كيږي كله
 چي خښتي پوره وچي سي او مزدور هغوی يو پر بل په ترتيب سره كښيږدي او سره جمع يې كړي] لِأَنَّ الشَّرِيحَ
مِنْ تَبَايَعِهِ ځكه چي ووېل [يوځای سره ايښول او جمع كول] د دغه مزدور د كار بشپړ والی دی [يعني
 د داسي مزدو كار هغه وخت پوره كيږي (خلاصېږي) كله چي تر وچېدلو وروسته ټوله خښتي سره يوځای كړي]
إِذْ لَا يُؤْمَنُ مِنَ الْفَسَادِ قَبْلَهُ ځكه چي تر هغه مخكي خښتي له خرابېدلو څخه په امن [خوندي] نه
 وي فَصَارَ كِإِخْرَاجِ الْخُبْزِ مِنَ الثَّنَوْرِ نو داله تنور څخه د ډوډۍ را ايستلو په څېر سو وَلِأَنَّ الْأَجْرَ هُوَ
الَّذِي يَتَوَلَّاهُ عُرْفًا او ځكه چي عرفاً همدا مزدور د دغه كار [يعني د خښتو وودلو] ذمه واري اخلي وَهُوَ
الْمُعْتَبَرُ فِيمَا لَمْ يَنْصُ عَلَيْهِ او همدا عُرْف معتبر دی په هغه [كار] كي چي د هغه په باره كي صراحت
 سوی نه وي وَلِأَنَّ حَنِيفَةَ: أَنَّ الْعَمَلَ قَدْ تَمَّ بِالْإِقَامَةِ او دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي [د دغه
 مزدور] كار د خښتو په درولو سره پوره سو وَالشَّرِيحُ عَمَلٌ رَائِدٌ او ووېل [ترتیباً سره ايښول او جمع كول]
 يو اضافي كار دی كَالْتَقْلِيلِ لكه [د خښتو] نقل كول [چي يو اضافي (زياتگي) كار دی] أَلَا تَرَى أَنَّهُ يُنْتَفَعُ بِهِ
قَبْلَ الشَّرِيحِ بِالتَّقْلِيلِ إِلَى مَوْضِعِ الْعَمَلِ آيا ته نه گوري! چي تر وودلو مخكي د كار ځای ته په نقل

* القول الرابع: قول صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ: لأن قولهما استحسان والاستحسان مقدم على القياس، كذا ذكر في البدائع (ج: ٢)،

کولو سره هم له دغه خښتو څخه نفع اخیستل کېدای سي بِخِلَافِ مَا قَبِلَ الْإِقَامَةَ په خلاف اد خښتو اتر درولو مخکي لَا تَنْتَهِ طَيْرٌ مُنْتَشِرٌ ځکه چې هغوی اتر درولو مخکي | خورېدونکې خټه وي وَبِخِلَافِ الْخُبْرِ او په خلاف د ډوډۍ لَا تَنْتَهِ غَيْرُ مُنْتَفِعٍ بِهِ قَبْلَ الْإِخْرَاجِ ځکه چې هغه له تنور څخه تر را ایستلو مخکي د انتفاع قابل نه وي | يعني په دې وخت کي له هغه څخه نفع نه سي اخیستل کېدای |.

اللغات: ﴿يضرب﴾ د دې باب څو معناوي دي، دلته يې معنی ده: خښتي وهل، په غالب کي جوړول، ﴿لَبَن﴾ او لَبَن جمع ده، واحد يې لَبْنَةٌ او لَبْنَةٌ رَاحِي: کچه خښتي، ﴿يشترج﴾ د تفعیل د باب مضارع ده، شَرَجٌ يَشْرَجُ تَشْرِيجًا: خواره شيان يو د بل سره ضمول (سره جمع کول)، ووهول، په ترتيب سره ايښوول، ﴿لا يؤمن﴾ د سماع له باب نه د نفی مجهول صيغه ده: په امن کېدل، خوندي کېدل، محفوظه کېدل، ﴿يتولا﴾ يَتَوَلَّى، په آخر کي يې ضمير د غائب دی، د تفعیل مضارع ده: ذمه وار کېدل، د يو کار ذمه واري (په خپله غاړه) اخیستل، ﴿لم ينص﴾ د تفعیل له باب نه د جحد صيغه ده: وضاحت او صراحت کول، په ښکاره لفظو کي ذکر کول، ﴿طين﴾ خټي.

تشریح: مسئله: داده که څوک د خښتو (يا مثلاً د بلاکونو) د جوړولو لپاره مزدور ونيسي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نهز داسي مزدور هغه وخت د اجرت (مزدورۍ) مستحق کيږي کله چې خښتي له غالب څخه راوباسي او ويې ودروي، لېکن د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نهز محض په درولو سره هغه د اجرت نه مستحق کيږي، بلکي تر درولو (او وچېدلو) وروسته چې کله هغوی ووهي يعني په ترتيب سره يې يو ځای کښيږدي، نو بيا د اجرت مستحق کيږي؛ ځکه چې (تر وچېدلو وروسته) خښتي ووهل هم د داسي مزدور کار دی او له دغه کار څخه مخکي د خښتو د خرابېدلو او خټه کېدلو امکان پاته وي، نو ځکه څرنگه چې له تنور څخه د ډوډيو تر را ایستلو مخکي د خباز (نانوای) کار نه پوره کيږي، همداسي به د خښتو تر ووهلو او ترتيبا ايښوولو او جمع کولو مخکي د دغه مزدور کار هم نه پوره کيږي.

د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ دويم دليل دادی چې په عرف عام کي هم داسي مزدور د خښتو د ووهلو ذمه واري اخلي يعني ترتيبا د خښتو ايښوول او جمع کول د هغه پر ذمه لازم وي، او څرنگه چې په دې سلسله کي هيڅ صريح نص نسته، نو ځکه فيصله به د عرف مطابق کيږي او د همدې عرف اعتبار به کيږي.

ولأبي حنيفة إلخ: دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دادی چي د خبستو جوړېدلو کار له غالب څخه په رايستلو او درولو سره پوره کيږي؛ ځکه چي په همدې حالت کي هغه خبستي د نفع اخیستلو قابل گرځي او د مستأجر مقصود منفعت حاصلیږي، او تاسو ته معلومه ده چي أجرة د مقصود منفعت په حاصلولو سره واجبیږي، نو ځکه له غالب څخه د خبستو رايستلو او درولو وروسته به مزدور د خپل أجرة مستحق گرځي. پاته سوه د تشریح مسئله، نو تشریح یو زائد عمل دی او د زائد عمل پر اداء کولو او پوره کولو د أجرة استحقاق نه موقوف کیږي.

ددې په خلاف له غالب څخه د خبستو تر رايستلو او درولو مخکي هغوی د خوړېدونکو (منتشره) خټو حیثیت لري او په دغه حالت کي د هغوی د خرابېدلو او ضایع کېدلو قوي خطر وي، همدارنگه هوډی له تنور څخه تر رايستلو مخکي د انتفاع قابل نه وي، لهدا د انتفاع قابل شی او نا قابل انتفاع شي په حکم کي سره برابرول صحیح نه دي (لېکن راجع قول د صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ دى؛ ځکه چي هغه استحسان دی).

کوم کاریگر (مزدور) د خپل أجرة اخیستلو په غرض عین شی راگرځولای سي؟

قَالَ: وَكُلُّ صَاحِبٍ لِعَمَلِهِ أَتَرَى الْعَيْنَ كَالْقَصَارِ وَالطَّبَاغِ فَرْمَايي: او هر هغه کاریگر چي په [أجرة والا] شي کي د هغه د کار اثر موجود وي لکه دوبي او رنگرېز [ځکه چي د دوی د کار اثر په کپړه کي پاتیږي] فَلَهُ أَنْ يَحْبِسَ الْعَيْنَ حَتَّى يَسْتَوْفِيَ الْأَجْرَ نو هغه ته دا اختیار سته چي هغه شی [کپړه] راوگرځوي تر دې چي خپل أجرة تر لاسه کړي لِأَنَّ الْمَقْهُودَ عَلَيْهِ وَصَفٌ قَائِمٌ فِي الثُّوبِ ځکه چي مقفود علیه داسي وصف دی کوم چي په کپړه کي موجود [پاته] دی فَلَهُ حَقُّ الْحَبْسِ لِاسْتِيفَاءِ الْبَدَلِ نو ځکه د بدل [أجرة] تر لاسه کولو لپاره به هغه ته [د کپړې] راگرځولو حق وي کَمَا فِي النَّبِيِّ لکه څرنگه چي په مبيع کي کیږي وَلَوْ حَبَسَهُ فُضَاعَ فِي يَدِهِ او که چيري کاریگر عین شی [کپړه] راوگرځوي بیا هغه د ده په قبضه کي ضایع سي لَا ضَمَانَ عَلَيْهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز پر کاریگر ضمانت نه لري لِأَنَّهُ غَيْرُ مُتَعَدٍّ إِلَى الْحَبْسِ ځکه چي هغه په راگرځولو کي تجاوز کونکی نه دی فَيَقْبَلُ أَمَانَةً كَمَا كَانَ عِنْدَهُ نو [تر راگرځولو وروسته] هغه دده سره امانت پاته سو لکه څرنگه چي [تر راگرځولو مخکي] دده سره امانت وو وَلَا أَجْرَ لَهُ او د هغه لپاره أجرة نه لري [يعني د خپل کار أجرة (مزدوري) به نه

وركول كيږي | لِهَلَاكِ الْمَغْفُودِ عَلَيْهِ قَبْلَ التَّسْلِيمِ حُكْمُهُ چي معقود عليه له ورسپارلو شخه مخكي ضايع سوى دى وَعِنْدَ أَنْ يُؤْسَفَ وَمُحْتَدٍ * : الْعَيْنُ كَانَتْ مَضْمُونَةً قَبْلَ الْحَبْسِ او د صاحبينو رَجْمَهُمَا الله په نېز داشى كېږه | تر راگرځولو مخكي ضمان والا وو | يعني په ضايع كېدلو سره يې ددوى په نېز ضمان (توان) لازمېدى | فَكَذَا بَعْدَهُ نو همداسي به تر راگرځولو وروسته هم هغه ضمان والا وي لَكِنَّهُ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ ضَمَّنَتْهُ قِيَمَتُهُ غَيْرَ مَعْمُولٍ لېكن مالک ته اختيار دى كه وغواړي نو كاريگر دي دنا تيار كړى سوي شي | كېږي | د قيمت ضامن وگرځوي | يعني له هغه شخه دي دنا رنگول سوي او نامينخل سوي كېږي د قيمت ضمان (توان) واخلي | وَلَا أَجْرُ لَهُ او أجرت دي نه وركوي | إِنْ شَاءَ ضَمَّنَتْهُ مَعْمُولًا وَلَهُ الْأَجْرُ او كه وغواړي نو هغه دي د تيار كړى سوي شي | كېږي | ضامن وگرځوي او أجرت دي وركوي وَسُنْبِينٌ مِنْ بَعْدِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او وروسته به موږ انشاء الله تعالى ددې بيان وكړو.

اللغات: ﴿صانع﴾ دفتح اسم فاعل دى: كاريگر، په لاس سره كار كونكى، كسبگر، ﴿القصار﴾

دوبي، كالي مينځونكى، ﴿الصباغ﴾ د كپړې رنگرېز، ټوكر رنگونكى، ﴿استيفاء﴾ داستفعا، مصدر دى: اخيستل، تر لاسه كول، ﴿يحبس﴾ دضرب مضارع ده، حَبَسَ يَحْبِسُ حَبْسًا: بندول، منع كول، راگرځول، ﴿ضاع﴾ دضرب ماضى ده: ضايع كېدل، تلف كېدل، ﴿متعد﴾ دتفعل اسم فاعل دى: تعدى كونكى، متجاوز، ناحقه تصرف كونكى.

تشریح: صورت د مسئلې: دادى چي كاريگر (مزدور) چي په كوم شي كي كار كوي كه چيري په هغه شي كي دده د كار اثر باقي پاتېږي لكه درنگرېز رنگول چي په ښكاره توگه په كپړه كي موجود پاتېږي يا لكه دوبي چي د كپړې او كاليو په پرېولو كي يوشى استعمال كړي او استري يې كړي نو د هغه د كار اثر په كپړه كي پاتېږي، نو داسي كاريگر ته شريعت دا اختيار وركړى دى چي ترڅو هغه ته دخپل كار ټوله أجرت (مزدوري) نه وركول سي، تر هغه وخته كاريگر هغه شى دخپل ځان سره راگرځولای سي؛ حُكْمُهُ چي دلته معقود عليه يو وصف دى او دغه وصف په هغه شي (كپړه) كي •

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجْمَهُ اللَّهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٥، ص: ١٢)، رسائل ابن عابدين (ج: ١، ص: ٤٢). قال المفتي علام قادر النعماني: لكن أعرّف بوليد قولهما، فالعمل بقولهما أولى في هذا الزمان؛ لأن كثيراً من الصانعين الخداعون، كما رأينا في ديارنا، والعمل على قول الإمام مفقود في هذا الزمان، لأن العين هو مضمون في يد الصانع، مثلاً في خياطة الثوب مضمون في يد الخياط، فإن هلك في يد الخياط، فهو ضامن كما هو ظاهر من العادة والعرف، وللعرف أثر في الأحكام كما هو ظاهر من بيان العلامة ابن عابدين رَجْمَهُ اللَّهُ... إلخ. [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٢٦]

موجود دی، نو ځکه کاریگر ته به دا حق او اختیار وي چي د بدل (أجرت) اخیستلو په غرض هغه شی راوگرځوي، لکه څرنګه چي بائع ته دا اختیار سته چي د ثمن اخیستلو په غرض له مشتري څخه مبيع راوگرځوي، همداسي به دغه کاریگر ته هم د شي راگرځولو حق او اختیار حاصل وي، د دې لپاره چي مساوات او برابري ثابته سي. او د دغه راگرځولو په دوران کي که هغه شی د کاریگر په قبضه کي هلاک سي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په ټپز پر کاریگر د هغه ضمان (تاوان) نه لازميږي؛ ځکه چي هغه خو دخپل حق تر لاسه کولو لپاره هغه شی راگرځولی دی او د تجاوز او تعدی په توګه يې نه دی راگرځولی، لهذا څرنګه چي تر راگرځولو مخکي هغه شی د کاریگر سره امانت وو، همداسي به تر راگرځولو وروسته هم هغه د کاریگر سره امانت وي، او امانت که بغیر له تعدی هلاک سي، نو نه مضمون کیږي (يعني ضمان يې نه لازميږي).

د دې په خلاف د صاحبینو رَحْمَةُ اللهِ په ټپز کاریگر ضامن کیږي؛ ځکه چي داسی تر راگرځولو مخکي (قبل الحبس) هم د کاریگر په قبضه کي مضمون وو، نو ځکه تر راگرځولو وروسته به هم هغه مضمون پاتیري خو مالک ته دوه اختیارات حاصلیږي: ① یا دي له کاریگر څخه دنا رنګول سوي او نا مینځل سوي کپړي (غیر مصبوغ، غیر مقصور ثوب) د قیمت ضمان واخلي او هغه ته دي أجرت نه ورکوي، ② یا هغه ته دي أجرت ورکړي او له هغه څخه دي دخپل کپړي په څېر رنګول سوي او مینځل سوي کپړه واخلي. په ”باب ضمان الأجير“ کي به انشاء الله د دې نور تفصیل بیان سي.

کوم کاریگر يې نه سي راگرځولای؟

قَالَ: وَكُلُّ صَائِعٍ لَيْسَ عَلَيْهِ أَثَرُ الْعَيْنِ أَوْ هَرَفٍ هَافٍ كَرِيحٍ جِي د هغه د کار اثر په شي کي موجود نه وي فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَحْبِسَ الْعَيْنَ لِلْأَجْرِ نو هغه ته دا اختیار نسته چي د أجرت [تر لاسه کولو] لپاره شی را وگرځوي كَالْحَقَالِ وَالْمَلَّاحِ لکه بار وړونکی [پلندي] او کښتی چلونکی لِأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ نَفْسُ الْعَمَلِ ځکه چي معقود عليه خودي عمل دی وَهُوَ غَيْرُ قَائِمٍ فِي الْعَيْنِ او هغه په شي کي موجود نه دی فَلَا يُتَصَوَّرُ حَبْسُهُ نو د هغه راگرځول متصور [او ممکن] نه دي فَلَيْسَ لَهُ وَلَايَةُ الْحَبْسِ نو ځکه هغه ته به د راگرځولو ولایت [اختیار] نه وي وَغَسْلُ الثَّوْبِ بِطَلِيذِ الْحَمْلِ او د جامې پرېول د بار پورته کولو په څېر دي وَهَذَا بَخْلَافِ الْأَبْنَاءِ او دا حکم د آبق [تښتېدونکي غلام] په خلاف دی حَيْثُ يَكُونُ لِلرَّادِّ حَقُّ

حَبْسِهِ لِاسْتِيفَاءِ الْجُعْلِ حُكْمُهُ [د آبق] واپس راوستونکي کس ته دخپل حق الزحمه [مزدوری] ترلاسه کولو لپاره دهغه دراگرخولو حق سته وَلَا أَثْرَ لِعَبْدِهِ حال دا چي [په آبق کي] د واپس راوستونکي کس د عمل اثر نسته لَأَنَّهُ كَانَ عَلَى شَرَفِ الْهَلَاكِ وَقَدْ أَحْيَاهُ حُكْمُهُ چي آبق هلاکېدلو ته نژدې وو او ده هغه ژوندی کړی [ويې ژغوری] فَكَأَنَّهُ بَاعَهُ مِنْهُ نو ځواکي هغه دغه آبق پر مالک خرڅ کړی فَلَهُ حَقُّ الْحَبْسِ نو حُکْمُهُ هغه ته به دراگرخولو حق وي وَهَذَا الَّذِي ذَكَرْنَا مَذْهَبُ عُلَمَائِنَا الثَّلَاثَةِ او دا کوم څه چي موږ ذکر کړه زموږ د دريو علماؤ مذهب دی وَقَالَ زُفَرٌ: لَيْسَ لَهُ حَقُّ الْحَبْسِ فِي الْوُجْهَيْنِ او امام زفر رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي: چي په دواړو صورتونو کي کارېگر ته دراگرخولو حق نسته لَأَنَّهُ وَقَعَ التَّسْلِيمُ بِاتِّصَالِ الْبَيْعِ بِنَلْكَه حُكْمُهُ چي ورسپارل واقع سوه د مستأجر د ملکیت سره د مبيع [معقود عليه] په متصل کېدلو سره فَيَسْقُطُ حَقُّ الْحَبْسِ نو حُکْمُهُ دراگرخولو حق به ساقطېږي وَلَنَا: أَنَّ الْإِصْطَالَ بِالْمَحَلِّ فَزُورَةٌ إِقَامَةُ الْعَبْلِ زموږ دليل دا دی: چي د محل [يعني د مستأجر د ملکیت] سره [د کارېگر د کار] متصل کېدل د کار د صحيح کولو د ضرورت په وجه دي فَلَمْ يَكُنْ هُوَ رَاضِيًا بِهِ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ تَسْلِيمٌ نو کارېگر په هغه سره په دې معنی راضي نه سو چي هغه دي ورسپارل وي [يعني په دې راضي نه دی چي هغه دي ورسپارل وشمېرل سي] فَلَا يَسْقُطُ حَقُّ الْحَبْسِ نو حُکْمُهُ [دهغه] دراگرخولو حق به نه ساقطېږي كَمَا إِذَا قَبَضَ الْمُشْتَرِي بَغَيْرِ رِضَاءِ الْبَائِعِ لکه کله چي مشتري د بائع له رضا څخه بغير پر مبيع قبضه وکړي [نوبائع ته دراگرخولو حق حاصلېږي].

اللغات: ﴿حَتَال﴾ بار وړونکی (پلنډه پورته کونکی)، پلنډي، غوري، ﴿مَلَّاح﴾ کښتی چلونکی (کښتی وان)، ﴿الآبِق﴾ تېښتېدونکی غلام، هغه غلام چي تېښتېدل دهغه عادت وي، ﴿هَرَفِ الْهَلَاكِ﴾ د هلاکت پر څنډه (د هلاکېدلو پر ژي)، يعني هلاکت ته نژدې.

تشرېح: په دې عبارت کي ذکر سوې مسئله د مخکنۍ مسئلې برعکس ده، يعني که کارېگر داسي کار وکړي چي دهغه اثر په شي کي موجود نه پاتېږي، نو دغه کارېگر ته دا حق او اختيار نسته چي د اجرت اخيستلو لپاره هغه شی راوگرځوي، لکه بار وړونکی او کښتی چلونکی چي کوم کار کوي، د هغه اثر موجود نه پاتېږي بلکي تر کار ختمېدلو وروسته سمدستي د دوی د کار اثر ختمېږي، نو

حُكْم دوی ته به د مبيع راگر خولو حق نه وي، صاحب د هدايې رَجَبُهُ الله فرمايي چي محض کپړه پرېولل د بار پور ته کولو او وړلو په شېر دي، يعني که چيري دوبي صرف کپړه پرېولي او هيڅ شی استعمال نه کړي او هغه استري نه کړي، نو په دې صورت کي هغه دخپل اجرت اخيستلو په غرض کپړه نه سي راگر خولای.

وهذا بخلاف الأبق إلخ: دا ديو سوال جواب دی. سوال دا دی چي که ديو مالک غلام وتبتيږي او بل څوک مثلاً خالد هغه ونيسي او مالک ته يې واپس راولي نو هغه ته دا اختيار سته چي دخپل اجرت او حق الزحمه ترلاسه کولو په غرض هغه غلام له مالک څخه راوگرځوي، حال دا چي دهغه د کار (يعني د واپس راوستلو) اثر په غلام کي موجود نه پاتيږي.

جواب يې دا دی چي واپس راوستونکي (خالد) ته حُکْمه دراگر خولو حق حاصلېږي چي دغه غلام ضايع کېدلو او هلا کېدلو ته نژدې وو، او واپس راوستونکي هغه (په واپس راوستلو سره) وژغوري او ګواکي هغه يې ژوندی کړی (حُکْمه له بنده څخه چي کومه احياء متصور کيږي، هغه صرف همدا ده چي له هلاکته يې وژغوري)، نو دا داسي سوه لکه هغه چي دغه غلام پر مالک خرڅ کړی، لهذا څرنگه چي بائع (خرڅونکي) ته د ثمن اخيستلو په غرض د مبيع راگر خولو حق سته، همداسي به دغه واپس راوستونکي کس ته هم د اجرت اخيستلو په غرض د غلام راگر خولو حق حاصل وي.

وهذا الذي ذكرناه إلخ: کومه قاعده کلیه چي څه مخکي ذکر سوه چي که د کاريگر د کار اثر په شي کي موجود پاتيږي، نو هغه دخپل اجرت (مزدوري) اخيستلو په غرض هغه شی راگر خولای سي، کنې هغه نه سي راگر خولای، دا زموږ د دريو علماؤ (امام صاحب، امام ابو يوسف او امام محمد) رَجَبُهُم الله قول او مسلک دی، لېکن دامام زفر رَجَبُهُ الله مسلک دا دی چي برابره ده په شي کي د کاريگر د عمل اثر پاتيږي، که نه، په دواړو صورتونو کي هغه ته د شي راگر خولو حق نه حاصلېږي؛ حُکْمه کله چي کاريگر په هغه شي کي کار وکړي، نو په دې سره مستأجر ته ورسپارل ثابت سي (يعني ګواکي هغه مستأجر ته خپل شی وسپاری)، مثلاً کله چي رنگرېز د مستأجر کپړه څه ورنګوي او درنګرېز رنگ دهغه د کپړې سره متصل سي، نو مستأجر ته هغه کپړه وسپارل سوه، او تاسو ته معلومه ده چي تر ورسپارلو وروسته دراگر خولو حق نه پاتيږي.

ولنا أن الاتصال إلخ: زموږ دليل دا دی چي د محل سره دهغه متصل کېدل خو فقط د کار د صحيح ګرځولو د ضرورت په وجه دي، نو کاريگر په دغه متصل کېدلو سره په دې معنی راضي نه دی چي دا ورسپارل دي، نو حُکْمه به دهغه دراگر خولو حق نه ساقطيږي، لکه مشتري چي کله دبائع له رضا

خنه بغير پر مبيع قبضه وکړي، نو بائع ته دا اختيار حاصلېږي چي هغه واپس خني واخلې او د ثمن اخيستلو تر وخته پوري يې راوگرځوي. لنډه دا چي که رنگرېز د مستأجر کپړه ورنکوي او د هغې سره خپل رنگ ولکوي نو هغه يې په دې مقصد سره نه رنگوي چي زه د کپړې په ذريعه دارنگ مستأجر ته وسپارم، بلکي د دې لپاره يې رنگوي چي د دغه کار د أجرت مستحق سي او ده ته أجرت (مزدوري) حاصله سي، لهذا د أجرت په حق کي ورسپارل لازم نه سوه. (اشرف الهدايه)

پر کاریگر د کار د شرط لگولو حکم

قَالَ: وَإِذَا اشْرَطَ عَلَى الصَّامِعِ أَنْ يَعْمَلَ بِنَفْسِهِ فَرَمَائِي: او که چيري مستأجر پر کاریگر د شرط ولکوي چي هغه به په خپله کار کوي لَيْسَ لَهُ أَنْ يَسْتَعْمَلَ غَيْرَهُ نو هغه ته دا اختيار نسته چي په بل چا کار وکړي لِأَنَّ الْمَقْهُودَ عَلَيْهِ إِتِّصَالُ الْعَمَلِ فِي مَحَلٍّ بِعَيْنِهِ ځکه چي معقود عليه د عمل متصل کېدل دي د خاص محل [کاریگر] سره [يعني د لته معقود عليه د دی چي کار به د مُتَعَيْن سوي محل (کاریگر) سره متصل وي] فَيَسْتَحِقُّ عَيْنَهُ نو ځکه مستأجر خاص د همدغه مستحق کيږي كَالْمَنْفَعَةِ فِي مَحَلٍّ بِعَيْنِهِ لکه د خاص [متعين سوي] محل سره چي منفعت متعلق کيږي وَإِنْ أَطْلَقَ لَهُ الْعَمَلَ او که مستأجر د کاریگر [صانع] لپاره کار مطلق کړي [يعني پر هغه د کار کولو شرط نه ولکوي] فَلَهُ أَنْ يَسْتَأْجِرَ مَنْ يَعْمَلُهُ نو کاریگر ته دا اختيار سته چي داسي څوک په أجرت ونيسي چي هغه دده کار وکړي [يعني په دې صورت کي هغه په بل چا کار کولای سي] لِأَنَّ الْمُسْتَحَقَّ عَمَلٌ فِي ذِمَّتِهِ ځکه پر کاریگر [صرف] د عمل پوره کول لازم کړی سوي دي [يا ترجمه دا چي: د کاریگر پر غاړه صرف د کار استحقاق دی] وَيُنْكَرُ إِيْقَاؤُهُ بِنَفْسِهِ وَبِالْإِسْتِعَانَةِ بِغَيْرِهِ او د کاریگر لپاره په خپله هم د هغه پوره کول ممکن دي او له بل چا خننه په مرسته غوښتلو سره هم [د هغه پوره کول ممکن دي] بِتَنْزِيلَةِ إِيْقَاءِ الدَّيْنِ د قرض اداء کولو په خبر.

اللفات: ﴿يستعمل﴾ د استعمال مضارع ده: مستعملول، له بل چا خننه کار اخيستل، ﴿محل

بعينه﴾ خاص هغه ځای، مُتَعَيْن ځای، ﴿إيقاء﴾ د افعال مصدر دی: پوره کول، پوره اداء کول،

﴿مُفْعَل﴾ ما يجعل على العمل من اجر، هغه أجرت او مزدوري کوم چي د يو کار په عوض کي ټاکل کيږي، حق الزحمه، ﴿الاستعانة﴾ داستعمال مصدر دی: مرسته او کومک غوښتل (په بل چا خپل کار کول).

تشریح: صورت دمستلې خوښکاره دی چي که مستأجر دا شرط لگولی وي چي کارېگر او مزدور به په خپله زما کار کوي، نو کارېگر ته دا اختیار نسته چي د هغه کار په بل چا وکړي؛ ځکه دلته چي پر کوم شي عقد سوی دی هغه دا دی چي کار به د يو خاص محل (کارېگر) سره متصل وي يعني معقود عليه په خپله د کارېگر فعل دی (چي کارېگر به په خپله زما کار کوي)، نو ځکه هغه به د دې مستحق وي. لکه کله چي مستأجر يو څاروی خاص د سپر تيا لپاره په کرایه ونيسي، نو هغه د همدغه خاص منفعت (سپر تيا) مستحق کيږي، همدا وجه ده که چيري مؤجر (مالک) هغه ته داسي څاروی ورکړي کوم چي صرف بار وړلای سي او د سپر تيا منفعت ځي اخيستل کېدای نه سي، نو پر مستأجر هيڅ شی نه لازميږي، ځکه چي مستأجر د سپر تيا مستحق سوی دی، لنډه دا چي څرنګه منفعت مخصوص کول (خاص مفعول) صحيح دي، همداسي د عمل (کار) مخصوص کول هم صحيح دي.

وان أطلق إلخ: ها! که چيري مستأجر مطلق معامله وکړي او د کارېگر د کار کولو شرط نه ولگوي (چي خاص هغه به زما کار کوي)، نو په دې صورت کي کارېگر ته اختیار دی، په خپله هم کار کولای سي او په بل کارېگر يې هم کولای سي؛ ځکه چي پر کارېگر فقط د کار پوره کول او سر ته رسول لازم دي، او کار چي څرنګه هغه په خپله کولای سي، همداسي يې په بل چا هم کولای سي، لکه څرنګه چي د قرض اداء کول هم داسي دي چي که مقروض (پور وړی) په خپله هغه اداء کړي يا يې دخپل وکیل په نريعه اداء کړي (يا يې بل څوک د هغه له طرفه تبرعا اداء کړي)، په هر صورت کي قرض اداء کيږي.

فصل (فی بیان استحقاق بعض الأجر)

(دا) فصل (د اجرت دغه حصې دمستحق كېدلو په بيان كي) دي

د جزئي عمل د اجرت بيان

وَمَنْ اسْتَأْجَرَ رَجُلًا لِيَذْهَبَ إِلَى الْبَصْرَةِ فَيَجِيءَ بِعِيَالِهِ فَرَمَايِي : او كه شوک يو سړی د دې لپاره په اجرت ونيسي چي هغه بصري ته ولاړ سي او دده عيال راوړي فَذَهَبَ وَوَجَدَ بَعْضَهُمْ قَدْ مَاتَ نو هغه [اجيرا] بصري ته ولاړ سي او هلته دده [استأجر] بعضي عيال په داسي حال كي وموندي چي هغوی مړه سوي وي فَجَاءَ بِتْنٍ بَلَى نو هغه باقي مانده عيال راوړي فَلَهُ الْأَجْرُ بِحَسَابِهِ نو د هغه لپاره په همغه حساب سره اجرت دی [يعني دغه اجير ته به د هغه باقي مانده عيال په حساب سره اجرت (مزدوري) ورکول کيږي] لَأَنَّهُ أَوْفَى بَعْضُ الْمَعْقُودِ عَلَيْهِ ځکه چي دغه اجير د معقود عليه بعضي حصه پوره کړې ده فَيَسْتَحِقُّ الْعَوَضَ بِقَدْرِهِ نو ځکه دې به د هغه په اندازه د بدل مستحق وي وَمُرَادُكَ إِذَا كَانُوا مَعْلُومِينَ او د امام قنوري رَجَبُهُ الله مراد دا دی چي کله عيال معلوم وي [يعني شمېرې معلوم او متعين وي] وَإِنْ اسْتَأْجَرَهُ لِيَذْهَبَ بِكِتَابِهِ إِلَى فُلَانٍ بِالْبَصْرَةِ وَيَجِيءَ بِجَوَائِهِ او كه د دې لپاره يې په اجرت ونيسي چي هغه دده خط په بصره كي فلانكي ته يووسي او د هغه جواب راوړي فَذَهَبَ فَوَجَدَ فُلَانًا مَيِّتًا فَرَدَّهُ نو هغه بصري ته ولاړ سي او فلانكي مړ وموندي نو خط واپس راوړي فَلَا أَجْرَ لَهُ نو د هغه لپاره اجرت نسته وَهَذَا عِنْدَ أَنْ خَنِيْفَةً وَأَنْ يُؤْسَفَ دا [حكم] د شيخينو رَجَبُهُمَا الله په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ : لَهُ الْأَجْرُ

● القول الرابع: هو تطبيق بين القولين؛ لأن قول الشيخين رَجَبُهُمَا الله قول المتن، والعرف يؤيد قول محمد رَجَبُهُ الله. قال المفتي علام قادر السمان: إن كان المعقود عليه نقل الكتاب والرجوع بالجواب، فالعمل على قول الشيخين رَجَبُهُمَا الله، وإن كان المعقود عليه هو الذهاب والرجوع، فالعمل على قول محمد رَجَبُهُ الله. [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٢٧]

الذَّهَابِ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دهغه لپاره د تللو أجرت سته [يعني بصري ته د تللو أجرت به ورکول کيږي] لَأَنَّهُ أَوَّلِي بَعْضِ الْمُعْقُودِ عَلَيْهِ وَهُوَ قَطْعُ الْمَسَافَةِ حُكْمٌ چي هغه د معقود عليه بعضي حصه پوره کړې ده او هغه [د تللو] مسافه پرېکول دي وَهَذَا لِأَنَّ الْأَجْرَ مُقَابِلٌ بِهِ او دا [حکم] حُكْمٌ دی چي أجرت د مسافه پرېکولو په مقابله کي دي لِإِنِّ فِيهِ مِنَ الْمَشَقَّةِ دُونَ حَبْلِ الْكِتَابِ حُكْمٌ په مسافه پرېکولو [سفر کولو] کي مشقت دی، نه د خط په وړلو کي [يعني د خط په وړلو کي هيڅ مشقت او ستونزه نسته] لِخِفَةِ مَوْتِهِ حُكْمٌ چي دهغه بوج [او وزن] سپک دی وَلَهُمَا: أَنَّ الْمُعْقُودَ عَلَيْهِ نَقَلَ الْكِتَابَ او د شيخينو رَحِمَهُمُ اللهُ دليل دا دی: چي معقود عليه د خط نقل کول [وړل راوړل] دي لَأَنَّهُ هُوَ الْمُقْصُودُ حُكْمٌ چي [په دغه اجاره کي] همدا مقصود دي أَوْ وَسِيلَةٌ إِلَيْهِ يا د مقصود وسيله ده وَهُوَ الْعِلْمُ بِبَيَانِ الْكِتَابِ او مقصود په هغه څه خبرېدل دي کوم چي په خط کي دي لَكِنَّ الْحُكْمَ مُعَلَّقٌ بِهِ لېکن [د اجرت واجبېدلو] حکم د خط نقل کولو سره متعلق دی وَقَدْ نَقَضَهُ حال دا چي اجير [د خط] نقل کول مات کړي دي [حُكْمٌ چي هغه مستأجر ته خط واپس کړی دی] فَيَسْقُطُ الْأَجْرُ نو حُكْمٌ به أجرت ساقطېږي كَمَا فِي الطَّعَامِ لکه څرنګه چي د غلې د نقل کولو په مسئله کي دي وَهِيَ الْمَسْأَلَةُ الَّتِي تَلُو هَذِهِ الْمَسْأَلَةَ او هغه مسئله د دغه مسئلې سره متصل ده [يعني تر دغه خط والا مسئلې وروسته سمدستي هغه مسئله ده] وَإِنْ تَرَكَ الْكِتَابَ فِي ذَلِكَ الْمَكَانِ وَعَادَ او که اجير په هغه ځای کي خط پرېږدي او واپس راسي يَسْتَحِقُّ الْأَجْرَ بِالدَّهَابِ بِالْإِجْتِمَاعِ نو بالاتفاق هغه د تللو د أجرت مستحق کيږي لِأَنَّ الْحَبْلَ لَمْ يَنْتَقِضْ حُكْمٌ چي [په دې صورت کي] د خط وړل مات سوي نه دي وَإِنْ اسْتَأْجَرَهُ لِيَذْهَبَ بِطَعَامٍ إِلَى فُلَانٍ بِالْمَصْرَةِ او که د دې لپاره يې په أجرت ونيسي چي هغه په بصره کي فلانکي ته غله يووسي فَذَهَبَ فَوَجَدَ فُلَانًا مِمَّنْ تَارَدُوا نو هغه ولاړ سي او فلانکي مړ وموندي او غله واپس راوړي فَلَا أَجْرَ لَهُ فِي قَوْلِهِمْ

جَبِيْعًا نُو د تُولُو د قَوْل مطابق هغه لره أَجْرَت نَسْتَه لِأَنَّهُ نَقَضَ تَسْلِيْمَ الْبَعْقُوْدِ عَلَيْهِ وَهُوَ حَبْلُ الطَّعَامِ
 حَكَمَ چي [دلته] اجير د معقود عليه ورسپارل مات كړي دي او هغه د غلې وړل دي بِخِلَافِ مَسْأَلَةٍ
 الْكِتَابِ عَلَى قَوْلِ مُحَبِّدٍ په خلاف د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ پر قول د خط د مسئلې لِأَنَّ الْبَعْقُوْدَ عَلَيْهِ
 هُنَاكَ قَطْعُ الْمَسَافَةِ حَكَمَ چي هلته معقود عليه مسافه پرېكول دي عَلَى مَا مَرَّ لَكَ [خه مخكي] چي
 تېر سوه.

اللغات: ﴿استأجر﴾ د استعمال ماضي ده: په أَجْرَت (په كرايه) نيول، په مزدوري نيول، ﴿عيال﴾
 كورنۍ والا، اهل و عيال، ﴿أوفى﴾ د افعال ماضي ده: پوره اداء كول، ﴿مشقة﴾ تكليف، محنت،
 ستونزه، ﴿مؤنة﴾ د دې لفظ خو معناوي دي چي له هغه څخه ځيني دا دي: بوج، مشقت، ذمه واري،
 ﴿تليي﴾ د ضرب مضارع ده: يوشی دبل شي سره متصل كېدل (ورپسې كېدل)، يو ځای كېدل،
 ﴿طعام﴾ كله چي د لفظ مطلق ذكر سي نو معنى يې ده: غله (يعني غنم، اوربشي او داسي نور)، او د اهل
 حجاز او عراق په نېز به خاص غنمو ته ويل كېده، ﴿نقض﴾ د نصر ماضي ده: ماتول، ختمول، ﴿قطع
 المسافة﴾ مسافه پرېكول (ټاكل سوې فاصله گڼتول).

تشریح: په دې عبارت كي درې مسئلې ذكر سوي دي:

(۱)... كه ادریس وزید (اجیر) ته مثلاً څلور سوه روپۍ أَجْرَت وركړي او هغه ته وويي چي "په
 بصره كي زما څلور ځامن دي، ته! هلته ولاړ سه او هغوی له بصري څخه دلته راوړه!"، او زید روان
 سي او بصري ته ورسېږي نو كه گوري د ادریس له ځامنو څخه دوه مړه سوي وي او زید ما بقي دوه
 ځامن هغه ته راوړي، نو په دې صورت كي به زید ته فقط د همدې ما بقي دوو ځامنو أَجْرَت يعني دوه
 سوه روپۍ وركول كيږي؛ ځكه چي مستأجر (ادريس) صرف د هغه په اندازه منافع حاصل كړي دي
 (يعني هغه ته صرف دوه ځامن راوستل سوي دي)، نو ځكه أَجْرَت به هم د هغه مطابق واجبيږي. لېكن دا
 حكم تر هغه وخته پوري دی كله چي د مستأجر د ځامنو (كورنۍ والا) شمېر معلوم وي، او كه د هغوی
 شمېر معلوم نه وي يا مستأجر دا وضاحت نه وي كړی او د هغو د شمېر (عدروس) مطابق يې د هغوی
 عوض نه وي مقرر كړی، نو اجير ته به مطلقاً ټوله أَجْرَت وركول كيږي.

(۲)... دویمه مسئله داده که ادریس وزید ته ددوه سوه روپو په عوض کي دا کار وسپاري چي هغه په بصره کي خالد ته دده (ادريس) خط ورسوي او د خط جواب راوړي، نو زید د ادریس خط راواخلي بصرې ته روان سي او کله چي بصرې ته ورسېږي نو معلومه سي چي مکتوب إلیه يعني خالد مړ سوی دی او زید بیر ته هغه خط ادریس ته واپس کړي، نو په دې صورت کي د شیخینو رَجَهْهُمَا الله په نیز حکم دادی چي زید ته به هیڅ (لږ غوندي هم) أَجْرْت نه ورکول کیږي، لېکن امام محمد رَجَهْهُ الله فرمایي چي هغه ته به د تللو أَجْرْت ورکول کیږي؛ ځکه چي بصرې ته په تللو او د دومره مسافه په پرېکولو سره هغه د معقود علیه بعضې حصه اداء کړې ده، او څرنگه چي أَجْرْت د همدې مسافه پرېکولو مقابل او بدل دی، ځکه چي صرف په همدې کي مشقت او زحمت پېښوځي، لهذا څومره مقدار چي ده مشقت زغملی وي، د هغه مطابق به ده ته أَجْرْت هم ورکول کیږي.

(۳)... که ادریس د دې لپاره زید په أَجْرْت ونیسي چي په بصره کي خالد ته غنم ورسوي، لېکن کله چي زید هلته غنم ورسوي، نو عمر مړ سوی وي او زید هغه غنم ادریس ته واپس راوړي، نو د امام محمد او شیخینو رَجَهْهُم الله ټولو په نیز حکم دادی چي هغه ته به أَجْرْت نه ورکول کیږي؛ ځکه چي په دې صورت کي د هریوه په نیز معقود علیه او اصل مقصود غنم رسول دي، حال دا چي اجیر (زید) هغه واپس راوړي دي، نو معقود علیه په هیڅ مقدار سره پوره سو، نو ځکه أَجْرْت به هم په هیڅ مقدار سره نه واجبیږي، او د خط والا په مسئله کي هم د شیخینو رَجَهْهُمَا الله په نیز اصل مقصود د خط رسول دي لېکن امام محمد رَجَهْهُ الله په هغه صورت کي مسافه پرېکول (قطع المسافه) اصل مقصود گرځوي، نو په همدې وجه امام محمد رَجَهْهُ الله هلته اجیر د تللو د أَجْرْت مستحق گرځوي او شیخین رَجَهْهُمَا الله هغه د څه غوندي أَجْرْت هم مستحق نه گڼي. فقط والله أعلم وعلیه أتم

بَابُ مَا يَجُوزُ مِنَ الْإِجَارَةِ وَمَا يَكُونُ خِلَافًا فِيهَا

(دا) باب دهغه څه (په بيان کي) دی کوم چي له اجاری څخه جائز دی او کوم چي په اجاره کي خلاف دی (يعني د جائزو او مختلف فيها اجارو په بيان کي دی)

کورونه او دوکانونه په کرایه نیول او ورکول (حکم او وضاحت)

قَالَ: وَيَجُوزُ اسْتِئْجَارُ الدُّورِ وَالْحَوَانِيتِ لِلشُّكْنِ فَرَمَائِي: كورونه او دوکانونه په کرایه نیول جائز دي
وَإِنْ لَمْ يَبَيَّنْ مَا يَعْمَلُ فِيهَا كَهَمِّ هَمٍّ كَارِبِيَّانَ كَرِي كُوم چي يې په هغوی کي کوي لِأَنَّ الْعَمَلَ
الْبِتْعَارَفَ فِيهَا الشُّكْنِ ځکه متعارف عمل په هغوی کي اوسېدل دي فَيَنْصَرِفُ إِلَيْهِ نُو ځکه مطلق
عقد اجاره به دهغه و طرف ته مگر ځول کيږي وَأَنَّهُ لَا يَتَفَاوُتُ او [خرنگه چي] په اوسېدلو کي هيڅ
تفاوت نه وي فَصَحَّ الْعَقْدُ نو ځکه به عقد صحيح وي وَلَهُ أَنْ يَعْمَلَ كُلَّ شَيْءٍ او دغه مستأجر ته دهر
کار کولو اختيار سته لِلْإِطْلَاقِ ځکه چي [دا عقد اجاره] مطلق دی إِلَّا أَنَّهُ لَا يُسْكِنُ حَدًّا وَلَا قَصَارًا
وَلَا طَحَانًا لېکن مستأجر په هغه کي آهنگر [اوسپنه جوړونکی]، دوبي، اوبه ميدونکی [ژرندي والا] نه
سي اوسولای لِأَنَّ فِيهِ ضَرَرًا ظَاهِرًا ځکه چي په دې کي ښکاره ضرر دی لِأَنَّهُ يُؤْهِنُ الْبِنَاءَ ځکه چي
دا شيان عمارت [وداني] کمزوري کوي فَيَتَقَيَّدُ الْعَقْدُ بِسَاءِ وَرَاءِ هَذَا دَلَالَةً نو ځکه مطلق عقد اجاره به
دالته دهغوی په ماسوا سره مقيد کيږي.

اللغات: ﴿الحوانيت﴾ جمع د حَانُوْتْ ده: دوکان (دکان)، پلورنځی، ﴿المتعارف﴾ په عرف کي

مشهوره، رائج، ﴿حداد﴾ د اوسپنو جوړونکی او سمونکی، آهنگر، پښ (او په اوسني وخت کي ويله
والا)، ﴿طحان﴾ د غلي (غنمو او داسي نور) ميده کونکی، اوبه کونکی، ژرندي والا، ﴿يؤهن﴾ د تفهیل
مضارع ده: کمزوري کول، خرابول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي داستوگني او تجارت په غرض سره کور او دوکان په کرایه
نیول او ورکول جائز دي، برابره ده په کرایه نیول سوي کور یا دوکان کي د کار وضاحت وسي او که نه
وسي (يعني برابره ده داسي ووايي چي زه دا کور د اوسېدلو يا دخپل سامان محفوظه کولو لپاره یا مثلاً دا دوکان د پرچون

لپاره په کرایه نیسم یا یې درکوم، او که نه ووايي؛ ځکه چې عموماً او عرفاً دغه ځایونه داوسېدلو (وخت پکښې تېرولو) لپاره په کرایه نیول کیږي، او په اوسېدلو کې تفاوت هم نه وي، نو ځکه د کار له وضاحت څخه بغیر به هم عقد صحیح کیږي. او مستأجر ته په هغه کې هر ډول اختیار سته برابره ده په خپله پکښې اوسېدو یا بل څوک پکښې اوسېدو یا یې د بل کار لپاره یو چاته ورکوي (په دې شرط چې په هغه کار سره عمارت او د هغه بنیاد او داسې نورو ته زیان نه رسیږي)، خو مستأجر هغه آهنگر (پښ)، دوبي او ژرندي والا ته نه سي ورکولای؛ ځکه چې په دې کارونو سره ځای او عمارت کمزوري کیږي او هغوی ته زیان رسیږي، نو ځکه د دلالت حال او د عرف ورواج په وجه به دغه امور په اجاره کې نه شاملیږي.

د کښت گری (زراعت) لپاره ځمکه په اجاره نیول او ورکول (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَيَجُوزُ اسْتِئْجَارُ الْأَرْضِ لِلزَّرْعَةِ فرمایي: او د کښت گری لپاره ځمکې په اجاره [په ټپه] اخیستل جائز دي لِأَنَّهَا مَنْفَعَةٌ مَّقْصُودَةٌ مَعْهُودَةٌ فِيهَا ځکه چې کښت گری په ځمکو کې یو مقصود او معروف [متعارف] منفعت دی وَلِلْمُسْتَأْجِرِ الثَّرْبُ وَالطَّرِيقُ وَإِنْ لَمْ يُشْتَرَطْ او [د ځمکې په اجاره کې] مستأجر ته د اوبو حصه او لاره [دواړه] حاصلیږي که څه هم د هغه شرط نه وي لږ ډول سوی لِأَنَّ الْإِجَارَةَ تُعْقَدُ لِلِاسْتِئْجَارِ ځکه چې اجاره د انتفاع [نفع اخیستلو] لپاره منعقد کیږي وَلَا اسْتِئْجَارَ إِلَّا بِهَيَا او د اوبو له حصې او لارې څخه بغیر انتفاع نه سي کېدای فَيَدْخُلَانِ فِي مُطْلَقِ الْعُقْدِ نو ځکه دا دواړه به په مطلق عقد اجاره کې داخلېږي بِخِلَافِ الْبَيْعِ په خلاف د بیع لِأَنَّ الْمَقْصُودَ مِنْهُ مِلْكُ الرِّقَبَةِ لَا اسْتِئْجَارَ فِي الْحَالِ ځکه چې له بیع څخه درې [بیع] ملکیت مقصود وي، نه في الحال نفع اخیستل حَتَّى يَجُوزَ بَيْنَ الْجَحْشِ وَالْأَرْضِ السَّبْخَةُ دُونَ الْإِجَارَةِ همدا وجه ده چې د خره د بېجي او د تروې ځمکې بیع [خرخول] جائز دي، نه په اجاره ورکول [یعني د دې شیانو خرخول] جائز دي لېکن په اجرت ورکول یې جائز نه دي [فَلَا يَدْخُلَانِ فِيهِ مِنْ غَيْرِ ذِكْرِ الْحَقُوقِ نو ځکه د حقوقو له ذکر کولو څخه بغیر به د اوبو حصه او لاره په بیع کې نه داخلېږي وَقَدْ مَرَّتْ الْبُيُوعُ او په کتاب البیوع کې دا [مسئله] تېره سوې ده وَلَا يَصِحُّ الْعُقْدُ حَتَّى يُسَمَّى مَا يَزَرَعُ فِيهَا او عقد نه صحیح کیږي تر دې چې بیان کړي هغه څه کوم چې په ځمکه کې کړي [یعني تر څو چې په ځمکه کې کرل کېدونکی شی متعین نه کړی سي تر هغه وخته عقد اجاره نه صحیح کیږي] لِأَنَّهَا قَدْ تَسْتَأْجِرُ لِلزَّرْعَةِ وَلِغَيْرِهَا ځکه چې ځمکه د زراعت او

غير زراعت دواړو لپاره په اجاره اخيستل كيږي وَمَا يُزْرَعُ فِيهَا مُتَفَاوِتٌ او كوم څه چې په ځمكه كي كرل كيږي په هغه كي تفاوت [توپير] سته فَلَا بُدَّ مِنَ التَّغْيِينِ نو ځكه متعين كول ضروري دي كَيْلًا يَقَعُ الْمُنَازَعَةُ د دې لپاره چې جنگ [او اختلاف] واقع نه سي أَوْ يَقُولُ: عَلَى أَنْ يُزْرَعَ فِيهَا مَا شَاءَ يا ووايي: پر دې شرط چې كوم څه دده خوښه وي هغه دي وکړي [يعني مالک ووايي چې دا ځمکه مطلق ورکوم او د مستاجر چې کوم څه خوښه وي هغه دي پکښي وکړي] لَأَنَّهُ لَمَّا قَوَّضَ الْخِيَرَةَ إِلَيْهِ ځکه کله چې مالک مستاجر ته اختيار وسپاري إِزْتَفَعَتِ الْجَهَالَةُ الْبُفْضِيَّةَ إِلَى الْمُنَازَعَةِ نو جنگ ته رسونکی جهالت ختم سو [يعني په اختيار ورکولو سره هغه جهالت ختم سو کوم چې د جنگ او اختلاف سبب گرځي] قَالَ: وَيَجُوزُ أَنْ يَسْتَأْجِرَ السَّاحَةَ لِيَبْنِيَ فِيهَا أَوْ لِيَغْرِسَ فِيهَا نَخْلًا أَوْ شَجَرًا فرمايي: او دا [هم] جائز دي چې څوک خالي ځمکه د دې لپاره په اجاره واخلي چې په هغه كي ځای جوړ کړي يا د خرما درختي يا نوري درختي پکښي ولگوي [شنې کړي] لَأَنَّهَا مَنْفَعَةٌ تُقْصَدُ بِالْأَرْضِ ځکه چې دا [يعني ځای پکښي جوړول او درختي لگول] هم داسي منفعت دی کوم چې په ځمکو سره يې قصد كيږي ثُمَّ إِذَا انْقَضَتْ مُدَّةُ الْإِجَارَةِ بيا چې کله د اجارې مودت ختم سي لَزِمَهُ أَنْ يَقْلَعَ الْبِنَاءَ وَالْغَرْسَ وَيُسْلِمَهَا إِلَيْهِ فَارِعَةً نو پر مستاجر لازم دي چې جوړ سوې ځای او لگول سوي [اشنه کړل سوي] درختي وکاږي او مالک ته ځمکه فارغه وسپاري لَأَنَّهُ لَا نِهَايَةَ لَهَا ځکه چې د بناء او درختو هيڅ حد نسته [لکه څرنگه چې د کښت رسېدلو حد او وخت متعين دی] فَقِي إِبْقَائِهَا إِعْزَارًا بِصَاحِبِ الْأَرْضِ نو ځکه [په ځمکه كي] د هغوی په پرېښوولو كي د ځمکي مالک ته ضرر رسول سته بِخِلَافِ مَا إِذَا انْقَضَتْ الْمُدَّةُ وَالزَّرْعُ بَقُلْ په خلاف د هغه صورت کله چې د اجارې مودت ختم سي او کښت زرغون [آوم] وي [يعني کښت تر اوسه رسېدلی نه وي] حَيْثُ يُتْرَكُ بِأَجْرِ الْبُقْلِ إِلَى زَمَانٍ الْإِذْرَاكِ نو [په دې صورت كي] به کښت درېږدلو [پنځېدلو] تر وخته پوري د اجرت مثلي په عوض كي پرېښوول كيږي لِأَنَّ لَهُ نِهَايَةَ مَعْلُومَةً ځکه چې کښت رسېدلو لره يو معلومه انتهاء ده [يعني د هغه مودت معلوم دی] فَأَمَّا مَكْنِ رِعَايَةِ الْجَانِبَيْنِ نو اېر اجرت مثلي په پرېښوولو كي [د دواړو طرفونو رعايت ممکن دی] [يعني د اجرت مثلي په عوض كي درېږدلو تر وخته پوري د کښت په پرېښوولو سره د مالک او مستاجر دواړو د حق رعايت كيږي].

اللغات: ﴿معهودة﴾ د سماع د باب اسم مفعول دی: معروف او مشهوره، معلوم، مروج، ﴿الشُّبَّ﴾ د اوبو حصه، د اوبو واری (نوبت) کوم چي د ځمکي داوبه کولو لپاره ټاکل سوی وي، ﴿الرقبة﴾ غاړه، ذات، ﴿الجهش﴾ د خره بچی، ﴿السَّبْخَة﴾ او السَّبْخَة: بنورناکه ځمکه (تروه ځمکه) کوم چي د کښت کرلو صلاحیت نه لري، ﴿فَوْض﴾ د تفهیل ماضي ده: ورسپارل، حواله کول، ﴿الساحة﴾ خالي میدان (چي له عمارت او درختو څخه خالي وي)، ﴿يقلع﴾ د فتح مضارع ده: له پځه کښل، له خپل ځایه ليري کول، ختمول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی چي څرنګه داوسېدلو لپاره کور په کرایه نیول جائز دي، همدارنګه د کښت ګری (کښت کرلو) لپاره ځمکه په اجاره نیول جائز او صحیح دي؛ ځکه چي په ځمکه کي همدا عمل هم متعارف او مروج دی چي په هغې کي کښت وکرل سي او د کښت ګری منفعت ځني حاصل کړی سي او له ځمکو څخه مقصود همدا منفعت وي، نو ځکه ددې په جواز کي هیڅ شبهه نسته، او څرنګه چي د کښت کرلو لپاره لاري او اوبو ته ضرورت سته، نو ځکه د ځمکي په اجاره کي داوبو واری (نوبت) او د تګ راتګ لاره په خپله داخلېږي، برابره ده ددغه شیانو وضاحت وکړی سي، که نه؛ ځکه چي د اجارې مقصد منفعت حاصلول دي او له دغه شیانو څخه بغير منفعت حاصلول ناممکن دي، نو ځکه تر مطلق عقد لاندې به دا دواړه شیان په اجاره کي شاملېږي. لېکن په بیع کي له وضاحت او بیانولو څخه بغير داوبو واری او لاره نه داخلېږي؛ ځکه چي په بیع سره د ملکیت حاصلول مقصود وي او په هغه سره في الحال نفع حاصلول مقصود نه وي، په همدې وجه خو د خره یا آس د کوچني بچي او د بنورناکه ځمکي بیع صحیح ده؛ ځکه که څه هم هغوی في الحال د انتفاع (نفع اخیستلو) قابل نه وي لېکن مشتري ته د هغوی ملکیت حاصلېږي او په بیع سره ملکیت حاصلول مقصود وي، لېکن د هغوی اجاره صحیح نه ده؛ ځکه چي هغوی دواړه في الحال د انتفاع قابل نه وي، نو ځکه په بیع کي له وضاحت او بیان څخه بغير داوبو واری او لاره نه داخلېږي.

ولا يصح العقد إلخ: فرمایي چي د کښت ګری لپاره په اجاره د ځمکي اخیستلو یو شرط دا هم دی چي په ځمکه کي د کوم شي کښت کرل کیږي، د هغه وضاحت به کیږي، يعني دا به بیانوي چي په دې ځمکه کي مثلاً غنم کړي، یا اوربشي کړي، یا وربچي پکښي کړي او داسي نور؛ ځکه چي د ځمکي اجاره د مختلفو شیانو لپاره کیږي يعني کله د زراعت لپاره کیږي او کله د ځای جوړولو، درختو شنه کولو، خېمو درولو او داسي نورو لپاره هم کیږي، او بل دا چي په ځمکه کي مختلفه شیان کرل کیږي، چي له هغوی څخه ځيني د ځمکي لپاره ضررمن وي او ځيني غیر مضر وي همدارنګه د مالیت په اعتبار یو له بل څخه جلا وي، نو ځکه د هغوی وضاحت کول او بیانول ضروري دي، ددې

لپاره چي وروسته جنگ او اختلاف پېښ نه سي. ها! که چيري مالک داسي ووايي چي کوم شی ستا خوښه وي، هغه پکښي وکړه!، نو په دې صورت کي مستأجر د هر شي کښت کرلای سي؛ ځکه کله چي مالک مستأجر ته اختیار ورکړي، نو د جهالت او ناخبرۍ په وجه چي د جنگ او اختلاف پېښېدلو کومه خطره وه، هغه ليري سوه، همدا د امام مالک او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ مذهب هم دی.

ويجوز أن يستأجر الخ: د دې حاصل دادی چي د ځای جوړولو او درختو اېښوولو لپاره هم ځمکه په کرایه نیول جائز دي؛ ځکه چي دا هم مقصود منفعت دی، خو کله چي د اجارې مودت پوره سي، نو پر مستأجر لازم دي چي له ځمکي څخه خپل ځای او درختي ليري کړي او مالک (مؤجر) ته خالي ځمکه وسپاري، يعني هغه به پر دې مجبورول کيږي؛ ځکه عموماً د ځای او درختو د ليري کولو (کښلو) لپاره هيڅ مودت نه وي نو ځکه د اجارې تر مودت وروسته په ځمکه کي د هغوی په پرېښوولو کي د ځمکي د مالک ضرر او نقصان دی، او چا ته نقصان رسول جائز نه دي. ها! که چيري د درختو پر ځای په ځمکه کي کښت کرل سوی وي او د اجارې مودت په داسي حالت کي پوره سي چي هغه کښت تر اوسه رسېدلی او پوخ سوی نه وي، نو په دې صورت کي حکم دادی چي کښت به د رسېدلو تر وخته پوري پرېښوول کيږي؛ ځکه د کښت رسېدلو او پخېدلو انتهاء او مودت معلوم دی، او د اجارې تر مودت وروسته چي د کښت رسېدلو تر وخته پوري د ځمکي څومره کرایه راځي، هغه به مالک (مؤجر) ته ورکول کيږي؛ ځکه چي په داسي کولو سره د مالک د حق رعایت هم کيږي چي هغه ته به کرایه حاصله سي او د مستأجر د حق رعایت هم کيږي چي هغه ته به خپل کښت پوخ حاصل سي او محنت به يې ضایع نه سي.

د مخکنۍ مسئلې نور وضاحت او څارويان په کرایه نیول او ورکول (حکم او تفصیل)

قَالَ: إِنْ أَنْ يَخْتَارَ صَاحِبُ الْأَرْضِ أَنْ يَغْرِهَ لَهُ قِيمَةً ذَلِكَ مَقْلُوعًا وَيَتَبَلَّكُهُ فَرَمَائِي: مگر دا چي د ځمکي مالک دا وغواړي چي مستأجر ته د کښل سوو درختو او بناء د قیمت تاوان ورکړي او د هغوی [درختو او بناء] مالک سي فَلَهُ ذَلِكَ نو هغه ته د دې اختیار سته وَهَذَا بِرِضَاءِ صَاحِبِ الْفَرَسِ وَالشَّجَرِ او دا به د بوټو او درختو والا [مستأجر] په رضا سره وي إِلَّا أَنْ تَنْقُصَ الْأَرْضُ بِقَلْعِهَا مگر دا چي د هغوی په کښلو سره ځمکه ناقصه [کمزورې] کيږي [يعني په کښلو سره ځمکي ته زیان رسيږي] فَحِينَئِذٍ يَتَبَلَّكُهَا بِغَيْرِ رِضَاٍ نو په دې صورت کي د مستأجر له رضا څخه بغير هم مالک [مؤجر] د مذکوره شيانو مالک کيږي قَالَ: أَوْ يَرْطَنَ بِتَرْكِهِ عَلَى حَالِهِ فَرَمَائِي: یا دا چي مالک پر خپل حالت د

بناء او درختو په پرېښوولو راضي سي فَيَكُونُ الْبِنَاءُ لِهَذَا وَالْأَرْضُ لِهَذَا نو بناء [جوړسوى ځاى] به دده وي او ځمكه به د هغه وي [يعني بناء به د بناء والا (مستأجر) وي او ځمكه به د ځمكي والا (مالك) وي] لَأَنَّ الْحَقَّ لَهُ ځكه چي [د كښلو] حق ده لره دى [يعني د بناء او درختو د كښلو حق د مالك دى] فَلَهُ أَنْ لَا يَسْتَوْفِيَهُ نو ځكه ده ته به دا اختيار [هم] وي چي خپل دغه حق حاصل نه كړي قَالَ: وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: إِذَا انْقَضَتْ مُدَّةُ الْإِجَارَةِ وَفِي الْأَرْضِ رَطْبَةٌ فرمايي: او په جامع صغير كي دي: كله چي د اجارې مودت تېر سي او په ځمكه كي داسي گياه [او بوټي] وي چي پېخونه يې په ځمكه كي پاتېږي فَإِنَّهَا تُقَدَّمُ نو هغوى به [هم] كښل كيږي لَأَنَّ الرِّطَابَ لَا نِهَايَةَ لَهَا ځكه چي داسي گياه [او بوټو] لره هيڅ انتهاء [مودت] نسته [يعني له ځمكي څخه د هغوى د كښتلو او ختمېدلو مودت معلوم نه دى لكه څرنګه چي د زردكي، مولى او داسي نورو مودت معلوم دى] فَأَشْبَهَ الشَّجَرُ نو هغوى د درختو سره مشابهه سوه قَالَ: وَيَجُوزُ اسْتِئْجَارُ الدَّوَابِّ لِلْمُرْكُوبِ وَالْحَتْلِ فرمايي: او جائز دي څارويان په كرايه نيول [په اجرت اخيستل] د سپرېدلو او بار وړلو لپاره لَأَنَّهُ مَنفَعَةٌ مَعْلُومَةٌ مَعْهُودَةٌ ځكه چي دا [يعني سپرېدل او بار وړل] يو معلوم او معروف منفعت دى فَإِنْ أَطْلَقَ الرُّكُوبُ او كه چيري مالك سپرټيا مطلق وساتي [يعني د مطلق سپرټيا اجازت وركړي] جَازَ لَهُ أَنْ يُرْكَبَ مَنْ شَاءَ نو مستأجر ته جائز دي چي پر سپور كړي هغه كس چي دده خوښه وي عَمَلًا بِالْإِطْلَاقِ په مطلق والي باندې په عمل كولو سره وَلَكِنْ إِذَا رَكِبَ بِنَفْسِهِ أَوْ أَرَكَبَ وَاحِدًا لَيْسَ لَهُ أَنْ يُرْكَبَ غَيْرُهُ لېكن كله چي په خپله پر سپور سي يا يو كس پر سپور كړي نو [بيا] هغه ته دا حق نسته چي بل څوك پر سپور كړي لَأَنَّهُ تَعَيَّنَ مُرَادًا مِنَ الْأَصْلِ ځكه چي دا [يعني په خپله يا بل څوك پر سپورل] له اصل اطلاق څخه د مقصود په توګه متعين سوه [يعني له مطلقوالي څخه همدا (په خپله يا بل څوك پر سپورل) مراد متعين سوا] وَالنَّاسُ يَتَّفِقُونَ فِي الرُّكُوبِ او خلګ په سپرټيا كي متفاوت [مختلف] وي [يعني په سپرټيا كي د خلګو حالت مختلف دى] فَصَارَ كَأَنَّهُ نَصٌّ عَلَى رُكُوبِهِ نو [د مستأجر دا فعل] داسي سو ګواكي ده ابتداءً د هغه د سپرټيا صراحت كړى وو وَكَذَلِكَ إِذَا اسْتَأْجَرْتُمَا لِلنَّاسِ وَأَطْلَقَ او همدارنګه كله چي هغه د اغوستلو لپاره كپړه په اجرت

واخلي او اغوستل مطلق وساتي فِيمَا ذَكَرْنَا [نو هم ده ته حق حاصل دی] زموږ په ذکر سوي حکم
 اعموم کي [يعني په دې صورت کي هم ده ته دا جواز او اختيار سته چي هغه کپړه په خپله واغوندي يا يې په بل
 چا واغوندي] لِإِطْلَاقِ اللَّفْظِ وَتَفَاوُتِ النَّاسِ فِي اللَّبْسِ حُكْمٌ چي لفظ مطلق دی او [حکمه چي] په
 اغوستلو کي خلک متفاوت وي وَإِنْ قَالَ: عَلَى أَنْ يَرْكَبَهَا فَلَانٌ أَوْ يَلْبَسَ الثَّوبَ فَلَانٌ او که ووايي: پر
 دې شرط چي فلانکی به پر سپربري يا فلانکی به کپړه اغوندي فَأَرْكَبَهَا غَيْرُهُ أَوْ أَلْبَسَهُ غَيْرُهُ لېکن
 هغه بل څوک پر سپر کړي يا په بل چا کپړه واغوندي فَعَطَبَ بيا هغه څاروی يا کپړه هلاک سي
كَانَ ضَامِنًا نو مستأجر ضامن کيږي [يعني ضمان (تاوان) به ورکوي] لَأَنَّ النَّاسَ يَتَفَاوَتُونَ فِي الرُّكُوبِ
وَاللَّبْسِ حُكْمٌ چي خلک په سپرېدلو او اغوستلو کي متفاوت [مختلف] وي فَصَحَّ التَّغْيِينُ وَلَيْسَ لَهُ
أَنْ يَتَعَدَّاهُ نو حُكْمٌ [د سپرېدلو او اغوستلو لپاره يو کس] مُتَعَيِّنٌ کول صحيح دي او مستأجر ته له هغه
 څخه تجاوز کول صحيح نه دي وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الْمُسْتَعْمِلِ و همدارنگه هر هغه
 شی کوم چي استعمالونکي په اختلاف [تفاوت] سره مختلف کيږي لَبَا ذَكَرْنَا د هغه دليل په
 وجه کوم چي موږ بيان کړی فَأَمَّا الْعَقَارُ وَمَا لَا يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الْمُسْتَعْمِلِ پاته سو جايداد [حکم] او
 داسي نور] او هغه شی کوم چي استعمالونکي په اختلاف سره نه مختلف کيږي إِذَا شَرَطَ سُكْنَى وَاحِدٍ نو
 [په هغه کي] که د يوه کس اوسېدل شرط کړي [چي فلانکی به پکښي اوسيږي] فَلَهُ أَنْ يُسْكِنَ غَيْرَهُ نو مستأجر
 ته دا اختيار سته چي بل څوک پکښي و اوسي لِأَنَّ التَّقْيِيدَ غَيْرُ مُفِيدٍ حُكْمٌ چي [دلته] د يوه کس قيد
 لگول مفيد نه دي لِعَدَمِ التَّفَاوُتِ د تفاوت د نشتوالي په وجه [يعني حکمه چي په اوسېدلو کي تفاوت او فرق نه وي]
وَالَّذِي يَصْرُ بِالْبِنَاءِ او کوم څه چي حَايَ [امارت] ته زبان رسوي [يعني آهنگر، ژرندي والا او داسي نور پکښي
 اوسول] خَارِجٌ نو [هغه له دغه حکم څخه] وتلي دي عَلَى مَا ذَكَرْنَا لکه څرنگه چي موږ [منځکي] اذکر کړه.

اللغات: ﴿يغرم﴾ دسمع مضارع ده: تاوان پورته کول، تاوان ورکول، ﴿مقلوع﴾ دفتح دباب

مفعول دی: کنبل سوی، کارل سوی، ليري کرل سوی، ﴿الغرس﴾ بوتې (دالفظ له شجر څخه عام دی،
 ځکه چي شجر هغه څه ته ويل کيږي کوم چي تنه لري او بغير له تنې بوتې ته شجر نه ويل کيږي، او غرس دواړو ته
 ويل کيږي)، ﴿رُطْبَةٌ﴾ دالفظ رُطْبَةٌ او رُطْبَةٌ نه دی بلکي رُطْبَةٌ دی، حکمه چي رُطْبَةٌ شنه او تازه وښو ته

ويل کيږي او رُطْبَةٌ خرما ته ويل کيږي، او د "رُطْبَةٌ" دوي معناوي سوي دي: ① هغه سابه (سبزجات) کوم چي ترو تازه خوړل کيږي، ② د شپېشتو او غاټي په څېر يو ډول بوټی دی کوم چي تر کلو، کلو پوري په ځمکه کي ولاړ وي او کله چي هم پرېکړل سي نو بيا راپورته سي، په عربي ژبه کي هغه ته "فُضْفُصَة" هم ويل کيږي او تر پرېکولو او وچولو وروسته "الْقَت" ورته وايي، په فارسي ژبه کي "اسپست" او "سپست" ورته وايي او په انگرېزي ژبه کي (medicago sativa) ورته وايي او په پښتو قاموسونو کي د دغه انگرېزي لفظ پښتو نوم داسي ښودل سوی دی: شورکی، گل خرنگه، والله اعلم، او شپيشتي هم دا خاصيت لري چي د هغوی پښخونه تر څو کالو پوري په ځمکه کي پاتېږي او کله چي هم ورېل سي نو دويم ځل راپورته سي، او دلته ځني مراد هر هغه بوټی دی چي بېخ يې په ځمکه کي د ډېر مودت لپاره پاتېږي او صرف پاني يا گلان يې پرېکول کيږي، کوم چي داسي نه وي لکه زردکی، مولی او داسي نور، ځکه د اشيان په کښت (زُرْع) کي داخل دي لکه خرنگه چي په حاشيه کي ليکل سوي دي، او د رُطْبَة او رُطْبَة ټولو جمع رُطَاب راځي (معجم لغة الفقهاء، معجم الوسيط، مصباح المنير)، ﴿دواب﴾ جمع د ذَابَّة ده: چارپای، څاروی، ﴿عُطْب﴾ د سَمْع ماضي ده: هلاکېدل (خصوصاً د څاروي هلاکېدل)، ﴿عقار﴾ غير منقوله جايداد لکه ځمکه، کور او داسي نور.

تشرېح: په دغه عبارت کي پنځه مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... مخکي چي کوم دا حکم بيان سو چي مستأجر به پر دې مجبورول کيږي چي له ځمکي څخه خپل ځای (بناء) او درختي ليري کړي او مالک ته خالي ځمکه وسپاري، لېکن که مالک دانه غواړي بلکي د هغه خوښه دا وي چي بناء او درختي ليري نه کړي سي، نو بيا دي هغه نه ليري کول کيږي او مالک دي مستأجر ته دومره قيمت ورکړي کوم چي په ليري کړل سوي (کښل سوي) حالت کي د دې شيانو قيمت وي، په دې شرط چي مستأجر هم په دې راضي وي او د ځای او درختو په ليري کولو سره ځمکي ته زيان نه رسيږي، او که چيري د هغوی په ليري کولو سره ځمکي ته زيان رسيږي، نو په دې صورت کي مالک ته دا اختيار سته چي د مستأجر له رضا څخه بغير هغه ته د مقلوعه درختو او بناء قيمت ورکړي. يا که چيري مالک په دې خوښ او راضي وي چي د مستأجر بناء او درختي په خپله ځمکه کي پرېږدي او ځمکه دده په ملکيت کي پاته سي او بناء او درختي د هغه (مستأجر) په ملکيت کي پاته سي، نو مالک ته د دې اختيار هم سته؛ ځکه چي کښل او ليري کول د ځمکي د مالک حق دی او مالک ته د خپل حق ساقطولو پوره اختيار سته.

وفي الأرض رطبة إلخ: (۲)... دويمه مسئله داده چي که داجارې په ځمکه کي داسي گياه او بوټي کرل سوي وي چي دهغوی بېخونه تر ډېر وخته په ځمکه کي پاتېږي (مثلاً شپيستي، خواږه ولني او داسي نور)، نو په دې صورت کي هم پر مستأجر د لازم دي چي هغوی به له بېخه کارېي او مالک ته به خپله ځمکه خالي او فارغه سپاري؛ ځکه چي داسي گياه او بوټو لږ هم ټاکلی مودت نه وي، نو هغوی د درختو په څېر سول، لهذا د درختو په ډول به هغوی هم داجارې تر مودت وروسته له ځمکي څخه ليري کول کيږي.

ويجوز استئجار إلخ: (۳)... فرمايي چي څارويان (لکه اوبښ، آس او داسي نور) هم په اجرت او کرایه نيول جائز دي؛ ځکه چي دا هم په دوی کي يو مقصود او متعارف منفعت دی، او همدارنگه کپړه په اجرت اخيستل هم جائز دي، بيا که چيري عقد مطلق سوی وي يعني مالک د يو خاص کس د سپرېدلوي اغوستلو شرط نه وي لگولی، نو د عقد مطلق والي په وجه مستأجر ته اختيار دی، خپله هم پر سپرېدلای سي او که وغواړي نو بل کس ته يې هم د سپر تيا لپاره ورکولای سي، لېکن که هغه په خپله پر سپور سي يا بل کس پر سپور کړي (يعني بل چا ته يې د سپر تيا لپاره ورکړي)، نو تر دې وروسته مستأجر بل درېيم کس نه سي پر سپر ولای؛ ځکه چي له اصل مطلقوالي څخه همدغه مراد متعين سو، او څرنگه چي په سپر تيا کي د خلکو حالت مختلف او متفاوت وي، نو څو کي هغه په سپر تيا کي همدغه (سپرېدونکي) کس صريحاً بيان کړی وو.

او که چيري مالک د يو متعين کس د استعمال شرط لگولی وي چي خاص فلانکی به پر دغه څاروي سپرېږي يا فلانکی به دا کپړه اغوندي، نو بيا دهغه پر شرط عمل کول ضروري دي، لهذا که له متعين کس څخه بغير بل څوک هغه څاروی او کپړه استعمال کړي او هغه هلاک سي، نو مستأجر ضامن کيږي (يعني مستأجر به دهغه څاروي او کپړې تاوان مالک ته ورکوي)؛ ځکه چي په استعمالولو کي د خلکو حالت او عادت مختلف وي او کېدای سي مالک په دې وجه دهغه متعين کس د استعمال شرط لگولی وي چي هغه به يو شريف او غوره انسان وي او هغه به د بل چاد شي ډېر خيال ساتي (مثلاً څاروی تېز او بې ځايه نه ځغوي او په سپر تيا کي مهارت لري يا مثلاً کپړه بې ځايه نه استعمالوي او هر ځای يې نه غورځوي)، نو ځکه وويل سوه چي که دهغه پر ځای مستأجر بل (غير متعين) کس ته د مالک شی ورکړي او هغه هلاک سي، نو مستأجر به دهغه ضمان (تاوان) ورکوي.

و كذلك ما يختلف إلخ: (۴)... د دې حاصل دادی چي کوم شی د استعمالونکي کس په استعمال سره بدلېږي، دهغه حکم هم د پور تني حکم په څېر دی، لېکن ځمکه او داسي نور شيان کوم چي د استعمالونکي په استعمال سره نه بدلېږي، په هغوی کي د متعين کس استعمالول ضروري نه دي،

بلکي که بل شوک (غير متعين کس) هغه استعمال کړي، نو هيڅ حرج نسته؛ ځکه چي په داسي شيانو کي تفاوت نه وي او په استعمال سره د هغوی د خرابېدلو خطر کمه وي.

والذی یضر بالبناء الخ: د دې حاصل دادی چي کوم کارونه د ځای او کور لپاره ضررمن وي، لکه د آهنګر (پنب) کار، یا د دوبي او ژرندي والا کار، نو هغه له مطلق عقد څخه وتلي دي، او مستأجر مذکوره ځای دغه ډول کسانو ته د اوسېدلو لپاره نه سي ورکولای او نه څاروی او داسي نور د ضررمنو کارونو لپاره استعمالولای سي. (احسن الهدایه)

د بار د مقدار او نوعیت معلومولو حکم

قَالَ: وَإِنْ سَأَلَ تَوَعَّا وَقَدَّرَا مَعْلُومًا يَخْبِلُهُ عَلَى الدَّائِمَةِ فرمایي: او که مستأجر معلوم قسم او مقدار متعين کړي چي پر څاروي يې باروي مِثْلُ أَنْ يَقُولَ: خُمْسَةُ أَقْفَرَةٍ حِنْطَةٍ مثلاً داسي ووايي: چي پنځه قفيزه غنم [پر باروم] فَلَهُ أَنْ يَخْبِلَ مَا هُوَ مِثْلُ الْحِنْطَةِ فِي الضَّرَرِ أَوْ أَقَلُّ نو هغه ته دا اختيار سته چي پر بار کړي داسي شی کوم چي په ضرر [او په وزن او بوج] کي د غنمو په څېر وي يا تر هغه کم وي كَالْشَّعِيرِ وَالسَّنْسِمِ لکه اوربشي او کونجتي لَأَنَّهُ دَخَلَ تَحْتَ الْإِذْنِ لِعَدَمِ التَّفَاوُتِ ځکه چي د تفاوت د نشتوالي په وجه دا شيان هم تر اجازت [اورضا] لاندي داخل دي أَوْ لِكُونِهِ خَيْرًا مِنَ الْأَوَّلِ يا ځکه [داخل دي] چي دا له اول [غنمو] څخه ښه دي [يعني کله چي يې وزن کم وي] وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَخْبِلَ مَا هُوَ أَفْزَرُ مِنَ الْحِنْطَةِ او هغه ته دا اختيار نسته چي پر بار کړي هغه شی کوم چي له غنمو څخه زيات ضررمن وي كَالْبَذِخِ وَالْحَدِيدِ لکه مالګه او اوسپنه لِلْإِعْدَامِ الرِّضَاءِ بِهِ ځکه چي مالک [مؤجر] په دې راضي نه دی وَإِنْ اسْتَأْجَرَ مَا لِيَخْبِلَ عَلَيْهَا أَقْفَرًا سَنَاءً او که د دې لپاره څاروی په کرایه ونيسي چي پر هغه په متعين کرده مقدار سره پمبه باروي [مثلاً داسي ووايي چي زه پنځه منه پمبه پر ورم] فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَخْبِلَ عَلَيْهَا مِثْلَ وَزْنِهِ حَدِيدًا نو هغه ته دا اختيار نسته چي د هغومره وزن والا اوسپنه پر بار کړي لَأَنَّهُ رُبَّمَا يَكُونُ أَفْزَرَ بِالذَّائِمَةِ ځکه چي کله اوسپنه د څاروي لپاره زياته ضررمنه وي فَإِنَّ الْحَدِيدَ يَجْتَمِعُ فِي مَوَاضِعٍ مِنْ ظَهَرِهَا ځکه اوسپنه د څاروي د ملا پر يوه ځای جمع امجتمع وي وَالْقَطْنُ يَنْبَسِطُ عَلَى ظَهْرِهَا او پمبه د هغه پر ملا خوره اواره وي.

اللغات: ﴿سسى﴾ د تفعليل ماضي ده: نومول، بيانول، مُتَعَيِّنول (ټاكل)، ﴿أَقْفِزَة﴾ جمع د قَفِيزُ ده: قفيز يو ډول پيمانه ده چي په هغه كي به شيان اندازه كېدل، او په يوه او بل ښار كي به دهغي مقدار سره مختلف وو، دمصر داوسني مقدار مطابق تقريباً هغه شپاړس كېلو كيږي، او شرعي قفيز دوولس صاعه كيږي (لكه مخكي چي هم ذكر سوه)، ﴿حديد﴾ اوسپنه (وسپنه)، ﴿قطن﴾ پمبه، ﴿ينبسط﴾ د انفعال مضارع ده: خورېدل (غوړېدل)، هوارېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی كه څوك د بار وړلو لپاره يو څاروی مثلاً خر په كرايه ونيسي، او پر هغه چي كوم شى باروي دهغه نوع او مقدار هم بيان كړي، مثلاً داسي ووايي چي زه پر دغه خره پنځه منه غنم وړم، نو په دې صورت كي مستأجر پر هغه د غنمو په څېر بل شى هم پنځه منه وړلای سي، مثلاً اوربشي؛ ځكه چي په اوربشو او غنمو كي فرق او تفاوت كم دی، همدارنگه كوم شى چي له غنمو څخه په وزن او ضرر كي سپك وي، هغه هم پنځه منه پر وړلای سي. لېكن كوم شى چي د څاروي (خره) لپاره ضررمن وي، نو مستأجر هغه پر دغه څاروي نه سي وړلای، مثلاً مالگه او اوسپنه، چي په دوی سره د څاروي د ملا خوږيدلو او زخمي كېدلو خطر ه سته؛ ځكه چي مالک (مؤجر) په دې راضي نه دی او پر څاروي دا ډول مضر شيان وړل د مالک تر مطلق اجازت لاندې داخل نه دي، لكه څرنګه چي د كور په اجاره كي كور آهنگر (پنس)، ژرندي والا او داسي نورو ته ور كول داخل نه دي. همدا حال د دويمې مسئلې هم دی.

كه په كرايه نيول سوي څاروي (چارباي) هلاك سي (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَإِنْ اسْتَأْجَرَهَا لِزَكَاةٍ فَرَمَائِي: او كه [يو څوك] د سپرېدلو لپاره څاروی په كرايه ونيسي [چي زه پر سپرېرم] فَأَرْدَفَ مَعَهُ رَجُلًا بِيَا خَيْلٍ شَا تَهْ يَوْسَرِي سِپور كړي فَعَطَبْنَا او هغه څاروی هلاك سي ضَمِنَ نِصْفَ قِيَمَتِهَا نو مستأجر د څاروي د نصف قيمت ضامن كيږي وَلَا مُعْتَبَرٌ بِالثِقَلِ او بوج [وزن] لره اعتبار نسته لِأَنَّ الدَّابَّةَ قَدْ يَعْقِرُهَا جَهْلُ الرَّاكِبِ الْخَفِيفِ ځكه ځيني وخت د سپك سپرېدونكي ناپوهي څاروی زخمي كوي وَيَخْفُ عَلَيْهِا رُكُوبُ الثَّقِيلِ لِعَلِّهِ بِالْفَرَسِ او [ځيني وخت] پر څاروي د درانه كس سپر تيا سپكه وي، په شهسواری سره د خبرېدلو په وجه ايښي ځكه چي هغه د سپرېدلو او د څاروي بېولو په طريقه پوه او ماهروي [وَلَأَنَّ الْأَدَمْعَ غَيْرَ مَوْزُونٍ او ځكه چي انسان وزن كېدونكي شى نه دی ايښي عموماً هغه نه تلل كيږي] فَلَا يُنْكَنُ مَعْرِفَةُ الْوُزْنِ نو [دهغه] د وزن معلومېدل ممكن نه دي فَاعْتَبِرْ عَدَدَ الرَّاكِبِ كَعَدَدِ الْجُنَاةِ فِي الْجُنَايَاتِ نو ځكه د سپرېدونكو [سپاريانو] د شمېر

اعتبار به کيږي لکه په جرمونو کي چي دمجرمانو د شمېر اعتبار کيږي قَالَ: وَإِنْ اسْتَأْجَرَهَا لِيُخْلَلَ
عَلَيْهَا مِقْدَارًا مِنَ الْحِنْطَةِ فرمايي: او که د دې لپاره څاروی په کرایه ونيسي چي پر هغه په يو
 [معلوم] مقدار سره غنم باروي فَحَلَّ عَلَيْهَا أَكْثَرُ مِنْهُ بيا مستأجر تر هغه مقدار زيات غنم پر بار کړي
فَعَطَبَتْ او څاروی هلاک سي ضَيْنَ مَا زَادَ الثَّقَلُ نو مستأجر د زائد بوج [بار] ضامن کيږي لِأَنْهَا
عَطَبَتْ بِهَا هُوَ مَا دُونَ فِيهِ وَمَا هُوَ غَيْرُ مَا دُونَ فِيهِ ځکه چي دا څاروی په هغه بوج سره هلاک سوی دی
 چي ده [مستأجر] ته د هغه اجازت ورکول سوی دی او په هغه بوج سره چي اجازت يې نه دی ورکول
 سوی [يعني ځکه چي څاروي په ماذون او غير ماذون دواړو بوجونو (بارونو) سره هلاک سوی دی] وَالسَّبَبُ
الثَّقَلُ او [د هلاکېدلو] سبب همدا بوج دی فَانْقَسَمَ عَلَيْهَا نو ځکه به ضمان [تاوان] پر دواړو
 تقسيميږي إِلَّا إِذَا كَانَ حَنْلًا لَا يُطِيقُهُ مِثْلُ تِلْكَ الدَّابَّةِ لېکن که هغه دومره [زيات] بار وي چي دا ډول
 څاروی د هغه [د وړلو] طاقت نه لري فَحِينَئِذٍ يَفْسَنُ كُلٌّ قِسْمَتَهَا نو په دې صورت کي مستأجر د
 څاروي د ټوله قيمت ضامن کيږي لِعَدَمِ الإِذْنِ فِيهَا أَصْلًا ځکه چي په دې کي [د مالک له طرفه]
 بالکل اجازت نسته لِخُرُوجِهِ عَنِ الْعَادَةِ ځکه دا [يعني دومره بار پر وړل] له عَرَفِ څخه وتلي دي [يعني د
 خلکو تر عَرَفِ او عادت لاندې داخل نه دي] قَالَ: وَإِنْ كَبَّ الدَّابَّةُ بِدَجَامِهَا أَوْ فَرَبَهَا فَعَطَبَتْ او که مستأجر
 [په زوره] د څاروي قيزه راکش کړي يا هغه ووهي او هغه هلاک سي ضَيْنَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام
 صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز هغه ضامن کيږي وَقَالَ: لَا يَفْسَنُ إِذَا فَعَلَ فِعْلًا مُتَعَارَفًا او صاحبين
 رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: چي نه ضامن کيږي کله چي هغه د عَرَفِ مطابق کار کړی وي [يعني کله چي هغه د
 عامو خلکو د عادت په څېر د څاروي قيزه راکش کړي يا وهلې وي] لِأَنَّ الْمُتَعَارَفَ مِمَّا يَدْخُلُ تَحْتَ مُطْلَقِ
الْعَقْدِ ځکه چي د عَرَفِ مطابق کار تر مطلق عقد لاندې داخليږي فَكَانَ حَاصِلًا بِإِذْنِهِ نو دا کار به د
 مالک په اجازت سره حاصل سوی [واقع سوی] وي فَلَا يَفْسَنُهُ نو ځکه مستأجر به د هغه نه ضامن

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، لأن المتون على قوله، وكذا في مجمع الأثر (ج: ٣، ص: ٥٢)، و رد المحتار (ج: ٥،

کيبري وَلَا يَنْ حَنِيفَةً: أَنَّ الْإِذْنَ مُقَيَّدٌ بِشَرْطِ السَّلَامَةِ دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ دليل دادی: چي اجازت د سلامتۍ [سالم والي] په شرط سره مقيد وي إِذْ يَتَحَقَّقُ السُّوقُ بِدُونِهَا حكه چي بېول [روانول] له راکشولو او وهلو څخه بغير هم کېدای سي [يعني دوهلو او د قيزې له راکشولو څخه بغير هم د څاروي بېول ممکن دي] وَأَنْتَاهَا لِلْبَّالَغَةِ او دا دواړه کارونه خو د مبالغې [تېز بېولو (ځغلولو)] لپاره وي فَيُقَيَّدُ بِوُضْعِ السَّلَامَةِ نو حكه اجازت به د سلامتۍ [سالم والي] په وصف سره مقيد وي كَالْمُرُورِ فِي الطَّرِيقِ لکه په لاره کي تېرېدل [چي د سالم والي په وصف سره مقيد دې].

اللغات: ﴿أردف﴾ د افعال ماضي ده: خپل شاته سپرول، ﴿عطب﴾ د سماع ماضي ده: هلا کېدل، ﴿ثقل﴾ دروند والی، بوج، وزن، (لود)، ﴿يعقر﴾ د ضرب مضارع ده، د دې باب څو معناوي دي چي له هغه څخه يوه معنی ده: څاروی زخمي کول، ژوبلول، زیان ور رسول، ﴿الفروسية﴾ شهسوارۍ، د آس په سپر تيا کي ماهر کېدل، ﴿جُنَاة﴾ جمع د جاني ده: جنايت کونکی، مجرم، گناهگار، ﴿کبح﴾ د فتح مصدر دی: د څاروي قیزه (لگام) راکشول، د څاروي سر په قیزه سره راکشول، ﴿السُّوق﴾ د نصر مصدر دی، سَاقٌ يَسُوقُ سَوْقًا: بېول (هشه کول)، چلول، روانول.

تشریح: په دې عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱) ... که څوک د سپرېدلو لپاره څاروی په کرایه ونيسي او بیا یو کس خپل شاته سپور کړي چي د هغه په وجه څاروی مړ سي، نو په دې صورت کي د نیم قیمت ضمان (توان) پر مستأجر لازمېږي او د نیم قیمت ضمان د شا پر کس (ردیف) لازمېږي، يعني دلته به ضمان د دواړو سپاريانو پر وزن او بوج نه تقسیمول کېږي، بلکي دغه ضمان به د عدد رؤس مطابق (يعني پر هر سپاري) لازمول کېږي؛ حكه ځيني وخت داسي وي چي یو سړی سپک وزن والا وي لېکن هغه پر څاروي د سپرېدلو او د څاروي د بېولو او ځغلولو په باره کي هيڅ پوهه او مهارت نه لري چي د هغه په وجه څاروي ته زخم او زحمت رسيږي، او کله داسي وي چي سپاري وزن داره وي لېکن هغه د څاروي د سپرېدلو او د څاروي د بېولو په طريقه پوه او ماهر وي چي د هغه په وجه پر څاروي دده هيڅ بوج نه وي او څاروي ته دده وزن ډېر سپک محسوسيږي، نو حكه د ضمان په واجبېدلو کي به د بوج او وزن اعتبار نه کېږي، بلکي د فرد په اعتبار سره به پر دواړو نصف، نصف ضمان لازمېږي. لکه کله چي دوه خلک یو سړی زخمي کړي او د زخم په وجه هغه سړی مړ سي، نو په دې صورت کي هم پر دواړو مجرمانو نصف، نصف دیت واجبېږي، برابره ده هغوی دواړو برابر زخمي کړی وي یا یوه کم او بل زیات او ژور زخمي کړی وي

(يعني کوم یوه چي زیات زخم پکښي جوړ کړی وي، پر هغه زیات دیت نه لازمیږي)، همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم پر دواړو سپاریانو برابر ضمان لازمیږي.

وان استأجرها ليحل عليها مقداراً إلخ: (۲)... که خالد مثلاً د پنځه منه غنمو د وړلو لپاره څاروی په کرایه ونیسي، او خالد پر هغه اته منه غنم وسي او په داسي څاروي کي د اته منه غنمو د وړلو طاقت وي، لېکن بیا هم دهغه تاب نه راوړي او هلاک سي، نو مستأجر (خالد) چي کوم درې منه زیات غنم پر بار کړي دي، دهغه ضمان (تاوان) پر لازمیږي، يعني د څاروي ټوله قیمت به اته حصې کیږي او پر هغه به د دریو حصو ضمان لازمول کیږي؛ ځکه چي په دې صورت کي د پنځه منو بوج (بار) مأذون دی او د دریو منو بوج غیر مأذون دی، او هلاکت د بوج په وجه واقع سوی دی، نو ځکه ضمان به پر مأذون او غیر مأذون دواړو بوجونو تقسیمول کیږي او پر مستأجر به د غیر مأذون بوج ضمان لازمول کیږي. لېکن که مستأجر پر دغه څاروي دومره زیات غنم بار کړي وي چي څاروی دهغه د وړلو تاب او طاقت بالکل نه لري، نو په دې صورت کي د څاروي په هلاکېدلو سره پر مستأجر دهغه د ټوله قیمت ضمان لازمیږي؛ ځکه چي پر څاروي دومره بار وړل له عرف او عادت څخه خارج دي او په دې فعل سره مستأجر متعدي او تجاوز کونکی دی، نو ځکه هغه به د څاروي د ټوله قیمت ضامن کیږي.

وان كبح الدابة إلخ: (۳)... که مستأجر د څاروي قیزه دومره په زوره کش کړي چي هغه هلاک سي یا څاروی په زوره ووهي او هغه هلاک سي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نیز مستأجر ضامن کیږي (يعني پر هغه د څاروي د قیمت ضمان [تاوان] لازمیږي)، لېکن صاحبین رَحْمَهُمَا اللَّهُ فرمایي چي که مستأجر د څاروي قیزه په دومره زور سره کش کړي وي، څومره چي په عرف کي د څاروي د بېولو پر مهال کښول کیږي، نو بیا هغه نه ضامن کیږي؛ ځکه کوم کار چي د عرف مطابق وي، هغه تر مطلق عقد لاندې داخلېږي، نو ځکه دا فعل (کښول او وهل) به مالک په اجازت سره وي، او په اجازت والا کار کولو سره مستأجر نه ضامن کیږي.

دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دلیل دا دی چي د مالک له طرفه اجازت د سلامتی په شرط سره مقید دی او دلته مستأجر دهغه مخالفت کړی دی؛ ځکه چي د داسي وهلو او قیزه کښولو څخه بغیر هم د څاروي بېول ممکن وه، ځکه وهل او قیزه کښول خو د څاروي د تېز بېولو او غفلولو لپاره وي، څو اکېږي دا په هغه کي زائد فعل دی، نو ځکه په دې کي به اجازت د سلامتی په شرط سره مقید وي، نو که په دې فعل سره څاروی هلاک سي، نو مستأجر به ضامن کیږي، لکه په لاره کي تلل چي د سلامتی په وصف سره مقید دی، مثلاً که په لاره کي د تېرېدونکي کس د چال او تګ په وجه بل چاته نقصان ورسېږي، نو تېرېدونکی کس ضامن کیږي، همداسي په دغه مسئله کي به هم وهل او د قیزې را

كشول دسلامتی په وصف سره مقيدوي او كه ددوی په وجه خاړوی هلاك سي، نو مستأجر به ضامن كيږي.

په كرايه داخيستل سوي خاړوي هلاكېدل (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَإِنْ اسْتَأْجَرَهَا إِلَى الْحَيَرَةِ فرمايي: او كه څوك تر "حيره" پوري خاړوی په كرايه ونيسي فَجَاوَزَ بِهَا إِلَى الْقَادِسِيَّةِ [لېكن] له "حيره" څخه هغه تېر كړي و "قادسيه" ته ثُمَّ رَدَّهَا إِلَى الْحَيَرَةِ ثُمَّ نَفَقَتْ بيا يې "حيره" ته واپس راوړي بيا هغه هلاك سي فَهُوَ ضَامِنٌ نو مستأجر ضامن دی وَكَذَلِكَ الْعَارِيَةُ او همدا حكم د عاريت هم دی وَقِيلَ: تَأْوِيلُ هَذِهِ السُّأَلَةِ إِذَا اسْتَأْجَرَهَا ذَاهِبًا لَا جَائِيًا يَنْتَهِي الْعَقْدُ بِالْوُصُولِ إِلَى الْحَيَرَةِ او ويل سوي دي: ددغه مسئلې تاويل دا دی چي كله مستأجر هغه خاړوی د تللو لپاره په كرايه نيولې وي [نه دراتللو لپاره]، چي و حيره ته په رسېدلو سره عقد ختم سي فَلَا يَصِيرُ بِالْعَوْدِ مَرْدُودًا إِلَى يَدِ الْمَالِكِ معنی نو ځكه [له قادسيه څخه] په واپس راتللو سره به هغه معناد مالک لاس ته واپس كړی سوی نه وگرځي وَأَمَّا إِذَا اسْتَأْجَرَهَا ذَاهِبًا وَجَائِيًا لېكن كه هغه د تللو او راتللو دواړو لپاره خاړوی په كرايه نيولې وي فَيَكُونُ بِمَنْزِلَةِ الْيُودَعِ إِذَا خَالَفَ ثُمَّ عَادَ إِلَى الْوَقَاقِ نو [په دې صورت كي] مستأجر دهغه مودع په څېر دی كوم چي [د مالک (مودع) د حكم] مخالفت وکړي او بيا موافقت ته راوگرځي [يعني بيا مخالفت پرېږدي] وَقِيلَ: الْجَوَابُ مَجْرَى عَلَى الْإِطْلَاقِ او ويل سوي دي: چي دا حكم على الإطلاق جاري دی [يعني مطلق حكم دی] وَالْفَرْقُ أَنَّ الْيُودَعَ مَأْمُورٌ بِالْحِفْظِ مَقْصُودًا او [په وديعت او اجاره كي] فرق دا دی چي مودع [دامانت] په حفاظت كولو سره بالقصد امر كړی سوی وي فَبَقِيَ الْأَمْرُ بِالْحِفْظِ بَعْدَ الْعَوْدِ إِلَى الْوَقَاقِ نو موافقت ته په راگرځېدلو [مخالفت پرېښوولو] سره د حفاظت كولو امر [پر خپل حال] باقي پاته سو فَحَصَلَ الرَّدُّ إِلَى يَدِ الْمَالِكِ نو د مالک د نائب [يعني د مودع] لاس ته واپس كول حاصل سو وَلِإِجَارَةٍ وَالْعَارِيَةِ يَصِيرُ الْحِفْظُ مَأْمُورًا بِهِ تَبَعًا لِلِاسْتِعْمَالِ لَا مَقْصُودًا لېكن [په اجاره او عاريت كي] حفاظت كول د استعمال د تابع په توگه مامور به گرځي، نه د مقصود په توگه [په بله وينا چي په اجاره او عاريت كي] د حفاظت مامور به كېدل د استعمال تابع دي، مقصود بلذات نه دي إِذَا انْقَطَعَ الِاسْتِعْمَالُ لهذا كله چي استعمال ختم سي لَمْ يَبْقَ هُوَ نَائِبًا نو د مستأجر د

مالك نائب پاته نه سي فَلَا يَبْرَأُ بِالْعَوْدِ نو حُكّه په راگر حُبدلو [واپس كېدلو] سره به له ضمان خنځه نه بري كيږي وَهَذَا أَصَحُّ او همدا صحيح قول دی.

اللفات: ﴿حِدْرَة﴾ له کوفې خنځه د يوه مېل پر فاصله ليري يو ښار دی چي په هغه کي به شاه نعمان بن منذر اوسېدی، ﴿قَادِسِيَة﴾ داهم ديو خای نوم دی چي دهغه او کوفې په مينځ کي پنځلس ميله مسافه ده، ﴿نفقت﴾ د نصر له بابه د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده، نَفَقَ يَنْفُقُ نَفْقًا: مړه کېدل، روح وتل، ﴿ذاهبًا﴾ دفتح له بابه د فاعل صيغه ده: تلونکي، ﴿جائياً﴾ د ضرب له بابه مخکنی صيغه ده: راتلونکی، ﴿الوفاق﴾ موافقت، ﴿يبرأ﴾ دسمع له بابه دمضارع صيغه ده: بري کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک تر ”حیره“ نومي ځايه د تللو لپاره يو څاروی په کرایه ونيسي لېکن بيا هغه څاروی ”قادسيه“ ته بوزي کوم چي له ”حیره“ خنځه ډېر ليري دی، بيا واپس ”حیره“ ته راسي او په همدې واپس راتللو کي هغه څاروی هلاک سي، نو مستأجر دهغه د قيمت ضامن كيږي (يعني مالک ته به په تاوان کي دهغه څاروي قيمت ورکوي)، همدا د حکم د عاريت هم دی (يعني که څوک په خواست له يو چا خنځه تر ”حیره“ نومي ځايه د تللو لپاره څاروی واخلي... إلخ). او په دې مسئله کي د مشايخو رَجَهُمُ الله دوه نور قولونه هم سته:

(۱)... د ځيني حضراتو رايه داده چي دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي مستأجر محض تر ”حیره“ پوري د تللو لپاره څاروی په کرایه نيولی وي؛ ځکه چي په دې صورت کي ”حیره“ ته په رسېدلو سره عقد پوره كيږي او نور سفر او واپس راتلل له عقد خنځه خالي كيږي، نو مستأجر به د متعدي او متجاوز کېدلو په وجه ضامن كيږي.

همدارنگه ”حیره“ ته په واپس راتللو سره مستأجر حکماً او معناً مالک ته يا يې نائب ته دهغه څاروي واپس کونکی نه گرځي؛ ځکه چي هغه مودع نه دی چي د مالک نائب جوړ سي. ها! که چيري مستأجر د تگ او راتگ دواړو لپاره څاروی په کرایه نيولی وي، نو هغه د مودع په حکم سره دی او څرنگه چي مودع که چيري د مودع (مالک) د حکم له مخالفت کولو خنځه وروسته موافقت وکړي. نو هغه نه ضامن كيږي، همداسي به دغه مستأجر هم له ضمان خنځه خلاصيږي.

(۲)... د ځيني نورو مشايخو رايه داده چي په دغه مسئله کي پر مستأجر د ضمان واجبېدلو حکم مطلق دی. يعني برابره ده هغه صرف د تللو لپاره څاروی په کرایه نيولی وي يا يې د تگ او راتگ دواړو لپاره نيولی وي. په هر صورت کي پر هغه ضمان لازميږي. او هغه پر مودع قياسول صحيح نه دي؛ ځکه چي په اجاره او وديعت و عاريت کي فرق دی او هغه دادی چي په وديعت کي بالقصد (دمقصود

بالذات په توگه) مودع د امانت حفاظت کوي او هغه د مالک نائب وي، په همدې وجه تر مخالفت وروسته دهغه په موافقت (مخالفت پرېښوولو) سره ضمان ساقطیږي؛ ځکه چې په موافقت کولو سره د مالک د نائب (يعني په خپله د مودع) و طرف ته د امانت ورسپارل ثابتیږي او د حفاظت کولو امر (حکم) د مخکي په څېر راگرځي. ددې په خلاف په اجاره او عاریت کي حفاظت د استعمال تابع وي، مقصود بالذات نه وي، او له متعين سوي مقام يعني له "حیره" څخه د تېرېدلو په وجه استعمال ختمیږي او مستأجر د مالک نائب نه پاتېږي، نو په همدې وجه به تر واپس کېدلو وروسته هم هغه له ضمان څخه نه خلاصیږي، همدا صحیح او معتمد قول دی. (احسن الهدایه)

د څاروي د زین بدلولو حکم

قَالَ: وَمَنْ أَكْثَرَى حِمَارًا بَسْرَجَ فَرَمَايِي: او که څوک یو خر د زین سره په کرایه ونیسي فَتَزَمَ السَّجَرُ وَأَسْرَجَهُ بَسْرَجَ يُسْرَجُ بِبِشْلِهِ الْحُمُرُ بیا زین له خره څخه لیري کړي او پر هغه داسي زین کښېږدي چې پر خرونو د هماغه په څېر زین ایښوول کیږي فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ نو پر مستأجر تاوان نسته لِأَنَّهُ إِذَا كَانَ يُبَاثِلُ الْأَوَّلَ ځکه کله چې دویم زین د اول زین په څېر دی يَتَنَاوَلَهُ إِذْنُ الْمَالِكِ نو دویم زین ته به [هم] د مالک اجازت شامل وي إِذْ لَا قَائِدَةَ فِي التَّقْيِيدِ بغيره ځکه چې له دغه [اول] زین څخه بغير په بل زین سره په مقید کولو کي هيڅ فايده نسته [مطلب دا چې ددې ویلو هيڅ فايده نسته چې دا په دې سره مقید دی چې له دغه اول زین څخه بغير بل زین به پر خره نه ایښوول کیږي (کله چې دابل [دویم] زین د هغه په څېر وي. حاشیه)] إِلَّا إِذَا كَانَ رَاثِدًا عَلَيْهِ فِي الْوَزْنِ مگر دا چې کله دویم زین له اول زین څخه په وزن کي زیات وي فَحِينَئِذٍ يَضْمَنُ الرِّثَادَةَ نو په دې صورت کي مستأجر د زیاتوب [زائد مقدار] ضامن کیږي وَإِنْ كَانَ لَا يُسْرَجُ بِبِشْلِهِ الْحُمُرُ او که چیري د هغه په څېر زین پر خرونو نه ایښوول کیږي ضَمِنَ نو مستأجر ضامن کیږي لِأَنَّهُ لَمْ يَتَنَاوَلْهُ إِلَّا إِذْنُ مَنْ جِهَتِهِ ځکه چې هغه ته د مالک له طرفه اجازت شامل نه دی فَصَارَ مُخَالِفًا نو مستأجر [د مالک د حکم] مخالفت کونکی وگرځېدی وَإِنْ أَوْكَعَهُ بِإِكَابٍ لَا يُوكَفُ بِبِشْلِهِ الْحُمُرُ او که مستأجر [زین لیري کړي او] پر هغه خره داسي زل اخل او اچوي چې د هغه په څېر زل پر خرونو نه اچول کیږي يَضْمَنُ نو مستأجر ضامن کیږي ايمني پر هغه ضمان (تاوان) واجبیږي لِإِنَّا قُلْنَا فِي السَّجَرِ د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ د زین په باره کي ذکر کړی وَهَذَا أَوَّلُ

نودا خوبه په درجه اولی اُمُوجِب د ضمان اوي وَإِنْ أَؤْكَفَهُ بِكَافٍ يُؤْكَفُ بِشِلِّهِ الْحُزْرُ او كه پر هغه خره داسي زل واچوي چي د هغه په شېر زل پر خرونو اينبول كيږي يَفْضَنُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز ضامن كيږي وَقَالَ: يَفْضَنُ بِحَسَابِهِ او صاحبين رَحْمَتُ اللَّهِ فرمايي: چي د هغه [زائد مساحت] په حساب سره ضامن كيږي [مثلا كه زين د خره د ملا دوي لوېشتي خای نيولی وي او زل څلور لوېشتي خای ونيسي، نو د نصف قيمت ضامن كيږي] ^{١٠} لِأَنَّهُ إِذَا كَانَ يُؤْكَفُ بِشِلِّهِ الْحُزْرُ حَكَمَهُ كَلَهُ چي د هغه په شېر زل پر خرونو اينبول كيږي كَانَ هُوَ وَالسَّرَجُ سَوَاءً نو هغه او زين سره برابر دي فَيَكُونُ الْمَالِكُ رَاضِيًا بِهِ نو حكه مالك به په هغه [هم] راضي وي إِلَّا إِذَا كَانَ زَائِدًا عَلَى السَّرَجِ فِي الْوِزْنِ مگر دا چي زل له زين څخه په وزن كي زيات وي فَيَفْضَنُ الزِّيَادَةَ نو مستأجر د زياتوب [زائد مقدار] ضامن كيږي لِأَنَّهُ لَمْ يَرْضَ بِالزِّيَادَةِ حَكَمَهُ چي مالك په زياتوب راضي نه دی فَصَارَ كَالزِّيَادَةِ فِي الْحَبْلِ الْهُسْتَى إِذَا كَانَ مِنْ جَنْسِهِ نو دا په ټاكلي [متعين كړی سوي] بار كي د زياتوب كولو په شېر سو وَلِإِنْ حَنِيفَةً: أَنَّ الْإِكَاكَفَ لَيْسَ مِنْ جَنْسِ السَّرَجِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دا دی: چي زل د زين له جنس څخه نه دی لِأَنَّهُ لِلْحَبْلِ حَكَمَهُ چي هغه د بار لپاره وي [يعني د بار وړلو لپاره پر خره اچول كيږي] وَالسَّرَجُ لِلرُّكُوبِ او زين د سپرېدلو لپاره وي وَكَذَا يَنْبَسِطُ أَحَدُهُمَا عَلَى ظَهْرِ الدَّابَّةِ مَا لَا يَنْبَسِطُ عَلَيْهِ الْآخَرُ او همدارنگه له دوی څخه يو [يعني زل] د څاروي پر ملا دومره قدر سره غوړيږي چي زين هغومره قدر نه غوړيږي فَكَانَ مُخَالَفًا نو مستأجر [د مالك د حكم] مخالفت كونکی سو كَمَا إِذَا حَصَلَ الْحَبِيدَ وَقَدْ شَرَطَ لَهُ الْحِنَظَةَ لَكَه كَلَهُ چي [پر څاروي] اوسپنه بار كړي حال دا چي مالك [مؤجرا پر

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ، كما ذكر في البحر الرائق (ج: ٧، ص: ٣١٠)، وجميع الأثر (ج: ٣، ص: ٥٢٧). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٣٠]

• توضيح: قال صاحب العناية رَحْمَةُ اللَّهِ في شرح هذه العبارة "بضم بحسابه".... منهم من قال: المراد المساحة حتى إذا كان السرج بأحد من ظهري الدابة قدر سرجين والإكاف قدر أربعة أشبار، بضم نصف قيمتها. ومنهم من قال: معناه بحسابه في النقل والحفة، حتى إذا كان وزن السرج موبين والإكاف ستة أماء، بضم ثلثي قيمتها، وإليه أشار المصنف رَحْمَةُ اللَّهِ في الدليل حيث قال: لأنه إذا كان يؤكف بمثله الحمر كان هو والسرج سواء، فيكون المالك راضيا به، إلا إذا كان زائدا على السرج في الوزن، فيضمن الزيادة... إلخ. [العناية ج: ٨، ص: ٣٢]

هغه د غنمو د بارولو شرط لگولی وي.

اللغات: ﴿اكتري﴾ دافتعال دباب ماضي ده: په کرایه نیول (په کرایه اخیستل)، ﴿سرج﴾ دآس زین، ځین، دلرگي او څرمني څخه جوړه سوې هغه آله چي دانسان د سپرېدلو لپاره دآس په ملا باندي ایښوول کیږي، ﴿نزع﴾ دفتح ماضي ده: کښل، ليري کول، ﴿أسرج﴾ دافعال دباب ماضي ده: زین پر ایښوول، ﴿الحرر﴾ جمع د حمار ده: خرونه، ﴿یماثل﴾ دمفاعلي دباب مضارع ده: همخیره کېدل، مشابه کېدل، ﴿اکاف﴾ زل، ځل، دتوکړانو پوښ چي دڅارویو په شا باندي اچول کیږي، پالان، ﴿أوکف﴾ دافعال ماضي ده: زل پر اچول، ﴿ینبسط﴾ دانفعال مضارع ده: غورېدل، هوارېدل.

تشریح: په دغه عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که یو سړی دزین سره خر په کرایه ونیسي، بیا هغه زین ليري کړي او بل داسي زین پر کښېږدي کوم چي پر خرونو ایښوول کیږي او دا دویم زین داول زین هموزنه وي (يعني دواړه په وزن کي سره برابر وي) بیا هغه خر هلاک سي، نو ددغه بدلون (زین بدلولو) په وجه پر مستأجر هيڅ ضمان (تاوان) نه لازميږي؛ ځکه کله چي دواړه زینونه یو دبل په څېر او هموزنه دي نو په دغه بدلون سره مستأجر متعدي (تجاوز کونکی) نه سو او دغه بدلون دمالک په اجازت او رضا سره واقع سو، او تاسو ته معلومه ده چي کوم کار دمالک (مؤجر) په اجازت سره وسي، په هغه کي ضمان نه لازميږي. ها! که چيري د هغه په څېر زین پر خرونو نه ایښوول کیږي، نو په دې صورت کي دخره په هلاکېدلو پر مستأجر ضمان لازميږي؛ ځکه چي اوس دغه بدلون لره دمالک اجازت او رضا نه شاملیږي او مستأجر د هغه د حکم مخالفت کونکی گرځي، نو ځکه پر هغه به ضمان لازميږي.

(۲)... که مستأجر له خره څخه زین ليري کړي او پر هغه داسي زل واچوي چي د هغه په څېر زل پر خرونو نه اچول کیږي، نو ښکاره خبره ده چي هغه لره دمالک (مؤجر) اجازت نه شاملیږي، نو مستأجر به دمالک د حکم د مخالفت کولو په وجه ضامن کیږي؛ ځکه کله چي په هغه صورت کي هم هموزنه او همخیره نه کېدل د ضمان موجب دي کله چي زین په هغسي زین سره بدل کړی سي، نو په جلا جنس سره د بدلولو په صورت کي خوبه په درجه اولی هموزنه او همخیره نه کېدل د ضمان موجب وي.

(۳)... که مستأجر زین ليري کړي او داسي زل پر واچوي چي پر خرونو هم د هغه په څېر زل اچول کیږي، بیا په دې سره خر هلاک سي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز مستأجر د ټوله قیمت ضامن

کيږي. صاحبين رَجِهَهُمَا الله فرمايي چي څومره مقدار چي زل زيات وي (يعني څومره اندازه چي هغه زيات ځای نيولی وي يا څومره قدر چي هغه زيات دروند وي) په هغه حساب سره پر مستأجر ضمان لازميږي او ټوله قيمت نه پر لازميږي؛ ځکه کله چي پر خرونو هم دهغه په څېر زل ايښوول کيږي (اچول کيږي)، نو زين او زل دواړه سره برابر سول، نو مالک به د زين په څېر دهغه زل په ايښوولو هم راضي وي او مستأجر به صرف دهغه مقدار ضامن وي کوم مقدار چي په مساحت او وزن کي له زين څخه زائد (زيات) وي؛ ځکه چي مالک په زائد مقدار راضي نه دی، نو ځکه دا زائد مقدار به د ضمان موجب وي. ددې مثال داسي دی لکه مستأجر چي د پنځه منه غنمو دوړلو لپاره څاروی په کرایه ونيسي او بيا پر هغه اته منه غنم يووسي چي ددې په وجه هغه څاروی مړ سي، نو پر مستأجر د زائد مقدار په حساب سره (يعني د دريو منو) ضمان لازميږي، همداسي به دلته هم پر هغه د زائد مقدار ضمان لازميږي.

دامام صاحب رَجِهَهُ الله دليل دا دی چي زين او زل دواړه جلا شيان دي؛ ځکه چي زل عموماً د يو شي دوړلو او بارولو لپاره پر څاروي ايښوول کيږي، حال دا چي زين د سپرېدلو لپاره پر ايښوول کيږي، همدارنگه زل د زين په مقابله کي د څاروي پر ملازيات غوړيږي، لهذا د زين پر ځای د زل په ايښوولو سره مستأجر د مالک د حکم مخالفت کړی دی او د همدې مخالفت په وجه څاروی هلاک سوی دی، نو ځکه به مستأجر د ټوله قيمت ضامن کيږي او صرف د زائد مقدار په ضمان ورکولو سره به هغه نه خلاصيږي. (احسن الهداية)

که مزدور لاره بدله کړي (حکم او وضاحت)

وَإِنْ اسْتَأْجَرَ حَمَالًا لِيَحْمِلَ لَهُ طَعَامًا فِي طَرِيقٍ كَذَا أَوْ كَهْ شَوْكٍ يَوْمًا وَرَوْنَكِي مَزْدُورٍ [پلندي] ددې لپاره په اجرت ونيسي چي هغه پر فلانکۍ لاره دده غله يووسي فَأَخَذَ فِي طَرِيقٍ غَيْرِهِ يَسْلُكُهُ النَّاسُ لِبَن حِمَالٍ له هغه څخه بغير پر بله داسي لاره غله يووسي چي خلک پکښي ځي فَهَلْكَ النَّتَاءُ بيا سامان [غله] ضايع سي فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ نو پر حمال ضمان نسته وَإِنْ بَدَّلَ أَوْ كَه سامان [امتین ځای ته] ورسپري [يعني حمال هغه سامان (غله) خپل ځای ته ورسوي] فَلَهُ الْأَجْرُ نو د حمال لپاره اجرت سته [يعني هغه ته به خپل اجرت (مزدوري) ورکول کيږي] وَهَذَا إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ الطَّرِيقَيْنِ تَفَاوُثٌ أَوْ دَا [حکم] په هغه صورت کي دی کله چي د دواړو لارو په مینځ کي تفاوت [توپیر] نه وي لِأَنَّ عِنْدَ ذَلِكَ التَّقْيِيدَ غَيْرُ مُفِيدٍ ځکه چي په دې صورت [يعني د تفاوت د نشتوالي په صورت] کي د لاري قيد لگول مفيد نه دي

أَمَّا إِذَا كَانَ تَفَاوُثٌ لِهَكُنْ كَهَ چِيرِي [دواړو لارو په مينځ كي]. تَفَاوُثٌ وَي يَضُنُّ نُو حَمَال ضَامِن
 كِيرِي لِصِّحَّةِ التَّقْيِيدِ د قِيد لگولو د صحيح والي په وجه فَإِنَّ التَّقْيِيدَ مُفِيدٌ حَكَمَ چي [اوس] قيد
 لگول مفيد دي إِلَّا أَنَّ الظَّاهِرَ عَدَمُ التَّفَاوُثِ إِذَا كَانَ طَرِيقًا يَسْلُكُهُ النَّاسُ مگر دا چي ښکاره د تَفَاوُثِ
 نشتوالي دی کله چي هغه داسي لاره وي چي خلک پکښي ځي [يعني تگ راتگ پکښي کوي] فَلَمْ
 يُفَصِّلْ نُو حَكَمَ مَاتِن رَحِمَهُ اللهُ [په حکم كي] هيڅ تفصيل نه دی کړی وَإِنْ كَانَ طَرِيقًا لَا يَسْلُكُهُ النَّاسُ
 او که هغه داسي لاره وي چي خلک نه پکښي ځي فَهَلْكَ بِيَا سَامَانَ ضَايِع سَي ضَمِنَ نُو حَمَال
 ضَامِن كِيرِي لِأَنَّهُ صَحَّ التَّقْيِيدُ حَكَمَ چي [دلاري] قيد لگول صحيح سوه فَصَارَ مُخَالَفًا نُو حَمَال
 مُخَالَفَتِ كُونِكِي وَغَرَّحْدِي وَإِنْ بَدَلَمَ لِهَكُنْ كَهَ سَامَانَ [متعين ځای] ته ورسیري فَلَهُ الْأَجْرُ نُو د هغه
 لپاره أُجْرَتِ [مزدوري] سته لِأَنَّهُ ارْتَفَعَ الْخِلَافُ مَعْنَى وَإِنْ بَقِيَ صُورَةٌ حَكَمَ چي د معنی په اعتبار سره
 اخْتِلَافِ خْتَم سُو كَه شَه هَم د صورت په اعتبار سره پاته دی قَالَ: وَإِنْ حَمَلَهُ فِي الْبَحْرِ فِيمَا يَخْبِلُهُ
 النَّاسُ فِي الْبَرِّ فَرَمَائِي: او که حَمَال داسي سَامَانَ په سَمْنَدَر كي [د سَمْنَدَر دلاري] يُووسِي كُوم چي
 خَلَك په وچه كي وړي ضَمِنَ نُو [د سَامَانَ ضَايِع كېدلو صورت كي] هغه ضَامِن كِيرِي لِفُحْشِ التَّفَاوُثِ
 بَيْنَ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَكَمَ چي په بر او بحر كي ډېر تَفَاوُثِ [توپیر] سته وَإِنْ بَدَلَمَ لِهَكُنْ كَه هغه سَامَانَ
 [خپل ځای ته] ورسیري فَلَهُ الْأَجْرُ نُو د حَمَال لپاره أُجْرَتِ [مزدوري] سته لِخُصُولِ الْبُقُودِ وَارْتِفَاعِ
 الْخِلَافِ مَعْنَى حَكَمَ چي [د مستأجر] مقصد حاصل سو او معنا اخْتِلَافِ خْتَم سُو.

اللغات: ﴿حَمَال﴾ بار وړونکی کس، پلندي، ﴿طَعَام﴾ مخکي موږ ذکر کړه چي که دالفظ مطلق
 ذکر سي، نو مراد ځني غله ده، يعني غنم، اوربشي او داسي نور، او داهل حجاز او اهل عراق په نېز
 صرف غنم ځني مرادیري (معجم الوسيط)، ﴿مَتَاع﴾ هر هغه شے چي نفع ځني اخیستل ما سواله سرو او
 سپینو زرو شخه، لکه غله، کورنی سامان او داسي، صاحب د معجم العربي يې داسي تعريف کړی
 دی: "كُلُّ مَا يُنْتَفَعُ بِهِ مِنَ الْحَاجَاتِ كَالطَّعَامِ وَأَثَاثِ الْبَيْتِ وَالْأَدَوَاتِ وَالسِّلَعِ وَغَيْرِهَا سِوَى الذَّهَبِ
 وَالْفِضَّةِ"، ﴿يَسْلُكُ﴾ دنصر دباب مضارع ده: تلل، تگ کول، ﴿تَفَاوُثُ﴾ د تفاعل اسم مصدر

دی: توپیر، اختلاف (پیل والی)، فرق، ﴿ارتفع﴾ دافتعال ماضی ده: پورته کېدل، لیږي کېدل، ختمېدل، ﴿البحر﴾ سمندر، سمندري لاره، ﴿البز﴾ وچه، ځمکنۍ (زمیني) لاره.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که زید (مثلاً) حمال وي یعنې د خلکو سامانونه او بارونه له یوه ځایه بل ځای ته وړي، بیا یو سړی مثلاً ادريس هغه ته ووايي چي ”ته! زما دغه سامان پر فلانکۍ لاره زما کور ته ورسوه!“، لېکن زید هغه سامان پر بله لاره یووسي او هغه هم عامه لاره وي چي خلک پکښي ځي راځي یعنې دواړي لاري په امن وي او هیڅ تفاوت پکښي نه وي، نو که په دې صورت کي هغه سامان په لاره کي هلاک سي، نو پر مستأجر ضمان نه لازميږي؛ ځکه کله چي په دواړو لارو کي هیڅ تفاوت او فرق نسته نو د ادريس (مالک) له طرفه دیوې لاري متعین کول او قید لگول هیڅ فایده نه کوي، نو ځکه محض د لاري بدلولو په وجه به زید نه ضامن کیږي. د دې په خلاف که زید پر ناعامه او نامعتبره لاره هغه سامان یووسي یا یې پر داسي لاره یووسي چي دهغې او متعین کرده لاري په مینځ کي زیات فرق وي، نو په دې دواړو صورتونو کي د سامان په هلاکېدلو سره پر هغه ضمان لازميږي؛ ځکه چي اوس د متعینه لاري قید لگول مفید دي نو د هغه متعیني لاري د بدلولو په وجه حمال (زید) په هر اعتبار سره د مالک د حکم مخالفت کونکی ګرځي، نو ځکه به هغه ضامن کیږي، خو بیا هم که مستأجر پر دغه دویمه (ناعامه او متفاوته) لاره د ادريس کور ته سامان ورسوي، نو هغه ته به خپل ټاکل سوی اجرت او مزدوري ورکول کیږي؛ ځکه چي د مالک (ادريس) مقصد حاصل سو او سامان د هغه تر کوره ورسېدی، نو ځکه په دې حواله سره معنا اختلاف ختم سو، که څه هم ظاهراً د اختلاف پاته دی چي حمال د مالک د حکم مخالفت کړی دی، همدا حال د بحري او بري لاري د بدلولو هم دی چي د هغه صورت مسئله د پورتنۍ مسئلې په څېر دی.

د غنمو پر ځای سابه (سبزیجات) کرل

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ أَزْماً لِيَزْرَعَهَا حِنْطَةً فَرَزَعَهَا رَطْبَةً بِيَا په هغې کي غنم وکړي فَرَزَعَهَا رَطْبَةً بِيَا په هغې کي یو سبزي وکړي ضَمِنَ مَا نَقَصَهَا نو ضامن کیږي د هغه نقصان کوم چي ځمکي ته رسېدلی وي لَئِنْ الرِّطَابُ أَضْرَبَ بِالْأَرْضِ مِنَ الْحِنْطَةِ ځکه د ځمکي لپاره سبزیجات له غنمو څخه زیات نقصان من دي لَا تَنْتَشِرُ عَنْ وَرْقِهَا فِيهَا وَكَثْرَةُ الْحَاجَةِ إِلَى سَقِيَّتِهَا ځکه چي د هغوی رېښې په ځمکه کي زیات خپرېږي او د هغوی اوبه کولو ته زیات ضرورت پېښیږي فَكَانَ خِلَافًا لِشَرِّ نَوَادِدِي وَطَرَفٍ تَهْ مُخَالَفَتِ كَوْلِ دِي اِيعْنِي دَا داسي مخالفت

دی چي په هغه سره د ځمکي مالک ته د نېکۍ پر ځای بدي رسېږي | فَيُضَنُ مَا نَقَصَهَا نو ځکه مستأجر به د هغه نقصان ضامن کېږي کوم چي ځمکي ته رسېدلی وي وَلَا أُجْرَلُهُ او د مالک لپاره | د ځمکي | اجرت نسته | يعني مالک ته به هم د ځمکي کرایه نه ورکول کېږي | لَأَنَّهُ غَاصِبٌ لِلْأَرْضِ عَلَى مَا قَرَّرْنَاهُ ځکه چي زموږ د بیان سوي دليل | لأن الرطاب أضر إلخ | پر بناء مستأجر د ځمکي غصب کونکی دی.

اللغات: «استأجر» د استعمال ماضي ده: په اجاره نیول، په کرایه نیول، «یزرع» کرل، کښت کول، «رطوبة» مخکي موږ ذکر کړه چي د دغه لفظ دوې معناوي دي چي له هغوی څخه یوه معنی ده: سبزیجات يعني بانجن، توری، خټکي و هندوانې او داسي نور، «أضر» ډېر ضرر من، زیات نقصان من، «عروق» جمع د عروق ده: رېښه، بېخ، «سقي» د ضرب مصدر دی: اوبه کول، اوبه ورکول. **تشریح:** صورت د مسئلې خوښکاره دی چي که څوک د غنمو د کرلو لپاره ځمکه په کرایه ونیسي او بیا په هغې کي سبزیجات او منتشره ریښو والا شيان وکړي چي د هغوی کښت د ځمکي لپاره نقصان من وي، نو ښکاره ده خبره ده چي په دې صورت کي مستأجر د ټاکل سوي شي (غنمو) او د ځمکي د مالک د حکم مخالفت کونکی دی او مخالفت هم داسي دی چي په هغه سره د ځمکي مالک ته د ښېگڼي پر ځای نقصان او بدي رسېږي، نو په دې اعتبار سره هغه مستأجر نه دی بلکي د ځمکي غاصب (غصبونکی) دی، نو ځکه پر هغه به د ځمکي اجرت او کرایه لازم نه وي بلکي هغه به د ځمکي مالک ته د واقع سوي نقصان پوره ضمان (تاوان) ورکوي. (احسن الهدایه)

که خیاط د متعین شده جامې پر ځای بله جامه جوړه کړه (حکم او وضاحت)

قَالَ: وَمَنْ دَقَّ إِلَى خِيَّاطٍ ثَوْبًا لِيَخِيْطَهُ قَبِيْضًا بِدِرْهَمٍ فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ خَوْكُ خِيَّاطٍ [درزي] ته يوه کپړه ورکړي چي له هغه څخه کمیښ جوړ کړي په يوه درهم | يعني يو درهم مزدوري وټاکي | فَخَاطَهُ قَبَاءً | [پکن] خیاط له هغه کپړې څخه چوغه جوړه کړي فَإِنْ شَاءَ ضَمَّنَهُ قِيَمَةَ الثَّوْبِ نو که مالک وغواړي نو له هغه | خیاط | څخه دي د کپړې د قیمت ضمان [تاوان] واخلي وَإِنْ شَاءَ أَخَذَ الْقَبَاءَ وَأَعْطَاهُ أَجْرَ مِثْلِهِ او که وغواړي نو قبادي واخلي او هغه ته دي خپل اجرت مثلي ورکړي وَلَا يُجَاوِزُ بِهِ دِرْهَمًا او هغه | اجرت مثلي | به تر يوه درهم نه زیاتوي قِيلَ: مَعْنَاهُ الْقُرْطُ الَّذِي هُوَ ذُو طَاقٍ وَاحِدٍ ویل سوي دي: چي له قبا څخه مراد هغه | د چپني په څیر | اوږده جامه ده کوم چي يو غبرگ والا | یوه رېستوي |

وي لَأَنَّهُ يُسْتَعْمَلُ اسْتِعْمَالُ الْقَبَاءِ حُكْمُهُ فِي هُنَا دَقْبَا بِهِ خَيْرٌ اسْتِعْمَالِ يَرْي وَقِيلَ: هُوَ مَجْرَى عَلَى إِطْلَاقِهِ أَوْ
 وَرَيْل سَوِي دِي چِي [دلته] قبا پر خپل اطلاق جاري ده لَأَنَّهُمَا يَتَقَارَبَانِ فِي الْمُنْفَعَةِ حُكْمُهُ چِي دواړه په
 منفعت کي سره نژدې دي [يعني له قبا او قرطق دواړو څخه يو ډول کار اخيستل کيږي] وَعَنْ أَنِ حَنِيفَةَ أَنَّهُ
 يُضْمَنُ مِنْ غَيْرِ خِيَارٍ أَوْ لَهُ إِمَامٌ صَاحِبٌ رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی چي مالک به [له خياط څخه] ضمان واخلي،
 بغير له اختياره [يعني مالک ته به د ضمان اخيستلو او قبا اخيستلو تر مينځ اختيار نه ورکول کيږي، بلکي مالک
 به صرف ضمان (د کپړې د قيمت تاوان) ځني اخلي] لَأَنَّ الْقَبَاءَ خِلَافُ جِنْسِ الْقَبِيصِ حُكْمُهُ چي قبا د کميس د
 جنس په خلاف ده وَوَجْهُ الظَّاهِرُ أَنَّهُ قَبِيصٌ مِنْ وَجْهِ د ظاهر روايت دليل دادی چي قبا هم په يوه اعتبار سره
 کميس دی لَأَنَّهُ يُشَدُّ وَسَطُهُ حُكْمُهُ چي دهغه مينځ تړل کيږي وَيُنْتَفَعُ بِهِ اِسْتِفَاعُ الْقَبِيصِ أَوْ د کميس په
 څېر له هغه څخه نفع اخيستل کيږي فَجَاءَتِ الْمُؤَافَقَةُ وَالْمُخَالَفَةُ نُو مُوَافَقَت او مخالفت دواړه موجود سوه
 فَيَبْلُغُ إِلَى آتَى الْجِهَتَيْنِ شَاءَ نُو حُكْمُهُ مالک چي په دواړو طرفونو کي کوم ته طرف وغواړي ميلان دي وکړي
 إِلَّا أَنَّهُ يَجِبُ أَجْرُ الْبِئْرِ مَكْرٍ [پر هغه] أَجْرَتِ مِثْلِي وَاجِبِي لِقُصُورِ جِهَةِ الْمُؤَافَقَةِ د موافقت په جهت کي د
 قصور په وجه [يعني حُكْمُهُ چي د موافقت جهت ناقص او کمزوری دی] وَلَا يَجَاوِزُ بِهِ الدَّرَهَ الْمُبَسَّطِي أَوْ دَا أَجْرَتِ به له
 ټاکلي [بيان کرده] درهم څخه نه زياتوي کَمَا هُوَ الْحُكْمُ فِي سَائِرِ الْإِجَارَاتِ الْفَاسِدَةِ لکه څرنګه چي د ټولو
 فاسده اجاراتو همدغه حکم دی عَلَى مَا نَبَّيْنَهُ فِي بَابِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي هغه به موږ انشاء الله تعالى په
 خپل باب کي بيان کړو وَلَوْ خَاطَهُ سَمَآوِيلُ وَقَدْ أَمَرَ بِالْقَبَاءِ أَوْ كَهْ خِيَاطُ لَه کپړې څخه پرتوګ جوړ کړي
 حال دا چي مالک هغه ته د قبا [چوغې] حکم کړی وي قِيلَ: يُضْمَنُ مِنْ غَيْرِ خِيَارٍ نُو وَرَيْل سَوِي دي: چي
 مالک به [له خياط څخه] ضمان اخلي، بغير له اختياره لِلتَّفَاوُتِ فِي الْمُنْفَعَةِ حُكْمُهُ چي په منفعت کي تفاوت
 سته وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ يُخَيَّرُ أَوْ زِيَا تَه صَحِيحٌ د ده چي هغه ته به اختيار ورکول کيږي لِلْإِثْبَادِ فِي أَصْلِ الْمُنْفَعَةِ
 حُكْمُهُ چي په اصل منفعت کي اتحاد سته وَصَارَ كَمَا إِذَا أُمِرَ بِضَرْبِ طَسْتٍ مِنْ شَبِّهِ أَوْ دَا داسي سوه لکه يو
 کاربگر ته چي له مسو څخه د تال جوړولو حکم سوی وي فَضْرَبَ مِنْهُ كُوزًا لېکن هغه له مسو څخه کوزه
 جوړه کړي فَإِنَّهُ يُخَيَّرُ نُو [په دې صورت کي هم] مالک ته اختيار ورکول کيږي كَذَا هَذَا نُو همداسي به داهم وي.

اللغات: ﴿خِيَاطُ﴾ خياط (درزي)، کپړه کنډونکي، کالي او جامه جوړونکی، ﴿يَخِيْطُهُ﴾ د ضرب مضارع
 ده: کپړه ګنډل، کالي او جامه جوړول، ﴿قَبَاءُ﴾ (د قاف په فتحه سره): قبا، اوږده چوغه، يو ډول چپنه، عربي

قاموسونويې داسي تعريف کړی دی: «تَوْبٌ يُلْبَسُ فَوْقَ الثِّيَابِ أَوْ الْقَمِيصِ وَيَتَمَنَّقُ عَلَيْهِ» (هغه کپړه کوم چي د جامو اکاليو او د پاسه اغوستل کيږي او دهغې مينځ په تسمه اېټۍ سره تړل کيږي)، او قُبَاء (د قاف په ضمه او الف مملوده سره): مدينې منورې ته نژدې يو علاقه ده چي په هغه کي اول مسجد نبی کریم ﷺ د «مسجد قباء» په نامه سره جوړ کړی دی، «قرطق» صاحب دمصباح المنير ويلي دي چي دالفظ د جَعْفَر په شکل يعني قَرْطَق دی او هغه يې داسي تعريف کړی دی: «مَلْبُوسٌ يُشَبِّهُ الْقُبَاءَ، وَهُوَ مِنْ مَلَابِسِ الْعَجَم» (يعني قرطق د قبا په شېر يوه جامه ده، او دا د عجمو له جامو څخه ده)، «يتقاربان» د تفاعل د باب مضارع ده: يو بل ته نژدې کېدل (سره نژدې کېدل)، «يُشَدُّ» د نصر د باب مضارع مجهول ده: تړل، ټينګول، «سراويل» پر توګ، «طست» تال، عربي قاموسونويې داسي تعريف کړی دی «إِنَاءٌ كَبِيرٌ مُسْتَدِيرٌ يُوضَعُ فِيهِ لِلْغُسْلِ وَنَحْوِهِ» کوم ته چي زموږ په اصطلاح لګن ويل کيږي، «الشَّيْبَةُ» (د شين او بڼه په فتحه سره): مس، ژړ (ځکه چي دوی د سرو زرو سره مشابه وي)، په حاشيه کي ليکل سوي دي چي دا د مسويو قسم دی کوم چي د سرو زرو سره مشابه دی چي له هغه څخه به بتان جوړول کېدل، «کوزه» کوزه، هغه لاستي لرونکی لوښی چي د چينېلو او داسي نورو لپاره وبه پکښي خوندي کيږي.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که څوک خياط (درزي) ته يو کپړه ورکړي او هغه ته داسي ووايي چي «ته! له دغه کپړې څخه د يوه درهم په عوض کي زما کميس جوړ کړه!»، لېکن خياط د مالک د حکم مخالفت وکړي او له هغه څخه قبا (چوغه) جوړه کړي، نو په ظاهر روايت کي مالک ته په دې صورت کي د دوو شيانو اختيار ورکول سوی دی: ① يو دا چي هغه دي چي له دغه خياط څخه د خپلي کپړې ټوله قيمت د ضمان (تاوان) په توګه واخلي (يعني د کپړې قيمت چي څومره وي، هغومره پيسې دي ځني واخلي او کپړه دي نه ځني اخلي). ② يا دا چي له خياط څخه دي جوړه سوې قبا واخلي او هغه ته دي خپل اجرت مثلي ورکړي (يعني څومره مزدوري چي په عامه توګه پر داسي کار ورکول کيږي، هغومره مزدوري دي ورکړي)، لېکن دغه اجرت (مزدوري) به له يوه درهم څخه اضافه نه وي؛ ځکه چي په عقد کي يو درهم ټاکل سوی دی، نو ځکه اجرت به له هغه څخه نه اضافه کيږي.

قيل إلخ: له دې ځايه د قباء مصداق او مراد بيان سوی دی، فرمايي چي ځيني حضرت له دغه قباء څخه د چوغې او چپني په شېر هغه اوږده جامه مرادوي کوم چي صرف يو غبرګ ده او د قباء په شېر استعمال کيږي (لکه څرنګه چي د ترک خلګ هغه د کميس پر ځای استعمالوي)؛ او د ځيني حضراتو رايه دا ده چي له قباء څخه مطلقاً قبا او چوغه مراد ده او له هغه څخه خاص د قرطق مرادولو هيڅ ضرورت نسته؛ ځکه چي قبا او هغه دواړه قريب المنفعت دی او په دواړو سره د ستر پټول، له يخ څخه حفاظت او داسي نور مقاصد حاصلول کيږي.

وعن أبي حنيفة إلخ: له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د حسن بن زياد رَحْمَةُ اللهِ يوروايت دادی چي په پورتنی مسئله کي د جامې مالک له خياط څخه صرف د کپري ضمان (تاوان) اخيستلای سي او هغه ته د قبا اخيستلو اختيار نسته؛ ځکه چي کميس او قبا دواړه جلا جنسونه دي نو خياط په هر اعتبار سره د مالک د حکم او رضا مخالفت کونکي دی، نو ځکه هغه د غاصب په څېر دی، او پر غاصب د ټوله مغضوب شي ضمان لازمېږي. نو ځکه پر دغه خياط به هم د ټولې کپري ضمان لازمېږي.

د ظاهر روايت دليل دادی چي دلته (په قبا او کميس) موافقت او مخالفت دواړه سره جمع دي، مخالفت خو په دې توگه دی چي په قبا او کميس کي دنوم، جوړ (جوړښت) او ډيزاين په اعتبار سره فرق دی او موافقت په دې توگه دی چي د کار او منفعت په اعتبار سره دواړه متحد (يو) دي يعنې له دواړو څخه يو ډول کار اخيستل کېږي او قبا هم د کميس په څېر تړل کېدای سي، نو ځکه موږ مالک ته اختيار ورکړی دی چي که هغه وغواړي نو د مخالفت والا اړخ دي اختيار کړي او له خياط څخه دي د کپري قيمت واخلي او که وغواړي نو د موافقت والا اړخ په اختيارولو سره دي قبا ځني واخلي او اجرت مثلي دي ورکړي چي هغه به له ټاکل سوي اجرت (يوه درهم) څخه نه زيات تول کيږي.

(۲)... دويمه مسئله داده چي يو سړی و خياط ته کپره ورکړي او هغه ته د قبا جوړولو حکم وکړي، لېکن خياط له هغه کپري څخه پر توگ جوړ کړي، نو په دې صورت کي د ځيني حضراتو رايه داده چي پر توگ او قبا دنامه او جوړ په اعتبار سره جلا دي، نو ځکه مالک به له خياط څخه د خپلي کپري قيمت اخلي، بله چاره نسته. لېکن صحيح او معتمد قول دادی چي په دې صورت کي به هم د مخکنۍ مسئلې په څېر مالک ته دواړه اختياره ورکول کېږي يعنې که هغه وغواړي نو له خياط څخه دي د کپري قيمت واخلي او که وغواړي نو جوړ سوی پر توگ دي ځني واخلي او اجرت مثلي دي ورکړي؛ ځکه چي دلته هم د منفعت او کار په اعتبار سره په دواړو کي يو والی (اتحاد) سته، او اصل شی منفعت دی، لهدا کله چي دوی په منفعت کي سره يو دی، نو دنوم او جوړ په مختلف کېدلو سره به پروانه کيږي. د دې مثال داسي دی لکه يو څوک چي آهنگر (پنږ) ته يوه ټوټه مس ورکړي او هغه ته ووايي چي ”ما ته له دغه مسو څخه تال را جوړ کړه!“، لېکن آهنگر د تال پر ځای له هغه څخه کوزه جوړه کړي، نو څرنگه چي تال او کوزه په منفعت کي سره نژدې دي، نو ځکه مالک ته اختيار ورکول کېږي چي که هغه وغواړي نو له خياط څخه دي جوړه سوې کوزه واخلي او هغه ته دي خپل اجرت مثلي ورکړي او که وغواړي نو له هغه څخه دي د ضمان (تاوان) په توگه د مسو د ټوټې قيمت واخلي.

والله أعلم و علمه أتم

بَابُ الْإِجَارَةِ الْفَاسِدَةِ

(دا) باب د فاسدي اجاري (دا حکامو په بيان کي) دی

تشریح: مخکي تردې د اجاره صحيحه بيان وو، او اوس د اجاره فاسده بيان کيږي او دا بالکل ښکاره خبره ده چي فاسد له صحيح څخه مؤخر (وروسته) وي.

په کومو شيانو سره اجاره فاسديږي؟

قَالَ: الْإِجَارَةُ تُفْسِدُهَا الشُّرُوطُ فرمايي: [د عقد د مقتضا مخالف] شرطونه اجاره فاسدوي كَمَا تُفْسِدُ الْبَيْعَ لِكُلِّ شَرْطٍ لکه څرنګه چي بيع فاسدوي لِأَنَّهُ يَنْزِلُ بِهِ حُكْمٌ ځکه چي اجاره د بيع په درجه کي ده أَلَا تَرَى أَنَّهُ عَقْدٌ يُقَالُ وَيُفْسَدُ آيا ته نه ګوري! چي اجاره داسي عقد دی چي دهغه هم اقاله او فسخ کول کيږي وَالْوَاجِبُ فِي الْإِجَارَةِ الْفَاسِدَةِ أَجْرُ الْبِئْسَلِ لَا يُجَاوِزُ بِهِ الْمُسْتَلَى او په اجاره فاسده [فاسده سوي اجاره] کي واجب اجرت مثلي دی چي هغه به له ټاکل سوي اجرت څخه نه اضافه کوي وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: يَجِبُ بِالْعَمَلِ مَا بَدَلَ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي اجرت مثلي واجبيږي تر کومه ځايه چي هغه ورسيږي [يعني هغه که هر څومره وي يعني که څه هم تر ټاکل سوي اجرت اضافه سي] اعْتِبَارًا بِبَيْعِ الْأَعْيَانِ د اعيانو پر بيع په قياس کولو سره وَلَنَا: أَنَّ الْمَنَافِعَ لَا تَبْقُومُ بِنَفْسِهَا او زموږ دليل دا دی چي منافع بذات خود متقوم [قيمت لرونکي] نه وي بَلْ بِالْعَقْدِ لِحَاجَةِ النَّاسِ بلکي په عقد سره د خلکو د ضرورت په وجه متقوم ګرځي فَيُكْتَفَى بِالضَّرُورَةِ فِي الصَّحِيحِ مِنْهَا نو ځکه د ضرورت په خاطر به [صرف] د اجارې پر صحيح عقد اکتفاء کيږي إِلَّا أَنَّ الْفَاسِدَ تَبَيَّنَ لَهُ مَكْرٌ [څرنګه چي] اجاره فاسده د اجاره صحيحه تابع ده فَيُعْتَبَرُ مَا يُجْعَلُ بَدَلًا لِي الصَّحِيحِ عَادَةً نو ځکه په اجاره صحيحه کي چي عادتاً او عموماً کوم شی بدل ګرځول کيږي په اجاره فاسده کي به هغه معتبر وي [او هغه اجرت مثلي دی] لِكُنْهُمَا إِذَا اتَّفَقَا عَلَى مِقْدَارٍ لِي الْفَاسِدِ لېکن کله چي په اجاره فاسده کي دواړه عاقدین پر يو مقدار متفق سول فَقَدْ أَسْقَطَا الزِّيَادَةَ نو هغوی زياتوب [زائد مقدار] ساقط کړی وَإِذَا

نَقَصَ أَجْرُ الْمَثَلِ أَوْ كُلُّهُ چي أجرت مثلي اله ٽاڪل سوي أجرت شخه | كم وي لَمْ يَجِبْ زِيَادَةُ الْمُسْتَأْجِرِ نو
ٽاڪل سوي زائد أجرت به نه واجبيري | يعني له ٽاڪل سوي أجرت شخه به زيات أجرت نه واجبيري |
لِفَسَادِ التَّشْبِيهِ حُكْمُ چي [أجرت] ٽاڪل فاسد سوه بِخِلَافِ الْبَيْعِ په خلاف دبيع لِأَنَّ الْعَيْنَ مُتَقَوِّمَةٌ
فِي نَفْسِهَا حُكْمُ چي عَيْن شَيْءٍ بِذَاتِ خُودِ مُتَقَوِّمٌ وَي هُوَ الْمَوْجِبُ الْأَصْلِيُّ أَوْ هَذَا قِيَمَتْ [مُتَقَوِّمٌ كِهْدَل]
أَصْلِي مُوجِبٌ دِي فَإِنْ صَحَّتِ التَّشْبِيهُ نو كه چيري [په بيع كي] تسميه صحيح وي اِنْتَقَلَ عَنْهُ نو له
أَصْلِي مُوجِبٌ شَخْه به [د ٽاڪل سوي ثمن و طرف ته] منتقل كيبري وَإِلَّا فَلَا كُنِيَ نه به منتقل كيبري
قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ دَارًا كُلَّ شَهْرٍ بِدَرَاهِمٍ أَوْ كَهْ شُوكِ يُو كُورِ په كرايه ونيسي هره مياشته په يوه درهم
فَالْعَقْدُ صَحِيحٌ فِي شَهْرٍ وَاحِدٍ فَاسِدٌ فِي بَقِيَّةِ الشُّهُورِ نو دا عقد [فقط] په يوه مياشته كي صحيح او پاته
مياشتو كي فاسد دِي إِلَّا أَنْ يُسَمَّى جُنَّةَ الشُّهُورِ مَعْلُومَةً مَكْرًا چي ٽوله مياشتي په معلومه توڳه
بيان كري لِأَنَّ الْأَصْلَ أَنَّ كَلِمَةَ كُلِّ إِذَا دَخَلَتْ فِيهَا لَانْهَائِيَّةٌ لَهُ حُكْمُ أَصْلِ دَادِي چي كله كلمه د "كُلِّ" كله
پر داسي شي داخله سي چي هغه لره انتهاء نه وي | يعني انتهاء يي معلومه نه وي | تَنْصَرِفُ إِلَى الْوَاحِدِ نو
هغه [فقط] د يوه و طرف ته راجع كيبري لِيَتَعَدَّرَ الْعَمَلُ بِالْعُمُومِ حُكْمُ چي [په دې صورت كي] پر عموم
عمل كول ناممڪن دي وَكَانَ الشَّهْرُ الْوَاحِدُ مَعْلُومًا أَوْ [اخرنكه چي] يوه مياشته معلومه ده فَصَحَّ الْعَقْدُ
فِيهِ نو حُكْمُ په هغه [يوه مياشته] كي به عقد صحيح وي وَإِذَا تَمَّ أَوْ كُلُّهُ چي يوه مياشته پوره سي
كَانَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنْ يَنْقُضَ الْإِجَارَةَ نو له هغوي دواړو شخه هريوه ته دا اختيار دِي چي اجاره
ماته كري لِانْتِهَاءِ الْعَقْدِ الصَّحِيحِ حُكْمُ چي صحيح عقد [پر يوه مياشته] پوره سو فَلَوْ سَمِيَ جُنَّةَ
شُهُورٍ مَعْلُومَةٍ خو كه چيري ٽوله مياشتي معلومه بيان كري جَاءَ نو [په مابقي مياشتو كي هم] عقد
جائز كيبري لِأَنَّ الْهُدَاةَ صَارَتْ مَعْلُومَةً حُكْمُ چي [اوس] مودت معلوم وگرځېدِي.

اللفات: ﴿أجر المثل﴾ أجرت مثلي، عمومي كرايه او مزدوري (يعني د عمومي رېټ او عرف مطابق چي د
يو كور يا د يو مزدور خومره أجرت او كرايه وي يا په عمومي توڳه چي پريو كار خومره مزدوري وركول كيبري، هغه ته
أجرت مثلي وايي)، ﴿أعيان﴾ مُتَعَيِّنَ شَيَان، ﴿لا تتقوم﴾ د تَفْعَلْ د باب نفي صيغه ده: مُتَقَوِّمٌ
(قيمتداره) كِهْدَل، قېمتي كِهْدَل، ﴿لا يجاوز﴾ د مفاعلي د باب نفي ده: تَجَاوَزَ كُول، تېرېدل، مخته

تَل، ﴿تَسْيِيَةً﴾ د تفعیل مصدر دی: ټاکل، مُتَعَيِّن کول، بَيَانُول (ذکر کول)، ﴿تَنْصَرَف﴾ د انفعال مضارع ده: راجع کېدل، ګرځېدل، متعلق کېدل، ﴿يَنْقُض﴾ د نصر مضارع ده: ماتول، ختمول، ﴿سَوَّى﴾ د تفعیل ماضي ده: ټاکل، بَيَانُول (ذکر کول).

تشریح: په عبارت کي دوي مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... اوله مسئله داده چي څرنګه په داسي شرطونو سره بيع فاسديږي کوم چي د عقد د مقتضا خلاف وي، همداسي په هغه شرطونو سره اجاره هم فاسديږي، نو که څوک پر دې شرط مستأجر ته کور ورکړي چي مستأجر به د دغه کور مات ځايونه جوړوي او دا خرچه به له کرایې څخه نه اخلي (بلکي کرایه به پوره راکوي)، نو ښکاره خبره ده چي دا شرط د عقد اجاره د مقتضا خلاف دی نو په دې سره اجاره فاسديږي، او کله چي اجاره فاسده سي نو په هغې کي أجرة مثلي واجبيږي او عاقدینو چي په خپل مينځ کي کوم أجرة ټاکلی وي، هغه نه واجبيږي او دغه أجرة مثلي به د عاقدینو له ټاکل سوي أجرة څخه نه اضافه کيږي، او دامام شافعي او امام زفر رَجِهَما الله په نېز هم أجرة مثلي واجبيږي لېکن هغه په مطلق توګه واجبيږي يعني په هغه کي به دا قيد او شرط نه وي چي هغه به له ټاکل سوي أجرة څخه نه اضافه کيږي؛ ځکه چي د دغه حضراتو په نېز منافع د اعيانو په څېر متقوم دي (يعني د دوی په نېز د شيانو منافع د شيانو په څېر قيمتداره [قيمت لرونکي] دي) او د اعيانو په معامه کي که عقد فاسد سي نو أجرة مثلي واجبيږي برابره ده هغه که هر څومره وي، يعني په هغه کي دا شرط نه دي چي هغه به له ټاکل سوي أجرة څخه نه اضافه کيږي، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم پوره أجرة مثلي واجبيږي او په هغه کي به هيڅ قيد او شرط نه لګول کيږي.

ولنا إلخ: زموږ دليل دادی چي په اعيانو او منافعو کي فرق سته نو دواړه يو ډول ګرځول صحيح نه دي، فرق يې دادی چي اعيان خوبذات خود متقوم او قيمتداره دي لېکن په منافعو کي تقوّم (متقوم کېدل) معلوم او ناموجوده وي؛ ځکه چي د تقوّم لپاره احراز ضروري دی (يعني د شي د متقوم کېدلو لپاره ضروري ده چي هغه به محفوظ او خوندي کېدای سي) حال دا چي منافع بې ثباته او نا قائمه وي او د هغوی احراز (خوندي کول) ناممکن وي (ځکه چي هغوی سمدستي استعمالیږي او ختمیږي)، نو په همدې وجه په هره زمانه کي فقهاؤ عقد اجاره فقط د خلکو د ضرورت او حاجت په وجه جائز ګرځولي ده، او ضرورت په اجاره صحيحه سره پوره کيږي، لهذا اولاً خو اجاره فاسده ته زموږ هيڅ ضرورت نسته او که په يو درجه کي د هغه ضرورت سته نو دا ضرورت د اصل يعني د اجاره صحيحه د تابعوالي په توګه دی، او څرنګه چي په اجاره صحيحه کي عموماً أجرة مثلي بدل ګرځول کيږي، نو ځکه په اجاره فاسده کي به هم أجرة مثلي بدل او عوض ګرځول کيږي او دغه أجرة مثلي به له ټاکل سوي

أجرت شخصه نه اضافه كيربي؛ حكه چي دأجرت په ټاكل كېدلو او مُتَعِين كېدلو سره دأجرت دنور اضافه كولو دروازه بنده سوه، لهذا دامام شافعي او امام زفر رَحِمَهُمَا اللهُ بِالْغَا مَا بلغ خبره پر همدغه ځای ختم سوه، اوس كه چيري أجرت مثلي له ټاكل سوي أجرت شخصه كم وي نو هغه به له ټاكل سوي أجرت شخصه نه اضافه كول كيربي؛ حكه چي دا داجاره فاسده معامله ده او په اجاره فاسده كي چي كله خودي عقد فاسد او باطل دی، نو ښكاره خبره ده چي ټاكل سوي أجرت به هم فاسد وي نو په اجاره فاسده كي چي كوم اصلي موجب دی يعني أجرت مثلي هغه به واپس راگرځي او همغه به واجبيږي.

بغلاف البيع الخ: په دې سره دامام شافعي او امام زفر رَحِمَهُمَا اللهُ دقياس جواب ورکوي، حاصل يې دا دی چي دامسئله داعيانو پر بيع قياسول صحيح نه دي؛ حكه چي اعيان بذات خود متقوم وي او په هغوی كي اصلي موجب قيمت وي، اوس كه چيري په هغوی كي تسميه يعني ثمن ټاكل صحيح وي، نو ښكاره ده چي له اصلي موجب يعني له قيمت شخصه به دټاكل سوي ثمن ته و طرف ته رجوع كيربي او كه چيري تسميه باطله وي مثلاً شراب او خنزير په ثمن كي ټاكل سوي نو داصلي موجب يعني دقيمت لاره به خپلول كيربي او قيمت به پوره (بالغة ما بلغت) واجبيږي.

(۲)... كه يو سړی دډېر مودت لپاره كور يا بل ځای په كرايه ونيسي لېكن دمودت وضاحت نه وكړي او فقط داسي ووايي چي ”كُلُّ شَهْرٍ بِدِرْهَمٍ“ (يعني هره مياشت يو درهم كرايه دركوم) او مثلاً داسي نه ووايي چي ”عَشْرَةُ شُهُورٍ بِعَشْرَةِ دَرَاهِمٍ“ نو په داسي صورت كي فقط ديوې مياشتي اجاره صحيح كيربي او په باقي مياشتو كي اجاره فاسديږي، ها! كه چيري هغه باقي مياشتي هم بيان كړي، نو د اجارې دمودت معلومېدلو په وجه په ټولو مياشتو كي اجاره صحيح كيربي، لېكن څرنگه چي دلته د عاقدينو له طرفه د مياشتو وضاحت نه دی سوی، نو حكه صرف په يوه مياشته كي به عقد صحيح كيربي. صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ په دې سلسله كي يوه قاعده كليې بيانوي فرمايي چي كلمه د ”كُلِّ“ كه چيري پر داسي لفظ داخله سي چي هغه لره هيڅ انتهاء نه وي لكه څرنگه چي دلته دي، نو په داسي صورت كي د ”كُلِّ“ له مدخول شخصه فقط يو (واحد) مُتَعِين كيربي او فقط پر همدې يوه عمل كيربي؛ حكه چي د عموم په وجه پر ټولو عمل كول ناممكن وي او صرف پر يوه عمل كول ممكن وي، نو حكه په دغه مسئله كي موږ فقط پر يوه (يوې مياشتي) عمل كول صحيح گرځولي دي او ديوې مياشتي له پوره كېدلو شخصه وروسته هر عاقد ته د عقد فسخ كولو اختيار حاصلېږي.

د پورتني مسئلي نور وضاحت

قَالَ: فَإِنْ سَكَنَ سَاعَةً مِنَ الشَّهْرِ الثَّانِي فَرَمَائِي: كه چيري مستأجر د دويمې مياشتې يو گړی هم [په هغه کور کې] اووسېږي صَحَّ الْعَقْدُ فِيهِ نو په دويمه مياشته کې [هم] عقد صحيح کيږي وَلَيْسَ لِلْمُؤَاجِرِ أَنْ يُخْرِجَهُ إِلَى أَنْ يَنْقُضَ او په کرايه ورکونکي [مالک] ته دا اختيار نسته چې مستأجر له کور څخه وباسي تر دې چې دويمه مياشته تېره سي وَكَذَلِكَ كُلُّ شَهْرٍ سَكَنَ فِي أَوَّلِهِ او همدا حکم د هري هغه مياشتې دی چې مستأجر د هغې په شروع کې [په کور کې] اووسېږي لَأَنَّهُ تَمَّ الْعَقْدُ بِتَرَاضِيهِمَا بِالسُّكْنَى فِي الشَّهْرِ الثَّانِي ځکه چې د دويمې مياشتې په اوسېدلو باندې د عاقدینو [مستأجر او مؤجر] په راضي کېدلو سره عقد پوره سو إِلَّا أَنْ الذِّي ذَكَرَهُ فِي الْكِتَابِ هُوَ الْقِيَاسُ لېکن کوم حکم چې امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ په قدوري [متن] کې بيان کړی دی، هغه قیاس دی وَقَدْ مَالَ إِلَيْهِ بَعْضُ الشَّايِخِ او همدې ته ځيني مشايخو ميلان کړی دی وَزَاهِرُ الرِّوَايَةِ أَنْ يَبْقَى الْخِيَارُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِي اللَّيْلَةِ الْأُولَى مِنَ الشَّهْرِ الثَّانِي وَيَوْمَهَا او ظاهر روايت دا دی چې د دويمې مياشتې په اوله ورځ او اوله شپه کې له دوی دواړو څخه د هريوه لپاره [د اجارې نسخ کولو] اختيار باقي پاتېږي لَأَنَّ فِي اعْتِبَارِ الْأَوَّلِ بَعْضَ الْحَرَجِ ځکه چې د اول [يعني ديوه گړي] په اعتبار کولو کې څه مشقت سته.

اللغات: ﴿ساعة﴾ يو گړی، لږ غوندي وخت، ﴿المؤاجر﴾ په اجرت ورکونکی، په کرايه ورکونکی. صاحب د مصباح المنير او داسي نورو لغتپوهانو ليکلي دي چې د دغه لفظ صحيح تلفظ مؤجر دی؛ ځکه چې دا د افعال له بابې ده، ځکه آجَرَ په اصل کې آجَرَ دى پر وزن د أَفْعَلَ، نو د دې باب فاعل د مفاعلي له بابې استعمالول خطاء ده (مصباح المنير، مصباح اللغات)، ﴿ينقضي﴾ د انفعال مضارع ده: تېرېدل، ختمېدل، ﴿تراضي﴾ د تفاعل مصدر دی: يو تر بله راضي کېدل، په يوشې د دواړو عاقدینو راضي کېدل، ﴿الخرج﴾ تکليف، مشقت، ستونزه.

تشریح: دا عبارت د مخکنۍ مسئلې سره متعلق دی، يعنې هلته خو صرف په يوه مياشته کې عقد صحيح گرځول سوی دی، لېکن که د يوې مياشتې له پوره کېدلو څخه وروسته په دويمه مياشته کې مستأجر څه غوندي وخت په هغه کور کې اووسېږي او مؤجر (مالک) په دغه دوران کې د اجارې ماتولو معامله نه وکړي بلکې خاموش پاته وي، نو بيا په دويمه مياشته کې هم اجاره صحيح کيږي.

او د مؤجر دفسخ کولو (ماتولو) حق ختمیږي او تر دې وروسته مستأجر له کوره نه سي ایستلای؛
 ځکه چي خاموشي او د مستأجر سکونت د دې دلیل دی چي مؤجر او مستأجر دواړه په دې راضي دي
 چي په دغه دویمه میاشته کي هم د دوی تر مینځ عقد اجاره باقي پاته سي.

او پاته سوه دامسئله چي په متن کي کوم د "سَاعَةً" لفظ ذکر سوی دی، له هغه څخه څه مراد
 دي، په دې سلسله کي دامام قدوري رَحِمَهُ اللهُ او د بعضي مشایخو رایه داده چي د دویمي میاشتي د
 سپوږمۍ تر راختلو وروسته صرف دیوه او دوو ساعتو (یوه او دوو گڼتو) وخت ځني مراد دی او همدا
 قیاس تقاضا ده؛ ځکه چي د سپوږمۍ تر راختلو وروسته سمدستي دویمه میاشته شروع کیږي. د
 دې په خلاف ظاهر روایت دادی چي له "سَاعَةً" څخه مراد میاشتي راختلو اوله شپه او اوله ورځ ده؛
 ځکه چي په عرف عام کي همدغه وخت ته راس الشهر (د میاشتي سر او د شروع حصه) ویل کیږي، نو
 ځکه تر همدغه وخته به هر عاقد ته دفسخ کولو حق حاصل وي او که چیري له "سَاعَةً" څخه لږ
 غوندي وخت مراد کړی سي، نو د دې نتیجه به ښه نه وي او دا به د مشقت، فتنې او فساد سبب
 وگرځي. (احسن الهدایه)

د یوه کال لپاره کور په کرایه نیول او د کرایي مودت له کومه وخته شروع کیږي (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَإِنْ اسْتَأْجَرَ دَارًا سَنَةً بَعَثَرَةً دَرَاهِمَ فَرَمَائِي: او که څوک د یوه کال لپاره یو کور د لسو درهمو په
 عوض کي په کرایه ونیسي جَازَ وَإِنْ لَمْ يُبَيِّنْ قِسْطَ كُلِّ شَهْرٍ مِنَ الْأَجَرَةِ نو جائز دي که څه هم د هري
 میاشتي د کرایي حصه بیان کړي لِأَنَّ الْمُدَّةَ مَعْلُومَةً بِدُونِ التَّقْسِيمِ ځکه چي له تقسیم څخه بغیر
 هم مودت معلوم دی فَصَارَ كِاجَارَةً شَهْرًا وَاحِدًا نو دا دیوې میاشتي د اجارې په څېر سوه قِيَانَهُ جَائِزٌ
وَإِنْ لَمْ يُبَيِّنْ قِسْطَ كُلِّ يَوْمٍ ځکه دیوې میاشتي اجاره جائز ده که څه هم د هري ورځي اد کرایي حصه
 بیان نه کړي ثُمَّ يُغْتَبَرُ ابْتِدَاءُ الْمُدَّةِ مِمَّا سَلَى بِيَا د مودت شروع له هغه وخت څخه معتبره ده ایمني له
 هغه وخت څخه به شمارل کیږي ا کوم چي یې ټاکلی وي وَإِنْ لَمْ يُسَمِّ شَيْئًا او که هیڅ وخت یې ټاکلی
 نه وي فَهُوَ مِنَ الْوَقْتِ الَّذِي اسْتَأْجَرَهُ نو دا به له هغه وخت څخه وي ایمني له هغه وخته به مودت شمارل
 کیږي له کومه وخته چي مستأجر په کرایه نیولی وي لِأَنَّ الْأَوْقَاتَ كُلَّهَا حَتَّى الْإِجَارَةَ عَلَى السَّوَاءِ

حُكْمه چي داجارې په حق کي ټوله وختونه سره برابر دي فَأَشْبَهَ الْيَبِينَ نو دا د قسم سره مشابهه سوه بِخِلَافِ الصُّومِ په خلاف دروژې لَأَنَّ اللَّيَالِيَ لَيْسَتْ بِحِلٍّ لَهُ حُكْمه چي شپې دروژې محل نه دي ثُمَّ إِنْ كَانَ الْعَقْدُ حِينَ يَهْلُ الْهَلَالُ بيا که چيري عقد اجاره هغه وخت وسي کله چي سپوږمۍ انوې مياشته اړاو خبري فَشُهُورُ السَّنَةِ كُلِّهَا بِالْأَهْلِ نو د کال د ټولو مياشتو حساب به په سپوږميو ايعني په مياشتو سره کيږي لَأَنَّهَا فِي الْأَصْلِ حُكْمه چي همدوی اصل دي وَإِنْ كَانَ فِي أَثْنَاءِ الشَّهْرِ او که چيري د مياشتي په مينځ کي عقد اجاره وسي فَالْكُلُّ بِالْأَيَّامِ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً نو د ټولو مياشتو حساب به په ورځو سره کيږي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي يُوسُفَ او همدا له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه يو روايت دی وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ (وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي يُوسُفَ) الْأَوَّلُ بِالْأَيَّامِ وَالْهَاتِي بِالْأَهْلِ او د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز (او همدا يو روايت دی له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه) چي د اولي مياشتي حساب به په ورځو سره کيږي او د پاتو مياشتو حساب به په سپوږميو سره کيږي لَأَنَّ الْأَيَّامَ يُصَارُ إِلَيْهَا ضَرْوَةٌ حُكْمه چي ورځو ته د ضرورت پر بناء رجوع کيږي وَالضَّرْوَةُ فِي الْأَوَّلِ مِنْهَا او ضرورت صرف په اوله مياشته کي دی وَلَهُ: أَنَّهُ مَتَى تَمَّ الْأَوَّلُ بِالْأَيَّامِ او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي کله اوله مياشته په ورځو سره پوره سوه ايعني کله چي د اولي مياشتي حساب او شمار په ورځو سره وسو چي په هغه کي د دويمې مياشتي ورځي هم راغلې إِبْتِدَاءُ الثَّانِي بِالْأَيَّامِ ضَرْوَةٌ نو خامخا به د دويمې مياشتي حساب هم په ورځو سره شروع کيږي وَهَكَذَا إِلَى آخِرِ السَّنَةِ او همداسي به د کال تر آخره کيږي وَنَظِيرُهُ الْعِدَّةُ وَقَدْ مَرَّ فِي الطَّلَاقِ او د دې مثال عدت دی چي هغه په کتاب الطلاق کي تېر سو.

اللغات: «استأجر» داستعمال ماضي ده: په اجرت اخيستل، په کرایه نيول، «قسط» حصه، برخه، مقدار، «يَهْلُ» د افعال له بابو د مضارع صيغه ده: مياشته (سپوږمۍ) راختل، مياشته شروع کېدل، مياشته (سپوږمۍ) ښکاره کېدل، مياشتي ته کتل، د نصر له بابو هم د اولو دريو معناو لپاره راځي، «الهلال» نوې سپوږمۍ، نوې مياشته، له اولي ورځي څخه تر درېيمې يا اوومې ورځي پوري مياشتي او سپوږمۍ ته «هلال» ويل کيږي او له هغه څخه بغير په نورو ورځو کي «قمر»

ورته ويل ڪيري، اويو قول دادی چي مطلق مياشتي ته هم ”هلال“ ويل ڪيري، جمع: أهلة (معجم لغة الفقهاء، مصباح المنير)، ﴿يُصَار﴾ د ضرب دباب مضارع مجهوله ده: ڳر ڇڏل، رجوع ڪول، ﴿نظير﴾ مثال، نمونه، مشابه.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی ڪه يو سري ديوه ڪال لپاره دلسو درهمو په عوض ڪي يو ڪور په ڪرايه ونيسي، نو دا عقد اجاره جائز او صحيح دی، برابره ده مستأجر د هري مياشتي حصه او ڪرايه جلا بيان ڪري، ڪه نه؛ ڇڪه چي د عقد د صحيح ڪڍو لپاره د اجاري د مودت تعيين او معلوم والي ضروري دی او دلته د اجاري مودت معلوم دی او په مجموعي توڳه دهغه ڪرايه هم معلومه ده، نو ڇڪه به دا عقد اجاره جائز وي.

ثم يعتد ابتداء الهداة إلخ: ددي حاصل دادی چي ڪه عاقدينو (مؤجر او مستأجر) د اجاري د وخت د ابتداء او شروع لپاره يو مودت ٽاڪلی وي، مثلاً داسي يې وييلي وي چي زما او ستا معامله او د ڪرايې حساب د اختر د مياشتي د لسمي ورځي څخه شروع دی، نوله همدغه ورځي (د اختر د لسمي ورځي) څخه اجاره او د ڪرايې حساب شروع ڪيري، او ڪه چيري عاقدينو وخت او مودت ٽاڪلی نه وي، نو هغه د اجاره ڪولو له وخت څخه شروع ڪيري يعني څه وخت چي ڪور په ڪرايه ونيسي، نو سمدستي د ڪرايې حساب شروع ڪيري او پر مستأجر لازميري؛ ڇڪه چي د اجاري او د اجاري د مودت په حق ڪي ٽوله وختونه سره برابر دي (لکه څرنگه چي د قسم په حق ڪي ٽوله وختونه سره برابر دي)، او ڪله چي د عاقدينو له طرفه هيڅ وخت نه وي ٽاڪل سوی، نو د سبب له منعقد ڪڍلو يعني له معامله ڪولو څخه وروسته سمدستي دهغه مودت شمارل ڪيري.

ددي مثال دادی لکه يو څوڪ چي داسي قسم واخلې چي ”زه به د فلان ڪي سره يوه مياشته خبري نه ڪوم“، لڳن دهغه د شروع مودت بيان نه ڪري (چي له ڪومه وخته به يوه مياشته خبري نه ورسره ڪوم)، نو د دغه قسم د مودت ابتداء د سبب تر منعقد ڪڍلو يعني تر قسم اخيستلو وروسته شمارل ڪيري (يعني له ڪومه وخته چي يې قسم اخيستی وي، له همدغه وخت څخه مياشته شروع ڪيري)، همداسي به په پورتنی مسئله ڪي هم د اجاري د مودت ابتداء تر معامله ڪولو وروسته شمارل ڪيري.

ددي په خلاف ڪه څوڪ د انذر ومني چي ”زه به يوه مياشتي روڙي نيسم“، نو د انذر منلو له وخت څخه روڙي نيول ضروري نه دي، بلڪي په دې صورت ڪي ديوي مياشتي تعيين ضروري دي، له تعيين څخه بغير دهغه دروڙو ابتداء او انتهاء په حتمي توڳه نه معلوميري؛ ڇڪه چي دروڙو په

حق کي ٿوله وختونه سره برابر نه دي، ځکه شپې خو دروژې محل نه دي، لهذا تر څو چي دنذر منونکي له طرفه د مياشتي تعيين نه وسي، تر هغه وخته به د هغوی ابتداء هم محسوب او معتبر نه وي.

ثم ان كان الخ: ددې حاصل دادی چي که داجارې (په کرایه نیولو) معامله د مياشتي راختلو په خت کي يعني د مياشتي په اوله شپه يا اوله ورځ وسي، نو بالاتفاق د ټولو مياشتو حساب (شمار) به په سپوږمۍ يعني په مياشتي سره کيږي او د همدې سپوږمۍ (مياشتي) مطابق به کرایه ورکول کيږي او اخيستل کيږي، لېکن که داجارې معامله د مياشتي په مينځ کي وسي، نو د امام صاحب رَجَّه الله په نېز حکم دادی چي د هري مياشتي حساب و کتاب به په ورځو سره کيږي (مثلا که د يوې مياشتي په لسمه ورځ داجارې معامله وسي نو د بلي مياشتي په لسمه ورځ به کرایه ځني اخيستل کيږي)، لېکن د امام محمد رَجَّه الله په نېز به داولي مياشتي حساب په ورځو سره کيږي او د ما بقي مياشتو حساب به په سپوږمۍ (مياشتي) سره کيږي؛ ځکه چي په ورځو سره حساب و کتاب کول د ضرورت پر بناء وي او دا ضرورت صرف په اوله مياشته کي دی، نو ځکه داولي مياشتي حساب خوبه په ورځو سره کيږي، او د ما بقي مياشتو حساب به په سپوږمۍ سره کيږي. امام ابو يوسف رَجَّه الله په يوه روايت کي د امام صاحب رَجَّه الله سره دی او په بل روايت کي د امام محمد رَجَّه الله سره دی.

د امام صاحب رَجَّه الله دليل دادی چي کله داولي مياشتي حساب په ورځو سره وسي، نو ضرورتاً به دنورو مياشتو حساب هم په ورځو سره کيږي؛ ځکه که ددې خلاف وسي، نو بيا به ټاکل سوې کرایه (لس درهمه) په همدې حساب سره تقسيمول کيږي کوم چي مشکل دي او د جنگ او جنجال سبب گرځي. په کتاب الطلاق کي د عدت والا په مسئله کي دا بحث تېر سوی دی، يعني که چيري د مياشتي په اوله شپه يا اوله ورځ طلاق ورکړي، نو په سپوږمۍ (مياشتي) سره به عدت شمارل کيږي او که د مياشتي په مينځ کي طلاق ورکړي، نو د امام صاحب رَجَّه الله په نېز به په ورځو سره عدت شمارل کيږي. او د صاحبينو رَجَّه الله په نېز به اوله مياشته په ورځو سره شمارل کيږي او د ما بقي ورځو حساب به په سپوږمۍ (مياشتي) سره کيږي. (احسن الهدايه)

د حمام او بنكر لگونكي د اجرت اخيستلو حكم

قَالَ: وَيَجُوزُ أَخْذُ أَجْرَةِ الْحَتَامِ وَالْحَجَامِ فرمايي: چي د حمام اجرت اخيستل او د بنكر لگونكي اجرت اخيستل جائز دي أَمَّا الْحَتَامُ فَلِتَعَارُفِ النَّاسِ کوم چي [اجرت د] حمام دی نو د خلگو د تعارف [او عادت] په وجه وَلَمْ تُعْتَبَرِ الْجَهَالَةُ لِاجْتِمَاعِ الْمُسْلِمِينَ او د مسلمانانو د اجماع په وجه جهالت لره اعتبار نسته قَالَ الْعَلَاءُ^①: «مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ» نبي ﷺ فرمايلي دي: «کوم څه چي مسلمانان ښه وگڼي نو هغه د الله په نېز هم ښه دي» وَأَمَّا الْحَجَامُ فَلَبَّاءُ رَوَى^② «أَنَّهُ ﷺ احْتَجَمَ وَأَعْطَى الْحَجَامَ الْأَجْرَةَ» او کوم چي [اجرت د] بنكر لگونكي دی نو ځکه چي روايت سوی دی «چي نبي کریم ﷺ بنكر ولکوی او بنكر لگونكي ته يې اجرت ورکړی» وَلَأَنَّهُ اسْتِئْجَارٌ عَلَى عَمَلٍ مَعْلُومٍ بِأَجْرٍ مَعْلُومٍ او ځکه چي دا پر معلوم کار [يعني د معلوم کار لپاره] د معلوم اجرت په عوض کي په اجرت نيول دي فَيَقَعُ جَائِزًا نو ځکه به جائز واقع کيږي قَالَ: وَلَا يَجُوزُ أَخْذُ أَجْرَةِ عَسَبِ الثَّيْسِ فرمايي: او [پر ماده حيوان] د مينده خپرلو اجرت اخيستل جائز نه دي وَهُوَ أَنْ يُؤَاجَرَ فَخَلًا لِيَنْزُوَ عَلَى الْإِنَاثِ او هغه [عسب التيس] دا دی چي نر حيوان د دې لپاره په کرايه ونيسي چي پر ماديانو وخبري لِقَوْلِهِ ﷺ^③: «إِنَّ مِنَ الشُّحْتِ عَسَبَ الثَّيْسِ» ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: «چي له حرام مال څخه [پر ماده] د مينده خپرول [اجرت اخيستل] دي وَالْبُرَادُ أَخْذُ الْأَجْرَةِ عَلَيْهِ او مراد ځني پر هغه اجرت اخيستل دي.

اللفات: ﴿الحتام﴾ غټه غسل خانه چي په هغه کي به حوض جوړ وو او خلگو به په مجموعي توگه دهغه په اوبو سره غسلونه کول، ﴿الحجام﴾ بنكر لگونکی، ﴿استئجار﴾ او استيجار: د استفعال مصدر دی: په اجرت نيول (په مزدوري نيول)، په کرايه نيول، ﴿عسب﴾ د ضرب د باب مصدر

① تخريج: رواه الإمام أحمد بن حنبل موفوفاً على ابن مسعود، رقم الحديث: ٣٦٠٠.

② تخريج: رواه البخاري في الصحيح، رقم الحديث: ٥٣٦٧. ومسلم، رقم الحديث: ٦٥.

③ تخريج: رواه النسائي في سننه الكبرى، رقم الحديث: ٤٦٩٨. وكذا ذكر في البخاري والترمذي و أبي داود: أن النبي ﷺ لم يمتنع من عسب الفحل. و ذكر في مسند بزار: لم يمتنع من الكلب وعسب التيس. (اشرف الهداية)

دى. عَسَبُ الْفَحْل: نر حيوان پر ماده خپرول، ﴿التَّيْسُ﴾ وزگري، مينده (سېرلى)، دوزو (بزو) نر چي د هغه يو كال پوره سوى وي او تريوه كال مخكي ”جَذِي“ ورته وايي، دلته ځني مراد مطلق مينده او نر حيوان دى لكه څرنگه چي صاحب د هدايي رَحْمَةُ اللَّهِ په ”فَحْل“ سره دهغه تشرېح كړې ده، ﴿فَحْل﴾ د هر حيوان نر ته وايي، مينده، ﴿لَيْنَزُو﴾ دنصر مضارع ده، نَرًا يَنْزُو نَرًا: نر پر ماده غور ځېدل (ختل)، ﴿إِنَاثُ﴾ جمع د اُنْثَى ده: ماده، ماديڼه، بښځينه، ﴿السَّحْتُ﴾ حرام مال، خيښه او قبيحه گټه.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى چي د متعمد او محقق قول پر بنياد د حمام او ښكر لگولو اجرت اخيستل جائز او صحيح دي او دلته له حمام څخه هغه حمام مراد دى چي په هغه كي د پردې پوره انتظام سوى وي او بې پردگي پكښي نه وي او د حمام په اوبو او داسي نورو كي جهالت دى (يعني په حمام كي چي اوبه او داسي نور څومره قدر مصرفول كيږي او څومره وخت هلته تېرول كيږي، دهغه مقدار مجهول دى)، نو د دغه جهالت په وجه د قياس تقاضا داده چي اجاره نه جائز كيږي، لېكن څرنگه چي د خلكو عرف او عمل پر همدې جاري دى، نو ځكه قياس لږه اعتبار نسته؛ ځكه چي پر دې د مسلمانانو خلكو اجماع ده او اجماع د نبي كريم ﷺ په دې فرمان سره مزينه ده ”مَا رَأَاهُ الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ“، لنډه دا چي مذكوره جهالت د مسلمانانو د اجماعي عمل پر بناء معاف كړى سوى دى.

د ښكر لگولو د اجرت دليل دادى چي په خپله نبي كريم ﷺ تر ښكر لگولو وروسته ښكر لگونكي ته دهغه اجرت او مزدوري وركړې ده، او دا د ښكر لگولو د اجرت اخيستلو د جواز په باره كي څرگند او ښكاره دليل دى.

او دهغه د جواز عقلي دليل دادى چي د اجارې د جواز لپاره د عمل او اجرت معلومېدل (متعين كېدل) شرط دي، او په دغه مسئله كي دواړه شيان معلوم دي، نو په دې وجه هم دغه اجاره او اجرت اخيستل جائز دي.

ولايجوز أخذ أجره عسب: دويمه مسئله داده چي پر ماده حيوان د نر حيوان خپرلو پر كار اجرت اخيستل (مثلا د بل چا پر وزې د خپل وزگري خپرلو په عوض كي اجرت اخيستل) د زياتره فقهاؤ په نېز ناجائز او حرام دي؛ ځكه په حديث كي په ښكاره توگه له دې څخه منع سوې ده (ځكه دا نا معلومه او مشكوكه ده چي آيا په دې سره به ماده بلاربه سي. كه نه؟)، او نفس كار يعني نر پر ماده خپرول حرام نه دي؛ ځكه چي دا خو د نسل زياتولو ذريعه ده، حرام صرف پر هغه اجرت او عوض اخيستل دي. (ها! كه چيري د ماده حيوان مالک د بخشش او احسان (تبرع) په توگه څه خوشمري وركړي، نو د دې اجازت سته، او

مجوزينو علماؤ چي کوم حديث پېش کړی دی، له هغه څخه هم دغه مراد دي، ځکه په هغه حديث کي د "نُکْرُمُ" لفظ ذکر سوی دی چي د هغه معنی ده: د کرامت يعني د بخشش او احسان په توگه ورکول او اخيستل، او په کرامت او اجرت کي فرق دی؛ ځکه چي اجرت په عقد کي شرط وي او کرامت محض تبرع ده.

پر ديني کارونو د اجرت اخيستلو حکم

قَالَ: وَلَا اسْتِئْجَارُ عَلَى الْأَذَانِ وَالْحَجِّ فرمايي: او نه پر اذان او حج کولو په اجرت نيول [او نه اجرت پر اخيستل] جائز دي وَكَذَا الْإِمَامَةُ وَتَعْلِيمُ الْقُرْآنِ وَالْفَقْهِ او همدارنگه پر امامت کولو او د قرآن او فقه پر ښووني په اجرت نيول [او اجرت پر اخيستل هم جائز نه دي] وَالْأَصْلُ أَنَّ كُلَّ طَاعَةٍ يَخْتَصُّ بِهَا الْمُسْلِمُ لَا يَجُوزُ اسْتِئْجَارُ عَلَيْهِ عِنْدَنَا او اصل [قاعده] داده چي هر هغه عبادت کوم چي د مسلمان سره خاص وي، زموږ په نېز پر هغه په اجرت نيول جائز نه دي وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ يَصَحُّ فِي كُلِّ مَا لَا يَتَعَيَّنُ عَلَى الْأَجِيرِ او د امام شافعي رَجَحَهُ اللهُ په نېز په هر هغه کار کي په اجرت نيول صحيح دي کوم چي پر اجرت نيول سوي سړي مُتَعَيَّنٌ نه وي [يعني کوم چي پر اجير په مُتَعَيَّنٌ توگه واجب (واجب عين) نه وي، د "مالا يتعين" په قيد له هغه اجير څخه احتراز دی کوم چي د کار لپاره مُتَعَيَّنٌ (ټاکل سوي) وي، مثلاً که يو امام پر يو ځای د امامت لپاره مُتَعَيَّنٌ وي چي له هغه څخه بغير بل انسان د امامت لايق نه وي، نو په دې صورت کي بالاتفاق په اجرت نيول جائز نه دی (ځکه چي په دې صورت کي امامت پر هغه واجب دی) همدارنگه که څوک د فقه او قرآن د تعليم لپاره مُتَعَيَّنٌ وي، نو بيا هم بالاتفاق استئجار ناجائز دي، لېکن د غير مُتَعَيَّنٌ عليه کار لپاره په اجرت نيول جائز دي] لِأَنَّهُ اسْتِئْجَارٌ عَلَى عَمَلٍ مَعْلُومٍ غَيْرِ مُتَعَيَّنٍ عَلَيْهِ ځکه چي دا پر داسي عمل په اجرت نيول دي کوم چي پر هغه مُتَعَيَّنٌ نه دی [يعني د داسي مُتَعَيَّنٌ کار لپاره په اجرت نيول دي کوم چي پر هغه واجب نه دی] فَيَجُوزُ نَوْ حَكَمُهُ بِهِ جَائِزٌ وَي وَلَنَّا: قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «اقْرَءُوا الْقُرْآنَ وَلَا تَأْكُلُوا بِهِ» او زموږ دليل د نبي ﷺ د فرمان دی: "قران وياست او د هغه په ذريعه خوراک مه کوئ! [يعني هغه د خورک تر لاسه کولو او د کتلو ذريعه جوړوئ!] وَفِي آخِرِ مَا عَاهَدَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ: «وَأِنْ أُشْخِذَتْ مُؤَذِّنًا فَلَا تَأْخُذْ عَلَى الْأَذَانِ أَجْرًا» [همدارنگه] نبي کریم ﷺ چي حضرت عثمان بن ابي العاص ﷺ ته کوم وصيت کړی وو د هغه په آخر کي دي: "او که چيري ته مؤذن جوړ کړی سې! نو پر اذان اجرت مه اخله" وَلَئِنْ الْقُرْبَةَ مَتَى حَصَلَتْ وَقَعَتْ عَنِ الْعَامِلِ او ځکه کله چي يو عبادت وسي نو هغه

د عامل [کونکي] له طرفه واقع کيږي وَلِهَذَا تُغْتَبَرُ أَهْلِيَّتُهُ او په همدې وجه [په عبادت کي] د عامل د اهل کېدلو اعتبار کيږي فَلَا يَجُوزُ لَهُ اخْذُ الْأَجْرِ مِنْ غَيْرِهِ نو ځکه د هغه لپاره به له بل څخه اجرت اخيستل جائز نه وي كُنَّا فِي الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ لکه څرنگه چي په روژه او لمآنځه کي دي [يعني لکه څرنگه چي پر خپل روژه نيولو او لمونځ کولو اجرت نه اخيستل کيږي] وَلَئِنْ التَّغْلِيمَ مِمَّا لَا يَقْدِرُ الْمُتَعَلِّمُ عَلَيْهِ إِلَّا بِغَفَى مِنْ قَبْلِ الْمُتَعَلِّمِ او ځکه چي تعليم داسي شی دی چي معلم پر هغه قادر نه دی مگر په داسي معنی [اهليت او ذهانت] سره کوم چي د متعلم له طرفه دي [يعني د شاکر له اهل کېدلو (قابل تعليم کېدلو) او ذهين کېدلو څخه بغير استاذ هغه ته پر تعليم ورکولو قدرت نه لري] فَيَكُونُ مُتَلَزِمًا مَّا لَا يَقْدِرُ عَلَى تَسْلِيهِهِ نو معلم به پر ځان داسي شي لازمونکی وي چي د هغه پر وسپارلو قدرت نه لري فَلَا يَصِحُّ نو ځکه به [د تعليم لپاره] په اجرت نيول صحيح نه وي وَبَعْضُ مَشَايِخِنَا اسْتَحْسَنُوا إِلَّا اسْتِئْجَارَ عَلَى تَعْلِيمِ الْقُرْآنِ الْيَوْمَ او ځيني مشايخو ننه ورځ د قرآن پر تعليم [يعني د قرآن د وربښولو لپاره] په اجرت نيول مستحسن گړځولي دي لِأَنَّهُ ظَهَرَ التَّوَانِي فِي الْأُمُورِ الدِّينِيَّةِ ځکه چي په ديني معاملاتو کي سستي [او غفلت] ښکاره سوی دی فَنَفِيَ الْإِمْتِنَاعَ تَضْيِيقُ حِفْظِ الْقُرْآنِ نو [له اجرت څخه] په منع کېدلو د قرآن يادولو [اوزده کولو] ضايع کول سته [يعني که د قرآن پر تعليم اجرت منع کړی سي نو د حفظ قرآن د ضايع کېدلو خطر سته] وَعَلَيْهِ الْفَتْوَى او پر همدې فتوی ده.

اللغات: ﴿طاعة﴾ فرمانبرداري (حکم او فرمان پر ځای کونه، عبادت کونه)، ﴿أَتَّخَذْتُ﴾ د افتعال له باب ډه واحد مذکر مخاطب ماضي صيغه ده: ټاکل کېدل، جوړېدل، ﴿عَهْدٌ﴾ د سمع د باب ماضي ده، تاسو ته به معلومه وي چي د صلی په بدلون سره د لفظ معنی هم بدليږي، نو کله چي د دغه باب په صله کي ”إلى“ راسي لکه دلته، نو معنی يې ده: يو چا ته وصيت کول، ذمه وار جوړول (معجم الوسيط، مصباح اللغات)، ﴿الْقُرْبَةُ﴾ طاعت، عبادت (هر هغه طاعت چي په هغه سره د الله نژدېکت حاصلول کيږي)، ﴿الْمُعَلِّمُ﴾ د تفعیل د باب اسم فاعل دی: ښوونکی (استاذ)، ﴿مُتَعَلِّمٌ﴾ د تفعّل د باب اسم فاعل دی: زده کونکی (شاگرد)، ﴿مُتَلَزِمٌ﴾ د افتعال د باب اسم فاعل دی: پر ځان لازمونکی، په خپله ذمه اخيستونکی، ﴿التواني﴾ د تفاعل د باب اسم مصدر دی: سستي، کوتاهي، غفلت.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د مخکینو مشایخو او متقدمینو علماؤ په نېز پر اذان، حج، امامت، د قرآن او فقهې پر تعلیم اجرت او مزدوري اخیستل ناجائز وه، لېکن متأخرینو علماؤ پر دې کارانو اجرت اخیستل جائز گرځولي دي؛ د متقدمینو علماؤ دلیل دادی چي نبي کریم ﷺ د ”اِقْرُوا الْقُرْآنَ وَلَا تَأْكُلُوا بِهِ“ په حدیث کي له دې څخه منع کړې ده چي قرآن د مال گټلو او خوراک تر لاسه کولو ذریعه جوړه کړی سي، همدارنگه نبي ﷺ چي و حضرت عثمان بن ابی العاص (رضی الله عنه) ته کوم وصیت کړی وو (کله چي یې هغه دخپل قوم امام جوړ کړی وو)، په هغه وصیت کي د فرمان هم شامل وو چي ”که چیري ته مؤذن جوړ کړی سې!، نو پر اذان اجرت مه اخله“، له دغه دواړو فرمانونو څخه دا خبره ښکاره سوه چي پر هغه دیني امورو کوم چي د مسلمانانو سره خاص وي، اجرت اخیستل جائز او صحیح نه دي.

په دې باره کي عقلي دلیل دادی چي دا د عبادت معامله ده، او عبادت د عامل او عابد (عبادت کونکي) له طرفه د ثواب په توگه واقع کیږي، په همدې وجه خو په دیني امورو کي د عامل اهل کېدل شرط دي او د نا امله کس عبادت مقبول نه دی، لهذا کله چي عبادت د عامل له طرفه د ثواب په توگه واقع کیږي، نو د عامل لپاره پر هغه اجرت اخیستل څنگه صحیح کېدای سي!، او څرنگه چي د لمونځ گذار لپاره پر خپل لمانځه اجرت اخیستل او دروژتي لپاره پر خپل روژه اجرت اخیستل صحیح نه دي، همدارنگه د عبادت کونکي لپاره پر خپل عبادت اجرت اخیستل هم صحیح نه دي.

د تعلیم د اجرت نه جائز کېدلو په هکله عقلي دلیل دادی چي تعلیم داسي شی دی کوم چي د معلم (ښوونکي) په قدرت او اختیار کي نه دی مگر هغه وخت کله چي شاگرد هم د زده کولو اهل (قابل) او ځیرک وي (ځکه ترڅو چي شاگرد د معلم په ښوونه نه پوهیږي، تر هغه وخته د معلم د تعلیم هیڅ اثر او فایده نه ښکاره کیږي) او د اشیان د معلم په وس او قدرت کي نه دي، نو د قرآن او فقه پر تعلیم اجرت اخیستل څو اکی معلم پر خپل ځان داسي شی لازمي چي د هغه پر ورسپارلو قادر نه دی، حال دا چي د اجارې د صحت لپاره د مستأجر شي پر ورسپارلو قادر کېدل ضروري دي او دلته اجیر (معلم) پر هغه قادر نه دی، نو ځکه دا اجاره صحیح نه ده.

وبعض مشائخنا إلخ: صاحب د هدایې رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي پر امامت، اذان، د قرآن، حدیث او فقه پر تعلیم د اجرت اخیستلو دنا جائز کېدلو فتوی او فیصله د متقدمینو په علماؤ په زمانه کي وه؛ ځکه چي هغه خیر القرون ته نژدې وه او په هغه زمانه کي خلک د تعلیم او تعلم زیات شوقیان او لېواله وه، لېکن اوس په خلکو کي له دیني امورو څخه غفلت او بې زاري پیدا سوې ده او په دغه زمانه کي بلا عوضه او بېله اجرت ته د داسي دیني مسائلو حل نا ممکن دی، په همدې وجه د دغه زمانې د حالاتو او

مجبوريو په خاطر متأخرينو علماؤ او د بلخ مشايخو په دغه کارونو کي اجرت اخيستل حلال او جائز گرځولي دي، کنې ديني علم اشاعت به وهريري او د قرآن و حديث د حفاظت هيڅ مستحکمه او قوي ذريعه به پاته نه سي، په اوسنۍ زمانه کي همدغه قول راجح او مفتي به دی. (کتابه و بنايه ج: ۸، ص: ۳۴۲، نقل از احسن الهدايه)

پر سروز، نوحه او د گناه پر آلاتو د اجرت اخيستلو حکم

قَالَ: وَلَا يَجُوزُ إِلَّا سَتُّجَارٌ عَلَى الْغِنَاءِ وَالنُّوحِ فرمايي: پر سروز [او سندر] ويلو او پر نوحه کولو په اجرت نيول جائز نه دي وَكَذَا سَائِرِ الْمَلَاهِي او همدارنگه د لهو ولعب پر ټولو آلاتو [په اجرت نيول جائز نه دي] لِأَنَّهُ اسْتِئْجَارٌ عَلَى الْمَعْصِيَةِ ځکه چي دا پر نا فرمانۍ په اجرت نيول دي وَالْمَعْصِيَةُ لَا تُسْتَحَقُّ بِالْعَقْدِ او د نا فرمانۍ استحقاق په عقد سره نه سي کېدای.

الغناء: «الغناء» سروز او سندر وېل، «نوح» د نصر د باب مصدر دی: نَاحٌ تَنُوحُ نَوْحًا نِيَّاحَةً: پر مري ژړل او افسوس کول، لکه پنخوا چي به پر مري د غم او ژړا جوړولو لپاره ښځه په کرايه نيول کېدل چي دهغې کسب او پېښه به همدار ژړا وه، نور به دهغې هيڅ غم او مصيبت نه وو، داسي نوحه خواني گناه کبیره ده، او دهغه لپاره په اجرت نيول او اجرت پر اخيستل نا جائز دي، «ملاهي» د لهو ولعب او د موسيقي آلات، د راجح قول مطابق د دې مفرد مَلْهَةً دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي پر سروز، موسيقي او سندر وېلو، نوحه کولو او درباب، باجه او داسي نورو آلاتو پر ږغولو او جوړولو اجرت اخيستل جائز نه دي بلکي دغه اجاره باطله ده او هيڅ اجرت نه واجبيږي، زموږ د دريو امامانو او د امام مالک، امام احمد او ابو ثور رَجَّهَهُمُ الله همدغه قول دی (د امام شافعي او براهيم نخعي رحمهما الله په نېز دغه اجاره خو جائز ده لېکن مکروه ده).

(د جمهورو دليل) دادی چي دا کارونه د گناه او معصيت په فهرس کي داخل دي او د گناه پر کار اجرت اخيستل جائز نه دي، او بل دا چي د عقد اجاره په ذريعه شرعاً د معقود عليه ورسپارل واجبيږي (يعني پر کوم شي چي اجاره وسي، دهغه ورسپارل پر انسان واجبيږي)، حال دا چي پر يو انسان د داسي شي واجبهېدل جائز نه دي چي دهغه په وجه انسان گنهگار کيږي، کنې دا به د شرع و معصيت ته مضاف او منسوب وي کوم چي باطل دي. (شيخ الاسلام اسبيجاني په شرح کافي کي ليکلي دي چي دهیڅ لهو ولعب، غزل وېلو او داسي نورو اجاره جائز نه ده او بالاتفاق اجرت نه واجبيږي).

مشتراك شي په اجرت وركول

قَالَ: وَلَا يَجُوزُ إِجَارَةُ الْمُسَاعِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ إِلَّا مِنَ الشَّرِيكِ فَرَمَايِي: دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دنا تقسيم سوي مشترك شي په اجرت وركول جائز نه دي مگر خپل شريك ته وَقَالَ: إِجَارَةُ الْمُسَاعِ جَائِزَةٌ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايې: چي مُسَاعِ شي په اجرت وركول جائز دي وَصَوَّرْتُهُ أَنَّ يُؤَاجِرُ نَصِيبًا مِنْ دَارِهِ أَوْ نَصِيبَهُ مِنْ دَارِ مُشْتَرَكَةٍ مِنْ غَيْرِ الشَّرِيكِ او ددې صورت دا دی چي شوک د خپل کور يوه حصه يا په مشترک کور کي خپله حصه له شريك څخه بغير بل چا ته په اجرت ورکړي لَهَا: أَنَّ لِلْمُسَاعِ مَنَفْعَةً د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ دليل دا دی: چي مُسَاعِ شي لره هم منفعت سته [يعني له هغه څخه هم نفع اخيستل کېدای سي] وَلِهَذَا يَجِبُ أَجْرُ الْبِثْلِ او په همدې وجه [د هغه] اجرت مثلي واجبيريي وَالتَّسْلِيمُ مِنْكَ بِالتَّخْلِيَةِ أَوْ بِالتَّهَائِيٍّ او ورسپارل ممکن دي په تخليه کولو يا په نوبت ټاکلو سره فَصَارَ كَمَا إِذَا أَجَرَ مِنْ شَرِيكِه أَوْ مِنْ رَجُلَيْنِ نو دا داسي سوه لکه څرنگه چي يې خپل شريك ته يا دوو خلکو ته په اجرت ورکړي وَصَارَ كَالْبَيْعِ او د بيع په څېر سوه وَلَإِنْ حَنِيفَةً: أَنَّهُ أَجَرَ مَا لَا يَقْدِرُ عَلَى تَسْلِيهِهِ او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دا دی: چي مؤجر [دلته] داسي شي په اجرت ورکړی دی چي د هغه پر ورسپارلو قدرت نه لري فَلَا يَجُوزُ نو ځکه به [دا اجاره] جائز نه وي وَهَذَا لِأَنَّ تَسْلِيمَ الْمُسَاعِ وَحْدَهُ لَا يَتَصَوَّرُ او دا [حکم] ځکه دی چي نا تقسيم سوي مشترک شي تنها ورسپارل ممکن نه دي وَالتَّخْلِيَةُ أُعْتُبِرَتْ تَسْلِيمًا لِقَوْلِهِ تَبَكِينًا او تخليه په دې وجه ورسپارل شمارل سوي دي ځکه چي هغه تمکين واقع کيږي [يعني هغه داسي دي لکه (مُستأجر ته پر مستأجر شي) قدرت او اختيار وركول] وَهُوَ الْفِعْلُ الَّذِي يَخْصُلُ بِهِ التَّمَكُّنُ او تمکين [قدرت وركول] هغه فعل دی چي په هغه سره [مستأجر ته] قدرت حاصل کيږي [مطلب دا چي په تمکين او تخليه سره (د مستأجر لپاره) نفع حاصلول ممکن کيږي] وَلَا تَمَكُّنُ فِي الْمُسَاعِ حال دا چي په مُسَاعِ شي کي قدرت نسته [يعني په مُسَاعِ

القول الراجح: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ، نقل بعض الكتب الفتوى على قولهما كالكفاية، لكن رده العلماء، وفي الخانية وغيرها: الفتوى على قول الإمام به جزم أصحاب المتون والشروح، فكان هو المذهب أفاده المصنف رَحْمَةُ اللَّهِ، وعليه العمل اليوم (الخانية ج: ٣، ص: ٢٣، رد المختار ج: ٥٥، ص: ٣٣، مجمع الأملر ج: ٣، ص: ٥٣٦). [القول الراجح ج: ٢، ص: ٢٣١]

او مشترک شي کي په تخليه (تمکين) سره هم د مستاجر لپاره نفع حاصلول ممکن نه دي [بِخَلَّافِ الْبَيْعِ په خلاف د بيع لِحْضُولِ التَّكْنُنِ فِيهِ حُكْمٌ چي په هغه کي قدرت حاصلېږي] يعني په بيع کي په تخليه سره نفع حاصلول ممکن کېږي [وَأَمَّا التَّهَائِيُّ فَإِنَّهَا يَسْتَحِقُّ حُكْمًا لِلْعَقْدِ بِوَاسِطَةِ الْمِلْكِ او کوم چي واري ټاکل دي نو هغه د ملکیت په واسطه سره د عقد حکم گرځي وَحُكْمُ الْعَقْدِ يَعْقِبُهُ او د عقد حکم تر عقد وروسته وي] يعني د عقد تر منعقد کېدلو وروسته ثابتېږي [وَالْقُدْرَةُ عَلَى التَّسْلِيمِ شَرْطُ الْعَقْدِ حال دا چي پر وسپارلو قدرت لرل د عقد لپاره شرط دي وَشَرْطُ الشَّيْءِ يَسْبِقُهُ او د شي شرط [همېشه] تر هغه مخکي وي وَلَا يُعْتَبَرُ الْمَتْرَافُ سَابِقًا او وروستنی شی مخکني نه سي شمارل کېدای] يعني وروسته ثابتېدونکی شی (تهایؤ) د مخکني ثابتېدونکي شي په حکم سره نه سي کېدای [وَأَمَّا إِذَا آجَرَ مِنْ شَرِيكِهِ او پاته سو کله چي يې شریک ته په أجرت ورکړي فَالْكُلُّ يَخْذُلُ عَلَى مِلْكِهِ نو ټوله [نفع] د هغه پر ملکیت حاصلېږي فَلَا شُيُوعَ نو حُكْمٌ شِيعٌ به نه وي وَالْاِخْتِلَافُ فِي النِّسْبَةِ لَا يَضُرُّهُ او د نسبت اختلاف د هغه [يعني د حدوث کل الانتفاع علی ملکه] لپاره مضر نه دی عَلَى أَنَّهُ لَا يَصْحَحُ فِي رِوَايَةِ الْحَسَنِ عَنْهُ سره د دې چي له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شخه د حسن بن زیاد په روایت کي دا [يعني خپل شریک ته په أجرت ورکول] جائز نه دي وَبِخِلَافِ الشُّيُوعِ الطَّارِئِ او په خلاف د وروسته واقع سوي شيع [لَأَنَّ الْقُدْرَةَ عَلَى التَّسْلِيمِ لَيْسَتْ بِشَرْطٍ لِلْبَقَاءِ حُكْمٌ چي [د عقد اجاره] د بقاء لپاره پر وسپارلو قادر کېدل شرط نه دي وَبِخِلَافِ مَا إِذَا آجَرَ مِنْ رَجُلَيْنِ او په خلاف د هغه صورت کله چي يې دوو خلکو ته په أجرت ورکړي لِأَنَّ التَّسْلِيمَ يَقَعُ جُمْلَةً حُكْمٌ چي [په دې صورت کي] ورسپارل پر يوه حای واقع کېږي ثُمَّ الشُّيُوعُ يَتَفَرَّقُ فِي الْمِلْكِ فِيمَا بَيْنَهُمَا طَارِئٌ بيا د دوی په مینځ کي د ملکیت په متفرق کېدلو سره شيع وروسته واقع کېږي.

اللغات: ﴿المشاع﴾ د ضرب له بابو د واحد مذکر اسم مفعول صيغه ده، د دې لفظ څو معنایي دي: مشترک شی کوم چي تر اوسه تقسیم سوی نه وي (يعني دهر شریک حصه پکښي معلومه نه وي)، غیر مقسوم شی، شائع او منتشر (کوم چي په ټولو اجزاؤ کي خپور وي)، لکه څرنګه چي ویل کېږي: سَهْمٌ مُشَاعٌ، مشترکه حصه، داسي حصه کوم چي د مشترک شي په ټولو اجزاؤ کي منشره وي او

مُتَعَيِّنُهُ وَهِيَ، ﴿تَخْلِيَةٌ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی، د دې باب هم شو معناوي دي چي د صلی په بدلون سره یې معنی بدلېږي چي له هغه څخه یوه معنی ده: دوه شیان یا دوه کسان په خپل مینځ کي سره پرېښوول، کله چي د دې باب په صله کي مبيع یا داسي بل شی مثلاً مستأجر شی ذکر سي (لکه دلته چي ذکر سوی دی)، نو معنی یې دا ده چي له شي څخه خپل قبضه ختمول او د مشتري یا مستأجر په قدرت او اختیار کي ورکول (د مشتري یا مستأجر لپاره په هغه کي تصرف مباح کول) په بله وینا دا چي هغه ته ورسپارل، ﴿التَّهْيِئَةُ﴾ د تفاعل مصدر دی: یو تر بله موافقت سره کول (پریوکار د دوه کسانو مجتمع کېدل)، په واري او نوبت سره یو کار کول (په واري او نوبت سره نفع حاصلول)، ﴿تَمْكِينٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: قدرت ورکول (اختیار ورکول)، قادر جوړول، ﴿التَّمْكِنُ﴾ د تفعیل اسم مصدر دی: قدرت، اختیار، ﴿يَعْقِبُهُ﴾ د مضارع صیغه ده: له نصر او ضرب دواړو بابونو څخه راتلای سي: شاته راتلل، وروسته راتلل، ﴿يَسْبِقُ﴾ دا هم له نصر او ضرب دواړو څخه راتلای سي: مخکي کېدل، مخکي راتلل، ﴿شِيعٌ﴾ شرکت (نا تقسیم سوی شرکت، غیر مقسوم اشتراک)، ﴿طَارِيٌّ﴾ د فتح د باب فاعل دی: طاري کېدونکی، وروسته واقع کېدونکی (وروسته پېښېدونکی).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي هغه شی کوم چي د دوه خلکو په مینځ کي مشترک وي او دوی تر اوسه په خپل مینځ کي تقسیم کړی نه وی، داسي شی له خپل شریکه بغیر بل چاته په أجرة ورکول جائز نه دي، دا حکم دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دی، او د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز د مُشَاع شي اجاره مطلقاً جائز ده، یعني شریک او غیر شریک دواړو ته هغه په أجرة ورکول جائز دي. **د صاحبینو دلیل:** دا دی چي د غیر مُشَاع په خپل مُشَاع شی هم د انتفاع (نفع اخیستلو) قابل وي او که له هغه څخه یو مستأجر نفع حاصله کړي، نو بالاتفاق پر هغه أجرة مثلي واجبیږي، نو د أجرة مثلي وجوب د دې خبري علامت او دلیل دی چي مُشَاع شی د انتفاع قابل وي او د هغه اجاره جائز ده. (احسن الهدایه)

پاته سو دا اعتراض چي له تقسیمولو څخه مخکي د مُشَاع شي ورسپارل ناممکن دي او بغیر له ورسپارلو اجاره نه صحیح کیږي؟ نو جواب یې دا دی چي د مُشَاع شي ورسپارل هم ممکن دي او دا ورسپارل (تسلیم) په دوو طریقو سره کېدای سي: ① یو دا چي مُشَاع شی او مستأجر سره پرېښوول سي (دوی تر مینځ تخلیه وکړی سي) یعني له مشاع شي څخه خپله قبضه ختم کړی سي او د مستأجر په قبضه او قدرت کي ورکول سي او مستأجر د مؤجر له حصې څخه نفع (منفعت) حاصلوي، ① نورم دا چي مؤجر شریک خپل خای او واری (نوبت) مستأجر ته ورکړي او دده په واري کي مستأجر د

ده له حصيٰ خخه نفع حاصلوي، لهذا كله چي ورسپارل ممكن دي، نو په دې هكله اعتراض كول صحيح نه دي. او څرنگه چي په بيع كي كه بائع دمبيع او مشتري تر مينځ تخليه وكړي يعني دوی سره پرېږدي يعني بائع دمشتري مخته له مبيع خخه خپله قبضه ختمه كړي نو دا تخليه كول "تسليم" (ورسپارل) شمارل كيږي، همداسي به په اجاره كي هم تخليه كول "تسليم" شمارل كيږي. او لكه څرنگه چي يو كور دوو خلكو ته په اجرت (په كرايه) وركول صحيح دي او په هغه كي شيوخ (اشتراک) مانع نه دی، همداسي به په دغه مسئله كي هم د مشاع شي اجاره صحيح او جائز وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي اجاره د منفعت عقد ته وايي (يعني په اجاره كي له شي خخه نفع حاصلول مقصود وي، نه د نفس شي حاصلول) او د منفعت حاصلول د معقود عليه (يعني دستاجر شي) پر ورسپارلو موقوف دي يعني كله چي مؤجر معقود عليه (مستاجر شي) مستاجر ته وسپاري، نو بيا مستاجر له هغه خخه نفع حاصلولای سي، حال دا چي په دغه مسئله كي مؤجر د معقود عليه پر ورسپارلو قادر نه دی؛ ځكه چي دلته معقود عليه مشترك او نا تقسيم سوی شی دی او د مؤجر لپاره كما حق خپله حصه ورسپارل ممكن نه دي، نو ځكه دا اجاره صحيح نه ده. او صاحبين رَحْمَهُمُ الله چي تخليه "تسليم" (ورسپارل) گرځولي دي، دا ممكن نه دي؛ ځكه چي په تخليه سره صرف قدرت على الانتفاع (د نفع اخيستلو قدرت) حاصلېږي او په مشاع شي كي له تخليه خخه وروسته هم قدرت على الانتفاع معدوم پاتېږي؛ ځكه چي شركت له انتفاع خخه مانع وي، نو ځكه موږ (امام صاحب) تخليه "تسليم" نه گرځوو او تهايو يعني په واري او نوبت سره نفع حاصلول هم "تسليم" نه گرځوو، ځكه دا مرحله د عقد له منعقد كېدلو خخه وروسته ده؛ ځكه چي تهايو د ملكيت په واسطه سره د عقد حكم جوړېږي او د عقد حكم د عقد تر منعقد كېدلو وروسته ثابتېږي، حال دا چي زموږ كلام د نفس عقد په هكله دی، لهذا كوم شی چي وروسته ثابتېږي، هغه به له ابتدائي او انعقادي مرحلې خخه كفايت نه كوي، نو ځكه په تهايو سره هم تسليم نه ثابتېږي.

ددې په خلاف كه يو شريك مشاع (مشترك شي) خپل شريك ته په اجرت وركړي، نو جائز دي؛ ځكه په دې صورت كي كه څه هم شيوخ (اشتراک) سته خو دغه شيوخ نه له تسليم خخه مانع دی او نه له انتفاع خخه؛ ځكه چي مستاجر له مخكي خخه د نصف شي د نفعي مستحق دی او اوس په اجاره سره د نصف نفعي مستحق كيږي، ځواكي ټوله نفع هغه په خپله حاصلوي او څرنگه چي (په اجاره كي) مقصود نفع حاصلول دي. لهذا كله چي دا مقصود حاصلېږي، نو اجاره به هم صحيح كيږي او د حاصلولو د طريقې په مختلف كېدلو سره به دا جارې پر صحت هيڅ اثر نه پرېوځي.

همدارنگه که شیوع له مخکي څخه نه وي بلکي وروسته پيدا سوي (يعني طاري) وي، مثلاً يو څوک دوو خلکو ته د اوسېدلو لپاره کور په کرايه ورکړي او څه وخت وروسته له هغه دوو خلکو څخه يو سړی (يو مستاجر) مړ سي، نو هم د اجارې پر صحت هيڅ اثر نه پرېوځي (بلکي د ژوندي مستاجر اجاره مشاع باقي پاتېږي)، ځکه چي دا شیوع طاري دی يعني وروسته پيدا سوي دی او په طاري شیوع سره عقد نه باطلېږي؛ ځکه چي قدرت على التسليم (پرو سپارلو قادر کېدل) د عقد منعقد کېدلو په وخت کي ضروري دی او وروسته د هغه بقاء (باقي پاتېدل) ضروري نه دي (لکه څرنگه چي د لمانځه د ابتداء [شروع] لپاره تکبير افتتاح شرط دی او د لمانځه د بقاء لپاره شرط نه دی)، همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي مؤجر (په اجرت ورکونکي) دوه کسان وي او مستأجريو کس وي؛ ځکه چي دلته هم مستأجر په يوه عقد (صفحه واحده) سره او په يوه حل له دواړو څخه شی په اجرت اخيستی دی او له هغه څخه يې نفع حاصله کړې ده، بيا د دوی دواړو په مينځ کي حاصلېدونکی شیوع وروسته واقع سوي دی، نو دا شیوع طاري سو، نه ابتدائي او طاري شیوع بالاتفاق جائز دی. او بل دا چي که فکر او غور وسي نو په دې صورت کي د اجارې په اجرت کي شیوع (اشتراک) سته، نه په معقود عليه کي، يعني په مستأجر شي کي شیوع نسته بلکي د هغه په امدن (کرايه) کي شیوع سته، او د امدن شیوع عقد لره مضر نه دی. (احسن الهداية)

د بچي د شيدو لپاره ښځه په اجرت نيول (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَيَجُوزُ اسْتِئْجَارُ الظَّنِّ بِأَجْرٍ مَعْلُومَةٍ فَرَمَائِي: او [بچي ته] شيدې ورکونکې ښځه په اجرت نيول جائز دي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآوِهْنَ أَجُورَهُنَّ﴾ [الطلاق: ٦] ځکه چي الله تعالى فرمايلي دي: "که چيري ستاسو مطلقه ښځي ستاسو لپاره [بچيانو ته] شيدې ورکړي نو هغوی ته خپل اجرت ورکړئ!" وَلَئِنَّ التَّعَامُلَ بِهِ كَانَ جَارِيًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَقَبْلَهُ او ځکه چي د نبی ﷺ په زمانه کي او تر هغه مخکي پر دې عمل جاري وو وَأَقْرَهُمْ عَلَيْهِ او نبی کریم ﷺ هغوی پر دې [تعامل] باقي پرېښوول ثُمَّ قِيلَ: إِنَّ الْعَقْدَ يَقَعُ عَلَى الْمَنَافِعِ بيا وويل سوي دي: چي دا عقد پر منافعو واقع کيږي وَهِيَ خِدْمَتُهَا لِلصَّبِيِّ وَالْقِيَامُ بِهِ او منافع [يعني له منافعو څخه مراد] د بچي خدمت کول او د هغه پالل دي وَالذَّبْنُ يُسْتَحَقُّ عَلَى طَرِيقِ الثَّبَنِ او د شيدو استحقاق د تابع په توگه کيږي [يعني په دغه عقد اجاره کي د شيدې ورکولو استحقاق تبعاً ثابتېږي] بِمَنْزِلَةِ الصَّبْرِ فِي الثُّوبِ لکه څرنگه چي

په کپړه کي رنگ دی وَقِيلَ: إِنَّ الْعَقْدَ يَقَعُ عَلَى الدَّبْنِ وَالْخِدْمَةُ تَابِعَةٌ اَوْ ويل سوي دي: چي دا عقد پر شيدو اور کولو منعقد کيږي او خدمت دهغه تابع دی وَلِهَذَا لَوْ أَرْضَعْتَهُ بِدَبْنٍ شَاءَ هَذَا وَجْه ده که دا بنسخه بچي ته د بزې [وزې] شيدې ورکړي لَا تَسْتَحِقُّ الْأَجْرَ نو د أجرت نه حقداره کيږي وَالْأَوَّلُ أَقْرَبُ إِلَى الْفَقْهِ اَوْ اول قول [اصولود] فقه ته زيات نژدې دی لِأَنَّ عَقْدَ الْإِجَارَةِ لَا يَنْعَقِدُ عَلَى إِتْلَافِ الْأَعْيَانِ مَقْصُودًا حُكْمَ چي عقد اجاره بالذات د اعيانو [شيانو] پر تلف کولو نه منعقد کيږي کما إِذَا اسْتَأْجَرَ بَقَرَةً لِيَسْرَبَ لِبَنِّهَا لکه يو څوک چي غوا د دې لپاره په أجرت ونيسي چي دهغې شيدې به چيښي [يعني مثلاً که يو څوک خاص د دې لپاره غوا په کرايه ونيسي چي زه دهغې شيدې خورم، نو دا جائز نه دي] وَسُئِلَ الْعُذْرَ عَنِ الْإِضَاعِ بِدَبْنٍ الشَّاءَ اللَّهُ تَعَالَى اَوْ د بزې د شيدې ورکولو په باره کي [يعني بچي ته د بزې په شيدې ورکولو سره د أجرت نه حقداره کېدلو په هکله] چي کوم عذر دی هغه به موږ څه وروسته بيان کړو وَإِذَا ثَبِتَ مَا ذَكَرْنَا اَوْ کله چي هغه څه ثابت سوه کوم چي موږ ذکر کړه [يعني جواز الإجارة بأحد الطرفين] يَصِحُّ إِذَا كَانَتْ الْأُجْرَةُ مَعْلُومَةً نو دا اجاره به [هغه وخت] صحيح کيږي کله چي أجرت معلوم وي اَعْتِبَارًا بِإِلَّا سَتَجَارٍ عَلَى الْخِدْمَةِ د خدمت لپاره په أجرت نيولو باندي په قياس کولو سره.

اللغات: ﴿الظُّر﴾ هغه بنسخه چي د بل چا ځوی ته شيدې ورکوي، الْمُرْضِعَةُ لِغَيْرِ وَلَدِهَا، جمع: أَظْأَر، ﴿تَعَامَل﴾ د تفاعل د باب مصدر دی: يو د بل سره معامله کول (باهمي عمل)، ﴿قِيَام﴾ د نصر د باب مصدر دی: درېدل، کله چي د دې باب په صله کي باء راسي لکه دلته چي ”به“ راغلي دي، نو معنى يې ده: انتظام کول، ساتنه او پالنه کول، ﴿أَقْرَ﴾ د افعال د باب ماضي ده، د دې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنى ده: باقي پرېښوول، برقرار ساتل، ﴿الصَّبْغُ﴾ اَوْ الصَّبْغُ: رنگ (په کوم سره چي کپړه رنگول کيږي)، ﴿إِتْلَاف﴾ د افعال د باب مصدر دی: تلفول، ضايع کول، ختمول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي بچي ته د شيدو ورکولو او دهغه د پاللو او ساتلو لپاره يو بنسخه (مرضعه) په أجرت نيول جائز دي، او د داسي اجارې معامله په قرآن و حديث سره ثابته ده، په قرآن کریم کي خو په واضحه توگه داسي ذکر سوي دي ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَكُمْ فَآتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ﴾ يعني که ستاسي مطلقه بنسخي ستاسو بچيانو ته شيدې ورکوي، نو تاسي هغوی ته خپل أجرت او مزدور

ورکوي!، له دې څخه معلومه سوه چي مرضعه (شيدې ورکونکي) ښځي ته اجرت ورکول جائز دي، او کله چي اجرت ورکول جائز دي، نو ښکاره خبره ده چي هغه په اجرت نيول هم جائز دي. او په حديث سره په دې توگه دا ثابته ده چي د نبي کریم ﷺ له پېغمبر کېدلو څخه مخکي او وروسته په خلکو کي د دې تعامل جاري وو (په خپله نبي کریم ﷺ ته بي بي حليمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا شيدې ورکړي وې)، او نبي ﷺ پر دې هيڅ نکير او نيوکړه نه وکړه بلکي خلگ يې پر دې باقي پرېښوول، نو د دغه کار د جواز او ثبوت په هکله دا ښکاره دليل دی.

ثم قيل الخ: په دې باره کي د علماؤ او فقهاؤ اختلاف دی چي دغه اجاره پر شيدو ورکولو منعقد کيږي يا د بچي پر خدمت او پالنه کولو منعقد کيږي؟ په دې سلسله کي د مشايخو دوې رايي دي: ① د صاحب ايضاح، صاحب ذخيره او داسي نورو رايه داده چي دغه اجاره اصلاً د بچي پر خدمت منعقد کيږي او د شيدو ورکولو پر کار تبعاً او ضمناً منعقد کيږي، لکه يو سړی چي د خپل ټوکړ او کپړې رنگولو لپاره رنگرېز په کرايه ونيسي، نو معقود عليه د هغه فعل وي (يعني عقد د هغه پر کار واقع کيږي) او رنگ په هغه کي تبعاً داخل کيږي، همداسي دلته هم معقود عليه د بچي خدمت وي او شيدې ورکول په هغه کي په ضمني توگه داخل کيږي.

② دويم قول د شمس الاثمه سر خسي رَجَّه الله دی او هغه دا چي معقود عليه شيدې ورکول دي او خدمت په هغه کي ضمناً داخل کيږي، همدا وجه ده که مرضعه ښځه و بچي ته شيدې نه ورکوي او نور شپه و ورځ د هغه خدمت کوي يا هغه ته د بزې شيدې ورکوي، نو هغه د اجرت نه حقداره کيږي، نو د شيدې ورکولو سره د اجرت متعلق کېدل د دې خبري دليل دی چي معقود عليه اصلاً شيدې ورکول دي.

د علامه مرغيناني (صاحب هدايي) رَجَّه الله په نېز اول قول راجح او اقرب الی الفقه دی، وجه يې داده چي په شيدې ورکولو کي د عَيْن شي يعني د شيدو اتلاف سته (يعني په شيدې ورکولو سره موجوده شيدې له منځه ځي، ځکه چي بچي يې رودي)، او اجاره د عَيْن د اتلاف لپاره نه منعقد کيږي بلکي د منفعت حاصلولو لپاره منعقد کيږي. لېکن د بنايه او نهايه د مصنفينو په نېز دويم قول راجح دی او صاحب د احسن الهدايي فرمايي چي زما رايه هم دغه ده (چي دويم قول راجح دی)؛ ځکه چي د هر ډول منفعت په حاصلولو کي خامخا د يو شي اتلاف راځي او بغير له اتلافه د منفعت حاصلولو تصور هم ممکن نه دی. که چيري څوک له دې بيړي ډوډۍ نه پخوي چي که اور بل کړی سي نو بوتې او لرگي به تلف سي، نو ښکاره ده چي هغه به د خوراک له منفعت او لذت څخه محروم سي، همدارنگه که مرضعه په دې سوچ او فکر سره بچي ته شيدې نه ورکوي چي زما شيدې به تلف سي، نو په دې سره خوبه بچي

مرسي، لهذا اصل معقود عليه شيدې وركول (ارضاع لين) دي او همدا دويم قول اقرب الى الفقه دي، بس لږ غوندي فكر او غور كولو ته ضرورت دي، دنور تفصيل لپاره وگورئ! (بنايه ج: ٩، ٣٥٠)

وسمين العذر الخ: دا د اول قول د قائلينو له طرفه د دويم قول قائلينو ته جواب دي، حاصل يې دا دي چي په دويم قول كي چي كوم دا خبره سوې ده چي كه مرضعه بنسخته (ظئر) بچي ته دبزي يا بل چا شيدې وركوي نو هغه د اجرت نه مستحقه كيږي، ددې وجه او تفصيل به څه وروسته (په دې قول "لأنها لم تأت بعمل مستحق عليها" سره) بيان سي كوم چي له راروان عبارت څخه په وروسته عبارت كي بيان سوي دي. لنډه دا چي دا خبره د ټولو په نېز مسلمه ده چي د بچي درضاعت او خدمت لپاره بنسخته په اجرت نيول صحيح او جائز دي. (احسن الهداية)

د خوراك او جامې په عوض كي مرضعه بنسخته په اجرت نيول (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَيَجُوزُ بِطَعَامِهَا وَكِسْوَتِهَا اسْتِحْسَانًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ فَرَمَائِي: او د دې مرضعې بنسختي د خوراك او جامې په عوض كي هغه په اجرت نيول د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز استحساناً جائز دي وَقَالَ: لَا يَجُوزُ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللهُ فرمائي: چي جائز نه دي لِأَنَّ الْأَجْرَةَ مَجْهُولَةٌ ځكه چي اجرت مجهول دي فَصَارَ كَمَا إِذَا اسْتَأْجَرَهَا لِلْخَبْزِ وَالطَّبْخِ نو داسي سولكه د ډوډۍ پخولو يا خوراك پخولو لپاره چي هغه په اجرت ونيسي وَلَهُ: أَنَّ الْجَهْلَةَ لَا تَقْضِي إِلَى الْمُنَاذَعَةِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دا دي: چي دغه جهالت جنگ ته رسول نه كوي [يعني د جنجال او جنگ سبب نه جوړېږي] لِأَنَّ فِي الْعَادَةِ التَّوَسُّعَ عَلَى الْأَطْفَارِ شَفَقَةً عَلَى الْأَوْلَادِ ځكه عادت همدا دي چي پر شيدو وركونكو بنسختو پراخي كيږي پر بچيانو د شفقت كولو په خاطر [يعني پر خپل بچي د شفقت او مهرباني كولو په وجه عموماً مستأجر د شيدې وركونكي بنسختي سره آساني او د پراخ لاسۍ څرگندونه كوي] فَصَارَ كَبَيْعِ قَفِيزٍ مِنْ صُبْرَةٍ نو دا داسي سولكه [د غلې] له كورې څخه يو قفيز خرڅول بِخِلَافِ الْخَبْزِ وَالطَّبْخِ په خلاف د ډوډۍ او خوراك پخولو لِأَنَّ الْجَهْلَةَ فِيهِ تَقْضِي إِلَى الْمُنَاذَعَةِ ځكه چي په هغه كي جهالت جنگ ته رسول كوي وَلِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: فَإِنْ سَمِيَ الطَّعَامَ دَرَاهِمَ او په جامع صغير كي دي: چي كه د خوراك دراهم

❦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ، كما ذكر في مجمع الأمر (ج: ٣، ص: ٥٣٦)، والدر المنقش (ج: ٣، ص: ٥٣٧). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٣٢]

مُتَعَيْن كَرِي وَوَصَفَ جَنْسَ الْكِسْوَةِ وَأَجَلَهَا وَذُرْوَعَهَا او د جامې جنس، دهغې [د ورکولو] مودت او د
 هغې گزونه بيان کړي فَهُوَ جَائِزٌ يَعْنِي بِالْإِجْمَاعِ نو دا جائز دي يعني بالاجماع [يعني د ټولو په اتفاق سره
 جائز دي] وَمَعْنَى تَسْبِيَةِ الطَّعَامِ دَرَاهِمُ أَنْ يَجْعَلَ الْأُجْرَةَ دَرَاهِمَ ثُمَّ يَدْفَعُ الطَّعَامَ مَكَانَهُ او د خوراک د
 دراهمو د متعين کولو مطلب دا دی چي [اول] په اجرت کي دراهم وټاکي بيا دهغه پر ځای خوراک
 [يعني غله] ورکړي وَهَذَا لَا جَهَالَةَ فِيهِ او په دې کي هيڅ جهالت نسته وَلَوْ سَتَى الطَّعَامَ وَبَيَّنَّ قَدْرَهُ او
 که چيري طعام [غله] متعين کړي او دهغه مقدار بيان کړي جَاَزًا أَيْضًا نو هم جائز دي لِبِأَقْلُنَا دهغه
 دليل په کوم چي موږ ذکر کړی وَلَا يُشْتَرَطُ تَأْجِيلُهُ او د طعام [داء کولو لپاره] مودت ټاکل شرط نه دي
لِأَنَّ أَوْصَافَهَا أَشْبَاهُ حُكْمٍ چي د طعام اوصاف خو ثمنونه دي [يعني کوم طعام چي معين او مشار اليه نه وي
 بلکي صرف دهغه وصف بيان کړی سوي وي، نو هغه ثمن دي، مبيع نه دي] وَيُشْتَرَطُ بَيَانُ مَكَانِ الْإِيْقَاءِ عِنْدَ
أَنْ حَنِيفَةً او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز [د طعام] د داء کولو ځای بيانول شرط دي [کله چي په هغه
 کي حمل (بارول) او دهغه پر بارولو خرچه پرېوځي] خِلَافًا لَهَا په خلاف د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ وَقَدْ
ذَكَرْنَا فِي الْبَيَّوْعِ او موږ دا په کتاب البيوع کي ذکر کړي دي وَلِي الْكِسْوَةِ يُشْتَرَطُ بَيَانُ الْأَجَلِ أَيْضًا مَعَ
بَيَانِ الْقَدْرِ وَالْجَنْسِ او په جامه ورکولو کي د مقدار او جنس د بيانولو سره د مودت بيانول هم شرط
 دي لِأَنَّهُ إِذَا صَارَ مَبِيعًا چي جامه هغه وخت پر ذمه قرض گرځي کله
 چي هغه مبيع وگرځي وَإِذَا صَارَ مَبِيعًا عِنْدَ الْأَجَلِ او هغه صرف د مودت بيانولو [وخت ټاکلو] په
 صورت کي مبيع گرځي كَمَا فِي السَّلَمِ لکه څرنګه چي په بيع سلم کي کيږي.

اللغات: «طعام» خوراک، او د اطلاق په وخت کي غله (يعني غنم، وريجي، اوريشي او داسي نور ودانو) ته
 ويل کيږي، لکه مخکي چي موږ ذکر کړه، «كِسْوَةٌ» لباس، جامه، کالي، اللَّبَاسُ الَّذِي يُسْتَتَرُ بِهِ
 وَيُتَجَمَّلُ بِهِ، «خُبْزٌ» (د خاء فتحه سره) د ضرب د باب مصدر دی: ډوډۍ (روتۍ) پنخول، او خُبْزُ ډوډۍ
 ته ويل کيږي، «طَبَخَ» د فتح د باب مصدر دی: خوراک پنخول (سالن او کتخ پنخول)، «تَوْسَعَةٌ» د
 تَفْعِيل د باب مصدر دی، وَسَعٌ يَوْسَعُ تَوْسِعًا وَتَوْسِعَةً: پراخي کول (پراخ لاسي کول)، پراخ

گر خول، ﴿اَلْأَرْ﴾ جمع دِظْنُ ده لکه د جُنُل جمع چي اَحْمَال راعِي: بل چاته شيدي ورکونکې بڼه (المرضة لغير ولدها)، ﴿صُبْرَة﴾ کوره، کوته، خره، دلی، راغونډ کړل سوي شيان او غله، ﴿قَفِيز﴾ دا پنخوايو ډول پيمانه او لوبښی وو چي په هغه سره به شيان اندازه کېدل، او په يوه او بل ښار کي به دهغې مقدار مختلف وو، دمصر د اوسني مقدار مطابق تقريباً هغه شپاړس کېلو کيږي، او شرعي قفيز دوولس صاعه کيږي، ﴿ذُرْع﴾ جمع دِزَاع ده: گز، لېکن دلغت په کتابو کي دِزَاع جمع اَذْرُع ذکر سوي ده، والله اعلم.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک د خوراک او جامې په عوض کي دخپل بچي لپاره مرضعه (شيدي ورکونکې) بڼه په اجرت ونيسي (يعني هغې ته ووايي چي زه په اجرت کي تاته خوراک او لباس درکوم)، نو دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېزدغه اجاره جائز ده او همدا استحسان دی، لېکن د صاحبينو رَحْمَتُ الله په نېز دا اجاره صحيح نه ده؛ ځکه چي د خوراک او جامې جنس، مقدار او وصف مجهول دی نو ددغه جهالت په وجه اجرت هم مجهول دی، حال دا چي دا جاري د صحت لپاره د اجرت د مقدار معلوم او متعين کېدل ضروري دي. دا داسي سوه لکه د ډوډيو يا د خوراک پنخولو لپاره چي يو څوک په اجرت ونيسي او اجرت معلوم نه کړي، نو اجاره باطله ده، همداسي په دغه پورتنۍ مسئله کي هم د خوراک او جامې په عوض کي د مرضعې اجاره جائز نه ده.

وله: أن الجهالة إلخ: دامام صاحب رَحْمَةُ الله دليل دادی چي دلته اجرت که څه هم مجهول دی لېکن دغه جهالت مُفْضِي الی النزاع نه دی، ځکه عموماً په دغه ډول معاملاتو کي خلگ د پراخ لاسی څرگندونه کوي او دخپل بچي د ښه تربيت او پالنې لپاره مرضعې ته زيات اجرت ورکړي او په دې هکله نزاع او جنجال نه کوي، نو ځکه په دغه صورت کي به اجاره جائز وي. ددې مثال داسي دی لکه يو څوک چي د غنمو له کورې (کوټې) څخه يو قفيز غنم خرڅ کړي او دهغه طرف متعين نه کړي چي د کورې له کومه طرفه يې درکوم، نو که څه هم په دې صورت کي جهالت سته لېکن دا جهالت مُفْضِي الی النزاع نه دی، نو ځکه ددغه جهالت باوجود هم عقد جائز دی، همداسي په پورتنۍ مسئله کي هم د جهالت باوجود عقد جائز دی.

دغه اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي د خوراک او جامې جنس، مقدار او وصف بيان کړل سوي نه وي لېکن که چيري دا شيان بيان او واضح کړل سي، نو دامام صاحب او صاحبينو رَحْمَتُ الله ټولو په نېز دغه عقد اجاره جائز ده. او د "فَإِنْ سَأَى الطَّعَامَ دَرَاهِمَ" مطلب دادی چي اول معامله پر دراهمو سي او بيا د دراهمو پر ځای خوراک وټاکل سي، نو هم جائز دي؛ ځکه د دراهمو په بدله

چي کوم خوراک او غله ورکول کيږي هغه به د هغه ټاکل سوو دراهمو په حساب سره وي او هيڅ ډول جهالت به منع ته نه راځي.

ولوسق الطعام الخ: د دې حاصل دا دی چي که مستأجر خوراک او د هغه مقدار متعین کړي چي مثلاً لس منه غنم أجرت درکوم، نو دا هم جائز دي؛ ځکه چي په داسي وضاحت سره جهالت ختمیږي، په همدې وجه فقهاؤ د دغه أجرت اداء کولو لپاره د وخت ټاکلو شرط نه دي لگولي؛ ځکه چي غیر متعین طعام د ثمن په حکم کي وي او څرنګه چي د نورو اثمانو لپاره د اداء کولو وخت او ميعاد ټاکل ضروري نه دي، همداسي د مذکوره ثمن د اداء کولو لپاره هم وخت ټاکل ضروري نه دي. ها! که چيري د طعام پر ځای جامه په أجرت کي وټاکي، نو د هغې جنس، مقدار او د اداء کولو وخت ټوله بيانول ضروري دي؛ ځکه جامه همغه وخت پر ذمه واجبیږي کله چي هغه مبيع جوړه سي او دا د وخت او مودت په ټاکلو سره مبيع جوړیږي، نو ځکه د جنس او مقدار د بيانولو سره به د وخت بيانول او ټاکل هم ضروري وي، لکه څرنګه چي په بيع سلم کي د دغه ټولو شيانو بيانول ضروري دي. او په بله وينا داسي هم ويل کېدای سي چي دلته د جامې مبيع کېدل خلاف قياس دي او کوم شی چي خلاف قياس ثابت وي، هغه د شرع پر مورد منحصر وي (يعني په شريعت کي چي کوم څه وارد سوي وي، تر هغه پوري محدود وي)، او په شرع کي په دغه ډول مسئلو کي د بيع سلم طريقه موروده او مسلمه ده، نو ځکه په پورتنی صورت کي به هم د بيع سلم شرطونه مراعات کيږي او تاسو ته معلومه ده چي په بيع سلم کي وخت ټاکل (مياد ټاکل) شرط دي، نو ځکه دلته به هم وخت ټاکل شرط وي.

د مرضعه بنځي ذمه وارياني

قَالَ: وَلَيْسَ لِلْمُسْتَأْجِرِ أَنْ يَنْتَحِمَ زَوْجَهَا مِنْ وَطِئِهَا فَرَمَائِي: او مستأجر ته دا اختيار نسته چي د دغه مرضعه بنځي خاوند د هغې له وطی کولو څخه منع کړي لِأَنَّ الْوُطْءَ حَقُّ الزَّوْجِ ځکه چي وطی د خاوند حق دی فَلَا يَتِمُّكَ مِنْ إِبْطَالِ حَقِّهِ نو ځکه مستأجر به د هغه د حق باطلولو قدرت او اختيار نه لري أَلَا تَرَى أَنَّ لَهُ أَنْ يَفْسَخَ الْإِجَارَةَ إِذَا لَمْ يَعْلَمْ بِهٖ صَيَانَةَ لِحَقِّهِ آيا ته نه ګوري! چي که خاوند د بنځي په اجاره کولو خبر نه وي نو د خپل حق د حفاظت کولو پر بناء خاوند ته د اجارې فسخ کولو حق هم سته إِلَّا أَنَّ الْمُسْتَأْجِرَ يَنْتَعُهُ عَنْ غَشْيَانِهَا إِلَى مَنْزِلِهِ خو مستأجر ته دا اختيار سته چي په خپل کور کي خاوند د هغې له جماع کولو څخه منع کړي لِأَنَّ الْمَنْزِلَ حَقُّهُ ځکه چي کور خود مستأجر خپل حق دی فَإِنْ حَبِلَتْ او که چيري دا مرضعه بنځه حامله سي كَانَ لَهُمْ أَنْ يَفْسَخُوا الْإِجَارَةَ إِذَا خَافُوا عَلَى

الطَّبِيعِ مِنْ لَبَنِهَا نو د كوچني كورنى. والا ته [يعني مستأجر او داسي نورو ته] دا اختيار سته چي دغه اجاره ماته كړي كله چي دوى ته د كوچني په هكله د هغې له شيدو څخه [د ضرر] بېره وي [يعني كه دا مريضه بڼه حملداره سي او دا بېره او خطرې وي چي د هغې شيدې به كوچني ته ضرر ورسوي، نو په دې صورت كي د كوچني پلار يعني مستأجر او د هغه كورنى. والا ته د اجارې فسخ كولو حق سته] لَأَنَّ لَبَنَ الْحَامِلِ يُفْسِدُ الطَّبِيعَ ځكه چي د حامله بڼې شيدې كوچنى خرابوي [يعني د هغه لپاره ضررمني دي] وَلِهَذَا كَانَ لَهُمْ الْفُسْخُ إِذَا مَرَضَتْ أَيْضًا او په همدې وجه دوى ته هغه وخت هم د اجارې ماتولو اختيار سته كله چي دا مريضه بڼه ناروغه سي وَعَلَيْهَا أَنْ تُصْلِحَ طَعَامُ الطَّبِيعِ او پر دغه مريضې لازم دي چي د كوچني د خوراك اصلاح [سمون او انتظام] به كوي [يعني د هغه لپاره به لائق او نافع خوراك تياروي] لَأَنَّ الْعَمَلَ عَلَيْهَا ځكه چي [نافع او مفيد] كار د هغې پر ذمه لازم دى وَالْحَاصِلُ أَنَّهُ يُعْتَبَرُ فِيمَا لَا نَصَّ عَلَيْهِ الْعُرْفُ فِي مِثْلِ هَذَا الْبَابِ خلاصه دا چي د كوم كار په باره كي نص وارد سى نه وي په هغه كي عرف معتبر دى په دا ډول باب كي فَمَا جَرَى بِهِ الْعُرْفُ مِنْ غَسْلِ ثِيَابِ الطَّبِيعِ وَإِصْلَاحِ الطَّعَامِ وَغَيْرِ ذَلِكَ نو پر كوم كار چي عرف جاري وي لكه د كوچني كالي پر ټول او د هغه د خوراك اصلاح [او انتظام] كول او داسي نور فَهُوَ عَلَى الظُّنِّ نو هغه د دغه مريضې [شيدې وركونكي] بڼې پر ذمه لازم دى أَمَّا الطَّعَامُ فَعَلَى الْوَلَدِ الْوَلَدِ او پاته سو خوراك نو هغه د كوچني پر پلار لازم دي [يعني د كوچني لپاره خوراك راوړل ياد خوراك خرچه وركول پر پلار لازم دي او د خوراك تيارول او سمول پر مريضې لازم دي؛ ځكه چي په عرف كي همداسي كيږي] وَمَا ذَكَرَ مُحَمَّدٌ أَنَّ الدُّهْنَ وَالزَّيْتَانَ عَلَى الظُّنِّ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ چي كوم دا خبره ذكر كړې ده چي روغن او خوشبويي پر مريضې لازم دي [يعني د كوچني د مالش لپاره تېل او د خوشبويي شى مثلاً په اوسني وخت كي خوشبويي پوږ پر مريضې لازم دي] فَذَلِكَ مِنْ عَادَةِ أَهْلِ الْكُوفَةِ نو دا د كوفې د خلگو له عادت [عرف] څخه دي وَإِنْ أَرْضَعَتْهُ فِي الْمُدَّةِ بَلَدَيْنِ شَاةٍ او كه مريضه د رضاعت په مودت كي كوچني ته دبزې شيدې وركړي فَلَا أَجْرَ لَهَا نو د هغې لپاره اجرت نسته [يعني په دې صورت كي به] نَمِ ته اجرت او مزدوري نه وركول كيږي لِأَنَّهَا لَمْ تَأْتِ بِعَمَلٍ مُسْتَحَقٍّ عَلَيْهَا وَهِيَ الْإِرْضَاعُ ځكه پر سمې چي كوم كار لازم وو، هغې هغه كار نه وكړى او هغه كوچني ته له خپلي سينې څخه

شیدې ورکول دي فَإِنَّ هَذَا إِجَارٌ وَلَيْسَ بِإِضَاعٍ ځکه دا په خوله کي علیحده شیدې ورکول دي، نه له خپلي سینې څخه شیدې ورکول مطلب دا چي دبزې شیدې ورکول له خپلي سینې څخه شیدې ورکول نه دي بلکي دا جلا کار دی [وَإِنَّمَا لَمْ يَجِبِ الْأَجْرُ لِهَذَا الْمَعْنَى أَنَّهُ اخْتَلَفَ الْعَمَلُ او [دلته] د همدې معنی په وجه اجرت واجب نه سو چي کار بدل سو [یعني په همدې وجه به اجرت نه ورکول کیږي چي هغې خپل کار بدل کړی].

اللغات: «یتمکن» د تفعل مصدر دی: قدرت لرل (اختیار لرل)، «غشيان» او غشيان دسمع مصدر دی: یو چاته راتلل، مراد ځني کور والي او جماع کول دي، «صيانة» د نصر مصدر دی: حفاظت کول، خوندي کول، ساتل، «حَبِلْتُ» دسمع ماضي ده: حامله کېدل، بلاربېدل، «تُصْلِحُ» دافعال دباب مضارع ده: اصلاح او سمون کول، نافع (فايده من) کار کول، «أَرْضَعْتَهُ» دافعال دباب ماضي ده: شیدې ورکول (له خپل سینې اتيو) څخه بچي ته شیدې ورکول، «الريحان» هر ښه بوی لرونکي وانه او بوټي ته وايي، لېکن کله چي د عامو په نېز مطلق ذکر سي نو مخصوص گل او بوټي ځني مرادول کیږي چي هغه ته زموږ په اصطلاح هم ریحان وايي، «إِيجَارٌ» دافعال دباب مصدر دی، أَوْجَرْتُ التَّيْرَ يَصْ إِيْجَارًا: په خوله کي دواء وراچول (په خوله کي دواء یا داسي بل شی خڅول).

تشریح: صورت دمسئلي خوله ترجمې څخه هم ښکاري، دما بقی عبارت حاصل دادی چي په عُرف او رواج کي چي کوم کار دمرضعه (ظئر) پر ذمه وي، پر مرضعې دهغه کار کول او سر ته رسول لازم دي او په عُرف او عادت کي چي کوم کار دهغې پر ذمه نه وي، هغه کار یا دهغه کار خرچه به د بچي مور وپلار او سرپرست په غاړه اخلي، او دمرضعې اصل کار شیدې ورکول دي، نو که چیري مرضعه دبزې یا دبل چا شیدې و بچي ته ورکوي، نو هغه ځکه داجرت نه حقداره کیږي؛ چي اجرت دکار عوض دی او کله چي هغې کار کړی نه دی نو ښکاره ده چي هغه به حقداره داجرت هم نه وي. (احسن الهدایه)

د قفیز الطحان په شان مسئله

قَالَ: وَمَنْ دَفَعَ إِلَى حَائِكٍ غَزَلًا لِيَنْسِجَهُ بِالنِّصْفِ فرمایي: که څوک یو جولا ته د دې لپاره تارونه ورکړي چي هغه پر نصف اجرت له هغه څخه کپړه وودي [توکر جوړ کړي] فَلَهُ أَجْرٌ مِثْلُهُ نو دهغه لپاره اجرت مثلي دی [یعني په دې صورت کي به هغه ته نیمه کپړه نه ورکول کیږي بلکي اجرت مثلي به ورکول کیږي] وَكَذَا إِذَا اسْتَأْجَرَ حَمَارًا لِيَخْبِلَ طَعَامًا بِقَفِيزٍ مِنْهُ او همدارنگه که څوک یو خر د دې لپاره

په كرايه ونيسي چي پر هغه غله يووسي د يوه قفيز په عوض كي له هغه غلې شخه [يعني دخره د مالک لپاره له همدې غلې شخه يو قفيز په اجرت كي وټاكي] فَالْإِجَارَةُ فَاسِدَةٌ نو دا اجاره فاسده ده لِأَنَّهُ جَعَلَ الْأَجْرَ بَعْضَ مَا يُخْرُجُ مِنْ عَلَيْهِ حكه چي [دلته] مستأجر اجرت د هغه شي يو جزء ټاكلى دى كوم چي دده له عمل شخه حاصليري [په بله وينا: حكه چي مستأجر د اجير د كار له پيدوار شخه بعضي مقدار په اجرت كي ټاكلى دى] فَيَصِيرُ فِي مَعْنَى قَفِيزِ الطَّحَّانِ نو دا د قفيز طحان د مسئلې په شېر سوه وَقَدْ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ حال دا چي نبي كريم ﷺ له قفيز طحان شخه منع كړې ده وَهُوَ أَنْ يَسْتَأْجِرَ ثَوْرًا لِيَطْحَنَ لَهُ حِنْطَةً بِقَفِيزٍ مِنْ دَقِيقِهِ او د هغه صورت دا دى چي يو شوک د دې لپاره غويي په اجرت ونيسي چي دده لپاره غنم ميده كړي [اوپر كړي] د همدې غنمو د اوږو د يوه قفيز په عوض كي وَلِهَذَا أَصْلُ كَبِيرٍ يُعْرَفُ بِهِ فَسَادُ كَثِيرٍ مِنَ الْإِجَارَاتِ او دا يو غټ اصل دى چي په هغه سره د ډېرو اجارو فاسدېدل معلوميري لَا سِتًّا فِي دِيَارِنَا خصوصاً زموږ په علاقو [فرغانه او داسي نورو] كي وَالْمَعْنَى فِيهِ أَنَّ الْمُسْتَأْجِرَ عَاجِزٌ عَنْ تَسْلِيمِ الْأَجْرِ او په دې كي [د اجارې نه جائز كېدلو] وجه [او فقهي راز] دا دى چي دلته مستأجر د اجرت له وسپارلو شخه عاجز دى وَهُوَ بَعْضُ الْمُسْوَجِ أَوْ الْمَحْضُولِ او اجرت [دلته] د وودل سول كېږي يا بار كړل سوي غلې بعضي حصه ده وَحُصُولُهُ بِفِعْلِ الْأَجِيرِ چي د هغه حصول د اجير په فعل سره كيږي [يعني د اجير په كار او عمل سره په وجود كي راځي (موجوديري)] فَلَا يُعَدُّ هُوَ قَادِرًا بِقُدْرَةِ غَيْرِهِ نو حكه مستأجر به د بل چا په قدرت سره قادر [قدرت لرونكى] نه شمارل كيږي وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا اسْتَأْجَرَهُ لِيَحْمِلَ نَصْفَ طَعَامِهِ بِالنِّصْفِ الْآخَرِ او دا حكم د هغه صورت په خلاف دى كله چي د دې لپاره يو شوک په اجرت ونيسي چي هغه دده نيمه غله د پاته نيمي غلې په عوض كي يووسي حَيْثُ لَا يَجِبُ لَهُ الْأَجْرُ نو ددغه اجير لپاره اجرت نه واجبيږي لِأَنَّ الْمُسْتَأْجِرَ مِثْلَ الْأَجْرِي الْحَالِ بِالتَّعْجِيلِ حكه چي مستأجر في الحاله هغه د پېشگي اجرت مالک كړى دى [يعني مستأجر دغه اجير ته مخكي له هغه غنمو شخه (ننډه) مزدوري وركړې ده] فَصَارَ مُشْتَرَكًا بَيْنَهُمَا نو حكه هغه غله د دوى په مينځ كي مشتركه وگرځېده وَمِنْ اسْتَأْجَرَهُ لِيَحْمِلَ طَعَامَ مُشْتَرِكٍ بَيْنَهُمَا او كه شوک يو سړى ايمني كه يو شريك بل شريك د مشتركې غلې د وړلو لپاره په اجرت ونيسي لَا

يَجِبُ الْإِجْرُ نَوَاجِرُ نَهْ وَاجِبِي [يعني ورونكي شريک ته به اجرت او مزدوري نه ورکول کيږي] لِأَنَّ مَا مِنْ جُزْءٍ يَخْلُهُ إِلَّا وَهُوَ عَامِلٌ لِنَفْسِهِ فِيهِ حُكْمٌ هَفَه چي کوم جزء [او مقدار] هم وږي په هغه کي د خپل ځان لپاره هم کار کونکی دی فَلَا يَتَحَقَّقُ تَسْلِيمُ الْمَعْقُودِ عَلَيْهِ نَوَاجِرُ نَهْ وَاجِبِي [يعني په پورتنی صورت کي به د خړه مالک ته تريوه قفيز زيات اجرت مثلي نه ورکول کيږي] لِأَنَّهُ لَنَا فَسَدَتِ الْإِجَارَةُ حُكْمٌ کله چي اجاره فاسده سوه فَالْوَجِبُ الْأَقْلُ مِمَّا سَتَى وَمِنْ أَجْرِ الْبِئْلِ نَوَاجِرُ نَهْ وَاجِبِي [يعني اجرت او اجرت مثلي څخه چي کوم يو کم البرا وي هغه به واجب وي] لِأَنَّهُ رَضِيَ بِحِطِّ الزِّيَادَةِ حُكْمٌ چي مالک په خپله د زياتوب [زائد مقدار] په ساقطولو راضي سوی دی وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا اشْتَرَكَ فِي الْإِحْتِطَابِ أَوْ دَا حُكْمٌ د هغه صورت په خلاف دی کله چي دوه خلک د بوتو [رغيو] په جمع کولو کي شرکت وکړي حَيْثُ يَجِبُ الْإِجْرُ بِالْعَمَلِ مَا بَدَلَ عِنْدَ مُحْتَدٍ نَوَاجِرُ نَهْ وَاجِبِي [په هغه صورت کي د بوتو د ترونکي او غونډونکي شريک لپاره] اجرت مثلي و اجبيږي هغه که هر څو ته ورسپږي لِأَنَّ السُّتَى هُنَاكَ غَيْرُ مَعْلُومٍ حُكْمٌ چي هلته ټاکل سوی اجرت معلوم نه دی فَلَمْ يَصَحَّ الْحُطُّ نَوَاجِرُ نَهْ وَاجِبِي [د اجرت مثلي] کمول صحيح نه دي.

اللغات: ﴿حَائِك﴾ له تارو څخه کپړه وودونکی، ټوکر او بدونکی (ټوکر جوړونکی) چي په پښتو کي به هغه ته جول وبل کېدل، ﴿غَزَل﴾ په معنی 'سره د مغزول': يعني هغه تارونه او سپنسيان کوم چي له پمې او وږي څخه جوړ سوي وي، لکه پنخوا چي به د لاسي خرڅې په ذريعه له پمې څخه تارونه جوړېدل بيا به له هغه تارونو څخه ټوکر او کپړه جوړول کېده، ﴿يَنْسُجُ﴾ د ضرب مضارع ده (له نصر څخه هم راتلای سي): له تارونو څخه ټوکر وودل (اوېدل)، کپړه (ټوکر) جوړول، ﴿أَجَرَ مِثْلَ﴾ اجرت مثلي، عمومي کرایه او مزدوري (يعني د عمومي رېټ او عرف مطابق چي پريو کار څومره اجرت او مزدوري ورکول کيږي، هغه ته اجرت مثلي وايي)، ﴿قَفِيزُ الطَّحَانِ﴾ د قفيز تعريف مخکي تېر سو چي دا يو پیمانې ده او د طَحَّانٍ ده معنی ده: د غنمو ميده کونکی، اوږونکی (ژړندي والا)، قفيز الطحان يو فقهي اصطلاح ده چي د هغه يو صورت په عبارت کي بيان سو او بل صورت يې دا دی چي يو څوک طحان مثلاً ژړندي والا ته د اوږه کولو لپاره غنم ورکړي او هغه ته په اجرت کي له همدې اوږو څخه يو قفيز اوږه يا مثلاً شل سپره يا پنځوشت سپره اوږه ورکړي (معجم لغة الفقهاء، مصباح العنبر)، ﴿الْمَسْجُوجُ﴾ د ضرب اسم مفعول دی: وودل سوی ټوکر، جوړه

کړل سوې کپړه، ﴿سټی﴾ د تفعیل ماضي ده: نومول، بیانول، ټاکل، ﴿حظ﴾ د نصر مصدر دی: کمول، ساقطول، ﴿احتطاب﴾ د افتعال مصدر دی: بوتی او لرگي جمع کول (یعني وچ بوتی او لرگي پرېکول او سره ټولول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک جولا ته د تارونو بڼدل ورکړي او هغه ته ووايي چي ”ته له دغه تارونو څخه زما لپاره کپړه (ټوکر) جوړ کړه او له هغه کپړې څخه نیمه کپړه ته په اجرت کي واخله! او نیمه ما ته راکړه!“، یا یو څوک د غلې (مثلا د غنمو) دوړلو لپاره یو خر په اجرت ونیسي او له هغه غلې څخه یو قفیز یا مثلاً شل سپره غله د خره د مالک لپاره په اجرت کي متعین کړي، مثلاً داسي ورته ووايي چي ”زه پر دې خره پنځوس منه غنم باروم او له همدې غنمو څخه یو قفیز غنم تا ته په کرایه کي درکوم“، نو په دې صورت کي اجاره فاسدېږي او اجیر د اجرت مثلي حقداره کیږي، لکه څرنګه چي د قفیز طحان په مسئله کي کیږي یعني که یو څوک د غوړي مالک ته یا مثلاً په اوسني وخت کي ژرندي والا ته ووايي چي ”ته زما دغه دوه منه غنم اړه کړه او زه تا ته په اجرت کي له همدې اړه څخه یو قفیز اړه یا مثلاً پنځوشت سپره اړه درکوم“، نو دغه اجاره فاسدېږي او اجیر (غوړي او ژرندي والا) ته اجرت مثلي ورکول کیږي، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم اجیر د اجرت مثلي مستحق کیږي.

صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي د قفیز طحان مسئله یو غټ اصل دی چي پر هغه د اجاره فاسده ډېر صورتونه مرتب کیږي؛ او په هغه ټوله صورتونو کي د اجارې د فاسدېدلو او نه جائز کېدلو دلیل دادی چي مستأجر داسي شی په اجرت او کرایه کي ټاکلی دی چي د عقد کولو پر مهال مستأجر د هغه پر ورسپارلو قدرت نه لري؛ ځکه چي فی الحال کپړه جوړه کړل سوې نه ده او نه غنم بار کړل سوي دي او نه غنم اړه کړل سوي دي، بلکي دغه ټوله امور د اجیر پر فعل موقوف دي او کوم کار چي د بل چا پر فعل موقوف وي، د هغه وجود معدوم او په شک و خطرته کي وي (چي هغه به موجود او صادر سي، که نه؟)، او معدوم و شکمن شی په اجرت کي ټاکل صحیح نه دي.

وهذا بخلاف الخ: څه مخکي چي کوم دا حکم ذکر سو (وکذا إذا استأجر حماراً) چي که یو څوک د خپل غلې دوړلو لپاره خر په اجرت (په کرایه) ونیسي او له هغه غلې څخه د مالک لپاره په اجرت کي یو قفیز یا مثلاً شل سپره غنم متعین کړي نو اجاره فاسدېږي، دغه حکم د دې صورت په خلاف دی چي که یو څوک په دې توګه بار وړونکی مزدور (حمال) په اجرت ونیسي چي له دغه غلې (یا بل شي) څخه نصف د نصف په عوض کي د هغه کور ته یووسي، مثلاً داسي ورته ووايي چي ”ته دغه دوه منه غنم زما کور ته ورسوه او له هغه څخه یو من غنم ته په اجرت او عوض کي واخله!“، نو په دې

صورت کي هيڻج اُجرت نه واجبيري يعني اجير (حمل) ته به نه ٽاڪل سوي اُجرت (يو من غنم) ورڪول کيڙي او نه اُجرت مثلي؛ ڇڪه چي دلتہ مستأجر و اجير ته في الحالہ پيشگي اُجرت ورڪري دي، نو هغه غنم ددوي دوارو په مينڻ کي مشترڪ سول، گواکي دواره دهغه دنصف، نصف مالڪان سول (يعني گواکي يو من غنم دستأجر سوه اوبل من داجير سوه)، لہذا اجير چي کوم غنم وري، په هغه کي به د خپل ځان لپاره هم کار کونکي وي او انسان چي کله دخپل ځان لپاره کار کوي، نو اُجرت نه سي اخيستلاي؛ ڇڪه چي په دې صورت کي دهغه له طرفه دمعمود عليه ورسپارل نه موجوديري بلکي هغه په خپله دورلو او بارولو فايده اخلي، يا په بله وينا دا چي که ددو و شريڪانو په مينڻ کي غنم مشترڪ وي او بيالہ هغو څخه يو شريڪ ددغه مشترڪه غنمو دورلو لپاره بل شريڪ په اُجرت ونيسي، نو هيڻج اُجرت نه واجبيري؛ ڇڪه دغنمو دهر جزء او حصي په ورلو کي به هغه دخپل ځان لپاره هم کار کونکي وي، نو دمعمود عليه تسليم (ورسپارل) به متحقق نه سي؛ ڇڪه چي اجير خپل ذاتي منفعت مستأجر ته نه سپاري، لکه څرنگه چي په ”ومن استأجر رجلاً لحمل طعام مشترك“ سره همدغه صورت بيان سوي دي.

ولايجاوز بالاجراءخ: ددې عبارت تعلق هم دمخڪني صورت ”وكذا إذا استأجر حماراً ليحمل طعاماً بفقيز منه“ سره دي چي په هغه کي اجاره فاسديري او اُجرت مثلي واجبيري، حاصل يي دادی چي دغه اُجرت مثلي به له يوه قفيز (ٽاڪل سوي اُجرت) څخه زيات نه ورڪول کيڙي، يعني څومره اُجرت مثلي چي واجب سي، که چيري هغه يو قفيز وي يا له يوه قفيز څخه کم وي، نو همغه به ورڪول کيڙي او که له يوه قفيز څخه زيات وي، نو زائد مقدار به نه ورڪول کيڙي؛ ڇڪه کله چي اجاره فاسده سوه، نو په ٽاڪل سوي اُجرت او اُجرت مثلي کي چي کوم يولر وي، هغه واجبيري، زائد مقدار والا نه واجبيري؛ ڇڪه چي دخره مالڪ په خپله له يوه قفيز څخه دزائد مقدار په ساقطيدلو راضي سوي دي (يعني هغه په شروع کي په يوه قفيز غنمو راضي سوي دي، نو ددې مطلب دادی چي هغه له يوه قفيز څخه دزائد مقدار په ساقطيدلو راضي دي).

وهذا بخلاف ما إذا اشتركاخ: مذڪوره حڪم ددې صورت په خلاف دي چي که دوه خلڪ داڍول شراڪت سره وکري چي ما او تابه په صحرا کي بوتني او لرگي سره جمع کوو (يعني بوتني به پرېکوو او سره ٽولرو)، او گهته به زما او ستا په مينڻ کي مشترڪه وي، نو که چيري دوي دواره په گله (په مشترڪه توگه) بوتني سره جمع کري، نو بڻکاره خبره ده چي دلرگيو او بوتو گهته ددوارو په مينڻ کي مشترڪه کيڙي، لڳن که له دوي څخه يو بوتني جمع کري وي اوبل صرف سره غونډ کري او ترلي وي (يا په بله وينا دا چي يوه بوتني پرېکري وي اوبل صرف سره غونډ کري او ترلي وي)، نو په دې صورت کي دبوٽو اصل

مالک جمع کونکی دی، او ترونکی وغوندونکی ته به صرف اجرت مثلي ورکول کيږي لېکن دغه اجرت چي هر څومره وي دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز به پوره ورکول کيږي يعني که څه هم دغه اجرت مثلي د جمع کرل سوو بوټو له نصف قيمت څخه زيات وي نو هم به ورکول کيږي، لېکن د امام ابويوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا اجرت مثلي د نصف قيمت سره برابر بدل شرط دي (يعني ترونکی شريک ته به د جمع کرل سوو بوټو د نيم قيمت په اندازه يا تر هغه کم اجرت ورکول کيږي) او له هغه څخه زائد جائز نه دی. دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی چي کله دلته د اجرت مقدار معلوم نه دی، نو اجرت مثلي به بشپړ واجب کيږي او په هغه کي به هيڅ کمي و کمبوت نه کول کيږي. دامام ابويوسف رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی چي د دواړو په گډه کار کول د دې خبري دليل دی چي دويم شريک تر نصف قيمته پوري د اجرت په اخيستلو راضي دی او له هغه څخه د زيات اجرت خواهش من نه دی، نو ځکه هغه ته به د بوټو او لرگيو له نصف قيمت څخه زيات اجرت مثلي نه ورکول کيږي. (بنایه ج: ۹، ص: ۳۶۳)

يو سړی (نان وای) د دې لپاره په اجرت نیول چي هغه به ننه ورځ

د لسو صاعو اوږو ډوډۍ پخوي (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ رَجُلًا لِيُخْبِرَ لَهُ هَذِهِ الْعَشْرَةَ الْخَمَاتِيمَ مِنَ الدَّقِيقِ الْيَوْمِ بِدِرْهَمٍ أَوْ كَهْ شُوكٍ دَدِي لِبَارِهِ
 يو سړی په اجرت ونيسي چي هغه د ده لپاره د يوه درهم په عوض کي همدا ننه ورځ د لسو صاعو
 اوږو ډوډۍ پخه کړي فَهُوَ فَاسِدٌ نو دا عقد اجاره فاسد دی وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ* او دا [حکم] دامام
 صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ فِي الْإِجَارَاتِ هُوَ جَائِزٌ أَوْ صَاحِبِيْنِو رَحْمَتُ اللهِ [د
 مبسوط] په کتاب الاجارات کي ويلي دي: چي دا عقد جائز دی لِأَنَّهُ يُجْعَلُ الْمَعْقُودُ عَلَيْهِ عَمَلًا وَيُجْعَلُ
 ذِكْرُ الْوَقْتِ لِلِاسْتِعْجَالِ تَصْحِيحًا لِلْعَقْدِ ځکه د عقد صحيح گرځولو لپاره به عمل معقود عليه
 گرځول کيږي او د وخت ذکر کول به د استعجال [د کار د ژر غوښتلو] لپاره گرځول کيږي فَتَرْتَفَعُ
 الْجَهَالَةُ نَوْجَهَالَتٌ به ختم سي وَلَهُ: أَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ مَجْهُولٌ او دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی:
 چي [دلته] معقود عليه مجهول دی لِأَنَّ ذِكْرَ الْوَقْتِ يُوجِبُ كَوْنَ الْمَنْفَعَةِ مَعْقُودًا عَلَيْهَا ځکه چي د
 وخت ذکر کول د منفعت معقود عليه کېدل لازمي دي وَذِكْرُ الْعَمَلِ يُوجِبُ كَوْنَهُ مَعْقُودًا عَلَيْهِ او د عمل

ذکر کول د عمل معقود عليه کېدل لازمي وَلَا تَرْجِيحَ او [يوه لره هم] ترجيح نسته وَنَفْعُ الْمُسْتَأْجِرِ الثَّانِي وَنَفْعُ الْأَجِيرِ فِي الْأَوَّلِ او په دويم صورت کي مستأجر فايده ده او په اول صورت کي د اجير اډوې پخونکي فايده ده فَيُقْضَى إِلَى الْمُنَازَعَةِ نو حکه دابه جنگ ته رسول وکړي وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ أَنَّهُ يَصَحُّ الْإِجَارَةُ إِذَا قَالَ فِي الْيَوْمِ وَقَدْ سَلَى عَمَلًا او له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شخه روايت دی چي اجاره صحيح کيږي که چيري مستأجر ”في اليوم“ ويلي وي او عمل يې مُتَعَيَّن کړی وي لِأَنَّهُ لِلظَّرْفِ حکه ”في“ د ظرف لپاره ده فَكَانَ الْمَعْقُودُ عَلَيْهِ الْعَمَلُ نو حکه معقود عليه به عمل وي بِخِلَافِ قَوْلِهِ الْيَوْمَ په خلاف د مستأجر د دې قول ”اليوم“ وَقَدْ مَرَّ مِثْلُهُ فِي الطَّلَاقِ او د دې مثل په کتاب الطلاق کي تېر سوی دی.

اللغات: ﴿اليوم﴾ تنه ورځ (همدا تنه ورځ)، ﴿المخاتيم﴾ جمع د مَخْتُومُ ده چي دهغه يوه معنى ده صاع، او دلته يې همدا معنى مراده، صاع ته حکه مختوم ويل کيږي چي پر هغه به د باچاله طرفه مهر لگول سوی وو چي کمي وزياتوب پکښي نه وسي، صاع تقريبا درې نيم کېلو کيږي، نو په دې اعتبار سره لس صاعه پنځه درېش کېلو کيږي، ﴿استعجال﴾ داستفعال مصدر دی: ديو کار د ژر کولو غوښتنه کول، د ژر کولو طلب ځني کول (د تلوار تقاضا کول)، ﴿ترتفع﴾ دافتعال دباب مضارع ده: پورته کېدل، ليري کېدل، ختمېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک خباز (نان وای) په اجرت ونيسي او پر هغه دا شرط ولگوي چي ”ته به همدا تنه ورځ ددغه لسو صاعو اوږو ډوډۍ پخوې!“، نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نهز دا اجاره فاسده ده او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نهز جائز ده، همدا د ائمه ثلاثه وو قول هم دی: صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ دلته عمل يعني کار (ډوډۍ پخول) معقود عليه گرځولی دی او د دوی په نهز د ”اليوم“ تذکره ددغه عمل د ژر پوره کولو د غوښتني لپاره ده (يعني دابه ويل کيږي چي په دې سره د مستأجر غوښتنه او اراده دا ده چي خباز تلوار او چسپاندي وکړي او ژر تر ژره ټوله ډوډۍ پخه کړي) کنې ”اليوم“ نه د عقد مقصود دی او نه معقود عليه دی، بلکي دلته معقود عليه صرف عمل (ډوډۍ پخول) ده او هغه مُتَعَيَّن او معلوم دي، نو حکه به دا اجاره جائز او صحيح وي.

دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دلیل دادی چي دلته معقود علیه مجهول دی؛ ځکه د "اليَوْمَ" په ذکر کولو سره د "اليَوْمَ" معقود علیه کېدل لازميږي او د عمل په ذکر کولو سره د عمل معقود علیه کېدل لازميږي او دلته یوه لره هم هیڅ د ترجیح وجه نسته، نو ځکه معقود علیه مجهول دی او د معقود علیه جهالت عقد فاسدوي، ځکه چي هغه مُفْضِي الی النزاع دی په دې توګه چي دورځي د تېرېدلو او مانېام کېدلو په وخت کي به اجیر (نان وای) د خپل ټوله اجرت غوښتنه کوي که څه هم د لسو صاعو اوږو څخه د ډوډۍ پخولو کار پوره سوی نه وي، لېکن مستأجر به کار (یعني ډوډۍ پخول) معقود علیه ګرځوي او تر کار پوره کېدلو مخکي به له اجرت ورکولو څخه انکار کوي نتیجتاً به د دواړو په مینځ کي جنجال او جنگ پېښ سي، نو ځکه موږ دا فیصله کړې ده چي په دغه پورتنی صورت کي عقد اجاره فاسدیږي. په دې سلسله کي له امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ څخه یو روایت دادی چي که مستأجر "فِي الْيَوْمَ" ویلي وي او د عمل صراحت یې کړی وي، نو بیا څو عقد صحیح کیږي؛ ځکه چي په دې صورت کي به معقود علیه عمل وي او یَوْمَ (ورځ) به معقود علیه نه وي؛ ځکه چي "فِي" د ظرفیت لپاره مُتَعَيِّنَه ده او ظرف مظلوف لره نه مستغرق کیږي (یعني ظرف د دې تقاضا نه کوي چي هغه دي ټوله په مظلوف سره ونیول سي)، لهدا په مخکني صورت کي چي د یَوْمَ او د عمل دواړو د معقود علیه کېدلو کوم امکان وو، هغه په دې صورت کي معدوم سو، نو ځکه په دې صورت کي به اجاره جائز کیږي، لېکن که مستأجر د "فِي الْيَوْمَ" پر ځای یې "اليَوْمَ" ویلي وي، نو اجاره نه صحیح کیږي؛ ځکه چي "اليَوْمَ" (ننه ورځ) د مودت لپاره استعمالول کیږي او په هغه کي ظرف د مظلوف د استیعاب او استغراق تقاضا کوي چي په دې سره هغه هم معقود علیه ګرځي، نو ځکه به عقد نه صحیح کیږي.

ځمکه دارولو، کرلو او اوبه کولو پر شرط په اجرت نیول (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ أَرْضًا عَلَى أَنْ يَكْرِهَهَا وَيَزْرَعَهَا وَيَسْقِيَهَا فرمایي: او که څوک [مستأجر] د دې لپاره ځمکه په اجرت ونیسي چي هغه [مستأجر] دا ځمکه سره اړوي او کښت پکښي کړي او اوبه کوي یې فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي لِأَنَّ الزَّرَاعَةَ مُسْتَحَقَّةٌ بِالْعَقْدِ ځکه چي په عقد اجاره سره د کښت ګری استحقاق سوی دی [په بله وینا: ځکه چي په دې عقد اجاره سره کښت ګري کول ثابت سوي دي] وَلَا يَتَأَلَّى الزَّرَاعَةَ إِلَّا بِالسَّقْيِ وَالْكَرْبِ او کښت ګري [کښت کرل] د ځمکي له اوبه کولو او د ځمکي له اړولو څخه بغیر نه سي کېدای فَكَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مُسْتَحَقًّا نو ځکه له دواړو څخه به هریو په عقد سره

مستحق الو ثبت اوي و كُلُّ شَرْطٍ هَذِهِ صِفَتُهُ يَكُونُ مِنْ مُقْتَضِيَّاتِ الْعَقْدِ او هر هغه شرط چي دهغه دا صفت وي، هغه شرط د عقد له مقتضياتو څخه دی [يعني هغه د عقد د مقتضا موافق شرط دی] فَذِكْرُهُ لَا يُوجِبُ الْفَسَادَ نو دهغه ذکر کول فاسد بدل نه واجبوي [يعني د عقد فاسد بدلو موجب او سبب نه گرځي] فَإِنْ اشْتَرَطَ أَنْ يُثْنِيَهَا أَوْ يَكْرِىَ أَنْهَا رَهَا أَوْ يُسَرِّقَنَّهَا او که مستأجر دا شرط ولگوي چي هغه دوباره ځمکه اړوي او کري يا د ځمکي نهرونه [والې] غوچوي يا ځمکي ته امبار [خوشايي او کاد] ورکوي فَهُوَ فَاسِدٌ نو دا عقد اجاره فاسد دی لَأَنَّهُ يَنْفِي أَثَرَهُ بَعْدَ انْقِضَاءِ الْمُدَّةِ ځکه چي د دې شيانو اثر ادا جارې له مودت تېرېدلو څخه وروسته هم باقي پاتېږي وَأَنَّهُ لَيْسَ مِنْ مُقْتَضِيَّاتِ الْعَقْدِ او دا [شرطونه] د عقد له مقتضياتو څخه [هم] نه دي وَفِيهِ مَنَفَعَةٌ لِأَحَدِ الْمُتَعَاقِدَيْنِ او په دې کي د يوه عاقد [يعني د ځمکي د مالک] فايده هم ده وَمَا هَذَا حَالُهُ يُوجِبُ الْفَسَادَ او د کوم شرط چي دا حال وي هغه [د عقد] فاسد بدل واجبوي وَلَا أَنْ مُوَاجِرَ الْأَرْضِ يَصِيرُ مُسْتَأْجِرًا مَنَافِعَ الْأَجِيرِ عَلَى وَجْهِ يَنْفِي بَعْدَ الْمُدَّةِ او ځکه چي د ځمکي مالک د اجير د منافعو په اجرت اخيستونکی گرځي، په داسي طريقه سره چي تر مودت وروسته هم دهغه منفعت باقي پاتېږي [په بله وينا: او ځکه چي د دې شرطونو په وجه د ځمکي مالک له اجير څخه د داسي منافعو په اجرت اخيستونکی گرځي چي د اجارې د مودت له ختمېدلو څخه وروسته هم هغه منافع (يا د هغوی اثرات) باقي پاتېږي] فَيَصِيرُ صَفَقَتَانِ فِي صَفَقَةٍ وَاحِدَةٍ نو دا به په يوه عقد کي دوه عقدونه وگرځي وَهِيَ مَنَّهُ عِنْدَهُ حالانکي له دې څخه [په حديث کي] منع سوې ده ثُمَّ قِيلَ: الْمُرَادُ بِالشُّنْيَةِ أَنْ يَرُدَّهَا مَكْرُوبَةً بيا ويل سوي دي: چي د دوباره کولو مطلب دا دی چي مستأجر دا ځمکه په اړول سوي حالت کي د ځمکي مالک ته واپس کري [يعني مالک ته د ځمکي د واپس کولو په وخت کي ځمکه دوباره واپس اړوي او مالک ته يې وسپاري] وَلَا شُبْهَةَ فِي فُسَادِهِ او د دې شرط په فاسدېدلو کي هيڅ شک نسته وَقِيلَ: أَنْ يَكْرِىَهَا مَرَّتَيْنِ او ويل سوي دي: چي مطلب يې دا دی چي مستأجر دا ځمکه دوه ځله واپس اړوي او کرل پکښي وکړي وَهَذَا إِلَى مَوْضِعٍ يُخْرِجُ الْأَرْضَ الرِّيعَ بِالْكَرَابِ مَرَّةً وَاحِدَةً وَالْمُدَّةَ سَنَةً وَاحِدَةً او دا په هغه ځای کي [يعني دا شرط په هغه ځای کي فاسد گرځي] چي هلته په يوه ځل اړولو سره ځمکه فصل راباسي او د اجارې مودت هم [يو کال وي] وَإِنْ كَانَتْ ثَلَاثَ سِنِينَ او که

چيري د اجاري مودت درې كاله اټاكل سوى وي لَا يَبْقَى مَنَفَعَتُهُ نو د هغه [دويم حل اړولو] منفعت باقي نه پاتېږي [نو ځكه به اجاره نه فاسديږي] وَلَيْسَ الْمُرَادُ بِكَرِّي الْأَنْهَارِ الْجَدَاوِلَ بَلِ الْمُرَادُ مِنْهَا الْأَنْهَارُ الْعِظَامُ او د نهرونو په غوچولو سره لښتيان [يعني د لښتيانو غوچول] مراد نه دي بلكي له هغه څخه غټ نهرونه مراد دي [يعني د غټو والو غوچول ځني مراد دي] هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَأَنَّهُ يَبْقَى مَنَفَعَتُهُ فِي الْعَامِ الْقَابِلِ ځكه چي د هغه منفعت په آينده كال كي [هم] باقي پاتېږي.

اللغات: ﴿يَكْرِب﴾ د نصر د مضارع ده، كَرَبَ يَكْرُبُ كِرَابًا: ځمكه اړول چي د كښت كړلو لپاره تياره سي، ﴿الزراعة﴾ كښت گري، كښت كرنه، ﴿يسقي﴾ د ضرب مضارع ده: اوبه كول، اوبه وركول، ﴿مؤاجر﴾ په اجرت او مزدوري وركونكي، په كرايه وركونكي. صاحب د مصباح المنير او داسي نورو لغتپوهانو ليكلي دي چي د دغه لفظ صحيح تلفظ مؤَجِر دى؛ ځكه چي دا د افعال له باب ده، ځكه آجَرَ په اصل كي أَجَرَ دى پر وزن د أَفْعَلَ، نو د دې باب فاعل د مفاعلي له باب استعملول خطاء ده، ﴿لَا يَتَأْتِي﴾ د تفعل د باب نفي صيغه ده: تيارېدل، حاصلېدل، ﴿مقتضيات العقد﴾ د عقد تقاضې او لوازمات، ﴿يُثْنِيهَا﴾ د تفعيل مضارع ده، ثَنَى يُثْنِي تَثْنِيَةً: دويم حل كول (دوباره كول)، د يوه كار سره بل كار يو ځاى كول، ﴿يُسْرِقُنْ﴾ د فاعلة د باب مضارع ده، سَرَقَنَ يُسْرِقُنْ سَرَقَنَةً: ځمكي ته سَرَقَيْن وركول (يعني ځمكي ته خوشايي يا كاد وركول)، د سَرَقَيْن دوي معناوي دي: د څارويو فضله يعني خوشايي او داسي نورو، امار او كاد (كود)، ﴿صفقة﴾ عقد، معامله، ﴿الريخ﴾ فصل، غله، پيداوار، ﴿كُرى الأنهار﴾ د ضرب مصدر دى، كُرَى يَكْرِي كُرِيًا، كله چي د دې باب په صله كي "نهر" راسي، نو معنى يې ده: په واله كي نوې كنده كښل او واله صفا كول، يعني واله غوچول (ژورول)، (معجم الوسيط، معجم لغة الفقهاء)، ﴿الجداول﴾ جمع د جَدَوَلْ ده: كوچنى نرى واله، لښتى، ﴿القابل﴾ اسم فاعل دى: آينده (راروان كال).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که څوک پر دې شرط ځمکه په اجاره (په ټپکه) واخلي چي زه خپل کښت کرنې لپاره دا ځمکه اړوم را اړوم، تخم پکښي کرم او اوبه ورته را تېروم او هغه اوبه کوم، نو د دغه شرط سره اجاره جائز ده؛ ځکه چي دا شرط د عقد د مقتضا موافق دی او له دغه شيانو څخه بغير کښت کړل ممکن نه دي، نو ځکه په دې شرطونو سره به اجاره نه فاسديږي. د دې په خلاف که دا

شرط ولگوي چي له يوه ځل اړولو او کښت کرلو څخه وروسته دا ځمکه دوباره اړوم يا ددې ځمکي نهرونه (والې) نور غوچوم يا په دې ځمکه کي کاداو امبار اچوم، نو په دې شرطونو سره اجاره فاسديږي؛ ځکه چي دا شرطونه د عقد د مقتضا خلاف دي او بل دا چي په دې کي د ځمکي د مالک منفعت او فايده ده، په دې توگه چي دا جاري د مودت تر ختمېدلو وروسته به هم د مستأجر د دغه کارونو اثرات باقي پاته وي او په دې توگه به مؤجر (مالک) له مستأجر څخه د هغه د منفعت اجارتا اخیستونکی وگرځي او په يوه عقد کي به دوه عقدونه لازم سي، حال دا چي نبي کریم ﷺ له "صفقه فی الصفقتين" څخه منع کړې ده. لنډه دا چي په دغه شرطونو کي څو خرابۍ لازميږي، نو ځکه د دغه شرطونو په وجه به اجاره فاسديږي.

ثم قيل البراد الخ: فرمائي په "أن يثنيها" کي چي کوم د دوباره کولو شرط دی، د ځيني حضراتو په نېز د هغه مراد او مطلب دادی چي مستأجر تر کښت کرلو وروسته دوباره ځمکه واپروي او مالک ته يې وسپاري، او ښکاره خبره ده چي دا شرط د عقد د مقتضا خلاف دی او په دې کي د مؤجر (مالک) نفع ده، نو ځکه به فاسد وي. او د ځيني حضراتو په نېز د هغه مطلب دادی چي مستأجر دا ځمکه دوه ځله واپروي او کښت پکښي وکړي، لېکن ښکاره دي وي چي د دغه قول پر بنياد اجاره هغه وخت فاسديږي کله چي عرف همدا وي چي مذکوره ځمکه په کال کي يو ځل اړول کيږي او صرف په يوه ځل اړولو سره ځمکه خپل فصل را پورته کوي او اجاره هم د يوه کال لپاره وي، لېکن که دا معامله په داسي ځای کي وي چي هلته په کال کي دوه ځله ځمکه اړول او کرل کيږي، نو په دې صورت کي اجاره نه فاسديږي. همدارنگه که دا جاري مودت درې کاله وي، نو هم په مذکوره شرط سره اجاره نه فاسديږي؛ ځکه چي تر دريو کالو پوري د هغه منفعت باقي نه پاتېږي او په دې صورت کي چي کوم شرط دی، هغه د عقد د مقتضا خلاف هم نه دی. او له نهر غوچولو څخه د غټو نهرونو (غټو والو) غوچول مراد دي، د کوچنيو نهرونو يعني د لښتيانو غوچول ځني مراد نه دي؛ ځکه چي د غټو نهرونو منفعت تر راروان کاله پوري باقي پاتېږي او لښتيان څه وخت وروسته په مټ او خاورو سره ډکيږي. (احسن الهداية)

ځمکه د ځمکي په عوض کي په اجاره اخیستل او د کرلو شرط لگول (حکم او تفصيل)

قَالَ: فَإِنْ اسْتَأْجَرَهَا لِيَزْرَعَهَا بِزَرَاةٍ أُخْرَى [امام محمد رَحْمَةُ اللهِ] فرمائي: که څوک يو ځمکه په اجاره واخلي ددې لپاره چي په هغې کي کښت وکړي د بلي ځمکي د کښت کرولو په عوض کي ايښي که څوک د بلي ځمکي (مثلا دخپلي ځمکي) د کښت کړی په عوض کي د يو چا ځمکه د کښت کړی لپاره په اجرت واخلي [فَلَا يَحِلُّ فِيهِ] نو په دې کي هيڅ خيږ او ښکته نسته وَقَالَ: السَّاقِي: هُوَ جَائِزٌ او امام

شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دا جائز دي وَعَلَىٰ هَذَا إِجَارَةُ السُّكْنَىٰ بِالسُّكْنَىٰ وَاللُّبْسِ بِاللُّبْسِ وَالزُّكُوبِ بِالزُّكُوبِ او پر همدغه اختلاف دي داستوگني اوسپدلو په عوض كي داستوگني اجاره او داغوستلو په عوض كي داغوستلو اجاره او د سپرېدلو په عوض كي د سپرېدلو اجاره لَه: اَنَّ الْمَنَافِعَ بِمَنْزِلَةِ الْأَعْيَانِ دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي منافع داعيانو په درجه كي دي حَتَّى جَارَتْ الْإِجَارَةُ بِأَجْرَةِ دَيْنٍ همددا وجه ده چي د قرض والا أُجِرَتْ په عوض كي اجاره جائز ده وَلَا يَصِيرُ دَيْنًا بِدَيْنٍ او دا اجاره د قرض په عوض كي قرض نه گهرخي وَلَنَا: اَنَّ الْجِنْسَ بِانْفِائِدٍ يُخَرِّمُ النِّسَاءَ عِنْدَنَا او زموږ دليل دادی: چي يوازي جنس هم قرض حراموي فَصَارَ كَبَيْعِ الْقَوَاهِي بِالْقَوَاهِي نَسِيئَةً نو دا داسي سوه لکه قوهستاني کپړه د قوهستاني کپړې په عوض كي په قرض سره خرڅول وَإِلَىٰ هَذَا أَشَارَ مُحَبِّدٌ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ همدې ته اشاره کړې ده وَلَأَنَّ الْإِجَارَةَ جُوزَتْ بِخِلَافِ الْقِيَاسِ لِلْحَاجَةِ او ځکه چي اجاره صرف د حاجت په وجه خلاف القياس جائز گړځول سوې ده وَلَا حَاجَةَ عِنْدَ اتِّحَادِ الْجِنْسِ او د جنس د يووالي په صورت كي حاجت [ضرورت] نسته بِخِلَافِ مَا إِذَا اِخْتَلَفَ جِنْسُ الْمُنْفَعَةِ په خلاف دهغه صورت كله چي د منفعت جنس مختلف وي.

اللغات: ﴿السكنى﴾ استوگنه، اوسېدنه، ﴿اللبس﴾ د سماع د باب مصدر دی: اغوستل، ﴿الزكوب﴾ مخکنی صيغه ده: سپرېدل، ﴿الأعيان﴾ جمع د عَيْنُ به: متعين شيان، مادي او حسي شيان، - ﴿النساء﴾ په قرض يو معامله کول (په پور ورکول او اخيستل)، ﴿النسيئة﴾ په تاخير (په غنده) سره يعني په قرض سره، ﴿قوهي﴾ د قوهستان و طرف ته منسوب شي ته قوهي ويل کيږي، قوهستان تعريب د کوهستان دی يعني غرنی علاقې، پخوا په دې نامه سره دهرات او نيشاپور تر مينځ موجوده سيمي او غرونه مشهوره وه. (معجم البلدان)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که زید د کبنت کرلو لپاره د خالد ځمکه په دې شرط په اجرت واخلي چي ددې په عوض كي به خالد زما په ځمکه كي کبنت کړي، نو په دې كي هيڅ خیر نسته، يعني ناجائز دي. لېکن دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز جائز دي، همدا حکم د هر متحد الجنس شي دي، مثلاً که زید خپل کور خالد ته په دې شرط په کرایه ورکړي چي خالد به خپل کور ماته په کرایه راکوي (يعني اجرت دا وټاکي چي ددې په عوض كي به خالد خپل کور په کرایه راکوي)، یا مثلاً يو

شوڪ ديوې جامې اغوستل د بلي جامې داغوستولو په عوض کي په اجرت واخلي يا يو څاروي د سپرېدلو لپاره د بل څاروي د سپرېدلو په عوض کي په اجرت واخلي، نو زموږ په نېز په دغه صورتونو کي اجاره جائز نه ده (ځکه دواړو طرفونو ته يو شى دى خو ديوه طرف شى نغد دى او د بل طرف شى په قرض يعنې په تاخير سره دى، مثلاً مستأجر [زید] د کښت کرلو لپاره اوس ځمکه په اجرت اخلي بيا تر کښت کرلو او حاصلولو وروسته د هغه په عوض کي مؤجر [خالد] ته د کښت کرلو لپاره خپله ځمکه په اجرت ورکوي، حال دا چي په دوه متحد الجنس شيانو کي ديوه قرض کېدل زموږ په نېز حرام دي)، او دامام شافعي رَجَمَهُ اللهُ په نېز په دغه صورتونو کي اجاره جائز ده.

د امام شافعي دليل: دادى چي منافع د عين شي په حکم سره دي او منافع دين نه دي، ځکه که چيري منافع دين (قرض) وای نو د قرض په عوض کي به اجاره نه صحيح کېدای، حال دا چي د قرض او دين په عوض کي اجاره صحيح کيږي، لنډه دا چي منافع د دين په حکم سره نه دي، نو دلته د دين په عوض کي دين نه راځي، لهذا د دغه اجارې د منع کېدلو هيڅ وجه نسته.

زموږ دليل: دادى چي که فقط جنسيت موجود وي يعنې دوه شيان صرف متحد الجنس وي، نو هم زموږ په نېز ديوه شي قرض کېدل (مؤخر کېدل) حرام کيږي؛ ځکه چي په دې کي درېوا (سود) شبهه راځي او درېوا په څېر درېوا شبهه هم حرامه ده، لکه څرنګه چي قوهستاني کپړه د خپل همجنس قوهستاني کپړې په عوض کي په قرض سره خرڅول او رانيول جائز نه دي، همدغه ډول يو منفعت د بل همجنس منفعت په عوض کي ورکول او اخيستل هم ناجائز دي.

دويم دليل دادى چي شريعت د خلکو د ضرورت او حاجت په خاطر اجاره جائز ګرځولې ده (لکه منځني چي ذکر سوه) او د اتحاد الجنس په صورت کي ضرورت نسته؛ ځکه کله چي دمستأجر سره په خپله ځمکه، جامه او څاروي وي، نو بيا هغه ته څه ضرورت سته چي د دې شيانو په عوض کي خاص دهمدوی په څېر شيان د کرلو، اغوستلو او سپرېدلو لپاره په اجرت اخلي. ها! که چيري جنس مختلف وي، مثلاً د خره په عوض کي آس په اجرت (په کرایه) واخيستل سي يا د جامې اغوستلو په عوض کي د څاروي سپرېدل په اجرت واخيستل سي، نو بيا اجاره جائز کيږي؛ لتحقق الحاجة.

آيا يو شريک د بل شريک اجير جوړېدای سي (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَإِذَا كَانَ الطَّعَامُ بَيْنَ رَجُلَيْنِ فَرَمَايَا: أَوْ كَمَا فِي غَلَّةٍ دُووْ خَلْغُوْهُ بِمِنْخٍ كِي مُشْتَرَكَةٍ وَيُفَسَّرُ: فَاسْتَأْجَرَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ أَوْ حِمَارَ صَاحِبِهِ عَلَى أَنْ يَخْبِلَ نَعْمِيَهُ بِيَا لَه دُوْى خُخْه يُو شَرِيكَ خَيْلٍ مُلْغَرِي يَاد هَغْه خَر د دې لپاره په اجرت ونيسي چي هغه دده حصه ايو ځای ته ايووسي فَخَلَّ الطَّعَامُ كَلَهُ او

هغه [اجير شريك] توله غله يووسي فَلَا أَجْرَ لَهُ نو د هغه لپاره اجرت نسته [يعني مزدوري او كرايه به نه ورکول کيږي] وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَهُ الْبُسْلَى او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د هغه لپاره ټاکل سوی اجرت دی لَأَنَّ الْمُنْفَعَةَ عَيْنٌ عِنْدَهُ ځکه چي د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نهز منفعت عَيْن دی وَبَيْنَ الْعَيْنِ شَائِعًا جَائِزٌ او د مشترک [غير مقسوم] عَيْن بيع جائز ده فَصَارَ كَمَا إِذَا اسْتَأْجَرْدَارًا مُشْتَرَكَةً بَيْنَهُ وَبَيْنَ غَيْرِهِ لِيَضَمَّ فِيهَا الطَّعَامَ نو دا داسي سوه لکه څوک چي حاسي مشترک کور په کرايه ونيسي چي هغه دده او د بل چا په مينځ کي مشترک وي، ددې لپاره چي په هغه کي غله کنسپږدي أَوْ عِنْدَا مُشْتَرَكًا لِيَخِيطَ لَهُ الثِّيَابَ يا مشترک غلام په اجرت ونيسي چي هغه دده لپاره جامې وگنډي وَلَنَا: أَنَّهُ اسْتَأْجَرَهُ لِعَبَلٍ لَا وَجُودَ لَهُ زموږ دليل دا دی: چي [دلته] هغه خپل شريك [يا د هغه خرا] د داسي کار لپاره په اجرت نيولی دی چي هغه لره وجود نسته لَأَنَّ الْخَبْلَ فَعَلَ حَقٌّ لَا يُتَصَوَّرُ فِي الشَّائِعِ ځکه چي وړل [بارول] يو حسي فعل دی چي په مشترک [غير مقسوم] کي هغه ممکن نه دی بِخِلَافِ الْبَيْعِ په خلاف د بيع لَأَنَّهُ تَصَرَّفَ حُكْمِي ځکه چي هغه يو حکمي تصرف دی وَإِذَا لَمْ يُتَصَوَّرْ تَسْلِيمُ الْمَعْقُودِ عَلَيْهِ او کله چي [د اجير له طرفه و مستأجر ته] د معقود عليه ورسپارل ممکن نه دي لَا يَجِبُ الْأَجْرُ نو اجرت به هم نه و اجير کيږي وَلَأَنَّ مَا مِنْ جُزْءٍ يَخْبُلُهُ إِلَّا وَهُوَ شَرِيكٌ فِيهِ او ځکه [دلته] چي اجير کوم جزء هم وړي په هغه کي دئ [د مستأجر] شريك دی فَيَكُونُ عَامِلًا لِنَفْسِهِ نو هغه به د خپل ځان لپاره هم کار کونکی وي فَلَا يَتَحَقَّقُ التَّسْلِيمُ نو ځکه [د معقود عليه] ورسپارل به ثابت نه سي بِخِلَافِ الدَّارِ الْمُشْتَرَكَةِ په خلاف د مشترک کور لَأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ هُنَالِكَ الْبَنَافِعُ ځکه چي هلته منافع معقود عليه وي وَيَتَحَقَّقُ تَسْلِيمُهَا بِدُونِ وَضْعِ الطَّعَامِ او [په کور کي] د غلې له ايښوولو څخه بغير هم د منافع ورسپارل ثابتيږي وَبِخِلَافِ الْعَبْدِ او په خلاف د غلام لَأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ إِنَّمَا هُوَ مِلْكٌ نَصِيبِ صَاحِبِهِ ځکه چي [په دې صورت کي] د معقود عليه د هغه د ملگري [دويم شريك] د حصې ملکيت دی وَأَنَّهُ أَمْرٌ حُكْمِي يُنْكَنُ إِيقَاعُهُ فِي الشَّائِعِ او ملکيت حکمي شی دی چي په مشترک [غير مقسوم] کي د هغه واقع کول [اثبتول] ممکن دي.

اللغات: ﴿نصيب﴾ حصه، حق، ﴿مستق﴾ تاكل سوى مقدار، ﴿يخييط﴾ دضرب مضارع ده: كپړه كندل (كالي جوړول)، ﴿شائع﴾ دضرب دباب اسم فاعل دی چي دهغه خپله معنى ده: منتشر، خپور، دشائع اصطلاحى معنى ده: مشترك او مُشاع (غير مقسوم)، مشتركه او نا تقسيم سوي حصه (نا جلا كړل سوي حصه)، داسي حصې ته ځكه شائع ويل كيږي چي هغه په ټوله مشترك شي كي منتشره (خپره) او نا معلومه وي (ځكه تر څو چي مشترك حصه متميزه او جلا كړل سوي نه وي، تر هغه وخته د مشترك شي په هر، هر جزء كي هغه وجود لري).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي مثلاً يوه گونۍ غنم ددوو خلگو په مينځ كي مشترك وي او له دوی څخه يو شريك خپل ملگري شريك يا دهغه څر ددې لپاره په اجرت (په كرايه) ونيسي چي د هغه په ذريعه خپله حصه مثلاً خپل كور ته يووسي او اجير شريك ټوله غنم هلته يووسي (يعني اجير شريك خپله حصه [نيمه گونۍ] له هغه څخه جلا نه كړي بلكي دواړي حصې [پوره گونۍ] يو ځای د شريك كور ته يووسي او هلته خپله حصه جلا كړي)، نو زموږ په نېز دهغه لپاره اجرت نسته يعني دغه اجير شريك ته به هيڅ اجرت نه ور كول كيږي، لېكن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي دوی په خپل مينځ كي كوم اجرت ټاكلی وي، هغه به ده ته ور كول كيږي.

د امام شافعي دليل: دادی چي منفعت عين دی (دين نه دی)، او د مشترك عين يعني د مشترك شي بيع جائز ده، نو ځكه د مشترك عين اجاره به هم جائز كيږي او اجير به د ټاكل سوي اجرت (اجر مسمی) حقداره كيږي. ددې مثال داسي دی لكه مشترك كور يا مشترك غلام چي په اجرت نيول جائز دي او په دې صورتونو كي اجرت ور كول كيږي، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله كي هم اجير د اجرت مستحق كيږي.

زموږ دليل: دادی چي دلته يوه شريك بل شريك دداسي عمل لپاره په اجرت نيولی دی چي دهغه د وجود تمیيز نه سي كېدلای، او بار پور ته كول او وړل حسي فعل دی او په مشترك نا تقسيم سوي شي (غنمو) كي حسي فعل ممكن نه دی (ځكه په مشترك غنمو كي د يوه غنم د بل په غنمو كي شايع او خپاره وي او د يوه حصه معلومه او معينه نه وي، او حمل [پور ته كول او وړل] پر معلومه حصه واقع كېدلای سي)، لهذا دلته د اجير شريك له طرفه مستأجر شريك ته د معقود عليه ورسپارل نا ممكن سوه، او ښكاره خبره ده چي كله د معقود عليه ورسپارل ممكن نه دي، نو اجير د اجرت مستحق كېدل هم ممكن نه دي؛ ځكه چي د معقود عليه له ورسپارلو څخه بغير بالكل اجرت نه واجبيږي.

د اجير د مستحق اجرت نه كېدلو يو دليل دا هم دی چي غنم د اجير او مستأجر په مينځ كي مشترك دي او دغه اشتراك د غنمو په هر، هر جزء كي دی، نو اجير شريك به د هر جزء په وړلو كي د

خپل خان لپاره هم وړونکی او کار کونکی وي، او داسی هم له ورسپارلو څخه مانع دی، لهندا کله چي د اجیر شریک له طرفه ورسپارل ناممکن او ممنوع دي، نو هغه ته به اجرت هم نه ورکول کیږي.

بغلاف الدار الخ: دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ د قیاس جواب دی، حاصل یې دادی چي پورتنی مسئله د مشترک کور پر اجارې قیاسول صحیح نه دي؛ ځکه چي په کور کي معقود علیه منافع وي (یعني د کور په اجاره کي معقود علیه په هغه کي اوسېدل او داسي نوري) او د غنمو له ایښوولو څخه بغیر هم د کورد منافع ورسپارل ممکن دي او په ورسپارلو سره اجرت واجبیږي، نو ځکه په دې صورت کي اجرت واجبیږي. همدارنگه د مشترک غلام والا په صورت کي معقود علیه د دویم شریک د حصې ملکیت (مالک کېدل) دي او ملکیت (مالک کېدل) حکمي امر دی، لهندا په مشترک شي او مشترک غلام کي هغه ثابتول کېدای سي او په دې حواله سره د معقود علیه ورسپارل هم ممکن دي، نو ځکه په دې صورت کي هم اجیر د اجرت مستحق کیږي او اجرت واجبیږي، او په پورتنی مسئله کي هغه ځکه د اجرت نه مستحق کیږي چي په هغه صورت کي معقود علیه د اجیر عمل دی او هغه حسي فعل دی او په "شایع غیر مقسوم شي" کي حسي فعل په جلا توگه نه ثابتیږي، نو ځکه په پورتنی مسئله کي د معقود علیه ورسپارل ناممکن دي، او کله چي د معقود علیه ورسپارل ناممکن دي، نو بیا اجرت څنگه واجبیږي سي! او دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ د مسئله د مشترک کور او مشترک غلام پر اجاره قیاسول څنگه صحیح کېدای سي!؟.

په مطلقه توگه ځمکه په اجاره اخیستل (یعني د کښت کرلو او داسي نورو تذکره نه کول)

وَمَنْ اسْتَأْجَرَ أَرْضًا وَلَمْ يَذْكُرْ أَنَّهُ يَزْرَعُهَا أَوْ أَيْ شَيْءٍ يَزْرَعُهَا أَوْ كَهْ شَوْكٍ ځمکه په اجاره واخلي او دا ذکر نه کړي چي هغه دا ځمکه کړي يا هغه کوم شی پکښي کړي فَالْإِجَارَةُ فَاسِدَةٌ نو اجاره فاسده ده لَأَنَّ الْأَرْضَ تُسْتَأْجَرُ لِلزَّرْعَةِ وَلِغَيْرِهَا ځکه چي ځمکه د کښت گری او غیر کښت گری دواړو لپاره په اجاره اخیستل کیږي وَكَذَا مَا يُزْرَعُ فِيهَا مُخْتَلِفٌ او همدارنگه کوم شيان چي په ځمکه کي کرل کیږي هغه هم څو ډوله وي فَبَيْنَهُ مَا يَزْرَعُ بِالْأَرْضِ وَمَا لَا يَزْرَعُ بِهَا غَيْرُهُ چي له هغوی څخه بعضي ځمکي ته نقصان رسوي او نور بیا ځمکي ته نقصان نه رسوي فَلَمْ يَكُنِ الْمَعْقُودُ عَلَيْهِ مَعْلُومًا نو ځکه معقود علیه به معلوم نه وي فَإِنْ زَرَعَهَا وَمَطَى الْأَجَلَ بیا که چیري مستاجر په دې ځمکه کي کښت وکړي او ادا کړي مودت تېر سي فَلَهُ الْمُسَلَّى نو د مالک لپاره ټاکل سوی اجرت

دی ایعني د ځمکي مالک ته به ټاکل سوی اجرت ورکول کیږي وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ او دا استحسان دی وَفِي الْقِيَاسِ لَا يَجُوزُ او په قیاس کې دغه عقد اجاره جائز نه ده وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ او همدا د امام زفر رَجَبَهُ الله قول دی لِأَنَّهُ وَقَعَ فَاسِدًا ځکه چې دا عقد اجاره فاسد واقع سوی دی فَلَا يَنْقَلِبُ جَائِزًا نو ځکه هغه جائز نه سي گرځېدای وَجْهُ الاسْتِحْسَانِ أَنَّ الْجَهْلَةَ ارْتَفَعَتْ قَبْلَ تِمَامِ الْعَقْدِ د استحسان دلیل دا دی: چې [دلته] د عقد له پوره کېدلو څخه مخکې جهالت ختم سو فَيَنْقَلِبُ جَائِزًا نو ځکه به دا عقد جائز گرځي کَمَا إِذَا ارْتَفَعَتْ فِي حَالَةِ الْعَقْدِ لکه کله چې د عقد په حالت [یعني د عقد اجاره کولو په دوران کې] جهالت ختم سي وَصَارَ كَمَا إِذَا اسْقَطَ الْأَجَلَ الْبَهِوْلَ قَبْلَ مُضِيِّهِ او دا داسې سوه لکه مجهول مودت چې له تېرېدلو [پوره کېدلو] څخه مخکې ساقط کړي وَالْخِيَارَ الرَّائِدَ فِي الْبُدَّةِ او [لکه] زائد خیار شرط چې په مودت کې دننه ساقط کړي.

اللغات: ﴿استأجر﴾ د استعمال ماضي ده: په اجرت (په کرایه) نیول، په اجاره (په ټپکه) اخیستل، ﴿یضرب﴾ د نصر مضارع ده: ضرر او نقصان رسول، مضر کېدل، ﴿مَضَى﴾ د ضرب ماضي ده، مَضَى یَضِي مَضِيًّا: وخت تېرېدل (پوره کېدل)، ﴿ارتفعت﴾ د افتعال ماضي ده: پورته کېدل (له منځه تلل)، ختمېدل، ﴿ینقلب﴾ د انفعال مضارع ده: اوښتل، گرځېدل (له یوه حالت څخه په بل حالت بدېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک ځمکه په اجاره واخلې لېکن د اښکاره نه وکړي چې د کوم مقصد لپاره یې اخلې، یا دا خبره خویيان کړي چې زه د کښت گری لپاره ځمکه اخلم مگر دا بیان نه کړي چې د کوم شي کښت پکښي کرم، نو څرنگه چې په دغه دواړو صورتونو کې معقود علیه معلوم او نامعلوم دی؛ ځکه چې ځمکه د کښت گری او نا کښت گری دواړو لپاره په اجاره اخیستل کیږي، همدارنگه په ځمکه کې بېلابېل شيان کرل کیږي چې له هغوی څخه ځینې د ځمکي لپاره څه ضرر من وي لکه هغه سبزيجات او بوټي چې رېښي یې په ځمکه کې ډېر غوړېږي، او ځینې شيان ځمکي ته ضرر نه رسوي، لېذا تر څو چې گڼت گري او د کښت گری نوعیت پوره بیان نه کړي سي، تر هغه وخته معقود علیه مجهول پاتېږي، او د معقود علیه جهالت عقد فاسدوي، نو ځکه په پورتني مسئله کې عقد فاسدېږي. او که چیرې په همدې حالت کې مستأجر په دغه ځمکه کې کښت وکړي او بیا د اجارې مودت ختم سي، نو استحساناً دغه عقد اجاره صحیح گرځي او مالک (مؤجر) ته به ټاکل سوی اجرت ورکول کیږي، لېکن قیاساً دا عقد نه صحیح کیږي؛ ځکه چې

کيڙي | عَلَى مَا ذَكَرْنَا فِي الْمَسْأَلَةِ الْأُولَى لَكَ شَرْنُكَ چي موبڙ په اوله مسئله کي ذکر کړه وَإِنْ اخْتَصَمَا قَبْلَ أَنْ يَحْلِلَ عَلَيْهِ او که پر خره له سامان بارولو [وړلو] څخه مخکي مؤجر او مستأجر جنگ [اختلاف] سره وکړي وَفِي الْمَسْأَلَةِ الْأُولَى قَبْلَ أَنْ يَزَرَ او په اوله مسئله کي له کښت کرلو څخه مخکي [اختلاف او جنجال سره وکړي] نُقِضَتِ الْإِجَارَةُ دَفْعًا لِنَفْسَادِ نو د فساد ليري کولو لپاره به دا اجاره ماتول کيږي إِذَا انْفَسَدَ قَائِمٌ بَعْدَ حُكْمٍ چي فساد تر اوسه موجود دی.

اللغات: ﴿لم يسم﴾ د تفعیل د باب جحد صیغه ده: نومول، مُتَعَيِّن کول (ټاکل)، بیانول، ﴿يحمل﴾ د ضرب مضارع ده: پورته کول، بار وړل، ﴿نفق﴾ د نصر له باب د ماضي صیغه ده، نَفَقَ يَنْفُقُ نَفْقًا: مړ کېدل (مړاېدل)، روح وتل، ﴿العين المستأجرة﴾ په أجرة نیول سوی شی (په کرایه اخیستل سوی شی)، ﴿اختصما﴾ د افتعال له باب د تشنیه مذکر غائب ماضي صیغه ده: جنگ او دعوی کول.

تشریح: صورت د مسئلې خو ښکاره دی چي د کرایې پر څاروي چي کوم سامان وړل کيږي، که هغه معلوم او مُتَعَيِّن نه کړی سي (چي څومره او څنګه سامان پر وړي)، نو په عقد اجاره کي جهالت پاتېږي او دا جهالت مُقْضِي الی النزاع ګرځي، نو ځکه به عقد فاسديږي، لېکن که مستأجر پر دغه څاروي دخلګو د عُرْف او عادت مطابق سامان بار کړي (يعني خلګ چي څومره سامان د کرایې پر څاروي باروي [يعني نه ډېر دروند، نه ډېر سپک]، مستأجر هم هغومره سامان پر بار کړي)، لېکن د دې باوجود څاروی په لاره کي مړ سي، نو پر مستأجر ضمان نه لازميږي؛ ځکه چي مستأجر شی (څاروی) د مستأجر سره امانت وي او مخکي ذکر سوه چي که امانت بغير له تعدی هلاک سي، نو د هغه ضمان نه لازميږي، او څرنګه چي په پورتنی صورت کي مستأجر هيڅ تعدی او تجاوز نه دی کړل ځکه چي هغه د عُرْف او عادت مطابق سامان پر بار کړی دی، نو ځکه د څاروي د هلاکت ضمان به پر مستأجر نه لازميږي. او بيا که د مستأجر سامان د هغه مقصود ځای (بنداد) ته ورسېږي نو د څاروي مالک ته به ټاکل سوی أجرة (اجر مسمی) ورکول کيږي.

وَإِنْ اخْتَصَمَا إلخ: د دې حاصل دا دی چي که په مخکنۍ مسئله کي له کښت کرلو څخه مخکي او په دغه پورتنۍ مسئله کي پر څاروي له سامان بارولو څخه مخکي د مالک او مستأجر تر مینځ اختلاف او جنجال واقع سي. نو له سره به عقد فاسد او باطل ګرځول کيږي؛ ځکه چي استحساناً هغه جائز ګرځول سوی وو، لېکن د دواړو په نزاع او اختلاف سره استحسان په انتشار بدل سو، نو ځکه غوره دا ده چي عقد ختم کړی سي چي د ایند لپاره د دوی په مینځ کي د جنگ او جنجال دروازه بنده سي. وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَعِلْمُهُ أَتَمُّ

بَابُ ضَمَانِ الْأَجِيرِ

(دا) باب داجير (په مزدورۍ نیول سوي کس) د ضامن کېدلو (په

بیان کی) دی

داجير قسمونه او اجير مشترک کله د اجرت مستحق کېږي؟

قَالَ: الْأَجْرَاءُ عَلَى صَرْبَيْنِ: أَجِيرٌ مُشْتَرِكٌ وَأَجِيرٌ خَاصٌّ. فرمایي: اجيران [يعني ديو کار لپاره په اجرت نیول سوي کسان] پر دوه قسمه دي: ① اجير مشترک ② اجير خاص. قَالَ مُشْتَرِكٌ مَنْ لَا يَسْتَحِقُّ الْأَجْرَ حَتَّى يَغْلَلَ اجير مشترک هغه مزدور دی چي د اجرت نه مستحق کېږي تر دې چي کار وکړي [يعني اجير مشترک هغه مزدور ته وايي چي د کار له پوره کولو څخه مخکي د مزدورۍ نه مستحق کېږي] كَالْقَبَاغِ وَالْقَصَارِ لکه د کپړې رنگونکی او دوبي [او لکه ختگر مزدور، مستري او داسي نور] لِأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ إِذَا كَانَ هُوَ الْعَمَلُ أَوْ أَثَرُهُ حُكْمٌ كَلَهُ چي معقود عليه نفس عمل يا د هغه اثر وي [يعني کله چي خاص د مزدور پر کار يا د کار پر اثر عقد اجاره واقع کېږي] (لکه په قصار کي چي د هغه پر کار [پر بوللو] او په صباغ کي چي د هغه د کار [رنګولو] پر اثر يعني پر رنگ عقد واقع کېږي) كَانَ لَهُ أَنْ يَغْلَلَ لِلْعَامَّةِ نو دغه اجير ته اختيار دی چي د عامو خلکو لپاره کار وکړي لِأَنَّ مَنَافِعَهُ لَمْ تَصُرْ مُسْتَحَقَّةً لِوَاحِدٍ حُكْمٌ چي د هغه منافع د يوه کس لپاره خاص نه سول فَبَيْنَ هَذَا التَّوَجُّهِ يُسْتَشَى مُشْتَرَكًا نو په همدې وجه هغه په اجير مشترک سره نومول کېږي [چي د هغه منافع د يوه کس سره خاص نه وي بلکي د ټولو په مينځ کي مشترک وي يعني هغه د هر چا لپاره کار کولای سي او هر څوک يې د کار لپاره په اجرت نيولای سي].

اللغات: ﴿الأجراء﴾ جمع د أجير ده: په اجرت او په مزدورۍ نیول سوي کس، يعني مزدور، کاریگر او داسي نور. ﴿الاجير المشترك﴾ د دې يو تعريف خو د اجرت د استحقاق په اعتبار سره صاحب هدايي رَجَبُ الله ذکر کړی، عربي قاموسونو يې داسي تعريف کړی دی چي اجير مشترک عام مزدور ته وايي کوم چي ديو خاص سړي لپاره کار نه کوي بلکي د هر چا لپاره کار کوي (يعني چي هر څوک د کار او مزدورۍ لپاره ورکړي، نو ده ته اختيار سته چي د هغه لپاره کار وکړي)، داسي مزدور تر کار کولو وروسته د

أجرت او مزدورى مستحق كيبري. الأجير الخاص: كوم چي تريو متعين وخته پوري فقط ديوه سري لپاره كار كوي، دا اجير په هغه متعين مودت كي دبل چاسره كار نه سي كولاي، او دغه اجير هغه وخت د أجرت مستحق كيبري كله چي په هغه مودت كي خپل خان د كار لپاره پېش كړي (يعني د عقد په مودت كي د خان په پېشولو سره سمدستي د مزدورى مستحق كيبري)، برابره ده كار وكړي، كه نه، اجير خاص ته أجير وُخُد (اجير واحد) هم ويل كيبري، د دواړو احكام راروان دي، ﴿صباغ﴾ رنگېز، كپړه رنگونكى،

﴿قصار﴾ دوبي، جامه پرېولونكى، كالي مينځونكى.

تشرېح: عبارت په ترجمه او لغاتو كي تشرېح سو.

د اجير قبضه كي مال هلاكېدل (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَالْمَتَّاعُ أَمَانَةٌ فِي يَدِهِ فَرَمَائِي: او [د مستأجر] سامان د اجير مشترك په قبضه كي امانت دى إِنْ هَلَكَ لَمْ يَضْمَنْ شَيْئًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ * كه چيري هغه هلاك سي نو د امام صاحب رَجْعُهُ الله په نېز هغه د هيڅ شي نه ضامن كيبري [يعني هيڅ ضمان (تاوان) نه پر لازميبري] وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ او همدا د امام زفر رَجْعُهُ الله قول دى وَيَضْمَنُهُ عِنْدَهُمَا إِلَّا مِنْ شَيْءٍ غَالِبٍ كَالْحَرِيقِ الْغَالِبِ وَالْعَدْوِ الْمُكَابِرِ او د صاحبينو رَجْعُهُمَا الله په نېز هغه [اجير مشترك] ضامن كيبري مگر له غالب آفت څخه لكه غالب [نه مړ كېدونكى] اور او غلبه كونكى دېنمن لهْهُمَا: مَا رَوَى عَنْ عُمَرَ وَعَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمَا كَانَا يُضَمَّنَانِ الْأَجِيرَ الْمُشْتَرَكُ د صاحبينو رَجْعُهُمَا الله دليل دا دى: چي حضرت عمر او حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا به مشترك اجير ضامن گرځوى وَلَأَنَّ الْحِفْظَ مُسْتَحَقٌّ عَلَيْهِ او په دې وجه هم [هغه ضامن كيبري] چي [د سامان] حفاظت كول پر هغه واجب دي إِذْ لَا يُنْكِنُهُ الْعَمَلُ إِلَّا بِهِ ځكه چي له حفاظت څخه بغير د هغه لپاره كار كول ممكن نه دي فَإِذَا هَلَكَ بِسَبَبٍ يُنْكِنُ الْإِخْتِرَازُ عَنْهُ كَالْغَضَبِ وَالسَّرِاقَةِ لهذا كه په يو داسي سبب سره هغه سامان هلاك سي چي له هغه څخه بچ كېدل ممكن وي لكه غصب او غلا كَانَ التَّقْصِيرُ مِنْ جِهَتِهِ نو كوتاهي به د هغه له

* القول الراجح: قول أبي حنيفة رَجْعُهُ الله، كما قال العلامة فخر الدين قاضیخان رَجْعُهُ الله: والمختار في الأجير المشترك قول أبي حنيفة رَجْعُهُ الله، وقيل: هو قول محمد رَجْعُهُ الله أيضا (الحنانية ج: ٣، ص ٢٤٠). وقال العلامة الحصكفي رَجْعُهُ الله: وبه (ای بقول الإمام) يفتي، كما في عامة المعنيات، وبه جزم أصحاب المتن، فكان هو المذهب (رد المحتار ج: ٥، ص: ٤٥). قال المفتي غلام قادر النعماني: قد صرح الماتن والشارح يعني صاحب الهداية أن محل الخلاف هو ما يمكن الاحتراز عنه، وأما في صورة ما لا يمكن الاحتراز عنه فهو على الاتفاق يعني لا يضمن الاجير المشترك مطلقاً؛ لأن ما في يده أمانة... إلخ. [القول الراجح ج: ٢، ص: ٢٣٤]

طرفه وي [يعني دابه داجير له طرفه کوتاهي او لا پروايي شمارل کيږي] فَيَضْمَنُهُ كَالْوَدِيعَةِ إِذَا كَانَتْ بِأَجْرِ نُو
حْكِهِ اجير به دهغه ضامن کيږي لکه وديعت [امانت شی] چي کله په اجرت سره اخيستل سوی وي
او هغه هلاک سي نو مودع ضامن کيږي [بِخِلَافِ مَا لَا يُنْكَرُ الْإِحْتِرَازُ عَنْهُ] په خلاف دهغه سبب چي له
هغه څخه بچ کېدل ناممکن وي كَالْمَوْتِ حَتَّى أَنْفِهِ وَالْحَرِيقِ الْعَالِبِ وَغَيْرِهِ لکه په خپل مرګ مړ
کېدل او غالب اور او داسي نور لَأَنَّهُ لَا تَقْصِيرَ مِنْ جِهَتِهِ ځکه چي په دې [صورتونو] کي دهغه له طرفه
هيڅ کوتاهي نسته وَلَا بَى: حَنِيفَةً أَنَّ الْعَيْنَ أَمَانَةٌ فِي يَدِهِ دامام صاحب رَحْمَهُ الله دليل دادی: چي اد
مستأجر [شی] داجير مشترک په لاس کي امانت دی لَأَنَّ الْقَبْضَ حَصَلَ بِإِذْنِهِ ځکه چي قبضه د
مستأجر په اجازت سره سوې ده [يعني اجير د مستأجر په اجازت سره پر هغه شي قبضه کونکی وي] وَلِهَذَا
لَوْ هَلَكَ بِسَبَبٍ لَا يُنْكَرُ التَّحَرُّزُ عَنْهُ لَمْ يَضْمَنْهُ همدا وجه ده چي که هغه شی په داسي سبب سره هلاک
سي چي له هغه څخه بچ کېدل ممکن نه وي نو اجير دهغه نه ضامن کيږي [يعني ضمان (تاوان) نه پر
لازميږي] وَلَوْ كَانَ مَضْمُونًا حال دا چي که دهغه ضمان لازمېدای يَضْمَنُهُ نو [په دې صورت کي] به هغه
ضامن کېدای كَمَا فِي النُّعُوبِ لکه په غصب کړی سوي شي کي [چي همدا حکم دی] وَالْحِفْظُ
مُسْتَحَقٌّ عَلَيْهِ تَبَعًا لِمَقْصُودًا او [دشي (سامان)] حفاظت کول پر هغه د تابع په توګه واجب دي، نه د
مقصود په توګه وَلِهَذَا لَا يُقَابِلُهُ الْأَجْرُ په همدې وجه د دغه حفاظت په مقابل کې اجرت نسته
بِخِلَافِ الْوَدِيعَةِ بِالْأَجْرِ په خلاف دهغه کس چي د اجرت په عوض کي وديعت ورته اېښوول سوی
وي لَأَنَّ الْحِفْظَ مُسْتَحَقٌّ عَلَيْهِ مَقْصُودًا ځکه چي پر هغه د مقصود په توګه [د وديعت] حفاظت کول
واجب دي حَتَّى يُقَابِلَهُ الْأَجْرُ همدا وجه ده چي د دې حفاظت په مقابل کې اجرت نسته.

اللغات: ﴿المتاع﴾ سامان، هر هغه شی چي يو کار او نفع ځني اخيستل کېدای سي، ﴿الحريق﴾
اور، ﴿الاحتراز﴾ دافتعال مصدر دی: بچ کېدل (ساتل کېدل)، ځان ساتل، همدا د تَحَرُّزُ معنی ده،
﴿مکابر﴾ د مفاعله باب فاعل دی، د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغه څخه يوه معنی ده: غلبه
کونکی، ﴿غصب﴾ د ضرب مصدر دی: په زوره يوشی اخيستل (جبراً اخيستل)، د لاسه کېدل،
﴿التقصير﴾ د تفعیل مصدر دی، د دې باب څو معناوي دي چي له هغه څخه يوه معنی ده: کوتاهي

کول، دوس او قدرت لرلو باوجود لازم شده کار نه کول، ﴿حتف﴾ مرگ، ﴿حتف ألفه﴾ په خپل مرگ (په خدایي مرگ).

تشریح: صورت د مسئلې دادی چي اجیر مشترک ته چي مستأجر کوم شی ورکړی وي، هغه دده سره امانت دی (مثلا درنگرېز او دوبي په لاس کي کپړه او جامه امانت ده)، او که چیري هغه شی دده له تعدی او تجاوز څخه بغیر هلاک سي برابره ده په خپله هلاک سي یا د ناگهانه آفت او پېښي په وجه هلاک سي، په دواړو صورتونو کي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر اجیر د هغه ضمان نه لازمیږي و به قال زفر رَحْمَةُ اللهِ. د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز که هغه شی په یو داسي سبب سره هلاک او ضایع سي چي له هغه څخه د شي ساتل او بچ کېدل ممکن وي لکه غصب او غلا، نو اجیر ضامن کیږي او که په یو داسي سبب سره هلاک سي چي له هغه څخه ساتل او حفاظت ممکن نه وي لکه یو څوک چي جبرا هغه شي ته اړ و اوچوي یا د داسي عمومي غټ اړ په وجه هغه شی وسوځي چي د هغه مړ کول ممکن نه وي یا د دښمنانو فوج حمله او غلبه وکړي او هغه شی یو وځي، نو په دې صورت کي اجیر نه ضامن کیږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي په خلفاء راشدینو کي له حضرت عمر او حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه د اجیر مشترک ضامن گرځول ثابت دي، نو ځکه موږ به هم هغه ضامن گرځوو. د صاحبینو عقلي دلیل دادی چي پر اجیر د دغه شي حفاظت کول واجب دي؛ ځکه چي له حفاظت کولو څخه بغیر د اجیر لپاره پر هغه کار کول ناممکن دي او ښکاره خبره ده چي غصب او غلا دومره غټ واردات هم نه دي چي له هغه څخه شی ساتل کېدای نه سي، نو ځکه په ممکن الاحتراز سبب سره د شي په هلاکېدلو کي به د اجیر د کوتاهي دخل هم وي، نو ځکه هغه به په ضمان (تاوان) ورکولو سره د دغه کمی تلافی کوي، د دې مثال دادی لکه زید چي په اجرت سره د ودیعت په توگه د خالد سامان د ځان سره ایښی وي (یعني خالد و زید ته پر خپل ودیعت والا سامان اجرت ورکوي)، بیا هغه سامان هلاک سي یا غصب کړی سي، نو موږ د (زید) ضامن کیږي، همداسي به دلته اجیر هم ضامن کیږي. ها! که چیري په ناگهانه آفت سره یا د دښمن په غالبېدلو او حمله کولو سره هغه شی ضایع سي، نو په دې صورت اجیر نه ضامن کیږي؛ ځکه چي اوس د هغه له طرفه هیڅ کوتاهي او لا پروایي نه ده سوې.

دامام صاحب دلیل: دادی چي وروره! د اجیر سره چي د مستأجر کوم شی موجود وي، هغه د امانت په توگه وي، ځکه چي هغه د مستأجر په اجازت او رضا سره پر هغه قبضه کړې وي او دا خبره فیصله سوې ده چي که دامین له تعدی او نا حق تصرف څخه بغیر د امانت شی هلاک سي، نو پرامین ضمان نه لازمیږي، نو دلته به هم پرامین یعنی پر اجیر ضمان نه لازمیږي، برابره ده که په هره توگه

هغه شی هلاک سوی وي، کنې له مخکي څخه دي مستأجر و اجير ته دا تفصيل او وضاحت بيان کړي چي که په غصب او غلا سره زما سامان ضايع سو، نو ته به ضمان (تاوان) راکوي!، ځکه که چيري د امانت پر شي ضمان لازمېدای، نو د غالب اور او حمله کونکي د بنمن په وجه په هلا کېدلو سره به پر اجير ضمان لازمېدی، لکه څرنګه چي په غصب کړی سوي شي کي په هر حالت کي ضمان لازمېږي برابره ده هغه په غلا سره هلاک سي يا په آسماني او ناګهانه آفت سره، لهذا صاحبين چي په غصب او غلا سره د هلا کېدلو په وجه پر اجير ضمان لازموي، دامور نه تسليمو او د صاحبينو دا دليل هم موږ ته منظور نه دی چي د اجير د کوتاهي او غفلت په وجه د دغه هلا کېدلو ضمان پر هغه لازمېږي؛ ځکه چي اجير امين دی او د شي حفاظت او ساتنه کول د هغه له طرفه احسان دی او د هغه د کار تابع دي، مقصود بالذات نه دي، يعني هغه قصداً د محافظ او چوکيدار په توګه د شي پر حفاظت کولو نه دی ټاکل سوی؛ ځکه چي د حفاظت په عوض کي هغه هيڅ اجرت نه اخلي (لکه څرنګه چي چوکيدار پر دې کار اجرت اخلي)، لهذا په دې کار کي په کوتاهي کولو سره به هغه ضامن کېږي هم نه.

بخلاف البودع الخ: د دې حاصل دا دی چي پورتنۍ مسئله د مودع بالاجر پر مسئلې قياسول هم صحيح نه دي؛ ځکه چي مودع بالاجر قصداً د ودیعت پر حفاظت ټاکل سوی وي، په همدې وجه خو هغه اجرت اخلي، او ښکاره خبره ده چي په قصداً او تبعاً کي د ځمکي و آسمان فرق دی، نو ځکه يو پر بل قياسول صحيح نه دي.

د هلا کېدلو مختلف صورتونه او د هغوی حکم

قَالَ: وَمَا تَلَفَ بَعْدَهُ كَتَخْرِيقِ الثَّوبِ مِنْ دَوِّهِ وَزَلَقِ الْحَتَالِ وَانْقِطَاعِ الْحَبْلِ الَّذِي يَشُدُّ بِهِ الْهُكَّارِي

الْحَبْلَ وَغَرَقِ السَّفِينَةَ مِنْ مَدِّهِ مَضُونٍ عَلَيْهِ فرمايي: او کوم څه چي د اجير د خپل کار په وجه ضايع سي لکه د دوبي په ټکولو س د کپړې څيرل، د بار وړونکي مزدور ښويېدل او هغه رسی پرې کېدل چي په هغه سره په کرایه ورکونکی [د څاروي مالک] بار تړي او د کښتۍ چلونکي [ملاح] د کښولو په وجه د کښتۍ غرقېدل، د دې [ټولو شيانو] ضمان پر اجير لازم دی وَقَالَ زُفَرُ وَالشَّافِعِيُّ:

لَا ضَمَانَ عَلَيْهِ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي [په دې صورتونو کي هم] پر هغه ضمان نسته لِأَنَّهُ أَمَرَهُ بِالْفِعْلِ مُطْلَقًا ځکه چي مالک هغه ته د مطلقاً کار کولو حکم کړی دی فَيَنْتَظِلُهُ بِتَوَعُّبِهِ الْعَيْبِ وَالسَّلِيمِ نو ځکه دا حکم د کار دواړو قسمونو يعني عيبداره او سالم لره شاملېږي

وَصَارَ كَأَجِيرِ الْوَحْدِ وَمُعِينِ الْقَصَارِ او دا داجير خاص او ددوبي دمرسته كونكي كس په شېر سو
وَلَنَا: اَنَّهُ الدَّاخلُ تَحْتَ الإِذْنِ مَا هُوَ الدَّاخلُ تَحْتَ الْعَقْدِ زموږ دليل دا دی: چي تر اجازت لاندې
همغه شی داخل وي کوم چي تر عقد لاندې داخل وي وَهُوَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ او هغه سالم ابې عيبه
(مصلح) کار دی لِأَنَّهُ هُوَ الْوَسِيلَةُ إِلَى الْأَثَرِ وَهُوَ الْمَعْقُودُ عَلَيْهِ حَقِيقَةً حُكْمٌ چي همدا سالم کار د اثر يعني
د حقيقي معقود عليه [د حاصلېدلو] ذريعه ده حَتَّى لَوْ حَصَلَ بِفِعْلِ الْغَيْرِ حَتَّى كَه د بل چا په فعل سره
معقود عليه حاصل سي يَجِبُ الْأَجْرُ نو [هم پر مستأجر] أجرت واجبيري فَلَمْ يَكُنِ الْنَفْسُ مَأْذُونًا فِيهِ
نو حُكْمٌ په دې کي به د خراب کار کولو اجازت نه وي بِخِلَافِ الْتَّعِينِ په خلاف دمرسته كونكي
لِأَنَّهُ مُتَبَرِّعٌ حُكْمٌ چي هغه متبرع [احساناً کار کونکی] وي فَلَا يُكُنْ تَقْيِيدُهُ بِالْمُضْهِحِ نو په صحيح
سالم کار سره دهغه د کار مقيد کول ممکن نه دي لِأَنَّهُ يَنْتَعِمُ عَنِ التَّبَرُّعِ حُكْمٌ چي دا ايمني په سالم کار
سره دهغه د کار مقيد کول له تبرع څخه مانع دي وَفِيمَا تَخَنُّ فِيهِ يَعْمَلُ بِالْأَجْرِ او په کومه مسئله کي چي
موږ يو، په هغه کي اجير په أجرت [په پيسو] سره کار کوي [نه د تبرع او احسان په توگه] فَأُمُكِّنْ
تَقْيِيدُهُ نو حُكْمٌ دهغه مقيد کول ممکن دي وَبِخِلَافِ أَجِيرِ الْوَحْدِ او په خلاف داجير خاص عَلَى مَا
نَذَرْنَاهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي هغه به موږ انشاء الله [څه وروسته] ذکر کړو وَانْقِطَاعُ الْحَبْلِ مِنْ
اهْتِمَامِهِ او درسی پرېکېدل داجير د توجه د کموالي په وجه وي فَكَانَ مِنْ صَنِيعِهِ نو حُكْمٌ درسی
پرېکېدل به دهغه د خپل فعل په وجه وي قَالَ: إِلَّا أَنَّهُ لَا يَضْمَنُ بِهِ بَنَى آدَمَ مِمَّنْ غَرَّقَ فِي السَّفِينَةِ أَوْ
سَقَطَ مِنَ الدَّابَّةِ وَإِنْ كَانَ بِسَوْقِهِ وَقُوْدِهِ فرمايي: مگر اجير دهغه انسان نه ضامن کيږي کوم چي په
کېنستی کي غرق سي يا له څاروي څخه ايله سي که څه هم دهغه د [بې قاعده] بېولو او کښولو په
وجه وي ايمني که په کېنستی کي يو سړی مړ سي يا له سپارلي څخه را ايله سي نو کېنستی چلونکی او د سپارلي
خفونکي نه ضامن کيږي که څه هم دوی د خپل فعل او ددوی د بې قاعدگۍ په وجه هغه مړ سي لِأَنَّ الْوَاجِبَ
ضَمَانَ الْأَدَمِيِّ حُكْمٌ چي [په دې صورت کي] د انسان ضمان واجب دی وَأَنَّهُ لَا يَجِبُ بِالْعَقْدِ وَإِنَّمَا يَجِبُ
بِالْجَنَائَةِ او د انسان ضمان په عقد سره نه واجبيږي بلکي په جرم کولو سره واجبيږي وَلِهَذَا يَجِبُ

عَلَى الْعَاقِلَةِ أَوْ بِهَمْدِي وَجَهَ دَا ضَمَانٍ پَر عَاقِلَه وَاجْبِيرِي وَضَمَانُ الْعُقُودِ لَا تَتَحَلَّلُهُ الْعَاقِلَةُ حَالِ دَا
چي د عقدونو ضمان عاقله نه زغمي [يعني عاقله يې نه اداء کوي].

اللغات: ﴿تَلَف﴾ د سَمْع ماضي ده: ضايع کېدل، هلا کېدل، ﴿تَخْرِيق﴾ د تَفْعِيل مصدر دی: خیرل (خیرول)، ﴿دَق﴾ د نَصْر مصدر دی: ټکول، وهل، پنخوا چي به خلگو کالي پر پولل نو د ډېر صفا کولو لپاره به يې هغه په لرگيو سره ټکول يا به يې ډېري سره وهل، لکه زموږ په سيمو کي چي هم د سوبا صابون او ماشينونو له ايجاد څخه مخکي دا رواج وو چي پر کاليو او جامو به د بروزه په نامه غرنی بوټی اچول کېدی او بيا به کالي په لرگيو سره ټکول کېدل، ﴿زَلَق﴾ (بفتح اللام) د سَمْع او نَصْر د باب مصدر دی: ښویدل (پښه ښویدل)، او زَلَق (بسکون اللام) د ضَرْب د باب مصدر دی: ښویول، يعني زَلَق د لازمي باب مصدر دی او زَلَق د متعدي باب مصدر دی (مصباح اللغات)، ﴿انْقِطَاع﴾ د انْفِعَال مصدر دی: پرېکېدل، شکېدل، ﴿حَمَال﴾ بار پورته کونکی (له يوه ځايه بل ځای ته د بار او سامان نقلونکی)، پلندي، ﴿الْمُكَارِي﴾ د مفاعلي د باب اسم فاعل دی: په کرایه ورکونکي (عموماً د هغه کس لپاره استعمالیږي کوم چي څارويان يعني خر، غاټره او داسي نور په کرایه ورکوي)، گازی يُكَارِي مُكَارَاةً: په کرایه ورکول، ﴿حَمْل﴾ (د حاء په کسره): بار، بوج، بار کړل سوی سامان، ﴿يَنْتَظِم﴾ د اِفْتِعَال مضارع ده: دلته ځني مراد شاملېدل دي (احسن الهداية، اشرف الهداية)، ﴿الْمُعِيب﴾ عیبداره، عیبجن، ﴿السَّالِم﴾ سالم (صحيح سالم)، روع، ﴿سَوَّق﴾ د نَصْر مصدر دی: څاروی پېول، څاروی د شالخوا هڅه کول، ﴿قَوَّد﴾ د نَصْر مصدر دی: کښول، څاروی د منځ لخوا (درسی په ذریعه) کښول، ﴿تَتَحَمَّل﴾ د تَفَعَّل مضارع ده: زغمل، برداشت کول، ﴿الْعَاقِلَةُ﴾ د قاتل قربان او د هغه نژدې قومیان (خاندان والا) او هغه کسان چي قاتل په تجارت او کاروبار کي ور سره شریک وي، دغه خلگو ته "عاقله" وايي. (أثمار الهداية)

تشریح: مخکي تر دې د بیان سوه چي د اجیر په قبضه کي چي (د مستأجر) کوم سامان وي، هغه امانت وي او د هغه په ضایع کېدلو سره پر اجیر ضمان نه لازمیږي، په دغه عبارت کي د بیانیږي چي د اجیر په کار او عمل سره چي کوم نقصان وسي، پر اجیر د هغه ضمان و اجیریږي، مثلاً که هغه دوبي وي او د هغه د ټکولو په وجه کپړه څیړي سي، یا اجیر حمال او پلندي وي او په لاره کي ښوی او غوڅار سي چي د هغه په وجه سامان ضایع سي، یا په کومه رسی سره چي بار او سامان تړل کیږي، هغه رسی و شکيږي او سامان ضایع سي، یا اجیر د کښتۍ چلونکی (ملاح) وي او د هغه د کښولو په وجه کښتۍ او په کښتۍ کي موجوده سامان غرق سي، نو په دغه ټولو صورتونو کي (زموږ په نېز)

اجير د نقصان ضامن کيږي، لېکن د امام شافعي او امام زفر رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز پر هغه ضمان نه لازميږي؛ ددوی دليل دادی چي اجير د مستأجر خادم او نوکر دی او د مستأجر په حکم او دهغه په رضا سره د مستأجر کار کوي، او څرنګه چي د مستأجر دغه حکم مطلق دی، نو ځکه په هغه کي به د کار دواړه قسمونه داخلېږي، يعني اجير ته به د صحيح او ناسم دواړه کارونو د کولو اختيار وي او څرنګه چي په صحيح سالم کار کولو سره هغه نه ضامن کيږي، همداسي به په ناسم کار او ګرېږ کولو سره هم هغه نه ضامن کيږي، لکه د اجير خاص او دوبي له مُعَيَّن (مرسته کونکي) څخه که غلطي وسي، نو پر هغوی ضمان نه لازميږي، همداسي به پر اجير مشترک هم ضمان نه لازميږي.

ولنا أن الداخل إلخ: زموږ دليل دادی چي انسان عموماً د سالم او ښه کار کولو لپاره يو څوک په اجرت نيسي او صرف سالم کار تر عقد او اجازت لاندې داخلېږي؛ ځکه چي د مستأجر مقصد په همدې سالم او سم کار کولو سره حاصلېږي، همدا وجه ده که له خياط څخه کپړه خرابه سي يا له دوبي څخه کپړه څيري سي، نو خلګ له هغه څخه ضمان (تاوان) اخلي (يعني په خلګو کي همدا عرف او عادت چي د داسي نقصان تاوان اخلي)، نو ځکه د اجير په کار سره چي نقصان واقع سي، نو پر هغه به ضمان واجبېږي. پاته سو امام شافعي او امام زفر رَحِمَهُمَا اللهُ چي هغه پر اجير خاص او مُعَيَّن قياسيوي، دا صحيح نه دي؛ ځکه چي اجير خاص د کور د يو فرد په څېر وي او دهغه څه ناڅه ګرېږ هم زغمل کيږي، همدارنګه مُعَيَّن د تبرّع (احسان) په توګه بلا اجرت په کار کوي او د متبرّع کار په سمون او ښه والي سره مقيد کول صحيح او ممکن نه دي؛ ځکه چي داله تبرّع څخه مانع دي، حال دا چي په پورتنۍ مسئله کي اجير د اجرت په عوض کي کار کوي او دهغه کار په سمون او سالم والي سره مقيد کول صحيح او ممکن دي.

قال إلا أنه لا يضمن إلخ: ددې حاصل دادی چي د کښتۍ غرقېدلو او په داسي نورو صورتونو کي اجير صرف د مالي نقصان ضامن کيږي، لېکن د جاني نقصان نه ضامن کيږي، او که څوک مړ سي نو له اجير څخه به دهغه ضمان نه اخيستل کيږي؛ ځکه چي په دې صورت کي د انسان ضمان واجبېږي، حال دا چي د عقد په وجه دغه ضمان نه واجبېږي؛ ځکه چي دا ضمان خو په جنايت سره واجبېږي او دلته جنايت معلوم دی، په همدې وجه د اجير عاقله دغه ضمان نه اداء کوي، حالانکي که دا ضمان جنايت وای، نو عاقله وو به هغه خامخا اداء کولای، معلومه سوه چي دغه ضمان پر اجير هم واجب نه

د ضمان يو اختياري صورت

قَالَ: وَإِذَا اسْتَأْجَرَ مَنْ يَحْمِلُ لَهُ دَنًا مِنَ الْفَرَاتِ فَرَمَائِي: او كله چي يو سړی [د دې لپاره] يو شوک په
 أجزت ونيسي چي هغه له فرات درياب څخه د ده لپاره يو خم اوبه راوړي فَوْقَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ
 فَانْكَسَرَ خو منگی په لاره کي يو ځای ايله سي او مات سي فَإِنْ شَاءَ ضَمَّنَهُ قِيَمَتَهُ فِي الْمَكَانِ الَّذِي
حَمَلَهُ وَلَا أَجْرَ لَهُ نو مستأجر [ته اختيار دی] که وغواړي نو اجير دي د هغه ځای د قيمت ضامن
 وگرځوي په کوم ځای کي چي اجير خم را پورته کړی وي او هغه ته دي أجزت [مزدوري] نه
 ورکوي وَإِنْ شَاءَ ضَمَّنَهُ قِيَمَتَهُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي انْكَسَرَ وَأَعْطَاهُ الْأَجْرَ بِحَسَابِهِ او که وغواړي نو د هغه ځای
 د قيمت ضامن دي يې وگرځوي چيري چي خم مات سوی وي او په هغه حساب سره دي أجزت
 ورکړي أَمَّا الضَّمانُ فَلَمَّا قُلْنَا کوم چي [واجبېدل د] ضمان دي نو د هغه دليل په وجه کوم چي موږ
 ذکر کړی وَالسُّقُوطُ بِالْعَثَارِ أَوْ بِانْقِطَاعِ الْحَبْلِ وَكُلُّ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعِهِ او د غوڅارېدلو په وجه [د خم]
 ايله کېدل يا درسی پرې کېدلو په وجه [د خم] ايله کېدل دا ټوله د هغه د خپل فعل په وجه دي وَأَمَّا
الْخِيَارُ فَلِأَنَّهُ إِذَا انْكَسَرَ فِي الطَّرِيقِ وَالْحَبْلُ شَيْءٌ وَاحِدٌ او [مستأجر ته] اختيار ځکه سته چي كله خم په
 لاره کي مات سو حال دا چي حمل [له شروع څخه تر آخره] يو شی دی تَبَيَّنَ أَنَّهُ وَقَعَ تَعْدِيًا مِنْ
الْإِبْتِدَاءِ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ نو ښکاره سوه چي دا حمل [پورته کول او راوړل] له شروع څخه زیاتوب [او نا
 حقه تصرف] واقع سو، د دغه وجهي له کبله [يعني له دې وجهي چي حمل شی واحد دی، نو په لاره کي د هغه
 ماتېدل داسي دي لکه په شروع کي د هغه ماتېدل] وَلَهُ وَجْهٌ آخَرُ او د دې تعدی او ضامن کېدلو بله وجه [او
 صورت] هم سته وَهُوَ أَنَّ ابْتِدَاءَ الْحَبْلِ حَصَلَ بِإِذْنِهِ او هغه دا چي د حمل [پورته کولو او راوړلو] شروع د
 مستأجر په اجازت سره سوې ده فَلَمْ يَكُنْ مِنَ الْإِبْتِدَاءِ تَعْدِيًا نو ځکه هغه له شروع څخه تعدی
 واقع نه سو وَإِنَّمَا صَارَ تَعْدِيًا عِنْدَ الْكَسْرِ بلکي د ماتېدلو په وخت کي تعدی وگرځېدی فَيَسِيلُ إِلَى أَيِّ
الْوَجْهَيْنِ شَاءَ نو ځکه په دغه دوو صورتونو کي چي د کوم يوه طرف ته د مستأجر خوښه وي،
 ميلان دي وکړي وَلِي الْوَجْهِ الثَّانِي لَهُ الْأَجْرُ بِقَدْرِ مَا اسْتَوْفَى او په دويم صورت کي به اجير ته دومره
 اندازه أجزت ورکوي څومره چي مستأجر د هغه کار تر لاسه کړی وي [يعني تر کومه ځايه چي يې خم

رسولى وي ا ولى الوجه الاول لا اجر له او په اول صورت كي به هغه ته اجرت نه ورکوي لَا تُؤْتِي مَا اسْتَوْقَى
أَصْلًا ځکه چي مستأجر د هغه هيڅ کار نه دی تر لاسه کړی.

اللغات: ﴿دَن﴾ خم، غټ منگی، جمع: دَنان، ﴿فَرَات﴾ د یو مشهوره دریاب نوم دی کوم چي په عراق او داسي نورو ډیرو هیودانو کي تېر سوی دی، ﴿انکسر﴾ د انفعال ماضي ده: ماتېدل، ﴿السقوط﴾ د نصر مصدر دی: ایله کېدل، لوېدل، ﴿العثار﴾ د نصر، ضرب او کرم د باب مصدر دی: غوڅارېدل، بنویېدل، ﴿صنيع﴾ عمل، فعل، کړنه، ﴿يميل﴾ د ضرب مضارع ده: میلان کول، مائل کېدل، ﴿استوفى﴾ د استفعال ماضي ده: تر لاسه کول، حاصلول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک له دریائي فرات څخه تر خپل کوره دیوه خم اوبود راوړلو لپاره یو مزدور په اجرت ونیسي او د کور او فرات په مینځ کي مثلاً لس کېلو متره فاصله وي، لېکن هغه خم په لاره کي یو ځای ولوېږي او مات سي، برابره ده د اجیر (مزدور) د بنویېدلو په وجه ولوېږي یا د هغه درسی شکېدلو په وجه ولوېږي، په دواړو صورتونو کي اجیر د هغه ضامن کیږي او مستأجر ته له دغه دوو اختیاراتو څخه یو اختیار حاصلیږي: ① یو دا چي په فرات کي د خم څومره قیمت وي، اجیر دي د هغه ضامن وگرځوي او هغه ته دي اجرت نه ورکوي، ② دویم دا چي اجیر تر کومه ځایه خم راوړی وي، په هغه مقام کي چي د خم کوم قیمت وي د هغه ضامن (تاوان) دي ځني واخلي او اجیر چي څومره فاصله او مسافه پرېکړې وي، په هغه حساب سره دي ده ته مزدوري ورکړي، مثلاً که هغه پنځه کیلو متره فاصله پرېکړې او گڼت کړې وي، نو مستأجر دي و اجیر ته پنځه درهمه ورکړي او که فاصله له دې څخه کمه یا زیاته وي، نو په هغه حساب سره دي اجرت او مزدوري ورکړي.

وأما الخيار الخ: فرمائي د اجیر ضامن کېدل خو ښکاره دي؛ ځکه چي د هغه د کار او فعل په وجه د مستأجر نقصان سوی دی، خو مستأجر ته چي موږ کوم دوه اختیارات ورکړي دي، د هغه دلیل دادی چي کله له پورته کولو او راوړلو څخه وروسته خم په لاره کي مات سو، نو دا ښکاره سوه چي په هغه کي له شروع څخه تعدی او تجاوز واقع سوی دی او څو اګي خم په شروع کي مات سوی دی، نو په دې وجه به مستأجر ته د خم را پورته کولو له ځای (فرات) څخه د ضمان اخیستلو اختیار وي. لېکن څرنګه چي په شروع کي دغه حمل (پورته کول او راوړل) د مستأجر په اجازت سره سوي دي، نو په دې وجه بیا په شروع کي اجیر متعدي او تجاوز کونکی نه گڼل کیږي، بلکي کله چي خم ځني ایله او مات سي نو بیا هغه متعدي ګرځي، نو په دې حواله سره به مستأجر ته د خم لوېدلو د مقام د قیمت

اخيستلو اختيار وي، خو څرنگه چي په دغه دويم صورت کي اجير د مستأجر څخه کار کړی دی، نو ځکه هغه ته به د هغه د کار په اندازه اجرت ورکول کيږي. او څرنگه چي په اول صورت کي هغه حقيقتاً د مستأجر کار نه دی کړی، نو ځکه هغه ته به اجرت هم نه ورکول کيږي.

درگ وهونکی او نشتر لگونکي د ضمان نه لازمېدلو صورت

قَالَ: وَإِذَا قَصَدَ الْقَصَادُ أَوْ بَزَغَ الْبَزَّاعُ وَلَمْ يَتَجَاوَزِ الْمَوْضِعَ الْمُبْتَاعَ فَرَمَائِي: او که رگ وهونکی د چارگ ووهي يا نشتر لگونکی څاروي ته نشتر ولگوي او له معتاد ځای څخه تېر نه سي [يعني عادتاً او عرفاً چي د بدن په کوم ځای او پر څومره ځای دغه کار کيږي، له هغه څخه تجاوز نه وکړي] فَلَا ضَمَانٌ عَلَيْهِ فِيمَا عَطَبَ مِنْ ذَلِكَ نو پر ده ضمان نسته د هغه کوم چي د دې کار په وجه هلاک سي وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: يَبْطَأُ بَزَغٌ دَائَةً بِدَائِقٍ فَتَقَفَّتْ او په جامع صغير کي دي: که د څارويو ډاکټر د يوه دانق په عوض کي څاروي ته نشتر ولگوي او هغه څاروی مړ [مردار] سي أَوْ حَبَّاهُ حَصَمَ عَيْدًا بِأَمْرِ مَوْلَاةٍ فَهَاتَ يا بنکر لگونکی کس غلام ته د هغه د مالک په حکم سره بنکر ولگوي او غلام مړ سي لَا ضَمَانٌ عَلَيْهِ نو پر هغه ضمان [تاوان] نسته وَفِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْعِبَارَاتَيْنِ نَوْعٌ بَيَانٍ او له دغه دواړو عبارتونو څخه په هر عبارت کي يو ډول بيان دی وَوَجْهُهُ أَنَّهُ لَا يُنْكِنُهُ الشَّحْزُ عَنِ السَّرَايَةِ او د دې وجه داده چي [د زخم] له سرايت کولو څخه بچ کېدل ممکن نه دي لَأَنَّهُ يَبْتَنِي عَلَى قُوَّةِ الطَّبَاعِ وَضَعْفِهَا فِي تَحْطُلِ الْأَلَمِ ځکه چي دا د درد [او تکليف] زغملو په هکله د طبيعتونو پر قوت او کمزورۍ مبني دي فَلَا يُنْكِنُ التَّقْيِيدُ بِالْمُضْلِحِ مِنَ الْعَمَلِ نو ځکه [دلته] د سالم کار قيد لگول ممکن نه دي وَلَا كَذَلِكَ دَقُّ الثَّوْبِ وَنَحْوُهُ مِمَّا قَدَّمَ او داسي نه دي کپړه ټکول او د هغه په څير نور کارونه کوم چي مخکي موږ ذکر کړل إِنَّ قُوَّةَ الثَّوْبِ وَرِقَّتَهُ تُعْرِفُ بِالْاجْتِهَادِ ځکه چي د کپړې مضبوطي او باريکي [کمزور والی] په خپل کوشش سره معلومېدای سي فَأَمَّا كُنَ الْقَوْلُ بِالتَّقْيِيدِ نو [هلته] د قيد لگولو وينا ممکنه ده [يعني هلته د سالم کار قيد لگول ممکن دي].

اللغات: «قصَد» د ضرب ماضي ده: رگ وهل، د علاج او درملني په قصد د يو تېره شي (نشر) په

ذريعه له رگ څخه وينه را ايستل، «فصاد» رگزن، رگ وهونکی، «بَزَغ» د نصر ماضي ده: نشتر لگول، د تېره شي (نشر) په ذريعه د پوست څخه حصه پرېکول (څيرل)، «نشر» د بدن او زخم څيرلو

الې ته وايي، ﴿بِزَاغٍ﴾ نشتر لگونکی، ﴿عَطْبٍ﴾ د سميع ماضي ده: هلا کېدل، مړ کېدل، ﴿ضَعْفٍ﴾ او ضَعْف: کمزوري، کمزور والی (ضعيف والی)، ﴿بِيطَارٍ﴾ د خارويو ډاکټر، د حيوانانو طبيب او معالج، ﴿دَانِقٍ﴾ د يوه درهم شپږمه حصه، جمع: دوانيق، دوانيق، ﴿حَجَمَةٍ﴾ د نصر ماضي ده: ښکر لگول، د يو الې په ذريعه له بدن څخه وينه را کښل، ﴿أَلَمٍ﴾ درد، خوږ.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که رگ و هونکی طبيب دیو چارگ ووهي يا د خارويو طبيب يو خاروي ته نشتر ولگوي او له معتاد ځای څخه تجاوز نه وکړي، بيا د هغه د زخم په وجه انسان يا خاروی مړ سي، نو پر طبيب (رکزن او نشتر لگونکي) ضمان نه لازميږي، همدا مسئله په جامع صغير کي هم بيان سوې ده او د قدوري او جامع صغير د عبارت مطلب يو دی چي پر طبيب او ډاکټر ضمان نه لازميږي؛ ځکه چي داسي زخم له سرايت کولو څخه منع کول ممکن نه دي؛ ځکه کوم انسان چي مضبوط وي او د هغه په بدن او اعصابو (پلو) کي قوت وي، نو د هغه زخم سرايت نه کوي او هغه د خوږ او درد تکيف زغملای سي، او کوم څوک چي په بدن او اعصابو کي کمزوری وي، نو د هغه په بدن کي زخم ژر سرايت کوي او د هغه بدن د زخم د تکليف او سرايت تاب نه سي راوړلای، نو ځکه په داسي اعمالو او افعالو کي به د طبيب او ډاکټر فعل په سمون او سالم والي (نا مضر والي) سره مقيد کول صحيح نه وي، او د زخم د سرايت کولو په وجه د مريض او مجروح په مړ کېدلو سره به طبيب د هغه نه ضامن کيږي.

ددې په خلاف د کپړې د پرېولو او ټکولو معامله ده، نو هغه د دوبي په لاس کي ده او دوبي په خپل کوشش او کتنه سره د کپړې مضبوطي او کمزوري معلومولای سي او د هغه په وس او قدرت کي داسه چي کپړه په صحيح سالمه توگه صفا کړي، نو ځکه موږ د هغه کار په سمون او سالم والي سره مقيد کړی دی.

اجير خاص او د هغه احکام

قَالَ: وَالْأَجِيرُ الْخَاضِعُ الَّذِي يَسْتَحِقُّ الْأَجْرَ بِتَسْلِيمِ نَفْسِهِ فِي الْبُدَّةِ وَإِنْ لَمْ يَعْمَلْ أَوْ أَجِيرٌ خَاصٌّ هَفَهُ
مزدور دی کوم چي [د عقد اجاره] په وخت کي د ځان په ورسپارلو سره د اجرت مستحق کيږي که
څه هم هغه کار نه وکړي کتن استَوْجِرْ شَهْرًا لِلْخِدْمَةِ أَوْ لِرِغَى الْغَنَمِ لکه هغه کس کوم چي د خدمت
کولو يا د پسونود پوولو [پولو او کتلو] لپاره يوه مياشت په اجرت نيول سوی وي وَإِنَّمَا سَيِّئُ أَجِيرٍ وَخَدُّ
لَأَنَّهُ لَا يُنْكِنُهُ أَنْ يَعْمَلَ لِغَيْرِهِ او هغه ته ځکه يوازينی اجير [اجير خاص] ويل کيږي چي د هغه لپاره دا

ممکن نه دي چي [د عقد په مودت کي] د بل چا لپاره کار وکړي لأنَّ مَنَافِعَهُ فِي الْهَدَاةِ صَارَتْ مُسْتَحَقَّةً
لَهُ حُكْمُ چي [د عقد] په مودت کي دهغه منافع د مستأجر لپاره مستحق [او خاص] وگرځېدل وَالْأَجْرُ
مُقَابِلٌ بِالْمَنَافِعِ او أجرت د منافعو په مقابله کي دی وَلِهَذَا يَبْقَى الْأَجْرُ مُسْتَحَقًّا وَإِنْ نُقِضَ الْعَمَلُ او په
 همدې وجه أجرت مستحق [او ثابت] پاتېږي که څه هم عمل ختم کړی سي قَالَ: وَلَا ضَمَانَ عَلَى
الْأَجِيرِ الْخَاصِّ فِيمَا تَلَفَ فِي يَدِهِ وَلَا مَا تَلَفَ مِنْ عَمَلِهِ فرمایي: او د اجير خاص په قبضه کي یا دهغه د
 خپل کار په وجه چي [د مستأجر] کوم شی ضایع سي دهغه ضمان پر اجير نسته أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِأَنَّ
الْعَيْنَ أَمَانَةً فِي يَدِهِ کوم چي اول صورت دی [يعني چي د مستأجر شی د اجير خاص په قبضه کي ضایع سي]
 نو ځکه چي د مستأجر شی دده [اجير خاص] په قبضه کي امانت دی لأنَّه قَبِضَ بِإِذْنِهِ ځکه چي ده د
 مستأجر په اجازت سره پر هغه قبضه کړې ده وَهَذَا ظَاهِرٌ عِنْدَ أَنْ حَبِيقَةً او دا [حکم] د امام صاحب
 رَحِمَهُ اللهُ په نېز ښکاره دی وَكَذَا عِنْدَهُمَا او همداسي د صاحبینو په نېز هم [دا حکم] دی لأنَّ تَضْمِينَ
الْأَجِيرِ الْمُشْتَرِكِ نَوْعٌ اسْتِحْسَانٍ عِنْدَهُمَا ځکه چي مشترک اجير ضامن گرځول [ضمان ځني اخیستل]
 د دوی په نېز یو قسم استحسان دی لِصِيَانَةِ أَمْوَالِ النَّاسِ د خلکو د مالونو د محفوظ ساتلو لپاره
وَالْأَجِيرُ الْوَحْدُ لَا يَتَقَبَّلُ الْأَعْمَالَ او اجير خاص [د نورو خلکو] کارونه نه قبلوي فَتَكُونُ السَّلَامَةُ غَالِبَةً
 نو [دهغه په هکله] سلامتیا غالب ده [يعني عموماً دهغه سره د مستأجر سامان او شی سالم پاتېږي] فَيُؤْخَذُ
فِيهِ الْقِيَاسُ نو ځکه دهغه په هکله به پر قیاس عمل کیږي [او قیاس دا دی چي هغه نه ضامن کیږي]
وَأَمَّا الثَّانِي فَلِأَنَّ الْمَنَافِعَ مَتَى صَارَتْ مَبْلُوكَةً لِلْمُسْتَأْجِرِ او کوم چي دویم صورت دی [يعني چي د
 مستأجر شی د اجير خاص د خپل کار په وجه ضایع سي] نو ځکه کله چي [دده] منافع د مستأجر مملوک
 وگرځېدل فَإِذَا أَمَرَهُ بِالتَّصَرُّفِ فِي مِلْكِهِ صَحَّ نو کله چي مستأجر ده ته په خپل ملکیت کي د
 تصرف حکم وکړی نو دا حکم صحیح سو او په بله وینا: او کوم چي دویم صورت دی نو (په هغه کي په دې
 وجه اجير خاص نه ضامن کیږي) ځکه کله چي دده منافع د مستأجر مملوک وگرځېدل نو د مستأجر له طرفه ده ته
 په خپل ملکیت کي د تصرف حکم کول صحیح دي وَيَصِيرُ تَائِبًا مَنَابَهُ او دا اجير د مستأجر قائم مقام
 گرځي فَصَارَ فِعْلُهُ مَقْذُومًا إِلَيْهِ كَأَنَّهُ فَعَلَ بِنَفْسِهِ نو دده کار د مستأجر و طرف ته منتقل سو، ځواکي

مستأجر په خپله دا کار کړی دی فَلِهَذَا لَا يَضْمَنُهُ نو په همدې وجه به دا اجیر د هغه نه ضامن کیږي | او که یضمنه د تفعیل له بابو یعنی "يُضْمَنُهُ" وي نو معنی یې ده: فلهاذا مستأجر به دغه اجیر ضامن نه ګرځوي |

اللغات: ﴿تسليم﴾ د تفعیل مصدر دی: ورسپارل، ﴿رعى﴾ مصدر دی، رَعَى يَرْعَى رَعِيًا: څارويان پوول (پوول)، څارويان د وښو ځای (څر ځای) ته پوول، رमे کتل، رَاعِي له همدې باب څخه د فاعل صیغه ده چي د هغه معنی ده: شپانه، ﴿الغنم﴾ د "غنم" لفظ د پُسه، میږي، سپرلي او بزې ټولو لپاره استعمالیږي، ﴿نقض﴾ د نصر مصدر دی: ماتول، ختمول، ﴿صيانة﴾ دا هم د نصر مصدر دی: ساتل، محفوظه کول، ﴿مَنَابَهُ﴾ یعنی مَقَامَهُ (د هغه پر ځای).

تشریح: په دې عبارت کي د اجیر خاص تعریف او پر هغه د ضمان واجبېدلو حکم او تفصیل بیان سوی دی. د اجیر خاص تعریف مخکي تېر سو چي هغه مزدور او هغه کس ته وایي کوم چي د مُتَعِين مودت لپاره یو چا په اجرت نیولی وي، او دغه اجیر صرف د نفس په ورسپارلو یعنی محض د ځان په حاضرولو سره د اجرت مستحق کیږي، برابره ده کار وکړي، که نه؛ ځکه تر نفس سپارلو وروسته له هغه څخه کار اخیستل د مالک کار دی، اوس که مالک کار نه په کوي نو دا خود مالک قصور دی، اجیر خو خپل ځان هغه ته سپارلی او خپل کاريې پوره کړی دی. او دغه اجیر ته د اجیر خاص ویلو وجه داده چي هغه د اجارې په مودت کي له مستأجر (مالک) څخه بغیر د بل چا کار نه سي کولاي، بلکي په ټوله مُتَعِين کرده مودت کي دده منافع صرف د مستأجر لپاره خاص او د هغه مستحق دي، او څرنگه چي اجرت د منافعو بدل او عوض دی، نو ځکه دغه اجیر به له کار څخه بغیر هم د اجرت مستحق کیږي.

ولا ضمان عليه إلخ: فرمایي که د اجیر خاص په قبضه کي د مالک (مستأجر) یو شی ضایع سي، مثلاً مستأجر ده ته یو شی په لاس ورکړی وي یا ده بل چا ته د مالک شی ورکړی وي او هغه شی غلایا غصب کړی سي یا مثلاً اجیر خاص شپانه وي او له ده څخه پُسه غلایا غصب کړی سي، نو هم پرده ضمان نه لازمیږي او که چیري دده د کار او عمل په وجه یو شی ضایع سي مثلاً اجیر خاص اشپز وي او له هغه څخه سالن (کتڅ) وسوځي یا هغه دوبي وي او د پرېولو او ټکولو په وجه کپړه څیري کړي،

نو ددې ضمان هم پر هغه نه لازميږي؛ دهغه په قبضه کي د ضايع کېدونکي شي ضمان ځکه نه پر لازميږي چي د اجير سره د مستأجر مال امانت وي او د امانت مال په هلا کېدلو سره ضمان نه لازميږي، او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز چي کله پر اجير مشترک ضمان نسته، نو پر اجير خاص به خو په درجه اولي ضمان نه وي؛ ځکه چي اجير خاص صرف د يوه مستأجر کار کوي او د اجارې په مودت کي د بل چا کار ته لاس هم نه ور وړي، نو ځکه دهغه په کارو کي د سمون او سالم والي د غالېدلو په وجه هغه له ضمان څخه بري کړی سوی دی، له "فَيُؤْخَذُ بِالْقِيَّاسِ" څخه "بِرِئِ عَنِ الضَّمانِ" مراد دي (يعني قياس دا دی چي هغه نه ضامن کيږي او له ضمان څخه بري کيږي)، ددې په خلاف اجير مشترک په يوه وخت کي د څو خلکو کار کوي او دهغه په کار کي د ناسموالي او گډېر امکان زيات وي، نو ځکه موږ (صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ) هغه ضامن گرځولی دی.

وَأَمَّا الثَّانِي الْخ: ددې حاصل دا دی چي که د اجير خاص د کار او عمل په وجه يو شی ضايع سوی وي، نو اجير په دې وجه دهغه نه ضامن کيږي؛ ځکه چي دده ټوله منافع د مستأجر په ملکيت کي وي او د مستأجر له طرفه ده ته په خپل ملکيت کي د تصرف حکم کېدل په خپله د مستأجر د تصرف کولو په څېر دي او اجير خاص په تصرف او عمل کي د مستأجر نائب دی او ښکاره ده چي که د مستأجر په عمل سره دهغه خپل شی ضايع سي، نو پر مستأجر دهغه ضمان نه لازميږي، نو ځکه دهغه پر اجير خاص به هم ضمان نه لازميږي؛ ځکه پر اجير خاص ضمان واجبول داسي دي لکه پر مستأجر (مالک) واجبول، حال دا چي پر مستأجر ضمان واجبول ممکن نه دي، نو ځکه پر دغه اجير به هم ضمان واجبول کېدای نه سي. وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَعَلَيْهِ أَتَمُّ

بَابُ الْإِجَارَةِ عَلَى أَحَدِ الشَّرْطَيْنِ

(دا) بَابُ لَهُ دُوو شَرْطُونُو خَخَه پَر يوه شَرْط د اِجَارَه كولو (په)

بیان کی دی

تشریح: مخکي تردې پر شرط واحد د اجاره کولو بیان وو، اوس له دې ځایه په دوه شرطونو کې پر یوه شرط د اجاره کولو احکام بیانول کیږي، او دا خو تاسو ته معلومه ده چي الواحدُ یَقْدُمُ

الْإِثْنَيْنِ. (بنايه ج: ٩، ص: ٣٨٩).

له دوه شرطونو څخه پر یوه شرط اجاره کول (مثال، حکم او تفصیل)

وَإِذَا قَالَ لِلنَّحَّاطِ: إِنَّ خِطَّتْ هَذَا الثُّوبَ فَارِسِيًّا أَوْ كَلَهُ چي يو څوک خياط ته [داسي] ووايي: که چيري ته دغه کپړه په فارسي طرز جوړه کړې! فَيَدِرْهُمْ نو په يوه درهم [يعني: نو ستا اجرت يو درهم دی (يو درهم مزدوري درکوم)] وَإِنْ خِطَّتْهُ رُومِيًّا أَوْ كَهُ په رومي طرز يې جوړه کړې فَيَدِرْهُمْ نو په دوه درهمو جَارَ نو دا جائز دي [يعني داسي اجاره جائز ده] وَأَيُّ عَمَلٍ مِنْ هَذَيْنِ الْعَمَلَيْنِ عَمِلَ أَوْ خِطَّ چي له دغه دوه کانو څخه کوم کار هم وکړي اسْتَحَقَّ الْأَجْرَ په نو د هغه د اجرت مستحق کیږي وَكَذَا إِذَا قَالَ لِلصَّبَاغِ: إِنَّ صَبَغْتَهُ بِعَصْفَرٍ فَيَدِرْهُمْ همدارنگه که يو څوک د کپړې رنگرېز ته ووايي: که چيري ته دغه کپړه د عصفري (په سور) رنگ ورنگوې نو په يوه درهم وَإِنْ صَبَغْتَهُ بِرُغْفَرَانٍ فَيَدِرْهُمْ او که د زعفران په رنگ يې ورنگوې نو په دوه درهمو وَكَذَا إِذَا خَدَّرَهُ بَيْنَ شَيْئَيْنِ بَأَنَ قَالَ: أَجْرُكَ هَذِهِ الدَّارَ شَهْرًا بِخَمْسَةِ أَوْ هَذِهِ الدَّارَ الْآخَرَى بِعَشْرَةٍ او همدارنگه کله چي مؤجر [مالک] او مستأجر ته په دوه شيانو کې اختيار ورکړي مثلاً داسي ووايي: زه دا کور د مياشتې په پنځه درهمه درکوم او دا بل کور [د مياشتې] په لس درهمه درکوم وَكَذَا إِذَا خَدَّرَهُ بَيْنَ مَسَافَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ بَأَنَ قَالَ: أَجْرُكَ هَذِهِ الدَّابَّةُ إِلَى الْكُوفَةِ بِكَذَا أَوَّلًا وَاسْطَ بِكَذَا او همدا حکم په هغه صورت کې هم دی کله چي مؤجر و مستأجر ته په دوه جلا مسافتونو کې اختيار ورکړي مثلاً داسي ووايي: زه دغه

خاروی تر کوفې پوري په دومره درهمو درکوم او تر واسطه پوري يې په دومره درهمو درکوم وکړا
 إِذَا أَخَذَ بَيْنَ ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ او همدارنگه کله چي په دريو شيانو کي اختيار ورکړي انوهم جائز دي [وَإِنْ
 أَخَذَهُ بَيْنَ أَرْبَعَةٍ] لکن که چيري په څلورو شيانو کي اختيار ورکړي لَمْ يَجُزْ نو جائز نه دي
 وَالتَّعْتَبَرُ فِي جَبِّهِ ذَلِكَ الْبَيْعُ او معتبر په دې ټولو کي بيع ده [يعني دا ټوله صورتونه پر بيع قياس کړل
 سوي دي] وَالْجَامِعُ دَفْعُ الْحَاجَةِ او علت جامع د ضرورت دفع کول دي غَيْرَ أَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ إِشْطَارِ
 الْخِيَارِ فِي الْبَيْعِ خو په بيع کي د خيار تعيين شرط لگول ضروري دي وَفِي الْإِجَارَةِ لَا يُشْتَرَطُ ذَلِكَ او
 په اجاره کي دا شرط نه دي لِأَنَّ الْأَجْرَ إِنَّمَا يَجِبُ بِالْعَمَلِ ځکه چي اجرت په کار [پوره کېدلو] سره
 واجبيږي وَعِنْدَ ذَلِكَ يَصِيرُ الْمُعْقُودُ عَلَيْهِ مَعْلُومًا او په همدې وخت کي [يعني د کار پوره کېدلو په وخت کي]
 معقود عليه معلوم گرځي وَفِي الْبَيْعِ يَجِبُ الثَّمَنُ بِنَفْسِ الْعَقْدِ او په بيع کي په نفس عقد سره ثمن واجبيږي
 فَيَتَحَقَّقُ الْجَهَالَةُ عَلَى وَجْهِ لَا تَرْتَفَعُ الْمُنَازَعَةُ إِلَّا بِإثْبَاتِ الْخِيَارِ نو جهالت به ثابت سي په داسي توگه چي
 جنگ [او اختلاف] به ليري نه سي مگر د خيار په ثابتولو سره [په بله وينا: نو ځکه د خيار په نه شرط کولو سره
 به جهالت په داسي توگه ثابت سي چي له خيار څخه بغير به نزاع نه ختميږي].

اللغات: ﴿خَطَّتْ﴾ د ضرب له بابه د واحد مذکر مخاطب ماضي صيغه ده: کپړه گنډل، کالي (جامه)

جوړول، ﴿عُضِفَ﴾ يو بوتی دی چي له هغه څخه سور رنگ را ايستل کيږي او په هغه سره رېښمي
 کپړه او داسي نوري کپړې رنگول کيږي (معجم الوسيط)، ﴿مَسَافَةٌ﴾ فاصله، واټن، ﴿أَجْرَتْ﴾ د افعال له
 بابه د واحد متکلم ماضي صيغه ده: په اجرت ورکول (په کرایه ورکول).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی چي که مؤجر و مستأجر ته یا مستأجر و اجیر ته له دوو یا دريو
 کارونو څخه د یوه اختیار ورکړي او د هر کار لپاره جلا اجرت متعین کړي، نو داسي اجاره هم جائز
 ده، لکه څرنګه چي دا جائز دي چي که بائع (دوکاندار) يو چا ته دوې یا درې کپړې ورکړي او هغه ته
 ووايي چي که ته دا کپړه اخلي، نو په پنځه درهمه ده او که دا اخلي، نو په لس درهمه ده او که دا بله
 اخلي، نو په پنځلس درهمه ده، نو ښکاره خبره ده چي داسي بيع و شراء جائز دي، نو ځکه په داسي
 اختيار ورکولو سره به اجاره هم جائز وي او د اجارې دغه جواز په حقيقت کي پر همدې بيع قياس
 کړی سوی دی، او د قياس وجه د ضرورت دفع کول دي: ځکه عموماً هر سامان پر درې قسمه
 وي: ① اعلیٰ، ② اوسط، ③ ادنیٰ، نو ځکه موږ هم بيع او اجاره پر همدغه دريو قسمونو منحصر او

محدود کړې ده، د دې لپاره چې امير (مالدار)، متوسط او غريب هره طبقه د خپل وس او حساب مطابق را نيول او په اجرت سره اخيستل وکړي، او څرنگه چې له دغه دريو قسمونو او صورتونو څخه بغير په بل صورت کې د خلکو ضرورت معلوم دی، نو ځکه له دوی څخه بغير په بل صورت کې موږ نه په بيع کې خپار جائز گرځولی دی او نه مو په اجاره کې جائز گرځولی دی؛ ځکه د ضرورت په هکله دا قاعد، مشهوره ده چې "الضَّرُورَةُ تُقَدِّرُ بَقْدَرِهَا".

غير انه إلخ: فرمايي چې په بيع او اجاره کې لږ څه فرق سته او هغه فرق دا دی چې په بيع کې د دويا دريو شيانو اختيار په همغه وخت کې صحيح کيږي، کله چې بائع د مشتري لپاره د خپار تعيين شرط ولگوي يعني هغه ته د تعيين (متعينولو) اختيار ورکړي، ځکه چې په بيع په کې په نفس عقد سره ثمن واجبېږي، نو بنکاره خبره ده چې که مشتري د خپل خوښ شي له متعينولو څخه بغير ياد خپار تعيين له شرط لگولو څخه بغير ثمن ورکړي او معامله وکړي، نو دبائع او مشتري تر مينځ به اختلاف او جنجال واقع سي، ځکه چې مشتري به د اوسط قيمت په عوض کې د اعلى درجې شې غواړي او بائع به هغه ته د ادنى درجې شې ورکوي، نو ځکه دلته دا ضروري ده چې بائع مشتري ته د خپار تعيين حق ورکړي چې وروسته د جنگ او جنجال نوبت رانه سي. د دې په خلاف په اجاره کې داسې خپار ورکول شرط نه دي؛ ځکه چې په اجاره کې له کار پوره کېدلو څخه وروسته اجرت واجبېږي او له کار پوره کېدلو څخه وروسته معقود عليه په بنکاره توگه معلوم گرځي چې د جنگ او جنجال هيڅ امکان نه پاتېږي. (احسن الهداية)

د دوو ختونو اجاره (حکم او تفصيل)

وَلَوْ قَالَ: إِنَّ خِطَّتَهُ الْيَوْمَ او که [خياط ته داسې] ووايي: که چيري ته نن دغه کپړه جوړه کړې قَبْدَرِهِمْ نو په يوه درهم [يعني: نو ستا اجرت يو درهم دی (يو درهم درکوم)] وَإِنْ خِطَّتَهُ غَدًا او که سبا يې جوړه کړې قَبْنِصِفِ دَرِهِمْ نو په نيم درهم فَإِنْ خَاطَهُ الْيَوْمَ اوس که چيري خياط دا کپړه نن جوړه کړي فَلَهُ دَرَهُمْ نو د هغه لپاره يو درهم دی [يعني يو درهم اجرت به ورکول کيږي] وَإِنْ خَاطَهُ غَدًا او که سبا يې جوړه کړي فَلَهُ أَجْرٌ مِثْلُهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د هغه لپاره اجرت مثلي دی د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نيز [يعني اجرت مثلي به ورکول کيږي] لَا يُجَاوِزُ بِهِ نِصْفُ دَرِهِمْ او دا اجرت مثلي به تر نيم درهم نه اضافه کول کيږي وَلِلْجَامِعِ الصَّغِيرِ: لَا يَنْقُصُ مِنْ نِصْفِ دَرِهِمْ وَلَا يُزَادُ عَلَى دَرِهِمْ او په جامع صغير کې [ذکر سوي] دي: چې دا اجرت مثلي به تر نيم درهم نه کمول کيږي او پر يوه درهم به نه زياتول کيږي

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: السُّلْطَانُ جَائِزَانِ صَاحِبِينَ رَحْمَتَهُمَا اللَّهُ فَرَمَايِي: چي دواړه شرطونه جائز دي وَقَالَ زُفَرٌ: السُّلْطَانُ فَاسِدَانِ امام زفر رَحْمَتَهُ اللَّهُ فَرَمَايِي: چي دواړه شرطونه فاسد دي لَأَنَّ الْخِيَاطَةَ شَيْءٌ وَاحِدٌ ځكه چي د كپړې جوړولو كار [له اول څخه تر آخره] يو شى دى [يعني د يوه كار په حكم كي دى] وَقَدْ ذُكِرَ بِمُقَابَلَتِهِ بَدَلَانِ عَلَى الْبَدَلِ او [دلته] د هغه په مقابله كي د بدل [عوض] په توگه دوه بدلونه ذكر كړل سوي دي فَيَكُونُ مَجْهُولًا نو ځكه حقيقي بدل [عوض] به مجهول وي وَهَذَا لِأَنَّ ذِكْرَ الْيَوْمِ لِلتَّعْجِيلِ او دا [حكم] ځكه دى چي د يَوْمٍ [نن ورځي] ذكر كول د كار ژر كولو لپاره دي [يعني چي خياط ژر كپړه جوړه كړي] وَذِكْرُ الْغَدِ لِلتَّأْخِيرِ او د غَدٍ [سبا] ذكر كول د آساني پيدا كولو [او مهلت وركولو] لپاره دي فَيَجْتَبِهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ تَسْبِيحَتَانِ نو ځكه په هره ورځ كي به دوي تسميې جمع سي وَلَهُمَا: أَنَّ ذِكْرَ الْيَوْمِ لِلتَّأْخِيرِ وَذِكْرُ الْغَدِ لِلتَّعْجِيلِ د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ دليل دا دى: چي د يَوْمٍ ذكر د وخت ټاكلو لپاره دى او د غَدٍ ذكر د معلق كولو [اضافت كولو] لپاره دى فَلَا يَجْتَبِهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ تَسْبِيحَتَانِ نو ځكه په هر ورځ كي به دوي تسميې جمع نه سي وَلِأَنَّ التَّعْجِيلَ وَالتَّأْخِيرَ مَقْصُودٌ او ځكه چي [دلته] تعجيل او تاخير دواړه مقصود دي فَنَزَلَ مَنَزِلَةً اخْتِلَافِ التَّوَعُّينِ نو دا د دوو نوعو د اختلاف په درجه كي سو وَلِأَنَّ حَقِيقَةَ: أَنَّ ذِكْرَ الْغَدِ لِلتَّعْجِيلِ حَقِيقَةٌ او د امام صاحب رَحْمَتُهُ اللَّهُ دليل دا دى: چي د غَدٍ ذكر خو حقيقتاً د تعليق لپاره دى وَلَا يُنْكَرُ حُجْلُ الْيَوْمِ عَلَى التَّأْخِيرِ او يَوْمٍ پر تاقيت حمل كول ممكن نه دي لِأَنَّ فِيهِ فَسَادَ الْعُقْدِ لاجْتِنَاءِ الْوَقْتِ وَالْعَبَلِ ځكه په دې كي د عقد فساد سته د وخت او كار د جمع كېدلو له كبله [يعني په داسي كولو سره د وقت او عمل د جمع كېدلو په وجه عقد فاسديږي] وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ او كله چي خبره داسي يَجْتَبِهُ فِي الْغَدِ تَسْبِيحَتَانِ دُونَ الْيَوْمِ نو په غَدٍ [سبا ورځ] كي به دوي تسميې جمع سي، نه په يَوْمٍ [نن ورځ] كي فَيَصِحُّ الْيَوْمُ الْأَوَّلُ وَيَجِبُ الْمُسْتَشَى نو ځكه اول شرط او د يَوْمٍ ورځي ذكر [به صحيح كيږي او ټاكل سوى اجرت به واجبيږي] وَيَفْسُدُ

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَتُهُ اللَّهُ، كما ذكر في مجمع الأنهر (ج: ۳، ص: ۵۵۰)، و رد المختار (ج: ۵، ص: ۴۹)،

(۵۰). [القول الرابع ج: ۲، ص: ۳۵]

الثَّانِي وَيَجِبُ أَجْرُ الْبَيْتِ لَا يُجَاوِزُ بِهِ نِصْفُ دَرَاهِمٍ أَوْ دَوِيمٍ شَرْطُ أَوْ دَوِيمٍ وَرُخِّي ذَكَرًا بِهِ فَاسْدِيرِي أَوْ
 أَجْرَتْ مِثْلِي بِهِ وَاجْبِيرِي چي هغه به له نیم درهم شخه نه اضافه کول کيږي لِأَنَّهُ هُوَ الْمُسْتَلَى فِي الْيَوْمِ
 الثَّانِي حُكْمُهُ چي همدا نیم درهم په دویمه ورځ کي ټاکل سوی اجرت دی وَلِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: لَا
 يُزَادُ عَلَى دَرَاهِمٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ نِصْفِ دَرَاهِمٍ أَوْ په جامع صغیر کي [دا حکه ذکر سوی] دي: چي پریوه
 درهم به نه زیاتول کيږي او له نیم درهم شخه به نه کمول کيږي لِأَنَّ الشَّيْبَةَ الْأُولَى لَا تَنْعَدُ مِنَ الْيَوْمِ
 الثَّانِي حُكْمُهُ چي اوله تسمیه په دویمه ورځ [غدا] کي نه معدوم کيږي فَيُعْتَبَرُ لِنَعْمِ الزَّيَادَةِ وَتُعْتَبَرُ
 الشَّيْبَةُ الثَّانِيَةُ لِنَعْمِ الْقُصَانِ نو حکه د زیاتوب منع کولو لپاره به دهغه [ولي تسمیه] اعتبار کيږي
 او د کمښت منع کولو لپاره به د دویمي تسمیه اعتبار کيږي فَإِنْ خَاطَهُ فِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ او که خیاط
 هغه کپړه په درېیمه ورځ جوړه کړي لَا يُجَاوِزُ بِهِ نِصْفُ دَرَاهِمٍ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دهغه اجرت به تر
 نیم درهم نه اضافه کول کيږي دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده لِأَنَّهُ إِذَا لَمْ
 يَرْضَ بِالشَّأْخِرِ إِلَى الْغَدِ حُكْمُهُ کله چي مستأجر تر سبا ورځي پوري د کار په ځنډولو اتر نیم درهم په زیات اجرت ا
 راضي نه دی [بلکي په سبا ورځ کي یې د کار پوره کولو (کپړه جوړولو) لپاره صرف نیم درهم اجرت ټاکلی دی] ا
 فَبِالزَّيَادَةِ عَلَيْهِ إِلَى مَا بَعْدَ الْغَدِ أَوَّلَى نو تر بل سبا ورځي به په درجه اولی تر نیم درهم په زیات اجرت
 راضي نه وي.

اللغات: ﴿تعجيل﴾ د تفعیل مصدر دی: کار ژر کول، تلوار کول، ﴿الغد﴾ سبا، سبا ورځ،
 ﴿تسمية﴾ د تفعیل مصدر دی: نومول، مُتَعَيْن کول (ټاکل)، مقرر کول، ﴿تأقیت﴾ د تفعیل مصدر
 دی: وخت ټاکل، ﴿الترفيه﴾ د تفعیل د باب مصدر دی، د دې باب څلور معناوي دي: (یو څوک)
 خوشاله او بې غمه ګرځول، غم سپکول، آسانی او پراخي کول، مهلت ورکول، دلته درېیمه او آخري
 معنی 'مراد ده چي د هغوی دواړو مطلب یو دی، ﴿تندم﴾ د انفعال مضارع ده: نیستی کېدل (نه
 موجودېدل)، ختمېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی خیاط ته کپړه ورکړي او هغه ته ووايي چي که ته
 همدا نن ورځ دا کپړه جوړه کړي (یا مثلاً داسي ورته ووايي چي که ته په همدې یوه نن ورځ له دغه کپړې شخه زما
 کالی [یا داسي بله جامه] جوړه کړي، نوزه تا ته یو درهم اجرت (مزدوري) درکوم او که ته سبا ته هغه جوړه

کړې، نیم درهم اجرت درکوم، نو د داسي اختيار ورکولو سره اجاره صحيح ده، بيا که خياط تنه ورځ (اليوم) کپړه جوړه کړي، نو هغه ته به يو درهم ورکول کيږي او که سبا يې جوړه کړي، نو هغه ته به اجرت مثلي ورکول کيږي، لېکن دغه اجرت به له نیم درهم څخه نه زياتول کيږي (بلکي نیم درهم يا تر هغه به کم وي)، دا حکم دامام صاحب رَجْتَهُ الله په نېز دی. او په جامع صغير له هغه (امام صاحب رَجْتَهُ الله) څخه دا روايت نقل سوی دی چي دا اجرت مثلي به له نیم درهم څخه نه کمول کيږي او له يوه درهم څخه به نه زياتول کيږي، لېکن اول روايت زيات صحيح دی، يعني اجرت مثلي به له نیم درهم څخه نه زياتول کيږي.

د صاحبينو رَجْتَهُ الله مسلک دا دی چي په دغه مسئله کي مطلقاً اجاره صحيح ده او دواړه شرطونه جائز دي يعني که خياط تنه ورځ کپړه جوړه کړي، نو هغه ته به يو درهم ورکول کيږي او که سبا يې جوړه کړي، نو هغه ته به نیم درهم ورکول کيږي.

دامام زفر رَجْتَهُ الله مسلک دا دی چي دواړه شرطونه فاسد دي او دغه اجاره بالکل صحيح نه ده، و په قَالَ أَحْمَدُ وَالشَّافِعِيُّ رَجْتَهُمَا الله. (بنايه ج: ۹، ص: ۳۹۲)

دامام زفر رَجْتَهُ الله دليل دا دی چي دلته مستأجر د خياط سره (د کپړې جوړولو) مطلق معامله کړې ده او دغه کار (کپړه ګنډل او جوړول) فقط يو دی، فرق صرف د وخت دی، او دلته د دغه يوه کار په مقابله کي دوه عوضونه ذکر کړل سوي دي: ① يو درهم، ② نصف درهم، او څرنګه چي له دواړو څخه يې يو عوض مُتَعَيْن کړی نه دی، نو ځکه په عوض او اجرت کي جهالت دی او تاسو ته معلومه دمچي د اجرت جهالت د اجارې لپاره مُبْطَل او مُفْسِد دی. د دې نور تفصيل دا دی چي امام زفر رَجْتَهُ الله د يَوْم ذکر پر تعجيل حمل کوي او د غَد ذکر پر ترفيه يعني پر آسانی او مهلت ورکولو حمل کوي او دليل دا بيانوي چي که هغه سړي (مستأجر) داسي ويلې وای چي ”إِنْ خُطِّتَ غَدًا فَلَكَ نِصْفُ دِرْهَمٍ“ او اليَوْم يې ذکر کړي نه وای بيا خياط هغه کپړه په اليَوْم (تنه ورځ [اوله ورځ]) کي جوړه کړې وای، نو هم به هغه ته ټاکل سوی اجرت يعني نیم درهم ورکول کېدای، نو څرنګه چي په يَوْم کي درهم او نصف درهم دواړه تسميې جمع دي، همداسي به په غَد کي هم دواړه جمع وي او د اجرت نه مُتَعَيْن کېدلو په وجه به عقد فاسد ږيږي.

ولهما إلخ: د صاحبينو رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دادی چي د یوم ذکر د تعجیل لپاره نه دی بلکي د تاقیت لپاره دی یعنی د کار د مودت بیانولو او وخت ٲاکلو لپاره دی او د غَد ذکر د شرط او تعلیق لپاره دی او دلته له تعلیق څخه اضافت مراد دی او د عبارت مطلب دادی چي ”که ته نن دغه کار وکړي، نویو درهم اجرت درکوم او که نن یې نه وکړي، نو ننه ورغ معامله ختم ده او په سبا ورغ پر کار کولو تا ته نیم اجرت درکوم“، ګواکي په یوم کي اجاره مؤقته ده او په غَد کي د غَد و طرف ته مضاف او منسوبه ده، نو له دغه وضاحت او تفصیل څخه وروسته به په یوم او غَد کي د دوو تسمیو و اجتماع نه راځي او دواړه شرطونه به صحیح وي.

د صاحبينو رَحْمَةُ اللَّهِ دویم دليل دادی چي اصل مقصود علیه عمل دی او دلته په معقود علیه کي تعجیل او تاخیر دواړه شیان مقصود دي، لهذا څرنګه چي په فارسي او رومي طرز دواړه ډوله خیاطت مقصود وي او په دوی کي په فرق کولو سره په اجرت کي فرق کول ممکن دي او صحیح دي، همداسي دلته هم په یوم او غَد دواړو کي صرف کار مقصود دی او د یوم او غَد په فرق سره په اجرت کي فرق کول ممکن دي.

د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دادی چي مالک دلته یوم او غَد دواړه تر یوه عقد لاندي بیان کړي دي او دا تسلیم سوې خبره ده چي غَد په حقیقت کي د تعلیق لپاره دی حال دا چي اجاره تعلیق نه قبلوي؛ ځکه چي په غَد کي به دوی تسمیې جمع سي نو د غَد والا اجاره فاسده سوه، او په یوم کي اجاره صحیح کیږي، هغه هم په دې توګه چي یوم به پر تعجیل حمل کیږي، نه پر تاقیت؛ ځکه چي پر تاقیت د هغه د حمل کولو په صورت کي د وخت او عمل دواړو اجتماع لازمیږي په دې توګه چي د عمل (کار) په اعتبار سره به خیاط اجیر مشترک وي او مؤقت (ٲاکل سوي) وخت په اعتبار سره به اجیر خاص وي نو په یوه اعتبار سره به بغیر له عمله هغه د اجرت نه مستحق کیږي او په بل اعتبار سره به هغه صرف د نفس په ورسپارلو سره د اجرت مستحق کیږي (لکه مخکي چي ذکر سوه چي اجیر خاص فقط مستأجر ته د خپل ځان په ورسپارلو سره د اجرت مستحق کیږي، که څه هم کار نه وکړي، لنډه دا چي د تاقیت مرادولو په صورت کي به اجیر (خیاط) په یوه اعتبار سره بغیر له کار کولو د اجرت مستحق وي او په بل اعتبار سره به نه وي)، حال دا چي په یوه عقد (عقد واحد) کي د دې شیانو جمع کېدل متعذر او ستونزمن دي او له دغه ستونزي څخه د بېچ کېدلو لپاره موږ (امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ) دلته یوم پر تعجیل حمل کړی دی او په یوم کي مو پر کار کولو اجیر (خیاط) د ٲاکل سوي اجرت (یوه درهم) مستحق ګرځولی دی؛ ځکه

وَالْجَامِعُ الصَّغِيرُ الْخ: فرمایي: په جامع صغیر کي چي د اُجرت مثلي په هکله کوم داصراحت سوی دی چي هغه به له یوه درهم څخه نه زیاتول کیږي او له نصف درهم څخه به نه کمول کیږي، د هغه وجه او دلیل دا دی چي په یوم کي یو درهم اُجرت ټاکل سوی دی او په غَد کي دغه اُجرت موجود دی (معدوم نه دی)، نو ځکه له یوه درهم څخه د زائد اُجرت مثلي لپاره به د امانع وي یعني له یوه درهم څخه به اضافه کېدل منع کوي او څرنګه چي په غَد کي نیم درهم ټاکل سوی دی، نو دا به له نصف درهم څخه کمېدل منع کوي. په همدې وجه صاحب د هدايې رَجَّهُ الله د امام صاحب رَجَّهُ الله په حواله سره دا مسئله هم بیان کړې ده چي که خیاط په درېیمه ورغ هغه کپړه جوړه کړي، نو هم به هغه ته له نیم درهم څخه زیات اُجرت نه ورکول کیږي، ځکه کله چي مالک په غَد کي تر نیم درهم په زیات اُجرت ورکولو راضي نه دی، نو بَعْدُ الْغَد خو به هغه پیڅي په دې راضي نه وي. (احسن الهدایه)

وَلَوْ قَالَ: إِنْ أَسْكَنْتَ فِي هَذَا الدَّكَانِ عَطَّارًا أَوْ كَهَ مَالِكٍ وَمُسْتَاجِرٍ تَهْ وَوَايِي: كه چيري ته په دغه دوكان
 كي عطر فروش و اوسوي! فَبَدْرَهُمْ فِي السُّهْرِ نو په يوه درهم په يوه مياشته كي [يعني: نو د مياشتي يو
 درهم اجرت او كرايه غواړم] وَإِنْ أَسْكَنْتَهُ حَذَّادًا أَوْ كَهَ چيري ته په دغه دوكان كي آهنگر [پنځ] و
 اوسوي! فَبَدْرَهُمَيْنِ نو په دوو درهمو جَازَ نو دا جائز دي [يعني دا عقد اجاره جائز دی] وَأَيُّ الْأَمْرَيْنِ
 فَعَلَ او مستاجر چي له [دغه] دوو كارو څخه كوم كار هم وكړي اسْتَحَقَّ الْأَجْرَ السُّلْطَنِي فِيهِ عِنْدَ أَبِي
 حَنِيفَةَ نو په هغه كار كي د ټاكل سوي اجرت حقداره كيږي، د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز
 وَقَالَ: الإِجَارَةُ فَاسِدَةٌ او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي اجاره فاسده ده وَكَذَا إِذَا اسْتَأْجَرْتَنِي
 عَلَى أَلَةٍ إِنْ سَكَنَ فِيهِ فَبَدْرَهُمْ او همدارنگه كله چي مستاجر پر دې شرط كور په كرايه واخلي چي

● القول الرابع. قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في ملتقى الأبحر (ج: ٣، ص: ٥٥١)، والزيلعي (ج: ٥، ص: ١٤٠). [القول الرابع ج: ٢٣٦، ص: ٢٣٦]

که مستأجر په خپله په هغه کور کي و اوسېږي نو په يوه درهم وَإِنْ سَكَنَ فِيهِ حَدًّا أَقْبَدَ رَهْمَيْنِ او که په هغه کي آهنگر اېښی و اوسوي نو په دوو درهمو فَهُوَ جَائِزٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دا د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز جائز دي وَقَالَا: لَا يَجُوزُ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي جائز نه دي وَمَنْ اسْتَأْجَرَ دَابَّةً إِلَى الْحَيَّةِ بِدَرَاهِمٍ او که څوک تر "حيره" نومي ځايه پوري يو څاروی په کرایه ونيسي په يوه درهم وَإِنْ جَاوَزَ بِهَا إِلَى الْقَادِسِيَّةِ قَبِدَرَاهِمَيْنِ [لېکن] که هغه له "حيره" څخه و "قادسيه" ته دا څاروی تېر کړي نو په دوو درهمو فَهُوَ جَائِزٌ نو دا هم جائز دي وَيَحْتَلِلُ الْخِلَافَ [لېکن] دا صورت د اختلاف احتمال لري وَإِنْ اسْتَأْجَرَهَا إِلَى الْحَيَّةِ عَلَى أَنَّهُ إِنْ حَمَلَ عَلَيْهَا كُرَّ شَعِيرٌ فَبِنْصَفِ دَرَاهِمٍ او که څوک تر "حيره" پوري پر دې شرط څاروی په کرایه ونيسي چي که پر هغه يو کر اوربشي بار کړي نو په نيم درهم وَإِنْ حَمَلَ عَلَيْهَا كُرَّ حَنْظَلَةٌ قَبِدَرَاهِمٍ او که پر هغه يو کر غنم بار کړي نو په يوه درهم فَهُوَ جَائِزٌ فِي قَوْلِ أَبِي حَنِيفَةَ نو دا د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ پر قول جائز دي وَقَالَا: لَا يَجُوزُ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي دا جائز نه دي أَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ مَجْهُولٌ د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ د قول دليل دا دی: چي معقود عليه مجهول دی وَكَذَا الْأَجْرُ أَحَدُ السَّيِّئَاتِ وَهُوَ مَجْهُولٌ او همدارنگه [دلته] اجرت هم له دوو شيانو څخه يوشی دی او هغه مجهول دی وَالْجَهَالَةُ تُوجِبُ الْقَسَادَ او جهالت فساد واجبوي بِخِلَافِ الْخِيَاطَةِ الرُّومِيَّةِ وَالْفَارِسِيَّةِ په خلاف په رومي او فارسي طرز سره د کپړې جوړولو لِأَنَّ الْأَجْرَ يَجِبُ بِالْعَمَلِ ځکه چي هلته په کار [پوره کېدلو] سره اجرت واجبيږي [يعني د خياطة په مسئله کي د کپړې له جوړېدلو څخه وروسته د خياط مزدوري واجبيږي] وَعِنْدَهُ تَرْتِفَعُ الْجَهَالَةُ او په دې [يعني د کار پوره کېدلو] په وخت کي جهالت ختمیږي أَمَّا فِي هَذِهِ الْمَسَائِلِ يَجِبُ الْأَجْرُ بِالتَّخْلِيَةِ وَالتَّسْلِيمِ لېکن په دغه مسئلو کي په تخليه کولو او ورسپارلو سره اجرت واجبيږي فَيَبْقَى الْجَهَالَةُ نو ځکه جهالت به باقي پاته سي وَهَذَا الْخَرَفُ هُوَ الْأَصْلُ عِنْدَهُمَا او همدا اړخ د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ په نېز اصل دی وَلِأَنَّ حَنِيفَةَ: أَنَّهُ خَيْرُهُ بَيْنَ عَقْدَيْنِ صَحِيحَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دا دی: چي مؤجر و مستأجر ته د دوو صحيح او مختلفه عقدونو په

مينځ کي اختيار ورکړی دی فَيَصِحُّ نو ځکه دا اختيار به صحيح وي كَمَا فِي مَسْأَلَةِ الرُّومِيَّةِ
وَالْفَارِسِيَّةِ لکه درومي او فارسي طرز والا کپړې [د جوړولو] په مسئله کي چي صحيح دی وَهَذَا لِأَنَّ
سُكْنَاهُ بِنَفْسِهِ يُخَالِفُ إِسْكَانَهُ الْحَدَّادُ او دا حکم ځکه دی چي په کور کي د مستأجر خپله اوسېدل د
 آهنگر [پن] له اوسولو څخه مختلف [او عليه] دي أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ ذَلِكَ فِي مَطْلَقِ الْعَقْدِ آیا ته
 نه گوري! چي دا په مطلق عقد اجاره کي نه داخليږي وَكَذَا فِي أَخَوَاتِهَا او همداسي د اجارې په نورو
 صورتونو کي وَالْإِجَارَةُ تُعَقَّدُ لِلِاتِّفَاعِ او اجارات د نفع حاصلولو لپاره منعقد کيږي [مثلا يو کور
 چي په اجاره (يعني په کرايه) نيول کيږي، نو هغه د اوسېدلو د نفعي حاصلولو (يعني د اوسېدلو) لپاره په اجاره
 نيول کيږي] وَعِنْدَهُ يَرْتَفَعُ الْجِهَالَةُ او د نفع حاصلولو په وخت کي جهالت ختميږي وَلَوْ أُخْتِجَ إِلَى
الْإِجَابِ بِجُرْدِ التَّسْلِيمِ او که چيري محض په ورسپارلو سره د اجرت واجبولو ته ضرورت وي
يَجِبُ أَقْلُ الْأَجْرَيْنِ نو په دواړو اجرتونو کي چي کوم اجرت کم وي هغه به واجبيږي لِلتَّيَقُنِ بِهِ
 ځکه چي دا اقل اجرت متيقن [او متعين] دی.

اللغات: ﴿أُسْكَنْتُ﴾ د افعال له بابه د واحد مذکر مخاطب صيغه ده: اوسول، يعني گور، دوکان يا
 داسي بل ځای د اوسېدلو او استعمالولو لپاره ورکول، ﴿عَطَّرْتُ﴾ عطر فروش، د عطرو خرڅونکی،
 ﴿حَدَّادٌ﴾ آهنگر، پنښ، د اوسپنو جوړونکی او سمونکی ﴿الْحَوْرَةُ﴾ له کوفې څخه د يوه مېل پر فاصله
 ليري يو ښار دی چي په هغه کي به شاه نعمان بن منذر اوسېدی، ﴿قَادْسِيَّةٌ﴾ دا هم د يو ځای نوم دی
 چي دهغه او کوفې په مينځ کي پنځلس ميله مسافه ده، ﴿تَخْلِيَةٌ﴾ د تفعيل د باب مصدر دی، د دې
 باب څو معنوي دي چي د صلي په بدلون سره يې معنی بدلېږي چي له هغه څخه يوه معنی ده: دوه
 شيان يا دوه کسان په خپل مينځ کي سره پرېښوول، کله چي د دې باب په صله کي مبيع يا داسي بل
 شی مثلاً مستأجر شی ذکر سي (لکه دلته چي دوکان او کور)، نو معنی يې دا ده چي له شي څخه خپل
 قبضه ختمول او د مشتري يا مستأجر په قدرت او اختيار کي ورکول (د مشتري يا مستأجر لپاره په
 هغه کي تصرف مباح کول) په بله وينا دا چي هغه ته ورسپارل، لنډه دا چي د تخليه او تسليم په معنی
 کي ډېر فرق نسته، ﴿گُزْتُ﴾ دا په عربو کي د يو غټي پيمانې نوم وو چي په هغه سره به وربچي، غنم او
 داسي نور پيمانه کېدل، مخکي چي دهيا يې په حاشيه کي د دې کوم مقدار ليکل سوی دی، دهغه په

اعتبار سره یو کر تقریباً (۲۵۴۷) کپلو کیږي، ﴿التیقن﴾ د تفعل مصدر دی: متقین کېدل (یقیني کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي زید د خالد دوکان په اجاره (په تېکه) واخیستی او خالد هغه ته وویل چي که ته دا دوکان عطر فروش ته ورکړې، نو د میاشتي یو درهم کرایه غواړم او که پښ او آهنگر ته یې ورکړې، نو دوه درهمه کرایه غواړم، نو دامام صاحب رَجَّه الله په ښه دا عقد اجاره جائز او صحیح دی او مستأجر (زید) چي کوم یوه ته هم هغه دوکان ورکړي، د هغه په حساب سره پرده کرایه لازمیږي، لېکن د صاحبینو رَجَّه الله په ښه دا عقد اجاره فاسد دی، همدغه حکم او اختلاف په هغه صورت کي هم دی کله چي پر دې شرط کور او خونه په کرایه ونيول سي چي که په هغه کي مستأجر په خپله اوسېږي نو په یوه درهم او که بل چاته یې ورکوي، نو په دوو درهمو، یعني دامام صاحب رَجَّه الله په ښه دا عقد اجاره هم جائز دی او د صاحبینو رَجَّه الله په ښه جائز نه دی.

ددې په خلاف که څوک یو څاروی تر "حیره" پوري په یوه درهم په کرایه ونیسي او د مؤجر (مالک) له طرفه دا شرط ولگول سي چي که هغه له "حیره" څخه دا څاروی تېر کړي او "قادسیه" ته ولاړ سي، نو کرایه به یو درهم نه بلکي دوه درهمه به راکوي، نو دا عقد اجاره هم جائز دی؛ څرنگه چي په جامع صغیر کي دا حکم مطلق بیان سوی دی، نو ځکه دلته په هغه کي صراحتاً اختلاف نه دی ذکر سوی، او علامه فخر الاسلام بزوي رَجَّه الله د مخکنیو مسئلو اختلاف ته په کتلو سره دلته هم اختلاف پیدا کړی دی.

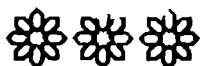
دان استأجرها إلى الجهة الخ: ددې حاصل دادی چي که مستأجر پر دې شرط یو څاروی په کرایه ونیسي چي که مستأجر پر هغه یو من اوربشي یووسي، نو کرایه نیم درهم ده او که یو من غنم پر یووسي، نو کرایه یو درهم ده، نو دامام صاحب رَجَّه الله په ښه دلته هم اجاره جائز ده او د صاحبینو رَجَّه الله په ښه جائز نه ده.

د صاحبینو دلیل: دا دی چي په پورتنۍ مسئلو کي نه معقود علیه متعین دی او نه أجرة (کرایه) متعین ده، نو په دواړو کي جهالت سته، او تاسو ته معلومه ده چي له دغه دوو څخه دیوه شي په جهالت سره هم عقد فاسدیږي، نو د دواړو په جهالت سره خوبه په درجه اولی فاسدیږي، او په دې وینا سره دغه عقد صحیح نه سي مگر څول کېدای چي أجرة خو تر کار (عمل) وروسته واجبیږي او په کار کولو سره معقود علیه او أجرة دواړه معلوم او متعین مگر ځي لهذا درومي او فارسي طرز والا خیاطت د مسئلې په څېر په دغه مسئلو کي هم عقد جائز مگر څول پکار دي (داسي نه سي کېدای)، ځکه چي د

خياطت والا په مسئله کي د خياطت (کپړه کښلو او جوړولو) تر کار وروسته أجرت واجبيږي او د عقد اجاره تر پوره کېدلو مخکي جهالت ختمیږي، لېکن په دغه مسئلو کي په تخلیه او تسلیم یمني د مستأجر او معقود علیه تر مینځ په تخلیه کولو او مستأجر ته په ورسپارلو سره هم أجرت واجبيږي، او ښکاره خبره ده چي که د تسلیم او تخلیه پر مهال معقود علیه مجهول وي، نو هم عقد فاسدیږي، نو ځکه دلته د عقد صحیح گرځولو هیڅ لاره نسته.

د امام صاحب دلیل: دادی چي دلته مؤجر (مالک) چي و مستأجر ته د کومو دوو عقدونو په مینځ کي اختیار ورکړی دی، هغه دواړه صحیح دي او یو له بل څخه جلا دي؛ ځکه چي په هغه کور کي د مستأجر خپله اوسېدل د آهنگر له اوسولو څخه مختلف دي، او په دوو مختلفو عقدونو کي داسي اختیار ورکول صحیح دي او د داسي اختیار ورکولو سره عقد کول هم صحیح دي. پاته سودا اعتراض چي په داسي کولو سره په معقود علیه او أجرت دواړو کي جهالت پاتیږي او د جهالت پاتېدلو په صورت کي عقد څنگه صحیح کېدای سي؟ نو د هغه جواب دادی چي د اجارې د منعقد کېدلو مقصد انتفاع (نفع اخیستل) دي او اجاره همنه وخت شروع کیږي کله چي انتفاع (نفع اخیستل) شروع سي، او ښکاره خبره ده چي کله انتفاع حاصله سي (یعني له مستأجر شي څخه نفع واخیستل سي) نو خود بخوده معقود علیه او أجرت دواړه معلوم گرځي او هیڅ ډول جهالت باقي نه پاتیږي.

او که چیري محض په ورسپارلو سره د أجرت واجبولو ته ضرورت پېښ سي په دې توگه چي مستأجر شی و مستأجر ته ورسپارل سي لېکن مستأجر تر اوسه له هغه څخه منفعت اخیستل شروع کړي نه وي چي منفعت (یعني معقود علیه) معلوم وگرځي، نو په دې صورت کي هم أجرت مجهول نه پاتیږي؛ ځکه چي دلته دوه أجرتونه ټاکل سوي دي او د نه متعین کېدلو په صورت کي چي کوم أجرت کم وي هغه د متیقن کېدلو په وجه متعین کیږي او واجبیږي، نو د داسي أجرت د جهالت معامله به هم ختم سي. او صاحبینو رَجَّهَها الله چي د تخلیه او تسلیم په صورت کي د أجرت واجبهیل دلیل گرځولي دي او د هغه پر بناء یې په دغه مسئلو کي اجاره فاسد گرځولې ده، داصحیح نه دي؛ ځکه حکم پر غالب او اکثر لگول کیږي، نه پر شاذ و نادر. او دلته غالب همدا دی چي اجاره له انتفاع څخه شروع کیږي او د انتفاع (نفع اخیستلو) پر مهال د أجرت او معقود علیه دواړو جهالت ختمیږي. (احسن الهدایه ج: ۱۲، ص: ۹۰)

بَابُ إِجَارَةِ الْعَبْدِ

(دا) باب د غلام د اجارې (د احکامو په بیان کي) دی

تشریح: څرنګه چي شيان (اعيان) په اجاره او په کرایه نیول کيږي، همداسي غلامان هم په اجاره او په مزدوري نیول کيږي، لېکن څرنګه چي غلام له آزاد کس څخه د کمي درجې دی، نو ځکه د غلام د اجارې احکام د آزاد او د هغه داعیانو له احکامو څخه وروسته بیان کړل سوي دي. (بنایه ج: ۹، ص: ۴۰۰)

که غلام په اجرت ونيول سي نو آیا هغه د ځان سره بېولای سي، که نه؟

وَمَنْ اسْتَأْجَرَ عَبْدًا لِيَخْدُمَهُ أَوْ كَهْ شُوكٍ د دې لپاره یو غلام په اجرت [په مزدوري] ونیسي چي هغه د ده خدمت وکړي [يعني دخپل خدمت لپاره یو غلام ونیسي] فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُسَافِرَ بِهِ نوده [مستأجر] ته دا حق نسته چي په هغه غلام سره سفر وکړي [يعني چي دخپل خدمت لپاره یې په سفر کي د ځان سره بوځي] إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ ذَلِكَ مَغْرُورًا چي مستأجر [د عقد کولو په وخت] د سفر شرط ولګوي لِأَنَّ خِدْمَةَ السَّفَرِ اشْتَمَلَتْ عَلَى زِيَادَةِ مَشَقَّةٍ ځکه چي د سفر خدمت پر زیات مشقت مشتمل وي فَلَا يَنْتَظِمُهَا إِلَّا طُلَاقٌ نو ځکه مطلقوالي [مطلق عقد] به دغه خدمت لره نه شاملیږي [يعني په مطلق عقد اجاره به کي د سفر خدمت نه داخلېږي] وَلِهَذَا جُعِلَ السَّفَرُ عُدْرًا أَوْ په همدې وجه [د اجارې فسخ کولو لپاره] سفر عذر ګرځول سوی دی فَلَا بُدَّ مِنْ إِشْتِرَاطِهِ نو ځکه د سفر شرط لګول ضروري دي كَإِسْكَانِ الْحَدَادِ وَالْقَصَارِ فِي الدَّارِ لکه په [کرایه نیول سوي] کور کي آهنگر او دوبي اوسول [يعني لکه څرنګه چي د کور د اجارې په صورت کي د پښ او دوبي او د اوسولو شرط لګول ضروري دي، او بغير له شرط لګولو په هغه کور کي د دوی اوسول جائز نه دي] وَلِأَنَّ التَّفَاوُتَ بَيْنَ الْخِدْمَتَيْنِ ظَاهِرٌ او ځکه چي د سفر او غیر سفر په خدمتونو کي ښکاره توپیر دی فَإِذَا تَعَيَّنَ الْخِدْمَةُ فِي الْحَضَرِ لِهَذَا كَلَهُ چي په غیر سفر کي خدمت متعين سو لا يَنْقُضُ غَيْرُهُ دَاخِلًا نو له هغه څخه بغير بل خدمت به [په دغه عقد اجاره کي] داخل نه پاتېږي كَمَا فِي الرُّكُوبِ لکه څرنګه چي په سپر تيا کي کيږي [مثلا که یو وار مستأجر د کرایې پر آس بل څوک سپور کړي یا په خپله پر سپور سي، نو بیا بل څوک نه سي پر سپرولای] وَمَنْ اسْتَأْجَرَ عَبْدًا مَخْجُورًا عَلَيْهِ شَهْرًا وَأَعْطَاهُ

الْأَجَرُ او که شوک داسي غلام په اجرت ونيسي چي پر هغه د تصرف [او کاروبار] کولو بنديز لگول سوی وي او هغه ته اجرت ورکړي فَلَيْسَ لِلْمُسْتَأْجِرِ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهُ الْأَجَرُ نو په اجرت نيونکي کس ته دا اختيار نسته چي له هغه څخه دا اجرت واپس واخلي وَأَصْلُهُ أَنَّ الْإِجَارَةَ صَحِيحَةٌ اسْتِحْسَانًا إِذَا فَرَغَ مِنَ الْعَمَلِ او د دې اصل دا دی چي دغه اجاره استحساناً صحيح ده کله چي هغه [غلام] له کار څخه فارغ سي [يعني کله چي محجور غلام له کار څخه فارغ سي، نو استحساناً اجاره جائز کيږي] وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا يَجُوزَ او قياسي دا دی چي دا اجاره نه جائز کيږي لِإِنْعِدَامِ إِذْنِ الْمَوْلَى وَتَيَأَمُّرِ الْحَجَرِ ځکه چي [د محجور غلام د اجارې په هکله] د مالک اجازت نسته او بنديز موجود دی فَصَارَ كَمَا إِذَا هَلَكَ الْعَبْدُ نو دا داسي سوه لکه غلام چي [د مستاجر په قبضه کي] هلاک سي وَجَهُ الْاسْتِحْسَانِ: أَنَّ التَّصَرُّفَ نَافِعٌ عَلَى اعْتِبَارِ الْفَرَاغِ سَالِمًا ضَارًّا عَلَى اعْتِبَارِ هَلَكَ الْعَبْدِ د استحسان دليل دا دی: چي د غلام تصرف نفع من دی په سلامتۍ سره د فارغېدلو په اعتبار سره او د هغه تصرف ضرر من دی د غلام هلاکېدلو په اعتبار سره [يعني که غلام له کار څخه صحيح سالم فارغ سي نو د مالک په حق کي دا يو نفع من تصرف دی لېکن که غلام مړ او ضايع سي نو دا تصرف د مولی لپاره ضرر من او تاواني ثابتيږي] وَالنَّافِعُ مَا ذُوْنُ فِيهِ كَقَبُولِ الْهَبَةِ او د نفع من تصرف په هکله [غلام ته] اجازت سته لکه هبه قبول وَإِذَا جَارَ ذَلِكَ او کله چي دا عقد اجاره جائز سو لَمْ يَكُنْ لِلْمُسْتَأْجِرِ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهُ الْأَجَرُ نو [بنکاره خبره ده چي] مستاجر ته دا اختيار نسته چي له غلام څخه اجرت واپس واخلي.

اللغات: ﴿اشتملت﴾ د افتعال ماضي ده: مشتمل کېدل، ﴿يتنظم﴾ د افتعال مضارع ده: شاملېدل (احسن الهداية)، ﴿التفاوت﴾ د تفاعل اسم مصدر دی: توپير، فرق، اختلاف، ﴿محجور عليه﴾ هغه غلام چي مالک پر هغه د تجارت او کاروبار يا د بل تصرف کولو بنديز او پابندي لگول سوې وي، ﴿ضار﴾ ضرر من (نقصان من)، تاواني.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱) ... که يو سړی د خدمت لپاره يو غلام په اجرت ونيسي او د عقد په وخت کي دا شرط نه ولگوي چي زه دغه غلام پر دې شرط په اجرت نيسم چي په سفر کي يې هم دخپل خدمت لپاره د ځان سره بيايم، بلکي هغه سړی د مطلق خدمت لپاره غلام په اجرت ونيسي، نو وروسته هغه سړي (مستاجر)

ته دا اختیار نسته چي دغه غلام د خان سره په سفر بوخي؛ ځکه د سفر په خدمت کي تکلیف او مشقت زیات وي او دا خدمت د حضر (غیر سفر) له خدمت څخه مختلف وي، او څرنگه چي دلته د عقد د مطلق کېدلو او د عقد د مقام او حالت په قرینه او دلالت سره د حضر خدمت متعین کیږي، نو ځکه بغیر له شرط لگولو به د خدمت سفر په دغه عقد کي نه داخلېږي، لکه مستأجر چي دا وسېدلو لپاره یو کور په کرایه ونیسي، نو هغه خو په خپله په هغه کور کي اوسېدلای سي لېکن که مستأجر هغه کور آهنگر (پنر) یا دوبي ته ورکوي، نو د عقد په وخت کي ددې شرط لگول یا له مؤجر (مالک) څخه اجازت اخیستل ضروري دي او بغیر له شرط لگولو مستأجر هغه کور دوی ته نه سي ورکولای. یا مثلاً که مستأجر د سپرېدلو لپاره یو څاروی په کرایه ونیسي، نو له شرط لگولو یا اجازت اخیستلو څخه بغیر مستأجر پر هغه څاروي بل څوک نه سي سپرولای؛ ځکه چي د دواړو په سپر تیاوو (او چلولو) کي فرق سته. همدا وجه ده که مستأجر پر دې ټینګار کوي چي زه د خان سره په سفر خامخا غلام بیایم او غلام پر نه تللو ټینګار کوي (چي زه نه ځم)، نو اجاره هم فسخ کېدای سي، او ښکاره خبره ده چي په کوم شي سره بالکل عقد فسخ کیږي، هغه به قوي وي او په هغه کي به دومره اثر وي چي بغیر له شرط لگولو به هغه په عقد کي نه داخلېږي.

ومن استأجر عبداً محجوراً إلخ: (۲)... که څوک یو محجور غلام دیوې میاشتي د خدمت لپاره په اجرت ونیسي او هغه ته اجرت هم ورکړي، نو استحساناً دغه اجاره صحیح ده او وروسته مستأجر له غلام څخه هغه اجرت واپس نه سي اخیستلای کوم چي یې دغه غلام ته ورکړی دی، لېکن قیاساً دا اجاره فاسده ده؛ ځکه چي غلام محجور دی او د هغه په دغه عمل کي د مالک اجازت معدوم دی او که چیري غلام د کار کولو په دوران کي هلاک سي، نو مستأجر د هغه د قیمت ضامن کیږي، همداسي به دلته هم د مالک د اجازت په معدوم کېدلو سره اجاره فاسدېږي او مستأجر به غاصب شمارل کیږي، نو ځکه پر هغه به د دغه غلام قیمت واجب وي.

ددې په خلاف د استحسان دلیل دا دی چي دلته د دغه غلام د خدمت دوه اړخه دي: ① یو دا چي غلام یوه میاشته خدمت وکړي او صحیح سالم فارغ سي، ② دویم دا چي د خدمت په دوران کي هغه مړ سي، او له دغه دواړو څخه اول اړخ او تصرف د مالک په حق کي نفع مندی چي غلام به هم محفوظ او سالم پاته سي او څه چي یې گټلي دي هغه به هم مالک ته حاصل سي، او محجور غلام ته (دلالتاً) د ناسي کار کولو اجازت وي چي په هغه کي د مالک نفع وي لکه څرنگه چي هغه هدیه قبولای سي، لنډه دا چي څرنگه په پورتنی صورت کي د مالک نفع ده، نو ځکه دا اجاره صحیح ده، او کله چي اجاره صحیح ده، نو پر مستأجر اجرت ورکول ضروري دي او بیرته د هغه واپس اخیستل صحیح نه دي.

د غصب کړی سوي غلام د اجرت حکم

وَمَنْ غَصَبَ عَبْدًا أَوْ كَهْ خُوكَ غَلَامٍ غَصَبَ كَرِي فَاجْرَ الْعَبْدُ نَفْسَهُ أَوْ غَلَامٌ يَوْ چَا تَه خپل ځان په
 اجرت [په مزدوري] ورکړي [يعني د يو چا سره مزدور سي] فَأَخَذَ الْغَاصِبُ الْأَجْرَ فَالْكُلُهُ أَوْ غَاصِبٌ د هغه
 اجرت [مزدوري] واخلې او ويې خوري فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نود امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز
 پر غاصب د هغه اجرت ضمان [تاوان] نسته وَقَالَ ❶: هُوَ ضَامِنٌ أَوْ صَاحِبِينَ رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي
 هغه د دې ضامن دی لِأَنَّهُ أَكَلَ مَالَ الْبَائِلِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ ځکه چي هغه د مالک مال د هغه له اجازت څخه
 بغير خوړلی دی إِذَا الْإِجَارَةُ قَدْ صَحَّتْ عَلَى مَا مَرَّ ځکه دا اجاره صحيح سوه بناء پر هغه کوم چي
 مخکي تېر سوه وَلَهُ: أَنَّ الضَّمانَ إِنَّمَا يَجِبُ بِاتِّلَافٍ مَالٍ مُخَرَّجٍ د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی:
 چي ضمان د محفوظ کړی سوي مال په هلاکولو [ضايغ کولو] سره واجبيږي لِأَنَّ التَّقْوَمَ بِهِ ځکه
 چي متقوم کېدل په همدې احراز [محفوظ کولو] سره ثابتيږي وَهَذَا غَيْرُ مُخَرَّجٍ فِي حَقِّ الْغَاصِبِ أَوْ د مال
 د غاصب په حق کي محفوظ کړی سوی نه دی لِأَنَّ الْعَبْدَ لَا يُخْرِجُ نَفْسَهُ عَنْهُ فَكَيْفَ يُخْرِجُ مَالِي يَدِهِ
 ځکه [کله] چي هغه خپل ځان نه محفوظه کولای نه سي له غاصب څخه نو خپل په لاس کي
 موجود مال به څنگه محفوظ کړی سي وَإِنْ وَجَدَ الْمَوْلَى الْأَجْرَ قَائِمًا بَعَيْنِهِ أَوْ که چيري مالک هغه
 اجرت بعينه موجود وموندي أَخَذَهُ نود هغه دي واخلې لِأَنَّهُ وَجَدَ عَيْنَ مَالِهِ ځکه چي مالک خپل
 عين مال وموندی وَيَجُوزُ قَبْضُ الْعَبْدِ الْأَجْرَ قَوْلُهُمْ جَمِيعًا او پر هغه اجرت د غلام قبضه کول د ټولو
 پر قول جائز دي لِأَنَّهُ مَا ذُوُّهُ لَهُ فِي التَّصَرُّفِ عَلَى اعْتِبَارِ الْفَرَاغِ ځکه چي له کار څخه [د صحيح سالم]
 فارغېدلو پر اعتبار هغه ته د تصرف کولو اجازت سته عَلَى مَا مَرَّ لکه مخکي چي تېر سوه.

اللغات: ﴿غصب﴾ د ضرب ماضي ده: غصبول، په جبر او زور سره اخيستل، لاندې کول، ﴿ضمان﴾

تاوان، ﴿اتلاف﴾ د افعال مصدر دی: تلفول، ضايغ کول، هلاکول، ﴿محرز﴾ د افعال مصدر

❶ القول الراجح: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٥، ص: ٥١). قال المفتي غلام قادر النعماني: القول الراجح هو قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، لكن الأنسب أن يفتي في هذا الزمان بقول الصاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ، سدا لباب الجور، لأنه إن أفتى بقول الإمام، لفتح باب الجور، لفساد الزمان. [القول الراجح ج: ٢، ص: ٢٣٧]

دی: محفوظ کړی سوی (خوندي کړی سوی)، ﴿يَحْرُزُ﴾ دافعال دباب مضارع ده، أَحْرَزَ يُحْرِزُ إِحْرَازًا: حفاظت کول، ذخيره کول، جمع کول، ﴿تَقْوَمُ﴾ دتفعل مصدر دی: متقوم کېدل، قیتمداره کېدل (قیمت لرل)، ﴿التَّصَرُّفُ﴾ هر داسي کار او قول چي هغه یو فقهي اثر او حکم لري.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که زید د خالد غلام غصب کړي او هغه د خپل ځان سره وساتي او بیا غلام په خپله د یو چا سره مزدور سي او څه پیسې هم وگټي، لېکن که غاصب (زید) هغه پیسې ځني واخلي او خرچ یې کړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا غاصب نه ضامن کیږي، لېکن د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز هغه ضامن کیږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي استحساناً دغه اجاره صحیح ده او غلام او د هغه گټه ټوله د مالک (خالد) ده او غاصب د مالک له اجازت څخه بغیر دا گټه خرچ کړې ده، نو ځکه به پر غاصب د هغه ضامن لازمیږي، لکه څرنګه چي که دا غلام مړ سي، نو د هغه ضامن هم پر غاصب لازمیږي، همداسي به د هغه د گټي د خوړلو او خرچ کولو ضامن هم پر غاصب لازمیږي.

د امام صاحب دلیل: دادی چي ضامن خو په هغه صورت کي واجبیږي کله چي محفوظ او محرز مال ضایع کړی سي؛ ځکه چي په همدې احراز سره د مال تقوّم (قیمتداره کېدل) ثابتیږي او دلته صورت حال دا دی چي په خپله د غلام ذات له غاصب څخه محفوظ نه دی، نو د هغه مال به څنګه محفوظ وي، معلومه سوه چي دا غیر محرز مال دی او د غیر محرز مال په خرچ کولو او استعمالولو سره ضامن نه واجبیږي.

وان وجد المولى إلخ: فرمایي که د غلام گټه غاصب ته په لاس نه وړسي او مالک هغه صحیح سالم وموندي، نو مالک ته پکار دی چي هغه واخلي؛ ځکه دا د هغه خپل ملکیت دی او د هغه په حق کي زیاتوب او اضافه ده وَهُوَ أَحَقُّ بِهِ. او څرنګه چي په پورتنۍ مسئله کي استحساناً اجاره صحیح ګرځول سوې ده او غلام خپله خپل ځان په اجرت (په مزدورۍ) ورکړی دی، نو ځکه که غلام په خپله پر خپل اجرت قبضه وکړي، نو دا هم جائز دي؛ ځکه چي د دغه اجارې د صحیح کېدلو په حواله سره موږ دا غلام مأذون له تسلیم کړی دی او د مأذون له غلام تصرفات صحیح دي.

د دوو مياشتو لپاره غلام په اجرت نيول، يوه مياشت د خلورو درهمو او بله مياشت د پنځو درهمو په عوض كي (حكم او تفصيل)

وَمَنْ اسْتَأْجَرَ عَبْدًا هَذَيْنِ الشَّهْرَيْنِ شَهْرًا بِأَرْبَعَةٍ وَشَهْرًا بِخَمْسَةٍ او که شوک غلام په اجرت [په مزدوري] ونيسي د دې دوو مياشتو لپاره، يوه مياشت په خلورو درهمو [يعني د يوې مياشتې اجرت او مزدوري خلور درهمه] او يوه مياشت په پنځو درهمو فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي وَالْأَوَّلُ مِنْهُمَا بِأَرْبَعَةٍ او له دغه دوو مياشتو څخه اوله په خلورو درهمو ده [يعني داوولي مياشتې اجرت خلور درهمه دی، لکه څرنګه چي ويل سوي دي] لِأَنَّ الشَّهْرَ الْبَدْرَ أَوَّلًا يَنْصَرِفُ إِلَى مَا يَلِي الْعَقْدَ ځکه کومه مياشته چي اول ذکر سوي ده هغه د عقد سره د متصل مياشتې و طرف ته راجع کيږي تَحَرِّيًّا لِلْجَوَازِ وَنَظَرًا إِلَى تَنْجُزِ الْحَاجَةِ د عقد د جائز ګرځولو او [د مستأجر] د حاجت د پوره کېدلو په غرض سره [او کله چي اوله مياشته د عقد سره متصل مياشتې راجع سوه] فَيَنْصَرِفُ الثَّانِي إِلَى مَا يَلِي الْأَوَّلَ ضَرُورَةً نو دويمه مياشت به ضرورتاً [خامخا] د اولي مياشتې سره د متصل عقد و طرف ته راجع کيږي وَمَنْ اسْتَأْجَرَ عَبْدًا شَهْرًا بِدُرْهَمٍ او که شوک غلام د مياشتې په يوه درهم په اجرت ونيسي فَقَبْضُهُ فِي أَوَّلِ الشَّهْرِ او د مياشتې په شروع کي پر هغه قبضه وکړي [يعني په شروع کي هغه له مالک څخه واخلي] ثُمَّ جَاءَ آخِرُ الشَّهْرِ وَهُوَ أَبْقَى أَوْ مَرِيضٌ بيا چي [کله] د مياشتې آخر راسي نو هغه غلام تنبېدلی يا مريض وي فَقَالَ الْمُسْتَأْجِرُ: أَبْقَى أَوْ مَرِيضٌ حِينَ أَخَذْتُهُ نو مستأجر ووايي: چي دا غلام له هغه وخته تنبېدلی يا مريض سوی دی له کومه وخته چي ما هغه [له مالک څخه] اخيستی دی وَقَالَ الْمَوْلَى: لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ إِلَّا قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِسَاعَةِ او مالک ووايي: چي داسي نه دي سوي مګر ستا له راتګ څخه څه وخت مخکي [يعني مالک ورته ووايي چي داسي نه ده، بلکي ستا له راتګ څخه لږ وخت مخکي هغه تنبېدلی يا مريض سوی دی] فَالْقَوْلُ قَوْلُ الْمُسْتَأْجِرِ نو قول د مستأجر معتبر دی وَإِنْ جَاءَ بِهِ وَهُوَ صَحِيحٌ او که مستأجر هغه غلام په داسي حال کي [مالک ته] راوولي چي هغه صحيح سالم وي فَالْقَوْلُ قَوْلُ الْمَوْلَى چي نو قول د مؤجر [مالک] معتبر دی لِأَنَّهَا اخْتَلَفَا

فِي أَمْرِ مُخْتَلِفٍ حُكْمٌ چي دوی دواړو په احتمال لرونکي خبره کي اختلاف کړی دی اچي دهغه دوقوع ممکن ده | فَيَتَرَجَّحُ بِحُكْمِ الْحَالِ نو هغه ته به د حالت [استصحاب الحال] په حکم سره ترجیح ورکول کيږي | يعني کوم قول چي د موجوده حالت موافق وي، هغه به مرجح وي | اِذْ هُوَ دَلِيلٌ عَلَى قِيَامِهِ مِنْ قَبْلُ حُكْمٌ دا پر دې خبره دليل دی چي دغه حالت له مخکي څخه [يعني تر اختلاف مخکي] موجود دی وَهُوَ يَصْلُحُ مَرَجِّحًا او دا موجوده حالت د مرجح جوړېدلو صلاحيت لري | يعني راجح جوړېدای سي | اِنْ لَمْ يَصْلُحْ حُجَّةً فِي نَفْسِهِ که څه هم في نفسه د حجت جوړېدلو صلاحيت نه لري اَصْلُهُ اِلَاخْتِلَافٌ فِي جَرَيَانِ مَاءِ الطَّاحُونَةِ وَانْقِطَاعِهِ د دغه اختلاف اصل هغه اختلاف دی کوم چي د ژرندي د اوبو بهېدلو او درېدلو په باره کي دی.

اللفات: ﴿ينصرف﴾ د انفعال مضارع ده: گرځېدل، راجع کېدل (متعلق کېدل)، ﴿يلبي﴾ د ضرب مضارع ده: متصل کېدل، ورسره يوځای کېدل، ﴿تحزري﴾ د تفعل مصدر دی: طلب او لټون کول، اصل معنی 'يې' ده: طلب الاخرى (يعني دزيات مناسب او لائق شي طلب کول)، ﴿تنجز﴾ د تفعل مصدر دی: ضرورت ژر پوره کېدل، ﴿أبقي﴾ د ماضي صيغه ده، له ضرب، نصر او سمع ټولوبابونو څخه راتلای سي: د غلام تېنښتېدل، ﴿يترجح﴾ د تفعل مضارع ده: راجح او متعبر کېدل، غالب کېدل، ﴿الطاحونة﴾ هغه ژرنده چي د اوبو په ذريعه گرځول کيږي (چلول کيږي)، لکه مخکي چي د داسي ژرندو عادت هم وو. ﴿انقطاع﴾ د انفعال مصدر دی، کله چي ددې په صله کي اوبه ذکر سي نو معنی يې ده: درېدل، بندېدل.

تشریح: په دې عبارت کي دوي مسئلې ذکر سوي دي:

(۱) ... که زید یو غلام په اجرت ونیسي او داسي ووايي چي "زه دا غلام د همدغه دوو میاشتو لپاره په اجرت نیسم چي له هغوی څخه دا ولي میاشتي کرایه څلور درهمه ده او دویمي میاشتي کرایه پنځه درهمه ده". نو دا عقد صحیح او جائز دی. که څه هم په دغه عقد کي دوي میاشتي د نکره په شکل ذکر سوي دي چي د هغوی وخت معلوم نه دی، يعني د مستأجر (زید) په دې قول اِسْتَأْجَرْتُ

مِنْكَ هَذَا الْعَبْدُ هَذَيْنِ الشَّهْرَيْنِ الشَّهْرَ بِأَرْبَعَةٍ وَشَهْرًا بِخَمْسَةٍ“ کي دواړه شَهْرًا انکړه دي او دا چاري د مودت د مجهول والي تقاضا کوي، حال دا چي دا چاري د مودت په مجهول والي سره عقد فاسديږي، خو څرنگه چي د عاقل بالغ کلام له ضايع کېدلو څخه ساتل ضروري دي، نو ځکه حتی الامکان د دغه عقد د جائز گرځولو په خاطر به داسي کيږي چي کومه مياشت اول ذکر سوې ده، هغه به د دې عقد سره متصل مياشت گرځول کيږي يعني کومه مياشت چي تر عقد وروسته شروع کيږي، هغه به اوله مياشت شمارل کيږي او ټاکل سوې اجرت يعني څلور درهمه کرایه به (غلام او د هغه مالک ته) ورکول کيږي، او که داسي نه وسي، نو په عقد کي به مجهوله مياشت داخله سي، حالانکي عقد اجاره د مودت په جهالت سره فاسديږي. او بل دا چي کله انسان يوشی په اجرت ونيسي، نو هغه يې دخپل ضرورت او حاجت د پوره کولو لپاره په اجرت نيسي، او ښکاره خبره ده چي ضرورت د عقد په وخت کي واقع کيږي، نو ځکه کومه مياشته چي د عقد پر مهال شروع وي، هغه به اوله مياشت گرځول کيږي، او کله چي هغه اوله مياشت وگرځول سوه، نو اوس به دويمه مياشت خامخا هغه وي کوم چي تر هغې (اولي مياشتي) وروسته راځي، او په دويمه مياشت کي پر کار کولو به پنځه درهمه اجرت ورکول کيږي.

(۲)... که زید دیوه درهم په عوض کي غلام په اجرت ونيسي او پر هغه قبضه هم وکړي، لېکن د مياشتي په آخر کي غلام و تنبتيږي يا مريض سي، او مستأجر يعني زید د مؤجر (مالک) مخته دعوی وکړي او ووايي چي ”له کومي ورځي څخه ما هغه غلام ستا څخه اخیستی دی، له هغه راييسي غلام تنبېدلی يا مريض سوی دی“ او مالک ووايي چي ”نه! بلکي هغه په همدې ننه ورځ تنبېدلی يا مريض سوی دی“، نو په دې صورت کي به استحصال الحال دليل گرځول کيږي، يعني که د دغه اختلاف او دعوي په وخت کي غلام مريض وي يا تنبېدلی وي (موجود نه وي)، نو د مستأجر خبره معتبر ده (يعني د هغه خبره به منل کيږي) او پر هغه اجرت نه واجبيږي، او که چيري غلام روغ رمت او موجود وي، نو د مؤجر يعني د مالک خبره معتبره ده او پر مستأجر اجرت واجبيږي؛ ځکه دغه اختلاف د داسي شي په باره کي دی چي د هغه د کېدلو او نه کېدلو دواړو احتمال سته او له دواړو څخه يو احتمال په استحصال الحال سره قوي او راجح کيږي، لهدا د کوم يوه خبره چي داستصحاب الحال موافقه وي، صرف د هغه قول به راجح او معتبر وي.

(فایده: استصحاب الحال دې ته وایي چي کوم حالت اوس روان دی نو هغه به په ماضي [تېروخت] کي هم ثابت او موجود شمارل کيږي، په بله وینا دا چي کوم حالت په اوس وخت کي جاري وي، له اوس وخت څخه په مخکي وخت کي به هم د هغه مطابق فیصله کيږي، لکه مخکي چي موږ په ”فصل فی القضاء بالمواریث“ کي ذکر کړه)

وهو یصلح مرجحاً إلخ: د دې مطلب دا دی چي په استصحاب الحال سره د اجرت استحقاق خو ختمېدای سي، لېکن په مستقله توګه په هغه سره دا استحقاق نه سي ثابتول کېدای (لکه مخکي چي موږ ذکر کړه چي استصحاب الحال زموږ په نهز حجت دافعه، دی او حجت مثبت نه دی)، نو که عقد اجاره له مخکي څخه فیصله سوې نه وي، نو محض په استصحاب الحال سره پر مستأجر اجرت نه سي واجبول کېدای. صاحب هدایې رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي د مالک او مستأجر د دغه اختلاف اصل او بنیاد هغه اختلاف دی کوم چي داوږدو ژرندې په هکله دی، يعني که څوک مثلاً د لسو ورځو لپاره داوږدو ژرنده په کرایه ونیسي او بیا د اجارې د مودت (لسو ورځو) تر ختمېدلو یوه ورځ مخکي یا د اجارې تر مودت وروسته مستأجر ووايي چي ”له کومه وخته ما دغه ژرنده په کرایه نیولې ده، له هغه وخته اوبه بهېدلي نه دي او ژرنده بنده ده، یا مثلاً له یوې ورځې څخه اوبه بهېدلي نه دي او ژرنده ما استعمال کړې نه ده“، او مؤجر (مالک) ووايي چي ”دغه اوبه او ژرنده خو هيڅکله نه بندېږي یا مثلاً داسي ووايي چي د دغه اوبو او ژرندي د درېدلو او بندېدلو لږ وخت کيږي، نه ټوله مودت یا نه یوه ورځ“، نو دلته هم پر استصحاب الحال فیصله کيږي، يعني که دا اختلاف او دعوي په وخت کي اوبه ولاړي وي او ژرنده بنده وي، نو د مستأجر قول معتبر دی، او که په دې وخت کي اوبه بهيږي او ژرنده چالو وي، نو د مؤجر (مالک) خبره معتبره ده، نو همدغه ډول به په پورتنۍ مسئله کي هم استصحاب الحال دلیل ګرځول کيږي او پر هغه به فیصله کيږي. (احسن الهدایه ج: ۱۲، ص: ۹۴)

بَابُ الْإِخْتِلَافِ

(دا) باب (په بيان کي د مؤجر او مستأجر) د اختلاف دی

تشریح: اتفاق اصل دی او اختلاف فرع ده، نو ځکه د اصل له بیان څخه وروسته اوس صاحب د کتاب رَحْمَهُ الله فرع بیانوي؛ ځکه دا ښکاره خبره ده چي فرع له اصل څخه مؤخره وي.

په اجاره کي د عاقدینو د اختلاف پر مهال د کوم عاقد قول معتبر دی؟

قَالَ: وَإِذَا اخْتَلَفَ الْخِيَّاطُ وَرَبُّ الثُّوبِ فَرَمَائِي: او کله چي خیاط [درزي] او د کپړې مالک اختلاف وکړي فَقَالَ رَبُّ الثُّوبِ: أَمَرْتُكَ أَنْ تَعْمَلَ قَبَاءً نو د کپړې مالک ووايي: ما تا ته دا حکم کړی وو چي ته به له دغه کپړې څخه چوغه جوړوي وَقَالَ الْخِيَّاطُ: بَلْ قَبِيصًا او خیاط ووايي: بلکي ایا راته [د کمیښ جوړولو حکم کړی وو] أَوْ قَالَ صَاحِبُ الثُّوبِ لِلْقَبَاءِ: أَمَرْتُكَ أَنْ تَصْبُغَهُ أَحْمَرَ فَصَبَّغَتْهُ أَصْفَرَ یاد کپړې مالک د کپړې رنګونکي ته ووايي: ما تا ته دا حکم کړی وو چي ته به دغه کپړه په سور رنګ سره رنګوي او تا هغه په ژر رنګ سره رنګ کړې ده وَقَالَ الْقَبَاءُ: لَا بَلْ أَمَرْتَنِي أَصْفَرَ او رنګرېز ووايي: چي نه تا ما ته د ژر رنګ حکم کړی وو فَالْقَوْلُ لِصَاحِبِ الثُّوبِ نو قول د کپړې د مالک معتبر دی لِأَنَّ الْإِذْنَ يُسْتَفَادُ مِنْ جِهَتِهِ ځکه چي اجازت د هغه له طرفه حاصلیږي أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ أَنْكَرَ أَصْلَ الْإِذْنِ آيَا ته نه ګوري! چي که هغه بالکل د اجازت انکار وکړي كَانَ الْقَوْلُ قَوْلَهُ نو قول د هغه معتبر دی فَكَذَا إِذَا أَنْكَرَ صِفَتَهُ نو همدارنګه کله چي د کپړې مالک د اجازت د صفت انکار وکړي انوم به قول دده معتبر وي لِأَنَّ الْيُخْلَفُ لِبُكْنٍ له ده څخه به قسم اخیستل کیږي لِأَنَّهُ أَنْكَرَ شَيْئًا لَوْ أَقَرَّ بِهِ ځکه ده د داسي شي انکار کړی دی چي که د هغه اقرار وکړي لَزِمَهُ نو هغه به پرده لازم سي قَالَ: وَإِذَا حَلَفَ فَرَمَائِي: او کله چي مالک قسم واخلي فَالْخِيَّاطُ صَاحِبٌ نو خیاط ضامن دی ایمني پر هغه د کپړې ضامن (توان) لازمیږي وَمَغْنَاهُ مَا مَرَّ مِنْ قَبْلُ أَنَّهُ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ ضَمَّنَهُ او د دې

مطلب هغه دی کوم چي مخکي تېر سو چي مالک ته اختيار دی که وغواړي نو خياط دي اد کپړې |
 ضامن وگرځوي | يعني د کپړې قيمت دي د تاوان په توگه ځني واخلي | وَإِنْ شَاءَ أَخَذَهُ وَاعْطَاهُ أَجْرَ مِثْلِهِ او
 که وغواړي نو هغه | جوړه کرل سوې کپړه | دي واخلي او خياط ته دي اجرت مثلي ورکړي وَكَذَلِكَ يُخَيَّرُ
فِي مَسْأَلَةِ الصَّبْغِ إِذَا حَلَفَ او همداسي د کپړې رنگولو په مسئله کي چي کله مالک | رب الثوب | قسم
 واخلي نو هم به هغه ته اختيار ورکول کيږي إِنْ شَاءَ ضَمَّنَهُ قِيمَةَ الثَّوْبِ أَبْيَضَ چي که هغه وغواړي
 نو رنگرېز دي د سپيني کپړې د قيمت ضامن وگرځوي وَإِنْ شَاءَ أَخَذَ الثَّوْبَ وَاعْطَاهُ أَجْرَ مِثْلِهِ لَا
يُجَاوِزُ بِهِ الْمُسْتَى او که وغواړي | نو ژبه | کپړه دي واخلي او رنگرېز ته دي اجرت مثلي ورکړي چي
 هغه به تر ټاکل سوي اجرت نه اضافه کوي وَذِكْرُنِي بَعْضُ السُّنَنِ: يَضْمَنُهُ مَا رَأَى الصَّبْغُ فِيهِ او | د
 قلوري | په ځيني نسخو کي ذکر سوي دي: چي په رنگ سره د کپړې په قيمت کي څومره
 زياتوب راغلی وي، مالک د هغه ضامن کيږي | يعني زائد شده قيمت به رنگرېز ته ورکوي | لَأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ
الْغَاصِبِ ځکه چي رنگرېز د غاصب په درجه کي دی. | يعني څواکي هغه د کپړې غصبونکی دی، ځکه
 هغه درنگ په وصف کي د مالک د حکم مخالفت کړی دی |.

اللغات: ﴿خياط﴾ درزي، کپړه گندونکی، کالي جوړونکی، ﴿قبا﴾ (د قاف په فتحه سره): قبا، اوږده
 چوغه، يو ډول چپنه، عربي قاموسونو يې داسي تعريف کړی دی: "ثَوْبٌ يُلْبَسُ فَوْقَ الثِّيَابِ أَوْ
 الْقَمِيصِ وَيَتَمَنَّقُ عَلَيْهِ" (هغه کپړه کوم چي د جامو | کاليو | د پاسه اغوستل کيږي او دهغې مينځ
 په تسمه | پټۍ | سره تړل کيږي)، او قبا (د قاف په ضمه او الف ممدوده سره): مدينې منورې ته نژدې يو
 علاقه ده چي په هغه کي اول مسجد نبي کریم ﷺ د "مسجد قبا" په نامه سره جوړ کړی دی،
 ﴿صباغ﴾ د کپړې رنگرېز (د توکرانو رنگونکی)، ﴿يستفاد﴾ د استعمال مضارع مجهوله ده: حاصلېدل،
 ترلاسه کېدل، ﴿تصبغه﴾ د مضارع صيغه ده، له نصر، ضرب او فتح ټولو بابونو څخه راتلاي سي:
 کپړه رنگول (توکر ته رنگ ورکول)، ﴿يُخَيَّرُ﴾ د تفعيل مضارع مجهوله ده: اختيار ورکول، ﴿الصبيغ﴾
 رنگ، چي په هغه سره کپړه رنگول کيږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مستأجر او مزدور (په بله وينا مالک او مزدور) اختلاف وکړي، مثلاً
 مالک ووايي چي ماته د فلانکي شي جوړلو حکم کړی وو او اجير ووايي چي نه! تاما ته د همدغه

شي جوړولو حکم کړی وو، یا مثلاً کپړې ته د سور او ژړ رنگ ور کولو په هکله اختلاف راسي، نود داسي اختلاف په صورت کي د مالک قول معتبر دی؛ ځکه دلته چي کومه معامله سوې ده، هغه د مالک په اجازت سره سوې ده، همدا وجه ده که مالک د اصل اجازت او اصل عقد انکار وکړي، نو د هغه قول معتبر دی، نو ځکه د عقد د صفاتو او لوازماتو په هکله به هم د مالک قول معتبر وي، لېکن له هغه څخه به قسم اخیستل کیږي، نو که هغه قسم واخلې چي ”په الله قسم! ما اجیر (خیاط) ته د همدغه کار حکم کړی وو“، نو د هغه خبره به منل کیږي؛ ځکه که د مالک خبره دلته نه ومنل سي بلکي مالک چي د کوم شي انکار کړی دی، د هغه اقرار وکړي، نو پر مالک هغه شی لازمیږي، نو ځکه د قسم سره به د مالک انکار مقبول او معتبر وي.

قال وإذا حلف الخ: د دې حاصل دا دی چي کله مالک قسم واخلې نو پر اجیر (خیاط) ضمان لازمېږي او د ضمان معامله به مالک ته سپارل کیږي چي که مالک وغواړي نو اجیر دي د ټوله شي (کپړې) ضامن وگرځوي او له هغه څخه دي د ضمان په توګه د هغه شی (کپړې) قیمت واخلې او اجرت دي نه ورکوي او که وغواړي نو جوړ سوې شي دي واخلې او اجیر ته دي خپل اجرت مثلي ورکړي. لېکن دا خبره دي ستاسو په یاد وي چي د اجرت مثلي به له ټاکل سوي اجرت څخه نه اضافه کیږي. همداسي د کپړې په رنگ کي د اختلاف کولو په صورت کي به هم مالک ته اختیار ورکول کیږي چي که مالک وغواړي نو له اجیر (رنګرېز) څخه دي د ضمان په توګه د سپیني (نارنګول سوي) کپړې قیمت واخلې او که وغواړي نو (په ژړ رنگ سره) رنګول سوې کپړه دي ځني واخلې او هغه ته دي خپل اجرت مثلي ورکړي لایجاز به الملو. د قدوري په ځیني نسخو کي دا حکم ذکر سوی دی چي څرنګه دلته رنګرېز د مالک د حکم مخالفت کړی دی نو هغه د غاصب په درجه کي دی، نو ځکه کله چي مالک له هغه څخه رنګول سوې کپړه واخلې، نو د هغه درنګ په وجه چي د کپړې په قیمت کي څومره زیاتوب راغلی وي، هغومره پیسې دي مالک هغه ته ورکړي او اجرت دي نه ورکوي.

په اجرت او غیر اجرت سره د کار کولو په هکله اختلاف

وَأَنَّ قَالَ صَاحِبُ الثُّوبِ: عَمِلْتَهُ لِي بِغَيْرِ أَجْرٍ او که چیري د کپړې مالک ووایي: چي تا دا کپړه زما لپاره بلا اجرته امت | جوړه کړې ده وَقَالَ الصَّانِعُ: بِأَجْرٍ او جوړونکی | خیاط | ووایي: چي په اجرت سره مي جوړه کړې ده فَالْقَوْلُ قَوْلُ صَاحِبِ الثُّوبِ نو قول د کپړې د مالک معتبر دی لِأَنَّهُ يُنْكَرُ تَقْوَمُ عَلَيْهِ ځکه مالک د هغه د کار د قیمتي والي انکار کوي إِذْ هُوَ يَتَقَوَّمُ بِالْعَقْدِ ځکه چي کار په عقد سره

قېمتي [قېمتداره] كېري وَيُنَكِّرُ الضَّانَ [همدارنگه] مالک ضمان انکار کوي وَالضَّانُّ يُدْعِيهِ او جوړونکی دهغه دعوی کوي وَالْقَوْلُ قَوْلُ النُّكْرِ او قول د منکر معتبر وي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: إِنْ كَانَ الرَّجُلُ حَرِيفًا لَهُ أَمْرٌ خَلِيطٌ لَهُ او امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: که چیري د کپړې مالک د صانع [خیاط] سره شریک وي فَلَهُ الْأَجْرُ وَالْأَقْلَا نو دهغه لپاره أجرت سته، کنې نسته لَأَنَّ سَبَقَ مَا بَيْنَهُمَا يُعْزِزُ جِهَةَ الظَّلَبِ بِأَجْرِ جَرَّيَا عَلَى مُعْتَادِهِمَا ځکه د دوی مخکنی خپل مینځوی معامله په أجرت سره د طلب جهت معین کوي، د دوی د خپل معمول مطابق [په بله وینا: ځکه چي د دوی په مینځ کي کومه طریقه له مخکي څخه جاري ده، هغه ته په کتلو سره د أجرت جهت متعین دی (احسن الهدایه)] وَقَالَ مُحَمَّدٌ: إِنْ كَانَ الضَّانُّ مَعْرُوفًا بِهَذِهِ الصَّنْعَةِ بِالْأَجْرِ امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: که چیري جوړونکی په دغه پېشه کي په أجرت سره په کار کولو مشهوره وي [یعني دا مشهوره او معروفه وي چي دغه کاریگر دا کار په أجرت سره کوي] فَالْقَوْلُ قَوْلُهُ نو قول دهغه معتبر دی لَأَنَّهُ لَبَّاقَتْهُ الْخَانُوتُ لِرَجُلِهِ ځکه کله چي هغه د همدې لپاره دوکان خلاص کړی دی جَزَى ذَلِكَ مَجْرَى التَّنْصِصِ عَلَى الْأَجْرِ اعْتِبَارًا لِلظَّاهِرِ نو دا [دوکان خلاصول] د أجرت د صراحت کولو قائم مقام سوه، د ظاهري حالت په اعتبار کولو سره وَالْقِيَاسُ مَا قَالَهُ أَبُو حَنِيفَةَ او قیاس هغه دی کوم څه چي امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ فرمایلي دي لَأَنَّهُ مُنْكَرٌ ځکه چي مالک منکر دی وَالْجَوَابُ عَنْ اسْتِحْسَانِهَا أَنَّ الظَّاهِرَ لِلدَّفْعِ او د صاحبینو رَحِمَهُمَا اللهُ د استحسان جواب دا دی چي ظاهري حالت د دفع کولو لپاره وي وَالْحَاجَةُ هُنَا إِلَى اسْتِحْقَاقِ حال دا چي دلته استحقاق [ثابتولو] ته ضرورت دی.

اللغات: ﴿بغیر أجر﴾ بغیر له أجرت، یعنی مفت (موت)، ﴿الصانع﴾ د فتح د باب اسم فاعل دی: کاریگر (یو کار کونکی)، جوړونکی، ﴿تقوم﴾ د تفعل مصدر دی: متقوم کېدل، قیمتداره کېدل (تیمتي کېد)، ﴿ضمان﴾ تاوان، ﴿حریف﴾ معامله کونکی، صاحب د هدایې د دې لفظ معنی په "خلیط" سره کړې ده، د خلیط څو معناوي دي چي له هغه څخه یوه معنی ده: شریک، دانسان سره په ګډه کار کونکی، (معجم الوسيط، معجم لغة الفقهاء)، ﴿خانوت﴾ دوکان، پلورنځی، ﴿التنصيص﴾ د تفعل مصدر دی: صراحت کول، وضاحت کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي کله خیاط د کپړې له جوړولو څخه فارغه سي نو مالک هغه ته ووايي چي ”تا دا کپړه زما لپاره مفت (موته) جوړه کړې ده“ او خیاط ووايي چي ”نه! بلکي ما د اجرت او مزدوری په عوض کي جوړه کړې ده“، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په بهر د مالک قول معتبر دی او پر هغه اجرت ورکول واجب نه دي؛ ځکه چي مالک د اجرت واجبېدلو انکار هم کوي او د خیاط د کار (کپړه جوړولو) د متقوم کېدلو انکار هم کوي، او دویم طرف ته کاریگر (خیاط) د دې دعوی کوي او د ”الْقَوْلُ قَوْلُ الْمُنْكَر“ والا قاعدې پر بناء قول د منکر معتبر وي، نو ځکه دلته به هم د منکر یعنی د مالک قول معتبر دی.

په دې سلسله کي د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ رایه داده چي که مالک د کاریگر (خیاط) خلیط وي یعنی که د دوی په مینځ کي (له مخکي څخه) ورکړه راکړه او معامله کيږي، نو د هغه مطابق به فیصله کيږي، یعنی که مخکي د دوی په مینځ کي مفت او بلا اجرت معامله کيږي، نو د مالک قول معتبر دی، او که مخکي د دوی په مینځ کي په اجرت سره ورکړه راکړه سوې وي، نو د کاریگر (خیاط) قول معتبر دی او پر مالک لازم دي چي هغه ته اجرت ورکړي؛ ځکه مخکي چي د دوی په مینځ کي کومه معامله سوې ده، هغه د دې خبري تائید کوي چي دغه اوسنۍ معامله هم د دوی د معمول (عملي عادت) مطابق پر اجرت واقع سوې ده.

امام محمد رَحْمَةُ اللهِ فرمایي که چيري کاریگر د دغه کسب او پېشې لپاره دوکان خلاص کړي وي او په اجرت سره په کار کولو مشهوره وي، نو د هغه قول معتبر دی، کنې د مالک قول معتبر دی؛ ځکه کله چي هغه د همدې کار لپاره دوکان خلاص کړی دی، نو ظاهري حالت (استصحاب الحال) ته په کتلو سره دا داسي دي لکه کاریگر چي په صراحت سره ويلي وي چي زه د اجرت په عوض کي کار کوم (ځکه هر څوک د مال او پیسو ګټلو لپاره دوکان خلاصوي). صاحب هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي د امام صاحب قول د قیاس مطابق دی؛ ځکه چي مالک د اجرت واجبېدلو او د کار متقوم کېدلو منکر دی، او قول د منکر معتبر وي. پاته سوه د صاحبینو رَحْمَتُهُمُ اللهُ داستحسان مسئله، نو د هغه جواب دادی چي په ظاهري حالت (استصحاب الحال) سره یو شی خود دفع کېدای سي لېکن په هغه سره یو شی او حکم ثابتول کېدای نه سي (لأنه حجة دافعة لا مثبتة)، حال دا چي دلته کاریگر ته د دې ضرورت سته چي خپل استحقاق ثابت کړي (چي زه د اجرت مستحق یم)، نو داسي دلیل پېشول پکار دي چي په هغه سره استحقاق ثابتېدای سي او هغه شرعي گواهي ده. والله أعلم و عليه أتم

بَابُ فَسْخِ الْإِجَارَةِ

(دا) باب داجاري فسخ کولو (په بیان کي) دی

تشریح: دا خوښکاره خبره ده چي فسخ له وقوع او وجود څخه وروسته کيږي (يعني اول عقد واقع کيږي او تر هغه وروسته د عقد فسخ [ماتېدل] واقع کيږي)، نو په همدې وجه صاحب د کتاب رَحْمَهُ اللهُ د اجاري له ټولو مباحثو څخه تر فارغېدلو وروسته په آخر کي ”فسخ الاجاره“ بيانوي.

د اجاري ماتولو (ختمولو) بيان

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ دَارًا فَوَجَدَ بِهَا عَيْبًا يَضُرُّ بِالْمُسْكَنِ فَرَمَائِي: او که څوک يو کور په کرايه ونيسي بيا په هغه کي داسي عيب وموندي کوم چي داستوگني [اوسېدلو] لپاره تاواني وي فَلَهُ الْفَسْخُ نو هغه [مستأجر] ته [د اجاري فسخ کولو] اختيار سته لِأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ الْمَنَافِعُ ځکه چي [په اجاره کي] پر منافعو [اوسېدلو] عقد واقع کيږي وَأَنَّهَا تَوْجَدُ شَيْئًا فَشَيْئًا او منافع په لږ، لږ توگه موجوديږي [ټوله په يوه ځل نه موجوديږي] فَكَانَ هَذَا عَيْبًا حَادِثًا قَبْلَ الْقَبْضِ نو ځکه دا موجوده عيب به له قبضه کولو څخه مخکي پيدا کېدونکی عيب وي [يعني دا به داسي عيب وي لکه د منفعت له قبضه کولو څخه مخکي پيدا سوی عيب] فَيُوجِبُ الْخِيَارَ نو ځکه به دا [د مستأجر لپاره] اختيار واجبوي كَهَانِ الْبَيْعِ لکه څرنګه چي په بيع کيږي ثُمَّ الْمُسْتَأْجِرُ إِذَا اسْتَوْفَى الْمَنْفَعَةَ بيا چي کله مستأجر منفعت حاصل کړی فَقَدْ رَضِيَ بِالْعَيْبِ نو هغه په عيب راضي سو فَيَلْزَمُهُ جَبِيئًا الْبَدَلُ نو ځکه پر هغه به ټوله عوض لازميږي كَهَانِ الْبَيْعِ لکه څرنګه چي په بيع کيږي وَإِنْ فَعَلَ الْبُؤْسَ أَجْرًا أَرَادَ بِهِ الْعَيْبَ او که چيري مؤجر [په کور کي] داسي کار اترميم او اصطلاح او کړي چي په هغه سره موجوده عيب زائل کړي فَلَا خِيَارَ لِلْمُسْتَأْجِرِ نو بيا مستأجر لږه [د اجاري فسخ کولو] اختيار نسته لِزَوَالِ سَبَبِهِ ځکه چي د اختيار سبب ختم سو.

اللغات: ﴿وجد﴾ د ضرب ماضي ده: پيدا کول، موندل، ﴿يضتر﴾ د نصر مضارع ده: ضرر او نقصان رسول، ضرر من او تاواني کېدل، ﴿المعقود عليه﴾ پر کوم څه چي عقد (معامله) کيږي، ﴿شيئا

فشيئاً) په کراره، کراره، په لږ، لږ سره، «استوفي» داستعمال ماضي ده: حاصلول، ترلاسه کول، «بدل» عوض، «زوال» دنصر مصدر دی: زائلېدل، ليري کېدل، ختمېدل.

تشریح: مسئله: داده چي څرنګه په بيع کي د عيب ليدلو په صورت کي مشتري ته د بيع د فسخ کولو (سودا ماتولو) حق او اختيار حاصلېږي، همداسي که د اجارې (کرایې) په کور يا د اجارې په بل شي کي مستأجر ته يو عيب په نظر راسي او دغه عيب له اوسېدلو څخه مانع وي، نو مستأجر ته هم د فسخ کولو حق حاصلېږي؛ ځکه چي په اجاره کي معقود عليه منافع وي او منافع په لږ، لږ توګه او په تدریج سره حاصلېږي (ټوله يو ځل په قبضه کي نه رائي)، نو د اجارې په کور يا داسي بل شي کي عيب پيدا کېدل داسي سو لکه له قبضي څخه مخکي پيدا سوی عيب، او په داسي عيب سره د فسخ کولو حق حاصلېږي، نو ځکه مستأجر ته به هم د فسخ کولو حق حاصلېږي. ها! که چيري مستأجر د دغه عيب د ليدلو باوجود منفعت حاصل کړي (يعني په کور کي واوسيږي)، نو دا دهغه له طرفه په عيب د راضي کېدلو دليل دی او په دې سره دهغه د فسخ حق ختمېږي او پر هغه ټوله کرایه لازميږي. او که چيري د اجارې له فسخ کولو (ماتولو) څخه مخکي مؤجر په يو طريقه او ذريعه سره دغه عيب ختم کړي، نو د مستأجر د فسخ حق ختمېږي او پر هغه کرایه لازميږي؛ ځکه هغه ته چي په کوم سبب سره د فسخ حق او اختيار حاصل وو، هغه ختم سو.

هغه صورتونه چي اجاره خپله پکښي فسخ کېږي

قَالَ: وَإِذَا خَرَبَتِ الدَّارُ فرمايي: او کله چي [په اجرت نيول سوی] کور خراب سي أَوْ انْقَطَعَ شَرْبُ الصَّيْفَةِ يا د فصل داره ځمکي اوبه بندي سي أَوْ انْقَطَعَ الْمَاءُ عَنِ الرَّيِّ يا [د اوبو] له ژرندي څخه اوبه بندي سي إِنْ فَسَخَتِ الْإِجَارَةُ نو اجاره فسخ کېږي لِأَنَّ الْمَعْقُودَ عَلَيْهِ قَدْ فَاتَ ځکه چي معقود عليه فوت سو وَهُوَ الْمَنَافِعُ الْمَخْصُوصَةُ قَبْلَ الْقَبْضِ يعني له قبضي څخه مخکي مخصوص منافع فوت سول فَسَابَهُ قَوْتُ الْمَبِيعِ قَبْلَ الْقَبْضِ وَمَوْتُ الْعَبْدِ الْمُسْتَأْجَرِ نو دا تر قبضه کولو مخکي د مبيع فوتېدلو او د مستأجر [په اجرت نيول سوي] غلام د مړه کېدلو په څېر سو وَمِنْ أَصْحَابِنَا مَنْ قَالَ: إِنَّ الْعَقْدَ لَا يَنْقَسِحُ او زموږ له مشايخو څخه ځيني فرمايي: چي [په دغه صورتونو کي] عقد نه فسخ کېږي لِأَنَّ الْمَنَافِعَ قَدْ فَاتَتْ عَلَى وَجْهِ يَتَصَوَّرُ عَوْدُهَا ځکه چي [دلته] منافع په داسي توګه فوت سوي دي چي دهغوی راګرځېدل [دوباره بحاله کېدل] ممکن دي فَأَشْبَهَ الْإِبَاقَ فِي الْبَيْعِ قَبْلَ الْقَبْضِ نو دا په

بيع کي تر قبضي مخکي د مبيع غلام د تنبډلو په خبر سو وَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّ الْأَجْرَ لَوْ بَنَاهَا أَوْ لَهُ إِمَامٌ
مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ شَخْه رَوَايَتِ سَوِي دِي چي که مؤجر [مالک] هغه خراب سَوِي کور جوړ کړي لَيْسَ
لِلْمُسْتَأْجِرِ أَنْ يَمْتَنِعَ وَلَا لِلْأَجْرِ نَوِيَا مُسْتَأْجِرَ تَه [له اخيستلو شخه] او مؤجر ته [له ورکولو شخه] د منع
کېدلو اختيار نسته وَهَذَا تَنْصِيصٌ مِنْهُ عَلَى أَنَّهُ لَمْ يَنْفَسِخْ لَكِنَّهُ يُفْسَخُ او دا روايت د امام محمد رَحِمَهُ
 اللَّهُ له طرفه د دې خبري صراحت کول دي چي دغه عقد اجاره په خپله نه فسح کيږي لېکن هغه
 فسح کول کېدای سي وَلَوْ انْقَطَعَ مَاءُ الرَّحْمَى وَالْبَيْتُ مِمَّا يُتَّقَفُ بِهِ لِغَيْرِ الطَّحْنِ او که چيري د ژرندي اوبه
 بندي سي لېکن د ژرندي کور داسي وي چي له میده کولو [اوپه جوړولو] شخه بغير په هغه سره نوره
 نفع اخيستل کېدای سي فَعَلَيْهِ مِنَ الْأَجْرِ بِحَصَّتِهِ نو پر مستأجر د هغه په حساب سره أجرت
 واجبيږي لَأَنَّهُ جُزْءٌ مِنَ الْمَعْقُودِ عَلَيْهِ حُكْمٌ چي [دلته] کور هم د معقود عليه يوه حصه ده.

اللغات: ﴿خریت﴾ د سمع له بابه د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده: خرابېدل، ويجاړېدل، د نفع
 اخيستلو (اوسېدلو) قابل نه پاتېدل، ﴿شُرِب﴾ داوبو واری، مراد ځني داوبه کولو (سېربولو) اوبه دي،
 ﴿الضيعة﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغه شخه يوه معنی ده: غله داره ځمکه، فصل داره
 ځمکه، صاحب د احسن الهدايې په کنبت (کيتي) سره معنی کړې ده، ﴿الرعي﴾ ژرنده، ﴿شابه﴾ د
 مفاعلي ماضي ده: مشابه کېدل، ورته کېدل، په خبر کېدل.

تشریح: صور د مسئلې: دادی چي که د اجارې په شي کي يو داسي عيب پيدا سي چي په هغه
 سره بالکل منفعت فوت سي، لکه کور خرابېدل، داوبو د ژرندي يا د فصل داره (کنبت لرونکي) ځمکي
 اوبه بندېدل او داسي نور (ځکه که کور خراب او ويران سي، نو هغه د منفعت حاصلولو [اوسېدلو] قابل نه پاتېږي،
 همدارنگه که داوبو له ژرندي شخه اوبه بندي سي نو هغه د منفعت حاصلولو [چلولو] او اوبه جوړولو [قابله نه پاتېږي، او
 که له فصل داره ځمکي شخه اوبه بندي سي نو هغه د منفعت حاصلولو [غله او فصل تر لاسه کولو] قابله نه پاتېږي)، نو
 په داسي صورت کي د عامو مشايخو په نېز او په ظاهر روايت کي عقد اجاره خود بخوده فسح کيږي؛
 ځکه چي په اجاره کي معقود عليه منافع حاصلول وي او په دغه وجوهاتو سره په منافعو کي خرابي
 راځي او هغوی فوتيږي، نو څرنگه چي پر مبيع له قبضه کولو شخه مخکي که مبيع فوت (ضايع)
 سي يا په أجرت اخيستل سَوِي غلام مړ سي، نو اجاره فسح کيږي، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله
 کي هم د معقود عليه يعني د منافعو په فوتېدلو سره اجاره فسح کيږي.

ومن أصحابنا إلخ: دشمنس الاثمه سرخسي او داسي نورو مشايخو رايه داده چي دمنافعو په فوتېدل او سره اجاره خود بخوده نه فسخ كيږي، بلکي کله چي هغه فسخ کړل سي نو بيا فسخ كيږي او له فسخ کولو څخه مخکي مستأجر ته دا اختيار حاصل ږي چي هغه دمنافعو دوباره بحاله کېدلو ته انتظار وکړي (لېکن که هغه انتظار نه کوي او اجاره فسخ کړي، نو بيا اجاره فسخ كيږي)؛ لکه کله چي مبيع غلام و تنبتيږي، نو بيع په خپله نه فسخ كيږي او مشتري ته د انتظار اختيار ورکول كيږي، همداسي به دلته هم مستأجر ته اختيار ورکول كيږي؛ ځکه چي دلته دوباره دمنافعو د پيدا کېدلو امکان او توقع سته، همدا وجه ده که مؤجر (مالک) په يو طريقه او ذريعه سره خرابي او عيب ليري کړي او دمنافعو د پيدا کېدلو لاره هواره کړي مثلاً خراب سوی کور جوړ کړي، نو د مؤجر د فسخ حق ختم ږي، له دې څخه هم معلومه سوه چي دمنافعو په فوتېدلو سره د اجارې پر فسخ کېدلو مهر لگول او هغه په حتمي توگه فسخ گرځول جائز نه دي. ها! که چيري عيب او خرابي ليري نه کړي سي، نو بيا به هغه فسخ کول كيږي.

ولو ان قطع ماء الرحي إلخ: ددې حاصل دادی که يو چاد او بو ژړنده د کور يا خوني سره په کرايه اخيستي وي، بيا د او بو د ژړندي او به بندي سي او ژړنده تپه ودرېږي، لېکن له هغه څخه بغير هم کور يا خونه د اوسېدلو قابله وي، نو مستأجر دي د اجارې اجرت (کرايه) تقسيم کړي او د ژړندي په مقابل کې چي کوم اجرت راځي هغه دي وضع (کات) کړي او پاته اجرت دي مؤجر ته ورکړي او اجاره دي نه فسخ کوي؛ ځکه چي دلته کور يا خونه هم د معقود عليه يو حصه ده او دا حصه صحيح سالمه ده، نو ځکه په دې حصه کې به اجاره صحيح كيږي. (احسن الهداية)

د يوه عاقد په مرگ سره د اجارې فسخ کولو حکم

قَالَ: وَإِذَا مَاتَ أَحَدُ الْمُتَعَاقِدَيْنِ وَقَدْ عَقَدَ الْإِجَارَةَ لِنَفْسِهِ فَرَمَائِي: او کله چي له دواړو عاقدينو مؤجر او مستأجر څخه يو مړ سي حال دا چي هغه د خپل ځان لپاره اجاره کړې وي انْفَسَخَتِ الْإِجَارَةُ نو اجاره فسخ كيږي لَأَنَّهُ لَوْ بَقِيَ الْعَقْدُ ځکه که دا عقد اجاره باقي پاته سي تَصِيرُ الْمَنْفَعَةُ الْمَمْلُوكَةَ لَهُ او الْأُجْرَةُ الْمَمْلُوكَةَ لَهُ لِغَيْرِ الْعَاقِدِ مُسْتَحَقَّةٌ بِالْعَقْدِ نو د مؤجر مملوکه منفعت يا د مستأجر مملوکه اجرت به په دغه عقد سره داسي کس مستحق وگرځي کوم چي عاقد نه دی لَأَنَّهُ يَنْتَقِلُ بِالنُّبُوتِ إِلَى الْوَارِثِ ځکه چي د عاقد په مرگ سره د هغه ټوله ترکه اميراث او وراثت و طرف ته منتقل كيږي وَذَلِكَ لَا يَجُوزُ او دا جائز نه دي وَأَنْ عَقْدَهَا لِغَيْرِهِ ها! که چيري مړه عاقد د بل چا لپاره عقد کړي وي

لَمْ تَنْفَسْخْ نَوَاجَارَهُ نَهْ فَسَخْ كِيَرِي مِثْلُ الْوَكِيلِ وَالْوَصِيِّ وَالْمُتَوَلِّي فِي الْوَقْفِ لَكَهْ وَكَيْلٍ، وَصِيٍّ أَوْ دَوْقَفٍ مُتَوَلِّيٍّ لِأَنْعِدَامِ مَا أَشْرَأْنَا إِلَيْهِ مِنَ الْمَعْنَى حَكَّهُ كَوْمِ سَبَبٍ تَهْ چي مَوْرٍ اِشَارَهْ وَكِرَهْ هَغَهْ [دلته] نَسْتَهْ [يعني په دې صورت كي د مستأجر مملوکه منفعت د غير عاقد مستحق گرځېدل معلوم دي].

اللغات: ﴿المتعاقدين﴾ د تفاعل له بابۀ تشبيه اسم فاعل دی؛ دوه کسان کوم چي يوه د بل سره عقد او معامله کړې وي، ﴿انفسخ﴾ فسخ کېدل، ماتېدل ختمېدل، ﴿وصي﴾ چا ته چي مړي د يوشې وصيت کړی وي، شوک چي مړي د يو کار د مه وار گرځولی وي، ﴿مملوکه﴾ کوم شی چي د يو چا په خپل ملکيت کي وي (تر ملکيت لاندې شی)، ﴿المتولي﴾ سرپرست، هغه کس چي د وقف شده ځمکي يا داسي بل شي اختيار دهغه په لاس کي وي، ﴿انعدام﴾ د انفعال مصدر دی؛ نيستي کېدل (نه موجودېدل)، ختمېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مؤجر (مالک) يا مستأجر مړ سي او هغه خاص دخپل ځان لپاره عقد اجاره کړی وي يعني د يو چاله طرفه يې دوکيل او وصي په توگه اجاره نه وي کړې، نو دهغه په مرگ سره سمدستي اجاره فسخ کيږي او دا معامله دهغه د وارثانو و طرف ته نه منتقل کيږي؛ ځکه که چيري مړ کېدونکی کس مؤجر (مالک) وي او اجاره باقي پرېښوول سي (يعني د وارث و طرف ته منتقل کړی سي) نو د مؤجر مملوکه منفعت به دهغه وارث (ميراث خور) ته حاصل سي همدارنگه که مړ کېدونکی کس مستأجر وي او اجاره باقي پرېښوول سي نو دهغه مملوکه اجرت به دهغه وارث ته حاصل سي، او وارث عاقد نه دی، حال دا چي دغه ملکيت په عقد (عقد اجاره) سره ثابت سوی دی او د غير عاقد لپاره ثابت بالعقد شی اخیستل جائز نه دي، نو ځکه د عاقد په مرگ سره سمدستي اجاره فسخ کيږي. ها! که چيري مړ کېدونکی عاقد د يو چاله طرفه وکيل يا وصي وي يا د وقف متولي وي او هغه د بل چا لپاره عقد اجاره کړی وي، نو دهغه په مړ کېدلو سره اجاره نه فسخ کيږي بلکي هغه چي د کوم کس لپاره عقد کړی وي، دغه عقد او د عقد لوازمات دهغه کس و طرف ته منتقل کيږي؛ ځکه دلته چي کوم مړ کېدونکی عاقد دی، هغه په حقيقت کي د اصل عاقد ترجمن (خبره نقلونکی) دی او څرنگه چي اصل عاقد ژوندی پاته دی، نو د ترجمن په مړ کېدلو سره دغه عقد او د عقد سره متعلق ټوله امور د اصل عاقد و طرف ته منتقل کيږي او مخکنی خرابي دلته نه لازميږي. (احسن الهداية)

په اجاره كي خيار شرط لگول (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَيَصِحُّ شَرْطُ الْخِيَارِ فِي الْإِجَارَةِ فَرَمَائِي: چي ازموږ په نهزا په اجاره كي د خيار شرط لگول صحيح دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَصِحُّ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي صحيح نه دي لَأَنَّ الْمُسْتَأْجِرَ لَا يُبْكِنُهُ رَدُّ الْمَعْقُودِ عَلَيْهِ بِكَمَالِهِ لَوْ كَانَ الْخِيَارُ لَهُ حكه كه چيري خيار د مستأجر لپاره وي نو د هغه لپاره معقود عليه په پوره توگه واپس كول ممكن نه دي لِفَوَاتِ بَعْضِهِ حكه چي د معقود عليه څه حصه فوتيږي وَلَوْ كَانَ لِلْمُؤَجِّرِ فَلَا يُبْكِنُهُ التَّسْلِيمُ أَيْضًا عَلَى الْكَمَالِ او كه چيري خيار د مؤجر [مالك] لپاره وي نو د هغه لپاره هم په پوره توگه د معقود عليه ورسپارل ممكن نه دي وَكُلُّ ذَلِكَ يَتَنَبَّهُ الْخِيَارُ او دا هر شی اختيار منع كوي وَلَنَا: أَنَّهُ عَقْدُ مَعَامَلَةٍ لَا يُسْتَحَقُّ الْقَبْضُ فِيهِ فِي الْمَجْلِسِ زموږ دليل دادی: چي اجاره د معاوضې عقد دی او په هغه كي په مجلس كي دننه قبضه شرط نه ده فَجَازَ اشْتِرَاطُ الْخِيَارِ فِيهِ كَالْبَيْعِ نو حكه په هغه كي د خيار شرط لگول داسي دي لكه په بيع كي د خيار شرط لگول وي وَالْجَامِعُ بَيْنَهُمَا دَفْعُ الْحَاجَةِ او په اجاره او بيع كي علت جامع د حاجت دفع كول دي وَفَوَاتُ بَعْضِ الْمَعْقُودِ عَلَيْهِ فِي الْإِجَارَةِ لَا يَتَنَبَّهُ الرَّدُّ بِخِيَارِ الْعَيْبِ او په اجاره كي د معقود عليه بعضي حصه فوتېدل د خيار عيب په وجه واپس كول نه منع كوي فَكَذًا بِخِيَارِ الشَّرْطِ نو همداسي به د خيار شرط په وجه واپس كول [هم نه منع كوي] بِخِلَافِ الْبَيْعِ په خلاف د بيع وَهَذَا لِأَنَّ رَدَّ الْكُلِّ مُنْكَرٌ فِي الْبَيْعِ دُونَ الْإِجَارَةِ او دا [د اجارې او بيع په مينځ كي فرق] حكه دی چي په بيع كي د ټوله مبيع واپس كول ممكن دي، نه په اجاره كي فَيُشْتَرَطُ فِيهِ دُونُهَا نو حكه په بيع كي د ټوله مبيع واپس كول شرط دي، نه په اجاره كي وَلِهَذَا يُجْبَرُ الْمُسْتَأْجِرُ عَلَى الْقَبْضِ إِذَا سَلَّمَ الْمَوْاجِرُ بَعْدَ مُطَبَقِ بَعْضِ الْبُدَّةِ همدا وجه كه د اجارې له څه مودت تېرېدلو څخه وروسته مؤجر [مالك] شی و مستأجر ته وسپاري، نو مستأجر به پر هغه په قبضه كولو باندي مجبورول كيږي.

اللغات: «رَدُّ» دنصر مصدر دی: واپس كول، «فَوَاتُ» دنصر مصدر دی: فوتېدل، ختمېدل، «يُجْبَرُ» دافعال مضارع ده: مجبوره كول، په زوره په كول، «مُضَيِّقُ» دضرب مصدر دی: وخت تېرېدل (پوره كېدل).

تشریح : صورت د مسئلې : دادی چي زموږ په نېز په اجاره کي خيار شرط لگول صحيح او جائز دي (نو که چيري د مؤجر يا مستأجر لپاره خيار شرط وي، نو هغه دخپل خيار په مودت [درې ورځو] کي اجاره فسخ کولای سي)، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ پهِ نېز په عقد اجاره کي خيار شرط لگول صحيح نه دي.

د امام شافعي دليل : دادی چي په اجاره کي معقود عليه منفعت وي او منفعت شيئاً فشيئاً او يوماً فيوماً حاصليري، لهندانه مستأجر هغه کما حقهِ واپس کولای سي او نه مؤجر په پوره توگه هغه مستأجر ته ورکولای سي، يعني که چيري خيار شرط د مستأجر لپاره وي، نو دخيار په مودت کي چي کو منافع فوت سي، مستأجر لره داممکن نه دي چي هغه منافع مؤجر (مالک) ته واپس کړي، حال دا چي په خيار شرط سره د واپس کولو په صورت کي د ټولو منافع واپس کول پکار دي. او که چيري خيار شرط د مؤجر لپاره ثابت وي، نو هغه هم مستأجر ته پوره معقود عليه (منافع) نه سي ورسپارلای؛ ځکه چي دخيار په مودت کي څه منافع تېر او فوت سي، نو گواکي له ورسپارلو څخه مخکي دبائع په قبضه کي څه مبيع ضايع سوه، او له دغه دوو شيانو څخه هر شی (يعني د واپس کولو ياد ورسپارلو ناممکن کېدل) دخيار له ثابتېدلو څخه مانع دي.

زموږ دليل : دادی چي اجاره د معاوضې عقد دی (يعني هر عاقد يو بل ته عوض ورکوي، ځکه مستأجر اجرت او کرایه ورکوي او مستأجر هغه ته خپل شی ورکوي، لنډه دا چي اجاره عقد معاوضه دی) چي دهغه لپاره د مجلس قبضه ضروري نه ده (لکه په سلم او صرف کي چي ضروري ده)، نو ځکه د بيع په څېر به په اجاره کي هم خيار شرط لگول صحيح وي او په بيع او اجاره کي علت جامعه د ضرورت دفع کول دي چي عاقد دې، درې ورځي فکر او غور وکړي چي په نقصان او تاوان کي مبتلا نه سي.

وفوات بعض المعقود عليه : او پاته سوه دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ داوينا چي دخيار شرط په وجه د معقود عليه (منافع) څه حصه فوتيري، نو دهغه جواب دادی چي کله په اجاره کي د معقود عليه څه حصه فوتېدل بالاتفاق ”د خيار عيب په وجه“ واپس کول نه منع کوي (يعني د څه منافع د فوتېدلو په صورت ني مستأجر بالاتفاق دخيار عيب پر بناء مبيع واپس کولای سي)، نو ښکاره خبره ده چي د معقود عليه څه حصه فوتېدل به ”د خيار شرط په وجه واپس کول“ هم نه منع کوي. ددې په خلاف په بيع کي که د مبيع څه حصه فوت سي نو دا ځکه دخيار شرط له ثابتېدلو څخه مانع دي چي په بيع کي د ټوله مبيع واپس کول ممکن دي؛ ځکه په بيع کي د عقد کولو پر مهال ټوله مبيع موجوده وي، حال دا چي په اجاره کي د عقد کولو پر مهال ټوله معقود عليه (منافع) موجود نه وي، نو ځکه په بيع کي د ټوله مبيع واپس کول شرط کړی سوي دي، نه په اجاره کي. ولهذا يُجَبَرُ الْمُسْتَأْجِرُ... إلخ ددې تشریح په حاشيه کي په آسانه توگه ذکر سوې ده.

د عذر به وجه د اجاري فسخ كول (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَتُفْسَخُ الْإِجَارَةُ بِالْإِعْدَارِ عِنْدَنَا فَرَمَائِي: چي زموږ په نېز د عذرونو په وجه اجاره فسخ كول کېدای سي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا تُفْسَخُ إِلَّا بِالْعَيْبِ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي: چي صرف ذعيب په وجه اجاره فسخ كول کېدای سي لِأَنَّ الْمَنَافِعَ عِنْدَهُ بِمَنْزِلَةِ الْأَعْيَانِ حَتَّى يَجُوزَ الْعَقْدُ عَلَيْهَا حُكْمٌ چي د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز منافع د اعيانو [شيانو] په درجه کي دي، تر دې چي پر منافعو عقد كول جائز دي فَأَشْبَهَ الْبَيْعَ نو [عقد اجاره] د بيع سره مشابه سو وَلَكِنَّا: أَنَّ الْمَنَافِعَ غَيْرُ مَقْبُوضَةٍ وَهِيَ الْمَقْهُودُ عَلَيْهَا زموږ دليل دادی: چي پر منافعو قبضه نه کيږي حال دا چي [په اجاره کي] پر هغوی عقد واقع کيږي فَصَارَ الْعُذْرُ فِي الْإِجَارَةِ كَالْعَيْبِ قَبْلَ الْقَبْضِ فِي الْبَيْعِ نو په اجاره کي عذر [پيدا کېدل] داسي وگرځېدی لکه په بيع کي له قبضې څخه مخکي عيب [پيدا کېدل] فَتُفْسَخُ بِهِ نو ځکه د عذر په وجه به اجاره فسخ کيږي إِذَا الْمَعْنَى يَجْعَلُهَا حُكْمٌ سَبَبٌ دوى دواړو لره جامع [جمع کونکى] دى وَهُوَ عَجْزُ الْعَاقِدِ عَنِ الْبُطْنِ فِي مُوجِبِهِ إِلَّا بِتَحِيلٍ ضَرَرٍ زَائِدٍ لَمْ يَسْتَحَقَّ بِهِ او هغه [سبب] د عقد په موجب [مقتضا] کي له مداومت کولو څخه [يعني د عقد د تقاضا له نافذولو څخه] عاجزه کېدل دي مگر داسي اضافي ضرر په زغملو سره چي هغه په عقد سره مستحق سوى [ثابت سوى] نه دى [په بله وينا: او هغه سبب دا دى چي عاقد د عقد په نافذولو او باقي پرېښوولو سره نور داسي نقصان پورته کوي چي هغه د عقد په وجه ثابت سوى نه دى] وَهَذَا هُوَ مَعْنَى الْعُذْرِ عِنْدَنَا او همدا زموږ په نېز د عذر مطلب دى وَهُوَ كَيْفَ اسْتَأْجَرَ حَدًّا إِذَا لَيْتَ لَمْ يَضَرْ سَهْلًا لَوْجَعًا بِهِ او د دې مثال دا دى لکه يو څوک چي غاښ کښونکى ډاکټر په اجرت ونيسي چي هغه دده د زامي دردمن غاښ وکاږي فَسَكَنَ الْوَجَعَ بَيَا [د هغه تر کښلو مخکي] درد ختم سي اَوْ اسْتَأْجَرَ طَبَّاعًا لِيَطْبِخَ لَهُ طَعَامَ الْوَلِيمَةِ يا يو اښپز په اجرت ونيسي چي هغه دده لپاره د واده د مېلمستيا خوراک پوخ کړي فَاسْتَلَعَتْ مِنْهُ بَيَا [تر هغه مخکي] ښځه دده سره خلع وکړي تَفْسَخُ الْإِجَارَةُ نو اجاره فسخ کيږي لِأَنَّ فِي الْبُطْنِ عَلَيْهِ الزَّامَ ضَرَرٍ زَائِدٍ لَمْ يَسْتَحَقَّ بِالْعَقْدِ حُكْمٌ چي [په دې صورت کي] د عقد اجارې په نافذولو کي [پر عاقد] داسي ضرر لازمول سته چي هغه په عقد سره مستحق [ثابت] سوى نه دى [يعني د اجارې په نافذولو کي پر عاقد داسي ضرر لازميږي کوم چي په عقد اجاره سره نه دى ثابت سوى].

اللغات: ﴿المضي﴾ د ضرب د باب مصدر دی، د دې باب په صله کي چي کله ”في“ يا ”على“ راسي لکه دلته، نو معنی يې ده: مداومت کول، نافذول، جاري کول (باقي پرېښوول)، پوره کول، ﴿تحتمل﴾ د تفعل د باب مصدر دی: زغمل (برداشت کول)، ضرر زغمل، نقصان او ضرر پر خپل خان اخیستل (تاوان پورته کول)، ﴿حداد﴾ دا خو په اصل کي آهنگر (پنس) ته وايي کوم چي اوسپني جوړوي او سموي، دلته ځني مراد هغه ډاکټر دی کوم چي غاښونه کاږي، او د دې وجه داده چي د مصنف رحمه الله په ښار او هغه ته په څرمه نورو ښارونو کي به د غاښ کښلو کار غالباً حداد کوی، ﴿الضرس﴾ جمع يې اضراس راځي لکه د جنل جمع چي اُحمال راځي: د زامي غاښ (چي په هغه سره خوراک ژوول کيږي)، ﴿الوليمة﴾ هغه خوراک او مېلمستيا کوم چي د واده په خوشحالي او مبارکۍ کي تيار کړی سي (په جديد عربي کي د عامي مېلمستيا خوراک ته هم وايي لکه مخکي چي موږ ذکر کړه، خو دلته ښکاره خبره ده چي د واده طعام ځني مراد دی)، ﴿فاختلعت﴾ د افتعال له بابو د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده: خلع اخیستل، يعني خاوند ته مال ورکول او د مال په عوض کي له هغه څخه طلاق اخیستل.

تشریح: د عبارت له حل څخه مخکي په دې ځان پوه کړئ! چي الأعداء جمع د عُدَّة ده او دلته له عذر څخه مراد هغه ضرر دی کوم چي د عقد کولو پر مهال موجود نه وي بلکي وروسته پيدا سي لېکن د هغه وجود خارجي وي يعني هغه په عقد سره ثابت سوی او موجود سوی نه وي او د عاقد لپاره د دغه ضرر له زغملو څخه بغير د عقد نافذول ممکن نه وي.

د مسئلې حاصل دا دی چي زموږ په نېز د عذر په وجه اجاره فسخ کېدای سي، لېکن دامام شافعي رحمه الله په نېز صرف د عيب په وجه اجاره فسخ کول جائز دي.

دامام شافعي دليل: دادی چي منافع داعيانو په درجه کي دي، يعني لکه څرنګه چي پر شيانو عقد واقع کېدای سي، همداسي د شيانو پر منافعو هم عقد واقع کېدای سي، نو په دې حواله سره اجاره د بيع سره مشابه ده، او بيع د اعذارو په وجه نه سي فسخ کېدای، نو ځکه اجاره به هم د اعذارو په وجه نه سي فسخ کېدای.

زموږ دليل: دادی چي په اجاره کي منافع معقود عليه وي حال دا چي د عقد پر مهال هغوی موجود نه وي او پر هغوی قبضه نه کيږي (ځکه منافع په کراره، کراره حاصلیږي او په لږ، لږ توګه پر هغوی قبضه ثابتیږي). لهدا په اجاره کي عذر پيدا کېدل داسي دي لکه په بيع کي د مبيع له قبضه کولو څخه مخکي عيب پيدا کېدل، او تاسو ته معلومه ده چي که په بيع کي پر مبيع له قبضه کولو څخه مخکي عيب پيدا سي، نو بيع فسخ کېدای سي، نو ځکه د عذر پيدا کېدلو په وجه به اجاره هم فسخ کېدای

سي؛ ځکه چي د فسخ کېدلو سبب په اجاره او بيع دواړو کي يودى يعنې د زاید ضرر له زغملو څخه بغير د عقد نفاذ ناممکن کېدل (يعنې هغه سبب دادى چي دلته په بيع او اجاره دواړو کي د زاید او اضافي ضرر له تحمل څخه بغير عقد باقي پرېښوول او نافذول ممکن نه دي) او زموږ په نېز د عذر همدغه معنی ده چي که عاقد اجاره باقي پرېږدي نو پر هغه داسي نقصان لازميږي کوم چي په عقد اجاره سره پر هغه ثابت سوي نه وي (بلکي يوزاید او اضافي نقصان وي). او د دې مثال داسي دی لکه د يو سړي غاښ چي درد شروع کړي او هغه ډاکټر ته ولاړ سي چي په اجرت (په پيسو) سره دده غاښ وکارې، بيا له غاښ کېنلو څخه مخکي درد ختم سي، نو اجاره فسخ کيږي؛ ځکه چي اوس د اجارې په باقي پرېښوولو کي د صحيح سالم غاښ کېنل لازميږي او د سالم غاښ کېنل د عقد اجاره په وجه پر مستأجر ثابت سوي (لازم سوي) نه دي.

او بل مثال دا چي که يو خاوند (زوم) د وليمې د خوراک پخولو لپاره يو اشپز په اجرت (په مزدورۍ) ونيسي، لېکن بيا د وليمې له خوراک پخولو څخه مخکي ښځه دهغه سره خلع وکړي او جلا سي (يعنې اشپز تر اوسه د واده دېگونه باندې کړي نه وي چي د خاوند او ناوکۍ په مينځ کي څه شخړه او ستونزه راسي او ناوکۍ خاوند ته څه مال اور کړي او له هغه څخه طلاق واخلي) نو په دې سره د اشپز او خاوند تر مينځ اجاره هم فسخ کيږي؛ ځکه که اجاره فسخ نه سي بلکي پر مستأجر (خاوند) دا لازم کړی سي چي هغه به (تر خلع او د ښځي تر جلا کېدلو وروسته هم) په اشپز خوراک پخوي او اشپز ته به اجرت ورکوي، نو پر مستأجر (خاوند) به زاید ضرر لازم سي کوم چي په عقد اجاره سره پر هغه ثابت سوي نه دی.

لنډه دا چي څرنگه په دغه دوو صورتونو کي د عذر په وجه اجاره فسخ کيږي؛ ځکه چي دلته هم د زاید ضرر له زغملولو څخه بغير د اجارې نافذول (باقي پرېښوول) ممکن نه دي، خاص همدغه ډول د نورو عذرونو (د نورو زاید غير مستحق بالعقد ضررونو) په وجه به هم اجاره فسخ کېدای سي.

د مال ختمېدلو او کاروبار بندېدلو په صورت کي د اجارې حکم

وَكَذَا مِنْ اسْتَأْجَرَ دُكَّانًا فِي السُّوقِ لِيَتَّجَرَ فِيهِ أَوْ كَهْ شُوكٍ د تِجَارَتِ [کاروبار] کولو لپاره په بازار کي يو دوکان په کرایه ونيسي فَذَهَبَ مَالُهُ بِيَا د هغه [توله] مال ختم سي وَكَذَا إِذَا اسْتَأْجَرَ دُكَّانًا أَوْ دَارًا ثُمَّ أَفْلَسَ وَلَمْ يَمُتْهُ دُونَ لَا يَقْدِرُ عَلَى قَضَائِهَا إِلَّا بِثَمَنِ مَا اسْتَأْجَرَ أَوْ هَمْدَارَنگه که شوک دوکان يا کور [يو چا ته] په کرایه ورکړي بيا دى مفلسه ادهوالي اسي او پر ده دومره قرضونه لازم سي چي دهغوى پر اداء کولو قدرت نه لري مگر دهغه [دوکان يا کور] په ثمن سره کوم چي يې په اجرت ورکړي دي فَسَخَ الْقَاضِ الْعَقْدَ وَبَاعَهَا إِلَى الدَّيْنِ نو قاضي دي عقد فسخ کړي او هغه [کور او دوکان] دي په قرض کي خرڅ

کري لَأَنَّ فِي الْجَزِي عَلَى مُوجِبِ الْعَقْدِ الزَّامَ ضَرَرٌ زَائِدٌ لَمْ يُسْتَحَقَّ بِالْعَقْدِ حُكْمٌ چي د عقد پر موجب [تقاضا] د عمل کولو په صورت کي [پر ده] د داسي زاید ضرر لازمول سته کوم چي په عقد سره مستحق [ثابت] سوی نه دی وَهُوَ الْحَبْسُ او زاید ضرر [ده] بندي کېدل دي لِأَنَّهُ قَدْ لَا يُصَدَّقُ عَلَى عَدَمِ مَالٍ آخَرَ حُكْمٌ چي عیني وخت د بل مال پر نشتوالي د ده تصدیق نه کيږي ثُمَّ قَوْلُهُ فَسَخَ الْقَاضِي الْعَقْدَ إِشَارَةً إِلَى أَنَّهُ يَفْتَقِرُ إِلَى قَضَاءِ الْقَاضِي فِي التَّقْضِ بَيَّا د امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ دَا قَوْلٌ چي "قاضي دي عقد فسخ کري" و دې طرف ته اشاره ده چي د دغه عقد په ماتولو کي د قاضي فیصلې ته ضرورت سته وَهَكَذَا ذَكَرَ فِي الزِّيَادَاتِ فِي عُذْرِ الدَّيْنِ او همداسي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په زیادات کي ذکر کري دي وَقَالَ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: وَكُلُّ مَا ذَكَرْنَا أَنَّهُ عُذْرٌ فَإِنَّ الْإِجَارَةَ فِيهِ تَنْتَقِضُ او په جامع صغیر کي یې ویلي دي: چي هغه ټوله امور کوم چي موږ دلته ذکر کړه هغوی عذر دي او په هغوی سره اجاره ماتيږي وَهَذَا يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا يَحْتَاجُ فِيهِ إِلَى قَضَاءِ الْقَاضِي دَا [قول] پر دې دلالت کوي چي په ماتولو کي د قاضي فیصلې ته ضرورت نسته وَوَجْهُهُ: أَنَّ هَذَا بِمَنْزِلَةِ الْعَيْبِ قَبْلَ الْقَبْضِ فِي الْمَبِيعِ او د دې [قول] دلیل دا دی: چي دا په مبيع کي له قبضې څخه مخکي د عیب [پیدا کېدلو] په درجه کي دي عَلَى مَا مَرَّ لَكَ مَخْكِ چي تېر سوي فَيَنْتَفِذُ الْعَاقِدُ بِالْفَسْخِ نو حُكْمٌ عَاقِدٌ بِهِ د عقد په فسخ کولو کي مستقل [خود مختاره] وي وَوَجْهُ الْأَوَّلِ: أَنَّهُ فَضْلٌ مُجْتَهَدٌ فِيهِ او د اول قول دلیل دا دی: چي دا مختلف فيه مسئله ده فَلَا بُدَّ مِنَ الزَّامِ الْقَاضِي نو حُكْمٌ د قاضي له طرفه لازمول ضروري دي وَمِنْهُمْ مَنْ وَقَعَ فَقَالَ: إِذَا كَانَ الْعُذْرُ ظَاهِرًا او عیني مشایخو [د دواړو قولونو په مینځ کي] موافقت کړی دی او داسي یې ویلي دي: چي که چيري عذر ښکاره وي لَا يَحْتَاجُ إِلَى الْقَضَاءِ نو د قاضي فیصلې ته ضرورت نسته وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ظَاهِرٍ كَالدَّيْنِ او که چيري عذر ښکاره نه وي لکه قرض يَحْتَاجُ إِلَى الْقَضَاءِ نو د قاضي فیصلې ته ضرورت سته لِيُظْهَرَ الْعُذْرُ د دې لپاره چي عذر ښکاره سي.

اللفات: «يتجر» دافتعال مضارع ده: تجارت کول، «أفلس» دافعال ماضي ده: مفلسه کېدل، «هوالي کېدل» «يفتقر» دافتعال مضارع ده: محتاجه کېدل، ضرورت پېښېدل، «يتفرد» دتفعّل مضارع ده: منفرد کېدل، تنها کېدل (په يو کار کي يوازينی کېدل).

تشریح: صورت د مسئلي: دادی که شوک د کاروبار لپاره په بازار او مارکېټ کې یو دوکان په کرایه ونیسي، لېکن له کاروبار کولو څخه مخکې د هغه ټوله سرمایه ضایع او ختم سي، یا یو چا خپل دوکان یا کور بل چا ته په کرایه ورکړی وي، لېکن بیا پر هغه د خلگو دومره قرضونه لازم سي چې د دغه کرایې والا دوکان یا کور له خرڅولو څخه بغير د هغوی اداء کول ممکن نه وي، نو دغه دواړه صورتونه په عذر کې داخل دي او د دغو په وجه اجاره فسخ کول جائز او صحيح دي؛ ځکه چې د اجارې په نافذولو او باقي پرېښوولو کې پر مستأجر او مؤجر دواړو يعنې په اول صورت کې پر مستأجر او په دویم صورت پر مؤجر داسې زاید ضرر لازميږي کوم په عقد سره پر دوی ثابت سوی (لازم سوی) نه دی، د اول صورت ضرر خو ښکاره دی، او په دویم صورت کې زاید ضرر بندي کېدل (قېد کېدل) دي چې که دغه مؤجر قرضونه اداء نه کړي نو حکم دادی چې قاضي به هغه نیسي او بنديخانې ته به یې اچوي په دې شرط چې د هغه (مؤجر) سره بل مال هم موجود وي او ځینې وخت پر دې خبره د هغه (مؤجر) تصدیق نه سي کېدای چې زما سر بل مال نسته (ځکه چې ځینې کسانو خپل بعضي مالونه پټ کړي وي چې په هغه یې هېڅوک خبر کړی نه وي).

ثم قوله فسخ القاضى إلخ: يعنى امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ چې په مختصر القدوري کې دا حکم ذکر کړی دی "فَسَخَّ الْقَاضِي الْعَقْدَ" (چې قاضي دي دغه عقد اجاره فسخ کړي)، دا ودې خبرې ته اشاره ده چې د دغه عقد په فسخ کولو کې د قاضي فيصلې ته ضرورت سته يعنې قاضي به د هغه د فسخ کېدلو (ماتېدلو) فيصله کوي (شمس الاثمه سرخسي رَحِمَهُ اللهُ همدې ته صحيح ويلي دي)، همدارنگه د قرض د عذر په هکله په زیادات کې هم دغه حکم ذکر سوی دی. د دې په خلاف په جامع صغیر کې د عذر په هکله د دې خبرې صراحت سوی دی چې د عذر په وجه اجاره خود بخوده فسخ کیږي، نو دغه صراحت ته په کتلو سره د اجارې فسخ کولو لپاره د قاضي فيصلې ته ضرورت نسته؛ د دغه قول دلیل دادی چې په اجاره کې عذر پیدا کېدل داسې دي لکه په مبيع کې له قبضې څخه مخکې عیب پیدا کېدل، او دا ښکاره خبره ده چې که تر قبضې مخکې مبيع عیبداره سي، نو د عقد فسخ کولو لپاره د قاضي فيصلې ته ضرورت نه پرېوځي، نو ځکه د عذر پیدا کېدلو په صورت کې به هم د عقد اجارې فسخ کولو لپاره د قاضي فيصلې ته ضرورت نه وي.

د اول قول يعنې کوم چې په زیادات کې ذکر سوی دی، د هغه دلیل دادی چې د عذر په وجه د اجارې فسخ کېدل مختلف فیه دي ځکه چې د امام مالک او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز د اعذارو په وجه اجاره نه فسخ کیږي؛ نو ځکه دا ضروري سوه چې قاضي په خپل حکم او فيصله سره د اجارې فسخ کول لازم کړي. ځینې مشايخو د زیادات او جامع صغیر په دواړو قولونو کې داسې تطبیق ورکړی دی

چي که عذر بالکل بنکاره وي، نو د قاضي له فيصلې څخه بغير اجاره فسخ کيږي (والعذر الظاهر مثل استيجار الحداد لقلع الضرس أو الطباخ لطبخ طعام الوليمة)، او که عذر بنکاره نه وي، نو په دغه صورت کي د اجارې فسخ کولو لپاره د قاضي فيصلې ته ضرورت پرېوځي د دې لپاره چي عذر څرگند سي او دواړه عاقدین پر دغه فسخ متفق او مطمئن سي.

د سفر لپاره په کرایه د څاروي نیولو په صورت کي د یو عذر پېښېدلو حکم او تفصیل

وَمَنْ اسْتَأْجَرَ دَابَّةً لِيُسَافِرَ عَلَيْهَا او که څوک د دې لپاره یو څاروی په کرایه ونیسي چي پر هغه سفر وکړي ثُمَّ بَدَأَ لَهُ مِنَ السَّفَرِ بِيَا هُغَةً ته له سفر څخه [منع کونکې] یو خبره بنکاره سي [د یو مانع په وجه له سفر څخه د هغه رایه واوړي] فَهُوَ عَذْرٌ نو دا [د اجارې فسخ کېدلو لپاره] عذر دی لِأَنَّهُ لَوْ مَضَى عَلَى مُوجِبِ الْعَقْدِ ځکه که هغه [اوس] د عقد پر مقتضا مداومت وکړي [یعني که هغه اوس هم پر عقد اجاره باقي پاته سي او هغه نافذ کړي] يَلْزَمُهُ ضَرَرٌ زَائِدٌ نو پر هغه به اضافي ضرر لازم سي لِأَنَّهُ رُبَّمَا يَذْهَبُ لِلْحَجِّ فَذَهَبَ وَقَتُّهُ ځکه کېدای سي چي هغه حج ته ځي لېکن د حج وخت ختم سي أَوْ لِيَطْلُبَ غَرِيْبَهُ فَخَضَرَ یا هغه د خپل مقروض [پور وړي] دلتهون لپاره ځي لېکن هغه په خپله حاضر سي أَوْ لِيَتَجَارَعَ فَأُتْقَرَ یا هغه د کاروبار لپاره ځي لېکن هغه غریب سي [مال یې ختم سي] وَإِنْ بَدَأَ الْبُكَارَى او که چیري په کرایه ورکونکي کس [یعني د څاروي مالک] ته [له سفر کولو څخه مانع] یو خبره بنکاره سي [یعني داسي عذر ورته پېښ سي چي د هغه په وجه په سفر نه سي تللای یعني د مستأجر د څاروي سره نه سي تللای] فَلَيْسَ ذَلِكَ بِعَذْرٍ نو دا [د اجارې فسخ کېدلو لپاره] عذر نه دی لِأَنَّهُ يُنْكَهُ أَنْ يَقْعُدَ وَيَبْعَثَ الدَّوَابَّ عَلَى يَدِ تَلْبِيذِهِ أَوْ أَجِيرِهِ ځکه د هغه لپاره دا ممکنه ده چي خپله کښېني او د خپل یو شاگرد یا مزدور په لاس څاروي واستوي [یعني هغه داسي کولای سي چي د خپل څاروي د څارني لپاره خپل یو شاگرد یا مزدور د مستأجر سره واستوي، نو ځکه دا عذر نه دی شمارل سوی] وَلَوْ مَرَضَ الْمُوَاجِرُ فَقَعَدَ او که چیري مؤجر [مکاري] مریض سي او [بالکل له تک کولو څخه] کښېني فَكَذَلِكَ الْجَوَابُ عَلَى رِوَايَةِ الْأَصْلِ نو د مبسوط د روایت مطابق هم دغه حکم دی وَذَكَرَ الْكَرْمَنِيُّ أَنَّهُ عَذْرٌ لِهَکِنِ إِمَامٍ كَرَّخِيَ رَجَبَهُ اللَّهُ ذَكَرَ كَرِي دې چي دا هم [د اجارې فسخ کېدلو لپاره] عذر دی لِأَنَّهُ لَا يَغْزَى عَنْ ضَرَرٍ ځکه چي دا هم له ضرر څخه خالي نه دي [ځکه چي له مؤجر څخه بغير بل څوک (شاگرد او مزدور) د هغه پر څاروي پوره شفقت او د څاروي پوره څارنه

نه کوي | فَيَذْفَعُ عَنْهُ عِنْدَ الطَّرِيقَةِ دُونَ الْإِخْتِيَارِ نو ځکه د ضرورت [مرض] په وخت کي به له مؤجر څخه دا ضرر ليري کول کيږي، نه دا اختيار په حالت کي [يعني له ضرورت څخه بغير په عام حالت کي به له هغه څخه دا ضرر نه دفع کيږي او دا به عذر نه شمارل کيږي] وَمَنْ أَجَرَ عَبْدَهُ ثُمَّ بَاعَهُ او که څوک خپل غلام په اجرت ورکړي بيا هغه خرڅ کړي فَلَيْسَ بِعُذْرٍ نو دا عذر نه دی لِأَنَّهُ لَا يَلْزَمُهُ الطَّرِيقُ بِالْبَيْعِ عَلٰى مُوجِبِ عَقْدٍ ځکه [دلته] د عقد پر مقتضا په مداومت کولو سره [يعني د عقد اجاره په باقي پريښوولو او نافذولو سره] پر مؤجر هيڅ ضرر نه لازميږي وَإِنَّمَا يَفُوتُهُ إِلَّا سَتْرُ بَاحٍ بلکي له هغه څخه د نفعي طلب کول [نفع اخيستل] فوتيږي وَأَنَّهُ أَمْرٌ زَائِدٌ او دا يو زايده خبره ده.

اللغات: ﴿دابة﴾ څاروی (چارپای)، سپارلي، ﴿بدا﴾ دنصر ماضي ده: ښکاره کېدل، ناڅرګند شوی ښکاره کېدل (چاته داسي وجه او خبره ښکاره کېدل کوم چي مخکي ورته ښکاره نه وي)، ﴿غريم﴾ مقروض، پور وړی، ﴿افتقر﴾ دافتعال ماضي ده: محتاجه کېدل، غريب او مفلسه کېدل، ﴿مکاري﴾ د مفاعله باب اسم فاعل دی: په کرایه ورکونکي (عموماً د هغه کس لپاره استعمالیږي کوم چي څارويان يعني خر، غاټه او داسي نور په کرایه ورکوي)، کَارِي يُكَارِي مُكَارَةً: په کرایه ورکول، ﴿استباح﴾ داشتفعال مصدر دی: د ګټې طلب او لټون کول، ګټه کول، نفع اخيستل.

تشریح: ومن استأجر دابة إلخ: د دې عبارت مطلب او د مسئلې حکم له ترجمي څخه هم ښکاره دی، تشریح ته يې ضرورت نسته.

ومن أجرة عبده إلخ: فرمايي که يو مالک خپل غلام يو چاته په اجرت ورکړي بيا دا جاري له مودت ختمېدلو څخه مخکي هغه غلام پر بل چا خرڅ کړي، نو دا عذر نه دی او بالاتفاق په دې سره اجاره نه سي فسخ کېدای؛ ځکه چي په دې صورت کي د عقد اجاره په باقي پريښوولو کي د مؤجر نقصان نسته، بلکي فقط بالفعل نفع اخيستل فوتيږي کوم چي يو زائد امر دی، که چيري د دې په وجه هم اجاره فسخ کړی سي، نو بيا خو هيڅ اجاره هم صحيح سالم نه سي پاتېدای، نو دخلکو ضرورتونه به نابشپړ پاته سي.

پاته سوه ددغه مسئلې جواز او عدم جواز چي په پورتنی صورت کي مؤجر (مالک) لره خپل غلام خرڅول جائز دي، که نه؟، نو په دې سلسله کي صحيح قول دا دی چي دغه بيع دا جاري تر موده پوري موقوف پاتېږي او مستأجر دغه بيع نه سي فسخ کولای (همدې طرف ته صدر شهيد ميلان

کړی دی) تردې چې مفتي به د دغه مسئلې په جواب کې داسې لیکي چې د مستأجر په حق کې دایع
جائز نه ده. (اشرف الهدایه)

د اجاري فسخ کېدلو یو صورت

قَالَ: وَإِذَا اسْتَأْجَرَ الْخِيَاطُ غُلَامًا فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ فِي خِيَاطٍ يُوْهَلِكُ بِهِ أَجْرَتِ [په مزدورۍ] ونيسي
فَأَقْلَسَ وَتَرَكَ الْعَمَلَ لِبَكْنٍ بِيَا هَغْه مَفْلَسْه سِي أَوْ [د خياطي] کار پرېږدي فَهُوَ عُدْرٌ نَوْدَا عَذْر دِي لِأَنَّهُ
يَلْزَمُهُ الضَّرَرُ بِالْبُطُونِ عَلَى مُوجِبِ الْعَقْدِ حُكْمٌ فِي دَعْدٍ پَر مَقْتَضَا پَه مَدَاوْمَت كولو سره پَر هغه زاید
ضرر لازمېږي لِفَوَاتٍ مَقْصُودَةٍ وَهُوَ رَأْسُ مَالِهِ حُكْمٌ فِي دَهْغَه مَقْصُودٍ يَعْنِي دَهْغَه اَصْل مال فوت
سُو وَتَأْوِيلُ السُّأَلَةِ خِيَاطٌ يَعْمَلُ لِنَفْسِهِ أَوْ [د دغه] مَسْئَلِي تَأْوِيلٌ دَادِي چې له خياط څخه هغه خياط
مراد دی کوم چې د خپل ځان لپاره کوي أَمَّا الَّذِي يَخِيْطُ بِأَجْرٍ أَوْ پاته سو هغه خياط چې په اجرت
سره ګندل [کېږي جوړول] کوي فَرَأْسُ مَالِهِ الْخِيْطُ وَالْبَخِيْطُ وَالْبَقْرَاضُ نو د هغه اصل مال تار، ستنه او
غچي ده فَلَا يَتَحَقَّقُ الْإِقْلَاسُ فِيهِ نو په هغه کې به مفلس والی نه ثابتېږي وَإِنْ أَرَادَ تَرَكَ الْخِيَاطَةَ وَأَنْ
يَعْمَلَ فِي الصَّرْفِ أَوْ كَهْ خِيَاطٍ وَغَوَارِي چې خپل د خياطي پېشه پرېږدي او صرافي وکړي فَهُوَ كَيْسٌ
يُعْذَرُ نَوْدَا عَذْر نه دی لِأَنَّهُ يُبْنِي كُنْهُ أَنْ يَقْعَدَ الْغُلَامُ لِلْخِيَاطَةِ فِي نَاحِيَةٍ وَهُوَ يَعْمَلُ فِي الصَّرْفِ فِي نَاحِيَةٍ حُكْمٌ
په دې صورت کې [د هغه لپاره دا ممکنه ده چې په یوه طرف کې هلک د خياطي لپاره کښنوي او
خپله په بل طرف کې صرافي وکړي وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا اسْتَأْجَرَ دُكَّانًا لِلْخِيَاطَةِ فَأَرَادَ أَنْ يَتْرُكَهَا
وَيُسْتَغْلِلَ بِعَمَلٍ آخَرَ أَوْ دَا دَهْغَه صورت په خلاف دي کله چې هغه د خياطي لپاره دوکان په کرایه
ونيسي بیا د هغه د پرېښوولو او په بل کار د مشغولېدلو اراده کړي حَيْثُ جَعَلَهُ عُدْرًا ذَكَرَهُ فِي الْأَصْلِ
نوامام محمد رَجَبَهُ اللهُ دَا عَذْر ګرځولی دی او ادا يې په مبسوط کې ذکر کړي دي لِأَنَّ الْوَاحِدَ لَا يُبْنِي كُنْهُ
الْجَنَمُ بَيْنَ الْعَمَلَيْنِ حُكْمٌ چې د یوه کس لپاره دوه کارونه سره جمع کول ممکن نه دي أَمَّا هَهُنَا

الْعَامِلُ شَخْصَانِ پاته سوه دلته ايغني د خياطي پرېښوولو او صرافۍ كولو په مسئله كي | دوه كسان كار
 كونكي دي فَأَمَكْنَهُمَا نو د دوی دواړو لپاره هغه | دوه كارونه سره جمع كول | ممكن دي وَمِنْ اسْتَأْجَرَ
غَلَامًا يَخْدُمُهُ فِي الْبُضْرِ او كه څوك د دې لپاره يو غلام په اجرت ونيسي چي هغه به په ښار كي دده
 خدمت كوي ثُمَّ سَافَرَ بيا هغه | مستأجر | سفر وكړي فَهُوَ عُذْرٌ نو دا عذر دی لَأَنَّهُ لَا يَغْرَى عَنِ الزَّامِ ضَرَرٌ
زَائِدٌ ځكه چي داله زايد ضرر لازمولو څخه خالي نه دي لِأَنَّ خِدْمَةَ السَّفَرِ أَشَقُّ ځكه چي د سفر
 خدمت زيات مشقت والا وي وَفِي الْمَنْعِ مِنَ السَّفَرِ ضَرَرٌ او له سفر څخه په منع كېدلو ضرر سته وَكُلُّ
ذَلِكَ لَمْ يَسْتَحِقَّ بِالْعَقْدِ او له دغو څخه يو شی هم په عقد سره مستحق [ثابت] سوی نه دی فَيَكُونُ
عُذْرًا نو ځكه دا به عذر وي وَكَذَا إِذَا أَطْلَقَ او همدارنگه كه هغه دغه اجاره مطلق وساتي | يعني مطلقا
 داسي ووايي چي زه دغه غلام دخپل خدمت لپاره په اجرت نيسم او داسي نه ووايي چي په حضر يا په سفر كي | لَنَا
مَرَّأَتُهُ يَتَقَيَّدُ بِالْحَضَرِ د هغه دليل په وجه كوم چي مخكي تېر سو چي خدمت په حضر | غير سفر |
 سره مقيد كيږي بِخِلَافِ مَا إِذَا أَجَرَ عَقَارًا ثُمَّ سَافَرَ په خلاف د هغه صورت كله چي يو جايداد | مثلا
 كور | په كرايه وركړي بيا هغه | مؤجر | سفر وكړي | نو دغه سفر عذر نه دی | لَأَنَّهُ لَا ضَرَرَ ځكه چي | په دې
 كي | ضرر نسته إِذَا الْمُسْتَأْجِرُ يُبْكِنُهُ اسْتِيفَاءُ الْمُنْفَعَةِ مِنَ الْمَعْقُودِ عَلَيْهِ بَعْدَ غَيْبَتِهِ ځكه د مؤجر تر
 غائبېدلو | مسافر كېدلو | وروسته هم د مستأجر لپاره له معقود عليه څخه نفع اخيستل ممكن دي حَتَّى
لَوْ أَرَادَ الْمُسْتَأْجِرُ السَّفَرَ حتى كه چيري مستأجر د سفر كولو اراده وكړي فَهُوَ عُذْرٌ نو دا عذر دي لَنَا
فِيهِ مِنَ الْمَنْعِ مِنَ السَّفَرِ ځكه چي په دې كي | د عقد اجارې د باقي پرېښوولو په صورت كي | له سفر څخه
 منع كېدل سته أَوْ الزَّامِ الْأَجْرِ بِدُونِ السُّكْنَى يا | په دې كي | بغير له اوسېدلو | پر مستأجر | د كرايې
 لازمېدل سته وَذَلِكَ ضَرَرٌ او دا | د مستأجر لپاره | ضرر دی.

اللغات: ﴿خیاط﴾ درزي، کپړه جوړونکی (کالي جوړونکی)، ﴿غلام﴾ کوچنی هلک، مجازاً خادم، غلام او مزدور ته هم وايي ﴿أفلس﴾ د افعال د باب ماضي ده: مفلسه (ډېوالي) کېدل، له مالدارۍ وروسته غریب کېدل، ﴿مضی﴾ د ضرب د باب مصدر دی: شو عبارت ته مخکې موږ ذکر کړه چې که د دې باب په صله کې "علی" راسي لکه دلته، نو معنی یې ده: مداومت کول، نافذول، جاري کول (باقی پرېښوول)، پوره کول، ﴿موجب العقد﴾ د عقد مقتضا (تقاضا)، ﴿رأس المال﴾ اصل مال، د شي هغه قیمت په کوم سره چې شی پروت وي، ﴿الخیط﴾ تار، سپنښی (په کوم سره چې ګنډل کېږي)، ﴿المخیط﴾ د ګنډلو اله، ستن، ﴿الخیاطة﴾ خیاطي، د کپړو او کالود ګنډلو او جوړولو کار، ﴿الضرف﴾ نغد مال په نغد مال سره بدلول (مبادلة النقد بالنقد)، صرافي، ﴿أشق﴾ د اسم تفضیل صیغه ده: زیات مشقت والا، ﴿عقار﴾ جایداد، لکه کور، ځمکه او داسې نور، ﴿استيفاء﴾ داستفعال مصدر دی: پوره حاصلول (اخیستل)، ترلاسه کول، ﴿السكنی﴾ استوګنه، اوسېدنه.

تشریح: په دې عبارت کې دوې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که یو خیاط په خپله کپړه رانیسي او بیا هغه جوړوي او جوړه کپړه یعنې تیار سوي کالي خرڅوي، که داسې خیاط مثلاً دیوه کال لپاره یو هلک (چوټو) د څلوېښت درهمو په عوض کې په اجرت ونیسي بیا دا خیاط مفلسه سي او دهغه ټول مال ختم سي او د خیاطۍ کار پرېږدي، نو دا عذر دی او (دهلک او خیاط تر مینځ واقع سوې) اجاره فسخ کېږي؛ ځکه چې اوس د عقد اجارې په باقی پرېښوولو کې دغه خیاط ته ضرر او نقصان رسیږي؛ ځکه د خیاطۍ له کار کولو څخه بغير به پر هغه د هلک مزدوري (څلوېښت درهمه) لازم سي. ښکاره دي وي چې دلته له خیاط څخه هغه خیاط مراد نه دی کوم چې په اجرت سره د خلکو کپړې جوړوي (لکه زموږ عام خیاطان)؛ ځکه په دغه کار کې د هغوی اصل مال صرف ستنه، تارونه (ډیلتان) او غچي دي، دا خو معمولي مال دی او هر څوک داسې شيان لري او که دا ختم سي نو بیرته یې پیدا کول هیڅ مشکل نه دي (بلکې هغه خیاط ځني مراد دی کوم چې په خپله ډېر تانونه رانیسي او مختلفه کالي جوړوي او بیا تیار سوي کالي خرڅوي، د هغه په اصل مال کې دا تانونه او تیار سوي کالي هم داخل دي)، په همدې وجه صاحب هدایې رَجَّه الله په "وتأويل المسألة" سره د خیاط مصداق متعین کړی دی چې له هغه څخه کوم خیاط مراد دی.

او په پورتنۍ مسئله کي چي کوم خياط مراد دی، که چيري هغه دخياطۍ کار پرېږدي اود صرافۍ کار شروع کول وغواړي، نو دا عذر نه شمارل کيږي او په دې سره اجاره نه فسخ کيږي؛ ځکه چي د عقد اجارې په باقي پرېښوولو کي د مستأجر نقصان نسته بلکي دهغه نفع پکښي سته، په دې توگه چي هغه دي خپله په يو طرف کي صرافي کوي او په بل طرف کي دي په هغه هلک سره دخياطۍ کار کوي چي په دې توگه به له دواړو طرفونو څخه گټه حاصلوي، او څرنگه چي دلته دوه کسان کار کونکي دي، نو ځکه په کار کولو کي به هيڅ ستونزه او تکليف نه وي. ددې په خلاف که خود دخياطۍ لپاره يو دوکان په کرايه ونيسي، بيا خياطي پرېږدي او زړه يې بل کار کول وغواړي، نو امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په مبسوط کي دا عذر گرځولي دی او ددغه عذر په وجه يې دا جاري فسخ کول صحيح گرځولي دي؛ ځکه چي دلته عامل (کار کونکی) يو دی او کارونه دوه دي او د يوه کس لپاره دوه جلا (عليحده) کارونه کول ستونزمن دي، نو ځکه له دغه ستونزي څخه دېچ کېدلو لپاره دلته اجاره فسخ کول کېدای سي.

قوله ومن استأجر غلاماً إلخ: که يو سړی ددې لپاره يو غلام په اجرت ونيسي چي زه له هغه څخه په ښار کي خدمت اخلم، بيا دا سړی سفر اختيار کړي، نو سفر ددغه اجارې دفسخ کېدلو لپاره عذر دی؛ ځکه دا اجاره باقي پرېښوول له زاید ضرر څخه خالي نه دي؛ ځکه چي د سفر په خدمت کي مشقت زیات وي او له سفر څخه د مستأجر په منع کېدلو کي ضرر سته، او له دغو څخه هر شی يعني زاید مشقت یا له سفر څخه منع کېدل په عقد اجاره سره ثابت سوي (لازم سوي) نه دي، نو ځکه به دا دا جاري دفسخ کېدلو لپاره عذر وي. همدارنگه که مستأجر د مطلق خدمت لپاره غلام په اجرت ونيسي اود حضر یا سفر قيد نه ولگوي، نو بيا هم په دې صورت کي اجاره فسخ کيږي؛ ځکه مخکي دا خبره تېر سوه چي مطلق اجاره د حضر په خدمت سره مقيد کيږي يعني د سفر د خدمت له شرط لگولو څخه بغير مستأجر د کرايې والا غلام په سفر نه سي بېولای.

مَسَائِلُ مَنْثُورَةٌ

خوري (بېلابېلي) مسئلې

تشریح: ”مَنْثُور“ د نصر او ضرب د باب مفعول دی، معنی یې ده: خورول سوی (خپور)، نشر کړی سوی. د مصنفینو او مؤلفینو عادت دا دی چې په تېرو بابونو او فصلونو کې چې کومې مسئلې پاته سوي وي، هغوی په یو جلا باب کې ذکر کوي او هغه باب د ”مسائل متفرقه“ یا ”مسائل شتی“ یا د ”مسائل منشورة“ په نامه سره نوموي.

د همسایه والا ځمکې د یو شي د سوځولو حکم

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ أَرْضًا أَوْ اسْتَعَارَهَا فَرَمَايِي: او که څوک یو ځمکه په اجاره ونیسي یا یو ځمکه عاریتاً واخلې فَأَحْرَقَ الْحَصَائِدَ بیا هغه [د دې ځمکې] زاید پاته سوي بوتې و سَوَّحِي فَأَحْرَقَ شَوْعُرِي أَرْضِي أُخْرَى او [د هغه په وجه] د بلې ځمکې یو شی و سَوَّحِي فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ نو پر هغه ضمان [توان] نسته لَأَنَّهُ غَيْرُ مُتَعَدٍّ فِي هَذَا السَّبَبِ ځکه چې هغه په دغه سبب [سبب جوړېدلو] کې تعدی کونکې نه دی فَأَشْبَهَ حَافِرَ الْبُئْرِ فِي دَارِ نَفْسِهِ نو هغه په خپل کور کې د څاه کښونکي کس سره مشابه سو وَقِيلَ: هَذَا إِذَا كَانَتِ الرِّيَاءُ هَادِيَةً ثُمَّ تَغَيَّرَتْ او ویل سوي دي: چې دا حکم په هغه صورت کې دی کله چې [د اور لگولو په وخت کې] بادونه کرار وي بیا بدل سي [یعنې تېزه هوا نه چلیږي بلکې وروسته تېزه سي] أَمَّا إِذَا كَانَتْ مُضْطَرِبَّةً لېکن که [د اور لگولو په وخت کې] بادونه نا کراره [تېزا وي] يُضْنُ نو هغه [اور لگونکی] ضامن کیږي لَأَنَّ مُوقَدَ النَّارِ يَعْلَمُ أَنَّهَا لَا تَسْتَقِرُّ فِي أَرْضِهِ ځکه [په دې صورت کې] اور لگونکی ته دا معلومه ده چې اور زما په ځمکه کې قرار نه نیسي.

اللغات: ﴿استعار﴾ د استعمال ماضي ده: په عاریت اخیستل، په خواست غوښتل (مثلاً یو چا ته خواست کول چې ته! دیو څو وخت لپاره ستا ځمکه امانتاً راکړه!)، ﴿أحرق﴾ د افعال ماضي ده: سوځول، اور وراچول، ﴿الحصائد﴾ جمع د حصید او حصیدة ده، حصید رېبل سوي کښت ته وایي.

نود حصائد معنى ده: رېبل سوي (پرېكړل سوي) كېنستونه او فصلونه، دلته ځني مراد درېبل سوي كېنېت پاته سوي برخه او پېخونه دي كوم چي په ځمكه كي جگ ولاړ وي، ﴿متعد﴾ د تفعل دباب فاعل دی: تعدی كونكى، نا حقه متصرف، تجاوز كونكى، ﴿تسبیب﴾ د تفعل مصدر دی: سبب جوړول، سبب جوړېدل (سبب گرځېدل)، ﴿حافر﴾ د ضرب دباب فاعل دی: كیندونكى، كېنونكى، ﴿رياح﴾ جمع دريځ ده: بادونه، هواوي، ﴿هادثه﴾ دفتح دباب فاعل دی: كرار (ورو)، ﴿مضطربة﴾ د افتعال دباب فاعل دی: نا كراره، تېز، ﴿موقد﴾ دافعال دباب فاعل دی: اور بلونكى، اور لگونكى.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی كه څوك يو ځمكه په اجاره (په تېكه) يا عاریتاً واخلي او بيا د هغه ځمكي اضافي، باقي مانده بوټي او پېخونه وسوځي (لكه بعضي خلك چي ځمكي ته دامبار وركولو په قصد سره داسي كوي)، لېكن د هغوی د سوځولو په وجه د بل چا د ځمكي يو شی وسوځي (مثلا د بل چا په ځمكه كي ډېر ټروړ يا داسي بل سوځېدونكى شی پروت او هغه وسوځي)، نو په دې صورت كي سوځونكى (مستأجر، مستعير) نه ضامن كيږي؛ ځكه كه څه هم دلته سوځونكى د هغه شي د سوځېدلو سبب جوړ سوي دی، خو هغه په دغه سبب كي متعدي نه دی (ځكه دخپلي ځمكي حصائد سوځول تعدی نه ده، بلكي مباح دي)، نو ځكه به پر هغه ضامن (تاوان) نه لازميږي. د دې مثال داسي دی لكه څوك چي په خپل كور كي څاه وكاري او بيا په هغه كي بل څوك مړ سي، نو پر څاه كېنونكي ضامن نه لازميږي، همداسي په به پورتنۍ مسئله كي پر سوځونكي هم ضامن نه لازميږي.

شمس الاثمه سرخسي رَجَّه الله فرمايي چي مذكوره حكم يعني د نه ضامن كېدلو حكم هغه وخت دی كله چي د اور لگولو په وخت كي باد تېز او تند نه وي، كڼې سوځونكى ضامن كيږي، ځكه هغه ته معلومه ده چي د تېز او نا كراره باد په صورت كي اور او لمبې پريوه ځای قرار نه نيسي.

د شرکت يو صورت

قَالَ: وَإِذَا أَقْعَدَ الْخِيَاطُ أَوِ الصَّبَّارُ فِي حَانُوتِهِ مَنْ يَطْرُقُ عَلَيْهِ الْعَمَلُ بِالنِّصْفِ فرمايي: او كه چيري خياط يارنگرېز په خپل دوكان كي داسي څوك كېښوي چي هغه د نصف اجرت په عوض كي پر خياط يارنگرېز كار پېشوي فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي لِأَنَّ هَذِهِ شَرَكَةُ الْوُجُوهِ فِي الْحَقِيقَةِ ځكه چي دا په حقيقت كي شركت وجوه دی فَهَذَا بِوَجَاهَتِهِ يَقْبَلُ وَهَذَا بِحَدِّ اقْتِهِ يَعْمَلُ نو ځكه دا [كار پېشونكى] به په خپل وجاهت سره كار قبلوي او دا [خياط او رنگرېز] به په خپل مهارت سره كار كوي فَيَنْتَظِمُ

بِذَلِكَ الْمَصْلَحَةُ نُوْپَ دِي سِرْهَ بَهِ مَصْلَحَتِ | اَوْ نَفْعِ | پَہ وجود کي راسسي فَلَا تَضُرُّهُ الْجَهَالَةُ فِيمَا يَحْصُلُ
نو کوم خہ چي حاصل سي، دہغہ مجهول کیدل بہ عقد تہ ضرر نہ کوي.

اللغات: ﴿أَقْعَدُ﴾ دافعال ماضی دہ: کیننول، مُتَعَيِّنُول، ﴿يَطْرَحُ﴾ دافعال ماضی دہ: دیو چا پر ذمہ
یوشی اویو کار اچول (پیشول)، ﴿شَرَكَةُ الْوَجْهِ﴾ ددې تعریف بہ عبارت پہ آخر ”یادونہ“ کي ذکر
سي، ﴿وَجَاهَةٌ﴾ عزت اور عب، مخورتیا، مراد: اعتبار اور سوخ، شناخت او پېژندگلوي (تعلقات)،
﴿حِذَاقَةٌ﴾ مهارت، ﴿يَنْتَظِمُ﴾ دافتعال مضارع دہ: شاملیدل، پہ نظم کیدل. (احسن، اشرف)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی کہ یو خیاط یا رنگرېز یو کس (چوتو) پر دوکان ددې لپاره
کښنوي چي هغه له خلکو څخه د گنډلو (جوړولو) یا رنگولو لپاره کپړي اخلي او کاریگر (خیاط،
رنگرېز) تہ یې ورکوي او اجرت نیم پہ نیمه وټاکي، نو د قیاس له رویہ دا ناجائز دي، همدا د امام
شافعي رَحْمَةُ اللهِ قَوْلْ هَمْ دِي؛ ځکه کوم شی چي د هغه پہ عمل سره حاصلیږي، هغه مجهول دی.
همدارنگه دلته د خیاط یا رنگرېز راس المال صرف منفعت دی کوم چي د شرکت راس المال نہ سي
کېدای، لېکن استحساناً دا جائز دي؛ ځکه چي دا پہ حقیقت کي اجاره نہ دہ، بلکي شرکت وجوه دی
کوم چي جائز دی، نو خیاط یا رنگرېز چي کوم کس کښنولي وي هغه بہ له خپل وجاهت څخه کار
اخلي او خیاط یا رنگرېز بہ له خپل مهارت څخه کار اخلي او پېش کړی سوی کار بہ پوره کوي، لهذا
کوم خہ چي حاصل سي، د هغه مجهول والی مضر نہ دی. امام طحاوي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي زما پہ نېز
دلته د استحسان پہ نسبت قیاس اولی دی.

بلرنه: صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ مذکوره صورت تہ شرکت وجوه ویلي دي او شارحینو د دلیل
استحسان پہ تعلیل کي ویلي دي چي دا شرکت صنائع دی چي هغه تہ شرکت تقبل هم ویل کیږي
او عبارت دا جمله ”فهذا ابو جاهته“ د شرکت صنائع سره زیاته مناسبه دہ.

پہ کتاب الشركة کي د شرکت وجوه او شرکت صنائع تعریفونه داسي ذکر سوي وه:
شرکت وجوه: دادی چي دوه داسي خلک چي د هغو سره مال نہ وي پر دې شرط شرکت وکړي چي
پہ ما او تا کي بہ هریو پہ خپل وجاهت او پہ خپلو تعلقاتو سره د خلکو مالونہ پہ قرض رانیسو او هغه
بہ خرڅوو او کومه گټه او نفع چي وسي هغه بہ د هریو لپاره نصف، نصف یا د عمل مطابق وي.
شرکت صنائع: دادی چي دوه کاریگر (کسبگر) خلک پر دې خبره شرکت وکړي چي دواړه بہ پہ
کله کار کوو او کومه نفع (گټه) چي حاصله سي هغه بہ زموږ پہ مینځ کي مشترکه وي.

کجاوه به اجاره کي شامليري، که نه؟

قَالَ: وَمَنْ اسْتَأْجَرَ جَمَلًا يَحْمِلُ عَلَيْهِ مَحْمِلًا وَرَاكِبِينَ إِلَى مَكَّةَ فَرَمَائِي: او که شوک [ددې لپاره] یو اوښ په کرایه ونیسي چي پر هغه یووسي یوه کجاوه او دوه سپاریان تر مکې مبارکي جاز نو دا جائز دي وَلَهُ الْحَمْلُ الْمُعْتَادُ او مستأجر لره د متعارفه کجاوې [داینبولوا] اختیارسته وَفِي الْقِيَاسِ لَا يَجُوزُ او په قیاس کي دا عقد جائز نه دی وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رَجَحَهُ اللهُ قول دی لِلْجَهَالَةِ حُكْمُ چي په هغه کي جهالت دی وَقَدْ يُفْضَى ذَلِكَ إِلَى الْمُنَازَعَةِ او دا جهالت عيني وخت جنگی [جنجال او اختلاف] ته رسول کوي وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ أَنَّ الْقَصْدَ هُوَ الرَّاكِبُ د استحسان دلیل دا دی چي اصل مقصود سپاري [سپرېدونکي] دی وَهُوَ مَعْلُومٌ او هغه معلوم دی وَالْحَمْلُ تَابِعٌ او کجاوه [د رکوب] تابع ده وَمَا فِيهِ مِنَ الْجَهَالَةِ يَزِيدُ بِالصَّرْفِ إِلَى الْمُنَازَعَةِ او په هغه کي چي کوم جهالت دی هغه د متعارف [معتاد] و طرف ته په ګرځولو سره ختمیږي فَلَا يُفْضَى ذَلِكَ إِلَى الْمُنَازَعَةِ نو د هغه جهالت به جنگ ته رسول نه کوي وَكَذَا إِذَا لَمْ يَزَلِ الْوُطَاءُ وَالْدُّثْرُ او همدارنګه [عقد اجاره جائز کیږي] کله چي داوښ مالک فرش او چادرونه نه وويني قَالَ: وَإِنْ شَاهَدَ الْجَمَلُ الْحَمْلَ او که چيري اوښ والا کجاوه وويني فَهُوَ أَجُودُ نو دا ډېره ښه ده لِأَنَّهُ أَنْفَى لِلْجَهَالَةِ وَأَقْرَبُ إِلَى تَحْقِيقِ الرِّضَاءِ حُكْمُ چي دا جهالت زیات ليري کونکی دی او درضا ثابتولو ته زیات نژدې دی.

اللغات: ﴿محمل﴾ کجاوه (هودج)، دلېستو او لرګیو څخه جوړ سوی هغه حای کوم چي به پر اوښ د سپرېدلو او کښېنستلو لپاره ایښوول کېدی (چي هغه به د کوچنۍ خونې په ډول وو چي سر به یې د ګومبتي په څېر وو، او غالباً هغه به د ښځو د سپر تیا لپاره وو)، ﴿الوطاء﴾ فرش (تات)، بستره، دلته مراد ځني هغه فرش او هغه شی دی کوم چي په کجاوه کي هوارول کیږي، ﴿الدثر﴾ جمع د دثار ده: هغه کپړې ته وایي کوم چي پر کمیس او جامې د پاسه پر ځان اچول کیږي لکه چادر (پتو) او داسي نور (مصباح المنیر، معجم لغة الفقهاء)، ﴿جتال﴾ داوښ خاوند (مالک)، ﴿أجود﴾ د اسم تفضیل صیغه ده: مراد ځني ډېر غوره دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که شوک تر مکې مبارکي پوري یو اوښ د کجاوې وړلو او ددو خلکو د سپرولو لپاره په کرایه ونیسي، نو دا د قیاس له رویه جائز نه دي، همدا د امام شافعي او امام

احمد رَجَّهَها الله قول دی؛ ځکه چي د طول و عرض، دروندوالي و سپکوالي په هر اعتبار سره معقود عليه مجهول دی، او دا داسي جهالت دی کوم چي ځيني وخت د جنگ او جنجال سبب گرځي. لېکن استحساناً دا جائز دي؛ دا استحسان دليل دا دی چي اصل مقصود خوراک (سپاري) دی او هغه معلوم دی، يعني د خلکو (سپاريانو) بوج او بار تقريباً سره برابر وي. پاته سوه کجاوه، نو هغه تابع ده او دهغي په طول و عرض او داسي نورو کي چي کوم جهالت دی هغه پر متعارفه کجاوه په حمل کولو سره ليري کېدای سي، نو ځکه دا جهالت به د جنگ او جنجال سبب نه گرځي.

و کذا إذا لم ير: د دې حاصل دا دی چي مستأجر (په کرایه نیونکي) چي کوم خاداران او د هواریدلو فرشونه د ځان سره وړي، که هغه د اوبن مالک (مؤجر) نه وويني، نو هم دا عقد اجاره جائز دی. لېکن کجاوه که چيري وويني، نو دا د عقد او عاقدینو دواړو په حق کي غوره ده؛ ځکه چي په دې سره د کجاوې جهالت هم ليري کيږي او د عاقدینو رضا هم ثابتيږي او په داسي کولو سره د جنگ او جنجال پېښېدلو او د عقد فاسدېدلو شکوک او شبهات ختميږي.

په کرایه داخیستل سوي څاروي د بار مسئله

قَالَ: وَإِنْ اسْتَأْجَرَ بَعِيرًا لِيَحْمِلَ عَلَيْهِ مِقْدَارًا مِنَ الزَّادِ فَرَمَائِي: او که څوک د دې لپاره اوبن په کرایه ونيسي چي پر هغه يو معلوم مقدار د لاري توبڼه [خورکه] يووسي فَأَكَلَ مِنْهُ فِي الطَّرِيقِ بيا په لاره کي له هغه څخه څه وڅوري جَزَاءُ لَهُ أَنْ يَزِيدَ عَوَضَ مَا أَكَلَ نو څومره مقدار چي يې خوړلي وي، دده لپاره جائز دي چي هغومره مقدار [د څاروي په بار کي] زيات کړي لِأَنَّهُ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِ جِزَاءً مُسْتَقَرًّا فِي جَمِيعِ الطَّرِيقِ ځکه چي هغه په ټوله لاره کي پر څاروي د متعين سوي باز دوړولو مستحق دی فَلَهُ أَنْ يَسْتَوْفِيَهُ نو ځکه هغه ته به د دې اختيار وي چي خپل دغه حق ترلاسه کړي وَكَذَا غَيْرُ الزَّادِ مِنَ الْبَكِيلِ وَالنَّوْزُونِ او همدارنگه د لاري له توبڼې څخه بغير د بل کيلي يا وزني شي هم دغه حکم دی وَرَدُ الزَّادِ مُعْتَادٌ عِنْدَ الْبَعْضِ كَرَدِ النَّهَاءِ او [په بار کي] د لاري د توبڼې واپس کول [زياتول] د بعضو په نېز د اوبو د واپس کولو [زياتولو] په څېر دي [يعني هغه هم د اوبو څير په متعارف او معتاد دي] فَلَا مَانِعَ مِنْ

الْعَمَلُ بِالْإِطْلَاقِ نُو [د عقد] پر مطلق والي له عمل کولو څخه هيڅ مانع نسته.

اللغات: ﴿بعمير﴾ اوبښ، ﴿الزاد﴾ توبښه، هغه خور که کوم چي يې انسان په سفر کي د ځان سره وړي (دلاري خور که او خرچه)، ﴿يستوفي﴾ داستعمال مضارع ده: پوره حاصلول، تر لاسه کول، ﴿معتاد﴾ د افتعال د باب اسم مفعول دی: هغه څه چي په عرف کي دهغه عادت او رواج وي، رائج (مروج)، ﴿متعارف﴾ د تفاعل د باب مفعول دی: په عرف کي مشهوره او پېژندل سوی، د عرف مطابق.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک دلاري د توبښې ديو معين مقدار د وړلو لپاره يو اوبښ په کرایه ونيسي بيا په لاره کي څه توبښه و خوري، نو صرف هغومره توبښه زیاتولای سي، يعني په بار کړل سوي توبښه کي صرف د خورل سوي توبښې په اندازه توبښه اېښولای سي (مثلا که د سلو کېلو اوږد بارولو لپاره اوبښ په کرایه ونيسي او بيا په لاره کي پنځه کېلو اوږه استعمال کړي، نو هغه ته دا اختيار سته چي پنځه کېلو نور اوږه يا بل سامان رانيسي او پر اوبښ يې کښيږدي): ځکه چي هغه په ټوله لار کي ديو معين مقدار وړلو حقدار دی، نو ځکه کله چي دغه مقدار کم سي، نوده ته به صرف دهغومره مقدار د پوره کولو اختيار وي. همدا د امام شافعي رَجَهُ الله قول هم دی. صاحب دهدايې رَجَهُ الله فرمايي چي که دلاري له توبښې څخه بغير يو بل سامان وي، نو په هغه کي هم دغه حکم دی.

ورد الزاد معتاد إلخ: دا ديو سوال جواب دی. سوال دادی چي مسافر خلک چي دلاري له توبښې څخه څومره مقدار و خوري، نو بيا هغومره توبښه (په بار کي) نه زیاتوي، لهذا له شرطولو څخه بغير به دا زیاتول جائز نه وي؟

د جواب حاصل دادی چي څرنگه په مسافرانو کي دا یو د مقدار پوره کول (زیاتول) متعارف دي (يعني څرنگه چي په هغو کي دا عادت او عرف وي چي که هغوی د ځان سره مثلاً داوبو لس لېټره ډبه را اخيستي وي، نو په هر منزل او پړاو کي هغه ډکوي او تشه يې نه پرېږدي)، همداسي د بعضي مسافرانو په نېز دلاري د توبښې کمی پوره کول هم متعارف دي، نو دلته عرف مشترک دی کوم چي دمقيد کېدلو صلاحیت نه لري، نو ځکه (له شرطولو څخه بغير) د عقد پر اطلاق به له عمل کولو څخه هيڅ شی مانع نه وي. ها! که چيري د څاروي مالک دا شرط ولگوي چي مستأجر به کم سوی مقدار نه پوره کوي، نو په دې صورت کي هغه د شرط په سبب کم سوی مقدار نه سي پوره کولای او که چيري دا شرط نه ولگوي، نو بالاتفاق يې پوره کولای سي. فقط والله أعلم و علمه أتم

کِتَابُ الْمُکَاتِبِ

(دا) کتاب دمکاتب (د احکامو په بیان کي) دی

تشریح: له اجارې څخه وروسته دمکاتب د احکامو او مسئلو د بیانولو وجه داده چي له دوی څخه د هریوه په ذریعه د غیر مال په عوض کي مال حاصلول کیږي، لېکن څرنګه چي د اجارې مسائل د مکاتب له مسائلو څخه زیات دي، نو ځکه یې اجاره له مکاتب څخه مخکي بیان کړې ده.

د کتابت (مکاتبت) لغوي او اصطلاحي معنی: د کتابت لغوي معنی ده: ضمول (یوشی یو د بل شي سره یو ځای کول)، جمع کول، په همدې وجه د حروفو جمع کونکي ته مُکَاتِب ویل کیږي. (احسن الهدایه)

د کتابت (مکاتبت) اصطلاحي معنی ده: هغه عقد کوم چي د مالک او غلام تر مینځ د کتابت په لفظ سره منعقد سي او په هغه سره في الحاله (غلام ته) د تصرف کولو اختیار حاصل سي او فی الماله (هغه ته) آزادي حاصله سي. (بنایه ج: ۹، ص: ۴۳۳)

لنډه دا چي مکاتب هغه غلام ته وایي چي خپل مالک ورته ویلي وي: ته ما ته دومره پیسې راوړه! (مثلاً پنځه سوه درهمه راوړه!) نو ته آزادي يې!، او داسي معاملې ته کتابت وایي او دغه غلام چي خپل مالک ته کوم مال (پیسې) ورکوي، هغه ته بدل کتابت وایي.

خپل غلام مکاتب جوړول (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَ الْمَوْلَى عَبْدَهُ أَوْ أَمَتَهُ عَلَى مَالٍ شَرَطَهُ عَلَيْهِ فَرْمَايِي: او كله چي مالک خپل غلام يا مينځه مکاتب جوړ کړي د داسي مال په عوض کي کوم چي يې پر هغه شرط کړي وَقَبِلَ الْعَبْدُ ذَلِكَ او غلام دا قبول کړي صَارَ مُكَاتَبًا نو هغه مکاتب گرځي أَمَّا الْجَوَارِ فَيَقُولُهُ تَعَالَى ﴿فَكَاتَبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا﴾ [سورة النور: ۳۳] کوم چي جائز کېدل دي نو د الله پاک د دې فرمان په وجه دي: "او ستاسي کوم غلامان او مينځي چي مکاتب والی غواړي! نو تاسي دوی مکاتب جوړ کړئ! که چيري تاسو په دوی کي خیر ووينئ" وَهَذَا لَيْسَ أَمْرًا يُجَازِ بِإِجَابِ بَيْنَ الْفُقَهَاءِ او دغه امر د فقهاء په اتفاق سره د ايجاب لپاره نه دی وَإِنَّمَا هُوَ أَمْرٌ نَذَرٌ بلکي هغه د استحباب لپاره دی هُوَ الصَّحِيحُ

همدا صحيح ده فَفِي الْحَنْلِ عَلَى الْإِبَاحَةِ الْغَاءُ الشَّرْطُ او پر اباحت دهغه په حمل کولو کي د شرط لغو کول سته إِذْ هُوَ مُبَاطِلٌ بِدُونِهِ ځکه چي بغير له شرطه هم کتابت مباح اروا دی أَمَّا التَّدْبِيَةُ فَمُعَلَّقَةٌ بِهِ پاته سواستحباب نو هغه په همدې شرط سره معلق دی وَالْمُرَادُ بِالْخَيْرِ الْمَذْكُورِ عَلَى مَا قِيلَ أَنْ لَا يَصْرَّ بِالْمُسْلِمِينَ بَعْدَ الْعِتْقِ او [په قرآن کي] له ذکر سوي خیر څخه مراد (لکه څرنگه چي وریل سوي دي) دا دی چي تر ازاېدلو وروسته هغه مکاتب غلام مسلمانانو ته نقصان نه رسوي فَإِنْ كَانَ يَصْرُّ بِهِمْ او که چيري هغه مسلمانانو ته نقصان رسوي ايمني د هغه مکاتب جوړېدل او آزادېدل د مسلمانان لپاره مضر وي فَالْأَفْضَلُ أَنْ لَا يُكَاتِبَهُ نو غوره داده چي هغه مکاتب جوړ نه کړي وَإِنْ كَانَ يَصْرُّ لَوْ فَعَلَهُ که څه هم د هغه مکاتب جوړول صحيح دي که مالک داسي وکړي ايمني هغه مکاتب جوړ کړي وَأَمَّا اشْتِرَاطُ قَبُولِ الْعَبْدِ فَلِأَنَّهُ مَالٌ يَلْزَمُهُ او کوم چي د غلام د قبلولو شرط کېدل دي نو ځکه چي دا [بدل کتابت] مال دی کوم چي پر هغه لازمېږي فَلَا بُدَّ مِنَ التَّزَامِهِ نو ځکه دهغه التزام [په خپل رضا سره پر ځان لازمول (قبلول)] ضروري دي وَلَا يَغْتَقِ إِلَّا بِأَدَاءِ كُلِّ الْبَدَلِ او هغه نه آزاديږي مگر د ټوله بدل [بدل کتابت] په اداء کولو سره لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ①: «أَيُّمَا عَبْدٍ كُتِبَ عَلَى مِائَةِ دِينَارٍ فَأَدَاهَا إِلَّا عَشْرَةَ دَنَانِيرٍ فَهُوَ عَبْدٌ» ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: کوم غلام چي د سلو دينارو په عوض کي مکاتب جوړ کړی سي او غلام هغه اداء کړي ماسوا له سلو دينارو نو [هم] هغه غلام پاتېږي وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ②: «الْمُكَاتَبُ عَبْدٌ مَا بَقِيَ عَلَيْهِ دِرْهَمٌ» وَفِيهِ اخْتِلَافُ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او په دې کي د صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ اختلاف دی وَمَا اخْتَرْنَاهُ قَوْلَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او کوم چي موږ اختيار کړی دی هغه د زيد بن ثابت رضى الله عنه قول دی وَيَغْتَقِ بِأَدَائِهِ وَإِنْ لَمْ يَقُلِ النَّبِيُّ: إِذَا أَدَيْتَهَا فَأَنْتَ حُرٌّ او دغه غلام د بدل کتابت په اداء کولو سره آزاديږي که څه هم مالک داسي ويلي نه وي: کله چي ته هغه اداء کړي! نو ته آزاديږي لَأَنَّ مُوجِبَ الْعَقْدِ يَثْبُتُ مِنْ غَيْرِ التَّضَرُّعِ بِهِ ځکه چي د عقد موجب بغير له صراحت کولو

① تخريج: رواه أبو داود، رقم الحديث: ٣٩٢٩، والرمز: رقم الحديث: ١٢٦٠.

② تخريج: رواه أبو داود، رقم الحديث: ٣٩٢٨.

ثابتیږي کما فی البیوع لکه څرنگه چي په بیع کي کیږي وَلَا یَجِبُ حَظُّ شَيْءٍ مِنَ الْبَدَلِ او اېر مالک الہ بدل کتابت څخه څه کمول ضروري نه دي اِغْتِبَارًا بِالْبَيْعِ پر بیع په قیاس کولو سره.

اللفات: ﴿اِیْجَاب﴾ د افعال د باب مصدر دی: واجبول، لازمول، ﴿لُذْب﴾ مستحب، مندوب، ﴿الحمل﴾ د ضرب د باب مصدر دی چي دهغه معنی ده: حمل کول (محمول کول)، دیوه شي حکم پر بل شي لگول، ﴿الاباحه﴾ د افعال د باب مصدر دی: مباح والی (رواینست)، مباح کول، ﴿قَبُول﴾ او قُبُول، د سمع د باب مصدر دی: قبلول، منل، اخيستل، تصدیق کول، ﴿إِلْغَاء﴾ د افعال د باب مصدر دی: لغو او باطل گرځول، ختمول او ضایع کول.

تشریح: صورت د مسئلې خوله ترجمې څخه ښکاره او معلوم دی چي د مال په عوض کي دخپل غلام یا دخپلي مینځي سره د کتابت معامله کول شرعاً جائز او صحیح دي؛ قرآن او حدیث پر دې گواه دي، لکه څرنگه چي په قرآن کریم په ښکاره الفاظو سره داسي ذکر سوي دي: ﴿فَكَاتَبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا﴾ يعني که ديو غلام او مینځي آزادي د اسلام او مسلمانانو لپاره ضرر او تاوان نه کوي، نو هغوی مکاتب جوړول جائز او مستحب دي، يعني په ”كَاتَبُوهُمْ“ کي چي کوم امر دی هغه د استحباب لپاره دی، د وجوب او اباحت لپاره نه دی، د وجوب لپاره خو ځکه نه دی چي کتابت پر مالک (مولی) لازم او ضروري نه دی، بلکي دهغه پر رضا او خوښه موقوف دی، او د اباحت لپاره دا امر ځکه نه دی چي کتابت في نفسه جائز او صحیح دی او دهغه جواز له دې شرط څخه بغیر هم ثابت دی، اوس که چیري موږ هغه پر اباحت حمل کړو، نو فرمان الهي به له فایدې څخه خالي سي کوم چي یو عیب دی، حال دا چي قرآن کریم له هر ډول عیبونو څخه پاک دی، نو د قرآن کریم فصاحت او بلاغت ته په کتلو سره موږ هغه پر استحباب حمل کړی دی.

وَأَمَّا اشْتِراطُ الْإِخ: په متن کي چي کوم د ”وَقِيلَ الْعَبْدُ ذَلِك“ شرط ذکر سوی دی، دهغه وجه داده چي د عقد کتابت د منعقد کېدلو په صورت کي پر غلام بدل (مال) لازمیږي، نو ځکه په عقد کتابت کي د غلام رضا او قبلول لازم دي، د دې لپاره چي تکلیف ما لا یطاق لازم نه سي او غلام په خپل رضا او رغبت سره بدل اداء کړی سي. او د بدل په اداء کولو کي دا خبره یاد ساتل پکار دي چي څومره بدل (مال) ټاکل سوی وي، دهغه له اداء کولو څخه وروسته غلام آزادیږي، او دهغه له پوره اداء کولو څخه مخکي غلام نه سي آزادېدای؛ ځکه په حدیث کي په ښکاره توگه دا ذکر سوي دي ”الْمُكَاتَبُ عَبْدٌ مَا بَقِيَ عَلَيْهِ مِنْهُ“، همدارنگه په ابو داؤد شریف کي ذکر سوي دي ”أَيُّمَا عَبْدٍ كُتِبَ عَلَى مِائَةِ دِينَارٍ

فَأَذَاهَا إِلَّا عَشْرَةَ دَنَانِيرٍ فَهُوَ عَبْدٌ“، مطلب دا چي تر خو د بدل کتابت ټوله مال اداء نه کړی سي، تر هغه وخته غلام پر خپل غلامتوب پاتېږي او آزاد نه گرځي. صاحب هدایې رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي په دې باره کي د صحابه وو اختلاف هم دی چي د بدل کتابت په خومره مقدار اداء کولو سره غلام آزادېږي، ابن مسعود رضي الله عنه فرمایي چي د خپل قیمت په اندازه د بدل کتابت په اداء کولو سره هغه آزادېږي، ابن عباس رضي الله عنهما فرمایي چي کله دا غلام د عقد کتابت کاغذ او دستاويز (ثبوتي خط) تر لاسه کړي، نو سمدستي هغه آزادېږي، د زيد بن ثابت رضي الله عنه قول زموږ د مسلک موافق دی، نو ځکه موږ د هغه پر قول عمل کړی دی.

ويعتق إلخ: فرمایي چي کله غلام ټوله بدل کتابت اداء کړي، نو هغه خپله آزادېږي، برابره ده مالک (مولی) هغه ته داسي ويلي وي که نه وي چي ”إِذَا أُدِّيَتِ الْبَدَلُ فَأَنْتَ حُرٌّ“، ځکه په عقد کتابت کي د بدل حیثیت داسي دی لکه په بیع کي چي ثمن دی، او کله چي بائع له مشتري څخه ټوله ثمن واخلي، نو سمدستي مشتري ته مبيع حاصلېږي او پر هغه د مشتري حق ثابتېږي، نو همداسي کله چي مالک له غلام څخه ټوله بدل کتابت واخلي، نو غلام ته به هم آزادي حاصلېږي، او څرنګه چي په بیع کي پر مشتري ثمن کمول واجب نه دي، همداسي په عقد کتابت کي پر مالک له بدل کتابت څخه څه مال کمول واجب او ضروري نه دي. (احسن الهدایه)

په عقد کتابت کي د نقد مال یا په قرض سره د اداء کولو شرط لګول

قَالَ: وَيَجُوزُ أَنْ يُشْتَرَكُ الْبَالُ حَالًا فَرَمَائِي: او جائز دي چي دفي الحاله مال [نقد بدل کتابت] [اداء کولو] شرط ولګول سي وَيَجُوزُ مُؤَجَّلًا وَمُنْجَبًا او په اجل [په قرض] او په کسبت سره [اداء کولو] شرط لګول هم جائز دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ حَالًا وَلَا بَدَلًا مِنْ تَنْجِيمٍ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي دفي الحاله [اداء کولو] شرط لګول جائز نه دي [بلکي] په کسبت سره اداء کول ضروري دي لِأَنَّهُ عَاجِزٌ عَنِ التَّسْلِيمِ فِي زَمَانٍ قَلِيلٍ ځکه چي مکاتب په لږ زمانه کي [د بدل کتابت] له اداء کولو څخه عاجز دی لِعَدَمِ الْأَهْلِيَّةِ قَبْلَهُ لِلرَّيِّ ځکه [په هغه کي] تر عقد کتابت مخکي د غلامتوب په وجه [د ملکیت] اهلیت نه وي بِخِلَافِ السَّلَمِ عَلَى أَصْلِهِ په خلاف دبیع سلم د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ پر اصل لِأَنَّهُ أَهْلٌ لِلْبَيْعِ ځکه چي مسلم الیه د ملکیت مالک کېدلو اهل وي فَكَانَ اخْتِمَالُ الْقُدْرَةِ ثَابِتًا نو [د هغه په

حق کي | قدرت | قادر | کيدلو | احتمال ثابت پاته سو وَقَدْ دَلَّ الْإِقْدَامُ عَلَى الْعَقْدِ عَلَيْهَا او پر عقد کتابت | دهغه | اقدام | کول | دهمدي خبري دليل هم دی فَيُثْبِتُ بِهِ نو حڪم په دي اقدام سره به | دهغه | په حق کي | قدرت | ثابتيري وَلَنَا ظَاهِرُ مَا تَكُونَا مِنْ غَيْرِ شَرْطِ التَّنْجِيمِ زمور | دليل | دهغه آيت ظاهر | اظهاري مفهوم | ادي | کوم | چي | موږ | تلاوت | کړی | چي | په هغه کي | په کښت | سره | اداء | کولو | شرط | نسته وَلَأَنَّهُ عَقْدٌ مُعَاوَضَةٌ او حڪم چي | مکاتب | عقد | معاوضه | دی وَالْبَدَلُ مَعْقُودٌ بِهِ او بدل | کتابت | معقود به دی فَأَشْبَهَ الثَّمَنَ فِي الْبَيْعِ فِي عَدَمِ اشْتِرَاطِ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ لهذا دا په بيع کي | دشمن | سره | مشابه | سو، پر هغه | قدرت | نه | شرط | کيدلو | په | اعتبار | سره بِخِلَافِ السَّلَمِ عَلَى أَصْلِنَا په خلاف | دسلم | کوم | چي | زمور | اصل | مطابق | وي لَأَنَّ السَّلَمَ فِيهِ مَعْقُودٌ عَلَيْهِ حڪم چي | [په بيع سلم] کي | پر مسلم | فيه | عقد | واقع | سوی | وي فَلَا بُدَّ مِنَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ نو حڪم پر هغه | قدرت | | قادر | کيدلو | ضروري | دي وَلَأَنَّ مَبْنَى الْكِتَابَةِ عَلَى الْمُسَاهَلَةِ او حڪم چي | د کتابت | دار | ويدر | پر نرمي | [آساني] دی فَيُنْهَلُهُ التَّوَلُّ ظَاهِرًا نو په ظاهره | مالک | به | مکاتب | ته | مهلت | ورکوي | [يعني | بنکاره | همدا ده | چي | مالک | به | بدل | کتابت | په | اداء | کولو | کي | مکاتب | ته | مهلت | ورکوي] بِخِلَافِ السَّلَمِ په خلاف | د بيع | سلم لَأَنَّ مَبْنَاهُ عَلَى الْمَضَاقِقَةِ حڪم چي | دهغه | مدار | پر تنگی | [سختی] | دی وَفِي الْحَالِ كَمَا امْتَنَعَ مِنَ الْأَدَاءِ يُرَوِّدُ إِلَى الرِّقِّ او د في | الحاله | [اداء | کولو | د شرط | لکولو] په صورت | کي | چي | څرنگه | مکاتب | له | اداء | کولو | څخه | منع | سي | نو | سمدستي | به | هغه | د غلاموالي | و طرف | واپس | کول | کيږي.

اللغات : ﴿حَالًا﴾ في الحاله، نقد (نقد) ﴿مَوْجَل﴾ د تفعيل دباب مفعول دی : د کوم شي لپاره چي

ميعاد (مودت) ټاکل سوی وي، پور والا (په قرض سره اداء کېدونکی)، ﴿مَنْجَم﴾ داهم د تفعيل دباب مفعول دی : قسطونو والا، کښتونو والا (په کښت سره اداء کېدونکی)، په کښت سره اداء کول دي ته وايي چي قرض يا داسي بل حق پر څو حصو ووېشل سي او هره حصه يې په يو ټاکلي مودت کي اداء کړی سي. ﴿تَنْجِيم﴾ د تفعيل دباب مصدر دی : قرض يا داسي بل حق په کښت (په حصه، حصه) سره اداء کول، کښت مقرر کول، ﴿الرَّقَّ﴾ غلامتوب، غلام والی، ﴿إِقْدَامُ﴾ د افعال دباب مصدر دی : وړاندیتوب کول، په يو کار لاس پوري کول، ﴿مُسَاهَلَةٌ﴾ د مفاعلي دباب مصدر دی : نرمي او آساني کول، د يو چا سره دهغه پر مطلب موافقت کول، ﴿الْمَضَاقِقَةُ﴾ مخکنی صيغه ده : سختي کول (نرمي

نه کول). ديو چا سره دهغه پر مطلب موافقت نه کول، ﴿السَّلَامُ﴾ بيع سلم، بيع الاجل بالعاجل، يعني خنډ من شي د نغد شي په عوض کي خرڅول، مثلاً يو سړی (بائع) له يو چا څخه ثمن في الحاله (نقد) واخلي او د يوې مياشتې پر قرض غنم پر خرڅ کړي چي غنم يوه مياشت وروسته درکوم. په بيع سلم کي ثمن ورکونکي (مشتري) ته رَبُّ السَّلَام وایي او په قرض خرڅونکي (بائع) ته مُسَلَّم اَیْئِه وایي او په کوم شي کي چي بيع سلم وسي لکه په دې مثال کي چي غنم دي، هغه ته مُسَلَّم فِیْه وایي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي زموږ په نېز حال، مؤجل او منجم يعني په نغدو، په قرض او په کښت ټولو سره د بدل کتابت اداء کول جائز او صحيح دي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز د نقد (نغد) بدل پر شرط د کتابت معامله کول جائز نه دي او دهغه په نېز په کښت (په قسط) سره بدل اداء کول شرط او ضروري دي؛ ځکه چي له عقد کتابت څخه مخکني حالت د غلاموالی حالت وي او په دغه حالت کي مکاتب ته د مال گټلو او جمع کولو موقع نه حاصلېږي او هغه چي څه گټي هم، نو د خپل مالک لپاره يې گټي او تر کتابت سمدستي وروسته هغه پر يوه ځای ډېر مال نه سي گټلای، نو ځکه بدل کتابت به په کښت سره اخیستل ضروري وي او د نقد (نغد) اخیستلو په شرط سره به عقد فاسدېږي. د دې په خلاف د بيع سلم معامله ده، نو په بيع سلم کي که څه هم مبيع (مسلم فیه) معدومه وي او د قرض په عوض کي د نقد معامله وي، لېکن بیا هم دا بيع ځکه دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز جائز ده چي مسلم اليه آزادي او په هغه کي في الحاله د مالک جوړېدلو اهلیت موجود وي، په همدې وجه خو هغه بيع سلم کوي او پر بيع سلم دهغه اقدام کول خپله د دې خبري دليل دی چي هغه د مسلم فیه پر اداء کولو قادر دی، لهدا په دې اړخ سره پر امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ اعتراض کول صحيح نه دي.

ولنا ظاهر ماتلونا إلخ: په دې سلسله کي زموږ دليل د قرآن کریم د دغه آيت ”فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِ خَيْرًا“ ظاهري مفهوم دی؛ ځکه چي په دې کي علی الإطلاق د مکاتبت حکم سوی دی او د قسط (کښت)، نقد او قرض قيد پکښي ذکر سوی نه دی، نو ځکه د تنجيم (په کښت سره د اداء کولو) شرط لگول داسي دي لکه پر دغه نص زیاتوب کول او پر نص زیاتوب کول جائز نه دي.

زموږ دویم دليل دادی چي مکاتبت عقد معاوضه دی (يعني کتابت د معاوضي معامله ده) او بدل کتابت معقود به دی يعني دهغه په اداء کولو سره معقود عليه يعني حریت (آزادي) حاصلول کېږي، نو د معقود به کېدلو په حواله سره بدل کتابت د ثمن په څېر دي، او د بيع د صحت (صحيح کېدلو) لپاره

په بیع کې دا ضروري نه ده چې مشتري به پر ثمن قادر وي، لهندا په عقد کتابت کې به هم پر بدل کتابت د غلام قادر کېدل شرط نه وي. (احسن الهدایه)

لیکن د بیع سلم معامله زموږ په نېز له دې څخه مختلفه ده؛ ځکه چې په هغه کې مسلم فیه معقود علیه وي او څرنگه چې د بیع د صحت لپاره د مبیع پر ورسپارلو دبائع قادر کېدل ضروري دي، همدغه ډول د بیع سلم د صحت لپاره د مسلم فیه پر ورسپارلو د مسلم الیه قادر کېدل هم ضروري دي. او امام شافعي رَجَّه الله چې پر سلم قیاس کوي، دا صحیح نه دي؛ ځکه چې د کتابت معامله پر نرمی او سهولت (آسانی) مبني ده او د مالک له طرفه همدا توقع ده چې هغه به د بدل کتابت په اداء کولو کې د مکاتب سره درعایت کولو په خاطر خامخا هغه ته مهلت ورکوي، نو ځکه بلا وجه تنجیم شرط او ضروري گرځول صحیح نه دي. د دې په خلاف په بیع سلم کې سختي کېږي او د مسلم فیه د اداء کولو لپاره چې کوم وخت ټاکل سوی وي، خاص په هغه وخت کې رب المال په پوره توګه دخپل پوره حق اخیستلو کوشش کوي او په دې باره کې هغه هیڅ ډول کمی او نرمي نه کوي، نو ځکه په دې حواله سره هم کتابت پر سلم قیاسول صحیح نه دي، او په کتابت کې په نقدو، په قرض او په کسب هره توګه سره بدل اخیستل جائز دي، ها! که چیرې د نقد بدل یعنی د فی الحاله اداء کولو شرط لګول سوی وي او مکاتب فی الحاله هغه اداء نه کړی سي، نو سمدستي هغه د مخکې په څېر بیرته غلام گرځي. (احسن الهدایه)

کوچنی غلام مکاتب جوړول

قَالَ: وَتَجُوزُ كِتَابَةُ الْعَبْدِ الصَّغِيرِ إِذَا كَانَ يَعْقِلُ الْبَيْعَ وَالشَّمَاءَ فَرَمَائِي: او کوچنی غلام مکاتب جوړول هم جائز دي [په دې شرط] کله چې هغه په خرڅولو او رانیولو پوهیږي لِيَتَحَقَّقَ الْإِيجَابُ وَالْقَبُولُ ځکه چې [د هغه له طرفه] ایجاب او قبول ثابتېدای سي إِذِ الْعَاقِلُ مِنْ أَهْلِ الْقَبُولِ ځکه عاقل اړهېدونکی ا د قبلولو اهل دی وَالتَّصَرُّفُ نَافِعٌ فِي حَقِّهِ او تصرف ا عقد کتابت ا د هغه په حق کې مفید هم دی وَالشَّافِعِيُّ يُخَالِفُنَا فِيهِ او امام شافعي رَجَّه الله په دې سلسله کې زموږ مخالف دی وَهُوَ بِنَاءٌ عَلَى مَسْأَلَةٍ إِذْنِ الصَّبِيِّ فِي التِّجَارَةِ او دغه اختلاف د تجارت په باره کې د بېچي د اجازت پر مسئلې مبني دی وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ لَا يَعْقِلُ الْبَيْعَ وَالشَّمَاءَ او دا حکم د هغه صورت په خلاف دی کله چې هغه په خرڅولو او رانیولو نه پوهیږي لِأَنَّ الْقَبُولَ لَا يَتَحَقَّقُ مِنْهُ ځکه چې ا په دې صورت کې ا د هغه له طرفه قبول نه سي ثابتېدای فَلَا يَنْعَقِدُ الْعَقْدُ نو ځکه عقد به نه منعقد کیږي حَتَّى لَوْ أَدَّى عَنْهُ

غَيْرُهُ تَرَدِّيْ كِه د هغه له طرفه بل څوک | قبول او بدل | کتابت | اداء کړي | لَا يَغْتَقُ نو هغه نه آزاديږي
وَيَسْتَرِدُّ مَا دَفَعَ او دغه بل چا چي | مالک ته | کوم مال ورکړی وي هغه به واپس ځني اخلي.

اللغات: ﴿يعقل﴾ د ضرب مضارع ده: پوهېدل، پوهه لرل، ﴿تحقق﴾ د تفعل مصدر دی: ثابتېدل.
﴿الإيجاب والقبول﴾ ايجاب د افعال مصدر دی: واجبول، ثابتول، هغه کلام کوم چي د عقد کولو په
باره کي د يوه عاقل له طرفه اول صادر سي او کله چي دويم عاقل دغه اول کلام قبول کړي نو د هغه
کلام ته "قبول" وايي، مثلاً زید و خالد ته ووايي چي "زه داشي پر تا په دومره خرڅوم" او خالد
ووايي چي "زما قبول دی، يا زما خوښه ده او داسي نور"، نو د زید کلام ته ايجاب وايي او د خالد کلام
ته قبول وايي، ﴿التصرف﴾ عمل، هر داسي کار او قول کوم چي يو فقهي اثر او حکم لري، دلته ځني
مراد عقد کتابت يعني د کتابت معامله کول دي، ﴿ينعقد﴾ د انفعال مضارع ده: منعقد کېدل، د عقد
(معاملې) تړون کېدل، ﴿يسترد﴾ د استفعال مضارع ده: واپس اخيستل، ﴿دفع﴾ د فتح ماضي ده، د
دې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه يو معنى ده: ورکول، اداء کول.

تشریح: صورت د مسئلې خوښکاره دي چي څرنگه زموږ په نېز عاقل بچي ته د تجارت او کاروبار
اجازت ورکول جائز دي، همداسي د کوچني عاقل غلام سره د کتابت معامله کول هم جائز دي، لېکن
څرنگه چي د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز عاقل بچي ته د تجارت اجازت ورکول صحيح نه دي، نو
ځکه د هغه په نېز د کوچني عاقل غلام سره کتابت کول هم صحيح نه دي.

زموږ دليل دادی چي د عاقل بچي په څېر د عاقل کوچني غلام له طرفه هم د معاملې قبلول
ممکن او متحقق دي او د عقد صحيح کېدلو مدار پر همدغه قبلولو دی، لهدا کله چي کوچنی عاقل
غلام د عقد قبلولو اهل دی نو د هغه سره به عقد کتابت کول هم جائز وي. ها! که چيري هغه غیر
عاقل وي او د بيع و شراء (خرڅولو او رانيولو) په مطلب او مراد نه پوهيږي، نو د هغه سره عقد کول جائز
نه دي او نه دا جائز دي چي د هغه له طرفه بل څوک عقد قبول کړي او بدل اداء کړي؛ ځکه چي په دې
صورت کي د کوچني دنا اهل کېدلو په وجه عقد باطل دی او په باطل عقد کي دخل کول صحيح نه

د مشروط مکاتیب یو صورت

قَالَ: وَمَنْ قَالَ لِعَمْدِهِ: جَعَلْتُ عَلَيْكَ أَلْفًا تَوَدِّيَهَا إِلَيَّ نُجُومًا أَوَّلَ النَّجْمِ كَذَا وَآخِرُهُ كَذَا فرمایي: او که یو مالک خپل غلام ته ووايي: ما پر تازر درهمه ټاکلي دي چي ته به هغه ماته په کښت سره اقسط واره اړا کوي! او اول کښت به دومره وي او آخري به دومره وي فَإِذَا أَذَيْتَهَا فَأَنْتَ حُرٌّ وَإِنْ عَجَزْتَ فَأَنْتَ رَقِيقٌ او کله چي ته هغه ازر درهمه اداء کړې! نو ته آزاد يې او که ته [د هغه له اداء کولو څخه] عاجزه سې نو غلام يې فَإِنَّ هَذِهِ مُكَاتَبَةٌ نو دا مکاتب جوړول [کتابت] دي لِأَنَّهُ أَلَى بِتَفْسِيرِ الْكِتَابَةِ ځکه چي [دلته] مالک د کتابت تفسیر [او تفصیل] بیان کړی دی وَلَوْ قَالَ: إِذَا أَذَيْتَ إِلَيَّ أَلْفًا كُلَّ شَهْرٍ مِائَةً او که چيري مالک داسي ووايي: کله چي ته ماته زر درهمه راکړې! هره میاشته سل درهمه فَأَنْتَ حُرٌّ نو ته آزاد يې فَهَذِهِ مُكَاتَبَةٌ فِي رِوَايَةِ أَبِي سُلَيْمَانَ نو د ابو سليمان رَحِمَهُ اللهُ په روایت کي دا [هم] مکاتب جوړول دي لِأَنَّ التَّنْجِيمَ يُدَلُّ عَلَى الْوُجُوبِ ځکه چي کښت مقرر کول پر وجوب دلالت کوي وَذَلِكَ بِالْكِتَابَةِ او وجوب په مکاتب جوړولو سره ثابتیږي [يعني پر غلام هغه وخت مال واجبیږي کله چي هغه مکاتب جوړ کړی سي؛ ځکه چي مالک له بدل کتابت څخه بغير بل شی پر هغه نه واجبوي] وَفِي نُسْخِ أَبِي حَفْصٍ لَا يَكُونُ مُكَاتَبًا او د ابو حفص کبير رَحِمَهُ اللهُ په نسخه کي دا غلام نه مکاتب کیږي اَعْتَبَارًا بِالْإِثْلَاقِ بِالْأَدَاءِ مَرَّةً پر يوه ځل اداء کولو [د آزادي] د معلق کولو په اعتبار کولو سره.

اللغات: ﴿جَعَلْتُ﴾ د فتح له بابو د واحد متکلم ماضي صيغه ده، د دې باب څو معناوي دي چي هر ځای جلا معنی ورکوي چي له هغوی څخه ځيني دادي: څرځول، مقرر کول، ټاکل، شرط کول (شرطول)، ﴿نَجْمٌ﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: قسط، کښت، حصه (ټاکل سوې حصه)، ﴿نُجُومًا﴾ جمع د نَجْمٍ ده: په کښت سره، قسط واره (په حصه، حصه سره)، ﴿رَقِيقٌ﴾ خالص غلام، ﴿تَنْجِيمٌ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: قرض یا داسي بل حق په کښت سره اداء کول، کښت مقرر کول، ﴿تَعْلِيقٌ﴾ مخکنی صيغه ده: معلق کول (یوشی په بل شي پوري ځوړند کول).

تشریح: د عبارت په اول جزء کي عقد کتابت جائز او صحیح دی؛ ځکه چي مالک په پوره وضاحت او تفصیل سره د عقد هر اړخ ښکاره کړی دی او غلام ته يې داسي ويلي دي چي "که چيري

ته بدل کتابت اداء نه کړی سې، نو ته (دمخکي په خیر) غلام یې، نو ځکه په دې صورت کي بېله شکه مکاتبت صحیح دی.

په دویم صورت کي چي مالک دا ویلي دي چي ”که چیري ته ماته دوه زره درهمه را کړې! په دې توگه چي هره میاشت سل درهمه را کوي! (یعني دمیاشتي په سل، سل درهمو سره زردرهمه را پوره کړې!)“، نو له ابو سلیمان رَجِه الله څخه روایت سوی دی چي دغه دویم صورت هم په عقد کتابت کي شامل او داخل دی؛ ځکه چي د مالک ”کُلُّ شَهْرٍ مِائَةً“ ویل او کنت مقرر کول د دې خبري دلیل دی چي هغه د غلام سره د بدل کتابت معامله کوي؛ ځکه له بدل کتابت څخه بغیر مالک پر غلام بل شی نه واجبوي، لېکن ابو حفص کبیر رَجِه الله دغه صورت په کتابت (مکاتبت) کي داخل نه گڼي، بلکي دا تعلیق او شرط گړځوي؛ دهغه دلیل دا دی چي که چیري مالک (د زر درهمو) پریوه ځل اداء کولو د غلام آزادي معلق کړي، مثلاً داسي ورته ووايي ”إِذَا أَدَيْتَ إِلَيَّ الْفَاءَ فِي هَذَا الشَّهْرِ قَأْنْتُ حُرًّا“، نو دا کتابت نه گړځي، نو همداسي به پورتنی قول هم کتابت نه گړځي، ځکه چي دلته هیڅ داسي لفظ نسته کوم چي د کتابت له خصائصو څخه وي او ”کُلُّ شَهْرٍ مِائَةً“ ویل که څه هم تنجیم دی، خو تنجیم د کتابت له خصائصو څخه نه دی، چي هغه د کتابت تفسیر وگړځول سې؛ ځکه تنجیم خو په هر قرض کي کېدای سې او ځیني وخت خو په خودي کتابت کي هم تنجیم نه وي (یعني ځیني وخت کتابت هم په کنت سره نه اداء کول کیږي، بلکي غلام هغه په یو ټاکلي مودت کي په یوه ځل اداء کوي).

د غلام پر ذات د مکاتبت اثر

قَالَ: وَإِذَا صَحَّتِ الْكِتَابَةُ فَرَمَائِي: او کله چي عقد کتابت صحیح سو څرېج المکاتبت عَنْ يَدِ الْمَوْلَى نو مکاتبت د مالک له قبضي څخه وځي وَلَمْ يَخْرُجْ عَنْ مِلْكِهِ [لېکن] دهغه له ملکیت څخه نه وځي أَمَّا الْخُرُوجُ مِنْ يَدِهِ فَلِتَحْقِيقِ مَعْنَى الْكِتَابَةِ کوم چي د مالک له قبضي څخه [د مکاتبت] وتل دي نو هغه د دې لپاره چي د کتابت معنی ثابتہ کړی سې وَهُوَ الضَّمُّ او د کتابت معنی ده: ضموم او سره یو ځای کول فَيُضَمُّ مَالِكِيَّةُ يَدِهِ إِلَى مَالِكِيَّةِ نَفْسِهِ نو مکاتبت د خپل قبضي [او تصرف] ملکیت د خپل ذات د ملکیت سره یو ځای کوي املاوي اَوْ لِتَحْقِيقِ مَقْصُودِ الْكِتَابَةِ یا د دې لپاره چي د کتابت مقصود ثابت کړی سې وَهُوَ أَدَاءُ الْبَدَلِ او هغه د بدل کتابت اداء کول دي فَيَنْبِذُ الْبَيْعَ وَالشِّرَاءَ وَالْخُرُوجَ إِلَى

السَّفَرِ وَإِنْ نَهَاهُ الْمَوْلَىٰ نَوَ مکتاب د څرخولو، رانیولو او په سفر د وتلو | سفر کولو | مالک کيږي | یعني د دې شیانو ملکیت او اختیار ورته حاصلیږي | که څه هم مالک هغه منع کړي وَأَمَّا عَدَمُ الْخُرُوجِ عَنْ مِلْكِهِ فَلَمَّا رَوَيْنَا او کوم چي د مالک له ملکیت څخه | د مکاتیب | نه وتل دي نو د هغه حدیث په وجه دي کوم چي موږ روایت کړی وَلَا تَنْتَهِ عَقْدُ مُعَاوَضَةٍ او ځکه چي کتابت د معاوضې معامله ده وَمَبْنَاءُ عَلَى الْمُسَاوَاةِ او د هغه مدار پر مساوات | برابري | دی وَيَنْعَدُمُ ذَلِكَ بِتَنْجِزِ الْعِثْقِ او د عتق | آزادي | په سمدستي نافذولو سره مساوات فوتیږي وَيَتَحَقَّقُ بِتَأْخِرِهِ او د هغه په مؤخر کولو | اخیستلو | سره مساوات ثابتیږي لَا تَنْتَهِ يَثْبُتُ لَهُ نَوْعُ مَالِكِيَّةٍ ځکه چي | په دې صورت کي | د مکاتیب جوړ کړی سوي غلام لپاره یو ډول مالک والی ثابتیږي وَيَثْبُتُ لَهُ فِي الدِّمَةِ حَقٌّ مِنْ وَجْهِ او په یوه اعتبار سره د مالک لپاره | د دغه غلام | پر ذمه حق هم ثابتیږي فَإِنْ أَعْتَقَهُ او که چیري | له مکاتیب جوړولو څخه وروسته | مالک هغه آزاد کړي عَتَقَ بِإِعْتَاقِهِ نو د مالک د آزادولو په وجه هغه آزادیږي لَا تَنْتَهِ مَالِكٌ لِرَقَبَتِهِ ځکه چي مالک | اوس هم | د هغه د ذات مالک دی وَيَسْقُطُ عَنْهُ بَدَلُ الْكِتَابَةِ او له هغه څخه بدل کتابت ساقطیږي لَا تَنْتَهِ مَا التَّزَمَهُ إِلَّا مُقَابَلًا بِحُصُولِ الْعِثْقِ بِهِ ځکه چي هغه فقط د آزادي حاصلولو په مقابل کي بدل کتابت پر ځان لازم کړی دی وَقَدْ حَصَلَ دُونُهُ او | دلته | له بدل کتابت څخه بغیر هغه ته آزادي حاصله سوه.

اللغات: ﴿صَحَّ﴾ د ضرب ماضي ده: صحیح کېدل، معتبر کېدل، ﴿يَدُ الْمَوْلَى﴾ د مالک قبضه، د مالک تصرف اختیار، ﴿ضَمَّ﴾ د نصر مصدر دی: ضمول، یو شي د بل شي سره یو ځای کول (ملاول)، ﴿مُعَاوَضَةٌ﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: یو بل ته عوض (مال) ورکول، عقد معاوضه: داسي معامله چي په هغه کي له دواړو طرفونو څخه عوض وي، ﴿مُسَاوَاةٌ﴾ مخکنۍ صیغه ده: یو د بل سره برابرېدل، برابر والی (برابري)، ﴿يَنْعَدُمُ﴾ د انفعال مضارع ده: نیستي کېدل، ختمېدل، ﴿تَنْجِزُ﴾ د تفعل مصدر دی: ژر پوره کېدل، سمدستي واجب الاداء کېدل (احسن الهدایه)، ﴿التَّزَمَ﴾ د افتعال ماضي ده: پر ځان لازم مومول، په خپله ذمه (پر خپله غاړه) اخیستل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د مخکني تفصیل او تشریح مطابق چي کله عقد کتابت (مکاتب) جائز او صحیح دی، نو حکم یې دادی چي په هغه سره مکاتب د مالک له قبضې او تصرف څخه وځي او مکاتب ته د بیع و شراء، سفر کولو او داسي نورو اختیار حاصلیږي، لېکن دغه مکاتب اوس هم (یعني د بدل کتابت له اداء کولو څخه مخکي) د مالک په ملکیت کي باقي پاتیږي او د هغه له ملکیت نه وځي.

غلام د مالک له قبضې او تصرف څخه ځکه وځي چي د کتابت لغوي معنی ده: ضمول، او په دغه عقد سره غلام د خپل قبضې او تصرف ملکیت د خپل ذات د ملکیت سره ضموي چي په دې سره د کتابت معنی ثابتیږي، یا د دې لپاره هغه د مالک له تصرف څخه وځي چي د کتابت (مکاتب) مقصد حاصل سي، یعني چي د دغه وتلو په وجه مکاتب د بدل کتابت د اداء کولو لپاره کوشش او هڅه وکړي او مالک ته د خپل حق عوض او بدل حاصل سي.

وَأَمَّا عَدَمُ الْخُرُوجِ إلخ: د دې حاصل دادی چي د کتابت له معاملې څخه وروسته (او د بدل کتابت له اداء کولو څخه مخکي) غلام په دې وجه د مالک په ملکیت کي باقي پاتیږي او له بدل اداء کولو څخه بغیر نه آزادیږي؛ ځکه چي په حدیث کي ذکر سوي دي "الْمُكَاتَبُ عَبْدٌ مَّا بَقِيَ عَلَيْهِ ذَرْهَمٌ". او عقلي دلیل دادی چي کتابت عقد معاوضه دی او د معاوضې دار و مدار پر مساوات (برابری) دی، او د ښکاره خبره ده چي که چیري موږ د بدل کتابت له اداء کولو څخه مخکي آزادي نافذ کړو، نو مساوات به فوت سي او پر غلام به د مخکي په څېر بدل باقي پاته سي، ها! کله چي د بدل کتابت اداء کوکو تر وخته پوري آزادي مؤخره کړی سي، نو بیا به مساوات ثابت سي او عقد کتابت به کما حقاً ثابت وگرځي؛ ځکه چي په داسي فیصله کولو سره به غلام ته د تصرف حق حاصل سي او مالک ته د بدل اخیستلو (ترلاسه کولو) حق حاصل سي.

فإن أعتقه إلخ: فرمایي که چیري د کتابت له معاملې څخه وروسته مالک د مکاتب غلام آزاد کړي، نو هغه آزادیږي؛ ځکه چي اوس هم هغه د مالک په ملکیت کي دی او مالک ته د آزادولو (عتاق) حق حاصل دی، لېکن په دې صورت کي پر غلام بدل کتابت نه لازمیږي؛ ځکه چي دغه بدل د آزادی حاصلېدلو په مقابله کي وو، حال دا چي له بدل اداء کولو څخه مخکي مالک خپله هغه آزاد کړی، نو کوم شی چي بغیر له بدله هغه ته حاصل سو، د هغه لپاره د بدل او عوض ورکولو څه ضرورت سته.

د مکاتبه مینځي سره د وطي کولو حکم

قَالَ: وَإِذَا وَطِئَ الْمَوْلَى مُكَاتَبَتَهُ فَرَمَائِي: او كله چي مالک د خپل مکاتبه مینځي سره وطي وکړي
 لَزِمَهُ الْعُقْرُ نو پر هغه عُقْر لازمېږي لِأَنَّهَا صَارَتْ أَخَصَّ بِأَجْزَائِهَا حُكْمَ چي مکاتبه [د مولی په نسبت] د
 خپلو اجزاؤ زیاته مستحقه [او مالکه] گرځېدلې ده تَوَسُّلاً إِلَى الْقَصْدِ بِالْكِتَابَةِ د کتابت د مقصود
 و طرف ته د وسیله خوړېدلو لپاره [او چي د هغه په ذریعه د عقد کتابت مقصود حاصل سي] وَهُوَ الْوُصُولُ إِلَى
 الْبَدَلِ مِنْ جَانِبِهِ وَإِلَى الْحُرِّيَّةِ مِنْ جَانِبِهَا بِنَاءً عَلَيْهِ يعني د مالک له طرفه بدل کتابت ته رسېدل او د
 مینځي له طرفه آزادۍ ته رسېدل [ترلاسه کول] کوم چي پر همدې بدل کتابت مبني دي وَمَنَافِعُ
 الْبُضْعِ مُلْحَقَةٌ بِالْأَجْزَاءِ وَالْأَعْيَانِ او د بضع منافع د اجزاؤ او اعيانو سره ملحق دي وَإِنْ جُنِيَ عَلَيْهَا أَوْ عَلَى
 وَلَدِهَا او که مالک پر مینځي يا د هغې پر بچي جنایت [جرم] وکړي لَزِمَتْهُ الْجِنَايَةُ نو پر هغه
 جنایت [جرم] لازميږي لِإِبَائِيَّتَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَإِنْ أَتَلَفَ مَالُهَا او که
 چيري مالک د هغې مال ضایع کړي غَرِمَ نو [هم] ضامن کيږي لِأَنَّ الْمَوْلَى كَالْأَجْنَبِيِّ فِي حَقِّ أَكْسَائِهَا
 وَنَفْسِهَا حُكْمَ چي مالک د مکاتبه مینځي د گټو [مال] او ځان په حق کي د اجنبي په څېر دی إِذْ لَوْلَمْ
 يُجْعَلْ كَذَلِكَ حُكْمَ که مالک داسي [يعني د اجنبي په څير] نه وگرځول سي لِأَتْلَفَهُ الْمَوْلَى نو مالک به
 هغه [د مینځي ټوله مال] ضایع کړي فَيَبْتَدِئُ حُصُولُ الْغَرَضِ الْمُبْتَدِئُ بِالْعَقْدِ نو د هغه مقصد حاصلېدل
 به فوت سي کوم چي په عقد کتابت سره مطلوب دی [چي هغه مینځي ته آزادي حاصلېدل دي].

اللغات: ﴿عقر﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه ځيني دادي: مهر، د وطي جرمانه،
 هغه مال (مهر) کوم چي د غير صحيح وطي په عوض کي پر وطي کونکي لازم سي، دلته ځني مراد د
 موطوئه مکاتبه مینځي په څېر مینځو چي څومره مهر وي، هغومره مهر ځني مراد دی لکه څرنګه چي
 په حاشیه کي ذکر سوي دي، وهو المختار، ﴿أجزاء﴾ جمع د جُزْء ده: حصه، برخه، ﴿وصول﴾ د

ضرب مصدر دی: رسېدل، ﴿توشل﴾ د تفعل مصدر دی: وسیله جوړېدل، تقرب حاصلول، ﴿البضع﴾ د بڼځي فرج (شرمځاه)، ﴿الأعیان﴾ متعین شیان (هر داسي شي ته ویل کیږي کوم په سترگو لیدل کېدای سي او په لاس سره مه کېدای سي)، ﴿غرم﴾ د سمع ماضي ده: ضامن کېدل، تاوان زغمل (ضمان [تاوان] پر لازمېدل)، ﴿المبتغی﴾ د افتعال د باب اسم مفعول دی: غوښتل سوی، مطلوب.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک دمکاتبه مینځي سره وځي وکړي، نو پر هغه د مینځي عقر لازمېږي، یعنی د داسي مینځي چي څومره مهر جوړېږي، هغه به ورکوي.

لأنها صارت أخص إلخ: د عقر لازمېدلو دلیل دادی چي دغه مکاتبه (د عقد کتابت په وجه) له خپل مالک څخه زیاته د خپل جسم او د خپلو اجزاؤ مستحقه سوې ده؛ او څرنگه مالک د هغې د بضع منافع استعمال کړي دي، نو ځکه پر مالک به د هغې عقر لازمېږي، د دې لپاره چي مینځه په دې مال سره بدل کتابت اداء کړي او د هغې او مالک دواړو مقصود حاصل سي.

وان جنی علیها إلخ: که چیري مالک پر خپله مکاتبه مینځه یا د هغې پر بچي یا مال یو جنایت (جرم) وکړي، نو پر مالک د دغه جنایت (جرم) ضمان لازمېږي، یعنی د جنایت نفس (قتل کولو) په صورت کي دیت پر لازمېږي او د جنایت مال په صورت کي د مال مثل یا د هغه قیمت پر لازمېږي؛ ځکه مخکي ذکر سوه چي مکاتبه مینځه د خپلو اجزاؤ خپله مستحقه ده او تر عقد کتابت وروسته مالک د مکاتبه مینځي په حق کي اجنبي گرځېدلی دی، او تاسو ته معلومه ده چي که یو اجنبي سړی د مینځي نفس یا د هغې مال ته نقصان ورسوي، نو پر هغه ضمان لازمېږي، لهدا کله چي مالک د مکاتبه مینځي نفس یا د هغې مال ته نقصان ورسوي، نو پر هغه به هم ضمان لازمېږي، او که چیري ضمان واجب نه کړی سي، نو د مالک خوله به و خونديږي او په کراره، کراره به د هغې ټوله مال تخته او لاندې کړي او د عقد کتابت مقصود به حاصل نه سي، په همدې وجه شریعت مالک ضامن گرځولی دی. (احسن الهدایه ج ۱، ص ۱۲۳)

فَصْلٌ فِي الْكِتَابَةِ الْفَاسِدَةِ

(دا) باب د فاسد مکتابت (په بیان کي) دی

تشریح: دا خو تاسو ته معلومه ده چي د کتابت فاسده درجه له کتابت صحیحه څخه کمه ده، ځکه په هر شي کي فاسد له صحیح څخه وروسته او مؤخروي، نو ځکه صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ د کتابت صحیحه د احکامو او مسائلو له بیان څخه وروسته اوس د کتابت فاسده احکام او مسائل بیانوي.

د حرامو شيانو په عوض کي کتابت کول

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَ الْمُسْلِمُ عَبْدًا عَلَى خَيْرٍ أَوْ خَيْرًا أَوْ عَلَى قِيَمَةِ نَفْسِهِ فَرَمَايِي: او که يو مالک خپل غلام د شرابو، خنزير يا د غلام د قيمت په عوض کي مکاتب جوړ کړي فَالْكِتَابَةُ فَاسِدَةٌ نو دا کتابت [مکاتب جوړول] فاسد دي أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِأَنَّ الْخَيْرَ وَالْخَيْرَ لَا يَسْتَحِقُّهُ الْمُسْلِمُ کوم چي اول دی [يعني د شراب او خنزير په عوض کي کتابت فاسدېدل] نو ځکه چي مسلمان د شراب او خنزير نه مستحق کيږي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِإِلَّا فِي حَقِّهِ ځکه چي د شيان د مسلمان په حق کي مال نه دي فَلَا يَصْلُحُ بَدَلًا نو دا به د بدل جوړېدلو صلاحيت [هم] نه لري فَيَفْسُدُ الْعَقْدُ نو ځکه به عقد فاسديږي وَأَمَّا الثَّانِي فَلِأَنَّ الْقِيَمَةَ مَجْهُولَةٌ قَدْرًا وَجِنْسًا وَوَصْفًا او کوم چي دويم دی [يعني د غلام د خپل قيمت په عوض کي کتابت فاسدېدل] نو ځکه چي [د غلام] قيمت د مقدار، جنس او وصف [ټولو] په اعتبار سره مجهوله دی فَتَفَاحَشَتِ الْجَهَالَةُ نو دا جهالت فاحشه [زيات جهالت] سو وَصَارَ كَمَا إِذَا كَاتَبَ عَلَى ثَوْبٍ أَوْ دَابَّةٍ او دا داسي سوه لکه مالک چي د کپړې يا څاروي په عوض کي غلام مکاتب جوړ کړي وَلِأَنَّهُ تَنْصِصُ عَلَى مَا هُوَ مُوجِبُ الْعَقْدِ الْفَاسِدِ او ځکه چي دا [يعني د غلام د قيمت په عوض کي هغه مکاتب جوړول] پر هغه څه صراحت کول دي کوم چي د عقد فاسد حکم دی [يعني د عقد فاسدېدلو په صورت کي چي کوم

شی واجبیری، دا د هغه شی صراحت کول دي | لأنه مُوجِبٌ لِلْقِيَمَةِ ځکه چې فاسد عقد د قیمت واجبونکی دی [یعني د عقد فاسدېدلو په صورت کې قیمت واجبیری].

اللغات: ﴿يستحق﴾ د استعمال مضارع ده: مستحق کېدل، استحقاق لرل، ﴿تفاحشت﴾ د تفاعل ماضي ده: ډېر زیاتېدل، ﴿التنصيص﴾ د تفعیل مصدر دی: وضاحت کول، په صراحت سره ذکر کول (په خوله سره بیانول)، ﴿موجب﴾ د افعال اسم مفعول دی: واجب کړی سوی، حکم، مقتضا، ﴿موجب﴾ د افعال اسم فاعل دی: واجبونکی، لازمونکی.

تشریح: مسئله: داده که یو مالک (مولی) د خپل غلام سره د شراب، خنزیر یا د غلام د قیمت په عوض کې عقد کتابت وکړي (یعني له خپل غلام څخه په بدل کتابت کې خنزیر یا شراب وغواړي یا د دغه غلام چې څومره قیمت وي، هغومره قیمت [پیسې] ځني وغواړي)، نو په دې سره عقد فاسدېږي؛ ځکه مسلمان د خنزیر او شرابو مالک کېدای نه سي؛ ځکه چې د مسلمان په حق کې د اشیان متقوم (قیمتداره) نه دي، لهذا که دوی په بدل کې وټاکل سي، نو په دې سره عقد کتابت له بدل او عوض څخه خالي کیږي، حال دا چې په دې سره عقد فاسدېږي، نو ځکه د خنزیر او شرابو په بدل ټاکل کېدلو سره به هم عقد فاسدېږي.

او د غلام د قیمت په بدل ټاکل کېدلو سره هم عقد فاسدېږي؛ ځکه چې د مقدار، جنس او وصف په اعتبار سره د هغه قیمت مجهول وي (ځکه د غلام تر خرڅېدلو مخکې په کامله توګه د هغه قیمت نه سي معلومېدای)، د مقدار مطلب دا چې د قیمت شمېرېې مجهوله وي چې څومره قیمت یې دی مثلاً آیا زر درهمه او که دوولس سوه درهمه یا داسې نور، د جنس مطلب دا چې د هغه قیمت به د راهم وي او که دنایر، د وصف مطلب دا چې هغه د راهم یا دنایر به جید (اصلي) او که ردی (کمزوري)، لنډه دا چې د غلام قیمت د مقدار، جنس او وصف په اعتبار سره مجهول وي، او دا جهالت "جهالت فاحشه" دی او په جهالت فاحشه سره عقد فاسدېږي، نو ځکه په دې صورت کې به هم عقد فاسدېږي. دویم دلیل دا دی چې کله د تسمیې د باطلېدلو په وجه عقد فاسد سي (یعني په عقد کې چې کوم شی ټاکل سوي وي که د هغه په وجه عقد فاسد سي لکه دلته چې د شراب او خنزیرو د ټاکل کېدلو په وجه عقد فاسد سوی دی) نو بیا د هغه (شي) قیمت واجبېږي، لنډه دا چې د عقد فاسد موجب قیمت دی، لهذا د غلام پر قیمت په عقد کولو سره مالک په خپله د عقد فاسد موجب صراحت کړی دی، نو په دې صورت کې به په درجه اولی عقد فاسدېږي. د دې مثال دا دی لکه مالک چې پر مطلق څاروي یا کپړه باندي عقد کتابت وکړي، نو څرنګه چې د څاروي او کپړې نوعیت او حالت مجهول دی، نو د دغه جهالت په وجه دا عقد

فاسد دی، نو همداسي په پورتنۍ مسئله کي هم د قدر، وصف او جنس په اعتبار سره دمکاتب د قیمت د مجهول والي په وجه عقد فاسد دی.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

قَالَ: فَإِنْ أَدَّى الْخَمْرَ فَرَمَائِي: او که چيري مکاتب شراب اداء کړي عَتَقَ نو [د جمهورو فقهاؤ په نېزا هغه آزاديږي وَقَالَ زَوْرٌ*]: لَا يَغْتَقُ إِلَّا بِأَدَاءِ قِيمَةِ نَفْسِهِ او امام زفر رَجَعَهُ الله فرمايي: چي هغه نه آزاديږي مگر د خپل ځان د قیمت په اداء کولو سره لِأَنَّ الْبَدَلَ هُوَ الْقِيمَةُ ځکه چي بدل [په اصل کي] همداسي قیمت دی وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ يَغْتَقُ بِأَدَاءِ الْخَمْرِ لِأَنَّهُ بَدَلُ صُورَةٍ وَيَغْتَقُ بِأَدَاءِ الْقِيمَةِ أَيْضًا لِأَنَّهُ هُوَ الْبَدَلُ مَعْنَى او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه روایت سوی دی چي د شرابو په اداء کولو سره [هم] هغه آزاديږي ځکه چي شراب د صورت په اعتبار سره بدل دی او د قیمت په اداء کولو سره هم هغه آزاديږي ځکه چي قیمت د معنی په اعتبار سره بدل دی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ أَنَّهُ إِنَّمَا يَغْتَقُ بِأَدَاءِ عَيْنِ الْخَمْرِ إِذَا قَالَ: إِنَّ أَذْيَتَهَا قَأَنْتَ حُرًّا او له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه روایت سوی دی چي د عین شرابو په اداء کولو سره هغه وخت آزاديږي کله چي مالک داسي ويلي وي: که چيري ته شراب اداء کړې [راکړې]! نو ته آزاديږي لِأَنَّهُ حِينَئِذٍ يَكُونُ الْعَتَقُ بِالشَّرْطِ لَا بِعَقْدِ الْكِتَابَةِ ځکه په دې صورت کي هغه د شرط په وجه آزاديږي، د عقد کتابت په وجه نه آزاديږي وَصَارَ كَمَا إِذَا كَاتَبَ عَلَى مِثْلَةِ أَوْ دِمَرٍ او داسي ده لکه مالک چي د مردار سوي څاروي [مړسوي حيوان] يا د وینو په عوض کي غلام مکاتب جوړ کړي وَلَا فَضْلَ فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ او په ظاهر کي روایت کي [د خنزیر او شرابو تر مینځ] هیڅ فرق نه دی سوی [او د خنزیر، شرابو او مردار سوي څاروي تر مینځ فرق پکښي سوی دی] وَوَجْهُ الْفَرْقِ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْبَيْتَةِ أَنَّ الْخَمْرَ وَالْخِنْزِيرَ مَالٌ فِي الْجُبْلَةِ او د دوی [خنزیر او شرابو] او د مردار سوي څاروي تر مینځ د فرق وجه داده چي شراب او خنزیر په یو درجه کي مال دي فَأَمَّا كُنْ اعْتِبَارُ مَعْنَى الْعَقْدِ فِيهِمَا نو په دوی کي د عقد د معنی اعتبار کول ممکن دي وَمُوجِبُهُ الْعَتَقُ عِنْدَ أَدَاءِ الْعَوَضِ الشَّرْطِ او د عقد موجب د مشروط عوض د اداء کولو په وخت کي آزادېدل دي [یعني د عقد حکم او مقتضا داده چي د شرط کړی

* القول الرابع: قول الجمهور، كما ذكر في رد المختار ج: ٥، ص: ٦٩، وجمع الأمر ج: ٤، ص: ٧. [القول الرابع: ج: ٢،

سوي [تاكل سوي] عوض داء كولو په وخت كي غلام آزادسي [وَأَمَّا الْبَيْتَةُ فَلَيْسَتْ بِهَالٍ أَصْلًا] او كوم چي
مردار سوي خاړوی دی نو هغه خوبالکل مال نه دی فَلَا يُكُنْ عِتْبَارُ مَعْنَى الْعَقْدِ فِيهِ نو په هغه كي د
عقد د معنی اعتبار كول ممكن نه دي فَاعْتَبِرْ فِيهِ مَعْنَى الشَّرْطِ نو ځكه په هغه كي به د شرط د معنی
اعتبار كيږي وَذَلِكَ بِالتَّصْيِصِ عَلَيْهِ او دا [د شرط د معنی اعتبار] هغه وخت کېدای سي كله چي د
شرط [داء الميتة] صراحت وکړي سي وَإِذَا عَتَقَ بِأَدَاءِ عَيْنِ الْخَيْرِ او كله چي د عین شرابو په اداء كولو
سره مكاتب آزاد سو لَرَمَهُ أَنْ يَسْتَلِي فِي قِيَمَتِهِ نو پر هغه لازم دي چي د خپل قیمت په اداء كولو
كوښښ [كسب او گټه] وكړي لَأَنَّهُ وَجَبَ عَلَيْهِ رَدُّ رَقَبَتِهِ لِفَسَادِ الْعَقْدِ ځكه چي د عقد فاسدېدلو په
وجه پر هغه د خپل ذات [عَان] واپس كول واجب دي وَقَدْ تَعَدَّى بِالْعِتْقِ خو د آزادېدلو په وجه د
ذات واپس كول ناممكن سوه فَيَجِبُ رَدُّ قِيَمَتِهِ نو ځكه پر هغه به د خپل قیمت واپس كول واجب
وي كَمَا فِي الْبَيْعِ الْفَاسِدِ إِذَا تَلَفَ الْبَيْعُ لكه څرنگه چي په بيع فاسد كي كيږي كله چي مبيع
ضايع سي [يعني لكه كله چي په بيع فاسد كي مبيع ضايع سي نو د قیمت واپس كول واجبيږي].

اللغات: ﴿فصل﴾ فرق، تفصيل، ﴿يسعى﴾ دنصر مضارع ده: هڅه او كوشش كول، ﴿رقبة﴾ غاړه،

د غلام ذات، ﴿تلف﴾ د سمع ماضي ده: ضايع كېدل، هلا كېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي كله مالک خنزیر او شراب په بدل کتابت كي ټاکلي وي، نو
په داسي صورت كي كه مكاتب خنزیر یا شراب اداء كړي، نو د جمهور و فقهاؤ په نېز او په ظاهر
روایت كي هغه آزاديږي؛ ځكه چي هغه حقیقتاً بدل اداء كړی دی. دامام زفر رَجَّه الله مسلک دادی
چي دغه غلام د شرابو د قیمت له اداء كولو څخه بغير نه آزاديږي. دلته دامسئله څه مشكله ده چي "إلا
بأداء قيمة الخمر" صحيح دی یا كه د هغه پر ځای "إلا بأداء قيمة نفسه" صحيح دی؟ زیاتره
شارحینود "قيمة الخمر" پر ځای "قيمة نفسه" صحيح گرځولي دي، لېكن كه دا صحيح دي، نو د
ټولو په نېز همدغه حكم دي، بیا په جلا توگه دامام زفر رَجَّه الله د قول بیانولو هیڅ وجه نسته، نو
ځكه غوره همدا ده چي "قيمة الخمر" صحيح وگڼل سي.

له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ شَخْه يوروايت دادی چي که دغه مکاتب غلام شراب اداء کري. نو هم آزاديري او که د شرابو يا د نفس (خان) قيمت اداء کري، نو هم آزاديري؛ ځکه چي يو ځای شراب بدل دی او بل ځای قيمت بدل دی، يا په بله وينا دا چي شراب صورتاً بدل دی او دغه قيمت معناً بدل دی، دلته هم شارحينو په ”ويعتق بأداء القيمة“ کي د نفس قيمت مراد کړی دی، خو شارح د احسن الهدايې وايي چي زما په نيز راجح د شرابو قيمت دی؛ ځکه دلته له نفس شَخْه بحث نه دی او د نفس قيمت خو په خپله مالک بدل گرځولی دی. لهندا هغه ته معناً بدل ويل څنگه صحيح کېدای سي، بهر حال تاسو دا مسئله په غور سره مطالعه کړئ! او خپله فيصله وکړئ! چي څنگه صحيح دي.

په نوادر کي له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شَخْه يوروايت دادی چي که مالک په بدل کتابت کي شراب وټاکي او داسي ووايي ”إِنْ أُدِّيَتِ الْخُمْرُ الْخُ“ يعني ”که ته ما ته دومره شراب راکړې، نو ته آزاد يې“، نو په دې صورت کي دغه غلام د شرط په وجه آزاديري، نه د کتابت په وجه، يعني د مالک دا قول ”إِنْ أُدِّيَتِ الْخُمْرُ الْخُ“ شرط او تعليق گرځي او کله چي شرط موجود سي، نو جزاء يعني حریت (آزادي) به هم ثابتيري، لکه کله چي مالک مردار سوی څاروی يا وينه په بدل کتابت کي وټاکي او ”إِنْ أُدِّيَتِ الْخُ“ ووايي، نو دلته هم د شرط په پوره کولو سره غلام آزاديري، نه د کتابت په وجه. فرمايي چي دا دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ روايت دی، کنې په ظاهر روايت کي حکم مطلق دی يعني برابره ده مالک ”إِنْ أُدِّيَتِ الْخُ“ ويلی وي او که نه وي په هر صورت کي د شرابو په اداء کولو سره مکاتب غلام آزاديري. ها! په ظاهر روايت کي د شرابو او د مردار څاروي په مينځ کي فرق سوی دی، يعني د شرابو او خنزير په اداء کولو سره مکاتب آزاديري، لېکن د مردار څاروي او د وينې په اداء کولو سره نه آزاديري کله چي مالک ”إِنْ أُدِّيَتِ الْخُ“ ويلی نه وي.

او وجه د فرق يې دا ده چي شراب او خنزير مال دي، که څه هم د مسلمان په حق کي متقوم نه دي لېکن په دوی کي ماليت موجود دی، لېکن په مردار څاروي او وينه کي ماليت نسته، نو ځکه شراب او خنزير عوض گرځول (بدل ټاکل) جائز دي او د عوض د اداء کولو په صورت کي معوض يعني عتق (آزادي) ثابتيري، او مردار څاروی او وينه عوض گرځول صحيح نه دي، ها! کله چي مالک د ”إِنْ أُدِّيَتِ“ په وينا سره دوی مشروط کړي وي، نو بيا به د شرط موجود بدلېدلو په صورت کي پر دوی حکم لگول کېږي.

واذا عتق الخ: فرمايي چي د شرابو د اداء كولو په صورت كي خو غلام آزاديري، لېكن د عقد فاسد بدللو په وجه د غلام كار دا دی چي خوارې و كارې، نور مال وگهتي او مالک ته خپل قيمت يعني د خپل قيمت په اندازه مال ورکړي، د دې لپاره چي مالک ته په بدل کتابت كي متقوم مال حاصل سي؛ ځکه چي د عتق واپس کول خو متعذر او محال دي، لهدا کله چي غلام د آزادۍ په نعمت سره برخمن سو، نو هغه ته پکار دي چي د خپل ځان د قيمت په ورکولو سره مالک هم خوشاله کړي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

قَالَ: وَلَا يَنْقُصُ عَنِ الْمُسْئَلَى وَيُزَادُ عَلَيْهِ فرمايي: او له ټاکلي سوي مقدار [يعني مالک چي کوم مقدار ټاکلی وي له هغه] څخه به قيمت نه کمول کيږي خو پر هغه زياتوب کېدلای سي لَا تَنْتَفِعُ بِعَقْدٍ فَاسِدٍ ځکه چي دا عقد فاسد دی فَتَجِبُ الْقِيَمَةُ عِنْدَ هَلَاكِ الْبُدْلِ بِالْعَقْدِ مَا بَلَغَتْ نو ځکه د مبدل د هلاکېدلو په صورت كي به ټوله قيمت واجبېږي که هغه هر څو ته رسيږي [يعني برابره ده قيمت که هر څومره وي] كَمَا فِي الْبَيْعِ الْفَاسِدِ لکه څرنګه چي په بيع فاسد كي کيږي وَهَذَا لِأَنَّ الْمَوْزِلَ مَا رَفِيَ بِالْتَّقْصَانِ او دا حکم ځکه دی چي مالک [له ټاکلي عوض څخه] د کم په اخیستلو راضي نه دی وَالْعَبْدُ رَفِيَ بِالرِّيَادَةِ کېنلای ښکاري حَقُّهُ فِي الْعَتَقِ أَصْلًا او غلام په زياتو ورکولو راضي دی، د دې لپاره چي په آزادۍ كي بالکل د هغه حق ختم نه سي فَتَجِبُ الْقِيَمَةُ بِالْعَقْدِ مَا بَلَغَتْ نو ځکه قيمت به واجبېږي هغه که هر څو ته رسيږي [يعني قيمت که هر څومره وي هغه به پر مکاتب غلام واجب وي] وَفِيهَا إِذَا كَاتَبَهُ عَلَى قِيَمَتِهِ يُعْتَقُ بِأَدَاءِ الْقِيَمَةِ او په هغه صورت كي کله چي مالک غلام د هغه د قيمت په عوض كي مکاتب کړی وي نو غلام د قيمت په اداء کولو سره آزاديري لَا تَنْتَفِعُ هُوَ الْبَدْلُ وَأَمَّا عِنْدَ مَعْنَى الْعَقْدِ فِيهِ ځکه چي همدا قيمت بدل دی او په قيمت كي د عقد د معنی اعتبار کول ممکن دي وَأَثَرُ الْجَهَالَةِ فِي الْفَسَادِ او د قيمت د جهالت اثر د عقد په فاسدېدلو كي دی بِخِلَافِ مَا إِذَا كَاتَبَهُ عَلَى ثَوْبٍ په خلاف د هغه صورت کله چي د کپړې په عوض كي غلام مکاتب جوړ کړي حَيْثُ لَا يَغْتَقُ بِأَدَاءِ ثَوْبٍ نو [په دې صورت كي] غلام د کپړې په اداء کولو سره نه آزاديري لَا تَنْتَفِعُ لَا يُوقَفُ فِيهِ عَلَى مُرَادِ الْعَاقِدِ ځکه چي په دې صورت كي د عاقد [مالک] پر مراد اگاهي نه سي کېدلای [يعني د هغه په مراد واقف

كېدل او پېژندل مشکل دي | لَاخْتِلَافِ أَجْنَاسِ الشُّوْبِ ځکه د کپړې مختلفه جنسونه دي فَلَا يَنْبُتُ
الْعِشْقُ بِدُونِ إِزَادَتِهِ نو ځکه د هغه له ارادې څخه بغير به آزادي نه ثابتېږي | يعني د مالک په مراد له واقف کېدلو
 څخه بغير به آزادي نه ثابتېږي (احسن الهداية)

اللغات: «ينقص» د نصير مضارع ده: کمول، کمی کول، «بالغة ما بالغت» تر کومه چي

ورسيږي، يعني څومره چي هم وي، «مبدل» کوم شی چي د بدل په مقابل کې وي (لکه څرنګه چي
 مبيع ته هم په دې وجه مبدل ويل کيږي چي هغه د بدل يعني د ثمن په مقابل کې وي، يا په بله وينا دا چي د ثمن په بدله
 کې وي)، «يوقف» د ضرب له بابې مضارع مجهول ده، د دې باب په صله کې چي «علی» راسي نو معنی
 يې ده: په خبر بدل، واقف کېدل، «أجناس» مراد ځني انواع دي. (احسن الهداية)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د کتابت فاسده په صورت کې چي مکاتب په کوم قیمت
 کې سعي او کوشش کوي (لکه په تېر عبارت کې چي ذکر سوه چي د شرابو په اداء کولو سره خو هغه آزاديږي،
 لېکن د عقد فاسدېدلو په وجه به هغه سعي کوي، نور مال به ګټي او دخپل ځان قیمت به مالک ته ورکوي)، دغه
 قیمت به له هغه مقدار څخه نه کمول کيږي کوم مقدار بدل کتابت چي د مالک له طرفه ټاکل سوی
 وي (مثلا د مالک له طرفه د ټاکل سوي شرابو چي څومره قیمت وي، له هغه څخه به دا قیمت نه کمول کيږي)، ها!
 په دې قیمت کې اضافه کېدای سي هغه که هر څومره وي (بالغة ما بالغت)؛ ځکه چي دا عقد فاسد
 واقع سوی دی، لکه څرنګه چي په بيع فاسد کې د مبيع ضایع کېدلو په صورت کې قیمت واجبېږي
 هغه که هر څومره قیمت وي، نو همداسي به دلته هم واجبېږي.

وهذا لأن المولى إلخ: پورته چي کوم دا خبره ذکر سوه چي قیمت به له ټاکل سوي مقدار څخه نه کمول
 کمول کيږي ها! زیاتوب پر کېدای سي، د دې وجه داده چي مالک دغه عقد کتابت په ټاکل سوي
 مقدار سره واجب کړی دی، نو ځکه مالک تر هغه په کم مقدار راضي نه دی، خو غلام په زائد مقدار
 راضي دی، د دې لپاره چي د هغه د آزادي حق فوت نه سي او د لاسه یې د آزادي نعمت نه ووځي، نو
 هغه به له قیمت څخه د زیات مقدار په ورکولو هم راضي وي، نو ځکه موږ دا فیصله کړې ده چي په
 پورتنۍ مسئله کې به مالک ته بشپړ قیمت ورکول کيږي.

وفيما کاتبه إلخ: د اصل مسئلې په شروع کې چي تر «علی خمر أو خنزیر» وروسته «أو علی قیمته» ذکر
 سوي دي، دغه عبارت د هغه و طرف ته راجع دی، مطلب یې دادی چي که مالک خپل غلام د هغه د
 قیمت په عوض کې مکاتب جوړ کړي، نو په دې صورت کې دخپل قیمت په اداء کولو سره غلام

حُکمه آزاديری، چي قيمت دهغه بدل او عوض دی او په دې کي د عقد د معنی اعتبار کول هم ممکن دي، په دې توگه چي مکاتب دي دومره قيمت اداء کړي چي په هغه کي د قيمت لگونکو خلکو (سوداگرانو) هيڅ اختلاف پاته نه سي، مثلاً يو سوداگر ووايي چي د دغه غلام قيمت اويا ديناره دی او بل ووايي چي اتيا ديناره دی او درېيم سوداگر ووايي چي نيوي (۹۰) ديناره دی، نو د نيوي دينارو په اداء کولو سره مکاتب د خپل قيمت پوره اداء کونکی گرځي.

وَأَثَرُ الْجَهَالَةِ الْخ: دا د يو سوال جواب دی، سوال دا دی چي د کپړې (تُوب) په شېر دلته خو هم قيمت مجهول دی، نو څرنگه چي پر کپړې د عقد کتابت کولو په صورت کي مکاتب غلام د کپړې په اداء کولو سره نه آزاديری، نو همداسي د قيمت په اداء کولو سره هغه آزادېدل پکار نه دي، بلکي عقد باطلېدل پکار دي؟

د جواب حاصل دا دی چي دلته د قيمت جهالت صرف د عقد په فاسدېدلو کي دی يعني په هغه سره صرف عقد فاسدېږي، باطلېږي نه، او په فاسد عقد کي همدا قيمت واجبېږي. په خلاف د کپړې چي صرف د کپړې په ويلو سره د مالک مراد نه سي معلومېدای؛ حُکمه چي د کپړې مختلفه جنسونه دي، لهذا په اټکل او اندازه سره د يو کپړې اداء کولو په صورت کي د آزادۍ فيصله نه سي کېدای، نو حُکمه تر څو چي د عاقد يعني د مالک مراد او مطلب واضح نه سي، تر هغه وخته به غلام نه آزادېږي.

پر يو معين شي عقد کتابت کول (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَكَذَلِكَ إِنْ كَاتَبَهُ عَلَى شَيْءٍ بَعِيْنِهِ لِغَيْرِهِ [امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ] په جامع صغير کي [فرمايي: او همدارنگه که چيري مالک د داسي مُتَعَيِّن شي په عوض کي غلام مکاتب جوړ کړي کوم چي له غلام څخه بغير د بل چا وي لَمْ يَجْزُ نودا عقد کتابت جائز نه دی لِأَنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى تَسْلِيْمِهِ حُکمه چي غلام د هغه شي په ورسپارلو قدرت نه لري وَمُرَادُهُ شَيْءٌ يَتَعَيَّنُ بِالتَّعْيِينِ او په "شيء بعينه" سره د امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ مراد داسي شی دی کوم چي په مُتَعَيِّنولو سره مُتَعَيِّن کېږي (لکه آس، غلام او داسي نور شيان) حَتَّى لَوْ قَالَ: كَاتَبْتُكَ عَلَى هَذِهِ الْأَلْفِ الدِّرْهَمِ وَهِيَ لِغَيْرِهِ تر دې که مالک داسي ووايي: ما د دغه زر درهمو په عوض کي ته مکاتب جوړ کړې!، حال دا چي هغه زر درهمه د بل چا وي جَازٌ نودا عقد کتابت جائز دی لِأَنَّهُ لَا تَتَعَيَّنُ فِي الْمَعَاوَضَاتِ حُکمه چي دراهم په معاوضاتو کي نه مُتَعَيِّن کېږي

فَيَعْتَلِقُ بِدَرَاهِمِ دَيْنٍ فِي الدِّمَّةِ نَوْدَا عَقْدِ كِتَابَتِ بِهِ دَدَاسِي دَرَهُمُو سره متعلق وي كوم چي پر ذمه
 قرض وي فَيَجُوزُ نو حكه به جائز وي وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَوَاهُ الْحَسَنُ أَنَّهُ يُجُوزُ اوله امام صاحب رَحِمَهُ
 الله شخه د حسن بن زياد رَحِمَهُ الله روايت دادی چي دا عقد جائز دی حَتَّى إِذَا مَلَكَهُ وَسَلَّمَهُ تردي كه
 غلام د هغه دراهمو مالک سي او هغوی مالک ته وسپاري يَعْتِقُ نو غلام آزاد يري وَإِنْ عَجَزَ او كه
 غلام [د هغوی له اداء كولو شخه] عاجز سي يُرَدُّ فِي الرِّقِّ نو هغه به غلاموالي ته واپس كول كيږي ايغني
 بيرته غلام گرځي [لَاَنَّ الْمُسْتَشْيَ مَالٌ وَالْقُدْرَةُ عَلَى التَّسْلِيمِ مَوْهُومَةٌ حَكَمَ چي ټاكل سوی بدل از
 درمه] مال دی او [د هغوی] پر ورسپارلو [د غلام] قادر كېدل په شك كي دي فَأَشْبَهَ الصَّدَاقَ نو دا بدل
 د مهر سره مشابه سو قُلْنَا: إِنَّ الْعَيْنَ فِي الْمَعَاوَضَاتِ مَعْقُودٌ عَلَيْهِ موږ وايو: چي عين مال په معاوضاتو
 كي معقود عليه وي وَالْقُدْرَةُ عَلَى الْمَعْقُودِ عَلَيْهِ شَرْطٌ لِلصَّحَّةِ إِذَا كَانَ الْعَقْدُ يَحْتَمِلُ الْفُسْخَ او د عقد د
 صحت [صحيح كېدلو] لپاره پر معقود عليه قادر كېدل شرط دي [په دې شرط] كله چي هغه عقد د
 فسخ قابل وي كَهَانِ الْبَيْعِ لكه خَرْنَكِه چي په بيع كي دي بِخِلَافِ الصَّدَاقِ فِي النِّكَاحِ په خلاف په
 نكاح كي د مهر لَاَنَّ الْقُدْرَةَ عَلَى مَا هُوَ الْمَقْصُودُ بِالنِّكَاحِ لَيْسَ بِشَرْطٍ حكه كوم څه چي په نكاح سره
 مقصود وي پر هغه لا قادر كېدل شرط نه دي فَعَلَّ مَا هُوَ تَابِعٌ فِيهِ أَوَّلَى نو كوم څه چي په نكاح كي
 تابع وي پر هغه خوبه په درجه اولی قادر كېدل شرط نه وي فَلَوْ أَجَازَ صَاحِبُ الْعَيْنِ ذَلِكَ او كه چيري
 د عين شي مالک د دې عقد كتابت [او د ما قاله المالک لعه] اجازت وركړي فَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ يُجُوزُ نو له
 امام محمد رَحِمَهُ الله شخه روايت سوی دی چي [په دې صورت كي] دا عقد كتابت جائز كيږي لَاَنَّ
يَجُوزُ الْبَيْعُ عِنْدَ الْإِجَازَةِ حكه چي د اجازت په وخت كي بيع لا جائز كيږي فَالْكِتَابَةُ أَوَّلَى نو
 كتابت خوبه په درجه اولی جائز كيږي وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ أَنَّهُ لَا يُجُوزُ اعْتِبَارًا بِحَالِ عَدَمِ الْإِجَازَةِ او له
 امام صاحب رَحِمَهُ الله شخه روايت سوی دی چي د عدم اجازت پر حالت په قياس كولو سره دا عقد
 نه جائز كيږي عَلَى مَا قَالُوا فِي الْكِتَابِ لكه خَرْنَكِه چي يې په كتاب [جامع صغير (متن)] كي فرمايلي
 دي وَالْجَامِعُ بَيْنَهُمَا أَنَّهُ لَا يُفِيدُ مِلْكَ الْكَاسِبِ او د اجازت او عدم اجازت په مينح كي جامع علت دا

دی چي داسي اجازت ورکول د گتو د ملکیت ثابتېدلو فايده نه ورکوي وَهُوَ الْمَقْصُودُ حال دا چي همدا د ملکیت ثابتېدل په عقد کتابت سره مقصود دي لِأَنَّهَا تَثْبُتُ لِلْحَاجَةِ إِلَى الْأَدَاءِ مِنْهَا حکه چي د مکاسبو [گتو] ملکیت ثابتېږي له مکاسبو څخه اداء کولو ته د ضرورت په وجه وَلَا حَاجَةَ فِيمَا إِذَا كَانَ الْبَدَلُ عَيْنًا مُعَيَّنًا او کله چي بدل کتابت معين شی وي نو د هغه ضرورت نسته وَالسُّأَلَةُ فِيهِ او دا مسئله په همدې کي فرض کړی سوې ده [کله چي بدل معين شی وي] عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لکه [څه مخکي] چي موږ بيان کړه [آن مراده شی يتعين بالتعيين] وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّهُ يُجُوزُ أَجَازَ ذَلِكَ أَوْ لَمْ يُجَزْ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه روايت سوی دی چي دا عقد جائز دی برابره ده مالک د دې اجازت ورکړي، که نه غَيْرَ أَنَّهُ عِنْدَ الْإِجَازَةِ يَجِبُ تَسْلِيمُ عَيْنِهِ خو د اجازت ورکولو په صورت کي د عين شي ورسپارل واجب دي وَعِنْدَ عَدَمِهَا يَجِبُ تَسْلِيمُ قِيمَتِهِ او د اجازت نه ورکولو په صورت کي د هغه قيمت ورسپارل واجب دي كَمَا فِي النِّكَاحِ لکه څرنگه چي په نکاح کي دي وَالْجَامِعُ بَيْنَهُمَا صِحَّةُ التَّسْبِيحَةِ او د دوی [کتابت او نکاح] په مينځ کي جامع علت د تسميې [ټاکلو] صحيح کېدل دي لِكَوْنِهِ مَالًا حکه چي هغه [ټاکل سوی عين شی] مال دی وَلَوْ مَلَكَ الْمَكَاتِبُ ذَلِكَ الْعَيْنَ او که چيري مکاتب د هغه عين شي مالک سي فَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَوَاهُ أَبُو يُوسُفَ أَنَّهُ إِذَا أَدَّاهُ لَا يَغْتَنِي نو له امام صاحب رَجَعَهُ الله څخه د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله روايت دا دی چي کله مکاتب هغه اداء کړي نو نه آزادېږي وَعَلَى هَذِهِ الرِّوَايَةِ لَمْ يَنْعَقِدِ الْعَقْدُ إِلَّا إِذَا قَالَ لَهُ: إِذَا أُدِّيتَ إِلَيَّ فَأَنْتَ حُرٌّ او پر دغه روايت [سابق] عقد منعقد سوی نه دی مگر دا چي مالک و غلام ته ويلي وي: کله چي ته [هغه] ماته راکړې نو ته آزاد يې فَحِينَئِذٍ يَغْتَنِي بِحُكْمِ الشَّرْطِ نو په دې صورت کي غلام [مکاتب] د شرط په حکم سره آزادېږي وَهَكَذَا عَنْ أَبِي يُوسُفَ او همداسي له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه هم روايت سوی دی وَعَنْهُ أَنَّهُ يَغْتَنِي قَالَ ذَلِكَ أَوْ لَمْ يَقُلْ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله څخه بل دا روايت سوی دی چي [د عين شي په اداء کولو سره] غلام آزادېږي برابره ده مالک دا إِذَا أُدِّيتَ إِلَيْهِ ويلي وي او که يې ويلي نه وي لِأَنَّ الْعَقْدَ يَنْعَقِدُ مَعَ الْقَسَادِ حکه چي [سابق] عقد کتابت د فساد باوجود منعقد کيږي لِكَوْنِ الْمُسْتَشَى

مَالًا حُكِمَ چي ټاکل سوی شی ابدال مال دی فَيُعْتَقُ بِأَدَاءِ الشُّرُوطِ نو حُکمه د شرط کړی سوی
 اټاکل سوی شي په اداء کولو سره به غلام آزادېږي وَلَوْ كَاتَبَهُ عَلَى عَيْنٍ يَدِ الْهَكَاتِبِ او که چیري
 مالک پر داسي شي د مکاتب سره د کتابت معامله وکړي کوم چي د مکاتب په قبضه کي وي فَفِيهِ
رَوَايَتَانِ نو په دې باره کي دوه روایتونه [ذکر سوی] دي وَهِيَ مَسْأَلَةُ الْكِتَابَةِ عَلَى الْأَعْيَانِ او دا پر
 مُتَعَيْنِ شيانو د کتابت کولو مسئله ده وَقَدْ عُرِفَ ذَلِكَ فِي الْأَصْلِ او دا په مبسوط کي معلومه سوې ده
وَقَدْ ذَكَرْنَا وَجْهَ الرِّوَايَتَيْنِ فِي كِفَايَةِ الْمُتَتَهِّ او د دواړو روایتونو وجه [دلیل] موږ په "کفاية المنتهي"
 کي ذکر کړی دی.

الغلات: ﴿شي بعينه﴾ مُتَعَيْنِ شی، ﴿معاوضات﴾ هغه معاملې چي په هغوی کي دواړو طرفونو ته
 عوض وي، مالي معاملات، ﴿مال﴾ هر هغه څه ته وايي کوم چي دانسان په ملکیت کي داخل وي
 (البال اسم لجميع ما يملكه الانسان)، او مال په اصل کي هغه شي ته وايي کوم ته چي فطرت او
 طبيعت میلان کوي او دهغه ساتل (خوندي کول) ممکن وي، او بل تعريف يې داسوی دی چي هر هغه
 شی چي په هغه سره نفع اخيستل ممکن وي (چي شريعت په هغه سره نفع اخيستل روا کړي وي)، او هر هغه
 شی کوم چي په پیسورانيول سوی وي (معجم لغة الفقهاء)، ﴿الزَّق﴾ غلامتوب غلاموالی، ﴿المستق﴾ د
 تفعليل اسم مفعول دی: ټاکل سوی، نوم اخيستلی سوی، ﴿موهومة﴾ د ضرب اسم مفعول دی:
 وهمي، شکمن، غير حقيقي، ﴿جامع﴾ جمع کونکی، مشترک، ﴿عين﴾ مُتَعَيْنِ شی، هر هغه شی
 کوم چي موجود وي او په لاس سره مسه کېدای سي او محفوظ کېدای سي، لکه آس، غلام، ځمکه او
 داسي نور، نو هغه ته "عين" (عين شی) وايي، چي زموږ په اصطلاح هغه ته مطلق شی ويل کيږي،
 جمع يې "أَعْيَان" راځي.

تشریح: مسئله: داده که له مکاتب څخه بغير د يو بل چا په قبضه کي (مثلاً) يو پُسه موجود وي او
 مالک پر هماغه پُسه د کتابت معامله وکړي، نو دا عقد کتابت جائز نه دی؛ حُکمه چي معقود عليه
 مُتَعَيْنِ شی دی، لېکن مکاتب دهغه په ور سپارولو قادر نه دی، حال دا چي د عقد د صحت لپاره دا
 شرط دي چي عاقد به د معقود عليه پر ور سپارولو قادر وي، او دا شرط دلته موجود نه دی، نو حُکمه به
 عقد جائز نه وي.

په دې سلسله کي له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شُخْه د حسن بن زياد رَحْمَةُ اللهِ روايت دادی چي که مکاتب د دغه عَيْن شي (پُسِه) مالک سي او مالک ته يې وسپاري، نو هغه آزادېږي؛ ځکه چي ټاکل سوی بدل (پُسِه) مال دی او د هغه د ور سپارلو قدرت ممکن دی، نو ځکه په دې صورت کي عقد جائز دی. او لکه څرنګه چي د بل چا پر مال نکاح کول جائز دي، همداسي د بل چا پر مال عقد کتابت کول هم جائز دي. او که غلام هغه شی (پُسِه) اداء نه کړی سي، نو د مخکي په څنډه غلام پاتېږي (احسن الهدايه)، لېکن د ظاهر روايت له طرفه د دې جواب دادی چي مکاتب د معاوضې عقد دی او په معاوضاتو کي عَيْن شي معقود عليه وي او د عقد د صحت لپاره پر معقود عليه قادر کېدل شرط دي، حالانکي دلته عَيْن شي د بل چا په ملکيت کي دی او مکاتب د هغه پر ور سپارلو قادر نه دی، نو ځکه به عقد جائز نه وي.

او دا د نکاح پر مهر قیاسول صحيح نه دي؛ ځکه چي د نکاح مقصود توالد او تناسل دی او پر هغه هم قادر کېدل شرط نه دي، لهذا مهر کوم چي په نکاح کي تابع دی، پر هغه خوبه په دجه اولی قادر کېدل شرط نه وي.

فلو أجاز إلخ؛ د دې حاصل دادی چي د بل چا پر عَيْن شي او مال عقد کول جائز نه دي، نو څرنګه چي د بل چا مال خرڅول د مالک پر اجازت موقوف پاتېږي، همداسي به دا عقد هم د مالک پر اجازت موقوف پاته وي، که چيري مالک اجازت ورکړي، نو دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په روايت کي عقد جائز کيږي؛ ځکه په اجازت لاحق (وروستني اجازت) سره بيع هم جائز کيږي، نو مکاتب خوبه په درجه اولی جائز کيږي. له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شُخْه روايت سوی دی چي برابره ده مالک اجازت ورکړي، که نه، په هر صورت کي عقد نه جائز کيږي، لکه په هغه صورت کي چي نه جائز کيږي، کله چي د مالک په اجازت سره عقد سوی نه وي؛ ځکه چي په دې کي د مکاتب هيڅ فايده نه وي، فايده خو په هغه صورت کي وي کله چي مکاتب د دغه عَيْن شي مالک سي او په خپله ګټه سره بدل کتابت اداء کړي، حال دا چي دلته بدل معلوم او مُتَعَيَّن دی، نو د هغه د مالک کېدلو ضرورت نسته، لهذا د کتابت د مقصود فوتېدلو په وجه عقد جائز نه دی. (احسن الهدايه)

دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ رايه دا ده چي دا عقد په هر حال کي جائز دی، برابره ده مالک اجازت ورکړي. که نه؛ ځکه چي دلته د بدل تعيین صحيح دی؛ ځکه هغه مال دی او مال هم مقوم دی، نو ځکه د عقد په جواز او نفاذ کي هيڅ شبهه نسته، خو که مکاتب د همدغه عَيْن شي پر ور سپارلو قادر وي، نو هغه دي اداء کړي او که د هغه پر ور سپارلو قادر نه وي، نو د هغه قيمت دي ورکړي، لکه کله چي يو خاوند د بل چا غلام په مهر کي وټاکي يعني پر غلام نکاح وکړي، نو حکم دادی چي که د

خاوند لپاره د هغه غلام ورکول ممکن وي (مثلا د غلام مالک خاوند ته هغه غلام ورکوي) نو خاوند دي په مهر کي همغه غلام ورکړي، او که خاوند د غلام پر ورکولو قادر نه وي، نو د هغه قيمت دي ورکړي. همدغه ډول دلته هم که دمکاتب لپاره يعين د هغه عين شي ورکول ممکن وي، نو دمکاتب دي هغه ورکړي، کنه د هغه قيمت دي ورکړي او آزادي دي حاصله کړي.

ولو ملك المکاتب الخ: د دې حاصل دا دی چي که دمکاتب د هغه عين شي مالک سي، نو له امام صاحب رَحْمَةُ الله شخه دامام ابو يوسف رَحْمَةُ الله روايت دا دی چي د هغه عين شي په اداء کولو سره دمکاتب نه آزاديږي؛ ځکه چي دا عقد په ابتداء کي فاسد واقع سوی دی والفساد لا ينقلب جائزا، ها! که چيري د عقد په وخت کي مالک ”إِذَا أَدَيْتَ إِلَى الْخ“ ويلي وي، نو په دې صورت کي د هغه عين شي په اداء کولو سره دمکاتب د شرط وجزاء په اعتبار سره آزاديږي، همدا له امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله شخه يو روايت دی. دامام ابو يوسف رَحْمَةُ الله بل روايت دا دی چي برابره ده مالک ”إِذَا أَدَيْتَ إِلَى الْخ“ ويلي وي، که نه وي، غلام د هغه عين په اداء کولو سره آزاديږي؛ ځکه ټاکل سوی بدل مال دی او سابق عقد د فاسد بدللو باوجود منعقد سوی دی، نو ځکه اوس به غلام آزاديږي، لېکن دامام ابو يوسف رَحْمَةُ الله د دغه روايت مطابق هم دا آزادي د شرط په حکم سره ده، نه د کتابت په حکم سره.

ولو کاتبه الخ: فرمايي که چيري مالک دمکاتب سره پر داسي شي د کتابت معامله وکړي کوم چي د مکاتب په قبضه کي موجود وي، نو په مبسوط کي په دې هکله دوه روايتونه دي: ① په کتاب الشرب کي ذکر سوي دي چي دا عقد جائز دی، ② په کتاب المکاتب کي ذکر سوي دي چي جائز نه دی. د جائز کېدلو دليل دا دی چي په دې صورت کي بدل معلوم او متعين دی او دمکاتب په قبضه کي دی لهذا دمکاتب د هغه پر ور سپارلو قادر هم دی، نو ځکه به دا عقد بالکل جائز وي. د نه جائز کېدلو دليل دا دی چي د عقد کولو په وخت کي دمکاتب د خپل مالک تر ملکيت لاندې دی او دمکاتب ټوله گټه (محتل سوي مال) د مالک دی، نو ځکه دا عقد به داسي وي لکه د مالک پر شيانو (اعيانو) عقد کول، او د مالک پر شيانو عقد کول صحيح نه دي. (کتابه)

پر يو خاص شرط عقد کتابت کول

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَهُ عَلَى مِائَةِ دِينَارٍ عَلَى أَنْ يَرُدَّ الْمَوْلَى عَلَيْهِ عَبْدًا بِغَيْرِ عَيْنِهِ فرمايي: که چيري مالک د سلو دينارو په عوض کي غلام پر دې شرط دمکاتب جوړ کړي چي مالک به هغه ته يو غير متعين غلام هم واپس ورکوي فَالْكِتَابَةُ فَاسِدَةٌ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً وَمُحْتَدٍ نو د طرفينو رَحْمَتُ الله په نېز دا عقد

كتابت فاسد دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ ^{هـ}: هِيَ جَائِزَةٌ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايی: چي دا عقد
 کتابت جائز دی وَيُقَسَّمُ الْبَائَةُ الدِّينَارُ عَلَى قِيَمَةِ الْبُكَاتِبِ وَعَلَى قِيَمَةِ عَبْدٍ وَسَيْطٍ او سل دیناره به د
 مکاتب او د مینحوی درجې والا غلام پر قیمت تقسیمول کيږي فَيَبْتَطِلُ مِنْهَا حِصَّةُ الْعَبْدِ فَيَكُونُ
مُكَاتَّبًا بِهَا بَقِيَّةً نو له هغه سلو دینارو څخه به د غلام د حصې په اندازه دینارونه ساقط [مستثنی] سي
 نو د ما بقی دینارو په عوض کي به هغه مکاتب وگرځي لَأَنَّ الْعَبْدَ الْمَطْلُوقَ يَصْلُحُ بَدَلُ الْكِتَابَةِ
وَيُنْصَرَفُ إِلَى الْوَسْطِ ځکه چي مطلق غلام د بدل کتابت جوړېدلو صلاحیت لري [يعني مطلق غلام بدل
 کتابت جوړېدای سي] او مطلق غلام د مینحوی درجې والا غلام و طرف ته گرځي فَكَذًا يَصْلُحُ
مُسْتَثْنَى مِنْهُ نو همداسي به دا غلام له بدل کتابت څخه مستثنی کېدای هم سي وَهُوَ الْأَصْلُ فِي
أَبْدَالِ الْعُقُودِ او د عقودو په عوضونو کي همدا اصل دي وَلَهُمَا: أَنَّهُ لَا يُسْتَثْنَى الْعَبْدُ مِنَ الدَّائِرِ
وَأَنَّهُ لَا يُسْتَثْنَى قِيَمَتُهُ د طرفینو رَحِمَهُمَا اللهُ دلیل دا دی: چي له دنانیرو څخه د غلام استثناء نه سي
 کېدای بلکي د هغه د قیمت استثناء کېدای سي وَالْقِيَمَةُ لَا تَصْلُحُ بَدَلًا او [د غلام] قیمت د بدل
 جوړېدلو صلاحیت نه لري [يعني هغه بدل کتابت نه سي جوړېدای] فَكَذَلِكَ مُسْتَثْنَى نو همداسي به هغه
 د مستثنی کېدلو صلاحیت هم نه لري [يعني مستثنی کېدای به هم نه سي].

الغات: ﴿دینار﴾ د سرو زرو سکه، ﴿بغیر عینہ﴾ غیر متعین، نا معلوم کړی سوی، ﴿وسط﴾

مینحوی درجې والا، ﴿ینصرف﴾ د انفعال مضارع ده: راجع کېدل، گرځېدل، ﴿یصلح﴾ د کرم د باب
 مضارع ده: صلاحیت لرل، قابل کېدل، ﴿أبدال﴾ جمع د بدل ده: عوض، د معاوضې عوض.

تشریح: مسئله: داده که مالک پر دې شرط د خپل غلام سره عقد کتابت وکړي چي ته به ماته سل
 دیناره راکوي (بيا ته زما له طرفه آزادي!) او دا هم ورته وويي چي زه تا ته يو غلام هم واپس کوم يعني د
 آزادېدلو څخه بغير يو غلام هم درکوم، لېکن هغه غلام متعین نه کړي، نو د طرفینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز دا
 عقد فاسد دی، لېکن دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز جائز دی او سل دیناره به د مکاتب او د مینحوی

القول المرجح: قول الطرفين رَحِمَهُمَا اللهُ، كما هو ظاهر من اصول الافتاء، وكذا ذكر في نتائج الأفكار (ج: ٨، ص: ١٠٥)

درجې والا غلام پر قيمت تقسيمول کيږي او د غلام حصه به ايستل کيږي، مثلاً که دمکاتب قيمت شپږ سوه (۶۰۰) دیناره وي او د غلام قيمت دوه سوه (۲۰۰) دیناره وي، نو سل دیناره به همدا سي پر دواړو تقسيمول کيږي چي له سلو دینارو څخه به شپته (۶۰) دیناره بدل کتابت لپاره حاصل کيږي او خلوېښت (۴۰) دیناره به له بدل څخه ساقطول کيږي. داسي کول جائز او صحيح دي؛ ځکه چي مطلق غلام په کتابت کي بدل جوړېدای سي، نو ځکه له بدل څخه به مستثنی کېدای هم سي.

ددې په خلاف طرفین رَجَّهَها الله فرمايي چي غلام د دنایرو له جنس څخه نه دی، نو ځکه له دنایرو څخه به د غلام مستثنی کول هم صحيح نه وي، ها! دهغه قيمت مستثنی کېدای سي، لېکن په قيمت کي فاحش (زيات) جهالت او تفاوت وي، نو ځکه هغه په عقد کتابت کي بدل نه سي جوړېدای، نو هغه به مستثنی کول کېدای هم نه سي، نو ځکه دغه عقد ته له فاسد ويلو څخه بغير بله هيڅ لاره نسته. (احسن الهدایه)

پر غير متعين څاروي کتابت کول

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَهُ عَلَى حَيَوَانٍ غَيْرِ مَوْصُوفٍ فرمايي: او کله چي مالک د داسي حيوان په عوض کي خپل غلام مکاتب جوړ کړي چي دهغه وصف بيان نه کړي قَالَ كِتَابَةُ جَائِزَةٌ اسْتِخْصَانًا نو استحصاناً دا کتابت جائز دی مَعْنَاهُ أَنْ يُبَيِّنَ الْجِنْسَ وَلَا يُبَيِّنَ النُّوعَ وَالصِّفَةَ ددې مطلب دادی چي مالک [صرف] د حيوان جنس بيان کړي لېکن دهغه نوع او صفت بيان نه کړي وَيُنْصَرَفُ إِلَى الْوَسْطِ او دا [غير موصوف حيوان] د مينځوۍ درجې والا حيوان و طرف ته گرځي وَيُجْبَرُ عَلَى قَبُولِ الْقِيَمَةِ او مالک به د قيمت پر اخيستلو مجبورول کيږي وَقَدْ مَرَّرْنَا النِّكَاحَ او په کتاب النکاح کي دا مسئله تېره سوې ده أَمَّا إِذَا لَمْ يُبَيِّنِ الْجِنْسَ مِثْلَ أَنْ يَقُولَ: ذَاتَةٌ لېکن که چيري مالک د حيوان جنس هم بيان نه کړي، مثلاً داسي ووايي: يو څاروی [يعني خپل غلام ته داسي ووايي چي ماديو څاروي (چارپای) په عوض کي ته مکاتب جوړ کړي!!] لَا يَجُوزُ نو [په دې صورت کي] عقد جائز نه دی لِأَنَّهُ يَشْمَلُ أَجْنَاسًا مُخْتَلِفَةً ځکه چي حيوان مختلفه اجناسو لره شامليږي [يعني د حيوان بېلابېل جنسونه دي] فَيَتَفَاحَشُ الْجَهَالَةُ نو جهالت به فاحشه [زيات] وگرځي وَإِذَا بَيَّنَّ الْجِنْسَ كَالْعَبْدِ وَالْوَصْفِ او که چيري جنس بيان کړي لکه غلام او

وصيف اخلمت کونکی غلام | فَالْجَهَالَةُ يَسِيرَةٌ | نو جهالت کم [معمولي] پاتيري وَمِثْلُهَا يَتَحَلَّلُ |
الْكِتَابَةُ او معمولي جهالت [جهالت يسيره] په کتابت کي زغمل کيري ايمني داسي جهالت عقد کتابت
ته تلوان نه کوي | فَتُغْتَبَرُ جَهَالَةُ الْبَدَلِ بِجَهَالَةِ الْأَجَلِ فِيهِ | نو د بدل دغه معمولي جهالت به په عقد
کتابت کي د ميعاد پر جهالت قياسول کيري وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ | او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ
فرمايي: چي [په دې صورت کي هم] عقد نه جائز کيري وَهُوَ الْقِيَاسُ | او همدا قياس دی لِأَنَّهُ مُعَاوَضَةٌ
حُكْمٌ چي دا عقد د معاوضې عقد دی فَأَشْبَهَ الْبَيْعَ | نو د بيع سره مشابه سو وَلَنَا: أَنَّهُ مُعَاوَضَةٌ مَالٍ
بِغَيْرِ مَالٍ | زموږ دليل دا دی: چي دا د غير مال سره د مال معاوضه ده [يعني د غير مال په عوض کي مال
ورکول دي] | أَوْ بِمَالٍ لِكُنْ عَلَى وَجْهِ يَسْقُطُ الْبَيْعُ فِيهِ | يا د مال سره د مال معاوضه ده لېکن په دې توگه
چي په دې کي ملکيت ساقطيري فَأَشْبَهَ النِّكَاحَ | نو دا د نکاح سره مشابه سو وَالْجَامِعُ أَنَّهُ يُبْنَى عَلَى
الْمُسَامَحَةِ | او [د کتابت او نکاح په مينځ کي] علت جامعہ دا دی چي له دوی څخه هر پر مسامحت
[نرمۍ او آسانی] مبني دی بِخِلَافِ الْبَيْعِ | په خلاف د بيع لِأَنَّهُ مَبْنَى عَلَى الْمُبَاكَسَةِ | حُكْمٌ چي بيع پر
مماسکت [سختۍ او تنگۍ] مبني ده.

اللغات: ﴿حيوان﴾ ساکنين (ژوی)، هر عاقل يا غير عاقل ساکنين موجود، همدارنگه هر غير عاقل
ساکنين يعني چارپای او ځناور ته هم ويل کيري، ﴿غير موصوف﴾ هغه شی چي وصف يې بيان کړی
سوی نه وي، غير معين، ﴿دابة﴾ چارپای، څاروی، ﴿يتفاحش﴾ د تفاعل مضارع ده: ډير زياتېدل،
﴿يسيرة﴾ لږ، معمولي، ﴿وصيف﴾ هغه غلام کوم چي د خدمت لپاره ټاکل سوی وي او پر خدمت
قادر وي (احسن الهدایه)، ﴿يتحتل﴾ د تفعّل مضارع ده: زغمل (برداشتول)، ﴿أشبه﴾ د افعال ماضي ده:
مشابه کېدل، په څېر کېدل، ﴿المسامحة﴾ د مفاعلي باب مصدر دی: نرمي کول، د يو چا سره دهغه
پر مطلب موافقت کول (معجم لغة الفقهاء)، ﴿مماسكة﴾ مخکنۍ صيغه ده: سختي کول. (احسن الهدایه)
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مالک په بدل کتابت کي داسي حيوان وټاکي چي دهغه وصف
او تفصيل بيان نه کړي، لېکن جنس يې بيان کړي، مثلاً فقط داسي ووايي: آس، خر او داسي نور، نو
استحساناً دا عقد کتابت جائز دی او قياساً جائز نه دي او له حيوان څخه به د مينځوی درجې حيوان
مرادول کيري، خو که د حيوان پر ځای مالک ته دهغه قيمت ورکول سي، نو پر مالک دهغه اخيستل

لازمي او ضروري دي؛ ځکه چي قیمت هم معنا بدل دی او څرنګه چي په نکاح کي د جنس بیانولو په صورت کي غیر موصوف حیوان په مهر کي ټاکل صحیح دي، همداسي په بدل کتابت کي هم د جنس بیانولو په صورت کي غیر موصوف حیوان ټاکل صحیح دي. لېکن که مالک د حیوان جنس هم بیان نه کړي او صرف «كَاتَبْتُكَ عَلَى دَابَّةٍ» وويي، نو عقد نه جائز کیږي؛ ځکه چي د حیوان او چارپای مختلفه جنسونه دي او صرف د «دَابَّةٍ» ویلو په صورت کي جهالت زیات (فاحش) پاتیري او جهالت فاحشه دنزاع او جنجال سبب ګرځي، نو ځکه په دې صورت کي به عقد جائز نه وي.

وَإِذَا بَيَّنَّ الْجِنْسَ الْخ: د دې حاصل دادی چي که مالک په بدل کتابت کي د ټاکل سوي ساکنین جنس بیان کړي مثلاً داسي وويي چي غلام یا وصیف، نو په دې صورت کي که څه هم د غلام وصف مجهول دی، لېکن دغه جهالت معمولي دی او معمولي جهالت په عقد کتابت کي زغمل کیږي، لکه په هغه وخت کي چي هم عقد کتابت صحیح کیږي کله چي د بدل کتابت اداء کولو لپاره یو مجهوله مودت (میعاد) وټاکل سي مثلاً مالک د کښتونو در سپېدلو او رېږېل کېدلو تر وخته پوري عقد کتابت وکړي، نو څرنګه چي په دې صورت کي په میعاد کي معمولي جهالت پاتیري، لېکن دا جهالت د معمولي والي په وجه زغمل کیږي (او پروانه په کیږي)، نو همداسي به د وصف جهالت هم زغمل کیږي. او قیاساً دا عقد جائز نه دی، همدا دامام شافعي رَجَّهَ الله قول هم دی؛ ځکه چي دا د معاوضې عقد دی او په دې حواله سره دا عقد د بیع سره مشابه دی، او بیع د میعاد یا د ثمن د جهالت په صورت کي نه صحیح کیږي، نو ځکه دا عقد به هم د میعاد یا د بدل د جهالت په صورت کي نه صحیح کیږي.

که عیسایي د خپل غلام سره پر شرابو کتابت وکړي (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَ النَّصْرَانِي عَبْدًا عَلَى خَبَرٍ فَرَمَائِي: او کله چي نصراني د شرابو په عوض کي خپل غلام مکاتب جوړ کړي فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي مَعْنَاهُ إِذَا كَانَ مَقْدَارًا مَعْلُومًا وَالْعَبْدُ كَافِرًا يعني کله چي د شرابو مقدار معلوم وي او غلام کافر وي لَأَنَّهَا مَالٌ فِي حَقِّهِمْ بِتَنْزِيلِ الْخَلِّ فِي حَقِّنَا ځکه چي شراب د کفارو په حق کي همداسي مال دی لکه څرنګه چي سرکه زموږ په حق کي مال دی وَأَلَيْهِمَا أَسْلَمَ او له مالک و غلام څخه چي کوم یو هم اسلام راوړي فَلْيَمْنُوا قِيَمَةُ الْخَبَرِ نو د مالک لپاره د شرابو قیمت دی (يعني په دې صورت کي به مالک ته د شرابو قیمت ورکول کیږي) لِأَنَّ الْمُسْلِمَ مَمْنُوعٌ عَنْ تَبْلِيكِ

الْخَيْرُ وَتَمْلُكُهَا حُكْمٌ فِي مُسْلِمَانِ دِ شَرَابِو لَه مَالِكُ جَوْرِبْدَلُو [دواړو] شَخْه منع كړي
سوى دى وَفِي التَّسْلِيمِ ذَلِكَ او د شرابو په ورسپارلو [اوركولو] سره همدغه خبره لازمېږي إِذَا الْخُرُغُ
مُتَعَيِّنٌ حُكْمٌ فِي شَرَابِ نَامُتَعَيِّنٍ دى [يعني په متعينولو سره متعين نه كړي] فَيُعْجِزُ عَنْ تَسْلِيمِ الْبَدَلِ
نو مكاتب به د بدل له ورسپارلو شخه عاجزه وي فَيَجِبُ عَلَيْهِ قِيَمَتُهُ نو حُكْمٌ په هغه به د شرابو
قيمت واجب وي وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا تَبَايَعَ الذَّيْتَانِ خَيْرًا ثُمَّ أَسْلَمَ أَحَدُهُمَا او دا حكم د هغه صورت
په خلاف دى كله چې دوه زميان په گډه بيع سره وكړي بيا له دوى شخه يو اسلام راوړي حَيْثُ
يَقْسُدُ الْبَيْعُ عَلَى مَا قَالَهُ الْبَعْضُ نو بيع فاسديږي د بعضي مشايخو د قول مطابق لَأَنَّ الْقِيَمَةَ تَضِلُّ
بَدَلًا فِي الْكِتَابَةِ فِي الْجُبْلَةِ حُكْمٌ چې قيمت په يو درجه كي د بدل كتابت جوړېدلو صلاحيت لري
[يعني قيمت في الجملة بدل كتابت جوړېدای سي] فَإِنَّهُ لَوْ كَاتَبَ عَلَى وَصِيفٍ وَأَتَى بِالْقِيَمَةِ حُكْمٌ كه مالک [د
خپل مكاتب غلام سره] پر يو غلام عقد كتابت وكړي او مكاتب د هغه قيمت راوړي يُجْبَرُ عَلَى الْقَبُولِ
نو مالک به د هغه قيمت پر قبلولو مجبورول كيږي فَبَآءَ أَنْ يَبْقَى الْعَقْدُ عَلَى الْقِيَمَةِ نو حُكْمٌ په
قيمت به د عقد باقي پاتېدل جائز وي فَأَمَّا الْبَيْعُ فَلَا يَنْعَقِدُ صَحِيحًا عَلَى الْقِيَمَةِ لېكن بيع [په داسي
صورت كي] د قيمت په عوض كي نه صحيح كيږي فَأَفْتَرَقَا نو دواړه سره جلا سول [يعني په بيع او
كتابت كي فرق ثابت سول] قَالَ: وَإِذَا قَبَضَهَا عَتَقَ فرمايي: او كله چې مالک د شرابو پر قيمت قبضه
وكړي نو مكاتب غلام آزاديږي لَأَنَّ فِي الْكِتَابَةِ مَعْنَى الْبُعَاوَضَةِ حُكْمٌ چې په كتابت كي د معاوضې
معنى 'سته فَإِذَا وَصَلَ أَحَدُ الْعَوَضَيْنِ إِلَى الْبُتُولِ لهذا كله چې مالک ته يو عوض ورسېدى سَلَّمَ الْعَوَضَ
الْآخَرَ لِلْعَبْدِ نو هغه به غلام ته بل عوض سپاري وَذَلِكَ بِالْعَتَقِ او دا د غلام په آزادېدلو سره
حاصليږي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ الْعَبْدُ مُسْلِمًا په خلاف د هغه صورت كله چې غلام مسلمان وي
حَيْثُ لَمْ يَجْزِ الْكِتَابَةُ نو كتابت نه جائز كيږي لَأَنَّ الْمُسْلِمَ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ التَّزَامِ الْخَيْرِ حُكْمٌ چې
مسلمان پر ځان د شرابو لازمولو اهل نه دى وَلَوْ أَذَاهَا عَتَقَ اخوييا هم [كه چيري هغه شراب اداء كړي
، نو آزاديږي] وَقَدْ بَيَّنَّا مِنْ قَبْلُ او موږ دا مخكې بيان كړي دي.

اللغات: «النصراني» عيسايي، «تبایع» د تفاعل ماضي ده: يو د بل سره بيع كول، خرخول و رانيول كول، «في الجملة» په يو درجه كي، «تمليك» د تفعیل د باب مصدر دی: مالک جوړول، مالک كول، «تملك» د تفعیل د باب مصدر دی: مالک جوړېدل، مالک کېدل، «افترقا» د افتعال له بابه د تشنيه غائب ماضي صيغه ده: يو له بله جلا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو نصراني مالک دخپل کافر غلام سره د شرابو په عوض کي عقد کتابت وکړي او د شرابو مقدار بيان کړي، نو دا عقد جائز دی؛ ځکه څرنګه چي سرکه زموږ په حق کې مال دی همداسي د کافرانو او نصاراوو په حق کي شراب مال دی، نو ځکه د شرابو په عوض کي دا کتابت جائز او صحيح دی، لېکن که چيري له مالک او غلام څخه يو مسلمان سي، نو په دې صورت کي بدل کتابت له عين شراب څخه په قيمت بدليږي او اوس به مالک ته صرف د شرابو قيمت ورکول کيږي؛ ځکه که غلام مسلمان سي، نو هغه د مالک په ملکيت کي شراب نه سي ورکولای او که مالک مسلمان سي، نو هغه په خپل ملکيت کي شراب نه سي اخيستلای؛ ځکه چي مسلمان د شرابو له تمليک او تملک دواړو څخه ممنوع دی. د دې په خلاف که يو ذمي پر بل ذمي شراب خرڅ کړي، بيا له دوی څخه يو ذمي مسلمان سي، نو د ځيني مشايخو په نېز دا بيع فاسديږي؛ ځکه چي د يوه عاقد په مسلمانېدلو سره د شرابو (کوم چي مبيع يا ثمن دي) پر ځای دهغه قيمت واجبيږي او د قيمت په عوض کي بيع صحيح نه ده. نو ځکه د بيع په صورت کي به د يوه عاقد په مسلمانېدلو سره بيع فاسديږي. په همدې حواله سره د کتابت او بيع په مينځ کي فرق ثابت سو.

قال واذا قبضها إلخ: فرمايي په پورتنۍ صورت مسئله کي چي کله مالک د شرابو پر قيمت قبضه وکړي، نو سمدستي مکاتب آزاديږي؛ ځکه چي دا عقد د معاوضې عقد دی او د معاوضې په عقد کي چي کله يوه عاقد ته عوض خاص سي نو پر دويم عاقد بل عوض ورسپارل لازميږي (يعني هغه به هم له خپل طرفه ټاکل سوی عوض ورسپاري) او دلته د بل عوض ورسپارل په عتق (آزادېدلو) سره ثابتيږي، نو ځکه د شرابو د قيمت په اداء کولو سره به سمدستي غلام آزاديږي. ها! که چيري غلام مسلمان سي، نو دا عقد نه جائز کيږي؛ ځکه چي مسلمان د شرابو د التزام اهل نه دی، يعني هغه د بدل او عوض په توګه شراب پر ځان نه سي لازمولای، نو ځکه دا عقد به عقد کتابت پاته نه سي بلکي تعليق به وګرځي، او کله چي مسلمان غلام (مکاتب) شراب اداء کړي، نو د تعليق (شرط وجزاء) په حکم سره به هغه آزاديږي. (احسن الهدايه)

بَابُ مَا يَجُوزُ لِلْمُكَاتَبِ أَنْ يَفْعَلَهُ

(دا) باب دهغه کارونو (په بیان کي) دی چي مکاتب لره د
هغوی کول جائز دي

مکاتب غلام لره د بیع و شراء او سفر کولو حکم

قَالَ: وَيَجُوزُ لِلْمُكَاتَبِ الْبَيْعُ وَالشِّمَاءُ وَالسَّفَرُ فرمایي: او جائز دي مکاتب لره خرڅول، رانیول او سفر کول لِأَنَّ مُوجِبَ الْكِتَابَةِ أَنْ يَصِيرَ حُرًّا أَيْدًا حُكْمَ د كِتَابَتِ تَقَاضَا د اده چي مکاتب د قبضې په اعتبار سره آزاد سي وَذَلِكَ بِهَالِكِيَّةِ التَّصْرِيفِ مُسْتَبَدًّا بِهِ تَصَرُّفًا يُؤْصَلُهُ إِلَى مَقْصُودِهِ او دا تقاضا هغه وخت پوره کيږي کله چي مکاتب په مستقلة توگه د تصرف مالک وي چي دغه تصرف هغه خپل مقصود ته ورسوي وَهُوَ نَيْلُ الْحُرِّيَّةِ بِأَدَاءِ الْبَدَلِ او مقصود د بدل په اداء کولو سره آزادي حاصلول دي [يعني مقصود دا دی چي هغه بدل کتابت اداء کړي او په دې سره د آزادي نعمت ترلاسه کړي] وَالْبَيْعُ وَالشِّمَاءُ مِنْ هَذَا الْقَبِيلِ او خرڅول و رانیول د همدغه تصرف له قبیلې څخه دي وَكَذَلِكَ السَّفَرُ همداسي سفر هم له دغه قبیلې څخه دی لِأَنَّ التِّجَارَةَ رُبَّمَا لَا تَتَّفِقُ فِي الْحَضَرِ حُكْمَ عِينِي وخت په حضر [د مقيم والي په حالت کي] کاروبار نه سي برابرېدلای فَيَحْتَاجُ إِلَى السَّفَاةِ نو مکاتب سفر کولو ته مجبوره وي وَيَبْلُغُ الْبَيْعُ بِالنَّهَابَةِ او مکاتب په کم قیمت سره د خرڅولو ملکیت [اختیار] هم لري [يعني په کم او ارزانه قیمت سره هم شی خرڅولای سي] لِأَنَّهُ مِنْ صَنِيعِ التُّجَّارِ حُكْمَ چي دا هم د تاجرانو له اعمالو څخه دي فَإِنَّ التَّاجِرَ قَدْ يُخَانُ فِي صَفَقَةٍ لِيَرْبَحَ فِي أُخْرَى حُكْمَ تاجر [کاروباري] کس عیني وخت په یو معامله کي قیمت کموي د دې لپاره چي په بله معامله کي گټه ترلاسه کړي.

اللغات: ﴿بیع﴾ د ضرب مصدر دی: خرڅول، ﴿شراء﴾ دا هم د ضرب مصدر دی: رانیول، ﴿موجب﴾ د افعال اسم مفعول دی: حکم، تقاضا، ﴿مستبد﴾ داستفعال اسم فاعل دی: مستقل، ﴿یوصل﴾ د افعال مضارع ده: رسول، ﴿لینل﴾ دفتح مصدر دی: حاصلول، ترلاسه کول،

﴿حضر﴾ اقامت، دمقیم والی حالت، ﴿محایاة﴾ دفاعلې دباب مصدر دی، ددې باب شو معناوي دي: یو چاته میلان کول، یو څوک په مال سره حاصلول، دیو چا سره په ثمن (قیمت) یا مبیع کي رعایت کول، یعنی یو شی په ډېر کم قیمت سره خرڅول، له عام رېټ (نرخ) څخه په کمه ورکول، ﴿صنیع﴾ عمل، عادت. (احسن الهدایه)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي مکاتب تر عقد کتابت وروسته خرڅول وړانیول یعنی کاروبار هم کولای سي او په سفر هم تللای سي؛ ځکه د عقد کتابت مقصد همدا دی چي هغه آزاد سي او هغه ته د هر ډول تصرف آزادي حاصله سي، او دغه آزادي هغه وخت حاصلیږي کله چي هغه په مستقلة توګه د تصرف مالک سي او په کاروبار کولو سره بدل کتابت اداء کړي او آزادي سي، ګواکي خرڅول وړانیول (کاروبار) او سفر کول د عقد کتابت د مقصود پوره کولو زینه ده، نو ځکه مکاتب ته به د دغه امر وړاند کولو حق حاصل وي. او که چیري مکاتب مناسب وګڼي، نو له عام قیمت او بازاری رېټ څخه په کمه هم خپل سامان خرڅولای سي؛ ځکه د تاجرانو معمول دادی چي دیو شي د ګران خرڅولو لپاره مخکي بل شی ارزانه خرڅ کړي او په دې توګه په یوه مال کي کمه نفع واخلي او په بل کي ښه ډېره نفع حاصله کړي.

که مالک پر مکاتب دا شرط ولګوي چي ته به له ښاره نه وځي؟ (حکم او تفصیل)

قَالَ: فَإِنْ شَرَطَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَخْرُجَ مِنَ الْكُوفَةِ فَرَمَائِي: كَهَ چیري مالک پر مکاتب دا شرط ولګوي چي هغه به [مثلاً] له کوفې څخه نه وځي فَلَهُ أَنْ يَخْرُجَ اسْتِخْصَانًا نو استحصانا د مکاتب لپاره جائز دي چي ووځي لَأَنَّ هَذَا الشَّرْطَ مُخَالِفٌ لِمَقْتَضَى الْعَقْدِ ځکه چي دا شرط د عقد د مقتضا مخالف دی وَهُوَ مَالِكِيَّةُ الْيَدِ مِنْ جِهَةِ الْإِسْتِجْدَادِ وَثُبُوتِ الْإِخْتِصَاصِ او هغه [د مکاتب] په مستقلة توګه د قبضي مالک کېدل دي او [د مکاتب] لپاره اختصاص [ځانګړتیا] ثابتېدل دي [یعني د عقد کتابت مقتضا (تقاضا) داده چي مکاتب په مستقلة توګه د تصرف مالک وي او د خپل ځان اختیار او خپل ګټي (اکساب) د هغه سره مختص وي] فَبَطَلَ الشَّرْطُ وَصَحَّ الْعَقْدُ نو ځکه به دا شرط باطلیږي او عقد به صحیح کیږي لَأَنَّهُ شَرْطٌ لَمْ يَتَّكِنْ فِي صُلْبِ الْعَقْدِ ځکه چي دا شرط په اصل عقد [احد العوضين] کي ځای نیولی نه دی [یعني پکښي داخل نه دی] وَبِهِلِهِ لَا تَفْسُدُ الْكِتَابَةُ او په داسي شرط سره عقد نه فاسدیږي وَهَذَا لِأَنَّ الْكِتَابَةَ تُشْبِهُ الْبَيْعَ وَتُشْبِهُ النِّكَاحَ او دا حکم ځکه دی چي کتابت د بیع سره هم مشابه دی او د نکاح سره

هم مشابه دی فَالْحَقْنَاهُ بِالْبَيْعِ فِي شَرْطٍ تَمَكَّنَ فِي صُلْبِ الْعَقْدِ نو په اصل عقد کي د خای نیونکي اداخلېدونکي اشرط په حق کي موږ کتابت دبیع سره لاحق کړی دی کَمَا إِذَا شَرَطَ خِدْمَةً مَجْهُولَةً لکه کله چي مالک د یو مجهوله خدمت شرط ولگوي لَأَنَّهُ فِي الْبَدَلِ ځکه چي دا شرط په بدل کي دی وَبِالْبَيْعِ فِي شَرْطٍ لَمْ يَتَمَكَّنَ فِي صُلْبِهِ او په اصل عقد کي د خای نه نیونکي [نه اداخلېدونکي] اشرط په حق کي موږ کتابت د نکاح سره لاحق کړی دی هَذَا هُوَ الْأَصْلُ همدا [پر دواړو مشابهنو عمل کول] اصل دی أَوْ نَقُولُ: إِنَّ الْكِتَابَةَ فِي جَانِبِ الْعَبْدِ اعْتِاقٌ یا موږ وایو: چي د غلام په حق کي کتابت آزادول دي لَأَنَّهُ إِسْقَاطُ الْبَيْعِ ځکه چي دا [د مالک] د ملکیت ساقطول دي وَهَذَا الشَّرْطُ يَخْتَصُّ الْعَبْدَ او دغه شرط [د نه وتلو شرط] د غلام سره خاص دی [یعني د هغه سره متعلق دی] فَاعْتِاقٌ اعْتِاقَانِي حَقِّ هَذَا الشَّرْطِ نو د دغه شرط په حق کي کتابت اعتاق [آزادول] گرځول سوي دي وَالْإِعْتِاقُ لَا يَبْطُلُ بِالشَّرْطِ الْفَاسِدِ او اعتاق په فاسدو شرطونو سره نه باطلیږي.

اللغات: ﴿مقتضى العقد﴾ د عقد تقاضا، ﴿جهة الاستبداد﴾ د مستقل والي جهت، ﴿يتمكن﴾ د تفعل مضارع ده، د دې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه یوه معنی ده: خای نیول، قرار نیول، ﴿صلب العقد﴾ صلب د ملاهلو کي ته وایي، او د صلب العقد معنی ده: نفس عقد، اصل عقد (د عقد ذات)، د عقد له دواړو عوضونو (بدلونو) څخه یو عوض (مثلاً که فاسد شرط دبیع په ذات کي وي یعني په مبيع یا ثمن کي وي، نو دې ته وایي په صلب العقد کي متمکن شرط)، ﴿الحقنا﴾ د افعال له بابو د جمع متکلم ماضي صیغه ده: لاحقول، ور سره یو خای کول، شاملول (یو حکم ورکول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک په عقد کتابت کي داسي شرط ولگوي کوم چي د عقد د مقتضا مخالف وي او له اصل عقد څخه خارج وي، مثلاً پر مکاتب دا شرط لگول چي هغه به د عقد له بناره بهر نه وځي، نو دا شرط باطلیږي او عقد جائز کیږي. او که چیري داسي شرط وي کوم چي په اصل عقد کي داخل وي، نو دا شرط په عقد کي مؤثر کیږي او د هغه په وجه عقد فاسدیږي؛ د دې وجه داده چي د عقد کتابت دوه حیثیتونه دي: ① په اصل عقد کي د داخل شرط په اعتبار سره کتابت دبیع سره مشابه دی، ② او له اصل عقد څخه د خارج شرط په حواله هغه د نکاح سره مشابه دی، نو په اصل عقد کي د داخل شرط په اعتبار کولو سره موږ هغه دبیع سره مشابه گرځولی دی او دا فیصله مو کړې ده چي څرنګه په بیع کي د ثمن په جهالت سره عقد فاسدیږي، همداسي به په کتابت

کي هم د بدل او معقود عليه په جهالت سره عقد فاسديږي. او له اصل عقد څخه د خارج شرط و طرف ته په کتلو سره موږ هغه د نکاح سره مشابه گرځولی دی؛ ځکه چي د نکاح په څېر دا هم د غیر مال په بدله کي د مال معاوضه ده او څرنگه چي خاوند د مور و پلار ملاقات ته له ور تللو څخه ښځه نه سي منع کولای، همداسي په کتابت کي هم مالک مکاتب له وتلو او سفر کولو څخه نه سي منع کولای. او بل دلیل داسي هم ویل کېدای سي چي عقد کتابت د مکاتب په حق کي اعتاق دی؛ ځکه له هغه څخه د مالک ملکیت ختمیږي او د مالک له طرفه پر غلام له ښار څخه د نه وتلو شرط لگول د هغه سره خاص دي، نو ځکه د دې شرط په حواله سره به مذکوره معامله کتابت او معاوضه نه وي بلکي اعتاق وي، او اعتاق په فاسد شرط سره نه باطلیږي، بلکي په خپله شرط باطلیږي، نو ځکه په پورتنۍ مسلمان کي به هم شرط باطلیږي او د بدل کتابت په اداء کولو سره به غلام آزادیږي. (احسن الهدایه)

د مکاتب لپاره د نکاح کولو، صدقه او هبه کولو او داسي نورو کارونو حکم

قَالَ: وَلَا يَتَزَوَّجُ إِلَّا بِإِذْنِ الْمَوْلَى فَرَمَائِي: او مکاتب د مالک له اجازت څخه بغير خپل نکاح نه سي کولای لِأَنَّ الْكِتَابَةَ فُكُّ الْحَجْرِ مَعَ قِيَامِ الْبَيْتِ فَزَوْرَةُ التَّوَسُّلِ إِلَى الْمَقْصُودِ ځکه چي عقد کتابت د بنديز ليري کول دي سره د پاتېدلو [د مالک] د ملکیت، مقصود ته د وسيله جوړېدلو [د مقصود حاصلولو] د ضرورت په خاطر وَالتَّزْوُجُ لَيْسَ وَسِيلَةً إِلَيْهِ او نکاح کول د مقصود حاصلولو وسيله نه ده وَيَجُوزُ بِإِذْنِ الْمَوْلَى خو د مالک په اجازت سره نکاح کول جائز دي لِأَنَّ الْبَيْتَ لَهُ ځکه چي [د مکاتب] ملکیت مالک لره حاصل دی وَلَا يَهَبُ وَلَا يَتَصَدَّقُ إِلَّا بِالشَّيْءِ الْيَسِيرِ او مکاتب هبه او صدقه هم نه سي کولای مگر په معمولي شي سره لِأَنَّ الْهَبَةَ وَالصَّدَقَةَ تَبْرُعُ ځکه چي هبه او صدقه تبرع ده وَهُوَ غَيْرُ مَالِكٍ لِبَيْتِكَ او مکاتب [د مال] مالک نه دی چي بل څوک د هغه مالک کړي إِلَّا أَنَّ الشَّيْءَ الْيَسِيرَ مِنْ فُرُورَاتِ التِّجَارَةِ خو معمولي شي ورکول د تجارت [کاروبار] له ضرورياتو څخه دی لِأَنَّهُ لَا يَجِدُ هَذَا مِنْ ضَيَاقَةٍ وَإِعَارَةً لِيَجْتَنِبَ عَلَيْهِ الْبُجَاهُ ځکه چي هغه ته له مېلمستيا او عاريتا ورکولو څخه چاره نسته د دې لپاره چي کاروباريان [د تجارتي کاروان (قافلې) تاجران] د هغه سره جمع سي [يعني د تجارت کولو او بدل کتابت کتلو لپاره مکاتب ته کله د دې ضرورت هم پېښیږي چي د کاروباري حضراتو او خلکو د راجلبولو لپاره هغوی ته د مېلمستيا انتظام وکړي يا هغوی ته د څه وخت لپاره يو شی (مثلا څاروی او داسي نور) ورکړي] وَمَنْ مَلَكَ شَيْئًا او کوم کس چي د يو شي مالک سي [يعني کوم کس ته

چي د يو شي ملکيت او اختيار حاصل وي، لکه مکاتب ته چي د تجارت کولو اختيار حاصل دی [يَنْدِلُ مَا هُوَ مِنْ فُرُورَاتِهِ وَتَوَابِعِهِ] نو هغه کس د هغه شي د ضرورياتو [الوازماتو] او توابعو هم مالک کيږي [نو] ځکه به مکاتب ته د تجارت دلوازماتو او توابعو اختيار هم وي [وَلَا يَتَكْفُلُ] او مکاتب [د يو چا] کفيل نه سي جوړېدای [لَأَنَّهُ تَبَرُّمٌ مَحْضٌ] ځکه چي کفالت [کفيل کېدل] خالص تبرع ده [فَلَيْسَ مِنْ فُرُورَاتِ التَّجَارَةِ وَالْاِكْتِسَابِ] لهذا کفالت د تجارت کولو او مال گټلو له ضرورياتو څخه نه دی [فَلَا يَنْدِلُكُهُ بِنَوَعِيهِ نَفْسًا وَمَالًا] نو ځکه مکاتب لره به د کفالت د دواړو قسمونو يعني [د يو چا] د نفس او مال کفيل کېدلو ملکيت نه وي [لَأَنَّ كُلَّ ذَلِكَ تَبَرُّمٌ] ځکه چي د هريو تبرع ده [وَلَا يَقْرَضُ] او مکاتب [يو چا] ته [قرض هم نه سي ورکولای] [لَأَنَّهُ تَبَرُّمٌ لَيْسَ مِنْ تَوَابِعِ الْاِكْتِسَابِ] ځکه چي قرض ورکول تبرع ده کوم چي د مال گټلو له توابعو څخه نه ده [وَأِنْ وَهَبَ عَلَى عَوَضٍ] او که مکاتب پر عوض هبه وکړي [يعني مکاتب چي کوم کس ته شی هبه کړي، له هغه څخه د هبې په عوض کي يوشی واخلي] [لَمْ يَصَحَّ] نو دا هم صحيح نه دي [لَأَنَّهُ تَبَرُّمٌ ابْتِدَاءً] ځکه دا په شروع کي تبرع ده [ځکه چي مکاتب په شروع کي د هبې په توگه بلا عوضه شی ورکوي او بيا عوض ځني اخلي] [فَإِنْ رَوَّجَ أَمَّتُهُ] او که مکاتب [د يو چا سره] د خپلي مينځي نکاح وکړي [جَاَزَ] نو جائز دي [لَأَنَّهُ اِكْتِسَابٌ لِلْمَالِ] ځکه چي دا د مال گټل دي [او د مال گټلو طريقه ده] [فَإِنَّهُ يَتِمَّلُكُ بِهِ الْبَهْرُ] ځکه [مکاتب په دې سره] [د مينځي] [د مهر مالک کيږي] [فَدَخَلَ تَحْتَ الْعَقْدِ] نو ځکه دا به [هم] تر عقد لاندي داخل وي.

اللغات: ﴿يتزوج﴾ د تفعل مضارع ده: نکاح کول، واده کول، ﴿فك﴾ د نصدر مصدر دی: آزادول،

خلاصول، ليري کول، ﴿الحجر﴾ بنديز، پابندي، ﴿توسل﴾ وسيله جوړېدل، ﴿اعارة﴾ د افعال مصدر دی: عاريتاً ورکول، خواست کونکي ته شی ورکول (يعني يو څوک خواست وکړي چي داسی ماته امانتاً يو څو وخت راکړه زما ضروري پکار دی، نو که هغه ته شی ورکول سي نو دې ته "اعاره" او "عاريتاً ورکول" وايي)، ﴿تبرع﴾ د تفعل مصدر دی: د تفعل مصدر دی: ښکي او احسان کول، بلا عوضه (مفت) يوشی ورکول يا يو کار کول، ﴿بذل﴾ چاره، ﴿المجاهزون﴾ مراد ځني د تجارتي قافلې

والا خلگ او کاروباریان دي، په حاشیه کي یې پوره تعریف سوی دی، ﴿يَتَكْفَّلُ﴾ د تفعل مضارع ده: کفیل کېدل، ذمه وار کېدل، ﴿اَلَا كِتْسَابُ﴾ د افتعال مصدر دی: گټه کول، مال گټل.

تشریح: صورت د مسئلې خوله ترجمې څخه هم ښکاره کیږي چي دهغه حاصل او خلاصه داده چي هر داسي کار کوم چي د کتابت د مقصود یعنی د آزادۍ حاصلولو ذریعه او وسیله جوړېږي، د مکاتب لپاره دهغه کول جائز دي او صحیح دي، او کوم کار چي د کتابت د مقصود حاصلولو سره هیڅ واسطه نه لري او د آزادۍ په حاصلولو کي دهغه هیڅ دخل نه وي، مکاتب هغه کار نه سي کولای.

که مکاتب د خپل غلام سره د کتابت معامله وکړي (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَكَذَلِكَ إِنْ كَاتَبَ عَبْدُهُ فَرَمَائِي: أَوْ هَمْدَارِنْكَه كَمَا مَكَاتِبُ خَيْلٍ غَلَامٍ مَكَاتِبُ جَوْرٍ كَرِي إِنْ هُمْ جَائِزٌ دِي [وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا يَجُوزَ] أَوْ قِيَاسُ دَا دِي چي جائز نه سي وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ وَالشَّافِعِيِّ او همدا د امام زفر او امام شافعي رَجَّهْمَا الله قول دی لِأَنَّ مَالَهُ الْعَتَقُ ځکه چي د کتابت انجام [آخرا] آزادېدل دي وَالْمَكَاتِبُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِهِ او مکاتب د آزادولو اهل نه دی كَالْإِعْتِقَاقِ عَلَى مَالٍ لکه د مال په عوض کي آزادول [يعني] لکه څرنګه چي هغه د مال په عوض کي د خپل غلام د آزادولو اهل او مالک نه دی [وَجْهٌ إِلَّا سِتْخَسَانِ] أَنَّهُ عَقْدُ اِكْتِسَابٍ لِلْمَالِ د استحسان دليل دا دی چي دا [يعني] خپل غلام مکاتب جوړول [د مال گټلو عقد دی] فَيَبْدُلُكَهُ نو ځکه مکاتب به دهغه مالک وي كَتَرْوِيجِ الْأَمَةِ وَكَالْبَيْعِ لکه د مينځي نکاح کول او بيع کول [يعني] لکه څرنګه چي مکاتب د خپلي مينځي د نکاح کولو او د خرڅولو وړانيولو مالک دی [وَقَدْ يَكُونُ هُوَ أَنْفَعَ لَهُ مِنَ الْبَيْعِ] او ځيني وخت عقد کتابت دهغه لپاره له بيع څخه زيات گټمن وي لِأَنَّهُ لَا يُزِيلُ الْمِلْكَ إِلَّا بَعْدَ وُضُولِ الْبَدَلِ إِلَيْهِ ځکه چي عقد کتابت [د مالک (اول مکاتب)] ملکيت نه زائلوي مګر هغه ته تر بدل رسېدلو وروسته وَالْبَيْعُ يُزِيلُهُ قَبْلَهُ او بيع تر بدل وړ رسېدلو مخکي [د مالک] ملکيت زائلوي وَلِهَذَا يَبْدُلُكَهُ الْأَبُ وَالْوَصِيُّ او په همدې وجه پلار او وصي هم د عقد کتابت ملکيت [اختيار] لري ثُمَّ هُوَ يُوجِبُ لِلْمَلُوكِ مِثْلَ مَا هُوَ ثَابِتٌ لَهُ بيا دغه عقد کتابت د غلام [دويم مکاتب] لپاره هغه اختيارات ثابتوي کوم چي د مالک [اول مکاتب] لپاره ثابت دي بِخِلَافِ الْإِعْتِقَاقِ

عَلَى مَالٍ بِهِ خِلَافٌ دَمَالٍ بِهِ عَوْضٌ كِي دَآزَدُولُو لِأَنَّهُ يُوجِبُ فَوْقَ مَا هُوَ ثَابِتٌ لَهُ حُكْمٌ فِي دَغَةِ اعْتِقَاقِ
 د مَالِكِ [اول مكاتب] له اختياراتو شخه زيات اختيارات ثابتوي قَالَ: فَإِنْ أَدَّى الثَّانِي قَبْلَ أَنْ يُعْتَقَ
 الْأَوَّلُ فَرَمَائِي: كِه چيري د اول مكاتب له آزاد بدلو شخه مخكي دويم مكاتب بدل كتابت اداء كړي
 قَوْلًا دُهُ لِّلْمَوْلَى نُو د دويم مكاتب ولاء [د اول مكاتب] د مالک لپاره ده لِأَنَّ لَهُ فِيهِ نَوْعٌ مِّذَلِكَ حُكْمٌ فِي بِهِ
 دويم مكاتب كي هم د مالک يو ډول ملکيت سته وَتَصَحُّ إِصَافَةُ الْإِعْتِقَاقِ إِلَيْهِ فِي الْجُبْنَةِ او د هغه
 [مالک] و طرف ته په يو درجه كي د آزادولو نسبت کول صحيح دي فَإِذَا تَعَدَّرَ إِصَافَتُهُ إِلَى مُبَاشِرِ
 الْعَقْدِ نُو کله چي د عقد د کونکي و طرف ته د اول مكاتب نسبت کول [يعني اول مكاتب] د کتابت عاقد
 مَرَحُولٍ [ستونزمن دي لِعَدَمِ الْأَهْلِيَّةِ حُكْمٌ چي] په هغه كي د آزادولو [اهليت نسته أَضْيَفَ إِلَيْهِ نُو حُكْمٌ
 د آزادي نسبت به د مالک و طرف ته کيږي كُنَانِي الْعَبْدِ إِذَا اشْتَرَى شَيْئًا لَكِه کله چي مَادُون غلام يو
 شَي رَانِيسِي يَثْبُتُ الْبَيْتُ لِلْمَوْلَى نُو ملکيت د مالک لپاره ثابتيږي قَالَ: فَلَوْ أَدَّى الْأَوَّلُ بَعْدَ ذَلِكَ
 وَعَقَّقَ فَرَمَائِي: كِه چيري اول مكاتب تر دې وروسته [يعني د دويم مكاتب تر بدل كتابت اداء كولو او
 آزادولو وروسته] بدل كتابت اداء كړي او آزاد سي لَا يَنْتَقِلُ الْوَلَاءُ إِلَيْهِ نُو د هغه [اول مكاتب] و طرف ته
 ولاء نه منتقل كيږي لِأَنَّ الْمَوْلَى جُعِلَ مُعْتَقًا حُكْمٌ چي [دلته] مالک آزادونکی مَرَحُولٌ سَوِي دِي
 وَالْوَلَاءُ لَا يَنْتَقِلُ عَنِ الْمُعْتَقِ او ولاء له آزادونکي شخه [بل چاته] نه منتقل كيږي وَإِنْ أَدَّى الثَّانِي بَعْدَ
 عَتَقِ الْأَوَّلِ او كِه چيري د اول مكاتب له آزاد بدلو شخه وروسته دويم مكاتب بدل كتابت اداء كړي
 قَوْلًا دُهُ لَّهُ نُو بيا د هغه ولاء د اول مكاتب لپاره ده لِأَنَّ الْعَاقِدَ مِنْ أَهْلِ ثُبُوتِ الْوَلَاءِ حُكْمٌ چي عاقد
 [يعني اول مكاتب] د ثبوت ولاء اهل دی [يعني د دې اهل دی چي د هغه لپاره ولاء ثابته كړی سي] وَهُوَ الْأَصْلُ
 او همدا اصل دي فَيَثْبُتُ لَهُ نُو حُكْمٌ د هغه لپاره به ولاء ثابتيږي.

اللفات: ﴿اكتساب﴾ دافتعال مصدر دی: مال گټل، گټه کول، حاصلول، ﴿تزويج﴾ دتفعيل

مصدر دی: نکاح ورکول (نکاح ترل)، واده ورکول، ﴿أنفع﴾ داسم تفضيل صيغه ده: زيات نفع من،

فايده من، ﴿ولاء﴾ مراد ځني د آزاد سوي غلام ميراث دی، يعني کله چي آزاد شده غلام مړ سي نو د

هغه پاته سوی میراث دهغه د آزادونکي مالک حق کيږي، همدې ته ولاء وايي، ﴿تعذر﴾ د تفعل ماضي ده: مشکل کېدل (ستونزمن کېدل)، ناممکن کېدل، ﴿أصل﴾ بنياده، قاعده کلیه.

تشریح: مسئله: داده چي څرنګه د بیع و شراء او د مینځي د نکاح کولو ملکیت او اختیار مکاتب سته، همداسي هغه ته د دې اختیار هم سته چي خپل غلام مکاتب خوړ کړي؛ ځکه چي داهم د مال ګټلو طریقه ده بلکي له بیع څخه غوره طریقه او ذریعه ده؛ ځکه په دې کي چي تر څو دغه مکاتب (مالک) ته بدل کتابت حاصل نه سي، تر هغه وخته له ده څخه د ده ملکیت (مکاتب غلام) نه زائلېږي، لېکن قیاساً دا عقد جائز نه دی؛ ځکه چي د عقد کتابت مقصد او مال آزادېدل دي او مکاتب د آزادولو (اعتاق) ملکیت نه لري، لکه څرنګه چي هغه د اعتاق علی مال یعنی د مال په عوض کي د آزادولو ملکیت نه لري؛ ځکه په آزادولو سره د ده مکاتب غلام آزاد ګرځي، لېکن دې په خپله مکاتب پاتېږي، کوم چي صحیح نه دي؛ نو ځکه قیاساً دا عقد جائز نه دی.

فإن أذى الثاني إلخ: د دې حاصل دادی چي که د اول مکاتب له آزادېدلو څخه مخکي دویم مکاتب غلام بدل کتابت اداء کړي، نو د دغه دویم مکاتب ولاء هم د اول مکاتب مالک ته حاصلېږي؛ ځکه چي اول مکاتب اوس هم د خپل مالک په ملکیت کي دی او پر هغه د مالک ملکیت ثابت دی او څرنګه چي د اول مکاتب د نا آزادوالي په وجه دهغه و طرف ته د اعتاق نسبت کول متعذر دي او په هغه کي د اعتاق اهلیت معدوم دی، نو ځکه دا نسبت به دهغه د مالک و طرف ته کيږي او همدا مالک به دویم مکاتب د ولاء مستحق کيږي، لکه مأذون له غلام چي کله یو شی رانیسي نو دهغه ملکیت د ده د مالک لپاره ثابتېږي، همداسي به په دغه پورتنۍ مسئله کي هم د اعتاق نسبت د مالک و طرف ته کيږي. د دې په خلاف که د اول مکاتب له آزادېدلو څخه وروسته دویم مکاتب بدل کتابت اداء کړي، نویا دهغه ولاء اول مکاتب (یعني دویم مکاتب مالک) ته حاصلېږي؛ ځکه چي اول مکاتب په دې صورت کي د اعتاق (آزادولو) اهل سوی دی او دهغه و طرف ته د اعتاق نسبت کول صحیح او جائز دي او د عاقد (مباشر) کېدلو په وجه هغه اصل دی او د دې خبري مستحق دی چي دهغه و طرف ته د اعتاق نسبت وکړی سي. (احسن الهدایه)

د مكاتب لپاره خپل غلام د مال په عوض كې آزادول يا د خپل غلام نكاح كول (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَإِنْ أَعْتَقَ عَبْدَهُ عَلَى مَالٍ فَرَمَائِي: أَوْ كَهَ مَالِكٍ د مَالٍ پَه عَوْضٍ كِي خپل غلام آزاد كړي أَوْ بَاعَهُ مِنْ نَفْسِهِ يَا مَكَاتِبِ خپل غلام د هغه پر ځان خرڅ كړي [يعني د غلام ځان پر غلام خرڅ كړي] أَوْ زَوَّجَ عَبْدَهُ يَا مَكَاتِبِ د خپل غلام نكاح وكړي لَمْ يَجْزُ نو جائز نه دي لِأَنَّ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ لَيْسَتْ مِنَ الْكَسْبِ وَلَا مِنْ تَوَابِعِهِ ځكه چي دا شيان د گټي كولو او د هغه له توابعو څخه نه دي أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِأَنَّهُ إِسْقَاطُ الْمِلْكِ عَنْ رَقَبَتِهِ وَإِثْبَاتُ الذِّينِ فِي ذِمَّةِ الْفُلَيْسِ كوم چي اول شى دى نو ځكه چي هغه دده له رقبې څخه ملكيت ساقطول دي او د مفلس پر ذمه قرض ثابتول دي فَأَشْبَهَ الزَّوَالَ بِغَيْرِ عَوْضٍ نو دا بغير له عوضه [د ملكيت] زائلولو سره مشابه سو [يعني دا داسي سوه لكه بغير له عوضه (مفت) خپل ملكيت زائلول] وَكَذَا الثَّانِي او دويم شى [يعني د غلام ځان پر غلام خرڅول] هم داسي دى لِأَنَّهُ اعْتَانَى عَلَى مَالٍ فِي الْحَقِيقَةِ ځكه چي دا په حقيقت كې د مال په عوض كې آزادول دي وَأَمَّا الثَّالِثُ فَلِأَنَّهُ تَنْقِصٌ لِلْعَبْدِ وَتَغْيِيبٌ لَهُ وَشَغْلُ رَقَبَتِهِ بِالنَّهْرِ وَالنَّفَقَةِ او كوم چي درېيم شى دى نو ځكه چي هغه د غلام لپاره نقص او عيب ثابتول دي او د هغه غاړه په مهر او نفقه سره مشغولول دي بِخِلَافِ تَزْوِيجِ الْأَمَةِ په خلاف د مينځي د نكاح كولو لِأَنَّهُ اكْتَسَابٌ ځكه چي هغه مال گټل دي لِاسْتِفَادَتِهِ النَّهْرَ ځكه چي [د مينځي په نكاح كولو سره] مكاتب ته مهر حاصلېږي عَلَى مَا مَرَّ لَكَ مَخَكِي چي تېر سوه قَالَ: وَكَذَلِكَ الْأَبُ وَالْوَصِيُّ فِي رَقِيقِ الصَّغِيرِ بِمَنْزِلَةِ الْبُكَاتِبِ فرمايي: همدارنگه [د يو کوچني ملك] پلار او وصي د کوچني ملك د غلام په حق كې د مكاتب په درجه كې دي لِأَنَّهُمَا يَتَدَيَّانِ الْإِكْتِسَابَ كَالْبُكَاتِبِ ځكه چي پلار او وصي هم [د کوچني په مال سره] د گټي كولو ملكيت [اختيار لري] لكه مكاتب [چي د گټي كولو اختيار لري] وَلِأَنَّ فِي تَزْوِيجِ الْأَمَةِ وَالْكِتَابَةِ نَظْرًا لَهُ او ځكه چي [د کوچني] د مينځي په نكاح كولو او [د کوچني] د غلام په مكاتب جوړولو كې د کوچني لپاره شفقت او مصلحت استه وَلَا نَظَرَ فِيهَا سَوَاهُهَا او له دغه دوو كارو څخه بغير په بل كې شفقت [او مصلحت] انسته وَالْوِلَايَةُ نَظَرٌ او دا ولايت [يعني د پلار او وصي ولي والى] پر شفقت مبني دى.

اللغات: ﴿کَسْب﴾ د ضرب له بابه مصدر او اسم مصدر دی: گټه، گټه کول، د ځان او اهل و عيال لپاره درزق او روزی طلب کول، ﴿رَقْبَة﴾ غاړه، د غلام ذات، ﴿مَفْلَس﴾ تنگلاسی، محتاجه، غریب، ﴿تَنْقِیص﴾ د تفعیل مصدر دی: کمول، کمی پکښي ثابتول، ﴿تَعْیِیْب﴾ مخکنی صیغه ده: عیبداره کول، عیبجن گرځول، ﴿نَظَر﴾ شفقت، مصلحت (ښکته).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مکاتب خپل غلام د مال په عوض کي آزاد کړي یا د غلام ځان پر غلام خرڅ کړي یا د یو ښځي سره د هغه نکاح وکړي، نو له دغو څخه یو کار هم جائز او صحیح نه دی؛ ځکه چي دغه کارونه خو نه کسب دي او نه د کسب و گټي له توابعو او لوازماتو څخه دي؛ ځکه د اعتاق علی مال په صورت کي له غلام څخه د مالک ملکیت ساقطیږي او څرنګه چي د غلام سره في الحال هېڅ پیسه او نقد مال نسته، نو ځکه د اعتاق عوض به هغه في الحال نه سي اداء کولای او پر دغه غریب به قرض لازم سي (په بله وینا دا چي د مال په عوض کي د خپل غلام آزادولو مطلب دا دی چي د خپل غلام له ذات څخه خپل ملکیت زائلول او د هغه پر ذمه قرض ثابتول، حال دا چي هغه اوس مفلس او نادره دی، نو ګواکي مالک هغه مفت آزاد کړی)، همدا حال د بیع العبد من نفسه هم دی، یعنی که څه هم ظاهراً هغه بیع ده لېکن معنا هغه هم اعتاق علی مال دی او د اول صورت والا خرابي دلته هم موجوده ده.

او درېیم صورت ځکه جائز نه دی چي په غلام او مینځه کي نکاح عیب دی، همدا وجه ده که مشتري یو غلام رانیسي او وروسته هغه ته معلومه سي چي دا غلام خور واده والا دی، نو مشتري ته دا اختیار حاصلیږي چي هغه رانیول سوی غلام بیرته واپس کړي. او بل دا چي د دغه عیب سره، سره پر غلام مهر، د ښځي نفقه او خور که هم لازمیږي، لهندا له اعتاق علی مال څخه هم زیات خطرناک دي، نو ځکه دا کار هم جائز نه دی. د دې په خلاف مکاتب د خپلي مینځي نکاح کولای سي؛ ځکه چي د مینځي په نکاح کولو سره هغه ته د مهر مال حاصلیږي او دا مال د بدل کتابت د اداء کولو لپاره معاون او مفید دی.

و كذلك الأب إلخ: فرمایي د اختیاراتو او تصرفاتو په حواله سره چي کوم حکم د مکاتب دی، هغه حکم د کوچني هلک د پلار او وصي هم دی، یعنی د مکاتب لپاره چي په غلام او مینځه کي د تصرف کوم تفصیل بیان کړی سو، همغه تفصیل په دغه دوو کسانو کي هم جاري کیږي؛ ځکه چي دوی هم د مکاتب په څېر د اکتساب ملکیت او اختیار لري، او بل دا چي د دوی ولایت مبنی بر شفقت او مصلحت دی، نو دوی ته به د کوچني هلک په حق کي صرف د شفقت او ښېګڼي والا کارونو د کولو حق وي. (احسن الهدایه)

مأذون غلام ته له دغه مخکني کارو څخه د يوه اجازت نسته

قَالَ: فَأَمَّا الْمَأْذُونُ لَهُ فَلَا يَجُوزُ لَهُ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ فَرَمَائِي: أَوْ پاته سو هغه غلام کوم ته چي اد تصرف اجازت ورکول سوی وي نو هغه ته له مخکني امورو څخه هېڅ شی جائز نه دی د طرفینو رَجَهْمَا الله په نېز وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: * لَهُ أَنْ يُزَوِّجَ أَمَتَهُ أَوْ إِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَجَهْمَا الله فرمائي: چي د هغه لپاره د خپلي مینځي نکاح کول جائز دي ایمني چي یو چا ته خپله مینځه په نکاح ورکړي اَوْ عَلَى هَذَا الْخِلَافِ الْمَضَارِبُ وَالْمُفَاوِضُ وَالشَّرِيكَ شَرَكَةَ عِنَانٍ اَوْ پر همدغه اختلاف دي مضارب. مفاوض او د شرکت عنان شریک هُوَ قَاسَهُ عَلَى الْمَكَاتِبِ وَاعْتَبَرَهُ بِالْإِجَارَةِ إِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَجَهْمَا الله دا دمکاتب مثل مگر حولی دی او پر اجاره یې قیاس کړی دی [یا ترجمه دا چي: إِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَجَهْمَا الله مأذون له غلام پر مکاتب او د هغه تزویج یې پر اجاره قیاس کړی دی] وَلَهُمَا: أَنَّ الْمَأْذُونُ لَهُ يَبْدُلُكَ التِّجَارَةَ د طرفینو رَجَهْمَا الله دلیل دا دی: چي مأذون له غلام د تجارت [کاروبار] ملکیت لري وَهَذَا أَيْسَرُ بِتِجَارَةٍ اَوْ دا [تزویج الأمة] تجارت نه دی فَأَمَّا الْمَكَاتِبُ يَبْدُلُكَ الْاِكْتِسَابَ اَوْ پاته سو مکاتب نو هغه د گټي کولو ملکیت لري وَهَذَا اِكْتِسَابٌ اَوْ دا [تزویج الأمة] گټه کول دي وَلَئِنَّهُ مُبَادَلَةُ النَّالِ بِغَيْرِ النَّالِ اَوْ ځکه چي دا په غیر مال سره مال بدلول دي فَيُعْتَبَرُ بِالْكِتَابَةِ دُونَ الْإِجَارَةِ نو ځکه هغه به پر کتابت قیاسول کیږي، نه پر اجاره إِذْ هِيَ مُبَادَلَةُ النَّالِ بِالنَّالِ ځکه اجاره خو مال په مال سره بدلول دي ایمني په اجاره کي دواړو طرفونو ته مال وي وَلِهَذَا لَا يَبْدُلُكَ هَؤُلَاءِ كُلُّهُمْ تَزْوِيجَ الْعَبْدِ اَوْ په همدې وجه دغه ټوله کسان د غلام د نکاح کولو ملکیت [اختیار] نه لري.

اللغات: ﴿مأذون له﴾ هغه غلام کوم ته چي د مالک له طرفه د تصرف او کاروبار کولو اجازت ورکول سوی وي. ﴿المضارب﴾ د بل چا په پیسو سره کاروبار کونکی چي نفع د دواړو په مینځ کي مشترک وي، ﴿المفاوض﴾ د شرکت مفاوضه یو شریک، بغیر له نفع اخیستلو کاروبار کونکی (احسن الهدایه)، ﴿تزویج﴾ د تفعیل مصدر دی: نکاح ورکول (نکاح ترل)، واده ورکول، ﴿قاس﴾ د ضرب ماضي ده: قیاسول، ﴿اکتساب﴾ د افتعال مصدر دی: گټه کول، مال گټل.

* القول الرابع: قول الطرفين رَجَهْمَا الله، كما ذكر في رد المختار (ج: ٥، ص: ١١٤)، بدائع الصنائع (ج: ٧، ص: ١٩٧). [القول

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي څرنګه مکاتب ته ددې اختیار نسته چي خپل غلام د مال په عوض کي آزاد کړي یا د خپل غلام یا خپلي مینځي نکاح د یو چا سره وکړي او داسي نور کارونه، همدغسي مأذون له غلام هم دا کارونه د طرفینو رَحْمَتُهَا الله په نېز نه سي کولای، لېکن دامام ابویوسف رَحْمَتُهَا الله په نېز مأذون له غلام ته د تزویج امة (یعني د یو چا سره د خپلي مینځي د نکاح کولو) اختیار سته. امام ابویوسف رَحْمَتُهَا الله هغه پر مکاتب قیاس کړی دی، یعني څرنګه چي مکاتب دا کار کولای سي، همداسي یې مأذون له غلام هم کولای سي، همدارنګه امام ابویوسف رَحْمَتُهَا الله دا تزویج پر اجاره قیاس کړی دی چي د مأذون له غلام لپاره دا جائز دي چي خپل غلام یا مینځه په اجرت (په مزدورۍ او په کرایه) ورکړي، نو همداسي به د هغه لپاره دا هم جائز وي چي د خپلي مینځي نکاح د یو چا سره وکړي.

ولهما أن المأذون إلخ: د طرفینو رَحْمَتُهَا الله دلیل دا دي چي مأذون له غلام ته صرف د تجارت (کاروبار) اختیار سته، او نکاح کول (تزویج) عبادت دی، تجارت نه دی؛ ځکه چي تزویج مبادلة المال بالمال نه دی، ځکه بضع په حقیقت کي مال نه دی، حالانکي تجارت مبادلة المال بالمال ته وایي، پاته سو مکاتب نو هغه د اکتساب مالک وي او د مینځي نکاح کول هم د اکتساب یو طریقه ده؛ ځکه اکتساب دې ته وایي چي د یو شي په ذریعه گټه او مال حاصل کړی سي او دا خبره د مینځي په نکاح کولو کي موجوده ده؛ ځکه د هغه په ذریعه د مینځي مهر حاصلول کیږي.

ولأنه مبادلة المال إلخ: دا د طرفینو رَحْمَتُهَا الله دویم دلیل دی چي تزویج (نکاح ورکول) خو مبادلة المال بلا مال دی، نو هغه پر کتابت قیاسول پکار دي (ځکه چي کتابت هم ابتداءً مبادلة المال بلا مال وي)، او پر اجاره به نه قیاسول کیږي؛ ځکه اجاره مبادلة المال بالمال وي؛ ځکه چي په اجاره کي منفعت د عین شي قائم مقام وي نو هغه د مال په حکم سره سو.

او ددې خبري دلیل چي تزویج له تجارت څخه نه دی، دادی چي مأذون له غلام، مضارب، مفاوض او داسي نورو ته دا اختیار نسته چي درانیول سوي غلام نکاح د یو چا سره وکړي، حال دا چي دغه کسانو ته د تجارت او اکتساب پوره اختیار وي، نو معلومه سوه چي دا تجارت او اکتساب نه دی. والله اعلم وعلیه اتم

فَصْلٌ

دافصل دهغه مسائلو په بيان كي دى كوم چي د تبعيت په
توگه په عقد كتابت كي داخل دي

كه مكاتب خپل نژدې قريب (ذو رحم محرم) رانيسي (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَإِذَا اشْتَرَى الْمَكَاتِبُ أَبَاهُ أَوْ ابْنَهُ فَرَمَائِي: او كله چي مكاتب خپل پلار يا خپل ځوى رانيسي
دَخَلَ فِي كِتَابَتِهِ نَوْهغه دده په مكاتب كي داخليري لِأَنَّهُ مِنْ أَهْلِ أَنْ يُكَاتَبَ ځكه چي مكاتب ددې
اهل دى چي بل څوك مكاتب جوړ كړي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ أَهْلِ الْإِعْتِقَاقِ كه څه هم هغه د آزادولو اهل
نه دى فَيُجْعَلُ مَكَاتِبًا تَحْقِيقًا لِلصَّلَةِ بِقَدْرِ الْإِمْكَانِ نو ځكه حتى الامكان د صله رحمى ثابتولو
لپاره به هغه مكاتب جوړونكى مهر ځول كيږي أَلَا تَرَى أَنَّ الْخَرَّمَ مَتَى كَانَ يَبْدُلُ الْإِعْتِقَاقَ يُعْتَقُ عَلَيْهِ آيَا
ته نه گوري! چي كله آزاد كس د آزادولو مالک سي نو نژدې قريب پر هغه آزاديږي وَإِنْ اشْتَرَى ذَا رَحِمٍ
مَحْرَمٍ مِنْهُ لَا وَلَدَ لَهُ او كه چيري مكاتب داسي ذو رحم محرم رانيسي چي دهغه سره دده د ولادت
رشته نه وي لَمْ يَدْخُلْ فِي كِتَابَتِهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز هغه دده په مكاتب
كي نه داخليري وَقَالَ: يَدْخُلُ او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي داخليري اِعْتِبَارًا بِقَرَابَةِ الْوَلَادِ
د ولادت والا پر قرابت په قياسولو سره إِذْ وَجُوبُ الصَّلَةِ يَنْتَظِمُهَا ځكه چي د صله رحمى وجوب د
ولادت او غير ولادت دواړو قرابتونو لړه شامل دى وَلِهَذَا لَا يَفْتَرِقَانِ فِي الْخَرِّ فِي حَقِّ الْخَرِّيَّةِ او په همدې
وجه په دوى دواړو كي فرق نسته د آزاد په صورت كي د آزادۍ په حق كي وَلَهُ: أَنَّ لِلْمَكَاتِبِ كَسْبًا
مِنْكَ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادى: چي د مكاتب لپاره صرف گټه كول دي، نه ملكيت ايمني
مكاتب ته صرف د مال گټلو اختيار سته. او هغه د مالک جوړېدلو اهل نه دى غَيْرَ أَنَّ الْكُسْبَ يَكْفِي لِلصَّلَةِ فِي
الْوَلَادِ خو گټه كول او پر مال گټولو قادر كېدل په قرابت ولادت كي د صله رحمى لپاره كافي دي

حَتَّىٰ أَنْ الْقَادِرَ عَلَى الْكَسْبِ يُخَاطَبُ بِنَفَقَةِ الْوَالِدِ وَالْوَلَدِ همداد وجه ده چي شوک پر گته کولو قادر وي هغه دمور و پلار په نفقه سره مخاطب کيږي [يعني هغه ته دا حکم کيږي چي مور و پلار ته نفقه ورکړي] وَلَا يَكْفِي فِي غَيْرِهَا او له مور و پلار څخه بغير په نورو کي [د صله رحمي کولو لپاره] گته کول کافي نه دي حَتَّى لَا تَجِبَ نَفَقَةُ الْأَخِ إِلَّا عَلَى النِّسَاءِ همداد وجه ده چي د ورور نفقه صرف پر مالدار ورور واجبيږي وَلَا رَنَّهُ هَذِهِ قَرَابَةٌ تَوَسَّطَتْ بَيْنَ بَنِي الْأَعْمَامِ وَقَرَابَةِ الْوَلَدِ او ځکه چي دا [غير ولادتي قرابت] داسي قرابت دی کوم چي د اکا د ځامنو او قرابت ولادت په مينځ کي دائر دی فَالْحَقْنَاهَا بِالثَّانِي فِي الْعَتَقِ وَبِالْأَوَّلِ فِي الْكِتَابَةِ نو ځکه موږ د عتق په حق کي هغه د اول [قرابت ولادت] ولادت سره ملحق کړی دی او د کتابت په حق کي مو هغه د دويم [قرابت غير ولادت] سره ملحق کړی دی وَهَذَا أَوَّلُ او همداد طريقه زياته غوره ده لِأَنَّ الْعَتَقَ أَسْرَعُ نَفْذًا مِنَ الْكِتَابَةِ ځکه چي عتق له کتابت څخه ژر نافذېدونکی دی حَتَّى أَنْ أَحَدَ الشَّرِيكَيْنِ إِذَا كَاتَبَ همداد وجه ده کله چي له دوو شريکانو څخه يو شريک غلام مکاتب جوړ کړي كَانَ لِلْآخَرِ فَسْخُهُ نوبل شريک ته دهغه دفسخ کولو [ماتولو] اختيار سته وَإِذَا أَعْتَقَ [لېکن] کله چي يو شريک غلام آزاد کړي لَا يَكُونُ لَهُ فَسْخُهُ نوبل شريک ته دهغه دفسخ کولو اختيار نسته.

اللفات: ﴿يکاتب﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده: د خپل غلام سره د کتابت معامله کول، مکاتب جوړول، ﴿الصلة﴾ مراد ځني صله رحمي ده چي دهغه معنی ده: د قرابت او رشته دارۍ خيال ساتل، د قريانو سره احسان کول، ﴿ينتظم﴾ د افتعال مضارع ده: شاملېدل (احسن الهداية)، ﴿توسط﴾ د افتعال ماضي ده: په مينځ کي راتلل، ﴿أسرع﴾ د اسم تفضيل صيغه ده: تېز (ژر کېدونکی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي که مکاتب خپل پلار يا ځوی رانيسي، نو دهغه حالت هم د مکاتب د حالت په څېر گرځي يعني هغه هم مکاتب جوړيږي؛ ځکه چي مشتري په خپله مکاتب دی او هغه ته د آزادولو اختيار نسته، نو ځکه دهغه رانيول سوی کس به هم نه آزادېږي، ها! مکاتب جوړيږي، نو په دې اعتبار سره به دهغه له طرفه صله رحمي ثابته سي. دا حکم په هغه صورت کي متفق عليه دی کله چي رانيول سوی کس د مکاتب پلار يا ځوی وي يعني دهغه سره د مکاتب د ولادت قرابت وي، لېکن که رانيول سوی کس دهغه ليري قريب وي او دهغه سره يې د ولادت قرابت

اورشته نه وي (يعني غير ولادتي قريب وي)، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز هغه مکاتب نه جوړېږي (مکاتب نه مخرجي). صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي چي که مکاتب غير ولادتي قريب رانيسي لکه ورور، اکا، امه او داسي نور، نو هغه هم مکاتب جوړېږي؛ ځکه چي صله رحمي کول د ولادت او غير ولادت دواړو قربتونو لړه شامله ده او دواړو سره صله رحمي کول اجر او ثواب لري، لهذا څرنگه چي ولادتي قريب د مکاتب په رانيولو سره مکاتب جوړېږي، همداسي به غير ولادتي قريب هم د مکاتب په رانيولو سره مکاتب جوړېږي. همدا وجه داده که آزاد کس خپل نژدې قريب (نورحم محرم) رانيسي نو برابره ده رانيول سوی قريب ولادتي وي او که غير ولادتي وي، په هر صورت کي هغه آزاديږي او د هغه له قربت څخه هيڅ بحث نه کيږي، همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم بغير له څه بحث او فرق څخه رانيول سوی قريب مکاتب جوړېږي.

وله أن المكاتب إلخ: دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی چي مکاتب ته صرف د مال گټلو ملکیت او اختیار سته، نور هغه د يو چا مالک کېدای نه سي؛ ځکه غلاموالی (غلام کېدل) د تملک (مالک جوړېدلو) منافي دی او په مکاتب جوړولو کي هم يو ډول تملک سته، نو ځکه د غير ولادت والا قريب په رانيولو سره به مکاتب د هغه مکاتب جوړونکی نه کيږي، ها! صله رحمي کول غوره او د ثواب کار دی او موږ هم د هغه اقرار کوي، لېکن په هغه کي هم د مراتبو د تفاوت خيال ساتل سوی دی، مثلاً کوم کس چي پر گټه کولو (کسب) قادر وي، پر هغه د خپل مور وپلار نفقه واجب ده، برابره ده هغه مالدار وي، که نه وي؛ ځکه چي د مور وپلار او بچي په مينځ کي د ولادت قربت او رشته ده، لېکن که څوک پر گټه کولو قادر وي خو مالدار نه وي، نو پر هغه د غير ولادتي قريب نفقه واجب نه ده، ځکه چي غير ولادت والا قربت د قربت بعیده او قربت قریبه دواړو په مينځ کي مشترک دی، همدا وجه ده د اکا د ځوی په څېر خپل ورور ته هم زکاة ورکول حلال دي او د هغه له وفات (مړیني) څخه وروسته د هغه د بښځي سره نکاح کول جائز دي، نو دا قربت د قربت بعیده سره مشابه دی، لېکن د حقيقي خور او ورور په مينځ کي نکاح کول حرام دي خو صله رحمي کول واجب دي، نو په دې اعتبار سره دا قربت د قربت قریبه يعني د قربت ولادت سره مشابه دی، او موږ پر دواړو مشابهتونو عمل کړی دی، نو ځکه موږ د عتق (آزادېدلو) په حق کي قربت غير ولادت د قربت ولادت سره لاحق کړی دی او دا فيصله مو کړې ده چي که آزاد کس يو غير ولادتي قريب (مثلاً ورور) رانيسي، نو هغه پر ده آزاديږي، او د کتابت په حق کي مو هغه د غير ولادتي قربت (قربت بني اعمام) سره لاحق کړی دی، نو که يو مکاتب يو غير ولادتي قريب (مثلاً ورور يا د اکا ځوی) رانيسي، نو هغه دده په کتابت کي نه داخليږي، يعني مکاتب نه جوړېږي.

وهذا أول العلم: صاحب دهدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي دعمل كومه طريقه چي پورته ذكر سوې ده (يعني قرابت غير ولادت | قرابت بعیده | دعتق په حق كي د قرابت ولادت سره او د كتابت په حق كي د قرابت غير ولادت سره لاحقول) دغه طريقه له دې څخه غوره ده چي ددې طريقې برعكس وكړي سي (يعني دعتق په حق كي د قرابت غير ولادت سره او د كتابت په حق كي د قرابت ولادت سره لاحق كړي سي)؛ ځكه كه چيري موږ قرابت بعیده د كتابت په حق كي د قرابت ولادت سره لاحق كړو، نو دعتق (آزادېدلو) په حق كي به هم د هغه سره لاحقول لازم سي؛ ځكه چي د كتابت په نسبت عتق په زيات سرعت سره نافذېږي، همدا وجه ده كه له شريكينو څخه يو شريك د شراكت غلام مكاتب جوړ كړي، نوبل شريك هغه فسخ كولاى سي او كه يو شريك دا غلام آزاد كړي، نوبل شريك هغه نه سي فسخ كولاى. لنډه دا چي دبرعكس عمل كول په صورت كي د يوه مشابهت باطلېدل لازميږي، او دواړو مشابهتونو ته عمل وركول (پر دواړو عمل كول) غوره دي له دې څخه چي صرف يوه ته عمل وركړي سي.

كه مكاتب خپل أم ولد مينځه رانيسي (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَإِذَا اشْتَرَى أُمُّ وَلَدِهِ فرمايي: او كله چي مكاتب خپل أم ولد مينځه رانيسي دَخَلَ وَلَدُهَا فِي الْكِتَابَةِ نو د هغې بچی په كتابت كي داخلېږي وَلَمْ يَجُزَّ بِعُهَا او د هغې خرڅول نه جائز كيږي وَمَعَهَا إِذَا كَانَ مَعَهَا وَلَدُهَا د دې مطلب دا دی چي كله د هغې سره خپل بچی هم وي أَمَّا دُخُولُ الْوَلَدِ فِي الْكِتَابَةِ فَلَمَّا ذَكَرْنَا كُوم چي په كتابت كي دبچي داخلېدل دي نو د هغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړى وَأَمَّا امْتِنَاءُ بِعُهَا فَلَا تَهَا تَبِعَ لِلْوَلَدِ فِي هَذَا الْحُكْمِ او كوم چي د مينځي د خرڅولو منع كېدل انه جايز كېدل دي نو ځكه چي هغه په دې حكم كي دبچي تابع ده قَالَ الْعَلَمَاءُ: «أَعْتَقَهَا وَلَدُهَا» نبي ﷺ فرمايلي دي: چي هغه |ماريه قبطيه رض| خپل بچي |ابراهيم| آزاده كړه وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهَا وَلَدُهَا او كه چيري د مينځي سره بچی نه وي فَكَذَلِكَ الْجَوَابُ فِي قَوْلِ ابْنِ يَوْسُفَ وَمُحَمَّدٍ نو هم د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نهز دغه حكم دی لِأَنَّهَا أُمُّ وَلَدٍ ځكه چي هغه أم ولده ده خِلَافًا لِابْنِ حَنِيفَةَ په خلاف دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ وَلَهُ: أَنَّ الْقِيَاسَ أَنْ يَجُوزَ بِعُهَا وَإِنْ كَانَ مَعَهَا وَلَدٌ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ انه دليل دا دی: چي قياس خو همدا دی چي د هغې بيع جائز سي كه څه هم د هغې سره بچی وي لِأَنَّ كَسْبَ الْمَكَاتِبِ مَوْقُوفٌ ځكه چي د مكاتب گټه موقوفه |مترده| ده فَلَا يَتَعَلَّقُ بِهِ مَا لَا يَخْتَلِلُ

الْفَسْخَ نَوْحُكُهُ دَهغه سره به داسي حکم نه متعلق کيږي کوم چي دفسخ احتمال نه لري إِلَّا أَنَّهُ
يُثْبِتُ هَذَا الْحَقَّ فِيمَا إِذَا كَانَ مَعَهَا وَلَدٌ تَبَعًا لِهَکُنْ که دهغې سره بچي وي نو په دې صورت کي دغه اد
 بيع منع کېدلو حق تبعاً ثابتيږي لِثُبُوتِهِ فِي الْوَلَدِ بِنَاءً عَلَيْهِ په بچي کي ددغه حق د ثابتېدلو پر بناء
وَبِدُونِ الْوَلَدِ لَوْ ثَبِتَ او که چيري بغير له بچي دا حق ثابت سي ثَبِتَ ابْتِدَاءً نو هغه له شروع څخه
 [مستقلاً] ثابتيږي وَالْقِيَاسُ يُنْفِيهِ حال دا چي قياس ددې نفي کوي وَإِنْ وَلِدَ لَهُ وَلَدٌ مِنْ أَمَةٍ لَهُ او که
 دمکاتب له يو مينځي څخه دمکاتب بچي پيدا سي دَخَلَ فِي كِتَابَتِهِ نو هغه [هم] دده په کتابت کي
 داخلېږي لِبَابِ بَيِّنَاتِي الْبُشْتَرَى دهغه دليل په وجه کوم چي موږ درانيول سوي بچي په باره کي بيان
 کړي دی فَكَانَ حُكْمُهُ كَحُكْمِهِ وَكَسْبُهُ لَهُ نو ددغه بچي حکم به دمکاتب د حکم په څېر وي او دبچي
 گټه به دمکاتب لپاره وي لِأَنَّ كَسْبَ الْوَلَدِ كَسْبُ كَسْبِهِ ځکه چي ددغه بچي گټه دمکاتب د گټي
 گټه ده وَيَكُونُ كَذَلِكَ قَبْلَ الدَّعْوَةِ او دنسب له دعوي څخه مخکي [هم] دبچي گټه دهغه لپاره وي
فَلَا يَنْقُطُ بِالدَّعْوَةِ اخْتِصَاصُهُ نو دنسب په دعوي کولو سره به دغه اختصاص [يعني دمکاتب سره د
 بچي د گټي خاص والي به] نه ختميږي وَكَذَلِكَ إِنْ وَلَدَتِ الْمُكَاتَبَةُ وَلَدًا همدارنگه که مکاتبه مينځه
 بچي وزېږوي [نو بچي دهغې په کتابت کي داخلېږي] لِأَنَّ حَقَّ امْتِنَاعِ الْبَيْعِ ثَابِتٌ فِيهَا مُؤَكَّدًا ځکه چي
 په مکاتبه مينځه کي دبيع د منع کېدلو [نه جائز کېدلو] حق په تاکيد سره ثابت دی فَيَسْمَى إِلَى الْوَلَدِ
 نو ځکه دا حق به دهغې دبچي و طرف ته هم سرايت کوي كَالتَّدْبِيرِ وَالْإِسْتِيلَادِ لکه څرنگه چي په
 مَدْبَر جوړولو او اُم ولد جوړولو کي کيږي.

اللغات: ﴿امتناع﴾ دافتعال دباب مصدر دی: منع کېدل، نه کېدل، ﴿تبع﴾ تابع، ﴿کسب﴾ گټه،

﴿الدعوة﴾ دنصر دباب مصدر دی: بلل، مراد: دعوی کول، ﴿مؤکد﴾ دتفعیل اسم مفعول دی:

مضبوط، فیصله سوی، ﴿یسري﴾ دضرب مضارع ده: سرايت کول، تجاوز کول، رسېدل،

﴿تدبیر﴾ دتفعیل مصدر دی: مَدْبَر جوړول، دخپل غلام آزادي پر خپل مرگ معلق کول، یعنی

خپل غلام ته ویل چي "زما تر مرگ وروسته ته آزادي ي!"، ﴿استیلا د﴾ داستفعال مصدر دی: اُم ولد

جوړول، يعني د بچي پيدا کېدلو په نيت د خپلي مينځي سره وطي کول او بيا د هغه وطي په نتيجه کي بچي پيدا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مکاتب خپل ام ولد مينځه رانيسي نو د هغې بچي د خپل پلار (مکاتب) په شهر مکاتب جوړېږي او پلار او خوی دواړه د پلار د مالک مکاتبين گرځي (لېکن دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي د مور له رانيولو څخه مخکي دا بچي پيدا سوي وي)؛ ځکه چي مکاتب خپل ذی رحم محرم نه سي آزادولای، خو مکاتب يې جوړولای سي، او ددې بچي مور يعني ام ولد خرڅول د مکاتب لپاره جائز نه دي؛ ځکه چي د بيع په نه جائز کېدلو کي دغه مور د خپل بچي تابع ده او څرنګه چي د هغې د بچي بيع ممنوع ده، نو ځکه د هغه د مور خرڅول به هم ممنوع وي؛ ځکه څرنګه چي بچي من وجه آزاد سوي دی، همداسي د هغه په مور کي هم آزادي سرایت کړی دی، لکه ماريه قبطيه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا چي کله بچي وزېږوي (چي د هغه نوم ابراهيم کنېنېوول سو)، نو نبی ﷺ وفرمايل: "أَعْتَقَهَا وَلَدُهَا" چي ماريه قبطيه خپل بچي (ابراهيم) آزاده کړه، او آزاد کس خرڅول او رانيول ممنوع دي.

وان لم یکن معها إلخ: ددې حاصل دادی چي که ددغه ام ولد مينځي بچي في الحاله موجود نه وي، نو هم د صاحبینو رَجَّهَها الله په نېز د هغې خرڅول جائز نه دي؛ ځکه چي دامینځه د مالک ام ولد جوړه سوې ده او د هغې بيع ممتنع سوې ده، لهنداد "الْفَاسِدُ لَا يَنْقَلِبُ جَائِزًا" د قاعدې پر بناء به د هغې خرڅول جائز نه وي، لېکن د قياس تقاضا دا ده چي د هغې بيع (خرڅول) جائز سي که څه هم د هغې سره بچي هم وي؛ ځکه چي د مکاتب ګټه موقوفه او متردده وي يعني دا معلومه نه وي چي هغه به بدل کتابت اداء کړی سي او که نه، آزاده به سي او که بيرته به غلام وگرځي (ځکه چي د بدل کتابت په نه اداء کولو سره هغه بيرته خالص غلام گرځي)، ددې په خلاف ام ولد کېدل او د بيع نه جائز کېدل قطعي او يقيني وي او په هغه کي دفسخ احتمال نه وي او دفسخ قابل نه وي، او کوم شی چي دفسخ قابل وي (يعني فسخ کېدای سي) داسي شی له هغه شي څخه ادنی دی کوم چي دفسخ قابل نه وي، نو ادنی به دا علی سره نه لاحقول کېږي او د بچي په ناموجوديت کي به دام ولد بيع جائز کېږي.

ها! کله چي بچي موجود وي نو په دې صورت کي د بچي د تابع والي په توګه په مور کي هم بيع ممتنع کېږي؛ ځکه چي مور د همدې بچي په وجه د آزادي مستحقه سوې ده، نو ځکه د بچي او مور دواړو حکم به يو وي.

که چيري دمکاتب له يو مينځي ياد هغه له مکاتبه مينځي څخه بچي پيدا سي، نو دا بچي د پلار تابع کيږي او مکاتب گرځي او د هغه گټه هم دمکاتب کيږي. باقي عبارت ښکاره دی. (احسن الهدايه)

د خپل غلام سره د خپلي مينځي نکاح کول او بيا دواړه مکاتب جوړول

قَالَ: وَمَنْ زَوَّجَ أَمَتَهُ مِنْ عَيْدٍ ثُمَّ كَاتَبَهَا فَرَمَائِي: او که څوک د خپل غلام سره د خپلي مينځي نکاح وکړي بيا هغه دوی دواړه مکاتب جوړ کړي فَوَلَدَتْ مِنْهُ وَلَدًا بيا مکاتبه مينځه له هغه غلام څخه بچي وزېږوي وَدَخَلَ فِي كِتَابَتِهَا نو دا بچي د هغې په کتابت کي داخلېږي وَكَانَ كَسْبُهُ لَهَا او د بچي گټه [گټل سوی مال] به د هغې لپاره وي لَأَنَّ تَبْعِيَّةَ الْأُمِّ أَرْجَحُ ځکه چي د مور تبعيت [تابع کېدل] غالب دی وَلِهَذَا يَتَّبَعُهَا فِي الرِّقِّ وَالْحُرِّيَّةِ او په همدې وجه بچي په غلاموالي او آزادوالي کي د مور تابع کيږي.

تشرېح: صورت د مسئلې آسانه دی کوم چي له ترجمې څخه هم ښکاره کيږي، خو دا خبره ياد ساتل پکار دي چي په حریت او رقيت کي خو بچي د مور تابع کيږي، لېکن په نسب کي د پلار تابع کيږي، په همدې وجه دلته بچي د مور تابع گرځول سوی دی او همدا مور د هغه د گټي حقداره گرځول سوې ده.

د مينځي سره د آزادي ښځي په گومان د مکاتب نکاح کول

قَالَ: وَإِنْ زَوَّجَ الْمُكَاتَبُ بِإِذْنِ مَوْلَاهُ امْرَأَةً زَعَمَتْ أَنَّهَا حُرَّةٌ فَرَمَائِي: او که چيري مکاتب د خپل مالک په اجازه د يو داسي ښځي سره نکاح وکړي چي هغه دا گومان کوي چي زه آزاده يم [يعني د هغې آزاد والی په يقيني توگه معلوم نه وي او هغه پر خپل گومان او دعوی څه حجت نه لري] فَوَلَدَتْ مِنْهُ ثُمَّ اسْتَحَقَّتْ بيا هغه مينځه له دغه مکاتب څخه بچي وزېږوي او بيا هغه د بل چا مستحقه وځيږي [يعني بل څوک دعوی وکړي چي هغه زما مينځه ده او خپله دعوی ثابته کړي او مينځه واخلي. لهذا دا مينځه مکاتب ته دوکه او فرېب ورکونکې سوه. ځکه دمکاتب خيال دا وو چي دا مينځه به آزاده وي او له هغې څخه به زما بچيان آزاد پيدا سي، لېکن هغه په دې باره کي دوکه سو] فَأُولَٰئِهِنَّ عَيْدٌ نو د هغې بچيان غلامان دي وَلَا يَأْخُذُهُمْ بِالْقِيمَةِ او مکاتب [پلار] هغوی په قيمت سره نه سي اخيستلای وَكَذَلِكَ الْعَهْدُ يَأْذَنُ لَهُ السُّؤْلُ بِالتَّزْوِيجِ او همدا حکم د هغه غلام هم دی کوم ته چي مالک د نکاح کولو اجازت ورکړی وي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي

يُوسُفُ او دا حكم د شيخينو رَحْمَتُهَا الله په نهز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ*: أَوْلَادُهَا أَخْرَاءُ بِالْقِيَمَةِ امام محمد رَحْمَةُ الله فرمايي: چي دهغه [مستحق شده] مينځي بچيان د قيمت په عوض کي آزاد دي إِنَّهُ شَارَكَ الْخُرْفِي سَبَبَ ثُبُوتِ هَذَا الْحَقِّ ځکه چي دا مکاتب غلام د دغه حق [يعني د قيمت په عوض کي د بچيانو د آزادۍ] په ثابتېدلو کي د آزاد کس سره شريک سو وَهُوَ الْغُرُورُ او هغه سبب دوکه [فريب] دی وَهَذَا إِنَّهُ مَا رَغِبَ فِي نِكَاحِهَا إِلَّا لِيَتَالَ خُرَيْتَةُ الْأَوْلَادِ او دا ځکه چي مکاتب صرف په همدې خاطر د هغې په نکاح کي رغبت کړی وو چي د خپلو بچيانو آزاد والی حاصل کړي وَلَهُمَا: أَنَّهُ مَوْلُودٌ بَيْنَ رَقِيقَيْنِ د شيخينو رَحْمَتُهَا الله دليل دادی: چي هغه بچی د دوو غلامانو په مينځ کي پيدا سوی دی [يعني دهغه مور وپلار دواړه غلامان (تر غلامۍ لاندې) دي] فَيَكُونُ رَقِيقًا نو ځکه هغه به [هم] غلام وي وَهَذَا لِأَنَّ الْأَصْلَ أَنَّ الْوَلَدَ يَتَّبِعُ الْأُمَّ فِي الرِّقِّ وَالْخُرَيْتَةِ او دا ځکه چي اصل همدا دی چي بچی په غلاموالي او آزاد والي کي د مور تابع کيږي وَخَالَفْنَا هَذَا الْأَصْلَ فِي الْخُرَيْتَةِ بِاجْتِمَاعِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او د آزاد کس په حق کي موږ د صحابه وو په اجماع سره د دغه اصل مخالفت کړی دی وَهَذَا لَيْسَ فِي مَعْنَاهُ او مکاتب د آزاد کس په معنی سره نه دی (احسن الهدایه) [د حاشیې د مراجعو په لحاظ سره د دې جملې معنی ده: او د مکاتب بچی د آزاد مغرور (دوکه کړی سوي) د بچي په معنی سره نه دی (حاشیه)] لِأَنَّ حَقَّ الْوَلَدِ هُنَاكَ مَجْبُورٌ بِقِيَمَةِ نَاجِزَةٍ وَهُمَا بِقِيَمَةٍ مُتَأَخِّرَةٍ إِلَى مَا بَعْدَ الْعِتَاقِ ځکه چي هلته [د آزاد کس (مغرور) په صورت کي] په نقد قيمت سره د مالک حق پوره کول کيږي او دلته [د مکاتب او غلام په صورت کي] په داسي قيمت سره پوره کول کيږي کوم چي تر آزادېدلو وروسته دی فَيَبْقَى عَلَى الْأَصْلِ فَلَا يُلْحَقُ بِهِ نو [دلته] به حکم پر اصل باقي پاتېږي او دا [د مکاتب و غلام] به دهغه سره نه لاقول کيږي.

اللغات: ﴿إِذَنْ﴾ اجازت، اجازه، ﴿رَعْمَت﴾ د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده، له فتح او نصر دواړو څخه را تلای سي، د دې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه يو معنی ده: گومان کول (گومان ساتل)، خیال کول، او دا باب اکثر د باطل او شکمن گومان لپاره استعمالیږي (معجم الوسيط)،

* القول الراجح: قول الشيخين رَحْمَتُهَا الله، لأن قولهما قول المتن، انظر كسر الدقائق (ص: ۳۲۶)، وملتنقى الأبحر (ج: ۴)،

﴿استحققت﴾ د استعمال له بابه مخکنی صیغه ده: مستحق ختل، استحقاق پکښې ثابتېدل،
 ﴿عیند﴾ جمع د عَبْد ده: غلامان، ﴿شارک﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: شریک کېدل، ﴿رغب﴾ د
 سمع ماضي ده: رغبت کول، طمع او میلان کول، ﴿ینال﴾ د فتح مضارع ده: حاصلول، ترلاسه کول،
 ﴿رقيق﴾ مملوک، هغه کس کوم چي د یو چا تر ملکیت او غلامۍ لاندې وي، د لفظ د واحد او جمع
 دواړو لپاره استعمالېږي (معجم لغة الفقهاء)، ﴿مجبور﴾ د نصر د باب اسم مفعول دی، اصل معنی یې ده:
 جوړ کړی سوي (اصلاح کړی سوي) هلو کړی، پټی کړی سوي، مراد: تلافی کړی سوي، پوره کړی
 سوي، ﴿ناجزة﴾ او ناجز: نقد (نغد)، حاضر، موجود.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو مکاتب له خپل مالک څخه اجازت واخلي او د یو داسي
 بنځي سره نکاح وکړي کوم چي د خپل ځان د آزاد والي نعرې وهي او مکاتب د همدې آزاد والي په
 خاطر نکاح ورسره وکړي او له دوی څخه بچی پیداسي، بیا هغه بنځه دیو بل چا (مثلاً د زید)
 مستحقه وخیږي او له مکاتب څخه هغه واخلي، نو د شیخینو رَجَهْهُمَا الله په نېز د هغې بچی غلام
 گرځي او پلار (مکاتب) داسي نه سي کولای چي مستحق کس (زید) ته قیمت ورکړي او د قیمت په
 عوض کي بچی آزاد کړي. امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي پلار د قیمت ورکولو په عوض کي بچی
 آزادولای سي؛ ځکه چي پلار (مکاتب) ته دوکه ورکول سوې ده؛ ځکه د هغه منکوچه بنځه مینځه
 ثابته سوه او په نکاح سره د هغه مقصد حاصل نه سو. او څرنگه چي که آزاد کس ته دوکه ورکول
 سوې وي، نو هغه ته دا حق سته چي خپل بچی (یعني دوکه ورکونکي میځي څخه پیداسوی بچی) د
 قیمت په عوض کي آزاد وگرځوي، نو همداسي که مکاتب او غلام ته دوکه ورکول سوې وي، نو
 دوی ته به هم دا حق او اختیار وي چي خپل اولاد د قیمت په عوض کي آزاد وگرځوي.

د شیخینو رَجَهْهُمَا الله دلیل دادی چي دلته په دې مسئله کي کوم بچی پیداسوی دی، د هغه مور
 و پلار دواړه رقیق او تر غلامۍ لاندې دي او د همدوی له نطفې څخه هغه پیداسوی دی، نو ځکه هغه
 به هم غلام وي او بل دا چي په حریت او رقیق کي خو بچی دمور تابع کیږي، نو ځکه دسړي د
 آزادېدلو په صورت کي هم د هغه بچی غلام کېدل پکار دي، لېکن څرنگه چي د آزاد کس په حق کي
 موږ د صحابه ووَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په اجماع سره هغه ته د قیمت په عوض کي د خپل بچی د آزادولو
 اجازت ورکړی دی او په مکاتب او غلام کي دغه اجماع نسته، نو ځکه د دوی په حق کي به حکم پر
 اصل باقي پاتېږي او د مستحق شده مینځي په متابعت کي به د هغې بچی هم رقیق او غلام گرځي. د
 دغه سلسلې عقلي دلیل دادی چي آزاد کس د خپل گټي او نورو شیانو مالک وي او د هغه لپاره دا

ممکنه وي چي سمدستي د قيمت په اداء کولو سره د مالک يا د مستحق کس د حق بدل ورکړي، حال داچي د غلام او مکاتب سره في الحاله نغد مال او داسي نور نه وي او دوی که قيمت ورکړي هم، نو تر آزادی وروسته به يې ورکړي چي په دې سره به د مالک حق متاخر سي کوم چي د مالک لپاره يو ډول نقصان دی، نو ځکه په دې حواله سره به هم غلام او مکاتب د آزاد کس سره نه لاقول کيږي (احسن

الهداية) والله أعلم

د مکاتب مملوکه او موطونه مينځه د بل چا مستحقه ثابتېدل (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَإِنْ وَطِئَ الْمَكَاتِبُ أَمَةً عَلَى وَجْهِ الْمِلْكِ بِغَيْرِ إِذْنِ الْمَوْلَى فَرَمَائِي: که چيري مکاتب د مالک له اجازت څخه بغير د ملکيت [مالک والي] په توگه د يو مينځي سره وطي وکړي ثُمَّ اسْتَحَقَّهَا رَجُلٌ بِيَا يَوْسَرِي د هغه مينځي مستحق وځيږي فَعَلَيْهِ الْعُقْرُ يُؤْخَذُ بِهِ فِي الْكِتَابَةِ نو پر دغه مکاتب د مينځي مهر واجبيږي او دامهر به په حالت د کتابت کي له هغه څخه اخيستل کيږي وَإِنْ وَطِئَهَا عَلَى وَجْهِ النِّكَاحِ او که مکاتب د هغې سره د نکاح [خاوند والي] په توگه وطي وکړي لَمْ يُؤْخَذْ بِهِ حَتَّى يُعْتَقَ نو له آزادېدلو څخه مخکي به له دغه مکاتب څخه مهر نه اخيستل کيږي وَكَذَلِكَ الْبَازُونُ لَهُ أَوْ هَمْدَا حُكْمٌ د مآذون له غلام دی وَوَجْهُ الْفَرْقِ أَنَّ فِي الْفَضْلِ الْأَوَّلِ ظَهَرَ الدِّينُ فِي حَقِّ الْمَوْلَى او وجه د فرق داده چي په اول صورت کي [د عقر] قرض د مالک په حق کي ښکاره کيږي لِأَنَّ التِّجَارَةَ وَتَوَابِعَهَا دَاخِلَةٌ تَحْتَ الْكِتَابَةِ ځکه چي تجارت او د هغه توابع [متعلقات] تر عقد کتابت لاندې داخل دي وَهَذَا الْعُقْرُ مِنْ تَوَابِعِهَا او دغه عقر هم د تجارت له توابعو څخه دی لِأَنَّهُ لَوْلَا الشِّرَاءُ لَهَا سَقَطَ الْحَدُّ ځکه که رانيول نه وای [يعني که مينځه رانيول سوې نه وای] نو له مکاتب څخه به د زنا حد ساقط سوي نه وای وَمَا لَمْ يَسْقُطِ الْحَدُّ لَا يَجِبُ الْعُقْرُ او تر څو چي له هغه څخه حد ساقط سوي نه وای نو پر هغه به عقر هم نه واجبيږي أَمَّا لَمْ يَظْهَرْ فِي الْفَضْلِ الثَّانِي لِبُحْنٍ په دويم صورت کي نه ښکاره کيږي لِأَنَّ النِّكَاحَ لَيْسَ مِنَ الْاِكْتِسَابِ لِشَيْءٍ ځکه چي نکاح په هيڅ شي کي هم له اکتساب څخه نه ده فَلَا يَنْتَظِرُهُ الْكِتَابَةُ نو ځکه کتابت به هغه لره نه شامليږي كَالْكَفَالَةِ لکه كفالت [لره چي نه شامليږي] قَالَ: وَإِذَا اشْتَرَى الْمَكَاتِبُ حَارِيَّةً شَرَاءً فَاسِدًا ثُمَّ وَطِئَهَا فَزَهَا فَرَمَائِي: او کله چي مکاتب د فاسد رانيولو په

توگه یو مینځه رانیسی بیا د هغې سره وطي وکړي او واپس یې کړي أَخَذَ بِالْعُقْرِ فِي الْبُكَاتِبَةِ نوله هغه څخه به د کتابت په حالت کي عُقْرُ أَخِيَسْتَلْ كِیْرِي وَكَذَلِكَ الْعَبْدُ الْمَأْذُونُ لَهُ او همدا حکم د مأذون له غلام هم دی لِأَنَّهُ مِنْ بَابِ التَّجَارَةِ ځکه شراء فاسد [په فاسده توگه رانیول] هم د تجارت له باب څخه دي فَإِنَّ التَّصْرُفَ تَارَةً يَقَعُ صَحِيحًا وَمَرَّةً يَقَعُ فَاسِدًا ځکه تصرف [شراء] کله صحیح واقع کیږي او کله فاسد واقع کیږي وَالْكِتَابَةُ وَالْإِذْنُ يَنْتَظِمَانِهِ بِنَوْعِيهِ او کتابت او اجازت د تصرف [شراء] دغه دواړو قسمونو لره شاملیږي كَالتَّوَكُّلِ لکه وکیل جوړول [چي دواړو لره شاملیږي] فَكَانَ ظَاهِرًا فِي حَقِّ الْمَوْلَى نو ځکه دغه عُقْر [د عقر قرض] به د مالک په حق کي ښکاره کیږي

اللغات: ﴿وطي﴾ د سماع ماضي ده: وطي کول، کور والی کول (جماع کول)، ﴿عقر﴾ مخکي ذکر سوه چي ددې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه ځيني دادي: مهر، د وطي تاوان او جرمانه، هغه مال (مهر) کوم چي د غیر صحیح وطي په عوض کي پر وطي کونکي لازم سي، دلته ځني مراد د موطوئه مینځي په خپل مینځو چي څومره مهر وي، هغومره مهر ځني مراد دی لکه څرنګه چي مخکي په حاشیه کي هم ذکر سوه، ﴿مأذون له﴾ هغه غلام کوم ته چي د مالک له طرفه د تصرف او کاروبار اجازت ورکول سوی وي.

تشریح: په دې عبارت کي دوی مسئلې ذکر سوي دي:

(۱).... که مکاتب د مالک له اجازت څخه بغیر یو مینځه رانیسی او د هغې سره جماع وکړي، بیا یو سړی د هغې د استحقاق دعوی وکړي او له مکاتب څخه یې واخلي، نو له دغه مکاتب څخه به د همدې کتابت په حالت کي د موطوئه مینځي مهر اخیستل کیږي او د هغه د آزادېدلو تر وخته پوري به دامهر نه ځنډول کیږي. ددې په خلاف که مکاتب د نکاح کولو په ذریعه ددې مینځې سره وطي کړي وي، نو له هغه څخه به في الحال مهر نه اخیستل کیږي بلکي د هغه تر آزادېدلو پوري به ځنډول کیږي (یعني تر آزادېدلو وروسته به ځني اخیستل کیږي).

په نکاح او شراء کي فرق دادی چي د شراء یعنی درانیولو او تجارت په ذریعه دیو شي مالک جوړېدل تر عقد کتابت لاندې داخل دي؛ ځکه چي د همدې عقد کتابت په وجه مکاتب ته د شراء حق حاصل دی او د همدې شراء پر بنیاد مکاتب د مینځي سره وطي کړي دي او له هغه څخه حد ساقط سوی دی، او څرنګه چي عقد کتابت د مالک په اجازت او رضا سره سوی دی، نو ځکه مذکوره عُقْر به هم د مالک په حق کي ښکاره کیږي او له مکاتب څخه به في الحال د دغه عُقْر مطالبه

کيږي (يعني هغه وخت به عُقر نه ځني اخيستل کيږي کله چي هغه آزاد سي او د مالک له ملکيته ووځي بلکي في الحاله د مالک په ملکيت کي به ځني اخيستل کيږي). د دې په خلاف څرنگه چي نکاح کول د تجارت او اکتساب سره متعلق نه دي، نو د نکاح په وطي کي به د کتابت او د مالک هيڅ دخل نه وي، نو ځکه هغه به د غلام تر آزادېدلو پوري ځنډول کيږي، او په کتابت يعني د مالک په حق کي به هيڅ لاسوهنه نه کيږي، لکه کله چي مکاتب د يو چا کفيل سي، نو تر آزادېدلو وروسته له هغه څخه د کفالت مطالبه کيږي (ځکه چي کتابت کفالت لره هم نه شامليږي)، نو همدغسي به په پورتنۍ مسئله کي هم د مينځي تر آزادۍ وروسته له هغه څخه عُقر اخيستل کيږي.

(۲)... دويمه مسئله د شراء فاسد ده چي که مکاتب يا مأذون له غلام (يعني هغه غلام کوم ته چي د تجارت اجازت ورکول سوی وي) د شراء فاسد په توگه مينځه رانيسي او دهغې سره وطي وکړي، بيا د عقد فاسدېدلو په وجه هغه مينځه مالک (بائع) ته واپس کړي، نو عُقر في الحاله واجبيږي يعني له دوی څخه به في الحاله د مينځي مهر اخيستل کيږي، ځکه چي فاسد رانيول هم تجارت دی؛ ځکه تصرف کله صحيح واقع کيږي او کله فاسد. او کتابت او د تجارت اجازت د تصرف دغه دواړو قسمونو لره شامل دی لکه څرنگه چي په توکيل کي کيږي چي مطلق وکيل ته د صحيح تصرف او فاسد تصرف دواړو اختيار وي، نو گواکي مالک د دې اجازت ورکړی دی، نو ځکه دغه عُقر به هم د مالک په حق کي ښکاره کيږي.

که مکاتبه مينځه د مالک له نطفې څخه بچی وزېږوي (حکم او تفصيل)

(فَصْلٌ) قَالَ: وَإِذَا وَلَدَتِ الْمَكْتَابَةُ مِنَ الْمَوْلَى فَرَمَائِي: او کله چي مکاتبه مينځه له مالک څخه بچی وزېږوي فهي بالخيار إن شاءت مفضت على الكتابة وإن شاءت عجزت نفسها وصارت أم ولد له نو هغې ته اختيار دی که وغواړي نو پر عقد کتابت دي قائم پاته سي او که وغواړي نو د بدل کتابت له اداء کولو څخه دي ځان عاجزه وگرځوي او د مالک أم ولد دي وگرځي لأنها تلقتها جهتا حرة: عاجلة ببدل وأجلة بغير بدل ځکه چي [دلته] مکاتبه مينځي ته د آزادۍ دوه اړخونه حاصل سوي دي: ① د بدل په اداء کولو سره د سمدستي آزادېدلو اړخ ② او بغير له بدل اداء کولو څخه د مالک تر مرگ وروسته د آزادېدلو اړخ فتخير بينهما نو ځکه هغې ته به د دغه دوو اړخونو په مينځ کي اختيار ورکول کيږي [چي دهغې هراړخ خوښ وي هغه دي اختيار کړي] ونسب ولدها ثابت من المولى وهو حر او دهغې [مکاتبه مينځي] د بچي نسب د مالک سره ثابت دی او هغه آزاد دی لأن المولى يملك الإعتاق في

وَكِدَّهَا حُكَّةً چي مالک دهنې د بچي د آزادولو ملکيت [اختيار] لري وَمَالُهُ مِنَ الْمِلْكِ يَكْفِي لِصَحَّةِ
 الْإِسْتِيلَادِ بِالْأَعْوَةِ او پر هغه چي مالک ته کوم ملکيت حاصل دی هغه دنسب د دعوي لپاره کافي
 دی وَإِذَا مَضَتْ عَلَى الْكِتَابَةِ او کله چي بنسبه پر کتابت قائم پاته سي [يعني د بدل اداء کولو اړخ اختيار
 کړي] أَخَذَتِ الْعُقْرَ مِنْ مَوْلَاهَا نو هغه به عقير [خپل مهر] له مالک څخه اخلي لِاخْتِصَاصِهَا بِنَفْسِهَا
 وَبِمَنَافِعِهَا حُكَّةً چي مکاتبه د خپل نفس او منافعو [مکتوب] سره مختصه ده [يعني نفس او منافع دهنې سره
 خاص دی او هغه يې مالک ده] عَلَى مَا قَدَّمَْنَا لَکَ مَخْکِي چي موږ ذکر کړه ثُمَّ إِنْ مَاتَ الْمَوْلَى بِنَا كَهَ چيري
 مالک مړ سي عَقَّتْ بِالْإِسْتِيلَادِ نو د استيلا د [ام ولد کېدلو په وجه] دا مکاتبه آزادېږي وَسَقَطَ عَنْهَا بَدَلُ الْكِتَابَةِ
 او له هغې څخه بدل کتابت ساقطېږي وَإِنْ مَاتَتْ هِيَ وَتَرَكَتْ مَالًا او که چيري [اول] دا مکاتبه مړه سي او [په
 ميراث کي] مال پرېږدي تَوَدَّى مِنْهُ مُكَاتَبَتُهَا نو له هغه مال څخه به بدل کتابت اداء کول کيږي وَمَا بَقِيَ او
 خومره مال چي پاته سي ميراث لا بېنېها نو دا دهنې د بچي لپاره ميراث دی [نو دهنې بچي ته به ورکول کيږي]
 جَزَاءً عَلَى مُوجِبِ الْكِتَابَةِ د کتابت پر مقتضا په عمل کولو سره وَإِنْ لَمْ تَتَرَكَ مَالًا او که چيري هغه مال نه
 پرېږدي فَلَا سَعَايَةَ عَلَى الْوَلَدِ نو پر بچي خواري کښل [يعني مال مکتول او مالک ته ورکول] لازم نه دي لِأَنَّهُ حُرٌّ
 حُكَّةً هغه خو آزاد دی وَلَوْ وَلَدَتْ وَلَدًا آخَرَ او که مکاتبه مينه بل بچي وزيږوي لَمْ يَلْزَمِ الْمَوْلَى إِلَّا أَنْ يَدَّعِيَ نو
 هغه بچي [يعني دهنه نسب] پر مالک نه لازميږي مگر دا چي مالک دهنه [دنسب] دعوي وکړي لِخُرْمَةِ وَطْئِهَا
 عَلَيْهِ حُكَّةً چي پر مالک دهنې سره وطې کول حرام دي فَلَوْ لَمْ يَدَّعِ وَمَاتَتْ مِنْ غَيْرِ وَقَاءً نو که چيري مالک
 [دويم بچي دنسب] دعوي نه وکړي او مکاتبه مينه د بدل کتابت له پوره کولو [اداء] څخه بغير مړه سي
 سَقَطَ هَذَا الْوَلَدُ نو دغه بچي به خواري کاږي لِأَنَّهُ مُكَاتَبٌ تَبَعًا لَهَا حُكَّةً چي هغه د مور د تابع والي په وجه
 مکاتب دی فَلَوْ مَاتَ الْمَوْلَى بَعْدَ ذَلِكَ او که چيري تر دې وروسته مالک مړ سي عَقَّتْ وَبَطَلَ عَنْهُ السَّعَايَةُ نو دا
 بچي آزادېږي او له هغه څخه خواري کښل ساقطېږي لِأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ أَمْرِ الْوَلَدِ حُكَّةً چي اوس دا بچي د ام ولد په
 درجه کي دی إِذْهُوَ وَلَدُهَا حُكَّةً چي هغه د ام ولد بچي دی فَيَتَّبِعُهَا نو حُكَّةً دهنې به د تابع کيږي.

اللغات: ﴿الخيار﴾ اختيار، ﴿عجرت﴾ د تفصيل له بابو د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده، د دې
 باب شو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنى ده: حآن عاجزه بنسکاره کول، عاجزه گرځول (د)

عاجزی. و طرف ته نسبت کول)، ﴿تَلَقَّتْ﴾ د تفعل له بابه مخکنی. صیغه ده: حاصلېدل، ترلاسه کېدل، ور سره مخامخ کېدل، ﴿عَاجِلَةً﴾ ژر کېدونکي، سمدستي (فوري)، ﴿اَسْتِيْلَادٌ﴾ داستعمال مصدر دی: خپله مینځه اُم ولد جوړول، ﴿مَضَتْ﴾ د ضرب له بابه مخکنی. صیغه ده، د دې باب په صله کي چي "عَل" راسي، نو معنی یې ده: جاري کول، نافذول، (باقي پرېښوول)، ﴿عَقَرٌ﴾ د دې معنی 'څه مخکي تېره سوه، ﴿يَسْعَى﴾ د فتح له بابه د واحد مذکر غائب مضارع صیغه ده: سَعَى يَسْعَى سَعَاءً: کوشش او هڅه کول (د یو چا په حق او حاجت پوره کولو کي کوشش کول)، خواري کښل، مراد ځني کسب او مزدوري کول او د آزادېدلو لپاره مال گټل او مالک ته ورکول دي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مکاتبه مینځه دخپل مالک له وطی او نطفې څخه یو بچی وزېږوي نو دغه مکاتبه مینځي ته له دوو اختیاراتو څخه یو اختیار حاصلېږي: ① یو دا چي د بدل کتابت په اداء کولو سره دي سمدستي آزادي حاصله کړي. ② او دویم دا چي د بدل کتابت له اداء کولو څخه دي عاجزي ښکاره کړي او دخپل مالک اُم ولد دي وگرځي او دهغه تر مرگ وروسته دي آزادي حاصله کړي؛ ځکه چي د مکاتبه والي په وجه هغې ته د آزادی یو اړخ او جهت له مخکي څخه حاصل وو، او د اُم ولد کېدلو په وجه اوس هغې ته د آزادی بل اړخ هم حاصل سو، نو ځکه دغه مکاتبه مینځي ته به له پورتنی دوو اختیاراتو څخه یو اختیار حاصل وي. او که چیري دغه مینځه کتابت اختیار کړي (یعني د بدل کتابت اداء کول اختیار کړي)، نو پر مالک دهغې مهر (عقر) لازمیږي؛ ځکه چي مکاتبه مینځه دخپل ځان او دخپلو گټو او منافعو مالکه او مختاره ده او څرنګه چي مالک دوطی کولو په وجه دهغې (دبضع) منافع حاصل کړي دي، نو ځکه پر خاوند به دمنافعو بدل (دوطی جرمانه) دمهر په شکل سره لازم وي. او ددغه مالک له نطفې څخه چي کوم بچی پیدا سوی دی، هغه آزاد دی؛ ځکه چي دهغه پلار یعني مالک آزاد دی او نسب د پلار له طرفه ثابتیږي، او بل دا چي د مالک له طرفه د نسب دعوی کول ددغه بچی د آزادولو په څېر دي، او څرنګه چي دلته له دعوی څخه بغیر دغه بچی د مالک سره ثابت النسب دی، نو د دعوی په صورت کي خو به په درجه اولی دهغه سره ثابت النسب وي.

ولوولدت ولدا إلخ: د دې حاصل دادی چي که دغه مکاتبه مینځه بل بچی هم وزېږوي، نو د مالک له دعوی څخه بغیر د بچی نسب دهغه سره نه ثابتیږي؛ ځکه چي پورتنی مسئله په هغه حالت کي فرض کړی سوی ده چي مکاتبه مینځي کتابت اختیار کړی دی نو اوس ددغه مینځي سره د مالک وطي کول حرام سوي دي، نو ځکه له دعوی څخه بغیر به دا بچی د مالک سره ثابت النسب نه گرځي، او

که چیري دده مور له بدل کتابت ور کولو څخه مخکي مړه سي، نو دا بچی د مور په متابعت کي مکاتب گرځي او د مور بدل کتابت اداء کول دده پر ذمه لازميږي. (احسن الهداية)

د خپل ام ولد مينځي سره د کتابت معامله کول

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَ الْمَوْلَى أُمَّهُ وَلَدَهُ فَرَمَائِي: او کله چي مالک خپله ام ولد مينځه مکاتبه جوړه کړي چاړ نو جائز دي لِحَاجَتِهَا إِلَى اسْتِفَادَةِ الْخُرَيْتَةِ قَبْلَ مَوْتِ الْمَوْلَى ځکه چي د مالک له مړگ څخه مخکي هغه د آزادي حاصلولو ته محتاجه ده وَذَلِكَ بِالنِّكَاحِ او دا حاجت په کتابت سره پوره کيږي وَلَا تَنَاقُ بَيْنَهُمَا او په استيلاد او کتابت کي منافات هم نسته لِأَنَّهُ تَلَقَّتْهَا جِهَتًا خُرَيْتِي ځکه چي دغه مکاتبه ام ولد مينځي ته د آزادي دوه اړخونه حاصل دي فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى بِيَا كَه چيرې مالک مړ سي عَقَّتْ بِالْاِسْتِيلَادِ نو دا مينځه د استيلاد (ام ولد کېدلو) په وجه آزاديږي لِتَعْلُقَ عَقْدُهَا بِمَوْتِ السَّيِّدِ ځکه د هغې آزادي د مالک پر مړگ معلقه وه (ځکه ام ولد د مالک تر مړگ وروسته خپله آزاديږي) وَسَقَطَ عَنْهَا بَدَلُ الْكِتَابَةِ او له هغې څخه بدل کتابت ساقطيږي لِأَنَّ الْغَرَضَ مِنْ إِيْجَابِ الْبَدَلِ الْعُقُوقُ عِنْدَ الْأَدَاءِ ځکه چي د بدل واجبولو غرض [د بدل] اداء کولو په وخت کي آزادېدل دي [يعني د هغه مقصد دا دی چي د بدل اداء کولو په وخت کي دغه مينځي ته آزادي حاصله سي] فَإِذَا عَقَّتْ قَبْلَهُ [لېکن] کله چي هغه له بدل اداء کولو څخه مخکي آزاده سوه لَا يُنْكَرُ تَرْفِيزُ الْغَرَضِ عَلَيْهِ نو پر مالک د دغه غرض تر لاسه کول ممکن پاته نه سوه فَسَقَطَ وَبَطَلَتْ الْكِتَابَةُ نو ځکه بدل [بدل کتابت] به ساقطيږي او کتابت به باطليږي لَا مُتَنَاعَ ابْتِقَائِهَا بغير فائده ځکه بلا فايدي کتابت باقي پرېښوول ممتنع دي غَيْرَ أَنَّهُ تَسَلَّمَ لَهَا الْأَكْسَابَ وَالْأَوْلَادُ خو دغه مکاتبه مينځي ته به خپل بچيان او گټي ور سپارل کيږي لِأَنَّ الْكِتَابَةَ انْفَسَخَتْ فِي حَقِّ الْبَدَلِ وَبَقِيَتْ فِي حَقِّ الْأَكْسَابِ وَالْأَوْلَادِ ځکه چي کتابت د بدل په حق کي فسخ سوی دی او د گټو او بچيانو په حق کي باقي دی لِأَنَّ الْفَسْخَ لِنَظَرِهَا ځکه چي فسخ د هغې د مصلحت انېگنې لپاره ده [يعني کتابت د همدغه مکاتبه مينځي د مصلحت په خاطر فسخ کړی سوی دی] وَالنَّظَرُ فِيمَا ذَكَرْنَاهُ او مصلحت انېگنه په همدغه صورت کي ده کوم چي موږ ذکر کړی دی وَلَوْ أَدَّتِ الْكِتَابَةَ قَبْلَ مَوْتِ الْمَوْلَى او که چيرې د مالک له مړگ څخه مخکي دغه مکاتبه بدل کتابت اداء کړي

عَنْكَتْ بِالْكِتَابَةِ نَوْهَ دِ كِتَابَتِ پِه وَاجِه آزادیري لِأَنَّهَا بَاقِيَةٌ حَكَّة چي اِپِه دِي صورت کي اِ کِتَابَتِ بَاقِي دِي.

اللغات: «استفاده» داستعمال مصدر دی: حاصلول، فایده ترلاسه کول، «تغافل» دتفاعل اسم مصدر دی: منافات، تضاد، «السید» مولی، مالک، «توفیر» دتفعیل مصدر دی، ددې باب شو معناوي دي چي له هغوی شخه عیني دادي: پوره کول، خوندي کول، پوره ورکول، پوره اخیستل (ترلاسه کول)، (معجم الوسيط، مصباح اللغات)، «امتناع» دافتعال مصدر دی: منع کېدل (منوع کېدل)، «اکساب» جمع د کسب ده: گټي، گټل سوي مالونه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک خپل اُم ولد مینځه مکاتبه جوړه کړي، نو دا عقد کتابت جائز او صحیح دی، حکه د مالک له مرگ شخه مخکي اُم ولد نه سي آزادېدلای، او له مرگ شخه مخکي که هغه آزادي حاصلول غواړي نو ددې صرف یوه لاره ده چي هغه کتابت دی، لهدا هغه د بدل کتابت په اداء کولو سره آزادېدلای سي. بیا که چیري له بدل کتابت اداء کولو شخه مخکي مالک مړ سي، نو دا مکاتبه مینځه د اُم ولد کېدلو په وجه آزادیږي او له هغې شخه کتابت او بدل کتابت ساقطیږي؛ حکه چي دغه مکاتبه مینځي ته د آزادی دوي طریقې او دوه اړخونه حاصل دي: ① د استیلا د طریقې کوم چي بغیر له بدل کتابت شخه ده، ② د مکاتبې طریقې کوم چي د بدل (بدل کتابت) سره ده، او له دغو شخه چي کومه طریقې هم موجوده سي، د هغې مطابق دا مینځه آزادیږي، او کله چي هغه داستیلا په وجه آزاده سي، نو له هغې شخه بدل کتابت ساقطیږي؛ حکه کله چي دلته د بدل کتابت له اداء کولو شخه بغیر دغه مکاتبه مینځه داستیلا په وجه آزاده سوه، نو بیا به هغه ولي بلا وجه د بدل اداء کولو مکلفه گرځول کیږي.

غیرانه إلخ: ددې حاصل دادی چي داستیلا په وجه د دغه مینځي د آزادېدلو په صورت کي له هغې شخه بدل کتابت خو ساقطیږي او کتابت فسخ کیږي، لېکن دا کتابت د هغې د اولاد او اکسابو په حق کي باقي پاتېږي او د هغې اولاد او اکساب (گټي) ټوله د هغې کیږي؛ حکه چي دغه مکاتبه مینځه د خپل نفس او د خپلو مالونو او اکسابو مالکه گرځېدلې وه، او عقد کتابت صرف د هغې د مصلحت او فایدې لپاره فسخ کړی سوی دی، او د هغې فایده او مصلحت په همغه صورت کي دی کوم چي موږ بیان کړی، یعنی چي اولاد او اکساب د هغې په ملکیت کي پاته سي. ها! که چیري د مالک له مرگ شخه مخکي دا مکاتبه مینځه بدل کتابت اداء کړي او آزاده سي، نو په دې صورت کي

هغه د عقد کتابت په وجه آزاديږي؛ ځکه چې عقد کتابت اوس هم قائم او باقي دی چې هغه د دغه مینځي په حق کې د آزادي له دوو طریقو څخه یوه طریقه ده. (احسن الهدایه)

د خپل مدبره مینځي سره د کتابت معامله کول (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَإِنْ كَاتَبَ مُدَبِّرَتَهُ فَرَمَائِي: اَوْ كَه چیري مالک خپل مدبره مینځه مکاتبه جوړه کړي ځان نو جائز دي لَمَّا ذَكَرْنَا مِنَ الْحَاجَةِ د هغه دلیل حاجت په وجه کوم چې [څه مخکې] موږ ذکر کړی وَلَا تَنَاقِي او په [کتابت او تدبیر] کې منافات نسته إِذِ الْحُرِّيَّةُ غَيْرُ ثَابِتَةٍ ځکه چې [په مدبر کې فی الحال] آزادي ثابته نه وي وَإِنَّمَا الثَّابِتُ مُجَرَّدُ الْإِسْتِحْقَاقِ بلکې [په هغه کې] محض د آزادي استحقاق ثابت وي وَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى وَلَا مَالَ لَهُ غَيْرُهَا اَوْ كَه چیري مالک مړ سي او د مالک لپاره مال نه وي له دغه مدبره مینځي څخه بغير [يعني مالک په ميراث کې صرف دا مدبره مکاتبه مینځه پرېږدي] فَهِيَ بِالْخِيَارِ يَبْنُ أَنْ تَسْعَى فِي ثُلُثِي قِيمَتِهَا أَوْ جَمِيعِ مَالِ الْكِتَابَةِ نو هغې ته اختیار دی که وغواړي نو د خپل قیمت د دوو حصو د اداء کولو لپاره دي خواري وکاري [يعني دوي حصې قیمت دي په يو کار او مزدورۍ سره وگټي او مالک ته دي يې ورکړي] يا دي د ټوله بدل کتابت د اداء کولو لپاره خواري وکاري وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا حکم د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نهز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: تَسْعَى فِي الْأَقْلَ مِنْهَا او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چې له دواړو څخه په کم [لږ] يوه کې به خواري کاري وَقَالَ مُحَمَّدٌ*: تَسْعَى فِي الْأَقْلَ مِنْ ثُلُثِي قِيمَتِهَا وَثُلُثِي بَدَلِ الْكِتَابَةِ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چې د قیمت له دوو حصو او د بدل کتابت له دوو څخه چې کوم يو کم [لږ] وي په هغه کې به خواري کاري فَالْخِلَافُ فِي الْخِيَارِ وَالْبِقْدَارِ نو دغه اختلاف په اختیار وړ کولو او مقدار دواړو کې دی فَأَبُو يُوسُفَ مَعَ أَبِي حَنِيفَةَ فِي الْبِقْدَارِ امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ د مقدار په باره کې د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ سره دی وَمَعَ مُحَمَّدٍ فِي نَقِي الْخِيَارِ او د اختیار نه وړ کولو په باره کې د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ سره دی أَمَّا الْخِيَارُ فَقَرَأَ تَجْزِي الْإِعْتَاقِ کوم چې خیار دی نو د اعتاق د متجزی کېدلو فرع ده [يعني د اختیار وړ کولو اختلاف د اعتاق د

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في المندبة (ج: ۵، ص: ۱۱)، و رد المختار (ج: ۵، ص: ۷۴). [القول الرابع]

متجزی کېدلو د اختلاف فرع ده | وَالْإِعْتِقَاقُ عِنْدَهُ لَنَا تَجَرُّاً نو څرنگه چي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز
اعتاق متجزی کيږي [يعني دهغه په نېز دا جائز دي چي د غلام يا مينځي په يوه جزء (يوه حصه) کي آزادي
ثابته سي او بل جزء د مخکي په څېر تر غلامۍ لاندې پاته سي] بَقِيَ الثُّلُثَانِ رَقِيقًا نو ځکه د دغه مذبړه
مينځي دوي حصې به رقيق [تر غلامۍ لاندې] پاته وي وَ قَدْ تَلَقَّاهَا جِهَتًا خُرَيبَةً بَدَلَيْنِ: مُعْجَلَةً
بِالتَّذْبِيرِ وَمُؤَجَّلَةً بِالْكِتَابَةِ او دغه مينځي ته د دوو بدلونو په عوض کي د آزادي دوه اړخونه حاصل
دي: ① يو دا چي د تدبير په وجه سمدستي هغه آزاده سي ② او دويم دا چي د بدل کتابت تر اداء
کولو وروسته آزاده سي فَتُخَيَّرُ نو ځکه به هغې ته اختيار ورکول کيږي وَعِنْدَهُمَا لَنَا عَتَقٌ كُلُّهَا
بِعَتَقِ بَعْضُهَا او څرنگه چي د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز د هغې د بعضي حصې د آزادېدلو په وجه د
هغې ټوله حصه آزاده سوې ده [ځکه چي د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز اعتاق نه متجزی کيږي] فَهِيَ حُرَّةٌ وَجَبَ
عَلَيْهَا أَحَدُ الْبَالَيْنِ نو ځکه هغه به پوره آزاده وي [او] پر هغې به له دواړو مالونو څخه يو مال واجب
وي فَتُخْتَارُ الْأَكْلَ لَا مَحَالَةَ نو خامخا به هغه اقل يو [کمتر مال] اختياروي فَلَا مَعْنَى لِلتَّخْيِيرِ نو ځکه
[هغې ته] د اختيار کولو لپاره هيڅ معنى [او وجه] نسته وَأَمَّا الْبِقْدَارُ فَلِمُحْتَدٍ أَنَّهُ قَابِلُ الْبَدَلِ بِالْكُلِّ
وَقَدْ سَلِمَ لَهَا الثُّلُثُ بِالتَّذْبِيرِ او کوم چي [اختلاف د] مقدار دی نو د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی
چي مالک [دلته] بدل د ټولي مذبړه مينځي مقابل گرځولی دی او حال دا چي د تدبير [مذبړه کېدلو] په
وجه د هغې لپاره يوه حصه سالم پاته ده [يعني د تدبير په وجه هغې ته يوه حصه حاصله سوې ده] فَبَيْنَ
الْمَحَالِ أَنْ يَجِبَ الْبَدَلُ بِمُقَابَلَتِهِ نو د هغه په مقابل کې د بدل واجبېدل نا ممکن دي أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ
سَلِمَ لَهَا الْكُلُّ بِأَنْ خَرَجَتْ مِنَ الثُّلُثِ يَسْقُطُ كُلُّ بَدَلِ الْكِتَابَةِ آيا ته نه گوري! چي که د هغې لپاره
ټوله نفس سلامت پاته سي په دې توگه چي هغه له ثلث څخه ووځي نو ټوله بدل کتابت
ساقطېږي فَهَذَا يَسْقُطُ الثُّلُثُ نو دلته [چي څرنگه هغه له ثلث څخه نه ده وتلې نو ځکه له بدل څخه] به يو
ثلث ساقطېږي فَصَارَ كَمَا إِذَا تَأَخَّرَ التَّذْبِيرُ عَنِ الْكِتَابَةِ نو دا داسي سو لکه مذبړ جوړول چي تر
مکاتب جوړولو وروسته کړی سي وَلَهُمَا: أَنْ جَبِيَ الْبَدَلُ مُقَابِلَ بُلْغَتِي رَقَبَتِهَا د شيخينو رَحِمَهُمَا
الله دليل دا دی: چي ټوله بدل د دغه مينځي د دوو حصو په مقابل کې دی فَلَا يَسْقُطُ مِنْهُ شَيْءٌ نو

حُكْمُهُ لَه بَدَلُ شَخْصِهِ بِه هَيْشَ شَيْ هُم نَه سَاقَطِيرِي. وَهَذَا لِأَنَّ الْبَدَلَ وَإِنْ قُوِيَ بِالْكُلِّ صُورَةً وَصِغَةً أَوْ دَا
 حَكَمَ حُكْمُهُ دِي چي بَدَلُ كِه شَخْ هُم لَفْظًا أَوْ صُورَتًا دِ مِينْخِي دِ تَوَلَه دَات پِه مَقَابِلَه كِي دِي لِكْنَه مُقَيَّدُ
 بِهَا ذَكَرْنَا مَعْنَى وَإِرَادَةً لِبَكْنِ مَعْنَا أَوْ مَرَادَا هِنَه زَمُورِ پِه ذَكَرِ كَرِي سَوِي صُورَتِ سِرَه مَقَيَّدِ دِي لِأَنَّهَا
 اسْتَحَقَّتْ حُرِّيَّةَ الثُّلُثِ ظَاهِرًا حُكْمُهُ چي پِه بِنِكَارَه [دِ تَدْبِيرِ پِه وَجِه] هِنَه دِيوِي حَصِي دِ آزَادِي مَسْتَحَقَّه
 سَوِي دِه وَالظَّاهِرُ أَنَّ الْإِنْسَانَ لَا يَلْتَزِمُ الْبَالَ بِمُقَابَلَةِ مَا يَسْتَحِقُّ حُرِّيَّتَهُ أَوْ بِنِكَارَه دَادَه چي اِنْسَانِ دِهِنَه
 شَخْ [حَصِي] پِه مَقَابِلَه كِي پَر حُجَانِ مَالِ نَه لَازِمُوِي كُومِ چي اِنْسَانِ دِهِنَه دِ آزَادِي مَسْتَحَقَّ سَوِي وَي
 وَصَارَ كَمَا إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثِنْتَيْنِ ثُمَّ طَلَّقَهَا ثَلَاثًا عَلَى أَلْفٍ أَوْ دَا دَاسِي سَوَه لَكِه يُو شُوكِ چي خِيَلِي
 بِنْخِي تِه دَوَه طَلَاقَه وَرَكْرِي أَوْ بِيَا دِ زُرُو دِرْهُمُو پِه عَوْضِ كِي هِنَه تِه دِرِي طَلَاقَه وَرَكْرِي كَانِ جَبِيْمُ
 الْأَلْفِ بِمُقَابَلَةِ الْوَاحِدَةِ الْبَاقِيَةِ نُو تَوَلَه زِر دِرْهُمَه دَا بَقِي يُوَه طَلَاقِ پِه مَقَابِلَه كِي رَاخِي لِدَلَالَةِ
 الْإِرَادَةِ حُكْمُهُ چي اراده [پَر هَمْدِي] دِلَالَتِ كُوي كَذَا هُنَا نُو هَمْدَاسِي بِه دِلْتِه هُم وَي بِخِلَافِ مَا إِذَا
 تَقَدَّمَتِ الْكِتَابَةُ پِه خِلَافِ دِهِنَه صُورَتِ كَلَه چي كِتَابَتِ مَخْكِ سَوِي وَي وَهِيَ الْمَسْأَلَةُ الَّتِي تَلِيهِ
 أَوْ دَا هِنَه مَسْئَلَه دِه كُومِ چي دِي حَكَمِ سِرَه مَتَّصِلَه دِه [يَعْنِي كُومِ چي دِي عِبَارَتِ دِ مَسْئَلِ سِرَه مَتَّصِلِ
 ذَكَرِ سَوِي دِه، چي هِنَه بِه پِه رَاوَانِ عِبَارَتِ كِي رَاسِي] لِأَنَّ الْبَدَلَ مُقَابِلُ بِالْكُلِّ حُكْمُهُ چي [هَلْتِه] بَدَلِ دِ
 تَوَلِي مِينْخِي پِه مَقَابِلَه كِي دِي إِذْ لَا اسْتِحْقَاقَ عِنْدَهُ فِي شَيْءٍ حُكْمُهُ دِعْقَدِ كِتَابَتِ پِه وَخْتِ كِي پِه هَيْشَ
 شَيْ كِي هُم اسْتِحْقَاقِ نَه ثَابِتِيرِي فَافْتَرَكْنَا نُو دَوَاړَه سِرَه جِلَاسُولِ [يَعْنِي: افْتَرَقَ حُكْمُهُ تَقْدِيمِ الْكِتَابَةِ
 عَلَى التَّذْيِيرِ وَحُكْمُهُ تَأْخِرَهَا].

اللغات : ﴿مُدْبِرَه﴾ هِنَه مِينْخَه چي مَالِكِ وَرْتِه وَيْلِي وَي: تِه زَمَا تَر مَرِگِ وَرُوسْتِه آزَادَه يِي!، يَعْنِي دِ
 هِنَه آزَادِبَدَلِ يِي پَر خِيَلِ مَرِگِ مَعْلُقِ كَرِي وَي، دِ تَدْبِيرِ حَكَمِ دَا دِي چي مُدْبِرَه مِينْخَه أَوْ مُدْبِرِ غِلَامِ دِ
 مَالِكِ تَر مَرِگِ وَرُوسْتِه دِهِنَه دِ مَالِ لَه يُوِي حَصِي (يُوَه ثُلْث) شَخْخَه آزَادِيرِي، لِبَكْنِ كِه چِيرِي مَالِكِ لَه
 مُدْبِرِ غِلَامِ يَا مُدْبِرَه مِينْخِي شَخْخَه بَغِيرِ بِلِ هَيْشَ مَالِ نَه پَرِبَرْدِي، نُو پِه دِي صُورَتِ كِي دِ مُدْبِرِ غِلَامِ أَوْ
 مُدْبِرَه مِينْخِي صَرَفِ يُوَه حَصَه (يُوَ ثُلْث) آزَادِيرِي أَوْ دِ پَاتِه دَوُو حَصُو دِ قِيَمَتِ لِبَارَه بِه مُدْبِرِ أَوْ مُدْبِرَه مَالِ
 گَمْتِي (سَعَايَه بِه كُوي) أَوْ هِنَه بِه دِ مَالِكِ وَارِثَانُو تِه وَرَكُوي چي هِنُوي بِه يِي پِه خِيَلِ مِينْخِ كِي سِرَه
 تَقْسِيمُوِي، كَلَه چي مُدْبِرِ أَوْ مُدْبِرَه دِ خِيَلِ بَاقِي دَوُو حَصُو قِيَمَتِ اِدَاءِ كَرِي، نُو بِيَا آزَادِيرِي، لَكِه پِه

باب التدبير کي چي ددې پوره تفصيل تهر سو، دلته موږ محض ستاسو د پاد دابنت لپاره په لنډه توگه هغه ذکر کړی دی، «مجرد الاستحقاق» محض مستحق کېدل، «تسعی» د فتح له بابو د واحد مؤنث غائب مضارع صيغه ده: کوشش او هڅه کول، خواري کښل، مراد ځني کسب او مزدوري کول او د پاته حصې د آزادولو لپاره مال گټل دي، «لُئْتِي» تشنيه د لُئْتُ او لُئْتُ ده: دوي درېمي حصې، يوشی چي درې حصې کړل سي، نو د هغه يوې حصې ته لُئْتُ او دوو حصو ته يې لُئْتَان وایي، «تجزئ» د تفعل د باب مصدر دی: متجزی کېدل، يعني جزء، جزء کېدل (حصه، حصه کېدل)، پر څو برخو او حصو تقسیمېدل، «سَلِمَ» د سمع د باب ماضي ده: سالم پاتېدل (خوندي کېدل)، صاحب د اشرف الهدایې دا صيغه د تفعیل له بابو «سَلِمَ» ذکر کړې ده کوم چي د ور سپارلو معنی ورکوي، «قَوَّلَ» د افعال د باب مضارع مجهول ده: يوشی د بل شي سره مقابله کېدل.

تشریح: په دې عبارت کي دوي مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... که مالک خپل مدبره مينځه مکاتبه جوړه کړي (او بدل کتابت مثلاً نهه سوه [۹۰۰] درهمه وټاکي)، نو د هغه د افعول جائز او صحيح دی؛ ځکه چي مدبره مينځه د مالک تر مړه کېدلو مخکي هم آزادۍ تر لاسه کولو ته محتاجه وي او دغه حاجت صرف د عقد کتابت دلاري پوره کېدای سي، نو ځکه د مالک عقد کتابت کول جائز دي؛ او څرنگه چي د تدبير په وجه دغه مينځه آزاده سوې نه ده، بلکي صرف د آزادۍ مستحقه سوې ده، نو ځکه په کتابت او تدبير کي به منافات هم نه وي او د مکاتبه مينځي په څېر به هغې ته د آزادۍ دوي طريقې حاصله وي: ① عاجلة بېدل، ② آجلة بلا بېدل، او په دغه دواړو کي هيڅ منافات نسته، نو ځکه دا عقد جائز او صحيح دی.

دان مات البول الخ: (۲)... که چيري د مدبره مينځي تر مکاتبه جوړولو وروسته مالک مړ سي او له دغه مينځي څخه بغير د مالک بل مال پاته سي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دغه مينځي ته له دوو طريقو څخه د يوې طريقې اختيار حاصلېږي: ① يو دا چي هغه دي د خپل قيمت دوي حصې (دوه ثلثه) اداء کړي او آزادي دي حاصله کړي، ② يادي د ټوله بدل کتابت په اداء کولو سره آزادي حاصله کړي. دامام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز هغې ته اختيار نه حاصلېږي، بلکي د قيمت په دوو حصو او په بدل کتابت کي چي د کوم يوه مقدار کم وي، د هغه په اداء کولو سره دي آزاده سي. دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز هم هغې ته اختيار نه حاصلېږي، بلکي د قيمت په دوو حصو او د بدل کتابت په دوو حصو کي چي د کوم يوه مقدار کم وي، هغه دي وگټي او آزاده دي سي.

دلته چي په اختيار حاصلېدلو او نه حاصلېدلو (اختيار ورکولو او نه ورکولو) کي کوم اختلاف دی، هغه په حقيقت کي دا اعتقاد متجزی کېدلو او نه کېدلو پر اختلاف مبني دی، څرنگه چي دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نيز اعتقاد متجزی کېږي او دلته د مالک په ميراث کي له دغه مينځي څخه بغير بل هيڅ مال نسته، نو ځکه د مالک تدبير د هغې په يوه حصه (يو ثلث) کي مؤثر کېږي نو د مالک په مرگ سره د هغې يوه حصه آزاده سوه او دوه حصې يې تر غلامۍ لاندې پاته سوې، او د مالک په مرگ سره تدبير آزادي حاصلولو عاجله طريقه جوړه سوه او کتابت مؤجل (وروسته ثابتېدونکي) دی، نو ځکه هغې ته به له دغه دوو څخه د يوه دا اختيارولو حق وي، ددې لپاره چي هغه دخپل حالت او حيثيت په اعتبار سره آسانه طريقه خپله کړي او په آسانه طريقه سره آزادي حاصله کړي.

ددې په خلاف د صاحبينو رَحْمَتُ الله په نيز اعتقاد نه متجزی کېږي (بلکي کله چي په يو جزء او حصه کي آزادي ثابته سي نو ددوی په نيز ټوله اجزاء آزاد گرځي) نو د مالک په مرگ سره د هغې يوه حصه نه، بلکي هغه په بشپړه توگه آزاده او حره وگرځېده، نو اوس به پر هغې همغه مال لازم وي کوم يو چي له بدل کتابت او د هغې له قيمت څخه کم وي، ځکه دا خبره فيصله سوې ده چي دورکولو په وخت کي عاقل خامخا همېشه کم مقدار اختياروي، نو ځکه دلته هغې ته اختيار ورکول هيڅ معنی او وجه نه لري. امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله په دې سلسله کي دامام محمد رَحْمَةُ الله سره دی.

د مقدار په سلسله کي چي کوم اختلاف دی، د هغه په هکله دامام محمد رَحْمَةُ الله دليل دادی چي مالک د مينځي د ټوله ذات په عوض کي بدل کتابت مثلاً ۹۰۰ درهمه ټاکلی وو، لېکن د مالک په مړه کېدلو سره د تدبير په وجه حقيقتاً د يوې حصې (يوه ثلث) د آزادېدلو په وجه د مينځي ذات ته آزادي حاصله سوه او فقط دوې حصې (دوه ثلثه) باقي پاته سوه، نو ښکاره خبره ده چي د يوې حصه په مقابل کي چي د بدل کوم مقدار دی يعني ۳۰۰ درهمه، هغه به ساقطېږي او په ”دوو حصو قيمت“ او ”دوو حصو بدل کتابت“ کي چي کوم يو کم وي، مينځه به دهمغه د اداء کولو مکلفه کېږي. همدا وجه ده که د مالک په ميراث کي له دغه مديره مينځي څخه بغير بل مال وای او مينځه د مال له يوې حصې (يوه ثلث) څخه وتلې وای، نو له مينځي څخه به ټوله بدل کتابت ساقطېدای، لهدا څرنگه چي په پورتنۍ مسئله کي مينځه له يوه ثلث څخه نه وځي (ځکه چي مالک هيڅ مال پرې ايښی نه دی)، نو ځکه د بدل ثلث (يوه حصه) به ساقطېږي، لکه څرنگه چي که مالک مينځه اول مکاتبه جوړه کړې وای او بيا يې مديره جوړه کړې وای او د هغې له بدل کتابت اداء کولو څخه مخکي مالک مړ سوي وای، نو په دې صورت کي به هم د بدل ثلث ساقطېدای، نو همداسي به دلته هم د بدل ثلث ساقطېږي. دلته په دې باره کي امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله دامام محمد رَحْمَةُ الله سره نه دی.

د شينخينو دليل دا دی چي له بدل څخه به لږ غوندي حصه هم نه ساقطېږي، ځکه چي بدل د مينځي د ټوله ذات په مقابله کي دی او کوم وخت چي دا تقابل سوی دی (يعني کوم وخت چي بدل د هغې د ټوله ذات په مقابله کي ټاکل سوی دی)، په هغه وخت کي اصلاً او حقيقتاً دا تقابل د مينځي د دوو ثلثو (دو حصو) سره سوی دی (ځکه چي تدبير له مخکي څخه موجود وو)، که څه هم په ښکاره دغه تقابل د ټولي مينځي سره سوی دی لېکن معنا (مراداً) او انجاماً دا تقابل د مينځي د دوو ثلثو سره دی، نو د مالک د مړه کېدلو په صورت کي د تدبير په وجه د مينځي د يوه ثلث په آزادېدلو سره به دغه تقابل نه مؤثر کېږي او د ټوله بدل کتابت په عوض کي به مينځه آزادېږي او په هغه کي به هيڅ کمي نه کول کېږي. د دې مثال داسي دی لکه يو څوک چي خپلي ښځي ته دوه طلاقه ورکړي، بيا د زرو درهمو په عوض کي هغې ته درې طلاقه ورکړي، نو ټوله عوض يعني زر درهمه د ما بقي يوه طلاق په مقابله کي راځي؛ ځکه چي اوس هغه صرف د يوه طلاق محل ده، نو ځکه له عوض څخه به هيڅ مقدار هم نه ساقطېږي.

د دې په خلاف که د کتابت معامله مخکي سوې وي، نو په دې صورت کي د ظاهر، باطن، صورتاً، اراداً په هر اعتبار سره بدل د مينځي د ټوله ذات په مقابله کي دی او وروسته چي کله د مالک په مړه کېدلو سره د تدبير په وجه د مينځي ثلث (يوه حصه) آزاده سي، نو له بدل څخه به هم ثلث ساقطېږي، لېکن په پورتنۍ مسئله کي چي څرنگه تدبير له کتابت څخه مخکي دی، نو څوکي معنا د هغې يو ثلث آزاد دی، نو ځکه بدل به حقيقتاً د مينځي د دوو ثلثو (دو حصو) سره متعلق وي او د مالک په مړه سره به په هغه کي کمي نه کول کېږي. (احسن الهداية)

مکاتبه مينځه مدبره جوړول، او مکاتب غلام آزادول

قَالَ: وَإِنْ دَبَّرَ مُكَاتِبَتَهُ فَرَمَائِي: أَوْ كَمَا مَالِكٌ خِطْلَهُ مَكَاتِبَهُ مُدَبَّرَةً جَوْهَرَةً كَرِي صَحَّ الشَّدِيدُ نُو
دغه مدبر جوړول صحيح دي لَبَا بَيِّنًا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَلَهَا الْخِيَارُ إِنْ
شَاءَتْ مَضَتْ عَلَى الْكِتَابَةِ او هغې ته اختيار دی چي که وغواړي نو پر بدل کتابت دي قائم پاته سي
وَإِنْ شَاءَتْ عَجَزَتْ نَفْسَهَا وَصَارَتْ مُدَبَّرَةً او که وغواړي نو خپل ځان دي [له بدل کتابت اداء کولو څخه] ا
عاجزه ښکاره کړي او مدبره دي وگرځي لِأَنَّ الْكِتَابَةَ لَيْسَتْ بِلَا زِمَةٍ فِي جَانِبِ الْمَمْلُوكِ ځکه چي د
مملوک په حق کي کتابت لازم نه دی فَإِنْ مَضَتْ عَلَى كِتَابَتِهَا فَمَّاكَ الْمَوْلَى وَلَا مَالَ لَهُ غَيْرَهَا نو که دا
مينځه پر کتابت باقي پاته سي [يعني مکاتب اختيار کړي] بيا مالک مړ سي او د مالک لپاره له دغه

مینځې څخه بغير بل مال نه وي فَهِيَ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَتْ سَعَتْ فِي ثُلْثِي مَالِ الْكِتَابَةِ أَوْ ثُلْثِي قِيمَتِهَا عِنْدَ
أَنْ حَنِيفَةً نو هغې ته اختيار چي که وغواړي نو د مال کتابت يا د خپل قيمت په دوو حصو کي دي
 خواړي وکاري، د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نَهْزٍ وَقَالَ: تَسْعَى فِي الْأَقْلٍ مِنْهُمَا او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ
 فرمايي: چي له دې دواړو څخه په کمتر [بر] يوه کي به خواړي کاري فَالْخِلَافُ فِي هَذَا الْقُضْلِ فِي
الْخِيَارِ بِنَاءً عَلَى مَا ذَكَرْنَا په دغه فصل [صورت] کي چي د اختيار په هکله کوم اختلاف دی هغه
 زموږ پر ذکر کړی سوي اختلاف مبني دی أَمَّا الْقِدَارُ فَتُتَّفَقُ عَلَيْهِ او کوم چي مقدار دی نو هغه
 [دلته] متفق عليه دی وَوَجْهُهُ مَا بَيَّنَّا او د هغه دليل همغه دی کوم چي موږ بيان کړی قال: وَإِذَا أُعْتِقَ
الْمَوْلُ مُكَاتِبُهُ فرمايي: او کله چي مالک خپل مکاتب غلام آزاد کړي عَتَقَ بِإِعْتَاقِهِ نو په دې آزادولو
 سره هغه آزادېږي لِقِيَامِ مَلِكِهِ فِيهِ ځکه چي په هغه کي د مالک ملکيت قائم [او باقي] دی وَسَقَطَ
بَدَلُ الْكِتَابَةِ او بدل کتابت ساقطېږي لَأَنَّهُ مَا التَزَمَهُ إِلَّا مُقَابَلًا بِالْعِتْقِ ځکه چي مکاتب صرف د
 آزادېدلو په مقابله کي پر ځان بددل کتابت لازم کړی وو وَقَدْ حَصَلَ لَهُ دُونَهُ او [دلته] هغه ته له بدل
 څخه بغير آزادي حاصله سوه فَلَا يَلْزَمُهُ نو ځکه پر هغه به بدل نه لازمېږي وَالْكِتَابَةُ وَإِنْ كَانَتْ لِزِمَةٍ
فِي جَانِبِ الْمَوْلَى وَلَكِنَّهَا تُفْسَخُ بِرِضَاءِ الْعَبْدِ او کتابت که څه هم د مالک په حق کي لازم دی لېکن د
 غلام په رضا سره هغه فسخ کېدای سي وَالظَّاهِرُ رِضَاهُ تَوْسُّلاً إِلَى عِتْقِهِ بِغَيْرِ بَدَلٍ مَعَ سَلَامَةِ الْأَكْسَابِ
لَهُ او ښکاره د هغه رضا ده، بغير له بدله د آزادېدلو د وسيله جوړېدلو لپاره، سره د خپل گټو د سالم
 پاتېدلو [يعني ښکاره همدا ده چي غلام به په فسخ راضي وي ځکه چي (د کتابت فسخ کېدلو په صورت کي)
 هغه بغير له بدل کتابته آزاديږي او گټه (گټل سوی مال) د هغه لپاره سلامت پاتېږي لِأَنَّا نُبْقِي الْكِتَابَةَ فِي حَقِّهِ
 ځکه چي د گټي په حق کي موږ دده کتابت باقي پرېږدو.

اللغات: ﴿د تېر﴾ د تفصيل ماضي ده: خپل مینځه يا غلام مُدَبِّر جوړول، ﴿مملوك﴾ د سمع د باب اسم
 مفعول دی: هغه کس کوم چي د بل تر ملکيت او غلامتوب لاندې وي، د مذکر او مؤنث يعني د غلام
 او مینځي دواړو لپاره استعمالېږي (معجم لغة الفقهاء)، ﴿متفق عليه﴾ هغه حکم او مسئله چي پر هغه د

د خپل غلام سره د يوه کال پر وعده کتابت کول او بيا تر هغه مخکي پر نقد او کم بدل کتابت صلح ور سره کول

قَالَ: وَإِنْ كَاتَبَهُ عَلَى أَلْفٍ وَرَهْمٍ إِلَى سَنَةٍ فَرَمَائِي: او که مالک د زرو درهمو په عوض کي خپل غلام مکاتب جوړ کړي تر يوه کاله پوري [يعني تر يوه کاله د اداء کولو په وعده سره] فَصَالَحَهُ عَلَى خَمْسٍ مِائَةٍ مُعَجَّلَةً بِيَا د هغه سره پر پنځه سوه نقدو درهمو صلح وکړي فَهُوَ جَائِزٌ اسْتِحْسَانًا نو استحسنانا دا جائز دي وَفِي الْقِيَاسِ لَا يَجُوزُ او قياسيًا جائز نه دي لِأَنَّهُ اغْتِيَاضٌ عَنِ الْأَجَلِ حُكْمُهُ چي دا د ميعاد [مياد] عوض اخيستل دي وَهُوَ كَيْسٌ بِهَالِ حال دا چي ميعاد مال نه دی وَالَّذِينَ مَالٌ او قرض مال دی فَكَانَ رَبًّا نو حُكْمُهُ دابه سودوي وَلِهَذَا لَا يَجُوزُ مِثْلُهُ فِي الْحَرِّ وَمُكَاتَبِ الْغَيْرِ او په همدې وجه د آزاد کس او بدل چاد مکاتب په صورت کي داسي کول جائز نه دي وَجْهُهُ اسْتِحْسَانٌ: أَنَّ الْأَجَلَ فِي حَقِّ الْمُكَاتَبِ مَالٌ مِنْ وَجْهِهِ د استحسان دليل دا دی: چي اجل [ميعاد] د مکاتب په حق کي په يوه اعتبار سره مال دی لِأَنَّهُ لَا يَقْدَرُ عَلَى الْأَدَاءِ إِلَّا بِهِ حُكْمُهُ چي مکاتب صرف د همدې اجل په ذريعه [د بدل کتابت] پر اداء کولو قادر کيږي فَأُعْطِيَ لَهُ حُكْمُ الْهَالِ نو حُكْمُهُ اجل ته به د مال حکم ورکول کيږي وَبَدَلُ الْكِتَابَةِ مَالٌ مِنْ وَجْهِهِ او بدل کتابت په يوه اعتبار سره مال دی حَتَّى لَا تَصَحَّ الْكِفَالَةُ بِهِ هَمْدًا وَجْهٌ دې چي د بدل کتابت کفالت [کفيل کېدل] صحيح نه دي فَأَعْتَدَلَا نو اجل او بدل کتابت دواړه سره برابر سول فَلَا يَكُونُ رَبًّا نو حُكْمُهُ به ربوانه وي وَلَئِنْ عَقَدَ الْكِتَابَةَ عَقْدٌ مِنْ وَجْهِهِ دُونَ وَجْهِهِ او حُكْمُهُ چي عقد کتابت په يوه اعتبار سره عقد دی او په يوه اعتبار سره عقد نه دی وَالْأَجَلُ رَبًّا مِنْ وَجْهِهِ او اجل په يوه اعتبار سره سود دی فَيَكُونُ شُبْهَةً الشُّبْهَةُ نو د اجل سود کېدل به د شبهة الشبهه په درجه کي وي بِخِلَافِ الْعَقْدِ بَيْنَ الْحُرَيْنِ په خلاف د هغه عقد کوم چي د دوو آزادو کسانو په مینځ کي وي لِأَنَّهُ عَقْدٌ مِنْ كُلِّ وَجْهِ حُكْمُهُ چي هغه په هره توگه عقد دی فَكَانَ رَبًّا نو حُكْمُهُ به سودوي وَالْأَجَلُ فِيهِ شُبْهَةٌ او په ميعاد کي [د سود] شبهه ده.

اللفات: ﴿صالح﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: مصالحت کول، صلح کول، (مراد ځني د څه بدل کتابت پر معاف کولو او پر بنسټولو صلح کول دي). ﴿معجلة﴾ د تفصيل له بابيه د واحد مؤنث اسم مفعول صيغه ده: د مَوْجَل ضد دی: نقد (نقد)، چي د هغه لپاره ميعاد (مياد) نه وي ټاکل سوی بلکي

في الحالة اداء كبرى سي، سمدستي واجب الاداء، ﴿اعتياض﴾ دافتعال دباب مصدر دی: دیو شي عوض اخيستل (دیو شي په بدله کي بل څه اخيستل)، ﴿اجل﴾ ټاکل سوی مودت (نېټه)، ميعاد (مید)، ﴿ربا﴾ او ربوا: سود، ﴿اعتدلا﴾ دافتعال له بابو د تشنيه مذکر غائب ماضي صيغه ده: سره برابر بدل (يو ډول کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک د زرو درهمو په عوض کي دخپل غلام سره د عقد کتابت معامله وکړي او هغه ته ووايي چي ”ته به په يوه کال کي دننه، دننه دغه زر درهمه ماته راکوې (اداء کوې)“، لېکن بيا له يوه کال څخه مخکي مالک د پنځه سوه نغدو درهمو په عوض کي في الحالة دهغه سره صلح وکړي، نو استحساناً دا صلح جائز ده، قياساً جائز نه ده؛ ځکه دمکاتب پر ذمه چي کوم بدل کتابت واجب دی، هغه مال دی او اجل (ميعاد) مال نه دی، حال دا چي پر پنځه سوه درهمو صلح کول د اجل (ميعاد) عوض دی، نو ځکه (قياساً) دا صلح جائز نه ده؛ ځکه چي په عقد معاوضه کي د مال او غير مال تر مينځ تبادله (مال په نامال سره بدلول) صحيح نه دي؛ ځکه په دې کي ربوا (سود) راځي او د سود معامله حرامه ده، لکه کله چي همدا معامله د دوو آزادو خلکو په مينځ کي وسي يعني يو دسړي پر بل چا زر درهمه قرض باندې وي او داسړی وغواړي چي له هغه څخه صرف پنځه سوه درهمه واخلي او معامله ختمه کړي، نو داسي نه سي کولای؛ ځکه چي پنځه سوه به د پنځو سوو په مقابل کي راسي او ما باقي پنځه سوه به له عوض څخه خالي سي نو دا به ربوا وگرځي.

داستحسان دليل دادی چي مکاتب له اجل (ميعاد) څخه بغير د بدل کتابت پر اداء کولو قدرت نه لري، نو دمکاتب په حق کي به ضرورتاً اجل مال گرځول کيږي، او بدل کتابت هم من وجه مال دی، نو ځکه په دغه صلح کي د دوو مالونو تر مينځ تبادله راغله، نو ځکه دا صلح جائز ده.

داستحسان دويم دليل دادی چي عقد کتابت په يوه اعتبار سره عقد دی چي هغه اسقاط الملک دی (يعني په کتابت سره مالک خپل ملکيت ساقطوي) او په يوه اعتبار سره هغه عقد نه دی بلکي د عتق د تعليق سره مشابه دی (يعني مالک [د بدل کتابت پر اداء کولو] د غلام آزادي معلقه کړې ده) او په دې حواله سره هغه يمين (شرط او جزاء) دي، او اجل هم من وجه ربوا ده ځکه چي هغه مال نه دی، حال دا چي حقيقي ربوا په مال کي ثابتيږي، نو ځکه د اجل (ميعاد) ربوا کېدل به د شبهة الشبهه په درجه کي وي او په شريعت کي د شبهه اعتبار کيږي او شبهة الشبهه لره اعتبار نسته. او د دوو آزادو خلکو پر عقد پورتنی مسئله قياسول صحيح نه دي؛ ځکه د دوو آزادو خلکو په مينځ کي چي کوم عقد صلح کيږي، هغه من کل وجه عقد وي او په هغه کي ربوا ثابتيږي او په اجل (ميعاد) کي درېوا شبهه وي او

په شريعت کي شبهه معتبره ده، نو ځکه د آزاد کس په صورت کي خو داسي صلح کول د قياس او استحسان دواړو په اعتبار سره جائز نه ده، لېکن د عقد کتابت والا معامله استحساناً جائز ده.

په مرض الموت کي د کتابت يو صورت

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَ الْمَرِيضُ عَبْدَهُ عَلَى أَلْفٍ وَرَهْمٍ إِلَى سَنَةٍ فَرَمَائِي: او کله چي مريض کس تر يوه کاله پوري د دوو زرو درهمو په عوض کي خپل غلام مکاتب جوړ کړي وَقِيَمَتُهُ أَلْفٌ حال دا چي د غلام قيمت زر درهمه وي ثُمَّ مَاتَ وَلَا مَالَ لَهُ غَيْرُهُ بيا مريض مړ سي او دهغه لپاره له دغه غلام څخه بغير بل مال نه وي وَلَمْ يُجْزِ الْوَرَثَةُ او دهغه وارثان [د دغه عقد] اجازت نه ورکړي فَإِنَّهُ يُؤَدِّي ثُلْثِي الْأَلْفَيْنِ حَالًا وَالْبَاقِي إِلَى أَجَلِهِ نو هغه دي د دوه زره درهمو دوه ثلثه [دوې حصې] في الحاله اداء کړي او پاته حصه دي تر خپل ميعاده پوري اداء کړي [يعني ما بقي ثلث دي د ميعاد پوره کېدلو تر وخته پوري چي مړ وخت وغواړي، اداء دي يې کړي] أَوْ يُرَدُّ رَقِيقًا يا به بيرته غلام گرځي عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً وَأَنْ يُؤَسَفَ [دا حکم] د شيخينو رَحْمَتُهَا الله په نېز [دي] وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يُؤَدِّي ثُلْثِي الْأَلْفِ حَالًا وَالْبَاقِي إِلَى أَجَلِهِ او امام محمد رَحْمَتُهُ الله فرمايي: چي هغه غلام دي د زرو درهمو دوه ثلثه نغد اداء کړي او پاته حصه دي تر خپل ميعاده پوري اداء کړي لَأَنَّ لَهُ أَنْ يَتْرَكَ الرِّبَادَةَ بِأَنْ يُكَاتِبَهُ عَلَى قِيَمَتِهِ ځکه [کله چي] مالک ته دا اختيار سته چي زياتوب [ازائد مقدار] پرېږدي په دې توگه چي غلام د هغه پر قيمت [زر درهمه] مکاتب جوړ کړي فَلَهُ أَنْ يُؤَخِّرَهَا نو هغه ته به دا اختيار هم وي چي دغه زياتوب موخر کړي [وځنوي] فَصَارَ كَمَا إِذَا خَالَعَ الْمَرِيضُ امْرَأَتَهُ عَلَى أَلْفٍ إِلَى سَنَةٍ نو دا داسي سوه لکه مريض کس چي تر يوه کاله پوري د زرو درهمو په عوض کي دخپلي بنځي سره خلع وکړي جَازَ نو دا خلع جائز ده لَأَنَّ لَهُ أَنْ يُطَلِّقَهَا بِغَيْرِ بَدَلٍ ځکه خاوند ته دا اختيار هم سته چي هغې ته بغير له بدله [بلا عوضه] طلاق ورکړي وَلَهُنَّ: أَنْ جَبِيَ الْمُسْتَى بَدَلُ الرُّقْبَةِ د شيخينو رَحْمَتُهَا الله دليل دا دی: چي ټوله مال د غلام د ذات بدل دی حَتَّى أُجْرِيَ عَلَيْهَا أَحْكَامُ الْأَبْدَالِ همدا وجه ده چي پر هغه د بدلونو احکام جاري کړل سوي دي وَحَقُّ الْوَرَثَةِ مُتَعَلِّقٌ بِالْبَدَلِ او د وارثانو حق د مبدل سره متعلق دی فَكَذَا بِالْبَدَلِ نو ځکه د بدل سره به هم متعلق وي وَالشَّاهِيلُ اسْقَاطُ مَغْنَى او مودت ټاکل [تاخير] د معنی په اعتبار

سره ساقطول دي فَيُعْتَبَرُ مِنْ ثُلْثِ الْجَبِيْعِ نو حُكْمه تاجيل به د ټوله بدل له ثلث شخه معتبر وي
بِخِلَافِ الْخُلُوعِ په خلاف د خلع لَأَنَّ الْبَدَلَ فِيهِ لَا يُقَابِلُ النَّالَ حُكْمه چي بدل په هغه كي د مال په
مقابله كي نه وي فَلَمْ يَتَعَلَّقْ حَقُّ الْوَرَثَةِ بِالْبَدَلِ لهذا په خلع كي د وارثانو حق د مبدل سره متعلق
نه سو فَلَا يَتَعَلَّقُ بِالْبَدَلِ نو حُكْمه د بدل سره به هم نه متعلق كيږي وَيُظَاهِرُ هَذَا إِذَا بَاعَ الْمَرِيضُ دَارَهُ
بِثَلَاثَةِ آلَافٍ إِلَى سَنَةٍ او د دې مثال دا دی چي مريض تريوه كاله پوري [يعني ديوه كال پر ميعاد] د دريو
زرو درهمو په عوض كي خپل كور خرڅ كړي وَقِيَمَتُهَا أَلْفٌ حال دا چي د هغه كور قيمت زر
درهمه وي ثُمَّ مَاتَ بيا مريض مړ سي وَلَمْ يُجْزِ الْوَرَثَةُ او وارثان [د دغه بيع] اجازت نه وركړي
فَعِنْدَ هُنَا يُقَالُ لِلْمُسْتَرَى: أَذِ ثُلْثِي جَبِيْعِ الثَّمَنِ حَالًا وَالثُّلْثُ إِلَى أَجَلِهِ نو د شيخينو رَحْمَتًا الله په نېز به
مشتري ته ويل كيږي چي: ته د ټوله ثمن دوه ثلثه في الحاله [ننډا] اداء كړه! او يو ثلث تر خپل
ميعاده پوري اداء كړه! [يعني هغه ته به ويل كيږي: چي ته دوه زره درهمه اوس د مري (مريض) وارثانو ته
وړكړه! او پاته ثلث يعني زر درهمه د ميعاد (يوه كال) پر پوره كېدلو وركړه!] وَأِلَّا فَانْقُضَ الْبَيْعُ كني بيع ماته
كړه! وَعِنْدَ لَا يُعْتَبَرُ الثُّلْثُ بِقَدْرِ الْقِيَمَةِ إِلَّا فِيمَا رَأَى عَلَيْهِ او د امام محمد رَحْمَتُهُ الله په نېز به د قيمت په اندازه
سره د ثلث اعتبار كيږي او له قيمت شخه په زائد مقدار كي به د هغه اعتبار نه كيږي لِبَابَيْتَيْنَا مِنَ الْبَغْيِ د
هغه معني [دليل] په وجه كوم چي موږ بيان كړي قَالَ: وَإِنْ كَاتَبَهُ عَلَى أَلْفٍ إِلَى سَنَةٍ فرمايي: كه مريض تريوه
كاله پوري د زرو درهمو په عوض كي خپل غلام مكاتب جوړ كړي وَقِيَمَتُهُ أَلْفَانِ او د غلام قيمت دوه زره
درهمه وي وَلَمْ يُجْزِ الْوَرَثَةُ او وارثان اجازت نه وركړي يُقَالُ لَهُ: أَذِ ثُلْثِي الْقِيَمَةِ حَالًا أَوْ رُدَّ رَقِيقًا فِي قَوْلِهِمْ جَبِيْعًا
نو د ټولو د قول مطابق به هغه ته ويل كيږي: چي يا ته د قيمت دوه ثلثه في الحاله [ننډا] اداء كړه! يا بيرته
غلام وگرځه! لِأَنَّ الْهَبَابَةَ هُنَا فِي الْقَدْرِ وَالتَّأْخِيرِ حُكْمه چي رعايت كول دلته په مقدار او تاخير دواړو كي
دی فَانْتَبِهَ الثُّلْثُ فِيهِمَا نو حُكْمه په دواړو كي به ثلث معتبر وي.

اللغات: «المريض» ناروغه، مراد ځني قريب الموت مريض دی، «لم يُجْزِ» د افعال له باب به د جحد صيغه ده، د دې باب شو معناوي دي چي د صلي په بدلون سره يې معني هم بدلېږي، له هغوی شخه ځيني دا دي: اجازت وركول، جائز گرځول، نافذول (مباح اللغات)، «ثُلْثِي» تشبيه د ثُلْث او ثُلْث ده: دوي درېيمې حصې، يوشمې چي درې حصې كړل سي، نو د هغه يوې حصې ته ثُلْث او دوو حصو ته يې ثُلْثان

وايي، «خَالٌ» - مفاعلي د باب ماضي ده: خلع کول، د مال په عوض کي خپلي ښځي ته طلاق ورکول (يعني د طلاق ورکولو په عوض کي له خپلي ښځي څخه مال اخيستل)، «تَأْجِيلٌ» د تفعيل مصدر دی: مودت ټاکل، وخت مقرر کول، مؤجل کول، د يوشمې لپاره ميعاد (مياد) ټاکل، «الْأَبْدَالُ» جمع د بَدَلٌ ده: عوضونه، بدلونه، «المَبْدَلُ» کوم شی چي د بدل په مقابله کي وي، د کوم شي په باره کي چي بدل ورکول سوی وي، «النَّقْلُ» د نصر له بابو د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده: ماتول (نسخ کول)، «مَحَابَاةٌ» د مفاعلي د باب مصدر دی، د دې باب څو معنوي دي: يو چا ته ميلان کول، د يو چا سره په قيمت او بدل (عوض) کي رعايت کول، د يو چا سره په بدل يا داسي بل شي کي ښه کول، د تبرع (احسان) کولو په قصد په قيمت، بدل يا داسي بل شي کي کمي کول (په کمه ورکول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو مريض مالک په مرض الموت کي وي او دده يو غلام وي چي د هغه قيمت زر درهمه وي او دغه مريض د هغه سره د دوو زرو درهمو په عوض کي عقد کتابت وکړي او هغه ته ووايي چي "ته به دا دوه زره درهمه په يوه کال کي اداء کوي!" او بيا هغه مريض مړ سي او د هغه په ميراث کي صرف همدا يو غلام وي، نو دغه عقد د وراثتو پر اجازت موقوف پاتېږي؛ ځکه د دغه غلام سره د وراثتو حق متعلق سوی دی او تر يوه کاله په انتظار کولو کي د هغو ضرر دی، نو ځکه دا عقد به د هغو پر اجازت منحصر وي نو که چيري هغوی اجازت نه ورکوي، نو د شيخينو رَجْعُهُنَّ الله په نيز دغه غلام ته له دوو اختياراتو څخه يو اختيار حاصلېږي: ① يا هغه دي د دوه زره درهمو دوه ثلثه يعني ۱۳۳۳ (ديارلس سوه درو دېرش درهمه او د يوه درهم درو دېرش حصې) في الحاله وراثتو ته ورکړي او مابقي يو ثلث دي د اجل (يو کال) تر پوره کېدلو پوري ورکړي، ② يا دي د مخکي په څېر ځان بيرته غلام وگرځوي.

دامام محمد رَجْعُهُ الله په نيز هغه ته اختيار نه حاصلېږي، بلکي اوس د هغه منځته صرف يوه لاره ده چي هغه دي دخپل قيمت (يعني د زرو درهمو) دوه ثلثه في الحاله ورکړي او مابقي يو ثلث دي د اجل تر پوره کېدلو پوري ورکړي.

دامام محمد رَجْعُهُ الله دليل دا دی چي د وراثتو حق صرف په تاخير کي دی، په زياتوب (زائد مقدار) کي نه دی او مالک ته دا حق حاصل دی چي زياتوب يعني دوه زره درهمه (الفين) پرېږدي او صرف د غلام پر قيمت معامله وکړي، لهذا کله چي هغه ته د زياتوب پرېښوولو حق حاصل دی، نو د زياتوب د تاخير حق خو به په درجه اولي ورته حاصل وي او د غلام پر قيمت چي کوم زياتوب دی، د هغه اعتبار به نه کېږي؛ ځکه چي د هغه سره د وراثتو حق متعلق نه دی بلکي د وراثتو حق په دوو ثلثو کي دی، نو ځکه موږ د غلام د دوو ثلثو اداء کولو مکلف جوړ کړی دی او څرنگه چي دغه تاخير او تاجيل (يو کال ميعاد ټاکل) پر هغه زياتوب واقع سوی دی کوم چي د وراثتو له حق څخه زائد دی ځکه چي د مريض (مرض الموت والا) تصرف د مال په يوه ثلث کي معتبر دی، لهذا په هغه کي به تر ميعاده پوري تاخير جائز وي، نو ځکه مابقي يو ثلث به د ميعاد

تر پوره کېدلو پوري ورکوي. د دې مثال داسي دی لکه يو مريض کس چي په مرض الموت کي دخپلي ښځي سره د يوه کال پر ميعاد د زرو درهمو په عوض کي خلغ وکړي بيا هغه مړ سي او وارثان په تاجيل راضي نه وي، نو په دې صورت کي هم حکم دا دی چي دغه ښځه به د زرو درهمو دوه ثلثه هغو ته نغد ورکوي او ما بقي يو ثلث به د ميعاد تر پوره کېدلو پوري ورکوي، نو همدغسي به په پورتنۍ مسئله کي هم غلام دوه ثلثه في الحاله ورکوي او ما بقي يو ثلث به تر ميعاده پوري اداء کوي.

د شيخينو رَحْمَهُمُ الله دليل دا دی چي کله دمړي په ميراث کي فقط همدا يو غلام دی نو د وارثانو حق د دې غلام سره متعلق دی او دمکاتب کېدلو په وجه د وارثانو حق د هغه د ټوله بدل (بدل کتابت) سره متعلق دی او مريض په تاجيل او تاخير سره د وارثانو د حق يو ثلث معنا ساقط کړی دی، نو دغه ثلث به له ټوله بدل څخه ساقطېږي؛ ځکه چي اوس همدا بدل د اصل غلام قائم مقام دی، او کله چي يو ثلث له ټوله بدل څخه ساقطېږي نو ښکاره خبره ده چي ما بقي دوه ثلثه (۱۳۳۳ درهمه) به في الحاله واجب الاداء وي. او امام محمد رَحْمَهُ الله چي دا مسئله پر خلغ قياسي، هغه صحيح نه دي؛ ځکه چي په حالت خروج (د خاوند له ملکيت د ښځي د وتلو په حالت) کي يعني د خلغ او طلاق په حالت کي د ښځي "ملک بضع" مال نه شمارل کيږي، او د نفس بضع سره د وارثانو حق نه متعلق کيږي، نو ځکه د هغې د بدل سره به هم د وارثانو حق نه متعلق کيږي، حال دا چي په پورتنۍ مسئله کي د نفس عبد سره د وارثانو حق متعلق دی او د هغه په واسطه د غلام د بدل سره هم د وارثانو حق متعلق دی، لهدا په مقيس عليه او مقيس کي د ځمکي و آسمان فرق دی، نو ځکه يو پر بل قياسول صحيح نه دي. د دې مثال د مريض د کور خرڅول دي کوم چي په عبارت کي په واضحه توگه ذکر سوی دی.

قال ابن کاتبه الخ: د دې حاصل دا دی چي که د غلام قيمت دوه زره درهمه وي او مريض مالک د هغه سره د يوه کال پر ميعاد د زرو درهمو په عوض کي د کتابت معامله وکړي او وارثان تاجيل منع کړي، نو په دې صورت کي حکم دا دی چي دا غلام دي يا دخپل قيمت (يعني دوه زره درهمو) دوه ثلثه اداء کړي يا دي ځان بيرته غلام وگرځوي. دا حکم د شيخينو او امام محمد رَحْمَهُمُ الله ټولو په نېز دی؛ ځکه دلته چي مالک کومه تبرع او رعايت کړی دی هغه په مقدار (يعني په زرو درهمو کي) هم دی او په تاخير کي هم، نو ځکه د مالک تر اختيار او تصرف لاندې چي کوم ثلث دی، هغه به د غلام له ټوله قيمت څخه معتبر کيږي او د ټوله قيمت دوه ثلثه به غلام اداء کوي او څرنکه چي دلته د مالک د حق په وجه يو ثلث ساقط دی، نو د هغه تاجيل او تاخير به هم ساقطېږي. او له ما بقي دوو ثلثو څخه به نه يو درهم ساقطېږي او نه به په هغه کي تاجيل مؤثر کيږي. والله أعلم وعلیه أتم

بَابُ مَنْ يُكَاتِبُ عَنِ الْعَبْدِ

(دا) باب دهغه کس (په بیان کي) دی کوم چي د غلام له طرفه عقد کتابت کولای سي

که آزاد کس د یو غلام له طرفه د کتابت معامله وکړي (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَ الْخُرُّ عَنْ عَبْدٍ بِأَلْفٍ دِرْهَمٍ فَرَمَائِي: او کله چي آزاد کس د یو غلام له طرفه د زر درهمو په عوض کي عقد کتابت وکړي فَإِنْ أُلْهِى عَنْهُ نُوْهُ كَهْ آزَاد كَس د هغه له طرفه [بدل کتابت] اداء کړي عَشَقَ نُو غلام آزاديږي وَإِنْ بَلَغَ الْعَبْدُ او که چيري غلام ته دا [د عقد خبر] ورسېږي فَقَوْلٍ او هغه يې قبول کړي فَهُوَ مُكَاتِبٌ نو هغه مکاتب گرځي وَصُورَةُ الْمَسْأَلَةِ أَنْ يَقُولَ الْخُرُّ لِمَوْلَى الْعَبْدِ: كَاتَبْتُ عَبْدَكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ عَلَى أَنِّي إِنْ أَدَيْتُ إِلَيْكَ أَلْفًا فَهُوَ خُرٌّ او صورت دمسئلي دا دی چي آزاد کس د غلام مالک ته داسي ووايي: ته د زر درهمو په عوض کي خپل غلام مکاتب جوړ کړه! پر دې شرط چي که زه دا زر درهمه اداء کړم نو هغه آزاد دی فَكَاتَبَهُ الْمَوْلَى عَلَى هَذَا او مالک پر همدغه شرط هغه مکاتب جوړ کړي يُعْتَقُ بِأَدَائِهِ بِحُكْمِ الشَّرْطِ نو د آزاد کس [د زر درهمو] په اداء کولو سره دا غلام آزاديږي د شرط په حکم سره وَإِذَا قِيلَ الْعَبْدُ او کله چي غلام دا قبول کړي صَارَ مُكَاتِبًا نو هغه مکاتب گرځي لِأَنَّ الْكِتَابَةَ كَانَتْ مَوْقُوفَةً عَلَى إِجَازَتِهِ ځکه چي [دلته] کتابت د هغه پر اجازت موقوف دی وَقَبُولُهُ إِجَازَةٌ او دهغه قبلول اجازت دی وَلَوْلَمْ يَقُلْ عَلَى أَنِّي إِنْ أَدَيْتُ إِلَيْكَ أَلْفًا فَهُوَ خُرٌّ او که آزاد کس ”عَلَى أَنِّي إِنْ أَدَيْتُ إِلَيْكَ“ ويلي نه وي فَأُدَى بِيَا [بدل کتابت] اداء کړي لَا يُعْتَقُ قِيَاسًا نو د قياس له رويه هغه غلام نه آزاديږي لِأَنَّهُ لَا شَرْطَ وَالْعَقْدُ مَوْقُوفٌ ځکه چي [دلته] شرط نسته او عقد [د غلام پر اجازت] موقوف دی وَلِيِ الْإِسْتِحْسَانِ يُعْتَقُ او په استحسان کي هغه آزاديږي لِأَنَّهُ لَا ضَرَرَ لِلْعَبْدِ الْغَائِبِ فِي تَغْلِيْقِ الْعِتْقِ بِأَدَاءِ الْقَائِلِ ځکه چي د قائل اويونکي پر اداء کولو د عتق په معلق کولو

کي د غائب غلام هيڅ نقصان نسته فَيَصِحُّ فِي حَقِّ هَذَا الْحُكْمِ نو ځکه د دغه حکم په حق کي به عقد صحيح کيږي وَيَتَوَقَّفُ فِي حَقِّ لُزُومِ الْأَلْفِ عَلَى الْعَبْدِ او پر غلام د زرو درهمو د لازمېدلو په حق کي به دا عقد موقوف کيږي وَقِيلَ: هَذِهِ هِيَ صُورَةُ مَسْأَلَةِ الْكِتَابِ او ويل سوي دي: چي دا د کتاب جامع صغیر ا د مسئلې صورت دی وَلَوْ أَدَّى الْحُرُّ الْبَدَلَ او که آزاد کس بدل کتابت اداء کړي لَا يَرْجِعُ عَلَى الْعَبْدِ نو هغه پر غلام رجوع نه سي کولای [يعني له غلام څخه يې واپس نه اخيستلای] لِأَنَّهُ مُتَبَرِّعٌ ځکه چي هغه متبرع [احساناً اداء کونکی] دی.

اللغات: ﴿قِيلَ﴾ د سمع د باب ماضي ده: قبلول، (تر ايجاب وروسته قبول کول)، ﴿إِجَازَةً﴾ د افعال د باب مصدر دی، د دې باب څو معناوي دي چي د صلي په بدلون سره يې معنى هم بدليږي، له هغوی څخه ځيني دادي: اجازت ورکول، جائز گرځول، نافذول، ﴿ضُرُرٌ﴾ نقصان، تاوان، ﴿تَعْلِيْقٌ﴾ د تفعيل مصدر دی: معلق کول، مشروط کول، ﴿مُتَبَرِّعٌ﴾ د تفعّل د باب فاعل دی: د تبرع (احسان) په توگه يو کار کونکی، احساناً کونکی او ورکونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د غلام له طرفه که يو آزاد کس نائب جوړ سي او د هغه د مالک سره عقد کتابت وکړي او غلام دا عقد قبول کړي، نو په دې سره هم غلام مکاتب جوړيږي او که چيري هغه آزاد کس د دغه مکاتب غلام له طرفه بدل کتابت اداء کړي، نو دا مکاتب غلام آزاديږي هم. اوس دلته په دې تفصيل ځان پوه کول ضروري دي چي که دغه آزاد کس د غلام مالک ته "کَاتِبٌ عَبْدُكَ عَلَى أَلْفٍ عَلَى أَنِّي إِنْ أَدَيْتُ إِلَيْكَ أَلْفًا فَهَوَّ حُرٌّ" ووايي، نو بيا خود زرو درهمو په اداء کولو سره غلام د شرط په حکم سره آزاديږي (يعني په دغه صورت کي په دې وجه مکاتب غلام آزاديږي چي آزاد کس خپل شرط [يعني د زرو درهمو اداء کول] پوره کړی)، لېکن که هغه "عَلَى أَنِّي إِنْ أَدَيْتُ إِلَيْكَ أَلْفًا فَهَوَّ حُرٌّ" نه ووايي، نو د زرو درهمو د اداء کولو باوجود قياساً دا غلام نه آزاديږي، لېکن استحساناً آزاديږي؛ د قياس دليل دادی چي د "عَلَى أَنِّي إِنْ أَدَيْتُ إِلَيْكَ أَلْفًا" دويلو په صورت کي د شرط په حکم سره غلام آزاديږي لهذا کله چي دا شرط معدوم وي نو غلام به هم نه آزاديږي بلکي عقد به موقوف پاتېږي که چيري غلام دا عقد قبول کړي نو کله چي هغه زر درهمه اداء کړي، نو بيا به آزاديږي.

داستحسان دليل دادی چي اصل مقصد د غلام آزادېدل دي او د دغه آزادۍ په عوض کي مالک ته زر درهمه حاصلېږي، لهذا برابره ده آزاد کس "عَلَى أَنِّي إِنْ أَدَيْتُ إِلَيْكَ أَلْفًا" ووايي او که يې نه ووايي

کله چي مالک ته داعتاق (آزادولو) عوض حاصل سي نو غلام به آزاديږي او دعتق په حواله سره به بالکل عقد صحيح کيږي، لېکن پر غلام دزرو درهمو دلازمېدلو په هکله به دا عقد موقوف پاتېږي او کله چي غلام هم هغه قبول کړي، نو پر هغه به زر درهمه لازميږي، کنې نه به لازميږي. او ښکاره خبره ده چي کله د غلام له قبلولو څخه بغير هغه ته (مفت) آزادي حاصلېږي او د عقد په قبلولو سره پر هغه بلا وجه زر درهمه لازميږي، نو د هغه خوڅه دماغ خراب نه دی چي عقد قبول کړي او بلا وجه پر ځان زر درهمه قرض لازم کړي. (احسن الهدايه)

وقيل الخ: فرمايي د ځيني حضا راتوريه داده چي دا عبارت "كَاتَبَ عَبْدُكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ" د جامع صغير عبارت دی او په هغه کي د "عَلَى أَنِّي إِنْ أَذِيتُ الْخ" اضافه نسته. (احسن الهدايه)

ولو أدى الحر الخ: دامسئله ښکاره ده چي متبرع (احساناً اداء کونکی) د تبرع مال واپس نه سي اخيستلای.

د دوو غلامانو عقد کتابت

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبَ الْعَبْدُ عَنْ نَفْسِهِ وَعَنْ عَبْدٍ آخَرَ لِمَوْلَاةٍ وَهُوَ غَائِبٌ فرمايي: او کله چي غلام له خپل طرفه او د خپل مالک د بل غلام له طرفه عقد کتابت وکړي حال دا چي هغه بل غلام غائب وي فَإِنْ أَدَّى الشَّاهِدُ أَوْ الْغَائِبُ نو که حاضر غلام يا غائب غلام [بدل کتابت] اداء کړي عَقْدًا نو دواړه آزاديږي وَمَعْنَى الْمَسْأَلَةِ أَنْ يَقُولَ الْعَبْدُ: كَاتَبْتَنِي بِأَلْفٍ دِرْهَمٍ عَلَى نَفْسِي وَعَلَى فُلَانٍ الْغَائِبِ او د مسئلې مطلب دا دی چي حاضر غلام داسي ووايي: ته دزرو درهمو په عوض کي زما سره او د فلانکي غائب سره کتابت وکړه! وَهَذِهِ الْكِتَابَةُ جَائِزَةٌ اسْتِحْسَانًا او دغه کتابت استحساناً جائز دی وَفِي الْقِيَاسِ يَصْخُ عَلَى نَفْسِهِ لِمَوْلَايَتِهِ عَنِهَا وَيَتَوَقَّفُ فِي حَقِّ الْغَائِبِ لِعَدَمِ الْوِلَايَةِ عَلَيْهِ او په قياس کي دا کتابت صرف د حاضر غلام پر نفس صحيح کيږي ځکه چي هغه ته پر خپل ځان لايت حاصل دی او د غائب په حق کي موقوف کيږي ځکه چي احضر ته | پر هغه ولايت حاصل نه دی وَجْهُ الاسْتِحْسَانِ: أَنَّ الْحَاضِرَ بِإِضَافَةِ الْعَقْدِ إِلَى نَفْسِهِ بَتَدْنٍ جَعَلَ نَفْسَهُ فِيهِ أَضَلًّا وَالْغَائِبُ تَبَعًا د استحسان دليل دادی: چي حاضر غلام په شروع کي د خپل ځان و طرف ته د عقد په نسبت کولو سره په دغه عقد کي خپل ځان اصل وگرځوی او غائب يې تابع وگرځوی وَالْكِتَابَةُ عَلَى هَذَا الْوَجْهِ مَشْرُوعَةٌ او په دغه

توگه ڪتابت مشروع | په شريعت کي جائز | دی کالامَة إِذَا كُتِبَتْ لکھ مينڻه چي کله مڪاتبه جوڙه
 ڪرل سي دَخَلَ أَوْلَادُهُا فِي كِتَابَتِهَا تَبَعًا نو دهغي بچيان دهغي په ڪتابت کي | دهغي | د تابع والي په
 توگه داخليري حَتَّى عَتَقُوا بِأَدَائِهَا وَلَيْسَ عَلَيْهِمْ مِنَ الْبَدَلِ شَيْءٌ تر دي چي بچيان دهغي | د بدل
 ڪتابت | په اداء ڪولو سره آزاديڙي او پر هغو د بدل هيڃ حصه نه لازميڙي وَإِذَا أَمَكَنَ تَضَحِيحُهُ عَلَى
 هَذَا النُّجْهِ او کله چي په دغه توگه د عقد صحيح څر ځول ممکن دي يَتَفَرَّدُ بِهِ الْخَاضِرُ نو حاضر
 غلام به په دې عقد کي منفرد وي | ځکه چي اصل عاقد هغه دی | فَلَهُ أَنْ يَأْخُذَهُ بِكُلِّ الْبَدَلِ نو مالک ته به
 دا حق وي چي له هغه څخه ټوله بدل | بدل ڪتابت | واخلي لِأَنَّ الْبَدَلَ عَلَيْهِ لِكُونِهِ أَصْلًا فِيهِ ځکه چي
 بدل پر هغه په دې وجه لازم دی چي هغه په دغه عقد کي اصل دی وَلَا يَكُونُ عَلَى الْغَائِبِ مِنَ الْبَدَلِ
 شَيْءٌ او پر غائب غلام د بدل هيڃ حصه لازمه نه ده لِأَنَّهُ تَبَعٌ فِيهِ ځکه چي هغه په دې عقد کي تابع
 دی.

اللغات: ﴿عتقا﴾ د ضرب له بابہ د تشنيه مذکر غائب ماضي صيغه ده: آزادېدل، ﴿کاتبني﴾ د مفاعلي
 له بابہ د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده، ن وقايي دی او ي ضمير د مفعول به دی: مڪاتب جوړول، د
 ڪتابت معامله ڪول، ﴿أضافه﴾ د افعال د باب ماضي ده: د يوشی نسبت بل شي ته ڪول، منسوب ڪول،
 ﴿يتفرد﴾ د تفعل مضارع ده: منفرد کېدل، يوازينی کېدل (په يوشی سره مستقل کېدل)، ﴿اصيل﴾ اصل
 کس کوم چي بنياد وي، اصل عاقد، ﴿تبع﴾ تابع.

تشریح: صورت د مسئلې خوښکاره دی چي که يو غلام د خپل ځان او د خپل غائب ملګري غلام
 له طرفه د خپل مالک سره عقد ڪتابت وکړي او داسي ووايي ”كَاتِبُنِي بِأَلْفِ دِرْهَمٍ الْخ“ چي ”ما او
 زما غائب ملګري غلام د زرو درهمو په عوض کي مڪاتب جوړ کړه!“ او مالک دا عقد قبول کړي، نو
 استحساناً د دواړو په حق کي عقد صحيح او جائز دی او له دواړو څخه چي کوم يو هم بدل ڪتابت اداء
 کړي، آزادي دواړو ته حاصليري، قياساً دغه عقد صرف د حاضر غلام په حق کي صحيح دی او د
 غائب په حق کي صحيح نه دی؛ ځکه چي حاضر ته خو صرف پر خپل نفس ولايت حاصل دی
 لېکن پر غائب غلام هغه نه: هيڅ ولايت او قدرت نسته، نو ځکه د غائب غلام په حق کي دهغه
 تصرف صحيح او معتبر نه دی.

داستحسان دلیل دادی چي حاضر غلام د "كَاتِبُنِي بِأَلْفٍ دِرْهَمٍ الْخ" په وینا سره اصل عقد دخپل ځان و طرف ته منسوب کړی دی او خپل ځان یې په دې کي اصل گرځولی دی او غائب یې تابع گرځولی دی. او په شریعت کي داسي عقد کتابت کول جائز دي چي یو اصل وي او بل تابع وي، لکه کله چي یوه عیال داره مینه مکاتبه جوړه کړل سي نو هغه اصلاً مکاتبه کیږي او عیال (اولاد) دهغې د تابع والي په توگه مکاتب کیږي، همداسي به دلته هم حاضر غلام اصلاً مکاتب کیږي او غائب غلام به تبعاً مکاتب کیږي. او د عقد حقوق د اخیل و طرف ته راجع کیږي، نو ځکه له همدې حاضر غلام څخه به د بدل کتابت او داسي نورو مطالبه کیږي او همدا حاضر غلام به د هغه ذمه وار وي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

قَالَ: وَأَكْثَمُنَا أَدَى فَرَمَائِي: او له دوی دواړو څخه چي هر یو هم [بدل کتابت] اداء کړي عَقْدًا نو دواړه آزادېږي وَيُجِبُّ الْمَوْلَى عَلَى الْقَبُولِ او مالک به [د بدل کتابت] پر اخیستلو مجبورول کیږي أَمَّا الْخَاضِعُ فَلِأَنَّ الْبَدَلَ عَلَيْهِ کوم چي حاضر غلام دی نو ځکه چي بدل پر هغه لازم دی وَأَمَّا الْغَائِبُ فَلِأَنَّهُ يَنْتَازِعُ بِشَرَفِ الْخُرَاجَةِ او کوم چي غائب غلام دی نو ځکه چي هغه په دغه بدل سره د آزادۍ شرافت ترلاسه کوي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ الْبَدَلُ عَلَيْهِ که څه هم پر هغه بدل لازم نه دی [بلکي پر حاضر غلام لازم دی] وَصَارَ كَبْعِيرُ الرَّهْنِ إِذَا أَدَى الدَّيْنَ او دا داسي سوه لکه درهن عاریتاً وړکونکی کس چي کله [د مستعیر (راهن)] قرض اداء کړي يُجِبُّ الْمُرْتَهِنُ عَلَى الْقَبُولِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ الدَّيْنُ عَلَيْهِ نو مرتهن به [د هغه قرض] پر اخیستلو مجبورول کیږي لِحَاجَّتِهِ إِلَى اسْتِخْلَاصِ عَيْنِهِ ځکه چي معیر دخپل عین شي امرهون شي [را خلاصولو محتاج دی که څه هم قرض پر هغه لازم نه دی] [بلکي پر مستعیر لازم دی] قَالَ: وَأَكْثَمُنَا أَدَى فَرَمَائِي: او له دوی دواړو څخه چي هر یو هم [بدل کتابت] اداء کړي لَا يَرْجِعُ عَلَى صَاحِبِهِ هغه پر خپل ملگري رجوع نه سي کولای لِأَنَّ الْخَاضِعَ قَطْعٌ دَيْنًا عَلَيْهِ ځکه چي حاضر غلام داسي قرض اداء کوي کوم چي پر هغه لازم دی وَالْغَائِبُ مُتَبَرِّرٌ بِهِ غَيْرُ مُضْطَرٍّ إِلَيْهِ او غائب غلام په دغه اداء کولو کي متبرع دی او دې ته مجبوره نه دی قَالَ: وَلَيْسَ لِلْمَوْلَى أَنْ يَأْخُذَ الْغَائِبَ بِشَيْءٍ فَرَمَائِي: او مالک ته دا اختیار نسته چي غائب په یو شي سره ونیسي ایعني مالک له غائب څخه د بدل کتابت په نامه هیڅ شی نه اسي اخیستلای لِإِبْطَائِنًا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی فَإِنْ قَبِلَ الْعَبْدُ الْغَائِبَ أَوْ لَمْ يَقْبَلْ نو [برابره ده] غائب غلام دا قبول کړي او که یې قبول نه کړي فَلَيْسَ ذَلِكَ مِنْهُ بِشَيْءٍ نو د هغه له طرفه دا هیڅ شی نه دي ایعني د هغه قبولولو او نه قبولولو ته هیڅ اعتبار نسته وَالْكِتَابَةُ لَا زِمَةَ لِلشَّاهِدِ او دا کتابت د حاضر غلام لپاره لازم دی لِأَنَّ الْكِتَابَةَ نَافِذَةٌ عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ قَبُولِ الْغَائِبِ ځکه چي د غائب غلام له قبولولو څخه بغیر

اهم | ادا کتابت پر هغه نافذ ٿيڻي فَلَا يَتَغَيَّرُ بِقَبُولِهِ نو د غائب غلام په قبولولو سره به دانه متغير ڪيږي ڪن
كَفَلَ عَنْ غَيْرِهِ بِغَيْرِ أَمْرِهِ لکه يو څوک چي املا زید | ا د بل چاله طرفه املا | د خالد له طرفه | د هغه له حکم څخه
 بغیر | د قرض | کفیل سي فَبَلَّغَهُ فَأَجَارَهُ بیا مکفول عنه | خالد | ته خبر ورسپري او هغه د دې اجازت وړ کړي
يَتَغَيَّرُ حُكْمُهُ نو | د هغه په اجازت وړ کولو سره | د دې حکم نه متغير ڪيږي حَتَّى لَوْ أَدَّى تر دې که هغه يې اداء
 کړي | يعني کفیل (زید) | دا قرض اداء کړي | لَا يَرْجِعُ عَلَيْهِ نو هغه پر مکفول عنه | خالد | رجوع نه سي کولای
 | يعني که په دې صورت کي زید قرض اداء کړي نو هغه له خالد څخه د اداء کړی سوي قرض په اندازه پيسې نه سي
 اخيستلای | كَذَا هَذَا نو همداسي به دلته هم وي.

اللفات: ﴿شَرَفٌ﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه ځيني دادي: عزت، لويي، شرافت.
 ﴿مَعِيرٌ﴾ د افعال د باب فاعل دی: عاریتاً وړ کونکی، خواست کونکي ته وړ کونکی، مثلاً زید خالد ته خواست
 وکړي چي فلانکی شی ما ته دیو څو وخت لپاره امانتاً راکړه! او خالد هغه شی وړ کړي، نو دې ته عاریتاً
 وړ کول وایي، خالد ته معیر وایي او زید ته مستعیر وایي، ﴿رهن﴾ مراد ځني مرهون شی دی، د گرو په توگه
 وړ کونکی شی، ﴿مرتهن﴾ د افتعال د باب اسم فاعل دی: هغه کس کوم ته چي رهن (مرهون شی) ایښوول
 سوی وي، مثلاً زید له خالد څخه قرض واخلي او د قرض په بدله کي یو شی خالد ته په گرو (په رهن)
 کښیږدي، نو زید ته رهن وایي او خالد ته مُرْتَهِن وایي او کوم شی چي په گرو ایښول سوی دی هغه ته
 مُرْتَهُون وایي، ﴿استخلاص﴾ د استفعال مصدر دی: خلاصول، د بل چاله قبضي څخه اخيستل، ﴿مضطرب﴾ د
 افتعال د باب مفعول دی: مجبور، ﴿یتغیّر﴾ د تغل مضارع ده: متغير کېدل، بدلېدل.

تشریح: مسئله داده چي له حاضر او غائب غلام څخه چي کوم یو هم بدل کتابت اداء کړي، د هغه په اداء
 کولو سره دواړه غلامان آزادېږي او د هر یو له طرفه وړ کول سوی بدل کتابت به مالک لازماً اخلي، له حاضر
 څخه به یې ځکه اخلي چي هغه اصل عاقد (اصیل) دی او پر هغه بدل لازم دی، او پر غائب غلام که څه هم بدل
 لازم نه دی خو هغه ته د بدل په عوض کي د آزادي نعمت حاصلېږي، نو ځکه وویل سوه چي که له دواړو څخه
 هریو بدل وړ کړي، نو پر مالک د هغه قبول لازم او ضروري دي. د دې مثال داسي دی لکه زید چي له خالد
 څخه یو شی د دې لپاره واخلي چي زه داسی زما قرضخواه (قرض را کونکي | حامد) ته په رهن کي اړدم. بیا زید
 داسی هغه (حامد) ته په رهن کي کښیږدي، بیا معیر يعني خالد په خپله د مستعیر (زید) قرض اداء کړي، نو
 دغه اداء کول هم معتبر دي او پر مرتهن (حامد) د قرض اخيستل لازم دي؛ ځکه که څه هم دا قرض پر معیر
 باندی نه دی لېکن بیا هم په دې سره د معیر شی له رهن څخه خلاصېږي، نو ځکه د هغه له طرفه اداء کړی
 سوی قرض به مرتهن يعني قرضخواه (حامد) لازماً قبولي.

وأيها أذى لا يرجع إلخ: فرمائي په حاضر او غائب غلام کي چي کوم یو هم بدل کتابت اداء کړي، بیا هغه ته دا حق نسته چي له خپل ملکري څخه د هغه حصه واپس واخلي؛ ځکه که چیري حاضر غلام هغه اداء کړي، نو دا پر هغه لازم شده قرض دی او ټوله بدل پر هغه لازم دی، نو ځکه د واپس اخیستلو هیڅ وجه او مطلب نسته، او که چیري غائب غلام هغه اداء کړي، نو په دې کي هغه متبرع (احسانا اداء کونکی) دی او د حاضر غلام له طرفه پر هغه هیڅ دباو نسته، نو ځکه هغه هم له حاضر غلام څخه د هغه د حصې مال واپس نه سي اخیستلای.

او برابره ده غائب غلام دغه عقد جائز وگرځوي، که نه، مالک له هغه څخه د بدل کتابت په نامه هیڅ شی نه سي اخیستلای؛ ځکه چي اصل عاقد خو حاضر غلام دی او غائب غلام تابع دی او هغه په دغه عقد کي هیڅ کړاد او رول نه دی ترسره کړی او د غائب غلام له اجازت او قبولیت څخه بغیر هم د دغه عقد د جواز او نفاذ لاره بالکل خلاصه ده (یعني د بدل کتابت د اداء کېدلو په صورت کي د هغه له رضا او قبلولو څخه بغیر هم دغه عقد نافذیږي).

د خپل ځان او بچیانو له طرفه د مینځي عقد کتابت کول

قَالَ: وَإِذَا كَاتَبْتَ الْأُمَّةَ عَنْ نَفْسِهَا وَعَنِ ابْنِهَا صَغِيرَتَيْنِ فرمائي: او کله چي مینځه د خپل ځان او د خپلو دوو کوچنیو بچیانو له طرفه عقد کتابت وکړي فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي وَأَلَيْهِمْ أَدْمَى او له دغه دریو کسانو څخه چي هر یو هم [بدل کتابت] اداء کړي لَمْ يَرْجَعْ عَلَى صَاحِبِهِ نو هغه پر خپل ملککري مکاتب رجوع نه سي کولای [یعني که مثلاً د مینځي یو بچی بدل کتابت اداء کړي نو هغه له خپل مور او ورور څخه د هغو حصه واپس نه سي اخیستلای] وَيُجْزَى الْمَوْلَى عَلَى الْقَبُولِ او مالک به [د دغه بدل کتابت] پر اخیستلو مجبورول کیږي وَيُعْتَقُونَ او [د یوه په اداء کولو سره] ټوله آزادیږي [یعني په دوی کي چي هر یو هم بدل اداء کړي، نو ټوله آزاد گرځي] لَأَنَّهَا جَعَلَتْ نَفْسَهَا أَصْلًا فِي الْكِتَابَةِ وَأَوْلَادَهَا تَبَعًا [د دې عقد د جواز دلیل دا دی چي] مینځي خپل ځان په دغه کتابت کي اصل گرځولی دی او خپل اولاد یې تابع گرځولی دی عَلَى مَا بَيَّضْنَا فِي الْمَسْأَلَةِ الْأُولَى لکه څرنګه چي په اوله [منځنۍ] مسئله کي موږ د دې بیان وکړی وَهُنَّ أُولَى بِذَلِكَ مِنَ الْأَجْنَبِيِّ او دا مینځه له اجنبی [پردي کس] څخه زیاته د دغه جواز حقداره ده [یعني کله چي یو پردي غلام د بل پردي غلام له طرفه عقد وکړي، نو هم د دواړو په حق کي عقد جائز کیږي، لهذا کله چي موږ د خپلو بچیانو له طرفه عقد وکړي، نو دا عقد خو به په درجه اولی جائز کیږي؛ ځکه چي د مور او بچیانو په مینځ کي قرابت وي او د پردیو په مینځ کي خو هیڅ قرابت او رسته نه وي].

تشریح: مسئله واضحه او آسانه ده.

بَابُ كِتَابَةِ الْعَبْدِ الْمُشْتَرَكِ

(دا) باب د مشترک غلام د عقد کتابت (په بیان کي) دی

د مشترک غلام د مکاتب جوړولو حکم

قَالَ: وَإِذَا كَانَ الْعَبْدُ بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَذِنَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ أَنْ يُكَاتِبَ نَصِيْبَهُ بِأَلْفٍ دِرْهَمٍ وَيَقْبِضَ بِدَلِّ الْكِتَابَةِ فَرَمَائِي: او كله چي غلام د دوو خلکو په مینځ کي مشترک وي چي له هغوی څخه یو شریک خپل ملګري ته د دې اجازه ورکړي چي هغه د زرو درهمو په عوض کي خپله حصه مکاتبه جوړه کړي او پر بدل کتابت قبضه وکړي فَكَاتَبَ وَقَبِضَ الْأَلْفُ ثُمَّ عَجَزَ نَوْ هَغَه [ملګری شریک] خپله حصه مکاتبه جوړه کړي او پر څه بدل قبضه وکړي بیا غلام [له بدل کتابت ادا] کوي څه عجزه سي قَالَمَالُ لِلَّذِي قَبِضَ عِنْدَ ابْنِ حَبِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز [د بدل کتابت مال] د قبضه کونکي شریک لپاره دی وَقَالَ: هُوَ مُكَاتَبٌ بَيْنَهُمَا صَاحِبَيْنِ رَحِمَهُمَا اللهُ فَرَمَائِي: چي هغه د دوی دواړو په مینځ کي مکاتب دی وَمَا أَدَّى او هغه چي کوم څه [بدل کتابت] اداء کړي فَهُوَ يَبْنِيهَا نو هغه د دواړو په مینځ کي مشترک دی وَأَصْلُهُ أَنَّ الْكِتَابَةَ تَتَجَزَّأُ عِنْدَهُ خِلَافَ هُمَا او د دې [اختلاف] اصل دادی چی کتابت د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز متجزی کیږي په خلاف د صاحبینو رَحِمَهُمَا اللهُ بِمَنْزِلَةِ الْإِعْتِقَاقِ د آزادولو په څېر [چي هغه د امام صاحب رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز متجزی کیږي. په خلاف د صاحبینو رَحِمَهُمَا اللهُ] لِأَنَّهَا تُفِيدُ الْخُرْبَةَ مِنْ وَجْهِ حُكْمٍ چي کتابت [هم] من وجه د آزادېدلو فایده ورکوي فَتَقْتَصِرُ عَلَى نَصِيْبِهِ عِنْدَهُ لِلتَّجَزُّيِ نو ځکه د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز د متجزی کېدلو په وجه به کتابت [دلته] صرف دیوه شریک پر حصه منحصر کیږي وَقَائِدَةُ الْإِذْنِ أَنْ لَا يَكُونَ لَهُ حَقُّ الْقُسْخِ او [د دویم شریک -

القول الرابع: قول الصاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ، كما قال صاحب العناية: وكان المصنف رَحِمَهُ اللهُ مال إلى قوله -

آخره (العناية ج: ٨، ص: ١٣٣). وانظر للتفصيل (نتائج الأفكار ج: ٨، ص: ١٣٤). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٤٣]

اجازت ور کولو فايده داده چي هغه ته د فسخ کولو حق نه حاصليري کَمَا يَكُونُ لَهُ إِذَا لَمْ يَأْذَنْ لَكَ
 کله چي اجازت نه ور کړي نو بيا هغه ته د فسخ کولو حق حاصليري وَإِذْنُهُ لَهُ يَقْبِضُ الْبَدَلِ إِذْنُ
لِنَعْبُدُ بِالْأَدَاءِ او هغه ته پر بدل د قبضه ور کولو اجازت ور کول غلام ته د بدل اداء کولو اجازت
 ور کول دي فَيَكُونُ مُتَبَرِّعًا بِنَصِيْبِهِ عَلَيْهِ نو ځکه اجازت ور کونکی شريک به پر هغه امکاتب
 جوړونکي شريک [د خپل حصې] [د گټې] تبرع کونکی وي فَلِهَذَا كَانَ كُلُّ الْقَبْضِ لَهُ نو په همدې
 وجه به ټوله قبضه کړی سوی بدل د هغه [مکاتب] (يعني د مکاتب جوړونکي شريک) [لپاره وي
وَعِنْدَهَا إِذْنُ بِكِتَابَةِ نَصِيْبِهِ إِذْنُ بِكِتَابَةِ الْكُلِّ او د صاحبينو رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د يوه شريک د حصې
 د مکاتب جوړولو اجازت ور کول د ټوله غلام د مکاتب جوړولو اجازت ور کول دي لِعَدَمِ التَّجَزِّي
 ځکه چي [د صاحبينو په نېز] کتابت نه متجزي کيږي فَهُوَ أَصِيلٌ فِي النِّصْفِ وَكِيلٌ فِي النِّصْفِ نو هغه
 عاقل [مکاتب جوړونکی] شريک به په نصف حصه کي اصيل وي او په نصف حصه کي به وکیل
 وي فَهُوَ بَيْنَهُمَا نو ځکه به بدل د دواړو په مينځ کي مشترک وي وَالْقَبْضُ مُشْتَرِكٌ بَيْنَهُمَا او کوم
 بدل چي قبضه کړی سوي وي هغه به [هم] [د دواړو په مينځ کي مشترک وي فَيَبْقَى كَذَلِكَ بَعْدَ الْعُجْزِ
 نو ځکه هغه به [د غلام] تر عاجزه کېدلو وروسته هم دغه ډول [مشترک] پاتيري.

الغات: ﴿نصيب﴾ حصه (برخه)، حق، ﴿تتجزأ﴾ د تفعل مضارع ده: متجزي کېدل، يعني جزء،

جزء (حصه، حصه) کېدل، پر څو حصو تقسيمدل، ټوکره، ټوکره کېدل، ﴿المقبوض﴾ د ضرب د
 باب مفعول دی: پر کوم څه چي قبضه سوی وي (اخيستل سوی وي)، ﴿متبرع﴾ د تفعل د باب فاعل
 دی: د تبرع (احسان او نېکی) په توگه کار کونکی، احساناً ورکونکی.

تشریح: مسئله: داده که يو غلام د دوو خلکو په مينځ کي مشترک وي او له دوی څخه يو شريک
 خپل ملگري شريک ته د دې اجازت ور کړي چي "ته د خپلي حصې غلام مکاتب جوړ کړه او کله
 چي بدل کتابت در کړي نو پر هغه هم ته قبضه وکړه!"، نو دغه عقد جائز او صحيح دی، لېکن په دې
 کي اختلاف دی، دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز فقط د يوه شريک حصه آزاديږي او فقط هغه د بدل
 کتابت حقداره کيږي؛ ځکه چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز کتابت هم متجزي کيږي (لکه د هغه په
 نېز چي اعتاق او عتق متجزي کيږي)، او څرنگه چي دلته دويم شريک د اجازت ور کولو په وجه خپل

ملگري عاقد شريک او غلام دواړه خود مختاره گرځولي دي او دخپل حصې گټه يې تبرع گرځولې ده. نو ځکه د همدې يوه عاقد شريک (مکاتب جوړونکي شريک) حصه به مکاتب کيږي او همدا يوه به د ټوله بدل کتابت مستحق کيږي.

ددې په خلاف څرنگه چي د صاحبينو رَجَّهَها الله په نېز کتابت نه متجزی کيږي، نو ځکه د يوه ملگري د حصې اجازت ورکول به داسي وي لکه د ټوله غلام د مکاتب جوړولو اجازت ورکول. نو عاقد شريک به په خپله حصه کي اصيل وي او د دويم شريک په حصه کي به وکيل وي او دا غلام به په مشترک توگه مکاتب کيږي، لهذا قبضه کړی سوی بدل کتابت به هم د دواړو په مينځ کي مشترک وي او که چيري غلام څه بدل کتابت اداء کړي او بيا د هغه له اداء کولو څخه عاجزه سي، نو هغه څه اداء کړی سوی بدل کتابت به هم مشترک وي. (احسن الهداية)

د مشترک مينځي د مکاتبه جوړولو حکم او تفصيل

قَالَ: وَإِذَا كَانَتْ جَارِيَةً بَيْنَ رَجُلَيْنِ كَاتِبَاهَا فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ يَوْه مِينَخَه ددوو خلکو په مينځ کي مشترک وي چي هغه دوی دواړه مکاتبه جوړه کړي فَوَطَّهَآ أَحَدُهُمَا بِيَا لَه دوی څخه يو شريک د هغې سره وطي وکړي فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ او هغه يو بچی وزېږوي فَادَّعَاهُ او اول [وطي کونکي] شريک د هغه بچی دعوی وکړي ثُمَّ وَطَّهَآ الْآخَرُ بيا بل شريک هم د هغې سره وطي وکړي فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ او هغه [بل] بچی وزېږوي فَادَّعَاهُ او د بل شريک هم د هغه بچی دعوی وکړي ثُمَّ عَجَزَتْ بيا هغه مکاتبه مينځه [د بدل کتابت له اداء کولو څخه] عاجزه سي فَقَالِ أُمُّ وَلَدٍ لِلْأَوَّلِ نو هغه د اول وطي کونکي [اول شريک] أم ولد کيږي لَأَنَّهُ لَنَا ادْعَى أَحَدُهُمَا الْوَلَدَ ځکه کله چي له دوی څخه يوه شريک [اول وطي] د بچی دعوی وکړه صَحَّتْ دَعْوَتُهُ نو د هغه دعوی صحيح سوه لِقِيَامِ الْبَلَدِ لَهُ فِيهَا ځکه چي په دې مينځه کي د هغه ملکيت موجود دی وَصَارَ نَصِيبُهُ أُمُّ وَلَدٍ لَهُ او د هغه حصه د هغه أم ولده وگرځېده لِأَنَّ الْكَاتِبَةَ لَا تَقْبَلُ الثَّقُلَ مِنْ مِلْكٍ إِلَى مِلْكٍ ځکه چي مکاتبه مينځه له يوه ملکيت څخه بل ملکيت ته منتقل کېدل نه قبلوي [بل ملکيت ته د منتقل کېدلو قابله نه ده] فَتَقْتَصِرُ أُمُومِيَّةُ الْوَلَدِ عَلَى نَصِيبِهِ نو ځکه أم ولد کېدل به د مدعي پر حصې منحصر وي كَمَا فِي الْمُدَبَّرَةِ الْمَشْتَرَكَةِ لکه څرنگه چي په مشترک مدبره مينځه کي کيږي وَإِذَا ادْعَى الثَّانِي وَلَدَهَا الْآخَرَ او کله چي دويم وطي کونکي [دویم

شریک ادبل بجي دعوی و کړه صَحَّتْ دَعْوَتُهُ نو دهغه دعوی هم صحیح سوه لِقِيَامِ مِلْكِهِ ظَاهِرًا حکه
 چي په ښکاره دهغه ملکیت هم قائم موجود دی ثُمَّ إِذَا عَجَزَتْ بَعْدَ ذَلِكَ بیا چي کله تردې وروسته
 مینځي ادبل کتابت اداء نه کړی سو جُعِلَتِ الْكِتَابَةُ كَأَن لَمْ تَكُنْ نو کتابت داسي وگرځول سو ایمني
 داسي وگرځیدی | لکه هغه چي سوی نه وي وَتَبَيَّنَ أَنَّ الْجَارِيَةَ كُلَّهَا أُمُّ وَلَدٍ لِلْأَوَّلِ او دا ښکاره سوه چي
 ټوله مینځه د اول شریک [اول واطي] أم ولده ده لِأَنَّهُ زَالَ الْمَانِعُ مِنَ الْإِتِّقَالِ حکه د ملکیت له منتقل
 کېدلو څخه چي کوم څه مانع وو هغه زایل سو وَوُطِّئَهُ سَابِقُ او د اول شریک وطي مخکي [هم] دي
وَيُضَنُّ لِشَرِيكِهِ نِصْفَ قِيَمَتِهَا او دا اول شریک د خپل دویم شریک [دویم واطي] لپاره د مینځي د
 نصف قیمت ضامن کیږي لِأَنَّهُ تَمَلَّكَ نَصِيبَهُ لَهَا اسْتِكْمَالِ الْاِسْتِيلَادِ حکه چي اول شریک [اول
 واطي] دهغه د حصې مالک جوړ سو کله چي یې استیلا د پوره کړی وَنِصْفَ عَقْرِهَا [همدارنگه] پر
 اول شریک د مینځي نیم مهر لازمېږي لِوُطْئِهِ جَارِيَةَ مُشْتَرَكَةً حکه چي هغه د مشترکه مینځي سره
 وطي کړي دي وَيُضَنُّ شَرِيكُهُ كَمَالِ عَقْرِهَا وَقِيَمَةِ الْوَلَدِ او دهغه شریک [دویم شریک] د مینځي د ټوله
 مهر او د بجي د قیمت ضامن کیږي وَيَكُونُ ابْنُهُ او هغه بجی دده ځوی کیږي لِأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ الْمَغْرُورِ
 حکه چي دویم شریک د دوکه کړی سوي [فرب خورده] کس په درجه کي دی لِأَنَّهُ حِينَ وَطَّئَهَا حکه
 کله چي هغه د مینځي سره وطي کړي وې كَأَن مِلْكَهُ قَائِمًا ظَاهِرًا نو [په مینځه کي] په ښکاره دهغه
 ملکیت موجود وو وَوَلَدُ الْمَغْرُورِ ثَابِتُ النَّسَبِ مِنْهُ حُرًّا بِالْقِيَمَةِ او د مغرور [دوکه کړی سوي] کس بجي
 دهغه سره ثابت النسب وي [او] د قیمت په عوض کي آزاديږي عَلَى مَا عُرِفَ لکه څرنگه چي دا
 امخکي | پېژندل سوي دي لِکَنَّهُ وَطِئَ أُمُّ وَلَدٍ الْغَيْرِ حَقِيقَةً لېکن دویم شریک په حقیقت کي دبل چا
 اول شریک | دام ولد سره وطي کړي دي فَيَلْزَمُهُ كَمَالُ الْعَقْرِ نو حکه پر هغه به پوره عقر لازمېږي
وَأَيْهَا دَفَعَ الْعَقْرَ إِلَى الْمَكَاتِبَةِ او له دوی دواړو څخه چي هریو دغه مکاتبه مینځي ته عقر ورکړي
جَازَ نو جائز دي لِأَنَّ الْكِتَابَةَ مَا دَامَتْ بِاقِيَّةٍ حکه تر څو چي کتابت موجود وي فَحَقُّ الْقَبْضِ لَهَا
 تر هغه وخته | پر عقر | د قبضه کولو حق هغې ته حاصل دی لِاخْتِصَاصِهَا بِمَنَافِعِهَا وَأَبْدَالِهَا حکه

چي هغه په خپلو منافعو او عوضونو او اکسابو سره مختصه ده وَإِذَا عَجِزَتْ او کله چي هغه له بدل کتابت اداء کولو څخه عاجزه سي تَرُدُّ الْعَقْرَ إِلَى الْبَوْلِ نو عقربه مالک ته واپس کوي لِظُهُورِ اخْتِصَاصِهِ ځکه چي اوس د مينځي د منافعو سره د مالک مختص والي ښکاره سو [يعني ځکه چي اوس مالک د هغې د منافعو او اکسابو مالک او مستحق وگرځېدی] وَهَذَا الَّذِي ذَكَرْنَا كُلُّهُ قَوْلُ ابْنِ حَنِيفَةَ او دا کوم څه چي موږ ذکر کړه دا ټوله د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ قول دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ : هې أُمُّ وَلَدٍ لِلْأَوَّلِ او صاحبين رحمهما الله فرمايي: چي دا مينځه د اول شريک [اول واطي] أم ولد کيږي وَلَا يَجُوزُ وَطْءُ الْآخِرِ او [د هغې سره] د دويم شريک وطي کول جائز نه دي لِأَنَّهُ لَنَا ادَّعَى الْأَوَّلُ الْوَلَدَ ځکه کله چي اول شريک [اول واطي] د بچي دعوی وکړه صَارَتْ كُلُّهَا أُمُّ وَلَدٍ لَهُ نو ټوله مينځه د هغه أم ولد وگرځېده لِأَنَّ أُمُومِيَّةَ الْوَلَدِ يَجِبُ تَكْمِيلُهَا بِالْإِجْمَاعِ مَا أُمُكَنَ ځکه چي حتی الامکان د أم ولد کېدلو پوره کول بالاتفاق ضروري دي وَقَدْ أُمُكَنَ بِفَسْخِ الْكِتَابَةِ او د هغه پوره کول د کتابت په فسخ کولو سره ممکن دي لِأَنَّهَا قَابِلَةٌ لِلْفَسْخِ ځکه چي کتابت د فسخ قابل دی فَتُفْسَخُ فِيمَا لَا تَتَضَرَّرُ بِهِ الْمُكَاتَبَةُ نو په کوم څه کي چي د مکاتبه مينځي ضرر نه وي په هغه کي به کتابت فسخ کول کيږي وَتَبْقَى الْكِتَابَةُ فِيمَا وَرَاءَهُ او له هغه څخه بغير په نور څه کي کتابت باقي پاتېږي بِخِلَافِ التَّدْبِيرِ په خلاف د تدبير لِأَنَّهُ لَا يَقْبَلُ انْفُسًا ځکه چي هغه فسخ نه قبلوي وَبِخِلَافِ بَيْعِ الْمُكَاتَبِ او په خلاف د مکاتب د بيع لِأَنَّ فِي تَجْوِيزِهِ إِبْطَالَ الْكِتَابَةِ ځکه چي د هغه په جائز گرځولو کي د کتابت باطلول سته إِذَا الْمُشْتَرِي لَا يَرْضَى بِبَقَائِهِ مُكَاتَبًا ځکه مشتري به د هغه په مکاتب پاتېدلو راضي نه وي وَإِذَا صَارَتْ كُلُّهَا أُمُّ وَلَدٍ لَهُ او کله چي ټوله مينځه د اول شريک [اول واطي] أم ولد وگرځېده فَالثَّانِ وَطِئَ أُمُّ وَلَدٍ الْغَيْرِ نو دويم شريک د بل چا د مينځې سره وطي کونکی سو فَلَا يَثْبُتُ نَسَبُ الْوَلَدِ مِنْهُ نو ځکه د هغه سره به د بچي نسب نه ثابتېږي وَلَا يَكُونُ حُرًّا عَلَيْهِ بِالْقِيَّةِ او بچي به

القول الراجح: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، لأن قوله المذكور في المتن، وكذا في الهداية (ج: ٥، ص: ١٦٠). [القول

اهم اذ قيمت په عوض کي پر هغه نه آزاديږي غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَجِبُ الْحَدُّ عَلَيْهِ لِلشُّبْهَةِ خو پر هغه د شېبې وجه حد نه لازميږي وَيَلْزَمُهُ جَبِيعُ الْعُقْرِ او انور ا پر هغه ټوله عقير لازميږي لَأَنَّ الْوُطْءَ لَا يَغْرَى عَنْ إِحْدَى الْغَرَامَتَيْنِ ځکه چي وطي په دغه دوو جرمانو احد او عقرا کي له يوه څخه نه خالي کيږي وَإِذَا بَقِيََتِ الْكِتَابَةُ وَصَارَتْ كُلُّهَا مُكَاتَبَةً لَهُ او کله چي کتابت باقي پاته سو او مينځه ټوله د اول شريک [اول واطي] مکاتبه وگرځېده قِيلَ: يَجِبُ عَلَيْهَا نِصْفُ بَدَلِ الْكِتَابَةِ نو ويل سوي دي: چي پر دغه مينځي نيم بدل کتابت واجبيږي لَأَنَّ الْكِتَابَةَ انْفَسَخَتْ فِيمَا لَا تَتَضَرَّرُ بِهِ الْمُكَاتَبَةُ ځکه چي کتابت د هغه څه په حق کي فسخ کړی سوي دی چي په هغه سره مينځي ته ضرر [نقصان] نه رسيږي وَلَا تَتَضَرَّرُ بِسُقُوطِ نِصْفِ الْبَدَلِ او د نيم بدل کتابت په ساقطېدلو سره هغې ته ضرر نه رسيږي وَقِيلَ: يَجِبُ كُلُّ الْبَدَلِ او ويل سوي دي: چي ټوله بدل واجبيږي لَأَنَّ الْكِتَابَةَ لَمْ تَنْفَسَخْ إِلَّا فِي حَقِّ الشُّمْلِكِ ضرورت ځکه چي کتابت صرف د تملک [مالک جوړېدلو] په حق کي ضرورتاً فسخ سوي دی [يعني د دې په حق کي چي اول شريک د دويم شريک د حصې مالک جوړ سوي دی] فَلَا يَطْهَرُنِي حَقِّي سُقُوطِ نِصْفِ الْبَدَلِ نو ځکه د نصف بدل په ساقطېدلو کي به دا فسخ نه ښکاره کيږي [نه مؤثر کيږي] وَفِي إِبْقَائِهِ فِي حَقِّهِ نَظَرٌ لِلْمَوْلَى او د نيم بدل په باقي پرېښولو کي د مالک په حق کي مصلحت [او نفع] ده وَإِنْ كَانَ لَا تَتَضَرَّرُ الْمُكَاتَبَةُ بِسُقُوطِهِ که څه هم د هغه په ساقطېدلو سره مکاتبه مينځي ته ضرر نه رسيږي وَالْمُكَاتَبَةُ هِيَ الَّتِي تُعْطَى الْعُقْرُ او د مکاتبه مينځي عقير به هغې ته ورکول کيږي لَا خِطَاصَهَا بِأَبْدَالِ مَنَافِعِهَا ځکه چي دا مکاتبه د خپلو منافعو په عوضونو سره مختصه [او مالک يې] ده وَلَوْ عَجَزَتْ وَرُدَّتْ فِي الرِّقِّ [هېکذا] که چيري هغه [له بدل کتابت اداء کولو څخه] عاجزه سي او بيرته غلامتوب ته واپس کړی سي [يعني بيرته خالص مينځه وگرځول سي] يُرَدُّ إِلَى الْمَوْلَى نو [په دې صورت کي] به عقير مالک ته واپس کول کيږي لِظُهُورِ اخْتِصَاصِهِ ځکه چي [اوس د مينځي د منافعو سره] د مالک مختص والی ښکاره سو عَلَى مَا بَيَّنَّا لکه څرنگه چي [دامام صاحب په قول کي] موږ بيان کړه.

اللغات: ﴿الأول﴾ مراد ځني اول وطي کونکی او اول مدعي دی، موږ د آسانی لپاره "اول شريک" ور سره ليکو، ﴿دعوتيه﴾ دعوته د نصر د باب مصدر دی: بلل، مطالبه کول، مراد: دعوی کول،

﴿يقتصر﴾ دافتعال مضارع ده، ددې باب څو معناوي سوي دي، چي هغوی دادی: منحصر کېدل، محدود کېدل (احسن الهدایه)، اکتفاء کېدل، په یو شي اکتفاء کول او له هغه څخه تجاوز (تېری) نه کول، ﴿أمومية﴾ مور کېدل، مور والی، ﴿استیلا﴾ داستفعال مصدر دی: أم ولد جوړول، أم ولد ګرځول، ﴿مغور﴾ دنصر له بابه داسم مفعول صیغه ده: دوکه کړی سوی، فرېب خورده (چاته چي دوکه ورکول سوي وي). ”وَلَدُ الْمَغْرُورِ“ (د دوکه کړی سوي پلار بچی) ځکه چي دده پلار ته دده مور (مینځي) دوکه ورکړې وي، ﴿أبدال﴾ جمع د بَدَلْ ده: بدلونه، عوضونه، ﴿عقر﴾ دوطي جرمانه، مراد ځني د مینځي مهر دی (یعني مذکوره مینځي په څېر دنورو مینځو چي څومره مهر وي، هغومره مهر ځني مراد دی)، ﴿غرامة﴾ تاوان، جرمانه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یوه مینځه ددوو خلکو په مینځ کي مشترکه وي او دواړه هغه مکاتبه جوړه کړي، بیا له دوی څخه یو شریک دهغې سره وطي وکړي او بچی پیدا سي، او واطي (وطي کونکی شریک) دهغه دنسب دعوی وکړي (چي دازماله نطفې څخه پیدا سوی دی او زما ځوی دی)، نو د هغه دعوی معتبره ده او دا بچی دهغه سره ثابت النسب ګرځي (یعني نسب یې دهغه سره ثابتیږي)، خود امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نیز دویم شریک ته هم ددغه مینځي سره دوطي کولو اختیار دی؛ ځکه چي په دغه مینځه کي دشریک ملکیت باقی دی، اوس که دویم شریک هم وطي ور سره وکړي او بچی پیدا سي، نو د مخکني ملکیت په وجه دا بچی ددغه دویم واطي سره ثابت النسب ګرځي، لېکن که د دویم واطي له وطي او بچي پیدا کېدلو څخه وروسته مینځه د بدل کتابت له اداء کولو څخه عاجزي او ناوسي ښکاره کړي، نو دا مینځه په پوره توګه داول واطي أم ولد ګرځي او کتابت معدوم ګرځي (ختمیږي)، او همدا کتابت داول شریک په حق کي داستیلا له تکمیل (پوره أم ولد جوړېدلو) څخه مانع وو، لېکن کله چي کتابت معدوم سو، نو داستیلا د تکمیل لاره صفاسوه، او څرنگه چي دلته داول شریک وطي مخکي (مقدم) دي، نو ځکه دهغه استیلا به هم مخکي وي. ها! پر دغه اول شریک دخپل ملګري (دویم شریک) لپاره د مینځي نصف قیمت لازمیږي؛ ځکه چي اول شریک د هغه د حصې هم مالک جوړ سوی دی، نو ځکه دهغه د حصې قیمت به پر اول شریک واجب الاداء وي. همدارنګه د مشترکه مینځي سره دوطي کولو په وجه به پر هغه د مینځي نصف عقر (مهر) هم لازم وي.

دینس شریکه إلخ: له دې ځایه دا راښيي چي داول شریک سره، سره دویم شریک خو هم دهغې سره وطي کړي دي او داول شریک دأم ولد کېدلو په وجه دغه شریک په حقیقت کي داول شریک دأم ولد

مینځې سره وطي کړي دي، نو ځکه پر هغه به ټوله عقر لازم وي، لېکن پيدا سوي بچی به دهغه سره ثابت النسب وي؛ ځکه چې دغه واطي مغرور دی او هغه په دې گومان او خیال د مینځې سره وطي کړي دي چې هغه زما په ملکیت کې ده، لېکن مینځې چې کله ځان (له بدل کتابت څخه) عاجزه ښکاره کړي، نو دهغه دا گومان او فهم غلط ثابت سو او هغه دوکه سو (مغرور وگرځېدی)، او دوکه کړي سوي (مغرور) کس بچی د قیمت په عوض کې آزادېږي (لکه مخکې چې څو ځله ذکر سوي دي)، نو ځکه کله چې دغه دویم واطي د بچی قیمت ورکړي، نو بیا دهغه بچی آزادېږي.

وَأَيُّهَا دَفْعُ الْعَقْرِ إلَخ: د دې حاصل دادی چې تر څو مینځه د بدل کتابت له اداء کولو څخه عاجزي ښکاره نه کړي، تر هغه وخته دا مینځه په مشترکه توګه د دواړو شریکانو ام ولد کیږي او له دواړو شریکانو څخه چې هر یو هم عقر اداء کړي، نو جائز دي؛ ځکه تر څو چې کتابت باقی وي، تر هغه وخته مینځه د خپلو ملکیتونو او منافعو مستحقه پاتېږي، لېکن کله چې هغه د بدل کتابت له اداء کولو څخه عاجزي ښکاره کړي او کتابت ختم سي، نو بیا هغه د مالک مینځه او معلوکه گرځي، لهذا بیا مالک دهغې د منافعو حقداره کیږي. دغه ټوله تفصیلات د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د قول مطابق دي.

د صاحبینو رَحِمَهُمُ اللهُ مسلک دادی چې کله اول واطي د بچی دعوی وکړي او هغه د ځان سره ثابت النسب ومني، نو دا ضروري سوه چې زموږ فوراً کتابت فسخ کړو، دهغه دعوی تسلیم کړو او ټوله مینځه دهغه ام ولد وگرځوو؛ ځکه چې حتی الامکان داستیلا د تکمیل (یعني پوره ام ولد وگرځول) ضروري دي او دا تکمیل د عقد کتابت په فسخ کولو سره ممکن دی، نو ځکه فوراً به هغه فسخ کول کیږي لهذا ټوله مینځه به د اول واطي ام ولد گرځي، نو ځکه د دویم شریک لپاره به دهغې سره وطي کول جائز نه وي لېکن که هغه وطي ور سره کوي، نو دا غلط کار کوي، په همدې وجه موږ (صاحبینو) دهغه له وطي څخه پيدا سوي بچی دهغه سره ثابت النسب هم نه دی وگرځولی او نه مو دا بچی د قیمت په عوض کې آزاد وگرځولی دی، خو څرنگه چې دا کس (دویم واطي) د خپل فهم او گومان په اعتبار سره په خپل ملکیت کې وطي کونکی دی، نو ځکه دا وطي به وطي بالشبهه وي او د شېبه په وجه خو به پر هغه حد نه لازمیږي، لېکن ټوله عقر به پر لازمیږي؛ ځکه چې د وطي صرف دوی جرمانې دي: "عقر" یا "حد".

وَإِذَا بَقِيَ الْكِتَابَةُ إلَخ: دا عبارت د "فتفسخ فیما لا يتضرر إلخ" سره متصل دی (کوم چې دهدايه صفحه: ۳۳۳ په آخري لیکه کې مذکور دی). او د دې عبارت حاصل دادی چې عقد کتابت فسخ کول ممکن دي او کوم شی چې د مینځې لپاره نقصان من نه وي. په هغه کې عقد فسخ کول کېدلای سي او

ښکاره خبره ده چي د مينځي په ام ولد کېدلو کي د هغې نقصان نسته؛ ځکه چي په ام ولد کېدلو سره د هغې خرڅول، رانيول، هبه کول او داسي نور ټوله ممنوع کيږي او د مالک د مرگ سره سم دستي بلا عوضه (مفته) آزادېږي، نو ځکه په ام ولد کېدلو کي خو به عقد کتابت فسخ کول کيږي. لېکن له دې څخه بغير د منافعو او اکسابو په حق کي به عقد نه فسخ کول کيږي؛ ځکه په دې کي د هغې نقصان دی، نفع يې پکښي نسته، نو ځکه د دغو شيانو (منافع او اکسابو) په حق کي به عقد باقي پاتېږي، نو په دغو شيانو کي به ټوله مينځه د اول شريک مکاتبه وي او په دغه صورت کي به د دويم شريک د حصې نصف بدل کتابت واجب وي او نصف به ساقطېږي او د نصف بدل کتابت په سقوط کي د هغې ضرر نسته، نو ځکه نصف بدل يعني د اول واطي حصه به ساقطېږي او د دويم واطي حصه به پر هغې واجب الاداء وي.

وقيل: د بعضي حضراتو رايه داده چي پر دغه مکاتبه مينځي ټوله بدل کتابت واجب دی؛ ځکه چي موږ صرف د استيلا د تکميل په خاطر ضرورتاً دا عقد فسخ کړی دی، نو ځکه په دغه فسخ سره به نصف بدل نه ساقطېږي، که څه هم د نصف بدل په ساقطېدلو کي د مکاتبه مينځي ضرر نسته، خود مينځي پر نفع به د مالک نفعي ته ترجيح ورکول کيږي او پر هغې به ټول بدل واجبول کيږي. که چيري مينځه د ټوله بدل کتابت له اداء کولو څخه عاجزي ښکاره نه کړي، نو هغې ته به عقر ورکول کيږي، او که چيري دا مينځه له هغه څخه عاجزي ښکاره کړي، نو هغه به بيرته د مالک مينځه (رتيقه) گرځي او بيا به عقر همدې مالک ته ورکول کيږي. (احسن الهدايه)

د صاحبينو موقف او تفصيل

قَالَ: وَيَقْضَى الْأَوَّلُ لِشَرِيكِهِ فِي قِيَاسِ قَوْلِ أَبِي يُوسُفَ نِصْفَ قِيَمَتِهَا مُكَاتَبَةً فَرَمَائِي: أَوِ الْأَوَّلُ شَرِيكٌ [وِاطِي] د خپل شريک [دويم شريک] لپاره د امام ابو يوسف رَجِهَ اللهُ د قول په قياس کي د مينځي د نيم قيمت ضامن کيږي د مکاتبه کېدلو په لحاظ سره لَأَنَّهُ تَمَلَّكَ نَصِيبَ شَرِيكِهِ وَهِيَ مُكَاتَبَةٌ ځکه اول شريک په داسي حال کي د خپل شريک د حصې مالک سوی دی چي دا مينځه مکاتبه ده فَيُقْضَى لَهُ مِنْهُ ګان اَوْ مُغْتَرَا نو ځکه د نيم قيمت به ضامن کيږي برابره ده هغه مالدار وي او که تنګلاسی وي لَأَنَّهُ ضَمَّنَ تَمَلُّكَ حِكْمَةً چي دا د تملک مالک جوړېدلو ضامن دی وَلِي قَوْلِ مُحَمَّدٍ يَقْضَى الْأَوَّلُ مِنْ نِصْفِ قِيَمَتِهَا وَمِنْ نِصْفِ مَا بَقِيَ مِنْ هَذِهِ الْكِتَابَةِ او د امام محمد رَجِهَ اللهُ په نېز د مينځي د قيمت او د ما بقي بدل کتابت له نصف چي کوم يو کمتر البراوي اول شريک د هغه ضامن کيږي

لَأَنَّ حَقَّ شَرِيكِهِ فِي نِصْفِ الرِّقَبَةِ عَلَى اعْتِبَارِ الْعَجْزِ حُكْمٌ فِي مِينْعِي د عاجزه كېدلو په اعتبار سره د هغه د شريك ادويم شريك حق په نصف رقبه كي دى وَفِي نِصْفِ الْبَدَلِ عَلَى اعْتِبَارِ الْأَدَاءِ او د ابدل كتابت اداء كولو په اعتبار سره د هغه حق په نصف بدل كي دى فَلْيَتَرَدَّدْ بَيْنَهُمَا يَجِبُ أَقْلُهُمَا نو د دواړو په مينخ كي د تر دد په وجه به كم تريو واجبيري قَالَ: وَإِذَا كَانَ الثَّانِي لَمْ يَطَّأَهَا وَلَكِنْ دَبَّرَهَا ثُمَّ عَجَزَتْ فرمايي: او كه چيري دويم شريك د دغه مينخي سره وطي نه وي كړي لېكن هغه دا مينخه مَدْبَره جوړه كړې وي بيا مينخه [له بدل اداء كولو څخه] عاجزه سي يُظَلُّ التَّدْبِيرُ نو تدبير [مدبره جوړول] باطليري لَأَنَّهُ لَمْ يُصَادَفِ الْمَلِكَ عِنْدَهُمَا حُكْمٌ فِي د تدبير د ملكيت سره متصل سوى [په ملكيت كي واقع سوى] نه دى أَمَّا عِنْدَهُمَا فَظَاهِرٌ د صاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نېز خو دا عدم تصادف [يعني په ملكيت كي د تدبير نه واقع كېدل] ښكاره دي لَأَنَّ الْمُسْتَوْلِدَ تَمَلَّكَهَا قَبْلَ الْعَجْزِ حُكْمٌ فِي د دوى په نېز ام ولد جوړونكى [اول شريك] محض په دعوى سره د مينخي تر عاجزه كېدلو مخكي د دغه مينخي مالک سوى دى وَأَمَّا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ فَلِأَنَّهُ بِالْعَجْزِ تَبَيَّنَ أَنَّهُ تَمَلَّكَ نَصِيبَهُ مِنْ وَقْتِ الْوُطءِ او د امام صاحب رَحْمَتُ الله په نېز دا عدم تصادف حُكْمٌ دى چي [د مينخي] په عاجزه كېدلو سره دا ښكاره سوه چي اول شريك د وطي له وخته څخه د دويم شريك د حصې مالک سوى دى فَتَبَيَّنَ أَنَّهُ مُصَادَفٌ مِلْكٍ غَيْرِهِ نو حُكْمٌ ښكاره سوه چي [د دويم شريك] تدبير د بل چا د ملكيت سره متصل دى [يعني څرگنده سوه چي دا تدبير د اول شريك په ملكيت كي واقع سوى دى] وَالْتَّدْبِيرُ يَغْتَبِدُ الْمَلِكَ او تدبير د ملكيت په اعتماد سره كيږي [يعني د تدبير مدار پر ملكيت دى] بِخِلَافِ النَّسَبِ په خلاف د نسب لَأَنَّهُ يَغْتَبِدُ الْغُرُورَ حُكْمٌ چي د هغه د غرور [دوكي] په اعتماد سره وي [يعني د نسب مدار پر دوكه كېدلو دى] عَلَى مَا مَرَّ لَكَ [مخكي] چي تېر سوه قَالَ: وَهِيَ أُمُّهُ وَلَكِنَّهَا لَأُولَى فرمايي: او دا مينخه د اول شريك [اول واطي] ام ولد كيږي لَأَنَّهُ تَمَلَّكَ نَصِيبَ شَرِيكِهِ وَكَمُلَ الْاِسْتِيلَادُ حُكْمٌ چي هغه د خپل شريك د حصې مالک سوى دى او استيلاد پوره سوى دى عَلَى مَا بَيَّنَّا لكه څرنگه چي [مخكي] موږ بيان كړه وَيَقْضَى لَشَرِيكِهِ نِصْفَ عَقْرِهَا او دغه اول شريك د خپل شريك لپاره د مينخي د نيم عقر ضامن كيږي لِوُطْئِهِ

جَارِيَةً مُشْتَرَكَةً حُكِمَ فِي هَفْه دَمَشْتَرَكِه مِينْخِي سره وطي کړي دي وَنِصْفَ قِيَمَتِهَا او دهغې د نيم
 قيمت ضامن کيږي لِأَنَّهُ تَمَلَّكَ نِصْفَهَا بِالِاسْتِيلَادِ حُكِمَ فِي هَفْه [اول شريک] په استيلا د سره د
 نيمي مینخي مالک سوی دی وَهُوَ تَمَلَّكَ بِالْقَبِيْةِ او دا په قيمت سره مالک کېدل دي [يعني په استيلا د
 کي په قيمت سره مالک جوړېدای سي] وَالْوَلَدُ وَلَدُ الْأَوَّلِ او بچی د اول شريک [واطي] بچی کيږي لِأَنَّهُ
 صَحَّتْ دَعْوَتُهُ حُكِمَ فِي د هغه دعوی صحیح سوې ده لِقِيَامِ الْبُصْحَحِ حُكِمَ فِي [د دعوی] صحیح
 گرځونکی شی موجود دی وَهَذَا قَوْلُهُمْ جَمِيعًا او دا د دوی [امام صاحب او صاحبینو] ټولو قول دی
 وَوَجْهُهُ مَا بَيَّنَّا او د دې دليل [څه مخکي] موږ بيان کړی دی. [يعني "أما عندهما فظاهر، وأما عند أبي
 حنيفة فلا لأنه بالعجز تبين... إلخ"].

اللغات: ﴿يضمن﴾ د سمع مضارع ده: ضامن کېدل، ضمان (توان) پر لازمېدل، ﴿موسر﴾ د افعال د
 باب اسم فاعل دی: پراخ لاسی، مالدار، شتمن، ﴿معسر﴾ مخکنی صیغه ده: تنگلاسی، محتاج،
 غریب، ﴿تملك﴾ د تفعل مصدر دی: مالک جوړېدل، مالک کېدل، ﴿رقبة﴾ غاړه، د غلام او مینخي
 ذات، ﴿عجز﴾ د ضرب مصدر دی: عاجزه کېدل، عاجز والی، ﴿یصادف﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده:
 یوشی د بل شي سره یو ځای کېدل، متصل کېدل، لاحق کېدل، واقع کېدل (معجم الوسيط، احسن الهدایه)،
 ﴿مستولد﴾ د استفعال د باب فاعل دی: أم ولد جوړونکی، ﴿يعتمد﴾ د افتعال مضارع ده: اعتماد او
 بروسه کول.

تشریح: په دې عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي چي له هغوی څخه اوله مسئله د مخکني
 عبارت د مسئلې سره متعلق ده، او دهغې حاصل دادی چي د مخکني عبارت په مسئله کي چي کله
 مینځه د اول شريک (اول واطي) أم ولد کيږي، نو د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز دهغې د مکاتب والي
 په حالت کي چي دهغې کوم قيمت وي، هغه پر اول شريک (د دویم شريک لپاره) واجبيږي؛ حُکِمَ چي
 اول شريک دهغې د مکاتب والي په حالت کي د دویم شريک د حصې مالک سوی دی، نو حُکِمَ په
 ضمان کي به هم د همدغه حالت قيمت لازميږي او برابره ده اول شريک مالدار وي او که تنگلاسی
 وي. په هر صورت کي پر هغه دا ضمان لازميږي؛ حُکِمَ چي دا د تملک (مالک جوړېدل) ضمان دی او د
 تملک ضمان په یَسَّار او اِغْسَار سره نه مختلف کيږي. د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز د مینخي په
 نصف قيمت او نصف بدل کتابت کي چي کوم یو کم (اقل) وي، هغه واجبيږي، حُکِمَ که د مینخي د

عجز اړخ ته وکتل سي، نو دویم شریک د نصف رقبه (او د هغې د نصف قیمت) مستحق کيږي او که (پر بدل کتابت) د هغې د قادره کېدلو اړخ ته وکتل سي، نو دویم شریک د نصف بدل مستحق کيږي، او له دغو څخه یو اړخ واضح نه دی، نو ځکه اقل به واجبيږي؛ ځکه چې اقل خو په هر حال کې متعین وي.

(۲)... دویمه مسئله داده چې کله اول واطي دا مینځه ام ولد وگرځوي نو تر دې وروسته دي دویم شریک د هغې سره وطي نه کوي بلکې هغه دي مذبزه جوړه کړي او بیا که مینځه له بدل اداء کولو څخه عاجزي ښکاره کړي، نو بالاتفاق د ټولو په نېز دا تدبیر باطلیږي؛ ځکه چې د تدبیر د صحت دار ومدار پر ملکیت دی، او دلته د مذبزه ملکیت معدوم دی (یعني دویم شریک د دغه مینځي مالک نه دی)؛ ځکه د صاحبینو رَجْعَتُهَا الله په نېز خو د اول شریک تر دعوي وروسته او د مینځي تر عاجزه کېدو مخکې اول شریک د ټولي مینځي مالک سوی دی، او دامام صاحب رَجْعَتُهَا الله په نېز د مینځي په عاجزه کېدلو سره د اښکاره سوه چې هغه د وطي له وخت څخه د دویم شریک حصه خپله کړې ده، نو ځکه د دویم شریک تدبیر له ملکیت څخه د خالي کېدلو په وجه باطل دی. ها! که چیري دویم شریک هم وطي ور سره کړي وای، نو د پیدا سوي بچي نسب به د هغه سره ثابت سوی وای؛ ځکه چې وروسته د مینځي په عاجزه کېدلو سره به هغه مغرور گرځېدلی وای او د ولد المغرور نسب د مغرور سره ثابتیږي، نو د ملکیت ضرورت به نه وای، لهذا په استیلا د او تدبیر کې فرق دی، د هغه یاد ساتل ضروري دي.

(۳)... فرمایي چې کله دویم شریک دا مینځه مذبزه جوړه کړي، نو په دې صورت کې مینځه د واطي شریک ام ولد کيږي؛ ځکه چې واطي د ټولو په نېز د دویم شریک د حصې مالک سوی دی. او د مخکني عبارت د مسئلې په څېر دلته هم پر واطي د دغه مینځي نصف عقر او د هغې نصف قیمت واجبيږي، او څرنگه چې دویم شریک د هغې سره وطي نه دي کړي، نو ځکه پیدا سوي بچي د اول شریک یعني د واطي بچي کيږي. (احسن الهدایه)

د مشترکه مکاتبه مینځي آزادول

قَالَ: وَإِنْ كَانَا كَاتِبَاهَا فَرَمَائِي: أَوْ كَه چیري دواړه شریکان خپل مشترکه مینځه مکاتبه جوړه کړي ثُمَّ أَعْتَقَهَا أَحَدُهُمَا وَهُوَ مُوسِرٌ بِيَا لَه دوی څخه یو شریک هغه آزاده کړي حال دا چې هغه مالدار وي ثُمَّ عَجَزَتْ بِيَا مینځه [له بدل کتابت اداء کولو څخه] عاجزه سي يَفْضَنُ الْمُتَعَتِقُ لِشَرِيكِه نِصْفَ قِيَمَتِهَا نو آزادونکی شریک د خپل شریک لپاره د مینځي د نیم قیمت ضامن کيږي [یعني هغه به خپل شریک ته په ضمان (تاوان) کې د مینځي نیم قیمت ورکوي] وَيَرْجِعُ بِذَلِكَ عَلَيْهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دامام صاحب رَجْعَتُهَا الله په نېز آزادونکی شریک په دغه قیمت سره پر مینځي رجوع کولای سي [یعني دامام صاحب رَجْعَتُهَا]

انه په نهز مُعتق ته دا حق سته چي په ضمان کي ور کول سوی قیمت له دغه مینځي څخه واخلي | وَقَالَا: لَا يَرْجِعُ
 عَلَيْهَا او صاحبين رَحْمَتُهَا الله فرمايي: چي مُعتق پر هغه رجوع نه سي کولای لِأَنَّهَا لَنَا عَجَزَتْ
 وَرُدَّتْ فِي الرِّقِّ ځکه کله چي هغه عاجزه سي او غلامتوب ته واپس کړی سي تَمِيدُ كَانَتْهَا لَمْ تَزَلْ قِنَّةً
 نو داسي گرځي لکه هغه چي له همېشه څخه خالص مینځه ده وَالْجَوَابُ فِيهِ عَلَى الْخِلَافِ فِي الرُّجُوعِ
 وَفِي الْخِيَارَاتِ وَغَيْرِهَا او حکم په دې مسئله کي پر هغه اختلاف مبني دی کوم چي په رجوع کولو،
 اختياراتو او داسي نورو کي دی کَمَا هُوَ مَسْأَلَةٌ تَجْزِي الْإِعْتَاقِ لکه څرنګه چي دا د اعتاق د متجزي
 کېدلو مسئله ده [يعني لکه څرنګه چي د اعتاق په متجزي کېدلو کي اختلاف دی | وَقَدْ قَرَرْنَا فِي الْإِعْتَاقِ
 چي په اعتاق کي موږ د هغه بيان کړی دی فَأَمَّا قَبْلَ الْعَجْزِ لَيْسَ لَهُ أَنْ يُضْمَنَ الْمُعْتَقَ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً
 لېکن [د مکاتبه مینځي] تر عاجزه کېدلو مخکي د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نهز غیر مُعتق [نا آزادونکي
 شریک] ته دا حق نسته چي مُعتق ضامن وگرځوي لِأَنَّ الْإِعْتَاقَ لَنَا كَانَ يَتَجَزَّأُ عِنْدَهُ ځکه کله چي
 اعتاق [آزادول] د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نهز متجزي کيږي كَانَ أَثَرُهُ أَنْ يُجْعَلَ نَصِيبُ غَيْرِ الْمُعْتَقِ
 كَالْمُكَاتَبِ نو د هغه اثر همدا دی چي د غیر مُعتق حصه د مکاتب په څېر وگرځي فَلَا يَتَغَيَّرُ بِهِ
 نَصِيبُ صَاحِبِهِ نو په دې [آزادولو] سره به د هغه د ملګري حصه نه متغیر کيږي لِأَنَّهَا مُكَاتَبَةٌ قَبْلَ
 ذَلِكَ ځکه چي هغه له دې څخه مخکي مکاتبه سوې ده وَعِنْدَهُمَا لَنَا كَانَ لَا يَتَجَزَّأُ او څرنګه چي د
 صاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نهز اعتاق نه متجزي کيږي يَعْتَقُ الْكُلُّ نو [د يوه شریک په آزادولو سره] به
 ټوله مینځه آزاديږي فَلَهُ أَنْ يُضْمَنَهُ قِيمَةُ نَصِيبِهِ مُكَاتَبًا إِنْ كَانَ مُوسِرًا نو ځکه هغه [غیر مُعتق] ته به دا
 حق وي چي مُعتق د خپلي حصې د قیمت ضامن وگرځوي د مکاتب کېدلو په حساب سره [يعني
 د مکاتب والا قیمت ضامن يې وگرځوي] که چيري هغه مالدار وي وَيَسْتَسْرِعُ الْعَبْدَانِ كَانَ مُعْسِرًا او که
 چيري هغه تنګلاسی وي نو په غلام سره دي سعی [او مزدوري] او کړي لِأَنَّهُ ضَمَانُ إِعْتَاقِ ځکه چي دا
 د اعتاق ضمان [تاوان] دی فَيَخْتَلِفُ بِالْيَسَارِ وَالْإِعْسَارِ نو ځکه [د مُعتق] په مالدارۍ او تنګلاسی سره
 به مختلف کيږي.

اللغات: «موسر» دافعال دباب اسم فاعل دی: پراخ لاسی، مالدار، شتمن، «الزق» غلامتوب، غلام والی، «لم تزل» له افعال ناقصه وو خخه د «مَا زَالَ» د جحد صیغه ده، چي دهغه اصطلاحی معنی ده: همیشه کېدل (له همیشه خخه کېدل)، «قِئَة» خالص مینځه، «تجزئ» د تفعل دباب مصدر دی: متجزی کېدل، یعنی جزء، جزء (حصه، حصه) کېدل، «یستسعی» داستفعال مضارع ده: په غلام سعی او کوبنې کول، د مال گټلو لپاره کسب او مزدوري په کول، «اليسار» پراخ لاسی، مالداري، «اعسار» تنگلاسی، غربت او بد حالی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یوه مینځه ددوو خلگو په مینځ کې مشترکه وي او دواړه هغه مکاتبه جوړ کړي، بیا له دوی خخه یو شریک کوم چي مالدار وي خپله حصه آزاده کړي او تردې وروسته مینځه له بدل کتابت اداء کولو خخه عاجزي (ناوسي) ښکاره کړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په حکم دادی چي په دې صورت کې به مُعتق (آزادونکي شریک) و ساکت یعنی غیر مُعتق (ناآزادونکي شریک) ته د مینځي نصف قیمت ضمان ورکوي لېکن وروسته به مُعتق له مینځي خخه هغه قیمت واپس واخلي.

د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز مُعتق هغه قیمت له مینځي خخه واپس نه سي اخیستلای؛ ځکه کله چي دا مکاتبه مینځه عاجزه سوه او دوباره رقیقه (خالص مینځه) وگرځېده، نو دهغې حالت داسي سولکه هغه چي له همیشه خخه مینځه ده او مکاتبه سوې نه ده، او څرنګه چي د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز اعتناق نه متجزی کيږي، نو د یوه شریک اعتناق (آزادول) د ټولي مینځي اعتناق دی (یعني ددوی په نېز دیوې حصې آزادول داسي دي لکه ټوله مینځه آزادول)، نو ځکه مُعتق به د غیر مُعتق د حصې ضامن وي او په دغه ضمان کې به هغه متبرع وي او متبرع د تبرع مال واپس نه سي اخیستلای، نو ځکه دغه مُعتق ته به هم دا حق او اختیار نه وي چي د بل شریک (غیر معتق) په حصه کې ورکول سوی قیمت له مینځي خخه واپس واخلي.

فرمایي دامام صاحب او صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په مینځ کې چي کوم درجوع او عدم رجوع (واپس اخیستلو او نه اخیستلو) اختلاف دی، همدغه اختلاف په اختیارات ثلاثه وغیرها کې هم دی. له اختیارات ثلاثه وو خخه مراد دادی چي د یوه شریک له اعتناق خخه وروسته دامام صاحب رَحْمَتُ اللهِ په نېز دویم شریک ته له دریو اختیاراتو خخه یو اختیار حاصلیږي: ① یو دا چي هغه (دویم شریک) دي هم خپله حصه آزاد کړي. ② یا دي په مینځه مزدوري او ګټه وکړي او د خپلي حصې قیمت دي

له هني شخه واخلي، ③ يادي مُعتق دخيلي حصي دقيمت ضامن وگرځوي (يعني له معتق شخه دي دخيلي حصي ضمان [تاوان] واخلي)، ددې په خلاف دصاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نېز حکم دادی چي که مُعتق مالدار وي، نو غير مُعتق دي له هغه شخه ضمان واخلي، او که مُعتق تنگلاسی (غريب) وي، نو غير مُعتق دي په مينځه مزدوري او گټه کړي، بس همدا دوه کارونه کولاسي (دصاحبينو په نېز)، بل شخه نه سي کولای.

اوله "وغيرها" شخه ولاء مراد ده، نو که دويم شريک خپله حصه آزاده کړي يا په مينځه کسب او مزدوري وکړي، نو دامام صاحب رَحْمَتُهَا الله په نېز ولاء ددوی په مينځ کي مشترک کيږي؛ ځکه چي دامام صاحب رَحْمَتُهَا الله په نېز اعتاق متجزي کيږي، لېکن دصاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نېز په هر صورت کي اول مُعتق ته ولاء حاصليږي؛ ځکه چي ددوی په نېز اعتاق نه متجزي کيږي. پورته چي کوم حکم ذکر سوی دی هغه دمينځي دعاجزه کېدلو (عاجزي بنکاره کولو) دحالت سره متعلق دی لېکن که ترعاجزه کېدلو مخکي معامله وي، نو په دې صورت کي دامام صاحب رَحْمَتُهَا الله په نېز غير مُعتق (ساکت) له مُعتق شخه ضمان نه سي اخيستلای؛ ځکه چي دامام صاحب رَحْمَتُهَا الله په نېز اعتاق متجزي کيږي، نو دامام صاحب رَحْمَتُهَا الله په نېز ديوه شريک په اعتاق سره به صرف دهغه حصه آزادېږي او دويم شريک حصه به دمخکي په شېر مکاتبه پاتېږي او په هغه کي به اعتاق نه مؤثر کيږي. ددې په خلاف څرنگه چي دصاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نېز اعتاق نه متجزي کيږي، نو ځکه دقېل العجز او بَعْد العجز په دواړو صورتونو کي ددوی په نېز حکم سره برابر دی، يعني ديوه شريک په اعتاق سره په ټوله مينځه کي اعتاق ثابتېږي او دويم شريک ته له مُعتق شخه د ضمان اخيستلو حق او اختيار حاصلېږي، يعني که مُعتق شريک مالدار وي، نو غير مُعتق شريک به له هغه شخه ضمان اخلي، او که هغه تنگلاسی وي، نو په مينځي به کسب او مزدوي کوي او له هني شخه به ضمان اخلي، لکه څرنگه چي د بَعْد العجز والا په صورت کي موږ ددې بيان وکړی.

د مذکورہ مسئلہ خلاصہ

قَالَ: وَإِنْ كَانَ الْعَبْدُ بَيْنَ رَجُلَيْنِ دَبْرَهُ أَحَدُهُمَا فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ غَلَامٌ دَوُو خَلْكَوْ بِه مِينَحْ كِي مَشْتَرِكْ وَي چي له دوی شخه یو شریک هغه مدبر جوړ کړي ثُمَّ اَعْتَقَهُ الْآخَرُ وَهُوَ مُوسِرٌ بِيَا بِل شَرِيكْ هغه آزاد کړي حال دا چي هغه مالدار وي فَإِنْ شَاءَ الَّذِي دَبْرَهُ ضَمَّنَ الْمُعْتَقَ نِصْفَ قِيَمَتِهِ مُدَبِّرًا نُو كه مدبر جوړونکی شریک وغواړي نو مُعْتَقَ [آزادونکی شریک] دي د مدبر غلام د نیم قیمت ضامن وگرځوي [يعني د مدبر والي په حالت کي چي د دې غلام خومره قیمت وي د هغه نیم قیمت دي په ضمان (تاوان) کي ځني واخلي] وَإِنْ شَاءَ اسْتَسْعَى الْعَبْدُ أَوْ كَهْ وَغواړي نو په غلام دي سعی [او گته] وکړي وَإِنْ شَاءَ اَعْتَقَ او کله وغواړي نو خپله دي هم [هغه] آزاد کړي وَإِنْ اَعْتَقَهُ أَحَدُهُمَا ثُمَّ دَبْرَهُ الْآخَرُ او که له دوی دواړو شخه یو شریک هغه آزاد کړي بیا یې بل شریک مدبر جوړ کړي لَمْ يَكُنْ لَهُ أَنْ يُضَمِّنَ الْمُعْتَقَ نُو [په دې صورت کي] هغه ته دا اختیار نسته چي آزادونکی شریک ضامن وگرځوي [يعني له آزادونکی شریک شخه ضمان واخلي] وَيَسْتَسْعَى الْعَبْدُ أَوْ يُعْتَقَ [بلکي] هغه به یا په غلام سعی [او گته] کوي یا هغه به آزادي وَيَهْدَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ ❶ دا حکم دا امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی وَوَجَّهَهُ أَنَّ التَّدْبِيرَ يَتَجَرَّأُ عِنْدَهُ او د دې دلیل دا دی چي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز تدبیر متجزي کیږي فَتَدْبِيرُ أَحَدِهِمَا يَقْتَصِرُ عَلَى نَصِيبِهِ نو ځکه د یوه شریک تدبیر [مدبر جوړول] به د هغه پر خپلي حصې منحصر پاتیږي لَكِنْ يَفْسُدُ بِهِ نَصِيبُ الْآخَرِ لېکن په دغه تدبیر سره د دویم شریک حصه فاسدیږي [ځکه چي تر تدبیر وروسته دویم شریک له دغه مدبر غلام شخه کار او خدمت نه سي اخیستلای] فَيَثْبُتُ لَهُ خَيْرَةٌ اِلْعَاقَاتِ وَالتَّضْمِينِ وَالْاِسْتِسْعَاءِ نو ځکه هغه ته به د آزادولو، ضامن گرځولو او په غلام د سعی کولو اختیار حاصلیږي کَمَا هُوَ مَذْهَبُهُ لکه څرنګه چي همدا د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ مذهب دی فَإِذَا اَعْتَقَ او کله چي دویم شریک [خپله حصه] آزاده کړي لَمْ يَبْقَ لَهُ خِيَارُ التَّضْمِينِ وَالْاِسْتِسْعَاءِ نو بیا د هغه لپاره د تضمین او استسعاء اختیار باقی نه پاتیږي [بلکي ساقطیږي] وَإِعْاقَاتُهُ يَقْتَصِرُ عَلَى نَصِيبِهِ

❶ القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٥، ص: ٧٧)، وفي هملقى الأبحر (ج: ٤،

او دهغه اعتاق دهغه پر خپلي حصې منحصر کيږي اتر خپل حصې پوري محدود او موقوف پاتېږي |
لَا تَجْزَأُ عَنْهُ حُكْمٌ چې دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نيز اعتاق متجزي کيږي وَلَكِنْ يَفْسُدُ بِهِ نَصِيبُ
شَرِيكِهِ لېکن د دغه اعتاق په وجه دهغه د شريک [مدبر جوړونکي شريک] حصه فاسديږي فَلَهُ أَنْ
يُضَيِّعَهُ قِيَمَةً نَصِيبِهِ وَلَهُ خِيَارُ الْعِتْقِ وَالِاسْتِسْعَاءِ أَيْضًا نو ځکه هغه [مدبر جوړونکي شريک] ته به دا
اختيار وي چې معتق [آزادونکی شريک] د خپلي حصې د قيمت ضامن وگرځوي او هغه ته به د غلام
د آزادۍ او په غلام د سعی کولو اختيار هم وي كَأَنَّهُ مَذْهَبُهُ لکه څرنګه چې همدا [د غير معتق
شريک په هکله] دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ مذهب دی وَيُضَيِّعُهُ قِيَمَةً نَصِيبِهِ مُدَبَّرًا او مدبر جوړونکی
شريک به معتق شريک د خپلي حصې د مدبر والي د قيمت ضامن وگرځوي لَأَنَّ الْإِعْتِقَاقَ صَادَفَ
الْمُدَبِّرَ حُكْمٌ چې [دلته] آزادول د مدبر غلام سره متصل سوي دي [يعني دويم شريک په داسي حال کي خپله
حصه آزاده کړې ده چې په بله حصه کي غلام مدبر دی، نو ځکه هغه به د مدبر والي د حالت والا قيمت ضامن کيږي |
ثُمَّ قِيلَ: قِيَمَةُ الْمُدَبِّرِ تُعْرَفُ بِتَقْوِيمِ الْمُتَقَوِّمِينَ بيا ويل سوي دي: چې د مدبر غلام قيمت به د قيمت لګونکو
[د قيمت د ماښامو] په قيمت لګولو سره معلومول کيږي وَقِيلَ: يَجِبُ ثُلَاثُ قِيَمَتِهِ وَهُوَ قِيَمَةُ او ويل سوي دي:
چې د خالص غلام د قيمت دوه ثلثه واجبيږي [او همدا د غير معتق ضمان دی] لَأَنَّ الْبَنَافِعَ أَنْوَاعَ ثَلَاثَةٍ
ځکه چې منافع درې ډوله [پر درې قسمه] دي الْبَيْتُ وَأَشْبَاهُهُ ① بيع او د بيع سره مشابه عقدونه [يعني
د بيع په څېر نور عقود لکه هبه، صدقه، وصيت او داسي نور] وَالِاسْتِخْدَامُ وَأَمْثَالُهُ ② خدمت اخيستل او
دهغه په مثل سره نور عقدونه [لکه اجاره او عاريت ورکول] وَالِإِعْتِقَاقُ وَتَوَابِعُهُ ③ آزادول او دهغه تابع
نور عقدونه [لکه کتابت، تدبير او داسي نور] وَالْقَائِلُ الْبَيْعُ او [په مدبر غلام کي] بيع فوت ده [يعني دهغه
خرڅول ممنوع دي] فَيَسْقُطُ الثُّلُثُ نو ځکه [د دې يوه منفعت فوتېدلو په وجه به] د قيمت يو ثلث
ساقطېږي [او دوه ثلثه به د ضمان په توګه واجبيږي] وَإِذَا ضَمَّنَهُ او کله چې مدبر جوړونکی شريک
معتق ضامن وگرځوي [يعني کله چې له آزادونکي شريک څخه ضمان واخلي] لَا يَمْلِكُهُ بِالضَّمَانِ نو
معتق په ضمان اداء کولو سره دهغه [يعني د مدبر جوړونکي شريک د حصې] نه مالک کيږي [ځکه چې دا
ضمان حيلوله دی، ضمان تملک نه دی] لَأَنَّهُ لَا يَقْبَلُ الْإِثْقَالَ مِنْ مِلْكٍ إِلَى مِلْكٍ ځکه چې مدبر غلام له

يوه ملكيت شخه بل ملكيت ته منتقل كېدل نه قبلوي [يعني بل ملكيت ته د منتقل كېدلو قابل نه دی] كَمَا إِذَا غَضِبَ مُدَبِّرًا فَأَبَتْ لکه كله چي شوک يو مُدبّر غلام غصب کړي بيا هغه غلام اله غاصب شخه او تنبتيږي [نو پر غاصب د هغه قيمت واجبيږي] وَإِنْ أَعْتَقَهُ أَحَدُهُمَا أَوَّلًا او که له دوی دواړو شخه يو شریک اول هغه آزاد کړي كَانَ لِلْآخَرِ الْخِيَارُ ابْنُ الثَّلَاثِ عِنْدَهُ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دویم شریک ته [مخکني] درې سره اختيارات حاصلیږي فَإِذَا دَبَّرَهُ او که چیري دویم شریک [خپله حصه] مُدبّر جوړه کړي لَمْ يَبْقَ لَهُ خِيَارُ التَّضْمِينِ نو د هغه لپاره د تضمین [ضامن گرځولو] اختیار باقی نه پاتیږي [ساقطیږي] وَبَقِيَ خِيَارُ الْإِعْتَاقِ وَالِاسْتِسْعَاءِ او [د هغه لپاره] [د اعتاق او استسعاء اختیار باقی پاتیږي] لِأَنَّ الْمُدَبِّرَ يُعْتَقُ وَيُسْتَسْعَى ځکه چي مُدبّر غلام آزادول کېدای هم سي او په هغه سعی هم کول کېدای سي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: إِذَا دَبَّرَهُ أَحَدُهُمَا صَاحِبِينَ رَحِمَهُمَا اللهُ فَرَمَائِي: چي كله يو شریک هغه مُدبّر جوړ کړي فَعَتَقَ الْآخَرَ بَاطِلٌ نو بيا د بل شریک آزادول باطل دي لِأَنَّهُ لَا يَتَجَرَّأُ عِنْدَهُمَا ځکه چي د صاحبینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز تدبیر [هم] نه متجزي کیږي فَيَتَمَلَّكُ نَصِيبَ صَاحِبِهِ بِالْتَّدْبِيرِ نو ځکه هغه [مدبر جوړونکی شریک] به د تدبیر په وجه د خپل ملګري [دویم شریک] د حصې مالک سي وَيُضْمَنُ نِصْفَ قِيَمَتِهِ نو هغه به [د دویم شریک لپاره] د غلام د نیم قیمت ضامن کیږي مُوسَرًّا كَأَن أَوْ مُغْسِرًا برابره ده هغه [مدبر جوړونکی شریک] مالدار وي او که تنګلاسی وي لِأَنَّهُ ضَمَانٌ تَمَلَّكُ ځکه چي [د صاحبینو په نېز] دا د تملک ضمان دی [کوم چي په یسار او اعسار سره نه مختلف کیږي] فَلَا يَخْتَلِفُ بِالْيَسَارِ وَالْإِعْسَارِ نو ځکه هغه به په مالدارۍ او تنګلاسی سره نه مختلف کیږي وَيُضْمَنُ نِصْفَ قِيَمَتِهِ قَلًا [همدارنګه] مُدبّر جوړونکی شریک د خالص غلام د نصف قیمت ضامن کیږي لِأَنَّهُ صَادَقَهُ التَّدْبِيرُ وَهُوَ قَلٌّ ځکه چي د دغه غلام سره د خالص غلام والي په حالت کي تدبیر متصل سوی دی وَإِنْ أَعْتَقَهُ أَحَدُهُمَا او که له دوی دواړو شخه يو شریک [اول] هغه آزاد کړي [خپله حصه آزاده کړي] فَتَدْبِيرُ الْآخَرِ بَاطِلٌ نو [په دې صورت کي هم] د بل شریک مُدبّر جوړول باطل دي لِأَنَّ الْإِعْتَاقَ لَا يَتَجَرَّأُ ځکه چي اعتاق [د صاحبینو په نېز] نه متجزي کیږي فَيَعْتَقُ كَلَّهُ نو ځکه ټوله

غلام به آزاد سي قَلَمَ يُصَادِفُ الشَّدِيدُ الْبَلَدَ نو تدبير [مدبر جوړول] د ملکیت سره متصل نه سو وَهُوَ يَعْتَبِدُهُ حال دا چي د تدبير اعتماد [مدار] پر ملکیت دی [لکه مخکي چي ذکر سوه] وَيُضْمَنُ نِصْفَ قِيَمَتِهِ إِنْ كَانَ مُوسَرًّا [بيا] که چيري مُعتق شریک مالدار وي نو هغه [د خپل ملګري شریک] لپاره د نیم قیمت ضامن کيږي وَيَسْتَسَعِي الْعَبْدُ فِي ذَلِكَ إِنْ كَانَ مُغْتَبَرًا او که چيري هغه تنګلاسی وي نو غلام به د دغه نیم قیمت [د گټلو] لپاره سعی [او مزدوري] کوي لَأَنَّ هَذَا صَبَانُ الْإِعْتِقَاقِ ځکه چي دا د آزادولو ضمان دی فَيَخْتَلِفُ ذَلِكَ بِالْإِسَارِ وَالْإِعْسَارِ عِنْدَهُمَا نو دا به د صاحبینو رَجَهْمَا الله په نېز په مالدارۍ او تنګلاسی سره مختلف کيږي.

اللفات: ﴿دَبَّرَ﴾ د تفعل ماضي ده: مُدَبِّرُ جوړول (خپل غلام ته ویل چي زما تر مرګ وروسته ته به وپېژني!)، ﴿يُضْمَنُ﴾ د تفعل مضارع ده: ضامن ګرځول، ضمان (تاوان) ځني اخیستل، ضمان پر لازم، ﴿استسعى﴾ د استفعال ماضي ده، إِسْتَسْعَى يَسْتَسْعِي اِسْتِسْعَاءً: په غلام سعی او کوشش کول، خواري په کابل، د مال گټلو لپاره کسب او مزدوري په کول (مال په گټل)، ﴿خِيَرَةٌ﴾ اختیار، ﴿صَادَفَ﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: ورسره یو ځای کېدل، متصل کېدل، واقع کېدل، ﴿قِنَ﴾ خالص غلام.

تشریح: د عبارت هر، هر جزء له ترجمې څخه هم ښکاره کيږي، صرف په دې خبره ځان پوه کول ضروري دي چي دامام صاحب رَجَهُ الله په نېز تدبير او اعتاق دواړه متجزي کيږي او د صاحبینو رَجَهْمَا الله په نېز نه اعتاق متجزي کيږي او نه تدبير. د همدغه فرق او اختلاف په وجه دامام صاحب او صاحبینو رَجَهْمَا الله په نېز په احکامو کي څه تغیر راغلی دی.

بَابُ مَوْتِ الْمُكَاتَبِ وَعَجْزُهُ وَمَوْتِ الْمَوْلَى

(دا) باب دمکاتب دمره کېدلو، دهغه دعاجزه کېدلو او د

مالک دمره کېدلو (په بیان کې) دی

د قسط (ټاکل سوې حصې) په اداء کولو کې د تأخیر کولو حکم

قَالَ: وَإِذَا عَجَزَ الْمُكَاتَبُ عَنْ نَجْمِ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ فِي مَكَاتِبِ دِيُوهُ قَسَطَ لَهُ آدَاءُ كُولُو شَخْخَه عَاجِزَه سِي
نَظَرُ الْحَاكِمِ فِي حَالِهِ نُو حَاكِمٍ [قَاضِي] دِي دِهَغَه پَه حَالَتِ كِي غُور و كَرِي فَإِنْ كَانَ لَهُ دَيْنٌ يَقْبِضُهُ أَوْ مَالٌ
يَقْدُمُ عَلَيْهِ نُو كَه چِيرِي د دَغَه مَكَاتِبِ لپاره داسي قرض وي چي [نژدې] د غَه مَكَاتِبِ پَر هَغَه قَبْضَه
كُوي اوي داسي مال وي كُوم چي [نژدې] پَر هَغَه رَاتلونكی وي لَمْ يُعْجَلْ بِتَعْجِيزِهِ وَانْتَظَرَ عَلَيْهِ الْيَوْمَيْنِ
أَوْ الثَّلَاثَةِ نُو قَاضِي دِي دِهَغَه د عَاجِزِي پَه فَيَصِلُهُ كُولُو كِي تَلَوَار نَه كُوي اُو تَر دُوو يَا دَرِيو وَرْخُو
پُوري دِي اِنْتَظَار و كَرِي نَظَرًا لِلْجَانِبَيْنِ د دې لپاره چي د دَوَارو طَرَفُونو [مالک او مَكَاتِب] پَه حَق كِي
مَصْلَحَتِ [اَوْرَعَاتِ] ثَابِت سِي وَالثَّلَاثُ هِيَ الْمُدَّةُ الَّتِي ضَرِبَتْ لِإِبْلَاءِ الْأَعْدَارِ اُو دَرِي وَرْخِي داسي مَوَدَتِ دِي
كُوم چي د عَذْرُونو د اَظْهَارِ [اُخْرَمَنْدُونو] لپاره ټاكل سوې دِي كَامَهَالِ الْخَصْمِ لِلدَّفْعِ لكه مَدْعَى عَلَيْهِ تَه [د
مَدْعَى د دَعْوَى] د دَفْعِ كُولُو لپاره مَهْلَتِ وَر كُولِ وَالْمُدَّيُونِ لِلْقَضَاءِ اُو مَقْرُوضِ [پُور وږي] تَه د قَرْضِ آدَاءِ كُولُو
لپاره مَهْلَتِ وَر كُولِ فَلَا يَزَادُ عَلَيْهِ نُو حَكْمَه پَر هَغَه بَه زِيَا تَوْبِ نَه كِيرِي [يعني تَر دَرِيو وَرْخُو بَه زِيَا ت مَهْلَتِ نَه وَر كُولِ
كِيرِي] فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَجْهٌ بِيَا كَه [تَر دَرِيو وَرْخُو وَر سَتَه] مَكَاتِبِ تَه [د مال رَاتللو] هِيْخَ صُورَتِ نَه وَي وَطَلَبَ
النَّوْلِ تَعْجِيزُهُ اُو مَالِكِ [لَه قَاضِي شَخْخَه] د دَغَه مَكَاتِبِ د عَاجِزِ گَرْخُولو مَطَالِبَه و كَرِي عَجْزُهُ وَفَسَخَ الْكِتَابَةَ نُو
قَاضِي دِي هَغَه عَاجِزِ و گَرْخُوي اُو عَقْدِ كِتَابَتِ دِي فَسَخِ كَرِي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَسِبْتَ وَمُحَمَّدٍ [د اَحْكَم] د
طَرَفَيْنِ رَحْمَتُهَا اللهُ پَه نَهْزِ دِي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: لَا يُعْجِزُهُ حَتَّى يَتَوَالَ عَلَيْهِ نَجْدَانِ اِمَامِ اَبُو يُوْسُفَ رَحْمَةُ اللهِ

• القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَتُهَا اللهُ، كما ذكر في الدر المنقى (ج: ٤، ص: ٢٤)، والهدية (ج: ٥، ص: ١٧). [القول

فرمايي: چي قاضي دي هغه عاجز نه گرځوي تر دې چي پر هغه دوه قسطونه پرلپسې لازم سي ايمني كله چي هغه پرلپسې دوه قسطه اداء نه كړي، نو بيا دي قاضي هغه عاجز وگرځوي | لِقَوْلِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "إِذَا تَوَالَى عَلَى الْمَكَاتِبِ نَجْبَانِ رُدَّ فِي الرِّقِّ" حُكْمُهُ حضرت علي عليه السلام فرمايلي دي: "كله چي پر مكاتب دوه قسطونه پرلپسې لازم سي نو هغه به غلامتوب واپس كول كيږي | يعني هغه به د بدل كتابت له اداء كولو څخه عاجزه گڼل كيږي او بيرته به غلام گرځول كيږي | عَلَّقَهُ بِهَذَا الشَّرْطِ نو حضرت علي عليه السلام هغه | غلامتوب ته واپس كول (عاجزه گرځول) | پر همدغه شرط معلق كړي دي وَلَأَنَّهُ عَقْدٌ إِرْفَاقِي او حُكْمُهُ چي كتابت د نرمۍ عقد دی | يعني كتابت داسي عقد دی كوم چي پر مسامحت او نرمۍ مبني دی | حَتَّى كَانَ أَحْسَنُهُ مُوَجَّلَهُ همدا وجه ده چي ښه عقد كتابت هغه دی كوم چي مؤخر | اخښي | وي | يعني په هغه كي پر غلام في الحاله يا په لږ وخت كي د بدل كتابت اداء كول لازم نه وي | وَحَالَةُ الْوُجُوبِ بَعْدَ حُلُولِ نَجْمٍ او | اداء | د وجوب حالت د قسط دوخت تر راتللو وروسته وي | يعني د قسط (كنبت) دوخت په راتللو سره سمدستي ټاكل سوي قسط واجبيږي | فَلَا بُدَّ مِنْ إِمْهَالٍ مُدَّةٍ نو حُكْمُهُ څه مودت وركول ضروري دي | إِسْتِيسَارًا د آساني وركولو لپاره | يعني چي مكاتب په آسانه د بدل كتابت قسط اداء كړي سي | وَأَوَّلِي الْمُدَدِ مَا تَوَافَقَ عَلَيْهِ الْعَاقِدَانِ او غوره مودت هغه دی چي پر هغه دواړه عقد كونكي | مكاتب او مالک | متفق سي | وَلَهُمَا: أَنْ سَبَبَ الْفُسْخِ قَدْ تَحَقَّقَ وَهُوَ الْعَجْزُ او د طرفينو رَحْمَتُهُمَا الله دليل دا دی: چي د فسخ سبب ثابت سوي دی او هغه | د يوه قسط له اداء كولو څخه | عاجزه كېدل دي | لِأَنَّ مَنْ عَجَزَ عَنْ آدَاءِ نَجْمٍ وَاحِدٍ حُكْمُهُ څوك چي د يوه قسط له اداء كولو څخه عاجزه سي | يَكُونُ أَعْجَزَ عَنْ آدَاءِ نَجْمَيْنِ نو هغه خو به د دوو قسطونو له اداء كولو څخه بيخي عاجزه وي | وَهَذَا لِأَنَّ مَقْصُودَ الْوُصُولِ إِلَى الْمَالِ عِنْدَ حُلُولِ نَجْمٍ او دا | حكم | حُكْمُهُ دی چي د مالک مقصود دا دی چي د قسط دوخت په راتللو سره مال | ټاكل سوي قسط | تر لاسه كړي | وَقَدْ فَاتَ حال دا چي | اداء قسط نه اداء كولو په وجه | د مالک مقصود فوت سو | فَيُفْسَخُ إِذَا لَمْ يَكُنْ رَاضِيًا بِهِ دُونَهُ نو حُكْمُهُ به عقد فسخ كول كيږي كله چي مالک له قسط اخيستلو څخه بغير په دغه عقد | اداء عقد | كتابت په باقي پرېښوولوا | راضي نه وي | بِخِلَافِ الْيَوْمَيْنِ

وَالثَّلَاثَةُ بِهٖ خِلَافٌ دَوَّوْا وَدَرَبُوْا وَرَحُّوْا مَهْلَتٌ وَرَكُوْا لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْهَا حُكْمٌ چي له هغه شخه هيڅ چاره نسته ايمني تر دومره مودته مهلت وركول ضروري دي | لَا مَكَانَ الْأَدَاءِ حُكْمٌ چي | په دومره مودت سره |
 اداء كول ممكن كيږي فَلَمْ يَكُنْ تَأْخِيْرًا نو دا به تاخير نه وي | ايمني دومره مودت مهلت وركول به تاخير نه
 گرځول كيږي | وَالْآثَارُ مُتَعَارِضَةٌ او د صحابه وو اثار سره متعارض دي | ايمني په هغوی کي تعارض او
 تفاوت دی | فَإِنَّ السُّرُوِيَّ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ مَكَاتِبَهُ لَهُ عَجَزَتْ عَنْ أَدَاءِ نَجْمٍ وَاحِدٍ فَرَدَّهَا حُكْمٌ
 له حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا شخه داروايت سوی دی چي د هغه يوه مكاتبه مينځه [د بدل کتابت]
 د يوه قسط له اداء كولو شخه عاجزه سوه نو ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دا مكاتبه [رقيت ته] واپس كړه "
 | ايمني هغه يې واپس خپل رقيقه او خالص مينځه وگرځوله | فَسَقَطَ الْاِخْتِجَاجُ بِهَا نو حُكْمٌ په متعارضه اثارو
 سره دليل نيول ساقط سوه | لهذا د حضرت علي عليه السلام په اثر سره د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ دليل نيول معتبر نه
 سوه | قَالَ: فَإِنْ أَخْلَى بَنَجْمٍ عِنْدَ غَيْرِ السُّلْطَانِ فرمايي: او كه مكاتب له سلطان [قاضي] شخه بغير يو بل
 حای | د قسط په اداء كولو کي | کوتاهي وکړي فَعَجَزَ او عاجزه سي فَرَدَّهَا مَوْلَاهُ بِرِضَا بيا د هغه په رضا
 سره مالک هغه [غلامتوب] ته واپس کړي | ايمني دوباره يې خپل رقيق وگرځوي | فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي
لِأَنَّ الْكِتَابَةَ تُفْسَخُ بِالْإِذْنِ مِنْ غَيْرِ عُدْرٍ حُكْمٌ | کله چي | بغير له عذره هم يو د بل په رضا سره کتابت
 فسخ كيږي فَبِالْعُدْرِ أَوَّلُ نو د عذر په وجه خوبه په درجه اولی فسخ كيږي وَلَوْ لَمْ يَرْضَ بِهِ الْعَبْدُ او
 كه غلام په دې | ايمني د کتابت په فسخ | راضي نه سي لَا بُدَّ مِنَ الْقَضَاءِ بِالنَّفْسِ نو | په دې صورت کي | د
 ناضي په فيصله سره فسخ كول ضروري دي لِأَنَّهُ عَقْدٌ لَا زَمَّ تَأْتِي حُكْمٌ چي عقد کتابت يو لازم او تام
عقد دی فَلَا بُدَّ مِنَ الْقَضَاءِ أَوْ الرِّضَاءِ نو حُكْمٌ د هغه | د فسخ كولو لپاره | قضاء يا رضا ضروري ده كَالزَّوْدِ
بِالْعَيْنِ بَعْدَ الْقَبْضِ لكه څرنګه چي تر قبضي وروسته د عيب په وجه د مبيع واپس كولو لپاره
 قضاء يا رضا ضروري ده قَالَ: وَإِذَا عَجَزَ الْمَكَاتِبُ فرمايي او کله چي مكاتب | د بدل کتابت له اداء كولو
 شخه | عاجزه سي | ايمني د قاضي په فيصله سره يا د مكاتب په رضا سره د هغه عجز ثابت سي | عَادَ إِلَى أَحْكَامِ
الرِّقِّ نو هغه د غلاموالي احكامو ته واپس راگرځي لِإِنْفِسَاخِ الْكِتَابَةِ حُكْمٌ چي عقد کتابت فسخ

سَوَ مَا كَانَ فِي يَدِهِ مِنَ الْكَسَابِ او دهغه په قبضه کي چي کوم څه گټي [گټل سوی مال] وي فَهُوَ لِمَوْلَاةٍ نو اوس دهغه دده د مالک لپاره دي لِأَنَّهُ ظَهَرَ أَنَّهُ كَسَبُ عَبْدِهِ ځکه چي اوس [بنکاره سوه چي داد دهغه د غلام گټه ده وَهَذَا لِأَنَّهُ كَانَ مَوْقُوفًا عَلَيْهِ أَوْ عَلَى مَوْلَاةٍ او دا [حکم] ځکه دی چي دا گټه پر ده [یعني پر مکاتب غلام] یا دده پر مالک موقوفه وه وَقَدْ زَالَ التَّوَقُّفُ او [د عجز په وجه] دا توقف زایل سو.

اللغات: ﴿نجم﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه یوه معنی ده: قسط، کبنت، ټاکل سوې حصه، (قرض یا داسي بل حق چي پر څو حصو تقسیم کړی سي او د هري حصې داداء کولو لپاره یې جلا وخت وټاکل سي، نو دهغه هري حصې ته "قسط" ویل کیږي)، ﴿تعجيز﴾ د تفعیل مصدر دی: عاجزه گرځول، د عاجزی و طرف ته نسبت کول، د غلام د عاجزه کېدلو حکم جاري کول، ﴿ضربت﴾ د ضرب له بابو د واحد مؤنث غائب ماضي مجهول صیغه ده، د دې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه یوه معنی ده: مقرر کېدل (متعین کېدل، ټاکل کېدل)، ﴿ابداء﴾ د افعال د باب مصدر دی: بنکاره کول، ﴿یتوالی﴾ د تفاعل مضارع ده: پرلپسې کېدل، ﴿ارفاق﴾ مهرباني او نرمي، ﴿أخل﴾ د افعال د باب ماضي ده، د دې باب څو معناوي دي چي د صلی په بدلون سره یې معنی هم بدلېږي چي له هغوی څخه ځیني دادي: کوتاهي کول، أخل بمرکزه: مرکز پرېښوول، غائبېدل، پوره حق نه ورکول، یو کار په سمه توګه نه کول (مباح اللغات)، ﴿سلطان﴾ باچا، مراد ځني قاضي دی؛ ځکه چي پر قاضي هم د سلطان اطلاق کیږي، بلکي دهغه اطلاق پر هر هغه کس کیږي کوم چي د حکم او فیصلې خاوند وي، ﴿فسخ﴾ د نصر د باب مصدر دی: فسخ کول (ماتول)، ختمول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک بدل کتابت په کبنت سره ټاکلی وي یعني پر څو قسطونو (حصو) یې تقسیم کړی وي او بیا مکاتب یو قسط پر خپل وخت اداء نه کړی سي، نو د طرفینو رَجْعُهَا الله په نېز به هغه ته درې ورځي مهلت ورکول کیږي، د دې لپاره چي که له یو طرفه هغه ته د مال حاصلېدلو (ملاوېدلو) آمید وي، نو هغه به ورته حاصل سي او عقد به له فسخ کېدلو څخه بچ سي، نو ځکه به مکاتب ته درې ورځي مهلت او رخصت وړکول کیږي او تر دې به زیات مهلت نه ورکول کیږي؛ ځکه چي شریعت د مدعی علیه او مقروض (پور وړي) لپاره هم دغه مودت (درې ورځي) ټاکلی دی (یعني کله چي مدعی علیه د مدعي له دعوي څخه انکار وکړي او د حجت او گواهي په ذریعه

حُازَ شَخْه دَعْوَى دَفْعِ كَوْلٍ وَغَوَايِ، نَوْ هَغَه تَه هَم دَحَجَت اَو گَوَاهِي. پېښولو او دعوی دَفْعِ کولو لپاره یوه، دوی یا درې ورځي مهلت ورکول کیږي، همدارنگه کله چي مقروض د قرض اقرار وکړي او د مال راوړلو او قرض اداء کولو لپاره درې ورځي مهلت وغواړي، نو هغه ته هم دومره مهلت ورکول کیږي).

لېکن که دیو چاله طرفه دې غلام ته د مال حاصلېدلو امید نه وي او د قسط نه اداء کولو په وجه د هغه مالک له قاضي شخه د مطالبه وکړي چي قاضي دي هغه عاجز وشمېري او زما او د هغه ترمینځ دي عقد فسخ کړي، نو قاضي ته پکار دي چي د مالک مطالبه پر ځای کړي او عقد فسخ کړي. د دې په خلاف د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ مَسْلُک دادی چي صرف دیوه قسط نه اداء کولو په وجه دي قاضي دا غلام عاجز نه گرځوي، بلکي کله چي هغه پرلپسې دوه قسطونه پر خپل وخت اداء نه کړي، نو بیا دي قاضي هغه عاجز وگرځوي او عقد دي فسخ کړي؛ ځکه چي همداسي له حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شخه روایت سوی دی، او بل دا چي د دغه عقد مدار پر سهولت او نرمۍ دی او نرمي په همدې کي ده چي تر دوو قسطونو پوري د غلام د تعجیز فیصله وځنډول سي او محض په دریو ورځو کي د هغه د تعجیز او د فسخ فیصله نه وسي.

د طرفینو رَحْمَتُ اللهِ دلیل دادی چي کله دغه مکاتب یو قسط اداء نه کړی سو، نو دوه قسطه خو به بیخي نه سي اداء کولای او د مالک مقصود فقط مال دی، نو ځکه محض دیوه قسط په نه اداء کولو سره د فسخ سبب متحقق او موجود سو، او اوس مالک د دغه عقد په باقي پاتېدلو راضي نه دی، نو ځکه اوس د عقد له فسخ کولو شخه چاره نسته. ها! تر دوو او دریو ورځو پوري په مهلت ورکولو کي هیڅ حرج نسته؛ ځکه چي په دوو او دریو ورځو کي به مکاتب هڅه او کوښښ وکړي او په یو ډول به بدل اداء کړی سي. او د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په فرمان سره د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ دلیل نیول صحیح نه دي؛ ځکه له حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا شخه دا روایت نقل سوی دی چي د هغه یوه مکاتبه مینه وه او هغې د بدل کتابت یو قسط اداء نه کړی سو، نو ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا هغه بیرته خپل رقیقه وگرځوله. دا د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د اثر مخالف دی، نو ځکه په هغه سره دلیل نیول صحیح نه دي.

قال فان اخل الخ: د دې حاصل دادی چي کله د قسط اداء کولو وخت راوړسیري او مکاتب له قاضي شخه بغیر د بل چا منځته د قسط په اداء کولو کي کوتاهي وکړي یا مکاتب داسي ځای ته ولاړ سي او قسط نه ورکوي چي هلته حاکم او قاضي نه وي، او مکاتب په هغه ځای کي له قسط اداء کولو شخه عاجزي ښکاره کړي او مالک د مکاتب په رضا او خوښۍ سره عقد فسخ کړي او هغه بیرته غلام وگرځوي، نو دغه فسخ او رد صحیح دی؛ ځکه کله چي له یو عذر شخه بغیر هم یو ډول په رضا سره

عقد فسخ کېدای سي، نو د عذر په صورت کي خوبه په درجه اولی هغه فسخ کيږي. لېکن که مکاتب په دې راضي نه وي، نو بيا د قاضي له فيصلې څخه بغير نه سي فسخ کېدای، او د فسخ کېدلو په صورت کي مکاتب غلام گرځي او د هغه گټه (گټل سوی مال) او داسي نور د هغه د مالک کيږي؛ ځکه چي د گټي معامله موقوفه وه يعني که مکاتب د بدل کتابت په اداء کولو سره آزادي ترلاسه کړي وای نو د هغه گټه (گټل سوی مال) خوبه خپله د هغه حق وای او که يې بدل کتابت اداء کړي نه وای، نو هغه به د مالک حق کېدلای، او په پورتنی صورت کي د هغه له عاجزه کېدلو او عقد فسخ کېدلو څخه دا خبره ښکاره سوه چي د گټي (گټل سوي مال) اصل حقدار مالک دی، نو ځکه همدې مالک ته به د هغه گټه ورکول کيږي. (احسن الهدایه)

د عقد کتابت په دوران کي د مکاتب مړه کېدل (حکم او تفصیل)

قَالَ: فَإِنْ مَاتَ الْمَكْتُبُ وَلَهُ مَالٌ فَرِمَايِي: او که مکاتب په داسي حال کي مړ سي چي د هغه سره مال موجود وي لَمْ تَنْفَسَخِ الْكِتَابَةُ نو کتابت نه فسخ کيږي وَقُضِيَ مَا عَلَيْهِ مِنْ مَالِهِ او د هغه له مال څخه به [د هغه بدل کتابت] اداء کول کيږي وَحُكِمَ بِعَثْقِهِ فِي آخِرِ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ حَيَاتِهِ او د هغه د ژوند په آخري جزء کي به د هغه د آزادېدلو فيصله کيږي وَمَا بَقِيَ أَوْ كُومُ شَيْءٍ مَالٍ چي پاته سي فَهُوَ مِيرَاثٌ لَوَرَّثْتَهُ نو هغه دده د وارثانو لپاره ميراث دی وَيُعْتَقُ أَوْلَادُهُ او د هغه بچيان آزاديږي وَهَذَا قَوْلٌ عَلَى وَابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا او دا د حضرت علي او حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قول دی وَبِهِ أَخَذَ عَلَمَاءُنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ او زموږ علماؤ همدا قول اختيار کړی دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تَبْطُلُ الْكِتَابَةُ وَيَبْطُلُ عَبْدًا وَمَا تَرَكَ لِمَوْلَاةٍ او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي کتابت باطليږي او دغه مکاتب د غلام والي په حالت کي مړ کيږي [يعني د مرگ په حالت کي غلام شمېرل کيږي] او د هغه پريښوول سوی مال د مالک کيږي وَإِمَامُهُ فِي ذَلِكَ رَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او په دې باره کي د هغه پېشوا حضرت زيد بن ثابت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دی وَلِأَنَّ الْمُقْصُودَ مِنَ الْكِتَابَةِ عَثْقُهُ او ځکه چي د کتابت مقصود د هغه آزادېدل دي وَقَدْ تَعَدَّرَ رِثْبَاتُهُ حال دا چي [دلته] د آزادي ثابتول ناممکن سوه فَتَبْطُلُ نو ځکه به کتابت باطليږي وَهَذَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَا يَخْلُو إِمَّا أَنْ يَثْبُتَ بَعْدَ الْمَمَاتِ مَقْصُورًا أَوْ يَثْبُتَ قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ مُسْتَتِدًا او دا حکم ځکه دی چي عتق [له دريو حالو څخه] خالي نه دی يا به هغه تر مرگ وروسته په منحصر کېدلو سره ثابتيږي يا به تر مرگ مخکي ثابتيږي يا به تر مرگ وروسته [د ژوند و حالت ته] په منسوب کېدلو سره

ثابتیږي لَا وَجْهَ إِلَى الْأَوَّلِ [د اول حال] ثابتېدلو [هیڅ وجه] [او صورت] انسته لِعَدَمِ الْهَیْئَةِ [حکله چي محل کېدل معدوم دي] وَلَا إِلَى الثَّانِي [او نه د دویم یوه] [د ثابتېدلو] [هیڅ وجه] سته لِقَدْ الشَّرْطِ وَهُوَ الْأَدَاءُ [حکله چي شرط یعني] [بدل کتابت] [اداء کول موجود نه دي] وَلَا إِلَى الثَّالِثِ [او نه د درېیم حال] [د ثابتېدلو] [هیڅ وجه] سته لِتَعْدُرِ الشُّبُوتُ فِي الْحَالِ [حکله چي في الحاله د عتق ثابتېدل ناممکن دي] وَالشَّيْءُ يُنْبِتُ ثُمَّ يَسْتَنْدُ [حال دا چي شی] [اول] [ثابتیږي] بیا منسوب کیږي وَلَنَا: أَنَّهُ عَقْدٌ مُعَاوَضَةٌ [زموږ دلیل دا دی چي عقد کتابت د معاوضې عقد دی] وَلَا يَبْطُلُ بِبُوتِ أَحَدٍ الْمُتَعَاقِدِينَ وَهُوَ الْهَوْلُ [او د یوه عاقد یعني د مالک په مرگ سره هغه نه باطلیږي] فَكَذَا بَبُوتِ الْآخَرِ [نو همداسي به د دویم عاقد په مرگ سره هم نه باطلیږي] وَالْجَامِعُ بَيْنَهُمَا الْحَاجَةُ إِلَى إِبْقَاءِ الْعَقْدِ لِإِحْيَاءِ الْحَقِّ بَلْ أَوَّلُ [او د دوی په مینځ کي جامع امر ضرورت دی د عقد باقي پرېښوولو ته د حق د ژوندي کولو لپاره بلکي په درجه اولی به باقي پرېښوول کیږي] [یعني د غلام او مالک تر مینځ علت جامع د حق د ژوندي کولو په غرض د عقد د باقي ساتلو ضرورت دی، بلکي د مکاتب په حق کي عقد باقي ساتل زیات ضروري دي] لِأَنَّ حَقَّهُ أَكْثَرُ مِنْ حَقِّ الْهَوْلِ [حکله چي د مکاتب حق د مالک له حق څخه زیات قوي دی] حَتَّى لَزِمَ الْعَقْدُ فِي جَانِبِهِ [همدا وجه ده چي د هغه په حق کي دا عقد لازم دی] وَالْبُوتُ أَتَى لِلْمَالِكِيَّةِ مِنْهُ لِمَسْلُوكِيَّةِ [او مرگ د مملوکیته په نسبت د مالکیت زیات نفی کونکی دی] [په بله وینا: مرگ د ملکیت په مقابله کي مالکیت زیات ختموي] فَيَنْزِلُ حَتَّى تَقْدِيرًا [نو حکله غلام به تقدیرا د ژوندي په درجه څخه څرغول کیږي] [یعني غلام به ژوندي فرض کول کیږي] أَوْ يَسْتَنْدُ الْحُرِّيَّةَ بِاسْتِنَادِ سَبَبِ الْأَدَاءِ إِلَى مَا قَبِلَ الْبُوتُ [یا د سبب اداء د منسوب کېدلو په وجه به آزادي هم له مرگ څخه د مخکي حالت و طرف ته منسوب کیږي] وَيَكُونُ أَدَاءُ خَلْفِهِ كَأَدَائِهِ [او د مکاتب د خليفه [نائب] اداء کول به په خپله د مکاتب د اداء کولو په درجه کي وي] وَكُلُّ ذَلِكَ مُنْكَرٌ [او دا ټوله ممکن دي] عَلَى مَا عَرَفَ تَبَاؤُهُ فِي الْخِلَافِيَّاتِ [لکه څرنگه چي په "خلافياتو" کي د دې بشپړیزه [بشپړ تفصیل] معلوم سوی دی.

اللغات: ﴿تَعْدُرُ﴾ د تفعل ماضي ده، د دې باب دوي معناوي دي: مشکل کېدل، ناممکن کېدل،

﴿مَاتَ﴾ مرگ، مړینه، ﴿مُسْتَنْدٌ﴾ د استفعال اسم فاعل دی: منسوبېدونکی (منسوب کېدونکی)، هغه

شی چي نسبت یې بل شي ته سوی وي، ﴿محلّية﴾ محل کډل، محل والی، ﴿خلافیات﴾ اختلافی
فتهبي مسائل . (احسن الهدایه)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي که مکاتب مړ سي لېکن تر خپل شا (په میراث کي) مال پرېږدي، نو زموږ په نېز دهغه په مرگ سره عقد کتابت نه فسخ کېږي (نه ختمیږي)، بلکي دهغه له پرېښوول سوي مال څخه به بدل کتابت اداء کول کېږي او هغه به دخپل ژوند په آخري حصه او شېبه کي آزاد شمېرل کېږي ددې لپاره چي دهغه اولاد او بچیان د آزادۍ په نعمت سره برخمن سي. ددې په خلاف دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مکاتب په مړه کډلو سره عقد کتابت باطلیږي او هغه د غلام والي په حالت کي مړ شمېرل کېږي او دهغه میراث (پرېښوول سوی مال) مالک ته حاصلیږي.

دامام شافعي دلیل: د حضرت زید بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا قول دی: "المُكَاتَبُ عَبْدٌ مَا بَقِيَ عَلَيْهِ دِرْهَمٌ لَا يَرِثُ وَلَا يُورَثُ" (یعني تر څو چي پر مکاتب د بدل کتابت یو درهم هم پاته وي، تر هغه وخته مکاتب غلام پاتېږي، نه هغه دیو چا وارث کېدای سي او نه بل څوک دهغه وارث کېدای سي [یعني نه بل څوک وارث جوړولای سي])، معلومه سوه چي کله دیوه درهم د پاتېدلو په صورت کي هم هغه غلام پاتېږي، نو د ټوله بدل کتابت د نه اداء کولو په صورت کي به په درجه اولی هغه غلام پاتېږي او دهغه د آزادوالي فیصله به نه کېږي.

دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عقلي دلیل دادی چي د عقد کتابت مقصد د مکاتب عتق او آزادېدل دي او دهغه دمړه کډلو په وجه اوس پر هغه عتق (آزادي) ثابتول ناممکن دي؛ ځکه چي ددغه مکاتب په حق کي په دریو طریقو سره عتق ثابتول کېدای سي، خو له هغوی څخه بالکل په یوه طریقه سره هم عتق ثابتول ممکن نه دي؛ یعني نه دهغه تر مرگ وروسته عتق ثابتول کېدای سي، نه تر مرگ مخکي او نه تر مرگ وروسته د ژوند وخت ته د عتق په نسبت کولو (منسوب کولو) سره هغه ثابتول کېدای سي.

ځکه چي له مرگ څخه په وروسته والا صورت کي محلّیت معلوم دی (یعني تر مرگ وروسته مکاتب د آزادېدلو محل نه دی) او له مرگ څخه په مخکي والا صورت کي د عتق شرط یعني د بدل کتابت لاء کول معلوم دي او له مرگ څخه وروسته د حالت حیات و طرف ته په نسبت کولو سره ځکه عتق نه سي ثابتول کېدای چي د نسبت کولو (منسوب کولو) لپاره في الحاله دهغه شي ثابتېدل پکار دي، حال دا چي د مکاتب دمړه کډلو په وجه في الحاله د عتق ثابتېدل ناممکن دي، او کله چي ثبوت ناممکن دی، نو استناد (منسوب کول) به هم ناممکن کېږي او په مذکوره دریو طریقو کي به په یوه سره هم عتق نه ثابتیږي.

ز مور دليل: دادی چي عقد کتابت د معاوضي عقد دی کوم چي دیوه عاقد یعنی د مالک په مړه کېدلو سره نه باطلیږي، لهدا کله چي د مالک په مرگ سره هم دا عقد نه باطلیږي چي هغه د مالکیت او امریت په وصف سره متصف دی، نو د مکاتب په مړه کېدلو سره به په درجه اولی نه باطلیږي؛ ځکه مکاتب خو مملوک دی او د مالکیت زوال د مملوکیت له زوال څخه اقوی دی، لهدا کله چي د اقوی په زوال (زایلېدلو) سره د عقد پر صحت اثر نه لویږي نو د ادنی په زوال سره به څنگه پر هغه اثر ولویږي! او بل دا چي د مالک په حق کي خودا عقد لازم هم نه وي بلکي د مکاتب په حق کي لازم وي، نو ځکه په دې حواله سره به هم د مکاتب په مړه کېدلو سره دا عقد نه باطلیږي او تر مرگ وروسته به د هغه د عتق (آزادی) سبب د هغه تر مرگ لږ څه مخکي ثابتیږي او هغه به تقدیر ژوندی شمېرل کیږي او پر هغه به عتق نافذول کیږي، لکه څرنګه چي مړی (میت) د قرضونو د اداء کولو او د وصیت نافذولو په حق کي تر مرگ وروسته ژوندی شمېرل کیږي او د هغه د وارثانو عمل او تصرف د هغه خپل عمل او تصرف شمېرل کیږي، همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم د مکاتب تر مرگ وروسته د هغه د وارث او نائب په لاس سره د بدل اداء کېدل به د هغه په خپله اداء کول شمېرل کیږي (یعني داسي به ګرځول کیږي لکه هغه چي په خپله دا بدل اداء کړی دی). ګواکي مور (صاحبینو) د دغه مکاتب تر مرگ وروسته د هغه د ژوند و حالت ته د عتق په نسبت کولو (درېمه طریقه) سره هغه آزاد ګرځولی دی. او د دغه مسئلې نور تفصیل په خلافتو کي هم ذکر سوی دی. له خلافتو څخه دلته هغه کتابونه مراد دي چي په هغوی کي (په تفصیلي توګه) مختلف فیها مسائل جمع او مرتب کړل سوي دي. (احن الهدایه)

که مړ کېدنکی مکاتب لږ مال پرېږدي نو د هغه حکم

قَالَ: وَإِنْ لَمْ يَتْرُكْ وَقَاءً فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ مَكَاتِبَ [ترخپل شا] د بدل کتابت په اندازه مال نه پرېږدي وَتَرَكَ وَلَدًا مَوْلُودًا فِي الْكِتَابَةِ خويو داسي بچی پرېږدي کوم چي د کتابت په حالت کي پيدا سوی وي سَمِعَ فِي كِتَابَةِ أَبِيهِ عَلَى نُجُومِهِ نو هغه به د پلار په بدل کتابت کي د هغه د قسطونو په حساب سره سمی او ګټه ا کوي فَإِذَا أَدَّى بيا چي کله هغه بدل کتابت اداء کړي حَكَمْنَا بِعِثْقِ أَبِيهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَعِثْقُ التَّوَلَدِ نو موږ د پلار تر مرگ مخکي د پلار د آزادېدلو او د بچی د آزادېدلو فیصله کوو لَئِنْ التَّوَلَدَ دَاخِلًا فِي كِتَابَتِهِ ځکه چي بچی د خپل پلار په کتابت کي داخل دی وَكَسْبُهُ كَسْبُهُ او د هغه ګټه ا ګټل سوی مال د پلار د ګټي په درجه کي دی فَيُخْلَفُهُ فِي الْأَدَاءِ نو ځکه د بدل کتابت په اداء

كولو كي به بچی د خپل پلار نائب كيږي وَصَارَ كَمَا إِذَا تَرَكَ وَقَاءً او دا به داسي وي لكه مكاتب
 (پلار) چي د بدل كتابت په اندازه مال پرې ايښی وي وَإِنْ تَرَكَ وَلَدًا مُشْتَرَىٰ فِي الْكِتَابَةِ او كه (مړسوی)
 مكاتب د كتابت په حالت كي رانيول سوی هلك پرېږدي قِيلَ لَهُ: إِمَّا أَنْ تُؤَدِّيَ الْكِتَابَةَ حَالَةً أَوْ تُرَدَّ
 رَتْبًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دغه هلك به ته ويل كيږي: چي يا ته في
 الحاله (سمدستي) بدل كتابت اداء كړه! يا ته به غلام څرخي وَأَمَّا عِنْدَهَا ۞ يُؤَدِّيهِ إِلَىٰ أَجَلِهِ او د
 صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله. په نېز به دا هلك د بدل كتابت تر وخته (ميعاده) پوري هغه اداء كوي اِغْتَبَارًا
 بِالْوَلَدِ الْمُؤَدِّيِ الْكِتَابَةِ په حالت كتابت كي پر پيدا سوي بچي په قياس كولو سره. وَالْجَامِعُ أَنَّهُ
 مَكَاتِبٌ عَلَيْهِ تَبَعًا لَهُ او (د ولد مشتري او ولد مولد تر مينځ) علت جامعده دادی چي دا (هريو) د هغه (مكاتب
 (پلار) د تابع په توگه پر هغه مكاتب دی وَلِهَذَا يَتَبَعُ الْوَلَدُ الْوَلَدَ او په همدې وجه (د مكاتب
 (پلار) مالک د هغه (هريو) د آزادولو ملكيت لري بِخِلَافِ سَائِرِ أَكْسَابِهِ په خلاف د مكاتب د نورو
 گټو وَلَئِنْ حَنِيفَةَ وَهُوَ الْفَرْقُ بَيْنَ الْفَضْلَيْنِ: أَنَّ الْأَجَلَ يَثْبُتُ شَرْطًا فِي الْعَقْدِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ
 دليل (كوم چي په دواړو صورتونو كي د فرق وجه هم ده) دادی: چي ميعاد په عقد كي د شرط په
 توگه ثابتيږي فَيَثْبُتُ فِي حَقِّ مَنْ دَخَلَ تَحْتَ الْعَقْدِ نو ځكه ميعاد به د همنه كس په حق كي
 ثابتيږي كوم چي تر عقد لاندي داخل وي وَالْمُشْتَرَىٰ لَمْ يَدْخُلْ او ولد مشتري (رانيول سوی هلك) تر
 عقد لاندي داخل نه وي لِأَنَّهُ لَمْ يُضَفَّ إِلَيْهِ الْعَقْدُ ځكه چي د هغه و طرف ته د عقد نسبت سوی نه
 وي وَلَا سَرَىٰ حُكْمُهُ إِلَيْهِ او نه د هغه و طرف ته د عقد حكم سرايت كړی وي لِانْفِصَالِهِ ځكه چي (د
 عقد كتابت پر مهال) هغه له مكاتب څخه جلا وي بِخِلَافِ الْمُؤَدِّيِ الْكِتَابَةِ په خلاف د عقد كتابت
 په حالت كي د پيدا سوي بچي لِأَنَّهُ مُتَّصِلٌ وَقْتُ الْكِتَابَةِ ځكه چي هغه د عقد كتابت په وخت كي
 د مكاتب سره متصل وي فَسَرَىٰ الْحُكْمُ إِلَيْهِ نو ځكه د عقد حكم د هغه و طرف ته سرايت كړی وي

القول الراجح: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٥، ص: ٧٨)، وجمع الأمر (ج: ٤، ص: ٢٤). [القول
 الراجح ج: ٢، ص: ٢٤٧]

وَحَيْثُ دَعَلَ فِي حُكْمِهِ أَوْ كَلَهُ فِي هَفْه دَعْدَقْد پِه حَكْم كِي دَاخِل دِي سَعَلِي فِي نَجُومِهِ نُو حَكْم هَفْه بَه د
 مَكَاتِب اِپَلار ا د قَسْطُونُو پِه اداء كولو كِي سَعِي كوي فَإِنْ اِشْتَرَى اِبْنَهُ ثُمَّ مَاتَ وَتَرَكَ وَفَاءً أَوْ كَه
 چِيرِي مَكَاتِب خِپَل حَوِي رَانِيسِي بِيَا مَر سِي اَوْ د بَدَلِ كِتَابَت پِه اِنْدازَه مال پَر بِرْدِي وَرَثَةُ اِبْنِهِ نُو
 حَوِي د هَفْه وارث كِيرِي لِأَنَّهُ لَمَّا حَكَمَ بِخَيْرَاتِهِ فِي آخِرِ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ حَيَاتِهِ حَكْم كَلَهُ چِي د مَكَاتِب د
 ژوند پِه آخِرِي جُزْء كِي د هَفْه د آزادی فیصله كِيرِي يُحْكَمُ بِخَيْرَاتِهِ اِبْنِهِ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ نُو پِه هَفْه
 وخت كِي بَه د هَفْه د حَوِي د آزادی فیصله هم كِيرِي لِأَنَّهُ تَبِعَ لِأَبِيهِ فِي الْكِتَابَةِ حَكْم چِي حَوِي پِه
 كِتَابَت د خِپَل پَلار تَابِع دِي فَيَكُونُ هَذَا حُرًّا يَرِثُ عَنْ حُرٍّ نُو حَكْم دَا حَوِي بَه هم آزاد وي چِي د آزاد
 پَلار وارث بَه وي وَكَذَلِكَ إِنْ كَانَ هُوَ وَابْنُهُ مُكَاتَبَيْنِ كِتَابَةً وَاحِدَةً أَوْ هَمْدَارَنگِه كَلَهُ چِي پَلار اَوْ د هَفْه
 حَوِي دواړه پِه يوه عقد كِتَابَت سره مَكَاتِب جوړ كړل سوي وي [نوم دغه حَكْم دِي] لِأَنَّ الْوَلَدَ إِنْ كَانَ
 صَغِيرًا حَكْم بچِي كَه كوچنی وي فَهُوَ تَبِعٌ لِأَبِيهِ نُو هَفْه د خِپَل پَلار تَابِع وي وَإِنْ كَانَ كَبِيرًا أَوْ كَه
 بچِي غت وي جُعِلَا كَشْخِصٍ وَاحِدٍ نُو [په دغه صورت كِي] بچِي اَوْ پَلار دواړه د يوه كس پِه حَكْم
 مَر حَوْل كِيرِي فَإِذَا حَكَمَ بِخَيْرَاتِهِ الْأَبُ لِهَذَا كَلَهُ چِي [د ژوند پِه آخِرِي جُزْء كِي] د پَلار د آزادی فیصله
 وسي يُحْكَمُ بِخَيْرَاتِهِ فِي تِلْكَ الْحَالَةِ نُو پِه هَفْه حالت كِي بَه د بچِي د آزادی فیصله هم كِيرِي عَلَى مَا
 مَرَّلَه مَخْكِ چِي تَبَر سوه.

اللغات: ﴿وَفَاء﴾ مراد ځني دومره مال دی کوم چي د قرض (او بدل) د اداء کولو لپاره کافي وي (احسن
 الهدایه)، ﴿سَعِي﴾ د فتح له بابو د واحد مذکر غائب ماضی صیغه ده: کوشش او هڅه کول، خواري
 کښل، مراد ځني کسب او مزدوري کول او د آزادېدلو لپاره مال گټل او مالک ته ورکول دي، ﴿نَجُوم﴾
 جمع د نَجْم ده چي د هغه يوه معنی ده: قسط، کښت، د قرض یا بدل کِتَابَت یا داسي بل حق ټاکل
 سوې حصه (لکه څرنګه چي مخکي يې څو ځله تعريف تېر سوی دی)، ﴿يَخْلَف﴾ د نصر مضارع ده: خليفه
 کېدل، نائب او قائم مقام کېدل، ﴿سَرِي﴾ د ضرب ماضی ده: سرايت کول، جاري کېدل (داخليدل،
 حلول کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مکاتب په خپل میراث کې دومره مال نه پرېږدي چې په هغه سره بدل کتابت اداء کړی شي، لېکن هغه تر خپل شایو داسې هلک (بچی) پرېږدي کوم چې د کتابت په حالت کې پیدا سوی وي، نو څرنگه چې دغه هلک هم د خپل مکاتب پلار په متابعت کې مکاتب ګرځېدلی دی، نو ځکه پر پلار د لازم شده بدل کتابت د اداء کولو لپاره به همدا هلک مزدوري او ګټه کوي، او کله چې هغه ګټه وکړي او مالک ته یې ورکړي، نو د هغه د مکاتب پلار د آزادي فیصله به کیږي او کله چې پلار آزاد سي نو د هغه تابع يعني هلک هم آزاديږي؛ ځکه کله چې په مکاتب کې هلک د پلار تابع دی نو په حریت کې به هم د پلار تابع کیږي او د پلار آزادي به د هغه په حق کې هم آزادي شمېرل کیږي.

د دغه مسئلې دویم اړخ دادی چې که مکاتب تر خپل شاداسي هلک پرېږدي کوم چې یې د کتابت په حالت کې رانیولی وي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به دغه هلک ته صرف دوه اختیاره ورکول کیږي: ① یو دا چې هغه ته به ویل کیږي چې ته فوراً (سمدستي) د خپل پلار بدل کتابت اداء کړه!، ② او که ته بدل کتابت نه سې اداء کولای، نو غلام او رقیق وګرځه (غلامتوب ته واپس سه!).

د دې په خلاف د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز حکم دادی چې هغه به فی الفور (سمدستي) د بدل کتابت اداء کولو مکلف نه ګرځول کیږي، بلکې د هغه د پلار په حق کې چې د بدل اداء کولو لپاره کوم میعاد (مید) ټاکل سوی وو، تر هغه میعاده پوري به دا هلک هم د بدل اداء کولو مکلف ګرځول کیږي، لکه څرنگه چې د کتابت په حالت کې پیدا سوی هلک هم په قسط (په حصه، حصه) سره بدل اداء کوي او هغه د فوراً اداء کولو مکلف نه ګرځول کیږي.

پر پیدا شده هلک (ولد مولود) د رانیول سوي هلک (ولد مشتری) د قیاسولو وجه او علت دا دی چې دوی دواړه د خپل پلار تابع کیږي، او د پلار مالک چې څرنگه د پیدا شده هلک (يعني د مکاتب د بچي) د آزادولو ملکیت لري، همداسې د رانیول سوي هلک د آزادولو ملکیت هم لري.

دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دلیل دادی چې کوم اجل (میعاد) چې په عقد کې ټاکل سوی وي، هغه د شرط په درجه کې وي او دا اجل د هغه کس په حق کې ثابتیږي، څوک چې تر عقد لاندي داخل وي، او څرنگه چې رانیول سوی هلک د عقد کتابت (مکاتب جوړېدلو) په وخت کې د مکاتب او د هغه د ملکیت سره متصل نه وي، نو ځکه هغه به تر عقد لاندي داخل هم نه وي او د هغه و طرف ته به د عقد حکم سرایت هم نه کوي، نو ځکه د هغه په حق کې به اجل او میعاد نه ثابتیږي او پر هغه به فوراً د بدل اداء کول لازمیږي. د دې په خلاف د عقد کتابت په حالت کې پیدا سوی هلک د مکاتب سره متصل

وي او د مکاتب (پلار) جزء او حصه وي، نو ځکه هغه لره به د عقد کتابت حکم شاملېږي او د پلار په څېر د هغه په حق کي به هم اجل او ميعاد ثابتېږي.

ښان او شترى ابنه الخ: د دې حاصل دادى چي که مکاتب خپل ځوى رانيسي، بيا مړ سي او تر خپل شاد بدل کتابت په اندازه مال پرېږدي، نو د هغه رانيول سوى هلک (ځوى) د هغه په متابعت کي مکاتب گرځي او د هغه وارث کيږي، بيا چي کله د مړ سوي مکاتب (پلار) له طرفه بدل کتابت اداء کړى سي، نو دا هلک هم د خپل پلار سره آزاديږي او د هغه وارث کيږي، همدا حال او حکم په هغه صورت کي هم دى کله چي مالک پلار او ځوى دواړه يو ځاى مکاتبين جوړ کړي وي. (احسن الهدايه)

د مکاتب تر مړگ وروسته د هغه د بچي د جنايت گولو حکم او تفصيل

قَالَ: فَإِنْ مَاتَ الْمَكْتَابُ وَلَهُ وَلَدٌ مِنْ حُرَّةٍ فَرَمَائِي: که چيري مکاتب مړ سي او له آزادي ښځي څخه د هغه يو هلک [بچى] وي وَتَرَكَ دَيْنًا وَقَاءَ لِمَكَاتِبَتِهِ او دا مکاتب دومره مال پرېږدي کوم چي د هغه د بدل کتابت لپاره کافي وي فَجَعَلَ الْوَلَدُ بِيَا هغه هلک جنايت [جرم] وکړي فَقَضَى بِهِ عَلَى عَاقِلَةِ الْأُمِّ او د مور پر عاقله وو د جنايت د تاوان فيصله وکړى سي لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ قَضَاءً بِعَجْزِ الْمَكْتَابِ نو دا د مکاتب د عاجزه کېدلو فيصله نه ده لِأَنَّ هَذَا الْقَضَاءُ يُقَرَّرُ حُكْمَ الْكِتَابَةِ ځکه چي دا فيصله خود کتابت حکم نور مضبوطوي لِأَنَّ مِنْ قَضَائِهَا الْحَاقُّ الْوَلَدَ بِمَوَالِ الْأُمِّ وَإِجَابَ الْعَقْلِ عَلَيْهِمْ ځکه د عقد کتابت تقاضا دا ده چي بچى د مور د مواليو سره لاحق کړى سي او پر هغوى ديت لازم کړى سي لَكِنْ عَلَى وَجْهِ يَحْتَمِلُ أَنْ يُعْتَقَ لِهَكُنْ په داسي توگه چي د مکاتب د آزادېدلو احتمال باقي پاته سي فَيَجُزُّ الْوَلَاءُ إِلَى مَوَالِ الْأَبِ نو هغه به د بچي ولاء د پلار د مواليو و طرف ته راکش کړي وَالْقَضَاءُ بِمَا يُقَرَّرُ حُكْمُهُ لَا يَكُونُ تَعَجِيزًا او کوم شى چي د کتابت حکم مضبوطوي د هغه فيصله تعجيز [عاجز مخرجول] نه وي [يعني په هغه سره عجز نه ثابتېږي] وَإِنْ اخْتَصَمَ مَوَالِ الْأُمِّ وَمَوَالِ الْأَبِ فِي وِلَايَتِهِ او که چيري د دغه هلاک د ولاء په هکله د مور او د پلار موالى دعوى [او اختلاف] وکړي فَقَضَى بِهِ لِمَوَالِ الْأُمِّ بِيَا د مور د مواليو لپاره د هغه فيصله وسي فَهُوَ قَضَاءٌ بِالْعَجْزِ نو دا د عاجزه کېدلو فيصله ده لِأَنَّ

هَذَا اخْتِلَافٌ فِي الْوَلَاءِ مَقْصُودًا حُكْمُهُ فِي دَعْوَةِ اخْتِلَافِ دِي پِه ولاء كي بالقصد [قصدا] وَذَلِكَ يَبْتَنِي
عَلَى بَقَاءِ الْكِتَابَةِ وَانْتِقَاضِهَا أَوْ دَوْلَاءِ دَارٍ وَمَدَارٍ كِتَابَتِ بِرِ بَاقِي پَاتِيدَلُو أَوْ دَهْفِه پِر مَاتِيدَلُو [فسخ
كيدلو] إِذَا فَسَخَتْ حُكْمُهُ كُلُّهُ فِي دَا كِتَابَتِ فَسَخَ سِي مَاتَ عَبْدًا نُو هَفِه هَلَك د غلام والي
پِه حَالَتِ كِي مَر كِيرِي اِيْعْنِي دَمَرِنِي پِه وَخَتِ كِي بِه غلام شَمِرِل كِيرِي [وَاسْتَقَرَّ الْوَلَاءُ عَلَى مَوَالِي الْأَمْرِ أَوْ
وَلَاءِ دَمُورٍ پِر مَوَالِيُو قَرَار نِيْسِي اِيْعْنِي دَمُور مَوَالِيُو تِه حَاصِلِيرِي] وَإِذَا بَقِيَتْ وَاتَّصَلَ بِهَا الْأَدَاءُ أَوْ كُلُّهُ
چِي دَا كِتَابَتِ بَاقِي پَاتِه سِي أَوْ دَهْفِه سِرِه د بَدَل اِدَاء كُول مَتَصَل سِي مَاتَ حُرًّا نُو هَفِه هَلَك د آزَاد
وَالِي پِه حَالَتِ كِي مَر كِيرِي وَانْتَقَلَ الْوَلَاءُ إِلَى مَوَالِي الْأَرْبِ أَوْ وِلَاءِ د پِلَار د مَوَالِيُو وَطَرَفِ تِه مَتَقَل
كِيرِي وَهَذَا فَضْلٌ مُجْتَهَدٌ فِيهِ أَوْ دَا يُو مُخْتَلَفٌ فِيهِ صُورَتِ [مُسْئَلُهُ] دِه فَيَنْفُذُ مَا يَلَاقِيهِ مِنَ الْقَضَاءِ
نُو حُكْمُهُ كُومِه فَيَصِلُهُ چِي د دِي سِرِه مَتَصَل سِي، هَفِه بِه نَافَذِيرِي فَلِهَذَا كَانَ تَعْجِيزًا نُو پِه هَمْدِي
وَجِه بِه دَا فَيَصِلُهُ د تَعْجِيزِ أَوْ عَاجِزِه كِيدَلُو فَيَصِلُهُ أَوْ ي.

اللفات: ﴿جَنَى﴾ د ضَرْبِ مَاضِي دِه: جَنَيتُ كُول، جَرَمُ كُول، دَاسِي كَار كُول چِي پِر هَفِه تَاوَانِ أَوْ ضَمَانِ

لَازِمِيرِي، ﴿عَاقَلَةٌ﴾ قَرِيبَانِ أَوْ نَزْدِي قَوْمِيَانِ (خَانْدَانِ وَالَا)، ﴿قَضِيَّةٌ﴾ تَقَاضَا، مَقْتَضَا، ﴿وَلَاءٌ﴾ د آزَاد سَوِي
غَلَامِ مِيرَاثِ كُومِ چِي دَهْفِه آزَادُونَكِي مَالِكِ تِه حَاصِلِيرِي (يَعْنِي غَلَامِ چِي د كُومِ مَالِكِ لِه طَرَفِه آزَاد كَرِي
سَوِي وَيِ أَوْ كُومِ كَسِ چِي دَهْفِه دَآزَادِي سَبَبِ گَرُ عَهْدِلِي وَيِ، د غَلَامِ مِيرَاثِ دَهْفِه حَقِ كِيرِي، هَمْدِي تِه وِلَاءِ
رَآيِي، چِي پُورِه تَفْصِيلِ بِه يِي شَخْهِ وَرُوسْتِه پِه "كِتَابُ الْوَلَاءِ" كِي ذِكْرُ سِي، ﴿الْحَاقُّ﴾ دَا فِعَالِ د بَابِ مَصْدَرِ
نِي: لَاحِقُول، وَر سِرِه يُو خَای كُول، ﴿العقل﴾ دِيْت، ﴿مَوَالِي﴾ جَمْعُ د مَوْلى دِه، د دَعْوَةِ لَفْظِ دِيرِي مَعْنَاوِي دِي
چِي لِه هَفْوِي شَخْهِ دُوِي دَا دِي: ① مَالِكِ أَوْ مُشَرِّ (سَيِّد)، ② آزَادُونَكِي مَالِكِ، ﴿يَجِزُّ﴾ د نَصْرِ مُضَارِعِ
دِه: كُشُول، رَا مَتَقَل كُول، صَاحِبِ د مَجْمَعِ د "جَزَّ الْوَلَاءُ" وَاضِحِ أَوْ تَفْصِيلِي تَعْرِيفِ دَاسِي كَرِي دِي: جَزَّ
الْوَلَاءُ: اِنْتَقَالَ وَلَاءُ أَوْلَادِ الْأَمَةِ الْمُعْتَقَةِ مِنْ مَوْلى أُمِّهِمْ إِلَى مَوْلى أَيْنِهِمْ بَعْدَ عَتَقِ الْأَرْبِ (مَجْمَعُ نَفَةِ
الْمُتَقَضِّ)، ﴿اِنْتِقَاضٌ﴾ دَا فِعَالِ مَصْدَرِ دِي: مَاتِيدَل، خَتْمِيدَل، ﴿اِسْتَقَرَّ﴾ دَا سَتْفَعَالِ مَاضِي دِه: قَرَار نِيُول،
تِينْگِيدَل، ﴿يِلَاقِي﴾ د مَفَاعِلِي د بَابِ مُضَارِعِ دِه: وَر سِرِه يُو خَای كِيدَل، مَتَصَل كِيدَل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مکاتب مړ سي او دهغه په وار ثانو کي د آزادي بنسټي یو هلک (بچی) وي او د دغه مکاتب پر څو خلکو قرضونه باندې وي او دهغه په میراث همدا قرضونه کي د مال په توگه پاته وي او د بدل اداء کولو لپاره کافي وي، بیا په دې دوران کي هغه هلک یو جنایت (جرم) وکړي او دهغه دمور پر عاقله وو د جنایت د تاوان (ضمان) فیصله وکړی سي، نو دا فیصله به (د بدل کتابت له اداء کولو څخه) د دغه هلک د پلار (مکاتب) د عاجزه کېدلو او د عقد کتابت فسخ کولو فیصله او بنیاد نه گڼل کیږي او دا به نه ویل کیږي چي دمور پر عاقله وو (د پلار امکاتب) د عجز او فسخ په وجه تاوان لازم سوی دی؛ ځکه د پلار مکاتب کېدل دمور پر عاقله وو د دیت د وجوب او لزوم منافي دي؛ ځکه چي دا خود عقد کتابت مقتضاه چي د پلار تر مرگ وروسته به هلک دمور د موالیو سره لا حقول کیږي خوییا هم په دې کي به دا احتمال خامخاوي چي که مکاتب آزادي سي يعني دهغه له طرفه بدل کتابت اداء کړی سي، نو هغه به د دغه هلک ولاء د خپلو موالیو و طرف ته را کش کړي؛ ځکه چي ولاء د نسب په درجه کي ده او څرنګه چي د هلک نسب د پلار سره ثابتیږي همداسي دهغه ولاء هم د پلار موالیو ته حاصلیږي، لهدا دمور پر عاقله وو د هلک د جنایت او تاوان په واجبهېدلو سره به نه دا گڼل کیږي چي (د هلک) د پلار د عجز په وجه دا فیصله سوې ده او نه به دا گڼل کیږي چي تر آزادېدلو وروسته (يعني که تر مرگ وروسته یو څوک د مکاتب [پلار] له طرفه بدل کتابت اداء کړي، نو) هغه د هلک ولاء د خپل موالیو و طرف ته نه سي راکشولای. په همدې وجه په دویمه مسئله کي دهغه نور وضاحت سوی دی، دهغه صورت دا دی چي که د پلار (مکاتب) تر مرگ وروسته دغه هلک هم مړ سي او دمور او پلار د موالیو په مینځ کي اختلاف راسي يعني دمور موالی و وایي چي دا د غلام والي په حالت کي مړ سوی دی نو موږ دهغه د ولاء حقداره یو، او د پلار موالی و وایي چي دا د آزاد والي په حالت کي مړ سوی دی نو موږ دهغه د ولاء مستحق یو، نو په حقیقت کي دا اختلاف د ولاء په هکله دی او دلته د ولاء حال او حکم دا دی چي که چیري عقد کتابت باقي ومنل سي او د پلار تر مرگ وروسته د بدل کتابت اداء کېدل دهغه د ژوند و حالت ته منسوب کړی سي او د عقد سره متصل و ګرځول سي، نو ولاء دمور د موالیو کیږي، لېکن څرنګه چي دلته د عقد کتابت د بقاء (باقي پاتېدلو) او فسخ کېدلو معامله مختلف فیه ده، نو ځکه که چیري قاضي دمور د موالیو لپاره د ولاء فیصله وکړي، نو عقد به فسخ منل کیږي او که چیري د پلار د موالیو لپاره دهغه فیصله وکړي، نو عقد به باقي گڼل کیږي. لېکن څرنګه چي په ما قبل کي د تاوان واجبولو معامله ده، نفس ولاء هلته مقصود نه ده، نو ځکه دمور پر عاقله وو د تاوان واجبولو باوجود به هلته عقد فسخ نه ګرځول کیږي. په همدغه اړخ سره په دواړو مسئلو کي فرق کړی سوی دی. (احسن الهدایه ج: ۱۲، ص: ۱۷۸، ۱۸۸)

په بدل کتابت کي د صدقاتو د مال ورکولو حکم

قَالَ: وَمَا أَدَى الْمَكَاتِبُ مِنَ الصَّدَقَاتِ إِلَى مَوْلَاهُ ثُمَّ عَجَزَ فَرَمَائِي: او مكاتب چي خپل مالک ته کوم مال له صدقاتو څخه ورکړی وي او بيا مکاتب عاجزه سوی وي فَهُوَ طَيِّبٌ لِلْمَوْلَى نو هغه مال د مالک لپاره حلال دی لِيَتَبَدَّلَ الْمِلْكُ ځکه چي ملکیت بدل [جلا] دی فَإِنَّ الْعَبْدَ يَتَمَلَّكُهُ صَدَقَةٌ وَالْمَوْلَى عِوَضًا عَنِ الْعَتَقِ ځکه غلام د صدقې په توگه د هغه مال مالک سوی دی او مالک د آزادۍ د عوض په توگه د هغه مالک سوی دی وَالَيْهِ وَقَعَتِ الْإِشَارَةُ النَّبَوِيَّةُ فِي حَدِيثِ بَرِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا «هِيَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ» او د حضرت بریر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا په حدیث کي د همدې [تبدل ملکیت] او طرف ته نبوي اشاره واقع سوې ده چي "دغه صدقه د هغې [بریر رض] لپاره صدقه ده او زموږ لپاره هدیه ده" وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا أَبَا لُغَيْنٍ وَالْهَاشِمِيِّ او دا صورت د هغه صورت په خلاف دی کله چي یو فقیر [غریب] د زکاة مال د مالدار کس او هاشمي لپاره روا وگرځوي لَأَنَّ الْمَبَاءَةَ يَتَنَاوَلُهُ عَلَى مِلْكِ الْمُبِيحِ ځکه د چا لپاره چي دا مال روا کړی سوی دی [یعني مالدار او هاشمي] هغه د همدې روا وگرځونکي [فقیر] پر ملکیت دا مال اخلي فَلَمْ يَتَبَدَّلِ الْمِلْكُ نو ملکیت بدل نه سو فَلَا تَطِيبُهُ نو ځکه دا د هغه لپاره حلال نه دی وَنَظِيرُهُ الْمُشْتَرَى بِشَاءٍ فَاسِدٍ إِذَا أَلِيَ لِبَاسَ غَيْرِهِ او د دې مثال د فاسد رانیولو [بیع فاسد] په توگه رانیول سوی شی دی کله چي مشتري [رانیونکی] هغه د بل کس لپاره روا کړي لَا يَطِيبُ لَهُ نو هغه شی د دې بل کس لپاره حلال نه دی وَلَوْ مَلَّكُهُ [ها!] که چیري مشتري دا بل کس د هغه شي مالک جوړ کړي يَطِيبُ نو بيا حلالیږي وَلَوْ عَجَزَ قَبْلَ الْأَدَاءِ إِلَى الْمَوْلَى او که مالک ته د هغه مال له ورکولو څخه منځکي مکاتب عاجزه سي فَكَذَلِكَ الْجَوَابُ نو هم دغه حکم دی وَهَذَا عِنْدَ مُحَرِّدٍ ظَاهِرٌ او د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په نیز خو دا ښکاره ده لَأَنَّ بِالْعَجْزِ يَتَبَدَّلُ الْمِلْكُ عِنْدَهُ ځکه چي په عاجزه کېدلو سره د هغه په نیز ملکیت بدلیږي وَكَذَا عِنْدَ أَبِي يُونُسَ او همداسي د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نیز هم دا حکم دی وَإِنْ كَانَ بِالْعَجْزِ يَتَقَرَّرُ مِلْكُ الْمَوْلَى عِنْدَهُ که څه هم د هغه په نیز په عاجزه کېدلو سره د مالک ملکیت مضبوطیږي لَأَنَّهُ لَا خُبْرَ لِي نَفْسِ الصَّدَقَةِ ځکه چي په نفس صدقه کي هیڅ

خبث ابدي | نستہ وَإِنَّمَا الْخُبْثُ فِي فِعْلِ الْأَخْذِ | ابلكي | خبث خود اخيستلو په فعل | اد صدقي په اخيستلو | كي دي | لِيَكُونَهُ إِذْلَالًا بِهِ | حكه چي په هغه كي دلت دي | [صدقه اخيستل خپل ځان تيتول دي] | فَلَا يَجُوزُ ذَلِكَ لِلْغَنَى مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ | نو حكه د مالدار كس لپاره بلا ضرورته دا | [صدقه اخيستل] | جائز نه دي | وَلِلْهَاشِي | او نه د هاشمي لپاره | لِزِيَادَةِ حُرْمَتِهِ | دهغه د احترام د زياتوالي په وجه | وَالْأَخْذُ لَمْ يُوجَدْ مِنَ الْبُؤْلِ | او د مالک له طرفه اخيستل موجود سوي نه دي | فَصَارَ كَابْنِ السَّبِيلِ إِذَا وَصَلَ إِلَى وَطَنِهِ | وَالْفَقِيرِ إِذَا اسْتَغْنَى وَقَدْ بَقِيَ فِي أَيْدِيهِمَا مَا أَخَذَا مِنَ الصَّدَقَةِ | نو دا داسي سوه لكه مسافر چي كله خپل وطن ته ورسيرې او لكه فقير چي كله | له صدقي څخه | مستغني سي | حال دا چي د صدقي اخيستل سوي مال د دوي په قبضه كي پاته وي | فَإِنَّهُ يَطِيبُ لَهَا | نو د دوي لپاره هغه حلال دي | وَعَلَى هَذَا إِذَا أُعْتِقَ الْمَكَاتِبُ وَاسْتَغْنَى | او پر همدغه حكم دي | كله چي مكاتب آزاد كړي سي | او هغه مستغني سي | يَطِيبُ لَهُ مَا بَقِيَ مِنَ الصَّدَقَةِ فِي يَدَيْهِ | نو د صدقي كوم مال چي د هغه په قبضه كي پاته وي، هغه دده لپاره حلال دي.

اللغات: ﴿الصدقات﴾ جمع صدقة ده: هغه وركړه چي په هغه سره (عند الله) د ثواب حاصلولونيت و كړي سي، مراد ځني زكاة او داسي نور صدقات دي (كوم چي مكاتب ته يو چا وركړي وي)، ﴿أباح﴾ د افعال ماضي ده: روا گرځول (روا كول)، ﴿يتناول﴾ د تفعليل مضارع ده: يوشی اخيستل، خوړل، ﴿خبث﴾ خرابي، فساد، بدي، ﴿ابن السبيل﴾ مسافر، ﴿استغنى﴾ د استفعال ماضي ده: مستغني (بې پروا) كېدل، ضرورت ختمېدل.

تشریح: مسئله: داده كه مكاتب په بدل كتابت كي مالک ته د زكاة او صدقي مال وركړي وي بيا مكاتب د بدل كتابت له اداء كولو څخه عاجزه سي، نو د زكاة او صدقي كوم مال چي هغه مالک ته وركړي وي، هغه مال د مالک لپاره حلال او مباح دي، كه څه هم مالک د صدقي او زكاة مستحق نه وي؛ حكه چي د مكاتب او مالک ملكيتونه سره بدل او جلا دي او د ملكيت تبدل (تبديلي) د عين شي د تبدل په درجه كي دي، لهذا د مكاتب لپاره خوبه دا د صدقي مال وي لېكن د مالک په حق كي به هغه د عتق عوض وي، په همدې وجه نبي كريم ﷺ هغه غوښي و خوړلې كوم چي حضرت بريره رضى الله عنها ته يو چا په صدقه كي وركړي وې او دا علت يې بيان كړې چي "هِيَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَذِيَّةٌ".

لېکن که یو فقیر او غریب سړی د صدقې او زکاة مال د مالدار کس یا دیو هاشمي کس لپاره مباح او حلال کړي، نو د مالدار او هاشمي لپاره د هغه استعمالول حلال او جائز نه دي؛ ځکه چې دلته مباح له یمنی د کوم کس لپاره چې زکاة حلال کړی سوی دی دا کس د ملکیت د تبدیل په توګه هغه مال نه اخلي بلکې د مباح ګرځونکي فقیر پر ملکیت یې اخلي او د فقیر لپاره خو دا مال حلال دی لېکن د مالدار او هاشمي لپاره هغه ته لاس ور وړل منع دي؛ ځکه چې د دوی په حق کې د ملکیت تبدیل معلوم دی.

ولو عجز الخ: فرمایي همدا حکم په هغه صورت کې هم دی کله چې د صدقې مال د مکاتب غلام سره موجود وي او مالک ته د هغه له ورکولو څخه مخکې مکاتب عاجزه سي، نو ښکاره خبره ده چې په دغه صورت کې به د مکاتب سره، سره د هغه مال هم رقیق (د مالک تر غلامۍ او ملکیت لاندې) وګرځي او څرنګه چې مکاتب د مالک مملوک ګرځي، همداسې به د هغه مال هم د مالک په ملکیت کې داخل او شامل وګرځي او د هغه مال به د مالک لپاره حلال او مباح وي؛ ځکه چې دلته د ملکیت تبدیلی موجوده ده. لکه څرنګه چې یو څوک د سفر په حالت کې د زکاة مال واخلي یا یو کس د فقر په حالت کې د زکاة مال واخلي، بیا مسافر خپل کور ته ورسېږي او فقیر کس مالداره سي، نو د دغه دواړو لپاره په مخکني حالت کې د زکاة اخیستل سوی مال حلال او روا دی؛ ځکه چې دا حالت او ملکیت له مخکني حالت او ملکیت څخه بدل او جلا دی او د همدې ملکیت په تبدیلی سره حالت او روایست ثابت دی.

د جنایتګاره غلام کتابت

قَالَ: وَإِذَا جَعَى الْعَبْدُ فَكَاتَبَهُ مَوْلَاهُ وَلَمْ يَعْلَمْ بِالْجَنَائَةِ فرمایي: او کله چې غلام یو جنایت [جرم] وکړي بیا مالک هغه مکاتب جوړ کړي حال دا چې مالک [د غلام] په جنایت خبر نه وي ثُمَّ عَجَزَ بِيَا د مکاتب غلام عاجزه سي فَإِنَّهُ يُدْفَعُ أَوْ يُقْدَى نو دا غلام به [د جنایت ولي] ته ورکول کیږي یا په فدیه کې به ورکول کیږي لِأَنَّ هَذَا مُوجِبُ جَنَائَةِ الْعَبْدِ فِي الْأَصْلِ ځکه چې په اصل کې د غلام د جنایت حکم [و تقاضا] همدا ده وَلَمْ يَكُنْ عَالِمًا بِالْجَنَائَةِ عِنْدَ الْكِتَابَةِ حَتَّى يَصِيرَ مُخْتَارًا لِلْفِدَاءِ او [دلته] مالک د کتابت په وخت کې [د غلام] په جنایت خبر نه دی چې هغه فدیه اختیار ونکړي وګرځي [یعنې په جنایت سره د مالک د نه خبر بدلېدو فایده دا ده چې مالک ته به د فدیې ورکولو اختیار نه وي] إِلَّا أَنَّ الْكِتَابَةَ مَانِعَةٌ مِنَ الدَّفْعِ خو کتابت [د غلام] له ورکولو څخه مانع دی فَإِذَا زَالَ لېکن کله چې [د عاجزه کېدلو په وجه] دا مانع ختم سو عَادَ الْحُكْمُ الْأَصْلِي نو اصلي حکم واپس راوګرځېدی وَكَذَلِكَ إِذَا جَعَى الْمَكْتَابُ

وَلَمْ يُقَضَّ بِهِ حَقٌّ عَجَزَ او همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي مکاتب جنایت وکړي او تر اوسه اړه هغه د جنایت د تاوان فیصله سوې نه وي چي هغه عاجزه سي لَهَا بَيِّنَاتٌ مِنْ رِزَالِ الْمَانِعِ د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی چي مانع ختم سو وَإِنْ قُضِيَ بِهِ عَلَيْهِ فِي كِتَابَتِهِ ثُمَّ عَجَزَ او که چيري پر دغه مکاتب د کتابت په حالت کي د جنایت د تاوان فیصله وسي بیا هغه عاجزه سي فَهُوَ دَيْنٌ يَبَاعُ فِيهِ نو دا [ما قضي عليه] د هغه پر ذمه قرض دی [او] په دغه قرض کي به هغه خرڅول کيږي لَا تُتْقَالُ الْحَقُّ مِنَ الرِّقْبَةِ إِلَّا قِيَمَتُهُ بِالْقَضَاءِ حکه چي د قضاء [يعني د قاضي د فیصلې] په وجه د مالک حق د غلام له ذات څخه د هغه د قیمت و طرف ته منتقل سو وَهَذَا قَوْلُ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ او دا د طرفینو رَحْمَتُهُمَا الله قول دی وَقَدْ رَجَعَ أَبُو يُوسُفَ إِلَيْهِ او امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله همدې طرف ته رجوع کړې ده وَكَانَ يَقُولُ أَوَّلًا: يُبَاعُ فِيهِ وَإِنْ عَجَزَ قَبْلَ الْقَضَاءِ امام ابو یوسف رَحِمَهُ الله به اول فرمایل: چي دغه مکاتب غلام به په دې [ما قضي عليه] کي خرڅول کيږي وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ او همدا د امام زفر رَحِمَهُ الله قول دی لِأَنَّ الْمَانِعَ مِنَ الدَّفْعِ وَهُوَ الْكِتَابَةُ قَائِمٌ وَقَتِ الْجَنَائَةِ حکه [د غلام] له ورکولو څخه چي کوم شی مانع دی يعني کتابت هغه د جنایت په وخت کي موجود دی فَكُنَّا وَقَعْتُ أَنْ نَعْقِدَثَ مُوجِبَةً لِلْقِيَمَةِ نو کله چي هم دا جنایت واقع سو، له همغه وخت څخه هغه د قیمت واجبونکی واقع سو [يعني دا جنایت د خپل موجود بدلولو له وخت څخه سمدستي د قیمت واجبونکی واقع سو] كَمَا فِي جَنَائَةِ الْمُدَبِّرِ وَأَمْرِ الْوَلَدِ لکه څرنګه چي د مدبر او أم ولد په جنایت کي کيږي وَلَنَا: أَنَّ الْمَانِعَ قَابِلٌ لِلرِّزَالِ زموږ دلیل دا دی: چي مانع د زایلېدلو قایل دی [او د ختمېدلو امکان یې سته] لِلتَّرَدِّ د متردد والي په وجه وَلَمْ يَثْبُتِ الْإِتْقَالُ فِي الْحَالِ او في الحاله [له رقبې څخه د قیمت و طرف ته] منتقل کېدل ثابت نه دي فَيَتَوَقَّفُ عَلَى الْقَضَاءِ أَوْ الرِّضَا نو حکه دا حکم به یا پر قضاء موقوف وي یا پر رضا وَصَارَ كَالْعَبْدِ النَّبِيْعِ إِذَا أَبَى قَبْلَ الْقَبْضِ او دا داسي سوه لکه مبيع غلام چي له قبضې څخه مخکي و تنبيري يَتَوَقَّفُ الْفَسْخُ عَلَى الْقَضَاءِ نو ا په دې صورت کي ا بيع د فسخ حکم پر قضاء موقوف کيږي لِتَرُدُّهُ و اَحْتِمَالِ عَوْدِهِ حکه چي د هغه حال متردد امشکوک اوي او د هغه [تنبهيلي غلام] د واپس راتللو

احتمال وي كذا هذا همداسي دامسئله هم ده بخلاف التدبير والاستيلاء په خلاف دمدبر جوړولو او اوم ولد جوړولو لائنهما لا يقبلان الزوال بحال خكه چي دادوه په هيڅ حال كي هم زوال نه قبلوي.

اللغات: ﴿جن﴾ جرم كول، داسي كار كول چي پر هغه تاوان لازميري (د ضمان سبب جوړيري)، ﴿يدفع﴾ دنصر مضارع مجهوله ده: ور كول، اداء كول، ﴿يفدي﴾ د ضرب مضارع مجهوله ده: فديه كول، فديه ور كول، ﴿عجز﴾ د ضرب مصدر دي: (د بدل كتابت له اداء كولو څخه) عاجزه كېدل، ﴿مختار﴾ دافتعال اسم فاعل دي: اختيار من، دا اختيار خاوند، ﴿زال﴾ دنصر ماضي ده: زایلېدل (ليري كېدل)، ختمېدل. ﴿أبق﴾ دماضي صيغه ده، له ضرب، سمع او نصر ټولو بابونو څخه راځي: د غلام تنبېدل.

تشریح: مسئله: داده كه د يو مالک غلام په خطاء سره يو جنایت (جرم) وکړي او مالک دهغه په جنایت خبر نه سي او په همدې دوران كي مالک هغه مکاتب جوړ کړي، بيا هغه د بدل کتابت له اداء كولو څخه عاجزه سي، نو مالک ته اختيار دي چي كه وغواړي نو دا غلام دي د جنایت ولي ته وسپاري او كه وغواړي نو هغه ته دي يې په فديه كي ورکړي؛ ځكه چي له همدې دوو شيانو څخه يو شی د غلام د جنایت سزا ده، او څرنگه چي مالک د کتابت په وخت كي ددغه مکاتب غلام په جنایت واقف او خبر نه دی، نو ځكه هغه ته صرف د فديه اختيارولو حق او اختيار نسته، بلکي هغه به له ”دفع“ يا ”فداء“ دواړو څخه يو اختياروي، همدا حکم په هغه صورت كي هم دی کله چي غلام جنایت وکړي او تر اوسه هغه ته د جنایت د سزا ورکولو فيصله سوې نه وي چي هغه عاجزه سي، نو ددغه عجز په وجه د کتابت معامله ختميري او اوس چي دهغه کوم اصل سزا ده يعني دفع يا فديه، له هغوی څخه به يوه سزا ورکول کيږي.

ها! كه چيري د کتابت په حالت كي پر دغه مكاتب دفع يا د فديې فيصله وسي، بيا له بدل کتابت څخه عاجزه سي، نو دده قيمت پر ده قرض گرځي او د طرفينو رَجْعَتُ الله په نيز ددغه قيمت د اداء كولو لپاره به هغه خرڅول كيږي؛ ځكه چي په قضاء (يعني د قاضي په فيصلې) سره د اېسكاره سوه چي دمجنې عليه (يعني پر کوم کس چي دغه مكاتب غلام جنایت کړی دی دهغه) دواړ ټانو حق دده له ذات (رَبِّه) څخه د قيمت و طرف ته منتقل سو، نو ځكه ددغه قيمت د ترلاسه كولو لپاره به هغه خرڅول كيږي، همدا دامام ابو يوسف رَجْعَتُ الله آخري او مرجوع اليه قول دی، کنې دهغه اول قول داو و چي كه پر مكاتب له فيصله كېدلو څخه مخکي هغه عاجزه سي، نو هم به هغه خرڅول كيږي؛ ځكه چي

کتابت له دفع عبد (غلام ورکولو) څخه مانع دي او دا مانع د جنایت په وخت کي موجود دی، لهذا جنایت دخپل وجود له وخت څخه د قیمت واجبونکی واقع سوی دی، نو ځکه ددغه قیمت په اداء کولو کي به دا غلام خرڅول کيږي، لکه څرنګه چي د مدبر او أم ولد جنایت هم د قیمت واجبونکی واقع کيږي، همدا سې به دلته د مکاتب دا جنایت هم د قیمت واجبونکی وي. همدا دامام زفر رَحْمَهُ الله قول دی.

زموږ دلیل دا دی چي د مکاتب د جنایت اصلي موجب دفع یا فداء ده، او د عقد کتابت په وجه چي کوم مانع موجود دی، هغه دومره قوي او مستحکم نه دی، بلکي دهغه فسخ او زوال ممکن دی او د هغه استحکام متردد دی، همدارنګه في الحال د قیمت و طرف ته انتقال هم ثابت نه دی، نو ځکه ”دفع“ پرېښوول او ”قیمت“ ورکول به د قاضي پر فیصله یا د من له الحق (ولي الجنایة) پر رضا موقوف وي، نو تر څو چي له قضاء یا رضا څخه یو شی موجود نه سي، تر هغه وخته به همدا ”دفع“ د دې مکاتب غلام سزا وي. پاته سو امام زفر رَحْمَهُ الله او داسي نور چي دهغه جنایت د مدبر او أم ولد پر جنایت قیاسوي، دا صحیح نه دي؛ ځکه چي تدبیر او استیلا د په هیڅ حالت کي هم زوال او فسخ نه قبلوي، نو په هغوی کي د جنایت له وخت څخه (سمدستي) قیمت واجبیږي، حال دا چي په دغه مسئله کي د عقد کتابت د فسخ کېدلو احتمال سته، نو ځکه په هغه کي به د قیمت وجوب پر قضاء یا رضا باندي موقوف وي. (احسن الهدایه)

د مکاتب غلام د مالک د مرګ حکم او تفصیل

قَالَ: وَإِذَا مَاتَ مَوْلَى الْمُكَاتِبِ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ چي د مکاتب مالک مړ سي لَمْ تَنْقَسِخِ الْكِتَابَةُ نو کتابت نه فسخ کيږي کيلا یو دی إِلَى إِبْطَالِ حَقِّ الْمُكَاتِبِ د دې لپاره چي دا د مکاتب د حق باطلولو سبب نه وگرځي إِذِ الْكِتَابَةُ سَبَبُ الْخُرْيَةِ ځکه چي کتابت د آزادۍ [آزادېدلو] سبب دی وَسَبَبُ حَقِّ الْمَرْءِ حَقُّهُ او د سړي د حق سبب دهغه حق دی وَقِيلَ لَهُ: أَذِ الْبَالِ إِلَى وَرَثَةِ الْمَوْلَى عَلَى نُجُومِهِ او دغه مکاتب ته به ویل کيږي چي: ته د قسطونو په حساب سره [یعني په کښت سره] د مالک وارثانو ته د بدل کتابت مال ورکوه! إِنَّهُ اسْتَحَقَّ الْخُرْيَةَ عَلَى هَذَا الْوَجْهِ ځکه چي مکاتب په همدغه طریقه سره ایعني د کښت په توګه په اداء کولو سره [د حریت مستحق سوی دی وَالسَّبَبُ انْعَقَدَ كَذَلِكَ او د حریت سبب هم دغه ډول منعقد سوی دی فَيَنْبَغِي بِهَذِهِ الصَّفَةِ وَلَا يَتَغَيَّرُ نو ځکه پر همدغه صفت به عقد

كتابت باقي پاتيري او هغه به نه متغير كيږي إِلَّا أَنَّ الْوَرَثَةَ يَخْلُقُونَهُ فِي الْإِسْتِيفَاءِ خود بدل كتابت په
 اخيستلو كي وارثان د مالک قائم مقام كيږي فَإِنْ أَعْتَقَهُ أَحَدُ الْوَرَثَةِ بيا که چيري له وارثانو څخه
 يو وارث دغه مكاتب آزاد کړي لَمْ يَنْقُذْ عِتْقُهُ نو د هغه آزادي نه نافذيږي لَأَنَّهُ لَمْ يَبْدُلْهُ ځکه چي
 آزادونکی وارث د هغه مالک نه دی [ملکيت يې نه لري] وَهَذَا لِأَنَّ الْمَكَاتِبَ لَا يُنْكَدُ بِسَائِرِ أَشْيَاءِ الْمَالِكِ
 او دا حکم ځکه دی چي مکاتب د ملکيت په ټولو اسبابو سره نه مملوک کيږي [تر ملکيت لاندې
 نه راځي] فَكَذًا بِسَبَبِ الْوَرَاثَةِ نو ځکه د وراثت په سبب سره به هم هغه نه مملوک کيږي وَإِنْ أَعْتَقَهُ
جَمِيعًا او که چيري ټوله وارثان هغه آزاد کړي عَتَقَ وَسَقَطَ عَنْهُ بَدَلُ الْكِتَابَةِ نو بيا هغه آزاديږي او له
 هغه څخه بدل کتابت ساقطیږي لَأَنَّهُ يَصِيرُ إِبْرَاءً عَنْ بَدَلِ الْكِتَابَةِ ځکه چي دا [د ټولو آزادول] له بدله
 کتابت څخه بري کول گرځي فَإِنَّهُ حَقُّهُمْ ځکه چي بدل کتابت د همدوی حق دی وَقَدْ جَرَى فِيهِ
الْإِثْرُ او په دې کي وراثت جاري کيږي فَإِذَا بَرَّئَ الْمَكَاتِبُ عَنْ بَدَلِ الْكِتَابَةِ لهذا کله چي مکاتب
 له بدل کتابت څخه بري سو يَغْتَقُ نو هغه به آزاديږي كَمَا إِذَا أَبْرَأَهُ الْمَوْلَى لکه کله چي مالک هغه [له
 بدل کتابت څخه] بري کړي [نو هغه آزاديږي] إِلَّا أَنَّهُ إِذَا أَعْتَقَهُ أَحَدُ الْوَرَثَةِ لېکن کله چي يو وارث هغه آزاد
 کړي لَا يَصِيرُ إِبْرَاءً عَنْ نَصِيبِهِ نو دا د هغه وارث له حصې څخه بري کول نه گرځي لِأَنَّ نَجْعَهُ إِبْرَاءً
اِقْتِضَاءً تَضَحِيحًا لِعِتْقِهِ ځکه چي موږ اعتاق [آزادول] ابراء گرځوو د اقتضاء په توگه د مکاتب د عتق
 صحيح گرځولو لپاره [يعني موږ د مکاتب د عتق (آزادي) د صحيح گرځولو په غرض د اقتضاء په توگه اعتاق
 ابراء گرځوو] وَالْإِعْتِقَاقُ لَا يُثْبِتُ بِإِبْرَاءِ الْبَعْضِ أَوْ أَدَائِهِ فِي الْمَكَاتِبِ لَا فِي بَعْضِهِ وَلَا فِي كُلِّهِ حال دا چي د
 بعضي بدل په بري کولو يا آزادولو سره په مکاتب کي اعتاق نه ثابتيږي نه د هغه په بعضي حصي
 او نه د هغه په ټوله حصه کي وَلَا وَجْهَ إِلَى إِبْرَاءِ الْكُلِّ او د کل ابراء لره هيڅ صورت نسته يعني د يوه
 وارث په اعتاق يا ابراء سره د ټولي حصې ابراء او اعتاق هم ممکن نه دی لِحَقِّ بَقِيَّةِ الْوَرَثَةِ د نورو وارثانو د حق
 په وجه.

اللغات: «تنفسخ» د انفعال مضارع ده: ماتېدل، ختمېدل، «يوذی» د تفعیل مضارع ده، د دې باب
 په صله کي چي «إلى» ذکر سي، نو معنی يې ده: رسول، سبب جوړېدل (سبب گرځېدل)، «إبطال» د

افعال دباب مصدر دی: باطلول، ضایع کول، ختمول، «یخلفون» دنصر له بابه دجمع مذکر غائب مضارع صیغه ده: خلیفه کېدل، نائب او قائم مقام کېدل، «اسیتفاء» داستفعال مصدر دی: پوره اخیستل، ترلاسه کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دمکاتب غلام مړ سي، نو په دې سره د عقد کتابت پر صحت او بقاء هیڅ اثر نه لویږي بلکې دهغه تر مرګ وروسته هم دا عقد باقي پاتېږي؛ ځکه چي په عقد کتابت سره مکاتب د حریت (آزادی) مستحق کیږي، نو اوس که موږ د مالک په مرګ سره دغه عقد فسخ او باطل کړو، نو دمکاتب د ثابت سوي حق باطلول به لازم سي، حال دا چي دیو چا حق باطلول (ضایع کول) صحیح نه دي، نو ځکه د مالک تر مرګ وروسته به وارثان (میراث خواره) د مالک قائم مقام کیږي، او څرنگه چي د مالک سره د قسط (کنت) په توګه د بدل کتابت اداء کولو معامله سوې وي، د همدې حساب مطابق به د وارثانو سره هم دا معامله کیږي او وارثان به له دغه مکاتب څخه بدل کتابت په قسط (په کنت) سره اخلي. بیا که چیري یو وارث (میراث خور) خپله حصه آزاده کړي (یعني په خپله حصه کي مکاتب آزاد کړي)، نو دهغه دا عتق نافذ او معتبر نه ګرځي؛ ځکه څرنگه چي مکاتب د بیع په ذریعه دیو چا نه مملوک کیږي، همداسي د وراثت په ذریعه هم هغه نه سي مملوک کېدای. خو که چیري ټوله وارثان هغه آزاد کړي، نو استحساناً دا عتق (آزادي) نافذیږي او په دې سره بدل کتابت ساقطیږي؛ ځکه چي بدل کتابت د همدوی حق دی او په اعتاق (آزادولو) سره دوی خپل حق ساقط کړی دی، نو ځکه له ابطال (باطلولو) څخه دمکاتب د حق ساتلو لپاره به ضرورتاً د ټولو وارثانو اعتاق نافذ او صحیح ګرځول کیږي، لېکن دیوه وارث یا د بعضي وارثانو په اعتاق سره دمکاتب په بعضي حصه کي اعتاق نافذ او صحیح نه سي ګرځول کېدای او نه په ټوله حصه کي اعتاق صحیح ګرځول کېدای سي؛ ځکه چي په دې سره به دنورو وارثانو حق تلفي وسي او دیوه وارث د حق ساتلو په خاطر به د نورو حق تر پنبو لاندې او ضایع سي. (احسن الهدایه ج: ۱۲، ص: ۱۹۲، ۱۹۳)

کِتَابُ الْوَلَاءِ

(دا) کتاب د ولاء (د احکامو په بیان کي) دی

تشریح: له "کتاب المکاتب" څخه وروسته د "کتاب الولاء" د بیانولو وجه داده چي ولاء د عقد کتابت له اثارو او متعلقاتو څخه ده؛ ځکه کله چي مکاتب بدل کتابت اداء کړي او آزاد سي، نو د هغه ولاء همدغه (مکاتب جوړونکي) مالک ته حاصلیږي.

د ولاء لغوي او اصطلاحي معنی: د "وَلَاء" (بفتح الواو) د لغوي معنی په هکله اختلاف دی او په لغت کي د هغه څو معناوي ذکر سوي دي: نژدېکت، قرب او قرابت، محبت او دوستي، تناسري معنی یو د بل مرسته او مدد کول، (یا په بله وینا دا چي دوو کسانو تر مینځ د نسب او قرابت په څېر اړیکي او نژدېکت حکمي قرابت).

د ولاء اصطلاحي معنی ده: هغه میراث کوم چي له آزاد کړي سوي غلام څخه آزادونکي مالک ته حاصلیږي یا په عقد موالات سره (مولى الموالاة ته) حاصلیږي.

په لنډه توګه داسي هم ویل کېدای سي چي ولاء د آزاد کړي سوي غلام میراث ته ویل کیږي چي هغه به دده آزادونکي مالک ته ورکول کیږي (کله چي دا غلام مړ سي)، او همدارنګه د هغه کس میراث ته ویل کیږي چي یو سړي د هغه سره عقد موالات کړی وي، چي هغه به همدا عقد کونکي سړي ته ورکول کیږي. (مرتب)

فایده: عقد موالاة (د تناسرو او دوستۍ تړون) دې ته ویل کیږي چي یو مجهول النسب سړي بل معروف النسب سړي ته ووايي چي "تر دې وروسته ته زما ولي او زما د نفس مشري!" (او زما وستا په مینځ کي دوستي او خپلوي ده) که چیري زه مړ شم نو زما میراث ستا دی او که زه جنایت او جرم وکړم (خطا قتل وکړم) نو د هغه دیت او تاوان پر تادی "او د ابل معروف النسب سړي دغه خبره قبول کړي، نو دې ته عقد موالاة "د موالات تړون" ویل کیږي، په دې عقد کي د موالات قبلونکي (معروف النسب) سړي ته مَوَلَى الْمَوَالاة وایي.

او کوم مالک چي خپل غلام آزاد کړی وي یعنی مُعْتَق چي د غلام ولاء (میراث) هغه ته حاصلیږي، هغه ته مَوَلَى الْعَتَاة وایي.

د ولاء د دوو قسمونو بیان

الْوَلَاءُ نَوْعَانِ فرمایي: ولاء پر دوه قسمه ده وَلَاءُ عَتَاةٍ وَيُسْتَى وَلَاءُ نِعْبَةٍ ① یو ولاء عتاقه ده چي هغه ته ولاء نعمت هم ویل کیږي وَسَبَبُهُ الْعِتْقُ عَلَى مُلْكِهِ فِي الصَّحِيحِ او د ولاء عتاقه سبب د صحیح قول مطابق پر خپل ملکیت [د غلام] آزادېدل دي [یعني د ولاء عتاقه د حاصلېدلو سبب دادی چي د غلام آزادي د مالک په خپل ملکیت کي واقع سي] حَتَّى لَوْ عَتَقَ قَرِيبُهُ عَلَيْهِ بِالْوَرَاثَةِ همدا وجه ده که پر یو چا د وراثت په سبب خپل قریب آزاد سي كَانَ الْوَلَاءُ لَهُ نو د هغه [آزاد سوي] لاء د ده لپاره ده وَوَلَاءُ مُوَالَاةٍ ② او دویم ولاء موالات ده وَسَبَبُهُ الْعُقْدُ او د هغه سبب عقد موالاته [د موالاته تړون] دی وَلِهَذَا يُقَالُ: وَلَاءُ الْعَتَاةِ وَوَلَاءُ الْمُوَالَاةِ په همدې وجه ویل کیږي: د عتاقه ولاء د موالاته ولاء وَالْحُكْمُ يُضَافُ إِلَى سَبَبِهِ او حکم د خپل سبب و طرف ته منسوبول کیږي وَالْبُعْنُ فِيهِمَا التَّنَاصُرُ او په دواړو قسمونو کي مقصود خپل مینځوي مرسته [یو د بل مرسته کول] دي وَكَانَتِ الْعَرَبُ تَتَنَاصَرُ بِأَشْيَاءٍ او عربو به پر ډېرو شیانو [او اسبابو] یو د بل مرسته کول وَقَرَّرَ النَّبِيُّ ﷺ تَنَاصُرَهُمْ بِالْوَلَاءِ بِنَوْعَيْهِ او نبی کریم ﷺ د ولاء پر دغه دواړو قسمونو د دوی تناصر برقرار وساتی [یعني نبی ﷺ دوی پر ولاء او د هغه پر دواړو قسمونو باقي پرېښوول] فَقَالَ: «إِنَّ مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْهُمْ وَحَلِيفُهُمْ مِنْهُمْ» او داسي یې وفرمایيل: "چي د قوم آزاد کړی سوی غلام له هغوی څخه دی او د قوم حلیف هم له هغوی څخه دی" وَالْمُرَادُ بِالْحَلِيفِ مَوْلَى الْمُوَالَاةِ او په حلیف سره مراد مولى الموالاته دی لَا تَنْهَمُ كَانُوا يُؤَكِّدُونَ الْمُوَالَاةَ بِالْحِلْفِ ځکه چي عربو به عقد موالاته په حلف [قسم] سره مضبوطوی.

اللفات: «عَتَاةٌ» د ضرب د باب مصدر دی: آزادېدل، آزادي، آزاد والی، له دغه باب څخه پر دې اوزانو مصدرونه راځي: عَتَقَ، عَتَّقَ، عَتَّقَ، عَتَاةٌ او د ټولو معنی یوه ده، «موالاته» د مفاعلي د باب مصدر دی: یو د بل سره دوستي کول، مرسته کول، مراد ځني عقد موالاته کول دي چي تعريف یې څه مخکي موږ ذکر کړی، «تناصر» د تفاعل د باب مصدر دی: یو د بل مرسته او مدد کول، تعاون کول، «قرر» د تفعیل ماضي ده: برقرار ساتل، پر خپل ځای پرېښوول، «حلیف» ژمنه او تړون کونکی (د تناصر تړون کونکی)، د تناصر پر تړون قسم اخیستونکی.

تشریح: څه مخکي ذکر سوه چي د شريعت په اصطلاح کي ولاء هغه ميراث (ياد هغه ميراث استحقاق) ته ويل کيږي کوم چي له آزاد کړي سوي غلام څخه ياد عقد موالاة په وجه حاصل سي. ولاء پر دوه قسمه ده: ① ولاء عتاقة، ② ولاء موالاة.

”ولاء عتاقة“ ته ”ولاء نعمت“ هم ويل کيږي، او د ولاء نعمت نوم له دغه آيت ”وَإِذَا تَقُولُ لِنَزِيِّ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ“ (سورة الاحزاب: ۳۷) څخه اخيستل سوي دی کوم چي د نبي کریم ﷺ د آزاد کړي سو غلام ”زيد بن حارثة رضی الله عنه“ په هکله نازل سوي دی، په دې آيت کي هغه ته د آزادۍ د نعمت حاصلېدلو خوشخبري ورکول سوي ده (أَي: أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ بِالْإِعْتِقَاقِ)، نو د همدې په اقتداء کي ولاء عتاقة ته ولاء نعمت هم ويل کيږي.

وسببه العتق إلخ: (مالک ته) د ولاء عتاقة د حاصلېدلو سبب دادی چي د مالک په ملکيت کي د غلام آزاد واقع سي، برابره ده دغه د آزادۍ واقع کېدل د اعتاق (آزادولو) په وجه وي يا په وراثت او داسي بله وجه سره وي، همدا وجه ده که يو غلام خپل نژدې قريب مثلاً پلار يا ځوی رانيسي، نو بغير له آزادولو هغه (په خپله) آزاديږي او رانيونکي غلام ته د هغه ولاء حاصلېږي، يا مثلاً که يو غلام د خپل پلار ياد ځوی وارث سي (يعني په ميراث کي ورته حاصل سي)، نو هغوی آزاديږي او د هغو ولاء ده ته حاصلېږي.

(۲)... د ولاء دويم قسم ”ولاء موالاة“ دی، د ولاء موالاة د حاصلېدلو او واقع کېدلو سبب عقد موالاة کول دی (چي د هغه تعريف څه مخکي تر کتاب الولاء لاندې موندل کېږي). او د ولاء د دغو دواړو قسمونو مقصود او مطلوب دادی چي د دواړو کسانو په مينځ کي د خپل مينځوي مدد او مرستي جذبې پيدا سي. د نبي کریم ﷺ له پېغمبر کېدو څخه مخکي به عرب د ډيرو شيانو پر بنياد يو د بل سره مدد او تعاون ته ملا تړلي او سپېدل او دنسب، مؤاخاة، قرابت او حلف په څېر اسبابو او نومونو سره په دوی کي تناصر جاري وو، نو نبي کریم ﷺ د تناصر نور قسمونه ختم کړل او دوی يې پر ولاء او د ولاء پر مذکوره قسمونو باقي پرېښوول. (احسن الهداية)

د ولاء عتاقه احکام

قَالَ: وَإِذَا أَعْتَقَ الْمَوْلَى مَمْلُوكَهُ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ چي مالک خپل مملوک آزاد کړي فَوَلَّاهُ كَلَهُ نو د هغه ولاء دده لپاره ده ايمني د معتق (آزاد کړي سوي غلام) ولاء معتق (آزادونکي کس) ته حاصلېږي | لِقَوْلِ النَّبِيِّ:
”الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ“ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: ”ولاء د هغه کس لپاره ده کوم چي آزاد کړي وي“
وَلِلَّائِ التَّنَاصُرُ بِهِ أَوْ حُكْمِهِ چي په همدې اعتاق (آزادولو) سره تناصر (يو د بل مرسته کول) حاصلېږي

فَيَقْلُهُ نَوْحُكَ مَالِكٌ بِهِ دَهْفُهُ دَيْتٌ هُمُ ادَاءُ كَوِي [يعني که چيري د مالک آزاد کړی سوی غلام خطاء قتل و کړي يا يو بل جنایت و کړي نو مالک به د هغه دیت او تاوان هم په خپله غاړه اخلي] وَقَدْ أَحْيَاهُ مَعْنَى بِإِذْنِ اللَّهِ الرَّبِّ عَنْهُ أَوْ مَالِكٌ لَهُ هَفْهُ شَخْهُ د غلامی ليري کولو په وجه معنا هغه ژوندی کړی دی فَيَرِثُهُ نَوْحُكَ هَفْ به د ده وارث کيږي وَيَصِيرُ الْوَلَاءُ كَالْوِلَادِ أَوْ وِلَاءٌ بِهِ د ولاد خبر گرځي ايمني ولاء د ولادت والا قرابت په څير سوه چي لکه د بچي د ژوند سبب چي پلار دی په همدې وجه پلار د هغه وارث کيږي، نو همداسي به معتق د معتق وارث کيږي وَلَا تُكَلِّمُ الْغُفْمَ بِالْغُرْمِ أَوْ حُكَّهُ چي نفع د تاوان په مقابل کې وي وَكَذَا الْهَرَاةُ تُغْتَقُ أَوْ هَمْدَارَنګه بڼه ده کوم چي [يو غلام او مينځه] آزاد کړي [يعني د آزادونکي بڼې هم دغه حکم دی] لَبَا رَوَيْنَا د هغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړی دی [يعني الولاء لمن أعتق] «وَمَاكَ مُعْتَقٌ لِابْنَةِ حَنْزَلَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَعَنْ بَنَاتٍ أَوْ [کله چي] د حضرت حمزه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د لور آزاد کړی سوی غلام مړ سو له هغې شخه او له يوې لور شخه [يعني کله چي هغه مړ سو او تر خپل شايې دوه کسان پرېښووله: يو د حمزه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لور کوم چي د هغه آزادونکې (مولاة) وه او بل يې خپله لور پرېښووله] فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ الْهَالَ بَيْنَهُمَا نِصْفَيْنِ نو نبي کریم ﷺ د هغه [د ميراث مال د دوی دواړو په مينځ کي تقسيم کړی] [نو معلومه سوه چي د آزاد کړی سوي غلام ميراث (ولاء) د هغه آزادونکي مالک ته هم حاصليري] وَيُسْتَوَى فِيهِ الْإِعْتَاقُ بِهَالٍ وَبِغَيْرِهِ أَوْ د ولاء په ثابتېدلو کي د مال په عوض کي آزادول او بغير له ماله [مفت] آزادول دواړه برابر دي لِإِطْلَاقِ مَا ذَكَرْنَاكَ د هغه حديث د مطلق والي په وجه کوم چي موږ ذکر کړی [يعني حُكَّهُ چي دا حديث "الولاء لمن أعتق" مطلق دی].

اللغات: ﴿مملوك﴾ د يو چا تر ملکيت لاندې، غلام، ﴿يعقل﴾ د ضرب مضارع ده، د دې باب يوه معنى ده: ديت اداء کول، ﴿يرث﴾ د ضرب مضارع ده: وارث کېدل (ميراث خور کېدل)، ﴿الولاد﴾ د ضرب د باب مصدر دی: ولادت، ﴿الغنم بالغرم﴾ او الْغُرْمُ بِالْغُنْمِ دايو محاوره ده، د "غُرْم" معنى ده: تاوان او بوج، او د "غُنْم" معنى ده: نفع (منافع)، مطلب يې دا دی چي انسان ته چي د کوم کس نفع او فايده حاصليري، نو د هغه کس تاوان به هم په خپله غاړه اخلي، او تاسو ته معلومه چي د آزاد کړی سوي غلام ميراث (ولاء) مالک ته حاصليري، نو د هغه ديت يا بل تاوان به هم مالک اداء کوی.

تشریح: مسئله: داده چي آزادونکی مالک برابره ده نروي او که بڼه وي، همدارنگه اعتاق علی مال (د مال په عوض کي آزادول) وي او که بغير المال وي، هغه ته د خپل آزاد کړی سوي غلام ولاء حاصليري؛ حُكَّهُ چي په حديث مبارک کي په واضحه توگه دا اعلان سوی دی چي "الْوَلَاءُ لِمَنْ

أَعْتَقَ، دویمه خبره داده چي دولا عتاقه دار ومدار صرف پراعتاق (آزادولو) دی، او داعتاق په ذریعه مالک پر خپل غلام احسان کوي او هغه ته په آزادولو سره نوی ژوند وربخښي، نو ځکه دمعشق نفع به هم معشق ته حاصلیږي، لکه څرنګه چي همدا مشهوره قاعده او فقهی محاوره ده چي "الْغَنَمُ بِالْغُزْمِ". او د حضرت حمزه رضی الله عنه د لورد آزاد کړی سوي غلام په هکله د نبي کریم صلی الله علیه و آله فیصله او عمل پر همدې ګواه دی.

په ولاء کي د شرط بیان

قَالَ: فَإِنْ شَرَطَ أَنَّهُ سَائِبَةٌ فرمایي: او که دا شرط ولګوي چي دا غلام [له هر حق څخه] خوشي دی فَالشَّرْطُ بَاطِلٌ وَالْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ نو شرط باطل دی او ولاء د آزادونکي کس لپاره ده لِأَنَّ الشَّرْطَ مُخَالِفٌ لِلنَّصِّ ځکه چي دا شرط د نص [حدیث] مخالف دی فَلَا يَصِحُّ نو ځکه به صحیح نه وي قَالَ: وَإِذَا أَدَّى الْمَكَاتِبُ فرمایي: کله چي مکاتب [بدل کتابت] اداء کړي عَتَقَ وَوَلَاؤُهُ لِلْمَوْلَى نو هغه آزادیږي او د هغه ولاء د هغه د خپل مالک لپاره ده وَإِنْ عَتَقَ بَعْدَ مَوْتِ الْمَوْلَى که څه هم هغه د مالک تر مرګ وروسته آزاد سوی وي لِأَنَّهُ عَتَقَ عَلَيْهِ بِنَا بَاشَرٍ مِنَ السَّبَبِ وَهُوَ الْكِتَابَةُ ځکه هغه په همغه سبب پر مالک آزاد سوی دی کوم چي مالک په خپله کړی دی او هغه کتابت دی [یعني دغه مکاتب غلام د مخکني عقد کتابت په وجه آزاد سوی دی کوم چي مالک دده سره کړی دی] وَقَدْ قَرَّرْنَا فِي الْمَكَاتِبِ او په کتاب المکاتب کي موږ ددې بیان کړی دی وَكَذَا الْعَبْدُ الْمَوْطُوعُ بِعَتَقِهِ او همدا حکم د هغه غلام دی چي د هغه د آزادولو وصیت کړی وي أَوْ بِشَرَايِهِ وَعَتَقَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ یا [هغه غلام] چي تر مرګ وروسته د هغه د رانیولو او آزادولو وصیت کړی سوی لِأَنَّ فِعْلَ الْمَوْصِي بَعْدَ مَوْتِهِ كَفَعْلِهِ ځکه چي د مالک [وصیت کونکي] تر مرګ وروسته د وصي فعل د هغه د فعل په درجه کي دی وَالتَّرِكَةُ عَلَى حُكْمِ مِلْكِهِ او میراث د هغه [وصیت کونکي] د ملکیت پر حکم پاتیریږي [تر دې چي له میراث څخه به د هغه قرضونه اداء کول کیږي او د هغه د کفن او دفن انتظام هم د هغه له میراث څخه کیږي] وَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى او که یو مالک مړ سي عَتَقَ مَدَّيْرُوهُ وَأُمَّهَاتُ أَوْلَادِهِ نو د هغه ټوله مدبر غلامان او أم ولد مینځي آزادیږي لِذَا بَيَّنَّا فِي الْعَتَاقِ د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ په کتاب العتاق کي بیان کړی دی [په باب التدبیر او

باب الاستيلاء كي | وَلَاؤُهُمْ لَهُ | او دوى ټولو ولاء د مالک لپاره ده لَا تُعْتَقُهُمْ بِالتَّذْيِيرِ وَالْإِسْتِيْلَادِ
 ځکه چې همدا مالک دوى په مډبر گرځولو او ام ولد گرځولو سره آزاد کړي دي وَمَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ
مَحْرَمٍ مِنْهُ او څوک چې د خپل ذى محرم قريب مالک سي [په رانيولو سره يا په داسي بل سبب سره]
عَتَقَ عَلَيْهِ نو هغه پر ده آزاديږي لِبَيِّتَيْنَا فِي الْعَتَاقِ د هغه دليل په وجه کوم چې موږ په کتاب العتاق
 کي بيان کړى دى وَلَاؤُهُ لَهُ او د هغه ولاء دده لپاره ده لِوُجُودِ السَّبَبِ د ولاء د سبب موجودېدلو په
 وجه وَهُوَ الْعَتَقُ عَلَيْهِ او هغه پر ده آزادېدل دي [يعني د ذى رحم محرم ولاء ځکه ده ته حاصلېږي چې د ولاء
 سبب (آزاول) دهمده له طرفه موجود سوي دي. ځکه دهمده د مالک کېدلو (رانيولو او داسي نورو) په وجه هغه آزاد
 سوي دي].

اللغات: ﴿سَائِبَةٌ﴾ او سَائِبٌ: خوشى او خلاص، کله چې سَائِبَةٌ يا سَائِبٌ د غلام سره ذکر سي، نو
 معنى يې ده: الرقيق الذي أعتقه مالكة مُسْقِطاً عنه كلَّ حق يَتَرْتَبُ عليه (يعني هغه غلام چې
 مالک يې آزاد کړي او له هغه څخه خپل ټوله حقونه ساقط کړي، چې له هغوى څخه يو د ولاء حق
 دى). ﴿النص﴾ قرآن او حديث ته ويل کيږي، د قرآن او حديث تصريح، ﴿بأشْر﴾ د مفاعلي د باب
 ماضي ده: يو کار په خپله کول، ﴿امهات الأولاد﴾ جمع د امر ولد ده: هغه مينځه چې له خپل مالک
 څخه يې بچى پيدا سوي وي، ﴿ذو رحم محرم﴾ هغه قريب چې نکاح ور سره حرامه وي، نژدې
 قريب.

تشریح: مسئله: داده که آزادونکی مالک دا شرط ولگوي چې زما دغه آزاد کړى سوي غلام بالکل
 خلاص (ايده) او له هر شي څخه آزاد دى يعني زما او د هغه په مينځ کي ولاء نسته يا آزادېدونکى غلام
 دا شرط ولگوي چې... زما او د مالک په مينځ کي به ولاء نه وي، نو څرنگه چې دغه شرط د تصريح
 نص "الْوَلَاءُ لِمَنْ أُعْتِقَ" مخالف او د عقد مقتضا منافي دى، نو ځکه دا شرط به باطلېږي او د نبوي
 نص مطابق به آزادونکي مالک ته د دې غلام ولاء حاصلېږي.

همدارنگه مکاتب غلام چې کله بدل کتابت اداء کړي او آزاد سي، يا يو کس تر خپل مرگ
 وروسته د خپل يو غلام د آزادېدلو وصيت وکړي، يا دا وصيت وکړي چې زما تر مرگ وروسته دي يو
 غلام رانيول سي او هغه دي زما له طرفه آزاد کړى سي، نو په دغه ټوله صورتونو کي مالک او وصيت
 کونکى کس د ولاء مستحق کيږي؛ ځکه چې د ولاء سبب (يعني عتق) د هغه په ملکيت کي حاصل
 سوي او واقع سوي دي، او په درېيم صورت کي که څه هم هغه مړ دى، لېکن د هغه د وصي فعل د

هغه دخپل فعل په خبر دی، همدارنگه مکاتب او موصی غلام د هغه په میراث کې شامل او داخل دي، نو ځکه په دوی کې به د هغه حکم او اړ نافرېږي. باقي دواړه مسئلې ښکاره دي.

د بل چا د مینځې سره د غلام د نکاح کولو په صورت کې د ولاء بیان

وَإِذَا تَزَوَّجَ عَبْدٌ رَجُلًا أَمَةً لآخرٍ او کله چې د یو سړي غلام د بل چا د مینځې سره نکاح وکړي فَأَعْتَقَ مَوْلَى الْأَمَةِ الْأَمَةَ وَهِيَ حَامِلٌ مِنَ الْعَبْدِ او د مینځې مالک هغه مینځه آزاده کړي په داسې حال کې چې هغه له همدې غلام څخه حامله وي عَتَقَتْ وَعَتَقَ حَمْلُهَا وَوَلَاءُ الْحَمْلِ لِمَوْلَى الْأُمِّ لَا يَنْتَقِلُ عَنْهُ أَبَدًا نو هغه او د هغې حمل [دواړه] آزادېږي او د حمل ولاء [فقط] د مور د آزادونکي مالک لپاره ده چې له هغه څخه هیڅکله [د پلار مولى ته] نه منتقل کېږي لِأَنَّهُ عَتَقَ عَلَى مُعْتَقِ الْأُمِّ مَقْصُودًا ځکه چې دا حمل د مور پر آزادونکي قصداً [د مقصود په توګه] آزاد سوی دی إِذْهُوَ جُزْءٌ مِنْهَا يَقْبَلُ الْإِعْتِقَاقَ مَقْصُودًا ځکه چې هغه د مور جزء دی کوم چې د مقصود په توګه [بالقصد] اعتاق قبلوي فَلَا يَنْتَقِلُ وَلَاؤُهُ عَنْهُ نو ځکه د هغه ولاء به د مور له آزادونکي څخه نه منتقل کېږي عَمَلًا بِمَا رَوَيْنَا په هغه حدیث په عمل کولو سره کوم چې موږ روایت کړی دی وَكَذَلِكَ إِذَا وَلَدَتْ وَلَدًا لِقَلٍّ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ او همدارنگه کله چې دامینځه له شپږو میاشتو څخه په کم مودت کې بچی وزېږوي لِلثَّيْنِ بِقِيَامِ الْحَمْلِ وَقَتَ الْإِعْتِقَاقِ ځکه چې د اعتاق [آزادولو] په وخت کې د حمل موجودېدل یقیني دي أَوْ وَلَدَتْ وَلَدَيْنِ أَحَدُهُمَا لِقَلٍّ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ [او همدارنگه که] یا دا مینځه دوه بچیان وزېږوي چې له هغوی څخه یو تر شپږو میاشتو په کم مودت وي [یعنې د یوه بچی تر زېږولو وروسته بل بچی هم تر شپږو میاشتو په کم مودت کې وزېږوي] (د دواړو د پیدایښت په مینځ کې تر شپږو میاشتو کمه فاصله وي) لِأَنَّهُمَا تَوَأَمَانٍ يَتَعَلَّقَانِ مَعًا ځکه چې دا دواړه غبرګولیان دي چې د هغوی حمل [او علوق] یو ځای سوی دی [یعنې په یوه ځل مور په دوی دواړو سره حامله سوې ده. ځکه چې دواړه له یوې نطفې څخه پیدا شوي دي] وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا وَلَدَتْ رَجُلًا وَهِيَ حُبْلَى وَالرَّوْجُ وَالْغَيْرَةُ او دا حکم د هغه صورت په خلاف دی کله چې مینځه د حامله والي په حالت کې د یو سړي سره عقد مولات وکړي او د هغې خاوند د بل چا سره عقد مولات وکړي حَيْثُ يَكُونُ وَلَاءُ الْوَلَدِ لِمَوْلَى الْأَبِ نو [په دې صورت کې] د بچي ولاء د پلار د مولى لپاره ده لِأَنَّ الْجَنَيْنَ

غَيْرُ قَائِلٍ لِهَذَا الْوَلَاءِ مَقْصُودًا حُكْمُهُ چي جنين [په نس كي موجود بچي] بالقصد دغه ولاء نه سي
 قبلولای لَئِنْ تَبَايَعْتُمْ بِالْإِيجَابِ وَالْقَبُولِ حُكْمُهُ چي ولاء په ايجاب و قبول سره پوره کيږي وَهُوَ لَيْسَ
 بِحَلٍّ لَهُ حال دا چي جنين د ايجاب و قبول محل نه دی قَالَ: فَإِنْ وَلَدَتْ بَعْدَ عِتْقِهَا لِأَكْثَرِ مِنْ سِتَّةٍ
 أَشْهُرٍ وَلَدًا فرمايي: که چيري دا مينځه له خپل آزادېدلو څخه وروسته تر شپږو مياشتو په کم
 مودت کي بچي وزېږوي فَوَلَدُهَا لِمَوْلَايِ الْأُمِّ نو د هغه ولاء د مور د مواليو لپاره ده لِأَنَّهُ عَتَقَ تَبَعًا لِمُرِّ
 حُكْمُهُ چي [په دې صورت کي] بچي د مور د تابع والي په وجه آزاد سوی دی [نه قصداً (مقصوداً)]
 لِإِصْلَاحِ بِهَا بَعْدَ عِتْقِهَا حُكْمُهُ چي دا بچي د مور سره د هغې تر آزادېدلو وروسته متصل سوی دی
 فَيَتَبَعُهَا فِي الْوَلَاءِ نو حُكْمُهُ په ولاء کي به [هم] د هغې تابع کيږي وَلَمْ يَتَيَقَّنْ بِقِيَامِهِ وَقْتُ الْإِعْتِقَاقِ حَتَّى
 يَعْتَقَ مَقْصُودًا او د اعتاق [آزادولو] په وخت کي د دغه بچي [حمل] موجودېدل يقيني هم نه دي چي
 هغه مقصوداً آزاد سي [يعني دا په يقيني توگه معلومه نه ده چي هغه د مور د آزادېدلو په وخت کي موجود وو نو
 هغه به بالقصد آزاد سوی وي، نه تبعاً، لهذا کله چي دا يقيني معلومه نه ده، نو حُكْمُهُ هغه به تبعاً لَلْأُمِّ آزاد سوی وي،
 فَوَلَاءُهُ لِمَوْلَايِ الْأُمِّ].

اللغات: ﴿تَزَوَّجَ﴾ د تفعل ماضي ده: نکاح کول، واده کول، ﴿حَامِلٌ﴾ حامله، حاملداره ښځه،
 ﴿مَوْلَى﴾ د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه دوي دادي: آزادونکی مالک، آزاد کړی سوی
 غلام، دلته اوله معنی 'مراده ده، جمع: مَوَالِي، ﴿يَنْتَقِلُ﴾ د افتعال مضارع ده: منتقل کېدل، له يوه ځايه
 بل ځای ته نقل کېدل، ﴿تَوَاسَمَ﴾ دوه غبرگوليان، ﴿حَبِلَ﴾ حامله (بلاربه)، ﴿جَنِينٌ﴾ په نس کي
 موجود بچي چي هغه ته حمل هم وايي.

تشریح: صورت د مَسْئَلې: چي د زید یو غلام د ادریس د مينځي سره واده وکړی او مينځه حامله
 سوه، بيا ادریس خپله مينځه آزاده کړه، نو د مينځي سره د هغې حمل هم آزادېږي او د مينځي او د هغې
 د حمل (جنين) ولاء همدې آزادونکي مالک (ادريس) ته حاصلېږي؛ حُكْمُهُ چي جنين د مور جزء دی
 او مالک هغه د ټولو اجزاؤ سره آزاده کړې ده، نو حُكْمُهُ په دغه اعتاق (آزادولو) کي به د هغې حمل هم
 شامل او داخل وي او هغه به هم آزادېږي او د دغه حديث "الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ" پر بناء به د جنين ولاء هم
 د مينځي مالک ته حاصلېږي. همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي دغه مينځه د آزادېدلو له
 وخته څخه تر شپږو مياشتو په کم مودت کي بچي وزېږوي، يعني په دې صورت کي هم د مينځي د

بچي ولاء د مينځي مالک ته حاصليري؛ ځکه تر شپږو مياشتو په کم مودت کي د کوچني په پيدا کېدلو سره دا خبره ښکاره سوه چي دغه حمل د اعتاق (آزادولو) په وخت کي موجود وو او پر هغه هم اعتاق واقع سوی دی.

د دې په خلاف که د يو خاوند حامله ښځه د يو چا سره عقد مولات وکړي او د هغې خاوند د بل چا سره عقد مولات وکړي، بيا له ښځي څخه بچي پيدا سي، نو د دغه بچي ولاء پلار (د ښځي خاوند) ته حاصليري؛ ځکه چي دلته جنين قصدا ولاء نه ده قبول کړې؛ ځکه چي د ولاء د قبلولو لپاره ايجاب و قبول ضروري دي او جنين د ايجاب و قبول اهل نه دی، ځواکي هغه تبعاً (د تابع والي په توگه) ولاء قبول کړې ده، او ولاء د نسب په درجه کي ده، او تاسو ته معلومه ده چي د نسب په ثبوت کي بچي د پلار تابع کيږي، نو ځکه د ولاء په ثبوت کي به هم هغه د پلار تابع کيږي او همدا پلار به د هغه د ولاء حقداره کيږي.

قال فان ولدت الخ: د دې حاصل دادی چي که د ادریس مينځه (د غلام ښځه) د آزادېدلو له وخته څخه تر شپږو مياشتو په زاید مودت کي بچي وزېږي، نو په دې صورت کي د بچي ولاء د مور مواليو ته حاصليري؛ ځکه په دغه صورت کي د اعتاق په وخت کي د حمل د وجود (موجودېدلو) امکان نسته، نو ځکه هغه به د مور په متابعت کي آزاديږي او په ولاء کي به د مور تابع کيږي، لهذا کوم کس چي د مور مالک وي، صرف هغه به د دغه بچي د ولاء مالک او مستحق وي. (احسن الهدايه)

په پورتنی صورت کي د پلار (غلام) د آزادېدلو حکم او تفصیل

فَإِنْ أُعْتِقَ الْآبُ بيا که چيري پلار [هم] آزاد کړی سي جَزَّوَلَاءَ ابْنَهُ وَانْتَقَلَ عَنْ مَوَالِي الْأُمِّ مَوَالِي الْآبِ نو هغه د خپل ځوی ولاء راکشوي او د مور له مواليو څخه د پلار مواليو ته منتقل کيږي لِأَنَّ الْعِتْقَ هُنَا فِي الْوَلَدِ يَثْبُتُ تَبَعًا لِلْأُمِّ ځکه چي دلته [په مذکوره صورت کي] د مور د تابع والي په توگه په بچي کي عتق ثابت دی بِخِلَافِ الْأَوَّلِ په خلاف د اول صورت وَهَذَا لِأَنَّ الْوَلَاءَ بِبَنْزِلَةِ النَّسَبِ او دا حکم ځکه دی چي ولاء د نسب په درجه کي ده قَالَ الْعَلَمَاءُ: «الْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كُلُّحْمَةِ النَّسَبِ لَا يُبَاءُ وَلَا يُوْهَبُ وَلَا يُورَثُ» نبي ﷺ فرمايلي دي: «ولاء قربات دی د نسب د قربات په څېر چي هغه به نه خرڅول کيږي. نه به هبه کول کيږي او نه به وراثت پکښي جاري کيږي» [په بله وينا: ولاء د نسبي قربات په

شهر يو قربت دی چي هغه نه خرڅول کېدای سي. نه هېه کېدلای سي او نه ميراث کېدلای سي [ثُمَّ النَّسَبُ إِلَى
 الْأَبَاءِ فَكَذَلِكَ الْوَلَاءُ بِيَا نَسَبٍ د پلرونو و طرف ته وي [يعني نسب د پلار سره ثابتېږي] نو همداسي به
 ولاء هم وي وَالنَّسَبَةُ إِلَى مَوَالٍ الْأُمِّ كَانَتْ لِعَدَمِ أَهْلِيَّةِ الْأَبِ ضُرُورَةً او د مور د مواليو و طرف ته [د ولاء]
 نسبت کېدل د پلار د نا اهل والي د ضرورت په وجه دي [يعني د پلار د نا اهل والي په صورت کي د
 ضرورت پر بناء د مور مواليو ته ولاء منسوبول کيږي] فَإِذَا صَارَ أَهْلًا لِهَكُنْ كُلُّهُ چي هغه اهل و څرڅي عَادَ
 الْوَلَاءُ إِلَيْهِ نو ولاء د هغه و طرف ته را څرڅي كَوْلِدِ الْمَلَاعِنَةِ يُنْسَبُ إِلَى قَوْمِ الْأُمِّ ضُرُورَةً لكه څرنگه چي
 د ملاعنه بنځي بچي د ضرورت پر بناء د مور قوم ته منسوب کيږي فَإِذَا أَكْذَبَ الْمَلَاعِنُ نَفْسَهُ لِهَكُنْ
 كُلُّهُ چي ملاعن [د بچي پلار] خپل ځان درواغجن و څرځوي يُنْسَبُ إِلَيْهِ نو [بيا] دا بچي د هغه و طرف
 ته منسوب کيږي بِخِلَافِ مَا إِذَا أُعْتِقَتِ الْمُعْتَدَّةُ عَنْ مَوْتٍ أَوْ طَلَاقٍ په خلاف د هغه صورت کله چي
 د مرگ [وفات زوج] يا د طلاق عده تېرونکې بنځه آزاده کړي سي فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ لِرَأْسِ مَنْ سَتَتَيْنِ مِنْ
 وَقْتِ الْمَوْتِ أَوْ الطَّلَاقِ بيا هغه د مرگ [وفات زوج] يا طلاق له وخت څخه تر دوو کالو په کم مودت
 کي بچي راوړي حَيْثُ يَكُونُ الْوَلَدُ مَوْلًى لِمَوَالِ الْأُمِّ نو [په دې صورت کي] بچي د مور د مواليو مولى [آزاد
 کړى سى غلام] کيږي وَإِنْ أُعْتِقَ الْأَبُ كه څه هم پلار آزاد کړى سي لَتَعْدُ رِاضَاةَ الْعُلُوقِ إِلَى مَا بَعْدَ
 الْمَوْتِ وَالطَّلَاقِ الْبَائِنِ ځكه چي له مرگ او طلاق بائن څخه د وروسته وخت و طرف ته د علوق
 نسبت كول ناممكن دي لِحُرْمَةِ الْوُطْءِ ځكه چي [تر طلاق بائن وروسته] وطي حرام دي وَبَعْدَ الطَّلَاقِ
 الرَّجْعِيِّ لِمَا أَنَّهُ يَصِيرُ مُرَاجِعًا بِالشَّكِّ او له طلاق رجعي څخه د وروسته وخت و طرف ته ځكه [د علوق
 نسبت كول ممكن نه دي] چي [په دې صورت کي] هغه په شك سره رجعت كونكى څرځي [يعني په دې
 صورت کي خو هغه رجعت كونكى څرځي مگر په شك سره، او په شك سره رجعت نه ثابتېږي] فَأُسْنِدُ إِلَى خَالَةِ
 الزَّكَاحِ نو ځكه د نكاح د حالت و طرف ته به د علوق نسبت کيږي فَكَانَ الْوَلَدُ مُوجُودًا عِنْدَ الْإِعْتِقَاقِ
 نو [د مور] د آزادولو په وخت کي به بچي موجود وي فَعَتَقَ مَقْصُودًا نو هغه به د مقصود په توگه
 اَبَالْقَصْدِ [آزاد وي] وَفِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: فَإِذَا تَزَوَّجَتْ مُعْتَقَةً بَعْدَ فَوَلَدَتْ أَوْلَادًا او په جامع صغير کي

دي: كله چي يوه آزاده كړی سوي ښځه د يو غلام سره نکاح وکړي او بچيان وزېږوي فَجَنَى الْأَوْلَادُ بيا هغه بچيان جنایت وکړي فَعَقَلُهُمْ عَلَى مَوَالِي الْأُمِّ نو د دوی دیت د مور پر موالیو دی لَأَنَّهُمْ عَتَقُوا تَبَعًا لِأُمِّهِمْ ځکه چي دوی د مور د تابع والي په توگه [د مور په متابعت کي] آزاد سوي دي وَلَا عَاقِلَةَ لِأَبِيهِمْ وَلَا مَوَالِي او د دوی د پلار نه عاقله سته او نه موالی [ځکه چي د دوی پلار غلام دی او آزاد کړی سوي هم نه دی چي موالی ولري] فَالْحَقُّوا بِمَوَالِي الْأُمِّ ضَرُورَةً نو ځکه ضرورتاً به دوی د مور د موالیو سره لاحقول کيږي كَمَا فِي وَلَدِ الْمَلَاعِنَةِ لکه څرنګه چي د ملاعنه ښځي په بچي کي کيږي عَلَى مَا ذَكَرْنَا لکه [منځي] چي موږ ذکر کړه فَإِنْ أُعْتِقَ الْأَبُ بيا که چيري پلار [هم] آزاد کړی سي جَزَّوَلَاءَ الْأَوْلَادُ إِلَى نَفْسِهِ نو هغه د خپل ځان و طرف ته د بچيانو ولاء را کشوي [را منتقل کوي] لِأَبَائِنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی دی وَلَا يَزْجَعُونَ عَلَى عَاقِلَةِ الْأَبِ بِمَا عَقَلُوا او د مور موالی به د پلار پر عاقله و و رجوع نه کوي په هغه دیت سره کوم چي د مور موالیو اداء کړی وي [يعني د مور موالیو چي د بچيانو په دیت کي کوم مال ور کړی وي، هغه به د پلار له عاقله و و څخه نه اخلي] لَأَنَّهُمْ حِينَ عَقَلُوهُ ځکه په کوم وخت کي چي دوی دیت اداء کړی دی كَانَ الْوَلَاءُ ثَابِتًا لَهُمْ په هغه وخت کي [د بچي] ولاء د دوی لپاره ثابته وه وَإِنَّمَا يَثْبُتُ لِلْأَبِ مَقْصُودًا او د پلار لپاره خو د مقصود په توگه ولاء ثابتيږي لِأَنَّ سَبَبَهُ مَقْصُودٌ وَهُوَ الْعِتْقُ ځکه چي [د پلار لپاره] د ولاء ثابتېدلو سبب د پلار د آزادېدلو پر وخت منحصر دی بِخِلَافِ وَلَدِ الْمَلَاعِنَةِ إِذَا عَقَلَ عَنْهُ قَوْمُ الْأُمِّ ثُمَّ أَكْذَبَ الْمَلَاعِنُ نَفْسَهُ په خلاف د ملاعنه ښځي د بچي كله چي د مور قوم د هغه له طرفه دیت اداء کړي بيا ملاعن [د بچي پلار] خپل ځان درواغجن و ګرځوي حَيْثُ يَزْجَعُونَ عَلَيْهِ نو دوی به پر پلار رجوع کوي [يعني په دې صورت کي به د مور قوم له پلار څخه د دیت مال اخلي] لِأَنَّ النَّسَبَ هُنَاكَ يَثْبُتُ مُسْتَنِدًا إِلَى وَقْتِ الْعُلُوقِ ځکه چي هلته ايمني په مذکوره صورت کي [نسب د علوق د وخت و طرف ته منسوبېدونکی ثابت دی] [يعني په دې صورت کي د بچي نسب له همغه وخت څخه ثابت دی له کومه وخته چي مور په هغه سره حامله سوي ده] وَكَانُوا مَجْبُورِينَ عَلَى ذَلِكَ او د مور قوم د دیت پر اداء کولو مجبوره وه فَيَزْجَعُونَ نو ځکه دوی به پر پلار رجوع کوي [يعني په دیت کي ور کول سوي مال به له پلار څخه اخلي].

اللغات: ﴿جز﴾ دنصر دباب ماضي ده: كشول، رامنتقل كول، حَزَّ الْوَلَاءُ: اِلْتِقَالَ وَلَا ءِ اَوْلَادِ الْأَمَةِ الْمُغْتَفَةِ مِنْ مَوْلَى أُمِّهِمْ إِلَى مَوْلَى أَبِيهِمْ بَعْدَ عِثْقِ الْأَبِ (معجم لغة الفقهاء). ﴿تعذر﴾ د تفعل دباب ماضي ده، د دې باب دوي معناوي دي: مشکل کېدل، ناممکن کېدل، ﴿ملاعنة﴾ د مفاعله له بابه دواحد مؤنث اسم فاعل صيغه ده: لعان کونکې ښځه، ملاعن: لعان کونکې خاوند، ﴿أكذب﴾ د افعال دباب ماضي ده: درواغجن کول، درواغجن گرځول (شمېرل)، ﴿العلوق﴾ د سماع دباب مصدر دی: عَلِقَتْ الْمَرْأَةُ بِالْوَلَدِ: په بچي سره ښځه حامله کېدل، په رحم کي نطفه قرار نیول (له نطفې څخه بچی جوړېدل)، حمل ښول کېدل، ﴿عاقلة﴾ د قاتل او جنایتکاره قربان او دهغه نژدې قومیان (خاندان والا).
تشریح: صور د مسئلې: دادی چي که د غلام ښځه له شپږو میاشتو څخه په زاید مودت کي بچی وزېږوي، نو هغه د مور تابع کیږي او د مور په متابعت کي آزادېږي او دهغه ولاء د مور موالیو ته حاصلیږي (لکه مخکي چي ذکر سوه)، خو که چیري د دغه بچي پلار (غلام) آزاد کړی سي، نو بیا پلار د هغه ولاء د خپل مولى و طرف ته را کشوي (رامنتقل کوي) او تر دې وروسته د بچي ولاء د پلار موالیو ته منتقل کیږي؛ ځکه چي دلته د بچي عتق او دهغه ولاء د مور د موالیو لپاره تبعاً ثابت ده (نه قصداً او اصلاً)، نو ځکه د دغه ولاء انتقال ممکن دی، د دې په خلاف په مخکنۍ مسئله کي يعني کله چي مینځه تر شپږو میاشتو په کم مودت کي بچی وزېږوي نو څرنگه چي هلته د بچي عتق بالقصد (قصداً) د مور سره ثابت دی (ځکه چي هغه د مور له اجزاؤ څخه دی)، نو ځکه دهغه ولاء به په هیڅ حال کي هم د پلار موالیو ته نه منتقل کیږي. بلکي صرف د تبعاً ثابتېدلو په صورت کي به دهغوی و طرف ته دا ولاء منتقل کیږي؛ ځکه چي ولاء دنسبي قرابت په شپږو قرابت دی، او دنسب په ثبوت کي پلار اصل دی، نو ځکه په ثبوت ولاء کي به هم پلار اصل وي لېکن کله چي په پلار کي د نسب او ولاء د ثابتولو اهلیت نه وي، نو د ضرورت پر بناء هغه د مور و طرف ته منسوبول کیږي. کنې د هلك نوم، ابرو او ژوند به خراب سي (چي د حرامي نوم به پر پوخ سي)، ها! کله چي په پلار کي دنسب ثابتولو اهلیت وي، نو بیا نسب خپل اصلي حالت ته راگرځي يعني صرف د همدې پلار سره ثابتیږي.

بخلاف ما إذا اعتقت المعتدة إلخ: د دې حاصل دادی چي که یو مینځه دمکاتب ښځه وي او مکاتب له بدل کتابت اداء کولو څخه بغیر مړ سي، یا مکاتب دغه ښځي ته طلاق ورکړي او هغه د وفات یا طلاق عدت تېروي چي په دې دوران کي هغه آزاده کړی سي، بیا دا ښځه تر دوو کالو په کم مودت کي بچی وزېږوي، نو هغه بچی د مور د موالیو مولى (آزاد کړی سوی غلام) دی او دهغه ولاء صرف د مور موالیو ته

حاصلیږي که څه هم دهغه پلار آزادي، يعني د پلار د آزادېدلو په وجه دهغه ولاء د پلار موالیو ته نه منتقل کیږي؛ ځکه چې دلته د پلار (مکاتب) تر مرګ وروسته حالت ته د علوق نسبت نه سي کېدلای، ځکه چې پلار مړ سوی دی او د مړي له طرفه وطي کول محال او ناممکن دي، او د معتده بنځي طلاق ”طلاق بائن“ وي او له طلاق بائن څخه وروسته وطي کول حرام وي، نو ځکه د دهغه حالت و طرف ته هم د علوق نسبت نه سي کېدلای، او په دې وینا سره هم علوق نه سي ثابتول کېدای چې پلار (مکاتب خاوند) د دهغه معتده مینځي سره تر طلاق رجعي وروسته وطي کړي دي؛ ځکه که موږ د عدت په حالت کې دهغه (مکاتب خاوند) وطي او علوق ثابت ومنو، نو بیا خو به هغه رجعت کونکی (رجوع کونکی) وي او که چیري تر طلاق په مخکي حالت کې دا ومنو، نو هغه به رجعت کونکی نه وي، ګواکي د دهغه حالت و طرف ته د علوق په نسبت کولو کې شک دی او په شک سره رجعت نه ثابتیږي، نو ځکه موږ به د دهغه حمل او علوق نسبت د نکاح د موجود والي د حالت و طرف ته کوو، نو دا حمل به د موږ د آزادېدلو په وخت کې موجود وي (يعني د موږ د اعتاق په وخت کې به موجود شمېرل کیږي) او د خپل موږ د جزء کېدلو په وجه به قصداً (بالقصد) آزاد وي، نه تبعاً، نو دهغه ولاء به د موږ د موالیو لپاره (قصداً) ثابته وي کوم چې په هېڅ حال کې به هم د پلار موالیو ته نه منتقل کیږي.

وَالْجَامِعُ الصَّغِيرُ الخ: دهغه مسئله او د ”وَإِذَا تَزَوَّجَ عَبْدٌ رَجُلٍ أُمَةً الخ“ په عبارت سره بیان سوې مسئله بالکل یوه ده (کوم چې هدایې د صفحه: ۳۴۱ په آخر کې ذکر سوې ده)، فرق یې صرف دا دی چې هلته د ولاء او عتق بیان دی او دلته د عقل او دیت بیان دی. (احسن الهدایه)

د عربو د آزاد کړی سوي مینځي سره د نکاح کولو حکم او تفصیل

قَالَ: وَمَنْ تَزَوَّجَ مِنَ الْعَجَمِ بِمُتَخَفَةٍ مِنَ الْعَرَبِ فرمایي: او که یو عجمي کس د عربو د آزاده کړی سوي مینځي سره نکاح وکړي فَوَلَدَتْ لَهُ أَوْلَادًا او دا مینځه دهغه لپاره بچیان وزېږوي [يعني له هغه څخه د مینځي اولاد وسي] فَوَلَاءٌ أَوْلَادُهَا لِمَوَالِيهَا عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً نو د امام صاحب رَجَبَهُ الله په نېز دهغې د بچیانو ولاء د دهغې د موالیو لپاره ده قَالَ رَجَبَهُ الله: وَهُوَ قَوْلُ مُحَمَّدٍ صاحب هدایې رَجَبَهُ الله فرمایي: چې همدا د امام محمد رَجَبَهُ الله قول دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: حُكْمُهُ حُكْمُ أَبِيهِ او امام ابو یوسف رَجَبَهُ الله فرمایي: چې د داسي بچي حکم د پلار د حکم په څېر دی لِأَنَّ النَّسَبَ إِلَى الْأَبِ ځکه چې نسب

① القول الرابع: قول الطرفين (قول أبي حنيفة و محمد) رَجَبَهُمَا الله، كما ذكر في الدر المنسقى (ج: ۴، ص: ۳۱)، ومجمع

د پلار و طرف ته دی [یعني د بچي نسب د پلار سره ثابتیږي] کَمَا إِذَا كَانَ الْأَبُ عَرَبِيًّا لَكَ شَرْنُكَ چي کله پلار عربي وای بِخِلَافٍ مَا إِذَا كَانَ الْأَبُ عَبْدًا په خلاف د هغه صورت کله چي پلار غلام وي لَأَنَّ هَالِكٌ مَعْنَى ځکه چي غلام د معنی په اعتبار سره هلاک شوه [امر] وي وَلَهُمَا: أَنْ وَلَاءَ الْعَتَاةِ قَوِيٌّ مُعْتَبَرٌ فِي حَقِّ الْأَحْكَامِ د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ دلیل دا دی: چي ولاء عتاقه یو قوي [مضبوطه] ولاء ده او د احکامو په حق کي معتبره [هم] ده حَتَّى أُعْتَبِرَتِ الْكُفَاءُ فِيهِ همدا وجه چي په ولاء عتاقه کي کفایت معتبر دی [د کفایت اعتبار پکښي سوی دی] وَالنَّسَبُ فِي حَقِّ الْعَجَمِ ضَعِيفٌ او نسب د عجمو په حق کي ضعیف دی فَإِنَّهُمْ ضَيَّعُوا أَنْسَابَهُمْ ځکه چي عجمو خپل نسبونه ضایع کړي دي [یعني هغوی د خپلو نیکه گان نومان یاد ساتلي او درج کړي نه دي] (ځکه په متفقو توگه هیچا ته تر لسم پښته پوري خپل نسب سلسله معلومه نه ده (إلا ما شاء الله)، نور پښتونه خو هلته پرېږده!، خصوصاً د عجمو په ځینو قبیلو کي لکه هندوان او داسي نور، لنډه دا چي عجم په خپلو انسابو نا خبره دي او نا خبري (جهل) حلت ثابتوي] وَلِهَذَا لَمْ تُعْتَبَرِ الْكُفَاءُ فِيهَا بَيْنَهُمْ بِالنَّسَبِ په همدې وجه د عجمو په خپل مینځوي نسب کي د کفایت اعتبار نه دی سوی وَالْقَوِيُّ لَا يُعَارِضُهُ الضَّعِيفُ او ضعیف شی د قوي معارض کېدلای نه سي بِخِلَافٍ مَا إِذَا كَانَ الْأَبُ عَرَبِيًّا په خلاف د هغه صورت کله چي پلار عربي النسله وي لِأَنَّ أَنْسَابَ الْعَرَبِ قَوِيَّةٌ مُعْتَبَرَةٌ فِي حُكْمِ الْكُفَاءَةِ وَالْعُقْلِ او ځکه چي د عربو نسبونه قوي دي او د کفایت او دیت په حکم کي معتبر دي لِأَنَّ تَنَاصُرَهُمْ بِهَا ځکه چي د عربو تناصر [یو د بل مرسته کول] د همدې انسابو په ذریعه وو فَأَغْنَتْ عَنِ الْوَلَاءِ نو انسابو له ولاء څخه استغناء پیدا کړه قَالَ ﷺ: الْخِلَافُ فِي مَطْلَقِ الْمُعْتَقَةِ صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي: چي اختلاف په مطلقه معتقه کي دی [یعني دله چي د طرفینو او امام ابو یوسف رَحْمَتُهُمُ اللَّهُ تر مینځ کوم اختلاف ذکر سوی دی، هغه په مطلقه آزاده کړې سوې مینځه کي دی. برابره ده هغه له عربو څخه وي او که له عجمو څخه] وَالْوَضْعُ فِي مُعْتَقَةِ الْعَرَبِ وَقَعَ اتِّفَاقًا او امام قدوري رَحْمَةُ اللَّهِ چي د عربو د آزاده کړې سوي مینځي په هکله مسئله وضع کړې ده، هغه اتفاقاً واقع سوي دي [انه قصداً] وَلِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: نَبِطِيٌّ كَافِرٌ تَزَوَّجَ بِمُعْتَقَةٍ قَوْمٍ او په جامع صغیر کي دي: که یو نبطي کافر دیو قوم د آزاده کړې سوي مینځي سره واده وکړي ثُمَّ أَسْلَمَ النَّبِطِيُّ وَوَالَى رَجُلًا بَيَا

نبطي اسلام را وري او ديو سري سره عقد مولات وکړي ثُمَّ وَلَدَتْ أَوْلَادًا بيا هغه معتقه مينځه
 بچيان وزېږوي قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٌ: مَوَالِيَهُمْ مَوَالِ أُمِّهِمْ نو طرفين رَحْمَتُهَا الله فرمايي: چي د
 بچيانو موالې دهغوی د مور موالې دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: مَوَالِيَهُمْ مَوَالِ آبِيهِمْ او امام ابو يوسف رَحْمَتُهُ
 الله فرمايي: چي ددې بچيانو موالې دهغوی د پلار موالې دي إِنَّ الْوَلَاءَ وَإِنْ كَانَ أَضْعَفُ فَهُوَ مِنْ جَانِبِ
الْأَبِ ځکه ولاء که څه هم ضعیفه ده خو هغه د پلار له طرفه ده فَصَارَ كَالْمَوْلُودِ بَيْنَ وَاحِدٍ مِنَ الْمَوَالِ
وَبَيْنَ الْعَرَبِيَّةِ نو داسي سولکه دیوه موالې ايښي د آزاد عجمي کس او آزادي عربيه ښځي په مينځ کي
 پيدا سوی بچی وَأَهْلُهَا: أَنَّ وِلَاءَ الْمَوْلَاةِ أَضْعَفُ د طرفينو رَحْمَتُهَا الله دليل دادی: چي ولاء موالاة ډېره
 کمزورې وي حَتَّى يَقْبَلَ الْفُسْخَ همدا وجه ده چي هغه فسخ قبلوي وَوِلَاءُ الْعَتَاةِ لَا يَقْبَلُهُ او ولاء
 عتاقه فسخ نه قبلوي وَالضَّعِيفُ لَا يَظْهَرُ فِي مُقَابَلَةِ الْقَوِيِّ او د قوي په مقابله کي ضعیف نه ښکاره
 کيږي [د قوي شي په مقابله کي کمزوری شی خپل اثر نه سي ښکاره کولای] وَإِنْ كَانَ الْأَبَوَانِ مُعْتَقَيْنِ او که
 چيري مور و پلار دواړه آزاد کړل سوي وي فَالنِّسْبَةُ إِلَى قَوْمِ الْأَبِ نو [د بچيانو] نسبت د پلار د قوم
 و طرف ته دی [په دې صورت کي بچيان د پلار د قوم و طرف ته منسوب کيږي] إِنَّهُمَا اسْتَوَيَا ځکه چي
 [دلته] مور و پلار [په آزادي کي] سره برابر دي وَالْتَّرْجِيحُ لِجَانِبِهِ او د پلار طرف لږه ترجيح ده [يعني د
 پلار جانب ته به ترجيح ورکول کيږي] لِشَبْهِهِ بِالنِّسْبِ ځکه چي ولاء د نسب سره مشابه ده أَوْ لِأَنَّ
النُّصْرَةَ بِهِ أَكْثَرُ يا ځکه چي له پلار [او دهغه له قوم] څخه زيات نصرت [مدد] تر لاسه کيږي.

اللفات: «مُعْتَقَةٌ» د افعال له بابه د واحد مؤنث مفعول صيغه ده: آزاده کړی سوي مينځه، آزاد کرده ښځه.

«عجم» له عربو څخه بغير نور ولس (هر غير عربي قوم)، واحد يې عَجَمِي او عَجَمِي دى. «هالک» هلاک
 سوي، هلاک شده. «عتاقه» آزادول، آزاد والی. «الكفاءة» برابري، همسري. «نبطي» د نَبَط و طرف ته
 منسوب دى: دا د عراق يو تپت او كمتره قوم وو (او بيا دا لفظ د هر ځېدو و قوم | اخلاط الناس | لپاره استعمالېدى). فقيه
 ابوالليث د نبطي تفسير په غير عربي کس سره کړی دی (کوم چي د عربو سره اوسيږي). «استويا» د افعال له بابه
 د تشبيه مذکر غائب مضارع صيغه ده: سره برابرېدل، «النصرة» مرسته، مدد (کومک).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو آزاد عجمي کس د داسي مينځي سره واده وکړي کوم چي د يو عربي کس (مالک) له طرفه آزاده کړی سوی وي او بيا له دغه مينځي څخه دهغه (عجمي) بچيان پيدا سي، نو د طرفينو رَجَهْتَا الله په نېز د دغه بچيانو ولاء مور ته حاصلېږي، لېکن د امام ابو يوسف رَجَهْتَا الله په نېز د بچيان د خپل پلار په حکم کي داخلېږي يعنې آزادېږي نو دغه ولاء پر پلار ولاء عتاقه نه کيږي؛ ځکه چي ولاء د نسب په درجه کي ده او د نسب په هکله فقط پلار اصل وي، مثلاً که پلار عربي وای نو د همدې پلار سره به نسب او داسي نور ثابتېدای، نو همداسي به د عجمي کېدلو په صورت کي هم نسب دهغه سره ثابتېږي. خو که چيري پلار غلام وي او آزاده وي، نو بيا نسب د مور سره ثابتېږي؛ ځکه چي غلام معنا او حکماً د مري (ميت) په درجه کي دی او تاسو ته معلومه ده چي که حقيقتاً پلار نه وي نو نسب د مور سره ثابتېږي، لهذا معنا د پلار نشتوالي په صورت کي به هم د مور سره نسب ثابتېږي.

د طرفينو رَجَهْتَا الله دليل دادی چي په دغه مسئله کي پلار عجمي دی او د عجميانو په حق کي نسب ضعيف وي، نو ځکه د دوی د بچيانو ولاء به د مور مواليو ته حاصلېږي او ولاء به ولاء عتاقه وي، او ولاء عتاقه يو مضبوطه او مستحکمه ولاء ده، همدا وجه ده چي په هغه کي کفائت معتبر دی يعنې د عربو آزاده کړی سوې مينځه د عجمو د آزاد کړی سوي غلام کفو نه ده، او د عجمو د نسب حال دادی چي د دوی په خپل مينځوي نسب کي د کفائت اعتبار نسته، نو ځکه په دې حواله سره ولاء عتاقه د عجمو له انسابو څخه قوي سوه او ضعيف شی د قوي او کره شي معارض و مقابل کېدلای نه سي، نو ځکه موږ (طرفينو) په مذکوره مسئله کي د مور (مُعْتَقَّةٌ مِنَ الْعَرَبِ) موالی دهغې د بچيانو د ولاء مستحق گرځولي دي.

بخلاف ما إذا كان إلخ: داد امام ابو يوسف رَجَهْتَا الله د قياس جواب دی چي عجمي پلار پر عربي پلار قياسول صحيح نه دي؛ ځکه عربي پلار په هر اعتبار سره اصل وي؛ ځکه چي د عربو نسب قوي دی، محفوظ او سالم دی او په دوی کي کفائت معتبر دی. او عجمي انساب په هيڅ توگه هم د هغوی سره برابرېدای نه سي، په همدې وجه د پلار د عربي کېدلو په صورت کي موږ بېله څه ترده د پلار سره د بچيانو نسب ثابتوو او د مور يا دهغې د مواليو نوم هم نه اخلو.

قال رحمه الله إلخ: صاحب د هدايي رَجَهْتَا الله فرمايي په متن کي چي د "بِمُعْتَقَّةٍ مِنَ الْعَرَبِ" په جمله کي کوم د "مِنَ الْعَرَبِ" قيد ذکر سوی دی، هغه قيد اتفاقي دی، قيد احترازي نه دی او د طرفينو رَجَهْتَا الله په نېز د مطلق ولاء عتاقه حکم دی، برابره ده مور مُعْتَقَّةٌ مِنَ الْعَرَبِ وي او که من العجم وي؛ ځکه

چي د عجميانو په نېز هم په ولاء عتاقه کي کفائت معتبر دی، ځکه د ډېر ټيټ او خوار کس يا د ډېر ټيټ کسب والا لکه د جولایا د موچي معتقه د شريف کس لکه د مشر او خان د معتق کفو نه کيږي. دا حکم د دې خبري ښکاره دليل دی چي د مِّنَ الْعَرَبِ قَيِد “قيد اتفاقي” دی، احترازي نه دی.

وفي الجامع الصغير الخ: داد جامع صغير مسئله ده، حاصل يې دادی چي که يو بنطي کافر د يو کافر قوم د آزاده کړی سوي کافري مينځي سره واده وکړي (مثلا بنطي کافر د نصارا او د نصرانيه معتقه سره واده وکړي) او بچيان پيدا سي، بيا خاوند مسلمان سي او د يو چا سره عقد موالات وکړي، نو د طرفينو رَجَهَاتُ الله په نېز دهغو ولاء د مور مواليو ته حاصلېږي او د امام ابو يوسف رَجَهَاتُ الله په نېز دهغو ولاء د پلار مواليو ته حاصلېږي؛ ځکه ولاء موالاته که څه هم کمزورې ده، خو څرنگه چي د پلار له طرفه ده کوم چي اصل دی، نو ځکه د دغه ولاء استحقاق به د پلار مواليو ته حاصلېږي؛ لکه کله چي پلار آزاد عجمي کس وي او مور آزاده عربيه ښځه وي، نو د دوی د بچي نسب هم د پلار سره ثابتېږي، نو ځکه په ولاء کي به هم د پلار مواليو ته ترجيح حاصلېږي. د طرفينو رَجَهَاتُ الله دليل واضح دی.

ولو كان الأبوان الخ: مسئله داده چي که مور و پلار دواړه معتق (آزاد کړی سوي) وي، نو د دوی د بچي نسب هم د پلار سره ثابتېږي، يعني د پلار مواليو ته دهغه ولاء حاصلېږي؛ ځکه کله چي مور و پلار دواړه معتق دي، نو يو هم پر بل فائق او بالانه دی او په ثبوت نسب کي پلار اصل دی، نو ځکه دا حکم به پر خپل اصل باقي پاتېږي. په مخکني حديث “الْوَلَاءُ لِحُمَةِ الْكُلْحَةِ النَّسَب” سره هم د دې تائيد کيږي (احسن الهدايه ج: ۱۲، ص: ۲۰۳). والله أعلم

د وراثت په باب کي د معتق (آزاد کړی سوي غلام) حيثيت

قَالَ: وَوَلَاءُ الْعَتَاقَةِ تَغْصِبُ فرمايي: او ولاء عتاقه عصبه مگر ځول دي [يعني ولاء عتاقه انسان عصبه مگر ځوي. په بله وينا دا چي د ولاء عتاقه په ذريعه مالک د آزاد کړی سوي غلام عصبه جوړېږي] وَهُوَ أَحَقُّ بِالْيَرِاثِ مِنَ الْعَتَةِ وَالْخَالَةِ او هغه [مولى العتاقه] له امه او خاله څخه زيات د ميراث مستحق دی لِقَوْلِهِ لِلَّذِي اشْتَرَى عَبْدًا فَأَعْتَقَهُ ^①: «هُوَ أَخُوكَ وَمَوْلَاكَ إِنْ شَكَرَكَ فَهُوَ خَيْرُكَ وَشَرُّكَ» ځکه نبي کریم ﷺ هغه کس ته کوم چي يې غلام رانيوی او آزاد يې کړی و فرمايل: «هغه ستا ورور دی او ستا آزاد کړی سوي»

① تخريج: رواد الدارمی، باب: ۳۱. (احسن الهدايه)

غلام دی که چیري هغه ستا شکر اداء کړي [تا ته د بدله درکړي] نو دا د هغه لپاره ښه دي او ستا لپاره ښه نه دي [ځکه هغه چي تا ته څومره بدله درکړي، د هغه په اندازه ستا ثواب د آخرت له ثوابونو څخه کم سو] وَإِنْ كَفَرَكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكَ وَشَرٌّ لَّهُ او که هغه ستا نا شکري وکړي [بدله در نه کړي] نو دا ستا لپاره ښه [غوره] دي او د هغه لپاره ښه نه دي [ځکه چي ستا د عمل ټوله ثواب به د آخرت لپاره پاته سي او د قیامت په سخت ترینه ورځ به په ښه درسي] وَلَوْ مَاتَ وَلَمْ يَتْرُكْ وَارِثًا كُنْتَ أَنْتَ عَصَبَتَهُ او که چیري هغه مړ سي او هیڅ وارث نه پرېږدي نو همدا ته د هغه عصبه یې! “ وَوَرِثَ ابْنَةُ حَمْزَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى سَبِيلِ الْعُصْبَةِ مَعَ قِيَامِ وَارِثٍ [همدارنگه] نبي کریم ﷺ د حمزه رضی الله عنه لور د عصبه والي په توگه [د هغې د آزاد کړی سو غلام] وارثه گرځولې وه، سره د دې چي [د هغه] وارث موجود وو [یعني سره د دې چي د هغې د آزاد کړي سوی غلام لور هم موجوده وه] (لکه مخکي چي ذکر سوه) وَإِذَا كَانَ عَصَبَةٌ لِهَذَا كَلَهُ چي مولى العتاقه عصبه دی يُقَدِّمُ عَلَى ذَوِي الْأَرْحَامِ نو هغه به پر ذوي الارحامو مخکي کول کيږي وَهُوَ النَّبِيُّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او همدا له حضرت رضی الله عنه څخه روایت سوي دي فَإِنْ كَانَ لِلْبُعْتِقِ عَصَبَةٌ مِنَ النَّسَبِ او که چیري د آزاد کړی سوي غلام یو نسبي عصبه موجوده وي [که پلار و مور] فَهُوَ أَوَّلَى مِنَ الْبُعْتِقِ نو هغه له آزاد ونکي مالک څخه زیاته مستحقه [یعني مخکي] ده لِأَنَّ الْبُعْتِقَ آخِرُ الْعَصَبَاتِ ځکه چي مُعْتِقٌ [ازادونکی مالک] تر ټولو آخري عصبه ده وَهَذَا لِأَنَّ قَوْلَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ «وَلَمْ يَتْرُكْ وَارِثًا» قَالُوا النَّبِيُّ مِنْهُ وَارِثٌ هُوَ عَصَبَةٌ او دا حکم ځکه دی چي د مشایخو د قول مطابق د نبي کریم رضی الله عنه له دې فرمان “وَلَمْ يَتْرُكْ” څخه هغه وارث مراد دی کوم چي عصبه وي بِدَلِيلِ الْحَدِيثِ الثَّانِي د دویم حدیث په دلیل سره [یعني ځکه چي دویم حدیث پر همدې خبره لیل دی، چي د هغه حدیث مفهوم دادی: “وَوَرِثَ ابْنَةُ حَمْزَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى سَبِيلِ الْعُصْبَةِ” ...] فَتَأْخِرُ عَنِ الْعَصَبَةِ ذَوِي الْأَرْحَامِ نو ځکه مُعْتِقٌ [ازادونکی مالک] به له نسبي عصبه څخه وروسته کيږي، نه له ذوي الارحامو څخه قَالَ: فَإِنْ كَانَ لِلْبُعْتِقِ عَصَبَةٌ مِنَ النَّسَبِ [امام قدوري رحمه الله] فرمایي: نو که د آزاد کړی سوي غلام نسبي عصبه موجوده وي فَهُوَ أَوَّلَى مِنْهُ نو هغه له مُعْتِقٍ [ازادونکي مالک] څخه زیاته مستحقه ده لِذَا ذَكَرْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ عَصَبَةٌ مِنَ النَّسَبِ او که د آزاد کړی سوي غلام یو نسبي عصبه موجوده نه وي فَيُزَادُ لِلْبُعْتِقِ

نود هغه ميراث د آزادونکي مالک دی تَأْوِيلُهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ هُنَاكَ صَاحِبُ فَرَضٍ دُوَ حَالٍ دامام قدوري رَجَّهَ
الله ددغه قول امتن | تأويل دا دی چي کله هلته |د آزاد کړی سوي غلام سره | داسي صاحب فرض هم
موجود نه وي کوم چي يوه حال والا وي | لکه لورا | أَمَّا إِذَا كَانَ او که داسي صاحب فرض موجود وي
فَلَهُ الْبَاقِي بَعْدَ فَرَضِهِ نو د هغه تر فرض وروسته مابقي حصه د معتق لپاره ده | يعني کله چي دا صاحب
فرض خپله حصه واخلي تر دې وروسته چي کوم څه پاته سي، هغه د آزادونکي مالک ده | لَأَنَّ عَصْبَةَ عَلَى مَا رَوَيْنَا
حُكَّهُ چي معتق | آزادونکی مالک | عصبه دی د هغه حديث پر بناء کوم چي موږ روايت کړی | يعني:
”وإن لم يترك وارثا كنت أنت عصبته“ [وَهَذَا لِأَنَّ الْعَصْبَةَ مَنْ يَكُونُ التَّنَاصُرُ بِهِ لِبَيْتِ النِّسْبَةِ او دا
| آزادونکی مالک | حُكَّهُ | عصبه دی | چي عصبه هغه کسانو ته وايي چي په هغوی سره د خاندان | او
قبيلې | په وجه | په نامه | يو د بل مرسته کيږي | وَبِالْأَوَّلِ الْإِنتِصَارُ او په آزادونکو مالکانو سره هم
انتصار | او مرسته اخيستل | کيږي | عَلَى مَا مَرَّ لَكَ مخکي چي ذکر سوه | وَالْعَصْبَةُ تَأْخُذُ مَا بَقِيَ او
عصبه پاته سوي حصه اخلي.

اللغات: ﴿تعصيب﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: عصبه جوړول، عصبه گرځول (ځان د یو چا عصبه جوړول)، ﴿وَرَّث﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: وارث گرځول، میراث ورکول، ﴿العصوبة﴾ عصبه کېدل، عصبه والی، ﴿التناصر﴾ د تفاعل د باب مصدر دی: یو د بل مرسته او مدد کول، مدد کول، ﴿انتصار﴾ د افتعال د باب مصدر دی، دلغت په کتابو کې د دې لفظ دغه ټوله معناوي سوي دي: په مرسته او مدد کولو کې غالبېدل، بریالی کېدل، غالب کېدل، (له دښمنه) غچ اخيستل، ﴿العصبة﴾ د پلار لخوا قریب، د پلار قرابت، دانسان هغه خاندان چي په شخړو او خوشاليو کې د هغه مرسته کوي او یو ځای ور سره اووسي، جمع: عَصَبَات. صاحب د ”معجم لغة الفقهاء“ د عصبه د لفظ تعریف، تفصیل او اقسام په ډېر واضحه توګه بیان کړي چي هغه موږ ستاسو د معلومات اضافه کېدو لپاره دلته رانقل کوو: العَصْبَةُ: واحدة العصب، ج عصبَات. صاحب د ”معجم لغة الفقهاء“ د عصبه د لفظ تعریف، تفصیل او اقسام په ډېر واضحه توګه بیان کړي چي هغه موږ ستاسو د معلومات اضافه کېدو لپاره دلته رانقل کوو: العَصْبَةُ: واحدة العصب، ج عصبَات. قوم الرجل الذين يتعصبون له وينصرونه، وبنوه وقرابته لایيه، وتفصیل ذلك: أَنَّ الْعَصْبَةَ عَلَى نَوْعَيْنِ: (١) عَصْبَةُ نَسَبِيَّة (٢) عَصْبَةُ سَبَبِيَّة. (١)....عصبة نسبية: وهي على ثلاثة أنواع: ①...العصبة بنفسه: كُلُّ ذَكَرٍ مِنْ أَصُولِ الرَّجُلِ أَوْ فُرُوعِهِ أَوْ فُرُوعِ أَبِيهِ أَوْ فُرُوعِ جَدِّهِ لَا تَدْخُلُ فِي نَسَبَتِهِ إِلَيْهِ اُنْثَى. ②...العصبة بغيره: هُنَّ النِّسوة

اللاقي فَرَضُهُنَّ فِي المِيرَاثِ النِّصْفَ وَالثَّلَاثَانَ، (وَهُنَّ الْبَنَاتُ وَبَنَاتُ الْإِبْنِ وَالْأَخَوَاتُ) عِنْدَمَا يَكُونُ مَعَهُنَّ ذَكَرٌ مِنْ إِخْوَتِهِنَّ، فَإِنَّهُنَّ يَصِرْنَ عَصَبَةً بِهِ. ③... الْعَصْبَةُ مَعَ غَيْرِهِ: هُنَّ كُلُّ أَنْثَى تُصِيرُ عَصَبَةً إِذَا اجْتَمَعَتْ مَعَ أَنْثَى غَيْرِهَا، وَهِيَ الْأَخْتُ تُصِيرُ عَصَبَةً إِذَا اجْتَمَعَتْ مَعَ الْبَنَتِ فِي الْمِيرَاثِ. ②... عَصْبَةُ سَبَبِيَّةٍ: وَهِيَ عَلَى نَوْعَيْنِ بِحَسَبِ سَبَبِهَا: ①... عَصْبَةُ سَبَبِهَا الْعَتَقُ: كُلُّ مَنْ أَعْتَقَ رَقِيقًا كَانَ لَهُ الْوَلَاءُ عَلَيْهِ، فَهُوَ عَصْبَتُهُ وَلَهُ مِيرَاثُهُ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَارِثٌ (وَيَسَى بِمَوْلَى الْعَتَاقَةِ). ②... عَصْبَةُ سَبَبِهَا الْعَقْدُ: وَهِيَ أَنْ يَقُولَ الرَّجُلُ لِلرَّجُلِ: أَنْتَ وَلِيِّي تَرَثْنِي إِذَا مِتُّ، وَتَعَقَّلْ عَنِّي إِذَا جَنَيْتُ (وَيَسَى بِمَوْلَى الْمَوَالَاةِ). (مَعْجَمُ لُغَةِ الْفُقَهَاءِ)

تَشْرِيحُ: صُورَةُ دَمَسْتَلِي: دَادِي چي دنسبي عصبي په شېر مولى العتاقه هم دخپل معتنق غلام عصبه كيږي او له اصحاب الفروض څخه بغير هغه له نورو نژدې قريبانو مثلاً له خاله او امه څخه په ميراث كي مخكي كيږي؛ ددې تر ټولو ښکاره دليل دادي چي نبي كريم ﷺ يوه مُعْتَق (آزادونكي مالک) ته فرمايلي وه ”وَلَوْ مَاتَ وَلَمْ يَتْرُكْ وَارِثًا كُنْتَ أَنْتَ عَصَبَتُهُ“ چي كه ستا معتنق (آزاد كړى سوي غلام) مړ سي او تر خپل شاهيخ عصبه وارث نه پرېږدي، نو ته دهغه عصبه يې! مطلب دا چي دهغه ميراث ستا دی. او بل دا چي د حضرت حمزه ﷺ لور ته نبي كريم ﷺ دهغې د مړ سوي معتنق غلام نصف ميراث ور كړى وو (لكه مخكي چي ذكر سوه) حال دا چي دهغه (معتق) لور موجوده وه، له دې څخه هم همدا معلومېږي چي مولى العتاقه عصبه دی، او كه چيري دمعتق نسبي عصبه نه وي لكه پلار او نيكه، نو تر اصحاب الفروض وروسته مُعْتَق (آزادونكى مالک) دهغه دميراث مستحق كيږي، لېكن د پلار او نيكه په موجوديت كي هغه (آزادونكي مالک) ته هيڅ نه حاصلېږي؛ ځكه چي دوى دواړه له اصحاب الفروض څخه دي او ددې سره، سره عصبه هم دي يعنې دوى ذو حاليڼ دي. په همدې وجه دراروان عبارت په دې جمله ”تَأْوِيلُهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ هُنَاكَ صَاحِبُ فَرْضٍ ذُو حَالٍ“ كي له دُوْ حَال څخه حال واحد والا صاحب الفرض مراد دی او هغه دمړي لور ده، نو كه دمړي په وارثانو كي صرف او صرف يوه لور وي، نو هغه د نصف ميراث مستحقه كيږي او ما بقى ميراث دمولى العتاقه دی. لكه څرنكه چي د حضرت حمزه ﷺ د لور په حق كي نبي كريم ﷺ همدا فيصله كړې وه. نو ځكه مولى العتاقه چي چيري هم موجود وي، هر ځاى دهغه همدا حكم دی چي له اصحاب الفروض څخه كوم ميراث پاته سي، هغه و همده (مولى العتاقه) ته د عصبه كېدلو پر بنياد حاصلېږي، په دې شرط چي دمړي نسبي عصبه نه وي.

د مالک او معتق دواړو د مرګ په صورت کې د لونو لپاره ولاء سته، که نه (حکم او تفصیل)

فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى ثُمَّ مَاتَ الْمُعْتَقُ أَوْ كَهَ چیرې مالک مړ شي بیا [تر هغه وروسته] آزاد کړی سوی غلام مړ
سي فَبِمِيرَاثِهِ لِيَعْنِي الْمَوْلَى دُونَ بَنَاتِهِ نو د هغه میراث د مالک د ځامنو لپاره دی، نه د لونو لپاره وَلَيْسَ
لِلنِّسَاءِ مِنَ الْوَلَاءِ إِلَّا مَا أُعْتَقْنَ او نسته د بنځو لپاره ولاء مګر صرف د هغه کس ولاء چې دوی هغه
آزاد کړی وي اَوْ أُعْتِقَ مَنْ أُعْتَقَ یا د هغه کس چې د دوی آزاد کرده هغه آزاد کړې وي اَوْ كَاتِبُنْ یا د
هغه کس چې دوی هغه مکاتب کړې وي اَوْ كَاتِبٌ مَنْ كَاتَبَنَ یا د هغه د کس چې د دوی مکاتب
کړې سوي هغه مکاتب کړې وي بِهَذَا اللَّفْظِ وَرَدَ الْحَدِيثُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ ^۱ وَفِي آخِرِهِ «أَوْ جَزَّوَلَاءَ
مُعْتَقِهِنَّ» په همدې الفاظو له نبی کریم ﷺ څخه حدیث وارد سوی دی او د هغه په آخر کې دي
”یا د هغه کس ولاء کوم چې د بنځو د آزاد کړی سو غلام ولاء را ځش کړي ارامتقل کړي“ وَصُورَةُ
الْجَزِّ قَدْ مَنَاهَا او د ”را کشولو“ صورت موږ مخکې ذکر کړی دی وَلَئِنْ ثُبُوتُ الْمَالِكِيَّةِ وَالْقُوَّةُ فِي
الْمُعْتَقِ مِنْ جِهَتِهَا او ځکه چې په آزاد کړی سوی غلام کې مالکیت او قوت د آزادونکي بنځي
[معتقه] له طرفه ثابتیږي فَيُنْسَبُ بِالْوَلَاءِ إِلَيْهَا نو ځکه د ولاء په هکله به معتق د خپل معتقه و طرف
ته منسوب کیږي وَيُنْسَبُ إِلَيْهَا مَنْ يُنْسَبُ إِلَى مَوْلَاهَا او کوم څه چې د هغې د مولی و طرف ته
منسوب دي، هغه به هم [د معتق په واسطه سره] د همدې معتقه و طرف ته منسوب کیږي بِخِلَافِ
النَّسَبِ په خلاف د نسب لِأَنَّ سَبَبَ النِّسْبَةِ فِيهِ الْفِرَاشُ ځکه چې په هغه کې د نسبت سبب فراش
دی [یعني د نسب د منسوب کېدلو سبب فراش دی] وَصَاحِبُ الْفِرَاشِ إِنَّمَا هُوَ الرَّؤُوفُ او د فراش مالک صرف
خاوند دی وَالْمَرْأَةُ مَمْلُوكَةٌ لَا مَالِكَةٌ او بنځه خو مملوکه ده، نه مالکه وَلَيْسَ حُكْمُ مِيرَاثِ الْمُعْتَقِ
مَقْصُورًا عَلَى بَنَى الْمَوْلَى او د آزاد کړی سوي غلام د میراث حکم صرف د مالک پر ځامنو منحصر نه
دی بَلْ هُوَ لِعَصَبَتِهِ الْأَقْرَبِ فَأَلْقَرِبُ بَلْ كَيْ هغه میراث د فالاقرب فالاقرب په حساب سره د مالک د

^۱ تخريج: رواه البيهقي في سننه الكبرى، رقم الحديث: ۲۱۵۱۱.

عصبه وو لپاره دى لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا يُورَثُ حُكْمه چي ولاء مېراث کېداى نه سي |ميراث نه پکښي جاري کيږي| وَيَخْلُفُهُ فِيهِ مَنْ يَكُونُ النُّصْرَةُ بِهِ او په ولاء کي هغه کس د مالک خليفه |نائب| کيږي چي د هغه په ذات سره |د مالک| مدد او نصرت متحقق کيږي |او خوګ چي د مالک خومره نژدې عصبه وي| حَتَّى لَوْ تَرَكَ الْمَوْلَى أْبَاً وَابْنًا همدا وجه ده که مالک پلار او ځوی پرېږدي فَالْوَلَاءُ لِلابْنِ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ نو د طرفينو رَحْمَتُهَا الله په نېز ولاء د ځوی لپاره ده لَأَنَّهُ أَقْرَبُ بِهِنَّ عُصْبَةً حُكْمه چي هغه |مالک (پلار) ته| ډېر نژدې دى د عصبه کېدلو په اعتبار سره |يعني ځوی د پلار تر ټولو نژدې عصبه دى| وَكَذَلِكَ الْوَلَاءُ لِلجَدِّ دُونَ الْاَخِ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ او همدارنگه د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز ولاء د نيکه لپاره ده، نه د ورور لپاره لَأَنَّهُ أَقْرَبُ فِي الْعُصْبَةِ عِنْدَهُ حُكْمه چي د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز نيکه په عصبه کي |له ورور څخه| زيات نژدې دى وَكَذَا الْوَلَاءُ لِلابْنِ الْمُتَعَتِّقِ حَتَّى يَرِثَهُ دُونَ أَخِيهَا او همدارنگه ولاء د آزادونکي بڼځي د ځوی لپاره ده، تر چي هغه د معتق [آزاد کړى سوي غلام] وارث کيږي، نه د هغې ورور لَبَا ذَكَرْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړى إِلَّا أَنَّ عَقْلَ جَنَائَةِ الْمُتَعَتِّقِ عَلَى أَخِيهَا خود آزاد کړى سوي غلام د جنایت دیت د هغې [معتقه] پر ورور دى لَأَنَّهُ مِنْ قَوْمِ أَبِيهَا حُكْمه چي ورور د هغې د پلار له قوم څخه دى وَجَنَائَتُهُ كَجَنَائَتِهَا او [د معتقه] د آزاد کړى سوي غلام جنایت د هغې د جنایت په څېر دى وَلَوْ تَرَكَ الْمَوْلَى ابْنًا وَأَوْلَادَ ابْنِ آخَرَ او که چيري مالک [تر خپل شا] ځوی او د بل ځوی بچيان پرېږدي مَعْنَاهُ بَنَى ابْنِ آخَرَ يعني د بل ځوی ځامن [المسيان] پرېږدي فَبِإِثْرِ الْمُتَعَتِّقِ لِلابْنِ دُونَ بَنَى الْاَبْنِ نو د آزاد کړى سو غلام ميراث د ځامنو لپاره دى، نه د لمسيانو لپاره لَأَنَّ الْوَلَاءَ لِلْكَبِيرِ حُكْمه چي ولاء خو تر ټولو د غټ يوه |يعني تر ټولو نژدې اولاد| لپاره ده هُوَ النَّبِيُّ عَنْ عِدَّةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ مِنْهُمْ عُمَرُ وَعَلِيٌّ وَابْنُ مَسْعُودٍ وَغَيْرُهُمْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ او همدا حکم له څو صحابه وو څخه روايت سوي دى چي له هغوی څخه حضرت عمر، حضرت علي او حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ هم دي وَمَعْنَاهُ الْقُرْبُ عَلَى مَا قَالُوا او د مشايخو د قول مطابق د "کبر" معنی 'نژدېکت' ده وَالصُّلْبِيُّ أَقْرَبُ او صلبی اولاد |انسان ته| ډېر نژدې دى |نو حُكْمه ولاء به د صلبی اولاد يعني د ځامنو لپاره وي|.

اللغات: ﴿معتق﴾ د افعال د باب مفعول دی: آزاد کړی سوی غلام، آزاد کرده، ﴿يُلسَب﴾ د نصر د باب مضارع مجهول ده: دیو شي نسبت بل شي ته کول، منسوب کول، ﴿فراش﴾ ﴿فراش﴾ بستره، ماینه والی (دیو سړي په نکاح کېدل)، په نکاح یا ملک یمین سره وطي کړی سوی بنځه (المرأة الموطوءة بالنکاح أو ملک الیمن)، ﴿عقل﴾ دیت، ﴿کُبر﴾ اردو شار حینو د اللفظ د کاف په کسره سره لیکلی دی لېکن په حاشیه کې ذکر سوي دي چي د کاف په ضمه سره دی، د کُبر او کُبر معنی ده: لوی، غټ، لکه څرنګه چي ویل کیږي، فَلَانٌ کُبرٌ وَلَدَ أبْنَه: فلانکی دخپل پلار په ځامنو کې تر ټولو غټ دی، او ویل کیږي: هُوَ کُبرُهُمْ: هغه تر دوی ټولو لوی دی، دلته مراد ځني اقرب دی، ﴿الصلبي﴾ نسبي او حقيقي، دانسان له خپل ملا څخه پیدا شده اولاد (خپل بچیان).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی چي که تر معتق مخکي دهغه آزادونکی مالک (معتق) مړ سي، نو بیا د معتق میراث (ولاء) د مالک ځامنو ته حاصلیږي او دهغه لویو ته نه حاصلیږي؛ ځکه چي بنځي ته د پنځه ډوله کسانو ولاء حاصلیږي: ① اول دهغه کس (غلام) ولاء کوم چي بنځي آزاد کړی وي، ② دویم دهغه کس چي د بنځي آزاد کړی سوی غلام هغه آزاد کړی وي، ③ درېیم دهغه کس کوم چي بنځي مکاتب جوړ کړی وي، ④ څلورم دهغه کس چي د بنځي مکاتب هغه مکاتب جوړی کړی وي، ⑤ پنځم دهغه کس چي د بنځي آزاد کړی سوی غلام دهغه ولاء راکشوي (یعني چي معتق دهغه ولاء خپل معتقه بنځي ته رامنقل کوي)، او څرنګه چي په پورتنۍ مسئله کې له دغو پنځو څخه هیڅ یو صورت هم موجود نه دی، نو ځکه په دې صورت کې به بنځي یعنی د مالک (معتق) لویي د معتق د میراث حقداره نه وي. د "جزّ الولاء" تفصیل مخکي تېر سوی دی (او دهیایې د صفحه: ۳۴۴ په ۱۱ نمبر حاشیه کې هم موجود دی)، هلته یې وگورئ!

داصل مسئلې نقلي دلیل هغه حدیث دی چي دهغه الفاظ د "لَأَنَّهُ لَيْسَ لِلنِّسَاءِ الْخ" د الفاظو په څېر دي. په همدې وجه صاحب دهیایې د "بِهَذَا اللَّفْظِ وَرَدَ الْحَدِيثُ الْخ" په وینا سره خاموشي اختیار کړې ده. د دې سلسلې عقلي دلیل دادی چي په معتق کې د آزادونکي مالک (معتق) له طرفه مالکیت او قوت پیدا کیږي. لهدا کوم ځای ته چي هم د آزادونکي مالک یا د آزادونکي بنځي داعتاق اثر رسیږي، تر هغه ځایه به ولاء د مالک کیږي (په بله وینا دا چي کوم کس ته هم د معتق یا معتقه داعتاق اثر رسیږي، دهغه ولاء د دوی کیږي)، برابره ده بلا واسطه وي لکه خپل معتق یا بالواسطه وي لکه دخپل معتق معتق.

لېکن په نسب کي دا قانون نه چلېږي، ځکه که څه هم د بچي په پيدايښت کي اصل کردار د مور دی، خو بيا هم د نسب دار و مدار پر فراش دی او د فراش مالک صرف خاوند دی، په همدې وجه شريعت د ثبوت نسب په هکله خاوند اصل گرځولی دی.

وليس حکم إلخ: فرمايي په پورتنی صورت کي يعني کله چي تر معتق مخکي د هغه مالک (معتق) مړ سي، نو په دې صورت کي د معتق د ميراث ټوله دار و مدار فقط د مالک پر ځامنو نه دی بلکي د مالک هر عصبه د هغه مستحق کيږي او دا استحقاق به د أقرب فالأقرب په اعتبار سره وي؛ ځکه په ولاء کي وارثت نه جاري کيږي او اصحاب الفروض ته له هغه څخه حصه نه ورکول کيږي، خو څوک چي د څومره درجې عصبه وي او په کومه توگه چي د چا نصرت او نژدېکت وي، په هغه اعتبار سره هغه ته له ولاء څخه حصه حاصلېږي، همدا وجه ده که آزادونکی مالک مړ سي او تر خپل شې پلار او ځوی پريږدي، نو څرنگه چي د امام صاحب او امام محمد رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز د پلار په مقابل کي د ځوی عصوبت (عصبه والی) اقوی او أقرب دی، نو ځکه همدا ځوی به د خپل پلار د معتق د ولاء حقداره وي. همدارنگه که آزادونکې مالکه (معتقه) مړه سي او تر خپل شا ورور او ځوی پريږدي، نو وروته د هغې د معتق ولاء نه حاصلېږي، بلکي ځوی ته حاصلېږي؛ ځکه چي ځوی په عصبه والي کي اقوی او أقرب دی، لېکن که هغه معتق جنایت وکړي، نو د هغه دیت (د مړه سوي معتقه) پر ورور واجبېږي؛ ځکه چي د معتق جنایت د معتقه د جنایت په درجه کي دی (يعني لکه آزادونکي مالکي چي جنایت کړی وي) او د معتقه د جنایت تاوان او دیت پر ورور او نژدې قربانو واجب دی، نو ځکه د هغې د معتق جنایت به هم پر ورور واجب وي.

ولو ترك إلخ: د دې حاصل دادی چي که آزادونکی مالک تر خپل شا ځوی او څو لمسيان (کوم چي د موجوده ځوی نه وي) پريږدي، نو د معتق د ميراث استحقاق د ځوی دی، نه د لمسيانو (يعني هغه ځوی ته حاصلېږي. نه لمسيانو ته)؛ ځکه چي دغه استحقاق د قرب او قرابت په وجه ثابت دی او ځوی د لمسيانو په نسبت خپل پلار ته ډېر قريب (نژدې) دی. همدا حکم له حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او داسي نورو صحابه وو څخه روايت سوی دی.

فَصْلٌ فِي وِلَاءِ الْمَوَالَاةِ

(دا) فصل دولاہ موالات (دا حکامو پہ بیان کی) دی

تشریح: ”وَلَاءِ عِتَاقِهِ“ له ”وَلَاءِ مَوَالَاةِ“ شخه اقوی ده؛ حُکْمه چي په ولاءِ عِتَاقِهِ کي فسخ او انتقال (تحويل) نه سي کېدلای، حال دا چي په ولاءِ مَوَالَاةِ کي فسخ او انتقال ممکن دی؛ نو حُکْمه اقوی مخکي کړی سوی دی او تر هغه وروسته ضعیف (ولاءِ مَوَالَاةِ) بیان کړی سوی دی، لکه خرنګه چي همدا قاعده او طریقه ده (چي اقوی تر ضعیف مقدم وي).

فایده: مخکي موږ ذکر کړه چي عقد مَوَالَاةِ دې ته ویل کیږي چي یو مجهول النسب سړي بل معروف النسب سړي ته ووايي چي ”ته زما ولي یې!“ که چیري زه مړ سم نوزما میراث ستادی او که زه جنایت او جرم وکړم نو د هغه دیت او تاوان پر تادی“ او دابل معروف النسب سړی دغه خبره قبول کړي، نو دې ته عقد مَوَالَاةِ ویل کیږي، په دغه عقد کي موالات قبلونکي (یعني معروف النسب) سړي ته ”مَوْلَى الْمَوَالَاةِ“ او ”أَعْلَى“ ویل کیږي او موالات کونکي (مجهول النسب) کس ته ”أَسْفَلُ“ ویل کیږي.

د ولاء موالاه حکم او تفصیل

قَالَ: وَإِذَا أَسْلَمَ رَجُلٌ عَلَى يَدِ رَجُلٍ وَوَالَاةٌ عَلَى أَنْ يَرْتَهُ وَيَعْقِلَ عَنْهُ إِذَا جُنِيَ فَرَمَائِي: او که یو سړی د بل سړي پر لاس اسلام راوړي او د هغه سره پر دې خبره عقد موالات وکړي چي هغه به د ده وارث کیږي او هغه به د ده دیت اداء کوي کله چي دې جنایت وکړي أَوْ أَسْلَمَ عَلَى يَدِ غَيْرِهِ وَوَالَاةٌ يَاله هغه شخه بغیر د بل چا پر لاس اسلام راوړي قَالَ الْوَلَاءُ صَحِيحٌ وَعَقْلُهُ عَلَى مَوَالَاةِ نو ولاء صحیح ده او د هغه دیت د هغه پر مولى [مولى الموالاة] لازم دی فَإِنْ مَاتَ وَلَا وَارِثَ لَهُ غَيْرُهُ او که چیري هغه موالات کونکی کس [نوی مسلمان] مړ سي او له مولى [مولى الموالاة] شخه بغیر د هغه بل هیڅ وارث نه وي فَمِيرَاثُهُ لِلْمَوْلَى نو د هغه میراث د مولى لپاره دی وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: الْمَوَالَاةُ لَيْسَ بِشَيْءٍ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي: چي موالات هیڅ شی نه دی لِأَنَّ فِيهِ إِبْطَالٌ حَتَّى يَبْتَئَ النَّالُ حُكْمه چي په عقد موالاة کي د بیت المال د حق باطلول سته وَلِهَذَا لَا يَصِحُّ لِي حَتَّى وَارِثٍ آخَرَ په همدې وجه د بل وارث په حق

کي عقد موالات نه صحيح کيبري وَلِهَذَا لَا يَصِحُّ عِنْدَهُ التَّوَصُّيَةُ بِجَبِّيعِ النَّبَالِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لِلنُّوْمِيِّ وَارِثٌ
 او په همدې وجه دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز د ټول مال وصيت کول نه صحيح کيبري که څه هم د
 هغه وصيت کونکي کس هيڅ وارث نه وي لِحَقِّ بَيْتِ النَّبَالِ د بَيْتِ الْمَالِ د حق په وجه وَإِنَّمَا يَصِحُّ فِي
 الثُّلُثِ [بلکي] وصيت صرف د مال په درېيمه حصه کي صحيح کيبري وَلَنَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَالَّذِينَ
 عَقَدْتُ أَيْمَانَكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيْبَهُمْ﴾ [سورة النساء: ٣٣] زموږ دليل د الله تعالى دا فرمان دی: ”او هغه
 کسان چي ستاسي قسمونه [د هغوی په موالاة او دوستۍ سره] ترل سوي وي [يعني د کومو خلکو سره چي
 تاسو د موالاة عقد او تړون کړی وي] نو تاسي هغوی ته له ميراث څخه حصه ورکوئ!“ وَالْآيَةُ فِي الْمُوَالَاةِ
 او دا آيت د عقد موالاة په هکله [نازل سوی] دی وَسَيَلَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ رَجُلٍ أَسْلَمَ عَلَى يَدِ رَجُلٍ
 آخَرَ وَالْآيَةُ او له نبي کریم ﷺ څخه د داسي سړي په هکله پوښتنه وسوه کوم چي د بل سړي پر
 لاس اسلام راوړي او د هغه سره عقد موالات وکړي فَقَالَ: «هُوَ أَحَقُّ النَّاسِ بِه مَحْيَاةٍ وَمَمَاتَةٍ» نو
 نبي ﷺ وفرمايل چي: ”هغه سړی [مولی الموالاة] دده زيات مستحق دی دده د ژوندون او مړينې په
 حالت کي“ وَهَذَا يُشِيرُ إِلَى الْعَقْلِ وَالْإِرْثِ فِي الْحَالَتَيْنِ هَاتَيْنِ او دا په دغه دوو حالتونو کي د عقل
 [ديت] اداء کولو او وارث کېدلو ته اشاره کوي [يعني د نبي ﷺ دا فرمان و دې طرف ته اشاره کوي چي په ژوند
 کي به مولی الموالاة د هغه [موالات کونکي] ديت اداء کوي او تر مرگ وروسته مولی الموالاة د هغه د ميراث مستحق
 کيبري] وَلَئِنْ مَالَهُ حَقُّهُ او ځکه چي د موالات کونکي [نوي مسلمان] مال د هغه خپل حق دی فَيَضْرِبُهُ
 إِلَى حَيْثُ شَاءَ نو ځکه کوم طرف ته چي دده خوښه وي صرفولای يې سي وَالضَّرْفُ إِلَى بَيْتِ النَّبَالِ
 ضَرْوَرَةٌ عَدَمِ الْمُسْتَحَقِّ او په بيت المال کي صرفول د مستحق کس د نشتوالي د ضرورت په خاطر
 وي [يعني په بيت المال کي هغه وخت د يو انسان د ميراث مال جمع کول کيبري] کله چي د هغه هيڅ مستحق نه
 وي لِأَنَّهُ مُسْتَحَقٌّ داسي نه ده چي بيت المال مستحق دی.

اللغات: ﴿أَسْلَمَ﴾ د افعال د باب ماضي ده: اسلام راوړل، مسلمان کېدل، ﴿وَالْآيَةُ﴾ د مفاعلي د باب
 ماضي ده، وَالْيُؤَايِي مُوَالَاةٌ: دوستي او ملګري کول، نصرت او مدد کول، د ولاء تعلق قائمول، عقد
 موالاة کول، ﴿جَفَى﴾ د ضرب د باب ماضي ده: جنايت کول، جرم کول، ﴿آتَوَا﴾ د ضرب (أَتَى يَأْتِي) له

بله د جمع مذکر امر حاضر صیغه ده په معنی سره دور کولو، ﴿مَحْيَا﴾ ژوندون، ﴿مَمَات﴾ مړینه، مړی، ﴿عَقْل﴾ د ضرب د باب مصدر دی چي دهغه یوه معنی ده: دیت اداء کول، عاقله کېدل (یو څوی عاقله گر کېدل)، ﴿إِرْث﴾ دا هم د ضرب د باب مصدر دی: وارث کېدل، وارث جوړېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي نعمان د خالد پر لاس اسلام راوړی او دهغه په ذریعه په اسلام سره مشرف سو، بیا نعمان د خالد یا د بل چا سره عقد موالات وکړی چي "که زه مړ سوم نو زما میراث ستادی او که ما جنايت وکړی، دهغه دیت به ته ورکوي!"، نو زموږ په نېز دغه عقد موالات (د تعاون او قربابت تړون) صحیح او جائز دی او د عقد موالات پر حکم او موجب په عمل کولو سره به د موالات کونکي کس (نعمان) دیت دهغه پر مولى (خالد) لازم وي او کله چي هم موالات کونکي کس مړ سي نو سمدستي به مولى دهغه د میراث مستحق کیږي. د "أَسْلَمَ عَلَى يَدِ غَيْرِهِ" مطلب دادی چي د مذکوره حکم لپاره د یو چا پر لاس اسلام راوړل ضروري نه دي، بلکي عقد موالات کول اصل دي، لهندا هر چا سره چي عقد موالات وسي، دهغه په حق کي دا حکم ثابتیږي.

ددې په خلاف دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز عقد موالات لره هیڅ حیثیت نسته او په دې عقد سره نه پر مولى (مولى الموالاة) دیت واجبیږي او نه هغه د موالات کونکي کس د میراث مستحق کیږي؛ دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دلیل دادی چي د لا وارثه مسلمان وارث بیت المال دی او د عقد موالات په جائز گرځولو کي د بیت المال د حق باطلول لازمیږي، نو ځکه دا عقد صحیح نه دی، په همدې وجه نه دیو وارث په حق کي داسي کول صحیح دي او نه دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز د ټوله مال وصیت کول صحیح دي، که څه هم د موصي (وصیت کونکي کس) هیڅ وارث نه وي؛ ځکه چي په دغو صورتونو کي هم د بل (یعني د بیت المال) د حق باطلول لازمیږي.

ولنا إلخ: زموږ اول دلیل دا آیت دی: ﴿وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتَوْهُمْ نَصِيبَهُمْ﴾، دا آیت د عقد موالات په هکله وارد سوی دی؛ ځکه چي د دې آیت اوله حصه "وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ" پر همدې خبره دلیل ده.

دویم دلیل دادی چي کله د نبی کریم ﷺ څخه د عقد موالات کونکي په هکله پوښتنه وسوه، نو نبی ﷺ وفرمایل "هُوَ أَحَقُّ النَّاسِ بِمَحْيَاةٍ وَمَمَاتَةٍ" چي د موالات کونکي کس مولى دهغه په ژوند کي دهغه د دیت اداء کولو او تر مړي وروسته دهغه د میراث اخیستلو زیات مستحق دی. په دې سره هم د عقد موالات جواز او نفاذ ښکاره کیږي.

درهیم او عقلي دليل دادی چي موالات کونکی کس دخپل مال مالک دی او په خپل مال کي هغه ته دهر تصرف کولو حق او اختیار سته (چي څرنګه دده خوښه وي، هغسي تصرف پکښي کولای سي). پاته سوه دامسئله چي په دغه عقد سره دبيت المال د حق باطلول لازميږي، نو داموږ نه تسليموو؛ ځکه چي بيت المال ته رجوع کول بالکل په آخري درجه کي دي، کنې تر څو چي د مال مالک ژوندی وي، تر هغه وخته ده ته په خپل مال کي دهر ډول تصرف کولو اختیار دی او د هغه هر تصرف نافذیږي، او دغه تصرف که څوک ابطال ګڼي، نو په دې کي زموږ څه قصور دی؟! (احسن الهدايه)

په موالات کي د درجو اعتبار

قَالَ: وَإِنْ كَانَ لَهُ وَاْرَثَ فرمايي: او که د هغه [موالات کونکي (اسفل)] بل وارث هم وي فَهُوَ أَوْلَى مِنْهُ نو هغه له مولى [مولى الموالاة] څخه زيات مستحق [مخکي] دی وَإِنْ كَانَتْ عَتَّةٌ أَوْ خَالَةٌ أَوْ غَيْرُهُمَا مِنْ ذَوَى الْأَرْحَامِ که څه هم وارث امه يا خاله وي يا له دوى څخه بغير بل ذي رحم محرم وي لِأَنَّ الْمُوَالَاتَةَ عَقْدُهَا حَكَمٌ چي موالاة د دوى دواړو خپل عقد دی فَلَا يَلْزَمُ غَيْرُهُمَا نو ځکه له دوى څخه بغير پر بل چا به نه لازميږي وَذُو الرَّحِمِ وَارِثٌ او ذو رحم محرم وارث دی وَلَا بُدَّ مِنْ شَرْطِ الْإِزْثِ وَالْعَقْلِ او [په عقد موالات کي] د وارث کېدلو او ديت اداء کولو شرط لګول ضروري دي كَمَا ذُكِرَ فِي الْكِتَابِ لکه څرنګه چي په قدوري کي ذکر سوي دي لِأَنَّهُ بِالِاتِّزَامِ ځکه چي هغه [يعني ارث او عقل] پر ځان په لازمولو سره ثابتیږي وَهُوَ بِالشَّرْطِ او دا [التزام] په شرط سره کيږي [يعني پر ځان يا پر بل چا هغه وخت يو شی لازمول کېدای سي کله چي د هغه شي شرط ولګول سي] وَمِنْ شَرْطِهِ أَنْ لَا يَكُونَ الْمَوْلَى مِنَ الْعَرَبِ او د عقد موالات له شرطونو څخه دا هم دي چي موالات کونکی کس [اسفل] به له عربو څخه نه وي لِأَنَّ تَنَاصُرَهُمُ بِالْقَبَائِلِ ځکه چي د عربو تناصر [خپل مينځوى مدد] د قبایلو په ذريعه وي فَأَغْنَى عَنِ الْمُوَالَاتَةِ نو دې له موالاة څخه استغناء پيدا کړه [يعني د قبایلو په ذريعه د تناصر کېدلو په وجه موالاة ته ضرورت پاته نه سوا] قَالَ: وَلِلْمَوْلَى أَنْ يَنْتَقِلَ عَنْهُ بِوَلَايَةِ إِلَى غَيْرِهِ مَا لَمْ يَعْقِلْ عَنْهُ فرمايي: او موالات کونکي کس [اسفل] له دا اختيار سته چي خپله ولاء بل چا ته منتقل کړي [په دې شرط] تر څو چي مولى الموالاة [اعلى] د هغه له طرفه ديت اداء کړى نه وي لِأَنَّهُ عَقْدٌ غَيْرُ لَازِمٍ بِمَنْزِلَةِ الْوَصِيَّةِ ځکه چي د وصيت په څېر عقد موالات هم غير لازم عقد دی وَكَذَا أَيْلَاعُ أَنْ يَتَبَدَّلَ عَنْ وَلَايَةِ او همدارنګه اعلى

[مولى الموالاة] لره دا اختيار سته چي دهغه له ولاء شخه برائت اېزاري اېنكاره كړي [يعني عقد موالاة
فسخ كړي] لِعَدَمِ الزُّمْرِ حكه چي دا عقد لازم نه دى إِلَّا أَنَّهُ يُشْتَرَطُ فِي هَذَا أَنْ يَكُونَ بِمَخْضٍ مِنَ الْآخِرِ
لېكن په دې [د موالاة په فسخ كولو] كي دا شرط دي چي دا كار [فسخ كول] به د بل عاقد په موجوديت
كي وي كَمَا فِي عَزْلِ الْوَكِيلِ قَضَا لكه څرنگه چي د بالقصد وكيل په معزولتيا كي كيږي بِخِلَافِ
مَا إِذَا عَقِدَ الْأَسْفَلُ مَعَ غَيْرِهِ بِغَيْرِ مَخْضٍ مِنَ الْأَوَّلِ په خلاف دهغه صورت كله چي اسفل [موالات
كونكى] د اعلى په ناموجوديت كي د بل چا سره عقد موالات وكړي [نو دا جائز دي] لِأَنَّهُ فَسَخَ حُكْمِي
بِبَنْزِلَةِ الْعَزْلِ الْحُكْمِي فِي الْوَكَايَةِ حكه دا حكمي فسخ ده كوم چي په وكالت كي د حكمي عزل [معزوله
كېدلو] په درجه كي ده قَالَ: وَإِذَا عَقَلَ عَنْهُ فرمايي: او كله چي اعلى د اسفل له طرفه ديت اداء كړي
لَمْ يَكُنْ لَهُ أَنْ يَتَحَوَّلَ بِوَلَايَةِ إِلَى غَيْرِهِ نو [بيا] اسفل لره دا اختيار نسته چي خپله ولاء بل چا ته منتقل
كړي لِأَنَّهُ تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّ الْغَيْرِ حكه چي [اوس] د ولاء سره د بل چا [يعني د اعلى] (مولى الموالاة) [حق
متعلق سو] وَلِأَنَّهُ قَضَى بِهِ الْقَاضِي او حكه چي قاضي دهغه فيصله وكړه وَلِأَنَّهُ بِبَنْزِلَةِ عَوْضٍ نَالَهُ او
حكه چي ديت اداء كول د عوض په درجه كي دي كوم چي اسفل حاصل كړى كَالْعَوْضِ فِي الْهَبَةِ
لكه څرنگه چي د هېې عوض دى وَكَذَا لَا يَتَحَوَّلُ وَلَكِنَّهُ او همدارنگه دهغه بېجى هم [له اعلى] شخه د بل
چا و طرف ته] نه سي منتقل كېداى وَكَذَا إِذَا عَقَلَ عَنْ وَلَدِهِ او همدارنگه كله چي اعلى دهغه [اسفل] د
بېجى له طرفه ديت اداء كړي لَمْ يَكُنْ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنْ يَتَحَوَّلَ نو له دوى دواړو [اسفل او بېجى] شخه
يوه ته دا اختيار نسته چي منتقل سي لِأَنَّهُمَا فِي حَقِّ الْوَلَاءِ كَشَخْصٍ وَاحِدٍ حكه چي دوى دواړه د ولاء
په حق كي ديوه كس په څېر دي قَالَ: وَلَيْسَ لِمَوْلَى الْعَتَاقَةِ أَنْ يُوَالِيَ أَحَدًا فرمايي: او مولى العتاقه لره
دا اختيار نسته چي ديو چا سره عقد وكړي لِأَنَّهُ لَا زَمْرَ حكه چي ولاء عتاقه لازمه ده وَمَعَ بَقَائِهِ لَا
يُظْهَرُ الْأَذْنُ او د ولاء عتاقه د پاته والي [موجوديت] سره ادنى نه سي ښكاره كېداى.

اللغات: ﴿عقل﴾ د دې تعريف د تېر عبارت په لغاتو كي ذكر سو، ﴿التزام﴾ د افتعال د باب مصدر
دى: پر ځان يوشى لازمول، په خپله غاړه (پر خپله ذمه) اخيستل، ﴿تناصر﴾ د تفاعل د باب مصدر

دی: یو دبل مرسته کول، تعاون کول، «یتبرء» د تفعل دباب مضارع ده: بهزاره کېدل، برائت اختیارول، بري کېدل، «نال» دفتح دباب ماضي ده: حاصلول، ترلاسه کول، «یتحول» د تفعل د باب مضارع ده: له یوه حال څخه بل حال ته نقل کېدل (منتقل کېدل)، اوبستل، «یوالی» دمفاعلی دباب مضارع ده: دموالات عقد کول، «محضر» حضور (حاضر والی) موجودیت (موجودگی).

تشریح: فرمایي که چیري داسفل کس یعنی دموالات کونکي کس یو وارث موجود وي، برابره ده هغه صاحب فرض وي او که ذورحم محرم وي مثلاً امه یا خاله وي، نو هغه وارث دده له مولی (مولی الموالاة) څخه مخکي دی، یعنی میراث به هغه ته ورکول کیږي، مولی ته به نه ورکول کیږي؛ ځکه چي عقدموالات دوی دواړو په خپل مینځ کي (په خپله، خپله توگه) کړی دی، نو دا عقد صرف ددوی لپاره دی او پر بل چا (بل وارث) نه لازمیږي، یعنی دوی په دې سره دبل وارث حق له منځه نه سي وړلای.

ولابد من شرط الإرث إلخ: په عقد موالات کي د میراث او عقل (دیت) اداء کولو شرط لگول ضروري دي. لکه څرنګه چي په مختصر القدوري کي ذکر سوي دي ”بأن يقول: واليْتُكَ عَلَى أَثْنِ إِنْ جَنَيْتُ عَقْلِي وَإِنْ جَنَيْتُ عَقْلُكَ وَإِنْ مِتُّ وَرَثَتِي وَإِنْ مِتُّ وَرَثَتُكَ“. وجه يې داده چي میراث او عقل (دیت) صرف هغه وخت لازمیږي کله چي هغوی پر خپل ځان لازم کړی سي، او دالزام په شرط سره حاصلیږي.

ومن شرطه أن لا يكون إلخ: د عقد موالات له شرطونو څخه یو شرط دا هم دی چي موالات کونکی کس به له عربو څخه نه وي؛ ځکه چي د عربو تناصر (یو دبل نصرت او مدد کول) د قبائلو یعنی د خاندان او نژدې قربیانو په ذریعه کیږي، نو د موالات ته دهغوی هیڅ ضرورت نسته، ځکه چي د نصرت موالاة په نسبت تناصر بالقبائل زیات مؤکد دی.

فایده: د عقد موالات لپاره څو شرطونه دي: ① موالات کونکی کس به مجهول النسب وي (لکه د کتاب الولاء په شروع کي چي موږ ذکر کړه) یعنی دیو چا و طرف ته به هغه منسوب نه وي، او پاته سو د هغه و طرف ته دبل چا منسوب کېدل، نو دا له موالات څخه مانع نه دي، ② د موالات کونکي کس لپاره به ولاء عتاقه نه وي او نه به یې دیو چا سره ولاء موالات وي، ③ هغه به له اهل عربو څخه نه وي، ④ په عقد موالات کي به میراث (ارث) او عقل ذکر کړل سوي وي، ⑤ دواړه عاقدین به عاقل، بالغ او آزاد وي.

وللمول أن ينتقل إلخ: د موالات کونکي کس (اسفل) لپاره دا جائز دي چي د کوم سړي (مولی الموالاة) سره چي هغه موالات کړی وي، دهغه له موالات څخه منع سي او دبل چا سره عقد موالات وکړي، په دې شرط چي اول مولی (مولی الموالاة) دهغه دیت اداء کړی نه وي؛ ځکه چي د وصیت په توگه دغه عقد هم لازمي نه دی، د

همدي عدم لزوم په وجه اعلى (مولى الموالاة) دا عقد پر بنسټ ولاى سي. په دې شرط چي دا پر بنسټول (فسخ كول) د بل عاقد (اسفل) په موجوديت كي وي، لكه كله چي مؤكل خپل وكييل قصداً معزوله كړي. نو د وكييل موجودېدل او په خپل عزل خبرېدل ضروري دي. نو همداسي د عقد موالاة د پر بنسټولو او فسخ كولو په صورت كي هم د موالات كونكي كس موجودېدل ضروري دي. ها! كه چيري موالات كونكى كس (اسفل) د مولى الموالاة (اعلى) له خبرولو څخه بغير د بل چا سره موالاة ر كړي، نو دا جائز دي؛ ځكه چي دا حكمي فسخ ده. لكه يو سړى چي د يوشى درانيولو يا خرڅولو لپاره يو څوك وكييل جوړ كړي. بيا هغه سړى (مؤكل) په خپله هغه شى رانيسي يا يې خرڅ كړي، نو وكييل حكماً معزوله كيږي، او د حكمي فسخ لپاره د بل فريق موجودېدل ضروري نه دي.

واذا عقل عنه إلخ: كه چيري مولى الموالاة د موالات كونكي كس (اسفل) له طرفه ديت اداء كړي. نو په دې صورت كي موالات كونكي كس (اسفل) ته دا حق نسته چي خپل ولاء بل چا ته منتقل كړي او د بل چا سره عقد موالاة و كړي (لنډه دا چي په دې صورت كي يوه عاقد ته هم د عقد موالاة د فسخ كولو اختيار نسته)، بلكي د آينده لپاره دهغه اولاد هم بل چا ته نه سي منتقل كېداى او له دغه ولاء څخه مخ نه سي اړولاى؛ ځكه چي په دې صورت كي دهغه سره د بل چا (يعني د مولى الموالاة) حق متعلق سو، او ځكه چي قاضي پر مولى الموالاة د عقل (ديت) حكم او فيصله كړې ده يعني هغه يې عاقله گرځولى دى، او ځكه چي ديت اداء كول د عوض په څېر دي كوم چي موالاة كونكي (اسفل) ته حاصل سو. نو په دې وجهو سره په پورتنى صورت كي د عقد موالاة د فسخ كولو اختيار نسته، لكه څرنگه چي د هبه كړى سوي شي د عوض داخيستلو په صورت كي په هبه كي رجوع كي نه سي كېداى (مثلاً كه خالد و زید ته يوشى هبه كړي او زید خالد ته دهغه شي عوض وركړي، نو تر دې وروسته واهب [خالد] له زید څخه خپل هبه كړى سوي شى نه سي اخيستلاى). او بچيان (اولاد) په دې وجه له دغه ولاء څخه مخ نه سي اړولاى. ځكه چي د ولاء په حق كي موالات كونكى (اسفل) او دهغه بچيان (همدارنگه مولى الموالاة او دهغه بچيان) ټوله د يوه كس په درجه كي دي. (اشرف الهداية)

وليس لمول العتاقة إلخ: د دې حاصل دا دى چي مولى العتاقه د يو چا سره عقد موالاة نه سي كولاى؛ ځكه چي ولاء عتاقه له ولاء موالات څخه اقوى ده او ولاء عتاقه لازمه ده كوم چي بالكل د فسخ كېدلو او ماتېدلو احتمال نه لري، نو ځكه د ولاء عتاقه په وجود كي ادنى (ولاء موالاة) نه سي بنسكاره كېداى (او بل دا چي كله مولى العتاقه ته اقوى ولاء حاصلېږي، نو په ادنى ولاء پسي ځان ستري كول پكار نه دي. كنې دابه حماقت او نا پوهي وي احسن الهداية). والله أعلم و علمه أتم

کِتَابُ الْإِكْرَاهِ

(دا) کتاب داکراه (د احکامو په بیان کې) دی

تشریح: له "کتاب الولاء" څخه وروسته متصلاً د "کتاب الإکراه" د بیانولو وجه داده چې په ولاء او اکراه دواړو کې تغیر او تبدل راځي، مثلاً په ولاء کې د اسفل (موالات کونکي) تر مرګ وروسته د اعلیٰ (مولی الموالاة) لپاره دهغه مال خوړل روا کیږي، حال دا چې له ولاء څخه مخکې د اعلیٰ لپاره د اسفل مال حرام وي، همدغه ډول په اکراه کې د مکره رضا او خوښي په مجبوري او ناخوښي سره بدلیږي، نو ځکه یو له بل څخه وروسته (پرلپسې) بیان کړی سوي دي، خو څرنگه چې ولاء او عقد موالات مشروع او مستحسن دی، نو ځکه کتاب الولاء له کتاب الاکراه څخه مخکې کړی سوی دی. (احسن الهدایه)

د اکراه لغوي او اصطلاحي معنی: د اکراه لغوي معنی ده: مجبوره کول، په زوره کار په کول (په یو چاه هغه له رضا او خوښۍ څخه بغیر کار کول). څوک چې پر کار کولو مجبوره کړی سي هغه ته مکره ویل کیږي او څوک چې هغه مجبوره کړي (په زوره کار په وکړي) هغه ته مکره ویل کیږي.

د شریعت په اصطلاح کې د اکراه معنی ده: "اسْمٌ لِفِعْلٍ يَفْعَلُهُ الْمَرْءُ بِغَيْرِهِ فَيَنْتَفِي بِهِ رِضَاً أَوْ يَفْسُدُ بِهِ اخْتِيَارُهُ مَعَ بَقَاءِ أَهْلِيَّتِهِ" (یعني اکراه هغه فعل [کار] ته وایي کوم چې یې انسان د بل چا په سبب [د بل چاله بیری] په داسې توګه وکړ چې په هغه کې دده رضا ختمه سي یا دده اختیار له منځه لاړ سي، لېکن په ده کې [د اختیار] اهلیت باقی پاته وي). دا تعریف صاحب هدایې کړی دی.

صاحب د تعریفات جرجاني د اکراه اصطلاحی تعریف داسې ذکر کړی دی: "حَنْلُ الْغَيْرِ عَلَى مَا يَكْرَهُهُ بِالْوَعِيدِ وَالْإِزَامِ وَالْإِجْبَارِ عَلَى مَا يَكْرَهُهُ الْإِنْسَانُ طَبْعاً أَوْ شَرْعاً، فَيَقْدُمُ عَلَى عَدَمِ الرِّضَاءِ لِيَزْفَعَ مَا هُوَ أَضَرُّ".

صاحب د معجم لغة الفقهاء د هغه تعریف داسې لیکلی دی: "حَنْلُ إِنْسَانٍ عَلَى فِعْلٍ أَوْ عَلَى امْتِنَاعٍ عَنْ فِعْلٍ بِغَيْرِ رِضَاً بِغَيْرِ حَقٍّ".

داکراه حکم کله ثابتيري او داکراه نور تفصيل

قَالَ: الْإِكْرَاهُ يَثْبُتُ حُكْمُهُ إِذَا حَصَلَ مِنْ يَقْدِرُ عَلَى إِقْضَاءِ مَا يُوعَدُ بِهِ سُلْطَانًا كَانَ أَوْ لَيْسًا فَرَمَائِي: داکراه حکم هغه وخت ثابتيري کله چي اکراه له داسي کس څخه صادر سي کوم چي قدرت لري دهغه څه پر واقع کولو [پوره کولو] د کوم چي هغه دمکي ورکوي، برابره ده هغه باچا وي او که غل وي لَأَنَّ الْإِكْرَاهَ اسْمٌ لِفَعْلٍ يَفْعَلُهُ الْمَرْءُ بِغَيْرِهِ فَيَنْتَفِي بِهِ رِضَاهُ أَوْ يَفْسُدُ بِهِ اخْتِيَارُهُ مَعَ بَقَاءِ أَهْلِيَّتِهِ حکه اکراه هغه فعل ته ويل کيږي کوم چي يې انسان د بل چا په سبب [يعني د بل چاله بيري] کوي چي په هغه کي دده رضا ختمه سي يا په هغه کي دده اختيار خراب سي، سره دهغه داهليت پاتېدلو ايښي په هغه سره دده اهليت ختم نه سي وَهَذَا إِنَّمَا يَتَحَقَّقُ إِذَا خَافَ الْمَكْرَهُ تَحْقِيقَ مَا يُوعَدُ بِهِ او دا [اکراه] په هغه صورت کي ثابتيري کله چي مکره ته دهغه شي د حقيقتا واقع کېدلو [رښتيا کېدلو] پېره وي چي په هغه سره ده ته دمکي ورکول سوې وي وَذَلِكَ إِنَّمَا يَكُونُ مِنَ الْقَادِرِ او دا پېره له قدرت من کس څخه کېدای سي وَالسُّلْطَانُ وَغَيْرُهُ سَيَّانٍ عِنْدَ تَحَقُّقِ الْقُدْرَةِ او د قدرت ثابتېدلو په وخت کي باچا او غير باچا دواړه سره برابر دي وَالَّذِي قَالَهُ أَبُو حَنِيفَةَ: إِنَّ الْإِكْرَاهَ لَا يَتَحَقَّقُ إِلَّا مِنَ السُّلْطَانِ لِمَا أَنَّ النِّعَةَ لَهُ او امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ چي کوم دا فرمايلي دي: چي اکراه صرف د باچا له طرفه ثابتېدای سي، هغه په دې وجه چي دفاع کونکي کسان [سپاهيان] د باچا سره وي وَالْقُدْرَةُ لَا يَتَحَقَّقُ بِدُونِ النِّعَةِ او له دفاع کونکو [سپاهيانو] څخه بغير قدرت نه سي ثابتېدای فَقَدْ قَالُوا: هَذَا اخْتِلَافٌ عَصِي وَزَمَانٍ لَا اخْتِلَافُ حُجَّةٍ وَبِرَّهَانٍ او مشايخو رَحِمَهُمُ اللهُ ويلي دي: چي دا صرف د وخت او زمانې اختلاف دی، نه د دليل او برهان اختلاف [او د دې سره د حجت او دليل هيڅ تعلق نسته] وَلَمْ تَكُنِ الْقُدْرَةُ فِي زَمَنِهِ إِلَّا لِلْسُّلْطَانِ او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په زمانه کي صرف باچا ته قدرت حاصل وو ثُمَّ بَعْدَ ذَلِكَ تَغَيَّرَ الزَّمَانُ وَأَهْلُهُ بيا تر هغه وروسته زمانه او د زمانې خلک بدل سول ثُمَّ كَمَا تَشْتَرِطُ قُدْرَةُ الْمَكْرِهِ لِتَحَقُّقِ الْإِكْرَاهِ يَشْتَرِطُ خَوْفُ الْمَكْرِهِ وَقُوَّةُ مَا يُهْدَدُ بِهِ بيا چي څرنګه د اکراه ثابتېدلو لپاره د مکره ازور چلونکي [قادر] کېدل شرط دی همداسي د دمکي ورکول سوي شي له واقع کېدلو څخه د مکره پېرېدل [خائف کېدل] شرط دي وَذَلِكَ بِأَنْ يَغْلِبَ عَلَى ظَنِّهِ أَنَّهُ يَفْعَلُهُ او دا په دې توګه [يعني د پېرېدلو مطلب دا

دی اچي د مُکَرَه غالب گومان دا سي چي مُکَرَه به داسي وکړي لِيَصِيرَ بِهِ مَحْبُورًا عَلَى مَا دُعِيَ إِلَيْهِ مِنْ
الْفِعْلِ ددې لپاره چي مُکَرَه دهغه کار پر کولو مجبوره وگرځي کوم ته چي بلل سوی دی.

اللغات: ﴿اکراه﴾ دافعال دباب مصدر دی: مجبوره کول، په زوره کار په کول، ﴿یوعد﴾ دافعال دباب مضارع ده، ددې باب دوي معناوي دي: ① وعده کول، ② دمکي ورکول، تهديدول، پارول، ﴿ینتفي﴾ دافتعال دباب مضارع ده: ختمېدل، منعدم کېدل، ﴿تحقيق﴾ دتفعیل دباب مصدر دی: حقیقت کول (رښتیا کول)، ټینګار کول، ثابتول، ﴿سیان﴾ تشبیه دالسی ده: هم مثل، سره برابره، سره ورته (مصباح اللغات، معجم الوسيط)، ﴿المنعة﴾ (دنون په فتحه سره) جمع دمانع ده: منع کونکي، دفاع کونکي، سپاهي (عسکر)، ﴿هدد﴾ دتفعیل دباب ماضي ده: دمکي ورکول، پارول، پېرول (وار خطا کول)، ﴿محمول﴾ پارول سوی، مجبور.

تشریح: صورت دمسئلي خوله ترجمې څخه ښکاره دی، بس فقط دومره یاد ساتل ضروري دي چي اکراه په همغه صورت کي متحقق کیږي، کله چي مُکَرَه دورکول سوي دمکي په پوره کولو باندي قادر وي او د مُکَرَه په زړه کي دا پېره او اندېښنه وي چي که زه دهغه خبر نه ومنم، نو هغه به خپل دمکي پوره کړي او زما کار به تمام کړي. له دواړو طرفونو څخه چي کله دغه دواړه شرطونه موجود سي، نو اکراه ثابتیږي او پر هغه داکراه حکم مرتب کیږي. (احسن الهدایه)

که څوک د خپل مال یا سامان پر خرڅولو یا رانیولو

یا پر نا حقه اقرار کولو مجبوره کړی سي (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَإِذَا أَكْرَهَ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ مَالِهِ أَوْ عَلَى شَرَاءِ سَلْعَةٍ أَوْ عَلَى أَنْ يَقْرَأَ لِرَجُلٍ بِالْأَلْفِ أَوْ يُؤَاجِرَ دَارَهُ فَرَمَائِي:
او کله چي یو سړی د خپل مال پر خرڅولو یا دیو سامان پر رانیولو مجبوره کړی سي یا پر دې
[مجبوره کړی سي] چي دیو چا لپاره دزرو درهمو اقرار وکړي یا خپل کور په کرایه ورکړي وَأَكْرَهَ
عَلَى ذَلِكَ بِالْقَتْلِ أَوْ بِالضَّرَبِ الشَّدِيدِ أَوْ بِالْحَبْسِ او هغه په قتل یا سخت وهلو یا بندي کولو اېه
دمکي [سره پر دغه کارونو مجبوره کړی سي] فَهَاءٌ أَوْ اشْتَرَى بِيَا هُفَا [مجبور کړی سوی کس] خرڅول
او رانیول وکړي فَهُوَ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ أَمْطَى الْبَيْعِ وَإِنْ شَاءَ فَسَخَهُ وَرَجَعَهُ بِالْبَيْعِ نو هغه ته اختیار دی
که وغواړي نو بیع دي نافذ کړي او که وغواړي نو بیع دي فسخ کړي او مبيع دي واپس واخلي لَأَنَّ

مِنْ شَرْطِ صِحَّةِ هَذِهِ الْمُقَوَّدِ التَّرَاضِ حُكْمُهُ چي ددغه عقدونو د صحيح کېدلو شرط تراضي اد دواړو
 عاقدینو رضا اده قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿لَا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ [النساء: ۲۹] وَالْإِكْرَاهُ بِهَذِهِ
 الْأَشْيَاءِ يُغْدِمُ الرِّضَاءَ او پر دغه شيانو او کارونو مجبوره کول رضا ختموي فَيَفْسُدُ نو حکم به دا
 عقْدونه فاسدېږي بِخِلَافِ مَا إِذَا أُكْرِهَ بِضَرْبٍ سَوِيٍّ أَوْ حَبْسٍ يَوْمٍ أَوْ قَيْدٍ يَوْمٍ په خلاف د هغه صورت
 کله چي د يوې درې په وهلو يا د يوې ورځي په بندي کولو منع کولو يا د يوې ورځي په قيدولو
 اترلو سره مجبوره کړی سي لَأَنَّهُ لَا يُبَالَى بِهِ بِالنَّظَرِ إِلَى الْعَادَةِ حُكْمُهُ چي عادتاً او عرفاً په دې پرواه نه
 کيږي فَلَا يَتَحَقَّقُ بِهِ الْإِكْرَاهُ نو حکم په دې سره به اکراه نه ثابتيږي إِلَّا إِذَا كَانَ الرَّجُلُ صَاحِبَ مَنْصِبٍ
يَعْلَمُ أَنَّهُ يَسْتَضَرُّ بِهِ مگر دا چي مجبور کړی سوی سړی د يو منصب (رتبې) خاوند وي او هغه ته دا
 معلومه سي چي په دې [يوې درې او داسي نورو] سره هم هغه ته ضرر رسيږي [نو اکراه ثابتيږي]
لِقَوَاتِ الرِّضَاءِ حُكْمُهُ چي رضا فوت سوه وَكَذَا الْإِجْرَارُ حُجَّةٌ او همدارنگه اقرار هم حجت دی لِتَرْجِيحِ
جُنْبَةِ الصِّدْقِ فِيهِ عَلَى جُنْبَةِ الْكُذْبِ حُكْمُهُ چي [په اقرار کي] در بنستيا والي اړخ د درواغو پراخ غالب
 وي وَعِنْدَ الْإِكْرَاهِ يَخْتَلِلُ أَنَّهُ يَكْذِبُ لِدَفْعِ الْمَضَرَّةِ خو د اکراه [مجبوره کولو] په وخت کي دا احتمال
 پيدا کيږي چي مکره له ځان څخه د ضرر ليري کولو په خاطر درواغ وايي ثُمَّ إِذَا بَاعَ مُكْرَهَا وَسَلَّهَ
مُكْرَهَا بيا چي کله مکره [مجبور کړی سوی کس] د اکراه په حالت کي [خپل مال] خرڅ کړي او د
 همدې اکراه په حالت کي يې [مشتري ته] وسپاري يُثْبِتُ بِهِ الْبَيْعُ عِنْدَنَا نو زموږ په نېز په دې
 ورسپارلو سره [مشتري] ملکيت ثابتيږي وَعِنْدَ زَوْجَرٍ لَا يَثْبُتُ او دامام زفر رَحِمَهُ اللهُ په نېز نه ثابتيږي
لَأَنَّهُ بَيْنَهُمْ مَوْقُوفٌ عَلَى الْإِجَارَةِ حُكْمُهُ چي د مکره بيع [د هغه] پر اجازت موقوف ده أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ أَجَارَ آيَا
تَهُ نَهْ غُورِي! چي که مکره اجازت ورکړي جَارَ نو بيع جائز کيږي وَالْمَوْقُوفُ قَبْلَ الْإِجَارَةِ لَا يُفِيدُ
الْبَيْعَ او "بيع موقوف" [موقوفه بيع] تر اجازت مخکي ملکيت نه فايده کوي وَلَنَّا: أَنَّ رُكْنَ الْبَيْعِ
مَذَرٌ مِنْ أَهْلِهِ مُضَافًا إِلَى مَحَلِّهِ زموږ دليل دادی: چي د بيع رکن له خپل اهل اعاقل، بالغ او څخه صابر
 سوی دی په داسي حال کي چي د خپل مال او طرف ته منسوب سوی دی وَالْفَسَادُ لِقَدْرِ شَرْطِهِ

وَهُوَ التَّرَاضِي أَوْ ادْبِيعِ اِفْسَادِ هَفْه د شَرَطِ يَعْنِي د تَرَضِي د نَا مَوْجُودِ بَدَلُو پَه وَجِه دِي اِيَعْنِي د عَقْدِ
صَحْت چي کوم شرط دِي يَعْنِي تَرَضِي، هَفْه مَوْجُودِ نَه دِي ا فَصَارَ كَسَائِرِ الشُّرُوطِ اَلْمُفْسِدَةِ نَوَا شَرَطِ د نَوْرُو
مَفْسُدُو شَرَطُونُو پَه خَيْرِ سَو فَيُثْبِتُ اَلْبَيْتُ عِنْدَ الْقَبْضِ نَو حَكْمِ د قَبْضِ پَه وَخْتِ كِي بَه مَلَكِيَتِ
ثَابِتِيرِي حَتَّى لَوْ قَبْضُهُ وَاعْتَقَهُ أَوْ تَصَرَّفَ فِيهِ تَصَرُّفًا لَا يُنْكَرُ نَقْضُهُ تَر دِي چي كِه مَشْتَرِي پَر غَلَامِ
قَبْضِ وَكِرِي اَوْ هَفْه اَزَادِ كِرِي يَا پَه هَفْه كِي يُو دَاسِي تَصَرَّفِ وَكِرِي چي د هَفْه مَاتُولِ [فسخ كول]
مَمْكَن نَه وَي جَاَزْ نَو بِيَعِ جَائِزِ كِيرِي وَيَلْزُمُهُ اَلْقِيَمَةُ اَوْ پَر مَشْتَرِي قِيَمَتِ لَازِمِيرِي كِهَانِي سَائِرِ
اَلْبَيَاعَاتِ اَلْفَاسِدَةِ لَكِه پَه نَوْرُو فَاسِدِ بِيَعُو كِي چي كِيرِي وَيَا جَاَزَةَ اَلْبَالِكِ يَرْتَفَعُ اَلْمُفْسِدُ وَهُوَ
اَلْاِكْرَاهُ وَعَدَمُ الرِّضَاءِ اَوْ د مَالِكِ پَه اِجَازَتِ سِرِه مُفْسِدِ [فاسدونكى سبب] يَعْنِي اِكْرَاهِ اَوْ نَا رَاضِي
خَتْمِيرِي فَيَجُوزُ نَو حَكْمِ دَا بِيَعِ بَه جَائِزِ كِيرِي اِلَّا اَنَّهُ لَا يَنْقَطِعُ بِهِ حَقُّ اسْتِرْدَادِ اَلْبَائِعِ مَغْرَدِ دِي اِكْرَاهِ
پَه سَبَبِ سِرِه د بَائِعِ [مُكْرَه] د اِسْتِرْدَادِ [وَاپس اَخِيَسْتَلُو] حَقِ نَه خَتْمِيرِي اِنْ تَدَاوَلَتْهُ اَلْاَيْدِي وَلَمْ يَرْضَ
اَلْبَائِعُ بِذَلِكَ كِه خَه هَمِ هَفْه [مَبِيعِ] لَاسِ پَه لَاسِ وَاَخِيَسْتَلِ سِي اِيَعْنِي دِهْر وَارِه خَرِشِ كَرَلِ سِي ا بِخِلَافِ
سَائِرِ اَلْبَيَاعَاتِ اَلْفَاسِدَةِ پَه خِلَافِ د نَوْرُو فَاسِدِ بِيَعُو لِأَنَّ اَلْفَسَادَ فِيهَا لِحَقِّ الشَّرْعِ حَكْمِ پَه هَفْوِي
كِي چي كوم فَسَادِ دِي هَفْه د شَرِيعَتِ د حَقِ پَه وَجِه دِي وَقَدْ تَعَلَّقَ بِاَلْبَيْعِ اَلثَّانِي حَقُّ الْعَبْدِ اَوْ د
دَوِيمِي بِيَعِ سِرِه د بِنْدِه حَقِ مَتَعَلِّقِ سَوِي دِي وَحَقُّهُ مُقَدَّمُ اَوْ بِنْدِه حَقِ مَخْكَي دِي ا دِاَللهِ اَوْ شَرِيعَتِ تَر
حَقِ اِجَاجَتِه حَكْمِ چي بِنْدِه مَحْتَاجِ دِي أَمَّا هَهُنَا الرَّذُّ لِحَقِّ الْعَبْدِ لِهْ كَنِ دِلْتِه [د بِيَعِ] رَدِ كِهْدَلِ د بِنْدِه
[مُكْرَه بَائِعِ] د حَقِ پَه وَجِه دِي وَهَبَا سَوَاءُ اَوْ دَوِي دَوَارِه اِيَعْنِي بَائِعِ اَوَّلِ اَوْ مَشْتَرِي ثَانِي ا سِرِه بَرَابَرِ دِي فَلَا
يَنْطُلُ حَقُّ الْأَوَّلِ لِحَقِّ الثَّانِي نَو حَكْمِ د دَوِيمِ د حَقِ پَه وَجِه بَه د اَوَّلِ حَقِ نَه بَا طَلِيرِي قَالَ ﷺ : وَمَنْ
جَعَلَ اَلْبَيْعَ اَلْجَائِزَ اَلْمُعْتَادَ بَيْعًا فَاسِدًا صَاحِبِ دِهْدَايِي رَحْمَةُ اللهِ فَرْمَايِي : اَوْ كَوْمُو حَضْرَاتُو چي ”بِيَعِ
وَفَاءُ“ بِيَعِ فَاسِدِ مَغْرُحُولِي دِه يَجْعَلُهُ كَبَيْعِ اَلْمُكْرَه هَفْوِي دَا بِيَعِ [بِيَعِ وَفَاءُ] د مُكْرَه د بِيَعِ پَه خَبَرِ
مَغْرُحُوِي حَتَّى يُنْقَضَ بَيْعُ اَلْمُشْتَرِي مِنْ غَيْرِهِ تَر دِي چي د بَلِ چَا سِرِه د مَشْتَرِي بِيَعِ بَه مَاتُولِ كِيرِي
لِأَنَّ اَلْفَسَادَ لِفَوَاتِ الرِّضَاءِ حَكْمِ چي ا مَشْتَرِي ا د بِيَعِ فَسَادِ د رِضَا فَوْتِهْدَلُو پَه وَجِه دِي وَمِنْهُمْ مَنْ

جَعَلَهُ رَهْنًا او عُيْنِي مَشَايخُو دَا بِيَع اَبِيَع و فاء ا رهن گر عُولِي ده لِقَضِ الْبُتْعَاقِدَيْنِ د عاقدينو د قصد ارادې ا په وجه ا حكه كه څه هم عاقدينو په ښكاره لفظو كې بيع ذكر كړې ده، لېكن د دوى مقصد او غرض رهن دى، لنډه دا چي د ابيع معنا رهن ده [وَمِنْهُمْ مَنْ جَعَلَهُ بَاطِلًا او عُيْنِي مَشَايخُو دَا بِيَع باطل گر عُولِي ده اَعْتَبَارًا بِالْهَازِلِ پر هغه كس په قياس كولو سره كوم چي د مسخرو په توگه كار [عقد] كوي وَمَشَايخُ سَمَزَقْنَدُ جَعَلُوهُ بَيْعًا جَائِزًا مُفِيدًا لِبَعْضِ الْأَحْكَامِ او د سمرقند مشايخو د ابيع جائز او ا د بعضي احكامو په حق كې يې مفيده گر عُولِي ده عَلَي مَا هُوَ الْبُعْتَادُ بناء پر هغه كوم چي عادت او متعارف دي لِلْحَاجَةِ إِلَيْهِ حَكَمٌ چي دې بيع ته [هم] ضرورت سته.

اللغات: ﴿مَالٌ﴾ هر هغه څه ته وايي كوم چي دانسان په ملكيت كې داخل وي (المال اسم لجميع ما يملكه الانسان)، او بل تعريف يې دا سوي دى چي هر هغه شى چي په هغه سره نفع اخيستل ممكن وي (چي شريعت په هغه سره نفع اخيستل روا كړي وي)، او هر هغه شى كوم چي په پيسو رانيول سوي وي (معجم لغة الفقهاء)، ﴿سَلْعَةٌ﴾ سامان، هر هغه شى په كوم سره چي تجارت (كاوبار) كيږي، ﴿حَبْسٌ﴾ د ضرب د باب مصدر دى: بندي كول، راگر عُول، منع كول، ﴿أَمْضٍ﴾ د افعال د باب ماضي ده: باقي پرېښوول، نافذول، ﴿التراضى﴾ د تفاعل د باب مصدر دى: (په يوشى) د دوو كسانو راضى كېدل (يو تر بله راضى كېدل)، د دواړو عاقدينو راضى كېدل، ﴿سَوَطٌ﴾ له څرمني (چمپرې) څخه جوړه يوه اله، چي په هغه به مجرم ته سزا ور كول كېده، ﴿يَسْتَضَرُّ﴾ د استفعال مضارع ده: نقصان پورته كول، تاوان ور رسېدل، ﴿مَضْرُوعٌ﴾ ضرر، نقصان، ﴿فَقْدٌ﴾ د ضرب د باب مصدر دى: نېستي كېدل، نه موجودېدل، ﴿تَدَاوُلٌ﴾ د تفاعل له باب د ماضي صيغه ده: لاس په لاس اخيستل (پرلپسې له يوه لاس څخه بل لاس ته تلل)، ﴿البياعات﴾ د خرڅولو او رانيولو معاملات، بيوع، ﴿هَازِلٌ﴾ د ضرب د باب فاعل دى: ټوكي او مسخري كونكى، د مسخرو په توگه يو كار كونكى (كوم چي يې حقيقي اراده نه لري).
تشرېح: د عبارت تر حل مخكې په دې خبره ځان پوه كړئ! چي د فقهه قاعده داده چي زموږ په نېزد مُكْرَه تصرفات منعقد كيږي او په هغوى كوم چي تصرفات دفسخ احتمال لري، لكه بيع او اجاره، دا تصرفات لازم نه گرځي او په كومو كې چي دفسخ امكان او احتمال نه وي، هغه لازم گرځي، لكه طلاق، عتاق، تدبير، استيلاد او داسي نور.

صورت د مسئلي: دادی که یو شوک د خپل مال پر خرڅولو یا دیو سامان پر رانیولو یا دیو چالپاره د پیسو پر اقرار کولو یا په کرایه د خپل کور پر ورکولو د قتل یا سخت وهلو یا بندي کولو په دمکي سره مجبوره کړی سي، او بیا دغه مکره بیع و شراء وکړي، نو هغه ته اختیار دی که وغواړي، نو عقد دي باقي وساتي او که وغواړي، نو هغه دي فسخ کړي؛ ځکه چي دغه عقدونو د صحت لپاره د دواړو عاقدینو رضا شرط ده (لکه څرنگه چي د آیت "إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ" پر دې گواه دی) او د اکراه په صورت کي رضا معدومه وي، نو ځکه مکره ته به د عقد د نافذولو او نه نافذولو اختیار وي. ها! که چیري دمکي ډېره سخته نه وي، بلکي فقط دیوې یا دوو درو پر وهلو یا فقط د ورځ، دوو ورځو پر بندي کولو مشتمله وي، نو دا عقود نافذیږي او مکره ته اختیار نه حاصلیږي؛ ځکه چي عرفاً او عادتاً دغه ډول دمکیانو ته توجه او اعتبار نه ورکول کیږي او په دې سره اکراه هم نه ثابتیږي. ها! که چیري مکره منصب داره او نازولی کس وي کوم چي غټ نوم او عزت لري، او وهل خو هلته پرېږده! صرف دمکي ورکول د هغه په حق کي د عار او عیب باعث وي، نو دیوې درې په وهلو یا دیوې ورځي په قید او بند سره به هم د هغه رضا فوتیږي او هغه ته به د عقدونو د نافذولو او نه نافذولو اختیار حاصلیږي.

والإقرار بالخ: فرمایي که یو شوک د بل چالپاره د زرو درهمو پر اقرار مجبوره کړی سي او هغه اقرار وکړي، نو د بیع او شراء په څېر د اقرار په صورت کي هم اقرار کونکي (مقر) ته پر خپل اقرار د قائم پاتېدلو یا نه پاتېدلو اختیار حاصلیږي؛ ځکه چي اقرار د مقر په حق کي حجت خودی لېکن د غیر اکراه په حالت کي حجت دی، نو ځکه په اکراه سره به اقرار فاسدیږي. دا حصه د متن د "أَوْ عَلَى أَنْ يُقَرَّ" سره متعلق ده.

ثم إذا باع الخ: د دې حاصل دادی چي کله یو شوک د خپل مال پر خرڅولو مجبوره کړی سي او هغه (مکره) خپل مال خرڅ کړي او مشتري ته یې وسپاري، نو زموږ په نېز پر هغه مال د مشتري قبضه کیږي او د هغه ملکیت ثابتیږي، لېکن د امام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مشتري ملکیت نه ثابتیږي؛ ځکه چي د مکره بیع "بیع موقوف" ده او بیع موقوف ملکیت نه فایده کوي. زموږ د دلیل دادی چي په مکره کي د بیع اهلیت موجود دی او د بیع رکن له دغه اهل څخه صادر سوی دی او د محل یعنی د مال و طرف ته منسوب دی، او د بیع فساد په دې وجه دی چي د عقد د صحت (صحیح کېدلو) شرط یعنی تراضي موجوده نه ده، نو ځکه د نورو مفسدو شرطونو په څېر به دا شرط هم مفسد وي او څرنگه چي په فاسدو شرطونو (شرط فاسده) کي د قبضې پر مهال ملکیت ثابتیږي، همداسي په به پورتنی

مسئله کي هم د قبضي پر مهال ملکیت ثابتیږي. او که چیري مشتري پر مبيع له قبضه کولو څخه وروسته په مبيع کي یو نا قابل فسخ (نه ماتېدونکی) تصرف وکړي، مثلاً مبيع مینځه وي او مشتري هغه ام ولد یا مدبره جوړه کړي، نو د هغه تصرف جائز کیږي او پر مشتري د هغې قیمت لازمیږي. د دغه مسئلې دلیل په بله وینا داسي هم ویل کېدای شي چي د مکړه بيع من وجه د بيع موقوف سره مشابه ده؛ ځکه چي هغه د مالک پر اجازت موقوف پاته وي، او من وجه د بيع فاسد سره مشابه ده؛ ځکه چي په هغه (بيع مکړه) کي د صحت شرط يعني تراضي معدومه وي، نو ځکه موږ پر دواړو مشابهتونو عمل کوو او د بيع موقوف د مشابهت په خاطر هغه د مالک په اجازت سره جائز گرځوو، او د بيع فاسد والا مشابهت په خاطر هغه تر قبضي وروسته مفید الملک (د ملکیت فایده کونکې) گرځوو.

وإجازة البائع إلخ: دا د یو مقدر سوال جواب دی، سوال دا دی چي کله ستاسو د قول مطابق مذکوره بيع د بيع فاسد په درجه کي ده، نو وروسته د مالک په اجازت سره هغه جائز کېدل پکار نه دي؛ ځکه چي بیوع فاسده په اجازت لاحقه سره جائز نه گرځي، حال دا چي د مالک په اجازت سره تاسو مذکوره بيع جائز گرځولې ده، آخر ولي؟ د دې په جواب کي صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي په دغه مسئله کي چي د کومي بيع تذکره سوې ده، هغه په کامله توګه بيع فاسد نه ده، بلکي من وجه د بيع فاسد سره مشابه ده، نو ځکه په اجازت لاحقه سره به د هغه د نفاذ او جواز لاره صفاه کیږي. او بیوع فاسده پر هغه قیاسول صحیح نه دي؛ ځکه چي هغوی من وجه فاسده دي او په بیوع فاسده کي که چیري مشتري رانیول سوی شی خرڅ کړي، نو بائع اول (البائع الاول) ته د مبيع واپس اخیستلو حق نه وي؛ ځکه چي په هغوی کي استرداد (واپس اخیستل) د شریعت حق دی او شریعت له استرداد څخه مستغني دی، حال دا چي په مذکوره بيع کي د مشتري له خرڅولو څخه وروسته هم بائع ته د استرداد حق حاصلیږي، که څه هم مبيع ډېر واره خرڅه کړل سوې او ډیر و خلګو تر لاس تېره سوې وي؛ ځکه چي دلته بائع اول کوم چي مکړه دی هغه هم عبد (بنده) دی او مشتري ثاني (یا بائع ثاني) کوم چي له اول بائع څخه رانیولی او بیایي پر دویم مشتري خرڅ کړی دی، هغه هم عبد دی او په عبدیت کي دواړه سره برابر دي، او څرنګه چي بائع اول مکړه وو، نو ځکه د عبد ثاني په وجه به د هغه حق نه باطلیږي او هغه ته به د مبيع واپس اخیستلو حق او اختیار حاصلیږي. (احسن الهدایه ج: ۱۲، ص: ۲۱۴)

﴿د "بيع وفاء" حکم او تفصیل﴾

قول الله ﷻ إلخ: په مذکوره عبارت کي له "البيع الجائز المعتاد" څخه "بيع وفاء" مراد ده، او د تاج الشریعة په الفاظو سره د بيع وفاء صورت دا دی "أن يقول البائع للمشتري: بعث منك هذا العین

بكذا على أني لو دفعتُ إليك الثمن تدفع العين إليّ“ يا قرضخواه (د پور مالک) مقروض ته داسي ووايي
 ”بعث منك هذا العين بئاً لك عليّ من الدّين على أني متى قضيت الدّين فهو لي“، يعني بائع مشتري
 ته ووايي چي ”زه خپل دغه شی په دومره ثمن سره پر تا خرڅوم، په دې شرط چي کله زه تاته ثمن
 واپس درکړم، نو ته به بیرته ماته خپل شی راکوې!“، یا قرضخواه مقروض ته ووايي ”زه دخپل
 قرض په عوض کي خپل دغه سامان پر تا خرڅوم، لېکن کله چي زه تاته خپل ثمن واپس درکړم،
 نو ته به ماته سامان واپس راکوې!“، دغه بیع ته ”بیع وفاء“ ویل کیږي او ددې بیع په هکله د
 مشایخو څلور (۴) قولونه دي: ①... دبخاری مشایخو بیع الوفاء دبیع المکره سره مشابه گرځولي
 ده او دبائع لپاره یې داسترداد (واپس اخیستلو) حق جائز گرځولی دی، تردې چي که په بیع وفاء کي
 مشتری پر بل چا مبيع خرڅه کړي، نو بیع به ماتول کیږي؛ ځکه چي اوس (فی الحاله) دبائع رضا
 موجوده نه ده، لکه څرنګه چي په بیع مکره کي کیږي، نو دعدم رضا په وجه دا بیع فاسد ده، ②...
 امام ابو شجاع سمرقندي، قاضي ابو الحسن ماتريدي، شيخ الاسلام حضرت عطاء، حضرت حمزه
 رحمه الله او داسي نورو بیع وفاء رهن گرځولي ده؛ ځکه چي دا بیع معارهن نه ده، او د فقه دامشهوره قاعده ده
 چي ”العبرة في العقود للمعاني“ (په عقود کي اعتبار معناو لره دی). ③... امام ابو شجاع، قاضي علي
 سندی او داسي نورو بیع وفاء باطل گرځولي ده؛ ځکه په دې بیع کي عاقدین خو دبیع تکلم کوي،
 لېکن دوی بیع کول نه غواړي، ګواکي دوی هزل او مسخرې (مذاق) کونکي دي. ④... دسمرقند
 مشایخو دا بیع جائز گرځولي ده او دانتفاع په حق کي یې دا بیع مفید هم منلې ده (یعني له مبيع څخه د
 انتفاع [نفع اخیستلو] دملکیت فایده ورکوي)؛ ځکه چي داسي بیع ته هم ضرورت پېښېږي، ځکه په
 اوسنۍ زمانه کي څوک چا ته په قرض حسنه شی نه ورکوي او دخواست او قرض حسنه په توګه له
 یو چا څخه یو شی او سامان اخیستل مشکل دي، نو ددغه ضرورت په وجه دا بیع جائز گرځول سوې
 ده، صاحب هدایې رحمه الله همدا قول اختیار کړی دی چي دهغه و طرف ته په ”على ما هو المعتاد“
 سره اشاره ده.

په فتاویٰ قاضي خان کي ذکر سوي دي چي که چیري عاقدینو دبیع په لفظ سره عقد کړی وي
 (یعني په ښکاره لفظ کي یې دبیع لفظ [بعث] ذکر کړی وي)، نو دا بیع ده، رهن نه دی او که دوی د رد او فسخ
 شرط نه وي لګولی، نو بیا دا بیع جائز کیږي هم وبه قال الإمام ظهير الدين. (بنايه ج: ۱۰، ص: ۵۱، ۵۲)

د بیع مکره د اجازت صورت

قَالَ: فَإِنْ كَانَ قَبْضُ الثَّمَنِ طَوْعًا فَرَمَائِي: كَهَ چیري بائع په خپل خوښي سره پر ثمن قبضه وکړي
 فَقَدْ أَجَارَ الْبَيْعَ نو [هواکي] هغه د بیع اجازت ورکړی لِأَنَّهُ دَلِيلُ الْإِجَارَةِ ځکه چې دا د اجازت دلیل
 دی کما فی البیع التوقوف لکه څرنګه چې په بیع موقوف کې دی وَكَذَا إِذَا سَلَّمَ طَائِعًا او همدارنګه
 كه بائع په خپل خوښي سره [مشتري ته] مبيع و سپاري بَأَنَّ كَانَ الْإِكْرَاهُ عَلَى الْبَيْعِ لَا عَلَى الدَّفْعِ په دې
 توګه چې اکره صرف پر خرڅولو وي، نه پر ورکولو لِأَنَّهُ دَلِيلُ الْإِجَارَةِ ځکه چې دا [هم] د اجازت
 دلیل دی بِخِلَافِ مَا إِذَا أُكْرِهَ عَلَى الْهَبَةِ وَلَمْ يَذْكُرِ الدَّفْعَ په خلاف د هغه صورت کله چې یو څوک
 بل څوک پر هبه کولو مجبوره کړي او د ورکولو تذکره نه وکړي فَوَهَبَ وَدَفَعَ او مکره [په ناخوښۍ
 سره] هبه وکړي او [په خوښۍ سره یې] ورکړي حَيْثُ يَكُونُ بَاطِلًا نو هبه باطلیږي لِأَنَّ مَقْصُودَ الْكُرْهِ
 الْإِسْتِحْقَاقُ لَا مُجَرَّدُ اللَّفْظِ ځکه چې د مکره مقصد استحقاق [او حق ثابتول] دي نه محض لفظ [تلفظ
 او تکلم کول] وَذَلِكَ فِي الْهَبَةِ بِالدَّفْعِ او دا په هبه کې په دفع سره کیږي [یعنې دا مقصد په هبه کې (د
 موهوب شي) په ورکولو سره حاصلیږي] وَفِي الْبَيْعِ بِالْعَقْدِ او په بیع کې [محض] په معامله کولو سره
 کیږي عَلَى مَا هُوَ الْأَصْلُ لکه څرنګه چې همدا قاعده ده فَدَخَلَ الدَّفْعُ فِي الْإِكْرَاهِ عَلَى الْهَبَةِ دُونَ الْبَيْعِ
 نو ځکه پر هبه په مجبوره کولو کې به دفع داخلېږي، نه د بیع په اکره کې [په بله وینا: نو ځکه په هبه
 کې به اکره د دفع (ورکولو) سره متعلق وي، لېکن په بیع کې به د دفع سره د هغه تعلق نه وي (احسن الهدایه)] قَالَ: وَ
 إِنْ قَبَضَهُ مُكْرَهًا فَرَمَائِي: كه چیري بائع په مجبوري [او ناخوښۍ] سره پر ثمن قبضه وکړي فَلَيْسَ
 ذَلِكَ بِإِجَارَةٍ نو دا اجازت نه دی وَعَلَيْهِ رَدُّهُ إِنْ كَانَ قَائِمًا فِي يَدَيْهِ او پر هغه د ثمن واپس کول لازم دي
 كه چیري د هغه په قبضه کې موجود وي لِفْسَادِ الْعَقْدِ ځکه چې عقد فاسد سو.

اللفات: ﴿طوع﴾ په خوښي سره، په رضا او رغبت، ﴿دفع﴾ دفتح مصدر دی: ورکول، ورسپارل،
 ﴿إجازة﴾ د افعال د باب مصدر دی: اجازت ورکول، جائز گرځول، ﴿فساد﴾ د نصر مصدر دی:
 فاسدېدل، خرابېدل، ﴿قائم﴾ د نصر له باب د اسم فاعل صیغه ده: ولاړ، باقي او موجود.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که بائع دیو شي پر خرڅولو مجبوره کړی سي او تر مکرها خرڅولو وروسته بائع په خپل خوښي او رضا سره پر ثمن قبضه وکړي یا په خپل خوښي او رضا سره مبيع مشتري ته وسپاري، نو له دغو دوو څخه هر شی د هغه له طرف د بیع د جائز گرځولو او نافذولو دلیل دی (یعني ګواکي هغه د بیع اجازت ورکړی او په بیع [خرڅولو] راضي سوو)، او دا به ګڼل کیږي چي د ثمن اخیستلو یا د مبيع ورسپارلو په وخت کي دبائع ناراضي لیري سوې وه (او په هغه وخت کي په دې بیع راضي وو). ددې په خلاف که دیو شي مالک پر هبه کولو مجبوره کړی سي او مالک مکرها هغه شی هبه کړي او بیا په خپل خوښي او رضا سره هغه شی موهوب له ته وسپاري، نو هبه نه صحیح کیږي؛ ځکه چي په هبه او بیع کي فرق دی او هغه دا چي په هبه کي مکره پر موهوب شي د موهوب له استحقاق غواړي، او دغه استحقاق په دفع (ورکولو) سره حاصلیږي، ګواکي دهې اکراه به "اکراه علی الدفع" وي، او کله چي اکراه په دفع کي ده، نو دواهب درضا دنشتوالي (نه موجودېدلو) په وجه هبه نه صحیح کیږي، ګواکي په هبه کي هبه او دفع یو شي دي، ددې په خلاف په بیع کي بیع او دفع دواړه سره جلادي نو اکراه علی البیع به "اکراه علی الدفع" نه وي، لهذا کله چي بیع مکرها وي او دفع طوعاً وي، نو دا دفع به اجازت گرځول کیږي (یعني ګواکي بائع اجازت ورکړی). ها! که بائع په ناخوښه زړه مکرها پر ثمن قبضه وکړي، نو دې ته اجازت نه ویل کیږي؛ ځکه که هغه ثمن نه واخلي او مبيع مخکي د هغه د لاسه وتلې ده، نو ثمن به یې هم د لاسه ووځي، همدا وجه ده که دبائع سره ثمن موجود وي، نو شریعت هغه ته دا اختیار ورکړی دی چي مشتري ته خپل ثمن ورکړي او مبيع واپس ځني واخلي. (احسن الهدایه)

د غیر مکره مشتري په قبضه کي د مبيع هلاکېدلو حکم

قَالَ: وَإِنْ هَلَكَ الْمَبِيعُ فِي يَدِ الْمُشْتَرِي وَهُوَ غَيْرُ مُكْرَهٍ فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ چیري د مشتري په قبضه کي مبيع هلاکه سي حال دا چي هغه مکره [مجبور کړی سوی] نه وي صَبْنَ قِيَّتَهُ لِلْبَائِعِ نو مشتري دبائع لپاره د هغه د قیمت ضامن کیږي مَعْنَاهُ وَالْبَائِعُ مُكْرَهٌ ددې مطلب دا دی چي بائع مکره وي لِأَنَّهُ مَضْمُونٌ عَلَيْهِ بِحُكْمِ عَقْدٍ قَاسِدٍ ځکه چي د عقد فاسدېدلو په وجه هغه [مبيع] پر مشتري مضمون ده [یعني ضمان یې پر لازم دی] وَلِلْمُكْرَهَةِ أَنْ يُطْعَمَ الْبُكَرَاءُ إِنْ شَاءَ او مکره [بائع] ته دا اختیار سته چي که دده خوښه وي نو مکره دي ضامن وگرځوي [یعني ضمان دي له مکره (جبر کونکي) څخه واخلي] لِأَنَّهُ آتَاهُ لَهْ فِيهَا يَزْجَعُ إِلَى الْإِتْلَافِ ځکه مکره په هغه څه کي د مکره آله ده کوم چي ضایع کولو [هلاکولو] ته راجع کیږي [په بله وینا دا چي مکره په هلاکېدونکي

شي کي د مکره آله ده] فَكَأَنَّهُ دَفَعَ مَالَ الْبَائِعِ إِلَى الْمُشْتَرِي نُو هُو اكي دبائع [مکره] مال مکره و مشتري ته ورکړي
 دى فَيُضَيِّنُ أَهْلَهَا شَاءَ نُو حُكْمُهُ بَائِعٌ بِهِ په دوى دواړو کي هر هغه يو ضامن گرځوي کوم چي دده خوښه وي
 له کوم يوه څخه چي دده خوښه وي، له هغه څخه به ضمان اخلي] كَالْغَاصِبِ وَغَاصِبِ الْغَاصِبِ لکه غاصب او غاصب
 الغاصب [په صورت کي چي په دواړو کي له هر يوه څخه ضمان اخيستل کېدای سي] فَلَوْضَعْتَ الْبُكْرَةَ نو که چيري
 بائع مکره ضامن وگرځوي [يعني له مکره (جبر کونکي) څخه تاوان واخلي] رَجَعَ عَلَى الْمُشْتَرِي بِالْقَيْمَةِ نو هغه به
 پر مشتري په قيمت څخه رجوع کوي [يعني مکره به له مشتري څخه د هغه مبيع قيمت اخلي] لِقِيَامِهِ مَقَامَ الْبَائِعِ
 حُكْمُهُ چي [اوس] مکره دبائع قائم مقام سو وَإِنْ ضَمَّنَ الْمُشْتَرِي او که بائع له مشتري څخه ضمان واخلي نَفَذَ
كُلَّ شَيْءٍ كَانَ بَعْدَ شِرَائِهِ لَوْ تَنَاسَخَتْهُ الْعُقُودُ نو هر هغه شراء [عقد] نافذېږي کوم چي ددغه مشتري تر شراء
 وروسته سوي وي، که چيري پر هغه مبيع لاس په لاس عقدونه سوي وي [يعني څو ځله خرڅ کړل سوي وي]
لَأَنَّهُ مَلَكَهُ بِالضَّمَانِ حُكْمُهُ چي مشتري د ضمان ورکولو په وجه د هغه مبيع مالک سو فَقَطَّرَ أَنَّهُ بَاعَ مِلْكَهُ نو دا
 ښکاره سوه چي مشتري خپل ملکيت [خپل مملوک شى] خرڅ کړى دى وَلَا يَنْقُذُ مَا كَانَ قَبْلَهُ [هېکن] د هغه تر
 شراء مخکي چي کومه شراء وي، هغه نه نافذېږي لَأَنَّ الْإِسْتِنَادَ إِلَى وَقْتِ قَبْضِهِ حُكْمُهُ چي په دې صورت کي
 ملکيت صرف د هغه د قبضي [قابض کېدلو] وخت منسوب دى بِخِلَافِ مَا إِذَا أَجَارَ الْبَائِكُ الْبُكْرَةَ عَقْدًا مِنْهَا
 په خلاف د هغه صورت کله چي مجبور کړى سوي مالک له دغه عقدونو څخه د يوه عقد اجازت ورکړي
حَيْثُ يَجُوزُ مَا قَبْلَهُ وَمَا بَعْدَهُ نو [په دې صورت کي] تر هغه مخکي او وروسته ټوله عقدونه نافذېږي لَأَنَّهُ أَسْقَطَ
حَقَّهُ حُكْمُهُ چي [په اجازت ورکولو سره] هغه خپل حق ساقط کړى وَهُوَ الْبَائِعُ او همدا [يعني د هغه حق] (د عقدونو
 له نفاذ) څخه [مانع وو] فَعَادَ الْكُلُّ إِلَى الْجَوَازِ نو حُكْمُهُ [اوس] به ټوله جواز ته راگرځي [يعني ټوله عقدونه به جائز
 گرځي].

اللغات: ﴿مضمون﴾ د سمع د باب مفعول دى: د کوم شي چي ضمان (تاوان) لازم وي، هغه شى کوم چي په
 ضمان کي شامل وي، ﴿يضمن﴾ د تفعيل د باب مضارع ده: ضامن گرځول، ضمان ځني اخيستل، ﴿إتلاف﴾
 د افعال د باب مصدر دى: ضايع کول، هلاکول، بربادول، ﴿تناسخت﴾ د تفاعل له باب د واحد مؤنث غائب
 ماضي صيغه ده، د دې باب څو معنوي دي چي له هغه څخه ځيني دا دي: يوشى لاس په لاس اخيستل، يو
 تړل وروسته راتلل، پرلپسې کېدل (مباح لغات)، ﴿نفذ﴾ د نصر د باب ماضي ده: نافذېدل، عقد پای ته
 رسېدل او بشپړ کېدل، ﴿استناد﴾ د استفعال د باب مصدر دى: نسبت کېدل، منسوب کېدل.

تشریح : مسئلہ : داده کہ بائع مُکرہ وی یعنی دیو شی پر خر خولو مجبورہ کری سوی وی او پر مشتری ہیخ جبر او اکراه نہ وی او مشتری هغه شی (مبیع) رائیسی، بیا هغه مبیع د مشتری په قبضه کی هلاکہ سی، نو مشتری ه هغه د قیمت ضمان کیبری یعنی مشتری به بائع ته د هغه مبیع د قیمت ضمان (تاوان) ورکوی، ځکه چي د مُکرہ بیع فاسده ده، او په بیع فاسد کی هم د مبیع هلاکېدلو په صورت کی پر مشتری ضمان لازمیږي. لېکن مُکرہ (بائع) ته دا اختیار هم حاصلیږي چي کوم چا پر هغه جبر کری دی (یعنی مُکره)، له هغه څخه د قیمت تاوان واخلي؛ ځکه چیري چي د هلاکولو (تلفولو) معنی موجوده سی، هلته مُکره (مجبور) د هغه مُکره آله ده (که څه هم د کلام کېدلو په حیثیت سره هغه آله نه ده، لَأَنَّ التَّكْلَمَ بِلِسَانِ الْغَيْرِ لَا يَصِحُّ). نو ځواکي مُکره په خپله د بائع (مُکره) مال مشتری ته ورکړی، نو ځکه مُکره ته به اختیار وي چي هغه له مُکره څخه تاوان اخلي او که یې له مشتری څخه اخلي، لکه څرنگه چي د غاصب الغاصب په صورت کی مالک ته اختیار وي چي هغه له غاصب څخه تاوان اخلي او که یې له غاصب الغاصب څخه اخلي.

ضمن المکره الخ : بیا که مُکره (بائع) له مُکره (جبر کونکی) څخه تاوان واخلي، نو مُکره (جبر کونکی) به له مشتری څخه د هغه شی (مبیع) قیمت اخلي؛ ځکه چي مُکره د ضمان (تاوان) ورکولو په ذریعه د بائع قائم مقام سو، ځکه چي مضمون شی د ضمان ورکولو له وخته څخه د ضمان ملکیت گرځي. او کله چي مُکره (بائع) له مشتری څخه ضمان (تاوان) واخلي (یا کله چي مُکره له مشتری څخه د مبیع د قیمت تاوان واخلي)، نو د مشتری تر شراء وروسته چي کوم بل عقد سوی وي یا دېر عقدونه سوی وي، هغه ټوله جائز گرځي، یعنی له دغه (اول) مشتری څخه چي کومو خلکو معامله او سودا کړی وي او د کومو خلکو لاس ته چي هغه شی (مبیع) رسېدلی وي او په آخر کی هلاک سوی وي، د ټولو په حق کی عقد جائز کیږي؛ ځکه چي د ضمان ورکولو په وجه اول مشتری د دغه مبیع مالک سو، نو ښکاره سوه چي مشتری پر نورو خلکو خپل مال او خپل ملکیت خرڅ کړی دی، نو ځکه وروستني ټوله عقود به نافذیږي، خو د مشتری تر شراء مخکي والا عقد او شراء نه نافذیږي؛ ځکه که څه هم په ضمان ورکولو سره په هلاک سوې مبیع کی د مشتری ملکیت ثابتیږي، لېکن دا ملکیت د هغه د قبضې دوخت و طرف ته نه منسوب کیږي، نو ځکه تر شراء په مخکي عقدونو کی به د مشتری ملکیت معلوم وي، نو ځکه هغوی به نه نافذیږي. د دې په خلاف که مُکره مالک یعنی اول بائع له مذکورہ عقدونو څخه دیو عقد اجازه ورکړي (جائز یې وگرځوي)، نو تر دغه شراء چي مخکي او وروسته څومره عقدونه سوی وي، هغه ټوله جائز گرځي؛ ځکه له شروع څخه تر آخره پوري د عقدونو نفاذ صرف د اول بائع د حق په وجه ممتنع وو، او بائع چي کله په یوه عقد کی خپل حق ساقط کړی، نو دا سقوط له شروع څخه موثر کیږي اوله ابتداء څخه تر انتهاء پوري هر، هر عقد جائز او صحیح گرځي. واللہ اعلم وعلیه اتم

فصل (فی بیان حکم الإکراه الواقع فی حقوق الله)

(دا) فصل (د هغه اکراه په بیان کی دی کوم چي په حقوق الله
کي واقع سي)

تشریح: څرنگه چي حقوق العباد له حقوق الله څخه مخکي دي، نو ځکه هغوی تر دې مخکي بیان
کړل سوي دي.

**د شرعي ممنوعاتو اکراه (د مردار سوي حيوان پر خوړلو
یا د شرابو پر چیشنلو د مجبوره کېدلو حکم)**

وَإِنْ أَكْرَهَ عَلَى أَنْ يَأْكُلَ الْبَيْتَةَ أَوْ يَشْرَبَ الْخَمْرَ أَوْ كَهَ چیري څوک پر دې مجبوره کړی سي چي مردار
سوی څاروی و خوري یا شراب وچینسي فَأَكْرَهَ عَلَى ذَلِكَ بِحَبْسٍ أَوْ ضَرْبٍ أَوْ قَيْدٍ نو که هغه د بندي
کولو یا وهلو یا قیدولو په دمکی سره پر دغه کارونو مجبوره کړی سي لَمْ يَحِلَّ لَهُ إِلَّا أَنْ يَكْرَهَ بِمَا
يَخَافُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى عَضْوٍ مِنْ أَعْضَائِهِ نو د ده [مکره] لپاره د مرادر څاروي خوړل او شراب
چینل حلال نه دي مگر دا چي په داسي دمکی سره مجبوره کړی سي چي له هغه څخه دى [مکره] د
خپل ځان یا د خپل یو اندام پر هلاکېدلو وېرېرې فَإِذَا خَافَ عَلَى ذَلِكَ أَوْ كَلَهُ چي مکره پر دې
وېرېرې وَسِعَهُ أَنْ يَقْدِرَ عَلَى مَا أَكْرَهَ عَلَيْهِ نو بیا ده ته د دې گنجایش سته [يعني دده لپاره جائز دي]
چي پر هغه څه اقدام وکړي پر کوم چي دى مجبوره کړی سوی دی وَكَذَا عَلَى هَذَا الدَّمِ وَلَحْمِ الْخَنزِيرِ
او همدارنگه پر دغه حکم دي د ویني او خنزیر خوړل لِأَنَّ تَنَاوُلَ هَذِهِ الْبُحْرَمَاتِ إِنَّمَا يُبَاحُ عِنْدَ
الضَّرُورَةِ ځکه چي دغه حرام شيان د ضرورت په وخت کي مباح کړل سوي دي كَمَا فِي حَالَةِ
الْبُخْمَةِ لکه د منخمي په حالت کي لِقِيَامِ الْبُحْمِ فِيهَا وَرَأَاهَا ځکه چي حرامونکی دلیل له
ضرورت څخه بغير په بل حالت کي قائم دی اځکه چي حرام مړخونکی دلیل د ضرورت له ځای څخه بغير
په نورو ځايو کي مؤثر کېږي وَلَا ضَرُورَةَ إِلَّا إِذَا خَافَ عَلَى النَّفْسِ أَوْ عَلَى الْعَضْوِ او ضرورت نسته مگر دا
چي مکره د خپل ځان یا اندام پر هلاکېدلو وېرېرې حَتَّى لَوْ خِيفَ عَلَى ذَلِكَ بِالصُّرْبِ الشَّدِيدِ وَغَدَبَ

عَلَى ظَنِّهِ تَرَدَّى كَهْفُهُ دَسَخَتْ وَهَلُوْهُ دَمَكِي سِرْهُ پَر دِي [يعني دُخَان يَانْدَام پَر هَلَاكِيدِلُو] وَبِشْرِي
يُنَاسُ لَهُ ذَلِكَ نُو دَدِه لِيَارِه دَمَحْرَمَاتُو اسْتَعْمَالُول مَبَاح [روا] دِي وَلَا يَسْعُهُ أَنْ يَصْبِرَ عَلَى مَا تُوعِدُ بِهِ اودِه
تِه دَدِي گَنْجَايش نَسْتِه چِي پَر هَفِه شِه صَبْر وَكِرِي دِ كُوم چِي دَمَكِي وَر كُول سُوِي دِه فَإِنْ صَبَرَ حَتَّى
أَوْقَعُوا بِهِ وَلَمْ يَأْكُلْ نُو كِه هَفِه صَبْر وَكِرِي تَر دِي چِي دَمَكِي وَر كُونَكِي كَسَان پَر هَفِه خِيْلِه دَمَكِي
وَاَقَع كِرِي [يعني قَتْل يِي كِرِي يَا يِي اَنْدَام هَلَاك كِرِي] اَوْ هَفِه حَرَام شِي نِه وَخُورِي فَهُوَ آثِمٌ نُو هَفِه
گَنْهَكَارِه دِي لِأَنَّهُ لَهَا أُيْبٌ حَكِه كَلِه چِي هَفِه تِه [پِه دَغِه وَخْت كِي] حَرَام شِي مَبَاح كِرِي سُوِي دِي
كَانَ بِالْأَمْتِنَاعِ عَنْهُ مُعَاوَنًا لِغَيْرِهِ عَلَى هَلَاكِ نَفْسِهِ نُو لِه هَفِه شَخْه دُ مَنَع كِيدِلُو [انِه خُورِلُو] پِه وَجِه بِه
مُكْرَه دَخِيْل حَان پِه هَلَاكِيدِلُو دَبَل چَا مَرَسْتِه كُونَكِي وَي فَيَأْتُمُ نُو حَكِه بِه گَنْهَكَار كِيْرِي كَمَا فِي
حَالَةِ الْبُخْصَةِ لَكِه خَرَنگِه چِي دَمَحْمَصِي پِه حَالَت كِي [دِنِه خُورِلُو پِه وَجِه گَنْهَكَارِه كِيْرِي] وَعَنْ أَبِي
يُوسُفَ أَنَّهُ لَا يَأْتُمُ اَوْ لِه اِمَام اَبُو يُوْسُف رَحْمَةُ اللهِ شَخْه رَوَايَت سُوِي دِي چِي هَفِه [مُكْرَه] نِه گَنْهَكَارِه
كِيْرِي لِأَنَّهُ رُخْصَةٌ حَكِه چِي دَحْرَام شِي خُورِل رَخْصَت دِي إِذَا الْخُرْمَةُ قَائِمَةٌ حَكِه حَرْمَت [پَكْنِي]
مَوْجُود دِي فَكَانَ آخِذًا بِالْعَزِيْزَةِ نُو حَكِه [دِنِه خُورِلُو پِه وَجِه] بِه هَفِه پَر عَزِيْمَت [پَر اَصْل مَشْرُوع] عَمَل
كُونَكِي وَي قُلْنَا: حَالَةُ الْإِضْطِرَارِ مُسْتَثْنَاءٌ بِالْبَيْضِ مَوْجُود [جَوَابًا] وَايُو: چِي دَاِضْطِرَار حَالَت پِه نَص
سِرْه مَسْتَشْنِي كِرِي سُوِي دِي وَهُوَ تَكْلَمُ بِالْحَاصِلِ بَعْدَ التَّنْيَا اَوْ اسْتِثْنَاءِ دِهْفِه شِه تَكْلَم [وَرِلُو] تِه
وَايِي كُوم چِي تَر مَسْتَشْنِي وَرُوسْتِه حَاصِل [بَاقِي پَاتِه] سِي فَلَا مُحَرَّمَ نُو جَرَامُونَكِي دَلِيْل مَوْجُود نِه
سُو اِدَاِضْطِرَار پِه حَالَت كِي حَرْمَت خْتَم سُوَا فَكَانَ إِبَاحَةً لَا رُخْصَةً نُو حَكِه هَفِه بِه اِبَاحَت وَي، نِه
رَخْصَت إِلَّا أَنَّهُ إِنَّمَا يَأْتُمُ إِذَا عَلِمَ بِالْإِبَاحَةِ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ لِهْكَن مُكْرَه پِه هَفِه صُورَت كِي گَنْهَكَارِه
كِيْرِي كَلِه چِي هَفِه پِه دَغِه حَالَت كِي [دَمَحْرَمَاتُو] پِه اِبَاحَت خَبَر وَي لِأَنَّ فِي انْكِشَافِ الْخُرْمَةِ خَفَاءُ
حَكِه چِي دَحْرَمَت پِه بِنَكَارِه كِيدِلُو كِي خَفَاء اِبْتَوَالِي اَدِي فَيُعْذَرُ بِالْجَهْلِ فِيهِ نُو حَكِه مُكْرَه بِه پِه
خِيْل جَهْل اِنَاخَبَرِي اَكِي مَعْذُورِه گَنْل كِيْرِي كَالْجَهْلِ بِالْخِطَابِ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ أَوْ فِي دَارِ الْخَرْبِ لَكِه
پِه خِطَاب اِشْرَعِي حَكَم اِنِه خَبَر بَدَل چِي عِذْر وَه دَاِسْلَام پِه شُرُوع كِي يَا پِه دَارُ الْحَرْب كِي.

اللغات: ﴿میتة﴾ مردار سوی (مر سوی) حیوان، ﴿وسعه﴾ دسمع دباب ماضي صیغه ده، وَسِعَ يَسْعُ سَعَةً: گنجایش کیدل، په یو شي کي تنگي نه کیدل (پراخي پکښي راتلل)، مراد ځني جائز کیدل دي، ځکه چي د یو کار د جائز کیدلو مطلب همدا دی چي په هغه کي تنگي نه کیدل بلکي پراخي او گنجایش پکښي راتلل (معجم ووسط)، ﴿يُقدِّم﴾ دافعال دباب مضارع ده: اقدام کول، په یو کار لاس پوري کول (شروع په کول)، ﴿مخصصة﴾ دسختي لوړي حالت، دسخت اضطرار او مجبوري حالت، ﴿خيف﴾ دفتح له بابو دواحد مذکر غائب ماضي مجهولي صیغه ده: پېرېدل، ﴿تُوْعِد﴾ دتفعّل دباب ماضي مجهوله ده: دمکي ورکول (مکي ورکول کیدل)، دتفعّل له بابو صرف دهمدې معنی لپاره راځي، او دافعال له بابو دوعده کولو دمعنی لپاره هم راځي، ﴿امتناع﴾ دافتعال دباب مصدر دی: منع کیدل، انکار کول، ﴿الثَّنْيَا﴾ والثَّنْوَى: استثناء (استثناء کول)، ﴿إباحة﴾ دافعال دباب مصدر دی، أَبَاحَ يُبَاحُ إِبَاحَةً: مباح کول، روا ګرځول، جائز ګرځول، ﴿عزيمة﴾ لغوي معنی یې ده: پخه اراده (تینګه اراده)، اصطلاحی معنی یې ده: اصل مشروع، صاحب دتعريفات جرجاني دعزيزمت اصطلاحی معنی داسي ذکر کړې ده: “اسم لما هو أصل المشروعات غير متعلق بالعوارض”. او صاحب دمعجم لغة الفقهاء داسي ويلي دي: “الحکم الثابت بدلیل خالٍ من معارض راجح”، ﴿رخصة﴾ لغوي معنی یې ده: آسانی، سهولت، او اصطلاحی معنی یې صاحب دتعريفات داسي ذکر کړې ده: “اسم لما شُرِعَ متعلقاً بالعوارض أي مَا اسْتُبِيحَ بعذر مع قيام الدليل المُحَرِّم” او صاحب دمعجم لغة الفقهاء داسي ذکر کړې ده: “إباحة التصرف لأمر عارض مع قيام الدليل على المنع” او “ما ثبت على خلاف دليل شرعي لمعارض راجح”، د ټولو مطلب یو دی، ﴿خطاب﴾ مراد: دشریعت حکم.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی دشرابو پر چينبلو، یا د مردار سوي څاروي (یا مثلاً د خنزیر) دغوبنو پر خوړلو مجبوره کړی سي، نو دې ته به کتل کيږي چي دغه اکراه د کومي درجې ده؟ که چيري دغه اکراه د ځان وژلو یا د یو اندام ضایع کولو پر تهدید او دمکي مشتمله وي او مکره ته دا بهره او اندېښنه وي چي که زه دمکره خبره نه ومنم نو زما ځان یا یو اندام به ضایع سي، نو په دې صورت کي دهغه لپاره د پورتنی شيانو او داسي نورو محرماتو د استعمالولو گنجایش او اجازت سته؛ ځکه چي دضرورت او مجبوري په وخت کي شریعت دمحرماتو او ممنوعاتو د استعمالولو اجازت ورکړی دی او دنه استعمالولو په صورت کي یې مکره او مجبوره کس مجرم ګرځولی دی. لهذا کله چي د

شریعت تر اجازت او اباحت وروسته هم مُکَرَّه هغه مُکَرَّه عَلَیْهِ شَيِّء استعمال نه کړي، نو دخپل ځان په مرگ او هلاکت کي به هغه د بل چا مرسته کونکی (معاون) وگرځي او په دې اعتبار سره به دهغه په مرگ کي دخود کشۍ (ځان وژني) اثر شامل سي.

او څرنګه چي د مخمصې (سختي لوري) په حالت که څوک د حرام (منوع) شَيِّء دنه استعمالولو په وجه مړ سي، نو هغه ګنهګاره کيږي، همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم مُکَرَّه ګنهګاره کيږي. همدا د جمهور و فقهاؤ قول دی او پر همدې عمل دی.

ددې په خلاف له امام ابو یوسف رَجِهَ اللهُ شَخْه یو روایت دادی چي د حرام شَيِّء نه خوړلو په وجه ځان وژونکی مُکَرَّه نه ګنهګاره کيږي؛ ځکه چي د ضرورت په وخت کي د حرام شَيِّء دخوړلو اجازت په حقیقت کي رخصت دی او په هغه کي حرمت موجود پاتيږي، او که څوک پر رخصت عمل نه وکړي بلکي پر عزیمت عمل وکړي، نو هغه نه ګنهګاره کيږي، نو ځکه په پورتنۍ مسئله کي به مُکَرَّه نه ګنهګاره کيږي.

د جمهورو له طرفه د امام ابو یوسف رَجِهَ اللهُ ددغه روایت جواب دادی چي د حرمت له حکم شخه د اضطرار حالت مستثنی دی یعني د اضطرار او مخمصې په حالت کي حرمت ختمیږي، دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ﴾ سورة الأنعام: ۱۱۹. په دغه آیت کي د اضطرار حالت له حرمت شخه مستثنی کړی سوی دی، او له حرام شَيِّء شخه چي کوم شَيِّء مستثنی کړی سي، هغه مباح او حلال وي، نو ځکه دغه اجازت به اباحت وي، رخصت به نه وي، ها! دومره ضروري ده چي مُکَرَّه په هغه صورت کي ګنهګاره کيږي کله چي هغه ته دا معلومه وي چي شریعت په دغه حالت کي محرمات حلال او مباح ګرځولي دي خو بیا یې هم هغه استعمال نه کړي؛ ځکه چي حرمت په حلت بدلېدل یو مخفي خبره ده او په هغه صرف بعضي خلګ خبر وي، لهذا که چیري یو مُکَرَّه په دغه حلت او اباحت خبر نه وي، نو دهغه نا خبري عذر شمېرل کيږي، لکه څرنګه چي د اسلام په ابتداء کي د دیني احکامو او فروعو نا خبري یا په دار الحرب کي داوسېدلو په وجه د شریعت او دین په احکامو نه خبرېدل عذر شمېرل کېدی، همداسي به دغه نا خبري هم عذر شمېرل کيږي او د جهالت او نا خبرتیا په وجه به مُکَرَّه معذوره وي. (احسن الهدایه)

پر کفر او د نبي کریم ﷺ پر توهین او سپکاوي د مجبوره کېدلو حکم

قَالَ: فَإِنْ أَكْرَهَ عَلَى الْكَفْرِ بِاللَّهِ تَعَالَى وَالْعِيَاذُ بِاللَّهِ فرمایي: او که څوک (نعوذ بالله) د الله تعالی پر انکار کولو مجبوره کړی سي اَوْ بَسَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِقَعْدٍ أَوْ ضَرْبٍ يَنْبِي كَرِيمٍ ﷺ ته پر

بَنَكْنَحَا اِوَرْدُو بَدِيلُوا مَجْبُورَه كَرِي سِي لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ اِكْرَاهًا نُو دَا اِكْرَاهَ نَه دِه حَتَّى يَكْرَاهَ بِأَمْرِ يَخَافُ مِنْهُ
عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى عُضْوٍ مِنْ أَعْضَائِهِ تر دې چي په داسي دمکي سره مجبوره کړی سې چي له هغه څخه
دئ پر خپل ځان يا پر خپل يو اندام وېرېږي لَا اَنْ اِكْرَاهًا بِهَذَا شَيْءٍ لَيْسَ بِاِكْرَاهٍ اِلَى شَرْبِ الْخَمْرِ
حُكَمَ [کله چي] د دغو شيانو [يعني د قيد، حبس او ضرب] اکره په شراب چيښلو کي معتبره نه ده لږا
مَرَّة هغه دليل په وجه کوم چي [مخکي] تېر سو فِي الْكُفْرِ وَخُرْمَتُهُ أَشَدُّ أَوَّلَى وَأَخْرَى نو په کفر کي
چي د هغه حرمت ډېر سخت په درجه اولی او طريقه اولی معتبره نه وي قَالَ: فَإِذَا خَافَ عَلَى ذَلِكَ
فَرَمَايِي: اَوْ کله چي مُکْرَه پر دې [يعني د ځان يا اندام پر هلا کېدلو] وېرېږي وَسِعَهُ أَنْ يُظْهَرَ مَا أَمْرُهُ بِهِ
وَيُؤْزَرِي نُو مُکْرَه ته د دې گنجایش سته چي د هغه څه [کفری کلماتو] اظهار وکړي چي مُکْرَهينوده ته
د هغه حکم کړی دی [لېکن] مُکْرَه دي توريه وکړي فَإِنْ أَظْهَرَ ذَلِكَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ نو که
چيري مُکْرَه د هغه [کفری کلماتو] اظهار وکړي [لېکن] دده زړه په ايمان سره مطمئن وي فَلَا تَمَّ عَلَيْهِ
نُو پر ده هېڅ گناه نسته لِحَدِيثِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَيْثُ أُبْتُلِيَ بِهِ وَقَدْ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «كَيْفَ
وَجَدْتَ قَلْبَكَ؟ قَالَ: مُطْمَئِنًّا بِالْإِيمَانِ د حضرت عمار بن ياسر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حديث په وجه چي هغه په دغه
حالت سره مبتلا سو او نبي کریم ﷺ هغه ته وفرمايل: ”تا خپل زړه څنگه وموندی [يعني په هغه
وخت کي ستا د زړه حالت څنگه وو؟] نو هغه وويل: په ايمان سره مطمئن وو فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَإِنْ عَادُوا
فَعُدُّ نو نبي ﷺ وفرمايل: چي که هغوی دوباره داسي وکړي، نو ته هم دوباره داسي وکړه! [په بله
رڼا: او که کفار دوباره اکره راوگرځي (يعني بيا ته پر کفری کلماتو مجبوره کړي)، نو ته هم د زړه اطمینان ته را
وگرځه [يعني زړه په ايمان سره مطمئن ساته!] وَفِيهِ نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ
بِالْإِيمَانِ﴾ او په همدې باره کي د الله تعالی د فرمان نازل سوې دی: ”مگر دا چي د هغه زړه په ايمان
سره مطمئن وي“ وَلَا اَنْ بِهَذَا اِلَّا ظَهَارَ لَا يَفُوتُ اِلَّا بِحَقِيقَةِ او حُکَم چي اد کفری کلماتو په دغه ډول
اظهار سره حقيقتاً ايمان نه فوتېږي لِقِيَامِ التَّصَدِيقِ حُکَم چي په زړه کي تصديق قائم پاته وي
وَلِاِلَّا مُتَنَاءَ فَوْتُ النَّفْسِ حَقِيقَةً او اد کفر له اظهار څخه | په منع کېدلو کي حقيقتاً د نفس فوتېدل سته

فَيَسْعُهُ النَّيْلُ إِلَيْهِ نَوْحُكُهُ دَدَه لپاره به دهغه و طرف ته د میلان کولو گنجایش وي قَالَ: فَإِنْ صَبَرَ حَتَّى قُتِلَ وَلَمْ يُظْهِرِ الْكُفْرَ فرمایي: او که چیري مکره صبر و کړي تر دې چي قتل کړی سي او هغه کفر ښکاره نه کړي كَانَ مَأْجُورًا نو هغه د اجر مستحق کيږي لِأَنَّ خُبَيْنَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَبَرَ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى صُلِبَ وَسَمَاءُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَيِّدُ الشَّهَدَاءِ ځکه حضرت خبيب رضي الله عنه پر دې صبر وکړی تر دې چي هغه پانسی کړی سو او رسول الله ﷺ هغه په سید الشهداء سره و نوموی [يعني د سيد الشهداء لقب يې ورکړي] وَقَالَ فِي مِثْلِهِ: «هُوَ رَفِيقِي فِي الْجَنَّةِ» او نبي ﷺ دهغه په شېر صحابي په حق کي و فرمايل چي: "هغه به په جنت کي زما ملگری وي" [صاحب د حاشيې ليکلي دي چي د "مثل" کلمه زايده ده (والله أعلم)] وَلِأَنَّ الْخُرْمَةَ بَاقِيَةٌ او ځکه چي [د کفري کلماتو د اظهار] حرمت باقي پاته دی وَالْإِمْتِنَانُ لِإِعْزَازِ الدِّينِ عَزِيمَةٌ او د دين د سر لوړۍ لپاره [د کفر له اظهار] څخه منع کېدل عزيمت دی بِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ په خلاف دهغه صورت کوم چي مخکي تېر سو [يعني مردار څاروی خوړل او شراب چيښل، نو هلته حرمت باقي دی] لِلْإِسْتِثْنَاءِ داستثناء په وجه [يعني هلته استثناء سوې ده].

اللغات: ﴿سَبَّ﴾ د نصر د باب مصدر دی: ښکونځا کول، بد وړد ويل، ﴿يُوزِي﴾ د افعال د باب مضارع ده: تور په کول، دخپل کلام د ظاهر خلاف اراده کول، په خوله يو څه ويل او په زړه کي د بل شي اراده کول، ﴿أَظْهَرَ﴾ د افعال د باب ماضي ده: ښکاره کول، څرگندول، ﴿إِثْمٌ﴾ گناه، ﴿اعْزَازٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: عزت ورکول، عزيز او سر لوړی گرځول، ﴿صُلِبَ﴾ د ماضي مجهولي صيغه ده، له نصر او ضرب دواړو څخه راځي: پانسی کول، په دار ځړول، ﴿رَفِيقٌ﴾ دوست، ملگری.

تشریح: مسئله: داده که يو سړی نعوذ بالله پر دې خبره مجبوره کړی سي چي کفري کلمات ووايي يا العياذ بالله نبي کریم ﷺ ته ښکونځل وکړي او دهغه په حق کي گستاخي او سپکاوی وکړي، نو په دې صورت کي دهغه سړي (مکره) لپاره د مکره د حکم پر ځای کولو گنجایش سته کله چي مکره هغه ته د وژلو يا د يو اندام ضايع کولو دمکي ورکړې وي او هغه دومره واک او قدرت لري چي خپل دمکي پوره کړی سي: ځکه چي د ځان يا اندام هلاکولو له دمکي څخه بغير د محرماتو استعمال هم مباح نه دی. نو کفري کلمات ويل به څنگه مباح او ممکن وي، ځکه د حرام شي له مباح کېدلو څخه د کفري کلماتو مباح کېدل زيات سنگين دي او دهغه حرمت د خمر او خنزير له حرمت څخه ډېر بالادی، لهذا که چيري دمکي ډېره سخته وي، نو د مکره لپاره د شريعت حکم دادی چي د مکره پر خبره عمل

وکړي لېکن توریه دي وکړي، دلته د توريې مطلب دا چې زړه دي په ایمان سره مطمئن وساتي او فقط په ژبه سره دي په ناخوښه زړه هغه کلمات ووايي، یا داسي لفظ دي استعمال کړي چې دهغه دوي معناوي وي او صریح کفري کلمات دي نه وایي. ددې لپاره چې دهغه په ایمان کي هیڅ ډول شک وشبهه رانه سي او په شریعت کي دهغه مؤاخذه نه وسي. ددغه حکم نقلي دلیل د حضرت عمار بن یاسر رضی الله عنه حدیث دی کوم چې په عبارت کي ذکر سوی دی او دهغه هر جزء واضح دی. او عقلي دلیل دادی چې ایمان د زړه تصدیق ته وایي، لهذا که په زړه کي د اسلام او ایمان تصدیق برقرار وي. نو د اکراه په حالت کي په زباني توګه د کفري کلماتو په ویلو سره پر دغه تصدیق اثر نه پرېوځي. خو بیا هم که په دې صورت کي مکره صبر وکړي او د جبر کونکي (مکره) او کافر په لاس شهید کړي سي، نو د الله په نېز به دهغه مقام ډېر اعلی وي او هغه به د عظیم اجر مستحق وي؛ ځکه چې د حضرت خبیب رضی الله عنه پر صبر کولو او شهید کېدلو نبي کریم صلی الله علیه و آله هغه ته د سید الشهداء رتبه ورکړه او دهغه په حق کي یې دا زېری ورکړی چې “هُوَ رَفِيقِي فِي الْجَنَّةِ”. ددې سلسلې عقلي دلیل دادی چې دلته په هیڅ اثر او نص کي د کفري کلماتو د ویلو استثناء نه ده سوې، نو ځکه دهغه حرمت به باقي پاته وي، او د دین د سر لوړۍ لپاره خپل ځان قربانول د ژوندون مقصد او ما حاصل دی، نو ځکه دلته پر عزیمت عمل کول جائز نه بلکي غوره دي. (احسن الهدایه)

د مسلمان د مال پر ضایع کولو د مجبوره کېدلو حکم

قَالَ: وَإِنْ أُكْرِهَ عَلَى إِتْلَافِ مَالِ مُسْلِمٍ بِأَمْرِ يَخَافُ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى عُضْوٍ مِنْ أَعْضَائِهِ فَرَمَائِي: أَوْ كَيْ يُوْثُوكَ دِيو مسلمان د مال پر ضایع کولو مجبوره کړی سي په داسي څه [مکي] سره چې له هغه څخه دې پر خپل ځان یا د خپل یو اندام پر هلاکېدلو وېرېږي وَسِعَهُ أَنْ يَفْعَلَ ذَلِكَ نُوْهْلُ لَرِه د دې گنجایش سته چې دا کار وکړي لِأَنَّ مَالَ الْغَيْرِ يُسْتَبَاحٌ لِلضَّرُورَةِ ځکه چې د بل چا مال د ضرورت په وجه مباح کیږي کَمَالِي حَالَةِ الْمُخْتَصَةِ لکه څرنګه چې د مخمصې په حالت کي کیږي وَقَدْ تَحَقَّقَتْ أَوْ دَلَّتْ ضرورت ثابت سو وَلِلصَّاحِبِ الْمَالِ أَنْ يُضَيِّنَ الْمُكْرَةَ أَوْ د مال خاوند ته دا حق سته چې له مکره اجبر کونکي ا څخه ضمان واخلي لِأَنَّ الْمُكْرَةَ أَلَّةٌ لِلْمُكْرَةِ فِيمَا يَصْدُحُ أَلَّةٌ لَهُ ځکه چې مکره په هغه شي کي د مکره آله ده په کوم شي کي چې مکره دهغه د آله جوړېدلو صلاحیت لري وَالْإِتْلَافُ مِنْ هَذَا الْقَبِيلِ او ضایع کول له همدغه قبیلې څخه دي وَإِنْ أُكْرِهَ بِقَتْلِ عَلَى قَتْلِ غَيْرِهِ او که یو څوک د قتل په مکي سره د بل چا پر قتل کولو اوژلوا مجبوره کړی سي لَمْ يَسْغُهُ أَنْ يُقَدِّمَ

عَلَيْهِ نَوْهَهُ تَه دَدِي گنجائش نسته چي پر قتل اقدام وکړي وَيَضْرِبُ حَتَّى يُقْتَلَ [بلکي] هغه به صبر کوي تر دې چي خپله قتل کړی سي شهيد کړی سي ا فَإِنْ قَتَلَهُ لَيْكُنْ لَهُ مَكْرَهُ هغه قتل کړي او صبر نه وکړی سي ا كَانَ آثِمًا نَوْه گنهکاره کيږي لِأَنَّ قَتْلَ الْمُسْلِمِ مِمَّا لَا يُسْتَبَاحُ لِضُرُورَةٍ مَا حُكِيَ چي د مسلمان قتل د هيڅ ضرورت په وجه هم نه مباح کيږي فَكَذَا بِهَذِهِ الضَّرُورَةِ نَوْ حُكِيَ د دغه ضرورت [اکراه] په وجه به هم نه مباح کيږي قَالَ: وَالْقَصَاصُ عَلَى الْمَكْرِهِ إِنْ كَانَ الْقَتْلُ عِنْدًا فرمايي: چي قصاص پر مکره دی که چيري دا قتل عمدا [قصدا] وي قَالَ ﷺ: وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ* صاحب د هدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دا حکم د طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز دی وَقَالَ زُفَرٌ: يَجِبُ عَلَى الْمَكْرِهِ او امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي پر مکره قصاص واجب کيږي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: لَا يَجِبُ عَلَيْهَا او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي پر دواړو قصاص نه واجب کيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَجِبُ عَلَيْهَا او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي پر دواړو واجب کيږي لَزُفَرٍ: أَنَّ الْفِعْلَ مِنَ الْمَكْرِهِ حَقِيقَةٌ وَحَسًّا د امام زفر رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي د قتل فعل له مکره څخه صادر سوی دی حقیقتاً هم او حساً هم وَقَرَّرَ الشَّرْعُ حُكْمَهُ عَلَيْهِ وَهُوَ الْإِثْمُ او شریعت د قتل حکم يعني گناه پر هغه مقرر کړې ده بِخِلَافِ الْإِكْرَاهِ عَلَى اتْلَافِ مَالِ الْغَيْرِ په خلاف د بل چا د مال هلاکولو د اکراه لِأَنَّهُ سَقَطَ حُكْمُهُ وَهُوَ الْإِثْمُ حُكْمُ چي [په هغه کي] له مکره څخه د اتلاف حکم يعني گناه ساقط سوې ده فَأُضِيفَ إِلَى غَيْرِهِ نَوْ حُكِيَ [هلته] له مکره څخه بغير بل چاته اتلاف منسوب کړی سوی دی وَبِهَذَا يَتَسَكَّلُ الشَّافِعِيُّ فِي جَانِبِ الْمَكْرِهِ او د مکره په هکله امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ هم په همدې [د امام زفر رَحِمَهُ اللهُ په دليل] سره دليل نيسي وَيُوجِبُهُ عَلَى الْمَكْرِهِ أَيْضًا او هغه پر مکره هم [په دې وجه] قصاص واجبوي لِيُجُودَ الشَّيْبُ إِلَى الْقَتْلِ مِنْهُ حُكْمُ چي د قتل سبب جوړېدل د هغه له طرفه موجود سوي دي ايغني هغه د

* القول الرابع: قول الطحاوي رَحِمَهُمَا اللهُ، كما قال العلامة داماد افندي رَحِمَهُ اللهُ: وَإِنْ أَكْرَهَ عَلَى قَتْلِ غَيْرِهِ أَوْ قَطَعَ عَضْوَهُ بِالْقَتْلِ أَوْ الْفُطْعِ لَا يَحُصُّ لَهُ فِي ذَلِكَ بَلْ يَلْزَمُ الْعَصْرُ عَلَيْهِ... فَإِنْ فَعَلَ أَيْ، إِنْ قَتَلَ أَوْ قَطَعَ الْعَضْوَ بِالْمَكْرِهِ، فَالْقَصَاصُ عَلَى الْمَكْرِهِ (بِكسر الراء) فَقَطْ أَيْ دُونَ الْمَكْرِهِ إِنْ أَتَى الْقَتْلَ عَمْدًا (بجمع الألف ح: ٤، ص: ٢٢)، وَهَكَذَا فِي الْهُدْيَةِ (ج: ٥، ص: ٣٥). | القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٤٩ |

قتل سبب جوړ سوی دی | وَلِلتَّسْبِيبِ فِي هَذَا حُكْمٌ الْمُبَاشَرَةُ عِنْدَهُ او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز په قتل
کي تسبیب لره د مباشرت حکم حاصل دی [یعني د قتل سبب جوړېدل داسي دي لکه په خپله قتل کول]
کَمَا فِي شُهُودِ الْقَصَاصِ لکه څرنګه چي د قصاص په ګواهانو کي دي وَلَإِنْ يُوسُفُ: أَنَّ الْقَتْلَ بَقِيَ
مَقْصُورًا عَلَى الْمَكْرَةِ مِنْ وَجْهِ نَظَرٍ إِلَى التَّائِيْمِ دامام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ دلیل دا دی: چي د ګنګاره
کېدو و طرف ته په نظر کولو سره قتل په یوه اعتبار پر مکره منحصر دی وَأُضِيفَ إِلَى الْمَكْرَةِ مِنْ وَجْهِ
نَظَرٍ إِلَى الْحُلِّ او [پر قتل] د پارولو [مجبوره کولو] و طرف ته په نظر کولو سره دا قتل په یوه اعتبار مکره
ته منسوب دی فَدَخَلَتِ الشُّبْهَةُ فِي كُلِّ جَانِبٍ نو په هر طرف کي شبهه داخل سوه وَلِهَذَا: أَنَّهُ مَحْذُورٌ
عَلَى الْقَتْلِ بِطَبْعِهِ إِثَارًا لِحَيَاتِهِ د طرفینو رَحِمَهُمَا اللهُ دلیل دا دی: چي قاتل خپل ژوند ته د ترجیح
ور کولو په غرض د خپل طبیعت په تقاضا د هغه کس پر قتل مجبوره کړی سوی دی فَيَصِيرُ آلَةً
لِلْمَكْرَةِ فَيَمَّا يَصُدُّ آلَةً لَهُ نو ځکه مکره به په هغه څه کي د مکره آله ګرځي په کوم څه کي چي د هغه
د آلي جوړېدلو صلاحیت لري وَهُوَ الْقَتْلُ بِأَنْ يُلْقِيَهُ عَلَيْهِ او هغه قتل دی په دې توګه چي قتل پر
هغه واچوي وَلَا يَصُدُّ آلَةً لَهُ فِي الْجَنَائَةِ عَلَى دِينِهِ او مکره پر خپل دین د جنایت کولو په حواله سره د
مکره آله نه سي جوړېدای فَبَقِيَ الْفِعْلُ مَقْصُورًا عَلَيْهِ فِي حَقِّ الْإِثْمِ نو ځکه د ګناه په حق کي د قتل
فعل پر مکره منحصر پاته سو کَمَا نَقُولُ فِي الْإِكْرَاهِ عَلَى الْإِعْتَاقِ لکه څرنګه چي [د خپل غلام] پر
آزادولو د مجبوره کېدلو په هکله موږ همداسي وایو وَفِي الْإِكْرَاهِ الْمَجْوسِيِّ عَلَى ذَبْحِ شَاةٍ الْغَيْرِ يَنْتَقِلُ
الْفِعْلُ إِلَى الْمَكْرَةِ فِي الْإِتْلَافِ دُونَ الدَّكَاءِ او [لکه څرنګه چي] د بل چا د پسه پر ذبح کولو د مجوسي د
مجبوره کېدلو په هکله [موږ وایو چي] د اتلاف په حق کي فعل د مکره و طرف ته منتقل کیږي، نه د
شرعي ذبح کولو [حلالولو] په حق کي [د زکاة خپله معنی ده په شرعي توګه ذبح کول چي د هغه نتیجه د
څاروي حلال کېدل دي، نو مطلب دا چي د مجوسي په لاس ذبح کړی سوی پسه حلال نه ګرځي] حَتَّى يَخْرُجَ تر
دې چي هغه حرامیږي [یعني د هغه غوښي خوړل حرام دي] كَذَا هَذَا نو همداسي به دا [قتل] هم وي.

اللغات: ﴿اتلاف﴾ د افعال د باب مصدر دی: ضایع کول، بربادول، هلاکول، ﴿یستباح﴾ د استفعال
له بابو د مضارع مجهولی صیغه ده: مباح کېدل، روا کېدل، ﴿مخمصة﴾ د سختي لوړي حالت، د

سختي مجبوری حالت، ﴿حساً﴾ په حسي توگه، په مشاهده سره (احسن الهدایه)، ﴿قزراً﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: مقرر کول، ټاکل، باقي پرېښوول، ﴿یتمسک﴾ د تفعیل د باب مضارع ده: دلیل نیول، استدلال کول، ﴿تسبیب﴾ د تفعیل د باب مضارع ده: سبب جوړول، سبب جوړېدل (سبب گرځېدل)، ﴿مباشرة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: یو کار په خپله کول، (براه راست کول)، ﴿تأثیم﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: گنهاره کول، گنهاره گرځېدل، ﴿ایثار﴾ د افعال د باب مصدر دی: ترجیح ورکول، ﴿الذکاة﴾ د شرعي شرطونو مطابق ذبح کول (حلالول). (معجم لغة الفقهاء).

تشریح: په دې عبارت کې دوی مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که یو څوک د ځان یا اندام هلاکولو په دمکۍ سره دیو مسلمان د مال پر ضایع کولو مجبوره کړی سي، نو د هغه لپاره د دې گنجایش سته چې خپل ځان وساتي او د هغه مسلمان مال ضایع کړي؛ ځکه چې د مخمصې د حالت په څېر په دغه صورت کې هم د بل چا د مال مباح کېدلو ضرورت ثابت دی، نو ځکه مکره ته به د خپل ځان د بچ کولو په خاطر داسې کار کول مباح او جائز وي، خو څرنگه چې مکره په دې کار کې مجبور محض دی او د مکره آله ده، نو ځکه اصل ضمان (تاوان) به پر مکره واجب وي او د مال خاوند (مسلمان) به له همدې مکره څخه تاوان اخلي.

(۲)... که یو سړی دیو چا پر قتل کولو مجبوره کړی سي او دغه اکراه هم د ځان یا اندام د هلاکت پر دمکۍ مشتمله وي، نو د مکره لپاره په دې صورت کې د مکره پر خبره عمل کول او د قتل کار تر سره کول صحیح نه دي؛ ځکه چې مسلمان قتل کول په هېڅ حالت کې او د هېڅ ډول ضرورت پر بناء مباح (روا) نه دي، نو ځکه د اکراه په وجه به هم نه مباح کیږي. او که چیرې دغه قتل "قتل عمد" وي، نو د طرفینو رَجْمُ الله په نېز پر مکره قصاص واجبېږي او د امام زفر رَجْمُ الله په نېز پر مکره قصاص

واجبېږي، د امام شافعي رَجْمُ الله په نېز پر دواړو واجبېږي او د امام ابو یوسف رَجْمُ الله په نېز پر یوه هم نه واجبېږي. **د امام زفر دلیل:** دادی چې د مکره له طرفه حقیقتاً، حساً او معاینتاً د قتل فعل صادر او موجود سوی دی، او شریعت د قتل اخروي سزایعني گناه پر هغه مقرر کړې ده، نو ځکه دنیاوي سزایعني قصاص به هم پر هغه لازم وي او د مکره سره به د دې هېڅ واسطه او تعلق نه وي. د دې په خلاف څرنگه چې د مال ضایع کولو په صورت کې له مکره څخه گناه ساقط سوې ده، نو ځکه ضمان به هم له هغه څخه ساقطېږي. لېکن په دې مسئله کې پر هغه گناه لازم ده، نو ځکه قصاص به هم پر واجب وي.

د امام شافعي دلیل: پر مکره د قصاص واجبېدلو په هکله د امام شافعي رَجْمُ الله هم پورتنی دلیل دی او څرنگه چې دغه پر مکره هم قصاص واجب کړی دی، نو د مکره په هکله د هغه دلیل دادی چې

همدا مُکَرَّه د قتل سبب جوړ سوی دی او مُکَرَّه یې پر قتل مجبوره کړی دی. که چیرې ده جبر نه کولای، نو مُکَرَّه به دا سنگین جرم هیڅکله نه کولای. لهدا همدامُکَرَّه د قتل سبب او ذریعه ده او د مُکَرَّه سره په دې جرم کې شریک دی، بلکې د جرم اصل مُحَرِّک او داعي دی. نو ځکه پر هغه به هم قصاص واجبېږي؛ ځکه چې دامام شافعي رَجَّه الله په نیز د قتل تسبیب (سبب جوړېدل) هم قتل دی او تسبیب ته د مباشرة حکم حاصل دی، لکه دوه خلک چې دا گواهي ورکړي چې مثلاً زید راغلی او خالد یې قصداً (عمداً) قتل کړی، او قاضي د هغو د گواهي په سبب زید قصاصاً قتل کړي، بیا معلومه سي چې گواهي خو درواغ وه او خالد صحیح سالم پاته دی. نو څرنګه چې د زید قصاصاً قتل د دغه گواهانو په سبب سره سوی دی او دوی یې سبب ګرځېدلي دي. نو ځکه دوی به هم قصاصاً قتل کول کیږي.

دامام ابو یوسف دلیل: دا دی چې که ګناه ته وکتل سي، نو د دغه قتل ذمه واره مُکَرَّه دی؛ ځکه چې د قتل ګناه پر هغه لازم ده، او که تحریک او تحریض (پارولو) ته وکتل سي، نو د دغه قتل مجرم صرف مُکَرَّه دی، ګواکې دلته د قصاص په وجوب کې شبهه ده، او په شېهي سره قصاص ساقطېږي.

د طرفینو دلیل: دا دی چې د ځان وژلو په دمکې سره مُکَرَّه د مُکَرَّه له طرفه پر دغه قتل مجبوره کړی سوی دی او د فطرت تقاضا ده چې انسان خپل ځان (نفس) ته د بل چا پر ځان ترجیح ورکوي. نو ځکه په دغه قتل کې به قاتل یعنی مُکَرَّه د آمر (حکم کونکي) یعنی د مُکَرَّه آله وي او همدامُکَرَّه به حقيقي قاتل وي، نو ځکه قصاص به هم صرف پر هغه واجب وي، لېکن څرنګه چې د قتل فعل مُکَرَّه تر سره کړی دی، نو ځکه شریعت پر هغه ګناه لازم کړې ده او د ګناه په لزوم کې مُکَرَّه د مُکَرَّه آله نه کیږي، مثلاً که زید ادريس د هغه د غلام پر آزادولو مجبوره کړي او د وژلو دمکي ورکړي (چې که ته ستا غلام آزاد نه کړې. نو والله که د ژوند څکه وکړې!)، او ادريس مکرها هغه غلام آزاد کړي، نو صرف د آزادولو په حق کې ادريس د مُکَرَّه (زید) آله کیږي او هغه ته دا حق حاصلېږي چې له مُکَرَّه (زید) څخه ضمان واخلي، او د ولاء ثابتېدلو په حق کې مُکَرَّه د مُکَرَّه آله نه کیږي او ولاء مُکَرَّه (ادريس) ته حاصلېږي کوم چې د غلام آزادونکی دی، همداسي په پورتنۍ مسئله کې د قصاص واجبېدلو په حق کې مُکَرَّه د مُکَرَّه آله کیږي، لېکن د ګناه د لزوم په هکله د هغه آله نه کیږي او ګناه پر مُکَرَّه لازمېږي.

لذا اکراه المجوس إلخ: همدارنګه که د یو مسلمان له طرفه مجوسي کس، پر دې مجبوره کړی سي چې د بار چا پسه ذبح کړي، نو دلته هم مُکَرَّه (مجوسي) صرف د ذبح کولو او ضایع کولو په اعتبار سره په فعل کې د مُکَرَّه (مسلمان) آله کیږي او ضمان پر مُکَرَّه (مسلمان) لازمېږي، لېکن د حلال ګرځولو په اعتبار سره مُکَرَّه (مجوسي) د هغه آله نه کیږي یعنې د مُکَرَّه (مجوسي) په لاس ذبح کړی سوی پسه نه حلالېږي. همدغه ډول پورتنۍ مسئله هم ده. (احسن الهدایه)

پر طلاق ور کولو یا د غلام پر آزادلو د مجبوره کیدلو حکم

قَالَ: وَإِنْ أَكْرَهَ عَلَى طَلَاقِ امْرَأَتِهِ أَوْ عَثِقَ عَبْدُهُ فَرَمَائِي: او که شوک د خپلي ښځې پر طلاق یا د غلام پر آزادلو مجبوره کړی سي فَفَعَلَ او هغه همداسې وکړي وَقَعَمَ مَا أَكْرَهَ عَلَيْهِ عِنْدَنَا نو زموږ په نېز واقع کيږي هغه څه پر کوم چي هغه مجبوره کړی سوی دی خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ په خلاف د امام اشافعي رَحِمَهُ اللهُ وَقَدْ مَرَّرَ الطَّلَاقَ او په کتاب الطلاق کي دا [دامسئله] تېره سوې ده قَالَ: وَيَرْجِعُ عَلَى الَّذِي أَكْرَهَهُ بِقِيَمَةِ الْعَبْدِ فرمائي: او مُکْرَهَ به پر مُکْرَه د غلام د قيمت رجوع کوي [يعني له هغه څخه به د غلام قيمت اخلي] لَأَنَّهُ صَدَحَ آلَةٌ لَهُ فِيهِ مِنْ حَيْثُ الْإِتْلَافُ ځکه چي د ضايع کولو په حيثيت سره مُکْرَه په دې کي د مُکْرَه د آلې جوړېدلو صلاحيت لري فِيُضَافُ إِلَيْهِ نو دا فعل به د مُکْرَه و طرف ته منسوب کيږي فَلَهُ أَنْ يُضَيِّنَهُ مُوسَرًا أَوْ مُعْسَرًا نو ځکه مُکْرَه ته به دا حق وي چي له مُکْرَه څخه ضمان [توان] و اخلي برابره ده مُکْرَه مالدار وي او که تنگلاسی [غريب] وي وَلَا سَعَايَةَ عَلَى الْعَبْدِ او پر غلام سعايه [خواري کښل] واجب نه دي لَأَنَّ السَّعَايَةَ إِنَّمَا تَجِبُ لِلتَّخْرِيجِ إِلَى الْحُرِّيَّةِ أَوْ لَتَعْلُقَ حَقَّ الْغَيْرِ ځکه سعايه خو يا د آزادۍ و طرف ته د ايستلو په وجه يا د غلام سره د بل چا د حق متعلق کېدلو په وجه و اجيږي وَلَمْ يُوجَدْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا او [دلته] له دغه دواړو څخه هيڅ شی موجود سوی نه دی وَلَا يَرْجِعُ الْبُكْرَةُ عَلَى الْعَبْدِ بِالصَّغَانِ او مُکْرَه پر غلام د ضمان رجوع نه سي کولای [يعني هغه چي و مکره ته په ضمان کي کوم قيمت ورکړی دی، هغه له غلام څخه نه سي اخيستلای] لَأَنَّهُ مُؤَاخَذٌ بِإِتْلَافِهِ ځکه چي مُکْرَه [په خپله] د هغه په ضايع کولو کي مأخوذ دی قَالَ: وَيَرْجِعُ بِنِصْفِ مَهْرِ الْمَرْأَةِ إِنْ كَانَ قَبْلَ الدُّخُولِ فرمائي: او مُکْرَه به [پر مُکْرَه] د ښځې د نيم مهر رجوع کوي که چيري طلاق تر دخول مخکي وي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْعَقْدِ مُسْتَى او که په عقد نکاح کي مهر ټاکل سوی نه وي يَرْجِعُ عَلَى الْبُكْرَةِ بِمَا لَزِمَهُ مِنَ الْبُتْعَةِ نو مُکْرَه به [پر مُکْرَه] د هغه متعې رجوع کوي کوم چي پر مُکْرَه لازمه سوې ده [يعني مُکْرَه به له مُکْرَه څه لازم شده متعه اخلي] لَأَنَّ مَا عَلَيْهِ كَانَ عَلَى شَرَفِ السَّقُوطِ بِأَنْ جَاءَتْ الْفُرْقَةُ مِنْ قَبْلِهَا ځکه پر خاوند چي کوم شی لازم دی هغه ساقطېدلو ته نژدې وو [يعني د ساقطېدلو امکان پکښي وو] په دې توگه چي د ښځې له طرفه فرقت راسي وَإِنَّمَا يَتَأَكَّدُ بِالطَّلَاقِ لېکن د طلاق په وجه هغه مؤکد سو

فَكَانَ إِتْلَافًا لِلنِّسَالِ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ نُوْهُ دِيْ اِعْتِبَارِ سِرِه هِنِغِه دِمال ضايِع كُول دِي فَيُضَافُ إِلَى النُّكْرَةِ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ إِتْلَافٌ نُوْ حُكْمِ دِ ضايِع كُولوْ پِه حَيْثِيْتِ سِرِه بِه هِنِغِه دِ مُكْرِه وِطْرَفِ تِه مَسْئُولِ كِيْ بَرِي بِخِلَافِ مَا إِذَا دَخَلَ بِهَا پِه خِلَافِ دِهِنِغِه صُورَتِ كَلِه چي خَاوَنَدِ پِه بِنَسْخِي دِخُولِ كِرِي وَيِ إِنَّ النِّهْرَ قَدْ تَقَرَّرَ بِالذُّخُولِ لَا بِالطَّلَاقِ حُكْمِ چي اِپِه دِي صُورَتِ كِي اِمِهَرِ دِخُولِ پِه وَجِه مَوْكِدِ سُو، نِه دِ طَلَاقِ پِه وَجِه.

اللغات: ﴿إِتْلَاف﴾ دافعال دباب مصدر دی: ضایع کول، بریادول، ﴿انضاف﴾ دانفعال مصدر دی:

نسبت کېدل، منسوب کېدل، ﴿سعاية﴾ دفتح مصدر دی: سعی او کوشش کول، خواري کېدل، یعنی کسب او مزدوي کول او د ځان آزادولو لپاره مال گټل، ﴿متععة﴾ متعیني جامې، کله چي خاوند خپل داسي بنسخي ته تر دخول مخکي طلاق ورکړي چي دنکاح کولو په وخت کي يې دهغې لپاره مهر نه وي ټاکلی یا يې د مهر نفی او انکار کړی وي (چي مهر نه درکوم)، نو په دې صورت کي پر خاوند دغه بنسخي متعه واجبيږي (لکه په کتاب النکاح کي چي ددې تفصيلي بحث تېر سو)، متعه درې جامو (کپړو) ته وايي: ① قميص (کميز)، ② پرونی، ③ اوږد شادر (کوم چي تر پروني ډېر اوږد وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک خپلي بنسخي ته پر طلاق ورکوي او د خپل غلام پر آزادولو مجبوره کړی سي او هغه د مکره خبره ومني او خپلي بنسخي ته طلاق ورکړي یا غلام آزاد کړي، نو طلاق هم واقع کيږي او عتق (آزادي) هم واقع کيږي؛ ځکه چي د مکره طلاق واقع کيږي. او د غلام آزادولو په صورت کي به مکره وروسته له مکره څخه خپل د غلام قیمت اخلي؛ ځکه چي د اتلاف په حق کي مکره د مکره آله جوړېدای سي، نو ځکه اتلاف به صرف د مکره و طرف ته منسوب وي، او څرنگه چي دغه ضمان د اتلاف ضمان دی کوم چي په مالداري او تنگلاسي (يسار او اعسار) سره نه مختلف کيږي، نو ځکه مکره برابره ده مالدار وي او که غريب وي، په هر صورت کي به مکره له هغه څخه د غلام قیمت اخلي.

ولا سعاية إلخ: او پر دغه غلام سعايه (سمی کول) یعنی خواري کېدل، گټه کول او خپل مالک (مکره) ته ورکول واجب نه دي؛ ځکه چي سمی او سعايه په دې وجه واجبيږي چي غلام (په سمی کولو او مال گټلو سره) د غلامتوب له حالت څخه ويستل سي او آزاد کړی سي لکه څرنگه چي دامام صاحب مذهب دی (چي د هغه په نیز سمی کونکی غلام د مکاتب په درجه کي دی) حال دا چي دلته غلام له مخکي څخه آزاد سوی او له غلامتوب څخه وتلی دی، نو هغه دوباره له غلامتوب څخه ايستل (دويم ځل

آزادول) ناممکن دي، نو ځکه به سعایه نه واجبیږي. د تخريج إلى الحرية مثال مشترک غلام دی چي کله هغه یو شریک آزاد کړي، نو په دې صورت کي د بشپړ آزادی و طرف ته دهغه د وتلو لپاره دې ته ضرورت سته چي غلام د بل شریک د حصې لپاره سعی او گټه وکړي او هغه ته مال ورکړي او په پوره توگه له غلامۍ څخه ووځي.

أولتعلق حق الغدير: یا سعایه (سعی کول) په دې وجه واجبیږي چي د غلام سره د بل چا حق ترلی وي لکه څرنګه چي د صاحبینو قول دی. مثلاً که مریض خپل داسي غلام آزاد کړي چي پر هغه د خلګو قرضونه باندې وي، نو پر غلام دهغه خلګو (قرضخواهانو) د حق په وجه سعی کول واجبیږي. او دلته له دغه دواړو خبرو څخه یوه خبره نسته، یعنی نه دا غلام مشترک دی او نه دهغه سره د بل چا حق متعلق دی، نو ځکه به دلته پر هغه سعایه نه واجبیږي. او مکره چي و مکره ته کوم ضمان (قیمت) ورکړي، مکره هغه ضمان له دغه غلام څخه نه سي اخیستلای؛ ځکه چي دا ضمان پر هغه د اتلاف په وجه واجب سوی دی، او د اتلاف په ضمان کي ضامن ته درجوع حق نه حاصلیږي؛ ځکه چي ضامن (مکره) په اتلاف کي په خپله مأخوذ دی.

ویرجاء بنصف مهر الخ: او د طلاق په صورت کي به خاوند له مکره څخه نیم ټاکل سوی مهر (نصف مهر مسمی) اخلي په دې شرط چي طلاق قبل الدخول وي. او که چیري مهر ټاکل سوی نه وي، نو پر خاوند متعه واجبیږي چي هغه به له مکره څخه اخلي او بنځي ته به یې ورکوي؛ دلیل دا دی چي پر خاوند کوم مهر یا (دمهر نه ټاکل کېدلو په صورت کي) متعه واجب وه، په هغه کي د ساقطېدلو امکان او احتمال وو، په دې توګه چي شاید فرقت د بنځي له طرفه واقع سي، لېکن کله چي طلاق واقع سو، نو مهر پر خاوند مؤکد او پوخ سو، نو ځکه د مال (مهر یا متعې) اتلاف به د مکره و طرف ته منسوبول کیږي او مکره ته به دا حق او اختیار حاصلیږي چي له مکره څخه نیم مهر یا متعه و اخلي. لېکن که چیري مکره (خاوند) د بنځي سره و طي کړي وي، نو په دې صورت کي هغه له مکره څخه هیڅ شی نه سي اخیستلای؛ ځکه چي اوس مهر د و طي په وجه پر خاوند مؤکد سوی دی، نه د طلاق په وجه، نو صرف د ملک نکاح اتلاف باقي پاته سو، او ملک نکاح (د خروج په وخت کي) مال نه دی، او کوم شی چي مال نه وي، دهغه په ضایع کولو سره ضمان نه لازمیږي، فلا یضمن المکره بإتلاف مالیس بمال. همدا د امام مالک او امام احمد رَجَتْهُمَا الله قول دی، لېکن د امام شافعي رَجَتْهُ الله په نېز د طلاق بعد الدخول په صورت کي مکره د مهر مثل ضامن کیږي.

د طلاق يا عتاق لپاره پر وکیل جوړولو د مجبوره کېدلو حکم

وَلَوْ أَكْرَهَ عَلَى التَّوَكُّلِ بِالطَّلَاقِ وَالْعَتَاقِ أَوْ كَهَ يَوْ شَوْكَ د طَلَاقٍ يَآ أَرَادُوا لَپَارَه پَر وکیل جوړولو مجبوره کړی سی فَقَعَلَ التَّوَكُّلُ أَوْ وکیل همداسي وکړي جَاَزًا اسْتَحْسَانًا نَوَاسْتَحْسَانًا د جائز دي لِأَنَّ الْإِكْرَاهَ مُؤَثِّرٌ فِي فُسَادِ الْعَقْدِ ځکه اکراه د عقد په فاسدېدلو کي اثر کونکې ده وَالْوَكَالَةُ لَا تَبْطُلُ بِالشُّرُوطِ الْفَاسِدَةِ أَوْ وَكَالَتٍ پَه فاسدو شرطونو سره نه باطلېږي وَيَرْجِعُ عَلَى الْمَكْرَهِ اسْتَحْسَانًا أَوْ مُكْرَهَ بَه اسْتَحْسَانًا پَر مُكْرَه رجوع کوي لِأَنَّ مَقْصُودَ الْمَكْرَهِ زَوَالُ مِلْكِهِ إِذَا بَاشَرَ التَّوَكُّلُ ځکه چي د مُكْرَه مقصود د مُكْرَه د ملکیت ختمېدل دي کله چي وکیل دا کار [طلاق يا عتاق] وکړي [يعني د مُكْرَه مقصد دادی چي کله وکیل دا کار وکړي نو د مُكْرَه ملکیت دي ختم سي] وَالنَّذْرُ لَا يَغْضَلُ فِيهِ الْإِكْرَاهُ أَوْ پَه نذر کي اکراه عمل [او اثر] نه کوي لِأَنَّهُ لَا يَخْتَبِلُ الْقَسَمُ ځکه چي نذر د فسخ کېدو احتمال نه لري وَلَا رُجُوعَ عَلَى الْمَكْرَهِ بِنَا لَزِمَهُ أَوْ پَر مُكْرَه رجوع نسته دهغه شي په هکله کوم چي پَر مُكْرَه لازم سوی دی [يعني مُكْرَه هغه له مُكْرَه څخه نه سي اخيستلای] لِأَنَّهُ لَا مُطَالِبَ لَهُ فِي الدُّنْيَا ځکه چي په دنيا کي د هغه هيڅ مطالبه کونکی نسته فَلَا يُطَالَبُ بِهِ فِيهَا نَوَ ځکه په دنيا کي به له ده څخه دهغه مطالبه نه کيږي وَكَذَا الْيَمِينَ وَالظَّهَارَ لَا يَغْضَلُ فِيهِمَا الْإِكْرَاهُ أَوْ همداسي په قسم اوظهار کي هم اکراه عمل نه کوي لِعَدَمِ اخْتِمَالِيهِمَا الْقَسَمُ ځکه دا دواړه هم د فسخ احتمال نه لري وَكَذَا الرَّجْعَةُ وَالْإِيلَاءُ وَالْقَيْءُ فِيهِ بِاللِّسَانِ أَوْ همداسي حکم د رجعت کولو او ايلاء کولو او په ايلاء کي د زباني رجعت کولو هم دی لِأَنَّهَا تَصِحُّ مَعَ الْهَزْلِ ځکه چي د ايشيان د هزل سره هم صحيح دي وَالْخُدْعُ مِنْ جَانِبِهِ طَلَاقٌ أَوْ يَمِينٌ لَا يَغْضَلُ فِيهِ الْإِكْرَاهُ أَوْ خلع د خاوند له طرفه طلاق دی يا يمين دی چي په هغه کي اکراه عمل نه وي فَلَوْ كَانَ هُوَ مُكْرَهًا عَلَى الْخُدْعِ دُونَهَا أَوْ كَهَ چيري همدا خاوند پَر خلع مجبوره کړه سوی وي، نه بنسټه لَزِمَهَا الْبَدَلُ نَوَ پَر بنسټي بدل [بدل خلع] اَلَا زِمِيْرِي لِرِضَاهَا بِالْإِتِّزَامِ ځکه هغې په رضا سره پَر ځان بدل لازم کړی دی قَالَ: وَإِنْ أَكْرَهَهُ عَلَى الزَّيْنَةِ فَرْمَايِي: أَوْ كَهَ يَوْ شَوْكَ بَلْ شَوْكَ پَر زنا مجبوره کړي وَجَبَ عَلَيْهِ الْحَدُّ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةُ نَوَ د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ پَه نېز پَر هغه [مُكْرَه زاني] حد واجبيږي إِلَّا

أَنْ يُكْرِهَهُ السُّلْطَانُ مَكَرَ دَا چي باچا هغه مجبوره کړي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: لَا يَلْزَمُهُ الْحَدُّ او صاحبين رَجَمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي پر هغه حد نه لازمېږي وَقَدْ ذَكَرْنَا فِي الْحُدُودِ او دا [مسئله] موږ په کتاب الحدود کي ذکر کړې ده.

اللغات: ﴿توكيل﴾ د تفصيل مصدر دی: وکیل جوړول (يو چاته کار سپارل، په غاړه يو کار ورکول)، ﴿بأشر﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: يو کار په خپله کول، ﴿الرجعة﴾ د ضرب مصدر دی: رجعت کول، بنځي ته رجوع کول، ﴿إيلاء﴾ د افعال مصدر دی: د بنځي سره د جماع نه کولو قسم اخيستل، ﴿الفيء﴾ د ضرب مصدر دی: رجوع کول، ﴿هزل﴾ د ضرب مصدر دی: ټوکي او مسخري کول، د مسخرو په توگه يو خبره يا يو کار کول، ﴿خلع﴾ د مال په عوض کي بنځه له خپل نکاح څخه ايستل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی بل چا ته د ځان وژلو دمکي ورکړي او پر دې يې مجبوره کړي چي ”ته خپلي بنځي ته د طلاق ورکولو يا د خپل غلام د آزادولو لپاره وکیل جوړ کړه!“، او دا بل څوک (مکره) د دې کارو لپاره وکیل جوړ کړي او وکیل دا کارونه تر سره کړي، نو استحساناً طلاق او عتاق دواړه واقع کېږي، لېکن قیاساً نه واقع کېږي؛ ځکه چي په اکراه سره وکالت باطلېږي او د وکالت باطلېدلو په صورت کي د وکیل فعل نه نافذېږي. خو بیا هم شریعت استحساناً هغه جائز (او واقع) گرځولی دی او د جواز علت یې دا بیان کړی دی چي اکراه د عقد په فساد کي مؤثر ده یعني عقد خو منعقد کېږي لېکن د اکراه په وجه فاسدېږي، نو اکراه د به د فاسد شرط په درجه کي وي، او وکالت په فاسدو شرطونو سره نه باطلېږي، نو ځکه په اکراه سره به هم وکالت نه باطلېږي او استحساناً د وکیل د فعل به جائز او صحیح وي. خو مکره (مؤکل) ته چي کوم نقصان رسېدلی وي یعني د بنځي مهر او د غلام قیمت، هغه به له مکره څخه اخلي؛ ځکه چي د مکره مقصد همدا دی چي کله وکیل دغه مکره به کار سر ته ورسوي نو په هغه سره به د مکره ملکیت زائل سي، او د ملکیت زائلېدلو په صورت کي مکره تلفونکی گرځي، او پر تلفونکي کس (متلف) ضمان لازمېږي، نو ځکه پر دغه مکره به هم ضمان لازمېږي.

والنذر لا يعمل فيه الإكراه الخ: د دې حاصل دادی چي په نذر کي اکراه عمل او اثر نه کوي، یعني که یو سړی بل چا ته د وژلو دمکي ورکړي او هغه ته ووايي چي ”ته دروژي يا حج نذر ومنه!“ (مثلاً پر ما د الله لپاره دومره روژي لازم دي يا پر ما حج لازم دي) او هغه (مکره) نذر ومني، نو نذر صحیح کېږي؛ ځکه چي په نذر کي د فسخ احتمال نسته، نو ځکه اکراه به هم په هغه کي عمل نه کوي، او په دغه

اکراه سره چي پر مُکره کوم شی لازم دی، دهغه په هکله مُکره پر مُکره رجوع نه سي کولای؛ ځکه چي پر مُکره داسي شی لازم سوی دی چي که هغه یې نه وکړي، نو په دنیا کي دهغه مؤاخذه نه کیږي، بلکي په آخرت کي به پوښتنه ځني کیږي او دهغه سزابه په آخرت کي ورکول کیږي. نو ځکه مُکره هم په دنیا کي له مُکره څخه هیڅ مطالبه نه سي کولای. د قسم (یمین) او ظاهر حکم هم د نذر د حکم په څېر دی، یعنی د دې شیانو اکراه هم صحیح ده؛ ځکه چي د نذر په څېر دوی هم د فسخ احتمال نه لري.

او که چیري څوک خپلي مطلقه بنځي ته پر رجوع کولو یا د خپلي بنځي سره پر ایلا کولو یا له ایلا څخه پر زباني او قولی رجعت کولو مجبوره کړی سي، نو دا اکراه هم صحیح ده او د اکراه باوجود د مُکره له طرفه د دغو افعالو اداء کول صحیح او معتبر دي؛ ځکه چي رجعت، ایلا او داسي نور د هزل (مسخره) په حالت کي هم صحیح دي، او کوم شی چي د هزل په حالت کي صحیح کیږي، هغه د فسخ احتمال نه لري او کوم شی چي د فسخ احتمال نه لري، په هغه کي فسخ عمل نه کوي او مع الاکراه هم هغه صحیح کیږي.

والخلع من جانبه الخ: د دې حاصل دادی چي که څوک پر دې خبره مجبوره کړی سي چي د خپلي بنځي سره خلع وکړي، بیا هغه (مُکره) خلع وکړي، نو دغه خلع طلاق شمېرل کیږي او د اکراه باوجود هغه صحیح کیږي. بیا که په دې صورت که صرف پر خاوند اکراه وي او پر بنځي اکراه نه وي، نو پر بنځي بدل خلع لازمیږي؛ ځکه په دې صورت کي بنځه د خلع او د بدل خلع په قبولولو راضي ده.

قال وإن أكرهه الخ: د دې حاصل دادی چي که یو څوک بل څوک پر زنا کولو مجبوره کړي، او هغه (مُکره) زنا وکړي، نو د امام صاحب او امام زفر رَحْمَهُمَا اللهُ په نېز پر هغه حد (حد زنا) واجبیږي؛ ځکه دالې (ذکر) له انتشار او جگېدلو څخه بغیر د سړي زنا کول ممکن نه دي او دالې انتشار بلا لذته نه کیږي (یعني ذکر صرف د خوند راتلو په وخت کي جگيږي) او دلذت او خوند راتلل په خوښۍ او رضا سره د کولو دلیل دی. ها! که چیري پر زنا مجبورونکی کس باچا وي، نو حد نه واجبیږي؛ ځکه چي د حد واجبه د زجر او تنبیه ورکولو لپاره وي (چي د آینده لپاره زاني د زنا فعل نه وکړي)، او (د باچا) د اکراه سره دې ته هیڅ ضرورت نسته، نو په دې فعل (زنا) سره د مُکره مقصد له خپل ځان څخه هلاکت لري کول دي. نه د شهوت پوره کول. نو ځکه دابه د حد په اسقاط کي شبهه وگرځي. پاته سو دالې منتشر کېدل او جگېدل، نو هغه ځیني وخت په طبعي توګه وي، لکه د بیده سړي دالې منتشر کېدل چي د هغه له قصد او اختیار څخه بغیر وي.

بیا د سلطان استثناء (یعنی دا استثناء چي که مکړه کس باچاوي، نو حدنه واجبیږي) دامام صاحب رَجَه الله په مرجوع الیه قول کي سوې ده، او دامام صاحب رَجَه الله په اول قول کي د باچا استثناء نه ده سوې بلکي مکړه که باچاوي او که بل څوک وي، پر دواړو حد واجبیږي. او د صاحبینو رَجَه الله په نېز په دواړو صورتونو کي حدنه واجبیږي؛ ځکه چي هر طاق تور او واک لرونکی کس پر اکراه قادر وي. وچڼکي ذکر سوه چي دامام صاحب او صاحبینو رَجَه الله په مینځ کي دغه د سلطان او نا سلطان اختلاف د عصر او زمانې پر اختلاف مبني دی (احسن الهدایه)

پر ارتداد د مجبوره کېدلو په صورت کي د ښځي د بائنه کېدلو (طلاق بائن واقع کېدلو) حکم او تفصیل

قَالَ: وَإِذَا أُلْغِيَ عَلَى الزَّوْجَةِ فَرْمَايِي: او که یو څوک پر مرتد کېدلو مجبوره کړی سي لَمْ تَبْنِيْ امْرَأَتَهُ مِنْهُ نو ښځه له هغه څخه نه بائنه کیږي لِأَنَّ الزَّوْجَةَ تَتَعَلَّقُ بِالْإِعْتِقَادِ ځکه چي مرتد کېدل د اعتقاد سره تعلق لري أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ كَانَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنًّا بِالْإِيمَانِ آيا ته نه ګوري! چي که د هغه زړه په ایمان سره مطمئن وي [یعني د ایمان په هکله مطمئن وي] لَا يَكْفُرُ نو نه کافر کیږي وَفِي اعْتِقَادِهِ الْكُفْرُ شَكٌّ او د هغه د کفر په اعتقاد [عقیده لرلو] کي شک دی [یعني په دې کي شک دی چي هغه د کفر عقیده لري، که نه] فَلَا تَثْبُتُ الْبَيِّنَةُ بِالشَّكِّ نو ځکه د شک په وجه به بائنه والی [د ښځي او خاوند تر مینځ جلا والی] نه ثابتیږي فَإِنْ قَالَتِ الزَّوْجَةُ قَدْ بَنَيْتُ مِنْكَ او که چیري ښځه ووايي: چي زه ستا څخه بائنه سوم وَقَالَ: هُوَ قَدْ أَظْهَرْتُ ذَلِكَ وَقَلْبِي مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ او خاوند ووايي: چي ما په داسي حال کي د کفر اظهار کړی وو چي زما زړه په ایمان سره مطمئن وو فَالْقَوْلُ قَوْلُهُ اسْتِحْسَانًا نو استحساناً د خاوند قول معتبر دی لِأَنَّ اللَّفْظَ غَيْرُ مَوْضُوعٍ لِلْفُرْقَةِ ځکه چي لفظ [کلمه د کفر] د فرقت لپاره نه ده وضع کړی سوې وَهِيَ بِتَبْدِيلِ الْإِعْتِقَادِ او فرقت د اعتقاد [عقیدې] په بدلېدو سره واقع کیږي وَمَعَ الْإِكْرَاهِ لَا يَدُلُّ عَلَى التَّبْدِيلِ او د اکراه سره دا لفظ د اعتقاد پر بدلېدو دلالت نه کوي فَكَانَ الْقَوْلُ قَوْلُهُ نو ځکه قول به د خاوند معتبر وي بِخِلَافِ الْإِكْرَاهِ عَلَى الْإِسْلَامِ په خلاف پر اسلام د مجبوره کولو حَيْثُ يَصِيرُ بِهِ مُسْلِمًا نو په هغه سره مکړه مسلمان ګرځي لِأَنَّهُ لَنَا اخْتِمَالٌ وَخَتَمٌ ځکه کله چي په دې لفظ کي د اسلام د قصد کولو [او عقیده لرلو] احتمال هم سته او د اسلام د قصد نه کولو احتمال هم

سته رَجَحْنَا الْإِسْلَامَ فِي الْحَالَيْنِ نو موږ په دواړو حالتونو کي اسلام ته ترجیح ورکړه لِأَنَّهُ يَغْلُو وَلَا يُغْلَى حُكْمُهُ چي اسلام | همېشه | غالب کيږي او مغلوب کيږي نه وَهَذَا بَيَانُ الْحُكْمِ او دا د حکم | او قضاء | بيان دی أَمَّا فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى إِذَا لَمْ يَعْتَقِدْهُ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ لېکن فيما بينه وبين الله [ديانت] که هغه په زړه کي د اسلام عقیده نه لري نو هغه مسلمان نه دی وَلَوْ أَكْرَهَ عَلَى الْإِسْلَامِ حَتَّى حُكِمَ بِإِسْلَامِهِ ثُمَّ رَجَعَ او که چيري يو شوک پر اسلام راوړلو مجبوره کړی سي تر دې چي د هغه د مسلمان والي فيصله وسي بيا هغه بيرته له اسلام څخه وگرځي لَمْ يُقْتَلْ نو هغه به نه قتلول کيږي لِتَمَكِّنِ الشُّبُهَةَ د شېهي د موجودېدلو په وجه وَهِيَ دَارِئَةٌ لِلْقَتْلِ او شېبه د قتل دفع کونکې [ساقطونکې] ده وَلَوْ قَالَ الَّذِي أَكْرَهَ عَلَى إِجْرَاءِ كَلِمَةِ الْكُفْرِ: أَخْبَرْتُ عَنْ أَمْرِ مَاضٍ وَلَمْ أَكُنْ فَعَلْتُ او که مُكْرَهَ د کفري کلمې د جاري کولو [ويلو] په هکله ووايي: چي ما دخپل تېر سوي امر [کفر] په هکله [درواغجن] خبر ورکړی حال دا چي په [تېره سوې زمانه کي] ما داسي نه دي کړي [يعني که مُکْرَهَ ووايي چي د اکراه په حالت کي چي ما پر خپل ژبه کومه د کفر کلمه جاري کړې وه، له هغه څخه زما مراد دا وو چي ما په تېره سوې زمانه کي کفر کړی وو، حال دا چي دا خبر درواغجن وو، حُكْمُهُ چي ما حقيقتاً هيڅکله کفر کړی نه دی] بَانَثٌ مِنْهُ حُكْمًا لَا دِيَانَةً نو بڼځه له هغه څخه حکماً [قضاء] بآئنه کيږي، ديانتا نه بآئنه کيږي لِأَنَّهُ أَقَرَّ أَنَّهُ طَائِعٌ بِإِثْبَانِ مَا لَمْ يُكْرَهْ عَلَيْهِ حُكْمُهُ هغه دا اقرار کړی دی چي زه د هغه لفظ پر ويلو خوښ [او مونږکی] وم پر کوم چي اکراه نه وه سوې [حُكْمُهُ اکراه د کفر پر ښکاره کولو وه، حال دا چي مُکْرَهَ د دې خلاف خبر ورکړی دی] وَحُكْمُ هَذَا الطَّائِعِ مَا ذَكَرْنَاهُ او داسي طائع حکم هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی وَلَوْ قَالَ: أَرَدْتُ مَا طُلِبَ مِنِّي وَقَدْ خَطَرُ بِيَالِي الْخَبَرَ عَمَّا مَضَى او که چيري هغه ووايي: چي ما د هغه څه اراده کړې وه د کوم څه چي زما څخه مطالبه سوې وه حال دا چي زما په زړه کي د تېر سوي امر خبر راغلی وو بَانَثٌ دِيَانَةً وَقَضَاءٌ نو د هغه بڼځه ديانتا او قضاء [دواړه ډوله] بآئنه کيږي لِأَنَّهُ أَقَرَّ أَنَّهُ مُبْتَدِئٌ بِالْكَفْرِ هَازِلٌ بِهِ حُكْمُهُ چي هغه د دې اقرار کړی دی چي ما د مسخرو په توگه په کفر سره ابتداء کړې وه حَيْثُ عَلِمَ لِنَفْسِهِ مَخْلَصًا غَيْرَهُ حُكْمُهُ هغه ته له دې څخه بغير هم د خلاصېدلو [اغان خلاصولو] بله لار معلومه وه وَعَلَى هَذَا إِذَا أَكْرَهَ عَلَى الصَّلَاةِ لِلصَّلَاحِ وَسَبَّ مُحَمَّدٍ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او پر

همدغه حکم دي کله چي هغه د صليب [مخته] پر لمونځ کولو يا [العياذ بالله] د نبي کریم ﷺ پر
 بنکنځا مجبوره کړی سي فَفَعَلَ او هغه همداسي وکړي وَقَالَ: تَوَيْتُ بِهِ الصَّلَاةَ لِلَّهِ تَعَالَى وَمُحَمَّدًا
آخَرَ غَيْرِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او داسي وويي: چي ما په دې سره الله ته د لمونځ کولو نيت
 کړی وو او له نبي کریم ﷺ څخه بغير د بل محمد نيت مي کړی وو بَانَتْ مِنْهُ قَضَاءٌ لَا دِيَانَةٌ نو بښه
 له هغه څخه قضاء بانه کيږي، نه ديانتا وَلَوْ صَلَّى لِلصَّلَيبِ وَسَبَّ مُحَمَّدًا النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ
 او که چيري هغه صليب ته لمونځ وکړي او نبي کریم ﷺ ته بنکنځا وکړي وَقَدْ خَطَرَ بِبَالِهِ الصَّلَاةُ
لِلَّهِ تَعَالَى وَسَبَّ غَيْرِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او دهغه په زړه کي الله ته د لمونځ کولو او له نبي کریم ﷺ
 څخه بغير بل چا ته د بنکنځا کولو خيال راغلی وي بَانَتْ مِنْهُ دِيَانَةٌ وَقَضَاءٌ نو بښه له هغه څخه
 ديانتا او قضاء [دواړه ډوله] بانه کيږي لِبَا مَرٍّ دهغه دليل په وجه کوم چي [څه مخکي] تېر سو وَقَدْ
قَرَّرْنَا رِيَادَةً عَلَى هَذَا فِي كِفَايَةِ الْمُتَتَهِّئِ او موږ په کفايه المنتهي کي له دې څخه هم زيات وضاحت
 [او تحقيق] بيان کړی دی.

اللغات: ﴿الرَدَّة﴾ له ارتداد څخه اسم دی: ارتداد، مرتد کېدل (له دين اسلام څخه مړخېدل)، الخُرُوجُ
 عَنِ الْإِسْلَامِ بِإِثْبَانٍ مَا يُخْرِجُ عَنْهُ قَوْلًا أَوْ اِعْتِقَادًا أَوْ فِعْلًا (يعني دداسي قول يا عقيدې يا فعل په
 ذريعه له اسلام څخه وتل [اوبستل] چي دهغوی کول انسان د اسلام له دائرې څخه باسي) (معجم لغة
 الفقهاء)، ﴿اعتقاد﴾ دافتعال مصدر دی: عقیده لرل، عقیده او نظريه، ﴿التبديل﴾ د تفعيل مصدر دی:
 بدلېدل، تبديلي (بدلون)، ﴿يعلمو﴾ دنصر دباب مضارع معلومه ده: لوړ او بالا کېدل، غالب کېدل،
 ﴿يُعلی﴾ دنصر دباب مضارع مجهوله ده، مراد: مغلوب کېدل، ﴿تسكن﴾ د تفعّل مصدر دی: ځای
 نېول، قرار نيول، ﴿دارئة﴾ دفتح له بابو دواحد مؤنث فاعل صيغه ده: دفع کونکې، ساقطونکې،
 ﴿مخلص﴾ د کرم دباب مصدر ميمي دی: خلاصېدل، بچ کېدل، ﴿خطر﴾ دنصر ماضي ده: په زړه کي
 خيال راتلل، ﴿هازل﴾ دضرب دباب دواحد مذكر فاعل صيغه ده: مسخرې کونکې، دمسخره په
 توگه يو کار يا يو خبره کونکې.

تشریح: په دې عبارت کې څلور مسئلې ذکر سوي دي چې هغوی به انشاء الله دمصنف رَجِّهُ الله د بیان مطابق ستاسو په خدمت کې پېش کړل سي:

(۱)... که یو سړی پر مرتد کېدلو مجبوره کړی سي او (نعوذ بالله) هغه مرتد سي لېکن په زړه کې پر دغه ارتداد بالکل ناخوښه او مُکړه وي او دهغه زړه په ایمان سره مطمئن وي، نو دهغه دمرتدوالي فیصله به نه کیږي او نه دهغه ښځه له هغه څخه بائنه کیږي؛ ځکه چې داکراه په وجه دهغه په کفر کې شک دی، او په شک سره بینونت او فرقت نه ثابتیږي، او بل دا چې فرقت هغه وخت ثابتیږي کله چې په اعتقاد (عقیده) کې بدلون راسي او په اعتقاد کې په رضا او رغبت سره بدلون راځي، نه په جبر او اکراه سره، نو ځکه په دې حواله سره به هم ددغه مُکړه ښځه نه بائنه کیږي. ددې په خلاف که یو کافر پر اسلام راوړلو مجبوره کړی سي او هغه اسلام راوړي، نو موږ هغه مسلمان شمېرو؛ ځکه که څه هم دلته دا احتمال سته چې هغه په زړه او اعتقاد سره اسلام قبول کړی دی، خو دا احتمال هم سته چې هغه په زړه او اعتقاد سره اسلام قبول کړی دی او په رښتیا یې اسلام راوړی دی، لهندا له دغو دوو احتمالاتو څخه چې هر احتمال هم وي، په صورت کې موږ په دواړو حالتونو کې دهغه دمسلمان والي فیصله کوو “لَاَنَّ الْإِسْلَامَ يَغْلُو وَلَا يُغْلَى”. د “فِي الْحَالَيْنِ” صحیح تفسیر همدا دی کوم چې موږ ذکر کړی، کنې بعضي حضراتو له “فِي الْحَالَيْنِ” څخه دارتداد ښکاره کولو او داکراه په حالت کې داسلام راوړلو دوه حالتونه مراد کړي دي (بنايه ج: ۱۰، ص: ۸۰). بهر حال ددغه مُکړه مسلمان داسلام دا فیصله ظاهراً او قضاء ده، نه دیانتاً (فیما بینته و بین الله)، او دیانتاً دهغه معامله الله ته سپارلې ده، نو که د هغه په زړه کې داسلام عقیده نه وي، نو دیانتاً هغه نه مسلمان کیږي. او که چیرې دغه مسلمان وروسته بیا مرتد او کافر سي او له اسلام څخه وگرځي، نو هغه به نه قتلول کیږي؛ ځکه چې دهغه د مسلمان والي فیصله په یو قطعي او یقیني دلیل سره نه وه صادر سوې، بلکې داسلام احتمال او د اسلام اړخ ته په ترجیح ورکولو سره سوې وه، او په دغه احتمال کې دا احتمال موجود وو چې کېدای سي هغه مسلمان سوی نه وي او پر کفر به قائم پاته وي لهندا دهغه دا ارتداد به بالکل معتبر نه وي، نو ځکه ددغه احتمال او شېبه پر بنیاد به هغه نه قتلول کیږي؛ ځکه چې د شېبه په وجه حدود ساقطیږي.

ولو قال الذی اکراه علی اِجراء الخ: (۲)... دا مسئله په ترجمه کې تشریح سوه.

ولوقال أردت ما طلب إلخ: (۳)... که مُکره ووايي چي د کفري کلمې په ويلو او اظهار کولو سره ماد هغه څه اراده وکړه کوم څه چي د مُکره مراد وه، لېکن زما په زړه کي د تېر وخت (زمانه ماضي) د کفر خيال راغلی وو، نو د هغه ښځه دياتا او قضاء دواړه ډوله له هغه څخه بانه کيږي؛ ځکه کله چي د هغه په زړه کي د تېر وخت د کفر درواغجن خيال او خبر راغلی وو، نو که چيري ده هغه نيت کولای، نو له کفر څخه به بچ کېدلای، خو د دې باوجود ده د هغه څه اراده وکړه کوم چي د مُکره مراد وه، نو ځواکي هغه دا اقرار وکړي چي د ماد هزل او مسخرو په توگه ابتداء کفر کړی دی، نو دا داسي سوه لکه په خپل خوښي او رضا سره کفري کلمه ويل (پر ژبه جاري کول)، نو ځکه په هر اعتبار سره به ښځه بانه کيږي.

د دغه مسئلې دليل په بله وينا داسي هم ويل کېدای سي چي هغه في الحاله (د مُکره مخه) د کفري کلمې تکلم کړی دی او له کفر څخه د ځان بچ کولو لپاره يې په تېر وخت کي د خپل کفر درواغجن خبر ورکړی دی، لېکن د هغه دغه تدبير کار نه وکړی سو؛ ځکه چي في الحاله هغه د کفري کلمې تکلم کړی دی، نو ځکه ظاهراً خو به قاضي د کفر او د ښځي د بانه کېدلو فيصله کوي، او باطنا يعني دياتا د هغه د ښځي د بانه کېدلو دليل دادی چي د هزل او مسخرو په توگه په خپل خوښۍ سره د کفر اظهار کول هم کفر دی او د کفري کلمې په تکلم سره په هره توگه ښځه بانه کيږي.

فايده: خلاصه داده چي کوم سړی د کفري کلماتو پر ويلو مجبوره کړی سي، نو د دې مسئلې درې (۳) صورتونه دي، په يوه صورت کي نه کافر کيږي، نه قضاء او نه دياتا او هغه صورت دادی چي هغه د کفري کلمې تکلم وکړي خو پر کوم څه چي مجبوره کړی سوی وي، له هغه څخه بغير دده په زړه کي د بل څه خيال نه راسي بلکي د هغه زړه مطمئن بالايمن وي. او په دويم صورت کي صرف قضاء کافر کيږي، نه دياتا او هغه صورت دادی چي د هغه مراد او مقصد د تېر وخت د کفر درواغجن خبر ورکول وي، د مستقبل د کفر اراده يې نه وي، په درېيم صورت کي قضاء او دياتا په هر اعتبار سره کافر کيږي او هغه صورت دادی چي د هغه په زړه کي د تېر وخت د کفر درواغجن خبر ورکولو خيال راسي خو بيا هم هغه اختيار نه کړي، بلکي د مُکره د وينا مطابق د مستقبل د کفر اراده وکړي.

وعلى هذا إلخ: (۴)... که څوک د صليب مخته پر سجده کولو يا نعوذ بالله نبی کریم ﷺ ته پر ښکنتا کولو مجبوره کړی سي او هغه (مُکره) دا کار وکړي، نو د دغه مسئلې هم درې صورتونه دي:

①... که مُکره ووايي چي ما الله ته دسجدې کولو نيت وکړی يا له نبي ﷺ څخه بغير بل محمد نومي کس مي د بنکنځلو نيت وکړی، نو په دې صورت کې هغه قضاء کافر کيږي او قضاء له هغه څخه بنځه بانه کيږي، نه ديانتا؛ ځکه ظاهراً خو دغه مُکره همغه کار کړی دی کوم چي د مُکره مقصد وو، لېکن باطنا هغه بل شکل او حالت مراد کړی دی، نو ځکه باطنا به د هغه تصديق کيږي يعني ديانتا به له هغه څخه بنځه نه بانه کيږي.

②... او که مُکره ووايي چي زما په زړه کي الله ته دسجدې کولو يا له نبي ﷺ بغير بل محمد نومي سړي ته د بنکنځلو خيال راغلی، خو د مُکره د حکم په سبب ما صليب ته سجده وکړه يا نبي کريم ﷺ ته مي بنکنځل وکړه لېکن زه په دې راضي نه وم، نو په دې صورت کي قضاء او ديانتا دواړه ډوله له هغه څخه بنځه بانه کيږي؛ ځکه چي هغه ته له کفر څخه د خلاصون موقع په لاس ورغله خو بيا هم هغه دا موقع اختيار نه کړه او د مُکره دارادې موافقت يې وکړی او په دې وينا ”چي زه په دې راضي نه وم“ سره يې د هغه هزل کېدل بنکاره کړه، نو دا داسي سوه لکه په خپل خوښي او رضا سره کفري کار کول، نو ځکه دا به قضاء او ديانتا دواړه ډوله کفروي او په هر اعتبار سره به بنځه بانه کيږي.

③... که مُکره ووايي چي زما په زړه کي هيڅ خيال نه راغلی او مجبوراً مي صليب ته سجده وکړه يا مجبوراً مي نبي ﷺ ته بنکنځا وکړه، نو په دې صورت کي هغه قضاء او ديانتا دواړه ډوله نه کافر کيږي او دواړه ډوله له هغه څخه بنځه نه بانه کيږي؛ ځکه چي هغه په اکراه سره د مجبوره کېدلو په وجه داسي کړي دي حال دا چي د هغه زړه مطمئن دی. صاحب د هدايې رَجَّه الله فرمايي چي موږ په كفاية المنتهي کي تر دې زيات تفصيل پېش کړی دی، دلته هم دومره تفصيل کافي دی. والله أعلم وعلیه اتم

کِتَابُ الْحَجَرِ

(دا) کتاب د حجر (د منع او بندیز لگولو د اسبابو په

بیان کی) دی

تشریح: په کتابُ الحجر او کتابُ الإِکراه کی مناسبت دادی چي په دې دواړو کی ولایت او تصرف سلېول کیږي، لېکن په اکراه کی له قادر او مختار کس څخه ولایت سلېول کیږي او په حجر کی له ناقص القدرة او غیر مختار کس څخه تصرف سلېول کیږي، نو د اکراه سلب د حجر له سلب څخه اقوی دی. په همدې وجه صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ "کتابُ الإِکراه" له "کتابُ الحجر" څخه مخکي بیان کړی دی.

د حجر لغوي او اصطلاحي معنی: "حَجَر" د نصر د باب مصدر دی، لغوي معنی یې ده: منع کول، راغړول.

د حجر اصطلاحي معنی ده: "مَنْعٌ مَّخْصُوصٌ أَوْ مَنْعٌ مِنَ التَّصَرُّفِ قَوْلًا لِشَخْصٍ مَّخْصُوصٍ هُوَ الْمُسْتَحَقُّ لِلْحَجَرِ بِأَيِّ سَبَبٍ كَانَ (مِنْ أَسْبَابِ الثَّلَاثَةِ)" (یعني د حجر له دریو اسبابو څخه د یو سبب په وجه د منع کولو مستحق کس له قولي تصرف څخه منع کول)، لنډه دا چي د حجر معنی ده: پریو چا د تصرف بندیز لگول (چي ته به [مثلاً] په خپل مال کی تصرف نه کوي!). بندیز لگونکي ته حَاجِر ویل کیږي او پر چا چي بندیز لگول سوی وي او له تصرف څخه منع کړی سوی وي، هغه ته مَحْجُور عَلَیْهِ ویل کیږي.

هغه درې اسباب چي د هغوی په وجه حجر او ممانعت ثابتیږي

قَالَ: الْأَسْبَابُ الْمَوْجِبَةُ لِلْحَجَرِ ثَلَاثَةٌ فرمایي: د حجر ثابتونکي اسباب درې دي [یعني په دریو اسبابو سره

حجر ثابتیږي] الصِّغَرُ وَالرِّقُّ وَالْجُنُونُ ① کوچنیوالی [کم عمري] ② غلامتوب ③ لهونتوب فَلَا

يَجُوزُ تَصَرُّفُ الصَّغِيرِ إِلَّا بِإِذْنِ وَلِيِّهِ نو د کوچني تصرف جائز نه دی مگر د خپل ولي [مشر] په اجازت

سره وَلَا تَصَرُّفُ الْعَبْدِ إِلَّا بِإِذْنِ سَيِّدِهِ او نه د غلام تصرف جائز دی مگر د خپل مالک په اجازت سره

وَلَا تَصَرُّفُ الْمَجْنُونِ الْمَغْلُوبِ بِحَالٍ او نه د مغلوب الحاله لهوني تصرف جائز دی أَمَّا الصَّغِيرُ فَلْيَنْقُصَانِ

عَلَيْهِ كَوْمَ چي کوچنی دی نو ځکه چي دهغه عقل ناقص وي [په عقل کي يې کمی وي] غَيْرَ أَنْ إِذَنْ
الْوَلِ آيَةُ أَهْلِيَّتِهِ خو دولي اجازت ورکول دهغه داهل کېدلو علامت دی وَالرِّقُّ لِرِعَايَةِ حَقِّ الْمَوْلَى كَيْلًا
يَتَعَطَّلُ مَنَافِعُ عَبْدِهِ وَلَا يُنْذَرُ رَقَبَتُهُ بِتَعَلُّقِ الدِّينِ بِهِ او کوم چي غلامتوب دی نو [دهغه تصرف نه
جائز کېدل] د مالک د حق درعايت کولو په وجه دی، د دې لپاره چي دهغه د غلام منافع ضايع نه سي
او د غلام سره د قرض متعلق کېدلو په وجه دهغه ذات [د بل چا] مملوک نه وگرځي غَيْرَ أَنَّ الْمَوْلَى
بِالِإِذْنِ رَضَى بِفَوَاتِ حَقِّهِ خو په اجازت ورکولو سره مالک د خپل حق پر فوتېدلو راضي سو
وَالْجُنُونُ لَا يُجَامِعُهُ الْأَهْلِيَّةُ او د لېونتوب سره بالکل اهليت [اهل والی] نه سي جمع کېدای فَلَا يَجُوزُ
تَصَرُّفُهُ بِحَالٍ نو ځکه په هيڅ حال کي هم د لېوني تصرف نه جائز کېږي أَمَّا الْعَبْدُ فَأَهْلٌ فِي نَفْسِهِ
او کوم چي غلام دی نو هغه بذات خود د تصرف اهل دی وَالصَّبِيُّ يُرْتَقِبُ أَهْلِيَّتَهُ او دبچي داهليت
انتظار کېږي [دبچي داهليت توقع کېږي] فَلِهَذَا وَقَعَ الْفَرَقُ نو په دې وجه [د غلام و صبي او مجنون تر
مينځ] فرق واقع سو.

اللغات: ﴿الحَجَر﴾ د نصر د باب مصدر دی: منع کول، ممانعت، بنديز پر لکول (پابندي پر لکول)،
﴿الموجبة﴾ د افعال له بابو د واحد مؤنث فاعل صيغه ده: واجبونکي، ثابتونکي، سبب جوړېدونکي،
﴿ولي﴾ مشر، ذمه وار، سرپرست، ﴿سيّد﴾ مالک، بادار، ﴿نقصان﴾ کمی، ﴿يتعطل﴾ بېکاره کېدل،
ضایع کېدل، ﴿يرتقب﴾ د افتعال مضارع ده: انتظار کول، ﴿الإذن﴾ اجازت، اجازه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي درې شيان د حجر او ممانعت عن التصرف سبب دي: ①
کوچنی والی (کم عمري)، ② غلامتوب، ③ لېونتوب (جنون مطبق). او فقهاؤ د دغه دريو سره نور درې
هم يو ځای کړي دي: ① مفتي ماجن (لا پروا مفتي کوم چي خلکو ته د شرعي احکامو د ساقطولو حيلې ور
بسي او په غلطه فتویٰ پروانه کوي)، ② جاهل (ناپوه) ډاکټر، ③ مفلس په کرايه ورکونکی کس (کوم
چي هيڅ نه لري او بيا هم خپل د ضرورت څاروی يا داسي بل شی بل چاته په کرايه ورکوي). له دغو څخه د دريو
بيان دلته ذکر سوی دی: په کم عمره کوچني کي د عقل او شعور کمی وي، نو ځکه دهغه د تصرف
جائز نه دی او څرنګه چي دهغه د هر امر او معاملې ذمه وار دهغه ولي او سرپرست وي، نو ځکه که ولي
دهغه اجازت ورکړي، نو دهغه تصرف جائز کېږي. او د غلام مسئله داده چي د مالک په خدمت کي
د زيات مشغول والي په وجه هغه ته د تصرف د طريقې او ترکیب پوره خبره نه وي او هغه د خلکو

مقروض (پور وری) گرځي چي ددې په وجه غلام ته هم ستونزه لاحق سي او کله چي هغه د خلکو (قرضخواهانو) په حق کي خرڅول کيږي، نو په دې سره د مالک حق باطلیږي، نو ځکه د مالک له اجازت څخه بغیر به د هغه تصرف نه صحیح کیږي، ها! که چیري مالک اجازت ورکړي او دخپل حق په ساقطولو راضي سي، نو بیا د هغه تصرف جائز کیږي او قاضي هغه له تصرف څخه نه سي منع کولای.

د کوچني او غلام په خلاف مجنون کس یعني هغه لېونی چي هیڅ وخت د لېونتوب له حالت څخه نه وځي او همېشه جنون پري طاري وي، د هغه تصرف په هیڅ حال کي هم نه صحیح کیږي؛ ځکه چي په هغه کي د تصرف اهلیت بالکل پیدا کېدای نه سي، حال دا چي په کوچني او غلام کي د دغه اهلیت توقع وي، نو ځکه د دوی تصرف فی الحال په اجازت ورکولو سره یا وروسته د تصرف په اهل کېدلو سره نافذ او جائز گرځي، لېکن د مجنون مطبق (نه روغېدونکی لېونی) تصرف هیڅکله هم نه جائز کیږي. او په همدې سره د کوچني و غلام او د مجنون تر مینځ فرق سوی دی، لهذا دا فرق یاد ساتل پکار دي. (احسن الهدایه)

د محجوره کسانو د تصرفاتو حکم او تفصیل

قَالَ: وَمَنْ بَاعَ مِنْ هَؤُلَاءِ شَيْئًا وَهُوَ يَعْقِلُ الْبَيْعَ وَيَقْصِدُهُ فَرَمَائِي: او څوک چي د دغه کسانو اغلام، صبي او مجنون سره د یو شي بیع اخیستول یا رانیول او کړي حال دا چي هغه په بیع پوهیږي او د هغه اراده لري فَالْوَلِيُّ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ أَجَازَهُ إِذَا كَانَ فِيهِ مَصْلَحَةٌ نو ولي ته اختیار دی که وغواړي نو دغه عقد دي نافذ کړي اجازت دي یې ورکړي که چیري په دې عقد کي یو مصلحت [نبېگنه] وي وَإِنْ شَاءَ فَسَخَّه او که وغواړي نو هغه دي فسخ کړي لِأَنَّ التَّوَقُّفَ فِي الْعَبْدِ لِحَقِّ الْوَلِيِّ ځکه چي د مالک د حق په وجه د غلام عقد موقوف کیږي فَيَتَخَيَّرُ فِيهِ نو ځکه مالک به په هغه کي اختیار من وي اختیار به ورته حاصل وي وَالْيُ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ نَظَرًا لِهَهُمَا او د کوچني او لېونی عقد پر دوی د شفقت او د دوی د نبېگني او فایدې په خاطر موقوف کیږي فَيَتَخَيَّرُ مَصْلَحَتُهُمَا فِيهِ لهذا په هغه کي به د دوی مصلحت [نبېگني] ته کتل کیږي ا په بله وینا: نو ځکه په هغه کي به د دوی د نبېگني طلب او لتون کیږي وَلَا بُدَّ أَنْ يَعْقِلَ الْبَيْعَ لِيُوجَدَ رُكْنُ الْعَقْدِ فَيَنْعَقِدَ مَوْقُوفًا عَلَى الْإِجَازَةِ او دا ضروري ده چي صبي او مجنون به په بیع پوهیږي، ددې لپاره چي د عقد رکن موجود سي او [د دوی] عقد د مالک پر اجازه موقوف منعقد سي وَالْمَجْنُونُ قَدْ يَعْقِلُ الْبَيْعَ وَيَقْصِدُهُ وَإِنْ كَانَ لَا يُرْجَحُ الْمَصْلَحَةُ عَلَى الْفُسَادَةِ او

خښي وخت لېونی کس په بيع پوهیږي او دهغه اراده هم لري که څه هم هغه ښېگڼي ته پر خرابۍ ترجیح نه سي ورکولای وَهُوَ الْمَعْتَوَةُ الَّتِي يَصْلُحُ وَكِيلًا عَنْ غَيْرِهِ او همدا هغه معتوه دی کوم چي د بل چا طرفه وکیل جوړېدای سي كَمَا بَيَّنَّا فِي الْوَكَاةِ لکه څرنگه چي په کتاب الوکالة کي موږ بيان کړه فَإِنْ قِيلَ: التَّوَقُّفُ عِنْدَكُمْ فِي الْبَيْعِ او که دا عترض وسي: چي ستاسو په ښو خو په بيع اړخولو کي توقف کیږي أَمَّا الشَّرَاءُ فَالْأَصْلُ فِيهِ التَّقَاذُ عَلَى الْبَاشِرِ او پاته سو شراء [رانيول] نو د هغه په هکله اصل دا دی چي هغه پر کونکي [عاقدا] نافذیږي قُلْنَا: نَعَمْ! إِذَا وَجَدْنَا نَفَاذًا عَلَيْهِ موږ جواب ورکوو: چي هو! [پر هغه شراء نافذیږي] خو کله چي پر هغه [لاره] د نفاذ موجود سي كَمَا فِي شَرَاءِ الْقُضُولِ لکه څرنگه چي د فضولي په شراء کي [چي شراء پر هغه نافذیږي] وَهُنَا لَا يَجِدُ نَفَاذًا لِعَدَمِ الْأَهْلِيَّةِ أَوْ لِعَضَرِ الْمَوْلَى او دلته د اهلیت د نشتوالي یا د مالک د ضرر کېدلو په وجه هغه نفاذ نه وموندی [يعني د نفاذ امکان نسته] فَوَقَفْنَا هُنَا نَوْحًا مَوْجُودًا شَرَاءَ هَمَّ مَوْجُودًا كَرِهَ قَالَ: وَهَذِهِ التَّعَانِ الثَّلَاثَةُ تُوجِبُ الْحَجَرَ فِي الْأَقْوَالِ دُونَ الْأَفْعَالِ فرمایي: چي دغه درې اسباب په اقوالو کي حجر [امانت] ثابتوي، نه په افعالو کي لَأَنَّهُ لَا مَرَدَّ لَهَا لِوُجُودِهَا حَسًّا وَمُشَاهَدَةً ځکه له هغوی څخه چاره نسته [هغوی رد کېدلای نه سي]، ځکه چي هغوی حساً او مشاهدۀ موجودیږي بِخِلَافِ الْأَقْوَالِ لِأَنَّ اعْتِبَارَهَا مَوْجُودَةً بِالشَّرْعِ په خلاف د اقوالو، ځکه چي د هغوی د موجودېدلو اعتبار د شرع په ذریعه وي [يعني د هغو معتبر کېدل په شریعت سره حاصلیږي] وَالْقَصْدُ مِنْ شَرْطِهِ او قصد کول د دې اعتبار له شرط څخه دي [يعني د اقوالو د معتبر کېدلو شرط د هغوی اراده لرل دي] إِلَّا إِذَا كَانَ فَعْلًا يَتَعَلَّقُ بِهِ حُكْمٌ يَنْدَرِي بِالشُّبُهَاتِ مګر دا چي داسي فعل له دوی څخه صادر سي [چي د هغه سره داسي حکم متعلق وي کوم چي په شبهاتو سره ساقطیږي] كَالْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ لکه حدونه او قصاص فَيُجْعَلُ عَدَمُ الْقَصْدِ فِي ذَلِكَ شُبْهَةً فِي حَقِّ الشَّيْءِ وَالْمُتَحَوِّنُونَ نو په داسي فعل کي به د بچي او لېوني کس په حق کي عدم قصد [اراده نه لرل] شبهه ګرځول کیږي [او د دغه شېي په وجه به پر دوی حد او قصاص نه لازمیږي].

اللفات: «توقف» د تفعل د باب مصدر دی: موقوف کېدل، درېدل، «مصلحة» ښېگڼه (بهتری)، مفاد، «يتحزى» د تفعل د باب مضارع ده: طلب کول (لتون او تلاش کول)، اصل معنی یې ده: طلب

الأخرى (دزیات مناسب او غوره شي طلب کول)، ﴿تَفَادَى﴾ (بفتح النون) دنصر دباب مصدر دی؛ نافذېدل، جاري کېدل، پوره کېدل، ﴿يوجد﴾ دضرب دباب مضارع ده: موجودېدل، په وجود کي راتلل، ﴿المعتوه﴾ باوله (اوتره، اوتي بوتې ويونکی)، ناقصُ العقل او فاسدُ التدبیر کس کوم چي پوره پر سډنه وي، ﴿مباشر﴾ دمفاعلي دباب فاعل دی: په خپله کار کونکی (په خپل لاس کار کونکی او عقد کونکی)، ﴿يندرئ﴾ دانفعال دباب مضارع ده: دفع کېدل، ليري کېدل، (ساقطېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د کم عمره کوچني، غلام او لېوني تصرف دهنودولي او مالک پر اجازت موقوف پاتېږي، که دغه کسان بيع و شراء وکړي، نو ولي او مالک ته اختيار دی، که چيري دهغه هم خوښه وي، نو ددوی تصرف دي جائز و ګرځوي، او که دهغه خوښه نه وي او مصلحت نه پکښي وويني، نو دا تصرف دي منع کړي. او بيا دا چي د کوچني او لېوني کس په تصرف کي مصلحت او شفقت ته کتل کيږي، نو په دې وجه به هم ددوی تصرف موقوف پاتېږي، ددې لپاره چي کله په ښه توګه ددوی په حق کي مصلحت او شفقت ثابت سي نو بيا ددوی تصرف جائز و ګرځول سي.

ولا بُدَّ أن يعقلا إلخ: ددې حاصل دادی چي د کوچني او لېوني کس د تصرف لپاره يو شرط داهم دی چي دوی دواړه به دبيع په رکن يعني په تمليک (مالک جوړولو) واقف وي يعني په دې به پوهيږي چي دشي په خرڅولو سره شی دلاسه وځي او مشتري به دهغه مالک جوړول کيږي. او دلته له مجنون څخه هغه لېونی کس مراد دی کوم چي دبيع په مفهوم پوهيږي او دهغه اراده لري، يعني هغه مغلوب الحاله نه وي، همدا ډول لېوني ته معتوه هم وايي او داسي کس دبل چاله طرفه وکيل جوړېدای سي.

فإن قيل إلخ: دا ديو سوال جواب دی، د سوال حاصل دادی چي د غلام، صبي او داسي نورو دبيع توقف خو صحيح دی چي هغه موقوف پاتېږي، لېکن ددوی شراء موقوف کول پکار نه دي؛ ځکه په شراء کي قاعده داده چي هغه پر مباشر او عاقد نافذېږي، حال دا چي اسود دغه قاعدې مخالفت کړی دی او ددوی شراء (رانيول) موهم موقوف کړي دي، آخر داسي ولي؟ نو دهمدې په جواب کي صاحب د هدايې رَجِه الله فرمايي چي وروره! د شراء په هکله دنفذ قاعده موږ ته هم معلومه ده لېکن دانفاذ هغه مباشر په حق کي کيږي چي په هغه کي د عقد کولو هليت او لياقت وي، حال دا چي په صبي او مجنون کي بالکل د عقد اهليت نه وي او د غلام د عقد شراء په نافذولو کي د مالک ضرر او نقصان وي، نو ځکه موږ ددوی شراء هم موقوف کړې ده، ګنې قاعده موږ ته هم معلومه ده.

قال وهذه البعان الخ: ددې حاصل دادې چې صبر، جنون او رقيت دغه درې سره اسباب صرف له قولي تصرفاتو او زباني عقودو څخه مانع دي، لېکن له فعلي او عملي تصرفاتو څخه مانع نه دي، نو که صبي يا غلام يا مجنون د يو چاشي تلف او ضايع کړي، نو پر هغه ضمان لازمېږي؛ ځکه چې ضايع کړې سوي شي معلوم او مشاهد دی، لېکن قولي تصرفات معلوم او مشاهد نه وي او د هغوی معتبر والي د شريعت له طرفه حاصلېږي، په همدې وجه د قولي تصرفاتو لپاره د تصرف قصد او اراده کول شرط دي، حال دا چې له صبي او مجنون څخه دارادې ثبوت او وقوع ناممکن ده، په همدې وجه د دوی اقوالو ته اعتبار نه دی ورکول سوي؛ ځکه دامشهوره قاعده ده چې "إِذَا فَاتَ الشَّرْطُ فَاتَ الْمَشْرُوطُ".

إلا إذا كان فعلا الخ: دا جمله له "دُونِ الْأَفْعَالِ" څخه مستثني ده، يعني د حجر مذکوره درې اسباب په افعالو کې مؤثر نه دي، لېکن که فعل داسي وي چې د هغه سره حد او قصاص متعلق وي او په شېهي سره ساقطېږي، نو په هغه فعل کې هم حجر مؤثر کېږي او د صبي او مجنون په حق کې عدم قصد شبهه گرځي او څرنګه چې په شبهه سره حدود ساقطېږي، همداسي به د دوی په حق کې عدم قصد په وجه حدود ساقطېږي. او د غلام په حق کې د سقوط ځکه کېږي چې که هغه معتبر ومنل سي نو په دې کې د مالک نقصان دی (ځکه چې غلام د مالک مال دی)، حال دا چې مالک بلا وجه د نقصان او ضرر په زغملو راضي نه دی، نو ځکه د قتل کولو، شراب چيښلو، غلا، زنا او داسي نورو په تهمت لگولو سره به پر دوی حد نه لازمېږي. (احسن الهداية)

د کوچني او لېوني کس د عقودو، طلاق او اعتاق حکم

قَالَ: وَالصَّبِيُّ وَالْمَجْنُونُ لَا يَصِحُّ عَقُودُهُمَا وَلَا إِقْرَارُهُمَا فرمايي: د کوچني بچي او لېوني کس عقود (معاملات) نه صحيح کېږي او نه د دوی اقرار صحيح کېږي لِبَابِئِنَّا د هغه دليل په وجه کوم چې موږ بيان کړی وَلَا يَقَعُ طَلَاْقُهُمَا وَلَا إِعْتَاْقُهُمَا [همدارنګه] د دوی طلاق ورکول او آزادول نه واقع کېږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «كُلُّ طَلَاْقٍ وَاقِعٌ إِلَّا طَلَاْقَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ» ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: چې هر طلاق واقع دی ماسوا د کوچني او لېوني د طلاق وَالْإِعْتَاْقُ يَتَنَحَّضُ مَضَرَّةً او آزادول محض اخلاص ضرر دی وَلَا دُقُوفَ لِصَبِيٍّ عَلَى الْمَضْلَحَةِ فِي الطَّلَاقِ بِحَالٍ او کوچني ته په طلاق کې پر مصلحت وقوف [خبر] نه وي په هيڅ حال کې [يعني بچي په هيڅ حال کې هم د طلاق په مصلحت واقف نه وي] لِعَدَمِ الشَّهْوَةِ د

شهوت د نشتوالي په وجه وَلَا تُقِفُ لِلزَّوْلِ عَلَى عَدَمِ التَّوَافُقِ عَلَى اعْتِبَارِ بُلُوغِهِ حَدَّ الشَّهْوَةِ او ولي ته هم د موافقت د نشتوالي په وجه خبر نه وي د شهوت حد ته د کوچني در سېدلو په اعتبار سره ايمني د شهوت حد ته د بچي رسېدلو په اعتبار سره دهغه ولي د خاوند او ښځي د موافقت پر نشتوالي واقف نه وي فَلِهَذَا لَا يَتَوَقَّانِ عَلَى إِجَازَتِهِ وَلَا يَنْفِذَانِ بِبُيُوتِهِ نو په همدې وجه د کوچني طلاق او اعتاق دواړه نه دولي پر اجازت موقوف کيږي او نه دولي په اجازت سره نافذيږي بِخِلَافِ سَائِرِ الْعُقُودِ په خلاف د نورو عقدونو وَأِنْ أُلْفَا شَيْئًا فَرَمَائِي: أَوْ چيري که صبي او مجنون يوشی ضايع کړي لَرَمَهُمَا ضَمَانُهُ نو پر دوی دهغه ضمان [تاوان] لازميږي إِحْيَاءُ لِحَقِّ الْبُتْلَفِ عَلَيْهِ دهغه کس د حق ژوندي کولو لپاره چي دوی دهغه شی ضايع کړی دی [يعني ددې لپاره چي د شي د مالک حق ژوند کړی سي] وَهَذَا إِذَا كُنَّ الْإِتْلَافِ مُوجِبًا لَا يَتَوَقَّفُ عَلَى الْقَصْدِ او دا حکم ځکه دی چي اتلاف موجب ضمان کېدل پر قصد [ارادې] موقوف نه دي كَأَنَّ ذِي يَتْلَفُ بِانْقِلَابِ الثَّائِمِ عَلَيْهِ لکه يوشی چي د بيده کس په را او بښتلو [تر بغل لاندې کولو] په وجه ضايع سي وَالْحَائِطُ الْمَائِلُ بَعْدَ الْإِشْهَادِ او لکه [چپه کېدلو ته] مايل دېوال تر اشهاد وروسته بِخِلَافِ الْقَوْلِي په خلاف د قولې تصرف عَلَى مَا يَبَيِّنُهُ لَكَ خَرْنُكِهِ چي موږ بيان کړه.

اللغات: ﴿الصبي﴾ مراد ځني هغه کوچنی دی کوم چي د هلكوالي تر وخته رسېدلی نه وي، ﴿المجنون﴾ مراد ځني هغه لهونی دی کوم چي د بيع په مفهوم او مطلب پوهيږي او دهغه اراده لري، ﴿يتمحض﴾ د تفعل د باب مضارع ده: محض کېدل، خالص کېدل، ﴿وقوف﴾ د ضرب د باب مصدر دی، ددې باب په صله کي چي ”علی“ راسي نو معنی يې ده: واقف کېدل، خبرېدل، ادراک کول، ﴿انقلاب﴾ د انفعال د باب مصدر دی، اصل معنی يې ده: او بښل، ﴿الحائط المائل﴾ کوږ دېوال (کوم چي نږدې ته نژدې وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي نه د صبي او مجنون طلاق واقع او نافذ گرځي، او نه د دوی اعتاق نافذ او معتبر گرځي؛ ځکه چي نبي کریم ﷺ د دوی د طلاق نه واقع کېدلو صراحت کړی دی او فرمايلي يې دي ”كُلُّ طَلَاقٍ وَاقِعٌ إِلَّا طَلَاقَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ“. دويم نقلي دليل دادی چي له صبي او مجنون دواړو څخه قلم پورته سوی دی او د دوی څه تصرفات داسي دي کوم چي بالکل لغو او کالعدم دي، ددې دليل دا حديث مبارک دی ”رَفَعَ الْقَلَمُ عَنِ الصَّغِيرِ وَالْمَجْنُونِ...“ أخرجه ابن ماجة عن علي عليه السلام.

د دې سلسلې عقلي دليل دا دی چي د کوچني او مجنون صرف همغه تصرفات معتبر دي کوم چي مفيد او نفع من وي. حال دا چي په اعتاق کي (له غلام څخه) د دوی ملکیت زائليږي کوم چي سر تر پايه نقصان دی، همدارنگه په دوی کي شهوت معدوم يا مغلوب وي چي دهغه په وجه دوی د بنيحي په خوند او لذت نا خبره وي او د نا خبري او نا پوهي پر بناء د طلاق په مصلحت هم نا واقفه وي. نو ځکه د دوی طلاق هم شرعاً معتبر نه دی. بيا ولي ته هم دا حق نسته چي د کوچني د بالغ کېدلو په اعتبار کولو سره دهغه طلاق يا اعتاق نافذ کړي؛ ځکه في الحاله خو ولي ته د کوچني په هکله د مصلحت او د نکاح د موجودوالي خبر سته لېکن هغه ته د دې خبري قطعي او يقيني علم نسته چي تر بلوغت وروسته به دا نکاح ختمه سي. لهذا له بلوغت څخه وروسته د حالت په اعتبار کولو سره ولي هم في الحاله دهغه طلاق نافذولای او موجوده نکاح ختمولای نه سي.

وان اُتلف إلخ: د دې حاصل دا دی چي که صبي يا مجنون د يو چاشی ضايع کړي، نو پر دوی په خپل مال کي ضمان واجبېږي. د دې لپاره چي د شي مالک (متلف عليه) ته دهغه د حق بدل ورکول سي او صبي و مجنون هر ځای له خپل تصرف چلولو څخه منع سي. کنې پر دوی که ضمان واجب نه کړی سي، نو دغه نا پوهان به هر ځای شرارت کونکی ليدل کيږي او نا قابل تلافی نقصان او تاوان به ځني صادرېږي. پاته سو دا سوال چي په دوی کي اراده او قصد معدوم دی، لهذا د دوی پر اتلاف ضمان لازمېدل پکار نه دي؟ نو د دې جواب دا دی چي اتلاف په هر صورت کي د ضمان موجب دی (يعني ضايع کول په هر حال کي پر ضايع کونکي ضمان اتاوان) واجبوي) برابره ده دهغه قصد او اراده سوې وي، که نه؟ مثلاً که يو سړی په مجمع کي بیده وي او دهغه په بغل کي يو قېمتي شی يا کوچنی هلک پروت وي او داسې د خوب په حالت کي پر هغه را واورې او شی ضايع سي يا هغه هلک مړ سي، نو که څه هم د خوب په حالت کي اراده او قصد معدوم دی، خو بيا هم او بنسټونکی ضامن کيږي (تاوان پر لا ميري). همدارنگه که د يو چا دېوال د لاري و طرف ته کوږ او نړېدو ته نژدې وي او خلک له هغه څخه د دېوال جوړولو مطالبه هم وکړي او پر دې گواهان هم پېش کړي، بيا هغه دېوال ونړيږي او يو چا ته ځاني يا مالي زیان ورسوي، نو که څه هم د دېوال د مالک له طرفه دلته قصد معدوم دی، خو بيا هم هغه ضامن کيږي. نو همدغسې به په پورتنۍ مسئله کي صبي او مجنون هم د عدم قصد باوجود ضامن کيږي. (احسن الهدایه)

د غلام د اقرار حکم

قَالَ: فَأَمَّا الْعَبْدُ فَإِذَا ارْتَضَىٰ نَفْسَهُ فَرَمَايِي: او د غلام اقرار د هغه په حق کي نافذ دی لِقِيَامِ
أَهْلِيَّتِهِ د هغه د اهلیت د موجود والي په وجه [یعني حکم چي په غلام کي د اقرار اهلیت سته] غَيْرُ نَافِذِي
حَقِّ مَوْلَاهُ لېکن د هغه د مالک په حق کي نافذ دی رِعَايَةِ لِحَاجَتِهِ د مالک د طرف د رعایت کولو په
 خاطر لَأَنَّ نَفَادَهُ لَا يَغْرَىٰ عَنْ تَعَلُّقِ الدَّيْنِ بِرَقَبَتِهِ أَوْ كَسْبِهِ حکم چي د هغه نفاذ خالي نه دی د قرض له
 متعلق کېدو څخه د غلام د ذات او گټي سره [یعني د هغه نفاذ د غلام د رقبې یا د هغه د گټي سره د قرض له
 متعلق کېدلو څخه بغير نه سي کېدای] وَكُلُّ ذَلِكَ إِتْلَافٌ مَّالِهِ او دا هر شی د مالک مال ضایع کول دي
 قَالَ: فَإِنْ أَقَرَّ بِهَذَا فَرَمَايِي: او که چيري غلام د یو مال اقرار وکړي لَزِمَهُ بَعْدَ الْحُرِّيَّةِ نو دا مال تر
 آزادېدلو وروسته پر هغه لازميږي لِوُجُودِ الْأَهْلِيَّةِ وَزَوَالِ الْبَانِعِ حکم چي [تر آزادی وروسته په هغه کي
 د التزام] اهلیت موجود دی او مانع زائل دی وَلَمْ يَلْزَمْهُ فِي الْحَالِ لِقِيَامُ الْبَانِعِ او في الحاله د مانع
 موجودېدلو په وجه پر هغه مال لازم نه سو وَإِنْ أَقَرَّ بِحَدٍّ أَوْ قَصَاصٍ او که غلام د حد یا قصاص اقرار
 وکړي لَزِمَهُ فِي الْحَالِ نو پر هغه في الحاله لازميږي لَأَنَّهُ مُبْقَى عَلَى أَصْلِ الْحُرِّيَّةِ فِي حَقِّ الدَّامِ حکم چي
 د خون [وړني] په هکله هغه پر اصل آزادی باقي پاته دی حَتَّى لَا يَصْحُقَ بِهِ السُّؤْلُ عَلَيْهِ بِذَلِكَ وَيَنْفُذُ
طَلَاقُهُ همدا وجه ده چي د غلام په خلاف د مالک د حد یا قصاص اقرار کول نه صحيح کيږي لِأَنَّ
رَوَيْتًا د هغه حدیث په وجه کوم چي [مخکي] موږ روایت کړی [یعني] "کل طلاق واقع إلا طلاق الصبي
 والمعتوه" وَلَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ وَالْمُكَاتَبُ شَيْئًا إِلَّا الطَّلَاقُ» او د نبی ﷺ د دې فرمان په وجه
 چي: "له طلاق څخه بغير غلام او مکاتب بل د هیڅ شي ملکیت نه لري" [صرف د طلاق مالکان دي]
وَلَأَنَّهُ عَارِفٌ بِوَجْهِ النِّصْلَةِ فِيهِ او حکم چي غلام د طلاق په مصلحت سره واقف وي فَكَانَ أَهْلًا نو
 حکم هغه به [د طلاق واقع کولو اهل وي] وَلَيْسَ فِيهِ إِبْطَالُ مِلْكِ السُّؤْلِ وَلَا تَقْوِيَتْ مَنَافِعِهِ او په دې کي

خونه د مالک د ملکیت باطلول سته او نه دهغه د منافعو ضایع کول سته فَيَنْفُذُ نو ځکه دهغه طلاق به نافذیږي.

اللغات: ﴿نافذ﴾ د نصر د باب فاعل دی: نافذ کړی سوی، جاري کړی سوی او پوره کړی سوی، (بشپړتیا ته رسېدونکی)، ﴿رقبة﴾ د غلام ذات، ﴿مبق﴾ د افعال د باب مفعول دی: باقي ساتل سوی، باقي پرېښوول سوی، ﴿تفویت﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: فوتول، ضایع کول.

تشریح: صورت د مسئلې: که غلام د یو شي اقرار وکړي، نو د غلام اقرار دهغه په خپل حق کي نافذیږي؛ ځکه چي په هغه کي د اقرار اهلیت موجود دی او تر آزادېدلو وروسته به له هغه څخه د مقرر به (اقرار کړی سوي شي) مطالبه کیږي، خو دغه اقرار د مالک په حق کي نه نافذیږي، ځکه که مقرر به زیات مال وي، نو قرض د غلام پر ذات (رقبه) احاطه کوي او که چیري قرض محیط نه وي، نو قرض د هغه د گټي (گټل سوي مال) سره متعلق کیږي، او په دې دواړو صورتونو کي د مالک نقصان دی، نو ځکه د مالک په حق کي به دغه اقرار نافذیږي.

وان اقر بحد الخ: که چیري غلام د حد یا قصاص اقرار وکړي، نو دغه اقرار في الحال له لازمیږي؛ ځکه چي حدود او قصاص د انسان کېدلو (آدمیت) له خواصو څخه دي، او په انسان کېدلو کي غلام د آزاد کس سره برابر دی، او په خوني حقوقو کي هغه هم پر اصل حریت قائم دي، لهذا څرنگه چي د آزاد کس له طرفه د حد یا قصاص اقرار کول صحیح دي، همداسي د غلام له طرفه هم دغه اقرار صحیح او معتبر دی، لېکن که مالک د غلام په خلاف د حد یا قصاص اقرار وکړي، نو دا معتبر نه دی؛ ځکه کله چي غلام خپله په دې کي اصل دی، نو هغه ته د بل چا د نیابت هیڅ ضرورت نسته.

وينفذ طلاقه الخ: د دې مطلب واضح دی، د ”لِمَا رَوَيْنَا“ څخه مراد دغه حدیث ”كُلُّ طَلَاقٍ وَاقِعٌ...“ دی، باقي خبره ښکاره ده یعني کله چي طلاقه سوې ښځه د غلام خپله ښځه ده، نو ښکاره خبره ده چي غلام به د هغې د طلاق هم مالک وي. (احسن الهدایه ج ۱۲، ص ۲۲۰)

بَابُ الْحَجْرِ لِلْفَسَادِ

(دا) باب دفساد (او جهالت) په وجه دمحجوره
کولو (بندیز پر لگولو په بیان کی) دی

تشریح: ښکاره دي وي چي دلته له فساد څخه جهالت او کم عقلي (سفاهت) مراد دی، او څرنګه چي ددغه باب مسئلې د صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ پر قول متفرع دي او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د جهالت او سفاهت په وجه د حجر (بندیز لگولو) هيڅ حقيقت نسته، نو ګواکي دامسائل مختلف فيهما دي او تر دې مخکي مسائل متفق عليها دي، له همدې کبله متفق عليها مسائل له مختلف فيهما مسائلو څخه مخکي بيان کړل سوي دي. (بنايه ج: ۱۰، ص: ۱۰۰)

پر بي وقوف او فضول خرچه کس د تصرفاتو د بندیز لگولو حکم

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لَا يُحْجَرُ عَلَى الْحَرِّ الْعَاقِلِ الْبَالِغِ السَّافِيهِ امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي: چي پر آزاد، عاقل بالغ بې وقوف [افضول خرچه] کس به بندیز نه لگول کيږي وَتَصَرَّفُهُ فِي مَالِهِ جَائِزٌ او په خپل مال کي د هغه تصرف جائز دی وَإِنْ كَانَ مُبَدِّرًا مُفْسِدًا يُتْلَفُ مَالُهُ فِيمَا لَا غَرْصَ لَهُ فِيهِ وَلَا مَصْلَحَةَ كَهَ هغه زيات اسراف کونکی او فسادي وي چي په داسي شيانو کي خپل مال بربادوي چي په هغوی کي نه د ده يو غرض وي او نه يو مصلحت [ښکېنه] وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ * وَهُوَ قَوْلُ السَّافِيَنِ: يُحْجَرُ عَلَى السَّافِيهِ وَيَنْتَعَمُ مِنَ التَّصَرُّفِ فِي مَالِهِ صاحبين رَحْمَتُ اللَّهِ فرمايي (او همدا د امام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ قول دی) چي پر داسي بې وقوف به بندیز لگول کيږي او په خپل مال کي له تصرف کولو څخه به منع کول کيږي لِأَنَّهُ مُبَدِّرٌ مَالَهُ بِصَرْفِهِ لَا عَلَى الْوَجْهِ الَّذِي يَقْتَضِيهِ الْعَقْلُ ځکه چي هغه د مقتضاء عقل د مخالفه طريقې مطابق د خپل مال خرچولو په وجه زيات اسراف کونکی دی فَيُحْجَرُ عَلَيْهِ نَظَرًا لَهُ نُو پر هغه د شفقت کولو [او د هغه د مصلحت] په خاطر به پر هغه بندیز

* القول الراجح: قول صاحبين رَحْمَتُ اللَّهِ، کما قال صاحب رد المحتار: وعندهما يحجر على الحر بالسفه والغفلة ويقولهما يفتى صيانة لماله (رد المختار ج: ۵، ص: ۱۳)، و قال العلامة ابن نجيم بعد تفصيل المسئلة: والفتوى على قولهما (البحر الرائق ج: ۸، ص: ۱۴۶)، وكذا قال العلامة داماد آفندي. (مجمع الأفر ج: ۴، ص: ۵۳)

لگول کيڙي إِعْتَبَارًا بِالصَّبِي پر کوچني په قياسولو سره ايعني لکه څرنګه چي د کوچني بچي په حق کي کيڙي | بَلْ أَوَّلُ بلکي دهغه په حق کي بنديز لگول زيات ضروري دي لِأَنَّ الثَّابِتَ فِي حَقِّ الصَّبِيِّ إِحْتِمَالُ التَّبْذِيرِ فِي حَقِّهِ حَقِيقَتُهُ ځکه چي د کوچني په حق کي صرف د زيات اسراف احتمال ثابت دی او د داسي کس په حق کي خو حقيقتاً زيات اسراف ثابت دی وَلِهَذَا مُنْعَ عَنْهُ الْمَالُ او په همدې وجه له هغه څخه خپل مال منع کول کيږي ثُمَّ هُوَ لَا يُفِيدُ بِدُونِ الْحَجَرِ بيا له بنديز لگولو څخه بغير [فقط] مال منع کول مفيد نه دي لِأَنَّهُ يُتْلَفُ بِلِسَانِهِ مَا مُنِعَ مِنْ يَدِهِ ځکه کوم شی چي د هغه له قبضي څخه منع کړی سوی وي هغه به په خپل ژبه سره ضايع کړي وَلِأَنَّ حَنِيفَةً: أَنَّهُ مُخَاطَبٌ عَاقِلٌ فَلَا يُحْجَرُ عَلَيْهِ او د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي سفيه کس هم [په شرعي احکامو سره] مخاطب دی او عقل لرونکی دی نو ځکه پر هغه به بنديز نه لگول کيږي إِعْتَبَارًا بِالرَّشِيدِ پر لار موندونکي [هوشيار] کس باندي په قياسولو سره وَهَذَا لِأَنَّ فِي سَلْبِ وَلَايَتِهِ إِهْدَارُ آدَمِيَّتِهِ وَالْحَاقَهُ بِالْبَهَائِمِ او دا ځکه چي دهغه د ولايت په سلبولو کي دهغه دانسانيت لغو کول او د څارويو سره د هغه يو ځای کول لازميږي وَهُوَ أَشَدُّ ضَرَرًا مِنَ التَّبْذِيرِ او دا له اسراف څخه ډېر ضررمن [او خطرناک] دي فَلَا يُتَحْتَلُّ الْأَعْلَى لِدَفْعِ الْأَذْنَى نو ځکه د ادنی ضرر د ليري کولو لپاره به اعلى ضرر نه زغمل کيږي حَتَّى لَوْ كَانَ فِي الْحَجَرِ دَفْعُ ضَرَرٍ عَامٍّ همدا وجه ده که په بنديز لگولو کي عام ضرر دفع کيږي [يعني له عامو خلکو څخه نقصان ليري کيږي] كَالْحَجَرِ عَلَى الْمُتَطَيَّبِ الْجَاهِلِ وَالْمُفْتَى الْمَاجِنِ وَالْمُكَارِي الْمُقْلِسِ لکه جاهل ډاکټر او لا پروا مفتي [کوم چي په غلطه فتوی ورکولو باک نه کوي] او هغه په کډايه ورکونکی کس کوم چي تنګلاسی وي جَاوَزَ فِيمَا يُرْذَى عَنْهُ نو بيا بنديز لگول جائز دي له امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ څخه په نقل سوي روايت کي إِذْ هُوَ دَفْعُ ضَرَرٍ الْأَعْلَى بِالْأَذْنَى ځکه دا د ادنی ضرر په زغملو سره د اعلى ضرر ليري کول دي وَلَا يَصِحُّ الْقِيَاسُ عَلَى مُنْعِ الْمَالِ او پر مال منع کولو حجر قياسول صحيح نه دي لِأَنَّ الْحَجَرَ أَبْدَلُ مِنْهُ فِي الْعُقُوبَةِ ځکه چي حجر [بنديز لگول] له منع المال څخه په سزا کي ډېر سخت دي [يعني د حجر سزا د منع له سزا څخه زياته ده] وَلَا عَلَى الصَّبِيِّ او نه پر

کوچني قیاسول صحیح دي لَا تُكْفِرُ عَنْ نَظَرِ لِنَفْسِهِ حکه چي هغه دخپل ځان لپاره له مصلحت
اختیارولو څخه عاجز دی ایښي دخپل ځان دنېښکني له تصرف څخه عاجز دی وَهَذَا قَادِرٌ عَلَيْهِ او
سفیه کس پردې قادر دی نَظَرُهُ الشَّرُّ مَرَّةً بِإِعْطَاءِ آلَةِ الْقُدْرَةِ وَالْجَزْئِ عَلَى خِلَافِهِ لِسُوِّ اخْتِيَارِهِ چي د
قدرت د الهې په ورکولو سره شریعت پر هغه د شفقت نظر کړی دی او د هغه په خلاف تلل ازیت
اسراف او فضولي خرچي کول اَوْ خَوْذُهُ دخپل بد اختیارۍ په وجه دي وَمَنْعُ الْمَالِ مُفِيدٌ او د مال منع
کول اَوْ مَالُهُ ورکول مفید دي إِنَّ غَالِبَ السَّفَةِ فِي الْهَبَاتِ وَالتَّبَعَاتِ وَالصَّدَقَاتِ حکه زیاتره بې
وقوفي په هېو او صدقو کي کیږي إِيعَانِي عموماً په هې، تبرع او صدقه ورکولو کي د زیات فضول خرچۍ
څرگندونه کیږي وَذَلِكَ يَقِفُ عَلَى الْيَدِ او دا د مال پر قبضه موقوف دي.

اللفات: ﴿السفيه﴾ بې وقوف، د عقل او حکمت خلاف کار کونکی، په مال کي بد تصرف
کونکی، زیات فضول خرچي کونکی (معجم لغة الفقهاء، معجم الوسيط)، ﴿مبذر﴾ د تفعیل د باب فاعل دی:
فاسد اسراف کونکی، هسي ضایع کونکی، ﴿يقتضي﴾ د افتعال مضارع ده: تقاضا کول، غوښتل،
﴿نظر﴾ مصلحت، شفقت، ﴿رشيد﴾ د صفت مشبه صیغه ده: (ضد السفيه): مراد ځني عقلمند او
هوښیار دی، ﴿إهدار﴾ د افعال د باب مصدر دی: لغو گرځول او باطلول، بې ځایه گرځول، ضایع
کول، ﴿المتطرب﴾ د تفعیل د باب اسم فاعل دی: ځان طیب بڼکاره کونکی کوم چي په اصل کي
طیب (ډاکټر) نه وي، ﴿المفتي الماچن﴾ د ماچن معنی ده: کم حیاء، بې پروا، له مفتي ماچن څخه
هغه مفتي مراد دی کوم چي خلکو ته د شرعي احکامو د ساقطولو حیلي وړښيي او غلطه فتوی
ورکوي او په دې هیڅ پروا نه کوي، ﴿الماکري﴾ د مفاعلي د باب فاعل دی: په کرایه ورکونکی،
زیاتره د هغه کس لپاره استعمالیږي کوم چي خړ او غاټره په کرایه ورکوي، ﴿تبعات﴾ جمع د تبرع
ده: په وړیا توګه ورکړه (احساناً مفت ورکول) صدقات او داسي نور.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی آزاد، عاقل او بالغ وي، نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز
د هغه پر تصرفاتو او اختیاراتو بنديز لګول جائز نه دي، که څه هم هغه زیات اسرافونکی او فضوله
خرچه وي او بېله څه غرض او مصلحته مال مصرفوي: حکه چي هغه دخپل مال مالک دی، څه چي
وغواړي، هغه کولای سي. د صاحبینو رَحِمَهُمُ اللهُ په نېز پر داسي بې وقوف او فضوله خرچه کس بنديز

لگول او له تصرف څخه منع کول ضروري دي. او څرنگه چي د کوچني (صبي) په حق کي د شفقت او مصلحت په وجه کوچنی له تصرفاتو څخه منع کړی سوی دی، همداسي به سفیه هم له تصرفاتو څخه منع کول کیږي؛ ځکه د کوچني په حق کي خو صرف د تبذیر احتمال وي لېکن بیا هم هغه منع کول کیږي. نو سفیه خو حقیقتاً تبذیر او فاسد اسراف کونکي وي او همدې ته یې ملا تړلې وي، نو هغه به څنگه پرېښوول کیږي. او بل دا چي په متفقو توگه له هغه څخه خپل مال منع کول کیږي يعني دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز تر پنځوشت (۲۵) کلو پوري مال نه ورکول کیږي او د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز د سفاهت او بې وقوفۍ تر بقاء پوري نه ورکول کیږي، اوس ښکاره خبره ده چي که پر هغه د مال بندیز ولگول سي او د تصرف بندیز او پابندي نه پر ولگول سي، نو هغه به په زباني تصرف سره خپل ټوله مال ختم او ضایع کړي او د قبضې والا منع (بندیز) به بالکل بېکاره او لغو وگرځي، نو ځکه د ”منع عن الید“ د مفید مگر ځولو لپاره هم پر هغه ”منع عن التصرف“ ضروري دی.

دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دلیل دادی چي په منع عن التصرف کي د هغه د ولایت او اختیاراتو سلبول سته او دغه سلبول داسي دي لکه د هغه انسان والی (ادمیت) لغو کول او حیوان مگر ځول، او داله تبذیر او اسراف څخه زیات سنگین دي، حالانکي د فقه قاعده داده چي ”إِذَا اجْتَمَعَتْ مَفْسِدَتَانِ رُوعِي أَعْظَمُهُمَا ضَرَرًا بَارِتْكَابٍ أَخْفَاهُمَا“ يعني که په یو مسئله کي دوې خرابۍ جمع سي، نو له هغوی څخه دادنی خرابۍ په اختیارولو سره به اعلیٰ خرابي ليري کول کیږي، نو ځکه د تبذیر والا خرابي کوم چي دلته ادنی خرابي ده د هغه په اختیارولو سره به اعلیٰ خرابي يعني د اهدار ادمیت والا خرابي ليري کول کیږي او پر هغه به بندیز نه لگول کیږي. خو که چيري ضرر عام او اقوی وي، نو هغه به ليري کول کیږي، لکه د جاهل او ناپوه طبیب د طبابت ضرر او د حيله وړ ښوونکی مفتي د حيله گری ضرر او د مفلس مکاری د کرایه خورۍ ضرر چي ډېرو خلکو لره شامل او محیط وي، نو ځکه د دوی پر تصرفاتو به بندیز لگول کیږي.

ولایصم القیاس إلخ: فرمایي صاحبین رَحْمَتُ اللهِ چي پورتنۍ مسئله له سفیه څخه د مال پر منع کولو قیاسوي، دا صحیح نه دي؛ ځکه چي پر مال د قبضې نعمت او تصرف یو زاید او عارضي امر دی، مثلاً که مال نه وي. نو ښکاره ده چي پر هغه به د سفیه قبضه هم نه وي، ددې په خلاف د زبان او بیان نعمت اصلي وي، لهذا پر هغه بندیز لگول د انسان لپاره زیات گران او سنگین دي، او د انسان له وسه وتلی سنگین شی پر هغه لازمول مناسب نه دي. او بل دا چي د مال په حواله سره بندیز مفید دی په دې معنی سره چي عموماً سفهاء او فضول خرچه کسان په هبه، صدقه او داسي نورو تبرعاتو کي له سده

وخي او زيات مال مصرفوي، او د هېې او صدقې لپاره د مال مالک کېدل او پر هغه قابض کېدل ضروري دي، د دې لپاره چې بل څوک د هغه مال مالک جوړ کړي سي (ځکه څوک چې په خپله د مال مالک نه وي نو هغه به څنگه بل څوک د هغه مالک جوړ کړي)، او ښکاره خبره ده چې کله د منع په وجه د سفيه په قبضه کي مال نه وي، نو هغه به بل څوک هم مالک نه سي جوړولای او خود بخوده به له دغه کار څخه منع سي.

ولا على الصبي إلخ: او د سفيه حَجْر د کوچني پر حَجْر قياسول هم صحيح نه دي؛ ځکه کوچنی په خپل حق کي له نفع مندو تصرفاتو څخه عاجزه وي، حال دا چې سفيه د نفع او نقصان په فرق پوهېدلو قادر وي، اوس که چيري هغه د بې وقوفۍ په وجه زيات اسراف کوي، نو دا خود هغه د خپل بد اختيار او بد چلن خرابي ده، په دې کي خونه د بل چا قصور سته او نه د چا نقصان پکښي سته، نو ځکه د هغه حجر د کوچني پر حجر قياسول صحيح نه دي. (احسن الهداية)

پر کم عقل کس د بنديز لگولو په هکله د دوو قاضيانو اختلاف

قَالَ: وَإِذَا حَجَرَ الْقَاضِي عَلَيْهِ فَرَمَائِي: او کله چې قاضي پر سفيه کس بنديز [د تصرف پابندي] ولگوي ثُمَّ رُفِعَ إِلَى قَاضٍ آخَرَ بَيَا دَا مَعَامِلَه د بل قاضي مخته پېش کړي سي فَأَبْطَلَ حَجْرَهُ وَأَطْلَقَ عَنْهُ نُو هغه د اول قاضي حجر باطل کړي او هغه ته د تصرف اجازت ورکړي جَاَزٌ نُو جَائِزٌ دِي لِأَنَّ الْحَجْرَ مِنْهُ فَتَوَى وَلَيْسَ بِقَضَاءٍ ځکه چې د اول قضي له طرفه [پر هغه] بنديز لگول يو فتوى ده، قضاوت [د قاضي فيصله او پرېکړه] نه ده أَلَا يَرَى أَنَّهُ لَمْ يُوْجَدْ الْبَقْضُ لَهُ وَالْبَقْضُ عَلَيْهِ أَيَا نه گوري چې [دلته] مدعي او مدعى عليه موجود نه دي وَلَوْ كَانَ قَضَاءً او که چيري دا قضاء وي فَنَفْسُ الْقَضَاءِ مُخْتَلَفٌ فِيهِ نُو نفس قضاء مختلف فيه ده فَلَا بُدَّ مِنَ الْإِمْضَاءِ نُو ځکه [هغه د بل قضاوت په ذريعه] نافذول ضروري دي حَتَّى لَوْ رُفِعَ تَصَرُّفُهُ بَعْدَ الْحَجْرِ إِلَى الْقَاضِي الْحَاجِرِ أَوْ إِلَى غَيْرِهِ فَقَضَى بِبُطْلَانِ تَصَرُّفِهِ ثُمَّ رُفِعَ إِلَى قَاضٍ آخَرَ تر دې که تر حجر وروسته د هغه يو تصرف د حاجر [بنديز لگونکي] قاضي يا غير حاجر قاضي مخته پېش کړي سي او هغه د تصرف د باطل والي فيصله وکړي بيا بل قاضي ته هغه پېش کړي سي نَقْدٌ بِبُطْلَانِهِ نُو دا بل قاضي به د هغه باطل والي نافذوي لِإِتِّصَالِ الْإِمْضَاءِ بِهِ ځکه چې د هغه سره [د قاضي] امضاء متصل ده فَلَا يَقْبَلُ التَّقْضُ بَعْدَ ذَلِكَ نُو ځکه تر دې وروسته به هغه ماتېدل نه قبلوي.

اللغات: ﴿رفع﴾ د فتح د باب ماضي مجهوله ده: پورته کول، پورته کېدل، کله چې د دغه باب د مجهولي صيغې په صله کي "إلى" راسي، نو معنی يې ده: د قاضي په محکمه کي يو مسئله او

فيصله پېش کېدل، ﴿الامضاء﴾ د افعال د باب مصدر دی، د دې باب شو معناوي دي: نافذول، اجازه ورکول، تریو حکم او فیصلې لاندې دستخط کول ﴿حاجر﴾ د نصر د باب فاعل دی: بنديز لگونکی، منع کونکی، ﴿مقضي﴾ د ضرب د باب مفعول دی، مقضي له: د چا لپاره چې فیصله سوي وي، مقضي عليه: پر کوم چا (د کوم چا په خلاف) چې فیصله سوي وي، ﴿نقض﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: نافذول، باقي پرېښوول، پوره کول (پای ته رسول).

تشریح: مسئله: داده که یو قاضي پر سفیه کس بنديز ولگوي، لېکن هغه مطمئن نه سي او د بل قاضي په دربار کې خپله معامله پېش کړي او دغه قاضي د اول قاضي حجر باطل او لغو کړي او سفیه ته د تصرف اجازت ورکړي، نو په دې صورت کې د هغه تصرف جائز او صحيح گرځي؛ ځکه اول قاضي چې پر هغه کوم بنديز لگولی وو، هغه په حقیقت کې فتویٰ وه، نه قضاء؛ ځکه چې د قضاء لپاره خصومت (دعوی) کول او د خصومت لپاره مدعي او مدعی علیه موجودېدلو ته ضرورت سته، او دلته له دغو څخه هیڅ شی نسته؛ ځکه چې دلته نه مقضي له (مدعي) سته او نه مقضي علیه (مدعی علیه) سته، او دیوه مفتي فتویٰ د بل مفتي په فتویٰ سره لغو کېدای سي، نو ځکه دلته به د دویم قاضي باطلول او لغو کول صحيح وي. او که بیا هم موږ دا قضاء ومنو، نه فتویٰ يعني سفیه مقضي له ومنو چې حجر د هغه لپاره مفید دی او څرنګه چې دا قضاء پر هغه واقع ده، او د هغه په خلاف ده لهدا مقضي علیه هم هغه وشمېرو، نو هم د اول قاضي قضاء بالحجر نه نافذېږي؛ ځکه چې نفس قضاء مختلف فيہ ده، او مختلف فيہ قضاء د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز جائز نه ده، نو ځکه د دغه قضاء او فیصلې د نافذولو لپاره بلي قضاء ضرورت وي، همدا وجه ده کله چې دیوه قاضي د حجر تر فیصلې وروسته د دویم قاضي په عدالت کې هغه پېش کړی سي او دویم قاضي هم پر حجر مهر ولگوي او د سفیه تصرف باطل کړي نو ګواکې د هغه سره امضاء او تنفيذ متصل سو، اوس که دیو درېیم قاضي په خدمت کې د مقدمه پېش کړی سي، نو هغه په دې کې بدلون او ترمیم نه سي کولای، يعني هغه ته پکار دي چې د اول او دویم قاضي د حجر او د تصرف باطلولو فیصله باقي پرېږدي او په هغه کې هیڅ نوې فیصله نه وکړي؛ ځکه چې د هغه سره د قضاء اتصال لاحق سوی دی او اوس په هغه کې د نقض او رد احتمال نسته. (احسن الهدایه)

سفيهه (بې وقوفه) هلک ته به کله مال ورکول کيږي؟ (تفصيلي بيان)

ثُمَّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ إِذَا بَدَلَ الْغُلَامُ غَيْرَ رَشِيدٍ بَيَّا دَامَامَ صَاحِبَ رَحْمَةِ اللَّهِ بِه نېز چي کله يو هلک دنا پوهي
 ابې وقوفې | په حالت کي بالغ سي لَمْ يُسَلِّمْ إِلَيْهِ مَالُهُ حَتَّى يَبْدُلَ خَنْسًا وَعِشْرِينَ سَنَةً نو هغه ته به خپل
 مال نه ورسپارل کيږي تر دې چي پنځويشت کلو ته ورسپري فَإِنْ تَصَرَّفَ فِيهِ قَبْلَ ذَلِكَ خو که
 چيري تر دې مخکي هغه په خپل مال کي تصرف وکړي نَفَذَ تَصَرُّفُهُ نو د هغه تصرف نافذېږي
 فَإِذَا بَدَلَ خَنْسًا وَعِشْرِينَ سَنَةً او کله چي هغه پنځويشت کلو ته ورسپري يُسَلِّمُ إِلَيْهِ مَالُهُ وَإِنْ لَمْ
 يُؤْتَسْ مِنْهُ الرُّشْدُ نو هغه ته به خپل مال ورکول کيږي که څه هم د هغه پوهي [هونسياري] ښکاره
 سوې نه وي وَقَالَ: لَا يُدْفَعُ إِلَيْهِ مَالُهُ أَبَدًا حَتَّى يُؤْتَسَ مِنْهُ رُشْدُهُ وَلَا يَجُوزُ تَصَرُّفُهُ فِيهِ او صاحبين
 رَحْمَتُ اللَّهِ فرمايي: چي هغه ته به خپل مال نه ورکول کيږي تر دې چي د هغه پوهي [د پوهي آثار]
 ښکاره سي او په مال کي د هغه تصرف نه جائز کيږي لِأَنَّ عِلَّةَ الْمَنْعِ السَّفَهُ حُكْمٌ چي د منع کولو
 [مال نه ورکولو] علت بې وقوفې ده فَيَبْقَى مَا بَقِيَ الْعِلَّةُ نو ځکه هغه [منع] به باقي پاتېږي تر څو چي دا
 علت باقي پاته وي وَصَارَ كَالصَّبَا او دا د کوچني والي [کم عمر] په شهر سو وَالْأَبْنُ حَنِيفَةً: أَنَّ مَنْعَ
 الْمَالِ عَنْهُ بِطَرِيقِ التَّأْدِيبِ د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دادی: چي له سفيه کس څخه مال منع کول
 [نه ورکول] د ادب ور زده کولو په غرض سره وي وَلَا يَتَأَذَّبُ بَعْدَ هَذَا ظَاهِرًا وَغَائِبًا او په ښکاره له
 پنځويشت کلو څخه وروسته غالباً داسي کس نه ادب من کيږي أَلَا يَرَى أَنَّهُ قَدْ يَصِيرُ جَدًّا فِي هَذَا
 السِّنِّ آيَا نه گوري چي کله انسان په دې عمر [پنځويشت کلو] کي نيکه جوړېږي فَلَا فَائِدَةَ فِي الْمَنْعِ
 نو په منع کولو [نه ورکولو] کي هيڅ فايده نسته فَلَزِمَ الدَّفْعُ نو ځکه ورکول ضروري سوه وَلِأَنَّ الْمَنْعَ
 بِإِعْتِبَارِ أَثَرِ الصَّبَا او ځکه چي منع کول د کوچنيوالي د اثر په وجه وي وَهُوَ أَوَّلُ الْبُلُوغِ او دا اثر د

❦ القول الرابع: قول العاصمين رَحْمَتُ اللَّهِ، كما قال العلامة داماد افندي رَحْمَةُ اللَّهِ: وعندهما يحجر على السفيه ولا يدفع إليه ماله ما لم يؤنس رشده.... إذ الأمر بالدفع عند إنباس الرشده، فلا يجوز الدفع قبل العلم بالرشده، لأن علة المنع هي السفه، ففي المنع ما دامت العلة، فلا يكون للزمان دخل هنا.... ويقولهما يفتي (مجمع الأئمة ج: ٤، ص: ٥٣)، وكذا في رد المختار (ج: ٥، ص: ١٠٥٩). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٥١]

بلوغ په ابتدائي زمانه كي وي وَيَتَقَطَّعُ بِطَوَّلِ الرَّمَانِ او د اوږده مودت په تېرېدلو سره دا اثر ختمېږي فَلَا يَنْتَقِي النُّعْمُ نو ځكه منع به باقي نه پاتېږي وَلِهَذَا قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لَوْ بَدَلْتُ رَشِيدًا ثُمَّ صَارَ سَفِيهًا لَا يُنْفَعُ النَّالُ عَنْهُ په همدې وجه امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايلي دي: چي كه يو سفيه هلك د پوهي [هونيارى] په حالت كي بالغ سي بيا بيرته سفيه وگرځي نو له هغه څخه به مال نه منع كول كيږي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِأَثَرِ الصَّبَا ځكه چي [اوس] دا د كوچنيوالي اثر نه دى ثُمَّ لَا يَتَأَلَّى التَّفْرِيعُ عَلَى قَوْلِهِ وَإِنَّا التَّفْرِيعُ عَلَى قَوْلِ مَنْ يَرَى الْحَجَرَ بِنَا [دلته] د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ پر قول تفريع نه سي كېداى بلكي د هغه حضراتو پر قول تفريع كېداى سي كوم چي حجر جائز گڼي [يعني د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ پر قول] فَعِنْدَهُمَا لَبَا صَحَّ الْحَجَرُ نو كله چي د دغه حضراتو په نيز [پر سفيه كس] بنديز لگول صحيح دى لَا يَنْفَعُ بَيْعُهُ إِذَا بَاعَ نو د هغه بيع به نه نافذېږي كله چي هغه بيع وكړي [يو شى خرڅ كړي] تَوْفِيرًا لِفَائِدَةِ الْحَجَرِ عَلَيْهِ د دې لپاره چي پر هغه د حجر فايده پوره كړى سي وَإِنْ كَانَ فِيهِ مَصْلَحَةٌ او كه چيري په دې بيع كي يو مصلحت وي أَجَازَهُ الْحَاكِمُ نو قاضي دي هغه جائز وگرځوي [اجازت دي يې وركوي] لِأَنَّ رُكْنَ التَّصْرِيفِ قَدْ وَجَدَ ځكه چي د تصرف ركن موجود سو وَالْتَوْقُفُ لِلنَّظَرِ لَهُ او د بيع موقوف كېدل د هغه د ښېگڼي [او فايدي] لپاره دي وَقَدْ نَصَبَ الْحَاكِمُ نَازِلًا لَهُ او قاضي د همدې ښېگڼي د كتونكي [شفقت او همدري كونكي] په توگه ټاكل كيږي فَيَتَحَرَّى الْمَصْلَحَةَ فِيهِ نو ځكه هغه به د دغه سفيه په حق كي ښېگڼي ته گوري [د ښېگڼي طلب به كوي] كَمَا فِي الصَّبِيِّ الَّذِي يَعْقِلُ الْبَيْعَ وَالشَّرَاءَ وَيَقْصِدُهُ لكه څرنگه چي د هغه بچي په حق كي كيږي كوم چي په بيع پوهيږي او د هغه اراده لري وَلَوْ بَاعَ قَبْلَ حَجْرِ الْقَاضِي او كه سفيه د قاضي تر حجر [بنديز لگولو] مخكي بيع وكړ وي جَاؤَ عِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ نو د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نيز دا بيع جائز ده لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ حَجْرِ الْقَاضِي عِنْدَهُ ځكه چي د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نيز د قاضي حجر ضروري دى لِأَنَّ الْحَجَرَ دَائِرُ الْبَيْنِ الصَّرِّ وَالنَّظَرِ ځكه چي حجر د ضرر او ښېگڼي تر مينځ دائر دى وَالْحَجَرُ لِلنَّظَرِ او حجر صرف د هغه د ښېگڼي لپاره دى فَلَا بُدَّ مِنْ فِعْلِ الْقَاضِي نو د ځكه د قاضي فعل ضروري دي وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ لَا يَجُوزُ او

دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په دابيع نه جائز كيږي لَا تُهْدَى يَدُكَ مَحْجُورًا عِنْدَهُ حَكَمٌ چي دهغه په نېز سفیه د محجور والي امنيوع والي | په حالت كي بالغ كيږي إِذَا الْعِلَّةُ مِنَ السَّفَةِ بِتَنْزِيلَةِ الصَّبَا حَكَمٌ چي [د حجر] علت يعني بې وقوفي د کوچنيوالي په درجه كي ده [يعني سفاهت د کم عمرۍ او کوچنيوالي په څېر دی] وَعَلَى هَذَا الْخِلَافُ إِذَا بَدَغَ رَشِيدًا ثُمَّ صَارَ سَفِيهًا او پر همدغه اختلاف دي كله چي سفیه د پوهۍ [پوهني] په حالت كي بالغ سي بيا سفیه وگرځي.

اللغات: ﴿رشيد﴾ (د سفیه ضد دی): مراد ځني پوه او هوښيار دی، ﴿يؤنس﴾ د مضارع مجهولي صيغه ده، مراد: محسوس کېدل، ښکاره کېدل، (احسن الهدايه، اشرف الهدايه)، ﴿الرشد﴾ مراد: پوهي او هوښياري، ﴿السفه﴾ بې وقوفي، سفیه والی، ﴿الصبا﴾ کوچنی والي (کوچنیتوب)، ﴿محجور﴾ د نصر د باب مفعول دی: پر چا چي بنديز لگول سوی وی، منع کړی سوی، ﴿توفير﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: د دې باب شو معنوي دي چي له هغوی څخه ځيني دادي: پوره کول، پوره اخیستل (ترلاسه کول)، ﴿الضرر﴾ نقصان، تاوان.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پر سفیه د حجر قائل نه دی، نو ځکه د هغه په نېز د سفیه تصرف جائز او صحیح دی. پاته سو د مال منع کولو مسئله نو د هغه په هکله دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز حکم دادی چي کله داسفیه د پنځوشت کالو سي، نو هغه ته به خپل مال ورکول كيږي، برابره ده له هغه څخه د پوهني او هوښياري صدور سوی وي، که نه وي؛ د دې په خلاف د صاحبینو رَحْمَتُهُمُ اللهُ مسلک دادی چي تر څو له هغه څخه د هوښياري او عقل مندی صدور سوی نه وي او هغه له خپل احمقانه افعالو او حرکاتو څخه په پوره توګه راګرځېدلی نه وي، تر هغه وخته به ده ته نه خپل مال ورکول كيږي او نه دده تصرف معتبر كيږي، که څه هم د پنځوشت نه بلکي د څلوېښتو کالو سي؛ ځکه له هغه څخه د مال منع کولو او مال نه ورکولو علت د هغه حماقت او بې وقوفي ده، لهذا تر څو چي په هغه كي دا علت باقي پاته وي، تر هغه وخته به هغه سفیه شمېرل كيږي او د کوچني په حکم سره به وي، که څه هم بوداسي.

ولأبي حنيفة إلخ: دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی چي د سفیه کس مال فقط د سفاهت او حماقت په وجه نه منع کول كيږي، بلکي هغه ته د ادب ورنېوولو (د هغه د هوښيار کېدلو او ادب زده کولو) په غرض سره هم د هغه مال منع کول كيږي، او د ادب ورنېوول يو معلوم او متعين مودت دی او ښکاره ده چي د پنځوشت کالو پر مهال انسان اهل وعيال والا كيږي او د ادب زده کولو پر ځای د ادب ورنېوولو قابل

گرځي او د ځيني خلگو خو په دې عمر کي لمسيان پيدا کيږي او هغوی د نيکه مرتبې ته رسيږي، نو تر دغه عمر وروسته له هغه څخه مال منع کول به د هغه په حق کي ظلم او نا انصافي وي او صحيح به نه وي.

او دا پر کوچنيوالي (صبا) قياسول صحيح نه دي؛ ځکه چي د کوچنيوالي اثر د بلوغ تر ابتدائي مرحلې پوري وي او بيا په کراره، کراهه دا اثر ختميږي او په پنځويشت کالو کي خو گرسره د هغه وجود ختميږي، نو ځکه په هيڅ حواله سره په دې عمر کي منع صحيح نه ده.

همدا وجه ده که يو هلک د هونبیارۍ او ناسفيه والي په حالت کي بالغ سي بيا هغه سفيه وگرځي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز له هغه څخه مال نه منع کول کيږي؛ ځکه چي دا سفاهت د کوچنيوالي د اثر په وجه نه دی، نو ځکه اوس پر هغه منع او بنديز لگول صحيح نه دي.

ثم لا يتأتى إلخ: د دې حاصل دا دی چي څرنګه د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر سفيه حجر صحيح نه دی، نو ځکه د بيع، شراء او داسي نور مسائل د هغه پر قول متفرع کېدای هم نه سي. ها! څرنګه چي د صاحبينو رَحْمَتُهُمُ اللهُ په نېز پر سفيه حجر او بنديز لگول صحيح دي، نو ځکه د سفيه بيع د دوی په نېز نه نافذيږي، او که چيري دوخت قاضي د هغه د بيع په نفاذ کي مصلحت او ښېګڼه وويني، نو هغه به نافذوي، کنې هغه به ردوي.

ولو باع إلخ: که يو سفيه کس د قاضي د حجر تر فيصلې مخکي يوشی خرڅ کړي، نو د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا بيع نافذيږي؛ ځکه چي حجر د نفع او نقصان تر مينځ دائر دی، يعني د حجر په صورت کي د هغه عقد نه نافذيږي او د هغه خرڅ کړی سوی شی بيرته د مخکي په څېر د هغه په ملکيت کي پاتېږي، لېکن د عدم حجر په صورت کي عقد نافذيږي او د هغه شی د هغه له ملکيت څخه وځي، نو د ملکيت په باقي پرېښوولو کي د هغه مصلحت او پر هغه شفقت دی، لېکن د عقد صحيح گرځولو په حواله سره د هغه د قول په ردولو کي د هغه ضرر دی او په حجر کي صرف مصلحت او شفقت ته کتل کيږي، نو ځکه د قاضي تر قضاء (فيصلې) وروسته به حجر نه ثابتيږي.

ددې په خلاف د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز د قاضي تر قضاء مخکي هم د سفيه بيع نه نافذيږي؛ ځکه چي د عدم جواز او عدم نفاذ علت د هغه په نېز سفاهت دی کوم چي قبل القضاء هم موجود دی، نو ځکه قبل القضاء به هم د هغه بيع نه نافذيږي. همدارنګه که سفيه هلک د هونبیارۍ په حالت کي بالغ سي بيا هغه بيرته سفيه (بې وقوف او بې ځايه فضول خرچه) وگرځي، نو د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز د قاضي له قضاء څخه بغير هغه نه محجور کيږي (بلکي د قاضي په قضاء سره پر هغه حجر او بنديز

ثابتيري)؛ ځکه چي د بلوغ په حالت کي هغه هوښيار او ناسفيه دی، لېکن دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز مخکني سفاهت ته په کتلو سره اوس هم پر هغه د سفاهت حکم جاري کيږي. (احسن الهدايه ج: ۱۲، ص: ۲۴۶، ۲۴۷)

د سفيه کس د آزادولو حکم

وَإِنْ أَعْتَقَ عَبْدًا أَوْ كَسَفِيهَ كَسِ يَوْ غَلَامٍ آزَادٍ كَرِي نَقَدَ عَتَقُهُ عِنْدَهُمَا نُو د صَاحِبَيْنِو رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نېز د هغه عتق نافذيري وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ لَا يَنْفُذُ او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز نه نافذيري وَالْأَصْلُ عِنْدَهُمَا أَنَّ كُلَّ تَصَرُّفٍ يُؤَثِّرُ فِيهِ الْهَزْلُ يُؤَثِّرُ فِيهِ الْحَجَرُ او اصل [قاعده] د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نېز داده چي هر هغه تصرف چي په هغه کي هزل تاثیر کوي، په هغه کي حجر هم تاثیر کوي وَمَا لَا فَلَا او په کوم تصرف کي چي هزل تاثیر نه کوي، نو په هغه کي حجر هم تاثیر نه کوي لِأَنَّ السَّفِيهَ فِي مَعْنَى الْهَازِلِ ځکه چي سفيه کس د هازل کس په معنی سره دی مِنْ حَيْثُ أَنَّ الْهَازِلَ يُخْرِجُ كَلَامَهُ لَا عَلَى نَهْجِ الْعُقَلَاءِ لِاتِّبَاعِ الْهَوَى وَمُكَابَرَةِ الْعَقْلِ لَا لِنُقْصَانِ فِي عَقْلِهِ په دې حيثيت سره چي هازل کس د عاقلانو د طرز او طريقې [مخالف خبري کوي] يعني د هغو پر طريقه او د هغو د خبرو مطابق خبري نه کوي، د نفسي خواهش د پېروي کولو او د عقل د مخالفت [خود سري] کولو په وجه، نه په عقل کي د يو نقصان په وجه فَكَذَلِكَ السَّفِيهُ او همداسي سفيه دی وَالْعِتْقُ مِثْلًا لَا يُؤَثِّرُ فِيهِ الْهَزْلُ او عتق داسي شی چي په هغه کي هزل اثر نه کوي فَيَصِحُّ مِنْهُ نو ځکه د سفيه له طرفه عتق [او اعتاق] به صحيح کيږي وَالْأَصْلُ عِنْدَهُ أَنَّ الْحَجَرَ بِسَبَبِ السَّفَهِ بِنَزْلَةِ الْحَجَرِ بِسَبَبِ الرِّقِّ او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز اصل دا دی چي د بې وقوفۍ په وجه بنديز پر لگول داسي دي لکه د غلامتوب په وجه بنديز پر لگول حَتَّى لَا يَنْفُذَ بَعْدَهُ شَيْءٌ مِنْ تَصَرُّفَاتِهِ إِلَّا الطَّلَاقُ كَالْمَرْقُوقِ تر دې چي د مرقوق [غلام] په خبر له طلاق څخه بغير د محجور سفيه کس هم هيڅ تصرف نه نافذيري وَالْإِعْتَاقُ لَا يَصِحُّ مِنَ الرِّقِّ او د غلام له طرفه آزادول نه صحيح کيږي فَكَذَا مِنَ السَّفِيهِ نو ځکه د سفيه له طرفه به هم نه صحيح کيږي وَإِذَا صَحَّ عِنْدَهُمَا او کله چي د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نېز د سفيه اعتاق صحيح دی كَانَ عَلَى الْعَبْدِ أَنْ يَسْتَعْلِي فِي قِيَمَتِهِ نو پر غلام لازم دي چي په خپل قيمت کي خواري وکاږي او کله وکړي لِأَنَّ

الْحَجَرُ لِمَعْنَى النَّظَرِ حُكْمه چي حجر د مصلحت [او فايدي] په غرض سره وي [يعني پر سفيه کس د شفقت
 او مصلحت په خاطر بنديز لکول کيږي] وَذَلِكَ فِي رَدِّ الْعَتَقِ او دا خبره د عتق په ردولو کي ده [يعني
 مصلحت او شفقت هغه وخت ثابتيږي کله چي د سفيه عتق رد کړي سي] إِلَّا أَنَّهُ مُتَعَدِّدٌ لېکن د عتق ردول نا
 ممکن دي فَيَجِبُ رَدُّهُ بِرَدِّ الْقِيَمَةِ نو حُکْمه د قيمت واپس کولو په ذريعه به د هغه ردول ضروري وي
كَأَنِّي الْحَجَرَ عَلَى الْبَرِيضِ لکه څرنګه چي د مريض په حجر کي کيږي وَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ لَا تَجِبُ
السَّعَايَةُ او له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ څخه يو روايت دا دی چي پر غلام سعايه [خواري کښل] واجب نه
 دي لَا تَهَا لَوْ وَجَبَتْ إِنَّمَا تَجِبُ حَقًّا لِمُعْتَقِهِ حُکْمه که چيري سعايه واجب وي نو د مُعْتَقِ [آزادونکي] د حق
 په وجه به واجب وي وَالسَّعَايَةُ مَا عَاهَدَ وَجُوبُهَا فِي الشَّرْعِ إِلَّا لِحَقِّ غَيْرِ الْمُعْتَقِ حال دا چي په شريعت
 کي صرف د غير مُعْتَقِ [ناآزادونکي] د حق لپاره د سعايه وجوب پېژندل سوی دی وَلَوْ دَخَلَ عَبْدُهُ او که
 سفيه کس خپل غلام مُدَبِّر جوړ کړي جَاَزَ نو جائز دي لَأَنَّهُ يُوجِبُ حَقَّ الْعَتَقِ حُکْمه چي تدبير [مدبر
 جوړول] د عتق حق ثابتوي فَيُعْتَبَرُ بِحَقِيقَتِهِ نو حُکْمه د عتق حق به پر حقيقي عتق قياسول کيږي
إِلَّا أَنَّهُ لَا تَجِبُ السَّعَايَةُ مَا دَامَ الْمَوْلَى حَيًّا خو تر څو چي مالک ژوندی پاته وي تر هغه وخته [پر مُدَبِّر]
 سعايه نه واجبيږي لَأَنَّهُ بَاقٍ عَلَى مِلْكِهِ حُکْمه چي مُدَبِّر د دغه [محبور] سفيه په ملکيت کي پاته دی
وَإِذَا مَاتَ وَلَمْ يُؤْنَسْ مِنْهُ الرُّشْدُ [ها! کله دا سفيه مړ سي [په داسي حال کي چي] له هغه څخه پوهي
 ښکاره نه سي سَعَى فِي قِيَمَتِهِ مُدَبِّرًا نو غلام به د خپل مُدَبِّر والي د حالت د قيمت لپاره خواري کاږي
 اګته کوي] لَأَنَّهُ عَتَقَ بِمَوْتِهِ حُکْمه چي مُدَبِّر د خپل مالک [سفيه] د مرګ په وجه آزاد سوی دی وَهُوَ
مُدَبِّرٌ او [د آزادېدلو په وخت کي] هغه مُدَبِّر وو فَصَارَ كَمَا إِذَا أَعْتَقَهُ بَعْدَ التَّدْبِيرِ نو داسي سوه لکه تر
 تدبير وروسته چي مالک هغه آزاد کړی وي وَلَوْ جَاءَتْ جَارِيَّتُهُ بِوَلَدٍ او که چيري د محبور سفيه
 مينځه بچی راوړي فَادْعَاةٌ او سفيه د هغه ادنسب [دعوی] وکړي يُثْبِتُ نَسَبَهُ مِنْهُ نو د هغه بچی
 نسب د ده سره ثابتيږي وَكَانَ الْوَلَدُ حُرًّا وَالْجَارِيَةُ أُمًّا وَلَدِلَهُ او بچی آزاديږي او مينځه د هغه ام ولد
 کيږي لَأَنَّهُ مُحْتَاجٌ إِلَى ذَلِكَ لِإِبْقَاءِ نَسْلِهِ حُکْمه چي سفيه کس د خپل نسل باقي ساتلو لپاره

استيلاد ته محتاج دی فَالْحَقُّ بِالْبُصْرِ فِي حَقِّهِ نو حُکمه داستيلاد په حق کي هغه دهونيار [رشيد] کس سره لاحق کړی سوی دی وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهَا وَلَدٌ او که د مينځي سره بچی نه وي وَقَالَ: هَذِهِ أُمُّ وَلَدِي او سفیه ووايي: چي د مينځه زما ام ولد ده كَانَتْ بِبَنُوْلَةِ أُمِّ الْوَلَدِ لَا يَقْدِرُ عَلَى بَيْعِهَا نو هغه دام ولد په خپل کيږي چي سفیه به دهغې پر خرڅولو قدرت [اختيار] نه لري وَإِنْ مَاتَ او که سفیه مړ سي سَعَتْ فِي جَبِيْعٍ قَيْمَتِهَا نو دا مينځه به په خپل ټوله قيمت کي خواړي کاري لَأَنَّهُ كَالْإِقْرَارِ بِالْحَرْبَةِ حُکمه چي [د سفیه له طرفه] د آزادي دعوی د اقرار په څېر ده إِذْ لَيْسَ لَهَا شَهَادَةُ الْوَلَدِ حُکمه د دغه مينځي سره د بچي گواهي نسته بِخِلَافِ الْفَضْلِ الْأَوَّلِ په خلاف د اول صورت لَأَنَّ الْوَلَدَ شَاهِدٌ لَهَا حُکمه چي [هلته] بچی دهغې [دام] ولد کېدلو گواه دی وَنَظِيرُهُ الْمَرِيضُ إِذَا ادَّعَى وَلَدَ جَارِيَّتِهِ او د دې سره مشابه هغه مريض دی کوم چي [په مرض الموت کي] د خپلي مينځي د بچي [د نسب] دعوی وکړي فَهُوَ عَلَى هَذَا التَّفْصِيلِ نو دا هم پر همدغه تفصيل دي.

اللغات: ﴿نفذ﴾ د نصر ماضي ده: نافذېدل، جاري کېدل، عقد او معامله پای ته رسېدل، ﴿يؤثر﴾ د تفهيم مضارع ده: تاثير کول، مؤثر کېدل، اثر او اغېز پکښي کول، ﴿هزل﴾ د ضرب د باب مصدر دی: ټوکی او مسخرې کول، د مسخرو په توگه يو کار يا يو خبره کول، ﴿نهج﴾ طرز، طريقه، ﴿اتباع الهوى﴾ د خواهشاتو پېروي (تابعداري)، ﴿مکابرة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: عناد او مخالفت کول، غلبه کول، د حق انکار کول، (خودسري کول)، ﴿المرقوق﴾ تر غلامۍ لاندي، غلام، ﴿مدبر﴾ هغه غلام چي مالک ورته ويلی وي: زما تر مرگ وروسته ته آزادي يې!.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چيري تر حجر او بنديز لگېدلو وروسته سفیه خپل غلام آزاد کړي، نو زموږ په نېز دا عتق (آزادي) نافذېږي، په عبارت کي د "عِنْدَهُمَا" لفظ دی، خو حقيقت دادی چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز هم دا عتق نافذېږي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا عتق نه نافذېږي وَبِهِ قَالَ أَحْمَدُ وَهُوَ قِيَاسُ قَوْلِ مَالِكٍ. (بنايه)

زموږ د احنافو دليل پر يوه قاعده مبني دی او هغه دا چي هر هغه تصرف چي په هغه کي هزل مؤثر کيږي، يعني په کوم تصرف کي چي هزل مانع گرځي (او د هزل په وجه هغه منع کيږي)، په هغه تصرف کي حجر هم مانع گرځي: حُکمه چي په بې حايه خبرو او بې حايه کارو کي سفیه او هازل دواړه

سره برابر دي، لهندا د هزل او حجر دواړو حکم به هم برابر وي، او څرنګه چي هزل د عتق له نفاذ څخه مانع نه دی (لکه څرنګه چي په دې حديث کي ذکر سوي دي: "ثلاث جدّهن جد وهزلهن جد إلخ"، لهندا که څوک د مسخرو په توګه خپل غلام آزاد کړي، نو هم آزاديږي)، نو ځکه حجر به هم د عتق له نفاذ څخه مانع نه وي او د هازل په څېر به د سفیه عتق هم نافذیږي.

د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د لیل دادی چي د سفاهت او حماقت په وجه کوم بنديز لګول سوی وي، هغه داسي دی لکه د غلامتوب په وجه لګول سوی بنديز؛ ځکه څرنګه چي له محجور غلام څخه خطاب او تکلف (مکلف کېدل) نه زائلیږي، همداسي له محجور سفیه څخه هم هغه نه زائلیږي، او د غلام اعتاق صحیح نه دی، نو ځکه د سفیه اعتاق به هم صحیح او نافذ نه وي.

لېکن زموږ له طرفه د هغه جواب دادی چي در قیق اعتاق په دې وجه صحیح نه دی چي د هغه په تصحیح او تنفیذ کي د بل چا يعني د مالک د حق باطلول سته؛ ځکه د کوم محل (د کوم غلام) سره چي د هغه تصرف متصل کیږي هغه د بل چا (يعني د مالک) په ملکیت کي دی، همدا وجه ده چي د حد او قصاص په هکله د غلام اقراري تصرف نافذیږي. د دې په خلاف د سفیه په تصرف کي د بل چا حق نه وي؛ ځکه چي پر سفیه د هغه د مصلحت او پر هغه د شفقت لپاره بنديز لګول کیږي، نو ځکه د سفیه اعتاق به نافذیږي او هغه به پر غلام قیاسول صحیح نه وي.

واذا صار إلخ: فرمایي کله چي زموږ په نیز د سفیه اعتاق (آزادول) صحیح دي، نو د آزاد کړی سوي غلام کار دادی چي سعی او مزدوري وکړي، پیسې وګټي او خپل د ځان قیمت سفیه ته ورکړي؛ ځکه چي پر سفیه د مصلحت او شفقت پر بناء د تصرف بنديز لګول کیږي، او دلته حقیقتاً او صورتاً د سفیه مصلحت په دې کي دی چي د هغه عتق نافذ نه کړی سي او د هغه ملکیت (غلام) هغه ته واپس کړی سي، لېکن د نبوي فرمان "ثلاث جدّهن جد وهزلهن جد إلخ" پر بناء دغه عتق ردول يعني آزاد سوی غلام واپس اخیستل او بیرته مملوک ګرځول ناممکن دي، نو ځکه اوس به د غلام د قیمت په ورکولو سره معنا د سفیه سره د مصلحت او ښېګڼې څرګندونه کیږي.

ومن محمد إلخ: له امام محمد رَحْمَةُ اللهِ څخه یو روایت دادی چي په دغه مسئله کي پر آزاد کړی سوي غلام سعایه نه واجبیږي؛ ځکه چي آزادونکی کس صرف یو دی او صرف د هغه لپاره سعایه واجبیږي. حال دا چي په شریعت کي د نا آزادونکي (غیر معتق) لپاره سعایه واجب کړی سوي ده (مثلاً که یو غلام د دوو خلکو په مینځ کي مشترک وي، بیا یو شریک هغه غلام آزاد کړي، نو د شریعت حکم دادی چي دغه غلام به د دویم نا آزادونکي شریک د حصې لپاره سعی او کوشش کوي او هغه ته به د خپلي حصې مال ورکوي)، لهندا

کله چي په شريعت کي د غير معتق لپاره سعايه واجب ده، نو دغه ايجاب (يعني د معتق سفیه لپاره سعايه واجبول) به د شريعت د ايجاب مخالف وي کوم چي صحيح نه دي.

ولو د برعده الخ: د دې حاصل دا دی چي د سفیه کس لپاره دا هم جائز دي چي خپل غلام مُدبر جوړ کړي؛ ځکه کله چي هغه د حقيقي اعتاق مالک دی، نو د حق اعتاق خوبه په درجه اولی مالک وي او د سفیه مالک د مصلحت لپاره او پر هغه د شفقت په خاطر پر دغه مُدبر سعايه واجب ده، او د سفیه په ژوند کي پر واجب نه ده؛ ځکه چي د هغه په ژوند کي مُدبر د هغه په ملکیت کي وي او د هغه تر مرگ وروسته آزادېږي، نو ځکه تر مرگ وروسته به پر هغه سعايه واجب وي.

ولو جاءت الخ: مسئله داده که د محجور سفیه مینځه یو بچی وزېږوي او سفیه د هغه د نسب دعوی وکړي چي دا زما بچی دی، نو د هغه نسب د سفیه سره ثابتېږي. او څرنګه چي پلار (سفیه) آزاد دی، نو ځکه ځوی به هم آزاد وي او د هغه مور به د سفیه ام ولد وي او په دغه معامله کي به سفیه درشید او هوښیار کس سره لا حقول کیږي او د هغه استیلا (ام ولد جوړول) به صحيح ګرځول کیږي؛ ځکه چي هغه هم انسان دی بچیانو ته ضرورت لري او دې ته مجبوره دی چي تر خپل شانسل پریږدي. او که چیري د دغه مینځي سره بچی موجود نه وي خو د دې باوجود سفیه د هغې د ام ولد کېدلو هوایي دعوی وکړي، نو دا دعوی په حقیقت کي د آزادولو دعوی ده او اوس دا مینځه د ام ولد په درجه ګرځي، نه ام ولد؛ ځکه چي دلته بچی معدوم دی او د هغه شهادت مفقود دی. او په دې صورت کي به دا مینځه د مالک (سفیه) تر مرگ وروسته د خپل قیمت په اندازه مال ګټي او د مالک وارثانو او غرماؤ (قرضخواهانو) ته به یې ورکوي. او په اول صورت کي پر هغې ځکه سعايه نه واجبیږي چي هلته بچی موجود دی او د بچی وجود او د مالک سره د هغه د نسب ثبوت د مینځي د ام ولد کېدلو شهادت (ګواهي) ده. او په دغه دویم صورت کي (يعني کله چي بچی موجود نه وي) د هغې د ام ولد کېدلو دعوی د هغې د آزادۍ د اقرار کولو په څېر ده، او که سفیه مالک دا ام ولد مینځه آزاده کړي، نو پر هغې سعايه واجبیږي، نو ځکه د آزادۍ د اقرار کولو په صورت کي به هم پر مینځي سعايه واجبیږي.

د دې مثال داسي دی لکه یو مریض چي مقروض (پور وړی) وي او هغه د خپلي مینځي په هکله دعوی کوي چي دا زما ام ولد ده، نو دې ته به کتل کیږي چي بچی موجود دی، که نه، که چیري بچی موجود وي، نو پر مینځي سعايه نه واجبیږي، او که بچی موجود نه وي، نو د مریض مالک تر مرگ وروسته پر هغې سعايه واجبیږي. همدغه ډول په پورتنۍ مسئله کي چي هم چیري بچی سته، هلته سعايه واجب نه ده، او چیري چي بچی نسته، هلته سعايه واجب ده. (احسن الهدایه)

د سفيه کس د نکاح کولو حکم

قَالَ: وَإِنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً أَوْ كَهَ مَحْجُورَ سَفِيهٍ دِيَوِ بَنَحِي سِرِه نَكَاح وکړي جَاړ دِنَاکُهَا نو د هغې نکاح جائز ده لِأَنَّهُ لَا يُؤْثِرُ فِيهِ الْهَزْلُ حُكْمه چي نکاح کي هزل تاثیر نه کوي. وَلِأَنَّهُ مِنْ حَوَائِجِ الْأَصْلِيَّةِ او حُكْمه چي نکاح د هغه له اصلي ضرورتونو څخه ده وَإِنْ سَتَى لَهَا مَهْرًا او که سفيه د هغې لپاره مهر وټاکي اقرار کړي جَاړ مِنْهُ مَقْدَارُ مَهْرٍ مِثْلِهَا نو له هغه څخه د هغې د مهر مثل په اندازه جائز دی لِأَنَّهُ مِنْ ضَرُورَاتِ النِّكَاحِ حُكْمه چي مهر مثل د نکاح د لوازماتو څخه دی وَبَطْلَ الْفَضْلِ او له مهر مثل څخه زیاتوب باطلیږي لِأَنَّهُ لَا ضَرُورَةَ فِيهِ حُكْمه چي په زیاتوب [زائد مقدار] کي ضرورت نسته وَهُوَ الْتَزَاؤُ بِالْتَّسْبِيَةِ او دا په ټاکلو [مقرر کولو] سره پر ځان لازمول دي [يعني دلته سفيه په ټاکلو او بیانولو سره پر ځان مهر لازم کړی دی] وَلَا نَظَرَ لَهُ فِيهِ حَالِ دَا چي په دې کي د سفيه لپاره مصلحت [اوشقت] نسته فَلَمْ تَصَحَّ الزِّيَادَةُ نو حُكْمه زیاتوب به نه صحیح کیږي فَصَارَ كَالْمَرِيضِ مَرَضَ الْمَوْتِ نو هغه د مریض الموت د مریض په څېر سو وَلَوْ طَلَّقَهَا قَبْلَ الدُّخُولِ بِهَا او که سفيه په دغه منکوحه بنحی له دخول کولو څخه مخکي هغې ته طلاق ورکړي وَجَبَ لَهَا النِّصْفُ فِي مَالِهِ نو د سفيه په مال کي د هغې لپاره نیم مهر واجبیږي لِأَنَّ التَّسْبِيَةَ صَحِيحَةٌ إِلَى مَقْدَارِ مَهْرِ الْبِثْلِ حُكْمه چي د مهر مثل تر مقداره پوري د مهر ټاکل [ټاکل سوی] صحیح دی وَكَذَا إِذَا تَزَوَّجَ بِأَرْبَعِ نِسْوَةٍ أَوْ كُلِّ يَوْمٍ وَاحِدَةً او همدارنگه کله چي سفيه د څلورو بنحی سره نکاح وکړي یا هره ورځ د یوې بنحی سره نکاح وکړي لِأَبَيَّتِنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی.

اللفات: ﴿تَزَوَّج﴾ د تفعل ماضي ده: نکاح کول، واده کول، ﴿حَوَائِج﴾ حاجتونه، ضرورتونه،

﴿سَتَى﴾ د تفعیل ماضي ده، سَتَى يُسَبِّئُ تَسْبِيَةً: نومول، ټاکل، مقرر کول، مُتَعَيِّنُول، بیانول،

﴿ضرورات النکاح﴾ د نکاح لوازمات (د نکاح لازمي شيان)، ﴿نظر﴾ مصلحت، ښېگڼه.

تشریح: مسئله: دا که سفيه د یو بنحی سره نکاح وکړي، نو دا نکاح جائز او صحیح ده؛ حُكْمه هزل له نکاح څخه مانع نه دی، نو د مخکنۍ قاعدې په رڼا کي به سفاهت هم له نکاح څخه مانع نه وي او د سفيه نکاح به جائز وي، او حُكْمه چي نکاح د انساني ژوند یو اهم جزء دی او د هر سړي ورته ضرورت

دی. او که سفیه خاوند دهنې لپاره مهر ټاکلی وي نو دمهر ټاکل (تعیین) هم صحیح دي، لېکن څرنګه چي دغه خاوند سفیه دی، نو ځکه دهنه د مصلحت او ښېګڼې لپاره او پر هغه د شفقت کولو په خاطر به ددې ښځې دمهر مثل تر مقدار پوري دغه ټاکل (تعیین) صحیح وي، یعني که هغه اته زره (۸۰۰۰) درهمه مهر ټاکلی وي او د ښځې مهر مثل شپږزر (۶۰۰۰) وي، نو تر شپږزو پوري به د مهر تعیین صحیح وي او منکوحه به صرف د همدې مقدار مستحقه وي.

وبطل الفضل إلخ: ددې حاصل دادی چي له مهر مثل څخه چي کوم مقدار زائد دی، دهنه په ټاکلو کي د سفیه نقصان دی او په دې کي دهنه لپاره مصلحت او شفقت معدوم دی، لهذا څرنګه چي که یو مرض الموت والا مریض مهر وټاکي، نو تر مهر مثله پوري ټاکل صحیح ګرځول کیږي، نو همداسي به د سفیه ټاکل هم دمهر مثل تر مقدار پوري صحیح ګرځول کیږي او زائد مقدار به باطلیږي.

ولو طلقها إلخ: که چیري سفیه له دخول او خلوت صحیحه څخه مخکي خپل دغه منکوحه ښځې ته طلاق ورکړي، نو دا منکوحه دنیم مهر مثل دمقدار مستحقه کیږي، ځکه چي دنکاح کېدلو په وخت کي صرف تر مهر مثله پوري ټاکل (تعیین) صحیح وو (او تر دخول مخکي د طلاق واقع کېدلو په صورت کي د ښځې لپاره نیم مهر واجبېږي)، نو ځکه د طلاق قبل الدخول په وخت به کي د سفیه منکوحه ښځه د همدغه مقدار د نصف حقداره کیږي. او برابره ده سفیه په یوه عقد کي دیوې ښځې سره نکاح وکړي یا د څلورو ښځو سره په یوه عقد کي نکاح وکړي یا په څلورو ورځو کي (په جلا، جلا عقد سره) د څلورو ښځو سره نکاح وکړي، په هر صورت کي دهنه منکوحه ښځې دمهر مثل حقداره کیږي. (احسن الهدایه)

د سفیه له مال څخه د زکاه ایستلو او د هغه اولاد او داسي نورو ته د نفقه ورکولو حکم

قَالَ: وَيُخْرِجُ الزَّكَاةَ مِنْ مَالِ السَّفِيهِ فَرَمَائِي: او د سفیه له مال څخه به زکاة ایستل کیږي لِأَنَّهَا وَاجِبَةٌ عَلَيْهِ ځکه که هغه د نصاب مالک وي نو! پر هغه زکاة واجب دی وَيُنْفَقُ عَلَى أَوْلَادِهِ وَرَوْجَتِهِ وَمَنْ تَجِبُ نَفَقَتُهُ مِنْ ذَوِي أَرْحَامِهِ او [د هغه له مال څخه] نفقه به ورکول کیږي د هغه اولاد، ښځې او هغه ذوي الارحامو انږدې قربانوا ته چي د هغوی نفقه پر ده واجب وي لِأَنَّ إِحْيَاءَ وَلَدِهِ وَرَوْجَتِهِ مِنْ حَوَائِجِهِ ځکه خپل بچی او خپله ښځه ژوندي ساتل د هغه له ضرورتونو څخه دي وَالْإِنْفَاقُ عَلَى ذِي الرَّحِمِ وَاجِبٌ عَلَيْهِ حَقًّا لِقَرَابَتِهِ او د حق قرابت په وجه ذی رحم محرم ته نفقه ورکول پر هغه واجب دي وَالسَّفَهُ لَا يَبْطُلُ حَقُّوq النَّاسِ او سفاهت د خلکو حقوق نه باطلوي إِلَّا أَنْ الْقَاضِيَ يَدْفَعُ الزَّكَاةَ إِلَيْهِ

لِيَصْرِفَهَا إِلَى مَصْرُفِهَا مگر دا چي قاضي به هغه ته زکاة ورکوي چي هغه يې په خپله د زکاة په مصارفو مستحقينوا کي صرف کړي لَا تِلْكَ لَا يَدَّ مِنْ يَدِّهِ لِيَكُونَهَا عِبَادَةً ځکه اد زکاة ادا کولو لپاره اد سفيه نيت ضروري دی ځکه چي زکاة عبادت دی لَكِنْ يَبْعَثُ أَمِينًا مَعَهُ كَيْلًا يَصْرِفُهُ فِي غَيْرِ وَجْهِهِ لېکن قاضي به د هغه سره خپل يو امين (او معتمد) کس استوي چي هغه د زکاة مال بې طريقه او بې ځايه صرف نه کړي وَلِي التَّفَقُّعِ يَدْفَعُ إِلَى أَمِينِهِ لِيَصْرِفَهُ او د نفقې په صورت کي به قاضي خپل امين کس ته مال ورکوي چي هغه يې [په مستحقينو کي] صرف کړي [نه وسفيه کس ته] لَا تِلْكَ لَيْسَ بِعِبَادَةٍ ځکه چي نفقه عبادت نه دی فَلَا يَخْتَارُ إِلَى يَدِّهِ نو ځکه هغه د سفيه نيت ته محتاج نه دي [يعني په نفقه ورکولو کي د هغه نيت ته ضرورت نسته] وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا حَلَفَ أَوْ نَذَرَ أَوْ ظَاهَرَ او دا حکم د هغه صورت په خلاف دی کله چي سفيه کس قسم واخلې يا [د صدقې او داسي نورو] نذر ومني يا د خپلي بڼې سره ظاهر وکړي حَيْثُ لَا يَلْزَمُهُ النَّبَالُ نو [په دې صورت کي] پر هغه مال نه لازميږي بَلْ يُكْفَرُ بَيْنَهُ وَظَاهَرَهُ بِالصَّوْمِ بلکي هغه به په روژو سره د خپل قسم او ظاهر کفاره اداء کوي لَا تِلْكَ مَتَّايَجِبُ بِفَعْلِهِ ځکه د کفارې وجوب له هغه شيانو څخه دی کوم چي د هغه د خپل فعل په وجه واجبېږي [نودلته پر هغه د خپل فعل وجه کفاره واجب سوې ده] فَلَوْ فَتَحْنَا هَذَا الْبَابَ نو که موږ [په دې صورت کي] دغه [د مال لازميډلو] دروازه خلاصه کړو [يعني مال پر لازم کړو، نه په روژو سره کفاره اداء کول] يُنْذَرُ أَمْوَالُهُ بِهَذَا الطَّرِيقِ نو هغه به له دې لاري خپل مالونه ضايع کوي وَلَا كَذَلِكَ مَا يَجِبُ ابْتِدَاءً بِغَيْرِ فَعْلِهِ او کوم شی چي د هغه له فعل څخه بغير ابتداء واجب دي [يعني زکاة و نفقه الاقارب]، هغه داسي نه دی

اللفات: ﴿السفيه﴾ بې وقوف، د دې بشپړ تعريف د باب په شروع کي تېر سو، ﴿يُنْفَقُ﴾ د افعال د باب مضارع مجهول ده: خرچ کول (خرچول)، نفقه ورکول، ﴿ظَاهَرُ﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: ظاهر کول، ﴿يُكْفَرُ﴾ د تفعيل مضارع ده: کفاره اداء کول، ﴿امين﴾ امانت ساتونکی، امانتدار، ﴿يُنْذَرُ﴾ د تفعيل مضارع ده: فاسد اسراف کول، زيات خرچ کول.

تشریح: مسئله: داده که سفيه دنصاب مالک وي، نو پر هغه زکاة واجب دی او قاضي دي د هغه له مال څخه د زکاة مال وباسي او هغه ته دي يې ورکړي چي هغه په خپله دا د زکاة مصارفو ته ورکړي؛ ځکه چي زکاة عبادت دی او د عبادت اداء کولو لپاره نيت شرط دی، نو ځکه د زکاة مال به سفيه ته

ورسپارل کيږي، خو دهغه سره به قاضي احتياطاً خپل يو امين او باوري سړی هم استوي. همدارنگه د اهل و عيال نفقه هم د سفيه په مال کي واجبېږي او دا نفقه به قاضي د خپل امين او معتمد په لاس ورکوي چي هغه يې مستحقينو ته ورکړي او د سفيه په لاس به يې نه ورکوي؛ ځکه چي نفقه عبادت نه دی چي نيت پکښي ضروري سي، نو ځکه هغه به د بې وقوف او فضول خرچه کس (سفيه) په لاس نه ورکول کيږي.

وهذا بخلاف إلخ: فرمايي که سفيه د الله په نامه سره د يو کار قسم واخلې يا د صدقې او داسي نورو نذر ومني (چي د الله لپاره پر مادومره مال صدقه کول لازم دي) يا د خپلي ښځي سره ظاهر وکړي، نو څرنگه چي دغه امور په خپله دهغه د فعل په وجه واجب سوي دي او الله نه دي پر واجب کړي، نو ځکه د دغه افعالو اداينه به دهغه د مال په ذريعه نه کيږي، بلکي سفيه به دروژو نيولو په ذريعه دهغوي کفارۀ اداء کوي. د دې په خلاف زکاة، حج او داسي نور د الله په واجبولو سره واجب سوي دي، نو ځکه دهغوی اداينه به په مال سره کيږي، او بيا له مال خرچ کولو څخه بغير دهغوی د اداء کولو بله لاره هم نسته. (احسن الهدايه)

د سفيه لپاره د حج کولو حکم

قَالَ: فَإِنْ أَرَادَ حَجَّةَ الْإِسْلَامِ فرمايي: که چيري سفيه کس د حج اسلام [فرض حج] اراده وکړي لَمْ يُنْتَمِ مِنْهَا نو له هغه څخه به نه منع کول کيږي لِأَنَّهَا وَاجِبَةٌ عَلَيْهِ بِإِيجَابِ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ غَيْرِ صُنْعِهِ ځکه چي حج د الله تعالیٰ په واجبولو سره پر هغه واجب [فرض] دی چي په هغه کي دده د عمل هيڅ دخل نسته وَلَا يُسَلِّمُ الْقَاضِي التَّفَقُّعَ إِلَيْهِ او قاضي به نفقه [د لاري خرچه] سفيه ته نه سپاري وَيُسَلِّمُهَا إِلَى ثِقَةٍ مِنَ الْحَاجِّ يُنْفِقُهَا عَلَيْهِ فِي طَرِيقِ الْحَجِّ [بلکي] يو معتمد [باوري] حاجي ته به يې سپاري چي هغه د حج په لاره کي دا نفقه پر سفيه خرچوي كَيْلَا يُتْلَفُهَا فِي غَيْرِ هَذَا الْوَجْهِ د دې لپاره چي سفيه له دغه کار څخه بغير په بل څه کي هغه ضايع نه کړي وَلَوْ أَرَادَ عُتْرَةً وَاحِدَةً او که چيري سفيه کس د يوې عمرې اراده وکړي لَمْ يُنْتَمِ مِنْهَا اسْتِحْسَانًا نو استحساناً به هغه له عمرې څخه هم نه منع کول کيږي لِاخْتِلَافِ الْعُلَمَاءِ فِي دُجُوبِهَا ځکه چي د عمرې په وجوب کي د علماؤ اختلاف دی بِخِلَافِ مَا أَرَادَ عَلَى مَرَّةٍ وَاحِدَةٍ مِنَ الْحَجِّ په خلاف له يوه وار څخه دزيات حج کولو وَلَا يُنْتَمِ مِنْ الْقَرَانِ او هغه به له حج قران څخه هم نه منع کول کيږي لِأَنَّهُ لَا يُنْتَمِ مِنْ إِفْرَادِ السَّفَرِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا

حُكِّه | كله چي اهغه له حج او عمرې شخه د هريوه لپاره د تنها سفر كولو | يعني د تنها حج يا عمرې كولو |
 شخه نه منع كول كيږي فَلَا يُنْتَفَعُ مِنَ الْجَنَعِ بَيْنَهُمَا نو د دواړو له جمع كولو شخه به | په درجه اولي |
 منع كول كيږي وَلَا يُنْتَفَعُ مِنْ أَنْ يَسُوقَ بَدَنَهُ او هغه به له دې شخه هم نه منع كول كيږي چي | دخپل
 خان سره د قرباني | خاروي | اوبس يا غوا | بوغي | تَحَرُّزًا عَنْ مَوْضِعِ الْخِلَافِ | له موضع اختلاف شخه د بچ
 كېدلو لپاره إِذْ عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ لَا يُجْزِئُهُ غَيْرَهَا حُكِّه د حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا په نېز
 له بدنه شخه بغير بل شخه كافي نه دي | يعني جائز نه دي | وَهِيَ جَزُؤٌ أَوْ بَقَرَةٌ او بدنه اوبس يا غوا ده فَإِنْ
مَرَضَ وَأَوْطَسَ بِوَصَايَا الْقُرْبِ وَأَبْوَابِ الْخَيْرِ او كه چيري سفيه كس مريض سي او هغه په نېكو كارونو
 او د خير په بابونو كي شخه وصيتونه وكړي | يعني دا وصيت وكړي چي د خير په لارو كي دي زما مال خرچ
 كړل سي | جَاَزَ ذَلِكَ فِي ثُلُثِهِ نو دا د هغه د مال په درېيمه حصه كي جائز كيږي لِأَنَّ نَظَرَهُ فِيهِ حُكِّه
 چي د هغه نېنگنه په همدې كي ده إِذْ هِيَ حَالَةٌ انْقِطَاعِهِ عَنْ أَمْوَالِهِ حُكِّه د مرض حالت له خپلو
 مالونو شخه د هغه د منقطع كېدلو | او تعلق ختمېدلو | حالت وي وَالْوَصِيَّةُ تَخْلُفُ ثَنَاءً أَوْ ثَوَابًا او
 وصيت تر خپل شانه والي يا ثواب پريږدي | يعني تر وصيت وروسته تعريف وي يا ثواب | وَقَدْ ذَكَرْنَا
مِنَ الثَّقَرِيَّاتِ أَكْثَرَ مِنْ هَذَا فِي كِفَايَةِ الْمُتَتَهِّنِ او په "كفاية المنتهي" كي موږ له دې شخه زيات
 تفريعات ذكر كړي دي.

اللغات: ﴿صنع﴾ عمل، كړنه، ﴿الثقة﴾ مراد: معتمد او باوري كس، ﴿القرآن﴾ حج قرآن، په يوه
 احرام سره حج او عمر دواړه اداء كول، ﴿البَدَنَةُ﴾ هغه اوبس، اوبسه يا غوا كوم چي په مكه كي قربانول
 كيږي (يعني كوم چي د الله د قرب او ثواب حاصلولو په اراده سره ذبح كول كيږي)، او د حينو په نېز فقط اوبس
 حُني مراد دی، جمع: بُدْنٌ او بُدُنٌ، لكه خرنګه چي په قرآن كريم كي ذكر سوي دي "وَالْبُدْنُ
جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ" [سورة الحج: ۱۳۶]، ﴿القُرْبُ﴾ جمع د قُرْبَةٍ ده: نېك اعمال، طاعات، (مر
 منه عمل چي په هغه سره د الله قرب [نژدېكت] حاصلول كيږي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دې كه سفيه فرض حج يا په ژوند كي يوه عمره كول وغواړي، نو هغه
 به له حج يا عمرې اداء كولو شخه نه راګرځول كيږي؛ حُكِّه حج خوا الله فرض كړی دی او په هغه كي د
 بنده هيڅ لاس نسته، لهدا خرنګه چي د زكاة اداء كولو لپاره د سفيه مال خرچ كول كيږي، نو همداسي

به د حج اداء كولو لپاره هم هغه ته د مال خرچ كولو حق وي. خو د سفر نفقه او خرچه به سفیه ته نه ور كول كيږي بلكي يو امين او معتمد حاجي ته به ور كول كيږي كوم چي د هغه سره په لاره كي ملگري وي، د دې لپاره چي سفیه له غير ضروري خرچونو څخه بچ سي او د سفر ملگري صرف د ضرورت په اندازه هغه ته خرچه ور كوي.

پاته سو د عمرې مسئله، نو د عمرې د حيثيت په هكله د فقهاؤ څو اقوال دي: ① ځيني وايي چي سنت مؤكده ده ② او د بعضو په نېز فرض كفایه ده ③ او ځيني حضرات بيا هغه فرض گڼي، نو ځكه استحساناً به د يوې عمرې له اداء كولو څخه سفیه نه راگر ځول كيږي، ها! څرنگه چي هغه له نقلي حج څخه راگر ځول كيږي، نو همداسي به له نقلي عمرې څخه هغه هم راگر ځول كيږي.

ولا ينع من القران إلخ: د دې مطلب واضح دی. او پر قارن (حج قران كوني) هډي لازم ده، نو كه هغه د هدي لپاره د ځان سره بدنه يعني اوښ يا غوا روانه كړي، نو له دې څخه به هم هغه نه منع كول كيږي؛ ځكه چي د بدنه په هكله هيڅ اختلاف نسته او له بدنه څخه بغير په پسه او داسي نور كي اختلاف دی، زموږ په نېز په هدي كي پسه كافي دی، لېكن د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په نېز په پسه او داسي نورو سره كار نه كيږي بلكي صرف د اوښ يا غوا هدي ضروري ده او د همدې نوم بدنه ده، لهذا كله چي هغه بدنه روانه كړي، نو د هيچا اختلاف به پكښي نه وي، نو ځكه سفیه قارن به له هغه څخه نه منع كول كيږي.

قران مرض إلخ: فرمايي كه سفیه په خپل مرض الموت كي په نېكو كارو او د خير په لارو كي د خپل مال خرچولو وصيت وكړي مثلاً د مسجد يا مدرسي جوړولو حكم وكړي، نو د هغه د وصيت د مال په درېيمه حصه كي نافذ كيږي؛ ځكه چي په همدومره مقدار كي د وصيت په نافذولو كي د هغه ښېگنه ده او دا پر هغه شفقت دی (او مخكي ذكر سوه چي پر سفیه د هغه د ښېگني او شفقت په خاطر بنديز لگول كيږي). او كه چيري هغه د مالدار كس لپاره (يا د نامه والا كار لپاره) وصيت كړی وي، نو تر مرگ وروسته به خلك د هغه تعريفونه كوي او كه هغه د فقير لپاره (يا د يو مخفي نېك كار لپاره) وصيت كړی وي، نو پس تر مرگه به ده ته د هغه ثواب حاصل كيږي. همدا خبره صاحب د هدايي رَجَّه الله په دې عبارت "والوصية تخلف ثناء أي فيها إذكان للغني أو ثواباً أي فيها إذا كان للفقير" سره بيان كړي

پر فاسق د بندیز لگولو (له تصرف څخه د منع کولو) حکم

قَالَ: وَلَا يُخْجَرُ عَلَى الْفَاسِقِ إِذَا كَانَ مُصْلِحًا لِتَالِهِ عِنْدَنَا فرمایي: او زموږ په نهز پر فاسق کس به بندیز نه لگول کيږي کله چي هغه د خپل مال په هکله مصلح او هوښیار وي وَالْفُسْقُ الْأَصْلُ وَالطَّارِئُ سَوَاءٌ او په دې سلسله کي اصلي فسق او طاري فسق دواړه سره برابر دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يُخْجَرُ عَلَيْهِ زَجْرًا لَهُ وَعُقُوبَةً عَلَيْهِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي د فاسق د زجر اړتلو او منع کولو او سزا ورکولو لپاره به پر هغه بندیز لگول کيږي کما فی السَّفِيهِ لکه څرنګه چي په سفیه کس کي دي وَلِهَذَا لَمْ يُجْعَلْ أَهْلًا لِلْوَلَايَةِ وَالشَّهَادَةِ عِنْدَهُ او په همدې وجه د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نهز فاسق کس د ولایت او ګواهي ورکولو اهل نه دی ګرځول سوی وَلَنَا قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَإِنْ آتَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ [سورة النساء: ۶] او زموږ دليل د الله تعالیٰ دا فرمان دی: ”که چيري تاسي ووينئ په هغو [یتیمانو] کي صلاح او هوښیاري په معاملاتو او د مال په ساتنه کي انو هغو ته خپل مالونه ورکړئ!“ وَقَدْ أُوتِيَ مِنْهُ نَوْمٌ رُشِدٍ او [دلته] له فاسق څخه یو ډول صلاح لېدل سوي [ښکاره سوي] ده فَيَتَنَاوَلُهُ الثَّكْرَةُ الْبُطْلَقَةُ لهذا نکره مطلقه به هغه لره شامل وي وَلَأَنَّ الْفَاسِقَ مِنْ أَهْلِ الْوَلَايَةِ عِنْدَنَا او ځکه چي فاسق زموږ په نهز د ولایت اهل دی لِإِسْلَامِهِ د خپل اسلام په وجه [يعني ځکه چي هغه مسلمان دی] فَيَكُونُ وَالْيَا لِلتَّصَرُّفِ نو ځکه هغه به د تصرف هم لائق وي وَقَدْ كَرَّرْنَا فِيهَا تَقَدَّمَ او موږ مخکي دا ثابته کړې ده [يعني د کتاب النکاح په ابتدائي حصه کي] وَيَخْجَرُ الْقَاضِي عِنْدَهُهَا أَيْضًا وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ بِسَبَبِ الْغَفْلَةِ او قاضي به د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ په نهز [پر غافل کس] هم د غفلت په سبب سره بندیز لګوي او همدا د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول دی وَهُوَ أَنْ يَغْبِنَ فِي التِّجَارَاتِ وَلَا يَصْبِرُ عَنْهَا لِسَلَامَةِ قَلْبِهِ او غفلت دا دی چي انسان په تجارتونو کي دوکه خوري [تاوان کوي] او د زړه د سالموالي [يعني د دوکې] او تاوان د زغملو او مېرلو په وجه له تجارت څخه صبر هم نه سي کولای لِتَالِي الْحَجْرِ مِنَ الْبُطْرَلِ ځکه چي [پر هغه] په بندیز لګولو کي دهغه ښېګڼه ده.

اللفات: ﴿مصلح﴾ د افعال د باب فاعل دی، أَصْلَحَ يُصْلِحُ إِصْلَاحًا: د دې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه ځيني دا دي: نفع من او د فايدي کار کول، سمول (سم او ګټمن تصرف کول)، او مُصْلِح د هوښیار (او سنجيده) په معنی سره هم مستعمل دی لکه څو عبارت ته مخکي چي ذکر سوه، ﴿الطارئ﴾ د فتح د باب فاعل دی: وروسته واقع کېدونکی (وروسته پيدا سوي)، خلاف الاصلي (ناصلي)، ﴿زجر﴾ رټل او تنبيه ورکول، له بد کار (فسق) څخه منع کول، ﴿عقوبة﴾ سزا، ﴿رشد﴾ ① صلاح (د سفاهت او ګمراهۍ ضد)، سمون او له

غلطيو څخه خالي والي (پوهي او هوښياري)، ② البلوغ مع حسن التصرف بالمال (معجم لغة الفقهاء)، ﴿يتناول﴾ د تفاعل مضارع ده: شاملېدل. ﴿يغبن﴾ د سمع د باب مضارع ده: غلطي کول، دوکه کېدل (دوکه خوړل)، تاوان او نقصان کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که فاسق او بدکاره کس د خپل مال د صرفولو او استعمالولو په هکله مصلح او هوښیار وي، نو زموږ په نېز هغه ته د کاروبار او داسي نورو کارونو پوره اختیار سته او پر هغه به هيڅ بنديز نه لگول کېږي، برابره دهغه فسق اصلي وي يا وروسته پيدا سوي وي، په هر صورت کي به پر هغه حجر نه کېږي. د دې په خلاف دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز د فاسق د زجر او هغه ته د سزا ورکولو په نيت سره به پر هغه بنديز لگول کېږي، لکه څرنګه چي د سفيه د زجر لپاره پر هغه بنديز لگول کېږي (چي هغه له خپل سفاهت او فضول خرچي څخه منع سي او په دې هکله آداب زده کړي)، او د همدې زجر په غرض امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فاسق کس د نکاح د ولايت او د گواهي اداء کولو اهل نه دی گرځولی.

ولنا قوله تعالى إلخ: زموږ دليل د قرآن کریم دا آيت دی ﴿فَإِنْ أَنْسَمَ مِنْهُمْ "رُشْدًا" فَأَدْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ يعني کله له يتيمانو څخه په مال او معاملاتو کي رشد او صلاح ښکاره سي، نو هغو ته خپل مالونه ورکړئ! په دغه آيت سره موږ په دې توګه دليل نيسو چي دلته له يتيمو بچيانو څخه د مال منع کولو علت د رشد نشتوالي دی او کله چي رشد ښکاره سي، نو حجر او بنديز ختمېږي (ځکه چي علت ختم سو او شرط پوره سو)، او څرنګه چي دلته "رُشْدًا" نکره دی او د نکرې يوه قاعده داده چي هغه د اثبات په مقام کي د خصوص فايده ورکوي، نه د عموم (يعني هغه خاص مخرجي)، او څرنګه چي دلته نکره د اثبات په مقام کي ده، نو ځکه د ابه هم خاص وي او له دې څخه به خاص قسم رشد يعني صلاح في الأموال مراد وي، او څرنګه چي په پورتنۍ مسئله کي فاسق د خپل مال په هکله مصلح فرض کړی سوي دی، نو ښکاره خبره ده چي له هغه څخه دغه خاص رشد ښکاره سوي او په هغه کي موجود دی، نو ځکه پر هغه به بنديز نه لگول کېږي. زموږ عقلي دليل دادی چي د مسلمان والي په وجه فاسق زموږ په نېز د ولايت اهل دی، او د ولايت تعلق د بل چا د ذات سره وي، لهذا کله چي د بل چا په ذات کي هم هغه د تصرف (نکاح او داسي نورو) کولو اهل دی، نو په خپل ذات کي خو به په درجه اولی د تصرف اهل وي.

ويحجر القاض إلخ: د دې حاصل دادی چي که يو سړی غافل او لا پروا وي کوم چي په کاروبار او معامله کي دوکه خوري، نو پر هغه هم د تصرف بنديز لگول کېدای سي: ځکه چي بنديز پر لگول د هغه په حق کي ښېګڼه او شفقت دی او په دې آيت سره ثابت دی "وَلَا تُؤْثِرُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ إلخ": ځکه چي هغه هم د سفيه په څېر مال بریادوي.

فَصْلٌ فِي حَدِّ الْبُلُوغِ

(دا) فصل دبالغ والي د حد په بيان كي دي

هلک کله بالغ کيږي (کله خوانی ته رسيږي)، د بلوغ علامات او د بلوغ ادنی مودت (تفصیلی بیان)

قَالَ: بُلُوغُ الْغُلَامِ بِالْإِحْتِلَامِ وَالْإِحْبَالِ وَالْإِنْزَالِ إِذَا وَطِئَ فَرَمَائِي: د هلک بالغ کېدل په احتلام راتللو، په حامله کولو او په انزالېدلو سره دي کله چي هغه وطی وکړي فَإِنْ لَمْ يُوجَدْ ذَلِكَ او کله له دغو شخه یو شی موجود نه سي فَحَقُّ يَتِمُّ لَهُ ثَمَانِ عَشْرَةَ سَنَةً عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو تر دې چي د هلک اتلس [۱۸] کاله پوره سي، دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز [يعني که له مذکور خبرو شخه یوه خبره هم په هلک کي نه وموندل سي، نو بیا دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز د اتلس کالو په پوره کېدلو سره هغه بالغ کيږي] وَبُلُوغُ الْجَارِيَةِ بِالْحَيْضِ وَالْإِحْتِلَامِ وَالْحَبْلِ او د نجلی حامله کېدل په حیض او احتلام راتللو او په حامله کېدلو سره دي فَإِنْ لَمْ يُوجَدْ ذَلِكَ او که له دغو شخه یو شی موجود نه سي فَحَقُّ يَتِمُّ لَهَا سَبْعَ عَشْرَةَ سَنَةً نو تر دې چي دهغې اوولس [۱۷] کاله پوره سي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا [حکم] دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی وَقَالَ ❶: إِذَا تَمَّ الْغُلَامُ وَالْجَارِيَةُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً او صاحبین رَحِمَهُمَا اللهُ فرمائي: چي کله هلک او نجلی پنځلس [۱۵] کالو ته ورسېږي فَقَدْ بَلَغَا نو هغوی بالغان سول [يعني د پنځلس کالو په پوره کېدلو سره هلک او نجلی دواړه بلوغ ته رسيږي] وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ او همدا له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شخه یو روایت دی وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول دی وَعَنْهُ فِي الْغُلَامِ تِسْعَ

❶ القول الراجح: قول الصحابين رَحِمَهُمَا اللهُ، كما قال صاحب رد المحتار: بلوغ الغلام بالاختلام والإحبال والإنزال وبلوغ الجارية... فإن لم يوجد فيهما شيء فتمتئ تم لكل منهما خمس عشرة سنة، به يفتي، لقصر أعمار أهل زماننا (رد المحتار ج: ۵، ص: ۱۰۷)، وقال صاحب الهندية: والسن الذي يحكم ببلوغ الغلام والجارية إذا انتهيا إليه خمس عشرة سنة عند أبي يوسف ومحمد وهو رواية عن أبي حنيفة، وعليه الفتوى (ج: ۵، ص: ۶۱)

عَشْرَةَ سَنَةً او په يوه روايت کي له امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ شخه د هلک په هکله نولس [۱۹] کاله نقل سوي دي وَقِيلَ: الْمُرَادُ أَنْ يَطْعَنَ فِي الثَّاسِعِ عَشْرَةَ سَنَةً وَيَتِمُّ لَهُ ثَمَانِ عَشْرَةَ سَنَةً او ويل سودي: چي له هغه روايت شخه د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ مراد دا دی چي د هلک اتلس کاله پوره سي او نولسم کال ته داخل سي فَلَا اخْتِلَافَ نو [د امام صاحب په دواړو روايتونو کي] هيڅ اختلاف نسته [ځکه د چا چي اتلس کاله پوره سي نو هغه سمدستي نولسم کال ته داخليري] وَقِيلَ: فِيهِ اخْتِلَافُ الرَّوَايَةِ او ويل سوي دي: چي په دې کي روايتونه مختلف دي لِأَنَّهُ ذُكِرَ فِي بَعْضِ النُّسخ: حَتَّى يَسْتَكْبِلَ تِسْعَ عَشْرَةَ سَنَةً ځکه [د مبسوط] په ځيني نسخو کي ذکر سوي دي: تر دې چي نولس کاله پوره کړي أَمَّا الْعَلَامَةُ فَلِأَنَّ الْبُلُوغَ بِالْإِنْزَالِ حَقِيقَةٌ او په علامت سره بلوغ په دې وجه ثابتيري چي بلوغ [بالغ کېدل] په حقيقت کي په انزال سره کيږي [يعني په حقيقت کي څوک په انزال سره بالغ کيږي] وَالْحَبْلُ وَالْإِحْبَالُ لَا يَكُونُ إِلَّا مَعَ الْإِنْزَالِ او حامله کېدل يا حامله کول نه کيږي مگر په انزال سره [په بله وينا دا چي بلاربېدل يا بلاربول له انزال شخه بغير ممکن نه دي] وَكَذَا الْحَيْضُ فِي أَوَانِ الْحَبْلِ او د حمل [يا حيض] په زمانه کي حيض راتلل هم داسي [يعني دانزال] په څېر دی فَجُعِلَ كُلُّ ذَلِكَ عَلَامَةً الْبُلُوغِ نو ځکه دغه هر يو د بالغ کېدو علامت گرځول سوي دي وَأَدْنَى الْمُدَّةِ لِذَلِكَ فِي حَقِّ الْعُلَامِ اثْنَتَا عَشْرَةَ سَنَةً او د بالغ کېدو کم مودت د هلک په حق کي دوولس [۱۲] کاله دي وَفِي حَقِّ الْجَارِيَةِ تِسْعَ سِنِينَ او د نجلی په حق کي نهه [۹] کاله دي وَأَمَّا السِّنُّ فَلَهُمُ الْعَادَةُ الْقَاشِيَةُ أَنَّ الْبُلُوغَ لَا يَتَأَخَّرُ فِيهَا عَنْ هَذِهِ الْمُدَّةِ پاته سو عمر [يعني پنځلس کاله د بلوغ عمر گرځول] نو په دې باره کي د صاحبينو او امام شافعي رَحْمَهُمَا اللهُ دليل عادت غالبه دی او هغه دا چي [عموما] په هلک او نجلی کي بلوغ له دغه مودت [پنځلس کالو] شخه نه ځنډيږي وَلَهُ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ﴾ [سورة الأنعام: ۱۵۲] او د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ دليل د باري تعالیٰ دا فرمان دی: ”تر دې چي يتيم بچی خپل قوت [مضبوط والي] ته ورسيږي“ وَأَشَدُّ الصَّبِيِّ ثَمَانِ عَشْرَةَ سَنَةً او د بچی قوت اتلس کاله دی [يعني بچی د اتلس کالو په عمر کي قوي گرځي او خپل طاقت او بشپړتيا ته رسيږي] هَكَذَا قَالَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ همداسي ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا

فرمایلي دي وَتَابَعَهُ الْقُتَيْبِيُّ او امام قتيبي هم دهغه متابعت کړې دی وَهَذَا أَقْلٌ مَا قِيلَ فِيهِ او دا تر ټولو کم مودت دی کوم چي د "أشد" په تفسیر کي ویل سوي دي ایعني دابن عباس رض په قول کي ذکر سوی مودت (اتلس کاله) د "أشد" په تفسیر کي له ذکر سوو مودتونو څخه تر ټولو کم مودت دی [فَبَنَى الْحُكْمَ عَلَيْهِ لِذَلِكَ بِه نو ځکه دهغه دیقیني کېدلو په وجه حکم پر هغه مرتب کړی سو ځکه چي اقل متیقن وي] غَيْرَ أَنَّ الْإِتِّكَانَ نُسُوهُنَّ وَإِذَا رَأَوْهُنَّ أَشْرَعُ خود بنسوخو وده او رسېدنه [بالغ کېدنه] په تېزې سره کیږي ایعني بنسخي د خلکو په نسبت ژر بلوغ ته رسیږي [فَقَصَصْنَا فِي حَقِّهِنَّ سَنَةً نو ځکه موږ دهغوی په حق کي یو کال کم کړی لِأَشْتِمَالِهَا عَلَى الْفُصُولِ الْأَرْبَعَةِ الَّتِي يُوَفِّقُ وَاحِدٌ مِنْهَا الزَّجَالَ لَا مَحَالَةَ ځکه چي یو کال پر څلورو موسمونو مشتمل وي چي له هغوی څخه یو خامخا د مزاج موافق کیږي.

اللغات: ﴿الغلام﴾ په عربي کي هلک ته وايي، مجازاً خادم او غلام ته هم وايي، ﴿الاحتلام﴾ دافتعال باب مصدر دی: احتلام راتلل، په خوب کي دبیده کس انزالېدل (په خواب کي مني راوتل)، ﴿الإحبال﴾ دافعال دباب مصدر دی: حامله کول، بلاربول، ﴿الانزال﴾ دافعال دباب مصدر دی: په شهوت سره مني راوتل، ﴿الجارية﴾ نجلی، کوم چي دبلوغ حد ته نه وي رسېدلې، دمینځي لپاره هم مستعمل دی، ﴿حَبَلٌ﴾ دسمع دباب مصدر دی: حامله کېدل، بلاربېدل، ﴿يطعن﴾ د مضارع صیغه ده، له نصر او فتح دواړو بابونو څخه راځي، ددې باب څو معناوي دي، کله چي یې په صله کي یو مودت ذکر سي نو معنی یې ده: داخلېدل، لکه څرنګه چي ویل کیږي: طَعَنَتِ الْمَرْأَةُ فِي أَيَّامِ الْحَيْضِ أَيْ دَخَلَتْ فِيهَا، ﴿أوان﴾ وخت، ګډې، ﴿العادة الفاشية﴾ عام او غالب عادت، ښکاره عادت، ﴿أشد﴾ قوت او طاقت، استکمال او بشپړتیا، ﴿نشوء﴾ وده او نما کول، لوبېدل، ﴿الفصول الأربعة﴾ څلور موسمونه یعني پسرلی، دوبي، منی او ژمی.

تشریح: په دې عبارت کي دهلک او نجلی دبلوغ عمر او علامات بیان کړل سوي دي، حاصل یې دا دی چي دهلک دبلوغ درې علامات دي: ① احتلام، ② إحبال (یعني دهلک دوطي کولو په وجه بنسټه حامله کېدل)، ③ انزال، په دغه دریو کي اصل انزال دی؛ ځکه چي احتلام بلا انزال غیر معتبر دی، همدارنګه بنسټه بلا انزال نه حامله کیږي، نو انزال اصل سو او إحبال او احتلام دهغه علامات سول. او دنجلی دبلوغ دغه درې علامات دي: ① حیض، ② احتلام، ③ حبل (یعني حامله کېدل).

د پورتنی علاماتو په هکله خو دامام صاحب او صاحبینو اقوال متفق دي، لېکن که له پورتنی علاماتو څخه یو ښکار نه سي، نو بیا به د عمر اعتبار کیږي، او د عمر په هکله د دوی اقوال مختلف

دي، دامام صاحب په نيز حكم دا دی چي کله هلک د اتلسو کالو سي او نجلی، داوولسو کالو سي، نو د دوی د بالغ والي فیصله به کيږي.

وقالا إذا تم إلخ: د بلوغ د علامت نه ښکاره کېدلو په صورت کي د صاحبینو مسلک دا دی چي د هلک او نجلی دواړو د بلوغ مودت پنځلس کاله دی يعني د پنځلس کالو په عمر کي به د دوی د بالغوالي فیصله کيږي، همدا د امام شافعي، امام احمد او اصحاب امام مالک رَحْمَهُمُ اللهُ مسلک دی او داله امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ څخه هم یو روایت دی او پر همدې فتوی ده؛ ځکه چي زیاتره په همدومره عمر کي د بلوغ علامات ښکاره کيږي، اوله حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روایت سوی دی ”قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا اسْتَكْمَلَ الْمَوْلُودُ خَمْسَةَ عَشَرَ سَنَةً، كُتِبَ مَا لَهُ وَمَا عَلَيْهِ وَأُقِيمَتَ عَلَيْهِ الْحُدُودُ“، يعني کله چي بچی پنځلسو کالو ته ورسېږي نو هغه د شرعي احکامو مکلف کيږي او د که د حد والا جرم وکړي نو حد به پري جاري کول کيږي. له دې څخه هم معلومه سوه چي د پنځلس کالو په عمر کي هلک او نجلی، بلوغ ته رسيږي. دا د بلوغ اکثر مودت دی.

وأذن المدّة إلخ: او د بلوغ ادنی مودت د هلک په حق کي دوولس کاله دي او د نجلی په حق کي نهه کاله دي، نو که هغوی په همدې مودت کي د بلوغ دعوی وکړي، نو خبره به یې منل کيږي او د هغو حکم د بالغانو د حکم په څېر ګرځي.

وأما السن إلخ: د دې عطف پر ”أما العلامة“ دی، مطلب یې دا دی چي د عمر په ذریعه د بلوغ د پنځلسو کالو د مودت په هکله د صاحبینو او امام شافعي رَحْمَهُمُ اللهُ دلیل دا دی چي په عامه توګه د هلک او نجلی دواړو د بلوغ د پنځلس کالو له مودت څخه نه متاخر کيږي.

وله قوله تعالى إلخ: دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ دلیل دا آیت دی: ”وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالْقِيِّ هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ“، په دې آیت کي له ”أشُدَّ“ څخه د بعضو په نېزد دوویش کالو عمر مراد دی او د بعضو په نېزد درویش او د بعضو په نېزد پنځویش کالو عمر مراد دی، خو د صاحب هدايي رَحْمَهُ اللهُ په قول له حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه د اتلسو کالو عمر نقل سوی دی، امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ پر همدې عمل کړی دی؛ ځکه چي دا اقل الاقوال دی، او اقل متيقن وي.

وهذا أقل ما فيه إلخ: يعني د ”أشُدَّ“ د معنی او تفسیر په هکله چي کوم مقدارونه منقول دي هغه مختلف دي. بعضو ۲۰ کاله او بعضو ۲۲ کاله، بعضو ۲۳ کاله او بعضو ۲۵ - ۳۳ - ۴۰ او بعضو ۶۰ کاله ذکر کړي دي، په دغه ټولو کي چي کوم اقل او کم مقدار دی، هغه ۱۸ کاله دی کوم چي د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قول دی، نو د تيقن په وجه به پر هغه فیصله کيږي. صرف خبره دومره ده چي د ښځو وده او رسېدنه ډېر ژر کيږي، نو ځکه د دوی په حق کي یو کال کم کړی سوی دی؛ ځکه چي

کال پر څلورو موسمونو مشتمل دی چي له هغوی څخه یو موسم لا محاله دمزاج او طبیعت موافق کيږي.

د قریب البلوغ بجي حکم

قَالَ: وَإِذَا رَاحَ الْغُلَامُ أَوِ الْجَارِيَةُ الْحُلْمَ فَرَمَائِي: أَوْ كَلَهُ جِي هَلَك يَانَجَلِي. بَلُوغٌ تَه نَزْدِي سِي وَأَشْكَلُ أَمْرُكُلِي الْبُلُوغُ أَوْ دَبَالِغٌ كَبْدُو پَه هَكَلَه دَدُو مَعَامَلَه مَشْتَبَه سِي [د دوی بلوغ معلومول مشکل سِي] فَقَالَ: قَدْ بَلَّغْتُ أَوْ هَغَه اهلک يانجلی او وایی: چي زه بالغ سوی یم فَأَقُولُ قَوْلُهُ وَأَحْكَامُهُ أَحْكَامُ الْبَالِغِينَ نُو قَوْلٌ د هَغَه مَعْتَبَر دِي أَوْ د هَغَه احکام د بالغو کسانو د احکامو په څېر دي لِأَنَّهُ مَعْنَى لَا يَعْرِفُ إِلَّا مِنْ جِهَتَيْهَا ظَاهِرًا ځکه چي بالغ کېدل یو باطني خبره ده کوم چي صرف د هلک او نجلی له طرفه معلومېدای سِي فَإِذَا أَخْبَرَا بِهِ وَلَمْ يُكْذِبْهُمَا الظَّاهِرُ لِهَذَا كَلَهُ چي دوی خپله خبر ورکړي او ظاهري حال دوی درواغجن نه وگڼي قِيلَ قَوْلُهَا فِيهِ نُو پَه دې باره کي به د دوی خبره منل کيږي كَمَا يَقْبَلُ قَوْلُ الزَّوْجَيْنِ الْحَيِضُ لکه څرنګه چي د حیض په باره کي د ښځي خبره منل کيږي.

اللغات: ﴿راحق﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: بلوغ ته نژدې کول (د بالغ کېدو وخت ته نژدې کدل)، ﴿حلم﴾ او حلم: د دې لفظ دوي معناوي دي: بلوغ (بلوغ الصبي مبلغ الرجال)، خوب، يعني هغه څه کوم چي يې پیده کس وويني، ﴿أشکل﴾ د افعال د باب ماضي ده: مشتبه کېدل (شکمن کېدل)، مشکل کېدل.

تشریح: د عبارت حاصل دادی چي که یو هلک یا انجلی بلوغ ته نژدې سِي او د بلوغ په باره کي د هغو حالت مشتبه سِي يعني دا معلومول مشکل وي چي هغوی حقیقتاً بالغان سوي دي، که نه، بیا هغوی د خپل بالغ والي دعوی وکړي، نو د هغو دعوی او خبره به منل کيږي. لکه کله چي یو ښځه د خپل حیض شروع کېدلو خبر ورکړي، نو د هغې خبره منل کيږي؛ ځکه قاعده کلیه داده چي کوم شی فقط د ښځي له طرفه معلومېدای سِي، نو په هغه کي د ښځي قول مقبول او معتبر وي، نو همداسي به په بلوغ کي د قریب البلوغ هلک او نجلی قول مقبول وي؛ ځکه چي بلوغ داسي خبره ده چي تر څو د هلک او نجلی له طرفه د هغه وضاحت نه وسي، تر هغه وخته نه سِي معلومېدای.

ولم یکنذبها الظاهر الخ: دا قید يې ځکه لکولی چی که د هلک عمر تر دوولس کالو کم وي یا د نجلی عمر تر نهه کالو کم وي او هغوی د خپل بالغ والي دعوی وکړي، نو د هغو تصدیق به نه کيږي؛ ځکه چي ظاهري حال د هغو تکذیب کوي، ځکه په عامه توګه په دومره مودت کي نجلی یا هلک بلوغ ته نه رسيږي. فقط والله أعلم وعلیه أتم

بَابُ الْحَجْرِ بِسَبَبِ الدِّينِ

(دا) باب د قرض په سبب سره د محجوره کولو (په
بیان کي) دی

تشریح: د قرض او پور په وجه پر مقروض بندیز لگول د قرض د مالکانو (قرضخواهانو) په مطالبه سره مشروط دي، او په دې حواله سره دغه حجر د حجر السفیه په مقابله کي د مرکب په درجه کي دی او حجر السفیه د مفرد په درجه کي دی، او تاسو ته معلومه ده چي مرکب تر مفرد وروسته بیانول کیږي، نو ځکه دغه باب د حجر السفیه له بیان څخه وروسته بیان کړی سوی دی. (بنايه ج: ۱۰، ص: ۱۳۲)

د قرض په وجه د حجر نه کولو په هکله د امام صاحب مسلک

او د مفلس مقروض د مال حکم (تفصیلي بیان)

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لَا أُحْجِرُ الدَّيْنَ إِمَامَ صَاحِبِ رَحْمَةِ اللَّهِ فَرَمَائِي: چي زه د قرض په وجه حجر نه کوم
وَإِذَا وَجَّهْتُ دُونَ عَلَى رَجُلٍ وَطَلَبَ غَرْمًا ذَا حِسِّهِ وَالْحَجْرُ عَلَيْهِ أَوْ كَلَهُ چي پر یو سړي څو قرضونه
واجب سي او د هغه قرضخواهان [د قرضونو مالکان] د هغه د بندي کولو یا محجوره کولو مطالبه وکړي
[چي پر هغه دي د تصرف بندیز ولگول سي] أَلَمْ أُحْجِرْ عَلَيْهِ نَوْزَهُ پَر هغه حجر نه کوم لِأَنَّ فِي الْحَجْرِ أَهْدَارَ
أَهْلِيَّتِهِ ځکه چي په حجر کي د هغه د اهلیت لغو کول [باطل] سته فَلَا يَجُوزُ لِدَفْعِ ضَرَرٍ خَاصٍّ نَوْزَهُ
ځکه د ضرر خاص د دفع کولو لپاره به حجر جائز نه وي فَإِنْ كَانَ لَهُ مَالٌ أَوْ كَهْ چيري د مقروض
سره مال وي لَمْ يَتَصَرَّفْ فِيهِ الْحَاكِمُ نو قاضي به په هغه کي تصرف نه کوي لِأَنَّهُ نَوْزُهُ ځکه چي د
قاضي تصرف هم یو ډول حجر دی وَلِأَنَّهُ تَجَارَةً لَا عَنْ تَرَاضٍ أَوْ ځکه چي دا یو بلا تراضي تجارت
دی ایښي د مقروض له رضاء څخه خالي دی فَيَكُونُ بَاطِلًا بِالْبُطْلِ نو ځکه د نص په حکم سره به دا باطل
وي وَلَكِنْ يَخْبِسُهُ أَهْدَارُ حَقِّ يَنْبَغُهُ لِي دَنِيهِ خو قاضي به دده مال مسلسل بندي ساتي ددې لپاره چي د
ده په قرض کي هغه خرڅ کړي إِيْقَاءَ لِحَقِّ الْغُرْمَاءِ وَدَفْعًا لِنُظْمِهِ د قرضخواهانو د حق اداء کولو او د

مقروض دظلم ليري کولو لپاره وَقَالَ: ﴿إِذَا طَلَبَ غُرْمَاءُ الْفُقَرَاءِ الْحَجَرَ عَلَيْهِ أَوْ صَاحِبِينَ رَجَعَهَا اللَّهُ
 فرمايي: چي که د مفلسه مقروض قرضخواهان پر هغه د حجر کولو [بندیز لکولو] مطالبه وکړي حَجَرَ
 الْقَاضِي عَلَيْهِ وَمَنْعَهُ مِنَ الْبَيْعِ وَالتَّصْرِيفِ وَالْإِقْرَارِ نو قاضي دي پر هغه بندیز ولگوي [يعني] هغه دي له
 بيع، تصرف او اقرار کولو څخه منع کړي حَتَّى لَا يَضْرِبَ بِالْغُرْمَاءِ ددې لپاره چي قرضخواهانو ته ضرر
 نه ورسېږي لِأَنَّ الْحَجَرَ عَلَى السَّفِيهِ إِنَّمَا جَوَزْنَا لَهُ نَظَرًا لَهُ حُكْمٌ چي پر سفيه موږ د هغه د مصلحت [او
 شفت] لپاره بندیز لگولی دی وَفِي هَذَا الْحَجَرِ نَظَرٌ لِلْغُرْمَاءِ او په دغه بندیز لگولو کي د قرضخواهانو
 مصلحت دی لِأَنَّهُ عَسَاةٌ يَلْجَأُ مَالَهُ حُكْمٌ ممکنه ده چي مقروض به د مجبوري پر بناء ظاهرا خپل
 مال خرڅ کړي [نه حقيقتا] [په آسانه توگه دا چي مقروض به خپل مال ضايع کړي] فَيَقُوتُ حَقَّهُمْ نو د
 قرضخواهانو حق به فوت سي وَمَعْنَى قَوْلِهِمَا مَنْعَهُ مِنَ الْبَيْعِ أَنْ يَكُونَ بِأَقْلٍ مِنْ ثَمَنِ الْبِئْرِ او د
 صاحبينو رَجَعَهَا اللَّهُ ددې قول "منعه من البيع" مطلب دا دی چي هغه بيع [د بيع] له ثمن مثل
 څخه په کمه وي أَمَّا الْبَيْعُ بِثَمَنِ الْبِئْرِ لَا يُبْطَلُ حَقُّ الْغُرْمَاءِ او پاته سو په ثمن مثل سره بيع کول نو
 هغه د غرماؤ حق نه باطلوي وَالْمَنْعُ لِحَقِّهِمْ حال دا چي منع د هغو د حق په وجه ده [يعني] د غرماؤ د حق
 په وجه د مقروض له بيع څخه منع کول کيږي فَلَا يُنْتَفَعُ مِنْهُ نو حُكْمٌ مقروض به له ثمن مثل بيع څخه نه
 منع کول کيږي قَالَ: وَبَاعَ مَالَهُ إِنْ امْتَنَعَ الْفُقَرَاءُ مِنْ بَيْعِهِ فرمايي: او قاضي دي د مفلسه مقروض
 مال خرڅ کړي که چيري هغه د خپل مال له خرڅولو څخه منع سي [يا د هغه پر خرڅولو قدرت نه لري]
 وَقَسَمَهُ بَيْنَ غُرْمَائِهِ بِالْحَصَصِ او قاضي دي هغه د قرضخواهانو په مينځ کي د هغو د حصو مطابق
 تقسيم کړي عِنْدَهُمَا [دا حکم] د صاحبينو رَجَعَهَا اللَّهُ په نېز [دی] لِأَنَّ الْبَيْعَ مُسْتَحَقٌّ عَلَيْهِ لِإِيْفَاءِ
 دَيْنِهِ حُكْمٌ چي د خپل قرض اداء کولو لپاره پر هغه بيع [يعني] خپل مال خرڅول واجب دي حَتَّى
 يُغْنِيَ الْأَجَلُ تر دې چي د بيع نه کولو په وجه هغه بندي کول کيږي فَإِذَا امْتَنَعَ او کله چي هغه

● القول الرابع: قول صاحبين رَجَعَهَا اللَّهُ، كما ظهر من دأب المصنف رَجَعَهَا اللَّهُ، وهكذا قولهما أوفق بأحوال الزمان وفي قولهما احتياط، وكذا أشار صاحب الحاشية وصاحب الهنكية إلى ترجيح قولهما (الحاشية: ج: ٢، ص: ٥٠٣)، (الهنكية: ج: ٥، ص: ٥٤).

امفلسه مقروض الہ بيع ثخنه منع سي | ادخيل مال پر خرخولو قادر نه سي | ثَابِتُ الْقَاضِي مَنَابَهُ نو قاضي به دهغه نائب کيږي | او دهغه دنائب په توگه به بيع کوي | كَمَا فِي الْجَبِّ وَالْعِنَّةِ لکه څرنگه چي په مقطوع الذکر او عنین کي کيږي قُلْنَا: الثَّلَجَةُ مَوْهُومَةٌ موږ | جواباً | وايو: چي بيع تلجته په شک کي ده وَالْمُسْتَحَقُّ قَضَاءُ الدَّيْنِ او قرض اداء کول واجب دي وَالْبَيْعُ لَيْسَ بِطَرِيقٍ مُتَعَيِّنٍ لِذَلِكَ او د قرضونو د اداء کولو لپاره بيع | د مال خرخول | متعينه طريقه نه ده بِخِلَافِ الْجَبِّ وَالْعِنَّةِ په خلاف د مقطوع الذکر او عنین وَالْحَبْسُ لِقَضَاءِ الدَّيْنِ بِمَا يَخْتَارُهُ مِنَ الطَّرِيقِ او د قرض اداء کولو په وجه بندي کول د دې لپاره دي چي د اداء کولو کومه طريقه وغواړي هغه اختيار کړي كَيْفَ وَإِنْ صَحَّ الْبَيْعُ كَانَ الْحَبْسُ إِضْرَارًا بِهِمَا بِتَأْخِيرِ حَقِّ الدَّائِنِ وَتَعْذِيبِ الْمُدْيُونِ او څنگه کېدای سي، حال دا چي که بيع صحيح سي نو بندي کول دواړو ته نقصان رسوي، د قرضخواه د حق په تاخير سره او مقروض ته په تکليف ورکولو سره | يعني که چيري بيع صحيح ومنل سي، نو د مقروض په بندي کولو کي د قرضخواه او مقروض دواړو ضرر سته چي د قرضخواه حق به مؤخر سي او مقروض به په تکليف مبتلا سي | فَلَا يَكُونُ مَشْرُوعًا نو ځکه به حبس مشروع نه وي.

اللغات: ﴿الغرماء﴾ جمع د غَرِيمٌ ده: قرضخواهان (د قرض مطالبه کونکي)، د قرض مالکان، ﴿حبس﴾ د ضرب مصدر دی: بندي کول، راڅرخول، ﴿إهدار﴾ د افعال مصدر دی: لغو کول (باطلول)، بېکاره کول، ضایع کول، ﴿تراض﴾ د تفاعل مصدر دی: یو تر بله راضي کېدل، باهمي رضا، ﴿مال﴾ هر هغه څه ته وایي کوم چي دانسان په ملکیت کي داخل وي (المال اسم لجميع ما يملکه الانسان)، او هر هغه شی کوم چي په پیسورانیول سوی وي (معجم لغة الفقهاء)، ﴿إيفاء﴾ د افعال مصدر دی: پوره کول، پوره اداء کول، ﴿عساء﴾ ممکنه ده، کېدای سي، ﴿يلجئ﴾ د تفعیل د باب مضارع ده، لَجَأً يُلْجِئُ ثَلَجَةً، دهمزه په تخفیف سره هم ویل کېدای سي يعني يُلْجِئُ، د دغه باب څو معناوي دي: ① مجبوره کول، ② داسي کار کول چي دهغه باطن د ظاهر په خلاف وي، ③ بيع تلجته کول (د تلجیه په توگه خرخول): يعني د مجبوري پر بناء صرف ظاهر ابيع کول او خلگو ته بېکاره کول چي زه بيع کوم حال دا چي په حقیقت کي هغه بيع نه کوي، مثلاً دیو سړي خالي کور ولاړ وي او حکومت (سرکار) هغه لاندې کول وغواړي او هغه سړی مجبوراً پر خپل ځوی هغه کور خرڅ کړي

چي د حکومت نظر له ځان څخه واړوي چي هغوی دا کور لاندې نه کړي، ④ صاحب داشرف الهدايي وايي چي دلته له تلجیه څخه مراد دادی چي مقروض خپل پر داسي غټ واک لرونکي سړي خرڅ کړي چي بیا د هغه له قبضي څخه مال ایستل ممکن نه وي، ﴿ثَمَنُ الْمَثَلِ﴾ عمومي رېټ، په بازار او منلۍ کي چي دیو شي څومره قیمت وي هغه ته ثمن مثل وایي، ﴿جَبْتُ﴾ (بفتح الجیم): د ذکر پرېکېدل، مقطوع الذکر کېدل، ﴿عِنَّةٌ﴾ عین کېدل (نامرده کېدل)، دیو مرض په وجه له جماع څخه عاجزه کېدل، ﴿اضرار﴾ د افعال مصدر دی: ضرر او تاوان رسول، ﴿تعذیب﴾ د تفعیل مصدر دی: عذاب او تکلیف ورکول.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که پر یو سړي د خلکو قرضونه باندي سي او هغه مفلس وي، نقد مال ورسره نه وي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر هغه د تصرف بنديز نه سي لگول کېدای (يعني قاضي هغه له تصرف څخه نه سي منع کولای او نه خپله د هغه په مال کي تصرف کولای سي)، که څه هم قرضخواهان پر هغه د بنديز لگولو مطالبه وکړي؛ ځکه چي د هغه په محجوره کولو کي د هغه د اهلیت ختمول لازمیږي او هغه د څارویو سره لاحقول کیږي، نو ځکه صرف د ضرر خاص يعني د قرضخواهانو د ضرر دفع کولو په خاطر داسي نه سي کېدلای، خو قاضي داسي مقروض د قرضخواهانو تر مطالبې وروسته بندي کولای سي، د دې لپاره چي هغه د قرض اداء کولو لپاره خپل مال خرڅ کړي؛ ځکه چي پر مقروض د قرض اداء کول واجب دي او ټال متهول (قرضخواهان ځنډول) ظلم دی، نو د ظلم دفع کولو په خاطر قاضي هغه قیدولای سي.

او قاضي په خپله د هغه په مال کي هیڅ ډول تصرف نه سي کولای (مثلا داسي نه سي کولای چي د مقروض مال پر قرضخواه خرڅ کړي)؛ ځکه چي دا هم یو ډول حجر دی، او په دې وجه هم چي دا د مقروض له رضا څخه بغیر تجارت (کاروبار) دی، نو ځکه د دغه قرآني نص په حکم سره به باطل وي: ﴿لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ (تاسي په خپل مینځ کي خپل مالونه په باطله طریقه سره مه خورئ! مگر دا چي تجارت ستاسو یو ډبل په رضا سره وي)، معلومه سوه چي کوم خرڅول وړانیول له رضا څخه بغیر وي، هغه باطل دي، لهذا کله چي قاضي د مقروض له رضا څخه بغیر د هغه په مال کي تصرف وکړي، نو دا به د پورتنی نص په حکم سره باطل وي. ها! قاضي به هغه مسلسل بندي ساتي تر دې چي هغه په خپله مال خرڅ کړي، د دې لپاره چي د قرضخواهانو حق اداء سي او د مقروض ظلم دفع سي. (د بندي ساتلو د مودت په هکله څو اقوال منقول دي د چي په یوه کي دوې میاشتي او په یوه کي څلور میاشتي او په یوه کي شپږ میاشتي بندي کول منقول دي، او صحیح

قول دادی چي قاضي خومره مناسب وگني، هغومره مودت به مقروض بندي ساتي. او دغه بندي مقروض د شرعي يا غير شرعي هيڅ ضرورت لپاره بهر نه سي وتلای. خود ځيني فقهاؤ په نيز دمور وپلار، انا، نيکه او بچي د جنازې لپاره وتلای سي، په دې شرط چي خپل يو کفيل (ذمه وار) پېش کړی. او فتویٰ پر همدې قول ده.

وقالا اذا طلب الخ: صاحبين رَجَّهَ اللهُ فرمايي چي کله قرضخواهان پر مفلسه مقروض د حجر يعني د بنديز لگولو غوښتنه وکړي، نو قاضي به پر هغه بنديز لگوي او هغه به له خرڅولو او هر ډول تصرف او اقرار کولو څخه منع کوي، د دې لپاره چي قرضخواهان له ضرر او تاوان څخه محفوظ سي؛ دليل دادی چي پر سفیه دهغه د مصلحت او ښېگڼي په خاطر حجر جائز کړی سوی دی، او پر مفلسه مقروض په حجر کولو کي د قرضخواهانو مصلحت او فايده ده؛ ځکه کېدای سي چي مفلسه مقروض خپل مال د تلجيه په توگه خرڅ کړي، نو د قرضخواهانو حق به بالکل ضايع سي. (د تلجيه پوره تعريف په لغاتو کي ذکر سوی دی).

او په عبارت کي د صاحبينو رَجَّهَ اللهُ د دې قول ”ومنه من البيع“ مطلب دادی چي قاضي به هغه له ثمن مثل څخه د کم قيمت په عوض کي له مال خرڅولو څخه منع کوي. خو که هغه د ثمن مثل په عوض کي خپل مال خرڅوي، نو قاضي به پر هغه بنديز نه لگوي؛ ځکه چي په دې سره د قرضخواهانو حق ضايع کيږي.

وباع ماله الخ: (۲)... دويمه مسئله داده چي که مفلسه مقروض د خپل مال له خرڅولو څخه منع سي (صاحب احسن الهدايې د دې مطلب د ليکلې دی چي که هغه د خپل مال پر خرڅولو قادر نه وي)، نو د صاحبينو رَجَّهَ اللهُ په نيز حکم دادی چي قاضي دي هغه خرڅ کړي او دهغه ثمن (قيمت) دي د قرضخواهانو په مينځ کي تقسيم کړي او هر قرضخواه ته دي د خپل حصې مطابق ثمن ورکړي؛ ځکه چي د قرض اداء کول لپاره مال خرڅول پر مقروض واجب دي (لأن البيع مستحق عليه)، همدا وجه ده چي د مال نه خرڅولو او قرض نه اداء کولو په وجه پر هغه حبس لازمېږي او هغه بندي کول کيږي، نو ځکه دهغه د منع کېدلو په صورت کي قاضي دهغه نائب (قائم مقام) سو، لکه کله چي مقطوع الذکر او عنين خاوند ښځي ته له طلاق ورکولو څخه منع سي، نو قاضي دهغه نائب کيږي او د نائب په توگه دهغه ښځي ته طلاق ورکوي.

قلنا التلجئة الخ: دا د صاحبينو رَجَّهَ اللهُ د دې قول ”لأنه عساه يُلْجَأُ ماله“ جواب دی، حاصل يې دادی چي د تلجئه په توگه د مال خرڅولو معامله مشکوکه ده، لهذا د دغه مشکوک امر په وجه د يو انسان اهليت نه سي ختمول کېدای. او د ”لأن البيع مستحق عليه“ جواب دادی چي د مقروض پر ذمه فقط همدا لازم دي چي هغه خپل قرض اداء کړي او د قرض اداء کولو لپاره صرف دا طريقه

مُتَعَيِّنُهُ نَهْ دِه چي قاضي دهغه مال خرڅ كړي، بلكي داء كولو نوري طريقې هم سته، مثلاً دا چي قاضي دي هغه بندي كړي او دهغه په ذريعه دي مال خرڅ كړي. همدارنگه مقروض له يو چا څخه د قرض او هبې په توگه د مال په اخيستلو سره هم قرض داء كولاى سي. په خلاف د مقطوع الذكر او عنين چي كله هغوى "امساك بالمعروف" نه سي كولاى نو بيا "تسريح بالاحسان" متعين كيږي، نو ځكه هلته په طلاق او تفريق كي د قاضي له نائب كېدلو څخه بغير بله هيڅ لاره نسته.

والحبس الخ: دا د صاحبينو رَحْمَتُهَا الله ددې قول "حق يحبس لأجله" جواب دى، حاصل يې دا دى چي د حبس لازمېدل خو موږ تسليموو لېكن حبس يعنې بندي كول ددې لپاره نه كيږي چي مقروض خپل مال خرڅ كړي، بلكي ددې لپاره كيږي چي هغه د قرض داء كولو لپاره په مذكوره طريقو كي كومه طريقه وغواړي، هغه اختيار كړي، او كه چيري صرف خرڅول جائز سي، نو بيا د مقروض بندي كول د قرضخواه او مقروض دواړو لپاره مضر دي؛ ځكه چي په دې سره د مقروض حق مؤخر كيږي او مقروض ته بلافايده تكليف رسيږي.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

قَالَ: وَإِنْ كَانَ دَيْنُهُ دَرَاهِمَ فَرَمَائِي: او كه چيري د مقروض قرض دراهم وي وَلَهُ دَرَاهِمُ او دهغه سره دراهم موجود وي قَضَى الْقَاضِي بِغَيْرِ أَمْرٍ نو قاضي به دهغه له حكم څخه بغير [په هغه دراهمو سره] قرض داء كوي وَهَذَا بِالْإِجْمَاعِ او دا حكم په اجماع سره [متفق عليه] دى لِأَنَّ لِلدَّائِنِ حَقَّ الْأَخْذِ مِنْ غَيْرِ رِضَا ځكه چي قرضخواه ته د مقروض له رضا څخه بغير د خپل حق اخيستلو اختيار سته فَلِلْقَاضِي أَنْ يُعَيِّنَهُ نو ځكه قاضي ته به دهغه دمدد كولو اختيار وي وَإِنْ كَانَ دَيْنُهُ دَرَاهِمَ وَلَهُ دَنَانِيرُ أَوْ عَلَى ضِدِّ ذَلِكَ او كه چيري د مقروض قرض دراهم وي او دهغه سره دنانير موجود وي يا ددې برعكس وي بَاعَهَا الْقَاضِي فِي دَيْنِهِ نو قاضي به دهغه په قرض كي دا دنانير خرڅوي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ اسْتِحْسَانًا او دا حكم د امام صاحب رَحْمَتُهُ الله په بېز [مبني بر] استحسان دى وَالْقِيَاسُ أَنَّ لَا يَبِيعُهُ كَبَالِ الْعُرُوضِ او قياس دا دى چي قاضي دي هغه نه خرڅوي لكه څرنكه چي په سامان كي كيږي وَلِهَذَا لَمْ يَكُنْ لِصَاحِبِ الدَّيْنِ أَنْ يَأْخُذَهُ جَبْرًا او په همدې وجه قرضخواه ته دا اختيار نسته چي دا مال په زوره واخلي وَجْهُ الاسْتِحْسَانِ: أَنَّهُمَا مُتَّحِدَانِ فِي الثَّمَنِ وَالْمَالِيَّةِ مُخْتَلِفَانِ فِي الصُّورَةِ د

استحسان دليل دا دی: چي دراهم او دنانير په ثمنيت او ماليت کي سره متحد دي او په صورت کي سره مختلف دي فَبِالنَّظَرِ إِلَى الْإِتِّحَادِ يُثْبِتُ لِلْقَاضِي وَلَايَةَ التَّصَرُّفِ نو د متحد والي و طرف ته په نظر کولو سره به د قاضي لپاره د تصرف ولايت ثابتيږي وَبِالنَّظَرِ إِلَى الْإِخْتِلَافِ يُسَلِّبُ عَنِ الدَّائِنِ وَلَايَةَ الْأَخْذِ او د مختلف والي و طرف ته په نظر کولو سره به له قرضخواه څخه د اخيستلو ولايت سلب کيږي عَمَلًا بِالسَّبْهِينِ پر دواړو مشابهتونو په عمل کولو سره بِخِلَافِ الْعُرُوضِ په خلاف د سامان لِأَنَّ الْغَرَضَ يَتَعَلَّقُ بِصَوَرِهَا وَأَعْيَانِهَا ځکه چي غرض د سامان د صورت او ذات [دواړو] سره متعلق وي أَمَّا النُّقُودُ فَوَسَائِلُ کوم چي نقود [دراهم او دنانير] دي نو هغوی وسائل دي فَأَفْتَرَقًا نو دواړه سره جلا سول وَيُبَاعُ فِي الدَّائِنِ النُّقُودُ ثُمَّ الْعُرُوضُ ثُمَّ الْعَقَارُ او په قرض اداء کولو کي به اول نقود خرڅول کيږي بيا سامان او بيا جايداد يُبْدَأُ بِالْأَيْسَرِ فَالْأَيْسَرِ [يعني] شروع به په هغه يوه سره کيږي کوم چي تر ټولو آسانه وي لِبَاقِيهِ مِنَ الْمُسَارَعَةِ إِلَى قَضَاءِ الدَّائِنِ مَعَ مُرَاعَاةِ جَانِبِ الْمُدْيُونِ ځکه چي په دې کي د قرض اداء کولو و طرف ته تېزي ده، د مقروض د طرف درعايت سره [يعني] په دې کي د مقروض د مراعات تر څنګ قرضونه هم ژر اداء کيږي وَيُتْرَكُ عَلَيْهِ دَسْتُ مَنْ ثِيَابٍ بَدَنِهِ او د مقروض له جامو [کاليو] څخه به د هغه لپاره يوه جوړه پرېښوول کيږي وَيُبَاعُ الْبَاقِي او پاته جامې به خرڅول کيږي لِأَنَّ بِهِ كَفَايَةً ځکه چي يوه جوړه کافي ده وَقِيلَ: دَسْتَانِ او ويل سوي دي چي دوې جوړې به پرېښوول کيږي لِأَنَّهُ إِذَا غَسَلَ ثِيَابَهُ ځکه کله چي هغه خپلي جامې پرېولي لَا بُدَّ لَهُ مِنْ مَلْبَسٍ نو داغوستلو له جامې څخه د هغه چاره نسته.

اللغات: ﴿الدائن﴾ د ضرب اسم فاعل دی: قرضخواه، ﴿العروض﴾ جمع د عَرْضْ ده: سامان، له دراهم او دنانيرو (نقودو) څخه بغير نور شيان، ﴿الغرض﴾ مقصد او هدف، ﴿النقود﴾ نغدي سکې چي پخوا به هغه عموماً دراهم او دنانير وه، ﴿الدست﴾ هغه جامه چي د مگر څېدلو او حاجاتو پوره کولو لپاره کافي وي، يوه جوړه، جمع: دُسُوت لکه د فُلُس جمع چي فُلُوس راحي، ﴿ملبس﴾ داغوستلو جامه.

تشریح: مسئله: داده که پر مقروض د دراهموا دنانيرو قرض باندي وي او د هغه سره موجود مال هم دراهم يا دنانير وي، نو قاضي به د مقروض له حکم او رضا څخه بغير په هغه دراهمو او دنانيرو سره

قرض اداء كوي؛ حُكْمه مسئله داده چي كه قرضخواه (د قرض مالک) دخپل مقروض دهغه جنس پر مال قدرت پيدا كړي كوم چي د قرض له جنس څخه وي (مثلا قرض دنانير وي او قرضخواه ته هم د مقروض دنانير په لاس وړسي) نو په دې صورت كي هغه دخپل قرض په اندازه د مقروض له رضا څخه بغير هم اخيستلاى سي، لهذا هغه ته داخيستلو حق له مخكي څخه حاصل دى، نو حُكْمه قاضي به صرف مددگار (مرسته كونكى) وي. د دې مثال دا دى لكه د غائب (نادرکه) كس چي داسي مال موجود وي كوم چي دهغه د اهل و عيال د نفقې له جنس څخه وي، نو قاضي به د اهل و عيال د مدد كولو په توگه له هغه مال څخه د دوى لپاره نفقه مقرر كوي.

وله دنانير الخ؛ او كه چيري د مقروض مال دراهم وي او قرض دنانير وي يا د دې برعكس وي، نو قاضي دي هغه خرڅ كړي او قرض دي په اداء كړي، او كه دهغه مال سامان او جايداد وي، نو د امام صاحب رَجَه الله په نېز حكم دا دى چي هغه دي نه خرڅوي، لېكن د صاحبينو رَجَه الله په نېز هغه خرڅولاى سي، همدا د ائمه ثلاثه وو مسلک دى.

وهذا عند أبى حنيفة الخ؛ صاحب د هدايې رَجَه الله فرمايي چي د نقودو (يعني د دراهمو يا دنانيرو) د خرڅولو جواز د امام صاحب رَجَه الله په نيز پر استحسان مبني دى. د قياس تقاضا داده چي قاضي هغه نه سي خرڅولاى، لكه خرنگه چي په سامان او اسبابو كي كيږي، په همدې وجه قرضخواه ته دا اختيار نسته چي هغه دغه نقد مال (دراهم) په زوره واخلي. د استحسان دليل دا دى چي دراهم او دنانير دواړه په ثمن او ماليت كېدو كي متحد (سره يو) دي او په صورت كي دواړه مختلف (سره جلا) دي، په همدې وجه د زكاة په باب كي يو د بل سره ضمول كيږي. نو په ثمنيت او ماليت كي د اتحاد په اعتبار سره خو د قاضي او قرضخواه دواړو لپاره د تصرف ولايت ثابتيږي او د صورتاً مختلف كېدو په اعتبار سره د دواړو لپاره نه ثابتيږي. نو په دواړو مشابهتونو باندي په عمل كولو سره به دا حكم كيږي چي د متحد والي په خاطر قاضي ته د تصرف ولايت حاصل دى او د صورتاً اختلاف په خاطر قرضخواه ته د مقروض له رضا څخه بغير دهغه داخيستلو اختيار نسته. او د دې برعكس حُكْمه نه دي سوي چي د قاضي ولايت د قرضخواه په نسبت زيات قوي دى، او كله چي د صورتاً مختلف كېدو په صورت كي د قاضي لپاره ولايت نه ثابتيږي، نو د قرضخواه لپاره خو به په درجه اولي نه ثابتيږي، كنى د دواړو مشابهتونو باطلېدل به لازم سي، فلهاذا امتنع العكس.

بغلاف العروض؛ د امام صاحب رَجَه الله په نېز قاضي ته د مقروض د سامان خرڅولو اجازت نسته، د صاحبينو رَجَه الله په نېز قاضي دهغه سامان هم خرڅولاى سي، صاحب د هدايې د نقودو او سامان د

خرڅولو په مينځ کي د فرق وجه دا بيان کړې ده چي غرض او مقصد د سامان د صورت او ذات دواړو سره متعلق وي، پاته سوه نقدو يعني دراهم او دنانير، نو هغوی صرف د سامان تر لاسه کولو وسيله وي، نو په نقدو او سامان کي ښکاره فرق دی.

ويياع في الدين الخ: دا تفریع د صاحبينو پر قول ده، يعني کله چي د صاحبينو په نېز د مقروض مال او سامان خرڅول جائز دي، نو د مقروض په قرض اداء کولو کي به اول نقدو خرڅول کيږي کله چي قرض دراهم وي او د مقروض مال هم نقد دراهم وي. بيا به سامان او اسباب خرڅول کيږي. بيا به جايداد، لنډه دا چي کوم يو تر ټولو آسانه وي، په هغه به شروع کيږي، بيا به همداسي درجه په درجه خرڅول کيږي؛ ځکه په داسي کولو کي دوې فايدي دي: ① قرضونه به ژر اداء سي، ② د مقروض لحاظ او خيال به هم وساتل سي.

او کله چي د مقروض د سامان خرڅولو نوبت راسي نو داسي به نه کيږي چي د هغه داغوستلو جامې هم ټوله خرڅي کړل سي او هغه غريب لڅ لغړ پرېښوول سي، بلکي د هغه داغوستلو له جامو څخه به يوه پوره جوړه خامخا پرېښوول کيږي؛ ځکه چي داغوستلو او گرځيدلو لپاره يوه جوړه کافي ده، او د ځينو مشايخو په نېز به دوې جوړې پرېښوول کيږي؛ ځکه کله چي يوه جامه خيره سي نو د هغې د پرېللو پر مهال د بلې جامې اغوستلو ته هم ضرورت پېښيږي.

د مفلس والي په حالت کي د مقروض اقرار

قَالَ: فَإِنْ أَقْرَأَ فِي حَالِ الْحَجْرِ بِإِقْرَارٍ فَرَمَائِي: که چيري مقروض د حجر په حالت کي يو اقرار وکړي لَزِمَهُ ذَلِكَ بَعْدَ قَضَاءِ الدُّيُونِ نو دا اقرار د قرضونو تر اداء وروسته پر هغه لازميږي لِأَنَّهُ تَعَلَّقَ بِهَذَا الْبَالِ حَقُّ الْأَوَّلِينَ ځکه چي د دغه مال سره د اولو حقدارنو [قرضخواهانو] حق متعلق سوی دی فَلَا يَتِمُّ مِنْ بَطَالِ حَقِّهِمْ بِالْإِقْرَارِ لِغَيْرِهِمْ نو ځکه د بل چا لپاره په اقرار کولو سره به هغه د قرضخواهانو حق نه سي باطلولای بِخِلَافِ الْإِسْتِهْلَاكِ په خلاف د هلاکولو [يعني په خلاف د هغه صورت کله چي مقروض د يو چا مال ملاک کړې] لِأَنَّهُ مُشَاهِدٌ لَا مَرَدُّ لَهُ ځکه چي دا په سترگو سره ليدل سوي دي کوم چي ردېدلای نه سي وَلَوْ اسْتَفَادَ مَالًا آخَرَ بَعْدَ الْحَجْرِ او که چيري تر حجر وروسته مفلسه مقروض بل مال وگټي نَفَذَ إِقْرَارُهُ فِيهِ نو د هغه اقرار به په دې مال کي نافذيږي لِأَنَّ حَقَّهُ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِهِ ځکه چي د قرضخواهانو حق د دغه مال سره نه دی متعلق سوی لِغَدَمِهِ وَقَتَ الْحَجْرِ ځکه چي دا مال د

حجر په وخت کي معدوم انا موجود او قال: وَيُنْفِقُ عَلَى الْبُغْلِيسِ مِنْ مَالِهِ وَعَلَى زَوْجَتِهِ وَوَلَدَيْهِ الصَّغَارِ وَذَوَيْ أَرْحَامِهِ مِمَّنْ يَجِبُ نَفَقَتُهُ عَلَيْهِ فرمايي: او نفقه به ورکول کيږي مفلسه مقروض ته د هغه له مال څخه او د هغه ښځي ته او د هغه کوچني اولاد ته او هغه ذوي الارحامو ته چي د هغو نفقه پرده واجب وي [دغو ټولو ته به د محجوره مقروض له مال څخه نفقه ورکول کيږي] لِأَنَّ حَاجَتَهُ الْأَصْلِيَّةَ مُقَدَّمَةٌ عَلَى حَقِّ الْفُرْمَاءِ ځکه چي د هغه اصلي حاجت د قرضخواهانو له حق څخه مخکي دی وَلَأَنَّهُ حَقُّ ثَابِتٍ لِفَخْرَةٍ او ځکه چي نفقه ورکول له مفلس څخه بغير د بل چا لپاره ثابت دي فَلَا يُبْطِلُهُ الْخَجَرُ نو [د مقروض] حجر هغه نه سي باطلولای وَلِهَذَا لَوُ تَزَوَّجَ امْرَأَةٌ او په همدې وجه که مقروض د يو ښځي سره نکاح وکړي کَانَتْ فِي مَقْدَارِ مَهْرٍ مِثْلِهَا أُسْوَةٌ لِلْفُرْمَاءِ نو هغه ښځه د خپل مهر مثل په مقدار کي د قرضخواهانو سره برابره شريکه کيږي.

اللغات: «يتمكن» د تفعل مضارع دی: قدرت لرل (قادر کېدل)، «استهلاك» د استعمال مصدر دی: هلاکول، ختمول، «مرد» د نصر باب مصدر ميمي دی: واپسي، ردېدل، «أسوة» برابر او مساوي (برابر شريک).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مفلسه مقروض د حجر په حالت کي د يو چا لپاره د مال اقرار وکړي (چي پر ماد فلانکي دومره مال باندي دی)، نو دا اقرار سمدستي پر هغه نه لازميږي، بلکي کله چي د هغه له مال څخه ټوله قرضونه اداء کړل سي، نو بيا پر هغه لازميږي (يعني د قرضونو تر اداء وروسته به د اقرار مال اداء کول کيږي)؛ ځکه د دغه محجوره مقروض سره چي کوم مال دی د هغه سره د قرضخواهانو حق متعلق سوی دی، نو د کوم سړي لپاره چي مقروض اقرار کړی دی، هغه به ددوی په حق کي نه داخلول کيږي، بلکي هر وخت چي د مقروض مال ددوی له قرضونو څخه فارغ سي، نو بيا به د اقرار و طرف ته توجه کيږي.

ها! که مقروض د يو چا مال تلف کړی وي، نو د کوم سړي مال چي يې تلف کړی وي، هغه د قرضخواهانو سره د خپل حق په اخيستلو کي شريک او حصه دار گرځي؛ ځکه چي تلفول او ضايع کول يو حسي او مشاهد امر دی او په حسي امر کي حجر نه مؤثر کيږي، نو ځکه د قرضونو د اداء کولو سره يو ځای به د مقروض له مال څخه د تلف کړی سوي شي ضمان (توان) هم ورکول کيږي.

ولو استفاد مالا إلخ: ددې حاصل دادی چي که تر حجر وروسته مقروض د يو سړي لپاره اقرار وکړي او بيا څه مال وگټي، نو له همدې مال څخه به د هغه سړي (مقرض) حق اداء کول کيږي؛ ځکه چي د

حجر په وخت کي دامال معدوم وو او ددې سره د قرضخواهانو حق متعلق نه وو، لهندا په دې مال کي د اقرار په نافذولو سره د قرضخواهانو حق نه باطلیږي.

وينفق على المفلّس الخ: له مفلّس څخه همدا محجوره مقروض مراد دی، د عبارت حاصل دادی چي د مفلّسه مقروض نفقه، د هغه د اهل و عيال، ښځي او د هغه د مستحقو قريبانو نفقه به د هغه له مال څخه ورکول کيږي: ځکه چي نفقه دانسان په حاجات اصليه وو کي داخله ده، او د مقروض اصلي حاجت د قرضخواهانو پر حق مخکي دی. او په دې وجه هم چي د نفقې حق د نورو کسانو لپاره ثابت دی (او دا حق د خپل وقوع او وجود په اعتبار د قرضخواهانو له قرض څخه هم مخکي دی)، نو ځکه د مقروض حجر هغه نه سي باطلولای.

او په همدې وجه (چي د مقروض اصلي حاجت د قرضخواهانو پر حق مخکي دي) که مقروض د يو ښځي سره نکاح وکړي، نو هغه ښځه د خپل مهر مثل تر مقداره پوري د مقروض (خاوند) په مال کي د قرضخواهانو سره برابره شريکه گرځي.

که د مفلّسه مقروض سره ظاهراً هيڅ مال (سامان او جايداد) نه وي (حکم او تفصيل)

قَالَ: فَإِنْ لَمْ يُعْرِفْ لِلْمُفْلِسِ مَالٌ امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: که چيري د مفلّسه مقروض لپاره هيڅ مال معلوم نه سي وَطَلَبَ غَيْرَ مَاؤُهُ حَبْسَهُ او د هغه قرضخواهان د هغه د بندي کولو مطالبه وکړي وَهُوَ يَقُولُ لَا مَالَ لِي او هغه وايي: چي زما سره هيڅ مال نسته حَبْسَهُ الْحَاكِمُ فِي كُلِّ دَيْنٍ التَّزَمَهُ بِعَقْدٍ كَالْمَهْرِ وَالْكَفَالَةِ نو قاضي به هغه د هر داسي قرض په عوض کي بندي کوي کوم چي هغه په يو عقد سره پر ځان لازم کړی وي لکه مهر او کفاله وَقَدْ ذَكَرْنَا هَذَا الْفَصْلَ بِوُجُوهِهِ فِي كِتَابِ آدَبِ الْقَاضِي مِنْ هَذَا الْكِتَابِ او موږ دغه فصل د خپل ټولو صورتونو سره د کتاب [هدايې] په کتاب ادب القاضي کي ذکر کړی دی فَلَا نُعِيدُهَا نو ځکه دلته د هغه اعاده نه کوو إِلَى أَنْ قَالَ: وَكَذَلِكَ إِنْ أَقَامَ الْبَيِّنَةُ أَنَّهُ لَا مَالَ لَهُ تر دې چي امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ فرمايلي دي: او همدارنگه که مقروض بيښه پېش کړي چي زما سره مال نسته يَغْنَى خَلِّ سَبِيلَهُ يعني قاضي به د هغه لاره خوشي کوي [هغه به ايله کوي] لَوْجِبَ النَّظَرُ إِلَى الْبَيِّنَةِ ځکه تر آساني امدادۍ ا پوري مهلت ورکول واجب دی وَلَوْ مَرَضَ فِي الْحَبْسِ او که چيري مقروض په بنديخانه کي مريض سي يَبْقَى فِيهِ نو هغه به هلته پاتېږي [يعني له

بندیځانې څخه د وتلو اجازت به نه ورکول کيږي | إِنْ كَانَ لَهُ خَادِمٌ يَقُومُ بِعَالَجَتِهِ | په دې شرط | که چيږي د هغه يو خادم وي چي هغه دده د علاج | او درملني | کار کوي | وَإِنْ لَمْ يَكُنْ | او که چيږي د هغه هيڅ خادم نه وي | أَخْرَجَهُ | نو قاضي به هغه باسي | تَحَرَّزَ عَنْ هَلَاكِهِ | د هغه له هلاکت | مرګ | څخه د بچ کېدلو لپاره | وَالْمُخْتَرِفُ فِيهِ لَا يُمْكِنُ مِنَ الْإِسْتِغَالِ بِعَمَلِهِ | او کسب گر مقروض ته به په بنديځانه کي په خپل کار او کسب د مشغولېدلو قدرت | او اجازت | نه ورکول کيږي | هُوَ الصَّحِيحُ | همدا صحيح ده | لِيُضَجَرَ قَلْبُهُ | فَيَنْبَغِثَ عَلَى قَضَاءِ دَيْنِهِ | د دې لپاره چي د هغه زړه تنګ سي او د خپل قرض پر ژر اداء کولو اماده سي | بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَتْ لَهُ جَارِيَةٌ وَفِيهِ مَوْضِعٌ يُنْكِنُهُ فِيهِ وَطْئُهَا | په خلاف د هغه صورت کله چي د مقروض يو مينځه وي او په بنديځانه کي داسي ځای وي چي د مينځي سره د هغه وطي کول ممکن وي | لَا يُنْتَعَمُ عَنْهُ | نو هغه به له وطي څخه نه منع کول کيږي | لَأَنَّهُ قَضَاءُ إِحْدَى الشَّهَوَتَيْنِ | ځکه چي داله دوو شهوتونو څخه د يوه پوره کول دي | فَيُعْتَبَرُ بِقَضَاءِ الْأُخْرَى | نو دابه د بل شهوت پر پوره کولو قياسيول کيږي.

اللغات: ﴿غرماء﴾ قرضخواهان (د قرض مالکان)، ﴿خلی﴾ د تفعیل د باب ماضي ده: ايله کول، پرېښوول، خوشي کول، ﴿نَظَرَةٌ﴾ مهلت، ﴿میسرة﴾ مراد: مالداري، ﴿تَحَرَّزَ﴾ د تفعیل مصدر دی: بچ کېدل، ځان ساتل، ﴿مُخْتَرِفٌ﴾ د افتعال د باب فاعل دی: کسب او پېشې والا، پېشه گر چي يو کسب او پېشه يې زده وي، ﴿يُضَجَرُ﴾ د سماع مضارع ده: تنګېدل (تنګېدل کېدل)، نا کراره کېدل، ﴿يَنْبَغِثُ﴾ د انفعال مضارع ده: پاڅېدل، اماده کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که د مفلسه مقروض سره هيڅ مال ښکاره نه سي او قرضخواهان د هغه د بندي کولو مطالبه وکړي حال دا چي مقروض همدا دعوی کوي چي زما سره هيڅ مال نسته، نو قاضي به هغه دهر داسي قرض په عوض کي بندي کوي کوم چي هغه د يو عقد (معاملې) په ذریعه پر ځان لازم کړی وي لکه د مبيع ثمن، دنکاح مهر، کفالت او داسي نور.

يادونه: په دغه ځای کي د مختصر القدوري او د بدياه د متن اصل عبارت داسي وو: "وَإِنْ لَمْ يَعْرِفْ لِلْمُفْلِسِ مَالٌ وَطَلَبَ غَرْمَاؤُهُ حَبْسَهُ وَهُوَ يَقُولُ لَا مَالَ لِي حَبْسَهُ الْحَاكِمُ فِي كُلِّ دَيْنٍ لَزِمَهُ بَدَلًا عَنْ مَالٍ حَصَلَ فِي يَدِهِ كَثْمَنِ الْمَبِيعِ وَبَدَلَ الْقُرُوضِ وَفِي كُلِّ دَيْنٍ التَّزَمَهُ بِعَقْدِ كَالْمَهْرِ وَالْكَفَّارَةِ"، لېکن هدايي

ته ددغه مسئلي در انقل کولو په وخت کي له صاحب هدايي رَجَّه الله (يا کاتب) څخه خط کشيده عبارت د سهو او نسيان په وجه پاته سوي دي. (اشرف الهدايه)

إلى أن قال إلخ: ذا الفاظ دمخکني قول "فإن لم يعرف للمفلس مال" سره متعلق دي، يعني امام قدوري رَجَّه الله په مختصر القدوري کي ويلي دي: "فإن لم يعرف للمفلس مال. إلى أن قال وكذلك إن أقام البيئنة أنه لا مال له" او عبارت يعني "خَلَّى سبيله" د صاحب هدايي رَجَّه الله له طرفه دي او دا د "وكذلك إن أقام البيئنة أنه لا مال له" د مراد تفسير دي، او "لوجوب النظر إلى الميسرة" د هغه تحليل دي. نو د لته صاحب د هدايي رَجَّه الله خپل او د قدوري کلام سره خلط کړی دی کوم چي د تشویش سبب گرځېدلی دی. غوره دا وه چي صاحب د هدايي رَجَّه الله د "إلى أن قال" الفاظ بالکل پرې ايښي وای او داسي يې ويلي وای "قال وكذلك إن أقام البيئنة" لکه څرنګه چي په نورو ځايو کي دهغه همدغه عادت دی. بهر حال د مذکوره قول مطلب دادی چي که مفلسه مقروض ګواهي پېش کړي، نو هغه به پرېښوول کيږي؛ ځکه چي د آسانی يعني د مالدارۍ (مال پيدا کولو) تر وخته پوري مهلت ورکول ددغه قرآني نص په حکم سره واجب دي "وَأِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ" (سورة البقرة: ۲۸۰)، يعني معسر ته به د موسر کېدو (مالداره کېدو) تر وخته پوري مهلت ورکول کيږي.

ولو مرض في الحبس إلخ: که چيري دغه بندي کړی سوي مفلسه مقروض په بنديخانه کي مريض سي او دهغه سره يو خادم موجود وي چي په علاج او درملنه کي دهغه خدمت کوي، نو هغه به په بنديخانه کي پرېښوول کيږي، ها! که داسي خادم ور سره نه وي، نو هغه به له بنديخانې څخه را ايستل کيږي چي د مرض د زياتېدلو په سبب هلته مړ نه سي، کنې حاکم او داسي نور به دهغه ذمه واره وګرځي؛ ځکه چي محض د قرض په وجه هلاکول جائز نه دي.

والحترف إلخ: او که چيري مفلسه مقروض د يو کسب او پېشې خاوند وي (يعني يو کسب يې زده وي، مثلاً خياط وي)، نو هغه ته به په بنديخانه کي د خپل کسب او پېشې د فعاله کولو قدرت او اختيار نه ورکول کيږي، کنې هلته به يې طبيعت سم وي او د قرض اداء کول به يې په خيال کي هم نه راځي، لهذا هغه ته به د خپل کسب کولو اختيار نه ورکول کيږي چي زړه يې تنګ سي او ژر تر ژره قرض اداء کړي، همدا د امام خصاف رَجَّه الله په وينا اصح قول دی، او صاحب د هدايي رَجَّه الله د "هو الصحيح" په وينا زموږ د بعضي مشايخو له قول څخه احتراز کړی دی چي له کسب او پېشې څخه به

نه منع كول كيږي همدا د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ اصح قول دی؛ ځکه چي په دې کي د دواړو طرفونو رعايت سته په دې توگه چي مقروض به په خپل کسب او گټه سره دخپل اهل و عيال لپاره نفقه حاصلوي او دهغه له گټي څخه چي کوم مقدار پاتېږي هغه به قرضخوا ته په قرض کي ورکوي (نو په دې کي به د مقروض او قرضخواه دواړو ښکته وي).

بغلاف ما اذا كان الخ: او که چيري دغه مفلسه مقروض يو مينځه لري او په بنديخانه کي دوطي کولو ځای هم وي، نو هغه به له وطي کولو څخه نه راگرځول كيږي؛ ځکه کله چي هغه له خوراک څخه نه منع کول كيږي او هره ورځ دهغه دنس شهوت پوره كيږي، نو هغه ته به د فرج د شهوت پوره کولو موقع هم ورکول كيږي.

له بنديخاني څخه د مقروض تر وتلو وروسته احکام

قَالَ: وَلَا يَحُولُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ غُرْمَائِهِ بَعْدَ خُرُوجِهِ مِنَ الْحَبْسِ فرمايي: او قاضي به نه حائل كيږي د مقروض او دهغه د قرضخواهانو په مينځ کي له بنديخاني څخه دهغه تر وتلو وروسته يَلَا زِمْنَهُ وَلَا يَنْتَعُونَ مِنَ التَّصَرُّفِ وَالسَّفَرِ بلکي قرضخواهان به په مقروض لازم پسې كيږي [لکن] له تصرف څخه به هغه نه منع کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "لِصَاحِبِ الْحَقِّ يَدٌ وَلِسَانٌ" ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي چي "د حقداره کس لپاره لاس او ژبه دي" أَرَادَ بِالْيَدِ الْمَلَاذِمَةَ وَبِاللِّسَانِ التَّقَاضِي د لاس څخه مراد [په خپل حق] لازم پسې کېدل او له ژبي څخه مراد تقاضا کول دي قَالَ: وَيَأْخُذُونَ فَضْلَ كَسْبِهِ يُقَسِّمُ بَيْنَهُمْ بِالْحِصَصِ فرمايي: چي قرضخواهان به د مقروض پاته سوې گټه [گټل سوی مال] اخلي او په خپل مينځ کي به يې دخپلو حصو [قرضونو] په حساب سره تقسيموي لَا سِتَوَاءَ حُقُوقُهُمْ فِي الْقُوَّةِ ځکه چي [د ثبوت] په قوت کي د دوی حقونه سره برابر دي وَقَالَ: إِذَا قُلِّسَ الْحَاكِمُ او صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي: چي کله قاضي مقروض مفلس وگرځوي [يعني دهغه د مفلس والي فيصله وکړي] حَالُ بَيْنِ الْغُرْمَاءِ وَبَيْنَهُ إِلَّا أَنْ يُقِيمُوا الْبَيِّنَةَ أَنَّهُ لَهُ مَالٌ نو [بيا] به قاضي د مقروض او قرضخواهانو په مينځ کي حائل كيږي مگر دا چي قرضخواهان پر دې خبره بيښه پېش کړي چي د مقروض سره

القول الراجح: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ (ای لا يحول بين الغرماء وبينه)، كما ظهر من دأب المصنف رَحْمَةُ اللهِ. [القول الراجح

مال سته لَاَنَّ الْقَضَاءَ بِالْإِفْلَاسِ عِنْدَهُمَا يَصِحُّ حڪه چي د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نيز د قاضي د مفلس والي فيصله كول صحيح دي فَيُثْبِتُ الْعُسْرَةَ وَيُسْتَحَقُّ النَّظَرُ إِلَى الْمَيْسَرَةِ نو حڪه په دغه قضاء سره به تنگلاسي اغربي ثابتيږي او د مالداري تر وخته پوري به د مهلت مستحق كيږي وَعِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً لَا يَتَحَقَّقُ الْقَضَاءُ بِالْإِفْلَاسِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نيز د مفلس والي فيصله كول نه ثابتيږي إِنَّهُ صَحِيحٌ كَيْفِيٌّ لَاَنَّ مَالَ اللَّهِ تَعَالَى غَادِرٌ حڪه چي الهي مال تلونكي راتلونكي شي دي مطلب دا چي سهار به يو انسان مالدار وي لېكن ماښام ته به دېوالي وي، او سهار به يو انسان مفلس وي لېكن ماښام ته به مالدار وي وَلَاَنَّ وَقُوفَ الشُّهُودِ عَلَى عَدَمِ الْمَالِ لَا يَتَحَقَّقُ إِلَّا ظَاهِرًا او حڪه چي د مال پر نشتوالي د گواهانو واقفيت [خبر] نه سي ثابتېدلای مگر صرف په ظاهري توگه فَيَصْلَحُ لِلدَّفْعِ لَا لِإِبْطَالِ حَقِّ الْمَلَاذِمَةِ نو دا گواهي صرف د دفع كولو صلاحيت [ورتي] لري نه ملازمة د حق باطلولو وَقَوْلُهُ إِلَّا أَنْ يُقِيمُوا الْبَيِّنَةَ إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّ بَيِّنَةَ الْإِسَارِ تَتَرَجَّحُ عَلَى بَيِّنَةِ الْإِعْسَارِ او د امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ دا قول "إِلَّا أَنْ يُقِيمُوا الْبَيِّنَةَ" ودي طرف ته اشاره ده چي د مالداري بيښه د تنگلاسي پر بيښه راجح ده لَاَنَّهَا أَكْثَرُ اثْبَاتًا حڪه چي د مالداري بيښه زياته ثابتونكې ده إِذَا الْأَصْلُ هُوَ الْعُسْرَةُ حڪه چي تنگلاسي اصل ده وَقَوْلُهُ فِي الْمَلَاذِمَةِ لَا يَنْفَعُونَهُ مِنَ التَّصَرُّفِ وَالسَّفَرِ دَلِيلٌ عَلَى أَنَّهُ يَدُورُ مَعَهُ أَيْنَمَا دَارَ او [په مقروض] د لازم پسې كېدلو په هكله د امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ دا وينا چي قرضخواهان به مقروض له تصرف او سفر څخه نه منع كوي د دې خبري دليل دی چي قرضخواه د هغه سره گرځېدلای سي چيري چي هم هغه گرځي وَلَا يُجْلِسُهُ فِي مَوْضِعٍ [لېكن] قرضخواه هغه په يو ځای كي نه سي كښنولای لَاَنَّ حَبْسٌ حڪه چي دا [په يو ځای كي كښنول] هم بندي كول دي وَلَوْ دَخَلَ دَارَهُ لِحَاجَتِهِ او كه چيري مفلسه مقروض د خپل يو حاجت لپاره خپل كور ته داخل سي لَا يَتْبَعُهُ بَلْ يَجْلِسُ عَلَى بَابِ دَارِهِ إِلَى أَنْ يَخْرُجَ نو قرضخواه به په هغه نه پسې كيږي بلكي د هغه د كور پر دروازه به كښني تر دې چي هغه را وځي لَاَنَّ الْإِنْسَانَ لَا بُدَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ مَوْضِعٌ خَلْوَةٍ حڪه چي د انسان لپاره د خلوت انتهاوالي ايو ځای ضروري دی وَلَوْ اخْتَارَ الْمَطْلُوبُ الْحَبْسَ وَالطَّالِبُ الْمَلَاذِمَةَ او كه چيري مقروض بندي كېدل اختيار كړي او قرضخواه په هغه لازم پسې كېدل اختيار كړي

فَالْخِيَارُ إِلَى الطَّالِبِ نُوْ اخْتِيَار قَرْضِخواه لره دی لِأَنَّهُ أَهْدَغُ فِي حُصُولِ الْمَقْصُودِ حَكَمَ چي دهغه اختيار د مقصود په حاصلولو کي زيات قوي لِاخْتِيَارِهِ الْأَضْيَقَ عَلَيْهِ حَكَمَ هغه په مقروض تنگه اگران باره لار اختيار کړې ده [حکمه د لازم پسې کېدلو په وجه به مقروض هر وخت د قرضخواه تر دباو لاندې وي او د قرضخواه د حکمت عملي پر بناء به هغه ژر د قرض اداء کولو ته مجبوره سي] إِلَّا إِذَا عَلِمَ الْقَاضِي أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْهِ بِالْمَلَاذِمَةِ ضَرَرٌ بَيِّنٌ مګر دا چي قاضي ته دا معلومه سي چي د لازم پسې کېدلو په وجه به پر مقروض ښکاره ضرر لازم سي بَأَنْ لَا يُكِنُّهُ مِنْ دُخُولِهِ دَارَهُ په دې توګه چي قرضخواه به هغه خپل کور ته هم نه ايله کوي فَحِينَئِذٍ يَخْبِسُهُ دَفْعًا لِلضَّرَرِ عَنْهُ نو په دې صورت کي به قاضي له مقروض څخه د ضرر ليري کولو په غرض هغه بندي کوي وَلَوْ كَانَ الدَّيْنُ لِلْمَرْجُلِ عَلَى الْمَرْأَةِ او که چيري پر ښځي د سړي قرض باندي وي لَا يَلْزَمُهَا نو سړي به په هغې لازم نه پسې کيږي لِئَا فِيهَا مِنَ الْخُلُوةِ بِالْأَجْنَبِيَّةِ حَكَمَ چي په دې کي د پردۍ ښځي سره خلوت کول لازميږي وَلَكِنْ يَبْعَثُ امْرَأَةً أَمِينَةً تُلَازِمُهَا لېکن يوه امانتداره ښځه به وراستوي چي دهغې سره لازم اووسي.

اللغات: ﴿يَحُولُ﴾ دنصر دباب مضارع ده: حائل کېدل، ددووشيانو تر مينځ مانع ګرځېدل، ﴿ملازمة﴾ دافعال دباب مصدر دی: ديو شي سره لازم او متصل اوسېدل، په يو چا لازم (ټينګ) پسې کېدل، (يعني په مقروض لازم پسې کېدل او ټينګه مطالبه ځني کول چي قرض را کړه!)، ﴿تقاضي﴾ دتفاعل دباب مصدر دی: تقاضا، مطالبه، ﴿فضل﴾ پاته سوی مال، اضافي آمدن، ﴿فلس﴾ دتفعيل ماضي ده: دمفلسوالي حکم او فيصله جاري کول، ﴿عَادَ﴾ دنصر دباب اسم فاعل دی، عَادَا، يَغْدُو، غُدُوًا: دسهار په وخت کي تلل يا راتلل (واپس کېدل)، د کثرت استعمال په وجه مطلق "تګ او راتګ" ته هم وايي هغه که په هر وخت کي وي، ﴿رَاحَ﴾ دا هم دنصر دباب اسم فاعل دی: دمانېام په وخت کي راتلل يا تلل يا يوبل کار کول، دا باب هم د "عَادَا، يَغْدُو" په څېر ځيني وخت دمطلق "تګ او راتګ" په معنى استعمالیږي، ﴿خلوة﴾ تنهائي، يوازي والي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کله مفلسه مقروض له بندېخانې څخه آزاد کړی سي، نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز حکم دا دی چي قاضي به دهغه او د قرضخوانو په مينځ کي حائل نه جوړیږي

او ددوی په خپل مینځوی معامله کي به مداخلت نه کوي. ها! قرضخواهان هر وخت په هغه (مقروض) لازم پسې کېدای سي؛ ځکه دار قطني او داسي نورو له نبي کریم ﷺ څخه دا حدیث نقل کړی دی: "إِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ يَدًا وَلِسَانًا"، په دې حدیث کي له يَد ولسان څخه مراد وهل ټکول نه دي بلکي له دې څخه مراد لازم ورپسې کېدل او مطالبه و تقاضا کول دي.

فایده: په ابو داود او سنن بیهقي کي له هر ماس بن حبيب څخه یو حدیث نقل سوی دی کوم چي په دې باره کي صریح دي چي قرضخواه (غريم) ته دا حق سته چي په خپل مقروض لازم پسې سي، حدیث دادی: "عَنْ هِرْمَاسِ بْنِ حَبِيبٍ (رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ) عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ بِغَرِيمٍ لِي فَقَالَ لِي: الزَّمُهُ. ثُمَّ قَالَ لِي: يَا أَخَا بَنِي تَيْمٍ مَا تُرِيدُ أَنْ تَفْعَلَ بِأَسِيرِكَ".

وقالا إذا فلسه إلخ: صاحبین رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي چي کله قاضي د مقروض د مفلس والي فیصله او اعلان وکړي، نو بیا به د مقروض او د هغه د قرضخواهانو په مینځ کي حائل جوړیږي او قرضخواهانو ته به دا اجازت نه ورکوي چي هر وخت له مقروض څخه د قرض مطالبه وکړي، مگر دا چي قرضخواهان پر دې بینه پېش کړي چي د مقروض په ملکیت کي مال سته؛ دلیل دادی چي د قاضي له طرفه د یو چا په حق کي د مفلس والي فیصله کول د صاحبینو رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز صحیح کیږي، لهذا د مقروض مفلسي او تنگلاسي ثابته سوه او هغه د مالداره کېدو تر وخته پوري د مهلت ورکولو مستحق سو. او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز قضاء بالافلاس نه صحیح کیږي؛ ځکه چي مال تلونکی راتلونکی شی دی، سهار به یو انسان مفلسه وي او ماښام ته به هغه شتمن او د ډېر مال خاوند وي.

او په دې وجه هم چي د مال پر نشتوالي د گواهانو پوره خبر بدل نه سي ثابتېدای؛ ځکه هغو ته د حقیقي حال هیڅ خبر نسته، هغوی خو صرف په ظاهري توگه دا معلومولای سي چي د مقروض سره مال نسته، نو په دغه گواهی سره فقط دفعیه کېدای سي او په دې سره د قرضخواهانو حق یعنی په مقروض د لازم پسې کېدلو حق نه سي باطلېدای.

وقوله إلا أن يقيموا إلخ: یعنی امام قدوري رَحْمَةُ اللَّهِ چي د صاحبینو رَحْمَةُ اللَّهِ د قول په ضمن کي ویلي دي "إلا أن يقيموا البينة"، په دې کي ودې خبري ته اشاره ده چي د مالدارۍ گواهی ته ترجیح حاصله ده د تنگلاسي پر گواهی؛ ځکه چي گواهي (بینه) د اثبات لپاره وي او دانسان په حق کي تنگلاسي اصل ده او د تنگلاسي گواهانو همدا اصل ثابت کړی دی خو د مالدارۍ گواهانو تر هغه زیات یعنی مالداره کېدل ثابت کړي دي (لنډه دا چي دیسار بینه په اثبات کي داعسار پر بینه بالا

ده، لهذا كله چي پريسار بينه پيش كړی سي، نواعسار به ختم سي او يسار به ثابت سي، نو ځكه د يسار بينه معتبره او مقبوله ده.

ولو دخل في داره إلخ: له دې ځايه تر آخره عبارت ښكاره دی.

که د مفلس مقروض سره د يو چا سامان موجود وي (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَمَنْ أَفْلَسَ وَعِنْدَهُ مَتَاعٌ لِرَجُلٍ بَعِيْنِهِ إِبْتَاعُهُ مِنْهُ فَرَمَائِي: او که څوک په داسي حال کي مفلسه سي چي دهغه سره د يو سړي سامان وي کوم چي ده له هغه څخه سړي رانيولی وي فَصَاحِبُ الْمَتَاعِ أَسْوَأُ لِلْفُرْمَاءِ فِيهِ نو د سامان مالک [بائع] په دغه سامان کي د قرضخواهانو سره برابر شریک دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَخْجَرُ الْقَاضِي عَلَى الْمُشْتَرِي بِطَلَبِهِ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د بائع په مطالبه سره به قاضي پر مشتري بنديز لگوي ثُمَّ لِلْبَائِعِ خِيَارُ الْفَسْخِ بيا به بائع لره [د بيع] د فسخ کولو اختيار وي لِأَنَّهُ عَجَزَ الْمُشْتَرِي عَنْ إِيْفَاءِ الشَّيْنِ ځکه چي مشتري له ثمن اداء کولو څخه عاجزه سو فَيُوجِبُ ذَلِكَ حَقَّ الْفَسْخِ نو ځکه دا به د فسخ کولو حق [او اختيار] ثابتوي كَعَجْزِ الْبَائِعِ عَنْ تَسْلِيمِ الْمَبِيعِ لکه څرنگه چي د مبيع له ورسپارلو څخه د بائع عاجزه کېدل [د فسخ اختيار ثابتوي] وَهَذَا لِأَنَّهُ عَقْدُ مُعَاوَضَةٍ او دا حکم ځکه دی چي بيع د معاوضې عقد دی وَمِنْ قَضِيَّتِهِ الْمَسَاوَاةُ چي دهغه مقتضا مساوات دی [يعني عقد معاوضه د برابري تقاضا کوي] وَصَارَ كَالسَّلَامِ او دا د بيع سلم په څېر سوه وَلَنَّا: أَنَّ الْإِفْلَاسَ يُوجِبُ الْعَجْزَ عَنْ تَسْلِيمِ الْعَيْنِ زموږ دليل دا دی: چي مفلس والی د عين له ورسپارلو څخه عاجزه کېدل واجبي و هُوَ غَيْرُ مُسْتَحَقِّ بِالْعَقْدِ حال دا چي دا په عقد سره واجب نه دي فَلَا يَنْبَغُ حَقُّ الْفَسْخِ بِاعْتِبَارِهِ نو د دې په اعتبار سره به د فسخ حق نه ثابتېږي وَإِنَّمَا الْمُسْتَحَقُّ وَصْفُ فِي الذِّمَّةِ أَغْنَى الدَّيْنِ بلکي واجب خويو وصف دی کوم چي پر ذمه لازم دی يعني قرض وَبَقَبُضِ الْعَيْنِ تَتَحَقَّقُ بَيْنَهُمَا مُبَادَلَةٌ او پر عين مال په قبضه کولو سره د دوی دواړو په مینځ کي مبادله

متحقق کيږي. هَذَا هُوَ الْحَقِيقَةُ همداسي حقيقت دی. فَيَجِبُ اِعْتِبَارُهَا إِلَّا فِي مَوْضِعِ التَّعْدِيرِ کَالسَّلَامِ نو
 حُکْمه ددې اعتبار کول به ضروري وي مگر دناممکن والي په ځای کي لکه بيع سَلَم لَآ اِلَّا اِسْتِبْدَالُ
 مُنْتَبِعُ حُکْمه چي [په بيع سَلَم کي] استبدال ممتنع دی. فَأَعْطِيَ لِلْعَيْنِ حُكْمَ الدِّينِ نو عين ته د دين
 اقرض احکم ورکول سو.

اللغات: ﴿قضية﴾ مقتضا، تقاضا، ﴿السلم﴾ بيع سلم، بيع الاجل بالاجل، مثلاً یو سړی (بائع) له
 یو چا څخه ثمن في الحاله واخلی او دیوې میاشتي پر قرض غنم پر خرڅ کړي چي غنم یوه میاشت
 وروسته درکوم. په بيع سَلَم کي ثمن ورکونکي (مشتري) ته رَبُّ السَّلَم وایي او په قرض
 خرڅونکي (بائع) ته مُسَلَم إِلَيْهِ وایي او په کوم شي کي چي بيع سَلَم وسي لکه په دې مثال کي چي
 غنم دي، هغه ته مُسَلَمَ فِيهِ وایي او ثمن ته رأس المال وایي، ﴿مبادلة﴾ د مفاعلي مصدر دی: یو شی
 په بل شي سره بدلول، ادل بدل کول، ﴿استبدال﴾ داستفعال مصدر دی: د یو شي په بدله کي بل شی
 اخیستل، یو شی په بل شي سره بدلول، مراد ځني د مسلم فيه په بدله کي بل شی اخیستل دي او دا حرام دي.
تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي زید مثلاً له خالد څخه څه سامان رانیولی وي او دهغه ثمن
 (قیمت) یې ورکړی نه وي بلکي هغه پر زید قرض پاته وي او له دغه قرض څخه بغیر پر زید دنورو
 خلکو قرض هم باندي وي چي په دې دوران کي هغه مفلسه سي او قاضي هم دهغه دمفلس والي
 فیصله وکړي، نو اوس چي دزید سره کوم سامان موجود دي، هغه یوازې دبائع (خالد) نه کیږي،
 بلکي په دې کي بائع دهغه د قرضخواهانو سره شریک کیږي او قرضخواهان او بائع ټوله به دخپلو
 حصو په اندازه له هغه څخه خپل قرض اخلی. دا حکم زموږ په نېز دی. دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز
 حکم دادی چي که بائع (خالد) د قاضي په دربار کي دمفلسه مشتري (زید) په خلاف درخواست
 پېش کړی او له قاضي څخه پر هغه د بندیز لگولو مطالبه وکړي، نو قاضي به دهغه درخواست قبلوي
 او پر دغه مقروض مشتري (زید) به بندیز او پاندي لگوي او بیا بائع ته دبیع فسخ کولو (سودا ماتولو)
 اختیار حاصلیږي: ځکه چي دادیبع معامله ده او بیع د مساوات تقاضا کوي، نو کله چي بائع
 و مشتري مبيع و سپاري، نو پر مشتري د ثمن ورسپارل واجبېږي او که مشتري د ثمن پر ورسپارلو
 قادر نه وي، نو بائع ته د فسخ اختیار حاصلیږي، لکه څرنگه چي په بيع سَلَم کله مسلم فيه نهستی

سي نورب السّلم ته دفسخ حق حاصليري، همداسي به مذكوره بائع ته هم دفسخ حق حاصليري. يا خرنكه چي دشتري پر خاي بائع له مبيع ورسپارلو خنخه عاجزه سي، نو مشتري ته دفسخ حق او اختيار حاصليري، همداسي به دلته هم بائع ته دفسخ اختيار (خيار فسخ) حاصليري.

زموږ د دليل حاصل دادی چي د عقد بيع په وجه پر مشتري د ثمن په شكل سره يو وصف واجبيږي كوم چي پر ذمه قرض وي او د هر كس افلاس د ظاهر سره متعلق وي او افلاس د عين يعني د نقدو (دراهم او دنانيرو) له ورسپارلو خنخه عاجز ثابتوي، نو ځكه افلاس به د مذكوره امري يعني د دين (قرض) سره هيڅ تعلق نه لري؛ ځكه په عقد بيع سره نقدو گرسره واجب نه دي، نو ځكه په دغه افلاس سره به موږ مشتري عاجزه نه گرځوو او كله چي هغه عاجزه نه دی، نو ښكاره خبره ده چي بائع ته به خيار فسخ هم نه حاصليري بلكي بائع به د قرضخواهانو سره د مشتري په مال كي برابر شريك او حصه دار گرځي.

پاته سو دا سوال چي كله ثمن پر ذمه قرض دی، نو كه چيري مقروض د نقدو په اداء كولو سره ځان بري الذمه كول وغواړي، نو ستاسو دغه دليل ته په كتلو سره خو هغه نه سي بري كېدای، حال دا چي د نقدو په اداء كولو سره د مقروض بري كېدل ښكاره او معلومه خبره ده؟ د دې جواب دادی چي په قرض كي اصل دادی چي هغه اداء كړی سي، برابره ده دغه اداينه د نقدو په ذريعه وي يا د عمل په ذريعه وي يا د قرضخواه له طرفه مقروض بري كړی سي، كه چيري د نقدو په ذريعه اداينه وي، نو شريعت دغه اداينه د قرضخواه او مقروض (په بله وينا د بائع او مشتري) په مينځ كي مبادله حكميه گرځوي، نو په نقدو سره به حكماً خو د قرض اداينه كيږي لېكن د نقدو افلاس به د بائع لپاره خيار نه ثابتوي. او امام شافعي رَجَّه الله چي دامسئله پر بيع سلم قياسوي، دا صحيح نه دي؛ ځكه په بيع سلم كي مبادله ناممكن ده (او په بله وينا دا چي په بيع سلم كي استبدال ممتنع دی)، لكه خرنكه چي په حديث كي ذكر سوي دي "لَا تَأْخُذُ إِلَّا سَلَمَكَ أَوْ رَأْسَ مَالِكَ"، او په بيع سلم كي د مسلم فيه نيستي كېدل (معلوم كېدل) په حقيقت كي له داسي شي خنخه عاجزه كېدل دي كوم چي په عقد (سلم) سره اجب سوي دی. او د ما و جب بالعقد له ورسپارلو خنخه عاجزه كېدل خيار فسخ ثابتوي، نو ځكه هلته (په بيع سلم) كي خوبه خيار فسخ ثابتيري، لېكن په پورتنۍ مسئله كي د خيار فسخ هيڅ گنجائش نسته. والله أعلم وعلماً أتم

کِتَابُ الْمَأْذُونِ

(دا) کتاب د مآذون (دا حکامو په بیان کي) دی

د "إذن" لغوي او اصطلاحی معنی او د مآذون غلام احکام

الْإِذْنُ: الْإِعْلَامُ لُغَةً اِذْنٌ په لغت کي خبر ورکول دي [يعني داذن لغوي معنی ده: اطلاع ورکول او خبرول] وَفِي الشَّرْعِ: فَكُ الْحَجْرِ وَاسْقَاطُ الْحَقِّ عِنْدَنَا او په شريعت کي بنديز ليري کول او خپل حق ساقطول دي زموږ په نېز [يعني دا تعريف زموږ په نېز دی] وَالْعَبْدُ بَعْدَ ذَلِكَ يَتَصَرَّفُ بِنَفْسِهِ بِأَهْلِيَّتِهِ او تر اذن [اجازت] وروسته غلام د خپل اهليت پر بناء د ځان لپاره تصرف کوي لِأَنَّهُ بَعْدَ الرِّقِّ بَقِيَ أَهْلًا لِّلتَّصَرُّفِ بِلِسَانِهِ النَّاطِقِ وَعَقْلِهِ الْمُبْتَدِئِ ځکه چي هغه تر رقيت [غلامتوب] وروسته د خپل گويا ژبي او د خپل تمميز کونکي عقل پر بناء د تصرف اهل پاتېږي وَانْحِبَارُهُ عَنِ التَّصَرُّفِ لِحَقِّ الْتَوَلَّى او له تصرف څخه د هغه محجوره کېدل [منع کېدل] د مالک د حق په وجه وي لِأَنَّهُ مَا عَهْدَ تَصَرُّفُهُ إِلَّا مُوجِبًا لِّتَعَلُّقِ الدَّيْنِ بِرَقَبَتِهِ وَبِكَسْبِهِ ځکه چي د غلام تصرف نه دی پېژندل سوی مگر واجبونکی د قرض د متعلق کېدلو د هغه د غاړي [ذات] او د هغه د گټي سره وَذَلِكَ مَالُ التَّوَلَّى حال دا چي هغه [رقبه او مال] د مالک مال دی فَلَا بُدَّ مِنْ إِذْنِهِ كَيْلَا يَنْطَلِ حَقُّهُ مِنْ غَيْرِ رِضَاةٍ نو ځکه د مالک اجازت ضروري دی، د دې لپاره چي د هغه له رضا څخه بغير د هغه حق باطل نه سي وَلِهَذَا لَا يَرْجِعُ بِهَالِحَتِهِ مِنَ الْعَهْدَةِ عَلَى التَّوَلَّى په همدې وجه مآذون غلام پر مالک د هغه ذمه واری رجوع نه سي کولای کوم چي اتر اجازت وروسته هغه ته لاحق سوې اړ لازم سوې اوي وَلِهَذَا لَا يَقْبَلُ التَّوَقُّيْتُ او په همدې وجه اجازت توقيت اوخت تاکلانه قبلوي حَتَّى نَوَازِنَ لِعَبْدِهِ يَوْمًا تر دې که مالک خپل غلام ته يوه ورځ [يا مثلاً يوه مياشت] اجازت ورکړي كَانَ مَأْذُونًا أَبَدًا حَتَّى يَخْجُرَ عَلَيْهِ نو هغه د همېشه لپاره مآذون [اجازت ورکړی سوی]

گرځي تر دې چي مالک هغه بيرته محجوره کړي [اجازت ختم کړي] لَا تَنْقَاطَاتِ لَا تَتَوَقَّفُ حُكْمُ
 چي اسقاطات نه مؤقت کيږي [يعني په هغوی کي وخت نه سي ټاکل کېدای] ثُمَّ الْإِذْنُ كَمَا يَثْبُتُ بِالصَّرِيحِ
يُثْبِتُ بِالذَّلَالَةِ بيا چي څرنګه اجازت په صريح اجازت ورکولو سره ثابتيږي همداسي په دلالت
 سره هم ثابتيږي كَمَا إِذَا رَأَى عَبْدَهُ يَبِينُ وَيَشْتَرِي لَكَ کله چي مالک خپل غلام وويني چي هغه
 خرڅول وړانيول کوي فَسَكَتَ او مالک چپ پاته سي يَصِيرُ مَا ذُونًا عِنْدَنَا نوزموږ په نېز هغه غلام
 مأذون گرځي خِلَافًا لِلزُّفَرِّ وَالشَّافِعِيِّ په خلاف دامام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ وَلَا فَرْقَ بَيْنَ أَنْ يَبِينَ
عَيْنًا مَمْلُوكًا لِلْمَوْلَى أَوْ لِرَجُلٍ بِيَاذِنِهِ أَوْ بغيرِ إِذْنِهِ بَيْعًا صَحِيحًا أَوْ فَاسِدًا او په دې کي هيڅ فرق نسته چي
 مأذون غلام د خپل مالک يا د بل اجنبي کس مملوک شي خرڅ کړي، دهغه په اجازت سره وي او
 که بغير له اجازته، بيع صحيح وي او که بيع فاسد وي لَا نَكُلَّ مَنْ رَأَاهُ يَظْلُمُهُ مَا ذُونًا لَهُ فِيهَا
فَيُعَاقِدُهُ حُكْمُ كَوْمِ شُوكٍ چي هم دغه غلام [پر بيع کولو] وويني نو هغه به دئ مأذون فی التجارة
 ګڼي او دده سره به معامله کوي فَيَتَضَرَّرُ بِهِ لَوْلَمْ يَكُنْ مَا ذُونًا لَهُ نو که چيري دا غلام مأذون نه
 وگرځول سي نو په دې سره به هغه [معامله کونکي] ته ضرر ورسيري وَلَوْلَمْ يَكُنِ الْمَوْلَى رَاضِيًا بِهِ لَمَنْعَهُ
دَفْعًا لِلضَّرَرِ عَنْهُمْ او که چيري مالک په دې راضي نه وای نو له خلکو څخه د ضرر دفع کولو په
 خاطر به يې دئ خامخامع کولای.

اللفات: ﴿الْإِذْنُ﴾ اجازت، اجازه، ﴿إِعْلَامٌ﴾ د افعال مصدر دی: خبرول، اګاه کول، اطلاع ورکول،
 ﴿فَكَ﴾ دنصر مصدر دی: ليري کول او ختمول، خلاصول، ﴿الحجر﴾ د تصرف بنديز (د کاروبار
 پابندي)، ممانعت، ﴿الحجار﴾ د افعال مصدر دی: محجوره کېدل، پابند کېدل، (بنديز پر لګېدل)،
 ﴿عهد﴾ د سمع د باب ماضي ده: معروف او معهود کېدل (معلومېدل)، پېژندل کېدل، ﴿ناطق﴾ د
 ضرب د باب فاعل دی: نطق کونکی (خبره کونکی)، ګویا، ﴿التوقييت﴾ د تفعیل مصدر دی: وخت
 ټاکل (وخت مقرر کول)، ﴿مأذون له﴾ د سمع د باب اسم مفعول دی: هغه غلام چي د مالک له طرفه هغه
 ته د کاروبار او تصرف کولو اجازت ورکول سوی وي، ﴿يعاقد﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده: يو د بل
 سره عقد کول (معامله کول).

تشریح: عبارت حاصل دادی چي مأذون له إذن شخه مشتق دی (کوم چي دهمدي باب مفعول دی)، او داذن لغوي معنی ده: اطلاع او خبر ورکول، او دشریعت په اصطلاح کي دهغه معنی ده: بندیز او پابندي ليري کول، يعني دمالک د حق په وجه چي پر غلام کوم د کاروبار او داسي بل تصرف بندیز لگېدلی وي، هغه په اجازت سره ليري کيږي او په داسي اجازت ورکولو سره مالک دخپل حق ساقطونکی گرځي. دا تعريف او تفصيل زموږ په نېز دی. دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز اجازت (إذن) انابت و توکيل دی، اعلام نه دی (يعني اجازت ورکول داسي دي لکه خپل نائب او وکیل جوړول)، لېکن دهغه دا قول له پوهي شخه ليري دی؛ ځکه تر اجازت وروسته چي غلام کوم تصرف کوي، دهغه د لوازماتو او لواحقاتو ذمه وار هغه په خپله وي، همدارنگه دا اجازت دائمي وي، وقتي او عارضي نه وي، حال دا چي انابت و توکيل عارضي او وقتي وي او په هغوی کي مؤکل او مالک ذمه واره وي، لهذا اجازت توکيل و انابت گرځول له عقل او فهم شخه بعيد دي. بهر حال دا ثابته سوه چي زموږ په نېز اجازت د بندیز ليري کولو او د حق ساقطولو نوم دی؛ ځکه د غلامتوب (رقیت) په حالت کي هم په غلام کي د تصرف اهليت وي، لېکن څرنگه چي هغه دهیڅ شي مالک نه وي، نو ځکه که هغه یو شی رانیسي یا یې خرڅ کړي، نو ثمن او مبيع دهغه پر ذمه قرض گرځي او دا قرض دهغه د ذات یا دهغه د گټي (گټل سوي مال) سره متعلق کيږي، حال دا چي غلام او دهغه مال دواړه د مالک په ملکیت کي دي او مالک په هغه کي د بل چا په شرکت راضي نه دی، نو ځکه د غلام د تصرف کولو لپاره د مالک اجازت ضروري دی او تر اجازت وروسته دهغه لپاره د تصرف لاره خلاصیږي.

ثم الإذن إلخ: مسئله داده چي زموږ په نېز صراحتاً هم اجازت ثابتیږي او دلالتاً هم ثابتیږي، يعني که مالک خپل غلام پر کاروبار (خرڅولو او رانیولو) وويني او هغه منع نه کړي بلکي خاموش پاته سي، نو دا دلالتاً اجازت دی، او دا غلام برابره ده د مالک مملوک شی خرڅ کړي او که د بل چا، بيع صحيح وکړي او که بيع فاسد، په هر صورت کي د مالک سکوت دهغه په حق کي اجازت دی؛ ځکه چي خلک خو په همدې گومان دهغه سره کاروبار کوي چي دغه غلام مأذون فی التجارة دی، کنې دهغه مالک (که په دې راضي نه وای نو) هغه به یې له تجارت او کاروبار شخه منع کړي وای، نو ځکه له خلکو شخه د ضرر او نقصان ليري کولو په خاطر شریعت د مالک پر سکوت درضا او اجازت مهر لگولی دی چي د دغه غلام سره کاروبار کونکي خلک له ضرر او تاوان شخه بچ سي.

د مأذون غلام تفصيلي احکام

قَالَ: وَإِذَا أُذِنَ الْمَوْلَى لِعَبْدِهِ فِي التِّجَارَةِ إِذْنًا عَامًّا فرمايي: او کله چي مالک خپل غلام ته د تجارت [کاروبار] عام اجازت ورکړي جَاَزَ تَصَرُّفُهُ فِي سَائِرِ التِّجَارَاتِ نو په ټولو تجارتو کي دهغه تصرف جائز کيږي وَمَعْنَى هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ أَنْ يَقُولَ لَهُ: أَذِنْتُ لَكَ فِي التِّجَارَةِ او ددغه مسئلې مطلب دادی چي مالک خپل غلام ته [مطلقاً] داسي ووايي: ما تا ته د تجارت اجازت درکړی وَلَا يَقْبِدُهُ [يعني] مالک دا اجازت مقيد نه کړي وَوَجْهُهُ أَنَّ التِّجَارَةَ اسْمٌ عَامٌّ يَتَنَاوَلُ الْجِنْسَ او ددې وجه [او علت] دادی چي د تجارت لفظ يو عام نوم دی کوم چي [د تجارت] هر جنس لره شامليږي فَيَبْيَعُ وَيَشْتَرِي مَا بَدَأَ لَهُ مِنْ أَتَوَاعِ الْأَعْيَانِ نو ځکه د شيانو له اقسامو [بېلابېلو شيانو] څخه چي کوم قسم د هغه زړه وغواړي هغه دي خرشوي او رانيسي لِأَنَّهُ أَصْلُ التِّجَارَةِ ځکه همدا بيع و شراء [خرخول و رانيول] اصل تجارت دی وَلَوْ بَاعَ أَوْ اشْتَرَى بِالْعَبْنِ الْيَسِيرِ او که مأذون غلام په معمولي تاوان سره بيع و شراء کوي فَهُوَ جَائِزٌ نو دا جائز دي لِتَعَدُّرِ الْإِحْتِرَازِ عَنْهُ ځکه چي له معمولي تاوان څخه بچ کېدل ممکن نه دي وَكَذَا بِالْفَاحِشِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او همدارنگه په زيات تاوان سره بيع و شراء کول دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نهز صحيح دي غَلَا قَالَهُمَا * په خلاف د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ هُمَا يَقُولَانِ: إِنَّ الْبَيْعَ بِالْفَاحِشِ مِنْهُ بَسْزِلَةُ التَّبَرُّعِ صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي په غبن فاحش سره د غلام بيع کول د تبرع په درجه کي ده حَتَّى أُعْتِبِرَ مِنَ الْبَرِيضِ مِنْ ثُلُثِ مَالِهِ همدا وجه ده چي دا ډول بيع د [مړ کېونکي] مريض د مال له درېيمې حصې څخه معتبر کيږي فَلَا يَنْتَظِمُهُ إِلَّا ذُنُ نُو ځکه د غبن فاحش والا بيع ته به اجازت نه شامليږي کَالِهَبَةِ لکه هبه [ته چي نه شامليږي] وَلَهُ: أَنَّهُ تِجَارَةٌ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي په غبن فاحش سره بيع کول هم تجارت دی وَالْعَبْدُ مُتَصَرِّفٌ بِأَهْلِيَّةِ نَفْسِهِ او غلام د خپل ذاتي اهليت پر بناء تصرف کونکی ابيع کونکی ادى فَصَارَ كَالْحُرِّ نو د آزاد کس په څېر سو

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في الحاشية (ج: ٤، ص: ٥٠١)، والدر المختار (ج: ٥، ص: ١١١). [القول

ایمعي څرنگه چي د آزاد کس لپاره په غبن فاحش سره بيع کول صحيح دي، همداسي به د غلام لپاره هم دا صحيح وي | وَعَلَىٰ هَذَا الْخِلَافِ الصَّبِيُّ الْمَأْذُونُ او پر همدغه اختلاف مآذون بچی دی وَلَوْ حَالِي فِي مَرَضٍ مَوْتِهِ او که چيري مآذون غلام د خپل مرګ په مرض کي محابات وکړي ایمعي د زيات قيمت والا شی ډېر ارزانه (په کم قيمت سره) سره خرڅ کړي | يُعْتَبَرُ مِنْ جَمِيعِ مَالِهِ إِذَا لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ دَيْنٌ نو دا د هغه له ټوله مال څخه معتبر کيږي | په دې شرط | کله چي پر هغه قرض نه وي وَإِنْ كَانَ او که چيري پر هغه قرض وي فَمِنْ جَمِيعِ مَا بَقِيَ نو د هغه له ټوله پاته سوي مال څخه محابات معتبر کيږي | لَأَنَّ الْاِقْتِصَارَ فِي الْخُرْ
عَلَى الثُّلُثِ لِحَقِّ الْوَرَثَةِ ځکه چي آزاد په حق کي [د مال] پر درېيمه حصه اکتفاء کول د وارثانو د حق په وجه دي | په بله وينا دا چي د آزاد کس په حق کي بيع محابات (د مړي) د مال پر درېيمه حصه منحصر کول د وارثانو د حق په وجه دي | وَلَا وَارِثٌ لِلْعَبْدِ او غلام لره هيڅ وارث نه وي وَإِنْ كَانَ الدَّيْنُ مُحِيطًا بِهَا
فِي يَدِهِ او که قرض د مآذون غلام ټوله مال لره محيط وي يُقَالُ لِلْمُشْتَرِي: أَذْ جَبِيْعَ الْبُحَابَةِ وَإِلَّا فَارْزُدِ
الْبَيْعَ نو مشتري ته به ويل کيږي: چي ته ټوله محابات اداء کړه! کنې بيع ختم کړه [سودا ماته کړه!] كَأَنِّي الْخُرْ لکه څرنگه چي د آزاد کس په صورت کي کيږي وَلَهُ أَنْ يُسَلِّمَ وَيَقْبَلَ السَّلَامَ او مآذون غلام ته دا اختيار سته چي بيع سلم وکړي او بيع سلم قبول کړي لَأَنَّهُ تِجَارَةٌ ځکه چي دا هم تجارت دی وَلَهُ أَنْ يُوَكِّلَ بِالْبَيْعِ وَالشِّرَاءِ او هغه ته دا اختيار هم سته چي د خرڅولو او رانيولو لپاره يو څوک خپل وکیل جوړ کړي لَأَنَّهُ قَدْ لَا يَتَفَرَّغُ بِنَفْسِهِ ځکه ځيني وخت هغه بذات خود فارغه نه وي قَالَ: وَيَزْهَنُ وَيَزْتَهَنُ فرمايي: او [مآذون غلام ته دا اختيار سته چي] رهن ورکړي او رهن واخلي لَأَنَّهُمَا مِنْ تَوَابِعِ التِّجَارَةِ ځکه دا دواړه د تجارت له توابعو څخه دي فَأِنَّهُ إِيفَاءٌ وَاسْتِيفَاءٌ ځکه چي دا اداء کول او اخيستل [ترلاسه کول] دي ایمعي په رهن کي شی ورکول کيږي او په اړتهان کي اخيستل کيږي | وَيَمْلِكُ أَنْ يَقْبَلَ الْأَرْضَ وَيَسْتَأْجِرَ الْأَجْرَاءَ وَالْبُيُوتَ او مآذون غلام د دې ملکيت اختيار لري چي د ځمکي اجاره قبوله کړي او مزدوران په مزدوري ونيسي او خوني [اکمړې] په کرايه ونيسي | لَأَنَّ كُلَّ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعِ التَّجَارِ ځکه چي دا ټوله د تاجرانو له کړنو څخه دي وَيَأْخُذُ
الْأَرْضَ مُزَارَعَةً او اهنه ته د دې اختيار هم سته | چي ځمکه د گنټ مړی لپاره واخلي | لَأَنَّ فِيهِ تَحْصِيلُ

الرِّبْحُ حُكْمُهُ فِي دَيْهِ كِي نَفْعٌ حَاصِلُولُ سِتَّةٍ [يعني په دې سره نفع او گټه حاصلېږي] وَيَشْتَرِي طَعَامًا فَيَزِدُّهُ
 فِي أَرْضِهِ أَوْ [ددې اختيار هم ورته سته] چي غله رانيسي او په خپله حُكْمُهُ كِي يې وکړي لِأَنَّهُ يُقْصَدُ بِهِ
 الرِّبْحُ حُكْمُهُ فِي دَيْهِ سره هم د نفع اراده کيږي قَالَ الطَّبَّيْ^١: «الزَّارِعُ يُتَاجَرُ رَبَّهُ» نبي کریم ﷺ
 فرمايلي دي چي "کښت گر اکښت کړونکي [د خپل رب سره تجارت کوي] وَلَهُ أَنْ يُشَارِكَ شِرْكَهَ
 عِنَانٍ وَيَذْفَعَ الْمَالَ مُضَارَبَةً وَيَأْخُذَهَا أَوْ مَأْذُونَ غَلَامٍ تَهْ دَا اخْتِيَارُ هَمْ سِتَّةٍ چي شرکت عِنَان وکړي او د
 مضاربت په توگه مال ورکړي او د مضاربت په توگه يې واخلي لِأَنَّهُ مِنْ عَادَةِ التَّجَارِ حُكْمُهُ چي داد
 تاجرانو له عادت څخه دي وَلَهُ أَنْ يُؤَاجِرَ نَفْسَهُ عِنْدَنَا أَوْ زَمَوْرٍ په نېز هغه ته دا اختيار هم سته چي
 خپل ځان په اجرت [په مزدوري] ورکړي خَلَا قَالِ الشَّافِعِيُّ په خلاف د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وَهُوَ يَقُولُ:
 لَا يَمْلِكُ الْعَقْدُ عَلَى نَفْسِهِ هغه فرمايي: چي دغه غلام پر خپل ځان د عقد کولو [د خپل ځان خرڅولو]
 ملکيت نه لري فَكَذًا عَلَى مَنَافِعِهِ نو همداسي به پر خپلو منافعو هم د عقد کولو ملکيت نه لري
 لِأَنَّهَا تَابِعَةٌ لَهَا حُكْمُهُ چي منافع د نفس [ځان] تابع دي وَلَنَا: أَنَّ نَفْسَهُ رَأْسُ مَالِهِ زَمَوْرٍ دليل دا دی:
 چي د مآذون غلام رَأْسُ الْمَالِ د هغه نفس دی [حکمه چي مالک د تجارت لپاره هيڅ نه دي ورکړي] فَيَمْلِكُ
 الْبَصْرُ فِيهِ نو حکمه هغه به په خپل نفس [ځان] کي د تصرف کولو ملکيت لري إِلَّا إِذَا كَانَ يَتَصَرَّفُ
 بِإِطَالِ الْإِذْنِ كَالْبَيْعِ مگر دا چي کله هغه [په نفس کي تصرف کول] داسي تصرف وي کوم چي د
 اجازت باطلولو لره شامل وي لکه [د نفس] بيع [يعني خپل ځان خرڅول] لِأَنَّهُ يَنْحَجِرُ بِهِ حُكْمُهُ چي په دې
 بيع سره هغه محجوره کيږي وَالزَّهْنُ او لکه رهن [يعني خپل ځان درهن په توگه ورکول] لِأَنَّهُ يُخْبَسُ بِهِ
 حُكْمُهُ چي دې سره هغه محبوسه کيږي فَلَا يَخْصُلُ مَقْصُودُ الْهَوْلِ نو د مالک مقصود به حاصل نه سي
 أَمَّا الْإِجَارَةُ فَلَا يَنْحَجِرُ بِهِ پاته سو اجاره [يعني ځان په مزدوري ورکول] نو په دې سره هغه نه محجوره
 کيږي وَيَخْصُلُ بِهِ الْمَقْصُودُ وَهُوَ الرِّبْحُ [بلکي] په دې سره مقصود يعني نفع حاصلېږي فَيَمْلِكُ نو
 حُكْمُهُ مآذون غلام به د هغه ملکيت [اختيار] لري.

^١ تفریح: قال صاحب نصب الرأية: غريباً جداً.

اللغات: ﴿بدا﴾ دنصر مضارع ده: بنسکاره کېدل (واضح کېدل)، مخته راتلل، ﴿الغبین الیسیر﴾ معمولي (لږ غونډي) دوکه یا تاوان، ﴿تبّع﴾ د تفعل مصدر دی: اجسانا یو کار کول یا مال ورکول، بلا عوضه (مفت) یوشی ورکول، ﴿محاباة﴾ د مفاعله باب مصدر دی (په ډېر کم قیمت سره خرڅول، $\text{حَابِي يُحَابِي مُحَابَاةً}$: د دې باب خپله معنی ده: مدد او رعایت کول، د خلگو په مینځ کي یو سړی په یو شي سره حاصل او نور پرېښوول، او په بیع کي یې دا معناوي مرادول کيږي: دیو چا سره په ثمن یا مبیع کي ډېر رعایت کول، یعنې یوشی په ډېر کم (ارزانه) قیمت سره خرڅول یا بائع (دوکاندار) ته پر کم قیمت شي ډېر قیمت ورکول، ﴿أجرأ﴾ جمع د أجیر ده: مزدور، ﴿صلیع﴾ عمل، کړنه، کار، ﴿الربح﴾ نفع، گټه.

تشریح: په دې عبارت کي د مأذون غلام د تصرفاتو په هکله شو مسئلې بیان سوي دي، چي له هغوی څخه زیاتره مسئلې له ترجمې څخه بنسکاره دي، خو بیا هم د هغوی مختصره تشریح داده:

(۱) ... که چیري مالک و غلام ته د تجارت او تصرف مطلق اجازت ورکړي او هغه مقید نه کړي، نو مأذون غلام ته د هر ډول تجارت کولو اختیار حاصلیږي، برابره ده هغه اعیان خرڅوي او رانیسي او که منافع، په هر صورت کي د هغه تصرف صحیح کیږي.

(۲) ... که مأذون غلام په غبن یسیر (معمولي تاوان) سره خرڅول و رانیول وکړي، نو بالاتفاق د هغه بیع و شراء صحیح کیږي؛ ځکه چي له غبن یسر څخه بچ کېدل ناممکن دي، د دې په خلاف که هغه په غبن فاحش (زیات تاوان) سره خرڅول و رانیول وکړي، نو دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز په دغه صورت کي هم د هغه تصرف صحیح او جائز دی، لېکن د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز د غبن فاحش په صورت کي د هغه تصرف جائز نه دی.

د صاحبینو دلیل دا دی چي په غبن فاحش سره تصرف کول د تبرّع په درجه کي دي او مأذون غلام د تبرّع اهل نه دی، لهذا هغه به په غبن فاحش سره د تصرف او تجارت کولو اهل هم نه وي او په دغه حالت کي به د مأذون غلام تصرف د مالک له اجازت څخه خالي وي، نو ځکه هغه لږه به هیڅ اعتبار نه وي.

دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ دلیل دا دی چي مأذون غلام ته د مطلق تجارت حق او اختیار سته او په تجارت کي معمولي او زیات (یسیر او فاحش) دواړه قسمه تاوانونه کیږي، لهذا څرنگه چي د آزاد کس له طرفه پر غبن فاحش مشتمل تصرف صحیح دی، همداسي به د مأذون غلام له طرفه هم دا تصرف صحیح او جائز وي.

دامام صاحب او صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ دغه اختلاف دهغه بچي په هکله هم دی چي پلار هغه ته د تصرف اجازت ورکړی وي او په هغه په غبن فاحش سره یو معامله وکړي، نو دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز دهغه تصرف جائز دی، لېکن د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز جائز نه دی.

ولو حال الخ: (۳)... که چیري مأذون غلام په خپل مرض الموت کي بیع محابات وکړي، نو دې ته به کتل کیږي چي هغه مقروض دی او که نه؟ که چیري هغه مقروض نه وي، نو دامحابات دهغه له ټول مال څخه معتبر کیږي يعني دهغه له ټوله مال څخه به د محابات مقدار ایستل کیږي (مثلاً که د زرو [۱۰۰۰] روپوشي په اووه سوه [۷۰۰] روپۍ ورکړي نو دا د دریو سوو [۳۰۰] محابات دی او ټوله مال همدا قدر یاله هغه څخه زیات دی، نو دامحابة جائز دی او درې سوه به غني ایستل کیږي)، او که چیري هغه مقروض وي، نو تر قرض اداء کولو وروسته چي کوم مال پاته سي، نو له هغه څخه محابة معتبر کیږي؛ ځکه چي د آزاد په حق کي په ثلث المال (د مال په درېیمه حصه) کي محابات، وصیت او داسي نور هغه وخت نافذیږي کله چي دانسان وارثان موجود وي، حال دا چي غلام هیڅ وارث نه لري، نو ځکه دهغه په حق کي به صرف قرض ته کتل کیږي.

(۴)... مأذون غلام بیع سلم هم کولای سي، همدارنگه هغه ته درهن اخیستلو او ورکولو، په کرایه او مزدوری سره د نیولو او ورکولو اختیار هم سته، همدارنگه هغه ته د شرکت عنان، مضاربت او داسي نورو حق هم سته؛ ځکه چي دا ټوله شيان د تاجرانو له اعمالو څخه دی او په تجارت کي داخل دي او په کاروبار کي له دوی څخه چاره نسته.

ولو ان یواجر نفسه الخ: (۵)... د دې حاصل دادی چي زموږ په نېز مأذون غلام خپل ځان په اجاره ورکولای سي يعني د یو چا سره کار او مزدوري کولای سي، لېکن دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز داسي نه سي کولای؛ دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ دلیل دادی چي کله مأذون پر خپل ځان بیع، هبه او داسي بل عقد نه سي کولای (يعني هغه خپل ځان خرڅولای او هبه کولای نه سي)، نو د نفس پر منافع به هم هغه ته د عقد کولو اختیار نه وي؛ ځکه چي منافع د نفس تابع وي او کله چي هغه ته پر اصل (نفس) د عقد کولو حق نسته، نو پر تابع (منافع) به هم هغه ته د عقد کولو حق نه وي.

زموږ دلیل دادی چي د مأذون غلام مالک خو هغه ته د تجارت او تصرف اجازت ورکړی دی لېکن د تصرف لپاره یې هیڅ سرمایه (رأس المال) نه دی ورکړی، حال دا چي بغیر له سرمایه تجارت نه واقع کیږي او که واقع هم سي، نو د کامیابی امید یې کم وي، نو ځکه د ضرورت پر بناء موږ د مأذون غلام نفس دهغه رأس المال گرځولی دی او د اجارې اجازت مو ورکړی دی، د دې لپاره چي په دې

توگه څه سرمایه جمع کړي او په دې کي د مالک نقصان هم نه سته، لکه په بیع او په رهن سره چي مالک ته نقصان رسیږي؛ ځکه چي په بیع یعنی دخپل ځان خرڅولو په صورت کي دهغه د کاروبار اجازت له منځه ځي او محجوره گرځي او په رهن کي دخپل ځان په ورکولو سره مبخوسه او مقید گرځي، نو تجارت او کاروبار به څنګه وکړي! (احسن الهدایه)

د مأذون غلام مقید اجازت

قَالَ: فَإِنْ أَذِنَ لَهُ فِي تَوَرُّعِ مِنْهَا دُونَ غَيْرِهِ فرمایي: که مالک غلام ته صرف دیوه قسم تجارت اجازت ورکړي، نه د نورو قسمونو فَهُوَ مَأْذُونٌ فِي جَمِيعِهَا نو [زموږ په نېز] هغه د تجارت په ټولو اقسامو کي مأذون دی وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا يَكُونُ مَأْذُونًا إِلَّا فِي ذَلِكَ التَّوَرُّعِ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ فرمایي: چي صرف په همدغه قسم کي مأذون کیږي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا نَهَا عَنْ التَّصَرُّفِ فِي تَوَرُّعٍ آخَرَ او پر همدغه اختلاف دي کله چي مالک په بل قسم کي هغه له تجارت څخه منع کړي لَهَا: أَنَّ الْإِذْنَ تَوَكِيلٌ وَإِنَابَةٌ مِنَ الْمَوْلَى دامام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ دلیل دا دی: چي اجازت د مالک له طرفه وکیل او نائب جوړول دي [یعني ګواکي هغه غلام خپل وکیل او نائب جوړ کړي] لِأَنَّهُ يَسْتَفِيدُ الْوِلَايَةَ مِنْ جِهَتِهِ ځکه چي هغه د همدې مالک له طرفه ولایت حاصلوي وَيَثْبُتُ الْحُكْمُ وَهُوَ الْبَلَدُ لَهُ دُونَ الْعَبْدِ او حکم یعنی ملکیت د همدې مالک لپاره ثابتیږي، نه د غلام لپاره وَلِهَذَا يَنْبَغُ حَجْرُهُ او په همدې وجه مالک پر غلام د بنديز لګولو ملکیت لري فَيَتَخَصَّصُ بِهَا خَصَّهُ نو ځکه د غلام تصرف به د همدغه نوع سره خاص کیږي د کوم چي مالک تخصیص کړی وي ګانْضَارِبٌ د مضارب په څېر وَلَنَا: أَنَّهُ إِسْقَاطُ الْحَقِّ وَقَدْ الْحَجْرُ زموږ دلیل دا دی: چي اذن [اجازت ورکول] خپل حق ساقطول او بنديز ليري کول دي عَلَى مَا بَيَّنَّا لَکَ [په شروع کي] چي موږ بیان کړه وَعِنْدَ ذَلِكَ يَظْهَرُ مَالِكِيَّةُ الْعَبْدِ او په همدې وخت کي [یعني د اسقاط الحق په صورت کي] د غلام مالک والی ثابتیږي فَلَا يَتَخَصَّصُ بِنَوْعِ دُونَ تَوَرُّعٍ نو ځکه هغه به صرف د یو نوع سره نه خاص کیږي بِخِلَافِ الْوَكِيلِ په خلاف د وکیل لِأَنَّهُ يَتَصَرَّفُ فِي مَالٍ غَيْرِهِ ځکه چي وکیل د بل چا په مال کي تصرف

کوي فَتَشُبُّ لَهُ الْوَلَايَةُ مِنْ جِهَتِهِ نو د همدې بل چاله طرفه هغه ته ولايت ثابتېږي وَحُكْمُ التَّصَرُّفِ
وَهُوَ الْبَدَلُ وَاقِعٌ لِلْعَبْدِ او د تصرف حکم يعني ملکيت د غلام لپاره واقع او ثابت ادى حَتَّى كَانَ لَهُ أَنْ
يُضْرَفَ إِلَى قَضَاءِ الدَّيْنِ وَالثَّقَةِ. همدا وجه ده چي غلام ته دا اختيار سته چي هغه دغه ملکيت په
قرض اداء کولو کي او په نفقه کي صرف کړي وَمَا اسْتَعْنَى عَنْهُ او له کوم شخصه چي دا غلام
مستغني سي يَخْلُقُهُ الْمَالِكُ فِيهِ نو په هغه کي مالک دده نائب کيږي.

اللغات: ﴿يستفيد﴾ د استعمال مضارع ده: فايده حاصلول، ترلاسه کول، ﴿يتخصص﴾ د تفعل مضارع ده: خاص کېدل، ﴿يخلف﴾ د نصر مضارع ده: خليفه کېدل، نائب کېدل، ﴿استغنى﴾ د استفعل مضارع ده: مستغني کېدل، بې پروا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک خپل غلام ته د یو خاص او متعین قسم تجارت کولو اجازت ورکړي او له بعضي تجارتونو څخه یې منع کړي، مثلاً داسي ورته ووايي چي ته صرف د غنمو یا کپرې تجارت کولای سې!، نو زموږ په نېز هغه ته د تجارت د ټولو اقسامو اجازت حاصلېږي او د مالک تقیید بېکاره کیږي، لېکن دامام شافعي او امام زفر رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز دغه غلام ته صرف د مالک د ورېښوول سوي نوع اجازت سته او له هغه څخه بغير بل قسم تجارت کول دده لپاره جائز نه دي. همدا اختلاف په هغه صورت کي هم دی کله چي مالک د یو متعین قسم تراجات ورکولو وروسته له بل متعین قسم تجارت څخه غلام صراحتاً منع کړي چي ته به مثلاً د کپرې تجارت کوې لېکن د غنمو تجارت یا سمندري تجارت به نه کوې!.

دلیل: دامام شافعي او امام زفر رَحِمَهُمَا اللهُ دلیل دادی چي د مالک اجازت د دوی په نېز وکالت او نیابت دی او په وکالت کي وکیل او نائب ته د مؤکل او اصیل له طرفه ولايت حاصلېږي، نو ځکه د دوی اختیارات به هم د هغه کار سره خاص وي کوم چي مؤکل او اصیل ورېښوولی وي او د کوم قسم او نوع اجازت چي دوی ته ورکول سوی وي، له هغه څخه بغير په بل کي قسم کي تصرف کول به د دوی لپاره نه صحیح کیږي. لکه څرنګه چي په مضارب کي همدا حکم دی چي که رب المال و مضارب ته د یو متعین قسم تجارت کولو یا په یو متعین ځای کي د تجارت کولو لپاره مال ورکړي، نو د مضارب لپاره د رب المال د حکم مخالفت کول صحیح نه دي. همدغه ډول د مأذون غلام لپاره هم د مالک له طرفه د ورېښوول سوي نوع څخه بغير په بله نوع کي تصرف او تجارت کول صحیح نه دي.

زمور دليل: دادی چي زمور په اجازت ورکول له غلام څخه د بندیز او ممانعت ليري کولو نوم دی چي په دې اجازت سره د مالک حق هم ساقطیږي، او ښکاره خبره ده چي کله له غلام څخه ممانعت او حجر (د تصرف بندیز) ختم سي، نو هغه ته عمومي ملکیت حاصلیږي او دا ملکیت ټولو تصرفاتو او تجارتو لره شاملیږي، نو ځکه په هغه کي به د هېڅ نوع او قسم تخصیص و تحدید نه کیږي. او دا مسئله د وکیل پر مسئلې قیاسول صحیح نه دي؛ ځکه چي وکیل د بل چا په مال کي تصرف کوي او د مال مالک ته د دې پوره اختیار سته چي په خپل مال کي د تصرف نوع او قسم متعین کړي. د دې په خلاف مأذون غلام په خپل مال کي تصرف کوي، نه د مالک په مال کي، نو ځکه د هغه تصرف به په هېڅ نوع سره نه مقید کیږي. همدارنگه د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دا وینا چي د مأذون غلام د تصرف حکم (یعني د هغه په تصرف سره ثابتېدونکی ملکیت) مالک ته حاصلیږي، دا موږ نه تسلیموو؛ ځکه په کومو ځایو کي چي مأذون غلام ملکیت ته مجبوره وي لکه د قرض په اداء کولو او نفقه اخیستلو کي چي هغه ملکیت مجبوره دی، نو په هغه ځایو کي هغه د خپل خوښۍ مطابق تصرف کولای سي، ها! چيري چي هغه له ملکیت څخه مستغني وي یعني ملکیت ته مجبوره نه وي، نو هملته ملکیت د هغه د مالک لپاره ثابتیږي. (احسن الهدایه)

اذن (اجازت) څنگه ثابتیږي؟

قَالَ: إِنْ أْذِنَ لَهُ فِي شَوْءٍ بَعَيْنِهِ فرمایي: او که مالک خپل غلام ته د یو متعین شي اجازت ورکړي فَلَيْسَ بِمَأْذُونٍ نو هغه مأذون نه دی [یعني په دې سره هغه مأذون نه ګرځي] لِأَنَّهُ اسْتِخْدَامٌ ځکه چي دا خدمت اخیستل دي [نه اجازت ورکول] وَمَعْنَاهُ أَنْ يَأْمُرَهُ بِشَاءٍ ثَوْبٍ لِلْكِسْوَةِ أَوْ طَعَامٍ رِزْقًا لِأَهْلِهِ او د دې مطلب دا دی چي مالک هغه ته د اغوستلو لپاره د یو کپړې رانیولوي یا د خپل اهل د رزق [خوراک] لپاره د غلي رانیولو حکم وکړي. وَهَذَا لِأَنَّهُ لَوْ صَارَ مَأْذُونًا او دا حکم ځکه دی چي که هغه مأذون وګرځي يَنْسَدُّ عَلَيْهِ بَابُ الاسْتِخْدَامِ نو پر مالک به د خدمت اخیستلو دروازه بنده سي بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ: أَدِإَنَّ الْغَلَّةَ كُلَّ شَهْرٍ كَذَا أَوْ قَالَ: أَدِإَنَّ أَلْفًا وَأَنْتَ حُرٌّ په خلاف د هغه صورت کله چي مالک خپل غلام ته داسي وويي: چي ما ته هر میاشت دومره اجرت [مته] راکړه یا وويي: چي ما ته زر درهمه راکړه نو ته آزاد یې! لِأَنَّهُ طَلَبَ مِنْهُ الْبَال ځکه چي [دلته] مالک له غلام څخه د مال مطالبه کړې ده وَلَا يَخْضُلُ إِلَّا بِالْكَسْبِ او له ګټلو او خوراي کښلو څخه بغیر مال نه حاصلیږي أَوْ قَالَ لَهُ: اقْعُدْ صَبَاغًا أَوْ قَصَّارًا یا مالک هغه ته داسي وويي: چي [د کپړو لپاره] یو رنگرېز یا ډوبي کښنه!

لَأَنَّهُ أَذِنَ بِشِرَاءِ مَا لَا بُدَّ مِنْهُ لَهَا حُكْمٌ فِي مَالِكِ هُنَا تَه [دالالتا] داسي شي د رانيولو اجازت ورکړی دی چي هغه دوی دواړو لپاره ضروري دی وَهُوَ تَوْعٌ او داهم یو نوع ده فَيَصِيرُ مَاؤُذُنًا فِي الْأَنْوَاعِ نو حُکْمٌ دا غلام به په ټولو انواعو کي مأذون گرځي قَالَ: وَإِقْرَارُ الْمَأْذُونِ بِالذُّيُونِ وَالْفُصُوبِ جَائِزٌ وَكَذَا بِالْوَدَائِعِ فرمایي: او د مأذون له طرفه د قرضونو او غصبونو اقرار جائز دي همدارنگه د وديعتونو اقرار هم جائز دی لِأَنَّ الْإِقْرَارَ مِنْ تَوَائِبِ التِّجَارَةِ حُكْمٌ فِي اقرار چي اقرار د تجارت له توابعو څخه دی إِذْ لَوْلَمْ يَصَحَّ حُكْمُ كَه [د مأذون غلام] اقرار صحيح نه سي لَا جُنْتَبَ النَّاسُ مُبَايَعَتَهُ وَمُعَامَلَتَهُ نو خلک به د هغه سره له بيع وشراء کولو او معامله کولو څخه ځان ساتي وَلَا تَفَرَّقَ بَيْنَ مَا إِذَا كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ أَوْ لَمْ يَكُنْ او په دې کي هيڅ فرق نسته چي پر هغه قرض باندي وي يا نه وي [په دې شرط] کله چي اقرار د هغه د صحت په حالت کي وي [يعني دروغتيا په زمانه کي يې اقرار کړی وي] فَإِنْ كَانَ فِي مَرَضِهِ او که چيري اقرار د مرض په حالت کي وي يُقَدَّمُ دَيْنُ الصِّحَّةِ نو د صحت قرض به مخکي کول کيږي كَمَا فِي الْحَرِّ لَكِه څرنگه چي په آزاد کي [همدا ترتيب اختيارول کيږي] بِخِلَافِ الْإِقْرَارِ بِمَا يَجِبُ مِنَ الْمَالِ لَا بِسَبَبِ التِّجَارَةِ په خلاف د داسي مال د اقرار کوم چي له تجارت څخه بغير په بل سبب سره واجب سوی وي [مثلا د جنایت کولو یا نکاح کولو په سبب سره] لِأَنَّهُ كَالْمُخْجُورِ فِي حَقِّهِ حُكْمٌ چي د داسي مال په حق کي هغه د محجور په څېر دی.

اللغات: «استخدام» د استعمال مصدر دی: دخلمت طلب کول، خدمت اخيستل، «کسوة» لباس (داغوستلو جامه)، «الغلة» د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغه څخه يوه معنی ده: أجزت او کرایه، د غلام گټه، «گسب» گټه، گټل سوی مال، «اقعد» د فتح له بابو د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده، د دې باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: کښېنول (پريو دنده کښېنول، پر دنده درول)، «ودائع» جمع د وَدِيعَةٍ ده: په امانت ايښوول سوي شيان او مالونه، «محجور» د نصر د باب اسم مفعول دی: د تصرف بنديز پر لگول سوی (پابند کړی سوی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک خپل غلام ته د یو متعین کار اجازت ورکړي، مثلاً داسي ورته ووايي چي ورسه! زما لپاره یوه کپړه رانیسه! یا د کور لپاره نفقه او غله رانیسه!، نو د داسي کار

په اجازت او حکم سره غلام مأذون نه گرځي (يعني په دې سره هغه ته د تجارت او تصرف اجازت نه حاصليزي)؛ ځکه چي عموماً داسي کارونه د استخدام سره متعلق وي (او خلک عموماً د ډول کارونه په خپل غلام او خادم سره کوي)، نو که موږ دا هم اجازت وگرځوو، نو د مالک لپاره به د استخدام دوره بنده سي، حال دا چي د استخدام معامله له اذن څخه مخکي ده. دلته دا خبره ياد ساتل ضروري دي چي که مالک غلام ته صرف د يوه عقد کولو حکم وکړي، مثلاً داسي ورته ووايي "اِشْتَرِيْ تَوْبًا لِّكَسُوَّةٍ" (زما لپاره داغوستلو کپړه رانيسه!) يا "اِشْتَرِيْ طَعَامًا لِلرِّزْقِ" (د خوراک لپاره څه غله رانيسه!)، نو څرنگه چي په دې صورت کي عقد مکرر نه دی بلکي يو عقد او يو کار دی، نو ځکه دا به استخدام وي، او که چيري عقد مکرر وي مثلاً مالک داسي ووايي "اِشْتَرِيْ تَوْبًا وَبُخَةً" (کپړه رانيسه او هغه بيرته خرڅه کړه!)، نو دا به اذن فی التصرف والتجارة وي؛ ځکه چي شراء او تر هغه وروسته بيع دوه مکرر عقدونه دي. (کفایه وبنایه ج: ۱۰، ص: ۱۶۱)

بخلاف ما إذا قال الخ: که مالک خپل غلام ته ووايي چي ته هره مياشت ما ته دومره پیسې (غله) راکوه!، نو ته آزادي يې!، نو دا اذن او اجازت دی، نه استخدام؛ ځکه چي مالک له غلام څخه د مال مطالبه کړې ده او بنسکاره خبره ده چي څوک له تصرف او تجارت څخه بغير مال نه سي گټلای. همدارنگه که مالک غلام ته ته د ډوبي او رنگرېدو او ستلو او درولو حکم وکړي، نو دا هم دلالتاً اجازت دی؛ ځکه د ژوند تېرولو لپاره داسي خلکو ته ضرورت پريوځي (ځکه پنخوا به د مشينانو او پنځ رنگه کپړو سهوليات نه وه)، او د دغه کسانو (ډوبي او رنگرېدو) د کار مکرر کېدلو په وجه عقد هم مکرر کيږي، نو دا ځکه دا صورت به هم پر اذن فی التجارة حمل کيږي.

قال و اقرار الخ: فرمايي که مأذون غلام د قرضونو اقرار وکړي يا د غصب يا د وديعت او امانت اقرار وکړي، نو د هغه له طرفه د دې شيانو اقرار جائز او معتبر دی؛ ځکه چي اقرار کول د تجارت د لوازماتو او لواحقاتو څخه دی او که د اقرار په هکله پر هغه بنديز ولگول سي، نو خلک به د هغه سره کاروبار نه کوي چي په دې سره به د هغه اجازت متاثر سي، نو په دې وجه د هغه اقرار جائز او معتبر دی، برابره د صحت په حالت کي اقرار وکړي يا د مرض په حالت کي. ها! دا ضروري ده چي د حالت مرض اقرار به د صحت له قرضونو څخه مؤخر کيږي يعني د صحت او روغتيا په زمانه کي چي پر هغه کوم قرضونه باندي سوي وي، اول به هغه اداء کول کيږي، بيا به د حالت مرض والا اقرار ته توجه کيږي، لکه څرنگه چي د آزاد کس په قرض او اقرار کي هم دغه ترتيب اختيارول کيږي. د دې په خلاف که مأذون غلام د داسي کار اقرار وکړي چي په هغه کي له تجارت څخه بغير په بل سبب سره مال واجبيږي مثلاً دا اقرار وکړي چي ما فلانکي جنايت او جرم کړی دی او مانکاح کړې ده، نو داسي

اقرار في الحاله باطليبري او هغه ته به هيڅ توجه نه كيږي؛ ځكه چي په دغه وجوهاتو سره مال واجبهېدل تجارت او د تجارت له توابو څخه نه دي، حال دا چي د مأذون غلام له طرفه صرف همغه اقرار معتبر دی کوم چي د تجارت يا د تجارت د لوازماتو سره متعلق وي، لهذا کله چي داسي ده، نو په دغه اقرار سره د واجب سوي مال په حق کي به دا غلام مجبوره وي او بيا چي هر کله هغه آزاد سي، نو دا مال به ورکوي، في الحاله به هيڅ نه ورکوي.

د مأذون غلام لپاره کوم کارونه جائز نه دي

قَالَ: وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَتَزَوَّجَ فرمايي: او مأذون غلام ته دا اختيار نسته چي نکاح وکړي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِتِجَارَةٍ ځکه چي دا تجارت نه دی وَلَا يُزَوِّجُ مَالِيكَهُ او نه هغه د خپلو مملوکانو [غلامانو او مينځو] نکاح کولای سي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: يُزَوِّجُ الْأَمَةَ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي هغه د مينځي نکاح کولای سي لِأَنَّهُ تَخْصِيلُ الْمَالِ بِمَنْفَاعِهَا ځکه دا د هغې د منافعو په ذريعه مال حاصلول دي فَأَشْبَهَ إِجَارَتَهَا نو دا د هغې د اجارې سره مشابهه سوه ايمني لکه هغه چي د بل چا سره اجيره او مزدور سي | وَلَهُمَا: أَنَّ الْإِذْنَ يَتَصَحَّنُ التِّجَارَةَ د طرفينو رَحْمَتُهَا اللهُ دليل دا دی: چي د مالک اجازت تجارت لره شامليرې وَهَذَا لَيْسَ بِتِجَارَةٍ او [د مينځي نکاح کول] تجارت نه دی وَلِهَذَا لَا يَتَنَبَّهُ التَّزْوِجُ الْعَبْدُ او په همدې وجه هغه د غلام د نکاح کولو ملکيت [اختيار] نه لري وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ الصَّبِيُّ الْمَأْذُونُ وَالْمُضَارِبُ وَالشَّرِيكَ شَرَكَةُ عَنَانَ وَالْأَبُ وَالْوَصِيُّ او پر همدغه اختلاف دي مأذون بچی، مضارب، د شرکت عنان شریک، پلار او وصي قَالَ: وَلَا يَكْتَابُ فرمايي: او مأذون غلام مکاتب هم نه سي کولای ايمني خپل مملوک مکاتب نه سي جوړولای لِأَنَّهُ لَيْسَ بِتِجَارَةٍ ځکه دا هم تجارت نه دي إِذْ هِيَ مُهَادَلَةُ الْمَالِ بِالْمَالِ ځکه چي مکاتب مال په مال سره بدلول دي ايمني په عقد کتابت کي د دوو مالونو تر مينځ تبادله کيږي ځکه يو طرف ته بدل کتابت دی او بل طرف ته غلام دی او غلام هم مال دی | وَالْبَدَلُ فِيهِ مُقَابَلٌ بِفَكَ الْحَجَرِ خو بدل کتابت په دې [عقد کتابت] کي د بنديز ليري کولو په مقابله کي وي فَلَمْ يَكُنْ تِجَارَةً نو ځکه دا به تجارت نه وي إِلَّا أَنْ يُجِزَّهَ الْبُؤْلُ وَلَا دَيْنَ عَلَيْهِ مگر دا چي مالک مأذون غلام ته د عقد کتابت اجازت ورکړي او پر هغه قرض باندي نه وي لِأَنَّ الْبُؤْلَ قَدْ مَلَكَهُ ځکه چي

مالك د عقد كتابت ملكيت لري وَيَصِيرُ الْعَبْدُ نَائِبًا عَنْهُ او غلام دهغه له طرفه نائب مگرخي وَيَرْجِعُ
الْحُقُوقُ إِلَى الْمَوْلَى او د عقد حقوق د همدې مالك و طرف ته راجع كيږي لَأَنَّ الْوَكِيلَ فِي الْكِتَابَةِ سَفِيهُ
 حكه چي په عقد كتابت كي وكيل محض استازی او د مينځ سړي اوي قَالَ: وَلَا يُعْتَقُ عَلَى مَالٍ او
 مأذون غلام د مال په عوض كي [خپل غلام] نه سي آزادولای لَأَنَّهُ لَا يَبْدُلُ الْكِتَابَةَ حكه چي هغه د
 عقد كتابت [مكتاتب جوړولو] ملكيت هم نه لري فَالْإِعْتِقَاقُ أَوَّلِي نو د آزادولو ملكيت خوبه په درجه
 اولي نه لري وَلَا يُقْرِضُ او مأذون غلام چا ته قرض هم نه سي ورکولای لَأَنَّهُ تَبَرُّمٌ مَحْضٌ كَالْهَبَةِ حكه
 چي قرض ورکول د هې په شېر محض تبرع ده [حكه چا ته چي قرض ورکوي، هغه د قرض په عوض كي
 ده ته هېڅ شی نه ورکوي، لکه څرنګه چي هې ده] وَلَا يَهَبُ بِعَوَضٍ وَلَا بِغَيْرِ عَوَضٍ او مأذون غلام نه د عوض
 په مقابلې كي هېه کولای سي او نه بغير له عوضه وَكَذَا لَا يَتَصَدَّقُ او همدارنګه نه صدقه کولای سي
لِأَنَّ كُلَّ ذَلِكَ تَبَرُّمٌ بِصَرِيحِهِ ابْتِدَاءً وَانْتِهَاءً أَوْ ابْتِدَاءً حكه چي دا هريو صراحتاً تبرع ده په ابتداء او
 انتها دواړو كي [لکه هېه بغير العوض] يا په ابتداء كي [لکه هېه بالعوض، حكه د عوض په مقابلې كي هېه کول
 هم په ابتداء كي تبرع وي، بيا وروسته د عوض په اخيستلو سره معاوضه وگرځي] فَلَا يَدْخُلُ تَحْتَ الْإِذْنِ
بِالتَّجَارَةِ نو حكه دغه تصرفات به د تجارت تر اجازت لاندې نه داخلېږي قَالَ: إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ الْيَسِيرَ
مِنَ الطَّعَامِ أَوْ يُضَيِّفَ مَنْ يَطْعُمُهُ فرمايي: مګر دا چي معمولي خوراک [او غله] هديه کړي يا د هغه
 کس مېلمستيا وکړي چي هغه ده ته خوراک ورکړي وي لَأَنَّهُ مِنْ فُرُورَاتِ التَّجَارَةِ اسْتِجْلَابًا بِالْقُلُوبِ
الْمُجَاهِزِينَ حكه چي دا د تجارت د لوازماتو څخه دی، د کاروباريانو د زړه راکښولو په خاطر
بِخِلَافِ الْمَحْجُورِ عَلَيْهِ په خلاف د هغه غلام چي پر هغه [د تصرف او تجارت] بنديز لګول سوی وي
لَأَنَّهُ لَا إِذْنَ لَهُ أَصْلًا حكه چي هغه لره بالکل اجازت حاصل نه وي فَكَيْفَ يَثْبُتُ مَا هُوَ مِنْ فُرُورَاتِهِ نو
 اد هغه په حق كي ا به د اجازت لوازمات څنګه ثابت سي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّ الْمَحْجُورَ عَلَيْهِ إِذَا أُعْطِيَ
النَّوْلَ قَوِيَ يَوْمَهُ او له امام ابو يوسف رجه الله څخه روايت سوی دی چي که محجور عليه غلام ته
 مالک د هغه د يوې ورځي خور که ورکړي فَدَعَا بَعْضُ رُقَقَائِهِ عَلَى ذَلِكَ الطَّعَامِ او هغه خپل بعضي

ملگري پر هغه خورکه راوغواړي فَلَا بَأْسَ بِهِ نو په دې کي څه پروا نسته بِخِلَافِ مَا إِذَا أُعْطَاهُ تَوْتُ شهر په خلاف د هغه صورت کله چي مالک د يوې مياشتي خورکه ورکړې وي لَأَنَّهُمْ لَوْ أَكَلُوهُ قَبْلَ الشَّهْرِ ځکه که د غلام ملگري هغه تريوې مياشتي مخکي وخوري يَتَضَرَّرُ بِهِ الْمَوْلَى نو په دې سره مالک ته ضرر رسيږي قَالُوا: وَلَا بَأْسَ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَتَصَدَّقَ مِنْ مَنْزِلِ رَوْجِهَا بِالشَّوْءِ الْيَسِيرِ كَالرَّغِيفِ وَنَحْوِهِ مشايخ رَجَعَهُمُ الله فرمايي: او په دې کي څه پروا نسته چي ښځه د خپل خاوند له کور څخه معمولي شي صدقه کړي لکه ډوډۍ [مړۍ] او داسي نور [لکه مالګه، مساله، پياز وغيرها] لَأَنَّ ذَلِكَ غَيْرُ مَنُوعٍ عَنْهُ فِي الْعَادَةِ ځکه چي په عادت [او عرف] کي له دې څخه منع نه کيږي [يعني په عامه توګه د معمولي شي له صدقه کولو څخه ممانعت نه کيږي].

اللغات: ﴿مَالِيكَ﴾ جمع د مَمْلُوكْ ده: هغه کس چي د بل چا تر ملکيت لاندې وي، د مذکر او مؤنث دواړو لپاره راځي (يعني غلام او مينځه)، ﴿يَتَضَمَّنُ﴾ د تَفْعَل مضارع ده: ضمناً شاملېدل، ﴿يَجِيزُ﴾ د افعال مضارع ده: جائز ګرځول، نافذول، اجازت ورکول، ﴿سَفِيرٌ﴾ د نصر له باب څخه د صفت مشبه صيغه ده: استازی (پېغام او خبره رسونکی، خبره نقلونکی)، مراد ځني د مينځ سړی (درېمګری) دی کوم چي د عقد سره څه تعلق نه لري، ﴿اليسير﴾ معمولي، لږ غوندي، ﴿يُضَيِّفُ﴾ د افعال مضارع ده، د دغه باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: د بل چا مېلمستيا کول، مېلمه کول، ﴿يُهْدِي﴾ د افعال مضارع ده، د دغه باب هم څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: هديه (تحفه) استول، تحفه ورکول، ﴿استجلاب﴾ د استفعال مضارع ده: راکښول، راجلبول، ﴿مجاهزين﴾ د تجارتي قافلې والا خلګ او کاروباريان، ﴿قَوْتُ﴾ د ګزارې خوراک (دومره خوراک چي په هغه سره د انسان گزاره کيږي)، ﴿رغيف﴾ ډوډۍ (په اصل کي پنډې ډوډۍ او ټکۍ ته ويل کيږي، لورنۍ ډوډۍ ته خُبْز ويل کيږي).

تشریح: په دې عبارت کي چي څومره مسائل بيان سوی دي، هغوی ټوله واضح دي چي تشریح ته يې څه ضرورت نسته او له ترجمې څخه ښکاره دي، بس فقط دا ياد ساتل ضروري دي چي کوم شيان د تجارت له قبيلې څخه وي يا په تجارت کي چي کومو کارو ته ضرورت پېښيږي، مأذون غلام هغه کولای سي، لېکن شرط دا دی چي د هغوی په کولو کي د مالک نقصان نه وي، په همدې وجه مأذون غلام له نکاح کولو، له نکاح ورکولو او له اعتاق او مکاتبته څخه منع کړی سوی دی، او د عرف ورواج مطابق د معمولي هديه او مېلمستيا کولو اجازت ورکول سوی دی.

وَلَهُ أَنْ يَحْطَّ مِنَ الثَّمَنِ بِالْعَيْبِ مِثْلَ مَا يَحْطُّ الشَّجَارُ او مآذون غلام ته دا اختيار سته چي د عيب په وجه دومره ثمن کم کړي خو مره چي يې تاجران کموي لَأَنَّهُ مِنْ صَنِيعِهِمْ ځکه چي دا د تاجرانو له کړنو څخه دي وَرُبَّمَا يَكُونُ الْحِطُّ أَنْظَرَ لَهُ مِنْ قَبُولِ الْعَيْبِ ابْتِدَاءً او ځيني وخت ثمن کمول د هغه لپاره ابتداء د عيبداره شي له قبلولو څخه زيات گټمن [نفع من] وي بِخِلَالِ مَا إِذَا حَظَّ مِنْ غَيْرِ عَيْبٍ په خلاف د هغه صورت کله چي مآذون غلام بغير له عيبه ثمن کم کړي لَأَنَّهُ تَبَرُّعٌ مَحْضٌ بَعْدَ تَبَايُهِ الْعَقْدِ ځکه چي تر عقد پوره کېدلو وروسته دا [ثمن کمول] محض تبرع ده فَلَيْسَ مِنْ صَنِيعِ الشَّجَارِ نو ځکه د تاجرانو له کړنو [او طريقو] څخه به نه وي وَلَا كَذَلِكَ الْمُحَابَاةُ فِي الْإِبْتِدَاءِ او محابات په ابتداء کي داسي نه دی لَأَنَّهُ قَدْ يَخْتَارُ إِلَيْهَا ځکه چي مآذون غلام ځيني وخت محابات ته هم مجبوره کيږي [د تاجرانو او کاروباري حضراتو د زړه راکشولو او مائله کولو لپاره] عَلَى مَا بَيَّنَّا لَهُ لکه [مخکي] چي موږ دا بيان کړه وَلَهُ أَنْ يُؤْجَلَ فِي دَيْنٍ وَجَبَ لَهُ او مآذون غلام ته دا اختيار سته چي په داسي قرض کي مهلت ورکړي کوم چي دده لپاره واجب سوی وي لَأَنَّهُ مِنْ عَادَةِ التَّجَارَةِ ځکه چي دا د تاجرانو له عادت څخه دي.

اللغات: ﴿يحط﴾ د نصر مضارع ده: کمول، ساقطول، ﴿صنيع﴾ عمل، کړنه، ﴿أنظر﴾ داسم

تفضيل صيغه ده: زيات قابل مصلحت، زيات ښه گڼي والا (نفع من)، ﴿محاباة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی، د دې تفصيلي تعريف مخکي تېر سو (د يو چا سره په ثمن کي ښه کول، د يو چا د مائله کولو لپاره ثمن کمول يا زياته مبيع ورکول).

تشریح: که چيري مآذون غلام يو شی خرڅ کړي بيا مشتري په هغه کي يو عيب وويني، نو بائع يعني مآذون غلام د هغه شي له ثمن (قيمت) څخه څه پيسې کمولای سي؛ ځکه چي دا د تاجرانو طريقه ده او کله داسي کيږي چي ثمن کمول د عيبداره شي له اخيستلو څخه زيات مفيد وي، په دې توگه چي دوباره هغه شی څوک نه اخلي او هيڅ خريدار (مراک) يې نه پيدا کيږي، ها! له عيب څخه بغير ثمن کمول جائز نه دي؛ ځکه چي دا سر تر پايه تبرع ده او مآذون غلام د تبرع اهل نه دی او نه دا د تاجرانو له عادت او عمل څخه دي. همدارنگه که پر مآذون غلام د يو سري قرض باندي وي او د هغه د اداء کولو وخت پوره سي، بيا مآذون غلام هغه سري ته مهلت ورکول وغواړي، نو مهلت ورکولای سي؛ ځکه چي دا يو ښه خلصت دی او د تاجرانو عادت دی.

د مأذون غلام د قرضونو حکم او تفصیل

قَالَ: وَدِيُونُهُ مُتَعَلِّقَةٌ بِرَبِّبَتِهِ يَبَاءُ لِلْفُرْمَاءِ فرمایي: او د مأذون غلام قرضونه د هغه د غاري [ذات] سره متعلق دي [نو] د قرضخواهانو لپاره به هغه خرڅول کيږي إِلَّا أَنْ يُقَدِّمَهُ النُّوْلُ مګر دا چي مالک د هغه فديه ورکړي وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا يَبَاءُ وَيَبَاءُ كَسْبُهُ فِي دَيْنِهِ بِالْإِجْتِمَاعِ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ فرمایي: چي بالاتفاق غلام به نه خرڅول کيږي او د هغه ګټه [ګټل سوی مال] به د هغه په قرض کي خرڅول کيږي لَهُمَا: أَنَّ عَرَضَ النُّوْلِ مِنَ الْإِذْنِ تَحْصِيلُ مَالٍ لَمْ يَكُنْ لَا تَقْوِيَتْ مَالٍ قَدْ كَانَ لَهُ د امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ دليل دادی: چي په اجازت ورکولو سره د مالک مقصد داسي مال حاصلول وي کوم چي حاصل سوی نه وي، نه د داسي مال ضایع کول کوم چي د مالک سره موجود وي [يعني غلام] وَذَلِكَ فِي تَغْلِيْقِ الدَّيْنِ بِكَسْبِهِ او دا مقصد [حاصلول] د غلام د ګټي سره د قرض په متعلق کولو کي دی [يعني د مالک دا مقصد هغه وخت حاصلیږي کله چي قرض د غلام د ګټل سوي مال سره متعلق کړی سي] حَتَّى إِذَا فَضُلَ شَيْءٌ مِنْهُ عَلَى الدَّيْنِ تر دې چي کله تر قرض ورکولو وروسته د غلام له ګټي څخه څه حصه پاته سي يَحْصُلُ لَهُ نو هغه مالک ته حاصلیږي لَا بِالرَّقَبَةِ نه د غلام د رقبې سره د قرض په متعلق کولو کي [يعني د مالک دا مقصد هغه وخت حاصلیږي کله چي قرض د غلام د ګټي متعلق کړی سي، نه د غلام د رقبې سره] بِخِلَافِ دَيْنِ الْإِسْتِهْلَاكِ په خلاف د دین استهلاك لِأَنَّهُ نَوْعٌ جَنَائِيٌّ ځکه چي دا يو ډول جنایت دی وَاسْتِهْلَاكُ الرَّقَبَةِ بِالْجَنَائِيَّةِ لَا يَتَعَلَّقُ بِالْإِذْنِ او د جنایت په وجه د رقبې هلاکول [تلف کول] د اجازت سره نه متعلق کيږي وَلَكِنَّا: أَنَّ الْوَاجِبَ فِي ذِمَّةِ الْعَبْدِ ظَهَرَ وَجُوبُهُ فِي حَقِّ النُّوْلِ زموږ دليل دادی: چي کوم قرض د غلام پر ذمه واجب دی د هغه وجوب د مالک په حق کي [هم] ښکاره سو فَيَتَعَلَّقُ بِرَبِّبَتِهِ اسْتِيفَاءً نو ځکه د اخيستلو [ترلاسه کولو] په اعتبار سره به دا قرض د غلام د رقبې سره متعلق کيږي [يعني د هغه له رقبې څخه به اخيستل کيږي] كَذَيْنِ الْإِسْتِهْلَاكِ لکه دین استهلاك [چي د رقبې سره متعلق کيږي] وَالْجَائِزُ دَفْعُ الضَّرَرِ عَنِ النَّاسِ او جامع علت له خلکو څخه ضرر ليري کول دي وَهَذَا لِأَنَّ سَبَبَهُ التَّجَارَةُ او دا حکم ځکه دی چي د دغه واجب قرض سبب تجارت دی وَهِيَ دَاخِلَةٌ تَحْتَ الْإِذْنِ او تجارت تر اجازت لاندې داخل دي

وَتَعْلُقُ الدَّيْنَ بِرَقَبَتِهِ اسْتِيفَاءً حَامِلٌ عَلَى الْبُعَامَةِ او داخیستلو په اعتبار سره قرض د غلام درقې سره متعلق کېدل پر معامله کولو [د خلکو] دراهڅولو لپاره دي [یعني د غلام درقې سره قرض ځکه متعلق سوی دی چي خلک د هغه سره معامله کولو ته اماده وي] فَبَيْنَ هَذَا الْوَجْهِ صَدَحَ غَرَضًا لِلْمَوْلَى نو په همدې اعتبار سره دا د مالک د مقصد جوړېدلو صلاحیت لري [یعني په همدې طریقې سره هغه د مالک مقصد جوړېدای سي] وَيَنْعَدُمُ الضَّرَرُ فِي حَقِّهِ بِدُخُولِ الْبَيْعِ فِي مِلْكِهِ او د مالک په ملکیت کي د مبيع په داخلېدلو سره د مالک په حق کي ضرر دفع کیږي وَتَعْلُقُهُ بِالْكَسْبِ لَا يُنَافِي تَعْلُقُهُ بِالرَّقَبَةِ او د گټي سره د قرض متعلق کېدل درقې سره د قرض د متعلق کېدلو منافي نه دي فَيَتَعْلَقُ بِهَذَا نو ځکه قرض به [د غلام] د گټي او رقې داواو سره متعلق کیږي غَيْرَ أَنَّهُ يُبْدَأُ بِالْكَسْبِ فِي الْإِسْتِيفَاءِ لِحَقِّ الْغُرْمَاءِ وَإِبْقَاءِ لِنَقْصُودِ الْمَوْلَى خود قرض په اخیستلو [او اداء کولو] کي به شروع [د غلام] له گټي څخه کیږي، د قرضخواهانو د حق اداء کولو او د مالک د مقصد باقی ساتلو لپاره وَعِنْدَ انْعِدَامِهِ يُسْتَوَلَّى مِنَ الرَّقَبَةِ او د گټي د نشتوالي په صورت کي به له رقې څخه قرض اخیستل کیږي وَقَوْلُهُ فِي الْكِتَابِ دُيُونُهُ الْمُرَادُ مِنْهُ دَيْنٌ وَجَبَ بِالتَّجَارَةِ أَوْ بِهَا هُوَ مَعْنَاهَا او په قدوري [متن] کي د امام قدوري رَجَّه الله له دې قول ”وَدُيُونُهُ“ څخه مراد داسي قرض دی کوم چي په تجارت سره واجب سوي وي یا په هغه څه سره کوم چي د تجارت په معنی سره وي [یعني یا په سبب تجارت سره واجب سوي وي] كَالْبَيْعِ وَالشَّيْءِ وَالْإِجَارَةِ وَالْإِسْتِجَارَةِ وَضَمَانِ الْبُغْصُوبِ وَالْوَدَائِعِ لکه خرڅول و رانیول، په اجرت ورکول او په اجرت اخیستل، د غصب کړی سوي شي ضمان او وديعتونه وَالْأَمَانَاتِ إِذَا جَحَدَهَا او امانتونه [یعني د امانتونو ضمان هم په سبب تجارت کي داخل دی، په دې شرط] کله چي مأذون غلام د هغوی انکار کوي وَمَا يَجِبُ مِنَ الْعُقْرِ بِوَظَاءِ الْبُشْتَرَاءِ بَعْدَ الْإِسْتِحْقَاقِ او هغه عُقْر کوم چي د رانیول سوي مینځي تر استحقاق وروسته د وطي کولو په وجه واجب سوی وي لِاسْتِنَادِهِ إِلَى الشَّيْءِ ځکه چي دا عُقْر د شراء [یعني د مینځي د رانیولو] او طرف ته منسوب دی فَيَلْحَقُ بِهِ نو ځکه د شراء سره به لاحق کیږي.

اللغات: ﴿رقبة﴾ غاړه، د غلام ذات، ﴿یهدی﴾ د ضرب مضارع ده؛ فدیة ورکول، یو څوک په مال سره راخلاصول (چي داسي مال ته فدیة ویل کیږي)، ﴿تفویت﴾ د تفعیل مصدر دی؛ فوت کول، ضایع

کول، ﴿استهلاك﴾ داستعمال مصدر دی: هلاکول، بریادول (ضایع کول)، ﴿دين الاستهلاك﴾ که یو سړي دبل چا مال او شی هلاک کړی وي چي دهغه قیمت پر هلاکونکي قرض پاته وي، نو داسي قرض ته ”دين الاستهلاك“ وايي، ﴿استيفاء﴾ داستعمال مصدر دی: پوره اخیستل، ترلاسه کول، ﴿ينعذر﴾ دانفعال مضارع ده: نیستی کېدل، ختمېدل، ﴿ودائع﴾ جمع د وَدِيعَةٌ ده: په امانت ایښوول سوي شيان، امانتاً ایښوول سوي مالونه، ﴿أمانات﴾ مخکي موږ ذکر کړه چي امانت له وديعت څخه عام دی، امانه هر ډول امانت شيانو لره شاملېږي، مثلاً مال مضاربت، د عاریت او بضاعت په توگه اخیستل سوي مال د امانه له قبیلې څخه دي، ﴿عقر﴾ د وطي جرمانه (تاوان).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د تصرف او تجارت کولو په دوران کي مأذون غلام د خلگو مقروضه سي او خلگ (قرضخواهان) دهغه د خرڅولو مطالبه وکړي (چي دا غلام دي زموږ په قرضونو کي خرڅ کړل سي)، نو په دې صورت کي زموږ په نهز حکم دادی چي قاضي به د مالک له رضا څخه بغیر هغه خرڅوي او دهغه په ثمن سره به د غرماؤ (قرضخواهانو) قرضونه او حقونه اداء کوي. یعني دغه قرضونه زموږ په نهز د غلام ذات او رقبې سره متعلق کیږي، لېکن دامام زفر او امام شافعي رَجَّهَما الله په نهز دا قرضونه دهغه د گټي (گټل سوي مال) سره متعلق کیږي لهدا د دغو قرضونو په اداء کولو کي به غلام نه خرڅول کیږي بلکي دهغه له گټل سوي مال څخه به قرضونه اداء کول کیږي.

دلیل: دامام زفر او امام شافعي رَجَّهَما الله دلیل دادی چي مالک په دې غرض او مقصد سره دغه غلام ته د تجارت اجازت ورکړی دی چي هغه خواري وکاري او مال وگټي، ددې لپاره یې اجازت نه دی چي د مالک موجوده مال یعني غلام ضایع سي؛ ځکه دامعلومه خبره ده چي د غلام په خرڅولو سره د مالک موجوده مال (غلام) ضایع کیږي او دهغه غرض او مقصد فوتیږي، نو په دې وجه موږ پر غلام لازم شده قرضونه دهغه د گټي سره متعلق کړي دي.

زموږ دلیل: دادی چي غلام د مالک په ملکیت کي دی او کوم مال چي د قرض په توگه پر غلام واجب دی: دهغه وجوب د مالک په حق کي هم ښکاره کیږي او داخیستلو او ترلاسه کولو (استيفاء) په حواله سره دغه قرض د غلام د رقبې سره متعلق کیږي، لکه مأذون غلام چي کله دیو سړي شی تلف او هلاک کړي، نو دهغه ضمان (تاوان) هم د غلام د رقبې سره متعلق کیږي؛ ځکه چي په داسي کولو سره له هغه سړي (متلف علیه) څخه ضرر ليري کیږي، لهدا څرنګه چي له متلف علیه څخه د ضرر دفع کولو په خاطر د هلاکولو قرض (دين استهلاك) د غلام د رقبې سره متعلق کیږي، نو همداسي به له قرضخواهانو څخه د ضرر دفع کولو په خاطر د تجارت قرضونه هم د غلام د رقبې سره

ترل کيڙي. او بل دا چي د هغه در قبې سره د قرض په متعلق کولو کي يوه فايده داده چي په دې حالت کي به خلک د دغه غلام سره په دې خيال کاروبار کوي چي که دا غلام موبډ ته خپل قرض نه را کوي نو بيا به دده مالک هغه را کوي (ځکه چي دا غلام د مالک په ملکيت کي دی او زمونږ قرض د هغه د ذات او رقبې سره متعلق دی)، او څرنگه چي د دغه غلام رانيول سوی شيان هم د مالکيت په ملکيت کي داخل دي، نو ځکه د مالک په حق کي د قرض په واجبه دلو سره به د مالک ضرر او نقصان هم نه وي او چا ته به ددې اعتراض کولو گنجائش هم نه وي چي ضرر غرض جوړول صحيح نه دي؛ ځکه چي دلته ضرر معدوم دی.

وتعلقه بالكسب إلخ: فرمايي چي موبډ قرض د غلام در قبې سره متعلق کړی دی او شوافعو د غلام د گټي سره متعلق کړی دی، په دې دواړو کي هيڅ منافات نسته، بلکي قرض به د دواړو سره متعلق کيږي او اول به د غلام له گټي څخه قرضونه اداء کول کيږي ددې لپاره چي په يوه غشي دوه ښکاره وسي يعني قرضونه هم اداء سي او د مالک ملکيت (غلام) او د هغه مقصود هم باقي پاته سي.

وقوله في الكتاب إلخ: ددې حاصل دادی چي په قدوري (متن) کي دامام قدوري رَحْمَةُ اللهِ له دې قول "وَدْيُونُهُ إلخ" څخه داسي قرضونه مراد دي کوم چي په تجارت مثلاً په رانيولو او خرڅولو يا په سبب تجارت سره واجب سوي وي لکه په اجاره (په کرایه) اخيستل او ورکول، همدارنگه ودائع او امانتونه که چيري د مأذون غلام سره موجود وي او مأذون غلام له هغوی څخه انکار کوي، نو د انکار کولو په وجه هغه غاصب گرځي او ددې غصب په وجه به واجب سوی ضمان په سبب تجارت سره د واجبه دونکي قرض په درجه گرځي. همدارنگه که مأذون غلام يو مينځه رانيسي، بيا هغه مينځه ديو چا مستحقه وځيږي او تر دې وروسته دا غلام د هغې سره وطي وکړي، نو په دغه وطي سره واجبه دونکی عقر هم د تجارت قرض گرځي؛ ځکه چي دا عقر د شراء (رانيولو) و طرف ته منسوب کيږي او شراء په تجارت کي داخل ده، نو ځکه ددې عقر مال به هم د تجارت په قرضونو کي داخل وي. او که موبډ شراء معدومه ومنو، نو واطي (مأذون غلام) به زناکاره وگرځي او پر هغه به حد واجب سي. لهذا مصلحت او ښه گڼه په همدې کي ده چي دغه عقر د شراء و طرف ته منسوب کړی سي او واطي له نور مشکل څخه بچ کړی سي. (احسن الهداية)

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

قَالَ: وَيُقَسَّمُ ثَمَنُهُ بَيْنَهُم بِالْحَصَصِ فرمايي: او د دغه غلام ثمن به د قرضخوانو په مينځ کي [د هغواد حصو مطابق تقسيمول کيږي] لَتَعْلَقُ حَقُّهُم بِالرَّقَبَةِ ځکه چي د قرضخواهانو حق [د دغه غلام] د رقبې سره متعلق دی فَصَارَ كَتَعْلُقُهَا بِالرَّقَبَةِ نو دا داسي سو لکه قرضونه دي چي د ميراث سره

متعلق وي فَإِنْ فَضَلَ شَيْءٌ مِنْ دَيْنِهِ او که چيري د دې غلام له قرضونو څخه څه قرض پاته سي طَوَّلَ بِهِ بَعْدَ الْخُرَيْتَةِ نو د هغه مطالبه به تر آزادي وروسته ځني کيږي لِتَقْرُرَ الدَّيْنُ فِي ذِمَّتِهِ ځکه چي قرض د هغه پر ذمه ثابت سوي دی وَعَدَمِ وَقَاءِ الرَّقَبَةِ بِهِ او د هغه په رقبه سره د دغه قرض اداء کول پوره نه سوه |د قرض اداء کولو لپاره د هغه رقبه کافي نه سوه| وَلَا يُبَاعُ ثَانِيًا او دويم ځل به هغه نه خرڅول کيږي كَيْلَا يَنْتَنِيَمَ الْبَيْعُ د دې لپاره چي بيع ممتنع نه سي أَوْ دَفْعًا لِلضَّرَرِ عَنِ الْبُشْتَرَى ياله مشتري څخه د ضرر دفع کولو لپاره وَيَتَعَلَّقُ دَيْنُهُ بِكَسْبِهِ سَوَاءَ حَصَلَ قَبْلَ لُحُوقِ الدَّيْنِ أَوْ بَعْدَهُ او د هغه قرض د هغه د گټي سره متعلق کيږي برابره ده دا گټه له قرض لاحقهيدلو [لازمېدلو] څخه مخکي حاصله سوي وي يا تر هغه وروسته وَيَتَعَلَّقُ بِهَا يَقْبَلُ مِنَ الْهَبَةِ همدارنگه هغه چي کومه هبه قبوله کړي دا قرض د هغه سره هم متعلق کيږي لِأَنَّ الْمَوْلَى إِذَا يَخْلُقُهُ فِي الْبَيْتِ بَعْدَ فَرَاغِهِ عَنِ حَاجَةِ الْعَبْدِ ځکه چي مالک په همنه صورت کي د مآذون غلام د ملکيت نائب کيږي کله چي ملکيت د غلام له ضرورت څخه فارغ وي وَلَمْ يَقْرَأْ حال دا چي هغه [تراوسه] فارغ نه دی وَلَا يَتَعَلَّقُ بِهَا انْتِزَعَهُ الْمَوْلَى مِنْ يَدِهِ قَبْلَ الدَّيْنِ او دا قرض د هغه مال سره نه متعلق کيږي کوم چي له قرض [لازمېدلو] څخه مخکي مالک د غلام له قبضي څخه ايستلی وي لَوْجُودِ شَرْطِ الْخُلُوصِ لَهُ د مالک لپاره د خالص ملکيت د شرط موجودېدلو په وجه وَلَهُ أَنْ يَأْخُذَ غَلَّةً وَمِثْلَهُ بَعْدَ الدَّيْنِ او مالک ته دا اختيار هم سته چي تر قرض وروسته د داسي غلام اجرت [مزدوري] له غلام څخه واخلي إِنَّهُ لَوْ لَمْ يُكُنْ مِنْهُ ځکه که مالک ته د دې قدرت [اختيار] نه ورکول سي يُخْبَرُ عَلَيْهِ نو هغه به دا غلام محجوره کړي فَلَا يَحْضُلُ الْكَسْبُ نو گټه به حاصله نه سي وَالزَّيَادَةُ عَلَى غَلَّةِ الْبَيْتِ يَزِيدُهَا عَلَى الْفُرْمَاءِ او د غلام له مثل اجرت څخه چي کوم مقدار زائد وي هغه به مالک قرضخواهاتو ته ورکوي لِعَدَمِ الضَّرُورَةِ فِيهَا ځکه چي په زائد مقدار کي ضرورت نسته وَتَقْدَرُ حَقُّهُمْ او [ځکه چي] د قرضخواهاتو حق هم مخکي دی.

اللفات: ﴿التَّرِكَةُ﴾ (دراء په کسره سره) او التَّزَكَّةُ: مړي چي کوم مالونه پرې ايښي وي هغه ته "ترکه" ويل کيږي. ميراث. ﴿فَضْلٌ﴾ د کرم د باب ماضي ده: اضافه کېدل، زياتېدل، ﴿انْتِزَعٌ﴾ د

افتعال ماضي ده: کښل، ایستل، ﴿خلوص﴾ د کرم د باب مصدر دی: خالص کېدل، ﴿غلة﴾ د غلّة د لفظ خلور معناوي دي: ① پیداوار، یعنی له ځمکې څخه راوتلی فصل او دانې، لکه غنم، وربجي او داسې نور، ② اجرت او کرایه، یعنی پر کور، دوکان او داسې نورو چي کومه کرایه اخیستل کیږي، ③ د غلام گټه، یا په بله وینا د غلام اجرت او مزدوري (محاصل)، یعنی غلام چي په خپل محنت او مزدوري سره کوم مال گټي، ④ هغه کوټه دراهم کوم چي یې بیت المال (سرکار) نه قبلوي لېکن تاجران یې قبلوي، دلته درېیمه معنی مراد ده.

تشریح: صورت ۵ مسئلې: د مسئلې دادی چي د مذکوره خرڅ کړی سوي غلام ثمن (قیمت) به د قرضخواهانو په مینځ کي د هغوی د حصو مطابق تقسیمول کیږي او خود به چي د چا قرض وي، د هغه په اندازه به له دغه ثمن څخه حصه ورکول کیږي (نول: قرض والا ته به ک... حصه ورکول کیږي او دېر قرض والا ته به زیاته حصه ورکول کیږي)، او دغه ثمن که د ټوله قرض لپاره کافي نه سي، بلکي قرض څه پاته سي، نو ما بقی قرض به د غلام تر آزادېدلو وروسته له هغه څخه اخیستل کیږي او داسي به نه کیږي چي د ما بقی قرض لپاره غلام دوباره خرڅ کړی سي؛ ځکه په دوباره خرڅولو کي خوا اولاد مشتري ضرر دی چي د هغه نه رضا او خوښی څخه بغیر به د هغه مملوک غلام خرڅ کړی سي او بل دا چي که رانیونکی سړی (مشتري) په دې پوه سي چه دا غلام به دوباره زما په قبضه کي خرڅول کیږي، نو هغه به دا غلام بالکل به رانیسي او په دې توگه به د غلام خرڅول (بیع) ممتنع او مشکل سي.

ويتعلق دينه بكسبه الخ: د دې حاصل دادی چي د مأذون غلام قرضونه د هغه د گټي (گټل سوي مال) سره متعلق کیږي، برابره ده گټه له قرضونو څخه مخکي حاصله کړی سوي وي او که وروسته، همدارنگه مأذون غلام چي کوم شی په هبه او هديا به کي قبول کړی وي، د هغه سره هم قرض متعلق کیږي؛ ځکه د موهوب شي په ملکیت کي چي مالک د هغه نائب کیږي دا په هغه وخت کي نائب کیږي کله چي هغه د غلام له ضرورت څخه فارغ وي، حال دا چي هغه اوس هم د غلام له ضرورت څخه فارغ نه دی؛ ځکه چې تر اوسه هغه مقروض دی، نو ځکه مالک به د هغه نائب کیږي هم نه. حاصل دا چي هر هغه گټه (گټل سوی مال) کوم چي تر اوسه د غلام په قبضه کي وي او د هغه له ضرورت څخه فارغ نه وي. د هغه سره قرض متعلق کیږي، خود هغه مال سره قرض نه متعلق کیږي. کوم چي له قرض څخه مخکي مالک له غلام څخه اخیستی وي، ځکه چي په هغه مال کي د مالک لپاره د خالص ملکیت کېدلو شرط موجود دی (ځکه په کوم وخت کي چي مالک دا مال اخیستی دی. په هغه وخت کي د غلام ذمه فارغه وه او مالک د دغه مال مستحق وو).

وله أن يأخذ غلة إلخ: ددې حاصل دادی چي د غلام تر قرض وروسته (يعني پر غلام تر قرض لازمېدلو وروسته) مالک ته دا اختیار سته چي د داسي غلام چي خومره أجرت او محاصل وي، هغه غني واخلي؛ ځکه که مالک ته دا اختیار نه ورکول سي، نو هغه به غلام محجوره کړي او غلام به هيڅ گټه حاصله نه کړي او قرضونه به نا اداء پاته سي. بيا چي د هغه له أجرت څخه کوم مقدار زائد سي، هغه به قرضخواهانو ته واپس کوي؛ ځکه چي د زائد مقدار په هکله هيڅ ضرورت نسته او د قرضخواهانو حق مخکي دی. او دا خبره تاسو په یاد لرئ! چي له مأذون مقروضه غلام څخه د هغه أجرت او محاصل اخيستل استحساناً جائز دي، قياساً جائز نه دي؛ د قياس دليل دادی چي اول خو قرضخواهان د مقروضه غلام د مال مستحقين دي او د دوی حق له مالک څخه مخکي دی؛ ځکه مالک په اجازت ورکولو سره خپل حق مؤخر کړی دی. (بنایه، کفایه)

مأذون غلام د مالک په حجر (اجازت ختمولو) سره کله محجوره کيږي؟

قَالَ: فَإِنْ حَجَرَ عَلَيْهِ فَرَمَائِي: او که مالک مأذون غلام محجوره کړي لَمْ يَنْحَجِرْ حَتَّى يَظْهَرَ حَجْرُكَ بَيْنَ أَهْلِ سُوْقِهِ نو هغه نه محجوره کيږي تر دې چي د هغه حجر د هغه د بازار د خلکو په مینځ کي ښکاره [مشهوره] سي لَأَنَّهُ لَوْ اِنْحَجَرَ ځکه که چيري ادحجر له ښکاره کېدلو څخه مخکي هغه محجوره سي لَتَضَرَّ النَّاسُ بِهِ نو په دې سره به خلکو ته ضرر ورسېږي لِتَأْخُرَ حَقُّهُمْ إِلَى مَا بَعْدَ الْعِشِيِّ ځکه د دوی حق به [د غلام] تر آزادي وروسته وخت پوري مؤخر سي لِئَلَّا يَتَعَلَّقَ بِرَقَبَتِهِ وَكَسْبِهِ ځکه چي د دوی حق د هغه درقې [ذات] او د هغه د گټي سره متعلق پاته نه سو [يعني که د ښکاره او نامشهوره حجر په وجه هغه محجوره وگرځي، نو قرض به د هغه درقې او د هغه د گټي سره متعلق سي او د خلکو (قرضخواهان) حق به د هغه تر آزادي وروسته والا حالت پوري وځنډېږي چي په دې سره به هغو ته ضرر ورسېږي] وَقَدْ بَايَعُوهُ عَلَى رَجَاءِ ذَلِكَ حال دا چي خلکو په همدې امید د هغه سره معامله کړې ده [چي د دوی حق د هغه درقې سره متعلق دی] وَيُشْتَرَطُ عَلَيْهِمْ أَكْثَرُ أَهْلِ سُوْقِهِ او [د حجر د صحت لپاره] د زیاتره بازار والا وو خبرېدل شرط دي حَتَّى لَوْ حَجَرَ عَلَيْهِ فِي السُّوقِ وَلَيْسَ فِيهِ إِلَّا رَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ تر دې که هغه په بازار کي محجوره کړي سي او هلته صرف یو یا دوه کسان وي لَمْ يَنْحَجِرْ نو هغه نه محجوره کيږي وَلَوْ بَايَعُوهُ او اتر دغه ډول حجر وروسته که خلک د هغه سره معامله وکړي جَازٌ نو جائز دي وَإِنْ بَايَعَهُ الَّذِي عَلِمَ بِحَجْرِهِ که څه هم هغه کس معامله ورسره وکړي کوم چي دده په محجوره کېدلو خبر وي وَلَوْ حَجَرَ عَلَيْهِ فِي بَيْتِهِ

بِخُضْرٍ مِنْ أَكْثَرِ أَهْلِ سُوْقِهِ او که چيري دزياتره بازار والا وو په موجوديت کي مأذون غلام په خپل کور کي محجوره کړی سي يَنْحَجِرُ نو هغه محجوره کيږي وَالْمُعْتَبَرُ شَيْعُومُ الْحَجَرِ وَاشْتِهَارُهُ او معتبر د محجوره کولو خپرېدل او مشهوره کېدل دي فَيَقَامُ ذَلِكَ مَقَامَ الظُّهُورِ عِنْدَ الْكُلِّ نو دا د حجر خپرېدل او مشهوره کېدل به د ټولو خلکو په نېز [د حجر] د ښکاره کېدلو قائم مقام کيږي كُنَانِي تَبْلِيغِ الرِّسَالَةِ مِنَ الرُّسُلِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ لکه څرنګه چي د انبياؤ عليه السلام درسات په تبليغ کي کيږي [يعني لکه څنګه چي د انبياؤ په تبليغ کي شيعو (خپرېدل) او اشتهار معتبر دی، تر دې که يو ذمي کافر په دار الاسلام کي اسلام راوړي لېکن هغه د لمانځه په وجوب خبر نه وي تر دې چي څو زمانه تېره سي، نو پر هغه د ټولو قضا شده لمونځو قضاء لازميږي، ځکه چي پر مسلمانانو د لمانځه د وجوب حکم او خطاب په دار الاسلام کي مشهوره دی] وَيَبْقَى الْعَبْدُ مَأْذُونًا إِلَى أَنْ يَعْلَمَ بِالْحَجَرِ او مأذون غلام په حجر د خبرېدلو تر وخته پوري مأذون پاتېږي كَالْوَكِيلِ إِلَى أَنْ يَعْلَمَ بِالْعَزْلِ لکه وکیل چي په عزل د خبرېدلو تر وخته وکیل پاتېږي وَهَذَا لِأَنَّهُ يَتَضَرَّرُ بِهِ او دا حکم ځکه دی چي په دې سره [يعني له خبرېدلو څخه مخکي په محجوره کېدلو سره] غلام ته ضرر رسيږي حَيْثُ يُلْزَمُهُ قَضَاءُ الدَّيْنِ مِنْ خَالِصٍ مَالِهِ بَعْدَ الْعِثْقِ ځکه چي تر آزادۍ وروسته پر هغه له خالص خپل مال څخه د قرض اداء کول لازميږي وَمَا رَضِيَ بِهِ حال دا چي مأذون غلام په دې نه دی راضي سوی وَإِنَّمَا يُشْتَرَطُ الشُّيْعُومُ فِي الْحَجَرِ إِذَا كَانَ الْإِذْنُ شَائِعًا او په حجر کي شيعو [خپرېدل] هغه وخت شرط دي کله چي [د مأذون غلام] اجازت هم خپور [او مشهوره] وي أَمَّا إِذَا لَمْ يَعْلَمْ بِهِ إِلَّا الْعَبْدُ لېکن که په اجازت صرف غلام خبر وي ثُمَّ حُجِرَ عَلَيْهِ بِعِلْمٍ مِنْهُ بيا غلام په خبر سره محجوره کړی سي [يعني په محجوره کېدلو خبر کړی سي] يَنْحَجِرُ نو هغه محجوره کيږي لِأَنَّهُ لَا ضَرَرَ فِيهِ ځکه چي په دې کي [د خلکو او غلام] هيڅ ضرر نسته قَالَ: وَلَوْ مَاتَ النَّبِيُّ أَوْ جُنُّ أَوْ لَحِقَ بِدَارِ الْحَرْبِ مُرْتَدًّا فرمايي: او که چيري مالک مړ سي يا له ونی سي يا د مرتد والي په حالت کي دار الحرب ته ولاړ سي صَارَ الْمَأْذُونُ مَحْجُورًا عَلَيْهِ نو مأذون غلام محجوره ګرځي لِأَنَّ الْإِذْنَ غَيْرُ لَازِمٍ ځکه چي اجازت لازم نه دی وَمَا لَا يَكُونُ لَازِمًا مِنَ التَّصَرُّفِ يُغْطَى لِذَوَامِهِ حُكْمُ الْإِبْتِدَاءِ او کوم تصرف چي لازم نه وي، د هغه دوام ابقاء ته د ابتداء حکم ورکول کيږي هَذَا

هُوَ الْأَصْلُ همداد قاعده ده: فَلَا بُدَّ مِنْ قِيَامِ أَهْلِيَّةِ الْإِذْنِ فِي حَالَةِ الْبَقَاءِ نو حُكْمه د بقاء [ادوام] په حالت کي
 د اذن اهليت ايمني د اجازت ورکولو اهل کېدل ضروري دي وَهِيَ تَنْعِدُ بِالْمَوْتِ وَالْجُنُونِ حال دا چي په
 مرگ او لهونتوب سره اهليت ختمېږي كَذَا بِاللُّحُوقِ او همدارنگه دار الحرب ته په تللو سره [هم
 اهليت ختمېږي] لِأَنَّهُ مَوْتُ حُكْمًا حُكْمه لحوق [يعني دار الحرب تلل او د کافرانو سره لاحق کېدل] د حکم په
 اعتبار سره مرگ دی حَتَّى يُقَسِّمَ مَالَهُ بَيْنَ وَرَثَتِهِ همداد وجه ده چي [د لحوق په وجه] د هغه مال د هغه د
 وارثانو په مینځ کي تقسیمول کېږي.

اللغات: ﴿حجر﴾ د نصر مضارع ده: محجوره کول (د تصرف او کاروبار بندیز پر لگول، اجازت ختمول)،
 ﴿بأيعوه﴾ د مفاعلي له بابه د جمع مذکر غائب مضارع صيغه ده چي د هغه يوه معنی ده: معامله کول،
 بيع و شراء کول، ﴿عزل﴾ د ضرب مصدر دی: معزوله کول، برطرفه کول (له يو منصبه ليري کول)،
 ﴿أهلية﴾ اهل کېدل، صلاحيت، ﴿ورثة﴾ جمع د وراثت ده: وارثان، ميراث خواره، ﴿لحوق﴾ د سماع
 د باب مصدر دی: لاحق کېدل، ورسره يوځای کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د غلام اجازت شایع او مشهوره وي او د بازار خلک په هغه خبر
 وي (چي مالک د کاروبار اجازت ورکړی دی)، بیا مالک هغه محجوره کول وغواړي، نو تر څو چي د اجازت
 په خبر د هغه حجر شایع او مشهوره نه سي او د بازار خلک په هغه خبر نه سي، تر هغه وخته دغه
 مأذون غلام نه محجوره کېږي او د هغه سره د خلکو معامله او کاروبار صحیح کېږي؛ ځکه چي
 خلک په همدې امید د هغه سره معامله او کاروبار کوي چي هغه مأذون دی او زموږ حق لو قرض ټوله د
 هغه در قبې (ذات) سره متعلق دي، حال دا چي که نامشهوره حجر معتبر ومنل سي، نو بیا به د خلکو
 حقوق او قرضونه د هغه تر آزادي وروسته والا حالت سره متعلق سي نو په دې به نه معامله کونکي
 خلک راضي وي او نه به دا غلام راضي وي؛ ځکه چي په دې دراضي کېدلو مطلب دا دی چي د معامله
 کونکو خلکو حق د غلام تر آزادي پوري مؤخر کول او د غلام له خپل ذاتي مال څخه د هغو حق اداء
 کول. او ښکاره خبره ده چي نه معامله کونکي دې ته تیار دي او نه غلام، نو ځکه وویل سوه چي که
 هغه ته ورکول سوی اجازت شایع او مشهوره وي، نو د هغه د ممانعت او بندیز مشهور کېدل هم
 ضروري دي، د دې لپاره چي خلک د هغه سره معامله پرېږدي او هغه په خپله هم احتیاط کوي.

قال ولومات المولى إلخ: مسئله دا ده که مالک مړ سي يا په دائمي جنون سره مبتلا سي يا هغه مرتد سي
 او دار الحرب ته ولاړ سي، نو په دغه وجوهاتو سره غلام ته حاصل سوی اذن (اجازت) ختمېږي او

هغه محجوره گرځي؛ ځكه چي اذن يو غير لازمي تصرف دی او د غير لازمي تصرفاتو په هکله قاعده داده چي دهغوی بقاء لره د ابتداء حکم حاصل وي، لهدا څرنگه چي په مالک (مولی) کي ابتداء د اذان اهلیت ضروري دی چي هغه به د اجازت ورکولو اهل وي، همداسي بقاء (په ورستني اوقاتو کي) هم دا اهلیت ضروري دی، حال دا چي په دغه وجوهات ثلاثه وو کي د هریوه په موجودېدلو سره اهلیت ختمیږي او کله چي په مالک کي د اجازت اهلیت ختم سو، نو له غلام څخه به دغه اهلیت په درجه اولی سلب کیږي او هغه به محجوره گرځي.

د مأذون غلام د تنبهدلو حکم او تفصیل

قَالَ: وَإِذَا أَبَى الْعَبْدُ فَرْمَايِي: او کله چي [مأذون] غلام و تنبهدلې صَارَ مَحْجُورًا عَلَيْهِ نو هغه محجوره گرځي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَبْقَى مَا ذُونًا او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايې: چي هغه مأذون پاتېږي لِأَنَّ الْإِبَاقَ لَا يُنَاقِي ابْتِدَاءَ الْإِذْنِ ځكه چي تنبهدل د اذن د ابتداء [ابتدائي اجازت] منافي نه دي فَكَذَّالَ يُنَاقِي الْبَقَاءَ نو ځكه د اذن د بقاء به هم منافي نه وي وَصَارَ كَالْغَضَبِ او دا د غضب په څېر سو وَلَنَا: أَنَّ الْإِبَاقَ حَجْرٌ دَلَالَةٌ او زموږ دليل دا دی: چي تنبهدل دلالتا حجر دی لِأَنَّهُ إِنَّمَا يَرْضَى بِكَوْنِهِ مَا ذُونًا عَلَى وَجْهِ يَتِمَّ كُنْ مِنْ تَقْضِيَةِ دَيْنِهِ بِكَسْبِهِ ځكه مالک خو صرف په دې توگه د غلام په مأذون کېدلو راضي دی چي هغه به په خپل گټه سره د قرض پر اداء کولو قدرت لري بِخِلَافِ ابْتِدَاءِ الْإِذْنِ په خلاف د اذان د ابتداء لِأَنَّ الدَّلَالَهَ لَا مُعْتَبَرَ بِهَا عِنْدَ وُجُودِ التَّضَرُّعِ بِخِلَافِهَا ځكه چي دلالت لره هيڅ اعتبار نسته کله چي دهغه په خلاف صراحت موجود وي وَبِخِلَافِ الْغَضَبِ او په خلاف د غضب لِأَنَّ الْإِئْتِزَاعَ مِنْ يَدِ الْغَاصِبِ مُتَيَسِّرٌ ځكه چي د غاصب له قبضي څخه ایستل آسانه دي قَالَ: وَإِذَا وَلَدَتِ الْمَأْذُونُ لَهَا مِنْ مَوْلَاهَا فرمايې: که چيري ماذونه مينځه له خپل مالک څخه بچي وزېږوي فَذَلِكَ حَجْرٌ عَلَيْهَا نو دا پر هغې حجر [بنديز لگول] دی ایدی [يعني په دې سره هغه محجوره گرځي] خِلَافَ الْكَوْفَرِ په خلاف د امام زفر رَحِمَهُ اللهُ وَهُوَ يَغْتَبِرُ الْبَقَاءَ بِالْإِبْتِدَاءِ هغه د بقاء حالت د ابتداء پر حالت قياسي وي وَلَنَا: أَنَّ الظَّاهِرَ أَنَّهُ يُحْصِنُهَا بَعْدَ الْوِلَادَةِ زموږ دليل دا دی: چي ښکاره همدا ده چي تر ولادت وروسته به مالک د دغه مينځي حفاظت کوي ايعني غالب گومان همدا دی چي تر بچي زېږولو وروسته

مالک دامینحه د نورو خلگو له اختلاط او تعلقاتو شخه محفوظه او محجوره ساتي | فَيَكُونُ دَلَالَةً الْحَجَرِ عَادَةً نو
 حُكْمه دابه د عادت | او عَرَفَ | په اعتبار سره د حجر دليل وي | په بله وينا: نو حُكْمه استيلاد به عادتاً د حجر
 دليل وي | بِخِلَافِ الْإِبْتِدَاءِ په خلاف د ابتداء | لَأَنَّ الصَّرِيحَ قَاضٍ عَلَى الدَّلَالَةِ حُكْمه چي صراحت پر
 دلالت حاکم | او غالب | دى | وَيُضْمَنُ الْمَوْلَى قِيَمَتَهَا إِنْ رَكِبَتْهَا دُيُونٌ او مالک د هغې د قيمت ضامن
 کيږي که چيري پر هغې قرضونه باندي سي | لِإِتْلَافِهِ مَعْلًا تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّ الْغُرَمَاءِ حُكْمه چي مالک
 داسي محل ضايع کړى چي د هغه سره د قرضخواهانو حق متعلق وو | إِذْ بِهِ يَنْتَبِهُ الْبَيْعُ حُكْمه د
 استيلاد په وجه | ادمينحي | بيع ممتنع کيږي | يعني تر اَم ولد کېدو وروسته مينحه نه سي خرڅول کېدای
وَبِهِ يَقْضَى حَقُّهُمْ حال دا چي په همدې بيع | ادمينحي | په خرڅولو سره د قرضخواهانو حق اداء کيږي
قَالَ: وَإِذَا اسْتَدَانَتْ الْأَمَةُ الْمَأْذُونَ لَهَا أَكْثَرُ مِنْ قِيَمَتِهَا فرمايي: او که چيري مأذونه مينحه د خپل ځان
 له قيمت شخه زيات قرضونه واخلي | فَدَبَّرَهَا الْمَوْلَى بيا مالک هغه مدبره جوړه کړي | فَهِيَ مَأْذُونٌ لَهَا
عَلَى حَالِهَا نو هغه د خپل مخکني حالت مطابق مأذونه پاتيري | لِإِنْعَادِ دَلَالَةِ الْحَجَرِ حُكْمه چي د
 حجر دليل معدوم دى | إِذَا الْعَادَةُ مَا جَرَتْ بِتَخْصِيصِ الْمُدَبَّرَةِ حُكْمه د مدبره مينخي د حفاظت کولو
 [محفوظه ساتلو] عادت جاري نه دى | وَلَا مُنَاقَاةَ بَيْنَ حُكْمَيْهِمَا أَيْضًا او د اذن او تدبير [مأذونه او مدبره]
 دواړو په حکم کي هيڅ منافات هم نسته | وَالْمَوْلَى ضَامِنٌ لِقِيَمَتِهَا [لېکن] مالک د هغې د قيمت ضامن
 دى | لِبِاقَرِّ زَنَاقَةٍ أَمِ الْوَلَدِ د هغه دليل په وجه کوم چي موږ [خه مخکي] د اَم ولد په هکله بيان کړى.

اللغات: ﴿أَبَقَ﴾ د واحد مذکر غائب ماضي صيغه ده، له سمع، ضرب او نصر ټولو بابونو شخه

راځي. مصدر يې إَبَاقُ دى: تنبهدل (د غلام)، ﴿يَتِمُّنَ﴾ د تفعل مضارع ده: قادر کېدل (قدرت لرل)،

﴿مَتَمَّسَرَ﴾ د تفعل اسم مفعول دى: آسانه، ﴿يُحَصِّنُ﴾ د تفعيل مضارع ده، حَصَّنَ يُحَصِّنُ تَخَصُّصًا،

آرډوشار حينو د دغه لفظ معنى دالیکلې ده: حفاظت کول، محفوظه کول (خوندي کول)، ﴿استدانته﴾ د

استعمال له بابۀ د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده: قرض اخيستل (پور اخيستل، پور کول)، ﴿دبّر﴾ د

تفعيل ماضي ده: مدبر جوړول (خپل غلام يا مينخي ته ويل چي زما تر مرگ وروسته ته آزاد يې!).

تشریح: په دغه عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که مأذون غلام له مالک څخه وټنډيږي، نو زموږ په نېز هغه محجوره کيږي، لېکن دشوافعو په نېز نه محجور کيږي؛ دهغو دليل قياس دی، يعني څرنگه چي ابتداءً اباقي (تنبهدل) د اجازت منافي نه دي چي مالک ته خپل تنبهدلی غلام مأذون ګرځول صحيح دي، همداسي بقاء هم اباقي د اجازت منافي نه دی؛ ځکه چي بقاء له ابتداء څخه اسهل ده. د دې مثال داسي دی لکه مغضوب غلام ته چي د مالک اجازت ورکول صحيح دي او که چيري دغه مغضوب مأذون غلام يوشی غصب کړي، نو بيا هم اجازت نه باطليږي.

ولنا إلخ: زموږ دليل دا دی چي اباقي دلالتاً حجر او بنديز لګول دي؛ ځکه چي مالک په همدې مقصد سره غلام ته اجازت ورکړی دی چي که پر هغه څه قرضونه لازم سي، نو هغه به دده له گټي څخه اداء کول کيږي، لېکن د اباقي په وجه د مالک دا مقصد فوت سو، نو ځکه اجازت به هم ختميږي. د دې په خلاف که مالک تنبهدلی غلام ته ابتداءً اجازت ورکړي، نو دا جائز دي؛ ځکه کله چي دلالت په خلاف صراحت موجود وي، نو بيا د دلالت اعتبار نه کيږي.

او پر غاصب قياس کول هم صحيح نه دي؛ ځکه چي د غاصب له قبضي څخه ايستل آسانه دي، تر دې چي که ممکن نه وي نو اجازت باقي نه پاتېږي.

فايده: که چيري مأذون تنبهدلی غلام بيرته راسي، نو آيا مخکنی اجازت (اجازت سابقه) واپس راګرځي، که نه؟ صحيح داده چي اجازت عود نه کوي.

(۲)... که چيري مأذونه مينځه له خپل مالک څخه بچي وژېږوي، نو د هغې اذن هم ختميږي، په مسئله کي د امام زفر رَجَّه الله اختلاف دی او دليل يې قياس دی چي څرنگه ابتداءً اُم ولد مينځي ته د مالک اجازت ورکول صحيح دي، همداسي بقاءً اجازت باقي ساتل هم صحيح دي، نو ځکه په استيلا د سره به اجازت نه باطليږي.

زموږ دليل دا دی چي عموماً داسي کيږي چي تر ولادت وروسته مالک د خپل اُم ولد زياته څارنه کوي او هغه له بهر وتلو او دخلکو له اختلاط څخه بالکل منع کوي، نو ځکه استيلا د به دلالتاً حجر وي. ها! کله چي د دلالت په مقابله کي صراحت موجود وي، نو د دلالت اعتبار به نه کيږي.

ويضمن المولى إلخ: د دې حاصل دا دی چي که دا مينځه مقروضه وي، نو پر مالک د هغې د قيمت ضمان (تاوان) واجبېږي او له همدغه ضمان څخه به د قرضخواهانو قرضونه اداء کول کيږي؛ ځکه چي مالک په اُم ولد جوړولو سره په دغه مينځه کي عيب او نقص پيدا کړی دی او د هغې بيع ممتنع کړې ده. حال دا چي د هغې د قرضونو د اداء کولو يوازینی لاره همدا وه چي هغه خرڅه کړي سي، لهندا کله

چي مالک دا لاره بنده کړه، نو ځکه اوس به پر مالک دهغې د قيمت ضمان واجب او ضروري وي چي په هغه سره قرضونه اداء کړل سي.

(۳)... که پر مأذونه مينځي دهغې له قيمت څخه زيات قرضونه باندي سي، بيا مالک هغه مديره جوړه کړي، نو د مديره کېدو باوجود دا مينځه مأذونه پاتيري او دهغې اجازت نه ختميري؛ ځکه چي په تدبير او اذن کي منافات نسته، ځکه د مالک له طرفه پر مديره مينځي بنديز او پابندي نه لگول کيږي، بلکي هغې ته د تجارت او تصرف اجازت حاصل وي، نو ځکه په تدبير سره به اجازت نه ختميري، خو مالک دهغې د قيمت ضامن کيږي؛ ځکه چي داستيلا د په څېر تدبير هم په مينځه کي نقص او عيب دی.

د محجوره غلام د اقرار حکم او تفصيل

قَالَ: فَإِذَا حَجَرَ عَلَى الْمَأْذُونِ لَهُ فَرَمَائِي: او کله چي مالک پر مأذون غلام بنديز ولگوي (محجوره يې کړي) فَإِقْرَارُهُ جَائِزٌ فِيمَا فِي يَدِهِ مِنَ الْمَالِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دهغه اقرار جائز دی په هغه مال کي کوم چي دده په قبضه کي وي وَمَعْنَاهُ أَنْ يُقَرَّ بِمَا فِي يَدِهِ أَنَّهُ أَمَانَةٌ لِغَيْرِهِ أَوْ غَضَبٌ مِنْهُ او ددې مطلب دادی چي دهغه په قبضه کي چي کوم مال وي دهغه په هکله دا اقرار وکړي چي دا د بل چا امانت دی يا له هغه څخه غصب کړی سوی دی أَوْ يُقَرَّ بِدَيْنٍ عَلَيْهِ يا هغه پر خپل ځان د قرض اقرار وکړي فَيَقْضَى مِمَّا فِي يَدِهِ نو دهغه په قبضه کي له موجود مال څخه به دا قرض اداء کول کيږي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: لَا يَجُوزُ إِقْرَارُهُ او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي دهغه اقرار جائز نه دی لَهُمَا: أَنَّ الْمَصَحَّحَ لِإِقْرَارِهِ إِنْ كَانَ الْإِذْنُ د صاحبينو دليل دادی: چي ددغه محجوره غلام د اقرار صحيح گرځونکی شی که چيري ادمالک اجازت وي فَقَدْ زَالَ بِالْحَجْرِ نو دغه اجازت خود حجر محجوره کولو په وجه زائل سو وَإِنْ كَانَ الْبَيْدَ او که چيري ادمالک قبضه وي فَالْحَجْرُ أَبْعَدُهَا نو حجر دا قبضه هم باطله کړه لِأَنَّ يَدَ الْمَحْجُورِ غَيْرُ مُغْتَبَرَةٍ ځکه چي د محجور قبضه معتبره نه ده وَمَا كُنَّا إِذَا أَخَذَ الْمَوْلُ كَسْبَهُ مِنْ يَدِهِ قَبْلَ إِقْرَارِهِ أَوْ ثَبَتَ حَجْرُهُ بِالْبَيْعِ مِنْ غَيْرِهِ او داسي

● القول الرابع: قول الإمام، لأن قوله استحسان والاستحسان مقدم على القياس، وكذا ذكر في رد المختار (ج: ٥، ص: ١١٧)،

جمع لأمر (ج: ٤، ص: ٧٠). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٥٥]

سوه لکه د دغه محجور غلام له اقرار څخه مخکي چي مالک د هغه له قبضې څخه د هغه څه واخلي يا [لکه] پر بل چا د خرڅولو په وجه چي د هغه حجر ثابت سوی وي وَلِهَذَا لَا يَصِحُّ إِقْرَارُهُ فِي حَقِّ الرَّقَبَةِ بَعْدَ الْحَجْرِ او په همدې وجه تر حجر وروسته د رقبې په حق کي د هغه اقرار نه صحيح کيږي. وَلَهُ: أَنَّ الْمَصْحَحَ هُوَ الْيَدُ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي د اقرار صحيح گرځونکی شی قبضه ده وَلِهَذَا لَا يَصِحُّ إِقْرَارُ الْمَأْذُونِ فِيمَا أَخَذَهُ الْمُؤَلَّى مِنْ يَدِهِ همدا وجه ده مالک چي د مأذون غلام له قبضې څخه کوم شی اخيستی وي د هغه په هکله د مأذون اقرار صحيح نه دی وَالْيَدُ بَاقِيَةٌ حَقِيقَةٌ او [تر حجر وروسته هم] قبضه حقيقتاً باقي ده وَشَرْطُ بُطْلَانِهَا بِالْحَجْرِ حُكْمًا فَإِنْ غُفِيَ عَنْ حَاجَتِهِ او د حجر په وجه حکماً د قبضې د باطلېدلو شرط له ضرورت څخه د هغه فارغېدل دي [يعني په حجر سره حکماً د دغه قبضې د باطلېدلو لپاره دا شرط چي دا قبضه به د غلام له ضرورت څخه فارغه وي] وَإِقْرَارُهُ دَلِيلٌ تَحَقُّقُهَا او د هغه اقرار کول د ضرورت ثابتېدلو دليل دی [يعني د غلام اقرار کول د دې خبري دليل دی چي قبضه (قبضه کړی سوي مال) ته د غلام ضرورت سته] بِخِلَافِ مَا إِذَا انْتَزَعَهُ الْمُؤَلَّى مِنْ يَدِهِ قَبْلَ الْإِقْرَارِ په خلاف د هغه صورت کله چي له اقرار څخه مخکي مالک د هغه له قبضې څخه مال وباسي لِأَنَّ يَدَ الْمُؤَلَّى ثَابِتَةٌ حَقِيقَةٌ وَحُكْمًا ځکه چي [په دې صورت کي] د مالک قبضه حقيقتاً او حکماً دواړه ډوله ثابته ده فَلَا تَبْطُلُ بِإِقْرَارِهِ نو ځکه د غلام په اقرار سره به دا قبضه نه باطليږي وَكَذَا مِنْكُمْ ثَابِتٌ فِي رَقَبَتِهِ او همدارنگه د غلام په رقبه [ذات] کي د مالک ملکيت ثابت دی فَلَا يَبْطُلُ بِإِقْرَارِهِ مِنْ غَيْرِ رِضَا نو ځکه د مالک له رضا څخه بغير به د غلام په اقرار سره دا ملکيت نه باطليږي وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا بَاعَهُ دا حکم د هغه صورت په خلاف دی کله چي مالک هغه پر بل چا خرڅ کړي لِأَنَّ الْعَبْدَ قَدْ تَبَدَّلَ بِتَبَدُّلِ الْمِلْكِ ځکه چي د ملکيت بدلېدلو په وجه غلام هم بدل سو عَلَى مَا عَرِفَ لکه څرنگه چي معلومه سوې ده [په دې سره د حضرت بريره رض الله عنها و حديث ته اشاره سوې ده] فَلَا يَنْقُضُ مَا ثَبَتَ بِحُكْمِ الْمِلْكِ لهذا کوم شی چي د ملکيت په حکم سره ثابت وي هغه به [تر ملکيت بدلېدلو وروسته] باقي نه پاتېږي وَلِهَذَا لَمْ يَكُنْ خُصْمًا فِيمَا بَاشَرَهُ قَبْلَ الْبَيْعِ او په همدې وجه غلام په هغه تصرف کي خصم امدعی عليه انه گرځي کوم چي يې له بيع څخه مخکي ترسره کړی وي.

اللغات: ﴿مصحح﴾ د تفعل د باب فاعل دی: تصحيح کونکی، صحيح گرځونکی، ﴿تبذل﴾ د تفعل د باب مصدر دی: بدلېدل، ﴿خصم﴾ فريق مخالف (مدعي او مدعي عليه يو د بل خصم دي)، ﴿بأشر﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: کول (يو کار په خپله کول)، سر ته رسول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی: که یو سړی پر خپل مأذون غلام بندیز ولگوي او هغه محجوره کړي او د دې غلام سره چې کوم څه مال وي دهغه په هکله دا اقرار وکړي چې دا مال د فلانکي دی کوم چې يې ما ته امانتاً ايښی دی یا ما دا مال له فلانکي څخه غصب کړی دی یا پر ما د فلانکي قرض دی، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دهغه دا اقرار صحيح دی او دغه مال به دهغه د اقرار په جهت کي صرفول کيږي، د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز دا اقرار صحيح نه دی؛ ځکه چې دغه اقرار صرف دوه شيان صحيح کولای سي: ① اجازت، ② قبضه، حال دا چې دلته په حجر (بندیز لگولو) سره دغه دواړه شيان باطل سوي دي، نو ځکه دا اقرار به نه صحيح کيږي، همدا وجه ده که تر حجر وروسته غلام د يو چا لپاره د مال اقرار وکړي، نو د دغه مال په اداء کولو کي به هغه نه خرڅول کيږي، لهذا کله چې درقيبې (ذات) په حق کي دهغه اقرار معتبر نه دی، نو د کسب او گټي په حق کي به هم دهغه اقرار معتبر نه وي، لکه څرنګه چې دهغه مال په هکله د غلام اقرار معتبر نه دی کوم چې له اقرار څخه مخکي مالک دهغه له گټي څخه اخيستی وي، یا لکه څرنګه چې د اجازت په حالت کي مالک پر بل چا دا غلام خرڅ کړي چې په دې سره هغه بيرته محجوره گرځي، نو تر دغه حجر وروسته اقرار معتبر نه دی، لهذا څرنګه چې په دغه دوو صورتونو کي دهغه اقرار معتبر نه دی، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم دهغه اقرار لږه اعتبار نه وي.

وله إلخ: د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دا دی چې په حجر سره که څه هم اجازت باطل سو، لېکن د غلام سره چې کوم مال موجود دی، پر هغه دده قبضه باقي پاته ده او په حجر سره دا قبضه باطله سوې نه ده؛ ځکه په حجر سره د قبضې د باطلېدلو لپاره د ضروري ده چې غلام به خپل قبضه کړي سوي مال ته محتاج نه وي، حال دا چې د بل چا لپاره د غلام اقرار د اښيي چې اوس غلام خپل قبضه کړی سوي مال ته سخت محتاج دی. او صاحبين رَحْمَتُ اللهِ چې له اقرار څخه پر مخکي اخيستل سوي مال هغه قياسوي، دا صحيح نه دي؛ ځکه چې له اقرار څخه پر مخکي اخيستل سوي مال د حقيقت او حکم دواړو په اعتبار سره د مالک ملکيت ثابت او راسخ وي همدارنګه د غلام رقبه هم د مالک په ملکيت وي، نو په دې وجه په پورتنی صورتونو کي د دغه مأذون محجوره غلام اقرار لږه اعتبار نه وي.

- بغلاف ما إذا باعه الم: صاحبینو رَجَعَهَا اللهُ چي دا قیاس پېش کړی دی چي پر بل چاد غلام په خرڅولو کي چي کوم حجر ثابتیږي، تر هغه وروسته اقرار معتبر نه دی، دا قیاس هم صحیح نه دی؛
- ځکه چي په بیع (خرڅولو) او عقد سره خوبالکل ملکیت بدلیږي، لکه څرنګه چي د حضرت بریره رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په حدیث "هِيَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ" کي د دې صراحت سوی دی (چي د صدقې غوښت د هغې په ملکیت کي صدقه ده او زموږ په ملکیت کي هدیه ده)، او ښکاره خبره ده چي د ملکیت تر بدلېدو وروسته د مالک د ملکیت او اجازت اثر بالکل ختمیږي، نو په دې وجه پر دغه اجازت مرثب کېدونکي اقرار لره هیڅ اعتبار نه وي، همدا وجه ده چي له خرڅولو (بیع) څخه مخکي چي هغه کوم د رانیولو او خرڅولو تصرف کړی وي، تر خرڅولو وروسته دا غلام د هغه په هکله خصم نه سي ګرځېدای، مثلاً هغه یو مبیع رانیسي بیا مالک هغه خرڅه کړي، نو د مبیع د سپارلو مطالبه له دغه غلام څخه نه سي کېدای (یعني مشتري له ده څخه دا مطالبه نه سي کولای چي هغه مبیع ته ماته راکړه!)؛ ځکه چي د خرڅولو په وجه هغه د بل غلام په درجه کي سو.

په قرضو کي د مستغرق مأذون غلام د مال حکم

قَالَ: وَإِذَا الرِّمَتْهُ دُيُونٌ تُحِيطُ بِمَالِهِ وَرَقَبَتِهِ فَرَمَايِي: او که پر مأذون غلام دومره قرضونه لازم سي کوم چي د هغه پر مال او د هغه پر غاړه [ذات] احاطه وکړي لَمْ يَمْلِكِ الْمَوْلَى مَالِي يَدِهِ نو مولی د هغه مال نه مالک کیږي کوم چي د دې غلام [مأذون] په قبضه کي موجود وي وَلَوْ أَعْتَقَ مِنْ كَسْبِهِ عَهْدًا او که چيري مالک د دې غلام له گټي څخه یو غلام آزاد کړي ایعني دده په گټي سره رانیول سوی غلام آزاد کړي لَمْ يَغْتِقْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نهز هغه نه آزادیږي وَقَالَ: يَمْلِكُ مَالِي يَدِهِ او صاحبین رَجَعَهَا اللهُ فرمایي: چي مولی د هغه مال مالک کیږي کوم چي د دغه غلام [مأذون] په قبضه کي وي وَيَغْتِقُ او دده غلام آزادیږي وَعَلَيْهِ قِيَمَتُهُ او پر مالک د هغه قیمت واجبېږي إِنَّهُ وَجَدَ سَبَبَ الْمَلِكِ فِي كَسْبِهِ ځکه چي د ملکیت سبب د مأذون غلام په گټه کي موجود سو وَهُوَ مِلْكُ الرِّقَبَةِ او هغه [د مأذون] د رقې ملکیت دی ایعني د ملکیت سبب دا دی چي د مأذون غلام ذات د مولی په ملکیت کي داخل دی اَلْهَذَا يَمْلِكُ اخْتِاقَهَا وَطَاءَ الْجَارِيَةِ الْمَأْذُونِ لَهَا او په همدې وجه مولی د مأذون

• القول الرابع قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكره في البحر الرائق (ج: ۸، ص: ۱۸۰)، والدر المختار (ج: ۵، ص: ۱۱۷) [القول الرابع ج: ۱۲، ص: ۲۵۶]

غلام د آزادولو او د مأذونه مینځي سره د وطي کولو ملکیت لري وَهَذَا آيَةُ كِتَابِهِ او دا د ملکیت د بشپړ والي علامت دی بِخِلَافِ الْوَارِثِ په خلاف د وارث لِأَنَّهُ يَثْبُتُ الْهِلْكُ لَهُ نَظَرًا لِلنُّورِ ځکه چې د وارث لپاره ملکیت د مورو د مصلحت [بېلګې] په خاطر ثابتېږي وَالنَّظَرُ فِي ضِدِّهِ عِنْدَ إِحَاطَةِ الدَّيْنِ بِتَرَكَّتِهِ او د هغه پر میراث د قبضي د محیط کېدلو په وخت کې مصلحت د دې په ضد کې دی [یعني پر میراث د قرض د احاطه کولو په صورت کې مصلحت په ملکیت نه ثابتېدلو کې دی] أَمَّا مِلْكُ الْمَوْلَى فَمَا ثَبِتَ نَظَرًا لِلْعَبْدِ او پاته سو د مولی ملکیت نو هغه د مأذون غلام د مصلحت په خاطر نه دی ثابت سوی وَلَهُ: أَنَّ مِلْكَ الْمَوْلَى إِنَّمَا يَثْبُتُ خِلَافَةً عَنِ الْعَبْدِ عِنْدَ فَرَاغِهِ عَنِ حَاجَتِهِ د امام صاحب رحمه الله دلیل دا دی: چې د مالک لپاره د غلام له ضرورت څخه د فارغېدلو په وخت کې د نائب والي په توګه ملکیت ثابتېږي [په بله وینا: د امام صاحب رحمه الله دلیل دا دی چې د مالک ملکیت د غلام په نیابت کې همغه وخت ثابتېږي چې هغه د لام له ضرورت څخه فارغ وي] كَيْلِكَ الْوَارِثِ لکه د وارث ملکیت عَلَى مَا قَرَّرْنَا لکه [مخکې] چې مورو بې کړه وَالْمُحِيطُ بِهِ الدَّيْنُ مَشْغُولٌ بِهَا او پر غلام چې کوم قرض محیط دی هغه د غلام په ضرورت سره مشغول دی [او د هغه له ضرورت څخه فارغ نه دی] فَلَا يَخْلُقُهُ فِيهِ نو ځکه مالک به په دې مال کې د هغه نائب کېدلای نه شي وَإِذَا عَرِفَ ثُبُوتُ الْهِلْكِ وَعَدَمُهُ او کله چې [علی اختلاف القولین] د ملکیت ثبوت او عدم ثبوت معلوم سو فَالْعِتْقُ فَرِيْعَتُهُ نو [د عتق حال هم واضح سو: ځکه چې] عتق د ملکیت فرع ده وَإِذَا انْقَدَّ عَنْدَهُمَا او کله چې د صاحبینو رحمه الله په نېز عتق نافذېږي يَفْسَنْ قِيَمَتَهُ لِلْفَرَمَاءِ نو مالک به د قرضخواهانو لپاره د غلام د قیمت ضامن کېږي لشَعْلَقِ حَقِّهِ بِهِ ځکه چې د هغه سره د قرضخواهانو حق متعلق سوی دی قَالَ: وَإِنْ لَمْ يَكُنِ الدَّيْنُ مُحِيطًا بِهِ فرمایي: او که چیرې قرض د غلام پر مال محیط احاطه کونکی نه وي جَازَ عِتْقُهُ فِي قَوْلِهِمْ جَمِيعًا نو د امام صاحب او صاحبینو اټولو په قول کې د مالک عتق جائز دی أَمَّا عِنْدَهُمَا فَظَاهِرٌ د صاحبینو رحمه الله په نېز خو دا جواز بېکاره دی وَكَذَا عِنْدَهُ او همداسې د امام صاحب رحمه الله په نېز لِأَنَّهُ لَا يَغْزَى عَنْ قَلِيلِهِ ځکه چې مال [د غلام ګټه] - لږ قرض څخه نه خالي کېږي فَلَوْ جُعِلَ

مَانِعًا نُو كِه لِر قرض هم مانع وگر حول سي لَا نَسَدَ بَابُ الْإِنْتِفَاعِ بِكَسْبِهِ نو د غلام له گتيي شخه د نفع اخيستلو دروازه به بنده سي فَيَخْتَلُ مَا هُوَ الْمُقْصُودُ مِنَ الْإِذْنِ نو د اجازت په مقصود كي به خلل راسي وَلِهَذَا لَا يَنْتَعُمُ مِلْكُ الْوَارِثِ او په همدې وجه لِر قرض د وارث ملكيت نه منع كوي وَالْمُسْتَفْرَقُ يَنْتَعُهُ او مستغرق [احاطه كونكى] قرض هغه منع كوي.

اللغات: ﴿تحيط﴾ د افعال مضارع ده: احاطه كول، ﴿رقبة﴾ غاړه، د غلام ذات، ﴿مولى﴾ د غلام مالك، بادار، ﴿فراغ﴾ د فتح او سمع مصدر دى: فارغ والى (فارغېدل)، خالي كېدل، ﴿فرعية﴾ د فرع تصغير دى، ﴿المستغرق﴾ د استفعال د باب مفعول دى: ډوب كړى سوى، (محيط قرض).

تشریح: مسئله: داده كه پر مأذون غلام دومره قرض باندي وي چي دهغه پر ذات (رقبه) او دهغه پر مال دواړو يې احاطه كړې وي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پِه نېز مالك (مولى) دهغه مال نه مالك كيږي كوم چي د دغه غلام په قبضه كي موجود وي، او كه چيري دغه غلام په خپل گټل سوي مال سره يو غلام رانيولى وي او مالك هغه آزاد كړي، نو دا اعتاق (آزادول) هم نه نافذېږي. د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ پِه نېز د غلام سره موجوده مال هم د مولى كيږي او د مولى له طرفه د دغه غلام د غلام آزادول هم نافذېږي، خو پر مولى د هغه آزاد كړى سوي غلام قيمت واجبيږي.

د صاحبينو دليل: دا دى چي مالك (مولى) اوس هم د مأذون غلام مالك دى او د مأذون غلام په حواله سره دهغه د غلام هم مالك دى؛ ځكه چي د اصل ملكيت د فرع د ملكيت علت دى، او بيا چي كله مالك (مولى) د خپل غلام د آزادولو مالك دى، نو د غلام د غلام د آزادولو به هم مالك وي. د دې په خلاف د مورث (مړي) له طرفه چي وارث ته كوم ملكيت حاصلېږي، په هغه كي د مورث د ضرورت او حاجت خيال ساتل كيږي، لكه څرنګه چي كه د مورث پر ميراث قرض احاطه كړې وي، نو وارث ته له ميراث شخه هيڅ حصه نه حاصلېږي، لېكن په غلام كي چي مالك ته كوم ملكيت حاصلېږي، په هغه كي مصلحت او حاجت ته نه كتل كيږي، بلكي دا ملكيت درقيت (غلامتوب) پر بنياد هغه ته حاصلېږي، نو ځكه مالك (مولى) به د دغه ملكيت مالك هم وي او هغه ته به په دې ملكيت كي د تصرف كولو اختيار هم وي.

د امام صاحب دليل: دا دى چي مالك په هغه صورت كي د مأذون غلام د ملكيت وارث كيږي، كله چي مأذون غلام مال ته محتاج نه وي، حال دا چي پر هغه غلام د محيط قرض لازمېدلو په وجه هغه خپل مال ته محتاج دى، نو ځكه د هغه خپل حاجت او ضرورت به د مالك له نيابت و خلافت

څخه مخکې وي، او عتق د ملکیت فرع ده، نو ځکه د دواړو فریقو په نېز چي کوم حکم د ملکیت وي، هغه حکم به د عتق هم وي. مثلاً د صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز مالیک (مولی) د غلام د مال مالک دی، نو ځکه د هغه عتق به هم نافذیږي، او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز مالک ته ملکیت حاصل نه دی، نو ځکه د هغه په نېز به عتق هم نه نافذیږي.

قال وإن لم یکن الخ: فرمایي که چیري پر مأذون غلام قرض باندي وي لېکن هغه محیط نه وي، بلکي تر هغه لږ او معمولي وي، نو په دې صورت کي دامام صاحب او صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ ټولو په نېز مالک (مولی) د دغه غلام د مالونو مالک کیږي او د هغه اعتاق نافذیږي؛ ځکه د هیچا تصرف هم له معمولي قرض څخه نه خالي کیږي او که چیري معمولي قرض هم له ملکیت ثابتېدلو څخه مانع وگرځول سي، نو د مأذون غلام له گټي څخه د مالک د نفع اخیستلو دروازه به بالکل بنده سي او د اجازت ورکولو چي کوم مقصد دی، هغه به حاصل نه سي، په همدې وجه معمولي (غیر محیط) قرض د وارث له ملکیت څخه نه مانع کیږي (بلکي د هغه باوجود وارث ته میراث حاصلیږي)، نو همداسي به د مأذون غلام غیر محیط قرض هم له ملکیت او اعتاق څخه نه مانع کیږي.

د خپل مالک سره د مأذون غلام د بیع حکم او تفصیل (د محابات مسائل)

قَالَ: وَإِنْ بَاعَ مِنَ الْمَوْلَى شَيْئًا بِثَمَلٍ قِيمَتِهِ فرمایي: او که مأذون غلام پر مالک په مثلي قیمت [خپل قیمت] سره یو شی خرڅ کړي جَازٌ نو جائز دي لِأَنَّهُ كَالْأَجْنَبِيِّ عَنْ كُسْبِهِ إِذَا كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ يُحِيطُ بِكُسْبِهِ ځکه چي مالک د دغه غلام له گټي څخه د اجنبي په څېر دی [په دې شرط] کله چي پر هغه دومره قرض باندي وي چي د هغه پر گټه یې احاطه کړې وي وَإِنْ بَاعَهُ بِنَقْصَانٍ او که مأذون غلام پر مالک په نقصان [کم قیمت] سره یو شی خرڅ کړي لَمْ يَجُزْ نو جائز نه دي لِأَنَّهُ مُتَّهَمٌ فِي حَقِّهِ ځکه چي غلام د نقصان په حق کي متهم دی بِخِلَافِ مَا إِذَا بَاعَ الْأَجْنَبِيُّ په خلاف د هغه صورت کله چي مأذون غلام د اجنبي کس سره محابات وکړي عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً [نو] دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز [د محابات جائز دی] لِأَنَّهُ لَا تَهْمَةَ فِيهِ ځکه چي د اجنبي کس سره په محابات کولو کي تهمت نسته وَبِخِلَافِ مَا إِذَا بَاعَ الْمَرِيضُ مِنَ الْوَارِثِ بِثَمَلٍ قِيمَتِهِ او په خلاف د هغه صورت کله چي مریض په مثلي قیمت سره پر خپل وارث یو شی خرڅ کړي حَيْثُ لَا يَجُوزُ عِنْدَهُ نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا جائز نه

دي ان حق بقیة نوزة تعلق بعینه حکه چي دنورو وارثانو حق دهغه شي ذات سره متعلق
سوی دی حتی کان لاحدهم الاستخلاص بأداء قیبتیه همدا وجه ده چي هر وارث ته دا اختیار سته
چي په قیمت اداء کولو سره هغه شی را خلاص کړي ایمني له مشتري څخه یې واخلي | أما حق
الغرماء تعلق بالمالیة لا غیر پاته سو د قرضخواهانو حق نو هغه صرف د مالیت سره متعلق دی
فافترا نو حکه اِغلام او مریض ادواړه سره جلا سول وقال أبو یوسف ومحمد: إن باعه بنقصان او
صاحبین رَجَهْمَا الله فرمایي: چي که په نقصان سره یې خرڅ کړي يَجُوزُ الْبَيْعُ نو هم بیع جائز ده
وَيُخَيَّرُ الْمَوْلَى إِنْ شَاءَ أَزَالَ الْمُحَابَاةَ إِنْ شَاءَ نَقَضَ الْبَيْعَ او مالک ته به اختیار ورکول کيږي چي که
هغه وغواړي نو محابات دي ختم کړي او که وغواړي نو بیع دي ماته کړي وَعَلَى الْمَذْهَبَيْنِ الْبَيْعُ
مِنَ الْمُحَابَاةِ وَالْفَاحِشُ سَوَاءٌ او پر دواړو مذهبونو معمولي او زیات محابات سره برابر دي وَوَجْهٌ ذَلِكَ
أَنَّ الْإِمْتِنَاعَ لِدَفْعِ الضَّرَرِ عَنِ الْغُرْمَاءِ او د دې وجه داده چي د بیع امتناع له قرضخواهانو څخه د ضرر
لیري کولو لپاره دی ایمني په کم قیمت سره د خرڅولو نه جائز کېدل د غرماؤ د حق په وجه دي | وَبِهَذَا يَنْدَفِعُ
الضَّرَرُ عَنْهُمْ او په همدې توګه له دوی څخه ضرر لیري کيږي وَهَذَا بِخِلَافِ الْبَيْعِ مِنَ الْأَجْنَبِيِّ
بِالْمُحَابَاةِ الْبَيْعِ او دا د اجنبي اړدي اسره په معمولي محابات د بیع کولو په خلاف دي حَيْثُ يَجُوزُ
حُكْمُهُ دا جائز دي ایمني پر اجنبي کس په معمولي محابات (کم قیمت) سره یو شی خرڅول جائز دي | وَلَا يُؤْمَرُ
بِإِزَالَةِ الْمُحَابَاةِ او هغه اجنبي ته به د محابات ختمولو حکم نه کيږي وَالْمَوْلَى يُؤْمَرُ بِهِ حال دا چي
مالک ته به د دې حکم کيږي لِأَنَّ الْبَيْعَ بِالْبَيْعِ مِنْهَا مُتَرَدِّدٌ بَيْنَ الشَّرْعِ وَالْبَيْعِ حکه چي په معمولي
محابات سره بیع کول د تبرع او بیع تر مینځ مترد دی وَيَدْخُلُهُ تَحْتَ تَقْوِيمِ الْمَوْتَمِينِ حکه چي
معمولي محابات د قیمت لګونکو تر اندازې لاندې داخلېږي فَاعْتَبَرْنَا تَبَرُّعًا فِي الْبَيْعِ مَعَ الْمَوْلَى
لِلثَّمَةِ نو حکه د مالک سره په بیع کولو کي د تهمت په وجه موږ دغه د معمولي محابات ابيع تبرع
و شمېرل غَيْرُ تَبَرُّعٍ حَتَّى الْأَجْنَبِيِّ او د اجنبي کس په حق کي مو تبرع نه و شمېرل لَا نَعْدَامَهَا حکه
چي د اجنبي په حق کي ا تهمت معدوم دی وَبِخِلَافِ مَا إِذَا بَاعَ مِنَ الْأَجْنَبِيِّ بِالْكَثِيرِ مِنَ الْمُحَابَاةِ او په

خلاف دهغه صورت كله چي مأذون غلام په زيات محابات د اجنبي سره بيع وكړي حَيْثُ لَا يَجُوزُ أَصْلًا عِنْدَهُمَا نو دا د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله په نهز بالكل جائز نه دي وَمِنْ الْمَوْلَى يَجُوزُ او د مالک سره داسي بيع کول جائز دي وَيُؤْمَرُ بِإِزَالَةِ الْمُحَابَاةِ او مالک ته به د محابات ختمولو حکم کيږي لِأَنَّ الْمُحَابَاةَ لَا تَجُوزُ مِنَ الْعَبْدِ الْمَأْذُونِ عَلَى أَصْلِهَا إِلَّا بِإِذْنِ الْمَوْلَى ځکه چي د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله د اصول مطابق د مأذون غلام لپاره محابات کول جائز نه دي مگر د مالک په اجازت سره وَلَا إِذْنَ فِي الْبَيْعِ مَعَ الْأَجْنَبِيِّ او د اجنبي سره په بيع کولو کي هغه ته [د محابات] اجازت نسته وَهُوَ آذَنٌ بِبِبَاشَرَتِهِ يَنْقُصِهِ او مالک په خپله د بيع کولو په ذريعه اجازت ورکونکی دی غَيْرَ أَنْ إِزَالَةَ الْمُحَابَاةِ لِحَقِّ الْغُرَمَاءِ خو د محابات ختمول د قرضخواهانو د حق په وجه ده وَهَذَا الْفَرْقَانِ عَلَى أَصْلِهَا او همدا دوه فرقه د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله پر اصول دي ايمني د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا الله د اصول مطابق د مالک او اجنبي کس په مينځ کي همدا دوه فرقه دي.

اللغات: «اجنبي» پردی کس، کوم چي د چا سره هيڅ ډول تعلق نه لري، «مثل القيمة» مثلي قيمت، په عامه توگه چي (په بازار کي) د يوشی څومر نرخ چليږي، هغه ته مثلي قيمت وايي. «حاي» د مفاعلي د باب ماضي ده؛ حَايَ يُحَايِي مُحَابَاةً؛ (د طرفدارۍ په توگه) د يو چا سره په ثمن يا مبيع کي ډېر رعايت کول، يعني يوشی په ډېر کم (ارزانه) قيمت سره خرڅول يا بائع (دوکاندار) ته پر ارزانه شي زيات قيمت ورکول، «أزال» د افعال د باب ماضي ده؛ زائلول (ليږي کول)، ختمول، «تقويم» د تفعيل د باب مصدر دی؛ د دغه باب څو معناوي دي او د صلي په بدلون سره يې معنی هم بدلېږي: قيمت ټاکل، رېټ لگول، د يوشی اندازه بيانول، مقومين له همدې بابو د جمع مذکر فاعل صيغه ده. «مباشرة» د مفاعلي د باب مصدر دی؛ يو کار په خپله کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مقروضه مأذون غلام پر خپل مالک يوشی خرڅ کړي، نو تر ټولو مخکي به دې ته کتل کيږي چي هغه داسی په قيمت مثلي سره پر خرڅ کړی دی يا تر هغه يې په کم قيمت پر خرڅ کړی دی؟ که چيري اول صورت وي يعني په مثلي قيمت سره يې پر خرڅ کړی وي. نو بيا دا بيع جائز ده؛ ځکه چي په دې صورت کي د محابات او طرفدارۍ الزام معدوم دی. لېکن که په کم قيمت يې پر خرڅ کړی وي. نو بيع جائز نه ده؛ ځکه چي په کم قيمت سره په خرڅولو کي د طرفدارۍ کولو او د قصداً تاوان کولو ته متوجه موجود دی.

ددې په خلاف که مأذون غلام د یو اجنبی کس سره محاببات وکړي، نو دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نیز دا محاببات جائز دی؛ ځکه چې د اجنبی سره د هغه هیڅ اړیکې او تعلق نسته نو د هغه سره په محاببات کولو کې هیڅ تهمت هم نه سته. او که یو مریض (په خپل مرض الموت کې) په مثلي قیمت سره پر خپل وارث یو شی خرڅ کړي، نو دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نیز دا بیع جائز نه ده؛ ځکه چې د مرض الموت والا مریض د مال سره د هغه د وارثانو حق متعلق کیږي، نو ځکه هیڅ وارث ته هم له هغه څخه د بیع په توګه مال اخیستل جائز نه دي. دلته تاسو په دې خبره ځان پوه کړئ! چې صاحب هدایې رَحْمَهُ اللهُ چې د قدوري د متن کومه تشریح کړې ده، په هغه کې لف ونشر غیر مرثب دی، د متن “وَإِنْ بَاعَ مِنَ الْمَوْلَى شَيْئًا” د شرح د “بِخلاف ما إذا باع المريض إلخ” سره متعلق دي او د متن “وَإِنْ بَاعَهُ بِنَقْصَانٍ” د شرح د “بِخلاف ما إذا باع الأجنبي” سره متعلق دي، او د مریض او مأذون په بیع کې فرق دا دی چې د مریض د مال سره د وارثانو حق متعلق کیږي او دا تعلق د عین مال سره وي، نو ځکه په هغه کې هیڅ تصرف هم صحیح نه دی، ددې په خلاف د مقروض غلام د مال سره د قرضخواهانو حق متعلق کیږي او دا تعلق د مالیت سره وي، نه د عین مال سره، نو ځکه مقروض غلام ته د بیع وشرای اجازت سته، لېکن مریض ته دا اجازت حاصل نه دی.

پر مثلي قیمت خود غلام بیع د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نیز هم جائز ده، همدارنګه په کم قیمت (محاببات) سره هم د دوی په نیز د غلام بیع جائز ده، خو مالک ته دا اختیار حاصلیږي چې ① که بیع باقي پرېږدي، نو محاببات به ختموي او د مبیع ټوله قیمت به ورکوي، ② کنې بیع به فسخ کوي (سودا به ماتوي)؛ ځکه چې د بیع عدم جواز (نه جائز کېدل) د قرضخواهانو د حق په وجه دي چې په کم قیمت (محاببات) سره د خرڅولو په وجه به قرضخواهانو ته نقصان ورسېږي، لېکن کله چې محاببات ختم کړی سي، نو قرضخواهانو ته نقصان نه رسیږي.

وهذا بخلاف إلخ: مسئله دا ده چې د اجنبی سره په محاببات یسیره بیع کول جائز دي او په دې صورت کې به اجنبی ته د محاببات ختمولو حکم نه کیږي او هغه به پر محاببات زائلولو نه مجبورول کیږي، لېکن د مالک سره د بیع کولو په صورت کې به هغه ته د محاببات ختمولو حکم کیږي (لکه څه مخکې چې ذکر سوه چې مالک به د مبیع ټوله قیمت ورکوي)؛ ځکه چې په محاببات یسیره والا بیع کې د بیع او تبرع دواړو احتمال سته او د مالک په حق کې د طرفدارۍ تهمت موجود دی، نو ځکه د مالک په حق کې به دا بیع تبرع شمېرل کیږي او د محاببات ختمولو په صورت کې به دا بیع جائز کیږي. ددې په خلاف د اجنبی کس په حق کې دا تهمت معدوم دی، نو ځکه د اجنبی سره د محاببات یسیره والا بیع

پهله شکه جائز کيږي. لېکن داجنبي سره په محابات فاحشه بيع کول نه جائز کيږي؛ ځکه چي د صاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نيز اصول دادی چي د مأذون غلام لپاره محابات کول جائز نه دي مگر کله چي د مالک اجازت وي او داجنبي سره په محابات کولو کي د مالک اجازت نسته، لېکن د مالک سره په محابات کولو کي دهغه اجازت سته؛ ځکه مالک چي کله په خپله دابيع کوي، نو دا دهغه له طرفه اجازت دی، صرف دومره خبره ده چي د قرضخواهانو د حق په وجه به مالک ته د محابات ختمولو حکم کيږي، ځواکي د صاحبينو رَحْمَتُهَا الله په نيز په اجنبي کس او مالک (مولی) کي دوه ډوله فرق دی: ① په محابات يسيره د مالک او اجنبي دواړو سره د مأذون غلام بيع جائز ده او مالک ته به د محابات ختمولو حکم کيږي، ② د محابات فاحشه والا بيع داجنبي سره جائز نه ده او د مالک سره جائز خوده لېکن محابات ختمول ضروري دي. (احسن الهدايه)

که مالک پر خپل مأذون مقروض غلام په مثلي قيمت يا په کم قيمت سره يوشی خرڅ کړي (حکم او تفصيل)

قَالَ: وَإِنْ بَاعَهُ الْمَوْلَى شَيْئًا بِثَمَلٍ الْقِيمَةِ أَوْ أَقَلَّ فَرَمَائِي: که چيري مالک پر مأذون غلام په مثلي قيمت يا له هغه څخه په کم قيمت يوشی خرڅ کړي جَاَزَ الْبَيْعُ نو دا بيع [خرڅول] جائز دي لِأَنَّ الْمَوْلَى أَجْنَبِيٌّ عَنْ كَسْبِهِ إِذَا كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ ځکه مالک د خپل غلام له څه شي څخه اجنبي دی کله چي پر هغه قرض باندي وي عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ لکه [منځکي] چي موږ د بيان کړه وَلَا تُهْمَةُ فِي هَذَا الْبَيْعِ او په دغه بيع کي هيڅ تهمت هم نسته وَلَا تُهْمَةُ مُفِيدٌ او ځکه چي دا بيع مفیده هم ده فَإِنَّهُ يَدْخُلُ فِي كَسْبِ الْعَبْدِ مَا لَمْ يَكُنْ فِيهِ وَيَتَمَكَّنُ الْمَوْلَى مِنْ اخْذِ الثَّمَنِ بَعْدَ أَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ هَذَا الثَّمَنُ ځکه [په دې بيع سره] د دغه غلام په څه کي داسي شی داخل کيږي کوم چي له منځکي څخه پکښي [داخل] نه وو او مالک د ثمن پر اخيستلو قادر کيږي [يعني د ثمن اخيستلو قدرت او اختيار ورته حاصل کيږي] حال دا چي [له بيع څخه منځکي] هغه ته دغه قدرت نه وو وَصَحَّةُ التَّصَرُّفِ تَتَّبِعُ الْقَائِدَةَ او د تصرف صحت د فايدې تابع کيږي [يعني د تصرف صحيح والي پر فايدې مبني دی] فَإِنْ سَلَّمَ الْبَيْعَ إِلَيْهِ قَبْلَ قَبْضِ الثَّمَنِ بيا که مالک پر ثمن له قبضه کولو څخه منځکي هغه شی [مبيع] غلام ته وسپاري بَطَلَ الثَّمَنُ نو ثمن باطل کيږي لِأَنَّ حَقَّ الْمَوْلَى فِي الْعَيْنِ مِنْ حَيْثُ الْحَبْسُ ځکه چي د مالک حق په عين شي کي د حبس [راگرځولو] په حيثيت سره دی [يعني تر څو چي مالک مبيع راگرځولې وي، صرف تر هغه وخته د مالک لپاره د ثمن

اخيستلو حق ثابت دی. نه د مبيع تر ورسپارلو وروسته | فَلَوْ بَقِيَ بَعْدَ سُقُوطِهِ اوس که چيري د حق الحبس له ساقطېدلو څخه وروسته هم د مالک دا حق پاته سي يَبْقَى فِي الدَّيْنِ نو د قرض په شکل به پاته سي وَلَا يَسْتَوْجِبُهُ الْمَوْلَى عَلَى عَبْدِهِ حال دا چي مالک پر خپل غلام د قرض نه مستحق کيږي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ الشَّنُ عَرَضًا په خلاف د هغه صورت کله چي ثمن سامان وي لِأَنَّهُ يَتَعَيَّنُ حُكْمُ چي سامان متعين دی | په متعينولو سره متعين کيږي | وَجَازَ أَنْ يَبْقَى حَقُّهُ مُتَعَلِّقًا بِالْعَيْنِ او د عين سره د مالک د حق متعلق کېدل جائز دي قَالَ: وَإِنْ أَمْسَكَهُ فِي يَدِهِ حَتَّى يَسْتَوْفِيَ الشَّنُ او که چيري مالک هغه شی | مبيع | په خپل قبضه کي راوگرځوي تر دې چي ثمن تر لاسه کړي جَازَ نو دا هم جائز دي لِأَنَّ الْبَائِعَ لَهُ حَقَّ الْحَبْسِ فِي الْبَيْعِ ځکه چي بائع ته په مبيع کي حق الحبس | در ا گرځولو حق | حاصل دی وَلِهَذَا كَانَ أَخْصَ بِهِ مِنَ الْغُرَمَاءِ په همدې وجه بائع له نورو قرضخواهانو څخه د مبيع زيات حقداره وي وَجَازَ أَنْ يَكُونَ لِلْمَوْلَى حَقٌّ فِي الدَّيْنِ إِذَا كَانَ يَتَعَلَّقُ بِالْعَيْنِ او دا جائز دي چي د مالک لپاره په قرض کي حق ثابت وي کله چي هغه قرض د يو عين شي سره متعلق وي | يعني که چيري د قرض تعلق د عين شي سره وي، نو په هغه کي د مالک د حق ثابتېدل جائز دي | وَلَوْ بَاعَهُ بِأَكْثَرِ مِنْ قِيَمَتِهِ او که مالک هغه په زيات قيمت سره پر غلام خرڅ کړي يُؤْمَرُ بِإِلَاقَةِ الْمُحَابَاةِ أَوْ يُنْقَضُ الْبَيْعُ نو غلام ته به د محابات ختمولو حکم کيږي يا بيع به ماتول کيږي كَمَا بَيَّنَّا فِي جَانِبِ الْعَبْدِ لکه څرنګه چي د غلام په جانب کي موږ بيان کړه لِأَنَّ الزِّيَادَةَ تَعَلَّقَ بِهَا حَقُّ الْغُرَمَاءِ ځکه چي د زياتوب | زائد مقدار | سره د قرضخواهانو حق متعلق سوی دی.

الغات: «يتمكن» د تفعل مضارع ده: قادر کېدل، قدرت او اختيار لرل، «تتبع» د سمع مضارع ده: تابع کېدل، شاته پسي تلل، «حبس» د ضرب مصدر دی: راگرځول، بندول، «يستوجب» د استفعال مضارع ده: حق لرل، مستحق کېدل، تقاضا کول (احسن الهداية)، «عرض» سامان، له نقد مال (دراهم او دنانيرو) څخه بغير نور شيان، «يستوفي» د استفعال مضارع ده: پوره اخيستل، تر لاسه کول، «أخص» د اسم تفضيل صيغه ده: زيات خاص، «إزالة» د افعال د باب مصدر دی: زائلول، ختمول.

تشریح : صورت د مسئلې : دادی که مالک پر خپل مأذون مقروضه غلام یو شی خرڅ کړي، برابره ده په مثلي قیمت سره وي او که تر هغه په کمه وي. په هر صورت کي دایع جائز او صحیح ده؛ ځکه پر مأذون غلام چي کله قرض باندي وي، نو د هغه د کسب او گټي سره د مالک هیڅ واسطه او تعلق نه پاتیري او مالک د هغه په حق کي د اجنبي په څېر گرځي، او د اجنبي سره بیع و شراء کول جائز دي. او بل دا چي دلته بائع مالک دی، نه غلام، نو ځکه تر مثلي قیمت په کم قیمت سره په خرڅولو کي دلته طرفدارۍ تهمت هم نه سي کېدلای. همدارنگه د مالک او غلام په حق کي دایع فایده منه هم ده. نو ځکه د دې په جواز او نفاذ کي هیڅ شبهه نسته.

فان سلم اليه : د دې حاصل دا دی چي کله مالک پر دغه غلام یو شی خرڅ کړي او هغه شی (مبیع) ده ته و سپاري او ثمن نه ځني واخلې، نو ثمن باطلیري یعنی وروسته مالک ته له غلام څخه د ثمن د مطالبه کولو او د ثمن اخیستلو اختیار نسته؛ ځکه چي د مالک د ثمن اخیستلو اختیار صرف د مبیع راگرځولو تر وخته پوري پاتیري، لېکن کله چي مالک مبیع و غلام ته و سپاري، نو د ثمن په هکله د هغه د راگرځولو حق (حق الحبس) ختمیري او هغه لره وروسته د ثمن د مطالبې حق او اختیار نه پاتیري؛ ځکه که چیري د مبیع تر ورسپارلو وروسته هم موږ دبائع (مالک) لپاره ثمن باقي پرېږدو نو دا ثمن به د مشتري پر ذمه دین وگرځي او مشتري د مالک غلام دی، حال دا چي مالک پر خپل غلام د دین نه مستحق کیږي. د دې په خلاف که ثمن سامان (عرض) وي و، بیا بائع (مالک) له ثمن اخیستلو څخه مخکي مبیع مشتري (غلام) ته و سپاري، نو په دې صورت کي هغه لره وروسته هم د ثمن اخیستلو حق او اختیار پاتیري؛ ځکه چي سامان په متعینولو سره متعین کیږي او یو وار چي کله د هغه سره حق متعلق سي، نو بیا وروسته هم هغه اخیستل کېدای سي.

قال وان أمسكه إلخ : که چیري مالک د ثمن اخیستلو په نیت مبیع د خپل ځان سره راوگرځوي او له مشتري (غلام) څخه یې منع کړي، نو دا جائز دي؛ ځکه چي تر بیع کولو وروسته ثمن دبائع (مالک) حق گرځي او د خپل حق تر لاسه کولو لپاره مبیع راگرځول جائز او صحیح دي.

ولو باعه باكثر إلخ : مسئله داده که مالک پر خپل مأذون مقروضه غلام یو شی په زیات قیمت سره خرڅ کړي یعنی د شي چي څومره قیمت (نرخ) وي تر هغه زیات قیمت ځني واخلې، نو مشتري یعنی غلام ته به ویل کیږي چي محابات ختم کړه! یعنی زائد مقدار مالک ته مه ورکوه؛ ځکه چي مشتري مقروضه دی او د زائد مقدار سره د قرضخواهانو حق متعلق دی. نو ځکه له مثلي قیمت څخه د زائد قیمت په عوض کي به دایع نه جائز کیږي کنه د قرضخواهانو د حق باطلول به لازم سي. ځکه ښکاره خبره ده چي که مقروضه غلام په زیات قیمت سره شيان رانیسي، نو ټوله عمر به له قرضو څخه بري نه سي.

مأذون مقروض غلام آزادول (حكم او تفصيل)

قَالَ: وَإِذَا أَعْتَقَ الْمَوْلَى الْمَأْذُونُ فَرَمَائِي: كَلَهُ چي مالک مأذون غلام آزاد کړي وَعَلَيْهِ دِيُونُ حال دا چي پر مأذون غلام قرضونه باندي وي فَعَتَقَهُ جَائِزٌ نو د هغه عتق جائز دی لِأَنَّ مِلْكَهُ فِيهِ بَاقِي حُكْمُهُ په مأذون غلام کي د مالک ملکيت باقي دی وَالْمَوْلَى ضَامِنٌ لِقِيَمَتِهِ لِلغُرْمَاءِ او مالک د قرضخواهانو لپاره د هغه د قيمت ضامن کيږي لِأَنَّهُ أَتْلَفَ مَا تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّهُمْ بَيْنًا وَاسْتِيفَاءً مِنْ ثَمَنِهِ حُكْمُهُ چي مالک داسي څوک ضايع کړی دی چي د هغه سره د بيع [خرخولو] او د هغه له ثمن څخه د قرض اخيستلو په توگه د قرضخواهانو حق متعلق وو [يعني هغو ته دا حق وو چي دغه مقروض غلام خرڅ کړي او د هغه له ثمن څخه خپل قرضونه ترلاسه کړي، لېکن مالک هغه ضايع کړی] وَمَا بَقِيَ مِنَ الدَّيْنِ او کوم قرضونه چي پاته سي يَطَالِبُ بِهِ بَعْدَ الْعِتْقِ د هغوی مطالبه به له غلام څخه تر آزادۍ وروسته کيږي لِأَنَّ الدَّيْنَ فِي ذِمَّتِهِ حُكْمُهُ قرض خو پر غلام لازم دی وَمَا لَزِمَ الْمَوْلَى إِلَّا بِقَدْرِ مَا أَتْلَفَ ضَمَانًا او پر مالک صرف دومره مقدار د ضمان په توگه لازم سوی دی کوم چي هغه ضايع کړی دی فَبَقِيَ الْبَاقِي عَلَيْهِ كَمَا كَانَ نو حُكْمُهُ مابقي قرض به پر غلام باقي پاته وي لکه څرنګه چي وو فَإِنْ كَانَ أَقْلُ مِنْ قِيَمَتِهِ او که قرض د غلام له قيمت څخه کم وي فَصِنَ الدَّيْنُ لَاغَيْرَ نو پر مالک صرف قرض لازميږي، نه بل څه لِأَنَّ حَقَّهُمْ بِقَدْرِهِ حُكْمُهُ چي د قرضخواهانو حق د همدې قرض په اندازه دی بِخِلَافِ مَا إِذَا أَعْتَقَ الْمُدَبَّرُ أَوْ أَمْرَ الْوَلَدِ الْمَأْذُونُ لَهَا وَقَدْ رَكِبَتْهَا دِيُونٌ په خلاف د هغه صورت کله چي مالک خپل مأذون مُدَبَّر غلام او مأذونه أم ولد مينځه آزاد کړي حال دا چي پر دوی قرضونه باندي سوي وي [نو پر مالک ضمان نه لازميږي] لِأَنَّ حَقَّ الْغُرْمَاءِ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِرَقَبَتَيْهَا اسْتِيفَاءً بِالْبَيْعِ حُكْمُهُ چي د قرضخواهانو حق د دوی د غاري سره متعلق سوی نه دی چي د بيع [خرخولو] په ذريعه هغه ترلاسه کړی سي فَلَمْ يَكُنِ الْمَوْلَى مُتَلِفًا حَقَّهُمْ نو مالک به د قرضخواهانو د حق ضايع کونکی نه وي فَلَمْ يَفْسَنْ شَيْئًا نو حُكْمُهُ هغه به د هيڅ شي هم نه ضامن کيږي قَالَ: فَإِنْ بَاعَهُ الْمَوْلَى وَعَلَيْهِ دَيْنٌ يُحِيطُ بِرَقَبَتِهِ وَقَبْضَهُ الْمُشْتَرِي وَغَيْبَهُ فَرَمَائِي: که مالک مأذون غلام خرڅ کړي حال دا چي پر هغه دومره قرض وي کوم چي د هغه پر غاړه [ذات] احاطه کړې وي او مشتري پر هغه قبضه وکړي او غائب يې

کري فَإِنْ شَاءَ الْغُرَمَاءُ ضَمَّنُوا الْبَائِعَ قِيمَتَهُ وَإِنْ شَاءُوا ضَمَّنُوا الْمُشْتَرِيَ نُو كِه قرضخواهان و غواړي نو له
بائع مالک ا شخه دي د هغه د قيمت ضمان واخلې او که و غواړي نو له مشتري شخه دي د هغه
ضمان واخلې لَئِنْ الْعَبْدَ تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّهُمْ حُكْمٌ چي د دغه غلام سره د قرضخواهانو حق متعلق سوی
دی حَتَّى كَانْ لَهُمْ أَنْ يَبِيعُوهُ تَرْدِي چي هغو ته دا اختيار سته چي هغه خرڅ کړي إِلَّا أَنْ يَقْضَى الْمَوْلَى
دَيْنَهُمْ مگر دا چي مالک د دوی قرض اداء کړي وَالْبَائِعُ مُتْلَفٌ حَقَّهُمْ بِالْبَيْعِ وَالتَّسْلِيمِ او بائع [د غلام]
په خرڅولو او [مشتري ته] په ورسپارلو سره د دوی د حق ضایع کونکی دی وَالْمُشْتَرِيَ بِالْقَبْضِ
والتَّغْيِيبِ او مشتري [پر غلام] په قبضه کولو او [د غلام] په غائبولو سره [د دوی د حق ضایع کونکی دی]
فَيُخَيَّرُونَ فِي التَّضْمِينِ نو حُكْمٌ دوی [قرضخواهانو] ته به د ضمان اخیستلو په هکله اختیار ورکول
کیږي [چي له بائع شخه یې اخلې او که له مشتري شخه] وَإِنْ شَاءُوا أَجَاذُوا الْبَيْعَ وَأَخَذُوا الثَّمَنَ او که
قرضخواهان و غواړي نو د بیع اجازت دي ورکړي او ثمن دي واخلې لَئِنْ الْحَقَّ لَهُمْ حُكْمٌ چي حق د
دوی لپاره ثابت دی وَالْإِجَازَةُ اللَّاحِقَةُ كَالِإِذْنِ السَّابِقِ او وروستنی اجازت د مخکني اجازت په څېر
دی [یعني وروسته (د بیع) اجازت ورکول او بیع نافذول داسي دي لکه مخکني اجازت ورکول] كَتَابِي الْمَرْهُونِ لکه
خرنگه چي په مرهون شي کي دي فَإِنْ ضَمَّنُوا الْبَائِعَ قِيمَتَهُ ثُمَّ رُدَّ عَلَى الْمَوْلَى بَعِيْبٌ نو که قرضخواهان
له بائع [مالک] شخه د غلام د قيمت ضمان واخلې بیا د یو عیب په وجه هغه غلام مالک ته واپس
کړی سي لِلْمَوْلَى أَنْ يَرْجِعَ بِالْقِيَمَةِ نو مالک ته دا اختیار سته چي [پر قرضخواهانو] په قيمت سره
رجوع وکړي [یعني له دوی شخه قيمت واپس واخلې] فَيَكُونُ حَقُّ الْغُرَمَاءِ فِي الْعَبْدِ نو [په دې صورت کي]
به د قرضخواهانو حق په غلام کي وي لَئِنْ سَهَبَ الْقَمَانِ قَدْرًا لَوْ هُوَ الْبَيْعُ وَالتَّسْلِيمُ حُكْمٌ چي ضمان
سبب زائل سو او هغه خرڅول او ورسپارل دي وَصَارَ كَالْمَغْصَبِ إِذَا بَاعَ وَسَلَّمَ وَضَمِنَ الْقِيَمَةَ ثُمَّ رُدَّ عَلَيْهِ بِالْعَيْبِ
او دغه مالک د هغه غاصب په څېر سو کوم چي منصوب شی خرڅ کړي او مشتري ته یې ورسپاري او د هغه
د قيمت ضمان ورکړي بیا د عیب په وجه هغه شی ده ته واپس کړی سي كَانْ لَهُ أَنْ يَرُدَّ عَلَى الْمَالِكِ وَيَسْتَرُدَّ
الْقِيَمَةَ نو دغه غاصب ته دا اختیار سته چي منصوب شی مالک ته واپس کړي او د هغه قيمت واپس ځني
واخلې كَذَا هَذَا همدغسي دا مسئله هم ده.

اللغات: ﴿غرماء﴾ جمع د غَرِيْمٌ ده: قرضخواهان (د قرضونو مالکان). ﴿استيفاء﴾ داستفعمال مصدر دی: پوره اخیستل، ترلاسه کول. ﴿مدبر﴾ هغه غلام چې مالک د هغه آزادي پر خپل مرگ معلقه کړې وي (يعني هغه ته يې وړيلي وي چې زما تر مرگ وروسته ته آزادي يې!). ﴿متلف﴾ د افعال د باب فاعل دی: تلفونکی، ضایع کونکی، بربادونکی. ﴿تغییب﴾ د تفعیل مصدر دی: غائبول، پټول. ﴿تضمین﴾ مخکنی صیغه ده: ضامن گرځول، ضمان (تاوان) ځنې اخیستل. ﴿لاحقة﴾ د سمع د باب مؤنث اسم

فاعل دی: وروستنی (وروسته راتلونکی). ﴿یسترد﴾ داستفعمال مضارع ده: واپس اخیستل.

تشریح: په دې عبارت کې اصلاً دوی مسئلې ذکر سوي دي: (۱)... اوله مسئله داده چې مالک خپل مأذون مقروضه غلام آزادولای سي او د هغه لپاره دا جائز دي (په دې کې دهیچا اختلاف نسته); ځکه چې په هغه کې د مالک ملکیت پاته دی یعنې هغه اوس هم د خپل مالک مملوک دی (اختلاف خود هغه په څه کې دی کله چې پر هغه محیط قرض وي). او انسان ته د خپل مملوک غلام د آزادولو پوره اختیار سته، خو څرنگه چې په دغه اعتاق سره مالک د قرضخواهانو حق باطل کړی دی، نو ځکه پر مالک د دې غلام قیمت لازمیږي؛ ځکه که چیرې مالک هغه آزاد کړي نه وای، نو غرماؤ (قرضخواهانو) به هغه خرڅ کړي وای او خپل قرضونه به یې ترلاسه کړي وای، خو د مالک د آزادولو په وجه د هغه د خرڅولو او قرض اخیستلو لاره بنده سوه، نو ځکه پر مالک به د تاوان (ضمان) په توګه د غلام قیمت واجبېږي او په همدې قیمت سره به د غرماؤ حقوق اداء کول کیږي او که چیرې دا قیمت د قرضونو لپاره کافي نه سي بلکې څه قرضونه پاته سي، نو د هغه مطالبه به تر آزادي وروسته له غلام څخه کیږي؛ ځکه حقیقتاً د دین فقط پر غلام لازم دی، خو د آزادولو د اتلاف په وجه د غلام د قیمت په اندازه حصه د مالک و طرف ته منتقل سوه، لهدا له قیمت څخه زیات چې نور کوم دین پاته سي، هغه به د مخکې په څېر د غلام پر ذمه پاته وي او د هغه اداء به پر همدې لازم وي.

او که چیرې قرض د هغه له قیمت څخه کم وي، نو مالک صرف د قرض د مقدار ضامن کیږي؛ ځکه چې د غرماؤ حق صرف د همدې مقدار سره متعلق دی او له دې څخه بغیر چې د غلام کوم قیمت دی یا له دې څخه بغیر چې د غلام کومه حصه ده، هغه د مالک په ملکیت کې ده او د هغه په آزادولو کې مالک خود مختاره دی.

بغلاف ما إذا أعتق إلخ: فرمایي که د خالص غلام پر ځای مالک خپل مدبر غلام یا ام ولد مینځي ته د تجارت اجازت ورکړی وي او پر هغو قرضونه لازم سوي وي، بیا مالک هغوی آزاد کړي، نو په دې صورت کې پر مالک هیڅ ضمان نه لازمیږي؛ ځکه چې مدبر او ام ولد دواړه له یوه ملکیت څخه بل

ملکیت ته نه منتقل کیږي او ددوی بیع نه جائز کیږي (یعني دوی نه سي خرڅول کېدلای). نو ځکه د غرماؤ حق ددوی در قبې (ذات) سره نه متعلق کیږي. لهندا ددوی په آزادولو سره مالک متلف (تلفونکی) هم نه ګرځي، او کله چي هغه متلف نه دی، نو پر هغه به ضمان هم نه لازمیږي.

(۲)... دویمه مسئله داده که پر غلام دومره قرض باندي وي چي هغه دده پر ذات (رقبه) محیط وي (یعني دده تر قیمت زیات وي)، بیا مالک دا غلام خرڅ کړي او مشتري پر هغه قبضه وکړي او غائب یې کړي مثلاً یو خوا ته یې واستوي (چي قرضخواهانو ته په لاس نه وړسي)، نو په دې صورت کي دبائع (مالک) او مشتري دواړو قصور سته، د مالک قصور دا دی چي هغه یو مقروض غلام خرڅ کړی او مشتري ته یې وسپاری او د مشتري قصور دا دی چي مشتري پر هغه قبضه وکړه او بیا یې غائب کړی، نو ځکه په دې صورت کي غرماؤ (قرضخواهانو) ته دا اختیار حاصلیږي چي له بائع څخه ضمان (تاوان) اخلي او که یې له مشتري څخه اخلي، څنگه چي د غرماؤ خوښه وي، هغسي دي وکړي، همدارنګه غرماؤ ته د اختیار هم سته چي د مذکوره بیع اجازت ورکړي (نافذ یې کړي) او اخیستل سوی ثمن په خپل مینځ کي دخپلو حصو مطابق تقسیم کړي؛ ځکه چي ددغه مقروض غلام سره د غرماؤ حق متعلق سوی دی، او په دې هکله غرماؤ ته اختیار دی چي که خوښه یې وي نو دغه غلام دي خپله خرڅ کړي او ثمن دي تر لاسه کړي یا مالک دي یې خرڅ کړي او دوی دي دهغه دبیع اجازت ورکړي او خپل ثمن دي ځني تر لاسه کړي، یعنی وروسته ددوی په اجازت سره بیع جائز کیږي او اجازت لاحقه (وروسته اجازت ورکول) فقهاؤ اجازت سابقه شمېرلی دی، مثلاً که راهن دمرتهن له اجازت څخه بغیر مهون شی خرڅ کړي، نو دا بیع دمرتهن پر اجازت موقوف کیږي او دمرتهن له طرفه اجازت لاحقه اجازت سابقه شمېرل کیږي او بیع جائز کیږي، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم د غرماؤ په اجازت لاحقه سره بیع جائز کیږي.

فإن ضمنوا البائع إلخ: ددې حاصل دا دی چي کله غرماء له بائع یعنی له مالک څخه په تاوان (ضمان) کي د مأذون غلام قیمت واخلې بیا دیو عیب په وجه مشتري هغه غلام مالک ته واپس کړي، نو مالک چي غرماؤ ته په تاوان کي کوم قیمت ورکړی وي، مالک ته دهغه دواپس اخیستلو اختیار سته؛ ځکه چي د رد بالعیب په وجه د مالک اتلاف هم ختم سو او پر هغه چي د ضمان واجبېدلو کوم سبب وو، هغه هم زائل سو. لهندا د غرماؤ حق د معیوب غلام سره متعلق سو او هغه غلام موجود دی، غرماء چي هر څه په کوي، هغه دي په وکړي او خپل قرض دي ځني تر لاسه کړي. ددې مثال داسي دی لکه غاصب چي یو شی غصب کړي او هغه خرڅ کړي او مشتري پر هغه قبضه وکړي، بیا غاصب (بائع) د شي مالک ته دهغه ضمان ورکړي او بیا دیو عیب په وجه هغه شی غاصب ته واپس کړی سي، نو په

دې صورت کي حکم دا دی چي غاصب دي هغه شی مالک ته واپس کړي او خپل ورکول سوی قیمت دي واپس ځني واخلي، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي د غلام مالک (بائع) خپل ورکول سوی قیمت له غرماؤ څخه واپس اخلي او دامقروض غلام به غرماؤ ته سپاري. (احسن الهدایه)

مأذون مقروض غلام خرڅول او مشتري د هغه په قرض خبرول

قَالَ: وَلَوْ كَانَ الْمَوْلَى بَاعَهُ مِنْ رَجُلٍ وَأَعْلَمَهُ بِالذَّيْنِ فَرَمَائِي: او که چيري مالک خپل مأذون مقروضه غلام پريو سړي خرڅ کړی وي او هغه يې په قرض خبر کړی وي فَلْيُغْرَمَاءَ أَنْ يَرُدُّوا الْبَيْعَ نو قرضخواهانو ته دا اختيار سته چي دا بيع رد کړي [يعني فسخ يې کړي] لِتَعْلُقَ حَقَّهُمْ ځکه چي اد غلام سره [د غرماؤ حق متعلق دی وَهُوَ حَقُّ الْإِسْتِسْعَاءِ وَالْإِسْتِيفَاءِ مِنْ رَقَبَتِهِ يعني په غلام د سعي کولو [خواري کښلو] او د هغه له غاړي [ذات] څخه د قرض تر لاسه کولو حق وَنِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَائِدُهُ او له دې دواړو [استسعاء او استيفاء] څخه په هريوه کي فايده ده فَالْأَوَّلُ تَأْمُرُ مَوْخَرٌ ځکه اول [يعني استسعاء] بشپړ او ځنډمن دي [يعني که په غلام سعي (سعايه) وکړی سي نو په دې سره قرضخواهانو ته خپل حق (قرضونه) بشپړ حاصليري لېکن څه په ځنډ سره] وَالثَّانِي نَاقِصٌ مُعَجَّلٌ او دويم [استيفاء من الرقبه] ناقص او في الحاله دي [يعني که غلام خرڅ کړی سي او د هغه له ثمن څخه خپل حق واخيستل سي، نو په دې سره خو هغو ته سمدستي خپل حق حاصليري لېکن کېدای سي چي هغه ثمن د ټولو قرضونو لپاره کافي نه سي بلکي ناقص (کم) سي] وَبِالْبَيْعِ تَقَوُّتْ هَذِهِ الْخَيْرَةُ او په بيع سره دغه اختيار فوتيري فَلِهَذَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَرُدُّوهُ نو په همدې وجه قرضخواهانو ته دا اختيار سته چي بيع رد کړي قَالُوا: تَأْوِيلُهُ إِذَا لَمْ يَصِلْ إِلَيْهِمُ الثَّمَنُ مشايخ رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: د دې تاويل دا دی [چي دا حکم په هغه صورت کي دی] کله چي قرضخواهانو ته ثمن رسېدلی نه وي فَإِنْ وَصَلَ وَلَا مُحَابَاةً فِي الْبَيْعِ او که هغو ته ثمن رسېدلی او په بيع کي محابات نه وي سوی لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَرُدُّوهُ نو بيا هغو ته دا اختيار نسته چي بيع رد کړي لِيُضُولَ حَقَّهُمْ إِلَيْهِمْ ځکه چي هغو ته خپل حق رسېدلی دی.

اللغات: ﴿أَعْلَمَ﴾ د افعال د باب ماضي ده: خبرول، اگاه کول، ﴿إِسْتِسْعَاءٌ﴾ د استفعال د باب مصدر دی: په غلام سعي او کوښښ کول، د مال گټلو لپاره کسب او مزدوري په کول (خواري په کښل)، ﴿الْخَيْرَةُ﴾ اختيار، ﴿مُحَابَاةٌ﴾ د دې تعريف مخکي تېر سو.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک خپل مأذون مقروضه غلام پریو سړي خرڅ کړي او هغه په دې خبر کړي چي وروره! دا غلام مقروض دی، نو دا بیع لازمیږي او بیا مشتري ته دا حق نه حاصلیږي چي دعیب په وجه دغه غلام بائع (مالک) ته واپس کړي، ها! غرماؤ ته دبیع فسخ کولو (بیع ماتولو) اختیار حاصلیږي؛ ځکه چي د غلام سره د هغو حق ترلی دی (او مالک هغه خرڅ کړی دی)، نو ځکه هغوی دي په دغه غلام خواري او مزدوري وکړي چي هغه مال وگتني او له هغه څخه خپل قرضونه ترلاسه کړي، یا که وغواړي نو غلام دي خرڅ کړي او د هغه له ثمن څخه دي خپل قرضونه ترلاسه کړي.

فالول تام مؤخر الخ: د دې حاصل دادی چي داستسعاء یعنی په غلام سره د مزدوري کولو په صورت کي د مال گټلو تر وخته د غرماؤ قرضونه ځنډیږي، لېکن په دې کي فایده داده چي هغو ته پوره قرضونه حاصلیږي، په همدې وجه دلته استسعاء په "تام مؤخر" سره نومول سوې ده، او د "الثاني ناقص معجل" مطلب دادی چي داستیفاء من الرقبة یعنی د غلام خرڅولو او د هغه له ثمن څخه د قرض ترلاسه کولو په صورت کي خو قرضونه ژر حاصلیږي، لېکن کېدای سي چي د غلام ثمن به د ټولو قرضونو لپاره کافي نه سي او په هغه کي به نقص او کمی راسي، په همدې وجه دا په "ناقص معجل" سره نومول سوی دی.

د بائع (مالک) د غائبولو مسئله

قَالَ: فَإِنْ كَانَ الْمَائِمُ غَائِبًا فَرَمَائِي: که چیري بائع غائب وي فَلَا خُصُومَةَ بَيْنَهُمْ وَيَبْنَ الْمُشْتَرَى نود قرضخواهانو او مشتري تر مینځ خصومت نسته [یعني مشتري د دوی خصم نه گرځي] مَعْنَاهُ إِذَا أَنْكَرَ الدَّائِنُ يَعْنِي كَلَهُ چي مشتري د قرض انکار کوي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ او دا حکم د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: الْمُشْتَرَى خَصْمُهُمْ وَيَقْضَى لَهُمْ بِدَيْنِهِمْ او امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي: چي مشتري د قرضخواهانو خصم دی او د دوی لپاره به د خپل قرض فیصله کیږي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا اشْتَرَى دَارًا وَهَبَهَا وَسَلَّمَهَا وَغَابَ ثُمَّ حَضَرَ السَّفِيحُ او پر همدغه اختلاف دي کله چي مشتري یو کور رانیسی او هغه هبه کړي او اموهوب له ته یې او سپاري بیا شفیع حاضر سي

القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَتُ اللَّهِ، لأنه إذا كان مع الإمام أحد من صاحبيه فقولهما راجح، وكذا في البحر الرائق (ج: ۸)،

قَالَ مُوْهُوبٌ لَهُ لَيْسَ بِخَصْمٍ عِنْدَهُمَا نُو د طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز موهوب له خصم نه دى خِلَافَهُ په خلاف دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ وَعَنْهُمَا مِثْلُ قَوْلِهِ فِي مَسْأَلَةِ السُّفْعَةِ او له طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ شخه د شفيع په مسئله کي يوروايت دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ د قول په خبر نقل سوي دى إِلَّا يَنْ يُّوسُفَ: أَنَّهُ يَدْعِي الْبَيْتَ لِنَفْسِهِ دامام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دى: چي مشتري د خپل خان لپاره د ملکيت دعوى کوي فَيَكُونُ خَصْمًا لِكُلِّ مَنْ يُنَازِعُهُ نو ځکه دامشتري به د هر هغه چا خصم وي کوم چي دده سره نزاع [او دعوى] کوي وَلَهُمَا: أَنَّ الدَّعْوَى يَتَضَمَّنُ فُسْخَ الْعَقْدِ د طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ دليل دا دى: چي [د قرضخواهانو] دعوى د عقد فسخ کولو لره شامله ده وَقَدْ قَامَ بِهِمَا حال دا چي عقد په بائع او مشتري دواړو سره ولاړ دى فَيَكُونُ الْقَسْخُ قَضَاءً عَلَى الْغَائِبِ نو فسخ کول [يعني د فسخ کولو فيصله] به د غائب کس په خلاف فيصله کول وي [حال دا چي د غائب کس په خلاف د قاضي فيصله کول جائز نه دي]

الغات: ﴿خصومة﴾ جنگ، دعوى، (خصوصت په اصل کي دې ته وايي چي يو سړى پر بل چا د يو حق دعوى کوي او د ابل څوک له هغه شخه انکار کوي نو هريو د خپل قول او دعوى د رښتيا کولو لپاره د قاضي مخته د حجت او دليل پېشولو ته مجبوره سي)، ﴿خصم﴾ فريق مخالف، مدعي يا مدعى عليه (دوى يو د بل خصم دي)، ﴿موهوب له﴾ د ضرب له باب اسم مفعول دى: چا ته چي هبه سوې وي (هغه کس کوم چي ته بل چا يو شى هبه کړى وي)، ﴿ينازع﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده: جنگ او اختلاف کول، نزاع او جنجال کول، ﴿يتضمن﴾ د تفعل مضارع ده: ضمناً شاملېدل.

تشریح: مسئله: داده که چيري بائع يعني د مأذون مقروضه غلام مالک د هغه تر خرڅولو وروسته غائب سي او بيا قرضخواهان پر هغه د خپل قرض دعوى وکړي، نو د طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز حکم دا دى چي دغه دعوى به نه اورېدل کيږي او مشتري د غرماؤ خصم نه گرځي (يعني پر مشتري دانه لازمېږي چي د غرماؤ سره دعوى شکېل کړي او حجت پېش کړي او د نه پېشولو په صورت کي غلام غرماؤ ته واپس کړي)، امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي مشتري خصم گرځي او د غرماؤ دعوى معتبره کيږي: ځکه چي مشتري په دغه غلام کي د خپل ملکيت دعوى کونکى دى، لهذا څوک چي د هغه سره منازعت او دعوى کوي، مشتري به د هغه خصم وي، نو د خپل ملکيت د مستحکم کولو لپاره به هغه خپل حجت او صفايي پېشوي.

د طرفينو دليل دادی چي که موږ د غرماؤ دعویٰ تسلیم کړو او مشتري د دوی خصم وگرځوو. نو بائع (مالک) او مشتري چي کوم عقد سره کړی دی، د هغه فسخ کول به لازم سي. حال دا چي دلته بائع غائب دی، نو ځکه د عقد فسخ کولو فیصله به قضاء علی الغائب وي. او قضاء علی الغائب صحیح نه ده، لهدا نه به د غرماؤ دعویٰ صحیح وي او نه به دا فیصله صحیح وي. د دې مثال داسي دی لکه څوک چي یو کور رانیسي او بیا دا کور یو سړي ته هبه کړي او هغه سړي (موهوب له) ته یې وسپاري او خپله غائب سي، نو د طرفينو رَحْمَتُهَا الله په نېز دغه موهوب له سړي د شفیع خصم نه گرځي، لېکن د امام ابو یوسف رَحْمَتُهُ الله په نېز هغه د شفیع خصم گرځي، نو همداسي په پورتنۍ مسئله کي هم د هغه په نېز مشتري د غرماؤ خصم گرځي. (احسن الهدایه)

د اذن (اجازت) په هکله محض د خبر حکم

قَالَ: وَمَنْ قَدِمَ مَضْرًا وَقَالَ: أَنَا عَبْدٌ لِفُلَانٍ فَرَمَائِي: او څوک چي ښار ته راسي او ووايي: چي زه د فلانکي غلام يم فاشترى وباع بیا هغه رانیول او خرڅول وکړي لَزِمَهُ كُلُّ شَيْءٍ مِنَ التَّجَارَةِ نو پر هغه د تجارت هر شی لازمیږي لِأَنَّهُ إِنْ أَخْبَرَ بِالْإِذْنِ ځکه چي هغه د اجازت خبر ورکړی دی فَالْإِخْبَارُ دَلِيلٌ عَلَيْهِ نو خبر ورکول پر همدې دليل دي وَإِنْ لَمْ يُخْبَرْ او که هغه [د اجازت] خبر نه ورکړي فَتَصَرُّفُهُ جَائِزٌ نو هم د هغه تصرف جائز دی إِذَا الظَّاهِرُ أَنَّ الْمَحْجُورَ يَجْرِي عَلَى مُوجِبِ حَجْرِهِ ځکه ظاهر همدا ده چي محجور د خپل حجر پر موجب قائم پاتېږي وَالْعَتَلُ بِالظَّاهِرِ هُوَ الْأَصْلُ فِي الْمَعَامَلَاتِ او په معاملاتو کي پر ظاهر عمل کول اصل دي كَيْلَا يَضِيقَ الْأَمْرُ عَلَى النَّاسِ د دې لپاره چي پر خلکو معامله تنگه او مشكله نه سي إِلَّا أَنَّهُ لَا يُبَاعُ حَتَّى يُخْصَرَ مَوْلَاهُ مګر دا غلام به په قرض کي نه خرڅول کیږي تر دې چي د هغه مالک حاضر سي لِأَنَّهُ لَا يَقْبَلُ قَوْلُهُ فِي الرِّقَبَةِ ځکه د رقبې اخیل ذات | په هکله د هغه قول مقبول نه دی لِأَنَّهَا خَالِصٌ حَقُّ الْمَوْلَى ځکه چي رقبه خالص د مالک حق دی بخلاف الْكَسْبِ په خلاف د گټي اګتل سوي مال | لِأَنَّهُ حَقُّ الْعَبْدِ ځکه چي هغه د غلام حق دی عَلَى مَا بَيَّنَّا لَكُمُ امخکي | چي موږ دا بیان کړه فَإِنْ حَصَرَ فَقَالَ: هُوَ مَا دُونَ بیا که مالک حاضر سي او ووايي: چي هغه ما دون دی يَنْعَمُ الدِّينُ نو هغه به په قرض کي خرڅول کیږي لِأَنَّهُ ظَهَرَ الدِّينُ فِي

حَقِّ الْمَوْلَى حُكْمَ چي د مالک په حق کي قرض ښکاره سو وَإِنْ قَالَ: هُوَ مَخْجُورٌ او که مالک ووايي: چي هغه محجور دی فَالْقَوْلُ قَوْلُهُ نو [هم] د مالک قول معتبر دی لَأَنَّهُ مُتَمَسِّكٌ بِالْأَصْلِ حُکْمَ چي هغه په اصل سره حجت نیونکی دی.

اللغات: ﴿الرَقْبَةُ﴾ غاړه، ذات د غلام او مینځي (يعني مجازاً غلام او مینځي ته ویل کیږي)، ﴿الکسب﴾

گټه، گټل سوی مال، ﴿متمسک﴾ د تفعل د باب فاعل دی: حجت او دلیل نیونکی.

تشریح: مسئله: داده چي ښار او بازار ته یو سړی راغلی او ویې ویل چي زه د فلانکي غلام یم او هغه ما ته د تصرف او کاروبار اجازت راکړی دی، نو په ښار کي د هغه کاروبار (خرشول او رونیول) جائز دي او د هغه حکم د مأذون په څېر دی؛ حُکْمَ چي هغه د خپل مالک له طرفه د حان د مأذون کېدلو خبر ورکړی دی (چي ما ته خپل مالک اجازت راکړی دی) او پر همدې بناء تصرف کوي، نو حُکْمَ په دې کي هیڅ خبره نسته. او که هغه د اجازت خبر نه ورکړي، نو هم د هغه تصرف جائز کیږي؛ حُکْمَ که چیري هغه محجوره وي نو د خپل محجوره کېدو خیال به ساتي او د مأذون والا تصرفات به نه کوي، نو حُکْمَ پر ظاهر حال په عمل کولو سره به موږ هغه مأذون شمېرو او د هغه تصرف به جائز ګرځوو، کنې که د هغه د مأذون والي او محجور والي تفتیش او تحقیق شروع کړی سي او دهر تصرف په وخت کي د هغه تحقیق او پلټنه کیږي، نو له تصرف څخه به زیات وخت په تحقیق کښوځي او اصل مقصد به فوت سي. ها! که چیري په تجارت و تصرف کي پر دغه غلام قرضونه باندي سي او د هغه گټه (گټل سوی مال) د قرض اداء کولو لپاره کافي نه وي، نو تر څو چي د هغه مالک رانه سي، تر هغه وخته به دا غلام په قرض کي نه خرشول کیږي؛ حُکْمَ چي رقبه خالص د مالک حق دی او د دغه راغلي غلام پر خبره په اعتماد کولو سره د مالک حق نه سي باطلول کېدای. ها! کله چي مالک راسي او ووايي چي دا غلام مأذون دی، نو د مالک د تصدیق په وجه پر غلام لازم شده قرضونه د مالک په حق کي ښکاره کیږي، نو حُکْمَ تر دې وروسته هغه خرشول کېدای سي.

او که چیري مالک ووايي چي دا غلام محجور دی (ما اجازت نه دی ورکړی)، نو په دې باره کي هم د مالک قول معتبر دی او بیا هغه نه سي خرشول کېدای؛ حُکْمَ چي مالک پر اصل قائم دي، حُکْمَ د غلام نه مأذون کېدل (محجور کېدل) اصل دي او مالک همدا خبره کوي، نو حُکْمَ به د هغه قول معتبر وي. والله

أعلم

فصل (في بيان أحكام إذن الصبي والمعتوه)

(دا) فصل (دبچي او معتوه د اجازت په بيان كي) دی

تشریح: څرنګه چي د غلام د اذن احکام او مسائل کثیر الوقوع دي، نو ځکه هغوی مخکي بيان کړل سوي دي او د صبي و معتوه احکام او مسائل له هغوی څخه وروسته کړل سوي دي.

د پوهېدونکي بچي د معاملاتو حکم

وَإِذَا أُذِنَ وَلِيُّ الصَّبِيِّ لِلصَّبِيِّ فِي التَّجَارَةِ أَوْ كَلَهُ فِي دَبْجِي وَلِي بَچِي تَه د تجارت اجازت ورکړي فَهُوَ فِي الْبَيْعِ وَالشِّرَاءِ كَالْعَبْدِ الْمَأْذُونِ نَو هغه په بيع و شراء كي د مأذون غلام په څېر دی إِذَا كَانَ يَعْقِلُ الْبَيْعَ وَالشِّرَاءَ [په دې شرط] كله چي هغه په بيع و شراء پوهيږي حَتَّى يَنْفُذَ تَصَرُّفَهُ تَر دې چي د هغه تصرف نافذيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَنْفُذُ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي د هغه تصرف نه نافذيږي إِنْ كَانَ حَجَرَهُ لِصَبَاةٍ ځكه چي د هغه محجوره کېدل د هغه دبچي والي [كم عمرى] په وجه دي فَيَنْتَقِلُ بَيْعَاتُهُ نَو د هغه په پاتېدو سره به حجر هم باقي پاتېږي وَلَئِنَّهُ مُؤَلَّى عَلَيْهِ أَوْ ځكه چي پر بچي ولي مقرر كړى سوى دى حَتَّى يَنْتَقِلَ الْوَلِيُّ التَّصَرُّفَ عَلَيْهِ وَيَنْتَقِلَ حَجَرُهُ تَر دې چي ولي پر هغه د تصرف او حجر ملكيت لري فَلَا يَكُونُ وَالِيًا لِلْمُنَافَاةِ نَو د منافاة په وجه بچى خپله نه سي ولي كېداى فَصَارَ كَالطَّلَاقِ وَالْعَتَاقِ نَو دا د طلاق او عتاق په څېر سو بِخِلَافِ الصُّومِ وَالصَّلَاةِ په خلاف د روژې او لمانځه لِأَنَّهُ لَا يُقَامُ بِالْوَلِيِّ ځكه چي هغه په ولي سره نه قائمول كيږي وَكَذَا الْوَصِيَّةُ عَلَى أَصْلِهِ أَوْ هَمْدَاسِي وَصِيَّتْ دى د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ پَر اصل فَتَحَقَّقَتِ الصُّورَةُ إِلَى تَنْفِذِهِ مِنْهُ نَو د بچي له طرفه د وصيت نافذولو ته ضرورت ثابت سو أَمَّا بِالْبَيْعِ وَالشِّرَاءِ فَيَتَوَلَّاهُ الْوَلِيُّ هَاتَه سو څرخول و رانيول نو ولي د هغه متولي او ذمه وارا وي فَلَا ضَرُورَةَ لَهُنَا نَو دلته هيڅ ضرورت نسته وَلَنَا: أَنَّ التَّصَرُّفَ الْمَشْرُوعَ صَدَرَ مِنْ أَهْلِهِ فِي مَحَلِّهِ عَنْ وِلَايَةِ شُرْعِيَّةٍ زَمُور د دليل دادى: چي مشروع

تصرف په شرعي ولايت سره دهغه له اهل خنجه په خپل محل کي صادر سوی دی فَوَجَبَ تَنْفِيذُهُ
 نو ځکه دهغه نافذول ضروري سوه عَلَى مَا عُرِفَ تَقْرِيرُهُ فِي الْخِلَافِيَّاتِ لکه څرنګه چي په خلافياتو
 کي د دې ثبوت پېژندل سوی دی وَالصَّبَابُ سَبَبُ الْحُجْرِ لِعَدَمِ الْهَدَايَةِ لَا لِذَاتِهِ او کوچنی والي اګم
 عمري او محجوره کېدلو سبب دی دهديت دنشتوالي په وجه، نه دخپل ذات په وجه وَقَدْ ثَبَتَ نَظَرًا
إِلَى إِذْنِ الْوَلِيِّ او دولي اجازت ته په کتلو سره اېه بچي کي اهديت ثابت سوی دی وَبَقَاءُ وَلَاتِهِ لِنَظَرِ
الصَّبِيِّ او دولي دوليت پاتېدل دبچي دنېګني او پر هغه دشفقت کولو لپاره دي لِاسْتِيفَاءِ الْمَصْلَحَةِ
بَطَرِيقَيْنِ و احتمال تبديل الحال د دې لپاره چي په دوو طريقو سره مصلحت تر لاسه کړي سي او د
 حال بدلېدلو د احتمال په وجه بِخِلَافِ الطَّلَاقِ وَالْعَتَاقِ په خلاف د طلاق او عتاق لِأَنَّهُ ضَارٌّ مَحْضٌ
 ځکه چي هغه خالص ضرر من [تصرفات] دي فَلَمْ يُؤْهَلْ لَهُ نو ځکه بچي دهغه اهل نه دی ګرځول
 سوی وَالنَّافِعُ الْمَحْضُ كَقَبُولِ الْهَبَةِ وَالصَّدَقَةِ يُؤْهَلُ لَهُ قَبْلَ الْإِذْنِ او خالص نفع من [تصرفات] لکه هبه
 او صدقه قبول [نو] بچي دهغه اهل ګرځول سوی دی له اجازت خنجه مخکي هم وَالْبَيْعُ وَالشِّرَاءُ
دَائِرَتَيْنِ النَّفْعِ وَالضَّرَرِ او خرڅول وړانيول د نفع او ضرر په مينځ کي دائر دي فَيُجْعَلُ أَهْلًا لَهُ بَعْدَ
الْإِذْنِ لَأَقْبَلَهُ نو ځکه تر تر اجازت وروسته به بچي دهغه اهل ګرځول کيږي، نه تر اجازت مخکي
 لکن قبل الإذن يكون موقوفاً منه على إجازة الولي لېکن تر اجازت مخکي به دبچي بيع و شراء دولي
 پر اجازت ورکولو نافذولو موقوف پاتېږي لِاحْتِمَالِ وَقُوعِهِ دهغه د واقع کېدلو د احتمال په وجه
 نظرًا دبچي دنېګني لپاره وَصَحَّةُ التَّصَرُّفِ فِي نَفْسِهِ او في نفسه د تصرف صحيح کېدلو په وجه
وَذِكْرُ الْوَلِيِّ فِي الْكِتَابِ بِنُظْمِ الْأَبِّ وَالْبَدِّ عِنْدَ عَدَمِهِ وَالْوَصِيِّ وَالْقَاضِيَّ وَالْوَلِيَّ او په قدوري امتن ا کي د
 ولي دلفظ ذکر کېدل پلار لره او دهغه دنشتوالي په وخت کي نېکه، وصي، قاضي او ولي اتولو لره
 شامل دی بِخِلَافِ صَاحِبِ الشَّرْطِ په خلاف دلېسکر اسکر او دامير ايمني په خلاف ديو ښار او علاقې د
 امير لِأَنَّهُ لَيْسَ إِلَيْهِ تَقْلِيدُ الْقَضَاةِ ځکه چي هغه ته د قاضي ټاکلو اختيار نه وي [ځکه د دې اختيار
 امير المؤمنين (باچا) ياد هغه نائب ته وي] وَالشَّرْطُ أَنْ يَغْفَلَ كَوْنُ الْبَيْعِ سَائِبًا لِلْبَلَدِ جَائِبًا لِلرَّيْحِ او شرط دا

دی چي بچی به په دې پوهیږي چي بېع د ملکیت سلبونکې او د نفع را کشونکې اترلاسه کونکې اده
 وَالتَّشْبِيهُ بِالْعَبْدِ الْمَأْذُونِ لَهُ يُفِيدُ أَنَّ مَا يَثْبُتُ فِي الْعَبْدِ مِنَ الْأَحْكَامِ يَثْبُتُ فِي حَقِّهِ اَوْ بچي ته د مأذون له
 غلام سره تشبیه کول ددې په ډول چې که ه احکامه مأذون غلام په حق کي ثابتیږي هغه
 د بچي په حق کي هم ثابتیږي لِأَنَّ الْإِذْنَ فَكُّ الْحَجْرِ حُكْمُهُ اجازت ورکول خود حجر لیري کول دي
 وَتَأْذُونُ تَصَرُّفٍ بِأَهْلِيَّةٍ نَفْسِهِ عَبْدًا كَانَ أَوْ صَبِيًّا اَوْ مأذون اجازت ورکړی سوی کس ا په خپلي ذاتي
 اهلیت سره تصرف کوي برابره ده غلام وي او که بچی وي فَلَا يَتَقَيَّدُ تَصَرُّفُهُ بِنَوْعِ دُونِ نَوْعٍ نو ځکه د
 هغه تصرف به [د تجارت] په یو خاص قسم سره نه مقید کیږي وَيَصِيرُ مَأْذُونًا بِالسُّكُوتِ اَوْ بچي هم
 په سکوت سره مأذون گرځي [یعني که ولي هغه پر خرڅولو او رانیولو وويني او ولي چپ پاته سي او هغه ته
 څه نه ووايي. نو په دې سره بچی مأذون گرځي] كَتَابِي الْعَبْدِ لکه څرنګه چي په غلام کي دي وَيَصِحُّ اقْرَارُهُ
 بِمَا فِي يَدِهِ مِنْ كَسْبِهِ وَكَذَا بِمَوْرُوثِهِ فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ اَوْ د مأذون بچي په قبضه کي چي خپل کوم گټل
 سوی مال دی د هغه په هکله دده اقرار صحیح کیږي او همدارنګه د خپل موروث مال په هکله په
 ظاهر روایت کي [یعني هغه ته چي کوم مال په میراث کي حاصل سوی دی. د هغه په هکله هم دده اقرار صحیح
 کیږي] كَمَا يَصِحُّ اقْرَارُ الْعَبْدِ لکه څرنګه چي د غلام اقرار صحیح کیږي وَلَا يَنْبَغُ تَزْوِيجَ عَبْدِهِ وَلَا
 كِتَابَتَهُ [همدارنګه] هغه د خپل غلام د نکاح کولو او مکاتب جوړولو ملکیت نه لري كَتَابِي الْعَبْدِ
 لکه څرنګه چي په غلام کي دي وَالْبُعْثُوهُ الَّذِي يَعْقِلُ الْبَيْعَ وَالشِّعَاءُ بِمَنْزِلَةِ الصَّبِيِّ اَوْ هغه معتوه
 کس کوم چي په بېع و شراء پوهیږي هغه د بچي په درجه کي دی لَيَصِيرُ مَأْذُونًا بِإِذْنِ الْاَبِّ وَالْجَدِّ
 اَوْ مِنْ دُونِ غَيْرِهِمُ چي هغه د پلار. نیکه او وصي په اجازت سره مأذون گرځي. نه د بل چا په اجازت سره
 مگر ما ییناؤ لکه امخکي اچي موږ دا بیان کړه وَحُكْمُهُ حُكْمُ الصَّبِيِّ اَوْ د هغه حکم د بچي د حکم په څېر دی.

اللفات: ﴿ولي﴾ مشر. سرپرست. ﴿ينفذ﴾ د نصر مضارع ده: نافذېدل. پوره کېدل (پای ته رسېدل).
 جاري کېدل. ﴿حجر﴾ د تصرف او کاروبار بندیز. ﴿صاحب الشرط﴾ شرط جمع د شرطه. شرط د
 لښکر هغه اول جماعت او ټولۍ ته وایي کوم چي د جنگ میدان ته راشوه سي. عسکر. صاحب
 الشرطه یا صاحب الشرط د یو ښار او علاقي حاکم او امیر ته وایي (صاحب المیر. اشرف الاله. ایه). ﴿مولى﴾
 علیه مولى د افعال او تفعیل دواړو له بابه را تلای سي. د تفعیل باب: وَلِي يَوْنِي تَوْلِيَةً. د افعال

باب: اُولٰٓئِیُّ یُوْنٰی اِیْلَآءٌ، د دواړو بابونو له معناوو څخه یوه معنی ده: ولي مقرر کول (ولي ټاکل)، د تفعیل له بابو اسم مفعول مَوْلٰی عَلَیْهِ رَآخِی او د افعال له بابو مَوْلٰی عَلَیْهِ رَآخِی، ﴿یَتَوَلٰی﴾ د تفعیل مضارع ده: ولي کېدل، ذمه وار کېدل، ﴿استیفاء﴾ د استفعال مصدر دی: پوره اخیستل، ترلاسه کول، ﴿ینتظم﴾ د افتعال مضارع ده: شاملېدل (احسن الهدایه)، ﴿سالب﴾ د نصر د باب فاعل دی: سلبونکی، بې برخه کونکی، ﴿جالب﴾ د نصر او ضرب د باب فاعل دی: راکشونکی، راوستونکی، ﴿تقلید﴾ د تفعیل د باب مصدر دی، له ”قلادة“ څخه مشتق دی، لغوي معنی یې ده: دیو چا په غاړه هار او امېل خړول، مراد ځني: قاضي جوړول، قاضي ټاکل، ﴿فک﴾ د نصر مصدر دی: لیري کول، خمتول، فک الحجر: بندیز لیري کول (پابندي ختمول)، ﴿تزویج﴾ د تفعیل مصدر دی: نکاح ورکول (واده ورکول)، ﴿معتوه﴾ باوله، او تره (اوتي بوتی وړونکی)، ناقص العقل او فاسد التذبیر کس.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي که دبچي ولي (سرپرست) وبچي ته د تجارت او کاروبار اجازت ورکړي، نو دا بچی په بیع و شراء کي د مأذون غلام په څېر گرځي، په دې شرط چي هغه په خرڅولو او رانیولو پوهیږي (چي په خرڅولو سره شی زما له ملکیته وځي او په رانیولو سره شی زما په ملکیت کي راځي)، تر دې چي دهغه تصرف نافذیږي. امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي دهغه تصرف نه نافذیږي؛ ځکه چي دهغه محجوره کېدل دهغه دبچي والي په وجه دي، نو تر څو چي دا علت (بچي والي) باقی وي، تر هغه وخته به حجر باقی پاتېږي (لأن بقاء العلة تستلزم المعلول لا محالة)، او بل دا چي بچی خو په خپله مولیٰ علیه دی یعنی پر هغه بل څوک ولي ټاکل سوی دی تر دې چي له اجازت څخه وروسته هم ولي دهغه په مال کي د تصرف کولو اختیار لري او هغه محجوره کولای سي، نو ځکه کوچنی په خپله نه سي ولي کېدلای؛ ځکه چي په ولي کېدلو او مولیٰ علیه کېدلو کي منافات دی؛ ځکه مولیٰ علیه کېدل د عجز علامت دی او ولي کېدل د قدرت او اختیار علامت دی، نو دا د طلاق او عتاق په څېر سو چي د بچي طلاق ورکول او آزادول صحیح نه دي، که څه هم ولي دهغه اجازت ورکړي، نو همداسي به د تجارت او کاروبار اجازت هم نه صحیح کیږي. په خلاف دروژي او لمانځه چي هغوی دبچي له طرفه صحیح کیږي؛ ځکه چي دهغوی اقامت د ولي په ذریعه نه کیږي. همدارنگه د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ پر اصول دبچي وصیت هم صحیح دی؛ ځکه دهغه په نېز اصول دا دی چي هر هغه تصرف کوم

چي دولي په ذريعه متحقق كيږي، هغه د بچي په کولو سره نه صحيح كيږي او کوم تصرف چي د ولي په ذريعه نه متحقق كيږي، هغه د بچي په کولو سره صحيح كيږي، نو د بچي له طرفه د وصيت نافذولو ته ضرورت ثابت سو، پاته سو خرڅول او رونيول، نو د هغه متولي او ذمه وار ولي وي، نو د بچي له طرفه د هغه نافذولو ضرورت نسته.

ولنا أن التصرف إلخ: زموږ دليل دادی چي د مأذون بچي له طرفه بيع و شراء (کاروبار) يو مشروع تصرف دې کوم چي په شرعي ولايت سره له داسي کس څخه صادر سوی دی چي په هغه کي د دغه کار لياقت (وړتيا) سته؛ ځکه چي بچی عاقل او مُمَيِّز دی او دا تصرف پر خپل ځای واقع سوی دی؛ ځکه چي مبيع متقوم (قيمت لرونکی) مال دی، نو ځکه د هغه نافذول ضروري دي.

الصبا سبب الحجر إلخ: دا دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ د قول جواب دی چي کوچنيوالی (کم عمري) کوم چي د محجوره کېدلو سبب دی، هغه لذاته نه دی، بلکي په دې وجه دی چي بچي ته د تصرف هدايت حاصل نه وي او هغه د تصرف په طرز و طريقه پوره نه پوهيږي او د ضرر و تاوان سره مخامخ كيږي، لېکن په اجازت ور کولو سره دا معلومه سوه چي بچي ته دغه هدايت حاصل دی، کنې ولي به هغه ته اجازت نه ور کولای، لهذا کله چي د بچي رايه دولي درايي سره ضم سوه، نو بچی او بائع دواړه سره برابر سول، نو ځکه د نفع جانب ته به د ضرر و تاوان پر جانب ترجيح حاصله وي.

وبقاء ولاية إلخ: دا د يو سوال جواب دی. سوال دادی چي کله دولي په اجازت سره بچي ته د تصرف هدايت حاصل سو، نو تر دې وروسته دولي ولايت باقي نه پاتېدل پکار دي.

د جواب حاصل دادی چي دولي ولايت ځکه پاتېږي چي د بچي مصلحت او ښېگڼه په دوو طريقو سره بشپړه تر لاسه کړی سي: ① يو دا چي بچي ته خپله هم هدايت او رهنمايي حاصله وي، ② دويم دا چي ولي هم د هغه څارنه کولای سي او دا هم احتمال سته چي د بچي حالت به بدل سي (يعني د تصرف له هدايته به بې برخي سي او بيرته به جاهل او ناپوه وگرځي) فأبقينا ولاية الولي لتدارك ذلك.

بغلاف الطلاق إلخ: دا دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ د دغه قول "فصار كالطلاق والعتاق" جواب دی. حاصل يې دا دی چي بچی د نظر او مصلحت هم مستحق دی او له ضرر څخه محفوظ هم دی او تصرفات درې ډوله دي: ① ضار محض (خالص ضرر من تصرفات)، لکه طلاق وعتاق، هبه او صدقه، د داسي تصرفاتو

بچی نه مالک کيږي (يعني هغه ته د دغه ډول تصرفاتو اختيار نه حاصلیږي) که څه هم ولي د هغوی اجازت هم ورکړي، ② نافع محض، لکه هبه و صدقه قبلول، او دا د ولي له اجازت څخه بغير هم د بچي لپاره جائز دي او بلا اجازته هغه د داسي تصرفاتو مالک کيږي. ③ د نفع او ضرر په مينځ کي دائر تصرفات، لکه بيع و شراء، اجاره و نکاح، د داسي تصرفاتو بچی د ولي په اجازت سره مالک کيږي او بلا اجازته يې نه مالک کيږي، نو ځکه تر اجازت مخکي به د بچي بيع و شراء موقوف پاتېږي او د ولي په اجازت سره به جائز گرځي؛ ځکه ممکنه ده چي هغه د مصلحت مطابق او په نفعه توگه واقع سوي وي مع صحة التصرف في نفسه.

و ذکر الولي في الكتاب الخ: فرمايي په متن کي د ولي د لفظ تذکره د پلار په ناموجوديت کي نيکه لره او وصي، قاضي او ولي ټولو لره شاملیږي، په خلاف د بنار او علاقې دامير؛ ځکه چي قضاء (قضاوت) او د قاضي ټاکل هغه ته نه سپارل کيږي.

والشرط الخ: او د بچي د تصرف صحيح کېدلو لپاره دا شرط او ضروري دي چي هغه به په دې پوهیږي چي په خرڅولو سره ملکیت ژاړیږي او منفعت لاس ته راځي. او په دغه جمله ”وهو في البيع والشراء كالعبد المأذون“ کي چي د مأذون غلام سره د بچي کومه تشبیه ورکول سوي ده، د هغه فايده داده چي د مأذون غلام په حق کي چي مخکي (په کتاب المأذون کي) کوم احکام ثابت سوي دي، هغه د مأذون بچي په حق کي هم ثابتیږي.

کِتَابُ الْغَضَبِ

(دا) کتاب د غصب (د احکامو په بیان کې) دی

تشریح: څرنګه چې مآذون غلام د بل چا په مال کې په شرعي اجازت سره تصرف کوي او غاصب بلا اجازت ته تصرف پکښې کوي، نو د دوی دواړو په مینځ کې مناسبت مقابلې ده، خو څرنګه چې اذن مشروع دی او غصب غیر مشروع دی، نو ځکه مصنف رَحِمَهُ اللهُ کتابُ المآذون مخکې بیان کړی دی او کتابُ الغصب یې تر هغه وروسته کړی دی.

د غصب لغوي او اصطلاحي معنی

الْغَضَبُ فِي اللُّغَةِ عِبَارَةٌ عَنْ أَخْذِ شَيْءٍ مِنَ الْغَيْرِ عَلَى سَبِيلِ التَّغْلِبِ غَضَبٌ بِه لَفْتٌ كِي عِبَارَتٌ دِي لِه بِل چا څخه د غلبې په توګه د یو شي د اخیستلو [یعني د لغت په اعتبار سره غصب دا دی چې: له یو چا څخه د زور او غلبې پر بنیاد یو شی واخیستل سي] لِلا سْتِعْمَالٍ فِيهِ بَيْنُ أَهْلِ اللُّغَةِ ځکه د لغتپوهانو په مینځ کې غصب په همدې معنی سره مستعمل دی وَفِي الشَّرَائِعِ أَخْذُ مَالٍ مُتَقَوِّمٍ مُحْتَرَمٍ بِغَيْرِ إِذْنِ الْمَالِكِ عَلَى وَجْهِ يُزِيلُ يَدَهُ او په شریعت کې د یو قیمتي او محترم مال اخیستل دي د مالک له اجازت څخه بغیر په داسې توګه چې د مالک قبضه [او تصرف] زائل کړي حَتَّى كَانَ اسْتِخْدَامُ الْعَبْدِ وَحَمْلُ الدَّائِبَةِ غَضَبًا تر دې چې [د بل چا] له غلام څخه خدمت اخیستل یا [د بل چا] پر څاروي بار وړل به غصب وي دُونَ الْجُلُوسِ عَلَى الْمِسَاطِ نه [د بل چا] پر فرش کښېستل ثُمَّ إِنْ كَانَ مَعَ الْعِلْمِ بِيَا كَه چیري غصب د علم خبر اباوجود وي فَحُكْمُهُ النَّاسُ وَالنَّغْرُ نود هغه حکم ګناه او جرمانه اتاوان دی وَإِنْ كَانَ بِدُونِهِ او که بلا علمه وي فَالضَّمَانُ نود هغه حکم ضمان اتاوان دی إِنَّهُ حَتَّى الْعَبْدِ ځکه چې دا د بنده حق دی

فَلَا يَتَوَقَّفُ عَلَى قَضَائِهِ نَوْحُكَ دَابَهُ دَهْفَه پَر اراده نه موقوف کيږي وَلَا إِثْمَ او اډ لا علمی په صورت کي ا
گناه نسته لِأَنَّ الْخَطَأَ مَوْضُوعٌ حُكْمٌ چي خطاء په شريعت کي معاف کړی سوې ده.

اللفات: ﴿مال محترم﴾ داسي مال او داسي شی چي دهغه خيال ساتل پړ انسان لازم وي او دهغه نا
حقه اخيستل روا نه وي، ﴿بساط﴾ هر هغه څه چي پر ځمکه هوارېږي، بستره، فرش، تاپ،
﴿مغرم﴾ دسمع دباب مصدر ميمي دی: جرمانه، تاوان.

تشریح: دغصب لغوي معنی ده: له يو چا څخه په زوره شی اخيستل (جبراً او ظلماً اخيستل) او د
شريعت په اصطلاح کي صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللَّهِ دهغه تعريف داسي ذکر کړی دی ”أخذ مال
مَتَقَوْمٍ محترم بغير إذن المالك على وجه يُزِيلُ يَدَهُ“، ترجمه يې په عبارت کي ذکر سوه. نو غصب
په مراد سوي څاروي کي نه ثابتېږي؛ ځکه چي هغه مال نه دی، او نه د مسلمان کس په شرابو کي
غصب ثابتېږي؛ ځکه چي شراب د مسلمان په حق کي مَتَقَوْمٍ (قيمت لرونکي) نه دي او نه د حربي کافر
په مال کي غصب ثابتېږي؛ ځکه چي هغه محترم نه دی بلکي دهغه اخيستل جائز او روا دي، او په
”بغير إذن المالك“ سره له وديعت څخه احتراز سوی دی او صاحب د تعريفات جرجاني دغصب د
مذکوره تعريف سره د ”بِلا خُفْيَةٍ“ قيد هم لگولی دی، يعني بغير له پټېدو په ښکاره توگه له مالک
څخه مَتَقَوْمٍ محترم مال اخيستل، نو په ”بلا خفیه“ سره له غلا څخه احتراز سوی دی، ځکه چي په
غلا کي اِزَالَةُ الْيَدِ خُفْيَةً وي او په غصب کي مَذْيَبٌ ري، او ځينو حضراتو په مختصره تونه د
غصب جامع و مانع شرعي تعريف داسي ذکر کړی دی ”هو ازالة اليد المحقة بإثبات اليد الباطلة“
يعني د شريعت په اصطلاح کي دغصب معنی ده: ”د حقداره کس قبضه ليري کول او ناحقه قبضه
کول“، او صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللَّهِ چي کوم تعريف ذکر کړی دی دهغه حقيقي مطلب همدغه دی.

د غصب په تعريف کي د ”يُزِيلُ“ لفظ ذکر سوی دی چي دهغه مصدر ”اِزَالَةُ“ دی، اِزَالَةُ عام
ده برابره ده حقيقتاً وي او که حکماً وي، د حقيقتاً مثال ښکاره دی، د حکماً مثال لکه مودع چي (قبل از
نقل) له وديعت څخه انکار وکړي. ځکه له انکار څخه مخکي د مودع قبضه وي او کله چي مودع د

وديعت انکار وکړي، نو د مالک (مودع) قبضه حکماً زائله سي، څرنگه چې په غصب کي د ازاله الید (قبضه زائلولو) اعتبار کیږي، نو ځکه د مغضوب شي د زوائدو ضمان نه لازمیږي ځکه چې په هغوی کي ازاله الید نه کیږي (چې وروسته به یې تفصیل ذکر سي).

حتی ګان استخدام الخ: دا عبارت د غصب پر مذکوره تعریف متفرع دی، یعنی څرنگه د غصب حقیقت د حقدار کس قبضه لیري کول او نا حقه قبضه کول دی، نو د بل چاله غلام څخه خدمت اخیستل او د بل چا پر څاروي بار وړول به غصب وي؛ ځکه چې د خدمت اخیستونکي او بار وړونکي د تصرف قبضه ثابته سوه چې په هغه سره د مالک قبضه زائلېږي، نو ازاله الید موجود سو، لېکن د بل چا پر بستره یا فرش کښېنستل به غصب نه وي؛ ځکه چې بستره او فرش هوارول د مالک فعل دی او په استعمال کي یې دهغه اثر باقی دي، او د چا د فعل اثر چې باقی وي، دهغه قبضه باقی پاتېږي، نو ازاله الید موجود نه سو.

ثم ان كان الخ: بیا که غاصب په دې خبر وي چې داسې د مالک (مغضوب منه) ملکیت دی او غصب یې کړي، نو غاصب ګنهګاره کیږي او ضمان (توان) پر لازمیږي، لقوله تعالى ﴿لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ سورة النساء: ۱۲۹، وقال الطحاوي: "مَنْ أَخَذَ شَيْئًا مِنَ الْأَرْضِ ظُلْمًا طَوَّقَهُ اللَّهُ مِنْ سَبْعِ أَرْضِينَ" اصحيح، او که غاصب په دې خبر نه وي او بلا علمه داسي وکړي، نو صرف ضمان پر لازمیږي؛ ځکه چې ضمان د بنده حق دی، نو ځکه د غاصب پر قصد و اراده به نه موقوف کیږي، او ګناه ځکه نسته چې کوم فعل په خطاء او غلطۍ سره وسي، دهغه ګناه معاف کړی سوې ده، قال الله تعالى: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ سورة الأحزاب: ۵، وقال الطحاوي: "رَفَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ".

د غصب کړی سوي (مغضوب) شي د هلاکېدلو بیان

قال: وَمَنْ غَصَبَ شَيْئًا لَهُ مِثْلُ فَرْمَايِي: او که څوک داسي شي غصب کړي چې دهغه مثل موجود وي کالئیکیل والنوزون لکه کیلي او وزني شي فَهَلْكَ لِي يَدِي بیا هغه شي دده په قبضه کي هلاک سي فَعَلَيْهِ مِثْلُهُ نو پر ده اغاصب ادهغه شي مثل واجب دی وَبَعْضُ السَّخِ: فَعَلَيْهِ ضَمَانٌ مِثْلِهِ او په بعضي نسخو کي اذکر سوي ادي: چې پر ده دهغه شي د مثل ضمان اتوان او واجب دی وَلَا تَفَاوَتْ

بَيَّنْهُمَا او ددې دواړو په مينځ کي هيڅ فرق نسته [ځکه د دواړو خبرو حاصل يودى] وَهَذَا الرَّأْيُ الْوَاجِبُ هُوَ
 الْبُشْلُ او دا حکم ځکه دى چي پر ذمه او اجېدونکى شى مثل دى لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَمَنْ اَعْتَدَى عَلَيْكُمْ
 فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِبُشْلٍ مَّا اَعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾ [البقرة: 194] ځکه الله تعالى فرمايلي دي: "او څوک چي پر
 تاسو زياتوب وکړي نو تاسي د هغه د زياتوب په مثل [په خيرا زياتوب پر وکړى] وَلَئِنَّ الْبُشْلَ
 اَعْدَلُ او ځکه چي په مثل کي زيات عدل [او برابري] وي لِبَاقِيهِ مِنْ مُرَاعَاةِ الْجِنْسِ وَالْبَالِيَةِ ځکه
 چي په هغه کي د جنس او ماليت دواړو رعايت سته فَكَانَ اَدَقَّ لِلضَّرَرِ نو ځکه هغه به د ضرر زيات
 دفع کونکى وي قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى مِثْلِهِ فرمايي: او که غاصب د مغضوب شي پر مثل [اداء
 کولو] قدرت پيدانه کړي فَعَلَيْهِ قِيَمَتُهُ يَوْمَ يَخْتَصِمُونَ نو بيا پر ده د هغه ورځي قيمت واجب دى په
 کومه ورځ چي دوى يو دبل سره خصومت [او دعوى] کړې وي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ او دا حکم دامام
 صاحب رَحْمَهُ الله په نېز دى وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: يَوْمَ الْغَضَبِ او امام ابو يوسف رَحْمَهُ الله فرمايي: چي د
 غصب دورځي قيمت واجبيريي وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَوْمَ الْإِنْقِطَاعِ او امام محمد رَحْمَهُ الله فرمايي: چي د
 انقطاع [يعني په کومه ورځ چي د هغه شي مثل له بازار څخه منقطع سوى وي، د هغه] ورځي قيمت واجبيريي
 لِابْنِ يُوسُفَ: أَنَّهُ لَمَّا انْقَطَعَ دامام ابو يوسف رَحْمَهُ الله دليل دا دى: چي کله هغه منقطع [نېستې] سو
 اِلْتَحَقَ بِمَا لَا مِثْلَ لَهُ نو د هغه شي سره يو ځاى سو چي هغه لره مثل نه وي [يعني د غير مثلي شي په
 درجه کي سو] فَتُعْتَبَرُ قِيَمَتُهُ يَوْمَ انْقِطَاعِ السَّبَبِ نو ځکه د سبب [غصب] د منعقد کېدلو د ورځي
 قيمت به معتبر وي إِذْ هُوَ الْوَجِبُ ځکه چي همدا سبب [د ضمان] واجبونکى دى وَلِلْمُحْتَدِ: أَنَّ
 الْوَاجِبَ الْبُشْلَ فِي الدِّمَةِ دامام محمد رَحْمَهُ الله دليل دا دى: چي پر ذمه اصل واجب شى خو مثل دى
 وَإِنَّمَا يَنْتَقِلُ إِلَى الْقِيَمَةِ بِالْإِنْقِطَاعِ او د قيمت و طرف ته خو د شي د منقطع کېدو په وجه هغه منتقل

❦ القول الرابع: قول محمد رَحْمَهُ الله، قال العلامة داماد افندي: وعند محمد رَحْمَهُ الله يوم الانقطاع؛ لأنه صار كالذي لا مثل له،
 وبه قال أحمد وبعض الشافعية وبه أفنى كثير من المشايخ كما في القهستاني (جمع الأثر ج: ٤، ص: ٩٠)، وكذا في رد المختار (ج: ٥،
 ص: ١٢٩). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٥٨]

کیري فَتُعْتَبَرُ قِيَمَتُهُ يَوْمَ الْإِنْقِطَاعِ نو ځکه دهغه منقطع کېدو د ورځي قيمت به معتبر وي وَلَا يَنْبَغِي حَبِيفَةً: أَنَّ الثَّقَلَ لَا يَثْبُتُ بِجُرْدِ الْإِنْقِطَاعِ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي محض په منقطع کېدو سره نقل نه ثابتېږي وَلِهَذَا نَوَصِّرُ إِلَى أَنْ يُوجَدَ جِنْسُهُ همدا وجه ده که د شي مالک [منصوب منه] د منصوب شي د جنس پيدا کېدلو تر وخته پوري سېر سِرٌّ و غواړي لَهُ ذَلِكَ نو هغه ته د دې اختيار سته وَأَيْنَا يَنْتَقِلُ بِقَضَاءِ الْقَاضِي او هغه [مثل] خو د قاضي په فيصله سره [د قيمت و طرف ته] منتقل کيږي فَتُعْتَبَرُ قِيَمَتُهُ يَوْمَ الْخُصُومَةِ وَالْقَضَاءِ نو ځکه دهغه د خصومت او فيصلې والا د ورځي قيمت به معتبر وي بِخِلَافِ مَا لَا مِثْلَ لَهُ په خلاف دهغه شي کوم چي مثل نه لري لِأَنَّهُ مُطَالِبٌ بِالْقِيَمَةِ بِأَصْلِ السَّبَبِ كَمَا وَجَدَ ځکه چي په هغه کي د اصل سبب [غصب] په موجودېدو سره سمدستي د قيمت مطالبه کيږي فَتُعْتَبَرُ قِيَمَتُهُ عِنْدَ ذَلِكَ نو ځکه دهغه وخت قيمت به معتبر وي قَالَ: وَمَا لَا مِثْلَ لَهُ فرمايي: او کوم شي چي مثل نه لري [يعني غير مثلي شي] فَعَلَيْهِ قِيَمَتُهُ يَوْمَ غَضَبِهِ نو پر غاصب دهغه شي د غصب د ورځي قيمت واجب دی مَعْنَاهُ الْعَدَدِيَّاتُ الْتَفَاوُتُهُ د "لا مثل له" څخه مراد عددي متفاوت شيان دي لِأَنَّهُ لَنَا تَعَدُّرُ مُرَاعَاةِ الْحَقِّ فِي الْجِنْسِ ځکه کله چي په جنس کي د حق رعايت کول مشکل سوه فَيُزَاغَى فِي الْبَالِيَّةِ وَحَدَّهَا نويوازي په ماليت کي به د حق رعايت کيږي دَفْعًا لِلضَّرَرِ بِقَدْرِ الْإِمْكَانِ د دې لپاره چي د امکان په اندازه ضرر دفع کړي سي أَمَّا الْعَدَدِيُّ الْتَقَارِبُ پاته سو عددي متقارب شي فَهُوَ كَالْمِكِيلِ نو هغه د کيلي شي په څېر دی حَتَّى يَجِبَ مِثْلُهُ تر دې چي دهغه مثل واجبيږي لِقِلَّةِ التَّفَاوُتِ ځکه چي [په هغه کي] تفاوت کم وي وَفِي الْبُرِّ الْخُلُوطِ بِالشَّعِيرِ الْقِيَمَةُ او د اورېشو سره په ګډ کړل سوو غنمو کي قيمت واجب دی [يعني که څوک داسي غنم غلا کړي کوم چي په اورېشو ګډ کړل سوي وي، نو پر هغه قيمت واجبيږي. نه مثل] لِأَنَّهُ لَا مِثْلَ لَهُ ځکه چي دهغه هيڅ مثل نسته.

اللفات: ﴿مکيل﴾. کيلي شی. يعني کوم شی چي پېمانه کيږي او په پېمانه (يعني په معلوم ظرف او لوبښي) سره څرخيږي. ﴿موزون﴾. وزني شی، يعني کوم شی چي تلل کيږي او په وزن (تللو) سره

خرڅيرې، ﴿مراعاة﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: رعايت او لحاظ کول، ﴿اختصمون﴾ د افتعال له بابه د جمع مذكر غائب مضارع صيغه ده: جنگ او مخالفت کول، دعوی کول، ﴿خصومة﴾ جنگ او دعوی، ﴿التحق﴾ د افتعال ماضي ده: ورسره یوځای کېدل (متصل کېدل)، ﴿العددي المتقارب﴾ هغه شی کوم چې په سره معلومول او خرڅول کېږي او په خپل مینځ کې یو بل ته نژدې، نژدې وي یعنې د جوړ او اندازې په اعتبار سره تفاوت پکښې کم وي او هر فرد یې په یوه قیمت سره خرڅول کېږي یعنې د قیمت په اعتبار سره تفاوت پکښې نه وي، لکه هګۍ او داسې نور. اوله همدې څخه د عددي متفاوت معنی په خپله ښکاره کېږي، ﴿تعذر﴾ د تفعّل د باب ماضي ده: مشکل کېدل، ناممکن کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک یو شی غصب کړي، بیا دا شی د غاصب په قبضه کې هلاک سي، نو دې ته به کتل کېږي چې د دغه مغضوب شي مثل سته، کنه (یعنې دهغه په څېر بل شی سته، که نه؟)، که چیرې دهغه مثل وي او غاصب د مثل پر اداء کولو قادر وي، نو پر غاصب دهغه د مثل ضمان و اجبېږي (یعنې په تاوان کې به دهغه په څېر شی ورکوي)؛ ځکه چې د دغه قرآني نص ﴿فَمَنْ اَعْتَدَىٰ عَلَیْکُمْ فَاَعْتَدُوا عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَىٰ عَلَیْکُمْ﴾ سره ضمان بالمثل اصل دی او په ضمان بالمثل کې د مالیت او جنیست دواړو په اعتبار سره د حق رعايت سته، لهذا تر څو چې د ضمان بالمثل امکان باقی پاته وي، تر هغه وخته به د قیمت و طرف ته رجوع نه کېږي. ها! که چیرې غاصب پر ضمان بالمثل قادر نه وي، یعنې د مغضوب شی مثل منقطع او نېستي سي او دهغه په څېر شی نه پیدا کېږي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نیز د مغضوب شي دهغه ورځي قیمت و اجبېږي. په کومه ورځ چې غاصب او مالک خصومت او دعوی کړې وي (یعنې په کومه ورځ چې قاضي د دوی په مینځ کې فیصله کړې وي)، د امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نیز د غصب د ورځي قیمت و اجبېږي او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نیز چې په کومه ورځ له بازار څخه د مغضوب شي مثل منقطع سوی وي، دهغه ورځي قیمت و اجبېږي.

د امام ابو یوسف دلیل: دادی چې کله د مغضوب شي مثل منقطع سو، نو هغه د غیر مثلي شي په درجه کې سو، او د غیر مثلي شي په غصب کې د غصب د ورځي قیمت معتبر وي، نو ځکه دلته به هم د غصب د ورځي قیمت اعتبار کېږي؛ ځکه چې همدا غصب د ضمان و اجبېدلو سبب دی.

د امام محمد دلیل: دادی چې پر غائب خواصلاً مثل واجب دی، لېکن کله چې مثل (له بازار څخه) منقطع سو، نو د قیمت و طرف ته به رجوع کېږي؛ ځکه د انقطاع په وجه د ضمان و جوب د قیمت و طرف ته منتقل کېږي، نو ځکه د انقطاع د ورځي قیمت به معتبر وي.

وامام صاحب دلیل: دادی چي محض په انقطاع سره د ضمان وجوب د قیمت و طرف ته نه منتقل کیږي، بلکي کله چي غاصب او مالک خصومت وکړي او د قاضي مخته خپله دعویٰ پېش کړي او قاضي پر غاصب د ضمان اداء کولو فیصله وکړي، نو بیا دا وجوب د قیمت و طرف ته منتقل کیږي، نو ځکه موږ پر غاصب د یوم الخصومت او یوم الانتقال قیمت واجب کړی دی.

او امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ چي پورتنی صورت مسئله پر غیر مثلي شي قیاسوي، دا صحیح نه دي؛ ځکه چي د غیر مثلي شي په غصب کي خاص د غصب له وخته قیمت واجبېږي او دلته (په مثلي شي کي) وروسته قیمت واجبېږي، نو ځکه د غیر مثلي شي پر غصب قیاس کول صحیح نه دي.

وما لا مثله إلخ: د دې حاصل دادی چي که د هلاک سوي مغضوب شي مثل نه وي، لکه عددي متفاوت شيان مثلاً انار، سپونه، هندوانې او داسي نور، نو په داسي شيانو کي د غصب د ورځي قیمت واجبېږي؛ ځکه د صورتاً مثل د ناموجود بدلون په وجه صرف معناً مثل پاته سو، نو ځکه حتی الامکان به د مثل معنوي (قیمت) رعایت کیږي. ها! که چیري هلاک سوي مغضوب شي عددي متقارب وي لکه هگۍ او جوز، نو داسي شيان د مکيلي شيانو په حکم کي دي او په دوی کي د تفاوت د کموالي په وجه صرف ضمان بالمثل واجبېږي. (احسن الهدایه)

د مغضوب شي د واپس کولو حکم او تفصیل

قَالَ: وَعَلَى الْغَاصِبِ رَدُّ الْعَيْنِ الْمَغْضُوبَةِ فرمایي: او پر غاصب عین مغضوب واپس واپس کول واجب دي **مَعْنَاهُ مَا دَامَ قَائِمًا** يعني تر څو چي هغه موجود پاته وي **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «عَلَى الْيَدِ مَا أَخَذْتُ حَتَّى تَرُدَّ»** ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: ”پر لاس واجب دي هغه څه کوم چي لاس اخیستي وي تر دې چي هغه واپس کړي“ **وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَأْخُذَ مَتَاعَ أَخِيهِ لِاعْتِبَارٍ وَلَا جَاذًا فَإِنْ أَخَذَهُ فَلْيُرَدَّهُ عَلَيْهِ»** [همدارنگه] نبي ﷺ فرمایلي دي: هیچا ته روا نه دي چي د خپل ورور شي واخلي نه د بازی [مسخره] په توګه او نه د قصد اربیتا والي [په توګه نو که چیري هغه یې واخلي نو بیرته دي یې ورته واپس کړي] **وَلَا يَحِلُّ الْيَدَ حَتَّى مَقْصُودٌ** او ځکه چي قبضه هم مقصود حق دی **وَقَدْ**

١ غریح: رواه أبو داود، رقم الحديث: ۳۵۶۱، واس ماجة رقم الحديث: ۲۴۰۰. (احسن الهدایه)

غریح: رواه أبو داود، رقم الحديث: ۵۰۰۳، والترمذی: ۲۱۶۰. (احسن الهدایه)

فَوْتَهَا عَلَيْهِ حال دا چي غاصب | ادغصب په ذريعه د مالک | قبضه فوت کړه فَيَجِبُ إِعَادَتُهَا بِالرَّدِّ إِلَيْهِ نو
 حکه مالک ته | دمغسوب شي | په واپس کولو سره د دغه قبضي اعاده ضروري ده وَهُوَ الْمَوْجِبُ الْأَصْلِيُّ
عَلَى مَا قَالُوا او همدا | د عین شي واپس کول | اصلي واجب کړی سوی دی لکه خرنګه چي مشايخو
 فرمایلي دي وَرَدُّ الْقِيَمَةِ مَخْلَصٌ خَلْفًا او قیمت واپس کول خو محض د خلاصون خليفه | نائب | دی
لِأَنَّهُ قَاصِرٌ حکه چي د قیمت واپس کول ناقص دي إِذَا الْكَفَالُ فِي رَدِّ الْعَيْنِ وَالْمَالِيَّةِ حکه بشپړتيا
 خو د عین او ماليت دواړو په واپس کولو کي ده وَقِيلَ: الْمَوْجِبُ الْأَصْلِيُّ الْقِيَمَةُ او ويل سوي دي:
 چي اصلي واجب کړی سوی شي قیمت دی وَرَدُّ الْعَيْنِ مَخْلَصٌ او د عین واپس کول محض
 خلاصون دی وَيُظْهَرُ ذَلِكَ فِي بَعْضِ الْأَحْكَامِ او دا حکم په بعضي احکامو کي ښکاره کيږي وَالْوَجِبُ
الرَّدُّ فِي الْمَكَانِ الَّذِي غَصَبَهُ او واجب په هغه ځای کي واپس کول دي چيري چي يې هغه شي غصب
 کړی وي لِتَقَاوُتِ الْقِيَمِ بِتَقَاوُتِ الْأَمَاكِنِ حکه چي د ځايو په بدلېدو سره قيمتونه هم بدلېږي فَإِنْ
ادْعَى هَلَاكَهَا او که غاصب د مغسوب شي د هلاکېدلو | ضايع کېدلو | دعوی وکړي حَسَبَهُ الْحَاكِمُ حَتَّى
يَعْلَمَ أَنَّهَا لَوْ كَانَتْ بَاقِيَةً لَأُظْهِرَهَا نو قاضي دي هغه قيد کړي تر دې چي ده ته معلومه سي چي که
 مغسوب شي پاته وای نو غاصب به هغه ښکاره کړي وای أَوْ تَقْوُمُ بَيِّنَةٌ يا [د هغه پر هلاکېدلو] بيته
 پېش سي ثُمَّ قَضَى عَلَيْهِ بِبَدْلِهَا بيا دي قاضي د مغسوب شي د عوض اداء کولو فيصله وکړي لِأَنَّ
الْوَجِبَ رَدُّ الْعَيْنِ حکه چي واجب د عین واپس کول دي وَالْهَلَاكُ بِعَارِضٍ او هلاکېدل په يو
 عارضي سبب سره دي فَهُوَ يَدْعَى أَمْرًا عَارِضًا خِلَافَ الظَّاهِرِ نو غاصب د يو عارضي امر دعوی کوي
 کوم چي د ظاهر په خلاف دی فَلَا يُقْبَلُ قَوْلُهُ نو حکه د هغه قول به نه قبول کيږي كَمَا إِذَا ادَّعى
الْإِفْلَاسَ وَعَلَيْهِ ثَمَنٌ مَتَّاعٍ لکه کله چي يو شوک د خپل مفلس والي دعوی وکړي او پر هغه د سامان ثمن
 اقيمت | باندې وي فَيُخْبَسُ إِلَى أَنْ يُعْلَمَ مَا يَدَّعِيهِ نو هغه قيدول کيږي تر دې چي کومه دعوی کوي هغه
 معلومه سي فَإِذَا عَلِمَ الْهَلَاكَ بيا چي کله هلاکېدل معلوم سي سَقَطَ عَنْهُ رَدُّهُ نو له هغه څخه د عین واپس
 کول ساقطېږي فَيَلْزَمُهُ رَدُّ بَدْلِهِ وَهُوَ الْقِيَمَةُ نو پر هغه بدل واپس کول لازميږي چي هغه قیمت دی.

اللفات: ﴿رد﴾ دنصر مصدر دی: واپس کول (بیرته ورکول)، ﴿العين المغصوبة﴾ غصب کړی سوی شی، ﴿جادا﴾ دضرب دباب فاعل دی، جَدَّ يَجِدُّ جَدًّا والاسم منه جَدًّا، ددغه باب شو معناوي دي چي دهغه یوه معنی دهل ضد دی: بې مسخرو یو کار او یو خبره کول، یعنی دزړه په قصد او اراده سره یو کار یا یو خبره کول، ﴿فوت﴾ دتفعیل دباب ماضي ده: فوت کول، ضایع کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دغاصب په قبضه کي مغصوب شی بعینه موجود وي، نو پر غاصب دهغه واپس کول لازم او ضروري دي؛ ځکه په حدیث مبارک کي دواپس کولو حکم سوی دی او له واپس کولو څخه مخکي هغه دغاصب په قبضه کي شمېرل سوی دی. ددې سلسلې عقلي دلیل دادی چي کله شی د مالک په قبضه کي وي نو په هغه کي مالک دخپل خوښۍ مطابق تصرف کولای سي او دا قبضه حق مقصود وي، حال دا چي غاصب له مالک څخه دشي په غصب کولو سره د هغه حق او قبضه فوت کړي، نو ځکه ددغه حق دتلافی او دقبضې دواپسۍ لپاره دا ضروري ده چي غاصب عین مغصوب مالک ته وسپاري او بل دا چي د عین دواپس کولو په صورت کي د صورت او معنی دواړو په اعتبار سره واپسي کامله وي، نو په دې وجه هم عین مغصوب واپس کول ضروري دي، ها! کله چي د عین واپسي ناممکنه وي، نو بیا قیمت دهغه قائم مقام کيږي نو دبدل په توګه به قیمت اداء کول کيږي، همدا صحیح او معتمد قول دی.

د ځينو حضراتو رایه داده چي په غصب کي موجب اصلي قیمت دی، یعنی د قیمت اداء کول د عین له اداء کولو څخه اصل او کامل دي او د عین په واپس کولو سره محض ځان خلاصیږي، لکه څرنګه چي که دغاصب سره عین موجود وي او مالک هغه له ضمان څخه بري کړي، نو دا ابراء صحیح کيږي حتی که تر دې وروسته دا عین هلاک سي، نو ضمان نه واجبيږي، حال دا چي که د عین واپس کول اصلي موجب وای، نو دا ابراء به نه صحیح کېدای؛ ځکه چي له عین څخه بري کول نه صحیح کيږي (حاشیه)، معلومه سوه چي قیمت موجب اصلي دی.

د معتمد قول والا حضراتو له طرفه ددې جواب دادی چي که موجب اصلي قیمت وای، نو د عین د موجود والي په وخت کي به د قیمت واپس کول جائز وای. حال دا چي د عین په وجود کي قیمت واپس کول معتبر نه دي، نو ځکه موجب اصلي همدا د عین واپس کول دي. او دا پر ابراء تیسول صحیح نه دي؛ ځکه چي د قیمت ابراء د عین ابراء لږه هم مستلزم ده؛ ځکه قیمت خود مدعي عین سره متعلق دی.

والواجب إلخ: ددې حاصل دا دی چي دځای او مقام په بدلېدو سره دشي په قیمت کي هم بدلون راځي، نو ځکه که دغصب ځای د رد (واپس کولو) له ځای څخه ډېر لیري وي، نو بیا دغصب په ځای کي واپس کول ضروري دي، او که چیري دغصب او رد په ځایو کي د قیمت په اعتبار سره تفاوت نه وي، نو بیا چیري چي دغاصب زړه وغواړي، هلته دي یې واپس کړي، هیڅ حرج پکښي نسته.

فإن ادعى الهلاك إلخ: که غاصب دا دعوی وکړي چي مغضوب شی زما سره موجود نه دی بلکي هغه هلاک او ضایع سو، نو په دې صورت کي حکم دا دی چي تر څو د هغه شي هلاکېدل واضح او معلوم نه سي یا پر هغه بڼه پېش نه کړی سي، تر هغه وخته دي قاضي غاصب بندي وساتي، او کله چي د مغضوب شي هلاکېدل ثابت سي، نو بیا دي پر هغه د بدل يعني د قیمت اداء کولو حکم صادر کړي. (احسن الهدایه)

غصب په منقولي شيانو کي ثابتېږي

قَالَ: وَالْغَصْبُ فِيمَا يُنْقَلُ وَيُحَوَّلُ فرمايي: او غصب په هغو شيانو کي کيږي کوم چي (له يوه ځايه بل ځای ته) نقل کېدای سي [يعني په منقولي شيانو کي ثابتېږي] لِأَنَّ الْغَصْبَ بِحَقِيقَتِهِ يَتَحَقَّقُ فِيهِ دُونَ غَيْرِهِ ځکه چي حقيقي غصب په همدې [منقولي شيانو] کي موجودېږي، نه په بل څه کي لِأَنَّ إِزَالََةَ الْيَدِ بِالنَّقْلِ ځکه چي د قبضې ازاله د نقل په ذريعه کيږي [يعني صرف دشي په نقل کولو (وړلو) سره د مالک قبضه زائلول کيږي] وَإِذَا غَصَبَ عَقَارًا فَهَلْكَ فِي يَدِهِ او که څوک جايداد غصب کړي او هغه د ده په قبضه کي ضايع سي لَمْ يَضُنَّهُ نو غاصب د هغه نه ضامن کيږي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ دا حکم د شيوخينو رَجَحَهُ الله په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَضُنُّهُ او امام محمد رَجَحَهُ الله فرمايي: چي غاصب د هغه ضامن کيږي وَهُوَ قَوْلُ ابْنِ يُونُسَ الْأَوَّلِ او همدا د امام ابو يوسف رَجَحَهُ الله اول قول دی وَبِهِ قَالَ الشَّافِعِيُّ او امام شافعي رَجَحَهُ الله هم د دې قائل دی لِيَتَحَقَّقَ اثْبَاتُ الْيَدِ د قبضې د ثابتولو اقبضه کولو او موجودېدلو په وجه يعني ځکه چي په غصب سره د غاصب د قبضې اثبات کيږي اَوْ مِنْ

⑩ القول الراجح. في هذه المسئلة بمقتضى وهو إن كان العاصب عصب أرضاً أو داراً موقوفة، فالغنى في هذه الصورة على قول محمد رَجَحَهُ الله. وإن كان العاصب عصب أرضاً غير موقوفة، فالقول المقتضى به قول الشيوخ. انظر التفصيل [القول الراجح ح: ١٢]

مُؤَدَّرَتِهِ زَوَالُ يَدِ الْمَالِكِ چي دهغه له ضرورت څخه د مالک د قبضې زائلېدل دي ايمني چي پر شي د مالک قبضه ثابته سي نو په هغه سره خامخا د مالک قبضه ختميري | لَا سِتْحَالَةَ اجْتِمَاعِ الْيَدَيْنِ عَلَى مَحَلِّ وَاحِدٍ فِي حَالَةٍ وَاحِدَةٍ ځکه چي يوه حالت کي پر يوه محل د دوو قبضو اجتماع نا ممکن ده فَتَحَقَّقْ تَوْضِيقًا نو دواړه وصفونه [إِزَالَةُ يَدِ الْمَالِكِ وَثَبَاتُ يَدِ الْغَاصِبِ] ثابت سول وَهُوَ الْغَضَبُ او همدا غصب دی عَلَى مَا يَتَنَاهَا لکه څرنګه چي [د کتاب الغصب په شروع کي] موږ بيان کړه فَصَارَ كَالْمَنْقُولِ وَجُحُودُ الْوَدِيعَةِ نو دا غصب د منقولي شي د غصب کولو او د ودیعت د انکار کولو په څېر سو وَلَهُمَا: أَنَّ الْغَضَبَ اثْبَاتُ الْيَدِ بِإِزَالَةِ يَدِ الْمَالِكِ بِفِعْلِ فِي الْعَيْنِ او د شيخينو رَحْمَتُهَا الله دليل دا دی: چي غصب خپل قبضه ثابتول دي د مالک د قبضې په زائلولو سره په عين شي کي په يو فعل سره ايمني په عين شي کي د فعل (غصب) په ذريعه د مالک د ملکيت په زائلولو سره د خپل قبضې ثابتولو ته غصب وايي | وَهَذَا لَا يَتَصَوَّرُ فِي الْعَقَارِ او په جايداد کي د دې تصور نه سي کېدای لِأَنَّ يَدَ الْمَالِكِ لَا تَزُولُ إِلَّا بِإِخْرَاجِ عَنْهَا ځکه د مالک قبضه نه زائليري مګر له جايداد څخه دهغه په ايستلو سره وَهُوَ فِعْلٌ فِيهِ لَا فِي الْعَقَارِ او دا [ايستل] په مالک کي فعل دی، نه په جايداد کي فَصَارَ كَمَا إِذَا بَعَدَ الْمَالِكُ عَنِ الْمَوَاشِي نو دا داسي سو لکه غاصب چي [درمي] مالک له څارويو [درمي] څخه ليري کړي وَفِي الْمَنْقُولِ النَّقْلُ فِعْلٌ فِيهِ او په منقولي شي کي نقل کول [په خپله] په هغه کي فعل دی وَهُوَ الْغَضَبُ او همد غصب دی وَمَسْأَلَةُ الْجُحُودِ مَبْنُوعَةٌ او د ودیعت د انکار مسئله ممنوع ده [يعني موږ ته تسليم نه ده] وَلَوْ سَلِمَ او که تسليم هم کړی سي فَالضَّيَّانُ هُنَاكَ بِتَرَكِ الْحِفْظِ الْمُتَتَزَمِ نو هلته ضمان دهغه حفاظت پرېښوولو په وجه دی کوم چي پر ځان لازم کړی سوی دی ايمني هلته پر مودع تاوان ځکه واجبيري چي پر ځان لازم کرده حفاظت هغه پرېښووی | وَبِالْجُحُودِ تَارِكٌ لِذَلِكَ او په انکار سره هغه د دې [حفظ متلزم] پرېښوونکی دی.

اللفات: ﴿يَحْوِلُ﴾ د تفعیل مضارع ده، حَوَّلَ يُحْوِلُ تَحْوِيلًا: اړول، ګرځول، منتقل کول (نقلول)، بللول، ﴿يَتَحَقَّقُ﴾ د تفعیل مضارع ده، مراد: موجودېدل، ثابتېدل، ﴿إِزَالَةُ﴾ د افعال مصدر دی: زائلول (ليري کول)، ختمول، ﴿عَقَارُ﴾ غير منقوله جايداد لکه ځمکه، کور او داسي نور، ﴿اِسْتِحَالَةُ﴾ د استعمال مصدر دی: ناممکن کېدل، ﴿الودیعة﴾ امانت اېښوول سوی مال او شی، ﴿البينة﴾ گواهي،

حجث او ثبوت، ﴿بعقد﴾ د تفعليل ماضي ده: ليري کول، ﴿مواشي﴾ جمع د مَاشِيَّةُ ده: چار پايان (خارويان)، ﴿ملتزم﴾ د افتعال د باب مفعول دی: پر ځان لازم کړی سوی (پر خپله غاړه اخيستل سوی کار).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د غصب تحقق او ثبوت صرف په منقولاً تو کي کيږي او په غیر منقولاً تو کي غصب نه متحقق کيږي؛ ځکه ازالة الید (د قبضې زائلول) په نقل کولو سره ثابتیږي، او ښکاره خبره ده چي غیر منقولات له یوه ځایه بل ځای ته نه سي نقلول کېدای، نو ځکه په غیر منقولاً تو یعنی په غیر منقوله جایداد او داسي نورو کي به غصب هم نه ثابتیږي.

وإذا غصب إلخ: د دې حاصل دادی چي که څوک عقار یا داسي بل غیر منقولي شی غصب کړي او بیا هغه د غاصب له فعل او عمل څخه بغیر په یو بل آسماني آفت سره هلاک او ضایع سي، نو د شیخینو رَجَهْمَا الله په نېز پر غاصب د هغه شي ضمان نه لازمیږي. دامام محمد رَجَه الله په نېز غاصب د هغه ضامن کیږي، همدا دامام ابویوسف رَجَه الله اول قول دی او همدا دامام شافعي رَجَه الله قول هم دی.

د امام محمد دلیل: دادی چي کله غاصب عقار غصب کړی، نو د هغه د فعل په وجه له مغضوب شی (عقار) څخه د مالک قبضه زائله او ختم سوه او کله چي د مالک قبضه زائله سوه، نو خامخا به د غاصب قبضه ثابتیږي؛ ځکه چي په حالت واحد کي پر یوه محل د دوو خلکو قبضه ناممکنه ده، او غصب همدې ته وایي چي د مالک قبضه زائله کړی سي او د غاصب قبضه ثابته کړی سي (ازالة ید البالک وإثبات ید الغاصب)، نو ځکه په عقار کي به هم غصب ثابتیږي او د مغضوب عقار په هلا کېدلو (ضایع کېدلو) سره به پر غاصب ضمان هم لازمیږي، لکه کله چي مغضوب شی منقولي وي او بیاد غاصب په قبضه کي هلاک سي، یا مودع د ودیعت انکار وکړي (یعني چا ته چي امانت مال ایښوول سوی وي، هغه ووايي چي ماته نه دی ایښوول سوی)، نو غاصب او مودع ضامن کیږي، نو همداسي به د عقار غاصب هم ضامن کیږي.

د شیخینو دلیل: دادی چي غصب دې ته وایي چي په عین شي کي د غصب فعل ترسره کړی سي او په دې سره له مغضوب شي څخه د مالک قبضه و ملکیت زائل کړی سي او د غاصب قبضه و ملکیت پکښي ثابت کړی سي، او د غصب دغه تعریف پر عقار نه صادق یري؛ ځکه چي له عقار څخه همغه وخت د مالک قبضه زائلیږي، کله چي هغه له عقار څخه وریستل سي (وشرل سي)، او دا مالک په ذات کي فعل او تصرف دی، نه په عقار یعنی په مغضوب شي کي، او کله چي دلته په مغضوب شي (عقار) کي د غصب فعل نه مؤثر کیږي، نو غصب به هم نه ثابتیږي، او کله چي غصب نه ثابتیږي، نو د عقار په هلا کېدلو سره به پر غاصب ضمان هم نه لازمیږي. د دې مثال داسی دی لکه درمي مالک

چي پسونه گوري (پووي) او يو سري هغه له رمې څخه وشړي او رڼه د ځان سره راوگرځوي بيا څه پسونه هلاک سي، نو پر هغه سري د هلاک شده پسونو ضمان نه لازميږي؛ ځکه دلته غصب نه دی متحقق سوی، ځکه چي د هغه سري فعل په مالک کي مؤثر دی، نه په څارويو کي. نو ځکه به هغه نه ضامن کيږي، نو همداسي په پورتنۍ مسئله کي هم د غاصب فعل په مالک کي مؤثر دی، په عقار کي د هغه اثر او دخل نسته؛ نو ځکه دلته به هم غصب نه متحقق کيږي او د مغضوب شي په ضايع کېدلو سره به پر غاصب ضمان نه لازميږي.

ولي المنقول إلخ: دا دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ د قياس جواب دی چي هغه پورتنۍ مسئله پر "غصب المنقول او جرد الوديعت" باندې قياس کړې وه، حاصل د جواب دادی چي پر غصب المنقول قياس کول صحيح نه دي؛ ځکه چي په منقول شي کي د غاصب فعل په مغضوب شي کي مؤثر کيږي او هلته غصب متحقق کيږي، نو ځکه هلته د مغضوب شي په هلاکېدلو سره پر غاصب ضمان لازميږي، او د عقار په صورت کي چي گرسره د غصب فعل نه متحقق کيږي، نو د هغه په ضايع کېدلو سره به څنگه ضمان لازم سي. پاته سو د وديعت دانکار کولو په صورت کي پر مودع ضمان لازمېدلو مسئله، نو د هغه يو جواب خودا دی چي دا حکم موږ نه تسليموو، لکه څرنگه چي په "مختلفات" کي دي چي که چيري وديعت (امانتا ايسنول سوی شی) عقار وي، نو پر منکر مودع ضمان نه لازميږي. دويم جواب دادی چي که موږ دا تسليم هم کړو چي د وديعت په مسئله کي مودع ضامن کيږي، نو دا ضمان دانکار په وجه نه دی، بلکي دامانتا ايسنولو په خاطر چي پر مودع کوم حفظ (حفاظت کول) واجب وي، د هغه د پرېښولو په وجه ضمان پر لازميږي، دانکار په وجه نه پر لازميږي چي دغه انکار غصب وگرځول سي. (احسن الهداية)

په جايداد کي د غاصب د فعل يا سکونت په وجه د واقع سوي نقص حکم

قَالَ: وَمَا نَقَصَ مِنْهُ بِفَعْلِهِ أَوْ سُكْنَاهُ فَرَمَائِي: او د غاصب په فعل يا د هغه په استوگنه سره چي په جايداد کي کوم نقص راسي ضَمْنُهُ لِي قَوْلُهُمْ جَمِيعًا غاصب د هغه ضامن کيږي د ټولو په قول کي إِنَّهُ إِذَا لَفَّ ځکه چي دا تلف کول اِضَاعَ كَوْلَا دِي وَالْعَقَارُ يُضَنُّ بِهِ او د تلف کولو په وجه د عقار ضامن لازميږي كَمَا إِذَا نَقَلَ تَرَابَهُ لکه کله چي غاصب د هغه خاوري نقل کړي إِنَّهُ فِعْلٌ فِي الْعَيْنِ ځکه چي دا فعل په عَيْنِ جايداد کي دی وَيَدْخُلُ فِيْمَا قَالَهُ إِذَا انْهَدَمَتِ الدَّارُ بِسُكْنَاهُ وَعَبْدُهُ او کوم څه چي ماتن رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي اِيعْنِي: وما نقص منه إلخ | په هغه کي دا هم داخل دي چي کله کور د

غاصب په استوگنه يا د هغه په يو بل کار سره ونړيږي فَلَوْ غَصَبَ دَارًا وَبَاعَهَا وَسَلَّتَهَا وَأَقْرَأَ بِذَلِكَ
وَالْمُشْتَرِي يُنْكِرُ غَضَبَ الْبَائِعِ او که څوک يو کور غصب کړي او هغه خرڅ کړي او مشتري ته يې
 وسپاري وي او خرڅونکی [غاصب] د دغه غصب اقرار هم وکړي لېکن مشتري د خرڅونکي د
 غصب انکار کوي وَلَا بَيِّنَةٌ لِّصَاحِبِ الدَّارِ او د کور مالک لږه بېينه نه وي [يعني د هغه سره گواهان نه وي]
فَهُوَ عَلَى الْاِخْتِلَافِ فِي الْغُصْبِ هُوَ الصَّحِيحُ نو دا پر هغه اختلاف دي کوم چي په غصب کي دی، همدا
 صحيح ده [يعني د صحيح قول مطابق دا مسئله د غصب العقار د مسئلې په څېر مختلف فيها ده] قَالَ: وَإِنْ
انْتَقَصَ بِالزَّرَاعَةِ فرمايي: او که د کښت گري په وجه په جايداد [حکمک] کي نقص راسي يَغْرُمُ
التُّقْصَانَ نو غاصب د نقصان ضامن کيږي لَأَنَّهُ أَتْلَفَ الْبَعْضَ ځکه چي هغه د جايداد څه حصه
 تلف کړې ده فَيَأْخُذُ رَأْسَ مَالِهِ وَيَتَصَدَّقُ بِالْفُضْلِ نو ځکه غاصب به خپل راس المال [يعني د تخم او
 داسي نورو خرچې] اخلي او زائد مقدار به صدقه کوي قَالَ: وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ صاحب د
 هدايي رحمه الله فرمايي: چي دا حکم د طرفينو رَجَهْمَا الله په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: لَا يَتَصَدَّقُ
بِالْفُضْلِ او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چي زائد مقدار به نه صدقه کوي وَسَنَدُ كُرِّ التَّوَجُّعِ مِنْ
الْجَائِزِينَ او د دواړو طرفونو دليل به موږ [انشاء الله] ژر بيان کړو.

اللفات: ﴿نقص﴾ د نصر د باب ماضي ده: کمېدل، ناقص کېدل، نقص (نقصان) پکښي راتلل،
 ﴿اتلاف﴾ د افعال د باب مصدر دی: تلف کول (تلفول)، ضایع کول، بربادول، ﴿یغرم﴾ د سمع د باب
 مضارع ده: تاوان (ضمان) پر لاس کېدل، ضامن کېدل، تاوان پورته کول، ﴿رأس المال﴾ اصل مال،
 ﴿الفضل﴾ اضافي، زائد مقدار.

تشریح: مسئله: داده که څوک عقار مثلاً یو کور غصب کړي بیا د هغه د یو فعل یا استوگني په وجه
 د کور څه حصه خرابه سي چي د هغه جوړولو ته ضرورت پرېوځي، نو پر غاصب د نقصان په اندازه
 ضمان لازمېږي. دا حکم اجماعي او اتفاقي دی. يعني د امام محمد او شيخينو رَجَهْمَا الله ټولو په نېز

● القول الرابع: قول الطرفين رَجَهْمَا الله، لأنه إذا كان مع الإمام أحد من صاحبيه فقولهما راجع، وكذا في ملتقى الأبحر (ج: ٤):

پر غاصب د نقصان ضمان لازم ٿيڻي؛ ڇاڪه چي دا حقيقتاً اتلاف دي او د عقار اتلاف هم د ضمن موجب دي، نو ڇاڪه پر غاصب به د اتلاف په وجه ضمان واجب وي.

فدو غصب دارا إلخ: د دې حاصل دا دي چي که زيد مثلاً د خالد کور غصب کړي او هغه پر اديس خرڅ کړي او اديس ته يې وسپاري، او غاصب بائع (يعني زيد) دا اقرار کوي چي ما د خالد کور غصب کړي دي لېکن مشتري (اديس) وايي چي دا د زيد خپل کور دي او هغه نه دي غصب کړي او د صاحب الدار (خالد) سره هيڅ بښنه نه وي، نو د دې حکم د غصب العقار په څېر دي يعني د شيخينو په نېز بائع نه ضامن کيږي؛ ڇاڪه چي کور عقار (غير منقوله جايداد) دي او د شيخينو رَحْمَهُمُ الله په نېز په عقار کي غصب نه متحقق کيږي، او څرنگه چي د امام محمد رَحْمَهُ الله په نېز په عقار کي هم غصب متحقق کيږي، نو ځکه د هغه په نېز بائع يعني غاصب ضامن کيږي.

قال وإن انتقص إلخ: د دې حاصل دا دي چي که زيد د خالد ځمکه غصب کړي او په هغه کي مثلاً غنم وکړي او په دې فعل سره ځمکي ته څه نقصان ورسپري، نو څومره نقصان چي سوي وي، د هغه په اندازه پر غاصب ضمان لازم ٿيږي؛ ځکه چي هغه ټوله ځمکه نه ده تلف کړې، بلکي د هغې څه حصه يې تلف کړې ده، اوس به د ځمکي داخراجاتو حساب داسي کيږي چي که غاصب (زيد) په دغه ځمکه کي خپل لس سپره غنم کرلي وي او بيا له ځمکي څخه مثلاً څلوېښت سپره غنم ترلاسه کړي، نو له هغه څخه دي غاصب لس سپره خپل د تخم والا غنم وباسي، لس سپره دي خپل حق الزحمه او مزدوي ځني واخلي، لس سپره دي (مثلاً) د ځمکي ضمان ورکړي او ما باقي لس سپره دي صدقه کړي. دا تفصيل د طرفينو رَحْمَهُمُ الله په نېز دي، امام ابو يوسف رَحْمَهُ الله فرمايي چي له ضمان ورکولو څخه وروسته چي کوم مقدار پاته سي، غاصب به هغه نه صدقه کوي، بلکي خپله به يې اخلي؛ ځکه کله چي هغه ضمان اداء کړي، نو د حاصل شده نفعي خېټ زائل سو او ټوله نفع د هغه لپاره حلاله سوه، لهدا د باقي زائد مقدار صدقه و خيرات ته ضرورت نسته. د دواړو فريقينو دليلونه به انشاء الله څه وروسته ذکر سي.

د غصب کړي سوي منقولي شي د هلاکېدلو حکم

قَالَ: وَإِذَا هَلَكَ الثَّقَلُ فِي يَدِ الْغَاصِبِ بِفَعْلِهِ أَوْ بِغَيْرِ فَعْلِهِ فرمايي: او کله چي منقولي شي د غاصب په قبضه کي هلاک سي [برابره ده] د هغه په فعل سره يا د بل چا په فعل سره صَبْنَهُ نو غاصب د هغه ضامن کيږي وَلِي أَكْثَرِ نُسْخِ الْبُخْتَصَرِ: وَإِذَا هَلَكَ الْغُصْبُ او د مختصر القدوري په زياتره نسخو کي

اذکر سوي | دي: واذا هلك الغصب وَالْبُنْقُولُ هُوَ الْبَرَادُ او مراد همدا منقولی شی دی لِمَا سَقَى أَلَّ
الْغُصْبَ فِيمَا يُنْقَلُ حکم مخکی تهر سوه چي غصب په منقولی شیانو کی ثابتیبری وَهَذَا لِأَنَّ الْعَيْنَ
دَخَلَ فِي ضَمَانِهِ بِالْغُصْبِ السَّابِقِ او دا حکم حکم دی چي عین شی د مخکني غصب په وجه د
غاصب په ضمان کی داخل سو إِذْ هُوَ السَّبَبُ حکم چي همدا غصب [د ضمان] سبب دی وَعِنْدَ الْعُجْزِ
عَنْ رَدِّهِ يَجِبُ رَدُّ الْقِيَمَةِ او د عین شی له واپس کولو خنجه د عاجزه کېدو په صورت کی قیمت
واجبیبری أَوْ يَتَقَرَّرُ بِذَلِكَ السَّبَبِ یا په همدې سبب سره د قیمت واپس کول متقرر کیبری [ثابت
محرر] وَلِهَذَا تُعْتَبَرُ قِيَمَتُهُ يَوْمَ الْغُصْبِ او په همدې وجه د هغه [مغضوب شی] د غصب د ورځي د
قیمت اعتبار کیبری وَإِنْ نَقَصَ فِي يَدِهِ او که مغضوب شی د غاصب په قبضه کی ناقص سی [نقصان
پکني راسی] صَيْنَ النُّقْصَانِ نو غاصب د نقصان ضامن کیبری لِأَنَّهُ دَخَلَ جَبِيحُ أَجْزَائِهِ فِي ضَمَانِهِ
بِالْغُصْبِ حکم چي د غصب په وجه د مغضوب شی ټوله اجزاء د غاصب په ضمان کی داخل سوه
فَمَا تَعَدَّرَ رَدُّ عَيْنِهِ نو د کوم شی د عین واپس کول چي ناممکن سی يَجِبُ رَدُّ قِيَمَتِهِ نو د هغه د
قیمت واپس کول واجبیبری بِخِلَافِ تَرَاجُعِ السَّعْرِ إِذَا رَدَّ فِي مَكَانِ الْغُصْبِ په خلاف د نرخ ټیټېدلو
کله چي غاصب [مغضوب شی] د غصب په ځای کی واپس کړي [یعنی که د غصب په ځای کی د
مغضوب شی د واپس کولو پر مهال د هغه قیمت کم وي (نو غاصب نه ضامن کیبری)] لِأَنَّهُ عِبَارَةٌ عَنْ قُتُورِ
الرَّغَبَاتِ دُونَ قَوْتِ الْجُزْءِ حکم چي نرخ ټیټېدل د رغبتونو له سستوالي [کموالی] خنجه عبارت دی،
نه له جزء فوتېدلو خنجه [یعنی دغه نقص د خلکو د رغبت د کموالی په وجه پکني پیدا سوی دی، د مغضوب
شی هېڅ جزء نه دی فوت سوی] وَبِخِلَافِ الْبَيْعِ او په خلاف د مبيع لِأَنَّهُ ضَمَانُ عَقْدٍ حکم چي هغه د
عقد ضمان دی أَمَّا الْغُصْبُ فَتَقْبُضُ پاته سو غصب نو دا د قبضې ضمان دی وَالْأَوْصَافُ تُضْمَنُ
بِالْفِعْلِ لَا بِالْعَقْدِ او د اوصافو ضمان د فعل په وجه لازمیبری، نه د عقد په وجه عَلَى مَا عُرِفَ لکه
خرنگه معلومه سوی ده قَالَ: وَمَرَادُهُ غَيْرُ الرَّيْبِيِّ صاحب د هدایې رَجِهَ الله چي د هغه مراد غیر ربوي
مال دی [یعنی دامام قدوري رحمه الله د دغه قول "چي غاصب د نقصان ضامن کیبری" مراد دا دی چي غصب کړی

شي غير ربوي مال وي اَمَّا فِي الرِّيَوَات لَا يُكِنُّهُ تَضْمِينُ النُّقْصَانِ مَعَ اسْتِرْدَادِ الْأَصْلِ پاته سو په اموال
ربويه كي د اصل اعين اد واپس اخيستلو سره د نقصان ضامن گرځول ممكن نه دي لِأَنَّهُ يُؤَدِّي إِلَى
الرِّبَا حُكْمٌ چي دادربواو طرف ته رسول كوي [يعني د سود سبب گرځي].

اللفات: ﴿النقلي﴾ منقولي شي (كوم چي له يوه ځايه بل ځاي ته نقل كېدای سي)، ﴿يتقرر﴾ د تفعل
مضارع ده: ثابتېدل، پخېدل (مضبوطېدل)، ﴿تراجع﴾ د تفاعل مصدر دی: واپس راتلل، مراد: كمېدل
او ټيټېدل (كنېته كېدل)، ﴿السعر﴾ نرخ، رېټ، ﴿فتور﴾ د نصر او ضرب مصدر دی: له تېزې څخه
وروسته كرارېدل، سستېدل، كمېدل، ﴿الرجبات﴾ جمع درغبه ده: خواهش او لېوالتيا، طلب او
غوښتنه، مېل، ﴿الربوي﴾ هغه مال چي ربوا (سود) پكښي كېدای سي (احسن الهداية)، ﴿تضمنين﴾ د
تفعيل مصدر دی: ضامن گرځول، ضمان (تاوان) ځني اخيستل، ﴿استرداد﴾ د استفعال مصدر دی:
واپس اخيستل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی كه غاصب يو منقولي شي غصب كړي او بيا هغه د غاصب په
قبضه كي هلاك او ضايع سي، برابره ده په هغه كي د غاصب د عمل دخل وي او كه نه وي، په هر
صورت كي غاصب د هغه شي ضامن كيږي، اوس چي كومو حضراتو د عَيْن مَغْصُوب واپس كول
مُوجِبْ اصلي گرځولی دی (لكه مخكي چي ددې تفصيل تېر سو)، دهغو په نېز د عَيْن (مثل) واپس كول
لازميږي كه چيري هغه موجود وي، او كه هغه موجود نه وي، نو د هغه د قيمت واپس كول لازميږي.
او كومو حضراتو چي قيمت مُوجِبْ اصلي شمېرلی دی، دهغو په نېز قيمت لازميږي، كه څه هم
عَيْن موجود وي.

وعند العجز عن ردّه إلخ: په دې سره همدغه پورتنۍ خبره بيان كړې سوې ده. پر غاصب د ضمان
واجبېدلو وجه داده چي د غصب له وخته سمدستي پر غاصب د هغه شي ضمان لازميږي، نو ځكه د
مغصوب شي تر هلاكېدلو وروسته خو به هغه تر گړېوان نيول كيږي او ضمان به ځني اخيستل كيږي.

وان نقص إلخ: ددې حاصل دادی چي كه د غاصب په قبضه كي مغصوب شي ناقص سي يعني نقص
او عيب پكښي پيدا سي، مثلاً مغصوب شي ځوانه بنځه وي بيا هغه د غاصب په قبضه كي په يو
ناامي مرض مبتلا سي يا د هغه په قبضه كي سپين سرې سي او داسي نور، نو په دغه نقصان سره چي
د هغه په قيمت او ماليت كي څومره نقصان (كمي) راغلې وي، پر غاصب د هغه اداينه لازميږي؛
ځكه چي د غصب په وجه مغصوب شي دخپل ټولو اجزاؤ او اوصافو سره د غاصب په ضمان كي

داخلیږي، لهدا په کوم اعتبار سره چي په هغه کي نقص راغلی وي، په همغه اعتبار سره به پر غاصب د هغه ضمان هم لازمیږي.

بخلاف تراجع السعر الخ: مسئله داده که غاصب مثلاً په زابل کي یو شی غصب کړي او بیا په همدې زابل کي هغه شی مالک (مغضوب منه) ته واپس کړي، لېکن د غصب کولو او واپس کولو په مینځ کي چي کوم وخت تېر سوی وي، په هغه کي د مغضوب شي قیمت څه کم سوی وي، نو غاصب د دغه نقصان او کمښت نه ضامن کیږي؛ ځکه چي دا کمی و نقصان د غاصب د عمل په وجه نه دی، بلکي په دغه شي کي دخلکو درغت کمېدلو په وجه دی او دا د غاصب په ملکیت او قدرت کي نه دي، نو ځکه هغه به ضامن کیږي هم نه. دلته دا خبره تاسو په یاد لري چي د ”إِذَا رَدَّ فِي مَكَانِ الْغَصْبِ“ قید اجترافي قید دی، همدا وجه ده که غاصب د زابل پر ځای په کندهار کي مغضوب شی مالک ته واپس کړي، نو ښکاره خبره ده چي په دې صورت کي د قیمت کمېدلو سبب د مکان بدلېدل دي، نو ځکه په دې صورت کي مالک ته اختیار حاصلیږي چي که وغواړي نو په کندهار کي دي هغه شی ځني واخلي او که وغواړي نو تر زابله د هغه د رارسېدلو انتظار دي وکړي.

وبخلاف المبيع الخ: د دې حاصل دادی چي که تربیع کولو وروسته دبائع په قبضه کي د مبيع یو وصف هلاک او ضایع سي، نو د وصف په هلاکېدلو سره له ثمن څخه هیڅ مقدار نه ساقطیږي؛ ځکه چي د مبيع ضمان د عقد ضمان دی او د عقد په وجه د اوصافو د هلاکېدلو (ضایع کېدلو) ضمان نه لازمیږي؛ ځکه چي عقد پر اعیانو وړدیږي، نه پر اوصافو، ها! څرنگه چي د مغضوب شي پر عین او ذات قبضه کیږي او قبضه فعل ده، نو ځکه د هغه د هلاکېدلو ضمان به لازمیږي.

قال ومراده الخ: فرمایي په متن کي چي امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ په ”وَإِذَا هَلَكَ النِّقْلِي“ کي د منقولي شي د هلاکېدلو ضمان لازم کړی دی، له دې څخه هغه منقولي شي مراد دی کوم چي د اموال ربویه وو له قبیلې څخه نه وي، د دې لپاره چي د عین داخیستلو سره سره د ضمان په اخیستلو کي (یعني د عین او ضمان نقصان دواړو داخیستلو په صورت کي) کي د سود او ربوا شبهه رانه سي. لېکن که چیري مغضوب شی د اموال ربویه وو له قبیلې څخه وي، نو بیا د عین مغضوب داخیستلو سره سره د ضمان نقصان په اخیستلو کي سود او ربوا لازمیږي او د سود معامله حرامه ده، په همدې وجه صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللهِ

په ”و مراده“ سره د ”النقلی“ مراد متعین کړی دی.

که په غصب کړی سوي غلام مزدوري وکړی سي چي د هغه په وجه نقص پکښي راسي (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَمَنْ غَصَبَ عَبْدًا فَاسْتَفْلَهُ فَرَمَائِي: او څوک چي غلام غصب کړي او په هغه سره گټه حاصله کړي [مزدوري په وکړي] فَتَنَقَّصَتْهُ الْغَلَّةُ او گټه [مزدوري] کول هغه ناقص کړي [يعني د مزدوري کولو په وجه نقص او عيب پکښي پيداسي] فَعَلَيْهِ النُّقْصَانُ نو پر غاصب نقصان [او تاوان] لازم دی لِتَأْيِيْتِنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَيَتَصَدَّقُ بِالْغَلَّةِ او غاصب به د غلام گټه صدقه کوي قَالَ: وَهَذَا عِنْدَهُمَا أَيْضًا صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ فرمائي: چي دا حکم هم د طرفينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز دی وَعِنْدَكَ لَا يَتَصَدَّقُ بِالْغَلَّةِ او د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز به د غلام گټه نه صدقه کوي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا آجَرَ الْمُسْتَعِيرُ الْمُسْتَعَارَ او پر همدغه اختلاف دي کله چي مستعير [عاريت] اخيستونکی] مستعار شی په اجرت ورکړي لِأَنَّ يُوسُفَ: أَنَّهُ حَصَلَ فِي ضَمَانِهِ وَمِلْكِهِ د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي دا گټه د غاصب په ضمان او د هغه په ملکيت کي حاصله سوې ده أَمَّا الْقَضَانُ فَقَاطَرٌ پاته سو ضمان ايمني د غاصب په ضمان کي حاصلېدل نو هغه ښکاره دي [ځکه چي د غصب په وجه دا غلام د غاصب په ضمان کي داخل سوی دی] وَكَذَلِكَ الْبَلَدُ فِي الْمَضْمُونِ او همدارنگه په مضمون [غلام] کي د ملکيت [پاتېدل هم ښکاره دي] لِأَنَّ الْمَضْمُونَاتِ تَبْلُوكَ بِإِدَاءِ الْقَضَانِ مُسْتَنَدًا إِلَى وَقْتِ الْغَضَبِ عِنْدَنَا ځکه چي مضمون شيان په ضمان اداء کولو سره په ملکيت کي داخلېږي د غصب د وخت و طرف ته په منسوب کېدلو سره زموږ په نېز وَلَهُمَا: أَنَّهُ حَصَلَ بِسَبَبِ خَبِيثٍ وَهُوَ التَّشَرُّفُ فِي مِلْكِ الْغَيْرِ د طرفينو دليل دا دی: چي دا گټه په خبيث سبب سره حاصله سوې ده او هغه د بل چا په ملکيت تصرف کول دي وَمَا هَذَا أَحَالُهُ او د کوم څه چي دا حال وي فَسَبِيلُهُ التَّصَدَّقُ نو د هغه لاره صدقه کول دي إِذَا الْفَرَعُ يُخْضَلُ عَلَى وَصْفِ الْأَصْلِ ځکه چي فرع د اصل پر وصف

حاصلیږي اداصل پر وصف متفرع کیږي | وَالْبَيْتُ الْمُسْتَتِدُّ نَاقِصٌ او متسویږدونکی ملکیت ناقص وي فَلَا يَنْعَدُّ بِهِ الْخُبْثُ نو ځکه په هغه سره به خبث نه ليري کیږي فَلَوْ هَلَكَ الْعَبْدُ فِي يَدِ الْغَاصِبِ حتې ضمنه بیا که دا غلام د غاصب په قبضه کي هلاک سي تر دې چي غاصب د هغه ضامن سي له أَنْ يَسْتَعِينَ بِالْغَلَّةِ فِي أَدَاءِ الضَّحَانِ نو غاصب ته دا اختیار سته چي د ضمان په اداء کولو کي د غلام له گټي څخه کار واخلي لَأَنَّ الْخُبْثَ لِأَجْلِ الْمَالِكِ ځکه چي خبث خود مالک په وجه وو وَلِهَذَا نُوْ أَدَّى إِلَيْهِ همدا وجه ده که غاصب دا گټه مالک ته ورکړي وای يُبَاخِلُهُ التَّنَاوُلُ نو د هغه لپاره به د دې خوړل روا وای فَيَزُولُ الْخُبْثُ بِالْأَدَاءِ إِلَيْهِ نو ځکه مالک ته په ورکولو سره به خبث زائلیږي بِخِلَافِ مَا إِذَا بَاعَهُ فَهَلَكَ فِي يَدِ الْبُشْتَرِيِّ ثُمَّ أُسْتَحَقَّ وَعَرَمَهُ په خلاف د هغه صورت کله چي غاصب مغضوب غلام خرڅ کړي او هغه د مشتري په قبضه کي هلاک سي إِضَاعِ سِي بیا هغه غلام دیو چا مستحق وخیږي او مشتري د هغه تاوان إِضْمَانٍ ورکړي لَيْسَ لَهُ أَنْ يَسْتَعِينَ بِالْغَلَّةِ فِي أَدَاءِ الثَّنَنِ إِلَيْهِ نو بائع إِغْصَابٍ نه دا اختیار سته چي د مشتري په ثمن اداء کولو کي د غلام له گټي إِنْفَعِي څخه کار واخلي لَأَنَّ الْخُبْثَ مَا كَانَ لِحَقِّ الْبُشْتَرِيِّ ځکه چي إِدْغَمِي خبث د مشتري د حق په وجه نه دی إِلَّا إِذَا كَانَ لَا يَجِدُ غَيْرَهُ مگر دا چي بائع له دغه گټي څخه بغیر بل مال نه وموندي لَأَنَّهُ مُخْتَارٌ إِلَيْهِ ځکه چي إِپه دې صورت کي إِهغه دغه گټي ته محتاج دی وَلَهُ أَنْ يَضْرِفَهُ إِلَى حَاجَةِ نَفْسِهِ او محتاج کس ته دا اختیار سته چي داسي مالک په خپل ضرورت کي صرف کړي فَلَوْ أَصَابَ مَالًا بیا که بائع څه مال تر لاسه کړي تَصَدَّقَ بِبَيْتِهِ إِنْ كَانَ غَنِيًّا وَقَتَ الْإِسْتِعْمَالِ نو د دغه گټي إِنْفَعِي په اندازه مال دي صدقه کړي که چیري هغه د استعمالولو إِیْنِي په خپل ضرورت کي د گټي د صرفولو إِپه وخت کي مالدار وي وَإِنْ كَانَ فَقِيرًا او که چیري هغه غریب وي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو پر هغه هیڅ شی هم نسته لِأَنَّا ذَكَرْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی.

اللغات: ﴿استغل﴾ د استعمال ماضي ده: د گټي او نفعي طلب ځني کول، گټه په کول، يعني کار و مزدوري په کول، ﴿الغلة﴾ مخکي موږ ذکر کړه چي د دې لفظ څو معناوي دي چي له هغوی څخه يوه معنی ده: د غلام گټه (کسب الغلام)، اجرت، ﴿مستعير﴾ د استعمال فاعل دی: په خواست سره د

شي اخیستونکی، عاریتا غوښتونکی، ﴿المستعار﴾ داستعمال مفعول دی: په خواست اخیستل سوی شی، ﴿مضمون﴾ د سمع د باب مفعول دی: د کوم شي چي ضمان (تاوان) لازم وي، هغه شی چي ضمان يې ورکول کيږي، جمع: مضمونات، ﴿یستعین﴾ داستعمال مضارع ده: د مدد او مرستي طلب کول، مرسته اخیستل، ﴿التناول﴾ د تفاعل مصدر دی، د دغه باب هم شو معناوي دي چي له هغوی څخه یوه معنی ده: خوړل، اخیستل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک غلام غصب کړي او هغه په یو مزدوري لگیا کړي او د هغه اجرت او گټه حاصله کړي او د دغه مزدوري او خواری په وجه غلام ډېر کمزوری او ضعیفه سي یا هغه په یو ډول مرض او ستونزه مبتلا سي چي د هغه په وجه د غلام قیمت کم سي، نو پر غاصب د دغه نقصان او کمښت ضمان لازميږي او د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز د غلام واپس کولو سره سره پر غاصب د حاصل شده گټي صدقه کول هم لازميږي، لېکن دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز پر غاصب صدقه کول ضروري نه دي؛ ځکه چي دا گټه د غاصب په ملکیت کي حاصله سوې ده او د ضمان اداء کولو په وجه غاصب د غصب له وخته د هغه مالک سوی دی، او ښکاره خبره ده چي له خپل ملوک شي څخه د حاصل شده گټي صدقه کول لازم نه دي.

د طرفینو دلیل دادی چي دلته غاصب کومه گټه حاصله کړې ده، هغه يې د بل چا په ملکیت کي په ناحقه تصرف کولو سره په خبیثه او غلطه طریقه حاصله کړې ده، او په داسي طریقه سره د حاصل شده گټي یوازینی لاره صدقه ده، نو ځکه پر غاصب د دغه گټي صدقه لازم ده. پاته سو د هغه د ضمان ورکولو مسئله، نو په دغه ضمان سره چي غاصب ته کوم ملکیت حاصلیږي، هغه ناقص دی، همدا وجه ده چي صرف د موجود او حاضر په حق کي دا ملکیت ښکاره کيږي، د غائب او فائت په حق کي نه ښکاره کيږي، نو په دې حواله سره دا ملکیت ناقص دی او په ناقص ملکیت سره خبث نه ختمیږي، نو ځکه غاصب ته په حاصل شده ملکیت او گټه کي به خبث او خرابي باقي پاته وي او پر هغه به د موجوده گټي صدقه کول لازم وي.

للموئلك إلخ: فرمایي که دغه مقصوب غلام له مزدوري کولو او گټي حاصلولو څخه وروسته د غاصب په قبضه کي هلاک سي او پر غاصب د هغه ضمان لازم سي، نو په دې صورت کي غاصب له غلام څخه حاصل شده گټه په خپل ضمان کي ورکولای سي، یعنی هغه ته دا حق سته چي د غلام گټل سوی مال د هغه مالک ته د غصب په ضمان (تاوان) کي ورکړي؛ ځکه چي د غاصب په حق کي د دغه گټي خبث د مالک د حق په وجه دی او دلته د ضمان په شکل همدې مالک ته دغه گټه

حاصلیږي، نو ځکه مذکوره خېټ به زائل سي او د غاصب لپاره ورکول او د مالک لپاره اخیستل به روا وي.

بغلاف ما إذا باعه إلخ: د دې حاصل دا دی چي که غاصب دغه مغبوب غلام له گټي حاصلولو څخه وروسته خرڅ کړي او مشتري ته یې وسپاري او پر ثمن قبضه وکړي، بیا دا غلام د مشتري په قبضه کي هلاک سي، تر دې وروسته یو کس پر هغه د خپل استحقاق دعوی وکړي (چي دا غلام خوز ما و او خپله دعوی ثابته کړي) او مشتري دغه مستحق کس ته ضمان ورکړي، نو ښکاره خبره ده چي د بیع باطلېدلو په وجه به مشتري له بائع (غاصب) څخه خپل ثمن واپس اخلي، خو په دې صورت کي دغه بائع (غاصب) له غلام څخه حاصل شده گټه په ثمن کي نه سي ورکولای؛ ځکه چي د دغه گټي خېټ د مشتري د حق په وجه نه دی، بلکي د مستحق کس د حق په وجه دی، او ثمن مشتري ته ورکول کیږي، نه مستحق کس ته، نو ځکه دغه گټه د ثمن سره ګډول صحیح نه دي، او په مخکنۍ مسئلې کي چي څرنګه دا گټه د مالک د حق په وجه خپشه وه او هغه همدي مالک ته ورکول کېده، نو ځکه مالک ته د هغه ورکول روا وه. ها! که چیري په دغه دویم صورت کي د بائع (غاصب) په قبضه کي له مذکوره گټي څخه بغیر بل هیڅ مال نه وي، نو په دې صورت کي د ضرورت پر بناء بائع په ثمن کي دغه گټه استعمالولای سي او بیا چي کله وروسته هغه ته مال په لاس ورسي او د گټي استعمالولو په وخت کي هغه مالدار وي، نو د گټي په اندازه مال به صدقه کوي، او که چیري بائع په هغه وخت کي غریب وي، نو هیڅ به نه صدقه کوي؛ ځکه چي د غریب والي په صورت کي بائع د دغه گټي استعمالولو ته ضرورت من او مجبوره وو، او دا مشهوره قاعده ده چي "الضرورات تبيح" المحضورات.

په غصب کړي سوي مال سره بل شی رانیول او گټه پر کول (حکم او تفصیل)

قَالَ: وَمَنْ غَصَبَ أَلْفًا فَرَمَائِي: او که څوک زر درهمه غصب کړي فَاشْتَرَى بِهَا جَارِيَةً او په هغه زر درهمو یو مینځه رانیسي فَبَاعَهَا بِالْفَقِيرِ او دا مینځه په دوه زره درهمو خرڅه کړي ثُمَّ اشْتَرَى بِالْأَلْفَيْنِ جَارِيَةً بیا په هغه دوه زره درهمو یو مینځه رانیسي فَبَاعَهَا بِثَلَاثَةِ آلَافٍ دَرَاهِمٍ او هغه په درې زرو درهمو خرڅه کړي فَإِنَّهُ يَتَصَدَّقُ بِجَمِيعِ الرِّبْحِ نو غاصب به دغه ټوله نفع صدقه کوي وَهَذَا عِنْدَهُمَا او دا حکم د طرفینو راجع ټول ته په نېز دی وَأَصْلُهُ أَنَّ الْغَاصِبَ أَوْ الْيُودِعَ إِذَا تَصَرَّفَ فِي الْمَغْصُوبِ أَوْ الْوَدِيعَةِ وَرَبِّهِمْ او د دې اصل دا دی چي کله غاصب او مودع په مغبوب مال یا امانت مال کي

تصرف وکړي او نفع اگته او کړي لَا يَطِيبُ لَهُ الرِّيحُ عِنْدَهُمَا نو د طرفينو رَجِهْتُهُمَا الله په نېز دهغه لپاره دا نفع نه حلالېږي ايمني غاصب او مودع لره د دغه نفعي استعمالول روانه دي | خِلَافًا لِأَبْنِ يُونُسَ په خلاف د امام ابو يوسف رَجِهَهُ الله وَقَدْ مَرَّتِ الدَّلَائِلُ او [دواړو] دلائل تېر سوي دي وَجَوَابُهُمَا فِي التَّوَدِيعَةِ أَظْهَرُ او د وديعت په هکله خو د طرفينو رَجِهْتُهُمَا الله جواب ښکاره دی لَأَنَّهُ لَا يَسْتَنْدُ إِلَيْكَ إِلَى مَا قَبْلَ التَّصَرُّفِ لِأَنَّهُ مَرَّ سَبَبِ الصَّانِ ځکه چي [په وديعت کي] اضمنان د سبب د نشتوالي په وجه ملکيت له تصرف څخه د مخکي حالت والا و طرف ته نه منسوب کيږي فَلَمْ يَكُنِ التَّصَرُّفُ فِي مِلْكِهِ نو ځکه تصرف په خپل ملکيت کي [واقع] نه سو ثُمَّ هَذَا ظَاهِرٌ فِيمَا يَتَعَيَّنُ بِالْإِشَارَةِ بيا په اشاره سره په متعين کېدونکي شيانو کي دغه حکم ښکاره دی أَمَّا فِيمَا لَا يَتَعَيَّنُ كَالشَّيْنَيْنِ لېکن کوم شيان چي په اشاره سره نه متعين کيږي لکه درهم او دنانير فَقَوْلُهُ فِي الْكِتَابِ اشْتَرَى بِهَا إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّ التَّصَدُّقَ إِنَّمَا يَجِبُ إِذَا اشْتَرَى بِهَا وَنَقَدَ مِنْهَا الشَّيْنُ نو په متن کي د ماتن رَجِهَهُ الله دا قول ”اشترى بها“ ودې خبري ته اشاره ده چي صدقه کول په همغه صورت کي واجبېږي کله چي غاصب په درهمو يا دنانيرو سره شی رانيسي او له هغوی څخه ثمن اداء کړي أَمَّا إِذَا أَشَارَ إِلَيْهَا وَنَقَدَ مِنْ غَيْرِهَا أَوْ نَقَدَ مِنْهَا وَأَشَارَ إِلَى غَيْرِهَا أَوْ أَطْلَقَ إِطْلَاقًا وَنَقَدَ مِنْهَا خو که چيري د درهمو يا دنانيرو و طرف ته اشاره وکړي لېکن له هغوی څخه بغير [له يوبل مال څخه] ثمن اداء کړي يا له هغوی څخه ثمن اداء کړي او له هغوی څخه بغير [د بل مال و طرف ته] اشاره وکړي يا مطلق رانيول وکړي او له هغوی [درهمو او دنانيرو] څخه ثمن اداء کړي يَطِيبُ لَهُ نو دهغه لپاره دا نفع حلالېږي وَهَكَذَا قَالَ الْكَرْخِيُّ او همداسي امام کرخي رَجِهَهُ الله ويلي دي لِأَنَّ الْإِشَارَةَ إِذَا كَانَتْ لَا تَفِيدُ التَّعْيِينَ ځکه کله چي اشاره د تعين فايده نه ورکوي لَا بُدَّ أَنْ يَتَأَكَّدَ بِالنَّقْدِ نو په نقد [اداء کولو] سره دهغه مؤکد کول ضروري دي لِيَتَحَقَّقَ لُغْتُهُ د دې لپاره چي خبث ثابت سي وَقَالَ مَشَايخُنَا: لَا يَطِيبُ لَهُ قَبْلَ أَنْ يَضْمَنَ وَكَذَا بَعْدَ الضَّمَانِ بېل حال او مشايخو فرمايلي دي: چي دهغه لپاره په هيڅ حال کي هم نفع نه حلالېږي ابراره ده [له ضمان وړ کولو څخه مخکي وي او که له ضمان څخه وروسته وي] وَهُوَ الْبُخْتَارُ او همدا مختار قول

دی لِإِطْلَاقِ الْجَوَابِ فِي الْجَامِعَيْنِ وَالْمُبْسُوطِ په جامع صغیر او جامع کبیر او مبسوط کي د جواب احکم | د مطلق کېدلو په وجه قَالَ: وَإِنْ اشْتَرَى بِأَلْفٍ جَارِيَةً تُسَاوِي أَلْفَيْنِ قَوْهَبَهَا فرمایي: او که غاصب په هغه زر درهمو داسي مینځه رانیسي کوم چي د دوو زرو درهمو سره برابره وي أَوْ طَعَامًا فَالْكَلْهُ یا غله په رانیسي او هغه و خوري لَمْ يَتَصَدَّقْ بِشَيْءٍ نو هیڅ شی به هم نه صدقه کوي وَهَذَا قَوْلُهُمْ جَبِيحًا او دا د دوی ټولو | متفق علیه | قول دی لَأَنَّ الرِّزْقَ إِنَّمَا يَتَّبِعُنْ عِنْدَ اتِّحَادِ الْجَنَسِ ځکه چي نفع صرف د جنس د یو والي په وخت کي ښکاره کیږي.

اللغات: ﴿الربح﴾ نفع، گټه، ﴿مودع﴾ د افعال د باب مفعول دی: چا ته چي امانت ایښوول سوی وي، ﴿یطیب﴾ د ضرب مضارع ده: پاکېدل، حلال کېدل، ﴿یستند﴾ د استفعال مضارع ده: منسوب کېدل (د یو شي نسبت بل شي ته کېدل)، اعتماد کول، ﴿تساوي﴾ د مفاعلي له بابو د واحد مؤنث غائب مضارع صیغه ده: برابرېدل، مساوي کېدل، ﴿اتحاد﴾ د افتعال مصدر او اسم مصدر دی: یو کېدل، یو والی (متحد والی).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی د بل چا زر درهمه غصب کړي او په هغه زر درهمو یو مینځه (یا یو سامان) رانیسي، بیا هغه مینځه په دوه زره درهمه خرڅه کړي او په هغه دوه زره درهمو بله مینځه رانیسي او په درې زره درهمه یې خرڅه کړي، نو د طرفینو رَجَهَاتُ الله په نېز د غاصب لپاره دغه حاصل شده نفع روا نه ده بلکي ټوله نفع پر هغه واجب التصدق ده، لېکن دامام ابویوسف رَجَه الله په نېز د غاصب (عاقده) لپاره دا نفع حلاله او روا ده؛ د غصب په هکله تحقیق او دلائل تېر سول، همدارنگه د ودیعت هم دغه حکم دی؛ ځکه په غصب کي خو په ضمان اداء کولو سره د غصب وخت ته ملکیت منسوب کیږي، لېکن په ودیعت کي دغه انتساب او استناد هم نه کیږي؛ ځکه چي په ودیعت کي گرسره د ضمان سبب معدوم دی او په یوه درجه کي هم د مودع تصرف د هغه په ملکیت کي نه واقع کیږي؛ نو ځکه ټوله نفع به خبیثه او حرامه وي.

ثم هذا ظاهر الخ: فرمایي چي په اشاره سره په متعین کېدونکي شیانو مثلاً په سامان او داسي نورو کي خودا حکم ښکاره دی چي په هغوی سره حاصل شده نفع حرامه ده، لېکن کوم شیان چي په متعینولو

سره نه مُتَعَيِّن کيږي لکه درهم و دنانير، په هغوی کي هغه وخت په حاصل شده نفع کي خبث راځي کله چي غاصب په هغوی سره يوشی رانیسي او هغوی د ثمن په توگه ورکړي، همدا وجه ده که غاصب د درهمو يا دنانيرو و طرف ته اشاره خو وکړي لېکن له بل مال څخه ثمن اداء کړي يا د بل شي و طرف ته اشاره وکړي او له درهمو يا دنانيرو څخه ثمن اداء کړي يا مطلق عقد وکړي او له درهمو يا دنانيرو څخه ثمن اداء کړي، نو د امام کرخي رَجَّه الله په نېز د هغه لپاره نفع حلاله او رواه ده؛ ځکه چي په درهمو او دنانيرو کي اشاره مفیده نه ده، نو په دوی کي همغه وخت خبث پيدا کيږي، کله چي واقعتاً د ثمن په توگه ورکول سي، لهدا تر څو چي ور نه کړل سي، تر هغه وخته به خبث نه ثابتيږي او مذکوره نفع به حلاله وي. لېکن زموږ د مشايخو رايه داده چي په هيڅ حال کي هم د غاصب او مودع لپاره دا نفع حلاله نه ده، يعني برابره ده هغه ضمان ورکړي او که يې نه ورکړي او په جامع صغير و کبير او مبسوط کي چي دا حکم ”یتصدق بجمع الربح“ مطلق وارد سوی دی، د هغه مطابق د مشائخو فيصله صحيح او مختاره معلوميږي، لېکن زموږ په زمانه کي مفتی به قول دی د امام کرخي رَجَّه الله دی، همدا د علامه صدر الشهيد او شمس الائم سرخي رَجَّه الله رايه هم ده، وَهُوَ الْأَنْسَبُ وَالْأَحْوَطُ دَفْعًا لِلْحَرَجِ عَنِ النَّاسِ. (بنايه ج: ۱۰، ص: ۲۳۶)

قال وإن اشترى إلخ: د دې حاصل دادی چي که غاصب د مغصوبه زر درهمو په عوض کي داسي مينځه رانیسي کوم چي په دوه زره درهمه ارزي و بيا هغه يو چا ته هبه کړي، يا غاصب په مغصوبه درهمو سره غله يا بل د خوراک شي رانیسي بيا هغه و خوري، نو په دغه صورتونو کي پر هغه د هيڅ شي صدقه کول نه لازميږي؛ ځکه چي دلته د مغصوبه درهمو او په هغوی سره درانيول سوي شي په مينځ کي اتحاد او مساوات معدوم دی، لهدا کله چي اتحاد او مساوات نسته، نو نفع به هم نه ښکاره کيږي او د نفع به هيڅ اعتبار هم نه کيږي، لېکن پر غاصب د مغصوب شي (زرو درهمو) په اندازه مال لازميږي. (احسن الهدايه)

فَصْلٌ فِيْمَا يَتَغَيَّرُ بِفِعْلِ الْغَاصِبِ

دافصل په (بيان د) هغو شيانو کي دى کوم چي د غاصب
په فعل سره متغير کيږي

تشریح: په دغه فصل کي د بيان سوي دي چي د غاصب په فعل سره د مالک (منصوب منه) ملکیت زائلېږي، او ښکاره خبره ده چي ملکیت له غصب او د غصب له متعلقاتو څخه وروسته زائلېږي، په همدې وجه دافصل وروسته بيان کړى سوى دى.

په غصب کړى سوي شي کي د بدلون راتللو حکم او تفصيل

فَصْلٌ: قَالَ: وَإِذَا تَغَيَّرَتِ الْعَيْنُ الْمَغْصُوبَةُ بِفِعْلِ الْغَاصِبِ فَرَمَائِي: كه چيري د غاصب په فعل سره غصب کړى سوى شي متغير سي حَتَّى زَالَ اسْمُهَا وَأَعْظَمَ مَنَافِعُهَا تر دې چي د هغه نوم او د هغه ستر [متعين] منافع زائل سي زَالَ مِلْكُ الْمَغْصُوبِ مِنْهُ عَنْهَا نو له هغه شي څخه د منصوب منه [مالک] ملکیت زائلېږي وَمَلَكَهَا الْغَاصِبُ او غاصب د هغه مالک کيږي وَضَمِنَهَا او د هغه ضامن کيږي [يعني غاصب به د هغه ضمان (تاوان) ورکوي] وَلَا يَحِلُّ لَهُ الْإِثْتِمَاءُ بِهَا حَتَّى يُوَدَّى بِدَلَّتْهَا او د غاصب لپاره له هغه [منصوب] شي څخه نفع اخيستل نه روا کيږي تر دې چي د هغه بدل اداء کړي كَمْ مَنُ غَصَبَ شَاءً وَذَبَحَهَا وَشَوَّاهَا أَوْ طَبَخَهَا لکه څوک چي پسه غصب کړي او هغه ذبح کړي او کباب يې کړي يا يې پوخ کړي أَوْ حَنَظَ فَطَخَهَا يا غنم غصب کړي او هغه ميده کړي [اوږه يې کړي] أَوْ حَدِيدًا فَأَتَّخَذَهُ سَيْفًا يا اوسپنه غلا کړي او له هغې څخه توره جوړه کړي أَوْ صُلْفًا فَعَبَلَهُ آيَةً يا ژر غلا کړي او له هغه څخه يولونښى جوړ کړي وَهَذَا كَلَّمُهُ عِنْدَنَا او دغه ټوله تفصيل زموږ په نېز دى وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَنْقُطُ حَقُّ الْمَالِكِ وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي يُوسُفَ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي د مالک حق نه منقطع کيږي، همدا د امام ابو يوسف رحمه الله يو روايت دى غَيْرَ أَنَّهُ إِذَا اخْتَارَ أَخَذَ الدَّقِيقَ مگر دا چي کله مالک اد غنمو پر ځاى د اوږو اخيستل اختيار کړي لَا يُضَيِّنُهُ الْقُضَّانَ عِنْدَهُ نو د امام

ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نهز مالک له غاصب څخه د نقصان ضمان نه سي اخيستلاي لَا تَنْتَهِ يُوَدِّي إِلَى
الرَّبَا حُكْمَ چي دا سود ته رسول کوي ايمني د سود سبب گرځي | وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ يُضَيِّنُهُ او د امام شافعي
 رَحِمَهُ اللهُ په نهز د نقصان ضمان ځني اخيستلاي سي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّهُ يُزُولُ مِلْكُهُ عَنْهُ او له امام
 ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه دا روايت هم سوی دی چي له هغه [مغصوب شي] څخه د مالک ملکيت
 زائلېږي لَكِنَّهُ يُبَاعُ فِي دِينِهِ لېکن هغه به د مالک په قرض کي خرڅول کيږي وَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنَ
الْغُرْمَاءِ بَعْدَ مَوْتِهِ او مالک به د نورو قرضخواهانو په نسبت د هغه زيات حقدار وي د غاصب تر
 مرگ وروسته لِلشَّافِعِيِّ: أَنَّ الْعَيْنَ بَاقِي د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي عين مغصوب
 موجود دی فَيَبْقَى عَلَى مِلْكِهِ نو ځکه هغه به د مالک پر ملکيت باقي پاتېږي وَتَتَّبِعُهُ الصَّنْعَةُ او
 عمل [په عين کي لاسوهنه] د هغه تابع کيږي كَمَا إِذَا هَبَّتِ الرِّيحُ فِي الْحِطَّةِ وَالْقَتَّهَا فِي طَاحُونَةٍ لکه کله
 چي پر غنمو باد راسي او هغوی په يو ژرنده کي واچوي فَطَحَنَتْ او ژرنده هغوی ميده کړي [اوره يې
 کړي] وَلَا مُعْتَبَرٌ بِفَعْلِهِ او د غاصب فعل لره هيڅ اعتبار نسته لِأَنَّهُ مَحْظُورٌ ځکه چي [د غصب] فعل
 [شرعاً] ممنوع دی فَلَا يَصْلُحُ سَبَبًا لِلْمِلْكِ نو ځکه هغه به د ملکيت د سبب جوړېدلو صلاحيت نه
 لري [يعني د مالک کېدو سبب نه سي جوړېدلاي] عَلَى مَا عَرِفَ لکه څرنګه چي معلومه سوې ده فَصَارَ كَمَا
إِذَا انْعَدَمَ الْفِعْلُ أَصْلًا نو دا داسي سوه لکه فعل چي بالکل معدوم وي [يعني لکه فعل چي بالکل سوی نه
 وي] وَصَارَ كَمَا إِذَا ذَبَحَ الشَّاةَ الْمَغْصُوبَةَ وَسَلَخَهَا وَأَزْبَهَا او دا داسي سوه لکه کله چي غاصب غصب
 کړی سوی پُسه ذبح کړي او هغه له پوسته وکاري او ټوټه، ټوټه يې کړي وَلَنَا: أَنَّهُ أَحْدَثَ صَنْعَةً
مُتَقَوِّمَةً زموږ دليل دا دی: چي غاصب يو قيمت لرونکی صنعت پيدا کړی دی [په بله وينا دا چي
 دلته غاصب په خپل فعل سره يو متقوم شی ايجاد کړی دی] فَصَيَّرَ حَقَّ الْمَالِكِ هَالِكًا مِنْ وَجْهِ نو د مالک حق
 يې په يوه اعتبار سره هلاک شده گرځولی دی أَلَا تَرَى أَنَّهُ تَبَدَّلَ الْإِسْمُ وَقَاتَ مُعْظَمُ الْمَقَاصِدِ آيا ته نه
 ګوري! چي ادغه شي انوم بدل سو او د هغه ستر مقاصد فوت سول وَحَقُّهُ فِي الصَّنْعَةِ قَائِمٌ مِنْ كُلِّ وَجْهِ
 او [په دې حواله سره] په صنعت کي د غاصب حق په هر اعتبار سره موجود دی فَيَتَرَجَّحُ عَلَى الْأَصْلِ

الَّذِي هُوَ قَائِلٌ مِنْ وَجْهِهِ نُوْدَابَهُ پَر هغه اصل راجح كيږي کوم چي من وجه فوت سوی دی [په بله وينا دا چي نو دا حق به له هغه حق څخه راجح وي کوم چي من وجه فوت سوی دی (احسن الهداية)] وَلَا تَجْعَلْهُ سَبَبًا لِّلْبَلْكَ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ مَخْطُورٌ بَلْ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ إِحْدَاثُ الصَّنْعَةِ او د غاصب فعل موبد ممنوع کېدلو په حیثیت سره د ملکیت سبب نه ګرځوو بلکي د صنعت متقومه د پیدا کولو په حیثیت سره یې د ملکیت سبب ګرځوو بِخِلَافِ الشَّاقَّةِ په خلاف د پُسه إَنَّ اسْمَهَا بَاقِي بَعْدَ الذَّبْحِ وَالسَّلَاحِ ځکه چي تر ذبح کولو او پوست کېدلو وروسته هم د هغه نوم باقي دی وَهَذَا الْوَجْهُ يُشْبِلُ الْفُضُولَ الْمَذْكُورَةَ او دغه علت ټولو مذکوره صورتونو [مسائلو] لره شامل دی وَيَتَفَرَّغُ عَلَيْهِ غَيْرُهَا او پر دې نور صورتونه هم متفرع کیږي فَاحْفَظْهُ نو دا یاد ساته! وَقَوْلُهُ وَلَا يَحِلُّ لَهُ الْإِنْتِفَاعُ بِهَا حَتَّى يُؤَدَّى بِدَلِّهَا اسْتِحْسَانٌ او د ماتن رَجْعَهُ اللهُ دا قول "ولا يحل له الانتفاع بها حتى يؤدي بدلها" استحسان دی وَالْقِيَاسُ أَنْ يَكُونَ لَهُ ذَلِكَ او قیاس دا دی چي [تر بدل اداء کولو مخکي] هغه ته د انتفاع حق سته [يعني قیاساً د هغه لپاره دا حلال دي چي تر بدل اداء کولو مخکي له دغه مغضوب شي څخه نفع واخلي] وَهُوَ قَوْلُ الْحَسَنِ وَزُفَرٍّ او همدا د امام حسن او امام زفر رَجْعَهُمَا اللهُ قول دی وَهَكَذَا عَنْ ابْنِ حَنِيفَةَ رَوَاهُ الْفَقِيهُ أَبُو اللَّيْثِ او همداسي له امام صاحب رَجْعَهُ اللهُ څخه روایت دی کوم چي فقيه ابو الليث روایت کړی دی وَوَجْهُهُ ثُبُوتُ الْمِلْكِ الْمُبْطَلِ لِلتَّصَرُّفِ او د هغه دلیل د داسي ملکیت ثابتېدل دي کوم چي د تصرف جائز ګرځونکی دی [يعني د قیاس دلیل دا دی چي په غضب سره غاصب ته داسي ملکیت حاصل سو کوم چي د هغه په حق کي تصرف جائز ګرځوي (مطلوب) د افعال د باب فاعل دی چي د هغه تحقیق به په لغاتو کي ذکر سي] أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ وَهَبَهُ أَوْ بَاعَهُ آيَا تَه نَه ګورې! چي که غاصب دغه مغضوب شی هبه کړي یا یې خرڅ کړي جَازَ نو هم جائز دي وَجْهُهُ الْإِسْتِحْسَانُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الشَّاقَّةِ الْمَذْبُوحَةِ الْمَصْلِيَّةِ بِغَيْرِ رِضَاءِ صَاحِبِهَا أَطْعَمُوهَا الْأُسَارَى ① د استحسان دلیل د نبی ﷺ دا فرمان دی د داسي پُسه په حق کي کوم چي د مالک له رضا څخه بغیر ذبح کړی سوی او کباب کړی سوی وو چي دا په قیدیانو و خورئ! [قیدیانو ته یې صدقه کړئ!] أَلَا تَرَى أَنَّهُ مُرَبِّ الثَّقَدِيِّ رَوَاهُ الْمَالِكُ وَخُرْمَةُ الْإِسْتِفَاعِ لِلْغَاصِبِ قَبْلَ الْإِرْضَاءِ او صدقه کولو ادغه حکم د

① تخريج: رواه أبو داود في سننه، رقم الحديث: ۳۳۳۲.

مالك د ملكيت زائلېدلو او [د مالك] له اضي كولو څخه مخكي د غاصب لپاره د انتفاع حرامېدلو
 فايده وركړه ايغني د تصدق په دغه فرمان سره دا معلومه سوه چي د غاصب په فعل سره د مالك ملكيت ختمېږي
 او د مالك تر اجازت او رضا مخكي له مغصوب څخه شي د غاصب نفع اخيستل حرام دي | وَلَا نَفِي فِي إِبَاحَةِ الْإِنْتِفَاعِ
فَتَمُّ بَابِ الْغُصْبِ او ځكه چي د انتفاع په روا گړځولو كي د غصب د دروازي خلاصول سته فَيُخْرَمُ
قَبْلُ الْإِرْضَاءِ حَسْبَ لِبَادَةِ الْفَسَادِ نو ځكه د فسادې مادې له بېخه كېنلو په خاطر به له راضي كولو
 اجازت اخيستلو څخه مخكي انتفاع حرامه وي وَنَفَاذُ بَيْعِهِ وَهَبَتُهُ مَعَ الْخُرْمَةِ لِقِيَامِ الْبَيْتِ او د
 حرمت باوجود د هغه بيع او هبه نافذېدل د ملكيت موجودېدلو په وجه دي كَفَا فِي الْبَيْتِ الْفَاسِدِ لكه
 څرنګه چي په ملك فاسد كي كيږي وَإِذَا أَدَّى الْبَدَلُ او كله چي غاصب بدل اداء كړي يُبَاحُ لَهُ نو د
 هغه لپاره انتفاع روا كيږي لَأَنَّ حَقَّ النَّالِكِ صَارَ مَوْفُوعًا بِالْبَدَلِ ځكه چي په بدل سره د مالك حق پوره
 [اداء شده] وگړځېدى فَحَصَلَتْ مُبَادَلَةٌ بِالْإِرْضَاءِ نو په خپل مينځوي رضامندي سره مبادله واقع سوه
وَكَذَلِكَ إِذَا أَبْرَأَهُ او همدارنګه كله چي مالك [له بدل او ضمان څخه] غاصب بري كړي [نو هم د هغه لپاره
 انتفاع روا كيږي] لِسُقُوطِ حَقِّهِ بِهِ ځكه چي په دې [ابراء] سره د مالك حق ساقط سو وَكَذَا إِذَا أَدَّى
بِالنَّقْضِ أَوْ صَحْنَهُ الْحَاكِمُ أَوْ صَحْنَهُ النَّالِكُ او همدارنګه كله چي غاصب د قاضي په فيصله سره بدل
 اداء كړي يا قاضي له هغه څخه ضمان واخلي يا مالك ضمان ځني واخلي [نو هم د هغه لپاره انتفاع روا
 كيږي] لَوْجُودِ الرِّضَاءِ مِنْهُ ځكه چي د مالك له طرفه رضا موجوده سوه لَأَنَّهُ لَا يَقْضَى إِلَّا بِطَلَبِهِ ځكه
 چي قاضي فيصله نه كوي مګر صرف د مالك په مطالبه سره وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا غَضِبَ حِنْطَةً
فَزَرَعَهَا أَوْ نَوَاةً فَعَرَسَهَا او پر همدغه اختلاف دي كله چي غاصب غنم غصب كړي او هغوى وکړي،
 يا تاكى غصب كړي او هغوى شنې كړي [و كړي] غَيْرَ أَنَّهُ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ يُبَاحُ الْإِنْتِفَاعُ فِيهِمَا قَبْلَ أَدَاءِ
الْقَسَانِ مګر د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز په دغه دوو صورتونو كي له ضمان اداء كولو څخه
 مخكي هم انتفاع روا كيږي لَوْجُودِ الْإِسْتِهْلَاكِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ ځكه چي په هر اعتبار سره هلاكول
 موجود سوه بِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ په خلاف د مخكښو صورتونو لِقِيَامِ الْعَيْنِ فِيهِ مِنْ وَجْهِ ځكه چي

په هغوی کي په یوه اعتبار سره عین موجود وي وَلِی الْحِظَّةُ یَزْرَعُهَا لَا یَتَصَدَّقُ بِالْفَضْلِ عِنْدَهُ او په هغه غنمو کي به غاصب زیاتوب ازائد مقدار ا نه صدقه کوي کوم چي یې غاصب وکړي، دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نِزْرٍ خَلَقًا لَهَا په خلاف د طرفینو رَحِمَهُمَا اللهُ وَأَصْلُهُ مَا تَقَدَّمَ او د دې اصل ایعني د زائد مقدار د صدقه کولو په هکله د دغه اختلاف اصل ا هغه دی کوم چي مخکي تېر سو اچي هغه په دې عبارت "وَمِنْ غَضَبٍ عَبْدًا فَاسْتَغْلَهُ الْخ" کي د دلیل په توگه بیان سو ا

اللغات: تَغَيَّرَتْ د تَفَعَّل له باب ده د واحد مؤنث غائب ماضي صیغه ده: بدلېدل، بدلون پکښي راتلل. زَالَ د نصر ماضي ده: زائلېدل، ليري کېدل، ختمېدل، شَاءَ د لفظ د پُسه، وزې او داسي نور ټولو لپاره مستعمل دی همدارنگه مذکر او مؤنث دواړو ته شامل دی. لکه خَرَنَ چي د الْغَنَمِ لفظ دی، ثُوبٌ جامه، کپړه، ټوکر شَوَاهٍ د ضرب ماضي ده، شَوَى يَشْوِي شَيْئًا: سور کول، کبابول (په اور کي پخول)، صَفَرٌ ژر، مشهوره فلز دی، الصَّنْعَةُ عمل، کاریگري (عمل الصانع)، هَبَّتْ د نصر ماضي ده: هوا چلېدل (باد را الوتل)، طَاحُونَةٌ ژرنده، طَحَنَتْ د فتح ماضي ده: ميده کول، اُړه کول، مَحْظُورٌ ممنوع، سَلَخَ د فتح او ضرب له باب ده د ماضي صیغه ده: له پوسته کښل، پوستول، أَزَبَ د تفعیل د باب ماضي ده: غوښي ټوټه کول، اندام په اندام پرېکول، أَحْدَثَ د افعال د باب ماضي ده: ایجادول، پیدا کول، مُطْلِقٌ د افعال د باب فاعل دی، د دغه باب څو معناوي دي، کله چي یې په صِلَه کي التصرف راسي، نو معنی یې ده: روا گرځول، جائز گرځول (مجم و سيط)، المصلية کباب کړی سوی، سور کړی سوی، أَسَارَى جمع د أَسِيرٌ ده: قيدي، بندي، حَسَبًا د ضرب مصدر دی: غوڅول، په پوره توگه پرېکول، ختمول، نَقَادَ (بفتح النون) د نصر د باب مصدر دی: نافذېدل، جاري کېدل، پوره کېدل (مصباح اللغات)، تَرَضَّى د تفاعل مصدر دی: یو له بل څخه راضي کېدل، په یو شي د دواړو عاقدینو راضي کېدل، اسْتَهْلَكَ د استفعال مصدر دی: هلاکول، ضایع کول، ختمول، فَضَلَ زیاتوب، اضافي، زائد مقدار.

تشریح: صور د مسئلې: دادی که څوک یو شی غصب کړي او په هغه کي داسي تغیر و تبدل راولي چي د هغه نوم او د هغه منافع او مقاصد ټوله زائل سي (مثلاً غنم غصب کړي او بیا هغه اُړه کړي، څکه د غنمو د عین سره متعلق مقاصد ایعني کرل، نینې کول او داسي نور ا په ميده کولو سره له منځه ځي)، نو په داسي تغیر سره زموږ په نِزْرٍ له دغه شي څخه د مالک (منصوب منه) ملکیت ختمیږي او غاصب د هغه مالک گرځي او د دغه ملکیت په وجه به غاصب د هغه ضمان اداء کوي. او تر څو چي غاصب ضمان نه ورکړي، تر هغه وخته د غاصب لپاره له دغه شي څخه نفع اخیستل صحیح نه دي، د نوم او مقاصدو د

تغير (بل) مثال دادی چي غاصب او سپنه غصب کړي او بيا له هغه څخه توره يا داسي بل شی جوړ کړي يا پسه غصب او ذبح کړي، بيا هغه پوخ يا کباب کړي، ښکاره خبره ده چي دغه داسي تصرفات دي چي په هغوی سره د اصل مغضوب شي نوم او کار و مقصد دواړه ختمیږي، په همدې وجه زموږ په نېز داسي مغضوب شی د مالک (مغضوب منه) له ملکیت څخه وځي او د غاصب په ملکیت کي داخلېږي، لېکن دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز دا مغضوب شی د مالک په ملکیت کي پاتېږي او د هغه ملکیت نه زائلېږي، و به قال أحد وهو رواية عن أبي يوسف رَحْمَهُمُ اللهُ .

دامام شافعي دليل : دادی چي د غاصب له دغه فعل او تصرف څخه وروسته هم مغضوب شی باقي پاتېږي او هغه نه ختمیږي، او د مالک په ملکیت کي د دغه شي باقي پاتېدل اصل دي او د غاصب فعل او تصرف د همدې اصل تابع دي، او څرنگه چي دغه اصل د اصل مالک سره باقي پرېښوول ممکن دي، نو ځکه له تغير او تصرف څخه وروسته به هم مغضوب شی د مالک په ملکیت کي باقي گرځول کیږي او د غاصب په ملکیت کي به نه داخلول کیږي؛ ځکه چي غاصب د ممنوع او غیر مشروع فعل يعني د غصب په ذریعه د دغه شي د مالک جوړېدلو کوښښ کړی دی، نو ځکه د هغه دا کوښښ به ضایع او بې ځایه وي. د دې مثال داسي دي لکه تېز باد چي دیوه سړي څه غنم پورته کړي او د بل سړي په ژرنده کي یې واچوي او ژرنده هغه اوږه کړي، نو دغه اوږه د غنمو د مالک کیږي، نه د ژرندي والا، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم متغیر شده مغضوب شی د مالک کیږي، نه د غاصب. خو پر غاصب د مغضوب شي د متغیر کولو او ناقصولو ضمان لازمېږي. لېکن که غاصب غنم غصب کړي او هغه اوږه کړي، نو دامام ابو یوسف رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز حکم دادی چي که مالک د اوږو اخیستل اختیار کړي، نو د نقصان ضمان نه لازمېږي بلکي د اوږو په ورکولو سره غاصب بري الذمه گرځي (يعني کله چي مالک له هغه څخه اوږه واخلي نو د غاصب غاړه خلاصیږي او نور شی نه پر لازمېږي)؛ ځکه چي اوږه او غنم دواړه یو دي او په هغوی کي غاصب صرف اجزاء متفرق کړي دي، یو نوی کاری یې نه دی پکښي کړی، نو ښکاره خبره ده چي د عین (اوږو) د اخیستلو سره سره د نقصان ضمان اخیستل به سود او رابو وي او سود حرام دی. لېکن دامام شافعي رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز په دې صورت کي هم د نقصان ضمان لازمېږي؛ ځکه چي د هغه پر اصل د عین د اخیستلو سره د نقصان ضمان اخیستل جائز دی، نو ځکه دا به مَفْضِي الی الربوا نه وي.

وصار کبا اذا ذبح الخ: امام شافعي رَحْمَهُمُ اللهُ پورتنۍ مسئله پر دې صورت قیاس کړی دی چي که غاصب پسه ذبح کړي، له پوسته یې وکاږي او ټوټه، ټوټه یې کړي، نو بیا هم هغه پسه دده په ملکیت کي نه داخلېږي، که څه هم د غاصب فعل موجود دی، نو کله چي په دومره قدر تصرف او

تغیر سره غاصب د مغضوب شي نه مالک کيږي، نو د غنمو او داسي نورو په اوږه کولو سره به څنگه غاصب د هغوی مالک سي؟!.

زموږ دليل: دادی چي دلته غاصب په خپل فعل او تصرف سره یو قېمتي (مقوم) شی په وجود کي راوستی دی، ځکه د غنمو په اوږه کولو سره د هغوی قیمت زیاتيږي، همدارنگه پسه په ذبح کولو او پخولو سره له ژوندي پسه څخه زیات گران قیمت ته گرځي او له طحن (میده کولو او اوږه کولو) څخه وروسته غنمو ته دقیق ویل کيږي، نه حنطه، همدارنگه تر ذبح کولو وروسته د شاة (پسه) دنوم پر ځای لحم الشاة استعمالیږي او تر طبخ (پخولو) وروسته خونوم، کار و مقصد ټوله بدلیږي او د غاصب دغه تصرف د مالک پر اصل حق غالب کيږي، په همدې وجه موږ غاصب د مذکوره مغضوب شي مالک گرځوو او د هغه ایجاد و احداث د هغه د ملکیت سبب گرځوو، نه غصب.

بخلاف الشاة المسلوخة إلخ: فرمایي چي په مذبوحه مسلوخه شاة سره زموږ پر اصل اعتراض کول صحیح نه دي؛ ځکه چي موږ تر طبخ وروسته دنوم بدلېدلو قائل یو او تر طبخ مخکي خوموږ هم مذبوحه مسلوخه ته شاة وایو لېکن تر طبخ او کبابولو وروسته هغه ته شاة نه وایو، نو ځکه دغه اصل قاعده په یاد ساتل ضروري دي چي د غاصب په کوم تصرف سره چي د مغضوب شي نوم یا کار و مقصد زائل سي، د هغه په وجه د مالک ملکیت زائلېږي او په کوم تصرف سره چي نوم و کار زائل نه سي، د هغه په وجه له مغضوب شي څخه د مالک ملکیت هم نه زائلېږي.

وقوله لا یحل له الانتفاع إلخ: فرمایي په متن کي چي کوم دا خبره ذکر سوې ده چي له بدل اداء کولو څخه مخکي د غاصب لپاره له مغضوب شي څخه نفع اخیستل حلال او جائز نه دي، دا حکم پر استحسان مبني دی، کنې قیاساً د هغه لپاره داسي کول حلال او جائز دي؛ ځکه چي په همدې غصب سره غاصب ته داسي ملکیت حاصل سوی دی کوم چي د غاصب تصرف جائز گرځولای سي؛ ځکه تر ضمان اداء کولو وروسته په همدې غصب سره د غاصب ملکیت په مغضوب شي کي ثابتېږي، په همدې وجه خو فقهاؤ د غاصب هبه او د هغه بیع جائز گرځولي دي.

دا استحسان دليل دادی چي یو وخت نبي کریم ﷺ له یو جنازې څخه واپس تشریف راوړی، نو یوې بنځي د هغوی دعوت وکړی او هغوی ته یې د پسه غوښي پېش کړې، کله چي نبي کریم ﷺ د هغه د خوړلو اراده وکړه، نو ورته محسوسه سوه چي دغه پسه د مالک له اجازت څخه بغیر ذبح کړی سوی دی، کله چي تحقیق او پوښتنه وسوه، نو معلومه سوه چي واقعي همداسي سوي دي، نو بیا نبي کریم ﷺ وفرمایل "أَطْعَمُونَهَا الْأَسَارَى" چي دا غوښي په قیدیانو او د صدقې په مستحقینو وخورئ!، له دغه حدیث څخه درې خبري معلومي سوې: ① د مالک له اجازت څخه بغیر ذبح کړی

سوی خاروی واجب التصدق دی، ② په فعل مغضوب سره د مالک ملکیت زائلیري، ③ ترڅو چي د مالک له طرفه اجازت حاصل نه سي، تر هغه وخته د غاصب لپاره له هغه څخه نفع اخستل روا نه دي، دا حکم د استحسان مطابق دی او د متن د عبارت سره موافق دی.

د دې سلسلې عقلي دلیل دادی چي که د مالک له رضا څخه بغیر موږ د غاصب لپاره انتفاع روا وگرځوو، نو په دې سره به د غصب دروازه خلاصه سي او څوک به په غصب څه پروا نه کوي او د خلکو ملکیتونه به محفوظ پاته نه وي. ها! کله چي غاصب بدل (ضمان) اداء کړي، نو په دې سره به مالک (مغضوب من) ته د خپل حق عوض حاصل سي او د غاصب لپاره به له مغضوب شي څخه نفع اخيستل جائز او روا وگرځي.

و کذا إذا أبرأه إلخ: د دې حاصل دادی چي که مالک غاصب له ضمان څخه بري کړي، يا قاضي پر هغه د ضمان حکم صادر کړي، يا د مالک په مطالبه سره قاضي له غاصب څخه ضمان واخلي، نو په دغو ټولو صورتونو کي د غاصب لپاره انتفاع (له مغضوب شي څخه نفع اخيستل) روا کيږي، باقي عبارت واضح دی او مخکي تېر سوی دی. (احسن الهداية)

د سرو زرو او سپينو زرو د غصب کولو او د هغوی د جوړولو حکم

قَالَ: وَإِنْ غَصَبَ فِئْةً أَوْ ذَهَبًا فَرَمَائِي: او که څوک سپين زړيا سره زر غصب کړي فَضْرَ بَهَا دَرَاهِمٌ أَوْ دَنَانِيرٌ أَوْ آيَةً بيا له هغوی څخه دراهم يا دنانير يا لوبني جوړ کړي لَمْ يَزَلْ مِلْكُ مَالِكِهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ په نېز له هغوی څخه د مالک ملکیت نه زائلیري قَبْلَ أَخْذِهَا نو مالک به هغوی اخلي وَلَا شَيْءَ لِلْغَاصِبِ او د غاصب لپاره هېڅ شی نسته وَقَالَ: يَتَلَكُّهَا الْغَاصِبُ وَعَلَيْهِ مِثْلُهَا او صاحبين رَجَعَهَا اللهُ فرمايي: چي غاصب د هغوی مالک کيږي او پر ده د هغوی مثل واجب دی لِأَنَّهُ أَخَذَ صَنْعَةً مُغْتَبَرَةً صَيَّرَتْ حَقَّ الْمَالِكِ هَالِكًا مِنْ وَجْهِ عَكْه چي غاصب يو معتبر او متقزم صنعت پيدا کړی دی چي اې په دې سره هغه من وجه د مالک حق هلاک شده مگر ځولی دی أَلَا تَرَى أَنَّهُ كَسَرَهُ أَيَا تَهْ نَهْ هُورِي! چي غاصب هغه مات کړي دي وَقَاتَ بَعْضُ الْمَقَاصِدِ او د هغه ځيني مقاصد فوت سوي دي وَالتَّبَرُّ لَا يَصْلُحُ رَأْسَ الْمَالِ فِي الْفُضَارَاتِ وَالشَّرَكَاتِ او اته نه هوري! چي ا د سرو

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَعَهُ اللهُ، كما ظهر من دأب المصنف رَجَعَهُ اللهُ، وكذا في الحاشية (ج: ٨، ص: ٢٦٤)، والسدر

نفسى (ج: ٤، ص: ٨٥). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٦٢]

يا سپينو زرو نا جوړه کړی سوې ټوټه په مضارباتو او شرکتاتو کي د راس المال جوړېدلو صلاحیت نه لري وَالْمُضْرِبُ يَصْلَحُ لِذَلِكَ او جوړه کړی سوې ټوټه دهغه صلاحیت لري وَلَهُ: أَنَّ الْعَيْنَ بَاقِي مِنْ كُلِّ وَجْهِ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دلیل دا دی: چي عین په هره توگه باقي دی أَلَّا تَرَى أَنَّ الْإِسْمَ بَاقِي آيَا تَهْ نَهْ غُورِي! چي دهغه نوم پاته دی وَمَعْنَاهُ الْأَصْلُ الشَّيْئَةُ وَكَوْنُهُ مُؤَزَّوْنَا وَأَنَّهُ بَاقِي او دهغه اصلي معنی ثمن والی او موزوني کېدل دي او دا هم ټوله پاته دي حَتَّى يَجْرِيَ فِيهِ الزَّلْزَلَا بِاعْتِبَارِهِ همدا وجه ده چي په هغه کي په همدې [دموزوني کېدو] په اعتبار سره سود جاري کېږي وَصَلَاحِيَّتُهُ لِرَأْسِ الْمَالِ مِنْ أَحْكَامِ الصَّنْعَةِ دُونَ الْعَيْنِ او د راس المال جوړېدلو صلاحیت لرل د صنعت له احکامو څخه دي، نه د عین له احکامو څخه وَكَذَا الصَّنْعَةُ فِيهَا غَيْرُ مُتَقَوِّمَةٍ مُطْلَقًا او همدارنگه په [سرو او سپينو زرو] کي صنعت مطلقاً قیمت لرونکی نه دی لِأَنَّهُ لَا قِيَمَةَ لَهَا عِنْدَ الْمُقَابَلَةِ بِجِنْسِهَا ځکه چي د خپل جنس سره د مقابله کېدلو په وخت کي دوی لره هيڅ قیمت نسته.

اللغات: ﴿آنية﴾ جمع دِائَاءَ ده: د خوراک او چښاک لوبښي، جمع الجمع: أَوَانِي، ﴿صَدْر﴾ د تفعیل

ماضي ده: مَرَّخُول، جوړول، ﴿التبر﴾ د سرو یا سپینو زرو نا جوړه کړی سوې (نا تراشل سوې) ټوټه، ﴿مضروب﴾ د سرو او سپینو زرو جوړه کړی سوې (تراشل سوې) ټوټه یعنې له سرو او سپینو زرو څخه جوړه سوې سکه (کوم چي په یو خاص طرز او خاص قالب کي جوړه سوې وي چي هغه ته دینار او درهم ویل کیږي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک سره زر یا سپین زر غصب کړي او له هغوی څخه دراهم

یا دنانیر جوړ کړي یا لوبښي ځني جوړ کړي، نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په ټېز د غاصب په دغه فعل سره مغضوب شی د مالک له ملکیت څخه نه وځي او د غاصب په ملکیت کي نه داخلېږي بلکي مالک به هغه اخلي. د صاحبینو رَحِمَهُمُ اللهُ په ټېز حکم دا دی چي په دغه فعل او تصرف سره د نوم او مقصد دواړو په اعتبار سره په مغضوب شي کي تغیر و تبدل راغلی دی او دغه تغیر د غاصب په حق کي د مالک کېدلو ښکاره علامت دی: ځکه چي په دغه تغیر سره من وجه د مالک حق زائل سوی دی او اوس د غاصب فعل دومره قدر پر هغه غالب دی چي په هغه کي د اصل مالک حق د معدوم په څېر گرځېدلی دی او د دغه مغضوب شي (سره او سپینو زرو) ځيني مقاصد په دې توگه فوت سوي دي چي

له جوړولو څخه مخکې د سره او سپینو زر حیثیت د سامان وي او په متعینولو سره متعین کیږي، همدارنگه له جوړولو څخه مخکې هغوی راس المال نه سي جوړېدای، لېکن تر جوړولو وروسته هغوی راس المال جوړېدای سي (ځکه چې په جوړولو سره درهم و دناير وگرځي). نو آیا له دومره قدر تغیر و تبدل وروسته به هم غاصب د هغوی نه مالک کیږي؟!.

دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ دلیل دادی چې له جوړولو او تصرف کولو څخه وروسته هم په درهم او دینار کې د سپینو او سروزرو نوم باقي پاتېږي، تر دې چې درهم د سپینو زرو او دینار د سروزرو سکې ته ویل کیږي، همدارنگه د دوی ثمنیت او وزن هم باقي او قائم پاتېږي او د موزوني کېدو په وجه په دوی کې سود او ربوا هم جاري کیږي، اوس تاسو وویاست چې کوم شی پر خپل اصل قائم وي او دهغه او صاف هم باقي وي، نو هغه به څنګه متغیر شمېرل کیږي، په همدې وجه موږ د ا فیصله کړې ده چې په دغه مسئله کې له جوړولو او د غاصب له فعل او تصرف څخه وروسته هم له مقصوبه سپینو یا سروزرو څخه د مالک ملکیت نه زائلېږي، او کله چې له هغوی څخه د مالک ملکیت نه زائلېږي، نو ښکاره خبره ده چې هغوی به د غاصب په ملکیت کې داخلېږي هم نه.

پاته سود صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ دا وینا موږ نه تسلیمو "چې له جوړولو څخه وروسته په سرو یا سپینو زرو کې د راس المال جوړېدلو صلاحیت راځي او ما قبل الضرب (تر جوړولو مخکې) هغوی راس المال نه سي جوړېدای او دا یو ډول تصرف و تغیر دی کوم چې د مالک د ملکیت زائلولو سبب دی" (داموږ نه تسلیمو)؛ ځکه چې تر جوړولو وروسته د راس المال جوړېدلو صلاحیت لرل د صنعت او تصرف له اثر څخه وي، د عین او اصل له احکامو او اثراتو څخه نه وي، همدارنگه په هغه کې د غاصب فعل هم مطلقاً مقوم نه وي، همدا وجه ده که سره زر د سروزرو یا سپین زر د سپینو زرو سره مقابله کړی سي، نو په هغوی کې تقوم نه پاتېږي، معلومه ده چې د غاصب تصرف هم دلته کمزوری دی او دغه تصرف د مالک د ملکیت زائلولو سبب نه سي ګرځول کېدای. (احسن الهدایه)

د لرګیو د غصب کولو او پر هغوی د ځای جوړولو حکم

قَالَ: وَمَنْ غَصَبَ سَاجَةً فَبَنَى عَلَيْهَا فَرْمَايِي: او که څوک د ساج لرګی غصب کړي او پر هغه یو ځای جوړ کړي زَالَ مِلْكُ مَالِكِهَا عَنْهُ وَلَزِمَ الْغَاصِبَ قِيَمَتُهَا نو له هغه څخه د مالک ملکیت زائلېږي او پر غاصب د هغه قیمت لازمېږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لِلْبَالِكِ اخْذُهَا او امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ فرمایي: چې مالک ته د هغه اساج اداخیستلو اختیار سته وَالْوَجْهُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ قَدْ مَنَاهُ او د دواړو طرفونو دلیل موږ مخکې بیان کړی دی وَوَجْهُ آخَرُ لَنَا فِيهِ أَنَّ فِيهَا ذَهَبٌ إِلَيْهِ إِفْزَارًا بِالْغَاصِبِ بِقُضْ بِنَائِهِ

الْحَاصِلِ مِنْ غَيْرِ خَلْفٍ او په دې مسئله | کي زموږ بل دليل دا دی چي امام شافعي رَجَّه الله کوم طرف ته تللی دی په هغه صورت کي غاصب ته نقصان رسول سته، د هغه د جوړ سوي ځای د ماتولو په وجه بغير له څه بدله | يعني زموږ دويم دليل دا دی چي امام شافعي رَجَّه الله چي کوم صورت اختيار کړی دی په هغه کي د غاصب ضرر او تاوان دی په دې توگه چي د هغه جوړ سوي ځای به بغير له عوضه مات سي | وَضَرُ الْمَالِكِ فِيمَا ذَهَبْنَا إِلَيْهِ مَجْبُورٌ بِالْقِيَةِ او د مالک ضرر په هغه صورت کي چي د هغه و طرف ته موږ تللي وي په قيمت سره پوره کړی سوي دی | يعني زموږ په اختيار کرده صورت کي که څه هم د مالک ضرر سته، لېکن هغه ضرر په قيمت سره ليري کړی سوي دی | فَصَارَ كَمَا إِذَا خَاطَ بِالْخِطِّ الْمَغْضُوبِ بَطْنَ جَارِيَتِهِ وَعَبْدُهُ نَوْدَا دَاسِي سَوْه لکه يو څوک چي په غصب کړی سوي تار | سپنسي | سره د خپلي مينځي يا غلام نس وگنداوي اَوْ اَدْخَلَ الدَّوْمَ الْمَغْضُوبَ فِي سَفِينَتِهِ يا غصب کړی سوي تخته په خپل کبتي کي نصب کړي ثُمَّ قَالَ: الْكَرْمُ وَالْفَقِيَةُ أَبُو جَعْفَرٍ: إِنَّمَا يُنْقَضُ إِذَا بَنِيَ فِي حَوَالِي السَّاجَةِ بِيَا امام کرخي او فقيه ابو جعفر هندواني رَجَّه الله ويلي دي: چي | د غاصب | جوړ سوي ځای به په هغه صورت کي نه ماتول کيږي کله چي غاصب د ساج لرگي په شا وخوا کي جوړ کړی وي اَمَّا إِذَا بَنَى عَلَى نَفْسِ السَّاجَةِ لېکن که هغه پر خودي ساج لرگي ځای جوړ کړی وي يُنْقَضُ نو دا ځای به نړول کيږي لِأَنَّهُ مُتَعَدٍّ فِيهِ ځکه چي په دې ځای کي غاصب تجاوز کونکی | اناحقه تصرف کونکی | دی وَجَوَابُ الْكِتَابِ يَرُدُّ ذَلِكَ لېکن د قدوري | امتن | حکم د دې ترديد کوي وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا زياته صحيح ده.

اللغات: ﴿ساجة﴾ يو ډول تور گران بيه لرگی دی کوم چي د ساج په نامه درختي څخه ترلاسه کول کيږي چي هغه اکثراً په هندوستان کي کرل کيږي، جمع: سَاجَات، ﴿إضرار﴾ د افعال د باب مصدر دی: ضرر رسول، ﴿نقض﴾ د نصر مصدر دی: ماتول، ﴿مجبور﴾ د نصر د باب اسم مفعول دی، اصل معنی يې ده: جوړ کړی سوي (اصلاح کړی سوي)، پتی: کړی سوي، مراد: تلافي کړی سوي، پوره کړی سوي، ﴿لوح﴾ تخته، ﴿حوالی﴾ شا وخوا، چاپېره، ﴿متعد﴾ د تفعل د باب فاعل دی: تجاوز کونکی (له حده تېرېدونکی)، اناحقه تصرف کونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک له یو چا څخه گران بیه لرگی یا تیر غصب کړي او پر هغه ځای جوړ کړي، نو له دغه لرگی څخه د مالک ملکیت زائلېږي چي تر دې وروسته مالک ته دهغه داخیستلو اختیار نه پاتېږي او پر غاصب دهغه قیمت لازمېږي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په ټبر مالک ته دهغه داخیستلو اختیار سته، د دواړو طرفونو دلیل د دغه فصل په اول عبارت کي ټبر سوی دی. په دې سلسله کي زموږ د احنافو دویم دلیل دادی چي که موږ مالک ته د لرگی د واپس اخیستلو اختیار ورکړو، نو د غاصب د ځای نړول به لازم سي او هغه ته به ضرر و نقصان ورسېږي او د دې په بدل کي به غاصب ته بدل او عوض هم حاصل نه سي، او د ځای نه نړولو او پر غاصب د قیمت لازمولو فایده به دا وي چي غاصب به هم له نقصان څخه بچ سي او مالک ته به د خپل لرگی په عوض کي قیمت حاصل سي. د دې مثال داسي دی لکه غاصب چي په غصب کرده تار او سپنسي سره د خپلي مینځي یا غلام نس وگنډي، یا غصب کرده تخته په خپل ماته کښتی کي نصب کړي، نو په دغو صورتونو کي هم له مغبوب شي څخه د مالک ملکیت زائلېږي او پر غاصب دهغه قیمت لازمېږي.

ثم قال الكرخي إلخ: اصل حکم خو هغه دی کوم چي په کتاب (متن) کي ذکر سوی دی، لېکن دامام کرخي او فقیه ابو جعفر هندواني رَحْمَةُ اللهِ یو قول دادی چي که دغه لرگی په مینځ کي استعمال سوی وي او ځای دهغه پر شا وخوا جوړ کړی سوی وي، نه پر لرگی، نو دا جوړ سوی ځای به نه نړول کیږي. ها! که چیري خاص پر لرگی ځای جوړ کړی سوی وي، نو هغه به ماتول کیږي. ځکه چي خاص پر لرگی د جوړولو په وجه غاصب متعدي دی او د متعدي سره داسي چلن کېدلای سي (چي د هغه جوړ سوی ځای ونړول سي). دا دامام کرخي او فقیه ابو جعفر رَحْمَةُ اللهِ انفرادي رایه ده او اصل حکم هغه دی کوم چي په کتاب کي مذکور دی یعنی د غاصب جوړ سوی ځای به نه نړول کیږي. (احسن الهدایه)

غصب کړی سوی شی ضایع کول

قال: وَمِنْ ذَٰلِكَ شَأْنُ غَيْرِهِ فَرَمَائِي: او که څوک د بل چا پسه غصب کړي فَمَّا لِكُهَا بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ مُنْتَهَى قِيَمَتِهَا وَسَلَّمَهَا إِلَيْهِ نو د پسه مالک ته اختیار دی که وغواړي نو له غاصب څخه دي د پسه د قیمت ضمان واخلې او هغه دي غاصب ته وسپاري وَإِنْ شَاءَ ضَمَّنَتْهُ نَقْصَانَهَا او که وغواړي نو د پسه د نقصان ضمان دي ځني واخلې وَكَذَا الْجَوْدُورُ او همداسي اوبښ دی ایمني همدا حکم داوښ د ذبح کولو

دى | وَكَذَا إِذَا قَطَعَ يَدَهُمَا او همدارنگه كله چي غاصب د پسه يا اوبن لاس پرېكړي هَذَا هُوَ ظَاهِرُ
الرَّوَايَةِ همدار ظاهر روايت دى وَجْهُهُ أَنَّهُ اتِّلَافٌ مِنْ وَجْهِ بَاعْتِبَارِ قُوْتِ بَعْضِ الْأَعْرَاضِ مِنَ الْحَنْلِ وَالذَّرِّ
وَالنَّسْلِ او د ظاهر روايت دليل دا دى چي دا په يوه توگه اتلاف [ضايع كول] دي د بعضي مقاصدو د
فوتېدلو په اعتبار سره لکه بار، شيدي او نسل وَبَقَاءِ بَعْضِهَا وَهُوَ اللَّحْمُ او د بعضي مقاصدو د پاتېدلو
په اعتبار سره [دا اتلاف نه دى] يعنې غوښي فَصَارَ كَالْحَرْقِ الْفَاحِشِ فِي الثُّوبِ نو دا داسي سو لکه په
[منصوبه] کپړه کي چي زيات خيرى والي اغت سوري اوي وَلَوْ كَانَتِ الدَّابَّةُ غَيْرَ مَا كُوِلِ اللَّحْمِ او که
چيري [منصوب] خاروي داسي وي چي دهغه غوښي نه خوړل کيږي فَقَطَعَ الْغَاصِبُ طَرَفَهَا بيا
غاصب دهغه يو طرف [اندام] پرېکړي لِلْبَالِكِ أَنْ يُضَيِّعَ قِيَمَتَهَا نو مالک ته دا اختيار سته
چي له غاصب څخه دهغه خاروي د ټوله قيمت ضمان واخلي لَوْجُودِ الْإِسْتِهْلَاكِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ حَكَمَ
چي په هره توگه هلاکول [ضايع كول] موجود سوه بِخِلَافِ قَطْعِ طَرَفِ الْمَمْلُوكِ په خلاف د غلام د يوه
طرف د پرېکولو حَيْثُ يَأْخُذُهُ مَعَ أَرْضِ الْمَقْطُوعِ حَكَمَ مالک به دا غلام د پرېکړل سوي طرف د تاوان
[دیت] سره اخلي لِأَنَّ الْأَدْمَى يَبْقَى مُنْتَفِعًا بِهِ بَعْدَ قَطْعِ الطَّرَفِ حَكَمَ چي انسان [غلام] د يوه طرف [اندام]
له پرېکولو څخه وروسته هم د نفع اخيستلو قابل پاتېږي. [يعنې د يوه اندام له ضايع کېدلو څخه وروسته
هم له غلام څخه نفع اخيستل کېدای سي].

اللغات: ﴿شَاة﴾ د دغه لفظ معنى او تحقيق د فصل د شروع په عبارت کي ذکر سو، ﴿خِيَار﴾ اختيار،
﴿ضَمْنَه﴾ د تفعيل ماضي ده: ضامن گرځول، ضمان ځني اخيستل، ﴿نَقْصَان﴾ کمی، کمښت
(کموالی)، ﴿جَزُور﴾ هغه اوبن او اوبڼه کوم چي د ذبح کولو قابل وي (معجم وسيط)، ﴿اتلاف﴾ د افعال د
باب مصدر دى: ضايع کول، بربادول، ﴿حَرْق﴾ د ضرب د باب مصدر دى: څيرل، او الحَرْق: د کپړې
سورى. ﴿الفاحش﴾ ډېر زيات، ﴿الطَّرَف﴾ (بفتح الطاء والراء): د يو شي يوه ټوټه (حصه)، عضو او اندام
(احسن الهداية)، ﴿أَرْض﴾ تاوان او دیت، د مادون النفس دیت، يعنې هغه مال کوم چي د يو اندام او يو
حصه پر هلاکولو او زخمي کولو واجبيږي، او کوم مال چي د نفس پر هلاکولو واجبيږي، هغه ته
دِيَّة ويل کيږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک د بل چا پسه غصب کړي او هغه ذبح کړي، یا دیو چا اوبن غصب کړي او ذبح یې کړي، یا د غصب کرده پسه یا اوبن پښه او لاس پرېکړي، نو په دغو صورتونو کې مالک ته دا اختیار حاصلیږي چې که وغواړي نو مغضوب شی (پسه یا اوبن) دي غاصب ته پرېږدي او له هغه څخه دي د ټوله قیمت ضمان واخلي (یعنې په توان کې دي د پسه یا اوبن ټوله قیمت ځني واخلي) او که وغواړي نو مغضوب شی دي قبول کړي او له غاصب څخه دي د نقصان ضمان (توان) واخلي، دا د ظاهر روایت حکم دی او د دغه حکم دلیل دادی چې دلته غاصب کوم کار کړی دی هغه من وجه اتلاف دی چې په هغه سره د بار وړلو، شیدې کولو او د نسل پیدا کولو لاره بنده سوه، او من وجه اتلاف نه دی؛ ځکه چې د هغه غوښي اوس هم موجوده دي او له هغوی څخه نفع اخیستل کېدای سي، نو ځکه مالک ته به د ټوله قیمت د ضمان یا د ضمان نقصان په اخیستلو کې د یوه اختیار حاصلیږي. لکه په یو کپړه کې چې ډېر غټ سوری او څیړي والی وي یعنې د غاصب تر غصب وروسته مغضوبه کپړه زیاته څیړي سي، نو په دې صورت کې هم مالک ته د ټوله قیمت یا د ضمان نقصان د اخیستلو اختیار حاصلیږي. نو همداسې به په پورتنۍ مسئله کې هم هغه ته دغه اختیار وي.

ولو كانت الدابة إلخ: مسئله داده که غاصب یو داسې څاروی غصب کړي چې د هغه غوښي نه خوړل کیږي او بیا د هغه یو اندام پرېکړي، نو په دې صورت کې پر غاصب د ټوله قیمت ضمان لازمېږي او دلته مالک ته د ضمان نقصان اخیستلو اختیار نه حاصلیږي؛ ځکه چې دا څاروی غیر مأكول اللحم دی او د هغه غوښي د انتفاع قابل نه دي، نو ځکه دلته د غاصب د فعل په وجه من کل وجه استهلاك موجود سو (ځواکي هغه د اندام په پرېکولو سره دغه غصب کرده څاروی هلاک کړی)، نو ځکه پر هغه به د ټوله څاروي د قیمت ضمان لازمېږي، ها! که چیرې غاصب دیو چا د غصب کرده غلام یو اندام پرېکړي نو څرنگه چې دیو اندام تر پرېکېدلو وروسته هم انسان قابل انتفاع پاتېږي او د انسان د طرف واحد پرېکول من کل وجه استهلاك نه دی، نو ځکه په دې صورت مالک ته دا اختیار حاصلیږي چې خپل زخمي غلام له غاصب څخه قبول کړي او له غاصب څخه د پرېکړل سوي اندام دیت واخلي.

غصب کړی سوی شی عیبداره کول

قَالَ: وَمَنْ خَرَقَ ثَوْبَ غَيْرِهِ خَرَقًا يَسِيرًا فَرَمَائِي: او څوک چې د بل چا کپړه معمولي غوندي څیړي کړي مِّنْ نَّقْصَانِهِ نو هغه د نقصان ضامن کیږي وَالثَّوْبُ لِبَالِكِهِ او کپړه د خپل مالک لپاره ده إِنْ أَلْفَيْنِ قَائِمٍ مِنْ كُلِّ وَجْهِ وَإِنَّمَا دَخَلَهُ عَيْبٌ ځکه چې عَيْنِ ثَوْبٍ مِنْ كُلِّ وَجْهِ موجود دی او په هغه کې صرف عیب داخل سوی دی فَيَضُمُّهُ نو څیړونکی به د هغه عیب ضامن کیږي وَإِنْ خَرَقَ خَرَقًا كَبِيرًا

تَبْطُلُ عَامَّةً مَنَافِعُهُ او كه غاصب امغصوبه كپره ازياته خيرى كړي چي دهغه عام منافع ختم سي
 فَلَيْلَا لِكَه أَنْ يُضَيِّتَهُ جَمِيعَ قِيَمَتِهِ نو د كپره مالک ته دا اختيار سته چي له غاصب اخيرونكي اخغه د
 كپره د ټوله قيمت ضمان واخلي لِأَنَّهُ اسْتَهْلَاكَ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ حَكَمَ چي دا په همدغه اعتبار ايمني
 د عامو منافعو د ضايع كېدلو په اعتبار سره هلاكول دي فَكَانَتْ أُخْرَاكَ نو گواكي هغه دا كپره وسوځوله
 قَالَ: مَعْنَاهُ يُتْرَكُ الثُّبُوتُ عَلَيْهِ صاحب د هدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: د دې مطلب دادى چي هغه كپره به
 د غاصب سره پرېښوول كيږي وَإِنْ شَاءَ أَخَذَ الثُّبُوتَ وَضَمَّنَهُ النُّقْصَانَ او كه مالک وغواړي نو كپره دي
 واخلي او له غاصب څخه دي د نقصان ضمان واخلي لِأَنَّهُ تَعْيِيبٌ مِنْ وَجْهِهِ مِنْ حَيْثُ إِنَّ الْعَيْنَ بَاقِي
 وَكَذَا بَعْضُ الْمَنَافِعِ قَائِمٌ حَكَمَ چي دا په يوه اعتبار سره عيبداره كول دي په دې توگه چي عَيْن
 [ثوب] باقي دى او همدارنگه بعضي منافع هم موجود دي ثُمَّ إِشَارَةُ الْكِتَابِ إِلَى أَنَّ الْفَاحِشَ مَا يَبْطُلُ
 بِهِ عَامَّةُ الْمَنَافِعِ بيا د قدوري امتن اشاره دا نښي چي خرق فاحش [زيات خيړل] هغه دي چي په
 هغه سره عام منافع ختم سي وَالصَّحِيحُ أَنَّ الْفَاحِشَ مَا يَفُوتُ بِهِ بَعْضُ الْعَيْنِ وَجِنْسُ الْمُنْفَعَةِ وَيَتَلَقَّى
 بَعْضُ الْعَيْنِ وَبَعْضُ الْمُنْفَعَةِ [هېکن] صحيح داده چي خرق فاحش هغه دي چي دهغه په وجه د عَيْن
 [كپره] بعضي حصه او جنس منفعت فوت سي او د عَيْن او منفعت بعضي حصه پاته سي وَالْبَسِيرُ
 مَا لَا يَفُوتُ بِهِ شَيْءٌ مِنَ الْمُنْفَعَةِ وَإِنَّمَا يَدْخُلُ فِيهِ النُّقْصَانُ او خرق يسير [معمولي خيړل] هغه دي چي د
 هغه په وجه هېڅ منفعت فوت نه سي بلکي په عَيْن كي صرف نقصان داخل سي لِأَنَّ مُحْتَدًا جَعَلَ
 فِي الْأَصْلِ قِطْعَ الثُّبُوتِ نَقْصَانًا فَاحِشًا وَالْقَائِمُ بِهِ بَعْضُ الْمَنَافِعِ حَكَمَ چي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په
 مبسوط كي د كپره پرېكول نقصان فاحش گرځولي دي حال دا چي په هغه سره بعضي منافع
 فوتيږي. (احسن الهداية)

اللغات: ﴿خَرَقَ﴾ د ضرب ماضي ده: خيړل، پرېكول، ﴿يسير﴾ معمولي، لږ غوندي، ﴿استهلاكَ﴾
 د استعمال مصدر دى: هلاكول، ضايع كول، ﴿فائت﴾ د نصر د باب فاعل دى: فوت سوى (فوت شده).
تشریح: صورت د مسئلې: دادى كه څوك د بل چا كپره غصب كړي او هغه معمولي غوندي خيړي
 كړي، نو پر غاصب د نقصان ضمان لازميږي او كه چيري مغصوبه كپره زياته خيړي كړي چي د

هنې عام منافع ضائع سي، نو دا د سوځولو په درجه کي دي او د داسي څيرلو په وجه پر غاصب د ټوله قيمت ضمان لازمېږي او مغصوبه کپړه به غاصب ته ورکول کيږي يا که مالک وغواړي نو دا څيرل سوې کپړه دي قبوله کړي او له غاصب څخه دي ضمان نقصان واخلي؛ ځکه چي خرق کثير من کُل وجه استهلاك نه دی، بلکي تعييب (عبيداره کول) دي او د تعييب په صورت کي هم مالک ته د ټوله قيمت يا د ضمان نقصان په اخيستلو کي د يوه اختيار حاصلېږي.

د خرق کثير او خرق يسير د مصداق او مقدار په هکله څو اقوال نقل سوي دي: ① يو قول دا دی چي که د څيرلو په وجه د کپړي د قيمت يوه رُبع (خلورمه حصه) يا تر هغه زيات قيمت کم سي، نو دا خرق کثير او خرق فاحش دی او که له رُبع قيمت څخه لږ کم سي، نو دا خرق يسير دی، ② که د څيرلو په وجه د کپړي نيم قيمت کم سي، نو کثير دی او که تر هغه يې لږ قيمت کم سي، نو يسير دی، ③ که د خرق (څيرلو) په وجه کپړه د څه قابل پاته نه سي يعني هغه د کپړي پر ځای استعمالول ممکن نه وي، نو دا خرق کثير دی او که هغه د کپړي پر ځای استعمالول ممکن وي، نو دا يسير دی، ④ خلورم او صحيح قول کوم چي په کتاب هم کي ذکر سوی دی، دادی چي که په څيرلو سره د کپړي د عین (ذات) او منفعت بعضي حصه فوت سي، نو دا خرق کثير او فاحش دی او که په هغه سره عین او منفعت فوت نه سي بلکي په عین کي نقص او عيب پيدا سي، نو دا خرق يسير دی. د دغه قول دليل دا دی چي امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په مبسوط کي ليکلي دي چي که يو څوک د بل چا کپړه غصب کړي او هغه د کميس جوړولو لپاره پرېکړي، نو بنسکاره خبره ده چي په دغه قطع (پرېکولو) سره د منفعت بعضي حصه فوت سوه (چي تر قطع مخکي له دغه کپړي څخه چينه يا داسي بله جامه هم جوړېدای سوه، لېکن په قطع اړېکولو سره هغه د کميس لپاره مُتَعَيِّن سوه) مگر امام محمد رَحْمَةُ اللهِ دغه قطع خرق فاحش او قطع فاحش گرځولی دی کوم چي د دې خبري دليل دی چي په قطع فاحش کي لږ منفعت فوتيږي لېکن په قطع يسير کي لږ منفعت هم نه فوتيږي. (احسن الهداية)

په غصب کړی سوې ځمکه کي درختي اېښوول يا ځای پکښي جوړول

قَالَ: وَمَنْ غَصَبَ أَرْضًا فَعَرَسَ فِيهَا أَوْ بَنَى فَرَمَائِي: او څوک چي يو ځمکه غصب کړي او په هغې کي درختي [نالن] کښيږدي يا ځای پکښي جوړ کړي قِيلَ لَهُ: إقْلَعِ الْبِنَاءَ وَالْعُرْسَ وَرُدَّهَا نُوْهُ هغه ته به ويل کيږي: چي خپل جوړ سوې ځای او اېښوول سوي درختي ليري کړه او ځمکه [مالک ته] واپس کړه! لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ① «لَيْسَ لِعَرَقٍ ظَالِمٌ حَقٌّ» ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي چي "د ظالم درک

لپاره ايمني د غاصب د ايسنول سوي بوټي او نيالگي لپاره ا هېڅ حق نسته " ايمني هغه به له ځمکي څخه ليري کول کيږي | وَلَا تَنْ مِّنْكَ صَاحِبِ الْأَرْضِ بَاقِي او ځکه چې د ځمکي د مالک ملکيت باقي دی فَإِنَّ الْأَرْضَ لَمْ تَصِرْ مُسْتَهْلَكَةً ځکه ځمکه هلاکه کړل سوي نه ده وَالْغَصْبُ لَا يَتَحَقَّقُ فِيهَا او په ځمکه کي غصب نه ثابتيږي وَلَا بُدَّ لِلْبَلَدِ مِنْ سَبَبٍ حال دا چې د ملکيت [مالک کېدو] لپاره يو سبب ضروري دی فَيَوْمَ مَرُّ الشَّاعِلِ يَتَفَرِّغُهَا نو ځکه د ځمکي مشغولونکي [غاصب] ته به د ځمکي د خالي کولو حکم کيږي كَمَا إِذَا شَغَلَ ظَرْفٌ غَيْرَهُ بِطَعَامِهِ لکه څوک چې د بل چا لوبښي په خپل خوراک سره مشغوله کړي [نو هغه ته د لوبښي د خالي کولو حکم کيږي] فَإِنْ كَانَتْ الْأَرْضُ تَنْقُصُ بِقَدَمِ ذَلِكَ بيا که چيري د دغه شيانو په کښلو سره ځمکي ته نقصان رسيږي فَلِلْمَالِكِ أَنْ يَضْمَنَ لَهُ قِيَمَةَ الْبِنَاءِ وَالْغَرْسِ مَقْلُوعًا وَيَكُونَنَّ لَهُ نو مالک ته د دې اختيار سته چې غاصب ته د کښل سوي [نړول سوي] ځای او کښل سوو درختو قيمت ورکړي او دغه دواړه شيان د مالک سي لَأَنَّ فِيهِ نَظَرًا لَهَا وَدَفْعُ الْقَسْرِ عَنْهَا ځکه چې په دې کي د مالک و غاصب دواړو مصلحت [او رعايت] هم سته او له دواړو څخه د ضرر رفع کول هم سته وَقَوْلُهُ قِيَمَتُهُ مَقْلُوعًا مَعْنَاهُ قِيَمَةُ بِنَاءٍ أَوْ شَجَرٍ يُؤْمَرُ بِقَلْعِهِ او د ماتن رجه الله د دې قول "قيمتته مقلوعاً" مطلب دا دی چې د داسي ځای او داسي درختو قيمت دي ورکړي چې د هغه د کښلو حکم سوی وي لَأَنَّ حَقَّهُ فِيهِ ځکه چې د غاصب حق په همدغه ځای او درختو کي دی إِذَا قَرَأَ لَهُ فِيهِ ځکه چې د هغه [ځای او درختو] لپاره په ځمکه کي قرار نسته فَيَقَوْمُ الْأَرْضِ بِذَوْنِ الشَّجَرِ وَالْبِنَاءِ وَيَقَوْمُ وَبِهَا شَجَرٌ وَبِنَاءٌ لِصَاحِبِ الْأَرْضِ أَنْ يَأْمُرَهُ بِقَلْعِهِ نو ځکه [يو وار] به له درختو او ځای څخه بغير د ځمکي قيمت اندازه کړی سي [معلوم کړی سي] او بيا به د داسي درختو او ځای سره د هغې قيمت اندازه کړی سي چې د ځمکي مالک ته د هغوی د کښلو د حکم کولو اختيار وي فَيَضْمَنُ فَضْلَ مَا بَيْنَهُمَا نو د دغه دوو قيمتونو په مينځ کي چې کوم زياتوب [او فرق] وي مالک د هغه ضامن کيږي ايمني هغه به د ځمکي مالک غاصب ته په ضمان کي ورکوي ا.

اللفات: ﴿غَرْسٌ﴾ د ضرب ماضي ده: درخته او بوټۍ شنه کول (ايسنول)، په ځمکه کي نيالگي ايسنول (لگول)، الغرس: ايسنول سوي درختي او بوټي (نيالگي)، ﴿اَقْلَعُ﴾ د فتح له بابو دواحد

مذکر امر حاضر صیغه ده: له بېنځه کښل (کاږل)، ليري کول، ﴿البناء﴾ جوړ سوی ځای، عمارت، ودانۍ، ﴿مقلوع﴾ دفتح دباب مفعول دی: کښل سوی (کاږل سوی)، ﴿عزق﴾ ددغه لفظ څو معناوي دي: دهرشي اصل، رگ، او داسي نور، عزق ظالم او عزق ظالم: مراد ځني هغه بوټي او هغه نال دی کوم چي يې غاصب کس دغصب په توگه دبل چا په ځمکه کي کښيږدي، ددې لپاره چي په هغه سره ځان دځمکي مستحق وگرځوي. په مذکوره حديث کي داسي بوټی (عرق) په ظلم سره موصوف کړی سوی دی، ددې لپاره چي خلکو ته معلومه سي چي دداسي بوټو او درختو کښل او د اېښوونکي غاصب (ظالم) له اجازت څخه بغير د هغوی ليري کول بالکل جائز دي (مباح المنیر)، ﴿عرق ظالم﴾ په ځيني رواياتو کي دغه الفاظ د موصوف او صفت په توگه يعني ”عزق ظالم“ ذکر سوي دي او په ځينو کي داضافت په توگه يعني ”عزق ظالم“ ذکر سوي دي، ﴿يقوم﴾ دتفعيل دباب مضارع مجهوله ده، قَوْمٌ يَقُومُ تَقْوِيًّا: قيمت ټاکل، قيمت اندازه کول، رېټ لکول، ﴿الشجر﴾ واحد يې شَجَرَةٌ دی: درختي، وني.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی په زوره دیو چا ځمکه لاندې کړي او په هغې کي درختي او نالان کښيږدي یا یو ځای پکښي جوړ کړي، نو په دې صورت کي حکم دادی چي دغه ظالم غاصب ته به ویل کیږي چي ژر تر ژره خپل جوړ سوی ځای او خپلي درختي ليري کړه! او د مالک ځمکه خالي کړه!؛ ځکه په حديث مبارک کي په واضحه توگه دا اعلان سوی دی ”لَيْسَ لِعِزْقِ ظَالِمٍ حَقٌّ“. عقلي دليل دادی چي نه په ځمکه کي غصب متحقق کیږي (لکه مخکي چي ذکر سوه) او نه د ځای په جوړولو یا درختو په شنه کولو سره ځمکه هلاکه او ضایع کیږي او د عقار (جايداد) کېدلو په وجه په هغې کي د غاصب له طرفه د ملکیت سبب هم نه موجودیږي، نو ځکه دلته د فیصلې یوازینی لاره همدا ده چي غاصب د خپل ځای او درختو په ليري کولو او د ځمکي په خالي کولو سره مکلف کړی سي، لکه کله چي یو څوک په زوره دبل چا په لوبښي کي خپل خوراک یا مثلاً خپل غنم خوندي کړي، نو ښکاره خبره ده چي په داسي صورت کي غاصب د لوبښي په خالي کولو سره مکلف کیږي.

ها! که چيري د جوړ سي ځای په نړولو یا درختو په کښلو سره ځمکي ته نقصان رسيږي، نو په دې صورت کي مالک ته پکار دي چي د غاصب جوړ سوی ځای او درختي خپله واخلي او هغه ته نړول سوي ځای او کښل سوو درختو د ضمان په څېر قيمت ورکړي چي د هغه صورت دادی چي یو وار دي دخالي ځمکي قيمت ته اندازه ولگول سي او بیا دي د جوړ سوي ځای او درختو سره د

حُكمي قيمت اندازه کړی سي، نو که چیري د خای او درختو سره د حُمکي قيمت مثلاً دوه نیم لکه (۲۵۰۰۰۰) روپۍ وي او له خای او درختو څخه بغير دوه لکه روپۍ وي، نو مالک دي غاصب ته پنځوس زره (۵۰۰۰۰) روپۍ ورکړي او د غاصب جوړ سوی خای او درختي دي خُني واخلي او په خپل حُمکه کي دي يې پریرېدي. همدا د ټوله عبارت حاصل او نخوړ دی.

په غصب کړی سوي شي کي زیاتوب و اضافه کول (غصب شده کپړې ته رنگ ورکول)

قَالَ: وَمَنْ غَصَبَ ثَوْبًا فَصَبَّغَهُ أَحَبَرَ فرمایي: او څوک چي یو کپړه غصب کړي او هغې ته سور رنگ ورکړي أَوْ سَوِيْقًا فَلَنَّهُ بِسَنَنِ یا نینې غصب کړي او په غوړو یې گډي کړي فَصَاحِبُهُ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ صَبَّغَهُ قَبْلَهُ ثَوْبٌ أَبْيَضٌ وَمِثْلُ السَّوِيْقِ وَسَلَّمَهُ لِلْغَاصِبِ نو مالک ته اختیار دی چي که وغواړي نوله غاصب څخه دي د سپیني انارنگول سوي کپړې قيمت او هغسي نینې واخلي او مغضوب شی [کپړه او نینې] دي غاصب ته ورکړي وَإِنْ شَاءَ أَخَذَهَا وَعَرَمَ مَا زَادَ الصَّبْغُ وَالسَّنَنِ فِيهَا او که وغواړي نو کپړه او نینې دي واخلي، او رنگ او غوړو یو چي په دوی کي کوم څه [د قيمت] زیاتوب کړی وي د هغه تاوان [عوض] دي ورکړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ فِي الثَّوْبِ: لِصَاحِبِهِ أَنْ يُنْسِبَهُ وَيَأْمُرَ الْغَاصِبَ بِقَدْحِ الصَّبْغِ بِالْقَدْرِ الْمُبْكِنِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ داسي کپړې په هکله فرمایلي دي: چي مالک ته دا اختیار سره چي دا کپړه را وگرځوي او غاصب په ممکنه اندازه سره [له کپړې څخه] د رنگ پر ایستلو امر کړي إِعْتِبَارًا بِفَضْلِ السَّاحَةِ بَنَى فِيهَا په قیاس کولو سره پر هغه خای کوم چي غاصب په ساحه [د کورنو تر مینځ] په خالیگاه [کي جوړ کړی وي] لِأَنَّ التَّشْبِيْهَ مُبْكِنٌ ځکه چي [د کپړې او رنگ] سره جلا کول ممکن دي بِخِلَافِ السَّنَنِ فِي السَّوِيْقِ په خلاف په نینو کي د غوړو یو لِأَنَّ التَّشْبِيْهَ مُتَعَدِّدٌ ځکه اغوړي او نینې [سره جلا کول ناممکن دي] وَلَنَا مَا بَيَّنَّا أَنَّ فِيهِ رِعَايَةَ الْجَانِبَيْنِ او زموږ دلیل هغه دی کوم چي [منځني] موږ بیان کړی چي په دې کي [یعني زموږ په ذکر سوي صورت کي] د دواړو طرفونو رعایت سته وَالْخِيَرَةُ لِصَاحِبِ الثَّوْبِ لِكَوْنِهِ صَاحِبَ الْأَصْلِ او د کپړې مالک ته اختیار ځکه حاصل دی چي هغه د اصل کپړې مالک دی بِخِلَافِ السَّاحَةِ بَنَى فِيهَا په خلاف د خالیگاه [خالي میدان] چي په هغه کي یې کور جوړ کړی وي لِأَنَّ النُّقْصَ لَهُ بَعْدَ النُّقْصِ ځکه چي [په هغه صورت کي] له خای ماتولو څخه وروسته مات سوی سامان د غاصب لپاره پاتیري أَمَّا الصَّبْغُ فَيَتَلَا شَىْ پاته سورنگ نو

هغه بالكل ختميري [او د غاصب لپاره هيڅ شى نه پاتيري] وَبِخِلَافٍ مَا إِذَا انْصَبَّ بِهَيُوبِ الرِّيحِ او په خلاف د هغه صورت كله چي د هوا چلېدلو [باد راتللو] په وجه كېره [په خپله] ورنگيري لَأَنَّهُ لَا جَنَائَةَ مِنْ صَاحِبِ الصَّبْغِ لِيَضْمَنَ الثُّوبَ ځكه چي [په دغه رنځېدلو كي] درنگ والا هيڅ قصور نسته چي هغه د كپرې ضمان وركړي فَيَتَمَلَّكُ صَاحِبُ الْأَصْلِ الصَّبْغَ نو ځكه د اصل [كپرې] مالك به د رنځ مالك كيږي قَالَ أَبُو عَصَةَ فِي أَصْلِ الْمَسْأَلَةِ: وَإِنْ شَاءَ رَبُّ الثُّوبِ بَاعَهُ وَيَضْرِبُ بِقِيَّتِهِ أَبْيَضَ وَصَاحِبُ الصَّبْغِ بَيَّازًا إِذَا الصَّبْغُ فِيهِ او د اصل مسئلې په هكله شيخ ابو عصمه مروزي رَحِمَهُ اللهُ فرمايلي دي: چي كه د كپرې مالك وغواړي نو دغه كپرې دي خرڅه كړي او له هغه څخه دي صرف د سپيني كپرې قيمت واخلي او رنځ ارنځولو چي په كپرې كي كوم څه [د قيمت] زياتوب كړى وي هغه دي رنځ والا واخلي لَأَنَّ لَهُ أَنْ لَا يَتَمَلَّكُ الصَّبْغَ بِالْقِيَّةِ ځكه د كپرې مالك ته دا اختيار سته چي د قيمت په عوض كي درنځ مالك جوړ نه سي وَعِنْدَ امْتِنَاعِهِ تَعَيَّنَ رِعَايَةُ الْجَارِبِينَ فِي الْبَيْعِ او د مالك د منع كېدلو په صورت كي په بيع [خرځولو] كي د دواړو طرفونو رعايت متعين دى وَيَتَأَلَّى هَذَا فِيمَا إِذَا انْصَبَّ الثُّوبُ بِنَفْسِهِ او دا قول په هغه صورت كي هم جاري كيږي كله چي كپرې په خپله [بذات خود] رنځېدلي وي وَقَدْ ظَهَرَ بَيَّازُ كَرْنَا الْوَجْهَ فِي السَّوِيْقِ او زموږ په ذكر سوي تفصيل سره په نينو كي هم وجه ښكاره سوه [په بله وينا دا چي زموږ ذكر كړه علت په نينو كي هم ښكاره دى] غَيْرَ أَنَّ السَّوِيْقَ مِنْ ذَوَاتِ الْأَمْثَالِ خو نينې له مثلي شيانو څخه دي فَيَضْمَنُ مِثْلَهُ نو ځكه غاصب به د هغوى د مثل ضامن كيږي وَالثُّوبُ مِنْ ذَوَاتِ الْقِيَمِ او كپرې له ذوات القيم څخه ده فَيَضْمَنُ قِيَمَتَهُ نو ځكه دهغې د قيمت به ضامن كيږي وَقَالَ فِي الْأَصْلِ: يَضْمَنُ قِيَمَةَ السَّوِيْقِ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په مبسوط كي فرمايلي دي: چي غاصب د نينو د قيمت ضامن كيږي لَأَنَّ السَّوِيْقَ يَتَفَاوَتُ بِالْقُلِيِّ ځكه چي په سره كولو [كبابولو] سره په نينو كي تفاوت راځي [يعني د كبابېدلو او سره كېدلو په وجه نينې يو له بل څخه متفاوت وي] فَلَمْ يَبْقَ مِثْلِيًّا نو هغوى مثلي پاته نه سوې [نو ځكه غاصب به د نينو قيمت وركوي، نه مثل] وَقِيلَ: الْمُرَادُ مِنْهُ الْبِشْلُ او ويل سوي دي: چي له قيمت څخه د امام محمد

رَحِمَهُ اللهُ مراد مثل دى سَنَاءَةً بِهِ لِقِيَامِهِ مَقَامَهُ او مثل يې په قيمت سره حُكَمَ نو مولى دى چي قيمت دهغه قائم مقام دى وَالضُّفْرَةُ كَالْحُمْرَةِ او ژړ رنگ د سره رنگ په خېر دى وَلَوْ صَبَّغَهُ أَسْوَدَ او كه چيري غاصب كپرې ته تور رنگ وركړي فَهُوَ نَقْصَانٌ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَعِنْدَهُمَا زِيَادَةٌ نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دا نقصان [نقص] دى او د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز زياتوب [اضافه] ده وَقِيلَ: هَذَا اخْتِلَافٌ عَصِي وَرَمَانٍ او ويل سوي دي: چي دا د وخت او زمانې اختلاف دى وَقِيلَ: إِنْ كَانَ ثَوْبًا يَنْقُصُهُ السَّوَادُ او ويل سوي دي: چي كه مغصوبه كپړه داسي وي چي رنگ هغې ته نقصان رسوي فَهُوَ نَقْصَانٌ نو دا نقصان دى وَإِنْ كَانَ ثَوْبًا يَزِيدُ فِيهِ السَّوَادُ او كه هغه داسي كپړه وي چي تو رنگ په هغې كي [د قيمت] زياتوب راوړي فَهُوَ كَالْحُمْرَةِ نو هغه د سُوَرِ رنگ په خېر دى وَقَدْ عُرِفَ فِي غَيْرِ هَذَا الْبُوضِيعِ او داله دې خنخه په بل حَايِ كي [هم] معلوم سوي دي وَلَوْ كَانَ ثَوْبًا يَنْقُصُهُ الْحُمْرَةُ او كه هغه داسي كپړه وي چي سور رنگ هغې ته نقصان رسوي بِأَنَّ كَانَتْ قِيَمَتُهُ ثَلَاثِينَ دِرْهَمًا فَتَرَا جَعَتْ بِالصَّبْغِ إِلَى عَشْرِينَ په دې توگه چي د كپرې قيمت دېرش درهمه وي او درنگولو په وجه شلو درهمو ته راشوه سي فَقَدْ مُحْتَمِلٌ أَنَّهُ يُنْظَرُ إِلَى ثَوْبٍ يَزِيدُ فِيهِ الْحُمْرَةُ نو له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ خنخه روايت سوي دى چي داسي كپرې ته دي وكتل سي چي په هغې كي سور رنگ [د قيمت] زياتوب راوړي فَإِنْ كَانَتْ الزِّيَادَةُ خَمْسَةً نو كه چيري زياتوب پنځه درهمه وي يَأْخُذُ ثَوْبَهُ وَخَمْسَةَ دَرَاهِمَ نو د كپرې مالک به [له غاصب خنخه] خپله كپړه او پنځه درهمه اخلي لِأَنَّ أَحَدَ الْخَمْسَتَيْنِ جَبْرٌ بِالصَّبْغِ حُكَمَ چي له دوو پنځو خنخه د يوه نقصان درنگ په وجه پوره كړى سو [په بله وينا دا چي د لسو درهمو خنخه پنځه درهمه درنگ په وجه درنگ وركونكي (غاصب) په حصه كي راغله].

اللفات: ﴿صَبَّغَ﴾ دفتح او نصر دباب ماضي ده، صَبَّغَ يَصْبِغُ (وَيَصْبِغُ) صَبْغًا: ټوكړ او كپړه رنګول، رنګ وركول، ﴿الصَّبْغُ﴾ مايصبغ به، يعني رنګ، ﴿لَتَ﴾ د نصر ماضي ده: په غوړو لړل، په نينو غوړي ګډول، ﴿السَّوِيقُ﴾ نينې، يعني د غنمو او اور بشو وړېتل سوي دانې (په اور باندي د غنمو او داسي نورو كباب كړل سوي دانې)، ﴿سَمْنٌ﴾ لاسي غوړي (د غوا او داسي نورو غوړي)، ﴿يُمْسِكُ﴾ د افعال دباب مضارع ده: نيول، (د خان سره) را ګرځول، ﴿السَّاحَةُ﴾ د دغه لفظ شو معناوي دي، چي له هغوى

څخه يوه معنى ده: د کورونو تر مينځ خاليگاه (خالي ميدان)، يعنې هغه څه غوندي خالي ميدان او ځمکه کوم چي د يوه سراى او بل سراى په مينځ کي ياد سرايونو مخته خالي پرېښوول سوې وي، الفناء اللّتي يكون بين الدور (معجم وسيط)، ﴿أبو عصبة﴾ شيخ ابو عصمه سعد بن معاذ مروزي کوم چي د ابراهيم بن يوسف شاگرد وو، او هغه دامام ابو يوسف رَجَّه الله شاگرد وو، ﴿تميز﴾ د تفعيل مصدر دى: سره جلا کول، عليحده کول، ﴿يتلاهي﴾ د تفاعل مضارع ده: لاشى کېدل، ختمېدل، ﴿يتأتى﴾ د تفعّل مضارع ده: راتلل، حاصلېدل، ﴿القلي﴾ د ضرب مصدر دى: سره کول، کېلول، ﴿جبرت﴾ د نصر د باب ماضي مجهوله ده: د يو نقصان تلافي کول، اصلاح کول (سمول)، نقصان (کمي) پوره کول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى که يو څوک د بل چا کپړه (توکر) غصب کړي او هغې ته سور رنگ يا ژړ رنگ ورکړي، يانينې غصب کړي او هغه د غوړيو سره ګلېي کړي، نو په دې صورت کي زموږ په نېز مالک ته له دوو اختياراتو څخه يو اختيار حاصلېږي: ① يو دا چي مالک دي غاصب ته هغه کپړه او نينې ورکړي او له هغه څخه دي د خپل سپيني نارنگول سوي کپړې او نينو قيمت واخلي، ② دويم دا چي رنگول سوې کپړه او په غوړيو لړل سوي نينې دي ځني واخلي او د غاصب په فعل او تصرف سره چي د دغه کپړي او نينو په قيمت کي څومره زياتوب راغلى وي، د هغه زياتوب تاوان دي ورکړي (مثلا که نارنگول سوې کپړه په څلور سوه روپۍ وي او درنگېدلو په وجه د هغې قيمت پنځه سوه روپۍ سي، نو مالک دي دغه اضافه شده سل روپۍ غاصب ته ورکړي). د کپړې په هکله دامام شافعي رَجَّه الله قول دادى چي مالک به کپړه ځني اخلي او غاصب ته به حکم کوي چي وروره! ته له کپړې څخه خپل رنگ وروغن وباسه او ما ته خپل سپينه کپړه وسپاره!! ځکه چي له کپړې څخه رنگ ايستل ممکن او آسانه دي، لېکن له نينو څخه غوړي ايستل ناممکن دي، لهدا چيري چي تميز (جلا کول) ممکن وي او آسانه وي، هلته به غاصب ته د خپل کار ختمولو حکم کيږي او چيري دا ناممکن او مشکل وي، هلته به غاصب په دې سره نه مکلف کيږي.

د دې مثال داسي دى لکه څوک چي په هغه خاليگاه (ساحه) کي کوم چي د کورونو تر مينځ او د هغوى سره متعلقه وي په غاصبانه توګه يو ځاى جوړ کړي، نو له ځاى جوړونکي څخه د خپل ځاى نړولو مطالبه کيږي، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي له غاصب څخه هم درنگ ايستلو او ليري کولو مطالبه کيږي.

ولنا الخ: زموږ دليل همغه دی کوم چي د ساج لرگي والا په مسئله کي ذکر سو چي زموږ د بيان کرده صورت په اختيارولو کي د مالک او غاصب دواړو فايده او رعايت سته (او د دواړو لحاظ پکښي سوی دی). او امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ چي صورت مسئله د خای جوړولو پر مسئله قیاسوي، دا صحيح نه دي؛ ځکه چي له خای نه پرلو څخه وروسته د خای خښتي او داسي نور سامان بيرته غاصب ته حاصلیږي، حال دا چي له کپړې څخه درنگ ایستلو په صورت کي رنگ بالکل ختمیږي او غاصب ته هيڅ په لاس نه ورځي، نو ځکه دا مسئله په ساحه کي د خای جوړولو پر مسئلې قیاسول صحيح نه دي.

قال أبو عصبه الخ: شيخ ابو عصمه مروزي رَحْمَهُ اللهُ د اصل مسئلې يعني د کپړې د غصب کولو او هغې ته د سور رنگ ورکولو د مسئلې په هکله ویلي دي چي په دغه مسئله کي د مالک او غاصب تر مینځ د فیصلې کولو یو صورت دا دی چي د کپړې مالک دي دغه رنگول سوې کپړه خرڅه کړي او دهغې له قیمت څخه دي د خپل سپیني کپړې قیمت واخلي او څومره قیمت چي پاته سي هغه دي غاصب ته ورکړي؛ ځکه چي مالک درنگ پر اخیستلو او رانیولو نه سي مجبورول کېدای چي د قیمت په عوض کي درنگ مالک جوړ سي، لهندا د مالک او غاصب دواړو درعايت کولو یوازینی لاره بیع ده چي دا کپړه دي خرڅه کړل سي او دوی دواړو ته دي خپل حق ورکول سي. باقي عبارت ښکاره دی.

ولو صبغه أسود الخ: د دې حاصل دا دی چي که غاصب غصب کرده کپړې ته تور رنگ ورکړي، نو د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز دا نقص او عیب دی او د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په نېز دا اضافه او زیاتوب دی. دغه اختلاف په حقیقت کي د عصر او زمانې پر اختلاف مبني دی، ځکه د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په زمانه کي د بنو أمیه و حکومت وو او هغو له تور رنگه کپړو او جامو څخه نفرت کوی نو پر دې بناء تور رنگ یو بې ارزښته رنگ وو چي دهغه قدر او رواج نه وو، او د صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ په زمانه کي د بنو عباس حکومت وو او هغو تور رنگه کپړې او کالي خوښوول چي په دې سره د تور رنگ قدر او ارزښت پیدا سو، په همدې وجه صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ تور رنگ د کپړې په قیمت کي د زیاتوب سبب گرځولی دی.

یو بل قول دا دی چي که غصب کرده کپړه داسي وي چي په تور رنگ سره هغې ته نقصان رسیږي او قیمت یې کمیږي مثلاً په تور رنگ سره هغه نوره بدرنگه کیږي چي په دې سره دهغې

قيمت كمبوت كوي، نو بيا به تور رنگ نقصان گنل كيږي، او كه كپړه داسي وي چي په تور رنگ سره دهغې قيمت زياتيږي، نو هغه به د سُوَر رنگ په شپږ اضافه وزياتوب گنل كيږي، لنډه دا چي دغه اختلاف يو اهمه مسئله نه ده بلكي پر عُرف و عادت مبني دى او د همدې عُرف و عادت مطابق به د هغه فيصله كيږي.

ولوكان ثوبا الخ: او كه غصب كړده كپړه داسي وي چي په سُوَر رنگ سره هغې ته نقصان رسيږي په دې توگه چي د نارنگول سوي كپړې قيمت دېرش درهمه وي او تر رنگېدلو وروسته دهغې قيمت شل درهمه سي، نو ښكاره خبره ده چي مالک ته لس درهمه تاوان ورسېدى، نو په دغسي صورت كي له امام محمد رَحْمَهُ اللهُ شخه دهشام روايت دا دى چي په دې صورت كي به فيصله دا ډول كيږي چي يو داسي كپړې ته به كتل كيږي چي په سُوَر رنگ سره دهغې قيمت اضافه كيږي، نو كه چيري په سُوَر رنگ سره دهغې په قيمت كي پنځه درهمه اضافه راځي، نو د اصل كپړې مالک (كوم ته چي لس درهمه تاوان رسېدلى دى، هغه) به له غاصب شخه خپل رنگول سوې كپړه او پنځه درهمه اخلي؛ ځكه چي مالک د لس درهمه تاوان حقداره دى او غاصب (رنگ وركونكي) د خپل رنگ د قيمت يعنې د پنځو درهمو حقداره دى، نو د مالک د لسو درهمو شخه به پنځه درهمه د غاصب درنگ په عوض كي وگرځول سي او د غاصب په حصه كي به راسي او باقي تاوان يعنې پنځه درهمه به مالک ته حاصل سي (لنډه دا چي كه په سُوَر رنگ سره د مغصوبه كپړې لس درهمه قيمت كم سوي وي حال دا چي په داسي سُوَر رنگ سره دبلي كپړې قيمت مثلاً پنځه درهمه زياتيږي، نو په دې صورت كي به دا گنل كيږي چي د مغصوبه كپړې قيمت صرف پنځه درهمه كم سوي دى. نو ځكه مالک به له غاصب شخه صرف پنځه درهمه اخلي). والله أعلم و علمه
اتم

فَصْلٌ

(دا) فصل (د غصب د بېلا بېلو مسئلو په بيان كي) دی

د غصب كړی سوی شی د غائبولو او ضمان ور كولو حكم

وَمَنْ غَصَبَ عَيْنًا فَغَيَّبَهَا او شوک چي یو شی غصب کړي او هغه غائب کړي فَفَضَّنَهُ الْهَالِكُ قِيَمَتَهَا بیا مالک له هغه [غاصب] څخه د هغه شی د قیمت ضمان واخلي مَلَكَهَا نو غاصب د هغه مالک کیږي وَهَذَا عِنْدَنَا او دا [حكم] زموږ په نږ دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَبْدُلُهَا او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي غاصب د هغه نه مالک کیږي لَأَنَّ الْغُصْبَ عُدْوَانٌ مَحْضٌ ځکه چي غصب خالص ظلم دی فَلَا يَصْلُحُ سَبَبًا لِلْمِلْكِ نو ځکه هغه به د ملکیت د سبب جوړېدلو صلاحیت نه لري كَمَا فِي الْمُدَبَّرِ لکه څرنګه په مُدَبِّر غلام کي دي وَلَنَا: أَنَّهُ مَلَكَ الْبَدَلُ بِكَمَالِهِ زموږ دلیل دا دی: چي مالک د پوره عوض مالک سوی دی وَالْمُبْدَلُ قَابِلٌ لِلتَّقْبُلِ مِنْ مِلْكٍ إِلَى مِلْكٍ او مبدل داسي شی [عین] دی کوم چي له یوه ملکیت څخه بل ملکیت ته د منتقل کېدلو قابل دي [ځکه چي ټوله اعیان (شیان) له یوه ملکیت بل ملکیت ته منتقل کېدای سي] فَيَبْدُلُهَا نو ځکه به غاصب د هغه [عین] مالک کیږي وَدُعِيَ لِلْمُضَرِّ عَنْهُ د دې لپاره چي له هغه څخه ضرر ليري سي بِخِلَافِ الْمُدَبَّرِ په خلاف د مُدَبِّر لَأَنَّهُ غَيْرُ قَابِلٍ لِلتَّقْبُلِ لِحَقِّ الْمُدَبَّرِ ځکه چي هغه د مُدَبِّر جوړونکي مالک د حق په وجه له یوه ملکیت بل ملکیت ته د منتقل کېدلو قابل نه دی نَعَمْ قَدْ يُفْسَخُ التَّدْبِيرُ بِالنَّقْضِ ها! د قاضي په فیصله سره تدبیر فسخ کېدلای سي لِئِنْ الْبَيْعَ بَعْدَهُ يُصَادَفُ الْقَنْ لېکن د تدبیر تر فسخ کېدلو وروسته بیع پر خالص غلام واقع کیږي قَالَ: وَالْقَوْلُ فِي الْقِيَمَةِ قَوْلُ الْغَاصِبِ مَعَ يَمِينِهِ فرمایي: او [د منسوب شي] د قیمت په هکله د غاصب قول معتبر دی د قسم سره ایمني کله چي غاصب و مالک ته د منسوب شي (عین) د قیمت ضمان ورکوي، که په دې دواړن کي هغوی د قیمت په هکله اختلاف وکړي، مثلاً غاصب ووايي چي د دې شي قیمت سل روپۍ دی او مالک ووايي چي یو نیم سل روپۍ دی، نو قول د غاصب معتبر دی د قسم

سره | لَأَنَّ الْمَالِكَ يَدْعِي الزِّيَادَةَ وَهُوَ يُنْكِرُ حُكْمَ چي مالک د زياتوب دعوی کوي او غاصب [د زياتوب] انکار کوي وَالْقَوْلُ قَوْلُ الْمُنْكَرِ مَعَ بَيِّنَةٍ او قول د منکر د قسم سره معتبر وي | لَأَنَّ يُقِيمَ الْمَالِكُ الْبَيِّنَةَ بِأَكْثَرِ مَنْ ذَلِكَ مَكْرُدا چي مالک له هغه څخه پر زيات قيمت بينه پېش کړي انوياد مالک قول معتبر دی | لَأَنَّهُ أَثْبَتَهُ بِالْحُجَّةِ الْمُلْزِمَةِ حُكْمَ اوس هغه زياتوب [زيات قيمت] په لازمونکي دليل سره ثابت کړی | حُكْمَ چي گواهي حجت ملزمه دی | قَالَ: فَإِنْ ظَهَرَتِ الْعَيْنُ وَقِيمَتُهَا أَكْثَرُ مِمَّا ضَمِنَ فرمايي: بيا که هغه [غائب شده] شی ښکاره سي حال دا چي د هغه قيمت له هغه ضمان څخه زيات وي کوم چي غاصب [او مالک ته] ورکړی وي وَقَدْ ضَمِنَهَا بِقَوْلِ الْمَالِكِ أَوْ بَيِّنَةٍ أَقَامَهَا أَوْ بِقَوْلِ الْغَاصِبِ عَنِ الْيَمِينِ او غاصب د مالک د قول مطابق ياد مالک په بينه پېشولو سره ياله قسم څخه د غاصب د انکار کولو په وجه ضمان ورکړی وي فَلَا خِيَارَ لِلْمَالِكِ نو [په دې صورت کي] مالک لره هيڅ اختيار نسته وَهُوَ لِلْغَاصِبِ او مغضوب شی د غاصب دی لَأَنَّهُ تَمَّ لَهُ الْهَلْكُ بِسَبَبِ اتِّصَالِهِ بِرِضَاءِ الْمَالِكِ حُكْمَ چي د هغه ملکيت په داسي سبب سره پوره سو چي د هغه سره د مالک رضا متصل سوې ده حَيْثُ ادَّعَى هَذَا الْبِقْدَارَ حُكْمَ مالک د همدې مقدار دعوی کړې ده قَالَ: فَإِنْ كَانَ ضَمْنُهُ بِقَوْلِ الْغَاصِبِ مَعَ بَيِّنَةٍ او که غاصب د قسم سره د خپل قول مطابق [مالک ته] ضمان ورکړی وي فَهُوَ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ أَمْضَى الضَّمَانَ وَإِنْ شَاءَ أَخَذَ الْعَيْنَ وَرَدَّ الْعَوَضَ نو مالک ته اختيار دی که وغواړي نو مذکوره ضمان دي باقي پرېږدي ايمني هغه دي قبول کړي او که وغواړي نو مغضوب شی دي ځني واخلي او عوض دي واپس ورکړي لَأَنَّهُ لَمْ يَتِمَّ رِضَاؤُهُ بِهَذَا الْبِقْدَارِ حُكْمَ چي [د ضمان] پر دغه مقدار د مالک رضا پوره سوې نه ده حَيْثُ يَدْعِي الزِّيَادَةَ وَأَخَذَهُ دُونَهَا الْعَدَمُ الْحُجَّةُ حُكْمَ مالک د زياتوب [زيات قيمت] دعوی کوي او د حجت [گواهي] د نشتوالي په وجه يې له هغه څخه کم اخيستی دی وَلَوْ ظَهَرَتِ الْعَيْنُ وَقِيمَتُهَا مِثْلَ مَا ضَمَّنَهُ أَوْ دُونَهُ فِي هَذَا الْفَضْلِ الْأَخِيرِ او که چيري [غائب شده] مغضوب شی ښکاره سي حال دا چي د هغه قيمت د هغه ضمان سره برابر وي کوم چي غاصب او مالک ته اورکړی وي ياله هغه څخه کم وي په دغه آخري صورت کي ايمني دا صورت چي غاصب د قسم سره د خپل قول مطابق ضمان ورکړی وي | فَذَلِكَ الْجَوَابُ لِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ نو په ظاهر روايت کي همدغه حکم دی [يعني: هو بالخيار إن شاء أمضى]

الضمان وإن شا أخذ العين ورده العوض | وَهُوَ الْأَصْلُ | او همدا زیاته صحیح ده خِلَافًا لِمَا قَالَهُ الْكَرْمَنِيُّ أَنَّهُ لَا
خِيَارَ لَهُ په خلاف دهغه کوم چي امام کرخي رَجَّهَ الله ویلي دي چي مالک لره اختیار نسته لِأَنَّهُ لَمْ
يَتِمَّ رِضَاؤُهُ حکه چي د مالک رضا پوره نه سوه حَيْثُ لَمْ يُعْطَ لَهُ مَا يَدَّعِيهِ حکه مالک ته هغه مقدار نه
 ورکول سو د کوم چي هغه دعوی کوله وَالْخِيَارُ لِقَوَاتِ الرِّضَاءِ او اختیار درضا فوتېدلو په وجه دی
 ایعني اختیار درضا فوتېدلو په وجه ورکول کیږي.

اللغات: ﴿غَيْب﴾ د تفعیل ماضي ده: غائبول، تر سترگو نیامول (پتول)، ﴿عدوان﴾ تجاوز،
 نافرمانی او گناه، ﴿یصادف﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده: متصل کېدل، واقع کېدل، ﴿القن﴾ خالص
 غلام کوم چي مُدبّر او مکاتب جوړ کړی سوی نه وي، کامل غلام، ﴿مبدل﴾ کوم شی چي د بدل
 (عوض) په مقابله کي وي، د کوم شي بدل چي ورکول سوی وي (لکه خرنگه چي مبيع ته هم په دې وجه
 بدل ویل کیږي چي هغه د بدل یعنی د ثمن په مقابله کي وي)، ﴿يَسْتَقْ﴾ د ضرب مضارع ده: پوره کېدل،
 بشپړ کېدل.

تشریح: په دې عبارت کي خلور مسئلې ذکر سوي دي: (۱)... اوله مسئله داده که غاصب د بل چا
 یو شی غصب کړي او بیا هغه شی یو ځای غائب کړي او مالک له غاصب څخه په ضمان (تاوان) کي د
 هغه شي قیمت واخلي، نو زموږ په نېز تر ضمان ورکولو وروسته غاصب د هغه شي مالک کیږي،
 لېکن دامام شافعي رَجَّهَ الله په نېز غاصب د هغه نه مالک کیږي؛ حکه چي غصب سر تر پایه تعدی او
 ظلم دی او ظلم د ملکیت سبب نه سي جوړېدای، لکه یو سړی چي د بل چا مُدبّر غلام غصب کړي او
 هغه غائب کړي، نو په قیمت ورکولو سره غاصب د مُدبّر غلام نه مالک کیږي، نو همداسي به په
 پورتنۍ مسئله کي هم په قیمت ورکولو سره غاصب د غائب شده مغضوب شي نه مالک کیږي.
 زموږ دلیل دادی چي کله غاصب بدل اداء کړی، نو ښکاره خبره ده چي مالک (مغضوب نه) ته
 خپل حق ورسېدی، اوس که موږ غاصب د مغضوب شي مالک نه وگرځوو، نو په دې سره به هغه ته
 ضرر و تاوان ورسېږي. نو حکه د دغه نبوي فرمان "لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ" پر بناء به له غاصب څخه د
 ضرر ليري کولو په خاطر هغه د مغضوب شي مالک ګرځول کیږي.

بخلاف السدهرالمن: فرمایي امام شافعي رَجَّهَ الله چي دامسئله د مُدبّر غلام پر مسئلې قیاسوي، دا
 صحیح نه دي: حکه چي مُدبّر غلام د خپل مالک په ملکیت کي وي او د مالک د حق په وجه دهغه
 بیع (خرخلو) نه سي کېدلای یعنی له یوه ملکیته بل ملکیت ته نه سي منتقل کېدای. ها! که چیري

قاضي تدبير فسخ کړي نو د هغه بيع کېدلای سي، لېکن د قاضي تر فسخ وروسته مُدبّر خالص غلام گرځي، نو دا بيع به د مُدبّر سره متصل نه سي بلکي در قيق او خالص غلام سره به متصل سي، لهذا پورتنۍ مسئله د مُدبّر غلام پر مسئلې قياسول له فهم څخه ليري دي.

(٢)... دويمه مسئله واضحه ده.

(٣)، (٤)... د درېيمې او څلورمې مسئلې حاصل دادی چي که د غاصب تر ضمان ورکولو وروسته غائب شده مفصوب شی بنکاره سي او د هغه قيمت له ضمان څخه زيات وي (يعني له هغو پيسو څخه زيات وي کوم چي غاصب په ضمان کي مالک ته ورکړي وي) او غاصب دا ضمان د مالک د قول او وينا مطابق ورکړی وي يا يې د هغه د بينه پشولو يا له قسم څخه د غاصب د انکار کولو پر بناء ورکړی وي، نو بيا خو معامله صفا ده او تر دې وروسته د هغه شي سره د مالک هيڅ واسطه نه پاتېږي، بلکي هغه د غاصب په ملکيت کي داخلېږي. لېکن که دا ضمان د غاصب د وينا مطابق ورکول سوی وي، نو مالک ته له دوو اختياراتو څخه يو اختيار حاصلېږي، يو دا چي خاموشي دي اختيار کړي او د ضمان په نامه چي يې کوم مال او پيسې له غاصب څخه اخيستي دي هغه دي قبول کړي او پر هغه دي صبر وکړي. او که وغواړي نو خپل شی دي واپس ځني واخلي او غاصب چي کوم مال په ضمان کي ورکړی وي، هغه دي غاصب ته واپس ورکړي. ولو ظهرت العين وقيتها مثل ماضنه إلخ: دا عبارت واضح دی.

د غصب کړی سوي غلام د خرڅولو او ضمان ورکولو حکم

قَالَ: وَمَنْ غَصَبَ عَبْدًا فَبَاعَهُ فَضَمَّنَهُ الْبَائِلُ قِيَمَتَهُ فَرَمَائِي: او څوک چي يو غلام غصب کړي بيا هغه خرڅ کړي او مالک له هغه څخه د غلام د قيمت ضمان [تاوان] واخلي فَقَدْ جَازَ بَيْعُهُ نو د هغه [غاصب] بيع جائز سوه وَإِنْ أَعْتَقَهُ ثُمَّ ضَمَّنَ الْقِيَمَةَ او که غاصب هغه [مفصوب غلام] آزاد کړي بيا د قيمت ضمان ورکړي لَمْ يَجْزُ عَتَقُهُ نو د هغه آزادي [آزادول] نه جائز کېږي لِأَنَّ مِلْكَهُ الثَّابِتَ فِيهِ نَاقِصٌ ځکه په مفصوب غلام کي چي د غاصب کوم ملکيت دی هغه ناقص دی لِشُبُوتِهِ مُسْتَنْدًا أَوْ ضَرْوَةً ځکه هغه يا د استناد [منسوب کېدلو] په توگه ثابت دی يا د ضرورت پر بناء ثابت دی وَلِهَذَا يَنْهَى حَتَّى الْكَسَابِ دُونَ الْأَوْلَادِ په همدې وجه دا ملکيت [د مفصوب غلام] د گټو په حق کي بنکاره کېږي. نه د اولاد په حق کي وَالنَّاقِصُ يَكْفِي لِنَفْذِ الْبَيْعِ دُونَ الْعِثْقِ او ناقص ملکيت [فقط] د بيع

نافذ بدل و لپاره کافي دی، نه د آزادی لپاره كَبِلْكَ الْبُكَاتِبْ دمکاتب د ملکیت په خبر اچي مکاتب په خپل گټي (گټل سوي مال) سره قطبيع و شراء کولای سي، لېکن خپل رانيول سوی غلام نه سي آزادولای ا.

اللغات: ﴿ضمن﴾ د تفعیل ماضي ده: ضامن گرځول، ضمان (تاوان) ځني اخیستل، ﴿ناقص﴾ نا تمام (نا بشپړ)، کم، ﴿مستند﴾ د استفعال د باب فاعل دی: منسوبېدونکی، نسبت کېدونکی، ﴿الاکساب﴾ جمع د کسب ده: گټه، گټل سوی مال، ﴿نفوذ﴾ د نصر مصدر دی: نافذېدل، جاري کېدل، قائمېدل.

تشریح: صور د مسئلې: دادی که یو سړی دیو چا غلام غصب کړي او خرڅ یې کړي او بیا په ضمان (تاوان) کي مالک ته د هغه غلام قیمت ورکړي، نو د دغه غاصب بیع (خرڅول) جائز کیږي، لېکن که غاصب هغه آزاد کړي، بیا مالک ته ضمان ورکړي، نو دا عتق (آزادي) نه جائز کیږي او نه نافذېږي؛ د بیع د جواز او د عتق د عدم جواز وجه داده چي په مغضوب غلام کي چي غاصب ته کوم ملکیت حاصل او ثابت دی، هغه ناقص دی؛ ځکه دا ملکیت هغه ته په دوه ډوله حاصل دی: ① یا خو د ضمان اداء کولو په وخت کي د غصب د وخت و طرف ته په منسوب کېدلو سره دا ملکیت ثابت دی (ځکه کله چي غاصب و مالک ته د قاضي په قضاء یا د دواړو په رضا سره ضمان ورکړي، نو مغضوب شی د غصب له وخته د غاصب ملکیت گرځي)، ② یا بیا د ضمان اداء کولو په وجه د ضرورت پر بناء ثابت دی چي بدل او مبدل دواړه دیوه کس په ملکیت کي جمع نه سي. او په ناقص ملکیت سره خو بیع ثابتېدلای سي لېکن په هغه سره د عتق ثبوت او نفاذ نه سي کېدلای، نو ځکه په دغه مسئله کي د غاصب بیع (خرڅول) جائز گرځول سوي دي او د هغه اعتاق (آزادول) ممنوع گرځول سوي دي. (احسن الهدایه)

د مغضوبه مینځي د بچیانو حکم

قَالَ: وَوَلَدُ الْمَغْضُوبَةِ وَتَبَاؤُهَا وَثَمَرَةُ الْبُسْتَانِ الْمَغْضُوبِ أَمَانَةٌ فِي يَدِ الْغَاصِبِ د مغضوبه مینځي بچی او د هغې وده او د غصب کړی سوي باغ مېوه د غاصب په قبضه کي امانت دي إِنْ هَلَكَ که چیري هغه هلاک سي فَلَا ضَمَانٌ عَلَيْهِ نو پر غاصب ضمان نسته إِلَّا أَنْ يَتَعَدَّى فِيهَا أَوْ يَطْلُبَهَا مَا لَهَا فَيَنْتَقِمَهَا إِثَاءً مگر دا چي غاصب په هغه کي تعدی انا حق تصرف او وکړي یا مالک د هغه طلب وکړي او غاصب یې ځني منع کړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: زَوَائِدُ الْمَغْضُوبِ مَضْرُوبَةٌ مُتَّصِلَةٌ كَانَتْ أَوْ مُنْفَصِلَةً امام شافعي رَجَّه الله فرمایي: چي د مغضوب شي د زوائدو ضمان لازم دی [برابره ده] هغوی ور سره

متصل وي او که جلا وي لُجُودُ الْغَصْبِ د غصب د موجودېدلو په وجه وَهُوَ اثْبَاتُ الْيَدِ عَلَى مَالِ الْغَيْرِ بِغَيْرِ رِضَا او هغه [غصب] خپل قبضه ثابتول دي د بل چا پر مال د هغه له رضا څخه بغير کما فِي الطَّبِيعَةِ الْمَخْرُجَةِ مِنَ الْخَرَمِ إِذَا وَلَدَتْ فِي يَدِهِ لکه په هغه هوسۍ کي کوم چي له حرم شريف څخه را ايستل سوې [باسل سوې] وي کله چي هغه د ايستونکي کس په قبضه کي بچي وزيږوي يَكُونُ مَضْمُونًا عَلَيْهِ نو د هغه ضمان پر ده [ايستونکي] لازميږي وَلَنَا: أَنَّ الْغَصْبَ اثْبَاتُ الْيَدِ عَلَى مَالِ الْغَيْرِ عَلَى وَجْهِ يُزِيلُ يَدَ الْمَالِكِ زموږ دليل دادی: چي غصب د بل چا پر مال په داسي توگه قبضه ثابتول دي کوم چي د مالک قبضه زائله کړي عَلَى مَا ذَكَرْنَا لکه [مخکي] چي موږ ذکر کړه وَيَدُ الْمَالِكِ مَا كَانَتْ ثَابِتَةً عَلَى هَذِهِ الزِّيَادَةِ حَتَّى يُزِيلَهَا الْغَاصِبُ او پر دغه زياتوب اولد المنصوبه... د مالک قبضه ثابته نه وه چي غاصب هغه زائله کړي وَلَوْ أُعْتُبِرَتْ ثَابِتَةٌ عَلَى الْوَلَدِ او که د منصوبه مينځي [پر بچي] د هغه قبضه ثابته ومنل سي لَا يُزِيلُهَا نو هم غاصب هغه نه زائلوي إِذَا الظَّاهِرُ عَدَمُ الْمَنْعِ ځکه چي ظاهر نه منع کول دي [يعني ښکاره همداده چي غاصب له مالک څخه دا بچي نه منع کوي] حَتَّى لَوْ مَنَعَ الْوَلَدَ بَعْدَ طَلَبِهِ تر دې چي که د مالک تر طلب [غوښتنې] وروسته غاصب دا بچي له هغه څخه منع کړي يَضْمَنُهُ نو غاصب ضامن کيږي وَكَذَا إِذَا تَعَدَّى فِيهِ او همدارنگه کله چي غاصب په هغه کي تعدی [ناحقه تصرف] او کړي كَمَا قَالَ فِي الْكِتَابِ لکه څرنگه يې په کتاب [متن] کي ويلي دي [يعني: إِلا أَن يَتَعَدَّى إلخ] وَذَلِكَ بِأَن أَتْلَفَهُ أَوْ ذَبَحَهُ وَأَكَلَهُ أَوْ بَاعَهُ وَسَلَّمَهُ او تعدی [ناحقه تصرف] په دې توگه دی چي غاصب هغه ضايع کړي يا يې ذبح کړي يا يې خرڅ کړي او [مشتري ته] يې وسپاري وَفِي الطَّبِيعَةِ الْمَخْرُجَةِ لَا يَضْمَنُ وَلَكِنْ إِذَا هَلَكَ قَبْلَ التَّمَكُّنِ مِنَ الْإِرْسَالِ او له حرم څخه په را ايستل سوې هوسۍ کي ايستونکي کس د هغې د بچي نه ضامن کيږي کله چي پر ايله کولو [او حرم ته پر استولو] له قادر کېدلو څخه مخکي د هغې بچي هلاک سي لِعَدَمِ الْمَنْعِ ځکه چي منع کول موجود نه سوه وَأَيْنَا يَضْمَنُهُ إِذَا هَلَكَ بَعْدَهُ بلکي هغه وخت [ايستونکي] کس [د هغه ضامن کيږي] کله چي هغه تر دې [يعني تر قدرت على الإرسال] وروسته هلاک سي لُجُودِ الْمَنْعِ بَعْدَ طَلَبِ صَاحِبِ الْحَقِّ وَهُوَ الشَّرْعُ ځکه

چي [په دې صورت کي] اد حق د خاوند يعني د شريعت له طلب څخه وروسته منع کول موجود سوه
عَلَى هَذَا أَكْثَرُ مَشَايِخِنَا زموږ زياتره مشايخ پر همدې مسلک دي وَلَوْ أَطْلَقَ الْجَوَابُ او که اد ضامن
 کېدلو حکم مطلق وي فَهُوَ ضَمَانُ جَنَائَةٍ نو دا د جرم ضمان [تاوان] دی وَلِهَذَا يَتَكَرَّرُ بِتَكَرُّرِهَا په
 همدې وجه د جرم په مکرر کېدلو سره ضمان مکرر کيږي وَيَجِبُ بِالْإِعَانَةِ وَالْإِشَارَةِ او دا ضمان په
 اعانت او اشاره کولو سره هم واجبيږي فَلَأَن يَجِبَ بِهَا هُوَ فَوْقَهَا وَهُوَ إِثْبَاتُ الْيَدِ عَلَى مُسْتَحَقِّ الْأَمْنِ
أَوَّلَى وَأُخْرَى نو کوم څه چي له هغه [اعانت او اشارې] څخه بالا دي يعني د امن پر مستحق شي [هوس] ا
 خپل قبضه ثابتول، په هغه سره به په درجه اولي او طريقه اولي ضمان واجبيږي.

اللغات: ﴿نماء﴾ وده، اضافه وزياتوب، ﴿ثمرة﴾ مېوه، ﴿يتعدى﴾ د تفعل مضارع ده: تجاوز او
 زياتوب کول، نا حقه تصرف کول، ﴿زوائد﴾ اضافي شيان، ﴿الضبية﴾ هوس، وسى، ﴿يُزِيل﴾ د
 افعال مضارع ده: زائلول، ختمول، ﴿أُتْلِف﴾ د افعال ماضي ده: ضايع کول، بربادول، هلاکول،
 ﴿التمكّن﴾ د تفعل مصدر دى: قادر کېدل، قدرت پيدا کول، ﴿إرسال﴾ د افعال مصدر دى، د دغه باب
 شو معناوي دي چي له هغوى څخه ځيني دادي: ايله کول (پرېښوول)، استول، ﴿يتكرر﴾ د تفعل
 مضارع ده: مکرر کېدل، څو ځلي کېدل، دوباره کېدل، ﴿إعانة﴾ د افعال مصدر دى: مرسته او مدد
 کول، ﴿أخرى﴾ زيات وړ او مناسب.

تشریح: صورت د مسئلې: دادى که غاصب يو مينځه غصب کړي او له هغې څخه بچى پيدا سي
 يا مغمصوبه مينځه وده او نما وکړي (مثلا چاغه سي) يا مغمصوب باغ مېوه وکړي، نو زموږ په نېز دغه
 بچى، مينځه او مېوه ټوله د غاصب په قبضه کي امانت گرځي، لهدا که د غاصب له تعدى او زياتوب
 څخه بغير دا شيان هلاک سي، نو پر غاصب د هغه هيڅ ضمان او تاوان نه لازميږي (لکه څرنگه چي
 مخکي څو ځله د امانت حکم تېر سوى دى). ها! که چيري غاصب په دوى کي تعدى او نا حقه تصرف
 وکړي يا د مالک پر غوښته يې هغه ته نه ورکړي، نو بيا د هلاکېدلو په صورت کي پر غاصب د دوى
 ضمان لازميږي.

ددې په خلاف د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز حکم دادى چي د مغمصوب شي (مينځي) زوائد برابره
 ده د هغه سره متصل وي او که منفصل وي (د متصل مثال لکه چاغېست او ښکلا او د منفصل مثال لکه بچى) په
 هر صورت کي هغه مضمون دي، يعني د زوائدو د هلاکېدلو او ضائع کېدلو په وخت کي پر غاصب د

هنوی ضمان لازمیري؛ ځکه چي دمغصوب شي په زوائدو کي هم غصب موجودیري. ددې مثال داسي دی لکه یو سړی چي په حرم شریف کي یوه هوسی ونیسي او له حرم څخه یې وباسي، بیا له هغې څخه بچی پیدا سي، نو دا بچی پر هغه (ایستونکي) سړي مضمون کیږي یعني دهغه د هلاکېدلو او ضایع کېدلو په صورت کي ضمان پر لازمیري، نو همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم دمغصوب شي زوائد پر غاصب مضمون کیږي.

ولنا إلخ: زموږ دلیل دادی چي غصب (په زوره اخیستل) دې ته وایي چي له شی څخه د مالک قبضه او ملکیت زائل کړی سي او خپل قبضه او ملکیت پر ثابت کړی سي، او پر زوائدو د غصب په وخت کي هیڅ قبضه او ملکیت نه ثابتیري؛ ځکه چي په هغه وخت کي زوائد معدوم وي، نو ځکه په دوی کي به غصب هم نه ثابتیري، او کله چي په دوی کي غصب نه ثابتیري، نو د اشیان به پر غاصب مضمون کیږي هم نه. او که د څه وخت لپاره موږ دا خبره تسلیم هم کړو چي پر زوائدو د مالک قبضه او ملکیت ثابتیري، نو هم غاصب صرف له هغه وخت څخه د مالک د قبضې زائلونکی گرځي کله چي د مالک پر غوښتنه غاصب دا بچی هغه ته نه ورکړي او له دې څخه منع سي، نو ځکه بغیر له منع به غاصب ضامن نه گرځول کیږي.

وفي الظبية البخارجة إلخ: ددې حاصل دادی چي له حرم څخه درا ایستل سوي هوسی پر مسئلې دامام شافعي رَجَّه الله قیاس کول صحیح نه دي؛ ځکه چي په دې مسئله کي دهوسی دبچي پر هلاکېدلو ضمان لازمېدلو حکم مطلق نه دی، بلکي دا حکم د قدرت علی الارسال باوجود حرم ته دبچي په نه استولو سره مقید دي، یعني کله چي ایستونکی سړی حرم ته دهغه بچي پر استولو قادر وي خو بیا یې هم نه واستوي، نو هغه منع کونکی گرځي او بیا دبچي په هلاکېدلو سره پر هغه ضمان لازمیري؛ ځکه چي د صاحب الحق یعني د شریعت د طلب او غوښتنې باوجود دهغه نه استول تعدی ده (ځکه په داسي صورت کي د شریعت طلب او حکم دادی چي اصل یعني ښکار (هوسی) به دخپل بچي سره حرم ته استول کیږي او هلته به پرېښوول کیږي)، او متعدي خو موږ هم ضامن گرځوو، لهذا د مطلقاً ضامن کېدلو په قول سره دلیل نیول او په قیاس کي پېشول صحیح نه دي.

ولو أطلق الجواب إلخ: ددې حاصل دادی چي که د ضامن کېدلو حکم مطلق ومنل سي یعني برابره ده ایستونکی سړی پر ارسال قادر وي، که نه، په هر صورت کي پر هغه ضمان لازم کړی سي، نو بیا هم هیڅ اعتراض نه سي کېدای؛ ځکه چي دا د جنایت ضمان (د جرم تاوان) دی، د غصب ضمان دی، همدا وجه ده که جرم مکرر سي، نو جرمانه (تاوان) مکرره کیږي، مثلاً که څوک یو وار هوسی راوباسي، نو پر هغه جرمانه لازمیري او که دوباره یې راوباسي، نو بیا جرمانه پر لازمیري، لنډه دا چي دا ضمان جنایت دی

او ضمان جنایت پر هغه سړي هم لازميږي کوم چي محض د حرم د ښکار پر نیولو د ښکار کونکي سره مرسته وکړي یا محض د حرم ښکار په گوته ورکړي او اشاره ورته وکړي، نو پر هغه سړي خوبه په درجه اولی دا ضمه: ان لازميږي کوم چي په حرم کي پر ښکار قبضه وکړي او له حرام څخه یې وباسي، یا په بله وینا دا چي کله محض په اعانت او اشاره سره هم ضمان او جرمانه واجبيږي، نو کوم څه چي له هغه څخه په جرم کي بالا دي يعني دامن مستحقه هوسی (د حرم هوسی) نیول او خپل قبضه پر ثابتول، نو په هغه سره خوبه په درجه اولی واجبيږي.

په ولادت (بچي زېږولو) سره په مغضوبه مینځه کي د نقص راټللو حکم او تفصیل

قَالَ: وَمَا نَقَصَتِ الْجَارِيَةُ بِالْوِلَادَةِ فِي ضَمَانِ الْغَاصِبِ فَرَمَائِي: او د ولادت په وجه چي په [قیمت دا مینځي کي کوم نقصان راسي نو هغه د غاصب په ضمان او ذمه واری] کي دی فَإِنْ كَانَ فِي قِيَمَةِ الْوَلَدِ وَقَاءً بِهِ نُوْكَه چيري د بچي په قیمت سره هغه نقصان [کم سوی قیمت] پوره کېدای سي [يعني د بچي قیمت دومره وي چي د نقصان (کم سوي قیمت) تلافي کولای سي] جُبِرَ النُّقْصَانُ بِالْوَلَدِ وَسَقَطَ ضَمَانُهُ عَنِ الْغَاصِبِ نو په بچي سره به د هغه نقصان تلافي کيږي او د نقصان ضمان له غاصب څخه ساقطیږي وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ: لَا يَنْجِبُ النُّقْصَانُ بِالْوَلَدِ او امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمائي: چي په بچي سره به د نقصان تلافي نه کيږي لِأَنَّ الْوَلَدَ مِنْكَ ځکه چي بچي د مالک خپل ملکیت دی فَلَا يَصْلَحُ جَابِرًا لِمَنْ لَمْ يُولَدْ ځکه هغه دده د ملکیت [د نقصان] تلافي کونکی نه سي کېدلای کما فِي وَكْدِ الطَّبِيَّةِ ① لکه څرنګه چي د هوسی په بچي کي دي وَكَمَا إِذَا هَلَكَ الْوَلَدُ قَبْلَ الرِّدِّ ② او لکه څرنګه چي بچي له واپس کولو څخه مخکي مړ سي أَوْ مَاتَتِ الْأُمُّ وَالْوَلَدُ وَقَاءً ③ یا مور مړه سي حال دا چي په بچي سره نقصان پوره کېدای سي وَصَارَ كَمَا إِذَا جَرَّ صُوفٌ شَاةً غَيْرَهُ أَوْ قَطَعَ قَوَائِمَ شَجَرٍ غَيْرِهِ ④ او دا داسي سولکه يو څوک چي د بل چا د پسه وړی وسکستي [غچي کړي] یا د بل چا د درختي تنه پرېکړي أَوْ خَطَى عَبْدَ غَيْرِهِ ⑤ یا د بل چا غلام خصي کړي أَوْ عَلَبَهُ الْحِرَافَةُ فَأَضْنَاهُ التَّغْلِيمَ ⑥ یا د بل چا غلام ته يو پېشه ورزده کړي او زده کړه هغه کمزوری کړي وَلَنَّا: أَنَّ سَبَبَ الزِّيَادَةِ وَالنُّقْصَانِ وَاحِدٌ او زموږ دليل دا دی: چي ادلتا د زیاتوب او نقصان سبب يو دی وَهُوَ الْوِلَادَةُ أَوِ الْعُلُوقُ او هغه د بچي

زېږول يا حامله کېدل دي [يعني په رحم کي دنظفې قرار نيول] عَلَى مَا عَرِفَ لکه څرنګه چي پېژندل
سوي دي وَعِنْدَ ذَلِكَ لَا يُعَدُّ نَقْصَانًا او په داسي حالت کي ولادت [او نقصان | نقصان نه شمېرل کيږي
فَلَا يُوجِبُ ضَمَانًا نو ځکه هغه به ضمان نه واجبوي وَصَارَ كَمَا إِذَا غَضَبَ جَارِيَةً سَبِينَةً فَهَزَلَتْ ثُمَّ سَبَتْ
① او دا داسي سو لکه يو څوک چي چاغه [صحتمنه] مينځه غاصب کړي او هغه ډنګره سي او بيا
بیرته چاغه سي أَوْ سَقَطَتْ ثَنِيَّتُهَا ثُمَّ نَبَتَتْ ② يا دهغې دمخ دوه غاښونه ولوېږي او بيا راشنه سي
أَوْ قُطِعَتْ يَدُ الْمُغْضُوبِ فِي يَدِهِ وَأَخَذَ أَرْشَهَا وَأَدَاةَ مَعَ الْعَبْدِ ③ يا د غصب کړي سوي غلام لاس
پرېکړي سي او غاصب دهغه تاوان [دیت] واخلي او هغه د غلام سره [مالک ته] ورکړي يُخْتَسَبُ عَنْ
نَقْصَانِ الْقَطْعِ نو هغه د قطع [پرېکولو] له نقصان څخه شمېرل کيږي [يعني په هغه سره د قطع د نقصان
تلافي کيږي] وَوَلَدُ الطَّبِيعَةِ مَبْنُوعٌ او دهوسي د بچي مسئله [موږ ته] تسليم نه ده وَكَذَا إِذَا مَاتَتِ الْأُمُّ
او همدارنګه کله چي مور مړه سي [يعني دمور د مړه کېدلو مسئله هم موږ ته تسليم نه ده] وَتَخْرِيجُ الثَّانِيَةِ
أَنَّ الْوِلَادَةَ لَيْسَتْ بِسَبَبٍ لِمَوْتِ الْأُمِّ او دويم روايت تخريج دا ده چي ولادت دمور د مړګ سبب نه
دي إِذَا الْوِلَادَةُ لَا تُفْضِي إِلَيْهِ غَالِبًا ځکه ولادت غالباً مړګ ته رسول نه کوي [يعني ولادت عموماً د بڼځي د
مړګ سبب نه ګرځي] وَبِخِلَافِ مَا إِذَا مَاتَ الْوَلَدُ قَبْلَ الرَّدِّ او په خلاف دهغه صورت کله چي له واپس
کولو څخه مخکي بچي مړ سي لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ رَدِّ أَصْلِهِ لِلْبَرَاءَةِ ځکه د بري کېدلو لپاره [چي څرنګه]
دهغه د اصل واپس کول ضرور دي فَكَذَا لَا بُدَّ مِنْ رَدِّ خَلْقِهِ نو همداسي دهغه د نائب واپس کول
هم ضروري دي وَالْخِصَاءُ لَا يُعَدُّ زِيَادَةً او خصي کول زياتوب نه شمېرل کيږي لِأَنَّهُ غَرَضُ بَعْضِ
الْفُسْقَةِ ځکه دا خو دا ځيني فاسقانو غرض وي وَلَا اتِّحَادٍ فِي السَّبَبِ فِيمَا وَرَاءَ ذَلِكَ مِنَ الْمَسَائِلِ او له
دې څخه بغير په نورو [دريو] مسئلو کي سبب متحد نه دي لِأَنَّ سَبَبَ النُّقْصَانِ الْقَطْعُ وَالْجَرْ حُكْمٌ چي
د نقه مان سبب پرېکول او سکستل دي وَسَبَبُ الزِّيَادَةِ الْمَوْتُ او د زياتوب سبب وده کول دي وَسَبَبُ
النُّقْصَانِ التَّغْلِيمُ وَالزِّيَادَةُ سَبَبُهَا الْقَهْمُ او [د غلام په مسئله کي] د نقصان سبب زده کړه او د زياتوب
سبب پوهه [او ځيرکتيا] ده.

اللغات: ﴿وفاء﴾ د ضرب مصدر دی: پوره کول، پوره اداء کول، ﴿جبر﴾ د نصر ماضي مجهوله ده: د نقصان تلافي کول، يعني نقصان (کمي) پوره کول، اصلاح کول او سمول، ﴿جزء﴾ د نصر ماضي ده: پرېکول، غوڅول، جز الصوف: وړۍ سکستل، ﴿قوائم الشجرة﴾ تنه، د درختي ډډ او پېنځ، ﴿خص﴾ د ضرب ماضي ده، خَصِيَ يَخْصِي خِصَاءً: خصي کول، ﴿حرفة﴾ پېشه، کسب، ﴿أضناه﴾ د افعال ماضي ده: سخت کمزوري کول، ډنګرول او ضعيغه کول، ﴿عُلوق﴾ د سمع د باب مصدر دی: بڼځه حامله کېدل، په رحم کي نطفه قرار نيول، حمل نيول کېدل، ﴿هزلت﴾ د نصر او سمع له بابه د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده: ډنګرېدل، کمزوري کېدل، ﴿سَمِئْتُ﴾ د سمع له بابه مخکنۍ صيغه ده: چاغېدل، پندېدل، ﴿الْقَنِيَّة﴾ (بتشديد الياء) د مخ دوه لور يا لاندي غاښونه (مصباح اللغات، مصباح المنير)، جمع ثَنَائِيًا، ﴿أُرش﴾ تاوان (جرمانه)، ديت (د مادون النفس ديت)، ﴿فسقة﴾ جمع د فَاسِقٌ ده: بد کاره، د کبيره گناهونو مرتکب او پر صغيره گناهونو ټينګار کونکی، ﴿نمو﴾ وده او نما کول، ﴿الفهم﴾ پوهه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی د بل چا مينځه غصب کړي، بيا دا مينځه دهغه سړي (غاصب) په قبضه کي بچۍ وزېږوي (چي دهغه په وجه مينځه مثلاً خپل مخکنی بڼايست او بڼګلا دلاسه ورکړي يا مثلاً يوبل نقص او کمزوري پکښي راسي)، نو د دغه ولادت په وجه چي دهغې په قيمت کي خومره نقصان (کمي) راسي، دهغه ضمان (تاوان) پر غاصب لازميږي، مګر دا ضمان به دهغې په بچي سره پوره کول کيږي که چيري د بچي قيمت د ضمان سره برابر وي، او که چيري کم وي، نو د قيمت په اندازه ضمان ساقطېږي، مثلاً که د مفصوبه مينځي قيمت سل درهمه وي او تر ولادت وروسته د هغې قيمت شپېته درهمه سي، نو که چيري دهغې بچي قيمت خلوېښت درهمه وي نو د نقصان جبر او تلافي کيږي او مينځه به د خپل بچي سره مالک ته ورکول کيږي او پر غاصب هيڅ شی نه لازميږي، او که چيري د بچي قيمت پنځوېشت درهمه وي، نو له خلوېښتو څخه پنځوېشت درهمه ساقطېږي او پر غاصب پنځلس درهمه لازميږي. لېکن په قيمت سره د نقصان جبر او تلافي هغه وخت کېدای سي، کله چي بچۍ ژوندی وي کنې په ديت سره به دهغه تلافي کيږي يعني د نقصان په ضمان کي به ديت ورکوي.

وقال زفر الخ: امام زفر، امام شافعي او امام احمد رَحِمَهُمُ الله فرمايي چي د بچي په ذريعه به د مور د نقصان جبر او تلافي نه کيږي، بلکي مالک ته د مور او بچي له ورکولو څخه وروسته هم پر غاصب د دغه نقصان ضمان لازم پاتېږي؛ ځکه چي دا بچۍ هم د مالک (مولى) ملکيت دی او مينځه هم دهغه

ملکیت ده، نو دا کېدای نه سي چي دهغه په خپل ملکیت سره دهغه د ملکیت تلافی وکړي سي (دهغه په خپل مملوک شي نقصان پوره کړي سي)، دغه حضراتو د خپل مسلک د تائید او تقویت لپاره شپږ مثالونه ذکر کړي دي: ① که یو سړی له حرم شریف څخه یوه هوسی راوباسي او هغه بچی وزېږوي لېکن په دغه ولادت سره دهغې په قیمت کې څه کمی راسي، نو دهغې په بچي سره دغه نقصان (کمی) نه پوره کول کیږي بلکي پز هغه سړي دا لازمیږي چي هوسی او بچی دواړه حرم ته واپس کړي او د دغه نقصان ضمان اداء کړي، ② همدارنگه که مالک ته دمور (مینځي) له واپس کولو څخه مخکي بچی مړ سي، نو ښکاره ده چي په هغه سره دمور د نقصان جبر او تلافی نه سي کېدای، بلکي پر غاصب د نقصان جلا (عليحده) ضمان لازمیږي، ③ یاد ولادت په وجه د بچي مور مړه سي او بچی ژوندی پاته سي او قیمت دومره وي کوم چي نقصان او کمی پوره کولای سي، نو په دې صورت کې هم بالاتفاق په بچي سره د نقصان جبر او تلافی نه کیږي، بلکي پر غاصب د نقصان جلا ضمان لازمیږي، ④ که یو سړی د بل چا د پسه وړی وسکستي، بیا پر هغه ځای نوري وړی را پورته سي، یا یو څوک د بل چا د درختي تنه پرېکړي او دهغه پر ځای بله تنه را پورته سي، نو په راپورته سوي وړیو او تنې سره ضمان نه اداء کیږي، بلکي پر پرېکونکي جلا ضمان واجبېږي، ⑤ که یو سړی د بل چا د غلام خوتي (خصیتین) وکارې او هغه خصي کړي، نو په خصي کولو سره که څه هم د غلام په قیمت کې اضافه راسي، لېکن بیا هم پر هغه د خصي کولو د فعل ضمان لازمیږي او د قیمت په اضافه کېدلو سره د خصي کولو د نقصان تلافی نه سي کېدای، ⑥ که یو څوک د بل چا غلام غصب کړي او هغه ته یو کسب او پېشه ورزده کړي او د زده کولو په نتیجه کې هغه غلام کمزوری سي، نو که څه هم د کسب تعلیم او زده کړه یو هنر او کمال دی، خو بیا هم دهغه په وجه چي په غلام کې کومه کمزوري راغلې دی، پر غاصب دهغه ضمان لازمیږي او د تعلیم په اضافه کېدلو سره دهغه تلافی نه کیږي، لنډه دا چي څرنگه په دغه صورتونو کې پر غاصب د نقصان جلا ضمان لازمیږي، همداسي به پورتنۍ مسئله کې هم پر هغه د نقصان جلا ضمان لازمیږي او د بچي په قیمت سره به د هغه تلافی نه کیږي.

ولنا إلخ: په دې سلسله کې زموږ دلیل دادی چي په پورتنۍ مسئله کې د نقصان زیاتوب سبب صرف یو دی چي د صاحبینو رَجَهَاتُ الله په نېز هغه ولادت دی او دامام صاحب رَجَهَاتُ الله په نېز علوق دی او په کوم شي کې چي صرف په یوه سبب او یوه علت سره نقصان زیاتوب راغلی وي، په هغه کې په زیاتوب (زائد شده شي) سره د نقصان تلافی کیږي او د نقصان لپاره جلا ضمان او تاوان نه واجبېږي.

په همدې وجه موږ په پورتنۍ مسئله كې د بچي په قيمت سره د مينځې د نقصان د تلافی كولو (پوره كولو) حكم كړی دی. د دې مثال داسي دی ① لكه يو سړی چې صحتمنه او چاغه مينځه غصب كړي بيا هغه د غاصب سره ډنگره سي لېكن څه وخت وروسته بيرته چاغه سي، ② يا د هغې دمخ غاښونه ولوړي او بيرته راشنه سي، ③ يا د غاصب په قبضه كې د مغصوب غلام لاس پر پكړی سي او غاصب د هغه ديت واخلي او د مغصوب غلام سره ديت هم مالک ته وسپاري، نو په دغو ټولو صورتونو كې غاصب له ضمان او ديت څخه بري كيږي او پر هغه جلا هيڅ ضمان او تاوان نه واجبيږي، نو ځكه همداسي به په پورتنۍ مسئله كې هم جلا پر غاصب هيڅ ضمان او تاوان نه واجبيږي.

وولد الظبية إلخ: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او داسي نورو چې دخپل قول په تائيد كې كوم د هوسۍ د بچي مسئله او داسي نوري مسئلې په قياس كې پېش كړي وې او په هغوی سره يې دليل نيولی وو، صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ له دې حايه دهغه شپږو مسئلو جواب ورکوي: ① داولي مسئلې جواب دا دی چې ستاسو دا استدلال موږ نه تسلموو؛ ځكه د غير ظاهر روايت حكم دادی چې كه په دغه هوسۍ كې د ولادت په وجه نقصان پيدا سي يا د ولادت په وجه هغه مړه سي او د بچي په قيمت سره د دغه نقصان تلافی ممكنه وي، نو د بچي په قيمت سره د دغه نقصان تلافی سي (صاحب د هدايې رَحِمَهُ اللهُ همدې طرف ته مائل دی)، نو د دې پر بناء مذكوره قياس غلط دی او زموږ په خلاف نه دی، ② دويمې مسئلې جواب دادی چې د مور د مرگ په صورت كې د بچي په قيمت سره د نقصان د تلافی كولو په هكله دوه روايتونه نقل سوي دي چې له هغوی څخه غير ظاهر روايت دا دی چې د بچي په قيمت سره د دغه نقصان تلافی كېداي سي او پر غاصب جلا ضمان نه لازميږي، نو د دغه روايت پر بناء مذكوره قياس زموږ په خلاف نه دی، او ظاهر روايت دادی چې د بچي په قيمت سره د نقصان تلافی نه سي كېداي بلكي پر غاصب جلا ضمان لازميږي، نو د هغه جواب دادی چې د مينځي د مرگ سبب ولادت نه دی؛ ځكه زياتره وختونه په ولادت سره مرگ نه واقع كيږي، ځواكي ولادت د زياتوب او اضافې سبب دی (د بچي په شكل سره) او د مينځي د مرگ سبب نه دی، نو دلته د زياتوب او نقصان په سبب كې اتحاد (يو والي) پاته نه سو، حال دا چې زموږ كلام په همغه صورت كې كله چې د زياتوب او نقصان سبب صرف يو وي، ③ د "وكما إذا هلك الولد قبل الرد" جواب دادی چې دلته د بري كېدلو لپاره د اصل (يعني د مور) پر هغه صفت واپس كول ضروري دي پر كوم صفت چې هغه غصب كړی سوې وي نو د هغه دخليفه (يعني د بچي) واپس كول هم ضروري سوه، حال دا چې غاصب مور پر هغه صفت واپس نه كړه بلكي په ولادت سره يې ناقصه كړه او بيا له واپس كولو

ځنځه مخکني بچي مړ سو، نو کوم څه چي واجب ووي يعني د بچي سره واپس کول، هغه پوره نه سوه. نو په دې وجه پر غاصب جلا ضمان لازمېږي؛ ځکه چي زموږ کلام په هغه صورت کي دی کله چي موږ دخپل بچي سره مالک ته واپس کړی سي، ⑤ د پنځمي مسئلې يعني د "خُصِي عَبْدٌ غَيْرُهُ" جواب دادی چي غلام خصي کول کوم چي تاسو زياتوب او اضافه شمېرلې ده، دا زياتوب نه دی، دا خود بعضي فساقو او کمتره خلکو کار او غرض وي، نو په شريعت کي هغه لره هيڅ اعتبار نسته؛ ځکه چي شريعت دا کار حرام گرځولی دی، ④، ⑥ دخلورمي او شپږمي مسئلې جواب دادی چي په دغو مسئلو کي دنقصان او زياتوب اسباب سره جلا دي؛ ځکه په پسه کي دنقصان سبب وږی سکستل او په درخته کي دنقصان سبب تنه پرېکول دي، لېکن په دوی کي دزياتوب او اضافې سبب وده کول او ددوی را پورته کېدل دي، او د کسب او پېشې په ورزده کولو کي دنقصان سبب تعليم (ورزده کول) دي چي هغه د تکليف موجب دی او دهغه په وجه په انسان کي ضعف او کمزوري راځي او دزياتوب سبب دهغه پوهه يعني ښه ذهن او ځيرکتوب دی، او ښکاره خبره ده چي په دغه هرو دوو اسبابو کي اتحاد (يووالي) نسته، لهدا دغه مسئلې د پورتنۍ صورت مسئلې سره تعلق نه لري او له هغې څخه خارج ده، نو زموږ په خلاف په هغوی سره دليل نيول او په قياس کي پېشول صحيح نه دي.

د مغصوبه مينځي سره د زنا کولو حکم

قَالَ: وَمَنْ غَصَبَ جَارِيَةً فَزَنَى بِهَا فَحَبِلَتْ فَرَمَائِي: او څوک چي يو مينځه غصب کړي او دهغې سره زنا وکړي نو هغه حامله سي ثُمَّ رَدَّهَا وَمَاتَتْ فِي نِفَاسِهَا بَيَا غَاصِبٌ هَغْه مِينَځه [مالک ته] واپس کړي او هغه په خپل نفاس کي مړه سي يَفْسَنْ قِيَمَتَهَا يَوْمَ عِلَقَتْ نو پر غاصب دهغې د هغه ورځي قيمت لازمېږي په کومه ورځ چي هغه حامله سوې وي وَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ فِي الْحُرَّةِ او په آزاده ښځه کي پر غاصب ضمان نسته وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا [حکم] دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دی وَقَالَ ⑥: لَا يَفْسَنْ فِي الْأَمَةِ أَيْضًا او صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: چي په مينځه کي هم غاصب نه ضامن کيږي لَهُمَا: أَنَّ الرِّدَّ قَدْ صَحَّ د صاحبينو دليل دا دی: چي واپس کول صحيح سوه [يعني د غاصب له طرفه مالک ته د مينځي واپس کول صحيح واقع سوي دي] وَالْهَلَاكُ بَعْدَهُ بِسَبَبِ حَدَثٍ فِي يَدِ الْمَالِكِ وَهُوَ الْوِلَادَةُ او تر هغه

القول الراجح: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٥، ص: ١٤٤)، وجمع الأمر (ج: ٤، ص: ٩٣). [القول

وروسته ادمينځي اهلاكېدل په داسي سبب سره سوي دي كوم چي د مالک په قبضه کي پيدا سوي دي چي هغه ولادت دی فَلَا يَضُرُّ الْغَاصِبُ نو ځکه غاصب به نه ضامن کيږي كَمَا إِذَا حُتَّتْ فِي يَدِ الْغَاصِبِ ثُمَّ رَدَّهَا فَهَلَكَتْ لکه کله چي د غاصب په قبضه کي د دغه مغبوبه مينځي تبه سي او غاصب هغه مالک ته واپس کړي بيا هغه هلاکه سي أَوْ رَزَتْ فِي يَدِهِ ثُمَّ رَدَّهَا فَجُلِدَتْ فَهَلَكَتْ مِنْهُ يادا مينځه د غاصب په قبضه کي زنا وکړي بيا غاصب هغه مالک ته واپس کړي او هغه په درو ووهلی سي بيا هغه هلاکه سي وَكَانَ اشْتَرَى جَارِيَةً قَدْ حَبِلَتْ عِنْدَ الْبَائِعِ فَوَلَدَتْ عِنْدَ الْمُشْتَرَى وَمَاتَتْ فِي نِقَاسِهَا او لکه څوک چي داسي مينځه رانيسي کوم چي د بائع سره حامله سوې وي او بيا هغه د مشتري سره بچی وزېږوي او په خپل نفاس کي مړه سي لَا يَرْجِعُ عَلَى الْبَائِعِ بِالْإِتِّفَاقِ بِالْثَّمَنِ نو مشتري بالاتفاق له بائع څخه ثمن واپس نه سي اخيستلای وَلَهُ: أَنَّهُ غَضَبَهَا وَمَا انْعَقَدَ فِيهَا سَبَبُ التَّلَفِ د امام صاحب رجه الله دليل دادی: چي غاصب دا مينځه په داسي حالت کي غصب کړې ده چي په هغې کي د تلف کېدلو [هلاکېدلو] سبب موجود نه وو وَرُدَّتْ وَفِيهَا ذَلِكَ او بيا په داسي حالت کي [مالک ته] واپس کړی سوې ده چي په هغې کي د تلف کېدلو سبب [يعني حمل] موجود وو فَلَمْ يُوجَدْ الرُّدُّ عَلَى الْوَجْهِ الَّذِي أَخَذَ نو په هغه توگه واپس کول موجود نه سوه په کومه توگه چي غاصب [مينځه] اخيستې وه فَلَمْ يَصَحَّ الرُّدُّ نو ځکه واپسي [واپس کول] صحيح نه سوه وَصَارَ كَمَا إِذَا جَنَّتْ فِي يَدِ الْغَاصِبِ جَنَائَةً فَقُتِلَتْ بِهَا فِي يَدِ الْمَالِكِ أَوْ دُفِعَتْ بِهَا بِأَنْ كَانَتْ الْجَنَائَةُ خَطَأً او دا داسي سوه لکه دغه مينځه چي د غاصب په قبضه کي يو جرم [قتل] وکړي او بيا د مالک په قبضه کي هغه د همدې جرم په سبب قتل کړل سي يا هغه د دې جرم په عوض کي ورکړل سي په دې توگه چي جرم [قتل] خطاء وي يَرْجِعُ عَلَى الْغَاصِبِ بِكُلِّ الْقِيَمَةِ نو مالک له غاصب څخه ټوله قيمت اخلي كَذَا هَذَا نو همداسي به دا هم وي [يعني همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم غاصب د هلاک سوي مينځي د ټوله قيمت ضامن کيږي او مالک به ټوله قيمت ځني اخلي] بِخِلَافِ الْخُرَّةِ په خلاف د آزادي بنځي لَا تَهَا لَا تُضْمَنُ بِالْغَضَبِ لِيَنْتَقِي ضَمَانُ الْغَضَبِ بَعْدَ فَسَادِ الرُّدِّ ځکه چي په غصب سره د هغې ضمان نه لازميږي چي د واپسي تر فاسدېدلو وروسته د غصب ضمان باقي پاته سي وَفِي فَضْلِ الشَّرَاءِ

الْوَجِبُ ابْتِدَاءُ التَّسْلِيمِ او درانيولو په صورت کي ابتداء ورسپارل واجب دي [يعني دمينځي درانيولو په صورت کي پر بائع صرف دمينځي واپس کول واجب دي او هغه ورسپارلې ده] وَمَا ذَكَرْنَا هَاشِرْطَ صَحَّةِ الرَّذِّ او کوم څه چي موږ [دلته] ذکر کړي دي هغه د واپسي د صحيح کېدلو شرط دي وَالزَّانَا سَبَبٌ لِّجَلْدِ مُؤَلِّمٍ لَا جَارِحٍ وَلَا مُثْلِفٍ او زنا د داسي درو [وهلو] سبب ده کوم چي دردونکي وي، نه زخمي کونکي او هلاکونکي فَلَمْ يُوْجَدْ السَّبَبُ فِي يَدِ الْغَاصِبِ نو ځکه د غاصب په قبضه کي [د مينځي د هلاکولو] سبب موجود نه سو.

اللغات: ﴿حَبِلْتُ﴾ د سمع له بابۀ د واحد مؤنث غائب ماضي صيغه ده: حامله کېدل، بلارېدل، ﴿عَلَقْتُ﴾ مخکنی صيغه ده: حامله کېدل، د بنځي په رحم کي نطفه قرار نيول (حمل نيول کېدل)، ﴿حُمْتُ﴾ مخکنی صيغه ده خو دا ماضي مجهول ده: ځکه د تبی د معنی لپاره دا باب مجهول استعمالیږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی د بل چا مینځه غصب کړي او زنا ورسره وکړي چي د هغه په وجه مینځه حامله سي، بیا غاصب دغه حامله مینځه مالک ته وسپاري او د مالک سره بچی وزېږي او تر ولادت (بچي زېږولو) وروسته دا مینځه د نفاس د ویني د ډېرښت په وجه یا په یو بل سبب سره د نفاس په حالت کي مړه سي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز غاصب د دغه مینځي ضامن کیږي او د غلوک په ورځ (يعني په رحم کي د نطفې د قرار نیولو په ورځ) چي د هغې کوم قیمت وي، هغه قیمت واجبیږي. او که د مینځې پر ځای د آزادي بنځي سره دا معامله وسي او هغه مړه سي، نو پر زاني ضمان نه لازمیږي. صاحبین رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمایي چي څرنگه د آزادي بنځي په صورت کي زاني نه ضامن کیږي، همداسي د مینځي په مسئله کي هم زاني (کوم چي غاصب دی) نه ضامن کیږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي تر غصب او زنا وروسته غاصب دا مینځه خپل مالک ته سپارلې ده او تر ورسپارلو وروسته هغه د مالک سره د یو نوي سبب يعني د ولادت په وجه هلاکه سوې ده، نو ځکه پر غاصب به هیڅ ضمان نه لازمیږي.

صاحبینو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ د خپل دلیل په تائید کي څو شواهد او مثالونه پېش کړي دي: ① که مقصوبه مینځه د غاصب سره ناروغه سي، بیا په همدې حالت کي غاصب دا مینځه مالک ته واپس کړي او هغه د مالک سره هلاکه سي، نو پر غاصب د هغې ضمان نه لازمیږي. ② که مقصوبه مینځه د غاصب په قبضه کي د یو چا سره زنا وکړي، بیا غاصب هغه مالک ته واپس کړي او د مخکني جرم

(زنا) په وجه پر هغې حد جاري کړی سې او په دُرو ووهلی سې او هغه هلاکه سې، نو هم پر غاصب ضمان نه لازمیږي. (۳) که (مثلاً) زید له یو چا څخه حامله مینځه رانیسي او بیا هغه مینځه د نفاس په حالت کې د مشتري (زید) سره مړه سې، نو بالاتفاق مشتري ته له بائع څخه د ثمن واپس اخیستلو اختیار نه حاصلیږي یعنې پر بائع د هغې د مرګ ضمان (توان) نه لازمیږي.

نو همداسې به په پورتنۍ مسئله کې هم پر غاصب ضمان نه لازمیږي.

د امام صاحب دلیل: دادی چي کوم وخت غاصب مینځه غصب کړې وه، په هغه وخت کې د تلف کېدلو او هلاکېدلو هیڅ سبب په دغه مینځه کې موجود نه وو، لېکن کله چي غاصب دا مینځه مالک ته واپس کړه، نو په هغې کې د هلاکېدلو سبب یعنې حمل موجود وو، نو غاصب چي څرنګه صحیح سالمه مینځه غصب کړې وه، هغسې یې نه ده واپس کړې، لهدا واپس کول صحیح نه سوه، نو ځکه د مینځي هلاکېدلو به د غاصب په ضمان او ذمه واري کې شمېرل کیږي او همدا غاصب به تر غاړه نیول کیږي. امام صاحب رَحْمَهُهُ اللهُ چي کوم مثال پېش کړی دی، هغه واضح دی.

بخلاف الحرّة إلخ: فرمایي صاحبینو رَحْمَهُمُ اللهُ چي پورتنۍ مسئله د آزادي بنځي پر مسئله قیاس کړې ده، دا صحیح نه دي؛ ځکه چي آزاده بنځه مال نه دی او ګر سره په غصب سره د هغې ضمان نه لازمیږي، نو په هلاکېدلو سره به د هغې ضمان څنګه لازم سي. او که دا وویل سي چي د واپس کولو (رد) د فاسدېدلو او نه صحیح کېدلو په وجه به پر غاصب ضمان لازمیږي، نو د هغه جواب دادی چي کله له واپس کولو څخه مخکي پر هغه ضمان نسته، نو له واپس کولو څخه وروسته به څنګه ضمان پر لازم سي. همدارنګه د مینځي درانیولو (شراء) پر مسئلې قیاس کول هم صحیح نه دي؛ ځکه د مینځي درانیولو په صورت کې پر بائع صرف د مینځي واپس کول واجب وي او هغه دا واجب کار ترسره کړی دی او په هغه وخت کې مینځي صحیح سالمه وي، لهدا کله چي بائع له خپل فریضي څخه خلاص سوی دی، نو ځکه وروسته به د مینځي په هلاکېدلو سره پر هغه ضمان نه لازمیږي. همدارنګه د په دُرو سره د وهل کېدلو په وجه د مینځي د هلاکېدلو په صورت کې پر غاصب ځکه ضمان نه لازمیږي چي په زنا سره داسي دُرې واجبیږي کوم چي صرف تکلیف ورکونکي او دردنکي وي، داسي دُرې نه واجبیږي کوم چي زخمي کونکي یا هلاکونکي وي، لهدا په دې صورت کې د غاصب په قبضه کې د مینځي د هلاکېدلو سبب موجود نه سو (ځکه هغه چي په کوم سبب سره هلاکه سوی ده، دا هغه سبب نه دی کوم چي د بائع په قبضه کې واجب سوی دی؛ ځکه چي د هغه په قبضه کې جلد مؤلم واجب سوی دی، نه جلد مُتلف او مُهلک)، نو په دې وجه دلته هم غاصب نه ضامن کیږي. (احسن الهدایه)

د مغصوب شي د منافعو د ضمان حكم

قَالَ: وَلَا يَضْمَنُ الْغَاصِبُ مَنَافِعَ مَا غَضِبَهُ فَرَمَائِي: او غاصب د غصب كړی سوي شي د منافعو نه ضمان كيږي إِلَّا أَنْ يَنْقُصَ بِاسْتِعْمَالِهِ مگر دا چي د ده په استعمال سره مغصوب شي ناقص سي [نقصان پکښي راسي] فَيَقْرُرُ النُّقْصَانُ نو بيا هغه د نقصان ضمان كيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَضْمَنُهَا فَيَجِبُ أَجْرُ الْبِثْلِ امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي غاصب د منافعو ضمان كيږي او پر هغه اجرت مثلي واجبيږي وَلَا فَرْقَ فِي الْمَذْهَبَيْنِ بَيْنَ مَا إِذَا عَطَّلَهَا أَوْ سَكَّنَهَا او په دواړو مذهبونو كي د دې فرق نسته چي غاصب منافع بېکاره پرېږدي يا هغوی په سکونت كي استعمال کړي وَقَالَ مَالِكٌ: إِنْ سَكَّنَهَا او امام مالک رحمه الله فرمايي: که غاصب هغوی استعمال کړي يَجِبُ أَجْرُ الْبِثْلِ نو [په ضمان كي] اجرت مثلي واجبيږي وَإِنْ عَطَّلَهَا او که بېکاره يې پرېږدي [يعني استعمال يې نه کړي بلکي هسي ضايع سي] لَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو پر هغه هيڅ شي واجب نه دی له: أَنَّ الْمَنَافِعَ أَمْوَالٌ مُتَقَوِّمَةٌ دامام شافعي رحمه الله دليل دا دی: چي منافع هم قيمتدار: [قيمت لرونکي] مالونه دي حَتَّى تُضْمَنَ بِالْعُقُودِ همدا وجه ده چي په عقدونو سره د منافعو ضمان واجبيږي فَكَذًا بِالْمَغْضُوبِ نو همداسي په غصبونو سره به هم د هغوی ضمان واجبيږي وَلَنَا: أَنَّهَا حَصَلَتْ عَلَى مِلْكِ الْغَاصِبِ زموږ دليل دا دی: چي دا منافع د غاصب په ملکيت كي حاصل سوي وي لِحُدُوثِهَا فِي امْكَانِهِ ځکه منافع د هغه په امکان [او تصرف] كي پيدا سوي دي إِذْ هِيَ لَمْ تَكُنْ حَادِثَةً فِي يَدِ الْمَالِكِ ځکه هغوی د مالک په قبضه كي پيدا سوي [موجوده] نه وې لِأَنَّهَا أَغْرَاضٌ لَا تَبْقَى ځکه چي منافع اعراض دي کوم چي باقي نه سي پاتېدلای فَيَبْدُلُهَا دَفْعًا لِحَاجَتِهِ نو ځکه غاصب به د هغوی مالک كيږي د هغه د حاجت دفع کولو په خاطر وَالْإِنْسَانُ لَا يَضْمَنُ مِلْكَهُ او انسان د خپل ملکيت نه ضمان كيږي كَيْفَ وَأَنَّهُ لَا يَتَحَقَّقُ غَضِبُهَا وَاتِّلَافُهَا او څنگه به غاصب ضمان سي حال دا چي د منافعو غصب کول او د هغوی تلف کول نه متحقق كيږي لِأَنَّهُ لَا بَقَاءَ لَهَا ځکه چي منافعو لږه بقاء نسته [باقي نه پاتېږي] وَلِأَنَّهَا لَا تُبَايِلُ الْأَعْيَانَ او ځکه چي منافع د اعيانو [شيانو] په څېر نه دي لِسُرْعَةِ فَنَائِهَا وَبَقَاءِ الْأَعْيَانِ ځکه چي منافع ژر فنا

کیري او اعیان باقي پاتیري وَقَدْ عُرِفَتْ هَذِهِ الْبَاخِدُ فِي الْمُخْتَلِفِ او دا علتونه [د ابو الیث رَحْمَةُ اللهِ] په مختلف الروایه کی معلوم سوي دي وَلَا نُسَلِّمُ أَنَّهَا مُتَقَوِّمَةٌ فِي ذَاتِهَا او موږ دا نه تسلیموو چي منافع بذات خود قیمتداره [قیمت لرونکي] دي بَلْ تَقْوَمُ ضَرُورَةً عِنْدَ وُرُودِ الْعَقْدِ بلکي [پر منافعو] د عقد وار دېدلو په وخت کی د ضرورت پر بناء هغوی قیمتداره کیري وَلَمْ يُوجَدْ الْعَقْدُ حال دا چي [دلته] عقد سوی نه دی إِلَّا أَنْ مَا انْتَقَصَ بِاسْتِعْمَالِهِ مگر دا چي کوم شی د غاصب په استعمال سره ناقص [او عیداره] سي مَضْمُونٌ عَلَيْهِ دهغه ضمان [په دې وجه] پر غاصب لازم دی لَا سِتْهْلَاكِهِ بَعْضُ أَجْزَاءِ الْعَيْنِ ځکه چي هغه د عین شي بعضي اجزاء هلاک کړل.

اللغات: «ینقص» د نصر د باب مضارع ده: ناقص کېدل، کمېدل، نقصان پکښي راتلل، «یغرم» د سماع د باب مضارع ده: تاوان (ضمان) پر لازمېدل، ضامن کېدل، تاوان پورته کول، «اجر المثل» د عمومي (بازاري) رېټ مطابق اجرت او کرایه، «عطل» د تفعیل ماضي ده: بېکاره کول، بېکاره (نا مستعمله) پرېښوول، «سکن» د نصر ماضي ده: اوسېدل، استوگنه کول، «مقوم» د تفعیل د باب اسم فاعل دی: قیمت لرونکی (قیمتي)، قیمتداره (کوم چي په شریعت کی څه قیمت لري)، «حدوث» د نصر مصدر دی: نوي پیدا کېدل، «الأعراض» عارضي اوصاف، «تثاقل» د مفاعلي د باب مضارع ده: یو شی د بل شي مثل کېدل (په څیر کېدل)، مشابه کېدل، «أعیان» جمع د عین ده: متعین شی، هر هغه شی کوم چي موجود وي او په لاس سره مسه کېدای سي او محفوظ کېدای سي، لکه عمومي شيان مثلاً آس، غلام، ځمکه او داسي نور، نو هغه ته «عين» (عين شی) وايي، چي زموږ په اصطلاح هغه ته مطلق شی ويل کیري، «مضمون» د سماع د باب مفعول دی: د کوم شي چي ضمان (تاوان) لازم وي، هغه څه چي په ضمان کی شامل وي، هغه شی چي ضمان يې ورکول کیري، «استهلاك» د استفعال مصدر دی: هلاکول، ضایع کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که غاصب د مقصوب شي څه منافع استعمال کړي، مثلاً مقصوب شی آس وي او غاصب پر هغه سپور سي یا په غصب کرده گور کی څه وخت واوسیري یا د غصب کرده باغ څه مېوه استعمال کړي، نو په دغسي استعمال سره زموږ په ټېز پر هغه هيڅ ضمان او تاوان نه لازمیږي. ها! که چیري په دغه استعمال سره په مقصوب شي کی څه نقص او کمی راسي، نو بیا غاصب دهغه ضامن کیري.

دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز غاصب د منافعو هم ضامن كيږي، برابره ده هغه منافع تر استعمال وروسته ختم سي لكه مېوه، يا تر استعمال وروسته هم هغه شي د انتفاع (نفع اخيستلو) قابل پاته سي لكه كور، آس او داسي نور. دامام مالك رَحِمَهُ اللهُ مسلك دادى چي كه غاصب د مغضوب شي منافع استعمال كړي، نو پر هغه خو ضمان لازميږي، لېكن كه بغير له استعماله هغه منافع ضايع سي، نو بيا پر هغه ضمان نه لازميږي.

په پورتنۍ مسئله كي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل دادى چي منافع متقوم (قيمتداره) مالونه دي او په عقد اجاره او داسي نورو عقدونو سره بالاتفاق د هغوى ضمان لازميږي، نو ځكه په غصب كولو سره به هم د هغوى ضمان او تاوان لازميږي لكه څرنگه چي د عَيْن شيانو او عَيْن مالونو په غصب كولو سره ضمان لازميږي (او منافع ځكه مالونه دي چي مال هر هغه څه ته وايي كوم چي د انسان په ملكيت كي وي او د انسان د مصلحت او نېكگني لپاره پيدا سوي وي او منافع همداسي دي، همدا وجه چي هغوى د مهر كېدلو قابل دي، حتى د اعيانو مال كېدل هم د هغو منافعو په اعتبار سره كوم چي د هغوى سره متعلق وي، همدا وجه ده كه د يو شي منافع كم وي، نو د هغه شي ماليت او قيمت هم كم وي).

ولنا أنها حصلت إلخ: زموږ د دليل حاصل دادى چي غاصب خو صرف (مثلاً) كور يا باغ غصب كړى دى او پاته سو استوگنه يا مېوه او داسي نور منافع خو د غاصب په ملكيت كي حاصل سوي دي او د هغه په امكان او تصرف و قبضه كي د هغه په كسب او فعل سره پيدا سوي دي، نه د مالك په قبضه او ملكيت كي؛ ځكه چي منافع اعيان نه دي بلكي اعراض دي كوم چي باقي پاتېدلای نه سي او غاصب د هغوى استعمالولو ته محتاج دى، نو د ضرورت او حاجت دفع كولو په خاطر به غاصب د هغوى مالك كيږي، لهذا كله چي دغه منافع د غاصب په ملكيت كي پيدا سوي دي، نو همدا غاصب به د هغوى مالك وي، او دا معلومه او څرگنده خبره چي انسان د خپل مملوك شي ضمان نه وركوي، نو ځكه غاصب به هم د مغضوب شي د منافعو ضمان نه وركوي.

ولا نسلم إلخ: فرمايي امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ چي منافع متقوم گرځولي دي، دامور نه تسليموو؛ ځكه چي منافع بذات خود نه متقوم كيږي، بلكي كله چي پر منافعو عقد واقع سي، نو د ضرورت پر بناء هغوى متقوم (قيمتداره) وگرځي. او په پورتنۍ مسئله كي عقد معدوم دى (ځكه د غاصب له طرفه پر دغه منافعو هيڅ عقد نه دى وارد سوي). نو ځكه د ضمان واجبهېدلو سوال هم نه پيدا كيږي. ها! كوم شي چي د غاصب په استعمال سره عيبداره او ناقض وگرځي، نو دا د مغضوب شي د اجزاؤ او اوصافو د هلاكولو په څېر دي او د مغضوب شي د جزء په هلاكولو سره خو موږ هم پر غاصب د ضمان واجبهېدلو قائل يو. (احسن الهداية)

فصل في غصب ما لا يتقوم

(دا) فصل په (بيان د) غصبولو کي د هغه شي دى کوم چي

قيمت نه لري

د نا قيمتداره شيانو د غصب حکم

قَالَ: وَإِذَا أَتَلَفَ الْمُسْلِمُ خَيْرَ الدِّمَنِ أَوْ خَيْرَ بَرٍّ فَرَمَائِي: أَوْ كَهْ مُسْلِمَانِ دِمْي شَرَابٍ يَأْخُذُهُ خَنْزِيرٌ ضَايِعٌ كَرِيٍّ صَبْنٍ نَوْهْهُ ضَامِنٌ كِيرِي فَإِنْ أَتَلَفَهَا لِلْمُسْلِمِ أَوْ كَهْ هَغْ دِيُو مُسْلِمَانِ شَرَابٍ يَأْخُذُهُ خَنْزِيرٌ ضَايِعٌ كَرِيٍّ لَمْ يَضْمَنْ نَوْهْهُ ضَامِنٌ كِيرِي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَضْمَنْهَا لِلدِّمَنِ أَيْضًا أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي هغه د دمي لپاره هم د دغو شيانو نه ضامن کيږي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا أَتَلَفَهَا دِمْي عَلَى دِمْي أَوْ بَاعَهَا الدِّمِيُّ مِنَ الدِّمِيِّ أَوْ پَر همدغه اختلاف دي کله چي دمي د دمي شَرَابٍ يَأْخُذُهُ خَنْزِيرٌ ضَايِعٌ کري يا دمي پَر دمي دا شيان خرڅ کري لَهُ: أَنَّهُ سَقَطَ تَقْوَمُهَا فِي حَقِّ الْمُسْلِمِ دَامَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ دَلِيلٌ دَا دِي: چي د مسلمان په حق کي د شرابو او خنزير قيمتداره کېدل ساقط سوي دي فَكَذَانِي حَقِّ الدِّمِيِّ نَوْ همداسي به د دمي په حق کي هم ساقط کيږي لِأَنَّهُمْ أَتْبَاعُ لَنَا فِي الْأَحْكَامِ حُكْمٌ چي د احکامو په حق کي دميان زموږ تابع دی فَلَا يَجِبُ بِإِتْلَافِهَا مَالٌ مُتَقَوِّمٌ وَهُوَ الْقَبْضَانُ نَوْ حُكْمٌ د شرابو او خنزير په ضايع کولو سره به قيمتداره مال يعني ضمان نه واجبيږي وَلَنَا: أَنَّ التَّقَوَّمَ بَاقِي فِي حَقِّهِمْ زَمَوْرٌ دَلِيلٌ دَا دِي: چي د دميانو حق کي [د دغو شيانو] قيمتداره کېدل باقي دي إِذَا الْخَنْزِيرُ لَهُمْ كَالْخَلِّ لَنَا حُكْمٌ شَرَابٍ د دوی لپاره داسي دي لکه زموږ لپاره سرکه وَالْخَنْزِيرُ لَهُمْ كَالشَّاةِ لَنَا أَوْ خَنْزِيرٌ د دوی لپاره داسي دي لکه زموږ لپاره پسه وَنَحْنُ أَمْرُنَا بِأَنْ نَتْرَكَهُمْ وَمَا يَدِينُونَ أَوْ مَوْرٌ تَهْ حُكْمٌ سَوِي دِي چي دوی او خپل دين سره پرېږدو [او د دوی په عقیده او دين کار نه ولرو. حُكْمٌ مُسْلِمَانَانِ (اسلامي حکومت) چي د دميانو سره کوم د دمي والي عقد او تړون کوي، په هغه کي د دې خبري شرط لگول کيږي چي مَوْرٌ به ستاسو په حُان (نفس)، مال او دين تعرض نه کوو] وَالسَّيْفُ مَوْضُوعٌ أَوْ إِلَهْ دوی څخه د دمي والي په وجه [توره ساقطه سوي

ده ايعني دزمي والي د عقد او ترون په وجه اوس د دوی سره جنگ او قتال نه سي کېدای چي اسلامي احکام پر لازم
 کړي سي | فَيَتَعَدَّرُ الْإِلْزَامُ نو ځکه [پر دوی احکام] لازمول ناممکن دي وَإِذَا بَقِيَ الثَّقُومُ او کله چي اد
 دوی په حق کي د خنزير او شرابو | قيمتداره کېدل باقي دي فَقَدْ وُجِدَ إِتْلَافٌ بِمَالِ مَبْلُوكٍ مُتَقَوِّمٍ نو د
 مملوک او قيمتداره مال ضايع کول موجود سوه فَيَضُنُّهُ نو ځکه ضايع کونکی [غاصب] به دهغه
 ضامن کيږي بِخِلَافِ الْمَيْتَةِ وَالذَّمِّ په خلاف د مرادر سوي څاروي او ويني لَأَنَّ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ
الْأَذْيَانِ لَا يَدِينُ تَسْوُلَهُمَا ځکه چي هيڅ دين والا هم د دغو شيانو د مال کېدلو عقیده نه لري إِلَّا أَنَّهُ
تَجِبُ قِيمَةُ الْخَيْرِ وَإِنْ كَانَ مِنْ ذَوَاتِ الْأَمْثَالِ مگر د شرابو قيمت به واجبيږي که څه هم هغه له مثلي
 شيانو څخه دي لَأَنَّ الْمُسْلِمَ مَنْعُومٌ عَنْ تَهْلِيكِهِ ځکه چي مسلمان د شرابو له تمليک [مالک جوړولو]
 څخه منع سوی دی [يعني مسلمان له دې څخه ممنوع دی چي بل څوک (زمي) د شرابو مالک جوړ کړي يعني
 شراب ورکړي] لِيَكُنْهُ إِعْزَازًا لَهُ ځکه چي داسي کول د شرابو اعزاز [احترام] دی بِخِلَافِ مَا إِذَا جَرَتْ
الْمُبَايَعَةُ بَيْنَ الذَّمِّيَيْنِ په خلاف دهغه صورت کله چي د دوو ذميانو په مينځ کي [د شرابو] معامله
 وسي لَأَنَّ الذَّمِّيَّ غَيْرُ مَنْعُومٍ عَنْ تَهْلِيكِ الْخَيْرِ وَتَهْلِيكُهَا ځکه چي زمي د شرابو له مالک جوړولو او مالک
 جوړېدلو څخه نه دی منع کړی سوی [يعني هغه له دې څخه ممنوع نه دی چي بل چا ته شراب ورکړي يا يې
 خپله واخلي] وَهَذَا بِخِلَافِ الرِّبَا او دا حکم درېوا [سود] په خلاف دی لَأَنَّهُ مُسْتَشْتَى عَنْ عَقُودِهِمْ ځکه
 چي ربوا د ذميانو له عقدونو څخه مستثنی ده وَبِخِلَافِ الْعَبْدِ الْمُرْتَدِّ يَكُونُ لِلذَّمِّيِّ او په خلاف دهغه
 مرتد غلام کوم چي د يو زمي وي لَأَنَّ مَا ضَبَّتْ لَهُمْ تَرَكَ التَّعَرُّضَ لَهُ ځکه چي د مرتد غلام سره د
 تعرض پرېښوولو په هکله موږ دوی ته ضمانت نه دی ورکړی [يعني مسلمانان (اسلامي حکومت) چي
 پر کومو شرائطو د ذميانو سره د زمي والي عقد او ترون کوي، په هغه کي دانسته چي موږ به ستاسو په مرتدينو
 غلامانو هم تعرض نه کوو] لِيَتَأْتِيَهُ مِنَ الْإِسْتِخْفَافِ بِالذِّينِ ځکه چي په دې کي د دين اسلام سپکاوی
 دی وَبِخِلَافِ مَثْرُوكِ الشَّيْءِ عَامِدًا إِذَا كَانَ لِمَنْ يُبِيحُهُ او په خلاف دهغه څاروي چي ادنځ کولو په
 دخت کي ا پر هغه قصداً بسم الله ويل سوې نه وي کله چي هغه د داسي کس وي کوم چي هغه روا
 احلال اگني لَأَنَّ وَلَايَةَ الْحَاجَّةِ ثَابِتَةٌ ځکه چي په حجت سره د قائل کولو ولايت ثابت دی.

اللغات: ﴿الذمي﴾ هغه کافر کوم چي په دارالاسلام کي د اسلامي حکومت تر واک لاندې اوسېږي او اسلامي حکومت د هغه سره د عهد او تړون کړی وي چي دلته به د هغه نفس و آبرو، مال او دين په امن وي. ﴿أُتْلِفَ﴾ د افعال د باب ماضي ده، أَتْلَفَ يُتْلِفُ إِتْلَافًا: ضایع کول، بربادول، هلاکول، له منځه وړل، یو شی له خپل مطلوب منفعت څخه ایستل (چي بیا له هغه څخه نفع نه سي اخیستل کېدای). ﴿تَقْوَمُ﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: قیمتداره کېدل (ټیټي کېدل)، ﴿يَدِينُ﴾ د ضرب مضارع ده: دین اختیارول، عقیده لرل، ﴿الْبَيْتَةُ﴾ هغه څاروی کوم چي بغیر له ذبح کولو مردار سي، ﴿إِعْزَازُ﴾ د افعال د باب مصدر دی: عزت ورکول، احترام کول، ﴿تَمُولُ﴾ د تفعّل مصدر دی: مال کېدل، مال والا کېدل، ﴿تَعَرُّضُ﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: تعرض کول، کار په لرل، په پسې کېدل، (د یو چا په یو کار او مطلب کي دخل اندازي کول). ﴿اسْتِخْفَافُ﴾ د استفعال مصدر دی: سپک گڼل، سپکاوی کول، ﴿مَحَاجَةٌ﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: بحث و مباحثه کول او حجتونه پېشول، مناقشه او مناظره کول.

تشریح: صورت د مسئلې او دلائل واضح او آسانه دي.

بخلاف البيّنة إلخ: دا دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د قیاس جواب دی کوم چي په کتاب کي ذکر سوی نه دی، فرما چي په خلاف د مردار سوي څاروي او ویني چي د دوی په اتلاف سره ضمان (تاوان) ځکه نه واجبیږي چي هیڅ یو دین او مذهب والا هم دغه شیان د مال په توگه نه ساتي، نو ځکه صرف د خنزیر او شرابو ضمان به واجبیږي، صرف دومره ده چي شراب که څه هم مثلي شي دي، لېکن د هغه قیمت لازمیږي؛ ځکه مسلمان د هغه له تمليک څخه ممنوع دی، ځکه چي په داسي کولو سره د شرابو اعزاز او احترام لازمیږي او دا حرام دي.

وهذا بخلاف الربوا إلخ: دا جمله د مخکنۍ جملې "لأن الذمي غير ممنوع عن تمليك الخمر وتملكها" سره متعلق ده، مطلب یې دا دی چي مذکوره حکم په خنزیر او شرابو کي دی، په خلاف د ربوا چي هغه د میانو له عقد ذمه څخه مستثنی ده، نو درېواد معاملاتو (عقودو) په باطلولو کي به پر دوی تعرض کیږي. یعني که د میان په خپل مینځ کي د سود کاروبار شروع کړي، نو دوی به له هغه څخه منع کول کیږي؛ ځکه چي موږ په دې باره د تعرض په پرېښولو سره مأمور نه یو، لکه څرنګه چي نبي ﷺ فرمایلي دي: إِلَّا مَنْ أَزَى فَلَيْسَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ عَهْدٌ (یعني څوک چي د سود کاروبار کوي، زموږ او د هغه تر مینځ هېڅ عهد او تړون نه پاتیږي)، وجه یې دا ده چي سود اخیستل د دوی خپل فسق دی،

نه تدین، کنې د سود حرمت په خپله ددوی په دین کې هم ثابت دی، لکه څرنګه چې الله تعالی فرمایلي دي ﴿وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ﴾. اسورة النساء: ١١٦

وبخلاف متروك التسمية: او په خلاف ددې صورت چې كه يو حنفي مسلكه مسلمان قصداً د يو چا متروك التسميه څاروی تلف كړي، نو پر هغه (تلفونكي) ضمان نه لازميږي؛ ځكه چې د احنافو په نېز "متروك التسميه عمداً" حرام دی او مال نه دی، نو ځكه دهغه اتلاف به د ضمان موجب نه وي، د دې په خلاف د شوافعو په نېز "متروك التسميه عمداً" حلال او متقوم مال دی، نو ځكه دهغه اتلاف به د ضمان موجب وي. لېكن په حجت و دليل سره دهغو د قائلولو ولايت ثابت او حاصل دی چې زموږ له طرفه قاطع حجت دا آيت دی ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْثَالَهُمْ يَذْكُرُ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ﴾ اسورة الأنعام: ١٢١. دا آيت په دې باره كې صريح دی چې "متروك التسميه عمداً" حرام دی، نو ځكه ددغه قرآني نص په مقابله كې به دهیچا په اعتقاد سره په هغه كې حلت نه ثابتیږي او د شوافعو اعتقاد لره به اعتبار نه وي.

د مسلمان له مغضوبه شرابو څخه سر ګه جوړول يا مغضوبه

پوست او خرمن ته رنگ (دباغت) وركول

قَالَ: فَإِنْ غَضِبَ مِنْ مُسْلِمٍ خَبْرًا فَخَلَّلَهَا فَرَمَايِي: او كه څوك له يو مسلمان څخه شراب غضب كړي او له هغه څخه سر ګه جوړه كړي أَوْ جَلَدَ مَيْتَةً قَدْ بَغَهُ يا د مردار څاروي پوست [خرمن] ځني غضب كړي او هغه ته رنگ وركړي فَلْيَصَاحِبِ الْخَبْرَ أَنْ يَأْخُذَ الْخَلَّ بِغَيْرِ شَيْءٍ نو د شرابو مالګ ته دا اختيار سته چې هغه سر ګه بلا عوضه واخلي وَيَأْخُذَ جِلْدَ الْمَيْتَةِ وَيُرِدُّ عَلَيْهِ مَا زَادَ الدِّبَاغُ فِيهِ او [دا اختيار ورته سته] چې د مردار څاروي پوست واخلي او دباغت [رنگ وركولو] چې په هغه كې كوم څه [د قيمت] زياتوب كړی وي هغه غاصب ته واپس كړي وَالْمُرَادُ بِالْفَضْلِ الْأَوَّلِ إِذَا خَلَّلَهَا بِالثَّقْلِ مِنَ الشَّنَسِ إِلَى الْبَقْلِ وَمِنْهُ إِلَى الشَّنَسِ په اول صورت سره [د ماتن رَجْعَهُ الله] مراد دا دی چې غاصب له لمر څخه وسايې ته او له سايبې څخه ولمر ته په نقل كولو سره هغه شراب سر ګه جوړ كړي وي وَبِالْفَضْلِ الثَّانِي إِذَا دَبَغَهُ بِهَا لَهُ قِيَمَةٌ او په دويم صورت سره مراد دا دی چې غاصب د داسي شي په ذريعه پوست ته رنگ وركړی وي كوم چې قيمتداره وي كَانَقَرِظٍ وَالْعَفْصِ وَنَحْوِ ذَلِكَ لکه د سلم درختي

پاني او گل مازو وَالْفَرْقُ أَنَّ هَذَا التَّخْلِيلَ تَطْهِيرٌ لَهُ بِمَنْزِلَةِ غَسْلِ الثُّوبِ النَّجِسِ او اږه دواړو صورتونو کي افرق دادی چي داسرکه جوړول [سرکه گرځول] د شرابو پاکول دي لکه مرداره کپړه پرېولل فَيَنْقَى عَنْ مِلْكِهِ نو ځکه هغه به د مالک پر ملکیت باقي پاتېږي إِذْ لَا تَثْبُتُ الْمَالِيَّةُ بِهِ ځکه چي په تطهير سره مالیت نه ثابتېږي وَبِهَذَا الدِّبَاغِ اتَّصَلَ بِالْجِلْدِ مَالٌ مُتَقَوِّمٌ لِلْغَاصِبِ كَالصَّبْغِ فِي الثُّوبِ او په دغه دباغت [رنگ ورکولو] سره د غاصب قیمتمداره مال [يعني قرظ او عفش] د مغصوبه پوست سره متصل سو، لکه په [رنگول سوې] کپړه کي رنگ فَكَانَ بِمَنْزِلَتِهِ نو ځکه دا پوست به هم د هغه [رنگول سوې] کپړې اږه خپروي فَلِهَذَا يَأْخُذُ الْخَلَّ بِغَيْرِ شَيْءٍ وَيَأْخُذُ الْجِلْدُ وَيُعْطَى مَا زَادَ الدِّبَاغُ فِيهِ نو ځکه د شرابو مالک به سرکه بلا عوضه [مفت] اخلي او پوست به [داسي] اخلي [چي] دباغت ورکولو په هغه کي کوم څه [د قیمت] زیاتوب کړی وي هغه به غاصب ته ورکوي وَبَيَّانُهُ أَنَّهُ يُنْظَرُ إِلَى قِيَمَتِهِ ذِكْنًا غَيْرَ مَذْبُوعٍ وَإِلَى قِيَمَتِهِ مَذْبُوعًا او د دې وضاحت دادی چي د ذبح کړي سوي [حلال] څاروي د نارنگول سوي او رنگول سوي پوست قیمت ته به کتل کیږي فَيُضْمَنُ فَضْلَ مَا بَيْنَهُمَا نو د دوی دواړو په مینځ کي چي کوم زیاتوب افرق اوي، د هغه به ضامن کیږي وَلِلْغَاصِبِ أَنْ يَخْسِسَهُ حَتَّى يَسْتَوْفِيَ حَقَّهُ او غاصب ته دا حق سته چي دغه پوست [له مالک څخه] راوگرځوي تر دې چي خپل حق ترلاسه کړي كَحَقِّ النَّجَسِ فِي الثَّيِّبِ لکه په مبيع کي د راگرځولو حق [يعني لکه څرنګه چي د بيع په صورت کي بائع ته د ثمن ترلاسه کولو تر وخته د مبيع راگرځولو حق او اختیار سته].

اللغات: ﴿خَلَّلَ﴾ د تفعیل دباب ماضي ده: خَلَّلَ يُخَلِّلُ تَخْلِيلًا: سرکه جوړول، سرکه گرځول. ﴿دَبَّغَ﴾ د نصر. فتح او ضرب دباب ماضي ده. دَبَّغَ يَدْبِغُ دِبَاغَةً: پوست ته رنگ ورکول، څرمن وچول او پنخول (يعني د مسالې. ملګي یا د لمر او داسي نورو شيانو په ذریعې د پوست لونډوالی او بدبویي ورختمول چي هغه ته زموږ په اصطلاح غالباً پوست ته رنگ ورکول وايي). ﴿جِلَّدَ﴾ پوست، څرمن (څرمنه). ﴿الدِّبَاغُ﴾ (بالکسر): هغه څه په کوم سره چي پوست رنگ او وچ کړی سي (مانډنګ به). ﴿القرظ﴾ دا دیو ډول اغزي داره درختي (سلم) پاني یا دانې دي چي په هغه سره به پوست او څرمني ته دباغت ورکول کېدی. او دغه درختي ته سلم ویل کیږي کوم چي د جوز د درختي په څېر پندوي تنې لري. صاحب د مصباح المنیر لیکلي دي چي له دې څخه د سلم د درختي پاني نه، بلکي دانې مراد دي: ځکه په پانوسره څرمني ته دباغت نه ورکول کیږي. ﴿العفش﴾ د څپړې درخته، کوم چي په غرونو کي راشنه کیږي. مراد ځني د څپړې د درختي گل (مازو) او له هغه څخه جوړ سوي مواد دي

چي په هغه سره به څرمني ته دباغت ورکول کېدی چي هغه ته "مازو" يا "ماجو" ويل کيږي، ﴿ذکي﴾ په شرعي توگه ذبح کړی سوی (حلال کړی سوی) څاروی، ﴿يستوني﴾ داستعمال مضارع ده: پوره اخیستل، ترلاسه کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو غاصب د مسلمان شراب غضب کړي او له هغه څخه سرکه جوړه کړي یا د مردار څاروي پوست (څرمن) غضب کړي او هغه ته رنگ ورکړي، نو زموږ په نېز مالک ته دا اختیار سته چي که وغواړي نو له غاصب څخه دي داسرکه واخلي (کوم چي مخکي شراب وه) او هغه ته دي هیڅ عوض نه ورکوي، لېکن دا حکم په هغه صورت کي دی کله چي غاصب د شرابو په سرکه کولو کي هیڅ مال صرف کړی نه وي بلکي صرف د لمر په ذریعه یا په داسي بله قدرتي (او مفتکي) ذریعه یې هغه سرکه کړي وي، لېکن که غاصب د شرابو په سرکه کولو کي مال صرف کړی وي، نو په دې صورت کي مالک ته هغه وخت ددغه سرکې د اخیستلو اختیار سته کله چي د غاصب د مال عوض ورکړي، لکه څرنګه چي دباغت په مسئله کي هم دا حکم دی چي که غاصب په یو قیمتداره شي مثلاً په مازو سره پوست (څرمني) ته دباغت ورکړی وي، نو د هغه قیمتداره شي (مازو) په عوض ورکولو سره مالک ته د پوست اخیستلو اختیار حاصلیږي.

والفرق إلخ: د سرکې او دباغت په دواړو مسئلو کي فرق دادی چي شراب سرکه کول داسي دي لکه ناپاکه او مرداره کپړه پرېولل، او که څوک د چا مرداره کپړه غضب کړي او هغه پرېولي، نو په پرېولو سره غاصب د هغه نه مالک کيږي، همداسي به د شرابو په سرکه کولو سره هم غاصب د هغه نه مالک کيږي بلکي مخلل شراب به د مالک په ملکیت کي پاتېږي او هغه ته به بلا عوضه ددغه سرکې اخیستلو اختیار وي. ددې په خلاف د مردار څاروي پوست ته دباغت ورکول داسي دي لکه مغصوبه کپړې ته رنگ ورکول، او څرنګه چي مغصوبه کپړې ته درنګ ورکولو په صورت کي چي درنګ په وجه د کپړې څومره قیمت اضافه سوی وي، هغه اضافي او زائد مقدار پر مالک لازمیږي، همداسي مغصوبه پوست ته دباغت ورکولو په صورت کي چي د پوست څومره قیمت اضافه سوی وي، هغه به هم پر مالک لازم وي چي غاصب ته به یې ورکوي.

وبیانه إلخ: د دباغت په ذریعه چي د پوست په قیمت کي څومره اضافه اوزیاتوب راغلی وي، د هغه د نیازه کولو طریقه داده چي یو وار دي د مذبوح غیر مذبوغ پوست قیمت معلوم کړی سي او بیا دي د مذبوغ قیمت معلوم کړی سي او دواړه قیمتونه دي سره موازنه کړی سي، نو په دوی کي چي کوم فرق راسي، هغه به ورکوي.

د مذكوره سر کي او خرمني د ضايع کولو حکم او تفصيل

قَالَ: وَإِنْ اسْتَهْلَكْتُمَا فَرَمَائِي: او که غاصب هغه سرکه او پوست تلف کړي صَيْنَ الْخَلِّ وَلَمْ يَفْسِنِ الْجِلْدَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د سرکې ضامن کيږي او د پوست نه ضامن کيږي، دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز وَقَالَ: يُضْمَنُ الْجِلْدَ مَدْبُوعًا وَيُعْطَى مَا زَادَ الدِّبَاغُ فِيهِ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللهُ فرمايي: چي غاصب د مدبوغ ارنګ ورکړل سوي | پوښت ضامن کيږي او دباغت چي په هغه کي کوم څه اقيمت | اضافه کړی وي هغه به مالک و غاصب ته ورکوي وَلَوْ هَلَكَ فِي يَدِهِ او که دا پوست په خپله د غاصب په قبضه کي تلف سي | او د هغه په تلف کولو او هلاکولو کي د غاصب عمل لږه هيڅ دخل نه وي | لَا يَضْمَنُهُ بِالْإِجْمَاعِ نو بالاتفاق غاصب د هغه نه ضامن کيږي أَمَّا الْخَلُّ فَلِأَنَّهُ لَمْ يَبْقَ عَلَى مِلْكِ مَالِكِهِ وَهُوَ مَالٌ مُتَقَوَّمٌ ضَمْنَهُ بِالِاتِّفَاقِ کوم چي سرکه ده نو ځکه کله چي هغه دخپل مالک په ملکيت کي باقي ده او هغه قيمتداره مال دی نو | ښکاره خبره ده چي | د هغه په تلف کولو سره به غاصب د هغه ضامن کيږي وَيَجِبُ مِثْلُهُ او د هغه مثل به واجبيږي لِأَنَّ الْخَلَّ مِنْ ذَوَاتِ الْأَمْثَالِ ځکه چي سرکه له مثلي شيانو څخه ده وَأَمَّا الْجِلْدُ فَلَهُمَا أَنَّهُ بَاقٍ عَلَى مِلْكِ الْمَالِكِ او کوم چي پوست دی نو | د هغه په هکله | د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللهُ دليل دادی: چي پوست | هم | د مالک په ملکيت کي باقي دی حَتَّى كَانَ لَهُ أَنْ يَأْخُذَهُ همدا وجه ده چي مالک ته د هغه داخيستلو اختيار سته وَهُوَ مَالٌ مُتَقَوَّمٌ حال دا چي هغه | هم | قيمتداره مال دی فَيَضْمَنُهُ مَدْبُوعًا بِأَلَا اسْتِهْلَاكِ وَيُعْطِيهِ الْمَالِكُ مَا زَادَ الدِّبَاغُ فِيهِ نو ځکه د تلف کولو په وجه به غاصب د مدبوغ پوست ضامن کيږي او دباغت چي په هغه کي کوم څه اقيمت | اضافه کړی وي، مالک به هغه و غاصب ته ورکوي كَمَا إِذَا غَصَبَ ثَوْبًا فَصَبَّغَهُ ثُمَّ اسْتَهْلَكَهُ لکه کله چي څوک کپړه غصب کړي او هغې ته رنگ ورکړي بيا يې تلف کړي يُضْمَنُهُ وَيُعْطِيهِ الْمَالِكُ مَا زَادَ الصَّبْغُ فِيهِ نو غاصب د هغه کپړې ضامن کيږي او رنگ چي په هغه کپړه کي کوم څه اقيمت | اضافه کړی وي، مالک به هغه و غاصب ته ورکوي وَلِأَنَّهُ وَاجِبُ الرَّدِّ او په دې وجه هم چي د

● القول الرابع قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في جمع الأمر (ج: ٤، ص: ٩٦، ٩٧)، و رد المختار (ج: ٥، ص: ١٤٨) | القول الرابع ج: ١٢، ص: ٢٦٣ |

غصب كړی سوي شي | پوست | واپس كول واجب دي فَإِذَا قُوَّتُهُ عَلَيْهِ لېكن كله چي غاصب هغه ضايع كړي يَخْلُفُهُ قَيْنَتُهُ نو قيمت به د هغه قائم مقام كيږي كَمَا فِي الْمُسْتَعَارِ لكه څرنگه چي په مستعار شي كي اقيمت د هغه قائم مقام | كيږي وَبِهَذَا فَارَقَ الْهَلَاكُ بِنَفْسِهِ او په همدې سره استهلاك اتلف كول | او هلاك بنفسه | په خپله تلف كېدل | سره جلا سول | يعني په همدې تفويت سره په استهلاك او هلاك كي فرق ثابت سول | وَقَوْلُهَا يُعْطَى مَا زَادَ الدِّبَاغُ فِيهِ مَحْمُولٌ عَلَى اخْتِلَافِ الْجِنْسِ او د صاحبينو رَجَحُهَا الله دا قول ”يعطي ما زاد الدباغ فيه“ د جنس پر اختلاف محمول دی أَمَّا عِنْدَ اتِّحَادِهِ يُطْرَحُ عَنْهُ ذَلِكَ الْقَدَرُ لېكن د جنس د يو والي په صورت كي به د پوست له ضمان څخه هغومره مقدار ايمني ما زاد الدباغ | كمول كيږي وَيُؤْخَذُ مِنْهُ الْبَاقِي او ما باقي ضمان به له هغه څخه اخيستل كيږي لِعَدَمِ الْقَائِدَةِ فِي الْأَخْذِ مِنْهُ ثُمَّ فِي الرَّدِّ عَلَيْهِ ځكه چي له غاصب څخه په اخيستلو او بيرته هغه ته په واپس كولو كي هيڅ فايده نسته وَلَهُ: أَنَّ التَّقْوَمَ حَصَلَ بِصُنْعِ الْغَاصِبِ د امام صاحب رَجَحَهُ الله دليل دا دی: چي دا تقوم | قيمتداره كېدل | د غاصب په فعل سره پيدا سوي دي وَصُنْعُهُ مُتَقَوِّمٌ او د هغه فعل قيمتداره دی لِاسْتِعْبَالِهِ مَا لَا مُتَقَوِّمًا فِيهِ ځكه چي هغه په دې فعل كي قيمتداره مال استعمال كړی دی وَلِهَذَا كَانَ لَهُ أَنْ يَخْسَهُ حَتَّى يَسْتَوْفَى مَا زَادَ الدِّبَاغُ فِيهِ په همدې وجه غاصب ته دا اختيار سته چي دا پوست | تر هغه وخته | را وگرځوي تر څو چي هغه څه اقيمت | تر لاسه كړي كوم چي دباغت په هغه پوست كي اضافه كړی دی فَكَانَ حَقُّهُ نو ځكه دا تقوم به د غاصب حق وي وَالْجَدُّ تَبَعٌ لَهُ فِي حَقِّ التَّقْوَمِ او د تقوم په حق كي پوست د غاصب د فعل تابع دی ثُمَّ الْأَصْلُ وَهُوَ الصَّنْعَةُ غَيْرُ مَضْمُونٍ عَلَيْهِ بيا اصل يعني فعل پر غاصب مضمون نه دی | يعني د فعل ضمان پر هغه لازم نه دی | فَكَذَلِكَ التَّابِعُ نو همداسي به تابع هم | پر هغه مضمون نه | وي كَمَا إِذَا هَلَكَ مِنْ غَيْرِ صُنْعِهِ لكه كله چي د غاصب له فعل څخه بغير هغه پوست ضايع سي | نو پر هغه ضمان نه لازميږي | بِخِلَافِ وَجُوبِ الرَّدِّ حَالَ قِيَامِهِ په خلاف د پوست موجودېدلو په حالت كي د واپسي واجبېدلو | يعني په خلاف د هغه صورت كله چي مذكوره پوست موجود وي نو د هغه واپس كول ضروري دي | لَأَنَّهُ يَتَّبِعُ الْبَلْكَ ځكه چي دا واپسي | واپس كول | د ملكيت تابع دي وَالْجَدُّ غَيْرُ تَابِعٍ لِلصَّنْعَةِ فِي حَقِّ

الْبَيْتِ اَوْ دَمْلَكِيَّتْ په حق كي پوست د صنعت تابع نه دی لِشُبُوتِه قَبْلَهَا وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُتَقَوِّمًا حَكَمَ
چي ملكيت خو له صنعت شخه مخكي ثابت دی كه شه هم هغه قيمتداره نه دی بِخِلَافِ الذَّكَى
وَالشُّوبِ په خلاف د ذبح كړی سوي [احلال كړی سوي] اثاروي د پوست او كپړې لِأَنَّ التَّقَوُّمَ فِيهِمَا
كَانَ ثَابِتًا قَبْلَ الدَّبْغِ وَالصَّبْغِ حَكَمَ چي په دې دواړو كي له دباغت وركولو او رنگولو شخه مخكي
تَقَوُّمٌ ثَابِتٌ وَوَقَدْ لَمْ يَكُنْ تَابِعًا لِلصَّنْعَةِ نَوْ حَكَمَ دَا تَقَوُّمٌ بِه [د غاصب] د فعل تابع نه وي وَلَوْ كَانَ قَائِمًا
فَأَرَادَ الْمَالِكُ أَنْ يَتَزَكَّهُ عَلَى الْغَاصِبِ فِي هَذَا الْوَجْهِ وَيُضَيِّنَهُ قِيَمَتَهُ اَوْ كه چيري دا پوست موجود وي او
مالك و غواړي چي پوست په همدغه توگه غاصب ته پرېږدي او له هغه شخه د پوست د قيمت
ضمان واخلي قِيلَ: لَيْسَ لَهُ ذَلِكَ نَو ويل سوي دي: چي مالك ته د دې اختيار نسته لِأَنَّ الْجِدْلَ لَا
قِيَمَةَ لَهُ حَكَمَ چي پوست لره هيڅ قيمت نسته بِخِلَافِ صَبْغِ الشُّوبِ په خلاف د كپړې رنگولو لِأَنَّ
لَهُ قِيَمَةً حَكَمَ چي كپړه [له رنگولو شخه مخكي هم] قيمت لري وَقِيلَ: لَيْسَ لَهُ ذَلِكَ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ
وَعِنْدَهُمَا لَهُ ذَلِكَ اَوْ ويل سوي دي: چي د امام صاحب رَجَبُهُ الله په نېز هغه ته د دې اختيار نسته
[لېكن] د صاحبينو رَجَبُهُمَا الله په نېز هغه ته د دې اختيار نسته لِأَنَّهُ إِذَا تَرَكَهُ عَلَيْهِ وَضَعَتْهُ حَكَمَ كله چي
مالك دا پوست غاصب ته پرېږدي او له هغه شخه ضمان [تاوان] واخلي عَجَزَ الْغَاصِبُ عَنْ رَدِّهِ نَو
غاصب د هغه له واپس كولو شخه عاجزه سو فَصَارَ كَالْإِسْتِهْلَاكِ نَو دا د هلاكولو [تلف كولو] په شېر
سوه وَهُوَ عَلَى هَذَا الْخِلَافِ عَلَى مَا بَيَّنَّاهُ اَوْ استهلاك پر همدغه اختلاف دی كوم چي موږ بيان كړی
ثُمَّ قِيلَ: يُضَيِّنُهُ قِيَمَةَ جِلْدٍ مَذْبُورٍ وَيُعْطِيهِ مَا زَادَ الدَّبَاغُ فِيهِ بيا ويل سوي دي: چي مالك به له
غاصب شخه درنگ وركړی سوي پوست [وچ كړی سوي خرمني] د قيمت ضمان اخلي او دباغت
چي په هغه كي كوم شخه [قيمت] اضافه كړی وي هغه به مالك و غاصب ته وركوي كُنَا فِي
الْإِسْتِهْلَاكِ لَكِه شرنكه چي د هلاكولو په صورت كي كيږي وَقِيلَ: يُضَيِّنُهُ قِيَمَةَ جِلْدٍ ذَكَى غَيْرِ
مَذْبُورٍ اَوْ ويل سوي دي: چي مالك به له غاصب شخه د ذبح كړی سوي اثاروي د نارنگ كړی
سوی پوست د قيمت ضمان اخلي وَلَوْ دَبَّغَهُ بِمَا لَا قِيَمَةَ لَهُ كَالثَّرَابِ وَالشُّنْثِ اَوْ كه چيري غاصب

مغصوبه پوست ته په داسي شي سره دباغت ورکړي چي هغه قيمت نه لري لکه خاوري او لمر فَهُوَ لِصَالِكِهِ بِلَا شَيْءٍ نو هغه پوست بلا عوضه د مالک دی لَأَنَّهُ بِمَنْزِلَةِ غَسْلِ الثَّوْبِ ځکه چي داد کپړي پرېوللو په څېر دي وَلَوْ اسْتَهْلَكَهُ الْغَاصِبُ او که چيري غاصب مغصوبه پوست ضايع کړي يُضْمَنُ قِيَمَتَهُ مَدْبُوعًا نو هغه درنگ ورکړی سوي پوست د قيمت ضامن کيږي وَقِيلَ: طَاهِرًا غَيْرَ مَدْبُوعٍ او ويل سوي دي: چي د پاک [حلال] نارنگ کړی سوي پوست د قيمت ضامن کيږي لِأَنَّ وَصْفَ الدِّبَاغَةِ هُوَ الَّذِي حَصَلَهُ ځکه چي دباغت [رنگولو او وچولو] صفت همدي غاصب حاصل کړی دی فَلَا يُضْمَنُهُ نو ځکه دئ [غاصب] به ددغه وصف نه ضامن کيږي وَجَهْ الْأَوَّلِ وَعَلَيْهِ الْأَكْثَرُونَ: أَنَّ صِفَةَ الدِّبَاغَةِ تَابِعَةٌ لِلْجِلْدِ د اول قول (چي پر هغه زياتره مشايخ دي) دليل دادی چي د دباغت وصف د پوست [خرمني] تابع دی فَلَا تُفَرَّدُ عَنْهُ نو ځکه هغه به له پوست څخه نه عليه کيږي وَإِذَا صَارَ الْأَصْلُ مَضْمُونًا عَلَيْهِ او کله چي د اصل [پوست] ضامن پر غاصب لازم سو فَكَذًا صِفَتُهُ نو همداسي به د هغه د وصف ضامن هم پر لازم وي.

اللغات: ﴿استهلك﴾ داستعمال دباب ماضي ده: هلاکول، ضايع کول، تلف کول او له منځه وړل، ﴿مدبوع﴾ دنصر، فتح او ضرب دباب مفعول دی: رنگ ورکړی سوی پوست، هغه پوست (خرمن) چي دمسالي يا داسي نورو موادو په ذريعه دهغه لونډ والي او بدبويي ليري کړل سوي وي، وچ کړی سوی پوست، ﴿مضمون﴾ دسمع دباب اسم مفعول دی: د کوم شي چي ضامن (تاوان) لازم وي، هغه شی چي ضامن يې ورکول کيږي، ﴿الصَّنْعَةُ﴾ کاریگري (عمل الصانع)، ﴿صُنْعٌ﴾ عمل او فعل، کړنه، ﴿صَنِيعٌ﴾ (بالفتح) دفتح او نصر دباب مصدر دی: کپړي ته رنگ ورکول (رنگول)، صَنِيعٌ (بالکسر): رنگ، ﴿دِبَاغٌ﴾ ددباغ او دباغة تحقيق و تعريف څه مخکي تېر سو، ﴿ذَگِّي﴾ په شرعي توگه ذبح کړی سوی خاوری، ﴿تُفَرَّدُ﴾ دنصر، سمع او کرم دباب مضارع مجهوله ده، ددې په صله کي چي ”عَنْ“ راسي، نو معنی يې ده: عليه ده کېدل، جلا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که غاصب مذکوره سرکه يا مدبوع پوست مالک ته له ورکولو څخه مخکي تلف کړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز هغه صرف د سرکې ضامن کيږي، د پوست

نه ضامن کيږي، لېکن د صاحبينو رَجْتُهُا الله په نېز د مدبوغ کېدلو په حساب سره د پوست هم ضامن کيږي (يعني غاصب به و مالک ته د مدبوغ پوست ضمان او تاوان ورکوي) او په دباغت سره چي خومره قيمت اضافه سوي وي، هغه به مالک و غاصب ته واپس ورکوي. او که هغه پوست د غاصب سره په خپله تلف سي، نو بالا جماع نه ضامن کيږي؛ صاحب د هدايي رَجْتُهُا الله د اجماعي حکم دليل نه دی ذکر کړی چي د هغه وجه صاحب د عنايي رَجْتُهُا الله دا ذکر کړې ده چي د مجمع عليه حکم دليل لره ضرورت نسته؛ ځکه د هغه دليل خو په خپله اجماع ده.

أما الخل إلخ: د سرکې د ضامن کېدلو دليل دادی چي سرکه متقوم (قيمتداره) مال دی او د مالک په ملکيت کي پاته ده؛ ځکه چي دا سرکه په اصل کي دانگورو اوبه او دانگورو شېره وه کوم چي د شراب گرځېدلو په وجه نامتقومه (ناقيمتداره) گرځېدلې وه، لېکن د هغې په نامتقومه کېدو سره د مالک ملکيت نه زائلېږي، همدا وجه ده که يو څوک شراب غصب کړي نو مالک ته د هغه د واپس اخيستلو حق سته، معلومه سوه چي د ملکيت لپاره د تقوم ضرورت نسته، او کله چي د دغه شرابو د سرکه گرځېدلو په صفت سره د شرابو نجاست زائل سو، نو هغه د مخکي په څېر قيمتداره وگرځېده، نه دا چي د هغه تقوم اوس ثابت سو، لهذا کله چي د هغه قيمتداره کېدل ثابت سوه، نو ځکه په تلف کولو سره به غاصب د هغه ضامن کيږي او څرنگه چي سرکه له مثلي شيانو څخه ده، نو ځکه په ضمان کي به د هغې مثل واخيږي.

د صاحبينو دليل: أما الجلد إلخ: او د پوست په هکله د صاحبينو رَجْتُهُا الله دليل دادی چي هغه هم د مالک په ملکيت کي پاته دی او متقوم مال دی، د متقوم کېدو ثبوت خو موږ پورته ذکر کړی او د مالک په ملکيت کي د پاتېدلو دليل دادی چي غاصب په دغه پوست کي له خپل صنعت او فعل څخه بغير بل هيڅ شی نه دی ثابت کړی او پيدا کړی، او صرف د هغه په فعل سره د مالک ملکيت نه زائلېږي. په همدې وجه مالک ته د هغه داخيستلو اختيار سته. نو ځکه د هغه تلف کولو په وجه به غاصب د هغه د مدبوغ کېدلو په حساب سره ضامن کيږي او په دباغت سره چي کوم څه اضافه او زياتوب سوي وي، هغه به مالک غاصب ته ورکوي، لکه کله چي يو څوک کپړه غصب کړي او له رنگ ورکولو څخه وروسته هغه تلف کړي، نو هغه د دې رنگول سوي کپړې ضامن کيږي او په رنگ چي سره د کپړې په قيمت کي کوم څه زياتوب راغلی وي، هغه مالک ده ته ورکوي.

ولأنه واجب الرد إلخ: دا د صاحبينو رَجْتُهُا الله دويم دليل دی چي که دغه پوست تلف سوي نه وای بڼکي موجود وای. نو پر غاصب به د هغه واپس کول واجب وای. لېکن څرنگه چي اوس غاصب هغه

تلف کړی دی، نو ځکه اوس به دهغه پر ځای دهغه قیمت واپس کول واجب وي، لکه څرنګه چي په مستعار شي کي کيږي يعني که يو څوک له يو چا څخه په خواست (عاريتا) يوشی واخلې او بيا هغه تلف او ضايع کړي، نو پر تلف کونکي (مستعير) په ضمان کي دهغه شي قیمت واجبېږي. صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي په همدې سره د استهلاك (تلف کولو) او هلاکت (تلف کېدلو) په مينځ کي فرق ثابت سو چي په استهلاك کي تفويت کيږي او په هلاکت کي تفويت نه کيږي، نو په همدې وجه شريعت په استهلاك کي ضمان واجب کړی دی او هلاکت (په خپله تلف کېدل) يې له ضمان څخه بري کړي دي.

وقوله يعطى الخ: يعني صاحبينو چي کوم دا حکم کړی دی چي ”غاصب د مدبوغ پوست ضامن کيږي (يعني غاصب به و مالک ته د مدبوغ پوست ضمان ورکوي) او په دباغت سره چي د پوست څومره قيمت اضافه سوی وي، هغه (اضافه سوی مقدار) به مالک و غاصب واپس ته ورکوي“، دا حکم پر هغه صورت محمول دی چي له غاصب څخه د مدبوغ پوست کوم ضمان او تاوان اخيستل کيږي، هغه له يوه جنس څخه وي او کوم اضافه سوی مقدار چي مالک و غاصب ته واپس ورکوي، هغه له بل جنس څخه وي، په دې توګه چي قاضي د پوست قيمت په دراهمو سره اندازه کړي او د دباغت قيمت په دنانيرو سره اندازه کړي يعني غاصب ته ووايي چي ته د دغه پوست په ضمان او تاوان کي مالک ته دومره دراهم ورکړه! او مالک ته ووايي چي د دباغت په وجه د دغه پوست په قيمت کي دومره دنانير اضافه سوي دي، لهدا ته هغه غاصب ته ورکړه!، نو په داسي صورت کي به مالک و غاصب ته اضافه سوی مقدار ورکوي. لېکن که د دغو دواړو جنس متحد وي مثلاً له دواړو طرفونو څخه دراهم ورکول کيږي، نو دې ته ضرورت نسته چي مالک له غاصب څخه هغه (د ضمان دراهم) واخلې او له هغه څخه اضافه سوی مقدار غاصب ته واپس ورکړي، بلکي مالک چي غاصب ته څومره مقدار ورکوي، هغه دي له خپل ذمې څخه کم کړي او مابقي دي ځني واخلې؛ ځکه په دې کي هيڅ فايده نسته چي يو وار له غاصب څخه هغه و اخيستل سي او بيا بيرته غاصب ته واپس کړل سي.

د امام صاحب دليل: وله أن التقويم حصل الخ: د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی چي په مذکوره پوست کي چي کوم تقويم پيدا سوی دی، هغه د همدې غاصب په صنعت او محنت سره پيدا سوی دی، په دې معنی چي هغه په دغه پوست کي يو قیمتي مال استعمال کړی دی، په همدې وجه غاصب ته د دې اختيار سته چي دا پوست تر هغه وخته له مالک څخه راوګرځوي، تر څو چي د دباغت په وجه اضافه سوی مقدار له هغه څخه واخلې، لهدا دغه تقويم د غاصب حق دی، نو د غاصب صنعت (فعل) د تقويم په حواله سره اصل دی او پوست دهغه تابع دی او اصل يعني د غاصب

صنعت (فعل) غير مضمون دی (يعني پر غاصب د خپل فعل او کار یگری ضمان نه لازمیږي)، نو ځکه تابع يعني پوست به هم غير مضمون وي او پر غاصب به د هغه ضمان نه لازمیږي، لکه کله چي هغه په خپله تلف سي، نو بالاتفاق پر غاصب د هغه ضمان نه لازمیږي.

بخلاف وجوب الرد الخ: دا د صاحبینو رَجْعُهُنَّ الله د دویم دلیل ”ولأنه واجب الرد“ جواب دی چي په خلاف د واپسی واجب کېدلو چي دا خود ملکیت تابع دي او پوست د ملکیت په حق کي د دباغت تابع نه دی؛ ځکه چي ملکیت خود غاصب له صنعت څخه مخکي ثابت وو که څه هم هغه متقوم نه وو، حاصل دا چي د ضمان دار و مدار پر تقوّم (متقوم کېدو) دی او په تقوّم کي اصل صنعت دی او صنعت نه مضمون کیږي، نو کوم شی چي د هغه تابع دی، هغه به هم نه مضمون کیږي، او د واپس کولو دار و مدار پر ملکیت دی او په ملکیت کي اصل پوست دی او ملکیت د غاصب له صنعت (فعل) څخه مخکي مالک ته حاصل وو، نو ځکه د پوست د موجودېدلو په صورت کي به پر غاصب د هغه واپس کول واجب وي.

بخلاف الذی الخ: دا د صاحبینو د قیاس ”کما إذا غصب ثوباً“ جواب دی، حاصل یې دا دی چي د مذبوح څاروي پر پوست او پر کپړې قیاس کول صحیح نه دي؛ ځکه چي په دغو شیانو کي له دباغت او رنګولو څخه مخکي تقوّم ثابت وي، لهذا دا تقوّم د غاصب د صنعت تابع نه سو، نو ځکه د دوی په تلف کولو سره پر غاصب ضمان لازمیږي.

ولو كان قائماً الخ: د دې حاصل دا دی چي که دغه مغبوب مذبوح پوست (چي هغه ته په یو قیمتداره شي سره دباغت وړ کول سوی وي) د غاصب سره موجود وي او مالک وغواړي چي هغه غاصب ته پرېږدي او په ضمان (تاوان) کي د هغه قیمت ځني واخلي، نو ځيني مشایخو ویلي دي چي بالاتفاق مالک ته د دې اختیار نسته؛ ځکه چي له دباغت څخه مخکي د مردار (غير مذبوح) څاروي پوست هیڅ قیمت نه لري. په خلاف د رنګول سوي کپړې چي هغه له رنګولو څخه مخکي هم قیمت لري. او ځيني مشایخو ویلي دي چي دغه عدم اختیار د امام صاحب رَجْعُهُ الله په نېز دی او د صاحبینو رَجْعُهُ الله په نېز مالک ته د دې اختیار نسته؛ ځکه کله چي مالک غاصب ته مغبوب پوست پرېښوی او له هغه څخه یې ضمان (تاوان) واخیستی او د دباغت قیمت یې نه وړکړی، نو ښکاره خبره ده چي غاصب د هغه له واپس کولو څخه عاجزه سو، نو دا داسي سوه لکه غاصب چي په خپله هغه هلاک او تلف کړي او د هلاکولو (استهلاک) په صورت کي هم دغسي اختلاف دی.

ثم قيل يضمنه الخ: بیا چي څرنګه د صاحبینو رَجْعُهُ الله په نېز مالک ته د مذبوح پوست د ضمان اخیستلو اختیار نسته، نو د ضمان اخیستلو په هکله د مشایخو دوه قوله دي چي مالک به څرنګه

ضمان اخلي: ① یو قول دادی چي مالک به له غاصب څخه په ضمان کي د مدبوغ پوست قیمت اخلي او د غاصب د فعل (دباغت) په وجه چي د دغه پوست قیمت څومره اضافه سوی وي، هغه به و غاصب ته ورکوي، لکه څرنګه چي د مدبوغ پوست د هلاکولو (تلف کولو) په صورت هم دغه حکم سوی دی. ② دویم قول دادی چي مالک به له غاصب څخه په ضمان کي د مذبوح (پاک) او غیر مدبوغ پوست قیمت اخلي (د دباغت عوض به نه ورکوي).

ولو د بغه بیا لا قیمة له إلخ: مذکوره تفصیل خو په هغه صورت کي دی کله چي غاصب مغضوب پوست ته په قیمتداره شي سره دباغت ورکړی وي، او که هغه په داسي شي سره دباغت ورکړی وي کوم چي هیڅ قیمت نه لري، مثلاً د خاورو په ذریعه یا لمر ته د ایښوولو په ذریعه یې مدبوغ کړی وي، نو بیا دا پوست بلا عوضه (مفت) د مالک کیږي چي د هغه په بدله کي به غاصب ته هیڅ نه ورکوي؛ ځکه دا داسي ده لکه مغضوبه کپړه پرېولل. او که غاصب په دې صورت کي دغه پوست تلف او ضایع کړي، نو د جمهورو مشایخو په نېز هغه د مدبوغ پوست د قیمت ضامن کیږي او د ځيني مشایخو په نېز د مذبوح غیر مدبوغ پوست د قیمت ضامن کیږي؛ ځکه چي دلته غاصب په نا قیمتداره شي سره دباغت ورکړی دی او بیا دا دباغت د هغه خپل فعل دی او په خپل فعل سره یې دا وصف پیدا کړی دی، نو ځکه غاصب به د مدبوغ پوست نه ضامن کیږي. دا ول قول یعنی د زیاتره مشایخو د قول دلیل دا دی چي وصف دباغت خو د پوست تابع دی او د هغه سره متصل دی، او څرنګه چي پر غاصب د اصل یعنی د پوست ضمان لازم دی، نو ځکه د هغه دو صف (دباغت) ضمان به پر هم لازم وي، لهذا هغه به په ضمان کي د مدبوغ پوست (پوست او دباغت دواړو) قیمت ورکوي.

د مالګي یا د سرګي په ذریعه شراب سرګه ګرځول (حکم او تفصیل)

وَلَوْ خَلَّلَ الْخَمْرَ بِالنَّعْلِ فِيهِ أَوْ كَهَ غَاصِبٍ پَهْ مَغْضُوبِهِ شَرَابُ كِي د مالګي په اچولو سره هغوی سرګه جوړ کړي قَالُوا: عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً صَارَ مِلْكَ لِلْغَاصِبِ وَلَا شَيْءَ لَهُ عَلَيْهِ نُوْ مَشَايخُو فرمایلي دي: چي د امام صاحب په نېز دا سرګه د غاصب ملکیت ګرځي او پر غاصب د مالک لپاره هیڅ شی نه لازمیږي وَعِنْدَهُنَّ أَخَذَهُ الْبَالِكُ وَأَعْطَى مَا زَادَ الْبِلْحُ فِيهِ أَوْ د صاحبینو رَجَعَهَا اللَّهُ پَهْ نېز به مالک دا سرګه اخلي او مالګي چي په هغه کي کوم څه [د قیمت] زیاتوب کړی وي مالک به هغه و غاصب ته ورکوي بِسَنْزِلَةِ دَبْغِ الْجِلْدِ لکه څرنګه چي د پوست د دباغت همدا حکم دی اکوم چي څه مخکي تېرسو وَمَعْنَاهُ هَهُنَا أَنْ يُعْطَى مِثْلَ وَزْنِ الْبِلْحِ مِنَ الْخَلِّ أَوْ دِلْتَهُ د "مَا زَادَ الْبِلْحُ" د ورکولو مطلب دا

دی چي مالک به و غاصب ته د مالگي د وزن په اندازه سرکه ورکوي وَإِنْ أَرَادَ الْمَالِكُ تَرْكُهُ عَلَيْهِ
وَتَضْيِئَتُهُ او که مالک د غاصب سره د سرکې پرېښوولو او له غاصب څخه د ضمان اخيستلو اراده
وکړي ايمني که مالک وغواړي چي هغه سرکه غاصب ته پرېږدي او له هغه څخه تاوان واخلي فَهُوَ عَلَى مَا قِيلَ
وَقِيلَ فِي دَبْغِ الْجِلْدِ نو دا پر هماغه دوو قولونو دي کوم چي د پوست اخړني ادباعت په هکله ويل
سوي دي وَلَوْ اسْتَهْلَكَهَا او که چيري غاصب د سرکه هلاکه کړي لَا يَضْمَنُهَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ نو د امام
صاحب رَجَحَهُ الله په نېز غاصب د هغه نه ضامن کيږي خِلَافَ لَهَا په خلاف د صاحبينو رَجَحَهُ الله
كَمَا فِي دَبْغِ الْجِلْدِ لکه څرنګه چي د پوست د دباعت په هکله ادامام صاحب او صاحبينو اختلاف دي
وَلَوْ خَلَّلَهَا بِالنَّخْلِ فِيهَا او که غاصب په شرابو کي د سرکې په اچولو سره هغوی سرکه جوړ
کړي فَعَنْ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ إِنْ صَارَ خَلًّا مِنْ سَاعَتِهِ نو له امام محمد رَجَحَهُ الله څخه روايت سوی دی چي که
شراب په هغه کړي سرکه وګرځي يَصِيرُ مِلْكًا لِلْغَاصِبِ وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو هغه د غاصب ملکيت
ګرځي او پر هغه هيڅ ضمان نه لازمېږي لِأَنَّهُ اسْتَهْلَكَ لَهُ ځکه چي دا د شرابو هلاکول اضايع کړل
دي وَهُوَ غَيْرُ مُتَقَوِّمٍ حال دا چي هغه ادمسلمان په حق کي انا قيمته دي وَإِنْ لَمْ تَصِرْ خَلًّا إِلَّا بَعْدَ زَمَانٍ او
که شراب څه وخت وروسته سرکه وګرځي بِأَنَّ كَانَ الْمُلْكُ فِيهِ خَلًّا قَلِيلًا په دې توګه چي په هغه
کي لږ سرکه اچول سوې وي فَهُوَ يَبْنِيهَا عَلَى قَدَرِ كَيْلِهَا نو د سرکه د مالک او غاصب په مينځ کي
د دوی د کيل اپمانې په اندازه مشترکه کيږي لِأَنَّ خَلَطَ الْخَلِّ بِالْخَلِّ فِي التَّقْدِيرِ ځکه چي دلته
غاصب ګواکي سرکه د سرکې سره ګډه کړې ده په بله وينا: ځکه چي غاصب مالاً عاقبة سرکه د سرکې
سره ګډه کړې ده وَهُوَ عَلَى أَصْلِهِ لَيْسَ بِاسْتِهْلَاكِ او د امام محمد رَجَحَهُ الله پر اصل داسي ګډول
استهلاک نه دي وَعِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ هُوَ لِلْغَاصِبِ فِي الْوُجْهِينِ وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ او د امام صاحب رَجَحَهُ الله په نېز
په دواړو صورتونو کي هغه سرکه د غاصب کيږي او پر هغه هيڅ شی نه لازمېږي إِنَّ نَفْسَ الْخَلْطِ
اسْتِهْلَاكِ عِنْدَهُ ځکه د امام صاحب رَجَحَهُ الله په نېز خودي ګډول استهلاک دي وَلَا ضَمَانَ فِي
الْإِسْتِهْلَاكِ او دلته په هلاکولو کي هيڅ ضمان نسته لِأَنَّهُ أَتْلَفَ مِلْكًا نَفْسِهِ ځکه چي هغه دخپل

حان ملكيت هلاك كړی دی وَعِنْدَ مُحْتَدٍ لَا يَضُنُّ بِالِاسْتِهْلَاكِ فِي الْوَجْهِ الْأَوَّلِ او د امام محمد رَحْمَهُ
الله په نېز په اول صورت کي غاصب په استهلاک اهل کولو سره نه ضامن کيږي لِمَا بَيَّنَّا دهغه
دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَيَضُنُّ فِي الْوَجْهِ الثَّانِي او په دويم صورت کي ضامن کيږي
لَأَنَّهُ أَتْلَفَ مِلْكَ غَيْرِهِ ځکه چي هغه د بل چا ملکيت تلف کړی دی وَبَعْضُ الْمَشَايِخِ أَجْرُوا جَوَابَ
الْكِتَابِ عَلَى إِطْلَاقِهِ أَنَّ لِلْمَالِكِ أَنْ يَأْخُذَ الْخَلَّ فِي الْوُجُوهِ كُلِّهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ او بعضي مشايخو د قدوري
امتن حکم پر خپل اطلاق جاري کړی دی چي مالک ته په ټولو صورتونو کي بلا عوضه دهغه
سرکې داخيستلو اختيار سته لَأَنَّ الْمُلْتَقَى فِيهِ يَصِيرُ مُسْتَهْلَكًا فِي الْخَبَرِ ځکه کوم شی چي وړ اچول
سوی دی هغه په شراو کي هلاک سوی گرځي فَلَمْ يَنْتَقِ مُتَقَوِّمًا نو هغه قيمتداره پاته نه سو وَقَدْ
كَثُرَتْ فِيهِ أَقْوَالُ الْمَشَايِخِ او په دې باره کي د مشايخو ډېر قولونه نقل سوي دي وَقَدْ أَثْبَتْنَاهَا فِي كِفَايَةِ
الْمُنْتَهَى او په "كفاية المنتهى" کي موږ هغوی ثابت کړي ابيان کړي دي.

اللغات: ﴿خَلَّلَ﴾ د تفعليل ماضي ده: سرکه کول، سرکه جوړول (سرکه گرځول)، ﴿إِلْقَاءُ﴾ د افعال د
باب مصدر دی: اچول (وړ اچول)، المُلَقَى: وړ اچول سوی، ﴿كَيْلٌ﴾ د ضرب د باب مصدر دی: پېمانه
کول (یوشی دخپل حجم په اعتبار سره اندازه کول مثلاً غنم په کاسه یا بل لوښي سره اندازه کول، او د وزن په اعتبار
سره د شي اندازه کولو ته وزن کول او تلل وايي)، ﴿خَلَطَ﴾ د ضرب د باب مصدر دی: یوشی د بل شي سره
گډول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که غاصب شراب غصب کړي او د مالکي په ذریعه هغه سرکه
وگرځوي، نو د امام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز دا سرکه د غاصب کيږي او پر غاصب د مالک لپاره هيڅ
ضمان (تاوان) نه لازميږي؛ ځکه چي شراب د مسلمان په حق کي متقوم (قيمتداره) نه دي او مالګه
متقوم ده، نو غاصب په خپل متقوم مال سره یو نا متقوم شی قيمتداره گرځولی دی، لهدا د غاصب
جانب لره به ترجیح وي، نو ځکه غاصب به له څه تاوان څخه بغير دهغه مالک کيږي. او د صاحبينو
رَحْمَتُهُمُ الله په نېز حکم دا دی چي مالک به دغه مخلل شراب اخلي او د مالکي په وجه چي دهغه په
قيمت کي کوم زیاتوب او اضافه راغلې وي، هغه به غاصب ته ورکوي، لکه څرنګه چي د پوست
(څرمني) د دباغت په مسئله کي کيږي.

وإن أراد المالك إلخ: په مذکوره صورت کي که مالک دا وغواړي چي سرکه غاصب ته پرېږدي اوله هغه څخه ضمان (تاوان) واخلي، نو په دې باره کي هم د مشايخو هغه دوه قولونه دي کوم چي د دباغت په مسئله کي ذکر سوه، يعني د بعضو په نېز بالاتفاق مالک ته د دې اختيار نسته؛ ځکه چي له سرکه وړاچولو څخه مخکي د شرابو هيڅ قيمت نه وو. او د بعضو په نېز د امام صاحب رَجَّه الله په نېز هم دا حکم دی او د صاحبينو په نېز مالک له هغه څخه ضمان اخيستلای سي.

او که غاصب مذکوره سرکه تلف او ضايع کړي، نو د امام صاحب رَجَّه الله په نېز هغه نه ضمان کيږي او د صاحبينو په نېز ضمان کيږي، لکه څرنگه له دباغت وړکولو څخه وروسته د پوست تلف کولو همدا حکم دی.

ولو غللهای بالقاء الخل: د دې حاصل دا دی چي که غاصب په مقصوبه شرابو کي سرکه واچوي او د سرکې په ذريعه شراب سرکه وگرځوي، نو له امام محمد رَجَّه الله څخه روايت دا دی چي که دغه شراب سمدستي سرکه وگرځي، نو هغه د غاصب ملکيت گرځي او پر هغه هيڅ ضمان هم نه لازميږي؛ ځکه که څه هم هغه دا شراب هلاک کړي او تلف کړي دي، لېکن شراب د مسلمان په حق کي متقوم مال نه دی او د غير متقوم مال استهلاك د ضمان موجب نه دي فلا يضمنه الغاصب. او که چيري غاصب په مقصوبه شرابو کي معمولي سرکه واچوي چي هغوی څه وخت وروسته سرکه وگرځي، نو د امام محمد رَجَّه الله په نېز دا سرکه د غاصب او مالک دواړو په مينځ کي مشترکه کيږي او هريوه ته به د خپل مال يعني د شراب او (وراچول سوي) سرکې په اندازه سرکه ورکول کيږي؛ ځکه که څه هم دلته غاصب ابتداء شراب او سرکه سره گډ کړي دي لېکن اخيراً او عاقبه هغه سرکه د سرکې سره گډه کړې ده او سرکه د سرکې سره گډول استهلاك نه دی، نو ځکه دا سرکه به د دوی په مينځ کي مشترکه کيږي او د دوی په مينځ کي به د خپل ملکيت په حساب سره تقسيميږي. همدا د امام ابو يوسف رَجَّه الله قول دی. (بنايه ج: ۱۰، ص: ۳۱۰)

د امام صاحب رَجَّه الله په نېز په دواړو صورتونو کي يعني برابره ده هغه شراب سمدستي سرکه وگرځي يا څه وخت وروسته سرکه وگرځي (په دواړو صورتونو کي) غاصب د هغه مالک کيږي او د امام صاحب رَجَّه الله په نېز په يوه صورت کي هم پر هغه ضمان نه لازميږي، لېکن د امام محمد رَجَّه الله په نېز په دويم صورت (يعني د څه وخت وروسته سرکه گرځېدلو په صورت) کي د استهلاك په وجه غاصب ضمان کيږي؛ ځکه چي د امام محمد رَجَّه الله په نېز په دې صورت کي د دواړو ملکيتونه سره

جلا دي، نو د استهلاك په وجه به غاصب د بل چا (مالک) د ملکیت هلاکونکی وي او د بل چا د ملکیت استهلاك د ضمان موجب دی.

وبعض المشايخ الخ: فرمائي: چي په دې سلسله کي د بعضي مشايخو رايه داده چي برابره ده غاصب د نامتقوم (ناقيمتداره) شي په ذريعه مغضوبه شراب سرکه وگرځوي، يا د مالکي يا سرکې په ذريعه يې سرکه وگرځوي، په دريو سره صورتونو کي دغه سرکه د مالک کيږي او پر مالک د هغې هيڅ عوض او تاوان نه لازميږي؛ ځکه کوم شی چي غاصب په شرابو کي اچولی دی هغه په شرابو کي سره تللی او هلاک سوی دی او د هغه هيڅ قيمت او ماليت نه دی پاته سوی، او د ناقيمتداره مال استهلاك د ضمان موجب نه دی، نو په دې وجه بعضي مشايخو دلته د "للمالك أن يأخذ الخل في الوجوه كلها بغير شيء" حکم کړی دی. صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمائي چي په دې باره کي له مشايخو څخه ډير اقوال نقل سوي دي کوم چي موږ په کفايت المنتهي کي بيان کړي دي، چي له هغوی څخه يو قول د هدايې په حاشيه کي هم ذکر سوی دی.

د ساز او موسيقۍ د آلاتو د ماتولو حکم او تفصيل

قَالَ: وَمَنْ كَسَرَ لِمُسْلِمٍ بَرِيكًا أَوْ طَبْلًا أَوْ مِرْمَارًا أَوْ دُمًّا فرمائي: او څوک چي د يو مسلمان باجه يا ډول يا شپېلی يا دريه ماته کړي أَوْ أَرَأَى لَهُ سَكْرًا أَوْ مُنَقَّطًا يا هغه د مسلمان سکر يا منصف شراب وبيوي [چه کړي] فَهُوَ ضَامِنٌ نو هغه ضامن دی [يعني پر ماتونکی او بيونکی کس د دغو شيانو ضمان (تاوان) لازم دی] وَبَيْعُ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ جَائِزٌ او د دغو شيانو بيع جائز ده وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او دا [حکم] د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: لَا يَضْمَنُ وَلَا يَجُوزُ بَيْعُهَا او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللهُ فرمائي: چي هغه نه ضامن کيږي او د دې شيانو بيع نه جائز کيږي وَقِيلَ: الْإِخْتِلَافُ فِي الدُّفِّ وَالطَّبْلِ الَّذِي يُضْرَبُ لِلنَّهْوِ او ويل سوي دي [يعني يو قول دا دی]: چي دغه اختلاف په هغه دريه او ډول کي دی کوم چي د لاهو ولعب لپاره وهل کيږي فَأَمَّا طَبْلُ الْغُرَاقَةِ وَالدُّفُّ الَّذِي يُبَاحُ ضَرْبُهُ فِي الْعُرْسِ او پاته سو د غازيانو

القول الرابع: قول صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللهُ، كما قال العلامة داماد افندي رَحْمَةُ اللهِ: ومن كسر لمسلم بریکاً أو طبلاً... أو أراق له سكرًا ومصفا... وقالوا: لا يضمن ولا يجوز بيعها؛ لأن هذه الأشياء أعدت للمعصية، فيبطل تقومها. وبقولهما قالت الأئمة الثلاثة عليه الفتوى، لفساد الزمان فيما بين الناس (مجمع الأفرج ج: ٤، ص: ٩٧، ٩٨)، وكذا في الدر المختار (ج: ٥، ص: ١٤٩)، الفلدية (ج: ٥، ص: ١٣١). [القول الرابع ج: ٢، ص: ٢٦٤]

ډول او هغه دريه چي په واده کي د هغه وهل روا دي يَضْمَنُ بِالْإِتْلَافِ مِنْ غَيْرِ خِلَافٍ نو د هغوی په ضایع کولو او ماتولو سره غاصب بېله خلافه ابلاتفاق ضامن کیږي وَقِيلَ: الْفَتْوَى فِي الضَّمانِ عَلَى قَوْلِهَا او ویل سوي دي: چي د ضمان [تاوان] په باره کي فتوی د صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ پر قول ده وَالسَّكْرُ اسْمٌ لِلدُّنَى مِنْ مَاءِ الرُّطْبِ إِذَا اشْتَدَّ او سکر د خرماوو د کچه اوبو نوم دی کله چي هغه ګاته سي [یعني د خرما کچه (اومې) اوبه چي کله ښه خنډي سي نو هغوی ته سکر ویل کیږي] وَالْبُنْصَفُ مَا ذَهَبَ نِصْفُهُ بِالطَّبِخِ او منصف [د انگورو] هغه شېره ده چي په پخولو سره د هغه نیمه حصه ختمه سوي وي [یعني د انگورو اوبه چي دومره پر اوبړ پخې کړل سي چي نیمه حصه یې ختمه سي، نو هغه ته منصف ویل کیږي] وَفِي الْمَطْبُوخِ أَذْنٌ طَبَخَةٍ وَهُوَ الْبَاقُ عَنْ أَنْ حَنِيفَةً رَوَيْتَانِ فِي التَّضْمِينِ وَالْبَيْعِ او [د انگورو] هغه شېره کوم چي معمولي پنځه کړل سوي وي او همدا باذق دی. [د هغه] د ضامن کولو او بیع جائز کېدلو په هکله له امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ شخه دوه روایتونه نقل سوي دي لَهَا: أَنَّ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ أُعِدَّتْ لِلْبَعْضِ د صاحبینو رَحْمَتُ اللَّهِ دلیل دا دی: چي دغه شيان د معصیت [او ګناه] لپاره تیار کړل سوي دي فَبَطَلَ تَقْوُمُهَا كَالْخَمْرِ نو ځکه د شرابو په څېر د دوی قیمتداره کېدل هم باطل سوه وَلِأَنَّهُ فَعَلَ مَا او ځکه دلته چي هغه [ماتونکي او بیونکي کس] کوم څه کړي دي [یعني د موسیقی، د آلاتو، ماتول، سکر او منصف شراب چپه کول] فَعَلَ أَمْرًا بِالْمَعْرُوفِ وَهُوَ بِأَمْرِ الشَّرْعِ هغه یې د امر بالمعروف کونکي په توګه یعني د شریعت په حکم سره کړي دي فَلَا يَضْمَنُهُ نو ځکه هغه به نه ضامن کیږي كَمَا إِذَا فَعَلَ بِإِذْنِ الْإِمَامِ لکه [په هغه صورت کي چي نه ضامن کیږي] کله چي هغه دا کار د امام په اجازت سره وکړي وَلِأَنِّي حَنِيفَةٌ: أَنَّهَا أُمُورٌ د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دلیل دا دی: چي مذکوره شيان هم مالونه دي لِصَلَاحِيَّتِهَا لِإِنَّا يَحِلُّ مِنْ وُجُوهِ الْإِنْتِفَاعِ ځکه چي دغه شيان صلاحیت لري د انتفاع د هغو طریقو کوم چي حلال [روا] دي [یعني په دغو شيانو کي په حلالو طریقو سره د نفع ورکولو او نفع اخیستلو صلاحیت موجود دی] وَإِنْ صَلَحَتْ لِإِنَّا يَحِلُّ که څه هم د هغه طریقو صلاحیت هم لري کوم چي حلال نه دي [یعني که څه هم دا شيان په حرامو طریقو سره د نفع ورکولو قابل هم دي] فَصَارَ كَالْأَمَةِ

الْبُغْيَةُ نو دا د غز لچي | سر روز گره | مينځي په شېر سوه | يعني د دوی حالت او حکم د سر روز گري مينځي په
 څيري سوا | وَهَذَا لِأَنَّ الْفَسَادَ بِفَعْلٍ فَاعِلٍ مُخْتَارٍ | او دا ځکه چي دلته کوم فساد دی هغه د اختيار من
 فاعل د فعل په وجه دی | يعني هغه په خپل فعل (ماتولو او بيولو) کي مختار دی | فَلَا يُوجِبُ سُقُوطُ التَّقْوَمِ نو
 ځکه دا به د تقوم د ساقطېدلو موجب [سبب] نه گرځي | وَجَوَّازُ الْبَيْعِ وَالتَّضْيِيقِ مُرْتَبَانِ عَلَى الْمَالِيَّةِ
وَالْتَّقْوَمِ | او د بيع جائز کېدل او ضامن کول دواړه پر ماليت او تقوم مرتب (او مبني) دي | وَالْأَمْرُ
بِالْمَعْرُوفِ بِالْيَدِ إِلَى الْأَمْرَاءِ | او د لاس په ذريعه امر بالمعروف کول | اميرانو | او حاکمانو | لره حواله دی
 | يعني په زور او قوت سره امر بالمعروف کول د حاکمانو کار دی | لِقُدْرَتِهِمْ ځکه چي همدوی | پر دې | قادر
 دي | وَبِاللِّسَانِ إِلَى غَيْرِهِمْ | او په ژبه سره امر بالمعروف کول | ازباني امر بالمعروف | له اميرانو څخه بغير
 نورو خلکو لره حواله دی | وَتَجِبُ قِيَمَتُهَا غَيْرُ صَالِحَةٍ لِلَّهِ | او د دغو شيانو قيمت د لاهو د نه قابل کېدلو
 په حساب سره | واجبيري | امثالاً خاص د باجې يا ډول قيمت نه | واجبيري | بلکي د هغوی د لرگيو چي څومره
 قيمت وي | هغه واجبيري | كَأَنِّي الْجَارِيَةِ الْبُغْيَةِ وَالْكَبِشِ التَّطَوُّعِ وَالْحَمَامَةِ الطَّيَّارَةِ وَالذِّئْبِ الْقَاتِلِ
وَالْعَبْدِ الْخَصِيِّ تَجِبُ الْقِيَمَةُ غَيْرُ صَالِحَةٍ لِهَذِهِ الْأُمُورِ | لکه څرنګه چي په بدلچي | سر روز گره | مينځه کي |
 جنگي | ابنکر و هونکي | امر کي | الوځونکي | کوتره کي | جنگي چرګ او خصي غلام کي چي د دغه
 کارونو د نه قابل کېدلو په حساب سره قيمت واجبيري | كَذَا هَذَا | نو همداسي به دا هم وي | يعني
 همدغسي به د باجه او داسي نورو مذکوره شيانو قيمت د لاهو د نا قابل والي په حساب سره واجبيري | وَفِي السَّكْرِ
وَالْمُنْصَفِ تَجِبُ قِيَمَتُهُمَا وَلَا يَجِبُ الْبِشْلُ | او په سکر او منصف شرابو کي د دوی قيمت واجبيري او
 مثل يې نه واجبيري | لِأَنَّ السُّلَيْمَ مَبْنُوعٌ عَنْ تَبْلُكِ عَيْنِهِ ځکه چي مسلمان د دوی د ذات له مالک
 جوړېدلو څخه منع سوی دی | يعني مسلمان له دې څخه منع سوی دی چي داسي شربت واخلې او مالک يې جوړ
 سي | وَأِنْ كَانَ لَوْ فَعَلَ | او که ايا هم | هغه داسي وکړي | يعني د دوی مثل واخلې | جَازَ | نو جائز دي | وَهَذَا
بِخِلَافِ مَا إِذَا أَتَلَفَ عَلَى نَصْرٍ صَالِحٍ | او دا د هغه صورت په خلاف دي | کله چي يو څوک د نصراني
 ايسايي | صليب ضايع کړي | حَيْثُ يُضْمَنُ قِيَمَتَهُ صَالِحًا | نو ضايع کونکی د هغه د صليب کېدلو د

قيمت ضامن كيڀري [يعني ٲر هغه دسم اوروغ صليب ضمان واجبيڀري] لَا تُؤْثِرُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ حُكْمَ صَاحِبِهِ ٲر خپل دين باقي ٲر ٲښوول سوٲ دٲ.

اللغات: ﴿كسر﴾ د ضرب د باب ماضي ده: ماتول، ﴿بربط﴾ معرب لفظ دٲ (يعني له عجمي څخه عربي ته را اوښتٲ لفظ دٲ): يو خاص قسم باجه ده، دالفظ ٲه اصل كي له ٲر او ٲط څخه مركب دٲ چي د ٲر معنى ده: سينه او د ٲط معنى ده: بٲه، نو د بربط خپله معنى ده: د بٲي سينه، ﴿طبيل﴾ ٲول، كوم چي د موسيقي له آلو څخه مشهوره آله ده، ﴿مزمار﴾ شپېلٲ، تولى، ﴿دُف﴾ دريه، دريا، ﴿أَرَاقَ﴾ دافعال د باب ماضي ده: بيول (بهول)، چٲه كول، ﴿اللهو﴾ عربي قاموسونو يٲ داسي تعريف كړٲ دٲ: ①... "التَّزْوِيجُ عَنِ النَّفْسِ بِمَا لَا تَقْتَضِيهِ الْحِكْمَةُ" (ٲه داسي كار او داسي شي سره نفس ته راحت او سكون وركول چي هغه بالكل د حكمت او ٲوهٲ خلاف وي)، ② د نفسي خواهش لوبي او بازٲ، ③ لغو او ٲي خايه كار، ﴿السَّكْر﴾ هر نشه داره شرت، دلته ځني مراد د تازه خرما هغه اوبه (شرت) دي كوم چي دومره و ايشول سي چي سخت او گاته وگرځي (د احنافو ٲه ٲيز د سكر تعريف همدا دٲ)، ﴿مُنْصَف﴾ د انگورو هغه اوبه (شېره) كوم چي دومره ٲخٲ كړل سي چي نيٲه حصه يٲ ختمه سي او نيٲه حصه ٲاته سي، ﴿بَادِقَ﴾ د انگورو هغه اوبه كوم چي معمولي ٲخٲ كړل سي (يعني له نيٲمايي څخه كمه حصه يٲ ختمه سي او زياته حصه يٲ ٲاته سي) او نشه ٲكښي راسي، او دٲ ته ٲه عربي كي "قنديد" هم ويل كيڀري، ﴿عُزْسَ﴾ د دٲ لفظ خپله معنى ده: زفاف يعني ناوٲ د خاوند كور ته استول (ناوٲى دمٲره كور ته ٲول)، كوم ته چي واده ويل كيڀري، او ٲه حاشيه كي د دٲ تعريف ٲه "مجلس النكاح" سره سوٲ دٲ، خود لغت ٲه عامو كتابو كي يٲ د معنى منقوله نه ده، ﴿النِّيمَ﴾ كچه، اوم، نا ٲوخ، ﴿أَعْدَتَ﴾ دافعال له باب ده واحد مؤنث غائب ماضي مجهولي صيغه ده: تيارول، چمتو كول، ﴿مُعَلِّيَّةَ﴾ بدله او سندره ويونكي ٲښځه (بدلچي او سندر غاږ ٲښځه، سروزگره)، ﴿كَبْشَ﴾ مږ، نر ٲسه، ﴿النطوح﴾ ٲسكرو هونكى (ٲسكرو غورځونكى)، ﴿حمامة﴾ كوٲره، ﴿طَيَّارَةً﴾ الوٲونكي، مراد ځني هغه كوٲره ده كوم چي يٲ (ٲه كٲس او داسي نورو كي) ساتي او د بازٲ

په توگه يې الوخوي، ﴿تَمْلُكُ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: دیو شي مالک کېدل، مالک جوړېدل
 ﴿أَتْلَفُ﴾ د افعال د باب ماضي ده: ضایع کول، بربادول، ﴿مُقَرَّزُ﴾ د افعال د باب مفعول دی، أَقَرَّ يُقَرِّزُ: د
 دغه باب څو معناوي دي چي له هغوی څخه یوه معنی ده: باقي پرېښوول، برقرار ساتل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که څوک دیو مسلمان د ساز او موسیقۍ آلات مثلاً ډول، باجه او
 داسي نور مات کړي، یا د هغه د څرما یا انگور ونښه داره شربت چپه او ضایع کړي، نو پر ماتونکي او
 ضایع کونکي کس په ضمان (تاوان) کي د دغو شیانو قیمت واجبېږي، دا حکم دامام صاحب رَحْمَهُ
 الله په نېز دی، او د صاحبینو رَحْمَهُمُ الله مسلک دادی چي د مذکوره شیانو په ماتولو او ضایع کولو سره
 هېڅ ضمان او تاوان نه لازميږي او نه د دوی بیع جائز کیږي؛ ځکه دغه شیان د لېهو ولعب له آلو څخه
 دي او د دوی ضایع کونکی او له دوی څخه د خلکو منع کونکی د نبي کریم ﷺ په دغه فرمان عمل
 کونکی دی "مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ الْخ" کوم چي د شریعت مطالبه او د حالاتو تقاضا
 ده، او لېهو ولعب مَقْضِي الي المعصية او باطل دي او څرنگه چي شراب أم الخبائث دي او د هغوی تقوّم
 باطل دی، همداسي په باجه، ډول او داسي نورو کي هم خبائث سته او د دوی تقوّم هم باطل دی او د
 غیر متقوّم (ناقیمتداره) شیانو په ضایع کولو سره ضمان نه لازميږي، نو ځکه په دې مسئله کي به پر
 فاعل ضمان نه لازميږي. متأخرینو مشایخو او فقهانو د صاحبینو رَحْمَهُمُ الله قول مفتی به هر څولی
 دی؛ ځکه چي اوس د خلکو حالات ډېر خراب سوي دي او هر کس د لېهو ولعب شوقي لیدل کیږي،
 نو په داسي حالاتو کي د ضمان په واجبولو سره به خلکو ته حرج لاحق سي، وَالْحَرَجُ مَدْفُوعٌ فِي
 الشرع.

ولأب حنیفة الخ: دامام صاحب رَحْمَهُ الله دلیل دادی چي مذکوره شیان في نفسه قیمتمداره دي خو له
 دوی څخه غلطه او ناجائزه فایده اخیستل کیږي، لېکن په غلط استعمالولو سره (د دوی) مالیت نه
 باطلیږي، نو ځکه د دوی ضایع کونکي به ضامن کیږي، او د دوی حالت د بدلچي سرور گوري مینځي
 په څېر دی چي که له هغې څخه د سرور او سندرو کار اخیستل کیږي نو حرام دي او که د خدمت کار
 ځني اخیستل کیږي نو حلال او روا دي، همدغسي د سگر او مُصَنَّف استعمال د لېهو ولعب په توگه

ناجائز دي او نه سرکه خني جوړ کړل سي نو حلال دي. وجه يې داده چي حرام کار خني اخيستل خبر د اختيار من: قاعلي په اختياري فعل سره دي. نه دا چي په محل (مذکوره شيانو) کي فسادسته. محل خبر قبمتداره مال دی. نو ځکه د دوی په تلف کولو او ضايع کولو سره به هغه ضامن کيږي. او بل دا چي د دوی ضائع کېدل او ضمان واجبېدل د دوی پر ماليت او تقويم مرتب دی او په دوی کي ماليت او تقويم موجود دی. نو ځکه بيع به يې جائز کيږي او ضايع کونکی به يې ضامن کيږي.

او پاته سر د صاحبينو رَجْمُهَا الله دا وينا موږ نه تسليموو چي "د دغو شيانو ضايع کونکی: امر بالمعروف پر بنا داسي کوي نو ځکه دهغه دافعل د شريعت عين مطابق دی": ځکه چي د "فَلْيَغْزِذْ يَبِيدَ" مصداق او محمل اميران او حاکمان دي. لهندا که چيري دغه کار امير وکړي يا يې بل څوک د امير په حکم او اجازت سره وکړي. نو بيا خو ضمان نه لازميږي، لېکن که يو عام کس دا کار وکړي او هغه هم د امير او امام له اجازت څخه بغير، نو پر هغه به ضمان لازميږي؛ ځکه چي له اميرانو څخه بغير د نورو کسانو په حق کي د امر بالمعروف دائره "وَأَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ" ده.

وتجب قيمتها إلخ: بيا د مذکوره شيانو قيمت په دې حساب سره واجبېږي چي هغوی به دلهو ولعب قابل او لائق نه وي او د سرو او موسيقي د قابل کېدلو په حساب سره يې قيمت نه واجبېږي، لکه څرنګه چي يو څوک د بل چا سروزه ګره مينځه، يا خصي سوی غلام، يا جنګي چرګ هلاک او ضايع کړي. نو صرف د دوی قيمت واجبېږي او په قيمت کي د سرو، خصي والي او جنګي والي لحاظ نه کيږي.

وفي السكر والنصف إلخ: فرمايي چي د سکر او مُنْصَف د چپه کولو او ضايع کولو په صورت کي د دوی قيمت واجبېږي، نه د دوی مثل؛ ځکه مسلمان د داسي شيانو له مالک جوړېدو څخه ممنوع دی چي دا حرام دي. خو څرنګه چي په دوی کي بيا هم ماليت او تقويم پاته وي، نو ځکه د مجبوري په درجه کي د دوی مثل اخيستل هم جائز دي.

وهذا بخلاف ما إلخ: د مذکوره آلو (باجه، ډول او داسي نورو) د ضمان په هکله چي کوم حکم ذکر سوی دی. دا د هغه صورت په خلاف دی کله چي يو څوک د نصراني ذمي صليب مات کړي، يعني په دې صورت کي ماتونکی او ضايع کونکی د صليب د قيمت ضامن کيږي چي نصراني ته به په ضمان (تاوان) کي د صليب کېدلو په حساب سره يعني دروغ صليب قيمت ورکوي؛ دليل دادی چي باجه، ډول او داسي نور داسي شيان دي چي د هغوی د باقي پرېښوولو حکم نه دی سوی، په خلاف د صليب چي زميان پر هغه باقي پرېښوول سوي دي لکه څرنګه چي دوی پر شزاېو باقي او برقرار

پر بندول سوی دی: حُکمه چي صلیب دذمیانو دیني نخښه او شعار دی او موږ ته دا حکم سوی دی چي دوی او خپل دین سره بریږدو (أَمْرُنَا بِتَرْكِهْمَ وَمَا يَدْرِيُونَ). نو حُکمه د صلیب پر ماتونکي کس به په تاوان کي خاص د صلیب قیمت واجبېږي.

دام ولد او مدبره مينځي د غصب کولو حکم

ثُمَّ مَنْ غَصَبَ أَمْرًا وَلَدًا مُدْبِرَةً فَرَمَائِي: او څوک چي ام ولد مينځه يا مدبره مينځه غصب کړي فَمَاتَتْ فِي يَدِهِ يَيا هغه دده [غاصب] په قبضه کي مړه شي ضَمِنَ قِيَمَةَ الْمُدْبِرَةِ وَلَا يَضْمَنُ قِيَمَةَ أَمْرِ الْوَلَدِ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً نُو د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز غاصب د مدبره مينځي د قيمت ضامن کيږي او دام ولد مينځي د قيمت نه ضامن کيږي [يعني دامام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز پر داسي غصبونکي کس په ضمان (تاوان) کي صرف د مدبره مينځي قيمت لازميږي، نه دام ولد] وَقَالَ: يَضْمَنُ قِيَمَتَهُمَا او صاحبين رَحْمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي غاصب د دواړو د قيمت ضامن کيږي لِأَنَّ مَالِيَةَ الْمُدْبِرَةِ مُتَقَوِّمَةٌ بِالِاتِّفَاقِ حُكْمه چي د مدبره مينځي ماليت بالاتفاق قيمتداره دی [يعني مدبره مينځه بالاتفاق قيمت لرونکي مال دی] وَمَالِيَةُ أَمْرِ الْوَلَدِ غَيْرُ مُتَقَوِّمَةٍ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُمَا مُتَقَوِّمَةٌ او دام ولد ماليت د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز قيمتداره نه دی او د صاحبينو رَحْمَهُمَا اللهُ په نېز قيمتداره دی وَالِدَ الْوَلَدِ ذَكَرْنَاهَا فِي كِتَابِ الْعَتَاقِ مِنْ هَذَا الْكِتَابِ او [دامام صاحب او صاحبينو] دليلونه موږ د دغه کتاب [هدايي] په كتاب العتاق کي ذکر کړي دي.

اللغات: ﴿أمر ولد﴾ هغه مينځي ته وايي چي خپل مالک (مولى) جماع ورسره کړې وي او د جماع په نتيجه کي له هغې څخه بچى پيدا سوى وي (لکه مخکي چي څو ځله د دې تعريف تېر سوى دی)، ﴿مدبره﴾ هغه مينځي ته وايي چي مالک دهغې آزادي پر خپل مرگ معلقه کړې وي، يعني مالک ورته ويلې وي چي "زما تر مرگ وروسته ته آزاده يې!"، ﴿ضمن﴾ د سمع د باب ماضي ده: ضامن

① الفحل الواجب: قول الإمام رحمه الله، كما ذكر في مجموع الأئمة (ج ٥، ص ٩٨)، والشرح المختار (ج ٥، ص ١١٩). | الفحل

كېدل. پريو چا ديو شي ضمان (تاوان) لازمېدل، ﴿مَالِيَّة﴾ مال ته منسوب دی: مال والی، مالي شیت، مال، ﴿مَتَقَوِّمَةٌ﴾ د تفعل له بابه د واحد مؤنث اسم فاعل صیغه ده: قیمت لرونکی (قیمتي). کوم شی او کوم مان چي (په شریعت کي) څه قیمت لري، هغه ته ”متقوم“ وايي، ﴿العتاق﴾ د ضرب ”عَتَقَ يَغْتَرِ“ له بابه اسم دی، دغه لفظ د لغت په کتابو کي د ”عين“ په فتحه سره منقول دی: آزادي.

تشریح: صورت د مسئلې خو څرگند او آسانه دی چي د مدبره مينځي ماليت بالاتفاق متقوم دی يعني هغه يو قيمتداره مال دی، نو ځکه که غاصب د يو چا مدبره مينځه غصب کړي او هغه دده سره مړه سي، نو دامام صاحب او صاحبينو رَحْمَهُمُ الله ټولو په نېز د هغې په ضمان (تاوان) کي پر غاصب د هغې قیمت لازمېږي، لېکن که مغضوبه مينځه ام ولد وي او بيا هغه د غاصب سره مړه سي، نو دامام صاحب رَحْمَهُمُ الله په نېز غاصب د هغې د قيمت نه ضامن کېږي؛ ځکه دامام صاحب رَحْمَهُمُ الله پر اصل دام ولد ماليت متقوم نه دی او ستاسو منځته څو ځله دا خبره تېره سوې ده چي د غير متقوم (ناقيمتداره) شي په تلف کولو او ضايع کولو سره ضمان نه واجبيږي. د دې په خلاف د صاحبينو رَحْمَهُمُ الله په نېز د مدبره مينځي په څېر ام ولد هم متقوم (قيمتداره) مال دی، نو ځکه د دغو حضراتو په نېز چي څرنگه غاصب د مدبره مينځي ضامن کېږي، همداسي دام ولد هم ضامن کېږي.

د صاحبينو دليل: په دې سلسله کي د صاحبينو رَحْمَهُمُ الله دليل دا دی چي د عامو مينځو په څېر دام ولد سره هم وطي کېدای سي او هغه د اجارې او مزدورۍ په توگه هم ورکول کېدای سي او له هغې څخه خدمت هم اخيستل کېدای سي، بنسکاره خبره ده چي دغه شيان له تقويم څخه بغير ممکن نه دي، يعني دا پر دې دلالت کوي چي مينځه قيمتداره مال دی او د قيمتداره مال په تلف کولو سره پر تلف کونکي د هغه ضمان (تاوان) واجبيږي. نو ځکه د دغه ام ولد مينځي ضمان به هم واجبيږي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي تقويم يعني قيمتداره کېدل د هغه اخراز (خوندي کول) په وجه ثابتېږي کوم چي د مالدار والي لپاره وي (يعني چي مالک د خرڅولو او گټي کولو لپاره غلام يا مينځه خوندي کړې وي)، او ام ولد د نسب او د بچي د حصول لپاره خوځيږي (همدا وجه ده چي د مالک تر مرگ وروسته ام ولد مينځه د مالک د هيڅ وارث او قرض غوښتونکي لپاره مزدوري او گټه نه کوي) او مالک هغه نه

سي خر خولای، نو خکه دهغې مالیت به متقوم نه وي، لهذا کله چي دهغې د مالیت تقوم ساقطیږي او هغه قیمتداره مال نه دی، نو ښکاره خبره ده چي دهغې په هلا کېدلو او مړه کېدلو سره به ضمان هم نه واجبیږي. صاحب هدایې رَحْمَةُ اللهِ په ”وَالذَّلَالُ مَا ذَكَرْنَاَهَا“ سره همدغه دلیلونو ته اشاره کړې ده.

دلوی ثنبتن ﷺ په فضل او رحمت سره نن درمضان مبارک د میاشتي په نولسمه نېټه د جمعې په ورځ د ماضيگر پر مهال د ”فتح الهدایه“ دغه توک پای ته ورسېدی، د الله رب العزت عظیم فضل او احسان دی چي زه احقر یې د حنفي فقه دیواهم او مستند کتاب د تشریح و توضیح په سعادت سره برخمن کړم، الله ﷺ دي دا حق دغه حقیر کوښښ په خپل دربار کي قبول کړي او الله تعالی دي دا زموږ او زموږ د مور و پلار، استاذانو او خپرونکي لپاره د آخرت ذخیره جوړه کړي او په خپل فضل او کرم سره دي د باقي توکو نړ د تشریح توفیق هم راکړي.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، وَثُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

وَصَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَزْوَاجِهِ

وَأَهْلِ بَيْتِهِ أَجْمَعِينَ وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ

کتبه: حبیب الرحمن مدني

۱۹ / رمضان / ۱۴۴۰ هـ

مطابق ۲۴ / مئي / ۲۰۱۹ م

1. The first part of the document is a list of names and addresses of the members of the committee.